

AZ ÁRANY CSALÁD MESEGYŰJTEMÉNYE

AZ ARANY CSALÁD MESEGYŰJTEMÉNYE

Az Arany család kéziratos mese- és találósgyűjteményének, valamint
Arany László *Eredeti népmesék* című művének szinoptikus kritikai kiadása

Szerkesztette DOMOKOS MARIANN és GULYÁS JUDIT

MTA Bölcészettudományi Kutatóközpont
Universitas Kiadó
MTA Könyvtár és Információs Központ
Budapest, 2018

A kéziratokat sajtó alá rendezte, a mesék jegyzeteit és
Az Arany család kéziratosa mese- és találógyűjteményének, valamint
Arany László Eredeti népmesék című művének keletkezés- és fogadtatástörténete
c. fejezetet írta és a képmellékletet összeállította

Domokos Mariann és Gulyás Judit

A meseszövegek közlésének szöveggenetikai szempontjairól c. fejezetet Hermann Zoltán írta

A találósok jegyzeteit Vargha Katalin írta

Az Arany László nevével megjelent mesekötetek jegyzékét Domokos Mariann készítette

Lektorálta Olosz Katalin és Szilágyi Márton

A borítón Országgh Antal 1863-ban készített fotója

az Arany családról (Petőfi Irodalmi Múzeum)

A hátsó borítón a *Ráado, és Anyicska* c. mesekézirat egy oldala

Arany Jánosné lejegyzésében (MTA Könyvtár és Információs Központ)

A kötet megjelenését Magyarország Kormánya támogatta

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Néprajztudományi
Intézet

Készült az MTA BTK Néprajztudományi Intézetében

ISBN 978-963-9671-71-3

© MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2018

© Universitas Kiadó, 2018

© MTA Könyvtár és Információs Központ, 2018

© Domokos Mariann, Gulyás Judit, Hermann Zoltán, Vargha Katalin, 2018

TARTALOM

Köszönetnyilvánítás.....	7
Az Arany család kéziratos mese- és találosgyűjteményének, valamint Arany László <i>Eredeti népmesék</i> című művének keletkezés- és fogadtatástörténete	9
A meseszövegek közlésének szöveggenetikai szempontjairól	145
Mesék	161
Mesekéziratok	166
Az <i>Eredeti népmesék</i> ben 1862-ben kiadott szövegek	167
Találósok	503
Találóskeziratok	504
Az <i>Eredeti népmesék</i> ben 1862-ben kiadott szövegek	505
Jegyzetek	539
Mesejegyzetek	541
Találósjegyzetek	657
Függelék	683
Az Arany család meséinek főbb adatai	685
Az Arany László névvel megjelent mesekötetek jegyzéke (1901–2016)	691
Képek	695
Summary	719
Névmutató.....	723

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A kritikai kiadás tervezetének első vitája 2008-ban, az Arany János műveinek kritikai kiadását előkészítő kutatócsoport ülésén zajlott az MTA Irodalomtudományi Intézetében, majd 2017-ben és 2018-ban az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet Arany-műhelyében a már sajtó alá rendezett kéziratok textológiai problémái, illetve a bevezető tanulmány kerültek megvitatásra. Kritikai észrevételeikért és javaslataikért köszönetünket szeretnénk kifejezni Császtvay Tündének, Csörsz Rumen Istvánnak, Dávidházi Péternek, Fórizs Gergelynek, Gábori Kovács Józsefnek, Gönczy Monikának, Hász-Fehér Katalinnak, Hites Sándornak és Török Zsuzsának. Külön köszönetünket szeretnénk kifejezni Korompay H. Jánosnak, aki a kutatócsoport vezetőjeként szakmai segítsége mellett megteremtette a kereteit annak is, hogy a kiadás az Arany-emlékévként részeként létrejöhesse. A tervezet nyilvános ülésen került megvitatásra 2008-ban az MTA Néprajzi Kutatóintézetében. E helyet is szeretnénk megköszönni Benedek Katalin, †Égető Melinda, Görög-Karády Veronika, Juhász Katalin, Nagy Ilona, Szemerkényi Ágnes, Szilágyi Miklós és Voigt Vilmos hozzászólásait, segítségét. 2008-ban az MTA Textológiai Munkabizottsága is véleményezte a kiadás tervezetét. Tanácsaikért köszönetünket fejezzük ki Bíró Ferencnek, Debreczeni Attilának, Hargittay Emilnek, Kecskeméti Gábornak, Kőszeghy Péternek, †Láng Józsefnek.

Köszönettel tartozunk Voigt Vilmosnak, aki a *Szövegfolklorisztika, filológia, történeti poétika: Folklorműfajok 19. századi magyar szövegkorpusza és értelmezése* megnevezésű OTKA kutatócsoport vezetőjeként hozzájárult ahhoz, hogy az Akadémiai Kézirattárban őrzött kéziratok digitális másolatait a jelen kiadás előkészítése során munkánkhoz felhasználhassuk. Köszönjük az MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattára, a Petőfi Irodalmi Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára és a Déri Múzeum Fotótára munkatársainak segítségét. Köszönetünket fejezzük ki E. Csorba Csillának az Arany Juliskáról készült fotókról folytatott szakmai konzultációért. Köszönjük Oláh Róbertnek, a nagykovácsi Arany János Közérdekű Muzeális Gyűjtemény történészének segítőkészségét. Köszönettel tartozunk Lipták-Pikó Juditnak, aki önzetlenül

megosztotta velünk a nagyszalontai anyakönyvekről készített másolatait. Adatok, források, szöveghelyek, fotók azonosításában és ellenőrzésében nyújtott segítségükért szeretnénk köszönetet mondani Apatóczy Ákosnak, Mészáros Csabának, Nagy Károly Zsoltnak, Szakál Annának, Szilágyi Leventének és Vaderna Gábornak. Hálas köszönetünket szeretnénk kifejezni lektorainknak, Olosz Katalinnak és Szilágyi Mártonnak, nem csupán lényeglátó kritikai megjegyzéseikért, hanem éveken átívelő támogatásukért, bizalmukért, tanácsaikért. Végezetül köszönetünket fejezzük ki az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének és a Folklor Osztálynak, Balogh Balázsnak és Landgraf Ildikónak, hogy munkánkat mindvégig támogatták, a kiadás szakmai feltételeit biztosították.

Domokos Mariann és Gulyás Judit a kritikai kiadás tervezetét az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport támogatásával készítették el. Vargha Katalin munkáját a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatta. Domokos Mariann munkáját a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj, valamint a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal az NKFI Alapból támogatta.

A szerkesztők

DOMOKOS MARIANN – GULYÁS JUDIT

**AZ ARANY CSALÁD KÉZIRATOS MESE- ÉS TALÁLÓSGYŰJTEMÉNYÉNEK,
VALAMINT ARANY LÁSZLÓ *EREDETI NÉPMESÉK* CÍMŰ MŰVÉNEK
KELETKEZÉS- ÉS FOGADTATÁSTÖRTÉNETE**

1862-ben jelent meg a 18 éves Arany László neve alatt az *Eredeti népmesék* című kötet, amely a 19. századi magyar folklórgyűjtemények közül az egyik legnagyobb hatású kiadványnak bizonyult. Több mint nyolc évtizeddel később, a második világháború után került elő a Magyar Tudományos Akadémia pesti főépületének pincéjéből egy olyan vegyes tartalmú, elhanyagolt állapotban lévő kéziratanyag, amelynek egyes darabjai az *Eredeti népmesék* szövegeivel mutattak egyezéseket. Az 1960-as évek első felében nyert bizonyítást, hogy az Arany László-féle gyűjtemény kéziratairól van szó, melyek fennmaradásáról mindaddig nem volt tudomása a magyar folklorisztikának. Kovács Ágnes, az MTA Néprajzi Kutatócsoportjának munkatársa, a *Magyar népmesekatalógus* főszerkesztője az 1960-as években megkezdte az anyag feldolgozását, ám befejezni nem tudta; a szövegek publikálására mindaddig nem került sor. Kovács Ágnes vizsgálataiból kiindulva, illetve azokat kiegészítve ezt a hiányt pótolja a kéziratok szövegei kritikai kiadása, az MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattárában (MTA KIK Kt.) őrzött kéziratok és az 1862-ben kiadott szövegek egybevetésével.

A kéziratok szövegeket Arany Jánosné Ercsey Julianna (1818–1885) és gyermekei, Arany Julianna (1841–1865) és Arany László (1844–1898) jegyezték le, feltehetően az 1850–1862 közötti időszakban. A kéziratok az 1862-es kötetben megjelent szövegek túlnyomó többségének megfeleltethetők. A kéziratanyag ugyanakkor nem azonos az *Eredeti népmesék* nyomdába adott, tisztázott kéziratával (ennek holléte egyelőre nem ismeretes), ám úgy tűnik, Arany László e kéziratok felhasználásával rendezte sajtó alá mesegyűjteményét. A tintával írott kéziratokon a számos autográf javítás mellett ceruzával vagy tintával írott korrekciók is találhatók (ezeket ugyanakkor nem minden esetben érvényesítették a kiadott szövegeken).

A kritikai kiadás célja egyrészt az, hogy a kéziratokat a nyilvánosság számára hozzáférhetővé tegye, másrészt az, hogy a kéziratok, illetve az 1862-es kiadás szövegeinek párhuzamos közlésével lehetővé váljék annak bemutatása, milyen szövegalkatási

eljárások révén jött létre a népköltési szöveg, amíg az olvasóközönség elé került a 19. században. A kritikai kiadás, reményeink szerint, a 19. századi folklórgyűjtések és -kiadások, az ezeket létrehozó koncepciók és eljárások újragondolásához is hozzájárulhat.

Az *Eredeti népmesék* az első olyan 19. századi magyar mesegyűjtemény, amelyet már a kortársak és később a néprajztudomány képviselői is klasszikusnak tekintettek, hangsúlyozva az elbeszélés módjának kiválóságát.¹ Ezek a mesék a későbbi olcsó, népszerű kiadások, valamint a népiskolai olvasókönyvek révén a szájhagyományra is nagy hatást gyakoroltak. A 20. században, a magyar nyelvterület változatos pontjain gyűjtött népmesék vizsgálata során számos mesemondó esetében volt kimutatható az Arany László-mesék ismerete.² Ezeket a meséket újraközltek gyerekirodalmi antológiákban, mesegyűjteményekben, iskolai tankönyvekben, újságokban, emellett a 20. században több tucatnyi önálló kiadványban is napvilágot láttak. Széles körű ismertségük révén Arany László meséi³ hasonló szerepet töltöttek be a magyar kultúrában, mint a Grimm-mesék a német műveltségben, a tekintetben, hogy nemcsak bizonyos mesei szüzsék popularizálódását tették lehetővé, hanem azáltal is, hogy narrációs módjuk sztenderd mesemondó stílussá vált, amely idővel a magyar mesemondás valódi/igazi/természetes elbeszélő módjaként rögzült a köztudatban.

1 „Arany László [...] az elbeszélésben felülmulja elődeit, s ez a mi gyűjteményét leginkább kitünteti [...] nyelve, hogy úgy szóljunk, népmeseileg legmagyarabb.” (GYULAI 1862: 388.) „[...] igen becses kis gyűjtemény, Arany László híven el tudta lesni, vagy tanulni népmeséink nyelvét.” (P. SZATHMÁRY 1871: 532.) „[...] az első igazán törülmetszett magyarságu és teljesen népies zamatú, habár szintén feldolgozott, de szerencsés érzékkel stilizált meséskönyv [...], a melynek nyelvezete és előadása valamennyi ilynemű gyűjteményünk közül a legjobban eltalálta a nép ajkaról ellesett s az ő szellemében regélő, de már mégis irodalmi és művészi színvonalig emelkedő hangot. [...] Kriza [...] meséivel és a Kisfaludy-Társaság újabb népköltési gyűjteményének némely darabjával megtoldva ugyanolyan családi mese-bibliája lehetne nemzetünknek, a minő a Grimm-testvéreké a németek szellemi kincstárában.” (KATONA 1894: 57–58.) „Arany László népmeséi a legjobban elbeszélte magyar népmesék.” (ALÖM IV. 1901: 5.) „A magyar népköltészet legbecsebb és legnehezebben hozzáférhető gyűjteményeinek egyike.” (SEBESTYÉN 1911: 372.) „Arany László előadása kiválóan megközelíti a népi előadásmódot.” (ORTUTAY 1960: 30.) „Arany László népmeséinek nyelve már a hamisítatlan, tisztán zengő alföldi magyar népnyelv, annak minden különösebb tájszínzete nélkül; stílusa keresetlen, mégis elmés, tele dévaj és sziporkázó fordulattal, naív és szinte művésziileg fegyvelmezett, mint a nép eszejárása [...] népmesegyűjteményének folklorisztikai értéke nemcsak az előző gyűjtések mellett, de általábanvéve is jelentős.” (BERZE NAGY 1966b: 134.) „Arany László a mi klasszikus népmesegyűjtőink közül az első és legelismertebb.” (KOROMPAY B. (1963) 1989: 410.) „Arany fia és leánya is foglalkoztak mesegyűjtéssel, Arany László, *Eredeti népmesék* című gyűjteményében (Pest, 1862) 31 igen kiváló, klassziczáló stílusúra csiszolt mesét olvashatunk.” (VOIGT 1998: 237.) „[...] az ifjú Arany László (1844–1898) volt az első, aki követte apja útmutatásait nagyszámú kiadást megért klasszikussá lett könyvében: *Eredeti népmesék* (Pest, 1862).” (KÓSA 2001: 65.)

2 Kovács 1969.

3 Arany László mellett leginkább Benedek Elek meséi alakították ki a magyar népmesei stílus kanonikus formáját, l. Kovács 1977; GULYÁS 2011.

Az utóbbi évtizedekben a 19. századi népköltési gyűjtemények kapcsán a folklorisztika és az irodalomtörténet oldaláról is felmerült a hitelesség kérdésének problémája,⁴ abból kiindulva, hogy a 19. században kiadott folklóralkotások sajátos, ám a későbbiekben reflektálatlanul maradt szövegkonstrukció termékei, vagyis a (későbbiekben azután kanonikussá vált) népköltési gyűjtemények szövegei a szerkesztés és kiadás során bizonyos ideológiai, erkölcsi és esztétikai elvárásokhoz igazodva jelentős átalakításon estek át.⁵ Ez a meglátás kétségtelenül igaz, ám az is megjegyezhető, hogy a 19. századi magyar folklórszöveg-kiadási gyakorlatot érintő kritikát eddig csak igen ritkán támasztották alá esettanulmányok, illetve a kéziratok és a kiadott szövegek összevetésén alapuló részletes szövegelemzések.⁶

Arany László *Eredeti népmesék* című gyűjteményének kritikai kiadása remélhetőleg ilyen összehasonlításra is módot ad, hiszen ebben az esetben rendelkezésünkre állnak a lejegyzők autográf mesekéziratai, a kéziratokon a lejegyzők saját korrekciói mellett a sajtó alá rendező javításai, végezetül pedig a kiadott gyűjtemény szövegei. E *szövegváltozatok együttes közlésével* lehetővé válik, hogy megfigyelhessük, hogyan alakult a meseszöveg a lejegyzés, illetve a kiadás során, milyen jellegű változtatásokat hajtott végre a sajtó alá rendező-szerkesztő a kézirat szövegeken, amikor a családi használatból a szövegeket az olvasóközönség elé bocsátotta.

Az Arany család mesekéziratainak előkerülése és azonosítása

Előljáróban arra az ismert tényre szeretnénk felhívni a figyelmet, milyen hányatott utóélete volt az Arany családdal kapcsolható iratoknak. Arany János halála (1882) után fia, Arany László lett a hagyaték kezelője. Erről a szerepről Arany János 1866-ban a következőképpen nyilatkozott barátja, a nagybeteg Tompa Mihály azon aggodalmára reagálván, hogy egymáshoz írott, alapvetően magántermészetű leveleik haláluk után avatatlan kezekbe kerülhetnek, vagy felesleges szemétként végzik:

- 4 NIEDERMÜLLER 1990; MILBACHER 2000. E problémafelvetés jogosságáról, illetve kritikájáról bővebben l. HERMANN 2004; GULYÁS 2010: 13–58.
- 5 Erről a folyamatról a Grimm fivérek emblematikus gyűjteménye kapcsán l. RÖLLEKE 1975; RÖLLEKE-MARQUARDT 1986. A *Kinder- und Hausmärchen* létrejöttéről, fogadtatásáról és a Grimm-kutatás eredményeiről l. Nagy Ilona alapvető összefoglalását (NAGY 2015.).
- 6 Erdélyi János mesekiadási gyakorlatáról a kézirat szövegek tükrében l. GULYÁS 2014. A *Ráadó és Anyicska* kézirat és kiadott változatának, az első világháború idején zajlott nagyszalontai Folklore Fellows-gyűjtés idevágó kézirat és kiadott meseszövegeinek, valamint Arany János *Rózsa és Ibolya* című művének összehasonlításáról l. GULYÁS 2010: 225–246.

„[...] emberi valószínűség szerint, itt talán nem fognának bokáig gázolni az ily lomban. Isten megtartja tán az én jó fiamat, ki sokkal komolyabb és solidabb ember, hogysen ilyen örökséget ne tudna megbecsülni értéke szerint.”⁷

Arany László édesapja halála után példamutató alapossgal kezelte a kéziratok hagyatékot: már 1882 őszén megkezdte az Arany-levelek összegyűjtését atyja ismerőseitől, az eredeti példányok visszakérését vagy másoltatását; értelmező kommentárokkal látta el Arany János kézirateit, 1888–1889-ben négy kötetben adta ki édesapja *Hátrahagyott iratait*, köztük verseket és prózai dolgozatokat, illetve az íróbarátokkal folytatott levelezés egy részét. Hatékonyasága, odaadó alapossga mellett a hagyaték gondozója ugyanakkor személyes érintettsége folytán is képviselte a magánszféra védelmét, és a levelezésekben érintett családtagok, rokonok, barátok és ismerősök érzékenységét szem előtt tartva kontrollálta és korrigálta a kiadandó levelek szövegeit. Arany László textológiai gyakorlatáról szólva Korompay H. Jánosnak az a megállapítása, miszerint: „[Arany László a levelekben] saját családjáról igyekezett mindent zárójelbe tenni, és önmagáról szinte semmit nem közölt” – vagyis ez a nyilvánosságtól való tartózkodás, zárkózottság lehetséges, hogy nemcsak édesapja levelezésének, hanem egyéb, a családra, illetve saját magára vonatkozó iratok kezelésének is jellegzetessége lehetett.⁸

Arany László elhunytával (1898) – végakaratainak megfelelően – az ún. „közérdekű” levelek kerültek az MTA Könyvtárának Kézirattárába.⁹ Jelentős kéziratanyag, többek között a családtagok levelezése maradt Arany László özvegyénél, Szalay Gizellánál (1857–1945). Ez az anyag azonban újabb házasságkötése (1905) után leginkább csak második férje, Voinovich Géza irodalomtörténész (1877–1952) számára volt hozzáférhető és kutatható. A magántulajdonban maradt kéziratok

7 Arany János Tompa Mihálynak (Pest, 1866. nov. 14., AJÖM XIX. 48.). Tompa válasza: „Isten éltesse derék fiatalokat! Bízom benne: hogy leveleim se írva, se nyomva nem kerülnek soha, senki kezébe. Ez végakaratom is.” (Hanva, 1866. dec. 5., AJÖM XIX. 52.) Arany János halála után Lévy József közvetítésével Arany László visszakérte Arany János Tompához írott leveleit. Ezt Tompa Mihály özvegye, Soldos Emília át is adta. (Arany László levelei Lévy Józsefhez, Bp., 1882. nov. 14., Bp., 1882. nov. 16., Bp., 1882. nov. 29., Bp., 1882. nov. 30., MTA KIK Kt. Ms. 5983/135–138.) Tudható, hogy Ercsey Julianna és Soldos Emília is rendszeresen leveleztek egymással. Ez a levelezés viszont tudomásunk szerint nem maradt fenn.

8 KOROMPAY 2002: 198. Feltehetően az Arany Juliska kéréséről, eljegyzéséről, valamint a félárva Széll Piroska neveltetéséről szóló levelek bizalmas volta miatt hiányzik az Arany–Ercsey levelezés egy jelentősebb része is. L. KOROMPAY 2008.

9 Sáfrán Györgyi összegzése szerint 1898-ban az Arany László tulajdonában lévő levelezés-korpusz a következő négy kategóriából állt: 1. Arany János által írott levelek (ezeket Arany László gyűjtötte össze édesapja halála után), 2. Arany Jánoshoz írott levelek, 3. Arany János és családtagjainak levelezése, 4. Arany László levelezése (és kéziratei). Arany László az 1–2. kategóriába tartozó leveleket hagyta az MTA Kézirattárára. A 3–4. csoportba tartozó levelek (és feltehetően egyéb iratok) maradtak magántulajdonban, özvegyénél. Arany János egyes műveinek kézirateit Szalay Gizella az Arany László által kijelölt közintézményeknek juttatta el. (AJÖM XV. 459–460.)

(így például a családi levelek) egy részéről Voinovich kivonatokat vagy másolatokat készített, illetve részleteket közölt belőlük az 1929–1938 között megjelent, *Arany János életrajza* című, háromkötetes munkájában.¹⁰ Az Arany-kéziratok egy részét Voinovichék a Gellérthegyen, Nagyboldogasszony (Ménesi) úti villájukban őrizték, amelyet 1944–1945 telén több belövés ért. 1945. január 22-én egy bombatámadás során Szalay Gizella meghalt, január 30-án a további bombázások miatt a már erősen rongálódott ház leégett, az Arany-hagyaték pedig megsemmisült.¹¹ Ahogyan az Arany-levelezés kritikai kiadásában Sáfrán Györgyi összefoglalta ezt a helyzetet: „Arany János családi hagyatéka elpusztult anélkül, hogy Voinovich Gézáékon kívül valaki is, valaha is közelről látna mérhetetlen értékeit.”¹² Ez szempontunkból azt jelenti, hogy hiányoznak a családtagok személyes iratai, feljegyzései, naplói, vagy éppen Arany László műveinek kézíratai;¹³ az Arany

10 VOINOVICH 1929; 1931; 1938.

11 Voinovich Géza Budapest székesfőváros polgármesteréhez írott, 1945 májusában kelt levelében, azt kérelmezve, hogy elhunyt felesége az Arany család sírboltjában leljen végső nyugalmat, a következőképpen írta le a villa és a hagyaték pusztulását: „Feleségem köztudomás szerint egész életét Arany János emléke s emléktárgyai kegyeletes megőrzésének és folytonos gyarapításának szentelte. Egész lakásunk egy Arany-muzeum volt. Sajnos ez év január 22.-én a Nagyboldogasszony-úti villát súlyos bombatámadás érte, mely azonban ezen jól eltett emléktárgyakban kárt még nem okozott. Január 30.-án azonban két gyújtóbomba hatása alatt mindez teljesen porráégett. (Arany János kézíratai, könyvtára, képei, szobrai, Zichy Mihálynak a balladákhoz készült rajzai, stb.)” Az érkeztető pecséten 1945. május 16. szerepel dátumként, az engedélyt május 19-én adta ki a Polgármesteri Hivatal X. ügyosztálya. (MTA KIK Kt. Ms 1/115.) 1947-ben Voinovich Géza Ignotushoz írott levelében részletesebben mutatta be, mi is történt: „Elmondom, hogy volt. 1944 karácsonyig a villát sok belövés érte. Hátunk mögé a németek messzehordó ágyukat állítottak, s a válasz nekünk szólt. A villa front-része már leomlott, le kellett menni a pincébe. Éjjel-nappal jártak felettünk a bombavető repülő, az ágyuk miatt. 1945. jan. 22-én a pince sarka is ránk dőlt. Egymás mellett voltunk, de nem tudtam feléje fordulni, mert fejem két fadarab közé szorult, s egyik behajtott térdemen állott. Négy óra múltán ástak ki. Én már tudtam, hogy nem élhet. Ugy hiszem, a légnyomás állította meg szívét, – nem került a romok alá, azok tetején feküdt, kiterítve – koporsóról szó sem lehetett. Két vasaló-deszkára fektettem, lepedőbe takarva, s egy ajtószárnyal borítva. Márciusban a főváros megengedte, hogy Arany János sírboltjába temessem, hol még egy hely volt. [...] Abban is megnyugszom, hogy a villának híre-pora sem maradt: utóbb, a temetés után, gyújtóbombák is érték. Elpusztult minden, ami közt élt, elvitt magával mindent, csak engem nem, fájdalom. Arany János képei, Izsó-szobra [...], kézíratainak egy része, könyvtára – elhamvadt. Egyetlen lap papír nem maradt, – falun sem. A kéziratok egy részét az Akadémia hatalmas pincéjében rejtettem el, – azokból egy részt haza vittem, mikor Pestet fenyegette az ostrom.” Voinovich Géza levelét a New Yorkban élő Ignotus a *Szabadság* című lapban közölte, a *HUDSON – Budapesti járat, Ignotus póstája* rovatban (1947. máj. 12. 112. sz., MTA KIK Kt. Ms 5451/120.). Voinovich Géza 1947-ben a *Haladás* c. lapnak is nyilatkozott e tárgyban. Voinovich elmondása szerint a házuk pincéjében, egy nagy ládában tartotta Arany János verseinek és prózai dolgozatainak kézíratait, ezek, valamint a házban őrzött mintegy 700, szélgjegyzetelt könyv Arany János hagyatékából, elpusztultak, amikor gyújtóbomba találta el a villát. Az Arany-hagyaték fennmaradt részét az Akadémia pincéjében, „üveggel bélelt cementhordóban” tárolták. L. ANTAL 1947; TÖRÖK 2017: 504.

12 AJÖM XV. 459–472, az idézet a 472. lapon.

13 A Kisfaludy Társaság számára készített bírálati közül néhány az Akadémiai Kézírtárban található, ezekről az *Arany László meséértelmezése* című fejezetben szólunk.

családtagokhoz, vagyis Ercsey Juliannához, Arany Juliskához¹⁴ és Arany Lászlóhoz írott levelek túlnyomó többsége megsemmisült, így jelenleg kevesebb, mint húsz, hozzájuk írott levél ismert.¹⁵

Voinovich Géza 1952-ben bekövetkezett haláláig emlékezete vagy jegyzetei alapján esetenként szóbeli felvilágosítást nyújtott a kutatóknak, többek között Rolla Margitnak, aki *Arany estéje* című könyvében elsősorban Arany Juliskáról és Széll Piroskáról tett közzé dokumentumokat, vagy az *Arany László*-kismonográfia¹⁶ szerzőjének, Somogyi Sándornak. Voinovich állításai vagy utalásai azonban – bár sokszor rendkívül érdekesek – a kéziratanyag elpusztultával ellenőrizhetetlenek.¹⁷ Az ismeretek közlésének szóbeli és többszörösen közvetített módjáról lévén szó, a szakirodalomban időnként felbukkanó, ám konkrét adattal alá nem támasztott, forrásmegjelölést nélkülöző megállapítások kapcsán gyakorta meglehetősen nehéz eldönteni, mi az, ami az adott szerzőnek adatokat nélkülöző feltevése, és mi az, ami számunkra ugyan feltevésnek tűnik (mert nem erősíti meg konkrét, írásban rögzített, hozzáférhető és ellenőrizhető adat), ámde lehetséges, hogy forrása egyfajta – számunkra már elérhetetlen – szájhagyományban található.

Az Arany László neve alatt 1862-ben *Eredeti népmesék* címmel megjelent mesegyűjtemény kéziratának megléte ismeretlen volt az 1950-es évekig. A magyar folklorisztikai szakirodalomban legalábbis sem a Magyar Népköltési Gyűjtemény 1924-ig gondozó Kisfaludy Társaság képviselői, sem bármely folklorista vagy iroda-

14 Ercsey Julianna és Arany János *Juliánna* néven anyakönyvezett lányát a családtagok, rokonok és barátok a levelek tanúsága szerint az 1850-es években elsősorban *Julcsaként* nevezték meg (ő maga is ezt az alakot használta), előfordult a *Julis* megnevezés is (pl. Petőfi 1847. aug. 6-án Arany Jánoshoz írott verses levelében, vagy az 1853-ban Nagykőrösön előadott színdarab házi készítésű színlapján). Az 1850-es évek vége felé vált gyakoribbá, az 1860-as években pedig általánossá a *Juliska* név használata. Az 1850-es és 1860-as évek fordulóján levélpapírján dombornyomással az *Arany Julia* név volt olvasható, 1862–1863 körül már a levélpapíron is az *Arany Juliska* megnevezés szerepelt. Halála után a rá vonatkozó, vagy édesapja kapcsán őt említő íráskok szinte kivétel nélkül a *Juliska* megnevezéssel éltek. Nagyszalontán felállított sírkövén a *Juliána* névváltozat olvasható. Arany László megnevezése a családi és baráti levelezésben egyöntetűen *Laczi* volt, nővére néha *Laczikaként* is utalt rá. A rá vonatkozó szakirodalom azonban, ellentétben a nővére kapcsán használt formával, nem a becézett alakot, hanem a hivatalos, anyakönyvezett keresztnévet (*László*) használja. A megnevezések ezen eltéréseit érzékeljük, ennek ellenére a hagyományhoz illeszkedve a továbbiakban mi is *Juliskaként* utalunk Arany Juliannára.

15 Az Arany családtagok (Ercsey Julianna, Arany Juliska, Arany László) másokhoz írott, közgyűjteményekben fennmaradt leveleinek száma összesítésünk szerint körülbelül 300 db. Ennek mintegy felét az Arany László írta levelek teszik ki, főként az 1878–1898 közötti két évtizedből. Ez a szám feltehetően töredéke a valóban elküldött leveleknek, de még így is nagyságrendekkel nagyobb, mint a családtagokhoz írott, fennmaradt levelek száma. Amennyiben e szűk családfogalmat kiterjesztve Arany László feleségét, Szalay Gizellát, valamint Arany Juliska férjét, Széll Kálmánt és lányát, Széll Piroskát is az Arany családhoz soroljuk, több tucatnyi további levél sorolható e korpuszhoz.

16 SOMOGYI 1956.

17 SZILÁGYI M. 2004: 367–368. Voinovich Géza textológiai gyakorlatáról és az arról kialakított nézetekről I. TÖRÖK 2017.

lomtörténész (pl. az *Eredeti népmesék* kritikai kiadásának megjelentetését tervező Sebestyén Gyula,¹⁸ vagy éppen az Arany László meséit 1901-ben kiadó Gyulai Pál) nem említette, hogy tudomása lenne arról, az Arany családnak létezett és fennmaradt egy kéziratosa mesegyűjteménye. A korpusz a II. világháború után került elő egy hatalmas, rendezetlen anyag részeként a jelentősen megrongálódott pesti Akadémia-épület újjáépítése során. Mivel az Arany család mesekéziratainak történetét máig sok tisztázatlan kérdés övezi, az alábbiakban részletesebben ismeretjük a kéziratok felbukkanásáról szóló beszámolókat és az azokkal kapcsolatos problémákat.

1952-ben az MTA Kézirattárának helyettes vezetője, Gergely Pál, az *Ethnographiá-*ban mutatta be röviden „az utóbbi években vásárolt vagy éppen a közeli hónapokban előkerült nagymennyiségű népköltési anyagot”. Az „előkerült” folklóranyag eredetéről a következőképpen írt: „Az akadémiai könyvtár olvasótermeit, keleti osztályát és kézirattárát hatalmas költséggel újjáépítette népi demokráciánk kormánya.¹⁹ Az építkezés során a palota évtizedek óta érintetlen fűtőkárási raktárait feltárva, az ügyvitelre, gazdasági ügyekre, s a tagok irodalmi működésére vonatkozó többezer iraton kívül nagy mennyiségben kerültek elő népköltési gyűjtések kéziratai is.”²⁰ Ezek felsorolásában említést tett az „1850 utáni időkből, Arany Lászlóék újabb gyűjtőmozgalma korából” előkerült terjedelmesebb iratcsomókról.

Nem tudni, pontosan mit fed „az Arany Lászlóék gyűjtőmozgalmának kora” kifejezés. A magyar népköltési gyűjtéseket Erdélyi János kezdeményezése óta, vagyis

18 Sebestyén Gyula „Arany János és gyermekeinek” meséit tervezte megjelentetni az Arany-centenáriumra, amelyhez megkapta Voinovich Géza engedélyt is. Eszerint ekkor nem ismerhették a jelen kiadás alapjául szolgáló kéziratokat, hiszen azokból nyilvánvaló, hogy Arany Jánosné is lejegyző volt, míg Arany János kézírásával a kéziratokon nem azonosítható szövegrész. „Sebestyén Gyula, mint a népköltési gyűjtemény szerkesztője [...] javasolja, hogy egy kisebb kötetben adja ki a Társaság az Arany család (Arany János, Juliska és László) népmese gyűjtését is.” „Sebestyén Gyula, mint a Társaság népköltési gyűjteményének szerkesztője, hivatkozással már a f. évi április 4-iki ülés jegyzőkönyvébe Arany János és gyermekei népköltés gyűjtéseire vonatkozólag foglalt jelentésére, kimerítően megvilágítja e gyűjtések eredetének, értékének és új kánonszerű kiadhatóságának, valamint e kiadás szükségességének összes körülményeit, s végül indítványozza, hogy adja ki a Társaság, az erre legnagyobb örömmel vállalkozó Athenaeum utján, minden egyéb népköltési gyűjteményt megelőzően: 1. a szalontai népmese gyűjtemény; 2. Arany János népdal feljegyzéseit (130 népdal, társas dalok, gyermek réják stb.) és Arany László népmese gyűjteményét, ezen egyesítő cím alatt: »Arany János és családja gyűjtései« – Sebestyén Gyula javaslatának megbeszélése során Voinovich Géza biztosítja a Társaságot, hogy Arany László gyűjtésének újból való kiadása, a kiadói jog szempontjából a Társaságra nézve semmiféle nehézségbe ütközni nem fog s arra külön költségeket nem róhat. – A Társaság a javaslatot elfogadja, azonban első sorban az Arany család gyűjtéseinek kiadását kívánja; a szalontai népköltési gyűjteményt szintén ezekkel egy időben óhajtja kiadni, de csak, ha ez azoknak kiadását semmiképp sem hátráltatná.” *A Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei, 1911–1920.* 1917. április 4-én tartott rendes havi gyűlés jegyzőkönyve, 10. pont; 1917. június 6-án tartott rendes havi ülés jegyzőkönyve, 7. pont. MTA KIK Kt. KT Ir. 5779.

19 Az Akadémia épületért ért háborús pusztításokról Gergely Pál készítette fotókat l. KEMÉNY 2015: 217–218.

20 GERGELY 1952: 207.

az 1840-es évek első felétől koordináló Kisfaludy Társaság az újraszerveződése után, 1863-ban tette közzé országos hatókörű folklórgyűjtésre vonatkozó felhívását. Arany László 1867-ben lett a Társaság tagja, ekkor tartotta meg székfoglalóját *Magyar népmeséinkről* címmel, és ezután választották meg a tervezett Magyar Népköltési Gyűjtemény társszerkesztőjének Gyulai Pál mellé, hogy a prózafolklór kéziratokat gondozza.²¹ Arany László és Gyulai Pál a reprezentatív népköltési kiadványsorozatot 1872 és 1882 között szerkesztették együtt. Feltehetően tehát Gergely Pál az 1863–1882 közötti évtizedekre utalt fenti kifejezésével. Amint azt Olosz Katalin kimutatta, a Gergely Pál felsorolta gyűjtemények a Kisfaludy Társaság jegyzőkönyveiből ismertek,²² vagyis az ebben az időszakban keletkezett, Kisfaludy Társasághoz küldött népköltési gyűjteményekről lehet szó, ugyanakkor mivel Arany László csak 1867-től vált a Társaság tagjává, nem teljesen érthető, miért az ő neve fémjelzi ezt az időszakot. Bár Gergely Pál az előkerült iratcsomók ismertetése során több, az Arany család ismeretségi körébe tartozó folklórgyűjtőt is nevesített (pl. Márki Sándor, Széll Farkas), az Arany családtagok mesekéziratainak meglétéről ekkor még nem esett szó, vagyis feltehetően a szövegeket ekkor még nem azonosították. Gergely Pál 1952-es írásában egészen röviden említette azt is, hogy a pincéből előkerült anyagban megtalálható Kriza János mesegyűjtésének több töredéke is. Ekkor az Arany család meséit is egyéb azonosítás nélkül javarészt a Krizának, illetve a Kisfaludy Társaságnak tulajdonított 19. századi folklórkéziratokhoz sorolták, és így is kötötték be. Itt található azóta is: *Kriza János gyűjteménye, Mesék, találós mesék, versek és népdalok, 19. század második fele* (MTA KIK Kt. Irodalom 4-r. 409/I–VI.), illetve *A Kisfaludy Társaság népmesegyűjteménye, 1840–1860-as évek* (Ms 10.020/I–VIII.) megnevezés alatt.²³

Folklorisztikai szempontból valójában a II. világháború után előkerült korpusz legnagyobb értékét az jelentette, hogy kiderült, tartalmazta Kriza János elvesztettnek hitt kéziratos népköltési anyagának egy részét is.²⁴ Mivel a *Vadrózsák, Székely népköltési gyűjtemény* (1863) megjelenése idején és azóta is a folklorisztikai kánon központi műve, tulajdonképpen ez a reprezentatív magyar népköltési gyűjtemény, ezért az újonnan hozzáférhetővé vált kéziratos korpusznak ezt a részét övezte a legnagyobb figyelem, és elsőként ezt tették hozzáférhetővé a nyilvánosság számára.

21 DOMOKOS 2015a: 265–343.

22 OLOSZ 2017: 11–13.

23 Az egyik kéziratot kötet elején a következő ceruzás megjegyzés olvasható: „A pince-rendezések, 1949/50. évben talált régi (1828–1880) gazdasági és főtitkári irattár anyagából kiszedett *folklore-gyűjteményből* kötésre összeválogatta: Gergely Pál.” (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 2. lap.)

24 A másik rész a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárába került (mai nevén Etnológiai Archivum, rövidítése EA). Erről l. a *Vadrózsák* második kötetét kiadó Olosz Katalin összegzését (OLOSZ 2013: 63–77.).

1956-ban Gergely Pál és Kovács Ágnes szerkesztésében jelent meg a *Székely népköltési gyűjtemény*, amely a Kriza-gyűjtőkör kéziratosa és kiadott szövegeiből adott több műfajt felölelő válogatást.

A szerkesztők érintették a kéziratanyag előkerülésének kérdését is, és ettől kezdve 1983-ig számos publikációjukban elevenítették fel a történetet. Eszerint a kéziratok úgy kerültek elő, hogy 1949 táján az Akadémia épületének felújítása során Gergely Pál észrevette, hogy a pincében, addig nem ismert helyen, óriási (rossz állapotban lévő) kéziratanyag található, amelyet a pusztulás, illetve az építkezésen dolgozó, a papírokat egyéb célokra felhasználni kívánó munkások elől megmentett, majd évekig restaurált. Az újonnan felbukkant népköltési kéziratok eredetére vonatkozó történet oly sokszor jelent meg három-négy évtized alatt, hogy tényként rögzült a szakmai közvéleményben (kritikai kiadásunk tervezetében mi is így kezeltük).²⁵

Azóta a Kriza János és gyűjtőköreinek munkásságát vizsgálva Szakál Anna mutatott rá arra, hogy ez a történet nem csupán számos alkalommal, hanem számos változatban látott napvilágot, és ezek a variánsok több ponton is oly mértékű eltérést mutatnak, amely kérdésessé teszi az eredetmagyarázó elbeszélés hitelességét. A tucatnyi, Gergely Pál és Kovács Ágnes közreadta variánsban a megtalálás időpontja 1949, 1949 tavasza, 1949 ősze, 1949 és 1950; a népköltési iratok terjedelme 6000, több mint tízezer, másutt 11000 lap terjedelmű; a megtalálás helye: érintetlen főtítkársági raktár, beomlott száraz pince, nyirkos penészes pince, padlózattal rendelkező pince, csupasz földalappal rendelkező pince stb. Az Akadémia pincéjéből a kéziratok úgy bukkantak elő, hogy a renoválást végző munkások kosárszámra cipelték fel ezeket az aszfaltolvasztó kazánt fűteni, vagy szétszórták a padlón azokat, illetve a szemétre vitték, megint más változat szerint a kazánnak helyet kereső munkások szalonnát sütni vitték a papírokat.²⁶

Az elbeszélések főbb motívumai hasonlítanak ugyan, ám rendre variálódnak, és igen nehéz megállapítani a főszöveget, különösen mivel azok egyetlen szemtanú, Gergely Pál visszaemlékezésén alapulnak. Némely leírások elemei ráadásul nehezen összeegyeztethetők. Az érintett kéziratok felbukkanására vonatkozólag ezért összefoglalóan egyelőre annyit lehet megállapítani, hogy azok 1949 körül, a Magyar Tudományos Akadémia épületének pincéjéből kerültek elő, és ezt követően leltározták be őket 19. századi folklóranyagként az MTA Kézirattárába.

25 DOMOKOS–GULYÁS 2009: 6–7, 56.

26 SZAKÁL 2017. Az összes vonatkozó szövegrészlet itt olvasható. Ehhez kapcsolódóan az Akadémiához került Kriza-hagyaték sorsáról l. OLOSZ 2017.

Visszaemlékezése szerint Gergely Pál idővel észlelte, hogy a Kriza János és a Kisfaludy Társaság népköltési anyagához sorolt kéziratokból egyes meseszövegek az Arany László-féle gyűjtemény meséire emlékeztetnek, illetve, hogy bizonyos mesék Arany Juliska keze írásával vannak lejegyezve, és erre Kovács Ágnes, a *Magyar népmesekatalógus* főszerkesztőjének figyelmét is felhívta, 1955-ben.²⁷ Kovács Ágnes a szakmai nyilvánosság számára 1961-ben, *Benedek Elek és a magyar népmesekutatás* című tanulmánya egy jegyzetében jelezte, hogy Arany László mesegyűjteményének egy töredéke a Kriza-hagyatékkal egybekötve megtalálható az Akadémiai Kéziratárban. Azt is leírta, hogy kéziratoknak a kiadott szövegekkel való összehasonlításából nyilvánvaló, hogy a publikált szövegek jelentős szövegmódosítási, stilizálási folyamat termékei.²⁸

Az 1950-es évektől a *Magyar népmesekatalógus* (MNK) munkálatai során a 19–20. századi kéziratok és (önálló kötetben, periodikákban, illetve részben ponyván) kiadott meseszövegekről tartalommutatók és szüzsélapok készültek. 1964-ben az MNK egyik kutatója, Kiss Gabriella (aki a Kisfaludy Társaságnak az Akadémiai Kéziratárban őrzött folklóranyagát dolgozta fel),²⁹ Gergely Pál 1952-es közleményére hivatkozva, a szerinte 1952-ben (másutt: 1951-ben) az Akadémia pincéjéből előkerült népköltési anyagok kapcsán közölte Arany Lászlónak egy ismeretlen címzetthez írott, 1892-ben kelt levelét, amely a Kisfaludy Társaság iratai között maradt fenn. Ebben a levélben Arany László így írt: „Tisztelt Barátom! Régi loma-imat rendezve, több csomag népköltési gyűjteményre akadtam, melyek nagyobb része a Kisfaludy-Társaságtól jutott hozzám. Én már nem rendezem őket többé. Azt hiszem, jó volna a társaság irattárába eltenni, vagy a néprajzi társaságnak adni. Talán fiatalabb erő még turkál bennök. Itt küldöm tehát. Bánj velök belátásod szerint. octob 20/92 tisztelő barátod Arany László”.³⁰

Kiss Gabriella feltevése szerint Arany László Gyulai Pálnak, a Kisfaludy Társaság akkori elnökének, vagy Beöthy Zsoltnak, a Társaság titkárának címezte a levelet.³¹

27 MTA KIK Kt. Ms. 4163/108; Kovács 1969: 180; Kovács 1982: 497.

28 Kovács 1961: 432.

29 „Az MTA Kéziratgyűjteményében levő közel 40 kéziratok népköltési, ill. népmesegyűjtemény feldolgozása és bibliográfiájának elkészítése Kiss Gabriella által. A munka [az MNK készítése] során a feldolgozott kéziratári anyagot revízió alá vették: teljes adatellenőrzésre került sor 1500–2000-re tehető szöveganyagban.” Benedek Katalin összefoglalása alapján *Czövek* 2007: 115.

30 Arany László levele a Kisfaludy Társaság valamely tisztségviselőjéhez (Bp., 1892. okt. 20., MTA KIK Kt. Ms. 5744–231/1892.); Kiss 1964: 475. (Fenti szövegközlésünkhöz képest pár betűnyi eltéréssel.) A kézirat hátlapján: „231/92. Ér. okt. 21.” A levelet idézi még *Olosz* 2013: 74.

31 Olosz Katalin véleménye szerint valószínűbb, hogy Arany László a Kisfaludy Társaság másodtitkárának, Vargha Gyulának címezte a levelet. A másodtitkár foglalkozott a Társaság folyó ügyeivel, ő vezette az iktatókönyvet, levelezett a tagokkal stb. – Olosz Katalin szíves szóbeli közlése.

A levelet Kiss Gabriella a következőképpen értelmezte: „A levélből kiderül, hogy Arany Lászlónál volt Kisfaludy-Társasági anyag, valamint egyéb, – feltehetően saját gyűjtései, vagy nővére gyűjtései is.”³² Ezt követően került sor annak bejelentésére, hogy a Gergely Pál ismertette, pincéből származó iratok között megtalálhatóak az *Eredeti népmesék* kéziratai is: „Az 1951-ben előkerült népköltési anyag és az *Eredeti népmesék* (1862) között szövegazonosítást végeztünk és megtudtuk, hogy az »Eredeti népmesék« 28 kézirata az 1951-ben előkerült népköltési anyag között van, Arany Juliska kézírásával, illetve az egyik feltehetően Arany László ifjúkori kézírásával.”³³

Mint látható, a jelenleg ismert korpuszhoz képest ekkor még csak 28 mesét tudtak az Arany családhoz kötni, és Arany Jánosné neve nem bukkant fel a lejegyzők sorában, csupán Arany Juliskáé és Lászlóé. Kiss Gabriella ezek után összekapcsolta az Arany László 1892. évi levelében említett népköltési kéziratokat az Akadémia pincéjéből előkerült iratokkal, és arra a következtetésre jutott, hogy ezek legalább részben azonosak voltak. Vagyis az Akadémia pincéjében talált népköltési kéziratok Arany László és az Akadémia épületében működő Kisfaludy Társaság révén kerültek oda: „Arany László levele, valamint filológiai kutatásaink – úgy hisszük – megnyugtatnak arról, hogy a gyűjtemény Aranytól visszakerült az Akadémiára és nem pusztult el Voinovich Géza lakásán. Sőt az is biztosnak látszik, hogy az 1951-ben előkerült és jelenleg az Akadémia Kézirattárában őrzött anyagnak egy része és az Arany Lászlótól visszaküldött anyag azonos.”³⁴ Kiss Gabriella nem részletezte, milyen jellegű filológiai kutatás alapján azonosította a két korpuszt (akár részlegesen is).

Ezzel kapcsolatban ugyanakkor megjegyeznénk, hogy Arany László leveléből nem derül ki, hogy pontosan milyen népköltési szövegekről van szó, csupán annyi, hogy a Kisfaludy Társaságtól származik azok nagyobb része. Mivel Arany László, mint említettük, a Kisfaludy Társaság által kiadott Magyar Népköltési Gyűjtemény első három kötetének mese- és mondaanyagát szerkesztette, ez magyarázatot adhat arra, miért kerültek hozzá népköltési gyűjtemények. Bár közleménye végén Kiss Gabriella a Kisfaludy Társaság történetének folklorisztikai szempontú feltárását fontos kutatási feladatként nevezte meg, egy ilyen jellegű alapkutatás máig hiányzik. Ugyanakkor Olosz Katalin, aki a 19. századi erdélyi népköltési gyűjtések és külö-

32 Kiss 1964: 475.

33 Kiss 1964: 475–476. Kiss Gabriella rövid közleményében a kéziratok előkerülésének idejét 1951-re teszi, feltehetően Gergely Pál 1952-es cikkének „utóbbi évek”, illetve „közeli hónapok” kitétele alapján. Kovács Ágnes 1969-ben publikált (alább bemutatandó) Arany-tanulmányában Kiss Gabriellának azért mondott köszönetet, mert „számos szöveg azonosítását elvégezte és a két kiadatlan mese kéziratára rábukkant” (Kovács 1969: 180.).

34 Kiss 1964: 475.

nösen a Kriza-hagyaték felkutatása kapcsán részletekbe menően tanulmányozta a Kisfaludy Társaság iratanyagát, arra a következtetésre jutott, hogy az iktatókönyvek tanúsága szerint a mindenkori titkár által bírálatra kiküldött kéziratokat Arany László az 1870-es és 1880-as években visszaadta a titkárságnak.³⁵ Természetesen ez nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a Kisfaludy Társasághoz beküldött (feltehetően) mese- és/vagy mondagyűjtemények Arany László birtokában maradtak (ahogyan azt ő fentebb bemutatott levelében állította), ugyanakkor a Társaság jegyzőkönyvei az iratok átadását-átvételét általában számon tartották.

Kiss Gabriella feltevése szerint az Arany László levelében foglaltak szerint a családi mesék is így, Arany Lászlótól kerülhettek a Kisfaludy Társasághoz (majd pedig az Akadémia pincéjébe). Ez az eljárás véleményünk szerint több szempontból is valószínűtlennek tűnik. Ismerve Arany László elkötelezettségét apja írói hagyatékának gondozása iránt (tulajdonképpen élete utolsó másfél évtizede a hivatali munka mellett erről szól), valamint a szülei, testvére és a három éves korától Aranyéknál élő unokahúga iránti kötődését (l. az Arany Juliska és Széll Piroska haláláról 1886 novemberében írott tanúságtételét, *Piroska és édes anyja emlékéül*),³⁶ kevésbé valószínű, hogy 1865-ben elhunyt nővére és 1885-ben meghalt édesanyja kézíratait mások folklórgyűjtéséhez csapva „régii lom”-ként³⁷ aposztrofálta volna, vagy pedig az, hogy egy harmadik személy tetszőleges rendelkezésére bízta volna sorsukat („Bánj velök belátásod szerint”). Ha Arany László értéktelennek és érdektelennek tartotta volna a nővérétől és édesanyjától származó kéziratokat, valószínűleg inkább megsemmisítette volna ezeket, mintsem hogy idegenek kezére juttassa, hiszen Arany János levelezésének gondozása során is fontos szempont volt számára, mi az, ami a nyilvánosság elé kerülhet, és mi az, ami akár részleteiben, akár egészében a család magánügye marad, és e felosztás megtartásáról végrendeletében is gondoskodott. Aki olyan alaposan tanulmányozta és kategorizálta édesapja hátrahagyott iratait, mint tette azt Arany László, az nem valószínű, hogy legközelebbi, elhunyt hozzátartozói kézíratait mások számára turkálni való szöveggként jellemezte volna.

Ezenkívül a családi mesekéziratokat Arany László sem 1864-ben (amikor Arany János feleségével és fiával az Üllői út 11. szám alól az Üllői út 7. szám alá költözött),³⁸

35 OLOSZ 2017: 18–19. A Gyulai Pálnál (mint egykori szerkesztőnél) maradt, „a magyar népköltési gyűjteményre vonatkozó” iratokat lánya adta át 1910-ben a Kisfaludy Társaságnak. (Nem tudni, pontosan milyen anyagot.) OLOSZ 2013: 73.

36 ALÖM I. 1900: 341–370.

37 A *lom* szónak ekkor is megvolt a ’rendezetlen, felesleges tárggyegyüttes’ jelentése: „nagyjában öszveköttözött holmi pogyász, öszvehányt mindenféle, melynek végei lom gyanánt kilógnak a kötésből vagy rakásból.” CZUCZOR–FOGARASI III. 1865: 1530.

38 AJÖM XVIII. 955.

sem 1867-ben (amikor az Akadémia épületében a főtitkári lakást átadták számukra)³⁹ nem selejtezte (különben azok nem kerülhettek volna később az Akadémia pincéjébe), pedig korábban ezek a költözések is okot adhattak volna arra, hogy az *Eredeti népmesék* megjelenése után az immár feleslegesnek ítélt kéziratoktól megszabaduljon. Az sem tűnik túl valószínűnek, hogy idővel Arany László magát a mese műfaját tartotta volna értéktelennek, a népmesék gyűjtését és kiadását pedig holmi érett férfihoz méltatlan, ifjúkori kedvtelésként kezelte volna, hiszen még 1877-ben is, már a Magyar Földhitelintézet titkáráként, rövid írói életrajzát állítva össze mind az *Eredeti népmeséket*, mind a népmesékről tartott székfoglalóját, valamint a Magyar Népköltési Gyűjtemény általa szerkesztett köteteit felsorolta munkái sorában,⁴⁰ egyik utolsó nyilvános megszólalása pedig, amiért egyáltalán tollat ragadott kezébe, Benedek Elek *Magyar mese- és mondavilágáról* írott bírálata volt, 1894-ben.

Míg tehát egyfelől nem teljesen világos, hogyan kerültek elő az Akadémia *pincéjéből* a népköltési gyűjtemények, s köztük az Arany család kéziratos meséi, mert egyetlen szemtanú ellentmondásokat tartalmazó elbeszéléseinek variánsai állnak csak rendelkezésre magyarázatként, másfelől ugyanígy tisztázatlan, hogyan kerültek az Arany-mesék kéziratai az Akadémia *pincéjébe*. Erre vonatkozólag Gergely Pál, Kovács Ágnes és Kiss Gabriella magyarázatainak⁴¹ van egy visszatérő eleme: a népköltési kéziratokat Arany László vitette le édesanyja halála után 1885-ben, amikor a főtitkári lakást elhagyván az Akadémia épületéből kiköltözött. Ezt a magyarázó erővel bíró motívumot azonban semmiféle más adattal nem támasztották alá, ezért érdemes lehet némi kritikával kezelni.⁴²

E magyarázat kiindulópontja szerint az iratmozgatás azért 1885-ben történhetett, mert ekkor halt meg Arany Jánosné, és ezt követően Arany Lászlónak ki kellett költöznie az Akadémia épületéből. Arany János lemondását a főtitkári posztról

39 A beköltözés 1867 április végén zajlott le, lásd Arany János és az Akadémia igazgatója, Lónyay Menyhért levélváltását, illetve Arany János Ercsey Sándorhoz írott levelét. AJÖM XIX. 82–87.

40 „1862-ben kiadtam egy kötet Népmesét. Az időtől kezdve lassanként [?] megkezdtem egyéb írói munkálkodást is: eredeti és fordított verseket beszéleket főleg a »Koszorúban« essayeket, bírálatokat, ismertetéseket ugyanabban és Csengery Bp. Szemléjében. A Kisfaludy-Tg 1867ben tagjává választott s azonnal meg is bizott hogy Gyulaival együtt szerkeszsem a Népköltési gyűjteményt, melyből aztán akkor két kötet jelent meg. Székfoglalóm is a népköltészetéről (a' »Népmesékről«) szolt.” Arany László Márki Sándornak, Bp., 1877. jan. 26. (MTA KIK Kt. Ms 5160/32.)

41 A legkorábbi publikált változatot Kovács Ágnes jegyzi az 1956-ban megjelent *Székely Népköltési Gyűjteményben* (SzNGy II. 1956: 448.).

42 Szakál Anna és Olosz Katalin, más-más szempontból elemezve a kérdést, valószínűtlennek tartják, hogy Arany László révén kerültek volna népköltési anyagok az MTA pincéjébe (SZAKÁL 2017: 42–43; OLOSZ 2017: 20.). A továbbiakban néhány egyéb körülményre hívjuk fel a figyelmet. Mivel a két említett tanulmány részletesen foglalkozik a szóbanforgó népköltési gyűjtemények eltűnéséről majd felbukkanásáról szóló magyarázatokkal, ezek idézésétől vagy tételes felsorolásától e helyt eltekintünk.

1879-ben fogadta el az MTA, ám az iránta érzett tisztelet jeleként ingyenesen használt „tishti” lakását akkor is fenntarthatta az Akadémia épületében, amikor már nem töltötte be hivatalát.⁴³ A nemzet költője iránti tisztelet és kegyelet kiterjedt özvegyére is, aki 1885 februárjában hunyt el. A szolgálati lakást ezután kellett átadni, s e magyarázatok szerint Arany László ekkor vitette a tovább már nem tárolható iratokat, így a népköltési gyűjteményeket az épület pincéjébe (egyres változatok szerint nem ő vitette le, hanem a lakásban hátrahagyott gazdátlan iratokat az épület gondnoka takarította el az útból). Ez azt implikálja, mintha Arany Lászlónak kizárólag az akadémiai lakás biztosított volna tárhelyet kéziratok tárolására, és ennek felszámolása egyben az irattárolást is ellehetetlenítette volna számára, vagy pedig azt, hogy Arany László gondatlan volt, aki tudva vagy tudatlanul népköltési gyűjtemények kézíratait rendezetlenül a pincébe küldte volna. Ezzel kapcsolatban, úgy véljük, érdemes lehet pár körülményt megfontolni.

Arany László egy pénzügyi vezető jogásza volt, emellett a Kisfaludy Társaság gazdasági bizottságának tagjaként⁴⁴ a Társaság pénzügyeit intézte, vagyis munkája folytonosan megkövetelte tőle a precíz iratkezelést és számadást. Alig hihető, hogy a Magyar Népköltési Gyűjtemény egyik szerkesztőjeként kiköltözésekor rendezetlen népköltési vagy egyéb irathalmokat hagyott volna maga után, vagy tüntetett volna el a pincében.

Emellett a főtitkári lakásból való kiköltözés és az iratmozgatás összekapcsolása azért is vitatható, mert 1885-ben Arany László nem az Akadémia főtitkári lakásában élt, tehát nem is kellett onnan kiköltöznie. Nem világos, mi volt az alapja annak a vélekedésnek, amely szerint az édesanyja halálakor 41 éves Arany László, aki ekkor már tíz éve nős ember volt, a Magyar Földhitelintézet egyik igazgatójaként miért a szülei szolgálati lakásában kényszerült volna élni feleségével. Szalay Gizella és Arany László 1875. május 10-én, a menyasszony 18. születésnapján és Várbéli lakhelyének megfelelően Budán kötöttek házasságot.⁴⁵ A jegyesek adatait rögzítő házassági anyakönyvben a vőlegény laccíme: „Pest-lipótváros, akadémia palota”. 1867 és 1875 között tehát Arany László valóban a szüleivel élt együtt az Akadémia főépületében,⁴⁶ ám házasságkötése után külön ingatlanba költözött. Arany János

43 Az Akadémia épületének alaprajza a különböző szinteken az egyes helyiségek megnevezésével, az 1885-ös állapot szerint: KEMÉNY 2015: 208–209.

44 Arany László Márki Sándornak, Bp., 1877. jan. 26. (MTA KIK Kt. Ms 5160/32); OLOSZ 2017: 17–18.

45 Arany László tanúi Csengery Antal és Gyulai Pál voltak. L. *Házasságlevél a budavári nagyboldog asszonyról nevezett római katolika főplebánia házasultak anyakönyvéből*, 1875. május hó 10. napjáról (MTA KIK Kt. Ms 1/98.)

46 Debreczeni István szerint a hatszobás akadémiai szolgálati lakás beosztása a következő volt: Arany János dolgozó- és hálószobája, fogadószoba, ebédlő, Aranyné és Széll Piroska közös hálószobája és Arany László két szobája (DEBRECZENI 1968: 112.).

fia házasságkötése előtt két hónappal, sógorának, Ercsey Sándor nagyszalontai ügyvédnek írott levelében, az életükben bekövetkező változást és annak esetleges következményeit mérlegelve magukra a következőképpen utalt: „ha már így hármacskán maradunk” – vagyis a továbbiakban feleségével és ekkor tízéves unokájával alkottak közös háztartást.⁴⁷ 1878 tavaszán pedig arról írt sógorának, hogy Arany Lászlóék lakásában átépítési munkák zajlanak.⁴⁸ 1882-ben, aznap, amikor Arany János meghalt, fia egy névjegyén üzenetet küldött Koller Lajosnének, vagyis sógornőjének, a Budán lakó Szalay Máriaának: „Szegény apám kiszzenvedett. Gizelának nagy szüksége volna reád, ha egészséged engedi, kérlek gyere apám lakására”. Az *apám lakására* szintagmában az *apám* szót aláhúzta, vagyis megkülönböztetésnek érezte szükségét.⁴⁹

A budapesti lakcímjegyzék szerint Arany László címe 1880 és 1885 között V., fő-út 1. volt, míg Arany Jánosé (majd 1883-tól özvegy Arany Jánosné) V., akadémia-u. 2. A budapesti házjegyzék szerint a Fő-út 1. szám alatti épület megegyezett az akadémia-utcza 4. szám alatti ingatlannal, amely a Magyar Tudományos Akadémia tulajdona volt.⁵⁰ Az V. kerületi „fő-út” a mai Arany János utca, vagyis Arany László az akadémiai épülettömbben, feltehetően az akadémiai bérházban,⁵¹ ám szüleitől külön lakásban élt feleségével.

47 Arany János Ercsey Sándornak, Bp., 1875. márc. 26. (AJÖM XIX. 333.) Széll Piroskát három éves korában, 1868 nyarán vették magukhoz nagyszülei. L. Arany János Tompa Mihálynak, Pest, 1868. júl. 5. (AJÖM XIX. 202.) Széll Pirokska apjához írott, az 1880-as évek első feléből származó leveleiből is egyértelmű, hogy nagybátyjáék külön éltek tőlük (ROLLA 1944: 102–119.).

48 Arany János Ercsey Sándornak, Bp., 1878. máj. 16. (AJÖM XIX. 412.) Arany János ezen leveleire Korompay H. János hívta fel figyelmünket.

49 Arany László Koller Lajosnének (MTA KIK Kt. Ms. 4/37.). Koller Lajos az 1882. évi *Budapesti Czim- és Lakjegyzék* szerint „min. tanácsos a közlekedési miniszteriumban”, lakása I. úri u. 4. (BCLJ 1882: 479.) Kempelen Béla *Magyar nemes családok* adatbázisa alapján Koller Lajos felesége Szalay Mária volt, Szalay Gizella nővére (KEMPELEN X. 1931: 62–64.). Voinovich Géza egy (feltehetően Szalay Gizellától származó információkon alapuló) feljegyzése szerint az 1880-as években az Arany-házaspár és unokájuk éltek együtt, és Széll Pirokska Arany Jánosné halála után költözött nagybátyjához, Arany Lászlóhoz és feleségéhez, tehát korábban Arany Lászlóék tőlük külön éltek. „A nagyapa halála után nagyanyjánál maradt, míg ez élt (†1885. febr.), azután Arany Lászlóéknál élt-hoz költözött, kiket határtalanul szeretett; a fiatal-asszony Arany a »Laczi bácsi« fiatal hitvesében egész testvért látott. – de alig tette le a nagyanyjáért viselt gyászruhát, alig költöztek ki” (MTA KIK Kt. Ms. 5/76. I.). A feljegyzés félbeszakadt; a *kiköltözés* szó feltehetően arra utal, hogy Arany Lászlóék nyárra a Városligetbe költöztek ki, l. Arany László Lévay Józsefhez írott levelét (Bp., 1886. júl. 16., MTA KIK Kt. Ms. 5983/139.).

50 „Arany Ján., Joh., író, *Schрифtsteller*, V, akadémia-u. 2., Arany László, *Ladisl.*, a magy. földhitelintézet igazg., *Direct. der ung. Bodencredit-Anstalt*, V, fő-út 1.” (BCLJ I. II, III. 40, IV. 369, V. 231.)

51 Az Akadémia bérházát (amely ma az MTA Könyvtár és Információs Központnak ad helyet) Ybl Miklós tervezte, Diescher József pesti építőmester kivitelezte 1863 márciusa és 1864 áprilisa között. Az épületet Diescher tíz évre vette bérbe, 1875-től az Akadémia kezelésébe került át. A bérházban lakások, üzletek, nyomda és kiadóhivatal helyezkedett el (KEMÉNY 1994; 2015: 175–180.).

Arany László valószínűleg azért lakott az akadémiai tömbben, hogy közelebb legyen idős és beteges szüleihez, és nehezen feltételezhető, hogy jövedelmi viszonyai olyan szűkösek lettek volna, hogy 1885 után ne tudott volna a közelben lévő új lakásában, az V. kerületi Bálvány (a mai Október 6.) utcában⁵² a népköltési kéziratok tárolására egy dolgozószobát, vagy legalább egy szekrényt fenntartani, és ezért kényszerült volna lomtalanításra a Fő utcai ingatlan elhagyása után. Ráadásul, mint láthattuk, 1892-ben is szelektált a nála lévő iratok, népköltési gyűjtemények között, de ezeket egyáltalán nem valamiféle pincében akarta elhelyezni, hanem a korabeli magyar népköltészeti szövegkiadás két fő intézményének, a Kisfaludy, illetve a pár évvel korábban alakult Néprajzi Társaságnak kívánta átadni.⁵³ Egyelőre tehát nincsen konkrét bizonyíték amellett, hogy 1885-ben Arany László révén kerültek volna az MTA pincéjébe népköltési szövegeket tartalmazó kéziratok.

Mint a fentiekből kitűnik, az *Eredeti népmesék*hez rendelhető kéziratok azonosítása az 1950-es évek második felére datálható. Mivel a kéziratokon nincsen aláírás, szignó vagy bármiféle egyéb jel, amely a lejegyzők személyazonosságára utalna, az azonosítás az Arany László kötetében olvasható mesék címének és szűzségének hasonlósága/azonossága, illetve az Arany családtagok írásképe alapján történt meg. A kéziratok több kézírásban maradtak fenn. Sáfrán Györgyi irodalomtörténész, az MTA Kézirattárának munkatársa, az Arany János-levelezés kritikai kiadásának sajtó alá rendezője⁵⁴ 1968-ban azonosította tételesen a kéziratok lejegyzőit. Eszerint a mesék döntő részét Arany Juliska írta le, kisebb részét pedig Arany Jánosné Ercesey Julianna, míg Arany László lejegyzésében egy meseszöveg maradt fent.⁵⁵

Összességében, ami az Arany család mesekéziratainak provenienciáját illeti, az iratok 1862 és 1949 közötti hollétéről nincs tudomásunk. Egyelőre pusztán annyit állítható bizonyossággal, hogy (legkésőbb) 1862-ben Arany László még nyilvánva-

52 A *Budapesti Czim- és lakjegyzék*ben 1886-tól haláláig Bálvány u. 7. szerepel Arany László címeként. Ez az épület egyébként a Magyar Földhitelintézet tulajdonában állt. 1886 decemberében Gáspár Jánosnak írott levelére viszont Arany László a Bálvány u. 14. számot írta címeként (AKNAY 2003: 73.).

53 Olosz Katalin szerint a Kisfaludy Társaság iratanyaga (iktatókönyvek, levelezés, jegyzőkönyvek) valóban lekerült az Akadémia pincéjébe, azonban nem 1885-ben és nem Arany László révén, aki nem is rendelkezett volna erről, mert sosem töltött be vezető tisztséget a Társaságnál (OLOSZ 2017: 18–19.). Arany László a Néprajzi Társaság tagja volt annak megalakulásától kezdve, l. a társasági tagok listáját: *Ethnographia* 1890. I. 60.

54 Főbb, Arany Jánosra vonatkozó munkái: AJÖM XV; XVI; SÁFRÁN 1960a.

55 A mesék lejegyzőit Sáfrán Györgyi 1968. VII. 23-án azonosította (Kovács Ágnes gépiratos feljegyzése a Magyar népmesekatalógus irattárában, MTA BTK Néprajztudományi Intézet, Budapest; a gépirat több példányban létezik, egyes példányokon 1968 augusztusi dátum szerepel). Sajátos ellentmondás ugyanakkor, hogy bár a lista szerint egyértelmű, hogy a mesék túlnyomó többségét Arany Juliska írta le, *Arany János és Rozvány Erzsébet* c. munkájának 1973-ban, Bukarestben megjelent kiadásában Sáfrán Györgyi a következőképpen fogalmazott a szóbanforgó kéziratokról: „[Kovács Ágnessel] Meglepetve láttuk, hogy legtöbbjük Arany Jánosné Ercesey Julianna kézírásában maradt fenn” (SÁFRÁN 1973: 11.).

lóan használta ezeket a kéziratokat mesegyűjteménye összeállítása során, 1949-ben pedig az Akadémia pincéjéből kerültek elő, ám nem az Arany-hagyaték részeként. Ez a körülmény arra utal, hogy Arany László, vagy pedig 1898-ban bekövetkezett halála után örököse (özvegye) feltehetően nem magántermészetű dokumentumként kezelték ezeket, mert akkor a családi iratokkal együtt semmisültek volna meg Szalay Gizella és Voinovich Géza budai villájában 1945-ben.

Kovács Ágnes 1969-ben közzétett, az Arany László közölte meséknek a 20. században rögzített magyar népmesékre gyakorolt hatásáról szóló összehasonlító tanulmányában immár nyomatékosan kiemelte annak a ténynek a jelentőségét, hogy előkerültek az Arany család mesekéziratai. A 20. századi folklorizáció vizsgálatához felhasználta az Akadémiai Kézirattárban őrzött kéziratok szövegeket is: megadta a kéziratok jelzetét, továbbá a meséknek az ekkor érvényben lévő nemzetközi Aarne–Thompson mesekatalógus, illetve az akkor még készülékelben lévő *Magyar népmesekatalógus* szerinti típuszámait;⁵⁶ amennyiben lehetséges volt, feltüntette a lejegyző nevét, a lejegyzés helyére és idejére vonatkozó feltevéseket is megfogalmazott, valamint közölte a meseszövegek kiadott változatainak bibliográfiai adatait is.⁵⁷

Az Arany család mesekéziratairól önálló közleményt Kovács Ágnes 1982-ben tett közzé a nagykőrösi Arany János Múzeum jubileumi kiadványában. Kovács Ágnes alapvető fontosságú tanulmányában egyfelől összefoglalta a kéziratok keletkezésére vonatkozó adatokat (melyek jelentős részben Sáfrán Györgyitől származtak), néhány kézirat másolatának képét is közölte, és megkísérelte rekonstruálni, milyen források alapján és milyen módon mehetett végbe a mesék lejegyzése majd kiadása. Tanulmánya függelékében közzétett olyan, az Arany családnak tulajdonított

56 Berze Nagy János 1917-ben elkészítette az *Eredeti népmesék* szövegeinek típusba sorolását a nemzetközi Aarne-féle típuskatalógushoz illeszkedve. Emellett minden egyes mese mellett feltüntette a korban ismert összes nemzetközi variáns is az összehasonlító kutatás számára. (Berze Nagy nem ismerhette az Arany-mesék kéziratait.) A tanulmány Sebestyén Gyula, a Magyar Népköltési Gyűjtemény szerkesztője felkérésére, az Arany János-centenárium alkalmából készült – ekkor ugyanis a tervek szerint kísérő tanulmánnyal és tudományos apparátussal kiegészítve adták volna ki a sorozatban Arany László mesegyűjteményét. Sebestyén Gyula összefoglalója a tervezetről: „Mivel megfelelő feltételek mellett a kiadó hajlandó lett volna »Arany János és családjának népköltési gyűjteményei« címen Arany János népdal-gyűjteményével együtt Arany László népmeséit is egy közös kötetben kiadni, szerkesztő felkérte Berze Nagy Jánost, hogy a mesék összehasonlító jegyzeteit készítse el. Ez a nélkülözhetetlen munka már az előző évben elkészült, tehát rajtunk múlik, hogy Arany László kitűnő meséi az elfogyott eredeti kiadás és a tudományos használatra alkalmatlan későbbi lenyomatok után elvégre kritikai kiadásban is napvilágot lássanak.” (*A Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei, 1911–1920. A Magyar Népköltési Gyűjtemény szerkesztőjének jelentése*. VII. melléklet az 1919. február 5-i előzetes és tagválasztó közgyűlés jegyzőkönyvéhez. MTA KIK Kt. KT Ir. 5779.) A kiadás végül nem valósult meg, Berze Nagy János tanulmánya pedig Sebestyén Gyula hagyatékából csak 1952-ben került elő, és 1966-ban látott napvilágot. BERZE NAGY 1966a; 1966b; 1968.

57 Kovács 1969.

szövegeket is, amelyek kézírata fennmaradt, ugyanakkor nyomtatásban végül nem jelentek meg. Kovács Ágnes ebben a tanulmányában vetette fel a kéziratanyag kritikai kiadásának lehetőségét és szükségességét.

A kéziratok adatai

Az Arany család kézírtos mese- és találós-lejegyzései az Akadémiai Könyvtár Kézirat-tárában, négy keménytáblás, bordó és kék színű (mintás) kolligátum (azaz eredetileg össze nem tartozó kéziratokat tartalmazó) kötetben találhatóak.⁵⁸

A kéziratok jelenlegi, bekötött állapotukban két meghatározó 19. századi gyűjtéshez, Kriza János, illetve a Kisfaludy Társaság anyagához lettek besorolva, azonban az Arany család mesegyűjteménye mindkettőtől független módon keletkezett. Emiatt a kézírtos kötetek címléírása e kéziratok azonosítása esetében (számos más korabeli folklórkézírtóhoz hasonlóan) nem irányadó. Az Arany család mesekézíratait tartalmazó kötetek kézírattári címléírása a következő: Irod. 4-r. 409/I–VI. *Kriza János gyűjteménye. Mesék, találós mesék, versek és népdalok (19. sz. második fele.)*, és Ms 10.020/I–VIII. *A Kisfaludy Társaság népmesegyűjteménye (1840–1860-as évek.)*. Az MTA KIK Kt. Irod. (újabb jelzete szerint RUI) 4-r. 409/I. kötet 14 lapja, az Irod. (RUI) 4-r. 409/II. kötet 73 lapja, az Irod. (RUI) 4-r. 409/III. kötet 8 lapja és az Ms 10.020/VIII. kötet 28 lapja rendelhető az Arany családhoz. Összesen 123 lapot vettünk figyelembe a kiadás során. Terjedelmét tekintve a teljes korpusznak kevesebb, mint egytizedét, összesen hét oldalt tesznek ki a találósszövegek.

Az érintett kolligátum-kötetek magyar nyelvű folklórszövegeket tartalmaznak; anyaguk meglehetősen heterogén. A félezernél is több szöveg (melyek egyébként csak az 1950-es években kerültek a jelenlegi kötetekbe) nagy része népmese, ezek mindegyike a 19. század közepén/végén keletkezett feljegyzés. A sokféle, különböző kézírásban fennmaradt, többnyire azonosítatlan kézirat között Kriza Jánostól saját lejegyzésű népköltési alkotások, továbbá hozzá elküldött folklórszövegek (pl. Marosi Gergelytől, Gálffy Sándortól, Kiss Mihálytól, Lőrinczi Elektől), valamint egyéb, a Kisfaludy Társasághoz került népköltési gyűjtés anyaga egyaránt megtalálható (így például számos azonosítatlan és részben rendezetlen kézirat között Orbán Balázs és Gyulai Pál gyűjtései is).⁵⁹ Ezek közé kerültek Arany Juliska, Arany Jánosné és Arany

⁵⁸ A mesék alapadatait (kézírtos és kiadott cím, bibliográfiai adatok, lejegyző személye, kézírattári jelzet, típuszám) az áttekinthetőség kedvéért a függelékben külön táblázat foglalja össze.

⁵⁹ Orbán Balázs székely gyűjteménye (MTA KIK Kt. Ms 10.020/VIII. 35–63.); Gyulai Pál meselejegyzései (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 22r–24v, 66r–71v; Irod. 4-r. 409/III. 117r.). (Gyulai mesegyűjtéséről

László népmese- és találósszövegei, melyek négy kötetben elszórtan, mások gyűjteményei közé ékelődve helyezkednek el. A lapokat restauráló és egybekötő kéziratári munkatársak szemmel láthatóan törekedtek arra, hogy az azonos (vagy hasonló) kézírásban fennmaradt szövegek egymás mellé kerüljenek, így az Arany családhoz rendelt kéziratok többsége egy kötetben található (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II.).

A lejegyzők azonosítása

Tekintettel arra, hogy, mint fentebb említettük, a kéziratokon nincsen aláírás vagy a lejegyzőkre/adatközlőkre utaló név feltüntetve, maguk a meseszövegek pedig a publikált Arany-mesékkal összevetve csak cselekményükben azonosak, nyelvi megformáltságuk, stílusuk szempontjából viszont jelentősen eltérnek azoktól, ezért a kéziratok előkerülése után nem lehetett nyilvánvaló, hogy azok genetikus kapcsolatban állnak Arany László gyűjteményének népköltési szövegeivel. Az Arany családtagok kézírása alapján Sáfrán Györgyi végezte el a kéziratok lejegyzőinek azonosítását. 1969-ben közölt tanulmányában Kovács Ágnes – Sáfrán Györgyi útbaigazítása alapján – még csupán Arany Jánosné kézíratait különítette el, a többi kézirat mellett a lejegyző neve helyett a „gyermekírás” megjegyzés szerepelt, ami egyszerűen utalhatott Arany Juliskára és Arany Lászlóra. Kovács ekkor még úgy vélekedett, hogy a mesék lejegyzése egyszerűen, egy év leforgása alatt készült „oly módon, hogy ahol egyikük belefáradt az írásba, a másikuk folytatta, tehát nem egyik szöveget az egyikük, a másik szöveget a másikuk írta.”⁶⁰ 1982-ben viszont Kovács Ágnes a család mesegyűjteményének adatait összegző alapvető dolgozatában, összhangban a kéziratok szerzőiről szóló tételes, Sáfrán Györgyi készítette jegyzékkel, az összes, korábban gyermekírásnak minősített szöveget Arany Juliskához rendelte, míg Arany Jánoséhoz öt, Arany Lászlóhoz pedig, a felnőttkori írásképeivel való egyezések alapján, egy mesét társított.⁶¹

Kovács Ágnes szerint három mese kéziratban maradt és nem jelent meg 1862-ben, ezek *Az özvegy ember és az özvegy asszony*, a *Bolond Jankó*, valamint a *Nemtudomka* című mesék; mindhárom szöveget Arany Juliskának tulajdonította.⁶²

1. DOMOKOS 2015a: 221–264.) A kéziratok kötetek népköltési szövegeinek egy részén különböző, szerkesztésre utaló nyomok találhatóak (az egyes típusok és motívumok elterjedtségére vonatkozó széljegyzetek, aláhúzások, helyesírási javítások), ezek szerzőit azonban egyelőre nem tudjuk azonosítani.

60 Kovács 1969: 181., 11. lj.

61 Kovács 1982: 509.

62 *Nemtudomka* (AaTh 451), *Az özvegy ember és az özvegy asszony* (AaTh 480), *Bolond Jankó* (MNK 1684*). Kovács Ágnes korábbi tanulmányában is utalt ezekre a szövegekre (Kovács 1969: 180., 8. lj.). Kovács Ágnes húsz kiadatlan találóst tett közzé a kéziratból, ám ezek közül egy valójában megjelent 1862-ben (Kovács 1982: 518–529.).

E három mese és tizenkilenc, addig kiadatlan találós szövegét közölte is 1982-ben. Kovács Ágnes és Sáfrán Györgyi szerint a mesék legnagyobb része rendezetlenebb írásképet mutató és kialakulatlan helyesírású gyermekírásban került feljegyzésre. Ezeket a nagykőrösi évek első felére, 1853–1854-re datálták. Arany Juliska írásképe alapján úgy vélték, hogy két mese (*A kóró és a kis madár*, *Az őzike*) kézírata közvetlenül a kötet megjelenése (1862) előtti időszakból származik, egy meséről (*Nemtudomka*) pedig azt valószínűsítették, hogy 1858/1859-es lejegyzésű lehet.⁶³ Az általunk ismert egykorú autográf levelei alapján a *Nemtudomkát* azonban nem tudjuk bizonyossággal Arany Juliskához kötni, ezért ezt a mesét egyelőre csak feltételesen hozhatjuk kapcsolatba az Arany családdal.

Kovács Ágnes nem említette, ám fennmaradt egy töredékes szöveg is, amely az írásjegyek alapján egykor szintén az Arany család mesekézírataihoz tartozhatott: tizenegy, tintával írott és áthúzott, nehezen olvasható sor egy féloldalmi kézíraton, alatta három, tollal rajzolt csillag. Mindez egy hosszabb meselejegyzés utolsó lapja lehetett.⁶⁴

Meg kell jegyeznünk, hogy a meseszövegek címe mellé írott, személyneveket tartalmazó listától eltekintve, egyelőre nem tudjuk, hogy Sáfrán Györgyi az Arany családtagok milyen autográf kézírataira támaszkodva végezte el a mesék lejegyzőinek azonosítását.

Megítélésünk szerint ugyanakkor az Arany Juliskának tulajdonított kéziratok alapvetően háromféle kézírást tükröznek.⁶⁵ Ezek közül kettőt tudunk megfeleltetni

63 Kovács 1982: 509.

64 MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 17r. A kézíratos lap másik oldalára *A kis malacz és a farkasok* címen megjelent mese első oldala került. A szövegből néhány szó és szövegrészlet azonosítható. A szövegrész az *Eredeti népmesék*ben nem szerepel. A kiolvasható cselekményrészletek alapján nem állapítható meg, hogy melyik típusba vagy mesei műfajba tartozik a töredékes részlet, de talán nem tévedünk nagyot azzal, hogy a szöveg nem tündérmesére vall, műfajilag inkább tréfás mese lehet. Kötetünkben [39.] szám alatt közöljük e mesetöredék szövegét.

65 Arany Juliska általunk ismert, legkorábbi datált, autográf kézírata egy 15 éves korából származó, Szász Károlyhoz írott levele (Nagykőrös, 1856. máj. 7., MTA KIK Kt. K 513/568/a, szövege kiadva: AJÖM XVI. 794–795, 1117.). Ennél korábbi (kezdetlegesebb, vontatottabb, kevésbé kiírt) írásképet tükröz egy Szilágyi Sándornak címzett, egysornyi, aláírásával ellátott névnapi jókívánság egy letépett papírdarabon, ez azonban nincs datálva (MTA KIK Kt. K 513/736/a; Kovács 1982: 507.), viszont mivel Szilágyi Sándornak szól, aki 1853-ban került Nagykőröstre, valószínűleg ezen évben vagy utána keletkezett. Bár Arany János korábban is levelezett Szilágyival, de feltehetően kislánya csak akkor írt „Sándor bácsi”-nak, amikor már maga is személyesen megismerhette. (A hozzátartozó, K 513/736. sz. kézirat Arany László levele Szilágyi Sándorhoz, 1866 januárjából – tehát már Juliska halála után íródott, így a datálás szempontjából nem nyújt támpontot.) Tudomásunk szerint Arany Juliska Rozvány Erzsébethez írott, 1854. május 29-én kelt levele lenne a legkorábbi ismert és datált kézirat Arany Juliskától. Ennek szövegét Sáfrán Györgyi előbb 1960-ban, az *Arany János és Rozvány Erzsébet* című kötetben tette közzé (SÁFRÁN 1960a: 79), majd 1982-ben az Arany-levelezés kritikai kiadásának függelékében is közölte (AJÖM XVI. 793–794.). Elmaradt a levél ugyanakkor az *Arany János és Rozvány Erzsébet* c. kötet 1973-as, bukaresti kiadásából. A szövegközlés a Nagyváradai Tartományi Múzeumban őrzött kézirat Akadémiai Kézirattárban lévő fotómásolata alapján

az Arany Juliska által írott (tehát hiteles írásmintát biztosító) leveleknek, melyek az 1850-es évek derekáról, illetve az 1850-es/1860-as évek fordulójáról származnak, vagyis Juliska gyermek-serdülőkori, illetve fiatal felnőttkori írását dokumentálják.

A harmadik kézírás kapcsán viszont átfogó írásszakértői vizsgálat hiányában, úgy véljük, nem állapítható meg bizonyossággal a lejegyző személye. Az apróbetűs, gondosan formált, lassú és bizonytalan írást tükröző íráskép egyes jegyei Arany Juliska korai írására is emlékeztetnek, egyéb sajátosságai viszont Arany László jellegzetes fiatal felnőttkori írásával mutatnak hasonlóságot.⁶⁶ Jelenlegi tudásunk szerint Arany Lászlótól nem maradt fenn az 1850-es évekből olyan saját kezű levél (vagy egyéb, hiteles, autográf kézirat), amelyből gyermekkori írásképe fény derülne. E harmadik kézírás kapcsán tehát, megfelelő írásminták hiányában, úgy véljük, egyelőre nem állapítható meg, hogy az Arany Juliska gyermekkori (vagyis az 1850-es évek elején keletkezett), vagy Arany László gyermekkori (vagyis az 1850-es évek elején-közepén keletkezett) írása-e, esetleg egy harmadik, ismeretlen személyhez lehet-e társítani.

E probléma jelzése mellett a mesék jegyzeteiben, a *Lejegyző* rovatban jelezzük, hogy az Arany Juliskának tulajdonított kéziratok a három említett íráskép közül melyik kézírásban maradtak fenn.

Bár Sáfrán Györgyi jegyzéke nem tért ki erre (Kovács Ágnes viszont utalt rá), bizonyos kéziratok esetében több lejegyző együttműködése mutatható ki.

Arany Jánosné három kéziratában (*Ráado, és Anyicska; Dongó meg Mohácsi; Az aranyhaju királykisasszony*) a lejegyzőtől eltérő személy írt be néhány sort a mesék szövegébe, majd ismét Arany Jánosné írta tovább a kéziratot. Az íráskép alapján azt feltételezzük, hogy ezek a bejegyzések Arany Juliskától származnak. *A szomorú királykisasszony* címen kiadott mese kéziratának első hat sora az Arany Juliskának tulajdonított lejegyzések többségétől eltérő írásban maradt fenn, a második bekezdéstől a lejegyzést Arany Juliska vette át a fent említett, egyelőre azonosítatlan lejegyzőtől. Hasonlóképpen, a kéziratban maradt, *Az özvegy ember és az özvegy asszony* című mese első négy és fél oldala az ismeretlen lejegyző írása, egy fél oldalt Arany Juliska írt tovább, majd a maradék két oldal ismét az ismeretlen lejegyző írásképét tükrözi.

történet (AJÖM XVI. 1117.), ez a másolat azonban az Akadémiai Kézirattárban már nem található meg (sem az AJÖM XVI. kötetében feltüntetett Ms 10234/l., sem a katalógus megadta Ms 10.234/l., illetve Ms 10.234/e. jelzet alatt).

66 Pl. a *d* betű balra mutató (és nem hurkolt) szára, illetve az alul nyitott *y*, *g*, *j* betűk.

Egyes esetekben pár sornyi a második lejegyző közreműködése, ám olyan kéziratos meseszövegek is vannak tehát, melyekben a két lejegyző kollaborációja egyenrangú. A *Panczimanczi* című mese szövegét például kétféle kézírással jegyezték le: a mese első fele a fentebb említett, ismeretlen lejegyző írása, a második felét (mondat közben folytatólagosan véve át a lejegyzést) Arany Juliska írhatta le az 1850-es évek közepe táján.⁶⁷ Amennyiben viszont az azonosítatlan kézírás az ő korábbi írása, akkor egy lejegyzővel kell számolnunk, aki a kéziratot évek múltán fejezte be (melynek során írásképe megváltozott).

Az ördög, és a három lány címet viselő kézirat⁶⁸ viszont világosan két személy kézírását tükrözi, akik váltogatva írták le a mese szövegét. Az első három sor Arany Juliska 1850-es évek közepéről ismert írásának feleltethető meg, ezt követően átvette tőle az ismeretlen lejegyző, két és fél oldal után a szöveget az első három sort leíró Arany Juliska folytatta másfél oldalon át, majd ismét az ismeretlen lejegyző írta a mesét, szintén másfél oldalon át, végül Arany Juliska fejezte be. Az egyazon meseszöveg írásképeiben megjelenő eltéréseket tehát, a váltogatott, több oldalnyi szövegrészek miatt nem lehet ugyanazon lejegyző korábbi, illetve későbbi kézírásával magyarázni. Ebben az esetben a kétféle kézírás nem elő- és utóidejűséget dokumentál, hanem *egy időben két személy eltérő kézírását*. Amennyiben viszont két személy felváltva írja le egy mese szövegét, ez arra utal, hogy nem a maguk mesetudását dokumentálják, hanem feltehetően inkább egy harmadik személy mesemondását, diktálását rögzítik írásban.

Sáfrán Györgyi és Kovács Ágnes szerint a következő huszonnégy meseszöveget⁶⁹ jegyezte le Arany Juliska az 1850-es években: *A vak király, A boltos három lyánya, A cigányfiú, A tündérkisasszony és a cigánylyány, Az ördög-szerető* (csonka), *Jankó és a három elátkozott királykisasszony, Az ördög és a két lány, A kis malacz és a farkasok, Zsuzska és az ördög, Fehérlófia, A nyelves királykisasszony, Babszem Jankó* (csonka), *A szomorú királykisasszony, A macska és az egér, A farkas-tanya, Panczimanczi, A kis gömböcz, Farkas-barkas, A kakaska és a jérczike, A két koszorú, A kis ködmön, Iczinke-piczinke, Az özvegy ember és az özvegy asszony, Bolond Jankó*. Véleményünk szerint ugyanakkor ezek közül teljes terjedelmében Arany Juliska lejegyzéseitől eltérő írásképet mutat a következő hat mese kézírata: *A kis malacz és a farkasok, Fehérlófia, Babszem Jankó, A macska és az egér, A kis gömböcz, Iczinke-piczinke*. Emellett, ahogyan fentebb utaltunk rá, a *Zsuzska és az ördög, a Panczimanczi és*

67 A mesék jegyzeteiben ezekre is utalunk.

68 Kiadott címe: *Zsuzska és az ördög*.

69 Ez a lista az *Eredeti népmesék*ben megjelent címeikkel azonosította a meséket, kivéve a két utolsó, kéziratban maradt szöveget (*Az özvegy ember és az özvegy asszony, Bolond Jankó*).

A szomorú királykisasszony címen kiadott mesék, valamint a kéziratban maradt, *Az özvegy ember és az özvegy asszony* című mese esetében az ismeretlen lejegyző és Arany Juliska felváltva írták le a szövegeket.

Összességében, az Arany család kéziratos meseanyagában öt mese Arany Jánosné (és részben vélhetőleg Arany Juliska) lejegyzésében maradt fenn (*Ráado, és Anyicska, Az aranyhaju királykisasszony, A veres tehén, Gagy gazda, Dongó meg Mohácsi*),⁷⁰ egy mesét fiatal felnőttkori írásával Arany László vetett papírra (*A szép lány meg az ördög*), melynek töredékes korábbi kidolgozása Arany Juliskától is fennmaradt. Az összes többi (huszonhét) mese és feltételezhetően egy további azonosítatlan, töredékesen fennmaradt meseszöveg pedig (egyelőre) Arany Juliskának tulajdonítható, azzal a fenntartással, hogy e szövegek közül egyes meséket esetleg más írt le (vagy Arany László gyermekként, vagy egy ismeretlen személy), teljes egészében vagy részlegesen.⁷¹ A találósok többségét (egy szöveg kivételével, melyet Arany László lejegyzésének tekintünk)⁷² szintén Arany Juliska írta le. Az Arany család fennmaradt mese- és találóskéziratai eszerint túlnyomó többségükben Arany Juliskától, illetve az ismeretlen lejegyzőtől, kisebb részben Arany Jánosnéétől származnak.

Ez ugyanakkor nem zárja ki azt, hogy – összhangban Arany Lászlónak 1867-ben tett, alább idézendő nyilatkozatával, valamint figyelembe véve az azonosítatlan lejegyző személyét is – Arany László maga is jegyzett le meséket gyermekként. Ami Arany László 1862 utáni mesegyűjtéseit illeti, vagyis azokat a meséket, amelyeket részben megemlített, részben közölt is a Kisfaludy társasági székfoglalójában 1867-ben, illetve azokat a meséket, amelyek a Magyar Népköltési Gyűjtemény első kötetében, 1872-ben az ő neve alatt jelentek meg, ezek kézírata elveszett vagy lappang. (Ezekre a mesékre részletesebben a későbbiekben térünk ki.)

Az Arany család meséi és találásai az egyes kéziratos kötetekben

Az Arany család mesekéziratainak mindegyike fekete tintával íródott, sárgás-fehéres színű lapokra, ezek körülbelül 360×220 mm nagyságúak, melyek félbehajtva négy-négy kéziratos oldalnak felelnek meg. Egy oldal tehát átlagosan 180×220 mm nagyságú. Nagyjából a kéziratok kétharmadáról lehet biztosan megállítani, hogy ilyen dupla lapokat (eredetileg talán egy ív papírost kettévágva, majd azokat félbehajtva) használtak

70 Kovács 1982: 504. A *Gagy gazda* című mese kéziratából egy lap másolatát is közölte (Kovács 1982: 499.).

71 *Az őzike, illetve A' Hójag, Szalmaszál, és Tüzes úszók*, Arany Juliska fiatal felnőttkori, illetve gyermekkori írásával lejegyzett mesék egy-egy lapját (az utóbbi mese esetében a teljes szöveget) közölte Kovács Ágnes (Kovács 1982: 510–511).

72 „Szegény paraszt ember úton-útfélen elhajigálja a nagy urak [...] zsebbe teszik, takony” (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 8r., ceruzával).

a szövegek leírásakor. Ezen összetartozó lappárok pontos azonosítása a mai összekötött (néhány esetben ragasztott) állapotukban sajnos nem lehetséges maradéktalanul, annyi azonban megállapítható, hogy a lejegyzéskor néhány esetben egymás mögé tették, más esetekben pedig egymásba fűzték a dupla, félbehajtott papírlapokat.⁷³

Három kézirat kivételével valamennyi lejegyzés esetében a bal oldalon hagytak margót. Az Arany László fiatal felnőttkori lejegyzésében fennmaradt kéziraton ettől eltérően bal- és jobb oldalt is van, Arany Juliska két, feltehetően az 1850-es és 1860-as évek fordulóján keletkezett kéziratán pedig a mai, kötetbe rendezett állapotában nincsen margó. Az Arany Juliskának tulajdonított, 1850-es években lejegyzett mesék, valamint Arany Jánosné néhány meséje esetében a szöveg végét három, tollal rajzolt csillag (vagy kereszt) jelzi.⁷⁴ A szövegeken kívül néhány rajz, firkálmány, illetve egy matematikai rejtvénynek tűnő számsor is látható a kéziratokon. A találósokat madarakat és embereket ábrázoló gyerekrajzok keretezik,⁷⁵ illetve a 409/I. 4r. oldalon egymás alatt 3x3 sorban a következő számsor olvasható: *618 753 294*, melynek érdekessége, hogy a számokat összeadva minden irányból 15 az eredmény.

Az Arany László fiatal felnőttkori kézírásában fennmaradt meseszöveg, *A szép lyány meg az ördög* kézírata több szempontból is eltér a többitől. Egyrészt ezen mese címe külön lapra került, míg a többi esetben, ha egyáltalán van cím, az a meseszöveg első oldalának tetején olvasható. Másrészt a lap mérete kisebb az átlagnál (165x212 mm), harmadrészt, mint említettük, a lejegyző a rektón jobboldalt, a verzón pedig baloldalt hagyott margót, végül pedig a párbeszédet külön sorokban, gondolatjelekkel bevezetve tördelte, míg az összes többi mesénél folytonosan jönnek a dialógusok.

A továbbiakban azt mutatjuk be, hogy az egyes kéziratok kötetekben milyen sorrendben következnek jelenlegi, bekötött állapotukban az Arany család meséi.

Az Irod. 4-r. 409/I. kötetben található, más folklórszövegek között, Arany Juliska gyerekkori kézírásában a találósok nagy része (3r–8r.), valamint egy teljes meseszöveg és egy mesetöredék, mivel *A veres tehén* című, Arany Jánosné kézírásában olvasható mese (12r–17r.) utolsó lapjának hátoldalára *A kóró és a kis madár* címen megjelent mese első oldala került, Arany Juliska fiatal felnőttkori lejegyzésében (17v.).⁷⁶

73 Az így keletkező, összetartozó „füzetkék” általában egy, de néha több szöveget is tartalmaznak. Az eltérő papírhasználatból esetleg arra lehet következtetni, hogy a lejegyző a szóban elmondott mese írásbeli áttétele során milyen hosszú írott szövegre számított. (Ha több papírt hajtogatott egymásba, nyilván hosszabb vagy több mese leírására készült.)

74 A kézirat végét jelző csillagok hiányoznak Arany Juliska későbbi kézíratairól (*Az őzike*, *A kóró és a kis madár*), valamint Arany Jánosné *Gagyi gazda és Dongó meg Mohácsi* c. meséinél, továbbá az Arany László fiatal felnőttkori írásával lejegyzett szövegnél. Utóbbinál egy vízszintes vonal jelzi a szöveg végét.

75 MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 2v, 4r.

76 A mese összesen három kéziratot oldalt számlál, melyek három különböző kötetbe lettek bekötve.

Az Irod. 4-r. 409/III. kötetbe két, 1862-ben ki nem adott mesekéziratot kötöttek: az ismeretlen lejegyző *Az özvegy ember és az özvegy asszony* címet⁷⁷ adta az egyik mesének, majd ezt áthúzták, a mese utolsó lapjának hátoldalán Arany László ceruzás címváltozata olvasható: *Az édes és mostoha lány* (123r–126v.). A mesét nagyrészt az ismeretlen lejegyző írta le, egy féloldalmi szöveg Arany Juliska kézírását tükrözi. E mese után következik Arany Juliska írásával a *Bolond Jankó* című szöveg (127r–130r.).

Az Ms 10.020/VIII. jelzetű kötetben két teljes és egy töredékes, az Arany családhoz kapcsolható mesét találunk egy közelebbről nem ismert, 1860-as évekből származó, Pest megyei korpusz, illetve az Orbán Balázs-féle székely népmeseegyüttemény, továbbá egyéb, ismeretlen lejegyzők prózafolklór szövegei között elszórtan. Arany Jánosné két meseszöveg-lejegyzése, a *Dongó meg Mohácsi* (116r–125v.), illetve a *Ráado, és Anyicska* című szöveg (152r–168v.) olvasható itt, és az utóbbi mögé került az Arany Juliska fiatal felnőttkori kézírásában fennmaradt, *A kóró és a kis madár* címen kiadott mese harmadik oldala (169r.).

A családi folklórgyűjtés eddig ismert összes többi kézírata az Irod. 4-r. 409/II. kötetben, a Kriza Jánoshoz küldött, rendezetlen (olykor fejfel lefelé bekötött) népmesék között található. Ebben a kéziratban olvasható Arany Juliska lejegyzésében a találósok kisebb része (három szöveg és megfejtésük, 18v.), egy teljes és egy csonka népmese Aranytól (*Az aranyhaju királykisasszony*, 137r–143r., *Gagy gazda*, 82r–85r.), és itt található az Arany László fiatal felnőttkori kézírásában fennmaradt mese, *A szép lány meg az ördög* (72r–75v.).

A kötet összes többi meséjét Sáfrán Györgyi és Kovács Ágnes Arany Juliskának tulajdonította, véleményünk szerint ugyanakkor, mint fentebb kifejtettük, néhány mese részben vagy egészében egy ismeretlen lejegyző kézírását tükrözi: *A Fehér ló fia* (9r–12v.), *Az okos királylány* (13r–13v.), *A kis gömböc* (14r–14v.), *A tündér kisasszony és a cigánylány* (76r–85v.), *Az özike* (Arany Juliska fiatal felnőttkori kézírása, 89r–93v.), *Az ördög, és a három lány* (104r–107v.), *A kis macska, és a lányok* (108r–109v.), *János, és a három elátkozott király kisasszony* (110r–115r.), *A vak király* (116r–123v.), *Panczimanczi* (124r–126r.), *A Hójag, Szalmaszál, és Tüzes üszök* (126v.), *A boltos három lyánya* címen megjelent (*Leár*) megjelölésű mese (127r–128v.), *A kis ködmön* (129r–130v.), *Pityke Kakaska* (132r–132v.), *A szomorú királykisasszony* címen kiadott mese kézírata, a cím helyén *Hőj elő stb* megjelöléssel (133r–134r.), és *A cigány fiu* (134v–135r.).⁷⁸

77 Az alábbiakban az ismeretlen lejegyző által (részlegesen vagy egészében) leírt meséket a kurziválás mellett aláhúzással is jelöljük.

78 Ez a lista a *kéziratok* címeit tünteti fel (akár a lejegyző, akár a javító adta azokat).

Hat szöveg cím nélkül szerepel a kéziratos kötetben, ezek *A farkas-tanya* (15r–15v.), az *Iczinke-piczinke* (16r.), *A macska és az egér* (16v.), *A kis malacz és a farkasok* (17v–18r.), *Farkas-barkas* (130v–131v.) és *A két koszorú* (135v–136v.) címen megjelent mesék kéziratai. Csonka *Az ördög-szerető* címen megjelent mese Arany Juliska által leírt, cím nélküli kézirata (88r–88v., ez a mese, mint említettük, Arany László fiatal felnőttkori kézírásában is fennmaradt), ugyancsak befejezetlen az ismeretlen lejegyzőtől származó *Babszem Jankó* kézirata (144r.). *A kóró és a kis madár* című mese Arany Juliska fiatal felnőttkori kézírásában fennmaradt második oldala is ide került (115v.) A 17r. oldalon található az a teljes egészében áthúzott mesetöredék, amely az ismeretlen lejegyzőnek tulajdonítható.

A mesekéziratok címadási gyakorlatáról

A lejegyzett mesekéziratok címadási gyakorlata külön textológiai problémát jelent, mivel a szóbeliségben a népmeséket általában a főszereplők megnevezésével azonosítják. A vizsgált korpusz a címadás során érvényesített eljárások tekintetében nem tekinthető egységesnek. A kéziratos szövegek egy részének egyáltalán nincs címe (kilenc mese),⁷⁹ míg a kiadott mesék mindegyike (a *Csali-meséket* leszámítva) címmel ellátva jelent meg. Ugyancsak kilenc mesének a lejegyzőtől eltérő kézírással (feltehetőleg utólagosan adott, általában ceruzával, néha tintával) írott címe van.⁸⁰ Tizenegy mesének a lejegyző adott címet, két esetben a lejegyző által felírt címet a kéziraton áthúzták.⁸¹ Apróságoknak tűnő, ám annál figyelemreméltóbb gesztus, hogy a címek helyét általában előre aláhúzták,⁸² ami azt sejteti, hogy a mesék lejegyzői

79 A cím nélküli lejegyzett népmesék a következő címeken jelentek meg: *Az ördög-szerető* (Arany Juliska kéziratos verziójának nincs címe), *A kis malacz és a farkasok*, *Babszem Jankó*, *A farkas-tanya*, *Farkas-barkas*, *A macska és az egér*, *A két koszorú*, *A kóró és a kis madár*, *Iczinke-piczinke*.

80 *A cigányfiú* és *Az őzike* c. meséknél tintával, *Az aranyhajú királykisasszony*, *Pityke Kakaska*, *A kis ködmön*, *Bolond Jankó*, *Az okos királylány*, *Gagy gazda*, *A tündérekisasszony és a cigánylány* címűeknél ceruzával szerepel a lejegyzőtől eltérő személytől származó cím. Az utóbbi címen megjelent meséhez Arany László két címjavaslatot is feljegyzett: *A tündérkisasszony és a cigánylány vagy A királyfi és 3 tündérkisasszony*. *A boltos három lány* címen megjelent mese kézirata a cím helyén ceruzával, zárójelben szereplő (*Leár*) megjelölés talán nem címjavaslat, csak a szűsére való utalás lehetett. Ugyancsak inkább a szöveg azonosítását segítő utalás, mintsem címjavaslat *A szomorú királykisasszony* címen megjelent mese kézirata a cím helyén olvasható *Hőj elő stb* megjelölés.

81 Lejegyzőtől származó cím: *A veres tehén*, *A szép lány meg az ördög*, *János, és a három elátkozott királykisasszony*, *A kis macska, és a lányok*, *Az ördög, és a három lány*, *A Fehér ló fia*, *Dongó meg Mohácsi*, *Panczimanczi*, *A Hójjag*, *Szalmaszál*, és *Tüzes úszók*, *A kis gömböc*, *Ráado*, és *Anyicska*. A lejegyzőtől származó címeket áthúzták a következő szövegek esetében: *Az özvegy ember és az özvegy asszony* c. mesénél az egymásba hajtogatott kéziratos füzet végén ceruzával *Az édes és mostoha lány* címváltozat szerepel Arany László fiatal felnőttkori kézírásában, *A vak király* címen kiadott mese esetében pedig *A király és az arany tollu madár* volt az eredeti (majd áthúzott) cím, ez alá írta Arany László címjavaslatát.

82 Erre abból következtethetünk, hogy néhol nem pontosan ugyanakkora a vonal, mint a fölötte lévő cím, illetve olykor ott is van vonal, ahol a cím hiányzik: *A kóró és a kis madár* címen kiadott mese kivételével

strukturális elemként fogták fel a szövegek címét, még ott is, ahol maguk nem tudtak vagy nem akartak címadással élni.

Tizennégy mese kéziratos címe azonos (a helyesírási módosításoktól eltekintve) a kiadott szöveg címével: *A vak király, A cigány fiú, Ráadó és Anyicska, Az özike, A veres tehén, A tündérbíróasszony és a cigánylyány, Jankó és a három elátkozott királykisasszony, Fehérlófia, Gagy gazda, Dongó meg Mohácsi, Panczimanci, A hólyag, szalmaszál és a tüzes üszök, A kis gömböc, A kis ködmön*. Nyolc mese a kéziratos címtől eltérő címen jelent meg: *A boltos három lyánya, Az aranyhajú hercegbíróasszony, Az ördög-szerető, Zsuzska és az ördög, Az ördög és a két lány, A nyeltes királykisasszony, A szomorú királykisasszony, A kakaska és a jércike*. Kilenc kéziratos mese eredetileg cím nélküli volt. Összegezve: a kiadott mesék valamivel több mint felének a címe Arany Lászlótól származik.⁸³

Teljes, befejezetlen és töredékes mesék

Az *Eredeti népmesék* című gyűjteményben 1862-ben 36 mese és 54 találós jelent meg. Az MTA KIK Kézirattárában őrzött kéziranyag az *Eredeti népmesék* szövegei közül 30 mese és az összes találós kézirát tartalmazza. Ezek közül egy mese (az ún. Ördögszerető-típus, AaTh 407B) két változatban is megvan, egyrészt töredékesen, Arany Juliska 1850-es évekbeli írásában,⁸⁴ másrészt Arany László fiatal felnőttkori kézírásával egy teljes, tisztázott változatban.⁸⁵ Arany Juliska a mese lejegyzését szó közben hagyta félbe. A kiadott mesék közül az említett, Arany Juliska-féle csonka kéziraton kívül még további két mese is csak részben maradt fenn: a *Babszem Jankó*, az ismeretlen lejegyző, és a *Gagy gazda* Aranyné lejegyzésében, az utóbbi szöveg mondat közben szakadt meg. Egyik esetben sem arról van szó, hogy elveszett volna a kézirat többi lapja, sokkal valószínűbb, hogy ezeket a kéziratokat soha nem is fejezték be lejegyzőik. Elveszett vagy lappang a *Mért haragszik a disznó a kutyára, a kutya a macskára, a macska az egérre?* című mese, valamint a *Csali-mesék* cím alatt 1862-ben megjelent öt szöveg kézirata.

valamennyi cím nélküli kéziratos mese esetében a kihagyott cím helye előre alá van húzva. Ezen kívül négy további olyan szövegnél, ahol a cím a lejegyzőtől származik, az aláhúzás hossza és iránya miatt azt feltételezzük, hogy a mese címe az előre aláhúzott vonalra utólagosan került, ezek a *János, és a három elátkozott királykisasszony, Az ördög, és a három lány, A Fehér ló fia és A Hólyag, Szalmaszál, és Tüzes üszök* című mesék.

83 Később e címek közül több magyar mesetípus-címmé is vált az MNK-ban. Pl. *Fehérlófia* (AaTh 301B), *Panczimanci* (AaTh 500), *A kakaska és a jércike* (AaTh 2021A), *A kis gömböc* (MNK 2028B*), *Icinke-picinke* (AaTh 2016), *A kóró és a kis madár* (AaTh 2034A*), *Farkas-barkas* (AaTh 20C).

84 MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 88r-v.

85 *A szép lány meg az ördög*. MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 72–75. Az eddig előkerült egyetlen, bizonyosan Arany László (fiatal felnőttkori) kézírásával fennmaradt meséből egy oldal képét közölte Kovács 1982: 503.

A kéziratanyag része emellett három olyan mese és huszonöt találós, amelyek végül nem kerültek be az 1862-es kötetbe. Mint említettük, Kovács Ágnes *Az özvegy ember és az özvegy asszony*, a *Bolond Jankó*, valamint a *Nemtudomka* című meséket is Arany Juliskának tulajdonította, ezeket és tizenkilenc, addig kiadatlan találós szövegét közölte 1982-ben.⁸⁶ A kéziratokat a családi mesekéziratokkal és levelekkel összevetettük, s ennek alapján mi is elfogadhatónak tartjuk, hogy az első két mese az Arany család mesekorpuszának része lehetett. Ezeket jelen kiadásba is beillesztettük, és jegyzetekkel kísértük az *Eredeti népmesék* szövegei után, kurzív sorszámokkal. A *Nemtudomka* című mesekézirat kapcsán azonban kétségesnek tartjuk, hogy az Arany Juliskának tulajdonítható-e. Úgy véljük tehát, hogy az *Eredeti népmesék*hez társítható 30 mese összesen 31 kézirat szövegén túl *Az özvegy ember és az özvegy asszony* valamint a *Bolond Jankó* rendelhető a család mesegyűjtéséhez, mindezek mellett pedig a fent említett, újabban előkerült és eddig azonosítatlan, 14 soros töredék is az Arany család mesejegyzésének része lehetett.⁸⁷

A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában tehát jelenlegi ismereteink szerint összesen harminchárom mese (harminc teljes, három csonka kézirat), és egy azonosítatlan töredék, továbbá hetvenkilenc találós⁸⁸ kézírata köthető az Arany családhoz.

Korrekciók, margináliák, kommentárok

A kéziratok mindegyikén található a lejegyzéssel egyidejű vagy utólagos, kisebb-nagyobb mértékű korrekció vagy kiegészítés.⁸⁹ Ezek főként helyesírási/nyelvhelyességi módosítások, vagy pedig tévesztések és elírások javításai, illetve szó- vagy szövegrészlet módosítására tett javaslatok. Az utólag, más kéztől származó korrekciók csak néhány esetben jelentkeznek (az írászonosítást elősegítendő) szövegszerűen a kézirat szövegébe illesztve vagy széljegyzetként, legtöbbször azonban csak egy-egy írásjellel jelölt helyesírási vagy stilisztikai javításról van szó. A korrekciók szerzőinek megnyugtató azonosítása, minden törekvésünk ellenére, kompetens írásszakértői

86 Kovács 1982: 518–529.

87 Korábban úgy véltük, hogy az Arany családhoz kapcsolható a *Népmese. A jó vadász* című kézirat is (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/III. 118r.) azonban az írásképek tüzetesebb vizsgálata során ezt a feltevést elvetettük, akárcsak Kovács Ágnes *Nemtudomkára* vonatkozó nézetét, szintén elvetettük.

88 Ebbe beleszámoltuk azokat a találósokat is, melyeknek két-két szövegvariánsa is megtalálható a lejegyzések között, illetve azokat, melyek olvashatatlanná váltak az áthúzásoktól. Mindez összesen négy, bizonytalan státuszú szöveget jelent.

89 Az egyes kéziratokhoz tartozó jegyzetekben ezekről részletesen szólunk.

vizsgálat hiányában elmaradt, ott azonban, ahol a beszúráások hosszabb szövegjavaslatként jelennek meg (azaz írásképp áll rendelkezésre), ezek leggyakrabban Arany László fiatal felnőttkori kézírásával mutatnak egyezéseket.

Az Arany Juliskának tulajdonított, korábbi keletkezésű, alakuló gyerekírásban fennmaradt kéziratokon mutatkozik a legtöbb, lejegyzéssel egyidejű önkorrektció. Ezek jellegük szerint helyesírási javítások, a kevésbé gyakorlott kéz betűt vagy központozási jelet érintő tévesztéseinek, elírásainak korrekciói, kisebb részben motívumot vagy szüzsét is érintő módosítások. Különösen érdekesek a kéziratokon látható, és nagyrészt kiolvasható, hosszabb, törölt (tintával áthúzott) szövegrészek, melyek arra utalnak, hogy a cselekményt a lejegyző a lejegyzés idején változtatta meg. Ide sorolhatók például *A kis macska, és a lányok* törölt szövegrészei, vagy a *Farkas-barkas* címen megjelent mese,⁹⁰ melyben az állatok sorrendjén változtatott a lejegyző, Arany Juliska. Kevesebb a saját kezű javítás Arany Juliska két későbbi lejegyzésű meseszövegén (*A kóró és a kis madár*, *Az őzike*). Arany Jánosné lejegyzésein is viszonylag nagyobb számban tudunk azonosítani önkorrektciókat (főként betűtévesztések javításáról van szó).

Az Arany László fiatal felnőttkori kézírásával lejegyzett mese kézírata a tekintetben is különleges, hogy csak egészen minimális saját kezű javítást tartalmaz (más kéztől valólt egyáltalán nem), a sorok elrendezése és a párbeszédnek közlési módja miatt tisztázatnak tűnik, szemben az összes többi lejegyzéssel, melyek magukon viselik az első rögzítés bizonytalanságait. Itt jegyezzük meg, hogy a formulamesék esetében (pl. *Iczinke-piczinke*, *A' Hójjag*, *Szalmaszál*, és *Tűzes üszök*) általánosságban kevesebb a javítás, ami nyilván annak köszönhető, hogy a kötött szövegek írásbeli rögzítése nem okozott akkora problémát a lejegyzőknek, mint a kevésbé formuláris mesék leírása. Tanulságos ennek kapcsán Arany László népmesékről szóló székfoglalójában *A kóró és a kis madár* valamint *A farkas-tanya* meséje kapcsán tett megjegyzése: „[...] soha e meséket más szavakkal nem mondtuk volna, s az alak összeforrt a tárgygal.”⁹¹

A kéziratokon az említett, saját kezű javításokon túl jellegükben többféle, a lejegyzőétől eltérő, vagy a lejegyzés idejéhez képest utólagos, korabeli, illetve 20. századi, (grafit-, piros) ceruzás és tintával írt módosítások, rájegyzések, margináliák és kommentárok különíthetőek el. Az utólagos korrekció több szinten is jelentkezik:

90 A mesékre e fejezetben a kézirat címmel utalunk, kivéve, ha a kéziratnak nincsen címe, ez esetben a kiadott címváltozat szerepel.

91 ARANY L. 1867: 221.

vonalak, aláhúzások, karikák, keresztek, számok, csillagok, bekezdést jelölő karakterek,⁹² az egyetlen apró vonástól a több soros szövegjavaslatig.

Viszonylag jól meghatározható az, hogy mely megjegyzések kerültek a papírlapokra a 20. század második felében az iratrendezés és a kézirat-azonosítás során, és melyek azok, amelyek korábbiak. Valamennyi kéziratot összes lapja rektójának jobb felső sarkában kötetenként újrakezdődő, Gergely Páltól származó ceruzás lapszámozás szerepel. (Egy helyen utalást találunk egy kötési hibára is.)⁹³ Feltételezhetően a 20. századi iratrendezés során keletkeztek a kéziratok terjedelmére vonatkozó, az első oldalak jobb felső sarkában található egyéb ceruzás széljegyzetek is (*Az özike* című mesénél *10 lap*, *A veres tehén* című mese esetében *12 lap*, *A tündérkisasszony és a cigánylyány* című mesénél *24 old.*, a *Ráado, és Anyicskánál 5 füzetke*). A kéziratok nagy részének első oldalán a cím (vagy annak kihagyott helye) mellett jellemzően a bal felső sarokban (ritkábban a jobb oldalon) a lejegyzőkre utaló, feltehetően Sáfrán Györgytől származó ceruzás széljegyzetek is olvashatók: *Arany László*, *Arany Jánosné*, *Aranyné*, *Arany Juliska*, *A. Juliska*, *Arany Juliska írása*, *A. Juliska 60-as évek és Arany Juliska (?)*.⁹⁴ A kéziratokon néhol törölt ceruzás rájegyzések nyomai is láthatók. *A farkas-tanya* cím nélküli kéziratán alig olvashatóan, vélhetőleg Sáfrán Györgyi írásával, szerepel a következő, részben törölt kommentár: *Arany László 10 éves kori [?] írása? Egy másik, A tündérkisasszony és a cigánylyány* címen megjelent mese kéziratán a cím helyén olvashatatlan, bekarikázott ceruzás rájegyzés látható, melyről ma már megállapíthatatlan, hogy a lejegyzés körüli időben vagy a kéziratírási iratrendezés során keletkezett-e. Ugyancsak eldönthetetlen, hogy *Az okos királylány* kéziratának végén⁹⁵ szereplő kétféle ceruzás rájegyzés-nyom kitől származik. Korabeli kommentárnak tűnik a halványabb, néhány sornyi megjegyzés (melyből az *aesthetika*, illetve az *ellenes* szavak rajzolódnak ki), részben erre került két vonal közé, vastagabb ceruzával egy szót (*Arany[?]*) és valamilyen számot (évszámot?) magában foglaló töredék (*186/9[?]*). A kéziratírási rendezés egyik első fokán kerülhettek a kéziratokra a lapok tetején olvasható, az *Eredeti népmesék* kiadott szövegeire utaló olyan ceruzás megjegyzések, mint amilyenek

92 Az Arany János használta, különféle típusú lapszéli jelöléseket azonosította és jelentésüket meghatározta Hász-Fehér Katalin (összefoglalásuk: ARANY 2016: 63–67.). Ilyen mélységű analízist sajnos e kéziratok kapcsán mi nem tudtunk elvégezni.

93 MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 81r. Ezen túl néhány kéziratot füzet lapjain újrainduló ceruzás számozást találunk a bal margón, melynek egykorú volta nem igazolt (*Nemtudomka*, *A veres tehén*, *Gagyfi gazda*), illetve két esetben apró, tintával írott, aláhúzott lapszámok is szerepelnek, vélhetőleg Arany Juliska írásában (*Panczimanczi*, *A kóró és a kis madár*). Az említettekén kívül két esetben ismeretlen kéztől származó, egykorú, piros ceruzás oldalszámozást azonosítottunk (*Ráado, és Anyicska*, *A vak király*).

94 Kérdőjelesen szerepel Arany Juliska neve a *Nemtudomka* és *A vak király* című meséknél.

95 MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 13v.

például a *Panczimanczi* és a *Gagyi gazda* (A. L. var.) vagy *A kis gömböc* című mesék kéziratán (A. L. -nál is variánsa!) olvashatóak. Nem tudjuk, hogy kitől származnak ezen észrevételek. *A veres tehén* kéziratán zárójelben ceruzával a var. n5 megjegyzés olvasható, mely írásképeben elüt az előző két észrevételtől; elképzelhető, hogy ebben az esetben egykorú széljegyzetről van szó.

A korabeli sajtó alá rendezés idején keletkezhetnek a margóra, a cím helyére, a kézirat lapra, a meseszövegre keresztben, illetve a lejegyzések végére írt észrevételek. *A' Hójag, Szalmaszál, és Tüzes üszök* című mese kéziratán a cím alatt valószínűleg Arany László írásában olvasható a következő ceruzás kommentár: *Megjelent(?)* Elképzelhető, hogy ez a megjegyzés a korábbi, Gáspár János-féle szövegközlésre utal (az 1850-es években, olvasókönyvben megjelent Arany-mesékre a továbbiakban részletesen kitérünk). *Az ördög-szerető* című mese Arany Juliska lejegyezte csonka változatánál a lejegyzőétől eltérő kéz írta a cím helyére tintával a *Megvan* szót, mely talán arra utal, hogy a kéziratról később másolatot készítettek.⁹⁶ *A kis malacz és a farkasok* kéziratán az előzőhöz hasonló és a lejegyzőétől eltérő kézírással háromszor is szerepel ugyanez a szó (a cím helyére és a lap szélére kétszer került, ezen kívül a lap közepére is rájegyezték). A *Gagyi gazda* utolsó lapjának hátoldalára pedig ceruzával azt írták, hogy *Kész*. A (*Leár*) megjelölésű mese kezdő formuláját ceruzával, dőlt betűs kézírással megjelölték, a margón a *meghagyandó* szó olvasható.⁹⁷ E ceruzás széljegyzetek szerzői ismeretlenek, az Arany Lászlónak tulajdonított rájegyzések általában kisebb, álló és nem pedig dőlt betűsek. (Ez ugyanakkor nem zárja ki azt, hogy mégis tőle származnának.) A *Nemtudomka* című mese első lapjának margójára hosszában került a *rosz* kifejezés, melyet Kovács Ágnes Arany Lászlónak tulajdonított és feltételezte, hogy azért nem közölte a szöveget, mert rossznak tartotta.⁹⁸

A lejegyzett mesetípusok mások gyűjteményében megjelent variánsaira vonatkozó utalások olvashatók több kéziratban. *Az özvegy ember és az özvegy asszony*, valamint a *Bolond Jankó* című mesék esetében a marginália ismeretlen szerzője Merényi László gyűjteményére reflektált (előbbinél ceruzával nyomtatott nagybetűkkel, áthúzva: ~~MERÉNYI~~, ugyanitt tintával, Merényi meséjére címmel is utalva: *Édes lány s m[osto]ha[?] Merényi*).⁹⁹ Az utóbbinál az első oldalon ceruzával apróbetűs

96 Néhány kézirat lap függőleges vagy átlós vonallal át van húzva: *Az okos királylány* utolsó oldala több ceruzás vonallal, *A kóró és a kis madár* kéziratának második lapja átlósan ceruzával, és a találos mesék valamennyi lapja tollal. Nem tudjuk, hogy ki vagy kik és milyen indíttatásból húzták át az oldalakat, esetleg a már lemásolt piszkozatokat jelölhették meg ezúttal így.

97 Végül azonban az 1862-ben megjelent meséből kimaradt.

98 Kovács 1982: 515, 527.

99 *A mostoha leány s az édes leány*. MERÉNYI 1861: 169–187.

folyóírásban *Merényinél is megvan*, illetve a hátoldalon szintén ceruzával, lendületesebb kézírásban *Merényinél meglévő Kettő* rájegyzés szerepel. *A kis ködmön* című szöveg kéziratán ceruzával *Gyulai meséje* megjegyzés szerepel, mely az említett, apró betűs széljegyzetek lejegyzőjétől származik. Feltehetően mindhárom, vagyis a két ceruzás és a tintával írt, apró, álló betűs széljegyzet Arany Lászlónak tulajdonítható.

A kéziratos korpuszban az említett két, 1862-ben ki nem adott mese (*Az özvegy ember és az özvegy asszony*, *Bolond Jankó*) a tekintetben is különleges, hogy a többtől eltérően ezek sorszámozottak (a cím alatt ceruzával a 24. és 25. számok szerepelnek).

Arany László néhány kéziraatra más mesék címét is feljegyezte. Ennek magyarázata vélhetőleg az, hogy az egymásba hajtogatott, és egymás után tett lapokból álló füzetek tartalmában való eligazodást így próbálta megkönnyíteni, a füzetekben következő további mesékre a főszereplők megnevezésével utalt: *A szomorú királykisasszony* címen kiadott mese kéziratán a bal felső sarokban ceruzával a *Czigány és Luiza* szavak olvashatóak, melyek a soron következő két mese (*A cigány fiú*, illetve *A két koszorú* címen kiadott szöveg) főhőseit jelölik meg (utóbbinál csak a kéziratos változatban Luiza a hösnő neve, a kiadott mesében „a kisebb lány”-ként szerepel). *A kis ködmön* kéziratán a cím mellé ceruzával írt *Pityke* szóval az eredetileg a kéziraaton *Pityke Kakaska* címet viselő mesére utalt (nyomtatásban megjelent címe: *A kakaska és a jérczike*). *A kis macska, és a lányok* kéziratán a cím alatt ceruzával a *Jankó és a három elátkozott királykisasszony* címen megjelent mesére hivatkozott. Az *Iczinke-piczinke* kéziratán pedig a *Mért haragszik a disznó a kutyára, a kutya a macskára, a macska az egérre?* című mesére utalt Arany László (*a disznó-kutya-macska-egér meséje* megjegyzéssel); ennek kézirata elveszett vagy lappang.

A következő mesék esetében tudtunk a leíráshoz képest utólagosan végzett javításokat azonosítani: *A vak király*, (*Leár*), *A Fehér ló fia*, *Az okos királylány*, *A tündérekisasszony és a cigánylány*, *Az aranyhaju királykisasszony*, *Az ördög, és a három lány*, *Hőj elő stb* (*A szomorú királykisasszony*), *c. n.* (*A farkas-tanya*), *A kis ködmön*.

A szövegtesten az utólag, más kéztől származó korrekciók legnagyobb részt az Arany Lászlónak tulajdonított (az ő fiatal felnőttkori írására emlékeztető) ceruzás javítások, melyek egy része formai-helyesírási jellegű módosítás (új bekezdések jelölése,¹⁰⁰ egybeírás-különírás, kisbetű-nagybetű, központosítás javítása), kisebb részük pedig konkrét szövegjavaslat.

Legnagyobb számban *A Fehér ló fia* kéziratán, különösen annak első oldalán találunk ilyen ceruzás módosításokat, a formai javításokon túl több stilisztikai jellegű szövegmódosítást is. Ezen kívül számos ceruzás korrekció olvasható még

100 Néhány kéziraaton ceruzás *K* jelöli az új bekezdést: (*Leár*), *Az aranyhaju királykisasszony*, *A Fehér ló fia*.

Az okos királylány, a *(Leár)*, valamint *A kis ködmön* kéziratain is, utóbbin tintával a margóra írt szövegjavaslat is van (írasképe a ceruzás kézíráséhoz hasonló). Ugyancsak tintával rögzített, hosszabb-rövidebb szövegjavaslatokat találunk néhány további kézirat margóján: *A tündérkisasszony és a czigánylány*, *Az ördög, és a három lány*, valamint *A vak király* kéziratán, utóbbi esetében nemcsak a lap szélén, de a szövegtestben is azonosíthatóak tintával írt, szövegszerű kiegészítések. *Az ördög, és a három lány* kéziratán a margóra írt (a mese szövegéből származó) *loptad* szó kétszer is szerepel: egyszer apró, álló betűkkel, aláhúzva, illetve nagyobb, dőlt betűkkel, bekarikázva. Úgy tűnik, hogy ez a két szó azonos tintával íródott, azonban különböző írásképet mutatnak, az aláhúzott verzió Arany László fiatal felnőttkori kézírásának jegyeit idézi, míg a bekarikázott a szerkesztés során keletkezett ceruzás megjegyzésekkel (pl. az említett *Megvan* vagy *Kész* szavakkal) rokonítható. Ennek ellenére nem tartjuk kizártnak, hogy mindkét széljegyzet azonos kéztől származik. Hangsúlyozzuk, hogy ez csak feltételezés, ám esetleg Arany Lászlónak is többféle írását lehet/kellene megkülönböztetni.

Az utólagos szövegmódosító jellegű korrekcióknak ugyanakkor csak egy részét érvényesítették az *Eredeti népmesék* kiadott szövegein, ami azt a feltételezést támasztja alá,¹⁰¹ hogy Arany László a mesék végső formába öntésekor még a javított meselejegyzéseket is csak kiindulásként használta, stílusában, megfogalmazási módjában e kéziratokhoz képest is még változtatott.

Az utólagos rájegyzések egy kisebb csoportjában piros ceruzát használt(ak) az ismeretlen szerző(k). Piros ceruzás jelölésekkel (számozás, kereszt, X, karika, zárójel, több egymás melletti vonalka, ritkábban szövegjavaslat) főként a találósok szövegeinél találkozhatunk, elvéve *A vak király*, a *Ráado, és Anyicska*, és *Az aranyhaju királykisasszony* című mesék kéziratain is van nyoma piros ceruzahasználatnak. Ezenkívül nem tudni, kire vagy mire utal *A vak király* című mese egy lapjának margójára írt név (*Kunstler Ignácz*). Ez a széljegyzet tintával íródott, dőlt, kalligrafikus szépírásban maradt fenn.¹⁰²

A kéziratok keletkezésének helye és ideje

A mesék keletkezésének időbeli határai 1850 és 1861/1862 közé tehetőek, ezen belül az 1853–1855 körüli időszakban intenzívebb meselejegyzést feltételezhetünk. A kéz-

101 Kovács 1982: 506.

102 A széljegyzet azonosítatlan írója kétszer indította el a vezetéknev kezdőbetűjét. Tintával a meseszövegre (a mese soraira) egy számot is rájegyeztek ugyanitt (800).

iratok datálásához és lokalizálásához kiindulási alapul Arany Lászlónak 1867-ben, a Kisfaludy Társaságban megtartott, *Magyar népmeséinkről* című székfoglalójában két szöveg (*A kóró és a kis madár*, *A farkas-tanya*) kapcsán tett kijelentése kínálkozott: „Mindkét mese az én gyűjteményemben jelent meg, s mindkettőt szóról szóra úgy vettem föl, a mint még tíz éves koromban papírra tettem.”¹⁰³ Ez a két rövidebb, egyszerű szerkezetű, rímes-ritmikus szöveg valóban jól illeszkedik egy a mesék iránt fogékonyságot mutató tízéves gyerek repertoárjába. Arany László e fenti kijelentése értelmében e két mese lejegyzésének ideje 1854, helye pedig vélhetően Nagykőrös lehetett.¹⁰⁴ A kutatás kezdetben e megállapítás érvényességét szinte az összes további mesekéziratra kiterjesztette. Idővel az újabb adatok módosították e felfogáson.

Arany János levelezésének kritikai kiadása során Voinovich Géza jegyzeteiből került elő két olyan elveszett levél töredéke, illetve Voinovich készítette kivonata, melyek alapján az Arany gyerekek (konkrétan Arany Juliska) mesemondását és meselejegyzési tevékenységét az Arany László hivatkozta időpontnál korábban, már 1850–1853 körül feltételezhetjük.

Gáspár János (1816–1892) erdélyi pedagógus, népszerű tankönyvek és gyermekirodalmi antológiák szerzője, szerkesztője¹⁰⁵ Arany Jánoshoz írott, Nagyenyed, 1850. december 28-i keltezésű leveléről Voinovich Géza egy feljegyzése tudósít. Eszerint Gáspár kéri: „azon szép regét, melyet a kis Julcsa oly érdekesen beszélt el nekünk, leírni.” Voinovich a következő megjegyzést fűzte az idézett levélrészlethez: „Aranytól is kér kötött alakú kidolgozott mesét.”¹⁰⁶ Gáspár János egy másik, 1853. február 22-én kelt, Aranyhoz címzett leveléről pedig ezt jegyezte fel Voinovich: „Olvasókönyvet ad ki, s visszaemlékezik Szalontára, »hol kedves Julcsád egy pár gyönyörű népmesét oly élénk lelkesedéssel ada elő nekünk, s melyeknek, kérésre, papírra tételét szives volt megigérni« Gáspár (iskolatanítóképezdei igazgató) »sziveskedjék ama két vagy legalább egyik mesét Julcsa, kedves anyja segélyével pár nap alatt leírni« – A rab golyát is közli.”¹⁰⁷

103 ARANY L 1867: 221; KOVÁCS 1969: 181., II. lj.

104 1856-ban Arany János azt írta sógorának, hogy 12 éves fia jól halad tanulmányaival, egy kifogás merül fel vele szemben: csúnyán ír. (Arany János Ercsey Sándorhoz, Nagykőrös, 1856. jan. 12., AJÖM XVI. 667.) Elképzelhető, hogy nagyobb terjedelmű mesék lejegyzését ezért nem bízták Arany Lászlóra a családban az 1850-es évek közepén, de az is figyelembe veendő, hogy egy tíz év körüli gyerek meserepertoárjában még nem biztos, hogy terjedelmesebb tündérmesék is szerepelnek.

105 VITA 1968; AKNAY 2003.

106 AJÖM XV. 313, 691.

107 *Voinovich Géza jegyzetei Arany János levelezéséhez* (MTA KIK Kt. Ms 5/105.). A két levélre/kivonatra vonatkozólag lásd az AJÖM XV. levelezéskötet jegyzeteinek bevezetésében a *Töredékek az Arany családi hagyatékból* című részt. Ebben Sáfrán Györgyi Kovács Ágnes 1969-es tanulmányára hivatkozva, kiemelte Arany Juliska központi szerepét a mesék lejegyzésében (AJÖM XV. 461–463.). 2009-ben áttekintettük a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégium Dokumentációs Központ Kézirattárában Gáspár János kéziratanyagát

Gáspár János gyermekirodalmi tevékenységéről Arany Jánosnak igen jó véleménye volt; lapjában, a *Koszorúban*, a *Csemegék kisebb gyermekek számára...* című gyermekirodalmi antológia harmadik, 1863-ban megjelent kiadásáról kifejezetten elismerően szólt, különösen azért, mert Gáspár az anyanyelvi szépirodalom megfelelő szövegeinek kiválogatása mellett a népköltészet változatos műfajait emelte be gyűjteményébe, ami korántsem volt magától értetődő ebben az időszakban.¹⁰⁸

Maga Gáspár János az Arany családdal való kapcsolatára és az ekkor kilencéves Juliska mesemondására vonatkozólag *Visszaemlékezésében* (1876–1882) így írt: „Egész 1850 novemberéig Pesten laktunk [...] Az év végefelé, Erdélybe való visszautazásunk alkalmával a Zeyk család tovább mulatván Pesten a közeli Tisza család vendégszerető házánál, alkalmam lőn Arany János koszorús költőnket is meglátogatni N. Szalontán, mely látogatás arról is nevezetes, hogy kedves Julcsa leánya elbeszélése után »a kóró és a kismadár« s »a hólyag, szalmaszál és tüzes üszög« szép kis meséket olvasókönyvemnek megnyerhettem, s a kedves szülék barátságát máig élvezhetem.”¹⁰⁹

Ez a két mese 1853-ban, Gáspár János és Kovács Antal Kolozsváron kiadott *Magyar Olvasó-könyvében* valóban megjelent.¹¹⁰ Címük után a tartalomjegyzékben a forrást is feltüntették: „Arany Julcsa után”. Kovács Ágnes összehasonlította az olvasókönyvben megjelent két mesét a kéziratos változatokkal. Megállapítása szerint *A' Hólyag, Szalmaszál, és Tüzes üszög* esetében a Gáspár-féle kiadott szövegváltozat szinte betűről betűre egyezik a fennmaradt kézírral, *A kóró és a kis madár* esetében azonban már jelentősebb eltérések vannak.¹¹¹ *A kóró és a kis madár* Akadémiai Kézirattárban őrzött, Arany Juliska fiatal felnőttkori írásában (cím nélkül) fennmaradt kézirátát Sáfrán Györgyi és Kovács Ágnes 1861/1862-re datálták.¹¹² Azt is figyelembe kell vennünk, hogy Arany László 1867-ben többek között éppen e mese kapcsán írta azt, hogy a szöveget (illetve *A farkas-tanya* című mesét) ő maga is lejegyezte 1854 körül. Eszerint ugyanazon meséhez tehát egy (vagy több) kézirat is tartozhatott a családon belül. (Bár a mesék Arany Juliska

(naplók, útirajzok, jegyzetek, levelezés stb.), ám nem találtunk további adatot az Arany család meséire vonatkozólag.

108 AJÖM XI. 496, 837–839.

109 AKNAY 2003: 95–96. Vita Zsigmond 1968-ban, a 19. századi magyar gyermekirodalomról szóló tanulmányában Gáspár Jánosnak akkor még kiadatlan, Nagyenyeden őrzött kéziratos *Visszaemlékezésére* hivatkozva azt írta, hogy Gáspár János 1851-ben találkozott Arannyal Szalontán, s ezt az időpontot vette át tőle Kovács Ágnes is (VITA 1968: 269; KOVÁCS 1982: 498.).

110 GÁSPÁR–KOVÁCSI 1853b: 2–3, 25–27.

111 Az 1853-as kiadásból e két mese újraközlése: AKNAY 2003: 168–169, 169–170.

112 KOVÁCS 1982: 498.

nyomán kerültek be a *Magyar Olvasó-könyvben*, abban öccse neve is felbukkant, mivel a szerkesztők a *Regék, regedalogok* fejezetben közölték Petőfi *Arany Laczinak* című versét is,¹¹³ amely már korábban is, még hozzá keletkezését követően igen hamar, 1848-ban szerepelt az olvasókönyv első kiadásában.¹¹⁴

Vita Zsigmond nyomán Kovács Ágnes úgy vélte, hogy Gáspár János és az Arany család együttműködése nem csupán erre a meseközlésre szorítkozott. Jóval az *Eredeti népmesék* megjelenése előtt, 1854-ben, amikor Arany László tízéves volt, nővére pedig tizenhárom, Gáspár János a *Csemegék* második kiadásában is közölt két olyan mesét (*A tyúk, kakas, őz, róka és farkas*, illetve *Az egér farkinczája*), melyek változatai megtalálhatóak az *Eredeti népmesékben* *Farkas-barkas*, illetve *A macska és az egér* címen.¹¹⁵ (A kéziratanyagban Arany Juliska, illetve az ismeretlen lejegyző keze írásával maradtak fenn e szövegek cím nélküli változatai.) *A magyar néprajztudomány bibliográfiájában* Sándor István viszont ezeket a *Csemegékben* megjelent meséket nem az Arany családnak, hanem a marosvásárhelyi Szabó Sámuelnek tulajdonította.¹¹⁶ Gáspár kötete utószavában tételesen felsorolta, hogy kik és mely szövegekkel gazdagították gyűjteményét, ám a kérdéses két meséről nem, csupán egy harmadikról, *A róka, a kis madár és a szennyes agár* címűről állította, hogy az Szabó Sámuelről származik.¹¹⁷ Az a kérdés, hogy kapcsolatba hozható-e az Arany családdal a *Csemegékben* közölt, két, fentebb említett meseszöveg, jelenlegi ismereteink szerint nem megválaszolható.

Összesen tehát két, az Arany családhoz köthető meséről tudjuk bizonyosan, hogy 1853-ban már megjelentek (vagyis kéziratot lejegyzésük nyilvánvalóan ennél korábban történt meg), két, 1854-ben megjelent meséről nem eldöntött, hogy Szabó Sámuelről vagy Aranyéktól származnak-e, két meséről pedig – Arany László kijelentését figyelembe véve – azt tudjuk, hogy azokat 1854-ben írta le a tízéves fiú (e megnevezett mesék közül egy, *A kóró és a kis madár* ugyanaz a mesetípus, mint amely a *Magyar Olvasó-könyvben*, 1853-ban már napvilágot látott Arany Juliska nevéhez társítva).

Az Arany gyerekek közül tehát Arany Juliska gyermekkori aktív mesetudása, mesemondása adatolható; kiemelkedő előadási készsége pedig az 1850-es években házi körben előadott színdarabokban Nagykőrösön is kitűnt. Arany László

113 GÁSPÁR–KOVÁCSI 1853a: 142–145.

114 GÁSPÁR–KOVÁCSI 1848: 142–145.

115 GÁSPÁR 1854: 59–61, 78–79. A mesék mellett ez esetben nincsen forrás feltüntetve. VITA 1968: 272; KOVÁCS 1978: 46–47; KOVÁCS 1982: 498–499.

116 SÁNDOR 1977: 853.

117 GÁSPÁR 1854: 203. Nem tudni, Sándor István mire alapozta állítását, így egyelőre csak az egy, Gáspár által is hivatkozott mesét lehet bizonyosan Szabó gyűjtésének tekinteni. A problémára Olosz Katalin hívta fel a figyelmet Szabó Sámuel folklórhagyatékának közreadásakor (SZABÓ 2009: 58, 511.).

mesemondó gyakorlatáról az öt gyermekkora óta jól ismerő Gyulai Pál tett említést az *Eredeti népmesékről* 1862-ben közzétett bírálatában: „Nem irva még eddig semminemű irodalmi művet, most is csak emlékeit akarva elbeszélni, és úgy a hogy hallotta vagy máskor elbeszélni szokta.”¹¹⁸

Ami a lejegyzés *helyét* illeti: a lejegyzés helye, illetve a meseismeret lokális forrása nem esik szükségszerűen egybe. A szakirodalom egyes képviselői által kultivált kérdést, vagyis azt, hogy nagyszalontai vagy nagykőrösi mesékről van-e szó ebben az esetben, megfelelő adatok hiányában nem tudjuk és nem is kívánjuk eldönteni. Az Arany család mesekincse egyaránt állhatott Nagyszalontán és Nagykőrösön (vagy akár Pesten) megismert mesékből, a mesetudás így komplex forrásokból és hatások mentén épülhetett ki.

Az Arany házaspár és gyermekeik 1851 őszéig éltek Nagyszalontán, 1851 novemberétől az ettől mintegy 150 kilométerre lévő Nagykőrösön, 1860-tól pedig Pesten laktak (Arany László 1861 őszétől tartózkodott a fővárosban, mivel a gimnáziumot Nagykőrösön fejezte be). Gáspár János 1850-ben tett nagyszalontai látogatásáról szóló visszaemlékezése, továbbá az ugyancsak 1850-ben írott levele alapján nyilvánvaló, hogy Szalontán Arany Juliska már igen jól tudott mesét mondani, és hogy Gáspár már ekkor kérte (legalább) egy mese lejegyzését kiadási célból. Ugyanezt a kérést ismételte meg levelében 1853-ban – amikor Juliska három évvel korábbi mesemondására utalva már *több* népmeséről szólt –, emlékeztetve Juliska (ezek szerint 1850-ben tett?) ígéretére, hogy a meséket lejegyzzi. Feltételezhető, hogy Gáspár Jánosnak arról is volt tudomása, hogy Arany Jánosné Ercsey Julianna is jó mesemondó, ugyanis amikor azt kérte, hogy a 12 éves kislány jegyezze le a meséket, a szövegek írásbeli megformálásához nem az (értelemszerűen és köztudottan átlagon felüli verbális-poétikai képességekkel rendelkező) apa, hanem az anya segítségnyújtását vetette fel. Ez a meselejegyzés 1853-ban már Nagykőrösön történhetett meg, hiszen ekkor itt lakott az Arany család.

Mint említettük, Arany László 1867-es visszaemlékezése szerint (amely konkrétan *két* mesére vonatkozik) meselejegyzése 1854-ben történt – tehát feltehetően szintén Nagykőrösön. Amikor az *Eredeti népmesék* 1862-ben megjelent, a család barátjának, Tompa Mihálynak küldött példány mellé Arany László azt írta, hogy a meséket „Kőrösön gyűjtöttem”.¹¹⁹ Az 1872-ben megjelenő Magyar Népköltési Gyűjteményben szintén szerepeltek olyan *nagykőrösi* helymegjelölésű mesék, amelyeket Arany László gyűjtött, míg *nagyszalontai* mesék nincsenek e szövegek között, viszont *Bihar*

118 GYULAI 1862: 388.

119 Arany László Tompa Mihálynak, Pest, 1862. júl. 18. (MTA KIK Kt. K 513/1166; TOMPA 1964: 378.)

megye helymegjelölésűek vannak. A családtagok közül egyébként Arany Lászlónak volt a legnagyobb esélye arra, hogy integrálódjék a (meglehetősen zárt) nagykőrösi társadalomba, hiszen Nagykőrösre költözésükkor csupán hétéves volt, intézményes szocializációja Nagykőrösön ment végbe, itt alakult ki szélesnek mondható baráti köre is.¹²⁰ Ezenkívül ő volt a család legmobilisabb tagja, ő járt a legtöbb Szalontára nyaranta,¹²¹ gimnazistaként többször iskolatársai családjánál töltötte a szünidő egy részét,¹²² később pedig barátaival maguk szervezték meg utazásaikat.¹²³

A mesekéziratok datálásáról tehát összességében a következő mondható el: a meséket feltehetően 1850 és 1862 között jegyezték le az Arany család tagjai. 1853-ban már bizonyosan folyt meselejegyzés, hiszen Gáspár János kérésére a családtagok két mesét küldtek a *Magyar Olvasó-könyv* számára, melyek 1853-ban megjelentek. Újabb két, 1854-ben kiadott mese kapcsán feltehető az Arany család közreműködése. Arany László tízéves korából, vagyis 1854-ből említi két mese lejegyzését. A fennmaradt mesekéziratok kézírás alapján történő utólagos datálása szerint Arany Juliska az 1850-es és 1860-as évek fordulóján is írt le meséket – talán testvére kérésére. Arany Jánosné leveleinek írásképe nem változott annyit az 1850-es években, mint a serdülő Arany Juliskáé, így az általa lejegyzett mesekéziratokról nem tudjuk eldönteni, hogy az 1850–1862 közötti időszak elején vagy végén keletkeztek.

Arany Jánosné és Arany Juliska életútja és műveltsége

A fejezet a mesék lejegyzésében közreműködő Arany Jánosné és Arany Juliska életrajzi vázlatát tartalmazza. E kötet keretei között részletes biográfiák közzétételére nincs mód, nem csupán terjedelmi okok miatt, hanem mert ehhez alapvető forráskutatások is hiányoznak még.

A forrásadottságok eltérőek a három családtag esetében. Arany László nyilvános, vagyis szerzői-szerkesztői, szépirodalmi és tudományos tevékenységére vonatkozóan létezik, ha nem is túl kiterjedt, szakirodalom, amely leginkább a

120 Rozvány Erzsébethez írott leveleinek tanúsága szerint a tízéves korában Nagykőrösre került Arany Juliska ambivalens érzésekkel viseltetett a helyi közösség mentalitása iránt (SÁFRÁN 1960a).

121 1852 és 1857 nyarán az egész család Nagyszalontán volt, 1856-ban és 1858-ban pedig Arany László töltötte a nyarat Nagyszalontán.

122 Arany László iskolatársai meghívására Szalonta mellett a következő helyeken töltötte a szünidő egy részét: Vezseny, Békés, Oroszlámos (Banatsko Arandelovo). BENKÓ 1897: 71, 95, 105–107, 113, 118, 135.

123 Az erdélyi út mellett (melyről a továbbiakban részletesebben szólunk) l. pl. Arany László Ádám Andrásához írott, 1862. január 9-én kelt levelét, amelyben a Balaton vidéke, Esztergom, Visegrád, a bányavárosok és a Kárpátok merült fel úticélként. Arany János Közérdekű Muzeális Gyűjtemény, Nagykőrös, NAJM.IT. 80.9.1.

főművének tekintett, *A délibábok hőse* (1871) című költeménye értelmezését tűzte ki célul, emellett két monografikus igényű feldolgozás tekintette át életművét, bár korántsem kimerítően.¹²⁴ Pályafutása akár társadalomtörténeti szempontból is értelmezhető lenne, hiszen a két Arany gyerek pályaválasztása, életútja és házassága mintha az Arany János társadalmi mobilitása mögött meghúzódó ambivalens attitűdöket (feltörekvés–visszavágyás) tükrözné (ami Arany János folytonos idegenség-érzetében volt tetten érhető, vagyis abban, hogy idővel sem nagyszalontai másodjegyzőként, sem nagykőrösi tanárként, sem Pesten élve, az Akadémia egyik vezető tisztségviselőjeként nem érezte úgy, hogy a helyén lenne).¹²⁵

A művészetek iránt fogékony és kitűnő előadóképességgel rendelkező Arany Juliska végül is Pestről Nagyszalontára visszaköltözve levelezése tanúsága szerint a háztartás gondjaival elégedetten bíbelődő kisvárosi lelkészeleség lett, ami akkor is lehetett volna, ha édesapja helyi közhivatalnokként dolgozott volna tovább szülőhelyén. A több nyelven beszélő Arany László (1844. márc. 24. – 1898. aug. 1.) nagykőrösi gimnáziumi tanulmányai után a jogi egyetemet végezte el doktorátussal, és a felajánlott lehetőségek ellenére sem volt hajlandó visszatérni Biharba, hogy ott építsen karriert. Pályafutása három párhuzamos úton haladt: a szépirodalom, a tudomány és a pénzügyi-jogi adminisztráció terén. Csengery Antal bizalmasaként a korszak egyik fontos pénzügyi intézetének lett titkára majd igazgatója, beutazta Nyugat-Európát, emellett eljutott Konstantinápolyba és Athénba is; egészen fiatalon választották a Kisfaludy Társaság (1867) majd a Magyar Tudományos Akadémia tagjává (1872), végül országgyűlési képviselő (1887), s egy több mint ezerholdas alapi birtok tulajdonosa lett; felesége, a budai Várban felnőtt, s a kortársak szerint feltűnő szépségű Szalay Gizella „igazi úri lány”-nak számított (ahogyan Gyulai Pál fogalmazott),¹²⁶ akinek apja miniszteri tanácsos, nagybátyja Szalay László történész, az Akadémia titkára volt, közeli rokonai között pedig számos vezető kormánytisztviselőt találhatunk.¹²⁷ E formálisan rendkívül sikeres pályafutás jellegzetessége, hogy művészi és tudományos potenciálját nem teljesítette ki, hiszen Arany László, teljesen nyilvánvaló tehetsége ellenére, a költészettel az 1870-es évek végétől felhagyott (vagy legalábbis nem maradt nyilvános nyoma), értekezői munkásságát redukálta, az anonim publikálás

124 SOMOGYI 1956; NÉMETH 1960.

125 Arany János társadalmi státuszváltozásairól I. SZILÁGYI M. 2017: 15–30. Petőfi Sándor fiának életútjáról: SZILÁGYI M. 2002.

126 HATVANY 1960: 87.

127 Szalay Gizella Eszter 1857. május 10-én, Nagyváradon (Várad-Olaszi) született. *Kivonat a nagyváradolaszi róm. kat. plebánia egyház kereszteltek anyakönyvéből, ezernyolcszázötvenhatedik (1857) évről* (MTA KIK Kt. Ms 1/97.), *Szalay Gizella anyakönyvi hivatkozásokkal elkészített családfája* (MTA KIK Kt. Ms 1/89.).

gyakorlatával pedig szerzői életműve (akár utólagos) megkonstruálását nehezítette meg/lehetetlennítette el.

Bár Arany László műveinek kéziratai javarészt megsemmisültek vagy lappanganak, publikációi egy része pedig feltár(hat)atlan (mivel azokat neve feltüntetése nélkül jelentette meg),¹²⁸ ám különböző intézményekhez kötődő pályafutása (nagykőrösi gimnázium, a pesti egyetem jogi kara, Magyar Földhitelintézet, Kisfaludy Társaság, MTA, választókerület, országgyűlés stb.) révén is keletkezhetett feltárára váró iratanyag. Ercsey Juliannára és Arany Juliskára vonatkozólag azonban szinte kizárólag privát dokumentumok állnak rendelkezésre.

Ercsey Julianna általában csak férje kapcsán jelenik meg a kortársak és az utókor képviselőinek írásaiban.¹²⁹ A tőle fennmaradt írásos dokumentumok a mesék kézíratain túl kimerülnek mintegy félszáz levelében. Arany Juliskára vonatkozóan jóval több információ áll rendelkezésre; hatéves korától kezdve főként édesapja levelezése tartalmaz rá vonatkozó megjegyzéseket, tudósításokat, jellemzéseket, majd az 1850-es évek közepétől saját levelei is forrásként szolgálhatnak. Arany Juliska az 1850-es évek közepén naplót is vezetett,¹³⁰ ez sajnos nem maradt fenn. A rá vonatkozó kortársi visszaemlékezések száma is jelentősebb, mint édesanyja esetében, aminek oka egyfelől tragikusan korai halála, másrészt édesapja költészetére gyakorolt hatása. Életében Arany János három verset írt róla/hozzá (*Juliska elbujdosása*, *Juliskához*, *Leányomhoz*), halála után a két sírvers (*Juliska sírkövére I–II.*) mellett töredékek (*Feljajdulás*, *Juliska emlékezete*, *Vágy*), majd a *Toldi szerelme* idézte meg alakját. Az Arany Juliskára vonatkozó költemények mellett ugyanakkor a versek *hiánya* is kapcsolatba hozható alakjával, hiszen ismeretes módon Arany János költői elnémulásának egyik oka a lánya halálával átélt trauma volt.

Az alábbiakban az Arany család két kevésbé ismert, ám a mesegyűjtemény létrejöttében annál fontosabb szerepet játszó tagjára, vagyis az Arany Jánosnéra és Arany Juliskára vonatkozó alapvető életrajzi adatokat összegezzük, kiegészítve a műveltségük jellegére utaló információkkal.

128 1877-ben pl. így írt Márki Sándornak: „Jelenleg állandó munkatársa vagyok Gyulai Bp. Szemléjének, melybe leginkább anonyime dolgozom.” (Bp., 1877. jan. 26., MTA KIK Kt. Ms 5160/32.) Arany László műveinek, valamint az Akadémiai Kézirattárban és az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött leveleinek jegyzékét Somogyi Sándor közölte monográfiája függelékében (SOMOGYI 1956: 134–139.).

129 Még akkor is, ha hozzá írott (és címében is az ő nevét viselő) költeményről van szó, mint amilyen pl. ifjabb Ábrányi Kornél *Arany Jánoséhoz* c. verse, amely a *Fővárosi Lapok*ban jelent meg (XV. 38. sz. 1878. febr. 15., címlap).

130 Rozvány Erzsébethez írott levele szerint Arany Juliska 1854 táján naplót vezetett (AJÖM XVI. 794.).

Ercsey Julianna

Ercsey Julianna 1818-ban született, a nagyszalontai református anyakönyv bejegyzése szerint május 5-én keresztelték. Szülei „tekintetes fiscalis Ertsey Sándor úr” és Szathmári (Szakmári?) Ersébeth voltak, keresztszülei Prédikátor Szakáts (?) Mihály és Birizdó Ersébeth.¹³¹ A keresztelt gyermek neve (*Julianna*) mellett nem olvasható semmi egyéb megjegyzés, így az anyakönyv alapján nem támasztható alá az a vélekedés, hogy Ercsey Julianna törvénytelen gyermekként született volna.¹³²

Apai nagyapja Ercsey Sámuel nagyszalontai református lelkész volt.¹³³ Testvérei Ercsey Sándor szalontai ügyvéd, Ercsey János sályi jegyző, Ercsey Károly szalontai gazdálkodó, és Ercsey Zsuzsanna, „nemes Nagy János jobb módu paraszti foglalkozású ember felesége” voltak.¹³⁴ Apja halála után Ercsey Julianna a rokonainál lakott Szalontán (Ercsey Zsuzsannáéknál¹³⁵ vagy Ercsey Zsigmondéknál).¹³⁶ Arany Jánossal a patrónusuknak tekinthető Rozvány család révén ismerték meg egymást

131 *A nagy-szalontai ev. ref. egyház „keresztelési” anyakönyve 1812–1844-ig. III. darab* / SFATUL POPULAR ORAȘ SALONTA. Registru ref. Născuți – Reformați – 1811–1844 Cășătoriți. Jelzet: 976. Nagyvárad, Állami Levéltár

132 Ismereteink szerint az Ercsey Julianna törvénytelen származásáról szóló, és az elmúlt évtizedekben szélesebb körben is elterjedt nézet, melynek visszatérő fordulata a „Szakmári Erzsébet fattya” megjelölés, az anyakönyvek vizsgálata helyett Széll Kálmán egy Ercsey-leszármazottnak írott, 1914-ben keletkezett levelére támaszkodik. Ennek a levélnek az Ertsey Sándor gyerekeire vonatkozó részét közölte Sáfrán Györgyi 1975-ben az Arany János-levelezés kritikai kiadásának adattárában, mivel Aranyné születési idejére vonatkozólag a szakirodalom eltérő időpontokat adott meg (1816, 1818, 1819, 1820). Ercsey Julianna születési évét Széll Kálmán sem tudta, ám családi körülményeire vonatkozólag több adatot is összegyűjtött, melyekhez a következő kommentárt fűzte: „Ezeknek a gyermekeknek születésük a Nszalontai ref. anyakönyvbe mint törvénytelen van bejegyezve: több helyütt így: Szakmári Erzsébet fattya; – úgy hallottam, hogy Ercsey Sándor, Erzsébettel halála előtt megesküdött, hogy gyermekeinek törvényes nevet adjon: de hogy ez mikor történt, azt nem tudom. – Ha ez megtörtént, 1840 előtt történhetett, mert Arany Jánosné 1840-ben esküdött és itt már mint Ercsey Julianna van beírva” (AJÖM XV. 798–799.). A levél akkor magántulajdonban volt (a tulajdonos kilétét Sáfrán Györgyi nem tüntette fel); hollétéről nincs információnk (az MTA Kézirattárában Széll Kálmán levelei között mindenesetre nincsen). E közlés előtt két évvel Sáfrán Györgyi a Rozvány Erzsébetéről szóló könyvének újabb kiadásában is említést tett a levél létéről, melynek tartalmát akkor így foglalta össze: „a szalontai anyakönyvekben Ercsey Zsigmond gyermekeit születésükkor anyjuk nevének jegyezték be” (SÁFRÁN 1973: 11.). Széll Kálmán évtizedeken át szolgált Nagyszalontán református lelkész-, majd esperesként, 1913-ban költözött Debrecenbe (ROLLA 1944: 5–6.). Első kézből ismerhette tehát az anyakönyveket és tudása nyilván a helyi szájhagyományban élő történetekből valamint belső családi információkból is építkezett. A különféle forrásokhoz való hozzáférése ezért különös jelentőséget kölcsönöz állításainak, viszont a református anyakönyv nem támasztja alá az Ercsey Julianna törvénytelen származására vonatkozó kijelentését. Ez ugyanakkor nem zárja ki azt, hogy Ercsey Sándor többi gyermekét törvénytelenként jegyezték be az anyakönyvbe.

133 GYÖNGYÖSY 1901: 79. Voinovich szerint református esperes volt (VOINOVICH 1929: 59.).

134 GYÖNGYÖSY 1901: 79; AJÖM XV. 798–799.

135 GYÖNGYÖSY 1901: 79.

136 GYÖNGYÖSY 1901: 79. Voinovich Géza Ercsey Zsigmondékról ír, akik Ercsey Julianna „módos atyafiai” voltak (VOINOVICH 1929: 59.).

1839 táján.¹³⁷ 1840. november 19-én kötöttek házasságot Nagyszalontán.¹³⁸ 1841-ben itt született lányuk, 1844-ben fiuk. Ercsey Julianna 1885. február 19-én hunyt el Budapesten, az Akadémia épületében.¹³⁹

1847-ben Arany János, még személyes találkozásuk előtt, így jellemezte feleségét Petőfinek: „az én nőm se nem fest, se nem zongoráz, se nem öltözik tízszer napjában: de Petőfit olvas, jó anya s jó magyar gazdasszony, t.i. a miből van. Majd főz olyan töltött káposztát, hogy édes anyád is *csak ollyat* főzhetett s tudom, Pesten, nem ettél ollyat, mióta verseid első füzetete megjelent.”¹⁴⁰ A róla szóló források Ercsey Juliannát egyöntetűen kitűnő gazdasszonyként jellemzik, aki férjét gondoskodással és figyelemmel vette körül.¹⁴¹ Műveltsége megítélésében ugyanakkor eltérnek a kortársak beszámolóí. Baráth Ferenc és Tolnai Lajos, akik a nagykőrösi gimnázium diákjaiként ismerték meg Ercsey Juliannát, illetve Halász Imre, aki pesti joghallgatóként került közelebbi kapcsolatba Arany Lászlóval és családjával, „kiválóan okos”,¹⁴² „kitűnő műveltségű”,¹⁴³ „kedves és ritka okosságú”¹⁴⁴ asszonyként írták le. Petőfi ugyanakkor egyszerű asszonyként¹⁴⁵ jellemezte, akárcsak Gyulai Pál.¹⁴⁶ A nagyszalontai rokonok és ismerősök közül fivére, Ercsey Sándor szerint „nem bírt ugyan a mai értelemben vett¹⁴⁷ s úgynevezett magasabb műveltséggel, de bírt elegendő polgári és társadalmi műveltséggel.”¹⁴⁸ Rozvány György az Arany házaspár harmonikus együttélését hasonló tulajdonságaik meglétével indokolta, többek között azzal, hogy „mindketten a józan értelemnek gazdag adományával” bírtak.¹⁴⁹

137 SÁFRÁN 1960a: 32, 146, 152–153. Arany János 1869-ben írott, *Nőmböz* c. versében így fogalmazott: „Ezernyolcszázharminckilenc – / Irtuk már e levelet: / Harminc éves, Julim édes! / Lelki frigyem teveled. // Ifju voltál, ifju voltam, / Árva voltál, én szegény: / Nem volt messze olyan össze- / Illó pár a föld-tekén.” ARANY J. I. 2003: 421.

138 „Arany János jegyző, Ercsey Julianna, tanúk Fónyad László és Nagy Sándor. Megesketődtek alispányi dispensatio mellett.”

139 Haláláról l. unokája, Széll Piroska Karacs Terézhez írott beszámolóját (Bp., 1885. márc. 22., MTA KIK Kt. Ms 1006/78, közölve SÁFRÁN 1960b: 87.). A család által kiadott gyászjelentése: PIM Any. 21043.

140 Arany János Petőfi Sándornak, Nagyszalonta, 1847. febr. 28. (AJÖM XV. 60.)

141 Ennek lenyomata egy férjéhez írott (és ritka módon fennmaradt) levele (Nagyszalonta, 1864. szept. 10., AJÖM XVIII. 494–495.). Önzetlenségét, odaadó gondoskodását, családcentrikusságát emelte ki gyászbeszédében Szász Károly is (1885).

142 BARÁTH 1901: 761.

143 TOLNAI 1994: 261.

144 HALÁSZ 1917: 440.

145 PETŐFI 1974: 416.

146 Gyulai Pál ezen véleményét Hatvany Lajos jegyezte fel (HATVANY 1960: 87.).

147 A „mai értelemben vett” kifejezés az 1880-as évekre vonatkozik.

148 ERCSEY 1883: 32, 34.

149 SÁFRÁN 1960a: 152. Arany Jánosnéról l. DEBRECZENI 1960: 16–20; AJÖM XV: 798–800; AJÖM XVI: 1130; RUTTKAY 1998.

Ercsey Julianna évtizedeken át rendszeresen levelezett nőismerőseivel (például Tompa Mihály feleségével, Soldos Emíliával, vagy az őt hajadonként pártfogoló nagyszalontai Rozvány család nőtagjaival, majd Pestre költözvén a nagykőrösi Gubody családdal), illetve családtagjaival, öccsével, Ercsey Sándorral és annak feleségével, alkalmanként pedig másik fivérével, Ercsey Jánossal.¹⁵⁰ Az 1860-as években saját, egyedi levélpapírja is volt, melynek bal felső sarkában dombornyomással állt az *Arany Jánosné* név.¹⁵¹ Érdekes dokumentum az az 1857-ben Tompához írt levél, amelyben Arany János (Soldos Emíliának címezve) felesége levélírási stílusát imitálta és parodizálta.¹⁵² Levelezőtársait Ercsey Julianna elsősorban a családja állapotáról tudósította, és a háztartás ügyeiről írt, ám Ercsey Sándornak a *Koszorú* szerkesztési gondjairól is beszámolt,¹⁵³ Rozvány Erzsébetet pedig fia *Elfrida* című pályadíjnyertes költeményének megjelentetéséről és fogadtatásáról tudósította.¹⁵⁴

Ami olvasmányait illeti, az 1850-es évekből egyelőre két, neki dedikált könyvről tudunk: veje, Széll Kálmán hagyatékában volt Szász Károlyné Iduna aranyszélű verseskönyve, a következő dedikációval: „Aranynének emlékül Pólira Szász Károly”,¹⁵⁵ Pompéry János pedig *Beszélyeit* (1853) ajánlotta „Arany János barátom nejeének”.¹⁵⁶ Leveleiben Arany Jánosné néhány olvasmányát is megemlítette, illetve könyveket küldött és cserélt barátnőivel. 1865-ben olvasókönyveket és az *Ország tükre* című budapesti képes hetilap példányait küldte egy azonosítatlan (feltehetően szalontai) ismerősének („Kedves jó ténsasszony!” megszólítással), a következő megjegyzéssel: „A téli hosszú estvék között ha lesz unalmas és üres ideje, talán néha néha pár perczet talál benne élvezetet.”¹⁵⁷ Gubody Marinak „igen jó olvasnivalók” átadása érdekében többször írt maga is (vagy pedig unokája, Széll Piroska tolmácsolta nagyanyja ilyen tárgyú üzenetét).¹⁵⁸ Egy szintén Gubody Marinak írott, 1877-ből származó levél szerint Arany Jánost betegsége akadályozta az olvasásban, ezért négy

150 Megjegyzendő, hogy Arany János is felesége rokonaival, kiemelten Ercsey Sándorral, levelezett a szalontai rokonság köréből és nem az Arany–Megyeri családtagokkal.

151 Ilyen levélpapírja volt az 1860-as évek elején már felnőtt gyerekeinek is, „Arany Julia”, „Arany Juliska”, illetve „Arany László” felirattal.

152 Arany János Tompa Mihályhoz, Nagykőrös, 1857. febr. 5. (AJÖM XVII. 16–17.)

153 Arany Jánosné Ercsey Sándornak, Pest, 1862. nov. 10., 1862. dec. 30., 1863. jan. 8. (RUTTKAY 1998: 165–167.).

154 A levélben arról írt Aranyné, miért a Csengery Antal szerkesztette *Budapesti Szemle* közli a verset. Arany Jánosné Rozvány Erzsébethez, Pest, 1867. nov. 6. (SÁFRÁN 1960a: 106.)

155 ROLLA 1944: 6.

156 MTA KIK Kt. Ms 5460/72–81.

157 Arany Jánosné ismeretlennek, Pest, 1865. okt. 20. (MTA KIK Kt. K 513/1358; RUTTKAY 1998: 167.)

158 Széll Piroska Gubody Marihoz, Bp., 1876. okt. 7. (M. Zs. 1932: 371.); Arany Jánosné Gubody Marihoz, Bp., 1876. nov. 9. (M. Zs. 1932: 372.)

hónapon át felesége olvasta fel neki a napilapokat.¹⁵⁹ Karacs Terézt többek között, Déryné naplóját olvasva, Aranyné biztatta önéletrajza elkészítésére.¹⁶⁰ Már özvegyként Ercsey Julianna sok olvasnivalóját említette egy levelében, különösen a „régí századok levéltáraiból kiböngészett, összeállított műveket” tartotta érdekesnek.¹⁶¹ A dedikációk szerint ebben a pár évben ajándékozta keresztfiának, Csíki Gyulának az 1874-ben megjelent, *Hüvelyk Matyi: Mese jó gyermekek számára* című kötetet, Gyulai Arankának (Gyulai Pál lányának) pedig a *Toldi szerelmét*.¹⁶²

Arany Juliska

Arany Juliska 1841. augusztus 9-én született Nagyszalontán, augusztus 16-án keresztelték, az anyakönyvben *Juliánna* a bejegyzett keresztnéve.¹⁶³ Széll Kálmán (1838–1928), a korábban Debrecenben, Göttingenben és Genfben tanult nagyszalontai református lelkész¹⁶⁴ 1863. március 18-án jegyezte el Pesten.¹⁶⁵ Ezen

- 159 Arany Jánosné Gubody Marihoz, Bp., 1877. jan. 19. (M. Zs. 1932: 373.)
- 160 Széll Piroska Karacs Terézhez, Bp., 1881. febr. 16. (MTA KIK Kt. Ms 1006/74.); Arany Jánosné Karacs Terézhez, Bp., 1881. ápr. 3. (MTA KIK Ms 1006/70, SÁFRÁN 1960b: 84–85.)
- 161 Arany Jánosné Rozvány Erzsébethez, Bp., 1883. dec. 14. (SÁFRÁN 1960a: 118.)
- 162 PIM C 2040, A 23040.
- 163 Szülők: Arany János jegyző, Ercsey Juliánna, keresztszülők: Fonyad László, Balog Juliánna.
- 164 Apja Bárádon volt református lelkész. Széll Kálmánt 1860 decemberében választották Nagyszalonta református lelkészének (ROLLA 1944: 59.). 1859-ben Széll Kálmán Brüsszelben, Utrechtben és Párizsban is járt (Széll Kálmán Szilády Áronhoz, Párizs, 1859. márc. 27. MTA KIK Kt. Ms 4448/2.). 1862 őszén Szalay Lászlónak ajánlott fel egy kuruc kori történelmi tárgyú kéziratot egy a *Szépirodalmi Figyelőben* olvasott cikk nyomán (Széll Kálmán Szalay Lászlóhoz, Nagyszalonta, 1862. okt. 19. MTA KIK Kt. Ms 10803/7.). Arany János így jellemezte vejét a házasságkötés után: „igen derék fiatal ember: pap a mennyire kell, világi ember a mennyire kell, s ötlet [Juliskát] a rajongásig szereti” (Arany János Tompa Mihálynak, Pest, 1863. dec. 13. AJÖM XVIII. 387.).
- 165 Széll Kálmán 1863 februárjától betegsége miatt hat hetet töltött Pesten a Rókus kórházban. Felépülve kérte meg Arany Juliska kezét. Erről röviden így számolt be barátjának, Szilády Áronnak (aki az 1850-es évek elején Arany János tanítványa volt Nagykőrösön): „Igen édes Piszém martius 18° jegyet váltottam Arany Juliskával; addig kerülgetém biz ezt, míg bele estem, – ’s örülök hogy benne vagyok! Kórház meg jegyváltás! ugye fene dolog?” (Széll Kálmán Szilády Áronhoz, Nagyszalonta, 1863. ápr. 13., MTA KIK Kt. Ms. 4448/4.) Az eljegyzésről Arany János Tompa Mihályt tudósította: „Ma délután jegyezte el Juliskámat a Balogh Péter utódja a szalontai ifjú lelkész: Szél Kálmán. A viszony kölcsönös hajlandóság útján fejlett ennyire: s nekünk szülőknek semmi okunk e házasságban leányunk sorsa iránt meg nem nyugodva lenni.” (Arany János Tompa Mihályhoz, Pest, 1863. márc. 18., AJÖM XVIII. 292.) 1859-ben Arany Juliska kérője volt Szabó Sámuel, marosvásárhelyi tanár, népköltési gyűjtő is, ám vele Arany Juliska nem akart frigyre lépni. Erről l. Arany Juliska Szendrey Máriaéhoz (Pest, 1859. okt. 30., 1859. nov. 19., Nagykőrös, 1860. júl. 22.) és Rozvány Erzsébethez (Pest, 1861. júl. 20.) írott leveleit (ROLLA 1944: 35–45; SÁFRÁN 1960a: 93–94.), továbbá Csengery Antal leveleit (König Rózához, Kolozsvár, 1859. nov. 25., CSENERGY 1928: 469, Gyulai Pálhoz, Pest, 1860. márc. 28, GYULAI 1961b: 410–411.), valamint Arany János levelezését (Tompa Mihályhoz, Nagykőrös, 1859. nov. 10., 1860. jan. 25., AJÖM XVII. 352, 369, Ercsey Sándorhoz, Nagykőrös, 1859. aug. 15., dec. 23., AJÖM XVII. 318, 360, Csengery Antalhoz, Nagykőrös, 1860. ápr. 23., AJÖM XVII. 394; Tompa Mihály Arany Jánosnak, Hanva, 1860. jún. 30., AJÖM XVII. 402.). L. még TÖRÖS 1978: 235–244; KOROMPAY 2008; SZABÓ 2009.

alkalomból készült az egyetlen, az Arany család összes tagját együtt ábrázoló fénykép, Országh Antal műtermében,¹⁶⁶ és ez az egyetlen fennmaradt fotó Arany Juliskáról.¹⁶⁷ Az ifjú pár a menyasszony 22. születésnapján, 1863. augusztus 9-én kötött házasságot Pesten.¹⁶⁸ A szűk körben megtartott esküvőt¹⁶⁹ követően Arany Juliska ismét Nagyszalontán élt, itt született 1865. július 24-én gyermekük, Széll Piroska. Arany Juliska 1865. december 28-án halt meg, 24 évesen.¹⁷⁰

Arany Juliska iskoláztatásáról nincsenek adataink. Arany János levelezéséből az tűnik ki, hogy lánya már háromévesen verseket szavalt (többek között Czuczor Gergely *A falusai kislány Pesten* és Ludwig Uhland *Az éji dal* című költeményeit).¹⁷¹ Arany János így jellemezte négyéves kislányát: „ép értelem és eleven képzelgés sajátjai, az utolsó kivált meglepő jeleit mutatja költői és festési fogékonyságának”.¹⁷² Juliska hatévesen testvérével együtt lelkesedett a *János vitéz*ért, Petőfi szalontai látogatása

- 166 Tompa Mihály 1863 június elején köszönte meg Arany Jánosnak a családi fényképet (Hanva, 1863. jún. 9., AJÖM XVIII. 325.). A porcelán papírkép egy eredeti példánya 2017-ben került Széll Kálmán hagyatékából a Petőfi Irodalmi Múzeumba. KASZAP-ÁSZTALOS-SIDÓ 2018: 32–33, 70; PIM 2017.231.1.
- 167 Arany Juliskáról több fénykép is készülhetett, ezek hollétéről egyelőre nincs tudomásunk. Halála után Arany László például a Nagykőrösön élő Szilágyi Sándort kérte meg, hogy juttassa el a családnak a nála lévő, Juliskát ábrázoló, 1860 táján készült fényképet: „Valamikor 5–6 évvel ezelőtt Juliskának egy photograph arc képe került Sándor bácsihoz, melyből csak az az egyetlen példány volt. Magyar ruhás alak, jó nagy formában. Most valami olajba festett képet szeretnénk csináltatni, s ez annál jobban sikerülhetne, vagy annyival inkább várható hogy némileg sikerül, minél több arcképet vethet össze a festő. Kérem tehát a család nevében, ha még megvan az a régi kép, legyen szives használatra pár hétre felküldeni, postán vagy valami biztos alkalomtól. Ha majd nem lesz a festőnek szüksége reá, visszaküldjük.” Arany László Szilágyi Sándornak, Pest, 1866. jan. 28. (MTA KIK Kt. K 513/736.) A Petőfi Irodalmi Múzeum *Ország(h), város, híres ember: Arany János és a fényképezés* című kiállításán 2018-ban bemutatott, Országh Antal műtermében készült és Széll Kálmán hagyatékából előkerült, Arany Juliskaként azonosított fiatal nő portréjáról jelenlegi tudásunk szerint nem tudjuk azt állítani, hogy az valóban Arany Juliskát ábrázolja.
- 168 Rolla Margit közölte a Kálvin téri református templom anyakönyvi bejegyzését. A tanúk Lovassy Ferenc szalontai földbirtokos és Csengery Antal voltak. A párt Török Pál eskette (ROLLA 1944: 63.). Egy korábban tett ígérete szerint Tompa Mihály eskette volna Arany Juliskát, de ez alól Arany János, Tompáéknak a Pestre való felutazást megnehezítő rossz egészségi állapota és anyagi körülményei miatt, felmentette barátját. L. Arany János Tompa Mihályhoz, Pest, 1863. júl. 23. (AJÖM XVIII. 343–344.) Tompa válaszelevele: Hanva, 1863. júl. 27. (AJÖM XVIII. 345–347.)
- 169 Az örömapa, illetve a feleségét tudósító Gyulai Pál szerint az esküvő a menyasszony és a vőlegény kívánságának megfelelően valóban zártkörű esemény volt, a legszűkebb családon és a tanúkon kívül csak Csengery Antalné Könyg Róza és Gyulai Pál vettek részt azon. Emiatt Arany János magyarázkodni is kényszerült, hiszen Széll Kálmán még a tanúja feleségét sem hívta meg az esküvőre, Lovassy Ferencné ezek után pedig Arany János és felesége invitálása ellenére sem jelent meg. Arany János Ercsey Sándornak, Pest, 1863. aug. 15. (AJÖM XVIII. 351–352.). Gyulai Pál Szendrey Máriához, Pest, 1863. aug. 11. (GYULAI 1961b: 503–504.)
- 170 Arany János Csengery Antalnak, Nagyszalonta, 1865. dec. 24. (AJÖM XVIII. 665–666.); Arany János Tompa Mihálynak, Nagyszalonta, 1865. dec. 28. (AJÖM XVIII. 668.); ERCSEY 1883: 162–165. Arany László 1886-ban írott, *Piroska és édes anyja emlékéül* című kéziratát Gyulai Pál adta ki, az Arany László költeményeit és műfordításait tartalmazó kötet végére illesztve, Arany Juliska és Széll Piroska portréjával kísérve (ALÖM I. 1900: 341–370.).
- 171 Arany így utalt a szövegre: „Uhland »beteg leányát«” – ez feltehetően a Bajza József fordításában *Éji dal* címen megjelent rövid versre vonatkozik.
- 172 Arany János Szilágyi Istvánnak, Nagyszalonta, 1845. aug. 1. (AJÖM XV. 15.)

után pedig az *Arany Laczinak* című verset annyiszor olvasta fel hároméves öccsének, hogy az kívülről megtanulta.¹⁷³ Szilágyi István 1847-ben a *Száz mese száz képpel* című La Fontaine-gyűjteményt küldte ajándékba az Arany gyerekeknek; Arany János így foglalta össze ennek hatását: „Julcsa a 100 mesének már is sokat – az iskolai éneklő olvasás helyett folytonos, bár még néhol hibás – olvasást – köszön.¹⁷⁴ Ez értelmezhető úgy is, hogy Arany Juliska ekkor már járt elemi iskolába, és az ottani olvasási módot korrigálta az otthoni (fel)olvasás gyakorlata, vagy pedig úgy, hogy nem járt, ezért az intézményes olvasástanítástól eltérő módon tanult meg olvasni. 1850-ben ügyes mesemondásáról tudósított Gáspár János levele és visszaemlékezése.¹⁷⁵

1851-től Nagykőrösre kerülve a gimnáziumi tanártársakkal és családjukkal (Nagyszalontán nem volt olyan szintű középiskolai intézmény, mint Nagykőrösön), valamint a Pesten élő értelmiségi barátokkal való találkozás a mindennapos érintkezés részévé lett. Az Arany gyerekek 1853-ban jártak először Pesten; a 12 éves Juliskára különösen a színházi előadások gyakoroltak nagy hatást,¹⁷⁶ s ezt követően 15 éves koráig barátaival több műkedvelő előadásban lépett színpadra Nagykőrösön. Arany János lánya művészi ambícióit és a nyilvános megmutatkozásra való hajlamát büszkeséggel elegyes aggodalommal figyelte. 1853 telén így írt erről Tompának: „Julcsa pedig komédiáz; több vele körülbelül egykorú leánykákkal a Jókai »Örmény és családját« akarják eljátszani, mellyet magok vígjátékká alakítottak. E gyermeknek igen nagy szenvedélye van minden iránt, a mi *nem prózai*; s ez nekem nem kevés gondot ad, mert egy felől azt sem akarnám, hogy műveletlen maradjon, más felől félek, hogy ábrándozó lesz, s az élet prózai oldalába nem fogja tudni magát betálcálni. Midőn Pestről hazajöttünk, anyját egyszerre csak e határozott hangon ejtett szavakkal lepte meg: anyám én színész leszek. Meglehet csak mulékony benyomást tett rá a nemzeti színház, de meglehet örököst. Ezért akarnám én, <hogy> inkább a háztartási gondok felé vonni, de azokhoz, bár sok ügyessége, nem sok kedve van.”¹⁷⁷

173 Arany János Petőfi Sándornak, Nagyszalonta, 1847. aug. 25. (AJÖM XV. 125.)

174 Arany János Szilágyi Istvánnak, Nagyszalonta, 1847. szept. 6. (AJÖM XV. 137.)

175 AJÖM XV. 313, 691; AKNAV 2003: 95–96.

176 Arany János Tompa Mihálynak, Nagykőrös, 1853. szept. 1. (AJÖM XVI. 298.)

177 Arany János Tompa Mihálynak, Nagykőrös, 1853. dec. 4. (AJÖM XVI. 352–353.) A házilag készített színlapot a szereposztással közölte Rolla Margit (ROLLA 1944: 19–20.). A színlap szerint a Gubody és Beretvás gyerekek mellett az akkor kilencéves Arany László is fellépett, a boltossegéd szerepében. Az Arany Juliska és Gubody Zinka által dramatizált szöveg kéziratából pár lapot közölt Törös László (1978: 244–248.). A kézirat az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található (Analecta 247.). Két kézírás különíthető el rajta, a dialógusok lejegyzőjéé, és Gubody Zinka 1857-ben rájegyzett kommentárjai. A darabot Jókai Mór is megnézte később nagykőrösi látogatása során, ekkor Juliska egymaga adta elő az összes szerepet, Jókai elismerését kiváltva (JÓKAI 1904.). A további előadásokról, és az Arany Juliska színészi ambícióival kapcsolatos aggályokról lásd Arany János Tompa Mihállyal és Ercsey Sándorral folytatott levelezését: Arany János Tompa Mihálynak, Nagykőrös, 1855. nov. 4., 1856. máj. 9., 1856. jún. 25., Tompa Mihály Arany Jánosnak, Hanva,

Feltehető, hogy ha járt iskolába Arany Juliska, akkor intézményes oktatása 12 éves korában lezárult, mert 1853-tól Arany János leveleiben többször is úgy hivatkozott rá, mint aki „itthon lebzsel,” „itthon korhelkedik” vagy pedig varr; feltűnőek ezek a megállapítások azért is, mert azt követően került rájuk sor, hogy Arany a fia gimnáziumi tanulmányainak megkezdéséről és főként latintanulásáról számolt be ismerőseinek.¹⁷⁸ 1854 decemberében így foglalta össze gyerekei elfoglaltságait: „Laczi a tisztességes tudományokkal nagyban foglalkozik, Julcsa már sokat segít a háznál. Jelenleg azt a kenyeret eszszük, mit ő, s egyedül, dagasztott, az anya csupán felügyelt, mert első próba. Igen jól sikerült, s én ennek jobban örülök, mintha legfényesb exament adott volna egy párizsi nevelőben, mert szegény leány ki tudja mire jut, s a nélkül is igen sok regényes hajlama van, mellyet, körülményeim közt ápolni a lehető legrosszabb nevelés volna. Szokjék munkához, nélkülözéshöz!”¹⁷⁹

1855 tavaszán az egész család, különösen Juliska hónapokig betegeskedett,¹⁸⁰ az orbáncként azonosított betegségtől a következő években Arany Juliska többször is szenvedett. 1855 augusztus-szeptemberében a család heteket töltött Hanván, Tompa Mihályéknál, beutazván a környéket.¹⁸¹ Bár Arany Jánosné, és e látogatás után már (az ismét betegeskedő) Arany Juliska is leveleztek Tompa Mihály feleségével, ezekből a levelekből tudomásunk szerint egy sem maradt fenn. Így nem tudjuk pontosan, mire utalt 1855 végén Tompa Mihály és Arany János akkor, amikor Tompa Arany János kérésére „Julcsa bizonyítványát” küldte vissza Aranyinak,¹⁸² vagy amikor Arany „A. Julcsa cali- és ortographiai speciménjét” mellékelte Soldos Emíliának.¹⁸³

1856 májusából való Arany Juliska általunk ismert legkorábbi fennmaradt levele, amelyet apja egykori tanártársának, Szász Károlynak írt, az akkor Erdélyben élő Szász azon kérésére reagálva, hogy látogassa felesége, a korán elhunyt Szász Polixéna

1856. júl. 4., Arany János Tompa Mihálynak, Nagykőrös, 1856. aug. 1., Tompa Mihály Arany Jánosnak, Hanva, 1856. aug. 12., Arany János Ercsey Sándornak, Nagykőrös, 1856. aug. 20. (AJÖM XVI. 634, 698, 715, 720, 728, 736, 740.) A női alkotók nyilvánosság előtti fellépésének korabeli értelmezéseiről l. Török 2016.

178 Arany János Ercsey Sándornak, Nagykőrös, 1853. nov. 21., 1854. jan. 21. (AJÖM XVI. 336, 381.) Hasonló összehasonlítás a két gyerek elfoglaltsága kapcsán: „Laci már a hic haec hoc-kal vesződik, Julcsa varr” (Arany János Tisza Domokosnak, Nagykőrös, 1854. márc. 29., AJÖM XVI. 403.), „Laczi iskolába, Julcsa varrónéhoz jár, e nem cifra, de annál hasznosabb mesterséget megtanulandó.” Arany János Ercsey Sándornak, Nagykőrös, 1854. jún. 21. (AJÖM XVI. 445.)

179 Arany János Tompa Mihálynak, Nagykőrös, 1854. dec. 1. után. (AJÖM XVI. 512.)

180 Arany János Ercsey Sándornak, Nagykőrös, 1855. jún. 30. (AJÖM XVI. 576–577.)

181 Arany János Ercsey Sándornak, Hanva, 1855. szept. 10. (AJÖM XVI. 615.)

182 Arany János Tompa Mihálynak, Nagykőrös, 1855. szept. 29. (AJÖM XVI. 623.), Tompa Mihály Arany Jánosnak, Hanva, 1855. okt. 4. (AJÖM XVI. 625.), Arany János Tompa Mihálynak, Nagykőrös, 1855. nov. 4. (AJÖM XVI. 634.) Arany ezt írta a küldemény nyugtázásaként: „Julcsa köszöni a bizonyítványt, – igen jó templomba járó, ma is volt.” Csak feltételezhető, hogy a 14 éves Arany Juliska konfirmációs bizonyítványáról van szó, melyet talán elvitt bemutatni a református lelkész Tompának.

183 Arany János Tompa Mihálynak, Nagykőrös, 1855. dec. 23. (AJÖM XVI. 659.)

(Iduna) sírját Nagykőrösön.¹⁸⁴ Szintén 1856 májusában kapta meg Tompa Mihálytól a *Virágregék* egy dedikált példányát.¹⁸⁵

Annak ellenére, hogy Arany Juliska formális oktatásban (ekkor már) nem részesült, tájékozottságáról, művelődési igényéről és elvárásairól ad képet az a kisvárosi társas és kulturális életről szóló jellemzése, amelyet nagyszalontai barátnőjének, Balogh Linának¹⁸⁶ küldött: „Kőrösön nincsen semmi, a szó teljes értelmében semmi multság. Olyan üres és haszontalan társalgás folyik itt a társaságokban, hogy nincs benne semmi élvezet; a nők nem beszélnek egyébről, mint a tyúkról, a főzésről vagy a mi még rosszabb, szólnak szapulnak irtóztató mértékben mindenkit. Próbáljon valaki írókról, irodalomról vagy egyéb ilyenféle tárgyról beszélni, azt mire sem méltatják. A városba egyetlen lap (szépirodalmiért)¹⁸⁷ nem jár; itten könyvet nem vesznek, kivéve a naptárt, még azt is kárhozzatják, a ki olvas. »Mire való az? jobb volna addig, ha foltozna,« ez ugyan szükséges is, igen, de a léleknek is meg kell adni a magáét, nem csak a testnek. Annyira hátra is vannak maradva a világba, édes Linám, hogy te azt nem is képzelheted; a napokba apám megkapta a Vörösmarty szobrát, épp aznap jött ide a legelső asszonyok egyike, mi megmutattuk neki és azt kérdezte, hogy ki az a Vörösmarty? Ez a kérdés annyira meglepett bennünket, hogy alig voltunk rá képesek felelni.¹⁸⁸ A levélrészletet közzétevő Lázár Béla nem datálta azt, ám mivel Arany János 1856 végén kapta Egressy Sámuelától a Vörösmarty-mellszobrot,¹⁸⁹ ezért a levél feltehetően 1856 decemberében keletkezett, vagyis a fenti sorokat Arany Juliska 15 évesen vetette papírra.

1857-től Arany Juliska intellektuális tájékozódása kiszélesedett. Elkezdett franciául tanulni (Gyulai Pál adott neki leckéket), és mivel könyvei között fennmaradt egy német nyelvkönyv is, feltehető, hogy korábban már a német nyelvtanulásba is belefogott magánúton.¹⁹⁰ Nagykőrösön barátnőivel való találkozására mellett „munka és olvasás” töltötte ki idejét.¹⁹¹ 1857 tavaszán egy hónapot töltött az édesapja költészetét különösen tisztelő Csengerly Antaléknál Pesten,¹⁹² rendszeresen

184 Szász Károly Arany Jánosnak, Kézdivásárhely, 1856. máj. 1. (AJÖM XVI. 694.), Arany Juliska Szász Károlynak, Nagykőrös, 1856. máj. 7. (AJÖM XVI. 794–795.)

185 Tompa Mihály Arany Jánosnak, Hanva, 1856. máj. 24. (AJÖM XVI. 705.)

186 Apja Balogh János szalontai tanácsos volt.

187 Feltehetően a közreadó jelöletlen közbevetése.

188 LÁZÁR B. 1891: 1990; újraközlése: ROLLA 1944: 26.

189 Arany János Ercsey Sándornak, Nagykőrös, 1856. dec. 10. (AJÖM XVI. 780.)

190 Reméle Nep. János: *Gyakorlati német nyelvtan*. Bécs, 1851.

191 Arany Juliska Rozvány Erzsébethez, Nagykőrös, 1857. nov. 15. (SÁFRÁN 1960a: 81.)

192 Erről az a levélrészlet tudósít, amelyet 1857-ben Arany János felesége nevében írt Tompa Mihálynénak: „Julcsa sokat dolgozik házi dolgot, elkezdett volt franciául tanulni, kis Gyulai is adott neki néhány leckét, úgyhogy olvasni már meglehetősen tud, de abba maradt, az apja restelli tanítani, szegény gyermek szeretett volna Pestre felmenni, hogy lásson, halljon élvezzen egy kicsit, Csengeriné sokszor hitta már igen szívesen, de

járt színházba és hangversenyekre.¹⁹³ Az elkövetkező három évben többször volt huzamosabb ideig Csengeryék vendége,¹⁹⁴ így egy társaságban forgott a korabeli kulturális elit kiemelkedő személyiségeivel, Deák Ferencsel, Kemény Zsigmonddal, Szalay Lászlóval, Jókaival, akiket igen nagyra becsült. Íráskészségéről tanúskodik az a megjegyzése, amelyet Rozvány Erzsébethez intézett egy cikk lemásolása kapcsán: „nagyon szeretek írni; s nem lesz terhemre ha még egyszer leírom is.”¹⁹⁵ 1859 őszén a Kazinczy-emlékünnepe kapcsán Eötvös Józseffel és a Pestre felutazó Kazinczy Gáborral és Erdélyi Jánossal is megismerkedett, ezután 1859–1860 fordulóján már több hónapon át lakott Csengeryéknél. 1860 őszén az Arany család is Pestre költözött. 1861-ben Arany Juliska hónapokon át szemfájástól szenvedett, ami megnehezítette számára az írás-olvasást.¹⁹⁶ Házasságkötése után Nagyszalontán élt; a családi levelezés fennmaradt darabjai szerint haláláig egyszer utazott Pestre, 1865 tavaszán, már várandósan.¹⁹⁷

Arany Juliska olvasmányairól annyit tudunk, hogy 1859 nyarán Tompa Mihály prédikációiból olvasott fel többször is családtagjainak.¹⁹⁸ Feltehetően Greguss Ágost *A lángész* című művét kérte kölcsön tőle távollétében Szász Károly 1860-ban.¹⁹⁹ 1861-ben Arany János küldte Szász Károlynak (Kisfaludy) Atala frissen megjelent verseskötetét, a következő megjegyzéssel: „A könyvet örömmel hagynám nálad, ha az én Atala-kedvelő Juliskám már reá nem tette volna a kezét, a ki e szerint nem csak visszavárja, adandó alkalommal, de még arra is kér, hogy ha lehet ne a lapok széleire ird bírálataid.”²⁰⁰

Arany Juliskának a nagyszalontai Arany János Emlékmúzeumban őrzött könyveiről készített jegyzék²⁰¹ mintegy nyolcvan olyan művet sorol fel, amelyek egykor az ő tulajdonában/használatában voltak. Bár a magánkönyvtár egyes tételeiről készített lista alapján úgy tűnik, hogy a muzealizáció idején vagy azóta nem került sor revízi-

még eddig nem volt alkalom, mert se én nem megyek se Jani Pestre, az őszén az öreg Szentpéterinek a neje, ki ifju gyermektelen s igen jó asszony, fel akarta vinni magával néhány hétre, de Janim nem engedte, nem szereti ha sokat forog a színészek közt.” Nagykőrös, 1857. febr. 5. (AJÖM XVII. 16.) A Csengeryéknél töltött időszakról I. Arany János Gyulai Pálnak, Nagykőrös, 1857. ápr. 18. (AJÖM XVII. 48.) Gyulai válaszelevele: Pest, 1857. ápr. 20. (AJÖM XVII. 52–53.)

193 Arany Juliska Rozvány Erzsébethez, Nagykőrös, 1857. nov. 15. (SÁFRÁN 1960a: 81.)

194 A Csengery család társasági életéről és kulturális jelentőségéről I. SAMU NAGY 2004.

195 Arany Juliska Rozvány Erzsébethez, Nagykőrös, 1858. dec. 15. (SÁFRÁN 1960a: 84.)

196 Arany János Tompa Mihálynak, Pest, 1861. aug. 25. (AJÖM XVII. 573.)

197 Arany János Tompa Mihálynak, Pest, 1865. ápr. 29. (AJÖM XVIII. 593.)

198 Arany János Tompa Mihálynak, Nagykőrös, 1859. júl. 16. (AJÖM XVII. 313.)

199 Szász Károly Arany Jánosnak, Kunszentmiklós, 1860. okt. 20; Arany János Szász Károlynak, Pest, 1860. okt. 22. (AJÖM XVII. 453–454.)

200 Arany János Szász Károlynak, Pest, 1861. ápr. 20. (AJÖM XVII. 546–547.)

201 *Arany Juliska szalontai könyvtárának cédulái* (MTA KIK Kt. Ms 5460/72–81.).

óra, hiszen olyan könyvek is szerepelnek a lajstromban, amelyek Arany Juliska halála után jelentek meg, tehát aligha lehettek az ő tulajdonában, másfelől, nem tudjuk, hová tűntek azok a könyvek, melyeket Arany Juliska kapott vagy használt.²⁰² Ám a könyvgyűjtemény jegyzéke ilyen állapotában is értékes forrásként tanúskodik arról, milyen olvasmányélményei lehettek egy az 1850-es években kisvárosi értelmiségi közegeben, majd a fővárosi kulturális centrumban nevelkedett lánynak.

A kötetek egy része dedikált; a bejegyzések szerint a szerzők/ajándékozók vagy eleve Arany Juliskának dedikálták műveiket, vagy pedig Arany Jánosnak (ezen belül vannak olyanok, amelyeket recenziós példányként küldtek a *Szépirodalmi Figyelő*, illetve a *Koszorú* szerkesztősege számára, s nyilván Arany János révén kerültek Arany Juliskához). A közvetlenül Arany Juliskának (Julcsának) dedikált művek között található Friebeisz István ajándékaként Czuczor Gergely *Népies költeményei* (1854), Dumas Sándor *A párisi mohikánok* kilenc kötetben (1855–1861), amely a kiadótól érkezett, Jókaitól *A régi jó táblabírák* (1856) Szilágyi Sándor ajándékaként, Kemény Zsigmond *Özvegy és leánya* (1855), a szerzőtől, illetve a Mentovich Ferenc szerkesztette *Marosvásárhelyi füzetek* (1858), amelyet „1859. október 17-ike estéjének emlékére” adott Sz. S. (feltehetően Szabó Sámuel). Azonosítatlan személytől származik az „Arany Juliskának” dedikációval ellátott, *Imakönyv protestáns keresztyének számára magános használatul* című könyv, Révész Bálint munkája. Arany Juliska jegyezte rá nevét („Arany Julcsa”) a következő könyvekre: Reméle Nep. János: *Gyakorlati német nyelvtan* (Bécsben, 1851), Kempelen Riza: *Végzet* [1855], P. Szathmáry Károly: *Vetélytársak* (1858), *Szépirodalmi Album*, szerkesztette Enyed Miklós (1856), Vecsey Sándor *Költeményei* (1855). A könyvek túlnyomó többsége kortárs magyar szépirodalom, próza és költemények vegyesen, és idesorolhatók a Vahot Imre szerkesztette *Pesti Divatlap* 1847–1848. évi számai is. Az 1860-as évekből több vallási tárgyú munka is szerepel a könyvek sorában, így például Filo Lajos: *A keresztyén hit védelme a Krisztus feltámadása kérdésében*, II. füzet (1863), illetve *Egyházi beszédek az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház közzsínatján* (1864). Népköltészeti kiadvány vagy népmesegyűjtemény e könyvek között nem található.²⁰³

202 Rolla Margit még Széll Kálmán magánhagyatékának részeként látta Tompa Mihály *Virágregék* és Jókai Mór *A magyar nép adomái* c. műveinek Arany Julcsának dedikált szerzői példányait (ROLLA 1944: 6.).

203 A Rolla Margit említette Jókai-gyűjtemény, *A magyar nép adomái*, népmeséket is tartalmazott.

Az Arany család meseismeretének forrásairól

Sáfrán Györgyi és Kovács Ágnes szerint Arany Juliska és László édesanyjuktól tanulhatták a meséket, aminek Ercsey Julianna sajátos szociokulturális státusza lehetett az oka, vagyis az, hogy törvénytelen gyermek volt, mivel apja Ertsey Sándor ügyvéd Szakmári Erzsébet nevű cselédjét, élettársát és gyermekei anyját csupán halála előtt vette feleségül.²⁰⁴ Sáfrán Györgyi és Kovács Ágnes ezzel indokolta Arany Jánosné hiányos iskoláztatását (ez a levelek és mesekéziratok gyatra helyesírásában tükröződik), ami azonban a folklórtudás szempontjából előnyt jelentett. Végző soron Kovács Ágnes az Arany gyermekek anyai nagyanyját, Szakmári Erzsébetet azonosította az Arany család meseismeretének forrásaként.

Nem értünk egyet maradéktalanul ezzel az érveléssel. Mint fentebb láthattuk, az anyakönyvi bejegyzés nem igazolja azt a feltevést, hogy Ercsey Julianna törvénytelen gyermekként született volna. A második tétel szerint az Arany gyerekek azért édesanyjuktól, illetve közvetve anyai nagyanyjuktól ismerhették meg a meséket, mivel ők paraszti, fél-paraszti státuszúak voltak. Ennek kapcsán azonban egyrészt kétséges, hogy Ercsey Julianna valóban olyan hátrányos szociokulturális helyzetben nevelkedett-e, ahogyan azt ez a minősítés sejteti. Mesekéziratainak és leveleinek helyesírása kétség kívül sajtáságos, ámde ez elmondható számos más, alkalmanként (nem hivatásszerűen) tollat ragadó nemesasszony korabeli leveleiről is. Erről ő maga így írt Karacs Teréznek, 1881-ben: „Kedves Terézem! Kédkedve magamban, írjak-e azon nőnek, a ki oly szépen és helyesen ír? Mentsen ki előtted azon ok, hogy fél századdal ez előtt, azon iskolában a hol én tanultam, nem arra fektették a fősujt, (elég hibásan) hogy a nő szépen, és helyesen írjon, és a tudományokból minél többet tudjon; hanem a nőhi [?] élethez tartozó, a kézi munkának minél több ágát, és abból minél többet, alaposan meg tanuljon.”²⁰⁵ Ebből az idézetből ugyanakkor az is kitűnik, hogy Ercsey Julianna egyáltalán járt iskolába, vagy legalábbis valamiféle formális oktatásban részesült, ami korántsem volt magától értetődő az 1820–1830-as években egy valóban paraszti sorban élő kislány esetében.

Arany Jánosné leveleinek és mesekéziratainak írásképe kissé vontatott, lassabb írásra utal (ami szembeötlő lánya, vagy unokája, Széll Pirooska ifjúkori lendületes, könnyed, gyors írásához képest), ugyanakkor mégiscsak hosszú tündérmeséket írt le több tucatnyi oldalon át. Nem egyszerűen képes volt tehát írni-olvasni, hanem terjedelmes narratívákat jegyzett le, s mint fentebb láthattuk, szépirodalmi és tör-

²⁰⁴ SÁFRÁN 1973: 11; AJÖM XV. 798–799; KOVÁCS 1982: 500–502.

²⁰⁵ Arany Jánosné Karacs Terézhez, Bp., 1881. ápr. 3. (MTA KIK Kt. Ms 1006/70.)

ténelmi tárgyú könyveket, valamint sajtótermékeket olvasott, emellett évtizedeken át rendszeresen levelezett ismerőseivel. Debreczeni István írott dokumentumokra és nagyszalontai szóbeli információkra egyaránt támaszkodó, Arany János jövedelméről, gazdasági ügyeiről, életviteléről szóló könyvéből pedig úgy tűnik, Nagyszalontán Ercsey Julianna éppenséggel egy magasabb életmód-nívót képviselt, mint a valóban igen nehéz anyagi körülmények közepette nevelkedett Arany János.²⁰⁶

Másképp, még ha származását-neveltetését tekintve Ercsey Julianna valóban parasztasszony lett is volna, a 19. században a meseismeret, a „népmese” (a szóbeliségben hagyományozódó mese) ismerete egyáltalán nem csak az iskolázatlan vagy hiányosan iskolázott vidéki agrárnépességre korlátozódott. E magyarázat hiányossága számunkra az, hogy a népmese = paraszti mesemondó azonosítást előfeltevésként elfogadva, említést sem tesz az apa, Arany János esetleges mesetudásáról.

Szendrey Zsigmond a 20. század elején a nagyszalontaiak Arany Jánosra vonatkozó emlékeit lejegyezve közölte például Arany édesapjáról, Arany Györgyről az alábbi jellemzést: „Költőnk apjára, Arany Györgyre is sokan emlékeznek [...] Mondják azt is, hogy »magoss, sovám, barna embér vót«, amolyan egyszerű, de írni-olvasni tudó józaneszű földesgazda: »gyönyörű szípen tudott am mesélni; ugy fojt a szájáról asz szó, mint a csurgatott míz«.” A gyermek Arany Jánosról pedig az alábbi visszaemlékezést rögzítette: „az iskolában rendszeren a kandalló melletti sarokban ült s onnan igazgatta a tüzet. Ha szabad ideje volt, elmesélgetett a gyerekeknek, kik ezért reggelire kolbászt és szalonnát vittek neki, amit a gyerekekkel együtt süttött meg a kandalló tüzeiben. A kisebb gyerekek nagyon szerették, nemcsak szép meséiért, hanem mert hátára vette őket s úgy lovagoltatta. Rendszeren az iskolában aludt a kandalló mellett, csak ha nagyon hideg volt, kért valamelyik gyerek szüleitől éjjeli szállást, mert nem akart ő is a nénjének terhére lenni.”²⁰⁷ A helyi közösség – egyébként, amint azt Szendrey hangsúlyozza, az Arany szülőkkel azonos társadalmi státusú – tagjai nyolc évtizeddel később idézték fel az adott közösség kiemelkedő személyére vonatkozó információkat. Ez a tudás a szóbeliségben hagyományozódhatott, és nem szolgálhat közvetlen tanúbizonysággal, ámde jellemző képet adhat arról a pozícióról, amelyet az 1820-as években az Arany család a közösség életében elfoglalt. Amiről e visszaemlékezések tanúskodnak általában, az egybevág a szakirodalom feltárta, hitelesnek tekintett és megerősí-

206 „A művelt emberek életmódjával együttjáró táplálkozásnak Arany a házaséletben lett élvezője. Ezt nemcsak a már rendszeres fizetés tette lehetővé, hanem főleg felesége. A jobb életmódhoz szokott ügyvédleányból jó gazdaasszony lett.” (DEBRECZENI 1968: 105.) Az ilyen ellentmondó információk és értékelések miatt is nyilvánvaló, hogy Ercsey Julianna származására, neveltetésére vonatkozólag is további kutatásokra van szükség. Arany János társadalmi státuszának változásáról l. SZILÁGYI M. 2017: 15–30.

207 SZENDREY 1914: 64, 65.

tett információkkal, amelyek szerint Arany János családjának szociokulturális és gazdasági helyzete révén joggal feltételezhető, hogy Arany korai szocializációja a hagyományos népi kultúra közegében ment végbe.

Emellett pedig a 19. századi (elsősorban protestáns) kollégiumokban iskolázott vidéki értelmiségre és köznemességre vonatkozó adatok alapján szinte kizárható az a feltevés, hogy Arany János a szóbeliségben élő mesehagyományt (legalább részben) ne ismerte volna.²⁰⁸ Erre nézvést csak egyetlen kézenfekvő példára utalnánk: 1847 tavaszán jelent meg a *Pesti Divatlap*ban Arany János költői debütálása a nyilvánosság előtt, a *Rózsa és Ibolya* (ekkor még *Rózsa és Ibolya meséje – Népmese* címmel). Ez a mű egy klasszikus tündérmesei szüzsét, a mágikus menekülésről és az elfeledett menyasszonyról szóló történetet követ végig. A típusnak ez a szöveg a legkorábbi, nyomtatásban megjelent magyar nyelvű változata. Ez a mesetípus azonban megtalálható az Arany család mesekéziratai között is, mégpedig Arany Jánosné lejegyzésében, *Ráado, és Anyicska* címmel. A variánsok összevetéséből kitűnik, hogy a házaspár ugyanakkor a mesének (AaTh 313C, *Rózsa elfeledi Ibolyát*) két különböző redakcióját ismerte, legalábbis Aranyé (igen hosszú) kéziratosa meséjének bevezető szakasza (a fiúmagzat elígérése a tündérkirálynak, a tündérlányok hattyú képében való fürdőzése stb.) teljesen hiányzik a *Rózsa és Ibolyából*, ezenkívül a két szöveg zárata, a felismerési jelenet is alapvetően különbözik. 1850 körül keletkezett Arany János *Az özvegy ember árvái* című, töredékben maradt (17 versszaknyi) műve, amely tündérmesei szüzsét követ Estike királynak és Liliom királyfi történetét elbeszelve.²⁰⁹ A vers a családi mesekéziratok közül *Az özvegy ember és özvegy asszony*, illetve az *Eredeti népmesékben Az ördög és a két lány* címmel megjelent szöveggel motivikus hasonlóságot mutat. Arany e két művéről (*Rózsa és Ibolya*, *Az özvegy ember árvái*) veje, Széll Kálmán úgy nyilatkozott, hogy Arany azok szüzséjét Nagyszalontán és a szomszédos falvakban (Zsadány, Mezögyán) ismerte meg, amelyeket hivatali kötelességénél fogva, továbbá ott élő ismerősei és rokonai révén látogatott.²¹⁰ Arany a tündérmese mellett más mesei műfajok szépirodalmi integrációjával is kísérletezett. A *Rózsa és Ibolya* töredékes átdolgozása

208 Arany barátja, a vele egyidős Tompa Mihály például sárospataki kollégistaként a helyi nemesek gyermekeit szóragoztatta tündérmesékkal, amikor Sárbogárdon volt praceptor 1838–1839-ben. Erről és a protestáns kollégiumokhoz köthető mesemondásról bővebben l. GULYÁS 2010: 123–130. A korabeli mesemondás társadalmi bázisa és kulturális gyakorlata kapcsán egyfajta prózai közköltészetéről beszélhetnénk inkább. Arany János dalgűjteménye például szintén arról tanúskodik, hogy a népdal–műdal szigorú elhatárolása a korszakban nem volt releváns; az ilyen jellegű utólagos törekvések leszűkítik a korpuszt és elfedik annak korabeli működését. A dalgűjtemény kontextusáról legutóbb l. CSÖRSZ 2017a; 2017b.

209 AJÖM VI. 45–47, 229.

210 Arany János meseismeretéről és a *Rózsa és Ibolyáról* részletesen l. GULYÁS 2010: 203–300.

mellett²¹¹ a nemzetközi és a magyar mesekatalógus alapján a következő művei tartoznak ide: *A hegedű legendamese*,²¹² a *Jóka ördöge* a makacs asszonyról szóló történetfüzéreként tréfa,²¹³ *A hamis tanú* trufa, anekdota,²¹⁴ *A fülemüle* trufa, anekdota.²¹⁵ Arany János meseismerete tehát, más, korabeli szerzőkhöz képest viszonylag jól dokumentált, és arról tanúskodik, hogy gyermek- és felnőttkorában egyaránt részese volt, aktívan vagy passzívan (elbeszélőként vagy hallgatóként) mesemondásnak.

Ezen túlmenően az Arany gyerekek mesetudása kapcsán nemcsak a legszűkebb család meseismeretét kell figyelembe vennünk, hanem a nagyszalontai rokonságét vagy éppen a szalontai és nagykőrösi barátokét is. Arany Jánosnak egy Szilágyi Istvánhoz írott, 1859-es keltezésű leveléből például kitűnik, hogy a nagykállói születésű, majd a debreceni kollégiumban tanult Szilágyi az 1840-es években esténként mesét mondott Arany Juliskának: „Az én családom forrón viszonozza ölelésteket. Leányom, ki nem egyszer meséiden aludt el, már nem tartja magát kis leánynak. Laczi fiam, kinek bölcsőjét láttad, noha még nincs 15 éves, oly nagy, hogy engem pár hüvelykkel meghalad.”²¹⁶ Ami Szilágyi Istvánnak az Arany családdal, s még inkább az Arany gyerekekkel való kapcsolatát illeti: Szilágyi 1842–1844 között volt Szalontán rektor, és meglehetősen rendszeres, szoros kapcsolatot tartott az Arany családdal, hiszen naponta náluk ebédelt.²¹⁷ Mint fentebb szó esett róla, 1847-ben Szilágyi illusztrált La Fontaine-mesekötetet küldött az Arany gyerekeknek, Juliska ebből tanult olvasni is²¹⁸ (akárcsak majd tizenöt év múlva Kriza János Lenka lánya az *Eredeti népmesékből*). A dunántúli születésű Tolnai Lajos, aki az 1850-es években Arany János tanítványa volt a nagykőrösi gimnáziumban, visszaemlékezésében arról írt, hogy a nagykőrösi földbirtokos Huszár Sándorék házitanítójaként folyton meséket kellett mondani a gyerekeknek²¹⁹ – vagyis Arany László diáktársai között

211 Voinovich Géza szerint 1852–1854 közé tehető a *Rózsa és Ibolya* töredékben maradt kéziratos átdolgozása. (AJÖM VI. 50–51, 229.) Az 1856-ban megjelent *Kisebb költeményekből* Arany János már elhagyta a *Rózsa és Ibolyát*, nem kívánta újraközölni. Erre nézvést lásd Szász Károly Arany Jánosnak, Kézdivásárhely, 1856. máj. 1., Arany János Szász Károlynak, Nagykőrös, 1856. máj. 7., Arany János Tompa Mihálynak, Nagykőrös, 1856. dec. 7. (AJÖM XVI. 693, 696, 778.)

212 *Szent Péter hegedűje* (AaTh 774F)

213 *A makacs asszony* (AaTh 1365)

214 *A hamis tanú* (AaTh 1590). A szüzsé mondaként is ismert.

215 *A fülemüle* (MNK 1593*)

216 Arany János Szilágyi Istvánnak, Nagykőrös, 1859. jan. 8. (AJÖM XVII. 267.)

217 Arany Lászlót viszont ekkor még nem ismerhette, mivel ő ugyanazon a napon született, mint amelyen Szilágyi elhagyta Szalontát, 1844. március 24-én.

218 Szilágyi István Arany Jánosnak, Fejértó, 1847. aug. 5. (AJÖM XV. III.), Máramarosziget, 1847. aug. 30. (AJÖM XV. 131.), Arany János Szilágyi Istvánnak, Nagyszalonta, 1847. szept. 6. (AJÖM XV. 137.), Nagyszalonta, 1848. jan. 27. (AJÖM XV. 173.)

219 236. „Nem rázhatott békességesen a hideg, s a láz sem működhetett teljes erejével, mert a fiúk folyvást kiabáltak, hogy mondjak mesét. – Mesét, mesét, nem akarunk mást. Mesét! De mikor nyelvemet sem tudtam

is lehetnek mesetudással rendelkező adatközlők. Szilágyi István és Tolnai Lajos példájával azt kívántuk érzékeltetni, hogy az Arany család meseismeretének forrása nem korlátozható egyetlen személyre vagy egyetlen helyszínre.

Az Arany János szerkesztette Magyar olvasókönyv és a meselejegyzések

A továbbiakban egy olyan körülményre szeretnénk a figyelmet irányítani, amely ismereteink szerint korábban nem merült fel az *Eredeti népmesékről* szóló szakirodalomban. Az Arany család meselejegyzései kapcsán így annak lehetőségét vetjük fel, hogy e kéziratos meséket (vagy azok egy részét) esetleg Arany János kérésére jegyezték le a családtagok 1854–1855 táján.

Arany János 1854-ben a nagykőrösi tantestület egy másik tagjával, a szépirodalmi periodikák szerkesztőjeként, majd történészként ismert Szilágyi Sándorral (1827–1899) egy olyan szöveggyűjteményt állított össze, amelyet tankönyvként szándékoztak megjelentetni a protestáns felsőbb gimnáziumi osztályok használatára. Ennek első fejezetében népmeseszövegeket kívántak közreadni. A *Magyar olvasókönyv* című antológia azonban végül nem jelent meg, kézirata pedig elveszett vagy lappang. Az alábbiakban az erre vonatkozó ismereteket foglaljuk össze, különös tekintettel azokra az adatokra, amelyek a népmesékre vonatkoznak. Közvetlenül Arany János halálát (1882. október 22.) követően a *Nemzet* című napilap 1882. október 24-i számához készített mellékletben, az *Arany János kortársairól* című (névtelen) cikkben az alábbi sorok voltak olvashatók: „az ötvenes évek derekán Arany János Szilágyival egy magyar irodalomtörténeti olvasó könyvet állítottak össze, s azt Heckenast kiadás végett meg is vette tőlük, de azon feltétel alatt, hogy eszközöljék ki az engedélyt, hogy az mint tankönyv taníttassék az iskolában. Ha jól emlékszem, Heckenast terjesztette fel a helytartósághoz, de az engedélyt nem nyerték meg. Az összeállításnál az irodalomtörténeti szempont mellett gond volt a hazafias szempontra is. Az akkori kormánynak a magyar király és a magyar haza emlegetése sehogy sem tetszett, s bizonyos dolgokon megalkudni nem lehetett: ez is azok közé tartozott, s az anthologia sohasem látott világot”.²²⁰ Egy hónappal később a *Fővárosi Lapok*ban Szilágyi

emelni. Jó, hát mesét. És meséltem, az isten tudná mit. De mennyit, mennyit! Miután kifogytam az igazi mesékből, a gyerekek pedig nem fogytak ki a követelésből, kénytelen voltam magam fundálni, olyanokat, amilyeneket tudtam. Azokból csináltam népies stílusban meséket, amelyeket anyámtól hallottam valamikor.”
TOLNAI 1994: 236.

220 N. N. 1882.

Sándor közzétette az olvasókönyv Arany János által írott bevezetőjét, valamint röviden leírta a szöveggyűjtemény tartalmát is: „Magyar, célszerű és protestáns iskolák által is használható tankönyvek hiányát nagyon éreztük, s 1854-ben Aranyval ketten tervbe vettük egy magyar olvasókönyv készítését. A tervet egészen Arany dolgozta ki s a költői munkák összeállítását is ő végezte. 1855. elejére már készen voltunk az első kötettel, melynek címe ez volt: »Magyar Olvasókönyv. Protestáns felgimnaziumok számára. Szerkesztették Arany János és Szilágyi Sándor, I. kötet, 1855.«”

Az antológia összeállítása során egy Bécsben kiadott német szöveggyűjteményt, J. Mozart *Deutsches Lesebuch für die oberen Classen der Gymnasien* (1852–1854) című munkáját követték, ámde nem túl szorosan.²²¹ Mozart munkája harmadik kötetében foglalkozott a mesével. A kötet első része (*Abhandlungen über die poetische und prosaische Darstellung und über die wichtigsten Formen derselben*) általános esztétikai kategóriák tárgyalását, illetve egyes műfajok jellemzését tartalmazza, Schlegel, Schiller, Jean Paul, Goethe, Wilhelm Grimm, Wilhelm Humboldt, Görres, Sulzer, Lessing, és főként Herder nyomán (az ő nézetei jelennek meg az *Ueber Märchen und Romane* című fejezetben is).²²² A második rész a szöveggyűjtemény (*Beispiele zu den wichtigsten Formen der poetischen und prosaischen Darstellung*), amely műfajok szerint rendezve hozza a műveket. Az epikus műfajok sorát a tanmese (*Fabel*) nyitja, a további műfajok: *Parabel, Allegorie, Paramythie, Mythe, Sage, Legende*; ezek után következik a mese (*Märchen*), majd *Epopöe, Geschichte, Biographie, Erzählung, Roman*. A mese műfaját két szöveg szemlélteti: Friedrich Rückert verses meséje, *Das Männlein in der Gans*, és a Grimm testvérektől *A brémai muzikusok (Die Bremer Stadtmusikanten)*.²²³ Ez utóbbi szöveg kapcsán megjegyezhető, hogy az Arany család kéziratos gyűjteményében található, *A farkas-tanya* címen megjelent, Arany Juliska lejegyezte mese, amelyről Arany László 1867-ben azt állította, hogy tízéves gyerekként (vagyis 1854 körül) ő maga is leírta szövegét, éppen *A brémai muzikusokhoz* hasonló cselekményű, rövid történet.²²⁴

221 Ezt Arany János maga is írja az olvasókönyv bevezetésében: „Előképpül Mozartnak a németajku felgimnaziumok számára irt s a magas kormány által már el is fogadott olvasókönyvét vettük, a nélkül azonban, hogy hozzá szorosan ragaszkodnánk. A helyett ugyan is, hogy széptani elméleti cikkeinket a könyv elején, egy rakáson, adnók, czélszerűbbnek véltük azokat az egyes fajok elé bocsátni; azon cikkeket pedig, melyek a szépnak általános föltételeit, s faji különbségét (mint kellemes, fönséges, humor, komikum, stb) tárgyazzák, a könyv végére tartani fel. Tettük pedig ezt azért, hogy maga a gyűjtemény szerkezete mutassa mintegy, mit kelljen előbb és mit később olvasatni.” (MTA KIK Kt. K 790/6.) A német és a magyar olvasókönyv műfaji rendszerezése is eltért egymástól (BALOGH 2017: 420–423.).

222 Szilágyi Sándor éppen 1855-ben tett közzé a *Hölgyfutárban* két rövid cikket a legendáról és a meséről, „Herder szépirodalmi s művészeti értekezéseiből”. *A meséről* című szöveg a tanmeséről (*Fabel*) szól Herder nyomán. SZILÁGYI S. 1855a, 1855b.

223 MOZART III. 1854: 25–28, 117–118.

224 A Grimm-mesék beépülése a közoktatásban használt szövegkorpuszba német nyelvtérületen jellegzetes folyamat volt. Ziller a nyolcosztályos iskolára dolgozott ki tananyagot, melyben az első osztály számára

Szilágyi Sándor a birtokában lévő kéziratból idézte Arany János bevezetését.²²⁵ A Szilágyi Sándor tulajdonában lévő kézirat, vagyis a *Magyar Olvasókönyv* első pár lapja, tehát a címlap, az Arany János írta bevezetés és a tartalomjegyzék az Akadémiai Kézirattárban található, az alábbiakban ebből a kéziratból idézzük a népmesére vonatkozó részt:

„Az előadás formái közül az *elbeszélőt* soroztuk első helyre. Mi természetesebb, az ember primitív állapotával inkább megegyező, mint valamely, való vagy költött, eseménynek elbeszélése. Így keletkezik, első fokon, a nép- vagy tündérmese, a mythosz és monda; továbbá az aesopi, vagy állatmese, mely első stadiumában inkább egyszerű természet- és világnézet, mint tanköltemény. Mondá és mythos tömegéből alakul össze az epopeia, mellyről a historiára történik átmenetel. E rendet, mint Mozart, mi is megtartók, azon különbséggel, hogy a népmesét, az elbeszélésnek e legnaivabb ösfaját bocsátottuk legelül, mint a melly egyenesen a tömegből, nem pedig, mint az állatmese, egyes kiváló bölcsektől, tanítóktul ered, és sem hagyományhoz nem támaszkodik, mint a monda, sem papi befolyást nem gyanittat, mint a mythosz, legenda.”²²⁶

Az Arany által írott kézirat tartalomjegyzék a következő elemekből áll: „Első rész. Elbeszélés kötött és kötetlen formákban. 1. A népmese. 2. Mese, parabola, paramythia, allegoria. 3. Mondá, mythos, legenda. 4. Elbeszélés (szűkebb értelemben). 5. Hősköltemény. 6. Történet, emlékrasz, életrasz.”

Cikkében Szilágyi Sándor a bevezető és a tartalomjegyzék közlése után a szöveggyűjteménnyel kapcsolatos kiadási problémákat ismertette: „A kiválasztott darabok 360 lapot foglaltak el s egészen a tervnek megfelelően voltak összeállítva.

Grimm-meséket jelölt ki. Ezek a következők: *Die Sterntaler* (KHM 153, ATU 779H*); *Die drei Faulen* (KHM 151, ATU 1950); *Die drei Spinnerinnen* (KHM 14, ATU 501); *Strohalm, Kohle und Bohne* (KHM 18, ATU 295); *Der Wolf und die sieben jungen Geißlein* (KHM 5, ATU 123); *Von dem Tode des Hühnchens* (KHM 80, ATU 2021); *Der Wolf und der Fuchs* (KHM 73, ATU 41, ATU 121); *Das Lumpengesindel* (KHM 10, ATU 210); *Die Bremer Stadtmusikanten* (KHM 27, ATU 130); *Der Zaunkönig und der Bär* (KHM 102, ATU 222); *Fundevogel* (KHM 51, ATU 313); *Der Arme und der Reiche* (KHM 87, ATU 750A). (ZILLER 1886: 20.) A felsorolt mesetípusok közül többnek is volt variánsa Arany László gyűjteményében (pl. *Panczimanczi, A hólyag, szalmaszál és a tüzes üszök, A kakaska és a jérczike*).

225 SZILÁGYI S. 1882: 1656. Az egész bevezetés hozzáférhető Arany János összes művei kritikai kiadásában a prózai műveket közlő kötetben (AJÖM X. 443–445, 623–625.). Ez a kiadás egyébként a Pap Károly által 1911-ben kiadott, *Arany János magyar irodalomtörténete* című munkában közölt szövegváltozatot adja újra. Arany János kézírata, a Szilágyi Sándor által kiadott változat, illetve Pap Károly (és így a kritikai kiadás) közlése között helyesírási és központozási eltérések vannak, az egyetlen jelentősebb különbség az, hogy míg Arany kéziratában és a Szilágyi-féle kiadott variánsban a népmese „egyenesen a tömegből ered”, az újabb szövegekzlésekben a *tömegtől* szó szerepel.

226 „*Magyar Olvasókönyv. Protestans Felgymnasiumok számára szerkeszték Arany János és Szilágyi Sándor I. kötet. 1855*” (MTA KIK Kt. K 790/6.) A tartalomjegyzék oldalán kézzel írott, függőleges számsor. A legelső, aláhúzott szám: 370. Talán a kötet egyes alfejezeteinek terjedelmére utalnak a számok (Szilágyi Sándor szerint 360 lapból állt az olvasókönyv első részét tartalmazó kézirat).

A munka kiadására Heckenast vállalkozott, de oly feltétellel, hogy megnyerjük az engedélyt, miszerint azt a protestáns iskolák bevehessék. Mi a helyhatósághoz be is adtuk a folyamodványt, a tankönyvvel együtt, de (ha jól emlékszem) néhány hónapi késedelem után azt a választ kaptuk, hogy az »Olvasókönyv« használata a protestáns iskolákban nem engedtetik meg. Hová lett maga az »Olvasókönyv« nem tudom, valamint azt sem hogy miért nem kaptuk meg az engedélyt. Az az idő minden hazafias törekvések ellensége volt – aligha abban nem rejlett a megtagadás indoka. Ezzel aztán a mi tankönyvirásunknak utja el volt vágva, több kísérletet nem tettünk.²²⁷

Visszaemlékezésében és szövegközlésében Szilágyi Sándor arról írt, hogy a kéziratolvasókönyv *bevezetése* birtokában van, azt viszont nem tudja, hová lett a szöveggyűjtemény kézírata. Benkó Imre 1897-ben közreadott, *Arany János tanársága Nagy-kőrösön* című munkájában a *Magyar olvasókönyv* kapcsán megemlítette, hogy „a mű kéziratban maradt, s ma is megvan Szilágyi Sándornál.”²²⁸ Elképzelhető, hogy ez a megállapítás csupán az 1882-ben megjelent Szilágyi-féle közlés félreértéséből fakadt.²²⁹ Voinovich Géza *Arany János életrajzában* azt írta, hogy pár ív fennmaradt Arany keze írásával, „minden oldal szépen körülkeretezve, gyöngybetűkkel írva, mintha rézmet-sző véste volna”, valamint pár példát is említett arra nézvést, hogy milyen szövegek szerepeltek az első kötetben.²³⁰ A Voinovich említette szemelvények (13–17. századi szövegek, halotti beszéd, ima, biblia-fordítások, legendák, kódexek anyaga) azonban inkább tűnnek egy *kronologikus* elvű szövegválogatásnak, mintsem az olvasókönyvben célul kitűzött, az *elbeszélő műfajokat* reprezentáló korpusznak. Arany János egykorú leveleiben felbukkant a *Magyar olvasókönyv* terve, azonban sajnos igen röviden tett erről említést. 1854 decemberében arról írt Tompának, hogy pár regéjét, valamint Szemere Miklós egy versét közli az olvasókönyvben „melly a gymnasiumok felső osztályai számára szépszerűeti olvasmányúl fogna szolgálni, ha elsülne.”²³¹ 1855. január 17-én részletesebben írt az olvasókönyvről sógorának, Ercsey Sándornak: „Jelenleg Szilágyival egy olvasókönyv szerkesztésében fáradozunk, felső gymnasiumok számára, mellynek, ha a kormány elfogadná, minden ivétől 17 f. 40 xr.pp. fizetésére kötelezte magát Heckenast, lenne pedig vagy 50–60 ív. Prozaí és verses olvasmányok, magyar jeles íróktul összeszedve. Ez nem lenne rosz, de vajon elfogadtatik-e? azt nem tudom,

227 SZILÁGYI S. 1882: 1657.

228 BENKÓ 1897: 74.

229 Bár Szilágyi Sándor nem korigálta ezt a kijelentést, holott Benkó Imrétől a mű kéziratát előzetesen átolvasásra, korigálásra megkapta, s végül a kötethez ő írta a bevezetést is. Benkó Imre Szilágyi Sándornak, Nagy-kőrös, 1897. szept. 12. (OSZK Kt. Fond IX. 83.)

230 VOINOVICH 1931: 268.

231 Arany János Tompa Mihálynak, Nagy-kőrös, 1854. dec. 1. után. (AJÖM XVI. 511.)

noha remélem. Politika, szerelem etc. kizárva belőle, ezek nélkül pedig kevés jót találni a magyar irodalomban, kivált a költészetben. Már le van iratva mintegy 40 árkus, egy kötetre valót be is adunk e hó végén.”²³²

Arany János levele szerint 1855 január végén nyújtották be az első kötetet (tehát az elbeszélő műfajok, s így a népmesék példatárát) elbírálásra és engedélyeztetésre a tanügyi hatósághoz. 1855 februárjából fennmaradt Mikulás János, a pesti kerület protestáns iskoláinak érintett tanfelügyelőjétől²³³ egy olyan levél, amelyben arról tájékoztatja Szilágyi Sándort (nyilvánvalóan Szilágyi kérdéseire válaszolva), milyen (nem túl biztató) elvárásoknak kell eleget tenni a tankönyvkiadás során, annak érdekében, hogy az adott munkát engedélyezzék.²³⁴ Bár Szilágyi Sándor azt írta visszaemlékezésében, hogy a helyhatósághoz beadott engedélyeztetési kérelem sikertelennek bizonyult, s ezzel tankönyvkiadásuk végképp megghiúsult, ám az első kötet elkészülte után másfél évvel, 1856 nyarán, a szerződött kiadó, Heckenast Gusztáv éppen a tanügyi előjáró kérését tolmácsolva azért sürgette Aranyt, hogy „a munkában levő olvasó könyvet minél előbb elkészíteni és Mikulás urnak beküldeni méltóztatásuk.”²³⁵ Arany János 1856 szeptemberében arról írt Heckenastnak, hogy folytatják az olvasókönyv szerkesztését,²³⁶ amit Heckenast örömmel vett és újabb előleget küldött a munka elvégzéséhez.²³⁷ Arany János 1857-ben Szilágyi Istvánnak egy magyar olvasókönyv szükségességéről tett említést, s arról, hogy ő maga a régi magyar irodalmi emlékek hozzáférhetetlensége miatt belefáradt egy ilyen olvasókönyv összeállításába, és szerződése ellenére abbahagyta ezt a munkát.²³⁸ Voinovich Géza szerint Szilágyi Sándort cserben hagyta emlékezete és a kézirat végül egyáltalán nem készült el, és nem is nyújtották be elbírálásra.²³⁹

Mint láthattuk, az olvasókönyv első kötetébe válogatott szövegek az elbeszélő műfajokat képviselték, s a legelső fejezet népmeséket tartalmazott. Ennek kapcsán felmerül a kérdés: milyen népmeseszövegeket válogathatott be Arany János

- 232 Arany János Ercsey Sándornak, Nagykőrös, 1855. jan. 17. (AJÖM XVI. 528.) 1854 decemberében kelt a következő Szilágyi Sándor-levél: „Ugy vagyok mint kis Gyulai, »fájni kezd az élet« az ilyen tétlen élet. Két kéziratom van a ministeriumhoz felterjesztve havok ota [?] mit sem tudok rola. Most csak olvasok tanulok de majd semmit sem írok.” Szilágyi Sándor ismeretlennek, Nagykőrös, 1854. dec. 19. (OSZK Levelestár)
- 233 AJÖM XVI. 1098–1099, 1184. Mint az levelezésükből kiténik, Mikulás János jól ismerte és tisztelte Szilágyi Sándor édesapját, Szilágyi Ferencet (OSZK Kt. IX. 428.).
- 234 Mikulás János Szilágyi Sándornak, Pest, 1855. febr. 8. (OSZK Kt. Fond IX/621.) 1854 őszén Arany János bírálta el Argay János pesti tanár *Olvasókönyv prot. alsóbb gymnasiumok számára és magánhasználatra* című, a Helytartó Tanácshoz engedélyezésre beküldött kéziratát (SCHEIBER 1956.).
- 235 Heckenast Gusztáv Arany Jánosnak, Pest, 1856. aug. 23. (AJÖM XVI. 743.)
- 236 Arany János Heckenast Gusztávnak, [Elvesztett] Nagykőrös, 1856. szept. 11. (AJÖM XVI. 760.)
- 237 Heckenast Gusztáv Arany Jánosnak, Pest, 1856. szept. 13. (AJÖM XVI. 760.)
- 238 Arany János Szilágyi Istvánnak, Nagykőrös, 1857. dec. 3. (AJÖM XVII. 132.)
- 239 VOINOVICH 1931: 268, 269., 36. lj.

olvasókönyvébe? Erre nézvést sajnos kizárólag feltevéseket fogalmazhatunk meg, ám pár körülményt mégis érdemes számbavennünk. Az bizonyosnak tekinthető, hogy a népmese-fejezetben nem didaktikus fabulák szerepeltek *mese* címszó alatt (ami egyébként oly gyakori és jellemző volt a 19. századi magyar nyelvű tankönyvekben), mivel ezeket a következő, második fejezetben (*Mese, parabola, paramythia, allegoria*) mutatta be Arany. Szilágyi Sándor megjegyzéséből az is kiderül, hogy a népmese-szövegeket Arany János válogatta – a történész Szilágyi Sándor valószínűleg az utolsó, hatodik fejezet (történet, emlékraajz, életraajz) szövegeit gondozta.

A kötet anyaga tehát 1854 végén, 1855 januárjában már elkészülhetett. Ezen időpontig magyar nyelven magyar népmesék eddigi ismereteink szerint igen ritkán jelentek meg (eltekintve a javarészt feltáratlan ponyva, illetve kalendáriumi közlésektől, ám feltehető, hogy Arany amúgy sem ezekből akart volna szemelvényeket adni gimnáziumi olvasókönyvében). A Szemere Pál szerkesztette *Muzáron, Élet és Literatúrában* 1829-ben Szemere Krisztina szerzői neve (*Vilma*) alatt két állatmese (melyek variánsai egyébként az Arany család kéziratos mesegyűjteményében és az *Eredeti népmesékben* is szerepelnek)²⁴⁰ és egy tündérmese, továbbá Mailáth Jánostól egy tündérmese látott napvilágot. 1846–1848-ban az Erdélyi János szerkesztette *Népdalok és mondák* három kötetében összesen 33 mese jelent meg; a gyűjteményt Arany János is jól ismerte.²⁴¹

Ez volt az a publikált magyar nyelvű korpusz, amelyhez ekkor Arany János hozzáférhetett (Erdélyi János *Magyar népmesék* című válogatása 1855 őszén jelent csak meg). Amint azt fentebb bemutattuk, az 1850-es évek első felében Gáspár János *Magyar olvasókönyve*, illetve a *Csemegék* számára az Arany család küldött meséket, és ezek meg is jelentek. Miután egy közoktatásban használatos olvasókönyv népmesei szövegközléséhez Arany János és családtagjai az Arany–Szilágyi-féle *Magyar olvasókönyv* összeállítása idején, vagy azt közvetlenül megelőzően hozzájárultak, ezért is fogalmazható meg az a feltevés, hogy hasonló, tankönyvbeli népmese-közlés talán nem lett volna szokatlan az Arany János által szerkesztett olvasókönyv esetében sem.

240 *A' Farkas nemzetség* (AaTh 20C), *Tyúkom-búkom* (AaTh 210). Ez a két szöveg a két mesetípus legkorábbi magyarul lejegyzett variánsa. Ezek a mesék 1834-ben kalendáriumban is megjelentek. Az Arany család kéziratos mesegyűjteményében fennmaradt szövegek a *Muzáron* közlését követően a legkorábbi magyar változatok. GULYÁS 2006: 504–505; MIKOS 2005: 178.

241 Voinovich Géza, még az Arany János használta könyvek ismeretében, ezt írta a *Népdalok és mondákról*: „Ezeket [az első két kötetet] a költő mindjé meg 1847-ben megszerezte, a III. kötetet is mindjárt megjelenésekor, 1848-ban. (Ez másképen volt kötve könyvei közt.) Sűrűn is forgatta” – *Voinovich Géza jegyzetei Arany János levelezéséhez* (MTA KIK Kt. Ms 5/106.).

Arany Jánosnak a népmesére vonatkozó nézetei jelennek meg az általa ugyancsak Nagykőrösön, 1855 táján/után²⁴² összeállított, kéziratos (több változatban létező, folyamatosan módosított) *Széptani jegyzetek*ből is. A *Széptani jegyzetekre* vonatkozó szakirodalom általában – meglehetősen kézenfekvőnek tűnő – összefüggést tételez fel a teoretikus *Széptani jegyzetek*, illetve a számunkra ismeretlen szöveganyagot közlő *Magyar olvasókönyv* (mint az elméleti alapvetés példatára) között.²⁴³ Henszlmann Imrét követve Arany a népmese három fő „faját” különítette el. Amennyiben Arany a *Magyar olvasókönyv*ben a *Széptani jegyzetek*ben alkalmazott felosztást kívánta szemléltetni szövegpéldákkal, akkor vegyesen kellett közölnie tündérmeséket, állatmeséket és tréfás meséket is. Márpedig a rendelkezésre álló, 1855-ig kiadott meseanyagban (vagyis a *Népdalok és mondák*ban) a két utóbbi műfajhoz rendelhető mesék meglehetősen alulreprezentáltak voltak.²⁴⁴ 1862-ben az *Eredeti népmesék* újdonsága a korábbi magyar mesegyűjteményekhez képest többek között éppen abban állott, hogy (gyermekeknek szóló) egyszerű állatmeséket (Arany János terminusával *dajkameséket*) és formulameséket is közölt.²⁴⁵

A *Széptani jegyzetek*ben Arany János műfaji ismertetésének egyik jellegzetessége az volt, hogy eltérően a tárgyalt többi műfajtól, a népmese esetében alig említett konkrét szövegeket (csupán a *Reineke Fuchs* és Jókaitól a *Csalóka Péter*-történetek²⁴⁶ szerepeltek példák gyanánt), a tündérmeséknél pedig semmilyen meseszöveg nem utalt.

Az Arany család kéziratos meselejegyzéseinek, illetve a *Magyar olvasókönyv* mese-fejezetének lehetséges összefüggését tehát az alábbi körülmények támasztják alá: (1) az 1854 végére elkészült szöveggyűjtemény első fejezete népmeséket tartalmazott (feltevésünk szerint a *Széptani jegyzetek*ben megállapított kategóriák mentén közölt volna tündérmeséket, állatmeséket és tréfás meséket), (2) 1855-ig igen kevés kiadott magyar népmese állt a szerkesztő, Arany János rendelkezésére, (3) az 1850-es évek első felében az Arany család tagjai Gáspár János olvasókönyvébe is küldtek kiadásra szánt meséket, (4) amikor Arany László a meselejegyzés idejére utalt, akkor az

242 A *Széptani jegyzetek* keletkezési idejét eddig csak hozzávetőlegesen sikerült azonosítani (PAP 1911: 17; AJÖM X. 632.).

243 PAP 1911: 5–6; HEGEDŰS 1957: 81; AJÖM X. 632.

244 Az állatmesék (AaTh 1–299) aránya Arany László gyűjteményében 10,5%, ugyanez az arány Gaal György magyarul kiadott, Toldy Ferenc és Kazinczy Gábor szerkesztette gyűjteményében (1857–1860) 0%, az Erdélyi János szerkesztette *Népdalok és mondák*ban (1846–1848), valamint az 1855-ben megjelent *Magyar népmesék*ben összesen 1,8%, Merényi László 1861–1864 között kiadott mesegyűjteményeiben pedig 3,1% (SÁRKÁNY 1971: 161–162.).

245 Korábban csak Erdélyi János *Magyar népmesék* c. gyűjteménye (1855) közölt hazugságmesét és ún. gyermekmeséket.

246 *Csalóka Péter kalandjai* a népmesék között *A magyar nép adomáiban* jelentek meg 1856-ban (JÓKAI 1856: 59–73.)

1854-es évet adta meg időpontként, márpedig Arany János ekkor állította össze azt a szöveggyűjteményt, amely koncepciójának megfelelően népmeséket közölt volna. Arany László visszaemlékezésében meg is nevezett két általa ekkor lejegyzett mesét, melyek közül az egyik a Mozart-féle tankönyvnek a mese műfaját illusztráló két szövegpéldája közül a másodikhoz erőteljesen hasonlító történet.

Az Arany család mesekéziratainak, illetve a *Magyar olvasókönyv* meseközléseinek lehetséges kapcsolatára vonatkozó feltevésünk eszerint az, hogy Arany János, ismerve családjának meseismeretét, az egyfelől szűkös, másfelől bizonyos mesei műfajokat elégtelenül reprezentáló *kiadott* magyar népmesei korpusz kiegészítése érdekében esetleg leírathatta feleségével és gyermekeivel az általuk ismert meséket, ha nem is közvetlen kiadás céljából, de azért, hogy egyáltalán rendelkezésére álljon egy jelentősebb terjedelmű anyag, melyből egyes darabok talán a példatárba is beilleszthetők.

Hangsúlyozzuk, hogy mindez feltevésen alapuló következtetés, és egyelőre nem áll rendelkezésünkre olyan közvetlen, *konkrét* adat, amely megerősítené azt, hogy a szóbanforgó meselejegyzések (vagy azok egy része) a *Magyar olvasókönyvhöz* készült volna, ezért szükségesnek érezzük a feltevésünket cáfoló ellenérveket is megjeleníteni. Így például elképzelhető, hogy Arany János megelégedett a rendelkezésre álló, kiadott népmeseanyaggal és abból válogatott. Lehetséges az is, hogy a szöveggyűjtemény népmesefejezetében olyan, az 1840-es években megjelent verses „irodalmi népmeséket” adott volna közre szemelvényekben, mint például Petőfi Sándor *János vitéz* (1845) vagy Tompa Mihály *A jávorfáról* (1846) című művei.

Arany Juliska, Arany Jánosné és Arany László szerepe a mesegyűjtemény létrejöttében

A mesekéziratok kapcsán az egyik legfőbb koncepcionális probléma Arany Jánosné és Arany Juliska szerepének értelmezéséből fakad. A folklorisztikai szakirodalom szerint Aranyné és Juliska „ön-adatközlők” voltak, vagyis a lejegyző és a mesemondó személye megegyezett, a lejegyzők a maguk mesetudását dokumentálták, a kéziratok gyűjtemény tehát alapvetően Arany Juliska és édesanyja meserepertoárját reprezentálja. Ez az azonosítás tulajdonképpen evidenciává vált az elmúlt évtizedekben: amióta előkerültek a kéziratok és azonosították a lejegyzőket, magától értetődő tényként kezelte a szakmai közvélemény (a kritikai kiadás tervezetéről szóló tanulmányunkban magunk is így tettünk).²⁴⁷

²⁴⁷ DOMOKOS–GULYÁS 2009: 16.

Ugyanakkor ez a nézet felülvizsgálatra szorul, vagy legalábbis némi fenntartással kezelendő, mivel – mint e korpusz kapcsán oly sok más esetben – valójában nem áll rendelkezésre olyan közvetlen bizonyíték, amely alátámasztaná a lejegyző/mesemondó szerepet. Az alábbiakban azt mutatjuk be, milyen jellegű információkkal bírunk a mesék elbeszélőinek, illetve lejegyzőinek azonosítása szempontjából.

A három főszereplőtől (Arany Jánosné, Arany Juliska, Arany László) nem ismerünk olyan, akár privát, akár nyilvános megnyilatkozást, amely az anya és/vagy a nővér mesemondással vagy mesegyűjtéssel kapcsolatos szerepére vonatkozna. Az *Eredeti népmesék*ben nincsen olyan paratextus, amely akár a szövegek lejegyzőinek/gyűjtőinek, akár a mesemondóknak a kilétére utalna.²⁴⁸ A címnyelven mindössze az „összegyűjtötte Arany László” megjelölés olvasható a cím alatt, vagyis Arany László gyűjtőként (lejegyzőként), illetve sajtó alá rendező szerkesztőként jelenik meg.²⁴⁹ Aranyné és Arany Juliska levelei (mint személyes megnyilatkozásaik egyetlen fennmaradt lenyomata) között nem ismerünk olyat, amelyben mesemondásról, meselejegyzésről, vagy akár csak általában a meséről szó esne. Arany László fennmaradt leveleiben, illetve megjelent írásaiban sincsen bármiféle nyoma annak, hogy mesegyűjteményéhez nővére és édesanyja hozzájárult volna.

Mint említettük, az Arany család mesekéziratainak léte ismeretlen volt, sem egykorú, sem későbbi említését nem ismerjük 1961-ig. A kéziratokon nem szerepel személynév, szignó vagy bármi olyan jel, amely a mesemondó vagy a lejegyző személyére utalna. A kéziratok azonosítása a mesecímeknek és szűzsékeknek az *Eredeti népmesék*ben közölt szövegekkel való hasonlóságán/azonosságán, illetve a kéziratok írásképén alapult. Mivel a családtagok személyes iratai nem maradtak fent, ez autográf leveleik írásképének összehasonlításával történhetett. Tudomásunk szerint ez nem írásszakértői vizsgálaton alapult, ám mivel az azonosítást az Arany János 1828 és 1856 közötti levelezését sajtó alá rendező Sáfrán Györgyi végezte, az ő megállapításai irányadóak tekinthetők. Ezért az írásképek hasonlósága/egyezése alapján Arany Jánosné, Arany Juliska és egy meseszöveg kapcsán Arany László megalapozottan tekinthetők a mesék lejegyzőinek (az ismeretlen lejegyző kiléte egyelőre nem megállapítható).

248 A mesemondókra, lejegyzőkre, a gyűjtésre és kiadásra vonatkozó kísérő szöveg teljes hiánya egyébként meglehetősen ritka volt az 1862-ig (magyarul vagy németül) megjelent magyar népmesegyűjteményekben; ilyen jellegű információkat, ha röviden vagy szórványosan is, de közöltek. Csupán Merényi László 1861-ben kiadott gyűjteményéből hiányzik szintén a gyűjtő-szerkesztő értelmező megnyilvánulása.

249 Ez a két szerep a 19. században kapcsolódhatott ugyanazon személyhez (pl. Mailáth János vagy Merényi László esetében), de szét is válhatott: Erdélyi János vagy Kriza János például elsősorban nem gyűjtője volt az általuk publikált népköltési alkotásoknak, hanem sajtó alá rendezője.

Míg a lejegyzők személye tehát a kézírás alapján azonosítható, a mesemondók személye kérdéses. Az érintettek ugyanis hallgattak, vagy pedig megsemmisültek azok az iratok, amelyekben a mesegyűjteményre vonatkozólag megnyilvánultak. Fennmaradtak ugyanakkor a családból Arany János privát, és Arany László nyilvánosságnak szánt (sajnos igen rövid) megjegyzései a meselejegyzések keletkezésével kapcsolatban. Kettejük mellett további három olyan kortársukról tudunk (Gáspár János, Tompa Mihály, Gyulai Pál), akik rendelkeztek valamiféle információval Aranyé és Juliska mesemondó és/vagy mesegyűjtő szerepére vonatkozólag. Ezek a megnyilatkozások a következők.

Mint láttuk, Gáspár János 1850-ben írott levelében egy „szép regéről” tett említést, amelyet Nagyszalontán a „kis Julcsa oly érdekesen beszélt el”; 1853-ban azt az élményét elevenítette fel, amikor Julcsa „egy pár gyönyörű népmesét oly élénk lelkesedéssel ada elő”, s ennek leírása kapcsán kérte Ercsey Julianna segítségét is.²⁵⁰ 1876 és 1882 között keletkezett visszaemlékezéseiben tért ki újra Gáspár „arra a két szép kis mesére,” melyeket Arany János „kedves Julcsa leánya elbeszélése” nyomán közölt olvasókönyvében.²⁵¹ Arany János 1862 júniusában Tompának küldött levelében azt írta, hogy a népmeséket fia és lánya még gyerekkorukban gyűjtötték.²⁵² Tompa válaszlevelében „mesegyűjtő kis colleganóm”-ként aposztrofálta Arany Juliskát.²⁵³ Ez jelentheti azt, hogy Tompa, mint a család közeli barátja, már korábban is tudott Juliska meselejegyzéseiről, de lehetséges, hogy csupán Arany János leveléből értesült e tényről, és közvetlenül arra reagálva nevezte mesegyűjtőnek az ekkor 21 éves lányt. Arany László a kötet megjelenése után példányt küldve Tompának, a kötet népmeséiről azt írta, hogy azokat ő Kőrösön „gyűjtögette”.²⁵⁴ (A Nagykovácsoson élő Szilágyi Sándorhoz ugyanaznap írott, szintén tiszteletpéldányt kísérő levelében nem említette ezt a lokális vonatkozást.)²⁵⁵ Gyulai Pál 1862-ben közzétett bírálatában a következőképpen fogalmazott Arany Lászlóról: „csak emlékeit akarva elbeszélni, és úgy a hogy hallotta vagy máskor elbeszélni szokta.”²⁵⁶ 1867-ben székfoglalójában Arany László két, az *Eredeti népmesék*ben szereplő meséről nyilatkozott a következőképpen: „mindkettőt szóról szóra úgy vettem föl, a mint még tíz éves koromban papírra tettem.”²⁵⁷

250 AJÖM XV. 313, 691; AJÖM XV. 462.

251 AKNAY 2003: 95–96.

252 Arany János Tompa Mihálynak, Pest, 1862. jún. 20. (AJÖM XVIII. 64.)

253 Tompa Mihály Arany Jánosnak, Hanva, 1862. júl. 1. (AJÖM XVIII. 76.) A *colleganő* kifejezés feltehetően arra utalt, hogy korábban Tompa maga is gyűjtött és fel is dolgozott népmesét (l. GULYÁS 2010: 117–203.).

254 Arany László Tompa Mihálynak, Pest, 1862. júl. 18. (TOMPA 1964: 378.)

255 Arany László Szilágyi Sándorhoz, Pest, 1862. júl. 18. (MTA KIK Kt. 513/735.)

256 GYULAI 1862: 388.

257 ARANY L. 1867: 221.

A legrészletesebben Gyulai Pál foglalkozott a mesegyűjtemény keletkezésének körülményeivel, már az összes érintett családtag halála után. 1900-ban, Arany László költeményeinek bevezetésében így fogalmazott: „A tizennyolcz éves ifjú 1862-ben nem is költeménnyel lépett föl az irodalomban, hanem egy kötet népmesével. Ő is, nénje, Juliska is igen kedvelték a népmeséket, sokat tudtak, gyűjtöttek is a javát összeírva, megmutatták atyjoknak a gyűjteményt, a ki azt gondosan átnézte, egyszersmind kiadását is eszközölte Heckenastnál.”²⁵⁸ Gyulai az 1901-ben megjelent, *Arany László magyar népmese-gyűjteménye* címet viselő kiadványhoz írott előszavában, csekély fogalmazásbeli eltéréssel bővebben is megismételte egy évvel korábban tett kijelentését: „Nem is egészen a maga [Arany László] gyűjteménye volt; nénje, Juliska, számos adalékkal járult hozzá. Ketten írták össze a gyűjteményt, megmutatták atyjoknak, a ki gondosan átnézte és kiadását eszközölte. László tovább folytatta a gyűjtést, de gyűjteménye e részét nem külön adta ki, hanem a Kisfaludy-Társaság népköltési gyűjteményébe beolvasztva. [...] Arany László a legjobb népi elbeszélők után indult; a mit ő és nénje gyermekkorukban hallottak, úgy látszik, hiven megtarták emlékekben, magok is sokszor elbeszéltek másoknak s már koruknál fogva is képesek voltak egész naiv szellemben följegyezni. A hol netalán hibáztak, atyjok, a magyar népköltészet alapos ismerője, kijavította.”²⁵⁹

Ezekből a szövegrészletekből a következő kép bontakozik ki: Arany Juliska már kilencéves gyermekként kitűnt jó mesemondó képességével; a rövid meséket feltehetően édesanyja segítségével jegyezte le (Gáspár János). Az *Eredeti népmesék* anyagát Arany László és Arany Juliska gyűjtötték gyermekkorukban (Arany János). A meséket Nagykovácsoson Arany László gyűjtötte. Egyes, (egyszerű szerkezetű és rövid) meséket már tízévesen (1854 körül) lejegyzett (Arany László). A meséket Arany Juliska és László közösen gyűjtötték; a gyerekkorukban másoktól hallott és a maguk által is elbeszéltek meséket jegyezték le. Az *Eredeti népmesék* kéziratát Arany János nézte át és javította. A kötet megjelenése után Arany László tovább folytatta a gyűjtést (Gyulai Pál).

Figyelemre méltó, hogy Arany Jánosné mesemondóként vagy éppen meselejegyzőként egyáltalán nem jelenik meg e szövegekben, ilyen jellegű szerepére vagy képességére csak utalhat Gáspár János azon kérése, hogy Juliska a meséket édesanyja segítségével jegyezze le. Arany János és Gyulai Pál a két testvér gyűjtéséről szól. Egyedül Gyulai Páltól származik az az információ, hogy az *Eredeti népmesék* kéziratát Arany János is átnézte és korrigálta. Maga Arany János Tompának írott

258 ALÖM I. 1900: 6.

259 ALÖM IV. 1901: 5.

levelében inkább megjelentetésének adott hangot, hogy fia „author”-ként lépett fel, bár ez nem zárja ki annak lehetőségét, hogy az elkészült kéziratot látta és véleményezte – ha így is történt, e szerepéről hallgatott.²⁶⁰

A kommentátorok közül Gyulai Pál az *Eredeti népmesék* szerkesztése és kiadása idején Kolozsváron élt, ugyanakkor korábban Nagykőrösön,²⁶¹ később ismét Pestre költözve a fővárosban is látogatta az Arany családot, és bizalmas viszonyban állott velük. Arany János és Arany László megjegyzéseinek közös eleme, hogy *gyerekkori* feljegyzésekről esik szó, eltérnek viszont a tekintetben, hogy Arany László nem tesz említést nővére közreműködéséről.

Nem tudni, pontosan mit jelent az Arany László és Arany János használta *gyűjtés* (*gyűjtöttek, gyűjtöttem*) kifejezés. A mai értelemben vett néprajzi terepmunkához hasonlatos *in situ* mesegyűjtés a korban nem volt jellemző. A megfigyelés, vázlat és emlékezés alapján történő meselejegyzés sokkal tipikusabb megoldás volt. A népköltési *gyűjtés* fogalma a 19. század derekán a szétszóródott, értékesnek-jelmezőnek tekintett, ám a szóbeli létmód miatt illékony és veszélyeztetett, ezért mentésre szoruló alkotások írásbeli rögzítését, zárt szöveggé formálását és változó szempont (műfaj, téma, lokális-regionális-etnikus karakter stb.) szerinti egymás mellé rendelését, csoportosítását jelentette.²⁶² Ha a két, a kortársak által megnevezett gyűjtő (Arany

260 Arany János közreműködését az *Eredeti népmesék* végső megformálásában az Arany-centenárium idején a korabeli folklorisztika vezető kutatói, Solymossy Sándor és az Arany Lászlót jól ismerő Sebestyén Gyula tényként kezelték: „A gyermekei (László és Juliska) gyűjtötte mesekötetet ő [Arany János] revidálja nyomda alá (Olcs. Kvtárban, l. Gyulai előszavát hozzá)”. (SOLYMOSY 1917: 11.) A Merényi László mesegyűjtéséről írott bírálata kapcsán: „Arany János szava hatott. Gyermekei: Juliska és Laczi sebtiben lejegyezték s a következő évben (1862) atyjuk felügyeletével már ki is adták az Arany családnak és környezetének körösi és szalontai népmeséit.” (SEBESTYÉN 1917: 3, l. még BANÓ 1988: 11.) A Kisfaludy Társaság jegyzőkönyve szerint Sebestyén Gyula az Arany-centenárium alkalmából megjelentetni tervezett, az Arany család meséit tartalmazó tervezett kiadványra visszatérően „Arany János és gyermekei népköltés gyűjtései”-ként utalt. (*A Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei, 1911–1920*. 1917. április 4-én tartott rendes havi gyűlés jegyzőkönyve, 10. pont, 1917. június 6-án tartott rendes havi ülés jegyzőkönyve, 7. pont. MTA KIK Kt. KT Ir. 5779.) Keresztury Dezső szerint Arany László és Juliska Arany János útmutatását követve jegyezték fel a meséket: „Az *Eredeti népmeséket* (1862) — nyilván Arany intenciói szerint, aki éppen ekkortájt a nyilvánosság előtt is megfogalmazta idevágó gondolatait — nem a néprajztudomány ma kötelező módszeres pontosságával jegyezték fel az Arany-testvérek, hanem úgy, mintha — műveltebb elmével és ellenőrzöttebb fogalmazzal — valamilyen írástudó népi mesélő írta volna le azokat” (KERESZTURY 1969: 696.).

261 Gyulai 1850 májusában ismerte meg személyesen Arany Jánost, Nagykőrösön az egy-egy napos látogatások mellett 1856 augusztusában egy hetet, 1856/1857 telén pedig több hetet töltött az Arany családnál (BENKÓ 1897: 95, 102–103.). 1861 nyarán Arany László atyja barátai közül nála is megszállt Erdélyben. Gyulai Pál Arany Jánosnak, Kolozsvár, 1861. aug. 15. (AJÖM XVII. 567.)

262 *A Kinder- und Hausmärchen* előszavából a népmese mint fűben szétszóródott drágakő híres hasonlata Arany László mesetanulmányában is szerepelt: „Hogy a népmesék nem csupa képzelet csapongások, hanem bennük, Grimm Vilmos szavaiként »mint a fű közzé szóródott apró drágakő darabkák, melyeket kiszemelgetni igen nehéz, egy ős cultus maradványai rejlenek,« ma már alig fogja valaki kétségbevonni” (ARANY L. 1867: 51.). A 19. századi népmesegyűjtések elveiről és technikáiról l. DOMOKOS 2015b; GULYÁS 2015.

Juliska és László) a maguk ismerte meséket jegyezték le, emellett pedig édesanyjuk is leírt pár mesét, akkor a családi háztartáson belül folyt a gyűjtés, és tulajdonképpen a családtagok ismerte mesék leírása, összegyűjtése hozta létre a korpuszt.

Ha így történt, még akkor sem bizonyos, hogy a lejegyző és a mesemondó személye azonos volt. Elképzelhető az is, hogy a családtagok esetleg diktáltak egymásnak. Ha egyikőjük lassan mesélt és a másikuk jegyezte, akkor éppen fordított a mesemondó–szöveg kiosztás, mint azt a lejegyző személye sejtetni engedné. Mint említettük, sajátos, több ízben előforduló kollaborációnak tekinthető, amikor Aranyné lejegyzéseiben (a kézírása alapján bakfis) Juliska folytatólagosan (olykor mondat közepén) tovább írja a szöveget, majd az eredeti lejegyző (Aranyné) folytatja és fejezi be a mesét, illetve amikor egy-egy mese szövegét Arany Juliska és az ismeretlen lejegyző felváltva írja le.

Hasonlóképpen teret kell adni annak a feltételezésnek is, hogy esetlegesen családon kívüli személy(ek) mesélt(ek), miközben az Arany család tagjai lejegyezték azt (az is előfordulhat, hogy az ismeretlen lejegyző családon kívüli személy volt). A kéziratokon ugyanakkor nincsen nyoma rövidítéseknek, amelyek a diktálás útján történő meselejegyzések szokványos elemei.²⁶³ Ugyanígy hiányzik a „forrásmegjelölés” is. Egyetlen kézirat margóján szerepel személynév (*Kunstler Ignácz*), ez azonban inkább álmodozó firkaalmánynak tűnik, mintsem az adatközlő-mesemondó személyére vonatkozó információnak. Meglehetősen bonyolult tevékenység élőszóban elhangzó prózai meséket tollal és tintával papírra vetni, másfelől viszont ugyanilyen nehéz feladat a mesemondónak a saját mesetudását írásban rögzíteni, hiszen egyszerre kell (akár némán, magában) előadnia a mesét és ezzel párhuzamosan papírra vetnie azt. A kéziratok jelentős része nem tisztázat, hanem feltehetően első kidolgozás, erre utal a nagyszámú tollhiba, javítás, lapszéli firkálások, rajzok jelenléte.

Amennyiben bizonyítható lenne, hogy Arany Jánosné és gyermekei a maguk mesetudását dokumentálták ezekkel a szövegekkel, akkor a legalaposabban ismert 19. századi magyar mesemondók lennének, mivel ebben az időszakban a gyűjtők általában még a mesemondók nevét sem jegyezték fel, nem is szólva egyéb adataikról.

Összességében tehát Arany Juliska, Arany Jánosné és Arany László a jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján a kéziratok korpusz lejegyzőiként azonosíthatók, valamint feltételezhető, ám bizonyossággal egyelőre nem állítható, hogy a kéziratban fennmaradt egyes meseszövegek a lejegyzőik mesetudását reprezentálják.

263 E szempont felvetéséért Szilágyi Miklósnak tartozunk köszönettel. A diktálás-rövidítés összefüggést megerősítette Nagy Ilona, az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény szerkesztője is.

Mindezek után nyilvánvalóan felmerül a kérdés: miért hallgattak az Arany család tagjai, a népmeséket oly nagyra becsülő apa és fiú a *nyilvánosság* előtt Arany Jánosné és Arany Juliska mesetudásáról és a mesegyűjtemény létrejöttében játszott szerepéről? És miért nem szóltak erről maguk az érintett családtagok *magán*levelezésükben sem?

Egyfelől, mint láthattuk, a családi vonatkozású iratok javarésze megsemmisült 1945-ben, tehát elképzelhető, hogy ez a hallgatás nem terjedt ki a magánszférára is, emellett a rendelkezésre álló, különféle forrásokból származó, kéziratos, illetve részletekben kiadott családi levelek átfogó vizsgálata is várta magára. Az azonban bizonyos, hogy nyilvánosan sem Arany László, sem Arany János nem tett utalást arra, hogy az *Eredeti népmesék* Arany Jánosné és Arany Juliska közreműködésével készült el, akik mint lejegyzők (gyűjtők) és/vagy mint mesemondók tulajdonképpen a korpusz egy olyan, a szóbeliség és a kéziratos írásbeliség határán álló „ösváltozatát” hozták létre, amely nélkül nem lehetett volna az *Eredeti népmesék* szövegeit sem megalkotni. Erre az ellentmondásra egyelőre kétféle indoklást tudunk adni, melyek, mint e kéziratos mesegyűjtemény kapcsán oly sok magyarázat, csupán feltevések.

Egyrészt, mint arra a továbbiakban, az *Arany László meseértelmezése* című fejezetben részletesebben is kitérünk, Arany László (aki jogászként a szerzői jogi törvényjavaslat megszövegezője volt) nézete szerint a folklór alkotások esetében a szerzői státusz azt a személyt illeti meg, aki a kiadott mesék stílusát megalkotta. (Már ez a felfogás implikálja a tényt, hogy a 19. században a gyűjtők-szerkesztők, amikor kiadták, egyben át is írták a meséket.) Vagyis a mesehagyomány közkinccs, ám amikor a szóbeliségből átkerül a nyomtatott írásbeliségbe, egy szélesebb nyilvánosság elé, a végső mesemondó nem az eredeti adatközlő, hanem a rögzített, írásos formát létrehozó sajtó alá rendező lesz. A kiadott mese mintegy a szerkesztő tulajdonává válik, éppen azon *alkotó* munka eredményeként, amelyet a mesék írásbeli narrációja folyamán véghezvitt.

Másrészt lehetséges, hogy maga a kérdésfelvetés történetietlen és az Arany család kitüntetett pozíciója miatt szem elől téveszti a korabeli kontextust: hiszen a korábban megjelent népmesegyűjtemények is csupán igen ritkán nevesítették adatközlőiket vagy gyűjtőiket, így ebből a szempontból Arany László sem tett másként, mint korábban Gaal György, Erdélyi János vagy éppen Merényi László.²⁶⁴

264 Két jelentősebb kivételt ismerünk e tendencia alól: egyrészt Erdélyi János a *Népdalok és mondák* (1846–1848) kapcsán közzétett egy listát azokról a személyekről, akik népköltési tárgyú kéziratot juttattak el a Kisfaludy Társasághoz, vagyis a gyűjtők-lejegyzők neve ismert, bár ezeket Erdélyi nem kapcsolta össze a kiadott szövegekkel. Az 1855-ben megjelent *Magyar népmesék* c. gyűjteménye előszavában csak röviden utalt a gyűjtőkre, de egyiküket sem nevesítette. Az adatközlők nevét egyik kiadványban sem említette. A másik kivétel az egy évvel az *Eredeti népmesék* után megjelent *Vadrózsák*, melynek jegyzeteiben Kriza János egyrészt megnevezte gyűjtőtársait, másrészt néhány mesemondó nevét is feljegyezte.

Arany János meseértelmezése és az Eredeti népmesék

Az *Eredeti népmesék* létrejöttében Arany Juliska és Arany Jánosné mint lejegyző (esetleg mesemondó), Arany László mint lejegyző (esetleg mesemondó) és sajtó alá rendező működött közre. Megkerülhetetlen és tisztázatlan a kérdés: milyen szerepet játszott a negyedik családtag, vagyis Arany János a gyűjtemény kialakításában. Erre vonatkozólag semmiféle konkrét adatunk nincsen (a *Magyar Olvasókönyv* népmese-fejezete és az Akadémiai Kézirattárban őrzött mesék lejegyzése közötti összefüggés pusztán hipotézis), eltekintve Gyulai Pál azon, 1898–1901 között tett nyilatkozataitól, melyek szerint, mint fentebb szó esett róla, Arany János a kéziratos gyűjteményt „gondosan átnézte, egyszersmind kiadását is eszközölte.”

A kéziratok vizsgálatával nem tudjuk alátámasztani vagy cáfolni azt a feltevést, hogy Arany János korrigálta volna a mesegyűjtemény szövegeit. Egyrészt a rendelkezésre álló kéziratokon sokkal kevesebb az írászonosítást lehetővé tévő szöveges kommentár vagy marginália, mint az egy-egy betűt érintő javítások, vagy éppen az aláhúzások, vonalak, keresztek száma, amelyeket pedig módszeres írásszakértői vizsgálat hiányában nem lehet indokoltan egy meghatározott személyhez kötni. Másrészt az *Eredeti népmesék* kiadásra szánt kézirata, mint említettük, nem ismert. Nyilván léteznie kellett egy olyan példánynak, amely, feltehetően az ifjú Arany László keze írásával, tartalmazta a maga ízlése és felfogása szerint módosított meseszövegeket, és Arany János, ha javította, akkor feltehetően *ezt* a kéziratot nézte át gondosan.

Érdemes figyelembe venni, hogy a kiadást megelőző hónapokban, 1861 őszétől nagykőrösi gimnáziumi tanulmányait befejezve, a pesti egyetemen jogot hallgató Arany László is a családdal lakott, egy négyszobás lakásban, az „Üllői út és három pipa utcza sarkán: No. 11.”²⁶⁵ Lehet, hogy Arany László rejtekező hajlamának megfelelően és írói szuverenitásának megőrzése érdekében²⁶⁶ titokban tudta tartani apja előtt a tényt, hogy egy népmesegyűjteményen dolgozik, bár ez éppen akkor történt, amikor Arany János maga is intenzíven foglalkozott a magyar népmesékkel, azok gyűjtését, kiadását szorgalmazta, elemzéseket és irányelveket fogalmazott meg erre vonatkozólag. 1861 őszén a *Naiv eposzunkban* a már kiadott magyar népmesegyűjtemények alapján írt a tündérmesék kompozíciós sajátosságairól, egy

265 Arany János Tompa Mihálynak, Nagykőrös, 1860. szept. 29. (AJÖM XVII. 450.) A ház ma is áll az Erkel utca és az Üllői út sarkán.

266 Nem az *Eredeti népmesék* volt Arany László egyetlen műve, amelynek léte váratlanul érte Arany Jánost: „Arany Laczi közelebbi bravourja nem lepett meg egy kissé? Engem nagyon. Im én beadom financiernek, hogy legyen practicusabb ember mint az apja, s egyszercsak kipattan, hogy poéta! De már nem lesz belőle semmi.” Arany János Ercsey Sándorhoz, Pest, 1867. febr. 23. (AJÖM XIX. 79.) Az *Elfrida* c. versről van szó, amely megnyerte a Kisfaludy Társaság pályázatát. NÉMETH 1960: 45, 47.

skót népmese gyűjteményről szóló recenzió lefordítása mellé a magyar mesegyűjtés fontosságáról írt jegyzetet, majd részletes bírálatot tett közzé Merényi László *Eredeti népmesék* című gyűjteményéről, miközben a Kisfaludy Társaság népköltési gyűjtési felhívásáról Gyulaival egyeztetett. Ezért, bár Gyulai Pál állítását nem támasztja alá egyéb adat, *feltevésünk* szerint rendkívül valószínűtlen, hogy Arany János ne tudott volna Arany László készülő mesegyűjteményéről, amely 1862 nyarán jelent meg. Arany János népmese-szemlélete közvetve vagy közvetlenül bizonyosan nyomot hagyott Arany László szövegfelfogásán, ezért az alábbiakban Arany Jánosnak a népmeséről alkotott nézeteit foglaljuk össze.

Arany János a nagykőrösi gimnázium tanáraként az 1855-ben (vagy után) írott kézirat munkájában, a *Széptani jegyzetekben* (amelynek feltehetően a fentebb bemutatott *Magyar olvasókönyv* lett volna a példatára) külön fejezet tárgyalta a szóbeliségre erősen támaszkodó epikus műfajokat (*népmese, monda, mythos, legenda, rege*).²⁶⁷ A népmeséről szóló összefoglalás alapvetően Henszlmann Imre 1847-ben, a *Magyar Szépirodalmi Szemlében* közreadott értekezésén alapul.²⁶⁸ Az 1850-es évek közepén Henszlmann tanulmánya volt az egyetlen, magyarul megjelent dolgozat a mesék értelmezéséről, így Arany János szükségszerűen erre támaszkodott. *A népmese Magyarországon* című munkájában Henszlmann magyarországi magyar, román és szlovák népmeséket hasonlított össze, a természetmitológiai meseértelmezést követve, amely azon a felfogáson alapult, hogy a jelvi mesék a pogány mítoszok leszármazottai, amelyek elhomályosult formában a természeti erők, a négy alapelem (tűz, víz, föld, levegő) küzdelmét ábrázolják, központi szereplőjük pedig az életet szimbolizáló napisten.²⁶⁹ A három, Henszlmann elkülönítette mesei kategória a *jelvi (symbolicus) mese* (a mai tündérmese, tulajdonképpeni mese, varázsmese fogalmával egyenértékű), a *jellemezhető állatmese, tanítómese* beleértve a falucsúfókat (rátótiádákat) is, illetve a *dévajkák* (tréfás mese, trufa, *Schwank*). A *Széptani jegyzetekben* Arany a mesei műfaji klasszifikáció kategóriáit Henszlmanntól vette át,²⁷⁰ a népmese meghatározásában ugyanakkor, eltérően Henszlmanntól, a szóbeliség, a hagyományozódás és a variálódás jegyeit sorolta előre, majd ezt követte a kompozíció, a szerkezet, a felépítés jelentőségének kiemelése.²⁷¹

267 AJÖM X. 546–547.

268 HENSZLMANN 1847; újraközlése: HENSZLMANN 1978.

269 Henszlmann mesetanulmányáról l. GULYÁS 2017b.

270 Az Arany használta *dajkamese* szó viszont nem szerepelt Henszlmann-nál. A terminus pragmatikai szempontot is implicál, vagyis a mesemondás funkcióját is felvillantja: Arany ezt a szövegtípust azon mesék körébe utalta, amelyeket jellegzetesen gyerekeknek szoktak elbeszélni, vagyis a rövid, ritmikus prózai, állatokat vagy egyszerűbb hétköznapi tárgyakat szerepeltető állatmesékről és formulamesékről van szó. (Ilyen mesék lejegyzését kérte Gáspár János 1853-ban Arany Juliskától és szüleitől.)

271 A „kerek egész” (idomteltesség) jelentőségéről l. DÁVIDHÁZI 1994: 185–220.

Arany János tehát az 1850-es évek közepén, amikor mindössze egy (vagy – a *Széptani jegyzetek* bizonytalan datálásától függően – két) magyar nyelvű népmese-gyűjtemény (az Erdélyi János szerkesztette kötetek, vagyis a *Népdalok és mondák*, illetve az 1855 őszén megjelent *Magyar népmesék*) és egyetlen, a meséről szóló tanulmány megjelenése jelezte, hogy a mese kulturális jelentőséggel bíró műfaj, amely tudományos vizsgálat tárgya lehet, a népmesét az irodalomesztétikai rendszer részeként tárgyalta.²⁷² Arany döntése azért figyelemreméltó, mert megelőlegezte a népmese hazai valorizációjában az 1850–1860-as évek fordulóján bekövetkező fordulatot, amit gyűjtemények és reflexiók megsokasodása jelzett.

Pestre költözvén, 1860 novemberében a *Szépirodalmi Figyelő* szerkesztőjeként tette közzé lapja első három számában *Naiv eposzunk* című tanulmányát.²⁷³ Érveléséből az tűnik ki, hogy Arany János számára a szájhagyományozás a keresett hőseposz (és bármely más epikus műfaj) poétikai alkatának, kompozíciójának és közösségi legitimitásának lényegi, konstituáló eleme, sőt, feltétele volt. Az írásbeliséghez, az írásos történeti munkákhoz képest kifejezetten a szájhagyomány volt a preferált forma, ennek volt számára nagyobb a hitelessége, forrásértéke és jelentősége, mert az a közösség számára releváns tudást tart fent poétikailag értelmezhető konstrukció keretében.²⁷⁴ A szóbeliségben hagyományozódó elbeszélő műfajok sorában pedig kiemelkedő szerepet tulajdonított a mesének: „A nép hagyományos elbeszélései, melyek nem támaszkodnak írás segédelmére, mindig és mindenütt bírnak a benső alkotás némi erejével, idomosságával. Forgassuk át a magyar népmesék gyűjteményeit: a történet e naív elbeszélésekben (hacsak valamiképp meg nincs csonkítva) mindig kerek, egész: a királyfi, a mesehős teljesen epikai bonyolódások között harcol az ellenszegülő hatalmakkal, míg kivívja a győzelmet. Oly mese, amelyben az események összefüggetlenül, egymás után adatnának elő, a nép közt se hallgatót nem nyerne, se föl nem tarthatná magát az élő ajkon. A hármas vagy kilenczes szám is (jelképi jelentését mellőzve) a teljesebb alakítást mozdítja elé; a három veszély, mit a mesehősnek rendesen leküzdenie kell, gömbölyűbbé teszi az idomot. E prózai előadású költemény, melyet népmesének hívunk, nem regénye a népnek, hanem valóságos *eposza*: benne a hőst segítő vagy gátló csodás hatalmak az epopoea gépezetének (machina) felelnek meg.”²⁷⁵

272 Korábban BITNITZ Lajos (1827: 373, 416–417.) majd SZVORÉNYI József (1851: 106.) tárgyalták röviden retorikatankönyveikben a „napkeleti/napnyugotti tündérmese”, illetve a „tündérrege” műfaji konvencióit, irodalmi példákkal.

273 AJÖM X. 265–274.

274 DÁVIDHÁZI 1994: 165–184, 335–336.

275 AJÖM X. 265.

Arany János a *kompozíció*, a „benső idom” meglétének kiemelt figyelmet szentelt („a nép [...] tündérmeséi, műalkat [compositio] tekintetében, bármely népfaj hasonló beszélyivel kiállják a versenyt”), s ennek figyelembevételével emelte ki a tündérmesét a többi epikus műfaj közül. Az egykori hősepika és az annak működéséhez elengedhetetlen mitológiai rendszer rekonstrukciójára törekvő 19. századi intellektuális-irodalmi kísérleteknek ugyanis az írásos források mellett elsősorban a korabeli szájhagyományban rendelkezésre álló epikus műfajok szövegébázisát kellett használniuk. A hősepika (és részben a hitvilág) rekonstrukciójához alkalmas epikus műfajok a ballada, a (tündér)mese, a hiedelemmonda és a történeti-lokális monda voltak. A mese és (kisebb részt) a ballada Arany számára az eltűnt eposzhoz vezető nyomokként értelmeződtek.²⁷⁶ A mese önmagán túli jelentőségét tehát elsősorban nem *tartalma*, motívumai, szüzséje révén nyerte el (mint a Henszlmann Imre által is képviselt szimbolikus mitológiai értelmezés szerint, amely elhomályosult pogány mítoszok és rítusok nyomait vélte felfedezni benne), hanem narratív szerkezete, felépítése, *kompozíciója* folytán. Ez volt Arany János szemléletének újdonsága a meséről szóló, alakulófélben lévő honi diskurzusban. A mesének emellett még egy fontos funkciója volt Arany szerint: a kortárs kultúrában is biztosította a *közösségi alkotás* élményének átélését, mivel a mesemondás az egykori eposz előadásának módját idézhette meg.

Arany 1861 januárjában tette közzé *Nyugot-felföldi népmondák* című írását, amely egy skót népmese-gyűjteményről írott angol recenzió kommentárokkal ellátott magyar fordítása.²⁷⁷ A *Popular Tales of the West Highlands* John Francis Campbell gyűjteménye volt, amelynek első két kötete 1860-ban jelent meg a skót Felföldön végzett prózafolklórgyűjtés eredményeként. Campbell gyűjteményéről a londoni *Athenaeum* című lapban jelent meg egy recenzió.²⁷⁸ Ezt az ismertetést fordította Arany János a *Szépirodalmi Figyelő* számára, a teljes szöveget túlnyomó részt szó szerinti pontossággal adva a magyar olvasóknak.²⁷⁹ Arany három kommentárt fűzött a fordításhoz, ezek mindegyike a hazai mesegyűjtés fontosságára és módjára vonatkozott. Aranynak a mesegyűjtés *módja* iránti érzékenysége azért is figyelemreméltó, mert az a kérdés, milyen módon megy végbe a mese elmondása, gyűjtése, szerkesztése, közreadása, vagyis a mediális váltással összefüggő textualizáció problémája, a 19. század végéig nem igazán képezte reflexió tárgyát.

276 AJÖM XI. 382.

277 AJÖM XI. 65–73.

278 *The Athenaeum* No. 1726. (November 24, 1860, 701–702.)

279 A skót gyűjteményről, a recenzióról és Arany fordításáról I. GULYÁS 2016.

Arany terjedelmesebb szerkesztői lábjegyzetet is fűzött a cikkhez: „A mi Angliában már csak kivétel, az nálunk még rendes dolog. Minden falu, minden tűzhely megannyi mesefészek, minden pórfiu egy élő gyűjtemény. Azt várjuk-e, hogy a polgárosodás, a műveltség terjedése, a napi üzlet gondjai kiszorítsák közülünk a népi költészet maradványait, elűzzék a tündéreket, s akkor fogjunk a gyűjtéshez? Még van idő, de nem lesz soká. A mint a könyv- és lapirodalom nagyobb-nagyobb hódítást tesz a nép alsó rétegeiben, a szerint fog az élő hagyomány, a rege, a mese, sőt az eredeti *népdal* is mind gyérebb és apróbb szigetekre szorúlni, lenézés, nevetség tárgya lenni. Amazok helyét józan ismeretek, de a költészetét, féltő, bizonyos csinált, az irodalmi hangot affectáló modor foglalja el, épen úgy, mint népzenénk már is sokat veszített eredeti zamatjából. Mentsük meg, a mit lehet. A Kisfaludy-Társaság oly központ, hová minden gyűjtés befolyhat; s az angol gyűjtő eljárása némileg irányadóul szolgál, hogyan kell a népmondák nyitjára akadni. Szerk.”²⁸⁰

Arany János 1861 januárjában a Kisfaludy Társaság újabb országos népköltési gyűjtésre vonatkozó terve²⁸¹ tudatában kívánt nyomatékot és útmutatót adni a népköltészeti (és különösen a népmese-) gyűjtéshez. Pár év múlva, 1863 nyarán még szélesebb nyilvánosságot kapott kommentárja, amikor a Kisfaludy Társaság immár sajtó útján közreadott gyűjtési felhívásának szövegébe illesztették be azt. A felhívásra beérkezett szövegekből azután 1872-ben jelent meg az első kötet a Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozatában, amelynek szerkesztője Gyulai Pál és (a prózafolklóré, így a meséké) Arany László lett; előszavukat (anélkül, hogy hivatkoztak volna rá) szintén Arany János e kommentárjának rövidített változatával zárták, a népköltési gyűjtés sürgető voltára figyelmeztetve.²⁸²

A *Nyugat-felföldi népmondák* a mesemondás és a mese gyűjtés jelentőségének tudatosítása mellett a közlemény második részében befejezésként egy teljes mesét tartalmaz Campbell gyűjteményéből, Arany János fordításában. A külföldi népmesék magyar fordításának közzététele egyébként Arany szerkesztői koncepciójának része lehetett, hiszen a *Szépirodalmi Figyelő*ben Gyulai Pál egy spanyol népmese gyűjteményről írott bírálatát mutatványként szintén mesefordítással zárta 1862-ben,²⁸³ Kazinczy Gábor pedig 1863–1864 folyamán a *Koszorú*ban tett közzé szerb, szamojéd és finn népmesefordításokat.²⁸⁴

280 AJÖM XI. 67.

281 DOMOKOS 2015a: 269–273.

282 MNGY I. 1872. X.

283 GYULAI 1961a: 79–80, 637–638.

284 DOMOKOS 2015a: 166–172, 461–462.

Gyulai Pál emellett több – a magyar szájhagyományból ismert cselekményű – verses „népmesét” is közzétett a *Szépirodalmi Figyelő*ben, ezeket Arany János az anyanyelvi gyerekirodalom megteremtése érdekében is kifejezetten támogatta, akárcsak Gáspár János tevékenységét.²⁸⁵ A *Szépirodalmi Figyelő*ben 1861 augusztusában a következő szerkesztői kommentárral adta közre Gyulai Pál *A tyúk és a farkasverem (Népmese)* című költeményét: „Gyermek költészetünk (nem *gyermekes*, hanem gyermekek számára való költészetünk) parlag mezején örömmel üdvözöljük e naiv mesét. A ki csekélylené ez irodalmi lapba, ne feledje, hogy egy Puskin nem tartotta méltóságán alulinak népmeséket dolgozni ki.”²⁸⁶

Arany János Merényi László *Eredeti népmesék* című, 1861-ben megjelent népmese-gyűjteményéről²⁸⁷ szóló bírálatát az év novemberében tette közzé a *Szépirodalmi Figyelő*ben.²⁸⁸ Arany ezen szövege korai példája a magyar népmese-gyűjteményekre vonatkozó reflexióknak. A mese az elit kultúra színtereire, a nyomtatott nyilvánosság médiumába meglehetősen későn, és más népköltészeti (szóbeliségben hagyományozódó, esztétikai értékkel felruházottnak tekintett) műfajokhoz képest nehezen került be, a népköltészeti szövegközlésekben, gyűjteményekben és az azokra vonatkozó értelmező diskurzusban egyaránt másodlagos szerepet játszott. Ennek megfelelően Arany bírálatának megjelenéséig mindösszesen hat magyar népmese-gyűjtemény volt ismert, és mint láttuk, mindössze egyetlen értekezés született a magyar népmesékről. (1867-ben Arany László tanulmánya lesz a második.) „Az igénytelen, lenézett, megvetett népmese” (ahogyan Arany László fogalmazott 1866-ban a Lermontov költészetét ismertető cikkében),²⁸⁹ triviális műfaj volt, és az azzal való foglalatzkodás is ilyen tevékenységnek minősült. Ezért Arany János bírálatát a népmese legitimációjaként is érthető: akármilyen konkrét kritikát fogalmaz is meg tétélesen a gyűjtemény kapcsán, maga a megírás és a megjelenés ténye azon az előfeltevésen, sőt, kifejtett érven alapul, hogy a mese kulturális jelentőséggel bír.

A bírálat a szájhagyományozás és az írásbeliség mechanizmusainak szembeállításaival indul, ezúttal kifejezetten a szóbeli kultúra *közösségi* jellegének implikációira összpontosítva. Arany felfogása szerint a *mesemondás* tanulmányozása az *eposz* egykori közösségi alkotásmódjának megértéséhez is elvezethet. Emellett a szóbe-

285 DOMOKOS 2015a: 241–264.

286 *Szépirodalmi Figyelő* 1861. 40. sz. (aug. 8.) 632; AJÖM XII. 288. Gyulai verse és az *Eredeti népmesékben Farkas-barkas* címmel megjelent, eredetileg Arany Juliska lejegyezte mese variánsok. Részletesebben l. a 25. számú mese jegyzetét.

287 Merényi László mesegyűjtéseiről l. DOMOKOS 2015a: 192–220.

288 AJÖM XI. 326–342.

289 ALÖM II. 1901: 51.

liségből fakadó szükségszerű variabilitás kiemelésével az egyéniség alkotó szerepét és lehetőségeit is felvillantotta. Merényi László mesegyűjteményének értékelése kapcsán a „jó mesegyűjtő” ismérveit foglalta össze, amelyek közül a legfontosabb, hogy a mesegyűjtőnek kiemelkedő mesemondó kompetenciával kell rendelkeznie. Ez teszi lehetővé számára azt, hogy a mesegyűjtés során elhangzott variáns esetleges hibáit javítani tudja. E felfogás mentén vizsgálta és korrigálta Arany Merényi szövegeit bírálatában.²⁹⁰

Példáiból teljesen világos, hogy Arany János meseismerete gazdag és árnyalt volt. Ez a tudása egyrészt a publikált meseszövegek ismeretéből fakadt (melyekre több ízben hivatkozott), másrészt viszont közvetlen élményekből származhatott. Több, általa ismert mesei szüzsét is felidézett a recenzióban, és visszatérő fordulatok utaltak a mesemondás/hallgatás tapasztalatára („sokszor hallottam mesében”, „előttem is ösmert”, „magam is emlékszem nemcsak egyes mesékre”, „fülemben hangzik” stb.). Másfelől a Henszlmann kialakította műfaji kategóriák rendszerét (amelyet a *Széptani jegyzetekben* maga is követett) kibővítette (pl. hiedelemese, csalímese, hangutánzó mese), és új, árnyaltabb klasszifikáció kidolgozását javasolta. (Ezt 1867-ben Arany László Kisfaludy Társaságban tartott székfoglaló előadásában megtette.) Arany János felhívta a figyelmet a mesekezdő- és záró formulák jelentőségére, valamint a mnemotechnikai funkcióval bíró ismétlésekre és fokozásokra. Az elemzés fő szempontja összességében az volt, hogy beszél-e, vagy inkább, *helyesen* beszél-e a gyűjtő a mese nyelvét.

A kéziratok kiadása, az Eredeti népmesék megjelenése (1862)

A kötet tervére, összeállítására, a kiadás előkészítésére vonatkozó ismereteink igen szegényesek. Tudjuk, hogy Arany László írói ambícióiról a családnak sem igen volt tudomása, legalábbis 1861 őszén még nővére is így jellemezte öccsét: „Nagyon kevés hajlama van az írásra. Ha valamit meglehet előre jósolni, akkor azt megjósolhatjuk hogy ő belőle nem lesz költő, vagy író.”²⁹¹ Pár hónappal később, 1862 nyarán, az *Eredeti népmesék* megjelenése idején Arany János Tompa Mihályhoz írott sorai is némi (büszkeséggel elegyes) meglepődésről tanúskodnak: „Hát ez a fiú, nem felcsapott authornak! Húsz iv népmeséje van már kinyomva Heckenastnál, melyet a nénjével gyűjtöttek még gyerek korukban, s kap érte 200 ftot.”²⁹² Figye-

290 A szakirodalom és a minősítések összegzése és kritikája: GULYÁS 2010: 35–36; DOMOKOS 2015a: 192–193.

291 Arany Juliska Rozvány Erzsébethez, Pest, 1861. nov. 23. (SÁFRÁN 1960a: 97.)

292 Arany János Tompa Mihálynak, Pest, 1862. jún. 20. (AJÖM XVIII. 64.)

lemre méltó az apai meglepődés, illetve a negatív testvéri jellemzés Arany László irodalmi szándékait és tehetségét illetően, hiszen, amennyiben Arany László 1861 őszen-telén rendezte sajtó alá a mesekötetet (mindenesetre olyan helyen, ahol megvoltak édesanyja, nővére és talán a saját korábbi meselejegyzései, mivel ezeket – a kéziratok tanúsága szerint – emlékeztetőként felhasználta a kötet meséinek megszövegezésekor), még akkor is nehezen elképzelhető, hogy erről vele együtt élő családtagjai ne tudtak volna, ha a fiatalember – önállóságát bizonyítandó – nem akarta édesapja segítségét igénybe venni. Ugyanakkor majdnem bizonyos, hogy Arany János közbenjárása sejthető amögött, hogy a 18 éves fiatalember első munkáját Heckenast Gusztáv vállalkozott kiadni.

Arany Juliska Rozvány Erzsébethez (az Arany család bizalmas barátjához)²⁹³ írott leveleiből kiderül, hogy miután 1860 őszen a család Pestre költözött, Arany László csupán karácsonykor és 1861 tavaszán, a „húsvéti szünnapok” alkalmával töltött Pesten pár hetet,²⁹⁴ hiszen, mint fentebb említettük, a gimnáziumot Nagykőrösön fejezte be.²⁹⁵ Arany Juliska 1861 nyarán arról számolt be Rozvány Erzsébetnek, hogy öccse két barátjával erdélyi utazásra készül: „Csak gondolja édes kis Nénikém az a Laczi milyen vállalkozó szellem lett, ’s mire adta a’ fejét! Két, vele egykoru barátjával ’s tanuló társával megyen erdélybe utazni, ’s vagy hat hétig oda is lesz. Még pedig hogy utaznak?! Körülményszerűleg. Ha néhol kapnak kocsit s fölveszi őket fölülnek, egyébbhelyt pedig gyalog. Bizony ilyen furcsa világban nem örömet esztek el szüleink; de már évek óta táplálja e vágyat keblében, hogy ha majd végezi a’ gymnasiumi osztályokat ez lesz az ő jutalma, ’s most igen sajnálják Apámék megfosztani az örömtől, habár nem örömet tudják is az oláhok és móczok közt utazva. Hanem mindenesetre bizunk eszélyességében, ’s eddigelé tapaszt[alt] szoliditásban hogy nem keveri magát valami bajba.

Ő egész Kolozsvarig kiszámította hogy éjjelenként hol fog hálgni; ’s mindenütt egy-egy ösmerősére talált. A többek közt Betta nénit is említette, ’s ugy hiszem

293 Rozvány Erzsébetnek (1829–1908) Nagyszalontán 1839/1840-ben, tízéves gyermekként magántanára Arany János volt. A Rozvány családdal Ercsey Julianna és Arany János is szoros kapcsolatot ápol; Rozvány Erzsébet Arany Juliska egyik legbensőbb barátja, példaképe is volt. A Rozvány családban élő hagyomány szerint több Arany-mű nőalakjának modellje a feltűnő szépségű, tragikus magánéletű Rozvány Erzsébet lehetett (SÁFRÁN 1960a).

294 „Laczika [1860] karácsonkor volt fönn. Bizony alig várjuk már hogy köztünk legyen.” „Laczika fönn töltött pár hetet a’ húsvéti szünnapok alkalmával. Hála Isten pár hó múlva följön végképen.” Arany Juliska Rozvány Erzsébethez, Pest, 1861. március 10; Pest, 1861. ápr. 28. (SÁFRÁN 1960a: 91, 93.)

295 Az okokról Arany Juliska így írt Rozvány Erzsébetnek: „Laczit Kőrösön hagytuk tanulni. Apám sokkal jobbnak látta ha ezt a hátra levő egy évet ott végzi ösmert tanárok ’s régi tanuló társai közt, mint Pestre jöve idegen tanárokhöz, ’s idegen tanmódhoz szokják. Reánk nézve eleinte egy kissé ugyan rossz volt hogy kevés tagból álló családunk egy taggal megfogott. De csak igyekszik az ember, helyzetébe bele találni magát.” Pest, 1860. nov. 17. (SÁFRÁN 1960a: 90. L. még AJÖM XIII. 491.)

oda mennek egy éjszakára alkalmatlankodni,²⁹⁶ a' miért is bocsánatot kérünk az ő nevökben mert a' milyen sütykók még elfeledik megtenni. Ne ijedjen tehát meg édes Nénikém, ha netalán egy későn este, három porlepte és napbarnította legény állít be csöndös kedves lakába, kiknek egyikében a' magas szálás emberben alig bír Arany Laczira ösmerni. Ez ugy hiszem jövő hó legelső napjaiban lesz, mert huszonnyolczadikán indulnak Kőrösről egyenesen; haza sem jön Laczi Pestre csak holmiját fölküldi.”²⁹⁷

Arany Juliska arról is írt 1861. november 23-án Rozvány Erzsébetnek, hogy öccse erdélyi utazásának végeztével 1861 őszén „egy évi távollakás 's tiz heti utazás után” végre minden szabadidejüket együtt töltötték Pesten.²⁹⁸ E levél szerint Arany László és két barátja²⁹⁹ 1861 július végén indultak el Erdélybe, s feltehetően október közepén térhettek vissza.

Voinovich Géza az *Arany János életrajza* című munkájában – még a teljes családi levelezés birtokában és ismeretében³⁰⁰ – az alábbiakat írta Arany László útjáról: „Laci [...] Vizsga után egy-két barátjával diákosan, gyalogszerrel országot látni indult Erdélybe, egy osztálytársukhoz. Tiszáné is hívja őket László fia birtokára, Csányba. Barangolásuk augusztus elsejétől szeptember közepéig tart. Megfordultak Kolozsvártrt, Marosvásárhelyen s bejárták a szász földet és Háromszéket. Juliska sűrűn küldözi leveleit az előre kijelölt városokba. »Apám mindig előveszi földabroszát s vörös plajbással utána jegyzi, hogy merre utazol« – írja (szept. 15., kiadatlan); többször inti atyjok nevében, hogy ha a politikai helyzet miatt zavarok

296 Bersek Józsefné Rozvány Erzsébet 1853-tól 1865-ig Réven élt (a Királyhágó, a Sebes-Kőrös és a Nagyvárad–Kolozsvár vasútvonal mellett), férje Zichy Ödön birtokán volt jószágigazgató (SÁFRÁN 1960a: 56.).

297 Arany Juliska Rozvány Erzsébethez, Pest, 1861. júl. 20. (SÁFRÁN 1960a: 95.) Arany János Tompa Mihálynak számolt be fia útjáról: „Ennyiből áll családom jelenleg, s mióta Pesten vagyunk, mert Laczi, miután Kőrösön a 8ik osztályt s így a gymnasialis cursust elvégezte ez évben, mielőtt Pestre jőne, szünidejét rég ápolat vágya teljesítésére akarta felhasználni, hogy beútazza Erdélyt. Most oda van, legutóbbi levele K.[ároly] Fejérvárról kelt. Többnyire gyalog – azaz csak akkor kocsin, ha felkaphat, – teszi az utat, két tanuló társával, kik jó markos legények, valamint Laczi is kezd már nem csak fölfelé nyúlni, hanem kissé izmosodni is. Én becsülöm benne e férfias elhatározást, ha baj nélkül megjárhatja ez utat, igen sokat tesz az nem csak szellemi fejlődésére, hanem a nagy növés által elpuhult teste megizmosítására is. [...] Lakásom még mindig a 3 pipánál: tavaszig ide cízmezd leveleid. Ez egy 4 jó szobás szállás – ha Laczi feljő szükségünk van ennyire.” Arany János Tompa Mihálynak, Pest, 1861. aug. 25. (AJÖM XVII. 573.)

298 Arany Juliska Rozvány Erzsébethez, Pest, 1861. nov. 23. (SÁFRÁN 1960a: 96.)

299 Arany Lászlónak egy édesapjához írott (és a családi iratokkal együtt feltehetőleg megsemmisült) leveléről Voinovich Géza a következő kivonatot készítette: „[Károly Fejérvár 1861. aug. 1–23. között] Ádám Andrással és Zombori Lászlóval többnyire gyalog, ritkábban kocsin teszik meg az utat Erdélyben.” (AJÖM XVII. 561.) Benkó Imre 1897-ben felsorolta Arany László nagykőrösi barátait, köztük Ádám Andrást és Zomboryt is: „Laczi bizalmas pajtásai: – Ádám Andris, Zombory Laczi, Szilády Móríc, Széll Farkas, Igmándi Gyuri, Borosnyay Béla [vagy] Hetesy Viktor.” (BENKÓ 1897: 97–98; l. még VOINOVICH 1938: 5; AJÖM XIII. 517.)

300 Voinovich Géza Rolla Margitnak úgy nyilatkozott, hogy Arany Lászlónak az erdélyi útról írt összes levele a tulajdonában van, ám ezek „egészen jelentéktelenek” (ROLLA 1944: 47.).

törnének ki, rögtön forduljanak vissza. László irodalmi munkát is hoz magával Kőrösről, 35 népmese följegyzését, melyeket Heckenast 1862-ben ki is nyomtat. A kötetet László azzal küldi meg Tompának: »Kőrösön gyűjtöttem.« A gyűjtésben és leírásban László bizonyára azon tanácsokat követte, melyeket atyja később oly világosan foglalt össze Merényi népmeséinek bírálatában.³⁰¹

Arany János fennmaradt levelezéséből adatolható, hogy Arany László barátaival valóban járt Kolozsváron (erről Gyulai Pál értesítette az apát),³⁰² valamint Marosvásárhelyen is (amint ez Mentovich Ferenc, Arany János korábbi nagykőrösi tanártársának, Gáspár János barátjának egy leveléből kiderül).³⁰³ Mint látható, Voinovich Géza olyan adatok birtokában volt, amelyek szerint Arany László és barátai emellett „bejárták a szász földet és Háromszéket” is.

Az erdélyi útnál azért időztünk hosszabban, mivel ez az utazás közvetlenül megelőzhetette az *Eredeti népmesék* szerkesztési munkálatait. Az elsőéves joghallgató tanulmányi kötelezettségeit és a nyomdai átfutási időt figyelembe véve,³⁰⁴ legkésőbb 1861–1862 fordulóján hozzá kellett kezdeni a szerkesztéshez. Másfelől Arany László mesegyűjteménye kapcsán több helyütt megfogalmazódott az a vélekedés, hogy erdélyi útja, Erdély közismerten archaikus és gazdag folklórja, továbbá az ottani népköltési gyűjtőkkel való találkozás adhatta az impulzust

301 VOINOVICH 1938: 5–6. Voinovich Géza rövid összefoglalása több olyan adatot tartalmaz, amelyek jelenlegi ismereteink szerint nem állják meg helyüket, vagy pedig Voinovich olyan információk birtokában volt, melyek nem kerültek nyilvánosság elé, majd pedig megsemmisültek. Így tehát az erdélyi utazáshoz fűzött jegyzetében azt írja, hogy „a 60-iki útról megvannak Juliska levelei öcscséhez” – ám az erdélyi utazás 1861-ben és nem 1860-ban történt. Arany János 1861 őszen jelentette meg a Merényi László mesegyűjteményéről szóló bírálatát a *Szépírodalmi Figyelő*ben, tehát *nem később, az Eredeti népmesék* összeállítása vagy megjelenése (1862) után. Amennyiben Voinovich Géza azt írja, hogy a bírálat a gyűjtemény összeállításánál későbbi, ez vagy tévedés, vagy azt implikálja – ismét csak számunkra nem elérhető adatok alapján – hogy 1861 őszen Arany László gyűjteménye már elkészült. Voinovich hatheti utazást említ, Arany Juliska fentebb idézett, 1861. november 23-án Rozvány Erzsébethez írott levelében 10 heti távollétről ír (igaz, ezt a levelet Voinovich nem ismerhette, hiszen azt Rozvány Erzsébet unokahúgának jóvoltából Sáfrán Györgyi csak 1960-ban tehette közzé, amikor Voinovich már nem élt).

302 „Fiad itt járt. Szabó Károlyt keresvén fel elébb, ott lefoglalták, s csak hálni jött hozzám s egyszer vacsorára. Aadtunk neki egy rakás ajánló levelet. Ne féltsd, ügyes, bátor, derék gyerek.” Gyulai Pál Arany Jánosnak, Kolozsvár, 1861. aug. 15. (AJÖM XVII. 567.)

303 „Rég az ideje, mióta készülök neked megírni, mekkora örömet, mekkora meglepetést szerzett nekünk Laczid köztünk volt megjelenése. A három egyenlőn szálás, egyenlőn bátor, és ismeretszomjas ifjú mindenkire, hol csak megjelentek élénk benyomást tett: Dumas kalandszomjas és vállalkozó »les trois mousquetaires«-jét láttuk magunk előtt. Midőn eddigi utjok rajzát adak nem győztünk betelni Laczi tréfásan élénk, Adám [!] Bandi sarcasticus, és Zombori komoly előadásával. Mond meg Laczinak, hogy nagyon megörvendeztetne mind engem, mind Szabó collegámat ha röviden tudositana utjok további folyamáról, minő pontokat érintettek, mennyiben használhatták utasításainkat, ajánló leveleinket!” Mentovich Ferenc Arany Jánosnak, Marosvásárhely, 1861. dec. 18. (AJÖM XVII. 635.)

304 Kriza János 1862 nyarán arról panaszkodott Gyulai Pálnak, hogy a nyomda túl gyorsan dolgozik, heti két ívet hoz ki a *Vadrózsákból*. Kriza János Gyulai Pálnak, Kolozsvár, 1862. júl. 11. (KRIZA 2012: 111.)

Arany Lászlónak a gyermekkori mesegyűjtemény kiadásához.³⁰⁵ Az erdélyi folklór értékének korabeli ismeretére vall, hogy az Akadémia nyelv- és széptudományi osztálya például éppen 1861 novemberében határozott úgy, hogy – addig példátlan módon – erkölcsileg és anyagiilag is támogatja Merényi László – egyébként végül kudarcba fulladt – erdélyi mesegyűjtő útját.³⁰⁶ Somogyi Sándor 1956-ban kiadott *Arany László*-monográfiájában Voinovich Géza szóbeli közléseire hivatkozva azt írta, hogy Arany László erdélyi útja során „benyomásairól, tapasztalatairól rendszeresen levelezik nővérével, de többszöri posta-váltásukról sajnos csak tudunk, írásos nyoma nem maradt fenn. [...] Voinovich Géza szerint e levelekben a fiatal Arany László különösen sokat foglalkozott Erdély folklór-kincsével. [...] A levelezés Voinovich Géza lakásán égett el.”³⁰⁷

Ha Arany László nővérehez írott leveleiben foglalkozott is az erdélyi népköltéssel, további kérdés, vajon jegyzett-e le (Erdélyben megismert) folklórszövegeket is. Arany Juliska Rozvány Erzsébethez írott levelében arról számolt be, hogy Arany László nem vezetett útinaplót erdélyi útja során, és általában véve nem mutatott túl sok hajlandóságot arra, hogy tapasztalatait írásos formában rögzítse, bár, úgy tűnik, ez nem akadályozta meg abban, hogy – jó memóriájú emberként – élményeit később szóban felidézze. „Nagyon nagyon sokat tud beszélni Laczi. Valóban sokszor csodálkozunk rajta magunk közt hogy hogy tudja a legapróbb részletig a mi velők történet, daczára annak, hogy holmi haszontalan jegyzéseken kívül nem vitt más naplót. Ez pedig alig néhány sorból áll.”³⁰⁸ Népköltési szövegek kéziratai, útinapló vagy idevágó levelek hiányában³⁰⁹ egyelőre nem eldönthető, hogy milyen szerepet játszott az erdélyi út a mesegyűjtemény kiadásában, mégis szükségesnek éreztük, hogy említést tegyünk e problémáról.

305 Somogyi Sándor szerint „[Arany László] Érettségi előtt pihenőül, 1860 nyarán Erdélybe utazik. Több napot tölt Kolozsvárott, Nagyváradon, Brassóban, majd hosszabb időt Székelyföldön. [...] Utazása nem volt hiábavaló. Erdély gazdag népmesevilága valószínűen ekkor érleli meg benne azt az elhatározást, hogy gyűjteni kellene a magyar népmeséket.” (SOMOGYI 1956: 11.) Somogyi Sándor egyébként – talán Voinovich Géza nyomán – téved, nem 1860, hanem 1861 nyarán utazott el Arany László Erdélybe, és nem az érettségi előtt, hanem éppen az után. 1861 őszétől Pesten a jogi kar hallgatója lett. Németh G. Béla arról írta, hogy Arany László „meséit az Alföldön, a Partiumban, Erdélyben gyűjtötte.” Az erdélyi mesegyűjtésre vonatkozó állítását nem adatolta (NÉMETH 1960: 22.).

306 DOMOKOS 2015a: 192–220.

307 SOMOGYI 1956: 11., valamint ugyanitt a 9–10. lábjegyzet. Voinovich 1938-ban, az *Arany János életrajza* megfelelő helyén még arról írt, hogy az erdélyi útról Arany Juliska levelei maradtak fent, Somogyi Sándornak adott szóbeli tájékoztatása szerint viszont Arany László idevágó levelei is fennmaradtak (1945-ig).

308 Arany Juliska Rozvány Erzsébethez, Pest, 1861. nov. 23. (SÁFRÁN 1960a: 96–97.)

309 Azért is idéztük fentebb Arany Juliskának fivére erdélyi úttervéről szóló beszámolóját, mert ismereteink szerint ez a legrészletesebb leírás, ami az utazásról (helyesebben annak tervéről) fennmaradt.

Arany László tehát a mesegyűjtemény összeállításához (ami Nagykőrösön és/vagy Pesten történt) egyfelől felhasználta édesanyja és nővére (s talán a maga) korábbi meselejegyzéseit. A szerkesztés, szövegalakítás menetére nézve csupán feltevésekkel élhetünk. 1982-es tanulmányában Kovács Ágnes megkísérelte nagy vonalakban rekonstruálni a szövegalakítás folyamatát. Ehhez elsősorban az Arany Jánosné Ercsey Julianna lejegyzésében fennmaradt kéziratokat, illetve Arany Lászlónak az édesanyja lejegyzésében meséken végzett szövegalakító tevékenységét vizsgálta, mivel, mint láttuk, a családi meseismeret forrását Ercsey Juliannához, illetve az ő édesanyjához, Szakmári Erzsébethez kötötte. Kovács Ágnes értékelése szerint Arany Jánosné lejegyzései „komoly mesemondó gyakorlatra” vallanak,³¹⁰ a mesék narrációjára a bihari köznyelv egyszerűsége jellemző, amelyet azonban – a kéziratokon végzett korrekciók szerint – Arany László helyenként túl egyszerűnek ítelt. Az alábbiakban idézzük Kovács Ágnesnek Arany László szövegalakítására vonatkozó főbb megállapításait: „Úgy tűnik, Arany László egyenként elolvasta a meséket, mintegy felelevenítette őket emlékezetében, közben kijavított egy-egy helyesírási hibát, kettőbe tagolt egy-egy hosszú mondatot, módosított egy-egy tájnyelvi vagy erősnek ítelt köznyelvi kifejezést. Ez azonban csak a mesék elején figyelhető meg, később elragadta őt a lejegyző előadása s benne magában is kialakult az elmondandó mese, fölöslegesnek ítélte, de valószínűleg meg is feledkezett róla, hogy a lejegyzett szövegbe ceruzával vagy tintával beleírjon. A mese megírásánál csak kezdetben lehetett szüksége a kéziratot szövegre, feltehetően először *A veres tehén* és *Fehérlófia* meséjét dolgozta át, ezekben találunk legtöbb ceruzával írt módosítást.”³¹¹

Kovács Ágnes megjegyzéseit nem áll módunkban felülbírálni. Bár következtetései helyenként inkább csak feltevéseknek tűnnek, Arany Jánosné mesemondó kvalitásainak megítéléséhez nem rendelkezünk olyan kompetenciával, mint Kovács Ágnes, aki kitűnő mesegyűjtő volt, emellett a *Magyar népmesekatalógus* főszerkesztőjeként négy évtized alatt mintegy húszezer magyar meseszöveget ismert meg és tipizált. Mindenesetre azt megjegyeznénk, hogy bár Kovács Ágnes szerint az összes mesekéziratot találhatóak (a leírást *követően* elvégzett) javítások,³¹² nekünk csupán pár kéziratot sikerült ilyen korrekciókat azonosítanunk.

Az Akadémiai Kézirattárban őrzött kéziratok, mint említettük, nem azonosak az *Eredeti népmesék* nyomdának átadott, tisztázott, Arany László módosításait tartalmazó végső verziójával, amely akár több példányban is létezhetett, amennyiben

310 Kovács 1982: 505.

311 Kovács 1982: 506.

312 Kovács 1982: 500.

Arany László lemásolt(tatt) a magának. Ennek holléte (ha egyáltalán fennmaradt) egyelőre ismeretlen. A 19. századi gyakorlat szerint a nyomdai munkálatok végzetével a kiadó általában nem juttatta vissza a kéziratot a szerzőknek.³¹³

A kisalakú, nyolcadrét, egyszerű kiállítású, fűzött, illusztrációk nélküli,³¹⁴ 328 lapot számláló könyv 1862 nyarán jelent meg, feltehetően júliusban: „*Eredeti népmesék*. Összegejtötte Arany László. Pest. Kiadja Heckenast Gusztáv. MDCCCLXII. Nyomatott Landerer és Heckenastnál.” Ára 1 Ft 50 krajcár volt. A kötet 31, címmel ellátott mese után 54, számmal jelölt találóst, öt, ugyancsak számmal jelölt csalimesét, illetve a találosok megfejtését tartalmazta. A harminchat mese műfaji megoszlása a következő: tizenhat tündérmese, nyolc formulamese, öt állatmese, két novellamese, három tréfás mese, és csalimeseként további két nem tipologizált mesezáró motívum.

A kötet címében Arany László nem érzékeltette, hogy a népmeséken kívül más műfajú szövegeket is szerepeltetne könyvében,³¹⁵ ugyanakkor a kötet részeként publikálta a találósszövegeket is, amelyek beékelődtek a népmesék, illetve az azok műfaji konvencióit felülíró *Csali-mesék* közé, míg a találosok megfejtéseit Arany László elkülönítve közölte a kötet utolsó lapján. A mai folklórisztikai műfajstruktúra felől nézve különösnek tűnhet a találosok népmese gyűjteményben való szerepeltetése, azonban a korban ez az eljárás nem tűnhetett szokatlannak. Egyfelől a gyűjtemény címében is szereplő *mese* terminus a mainál sokkal összetettebb jelentéssel bírt, nemcsak a népmesére vonatkozott.³¹⁶ A korszakban egyebek mellett a rejtvényeket, találosokat is a *mese (találós mese)* szóval jelölték; erre a gyakorlatra a 16. századtól vannak adataink. Így a szóbanforgó műfajok megjelölése kapcsán terminológiai egyezés állt fenn. Másrészt a találosok a népmesékkal együtt a verbális szórakoztatás eszköztárába tartoztak. Az 1862-ben kiadott folklórszövegek kötetén belüli elhelyezkedése egy feltételezett mesemondási szituáció szóbeli szövegrendjét képezi le: a hosszabb-rövidebb népmesék előadása után a mesélők a figyelem fenntartására más, rövidebb folklórműfajokat is használtak, zárásként pedig gyakran mesének látszó, ám valódi cselekményt nélkülöző narratívák (csalimesék) következtek. A szóbeliségből származó találosok és a mesék így funkcionálisan is együvé tartoznak. Harmadrészt a kötet felépítése nem idegen a kor népköltési

313 OLOSZ 2013: 80–81.

314 A korszakban a népmese gyűjtemények illusztráció nélkül jelentek meg, kivételt csak Erdélyi János *Magyar népmesék* c. kötete (1855) jelentett. A 19. századi magyar népmese-illusztrációkról l. DOMOKOS 2015a: 108–133.

315 Nincs semmiféle közvetlen bizonyítékunk arra vonatkozólag, hogy a találos mesét Arany László (vagy Arany János és Gyulai Pál) a mese műfaján belül gondolta volna el. Az azonban tény, hogy a kötetet kimondottan mesegyűjteményként kezelték a korban, melyben Arany László találosokat is közölt. Vö. GYULAI 1862: 392.

316 GULYÁS 2008: 165–185, 198–202.

szövegekre vonatkozó publikációs gyakorlatától sem, tekintettel arra, hogy 1861-ben Merényi László azonos című gyűjteményében (melynek ellenpárjaként is felfogható Arany László könyve), a népmeséken kívül *Néptalányok* cím alatt 93 találósszöveget közölt.³¹⁷

Az Eredeti népmesék egykorú fogadtatása

Arany János Tompához írott, 1862. június 20-i levelében arról számolt be, hogy húsz ívnyi mesét Heckenast már kinyomtatott. Arany János, illetve Arany László levelezése részben képet ad az atyai jóbarátok reakciójáról. Arany László 1862. július 18-án Szilágyi Sándornak és Tompa Mihálynak is elküldte a kötetet pár sor kíséretében.³¹⁸ Szilágyi Sándornak így írt: „Kedves Sándor bácsi! Itt küldök egy vakonszülöttet. Ha nem dobná, mindjárt mihelyt megkapja, a tűzbe, hanem elolvasna belőle egyet-kettőt igen lekötelezné igaz tisztelőjét Arany Laczit. Ui. E másik példányt kérem, adja át Bandinak.”³¹⁹ A Tompához írott levél a következőképpen szól: „Édes Tompa bácsi! Itt küldök egy kötet népmesét, mit Kőrösön gyűjtöttem. Ha elolvas belőlök egy párt igen lekötelez vele.”³²⁰ Tompa a kapott meséket július 25-én köszönte meg Arany Jánoshoz címzett levelében: „Most tulajdonképen fiadnak irtam, megköszönvén neki a küldött Népmeséket; de nem állhatom meg hogy neked is ne firkantsak egy két sort [...]”³²¹

A korábban Gaal György, majd Mailáth János meséit sajtó alá rendező Kazinczy Gábor 1862 őszén gratulált Arany Jánosnak fia mese gyűjteményéhez: „Most olvasom a Fiad Meséit. Szorítsd meg helyettem kezét s mutasd be igaz szerencsekívánatomat tisztelt anyjának.”³²²

A Kriza–Gyulai levelezésben is felbukkant Arany László mese gyűjteményének értékelése: Kriza János Gyulai Pálhoz írott, 1862. augusztus 12-i levelében a maga

317 MERÉNYI I. 1861: 206–224. A két gyűjtemény összehasonlításáról l. VARGHA 2012. 1863-ban Kriza János székely népköltési gyűjteményében is hasonlóképpen járt el, amikor – utalva immár Merényi és Arany köteteire is – 116 találót is közzétett. (KRIZA 1863: 338–353, 543.) Gáspár János gyermekeknek szóló antológiáiban, illetve különböző olvasókönyvekben népköltési szövegekként korábban is jelentek már meg találósok. L. pl. GÁSPÁR 1854: 189–194.

318 Feltehetően több tiszteletpéldányt is küldött, ám egyelőre csak e két küldemény kísérőleveléről tudunk.

319 Arany László Szilágyi Sándorhoz, Pest, 1862. júl. 18. (MTA KIK Kt. 513/735.) „Bandi” talán Ádám Andrásra, Arany László barátjára utal.

320 Arany László Tompa Mihálynak, Pest, 1862. júl. 18. (MTA KIK Kt. K 513/1166., TOMPA 1964: 378.)

321 Tompa Mihály Arany Jánosnak, Hanva, 1862. júl. 25. (AJÖM XVIII. 88.)

322 Kazinczy Gábor Arany Jánosnak, 1862. október–november fordulóján. (AJÖM XVIII. 166.) Halála előtt nem sokkal szintén gratulált Károlyi Sámuel, Arany János nagyszalontai származású kezelőorvosa („Laczinak az írói pályán sok szerencsét kívánok”). Nagykőrös, 1862. aug. 11. (AJÖM XVIII. 113.)

meséit Arany László meséivel összehasonlítva jellemezte: „Aranyt szivből tisztetem – az ő Laczijának gyönyörű meséiben nagyörömet lelek. Az enyimek azokhoz képest egy kissé parasztosok lesznek – hanem lenni kell efféle osztálynak is valamint a társalmi, ugy az irodalmi életben is.”³²³ (A *Vadrózsák* majd 1863-ban jelent meg, de Kriza intenzíven egyeztetett Gyulaival a szövegek közlésének módjáról.) 1862. október 29-én és november 19-én kelt leveleiben Kriza arról írt, hogy hétéves lánya Arany László meséiből tanult meg olvasni: „[...] Háromszéken, csudálatos, a mívelt embert is áthatja, imbuálja, vagy saturálja a közönséges népnelv, ugy amint Népmeséimben izlelhetik Önök ottan a kisebb Aranynyal együtt, a kinek könyvét anyira szeretem, s hát még a kis Lenkám, abból tanult meg, igazán mondom olvasni – csak elcsodálkoztunk, midőn egyszer halljuk, hogy a hátul levő apróbb állatmeséket folyvást olvassa.”³²⁴ „[...] Lenkám már tudja az Arany László Meséinek apraját, folyvást olvas.”³²⁵

A korabeli sajtó is beszámolt néhány alkalommal a kötet megjelenéséről. A *Családi Kör* 1862. július 20-i híradása szerint: „Arany László egy kötet »eredeti népmesét« gyűjtött össze, melyek Heckenast Gusztávnál e napokban jelentek meg s kaphatók írt 50 krért.”³²⁶ A *Nővilág* július 30-i számában, az „irodalmi újdonságok” rovatban Merényi László gyűjteménye mellett hirdették Arany László *Eredeti népmesék* című munkáját. Elgondolkoztató, hogy míg Merényiben a népmesék gyűjtőjét, addig Arany Lászlóban népmeséi íróját látták.³²⁷ („*Sajóvilági eredeti népmesék*. Összegyűjtötte Merényi László. Első és második kötet. Ára 2 ft.” Alatta olvasható: „*Eredeti népmesék*. Irta Arany László. Nagy költőnk Arany János legidősb fia. Tartalmaz közel 40 népmesét. Ára 1 ft 50 krajczár”).³²⁸ Arany János lapjában, a *Szépirodalmi Figyelőben* kétszer hirdették Arany László gyűjteményét a könyvújdonságok között, először július 24-én: „Eredeti népmesék. Összegyűjtötte Arany László. Ára 1 ft 50 kr (Heckenast, Pest)”³²⁹, majd ugyanezt megismételték a következő számban is, július 31-én.³³⁰ Augusztus 28-án a *Végyes* rovatban ismertették a következő *Budapesti Szemle* tartalmát, köztük kiemelve a *Szemle* rovatot, melyben Gyulai Pál bírálta Arany László népmesegyűjteményét. A kötet híre felbukkant ezen kívül egyéb

323 Kriza János Gyulai Pálhoz, Kolozsvár, 1862. aug. 12. (KRIZA 2012: 117.)

324 Kriza János Gyulai Pálhoz, Kolozsvár, 1862. okt. 29. (KRIZA 2012: 122.)

325 Kriza János Gyulai Pálhoz, Kolozsvár, 1862. nov. 19. (KRIZA 2012: 131.) Kriza Lenka (1856–1890).

326 *Családi Kör*, 1862. júl. 20. III. évf. 29. sz. 461.

327 Ez talán valamiféle tájékozatlanságból is fakadt, hiszen például Arany Lászlót a nagy költő „legidősb fia”-ként aposztrofálni azt implikálja, mintha a közlemény szerzője szerint Aranynak több fia is lett volna.

328 *Nővilág*, 1862. júl. 30. VI. évf. 21. sz. 333.

329 *Szépirodalmi Figyelő*, 1862. júl. 24. II. évf. II. félév, 12. sz. 192.

330 *Szépirodalmi Figyelő*, 1862. júl. 31. II. évf. II. félév, 13. sz. 208.

sajtótermékek Heckenast kiadványait reklámozó hirdetéseiben is.³³¹ 1863-ban Kriza János *Vadrózsák, székely népköltési gyűjtemény* című munkájának recenzióiban is említették a népköltési kiadványok sorában Arany László művét.

Gyulai Pál recenziója az addig megjelent magyar népmese-gyűjteményeket (Gaal György, Mailáth János, Erdélyi János, Merényi László munkáit) tekintette át (s már előre jelezte, hogy Kriza János a közeljövőben igen szép mesé-ekkel jelentkezik majd), mintegy megteremtve azt a kontextust, amelyben Arany László mesegyűjteménye értékelhető lehet. Gyulainak ez az áttekintése és értékelése azért is fontos, mert az azóta eltelt másfél évszázad alatt egyértelműen meghatározta a magyar folklorisztika 19. századi mesegyűjteményekről kialakított képét: tulajdonképpen ezek az értékelések hagyományozódtak tovább automatikusan és meglehetősen reflektálatlanul.

Az alábbiakban csupán Gyulainak az Arany László mesegyűjteményéről tett főbb megállapításait idézzük:

„Arany László meséiben szintén haladás van, a mennyiben az elbeszélésben felülmulja elődeit, s ez a mi gyűjteményét leginkább kitünteti. Nem mondhatni ugyan, hogy elbeszélésében minden báj egyesül, mi a magyar népmesék sajátsága, de sok van meg belőlök, több, mint a mennyit eddig gyűjteményeinkben találhatni. Úgy látszik, hogy mint nagyon fiatal ember, ki gyermekből csak most serdült ifjává, emlékezete élénk, kedélye fris, phantasiája naiv s így könnyebben visszaadhatta az általa ismert meséket, mint azok, kik mindebből már sokat vesztek s inkább csak a reflexio segélyével igyekeznek magokat bele tenni a mesevilág naivításába. Nem irva még eddig semminemű irodalmi művet, most is csak emlékeit akarva elbeszélni, és úgy a hogy hallotta vagy máskor elbeszélni szokta, önkénytelen a hűség és közvetlenség bélyegét kellett nyomnia gyűjteményére. E mellett nyelve, hogy úgy szóljunk, népmeseileg legmagyarabb. [...] sehol sincs meg nála a népi sajátságok vadászása, a mi ilyes van, az önkénytelen jött, és sehol sem kirivó. Erdélyinél a sajátosság kevés, Merényinél igen sok, annyira, hogy affectál vele. Arany László se nem keresi, se nem halmozza, hanem mindig megtalálja s épen csak úgy mondja el, mintha semmi érdekest nem akarna mondani [...] Alkalmasint öntudatlansága őrizte meg e hibáktól, melyekbe könnyen bele esnek a legtudományosb

331 Pl. Árjegyzéke azon legújabb magyar könyveknek, melyek Heckenast Gusztáv kiadó-hivatalában Pesten, egyetem-utca 4-dik szám alatt megjelentek, és minden könyvkereskedésben kaphatók. *Politikai Ujdonságok* 1862. VIII. évf. 36. sz. (1862. szept. 3.) 683. (Hirdetések)

készültségü mesegyűjtők is s annál inkább mennél több költői tehetségök van. [...] A mi a gyűjtemény anyagát illeti, nem mondhatjuk épen gazdagnak. A Gaal, Erdélyi és Merényi gyűjteményei valamivel gazdagabbak. E gyűjtemény néhány meséjének magunk is jobb variánsait ismerjük a nép ajkáról. Ilyenek: »A vak király.« »A veres tehén.« »Őzike.« »Fehér ló fia«. De vannak benne igen jók s köztök olyan is, melyet hívebben ad, mint az eddigi gyűjtők. [...] Kellemes benyomások közt olvastuk végig a gyűjteményt, s csak azt sajnáltuk, hogy miért nem legalább is két kötet. Különösen örvendünk, hogy a népi hagyományok iránt újra fölébredt az érdeke s gyűjtőink száma naponként szaporodik.»³³²

Ismertetésében Gyulai Pál kitért a találósok értékelésére is, kiemelve azt, hogy egy addig a népköltési kiadványok által elhanyagolt műfajt emelt be az írásbeliségbe Arany László, akinek szövegközléseit különösen formai szempontból tartotta kiválónak: „A gyűjtemény találós meséi szintén kitünők. A gyűjtő híven megtartotta eredeti formájokat, a szavak és mondatok rythmusos berendezését, a hangutánzást, alliteratiót, melyek mind találós meséinket, mind közmondásainkat annyira jellemzik. Valóban erre eddig kevés figyelem volt fordítva. Még az Erdélyi közmondásaiban is találunk olyakat, melyek ki vannak vetköztetve eredeti alakjokból, Merényi pedig a találós meséket nyujtogatja toldozva-foldozva.»³³³

Az 1862-es kötet recepciója kapcsán a könyvpiaci forgalomról annyi tudható, hogy a könyvet jól lehetett értékesíteni, nem maradt raktáron (egyelőre nem tudjuk, hány példányban jelent meg 1862-ben).³³⁴ Az *Eredeti népmesék* fogadtatásával, hatásával, népszerűségével kapcsolatban Gyulai Pál emlékbeszédében az iskolai olvasókönyvekben való szövegközlés mellett azt is megemlítette, hogy Arany Lászlónak népmeséi kapcsán vitája támadt egy kiadóval. „Paedagogiai czélből fel is használták e gyűjteményt; az iskolai olvasókönyvek nem egy mesét vettek át belőle, sőt egy az ifjúság használatára készült munka majdnem az egészet lenyomatta. Kevésbe

332 GYULAI 1862: 388–392.

333 GYULAI 1862: 392.

334 Sebestyén Gyula az 1911-ben negyedszer kiadott (Gyulai Pál szerkesztette) *Arany László Magyar népmesegyűjteménye* megjelenése kapcsán így fogalmazott: „Az első kiadás [értsd: 1862-es kötet] már a 70-es években elfogyott s az évtizedes nélkülözésen csak részben segített az, hogy Gyulai Pál 1901-ben Arany László összegyűjtött munkáinak kötetéibe e gyűjteményt is fölvette, sőt ez alkalommal (ha nem csalódom) kötetjelzés nélkül, külön is szerepeltette.” (SEBESTYÉN 1911: 372.) Nem tudni, honnan származott az 1864-ben született (tehát az 1870-es években még iskolásfiú) Sebestyén Gyula információja (bár, mint említettük, személyesen is ismerte Arany Lászlót). Arany egykori iskolatársa, Baráth Ferenc szerint az 1890-es években érezhető volt egy újabb kiadás hiánya: „Kár, hogy könyvárusi úton már évek óta nem kapható.” (BARÁTH 1898: 594.)

múlt, hogy pör nem támadt a dologból. Azonban az egész elsimúlt, mert a kiadó kárpótlásul bizonyos összeget fizetett az írói segélyegyletnek.”³³⁵ Azt a kérdést, hogy mely kiadó pontosan melyik munkájában nyomtathatott ki engedély nélkül Arany László-meséket, a rendelkezésre álló források alapján egyelőre nem tudtuk kideríteni. Mindenesetre, a vitáról szóló beszámoló alapján úgy tűnik, hogy e kérdésben is Arany László szerzői jogokat védő jogérzékenysége mutatkozott meg, amely legkifejlettebb formájában a szerzői jogi törvényjavaslat elkészítésében valósult meg.³³⁶ Arany László felfogása szerint népmeséi egyértelműen a szerzői életmű részét képezték, egyrészt szerzői jogi törvényjavaslat-tervezete szerint maga is így értelmezte azokat, másrészt, Gyulai Pál is, 1901-es összkiadásában erős autorizációs gesztussal az Arany László közreadta népmeséket önálló kötetben, az összes művek részeként jelentette meg.

Arany László meséinek széleskörű elterjedését, folklorizációját, változatképződését valójában nem az *Eredeti népmesék*, hanem a halála után, 1901-ben megjelent, *Arany László magyar népmese-gyűjteménye* című kötet (illetve ennek az Olcsó Könyvtár sorozatában való későbbi megjelenése) biztosította. Ezt a gyűjteményt a korábban kiadott mesékből Gyulai Pál szerkesztette. Ez a kötet teljességet ígérő címe ellenére *nem* a teljes korpuszt tartalmazta, hanem válogatást nyújtott Arany László meséiből. Az *Arany László Összes Műveinek* negyedik köteteként megjelent népmese-gyűjtemény összeállítása során Gyulai egyfelől az 1862-ben közölt mesék közül válogatott. A kötethez írott bevezetője szerint ehhez Arany László saját *Eredeti népmesék*-példányát használta, és csak azokat a „csekély változtatásokat” érvényesítette, amelyeket Arany László jegyzett fel e példányban, valamint elhagyta azokat a meséket, amelyeket maga Arany László „mint értéktelent” később törlésre ítélt ugyancsak saját példányában³³⁷ – eszerint tehát Gyulai a szerzői akaratot érvényesítette a posztumusz kiadásban. Másfelől a sajtó alá rendező a Magyar Népköltési Gyűjtemény első kötetéből újraközölte az Arany László nevéhez társított szövegeket (összesen 11 szöveget vett át).³³⁸ Mindösszesen 46 szöveg került be 1901-ben *Arany László magyar népmese-gyűjteménye*-be. Az *Eredeti népmesék* bizonyos szövegeinek elhagyása mellett ugyanakkor e kötetbe

335 ALÖM I. 1900: 6–7; GYULAI 1902a: 155.

336 Vö. ALÖM III. 1901: 118–164.

337 ALÖM IV. 1901: 5–6. Az elhagyott mesék: *A boltos három lányja*; *A cigány fiú*; *A hólyag, szalmaszál és a tüzes üszök*. A további öt kiadásból e meséken kívül elmaradt még *A két koszorú* című mese és három találós mese is. Kovács Ágnes röviden Gyulai változtatásainak természetéről is szót ejtett. (Kovács 1969: 179., 4. lj.) L. még: BERZE NAGY 1966b: 147, 32. jegyzet.

338 Az *Arany László magyar népmese-gyűjteménye* további, 2–7. kiadásaiból elmaradt viszont a Magyar Népköltési Gyűjtemény első kötetében (1872) publikált szövegek közül *Az aranszakállú embőr* című, nagykőrösi tájszólásban lejegyzett mese is. (Kovács 1969: 180., 10. lj.)

Gyulai tévesen olyan mondaszöveget is beválogatott, amelyet nem Arany László, hanem Orbán Balázs gyűjtött.³³⁹

Azért láttuk jónak mindezt tisztázni, mert valójában tehát Gyulai Pál válogatása képezi az alapját az Arany László meséiként ismert korpusznak, és a 20. századi népszerű kiadások a Gyulai-féle 1901-es kiadást használták forrásként.³⁴⁰

Ezzel szemben az 1862-es kötet anyaga a maga egészében másfél évszázad alatt nem jelent meg újra. Gyulai Pál szerint Arany László nem is akart újabb kiadást: „A gyűjtemény első kiadása rég elfogyott, de Arany Lászlót nem lehetett reá venni a második kiadásra. Azt mondta: úgy is nagyobb és java részét átvették az iskolai olvasókönyvek, eléggé ismeri a közönség, és sehogy sincs kedve gyűjteményével újra a nyilvánosság elé lépni.”³⁴¹ Egy 1891-ben írott levele alapján ugyanakkor úgy tűnik, Arany László mégiscsak tervbe vehette mesegyűjtéseinek feltehetően válogatott és illusztrált, reprezentatív kiállítású új kiadását. 1891. február 10-én kelt, Ráth Mórhoz írott levelének sorai legalábbis erre vallanak: „Az itt küldött kötet Tartalom mutatójában késsel jelölt mesékről van szó. Ehhez jöhetne a Kisfaludy Tg gyűjteményében *általám* közölt hasonló mesékből 8–10. Fő dolog volna egy jó illusztrátor s a kiállítás. Ha ugyan van rá kilátás, hogy ilyesmit nálunk úri házakhoz, nem olcsón, kellő számú példányban megvegyenek. Minden esetre kérem lehetőleg mielőbb közölni elhatározását, hogy W-nek válaszolhassak.”³⁴² E kiadási tervről pontosabb információink egyelőre nincsenek.

Arany László népmeséi a 19. századi magyar olvasókönyvekben

Az Arany család mesegyűjteménye több ponton is érintkezett a korabeli tankönyv-irodalom termékeivel. A gyűjtemény *keletkezéstörténetét* befolyásolhatta Gáspár

339 ALÖM IV. 1901: 289. *Krisztus mondák II.* Kézirata: *Székely népmesék*, gyűjtötte Orbán Balázs (MTA KIK Kt. Ms 10020/VIII. 41.); Kovács 1969: 179. 4. l., 202.

340 Az interneten, a Magyar Elektronikus Könyvtárban elérhető változat is Gyulai Pál kiadását követi: Arany László: *Magyar népmesék*. Magyar Elektronikus Könyvtár (Országos Széchényi Könyvtár), online elérhetőség: http://www.mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/magyar/arany_/mesek/html/index.htm (a Gyulai-féle kiadásból elhagyták a Krisztus-mondákat, a csalimeséket és a találós meséket). Ennek könyvváltozata is megjelent (ARANY L. 2007.).

341 GYULAI 1902A: 155.

342 Arany László Ráth Mórnak. Bp., 1891. febr. 10. (PIM V. 1976) Arany László és Ráth Mór kapcsolata nem korlátozódott erre a tervezett kiadványra. Ráth Mór adta ki 1888–1889-ben Arany János *Hátrahagyott iratait és levelezését*, melyet Arany László rendezett sajtó alá. Az *Ethnographia* lelkesült tudósítása szerint Arany László ötlete volt az is, hogy Ráth Arany János műveit ponyván jelentesse meg. N. N. 1890.

János és Kovácsi Antal olvasókönyve, valamint Gáspár János kisebb gyerekek számára összeállított *Csemegék* című antológiája, továbbá Arany János és Szilágyi Sándor tervezett magyar olvasókönyve. Azonban az Arany László nevével megjelent népmesék *utóéletét* is döntően befolyásolták a populáris írásbeliség bizonyos olvasmánytípusai: az iskolai olvasókönyvek és a mesekönyvek.³⁴³ Az olvasókönyvekben közölt mesék fontos szerepet játszottak abban a folyamatban, ahogyan az Arany-mesék kanonikussá, a klasszikus magyar népmesei stílus mintájává váltak. A mesék 20. századi recepcióját és folklorizációját jelentősen befolyásolhatta a Gyulai Pál által az *Arany László Összes Művek* negyedik köteteként kiadott népmese-gyűjtemény (1901), illetve ennek az Olcsó Könyvtár sorozatában való megjelentetése.³⁴⁴ Azonban az Arany család meséi már sokkal korábban utat találtak a nyomtatott írásbeliségbe. Mint láttuk, Gáspár János révén népszerűvé válásuk már az *Eredeti népmesék* megjelenése előtt elkezdődött,³⁴⁵ később pedig, részben Gyulai Pál méltatásának³⁴⁶ köszönhetően, olvasókönyvek és mesekönyvek sorozataiban kaptak helyet. Baráth Ferenc, Arany László nagykőrösi iskolatársa, olvasókönyvek szerkesztője egy héttel Arany László halála utána közzétett nekrológiájában így írt az *Eredeti népmesék* kapcsán: „a mesék egy jelentékeny részét iskolai olvasókönyvek és egyéb gyűjtemények átvették.”³⁴⁷ Hasonlóképpen fogalmazott Arany László nyomán Gyulai Pál, illetve Voinovich Géza is a századfordulón.³⁴⁸

A 19. század második felében a magyar nyelvű olvasókönyvek olvasmányanyaga radikálisan megújult, és néhány évtized alatt a népmese az olvasókönyvek kötelező, a népiskolai és alsóbb fokú tanterveknek alapvetően központi, a gimnáziumi oktatásnak pedig meghatározó elemévé vált.³⁴⁹ Arany László mesepublikációi

343 Noha a populáris írásbeliség egy másik jelentős kiadványtípusa, a ponyvanyomtatványok általánosságban nagy hatást gyakoroltak az alapvetően szóbeli közösségek meseismeretére, azok konkrét befolyását az Arany család mesekorpusza tekintetében egyelőre nem tudjuk meghatározni. Kovács Ágnes Arany László *Az aranyhajú hercegekisasszony* címen kiadott meséjéről úgy tudta, hogy az ponyvanyomtatványként is megjelent (Kovács 1979: 372.). Sajnos ezen állítását nem adatolta, így egyelőre nem tudjuk, mire alapozta e feltevését. Az eddig feltárt ponyvák között sem ilyen, sem más, az Arany családhoz köthető szöveg nem került elő.

344 *Az Eredeti népmesék* és a Magyar Népköltési Gyűjtemény Arany László-meséinek egyesített anyagát tartalmazó *Magyar népmese-gyűjteménynek* 1949-ig hat kiadásáról tudunk (1904-től az Olcsó Könyvtár sorozatában is elérhető volt): 1901, 1904, 1911, 1914, 1928, 1949. Kovács 1969: 177–214.

345 GÁSPÁR–KOVÁCSI 1853; GÁSPÁR 1854.

346 GYULAI 1862.

347 BARÁTH 1898: 594.

348 GYULAI 1902a: 155. „A hű előadásnak és gondos válogatásnak következménye, hogy népmeséink közül ezek ma a legismertebbek. Sokat átvettek belőlök az iskolai olvasókönyvek s ahány nemzedék azóta felszerűlt, mindnek jó ismerőse az aranyhajú királykisasszony meg Babszem Jankó, a Farkas-tanya és a kis ködmön története.” VOINOVICH 1900: 359.

349 A népiskolai olvasókönyvek ún. nemzeti irányáról I. Kiss II. 1883: 298–300; RADÓ (Roth) 1881: 148–149, 167; RADÓ 1886: 666–674; ADAMIKNÉ JÁSZÓ 2001: 115–121.

(1862, 1872, 1901) éppen arra az időre esnek, amikor a magyar népköltészet német minta nyomán bevonult a hazai tankönyvirodalomba, és az alsóbb osztályokban a tanterv fontos részévé vált. Arany gyűjteménye – ahogyan Gyulai a kötetéről írott recenziójában is hangsúlyozta – többek között a korábbi gyűjtők által elhanyagolt, gyermekeknek szóló mesei műfajok terén (*dajka- és állatmesék*) hozott újdonságot: „De gazdag e gyűjtemény oly mesékben, melyeket eddigi gyűjtőink nem igen méltattak figyelemre. Értem a dajka- és állatmeséket. Ezekben az előadás bája is felülmulja a többieket, oly vonzó, naiv és egyszerű. Bátoran kimondhatni, hogy Grimm gyűjteményének e nembeli meséivel szerencsésen versenyeznek.”³⁵⁰

A tankönyvkészítés hagyományában teljesen elfogadott eljárás az olvasmányok más forrásokból, gyűjteményekből vagy már megjelent olvasókönyvekből való összeszerkesztése.³⁵¹ Arany László gyermekeknek szóló, rövidebb meséi (állatmesék és formulamesék) nemcsak műfajilag voltak alkalmasak pedagógiai célú felhasználásra, hanem mint a „legjobban elbeszélte magyar népmesék” egyszersmind a *nemzeti irodalom* kiváló nyelvi példatárát is jelentették a korabeli tankönyvírók számára. Ezért mintegy háromszáz, a népiskolák, a polgári iskolák és a gimnáziumok számára szerkesztett, 1867–1914 között megjelent magyar olvasókönyv anyagát tekintettük át, hogy felmérjük, mely olvasókönyvekben, mikor és melyik Arany László-meseszöveg jelent meg.³⁵² Ezen felül regisztráltuk azt is, ha más iskolatípusok számára készített tankönyvben talákoztunk Arany László valamely meséjével.³⁵³

A 19. század második felétől az I. világháborúig megjelent iskolai olvasókönyvek közül legnagyobb számban az elemi népiskolák számára válogattak a szerkesztők népmeséket, így Arany László népmeséit is legtöbbször a népiskolák számára kö-

350 GYULAI 1862: 389.

351 A korszakban hatályos, első hazai szerzői jogi törvény (melynek kidolgozásában maga Arany László is részt vett) nem tekintette a szerzői jog bitorlásának a már megjelent művek tudományos vagy oktatási célra való felhasználását (1884. XVI. tc. 9.§ (1); DOMOKOS 2015a: 344–376.).

352 Áttekintettük az 1867–1914 között az 1–4. osztályok számára kiadott népiskolai ábécés- és olvasókönyveket (ez az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum állományában kb. 120 kiadványt jelent), a polgári iskolák számára írott 19. századi magyar olvasókönyvek olvasmányait (kb. 50 kiadvány), valamint a gimnázium alsóbb osztályai számára írott korabeli tankönyveket (kb. 40 kiadvány).

353 A tanítóképző intézetek számára írott poétika, retorika, stilisztika tankönyvek egy része elméletileg is foglalkozott a népköltéssel, többször közölték például a Merényi-bírálat részleteit Arany János: *A mesegyűjtésről* címmel (pl. BÁNÓCZI–WESZELY 1909: 150–152.). Néhány tankönyvben népmeseszövegek is szerepelnek, Arany-meseszöveget csak egy kötetben találtunk (*A farkas-tanya*, DEME 1895: 158–159.). Az Arany László és Gyulai Pál szerkesztette Magyar Népköltési Gyűjtemény köteteit az olvasókönyvek összeállítói olyannyira méltányolták, hogy annak prózai szöveganyagát bőséggel hasznosították. (Arany László meséi közül az 1872-ben kiadott első kötetből *A vadgalamb és a szarka*, *A szürke ló*, és a *Miért lett számár a számár* c. mesék kedvelt darabjai lettek az olvasókönyvek szövegrepoartóárjának.)

zölték újra, különösen az olvasni már tudó, második osztályos tanulók számára készített könyvekben. Az áttekintett népiskolai korpusz kicsit több mint egy-negyed részében, legalább harmincnégy különböző kiadványban (nem számolva azok újrakiadásait) szerepel az eredetileg 1862-ben Arany László nevével megjelent népmeseszövegek összesen nagyjából egyharmada (tizenegy mese). A szerkesztők jellemzően kiadványonként egy-két meseszöveget közöltek a prózai elbeszélések között, olykor téves szerzői-gyűjtői név vagy gyűjtemény megadásával. A polgári iskolák tanulói számára készített olvasókönyvek közül leginkább csak az alsóbb osztályoknak írottakban voltak népmesék, nagyjából a kiadványok ötödében (összesen kilenc kiadványban). A kimondottan a gimnáziumok számára írott olvasókönyvekben a polgári iskolai olvasókönyvekhez képest még kevesebb népmesével találkoztunk; Arany Lászlótól csupán egy szöveg került be, de ez sem az 1862-es kötet meséi közül való, és nem is csak gimnazisták számára készült.³⁵⁴ Arany László népmeséi a 19. században jellemzően az ún. népies jellegű nemzeti olvasókönyvekben jelentek meg,³⁵⁵ amelyek már nem német szerzők prózai és verses műveinek fordítását tartalmazták, hanem arra törekedtek, hogy az anyanyelvi szépirodalom és népköltészet szövegeiből állítsák össze példatárukat.

A 19. századi magyar olvasókönyvekben az *Eredeti népmesék*ben megjelent mesék közül leggyakrabban újraközölt szövegek a következők voltak:³⁵⁶ a legnépszerűbb négy népmese *A hólyag, szalmaszál és a tüzes üszök* (mely tizenhárom különböző olvasókönyvben szerepelt), *A kóró és a kis madár* (tíz kiadványban), *A kis malacz és a farkasok* (kilenc kiadványban), valamint *A farkas-tanya* (hét kiadványban) című mesék voltak. A tankönyvszerzők a meseszövegeken időnként apróbb módosításokat végeztek (címváltozatok, stilisztikai módosítások, rövidítések). *A kis malacz és a farkasok* újraközölt változatainak érdekessége, hogy azon néhány szerkesztő

354 A szöveg egy eredetmagyarázó Krisztus-monda, amely cím és forrás feltüntetése nélkül jelent meg az olvasókönyvben, s vélhetőleg az MNGy I. kötetéből való: XXXII. [*Mikor Jézus Betlehembe ment...*] A szöveg végén a gyűjtő neve és a gyűjtés helye: „Arany László, Alföld.” (MNGy I. 1872: 509, BARÁTH 1884: 256–257.) Baráth Ferenc (1844–1904) a gimnázium felső négy osztályát Nagykőrösön járta, Arany László osztálytársa volt. (AJÖM XIII. 517.)

355 Legkorábban a GÁSPÁR–KOVÁCSI olvasókönyv után KÁRMÁN MÓR (1875) és BODNÁR Zsigmond–IVÁNYI István kiadványaiban (1874), legnagyobb számban GYERTYÁNFY István–KISS ÁRON–RADÓ Vilmos tankönyvsorozatában, illetve GÖÖZ József–SCHÖN József–TRÁJTLER Károly (1890) és KOMÁROMY Lajos (1889) nemzeti olvasókönyveiben közöltek újra Arany László-meséket.

356 Az olvasókönyvekben újraközölt mesék adatait részletesen az egyes meseszövegekhez írott jegyzetknél adjuk meg. Az ott közöltek ezen összeállításához képest nemcsak részletesebbek, de bővebb anyagot is hoznak. Itt minden kiadványt csak egyszer számoltunk, azaz a megadott számokban nincsenek benne az egyes tankönyvek további kiadásai, noha a népszerűbb tankönyveket évtizedeken keresztül dolgozták újra és adták ki folyamatosan, akár tucatnyi alkalommal is. A jegyzetknél ahol tudtunk (amennyiben volt elérhető és így ellenőrizhető példány), ott hivatkoztunk az adott olvasókönyv későbbi kiadásában szereplő meseszövegre is.

az egyébként bevett gyakorlattól eltérően nagyobb arányú beavatkozást eszközölt, ugyanis a malacot emberi szereplővel kicserélve, megváltoztatva közölték Arany szövegét *Kis kanász és a farkasok* címen,³⁵⁷ Arany László nevével vagy *Arany–Gyulai népköltési gyűjtemény* forrásmegjelöléssel (a Magyar Népköltési Gyűjtemény 1872-ben megjelent első kötetére utalva ezzel). További hét népmese szórványosan fordult elő az olvasókönyvekben. Két-két kiadványban találtuk meg *A kis gömböc* és a *Farkas-barkas* szövegét, ezeken kívül további öt mese újraközlésével egy-egy kiadványban találkoztunk (*A macska és az egér*, *A kis ködmön*, *Iczinke-piczinke*, *Babszem Jankó*, *Mért haragszik a disznó a kutyára*, *a kutya a macskára*, *a macska az egérre?*)

Az olvasókönyvekben újraközölt Arany-mesék műfajuk szerint nagyobb részt állatmesék (*A kis malacz és a farkasok*, *A farkas-tanya*, *A hólyag*, *szalmaszál és a tüzes üszök*, *Mért haragszik a disznó a kutyára*, *a kutya a macskára*, *a macska az egérre?*, *Farkas-barkas*) és formulamesék (*A macska és az egér*, *A kis gömböc*, *A kóró és a kis madár*, *Iczinke-piczinke*), ezen kívül egy tréfás meseközléssel találkoztunk (*A kis ködmön*). A tündérmese műfaja feltűnően alulreprezentált az olvasókönyvekben, összesen csak egy példát találtunk az Arany család gyűjteményéből (*Babszem Jankó*), azonban vélhetőleg terjedelmi okokból ezt is csonkán közölték.³⁵⁸

Felmerül a kérdés, hogy miért éppen ezek a meséket közölték újra a leggyakrabban a tankönyvek. A legnépszerűbbek tekintetében elmondható, hogy azok sikerét a korai szövegközlések alapozták meg. *A hólyag*, *szalmaszál és a tüzes üszök* valamint *A kóró és a kis madár*, mint láthattuk, már 1853-ban, Gáspár János és Kovácsi Antal olvasókönyvében is szerepelt (néhány későbbi olvasókönyv ezeket a szövegeket, és nem az 1862-ben megjelent, Arany László közölte szövegváltozatokat vette át). Ezen kívül Gyulai Pál említett recenziójában nemcsak hangsúlyozta, hogy Arany gyűjteménye a gyermekeknek szóló mesei műfajokban a legértékesebb, hanem egyúttal mintegy ki is jelölte a kötet leginkább hasznosítható darabjait, továbbá mutatványként közölte *A kóró és a kis madár*, valamint *A kis malacz és a farkasok* című meséket.³⁵⁹ Arany László meséinek tankönyvi népszerűségét ezzel gyakorlatilag Gáspár János és Gyulai Pál alapozták meg.

357 A mesetípusnak (ATU 121, *Wolves Climb on Top of One Another*) emberhőst szerepeltető magyar változatai is ismertek a szóbeliségből, közülük a legkorábbi Kálmány Lajos szegedi variánsa (*A kis kanász mög a farkas*, KÁLMÁNY 1881: 148–149.). Az olvasókönyvekben közölt szövegváltozatok azonban jellemzően nem Kálmányt követik, hanem Arany László meséjét módosítják oly módon, hogy ahol a *malac* szó szerepel, ott *kanásznak* cserélik ki. (Pl. GYERTYÁNFY–KISS–RADÓ [1889?] 28–30, vagy EMERICZY–GYERTYÁNFY–KISS 1896: 295–296.) E módosításnak esetleg köze lehet ahhoz, hogy a disznó a zsidó vallásban tisztátalan állat.

358 GÖÖZ–SCHÖN–TRÁJTLER 1890: 51–56.

359 GYULAI 1862: 389–391.

Az Arany-mesék olvasókönyvbeli recepcióját több körülmény is segítette: egyrészt a kötet megjelenése arra az időszakra esett, amikor a tankönyvirodalom a cenzúra enyhülése után fellendülőben volt, a korszak művelődéspolitikájának homlokterében pedig az anyanyelvi, nemzeti irodalom termékeinek széles körű elterjesztése állt. További fontos körülmény, hogy a neveléstani szakírók éppen ezidőtájt dolgozták ki elméletileg is, német minták alapján, a népmese pedagógiai felhasználásának kereteit, és tették a kötelező tanterv részévé.³⁶⁰ Az ún. nemzeti irányú olvasókönyv-szerkesztők számára az *Eredeti népmesék* szöveganyagának egy meghatározott része, vagyis a rövid, erkölcsi tanításra vagy szemléltetésre alkalmas állatmesék és formulamesék fontos és rendszeres forrásul szolgáltak. Arany László meséinek írásbeli hagyományozódása így már életében elkezdődött: az *Eredeti népmesék* megjelenését követően (néhány mese esetében már azelőtt is) szinte azonnal bekerültek az iskolai olvasókönyvekbe, és a mai napig is azok repertoárjába tartoznak.

Az Arany László-féle meseszövegek 20. századi mesekönyvekben való megjelenésének teljes feltárása kivitelezhetetlen feladat volna, tekintettel arra, hogy Benedek Elek meséi mellett a legtöbbször újraközölt magyar népmeseszövegekről van szó. Azonban csonka lenne a kutatás, ha nem regisztrálnánk valahogyan a későbbi szövegkiadásokat is. Kötetünk függelékében ezért egy olyan, teljességre törekvő jegyzéket közlünk, mely az Arany László nevével 1901 és 2016 között megjelent mesekiadványokat sorolja fel.

Arany László meseértelmezéséről

Eredeti népmesék (1862)

Arany László 1862-ben úgy bocsátotta a nyilvánosság elé az általa szerkesztett kéziratokat, hogy semminemű kísérőszöveggel nem látta el az *Eredeti népmesék* címet viselő kötetet. Eltérően a korábban megjelent vagy később közreadott magyar népmesegyűjtemények szerkesztőitől, egyáltalán nem adott információt sem a mesék forrásáról, adatközlőiről, gyűjtési helyéről vagy idejéről, sem pedig arról, milyen értelmet vagy jelentést tulajdonít ő maga, a sajtó alá rendező ezeknek a szövegeknek. Tulajdonképpen pusztán a kötet címét és a maga szerepének megjelölését (*összegyűjtötte*) tekinthetjük a közölt szövegekre vonatkozó értelmező elemnek, két lábujgyezettől eltekintve. Az egyik egy szómagyarázat, a *Dongó meg Mohácsi* című

360 A Herbart–Ziller tanterv hazai adaptációjához lásd DREISZIGER 1892; KRAUSZ 1902: 62, 92–104.

mesében egy tájszó jelentését adta meg,³⁶¹ a csalimesékhez pedig a szövegek használatára vonatkozó rövid leírás társult.³⁶²

Az *Eredeti népmesék* cím talányos. Egyfelől minden bizonnyal utalás Merényi László egy évvel korábban megjelent gyűjteményére, amely az első ilyen című kiadvány volt magyar nyelven. Nem tűnik valószínűnek, hogy Arany László, az 1862 nyarán megjelenő kötet sajtó alá rendezője ne tudta (vagy figyelmen kívül hagyta) volna, hogy ugyanezzel a címmel pár hónappal korábban, 1861 őszén megjelent már egy népmesegyűjtemény, amelyet történetesen éppen édesapja ismertetett és bírált részletekbe menően. Annál is kevésbé hihető ez, mert 1864-ben Merényi újabb mesegyűjteményéről írott bírálatában Arany László így utalt vissza Arany János recenziójára: „Kik a nép költészet iránt érdekelve, örömmel olvastuk ama bírálatot”³⁶³, a magyar népmesékről írott értekezésében pedig a népmesegyűjtésre vonatkozó egyértelmű iránymutatásként határozta meg a szöveget.

Az *eredeti* szó középpontba állítása elgondolkodtató. A korábbi gyűjtemények jellegzetesen a *magyar* szót használták a mesék jelzőjeként vagy birtokosaként. Ez Gaal és Mailáth külföldön, németül megjelent gyűjteményei esetében érthető is (*Mährchen der Magyaren, Magyarische Sagen und Maerchen*), míg az Erdélyi János szerkesztette első magyar nyelvű népmesegyűjtemény címében (*Magyar népmesék*) talán a nemzeti karakter hangsúlyozása volt jelentős 1855-ben (hiszen 1846–48-ban Erdélyi még nem érezte szükségét annak, hogy a *magyar* jelzőt is kitegye a *Népdalok és mondák* elé). Az 1860-as évektől a regionális sajátosságok kiemelése társult a mesegyűjtemények címadásához (*dunamelléki, sajtóvölgyi, székely, palóc* stb.).

361 bodorka: „Vad lóher faj”, ARANY L. 1862: 249.

362 „Mikor a gyermekek nagyon ráesnek valakikre, hogy meséljen, s annak épen kedve van tréfálni velök, eféle mesékkel csalja meg a nagy kezdettől kíváncsivá lett és sokat váró gyermekeket” (ARANY L. 1862: 326.). Bár a csalimesék és a találósok is jellegzetesen gyerekeknek szánt műfajok (bár nem kizárólag, hiszen a találósok például a lakodalmi rítusban is fontos szerepet játszhattak), a szövegek közlés egészéről nem állítható, hogy gyerekközönségnek készült volna. Holott ez fontos szempont volt az Arany Lászlónak is példaként szolgáló *Kinder- und Hausmärchen* esetében: a Grimm fivérek kiadásról kiadásra változtatták a szövegeket, annak érdekében, hogy a könyvet vásárló polgári szülők számára az gyerekeknek (hallgatók, olvasók) alkalmas olvasmányként jelenhessen meg (NAGY 2015.). Hasonlóképpen, Benedek Elek a *Magyar mese- és mondavilágban* úgy közölt szövegeket, hogy az ifjak épülése szempontjából problematikus szövegeket elhagyta (vagy átírta): „szándékosan mellőzők minden olyan, különben tán értékes mesét, a mely egy vagy más okból nem az ifjuság kezébe való. [...] az ötven év óta megjelent mesegyűjtemények tudományos szempontból igen becsesek, de különösen az ifjuság kezébe nem adhatók, mert egy, tartalmánál fogva kifogástalan mesére legalább is öt mese esik, melyekben sűrűn fordulnak elő trágárságok, ízetlenségek, pedagógiai szempontból többé kevésbé kifogásolható dolgok.” (BENEDEK 1894.) Arany László azonban számos helyen megtartotta ezeket a „pedagógiai szempontból többé kevésbé kifogásolható dolgok”-at, legfeljebb kipontozta a szavakat. Pl. *A szomorú királykisasszony* c. mese vége egy versikét illesztett: „Eddig volt, meddig volt, / Kelemennek kedve volt, / A g...ja tele volt, / Edd meg ami benne volt.” (ARANY L. 1862: 269.) *A veres tehénben* több ízben: „No te kutya, k...nak a fattya, hol van az a csatragos anyád?” (ARANY L. 1862: 123.)

363 y. i. 1864: 209.

Az *eredeti* szó definíciója a korabeli értelmező szótár szerint a következő volt: „Ami az első forrásból ered, származik; ami nem más vagy mások közbejárával, vagy példájára, hanem közvetlenül sajátmagunkból van merítve. *Eredeti gondolat*, mely saját elménk szüleménye. *Eredeti színmű*. *Eredeti költemények*. *Eredeti nyelv*, mely nem más elemeiből vagy romjaiból készült. *Eredeti festés* (nem másolat). *Eredeti aláírás* (az aláírónak tulajdon kezeirása). *Eredeti oklevél*. *Eredeti ember*, kinek sajátos, és másokat éppen nem követő cselekvésmódja, szokásai vannak.”³⁶⁴ Az *eredeti* ’saját’, ’nem másolat’, ’egyedi’ jelentései, vagyis az *individuális* tulajdon(ság) és ennek egy *közösség* (nép) alkotásaira vonatkoztatása talán e szövegek autentikus, hiteles, valódi voltára utal, és arra, hogy azok *közvetlenül* az „első forrás”-ból erednek, vagyis a közvetítettség mértéke minimális. Az *összegyűjtötte* szóval jelölt szerep a kéziratok ismeretében leegyszerűsítő megnevezése annak a tevékenységnek, amely Arany Lászlóhoz köthető e kiadás kapcsán, hiszen nemcsak gyűjtötte és válogatta a korpuszt, de meg is formálta azt. Az *eredeti* szó emellett utalhatott arra is, hogy nem fordításról, vagy korábban megjelent szövegek újraközléséről, esetleg átdolgozásáról van szó.³⁶⁵

Arany László textualizációs módszere, mely a kéziratok és a kiadott meseszövegek összehasonlításából táru fel, alapvetően a következő eljárásokból állt: egyfelől motívumok és epizódok beillesztése, törlése, helyettesítése, vagyis a szűzsé, a cselekmény módosítása a kéziratok lejegyzésekhez képest. A *Fehérlófia* című mesében például a hős és az utolsó sárkány viaskodását, ami az ismeretlen lejegyző kézirat változatában teljesen sajátos módon üveggé és porcelánná változás formájában történik, helyettesítette egy szokványosabb küzdelemmel. A *Ráadó és Anyicska* című mesébe beillesztette azt az édesanyja változatából hiányzó, édesapja művében (*Rózsa és Ibohya*) viszont meglévő motívumot, mely szerint menekülés közben Anyicska arca ég, és ez jelzi az üldöző közeledtét. Ugyanennél a mesénél a kézirat margóján a *gyűrű* szóval utalt arra, hogy a szerelmesek eljegyzési jelenetéből hiányzik a gyűrűváltás motívuma, holott a gyűrű a mese zárlatában, a felismerési jelenetben fontos szerepet játszik, ezért a kiadott szövegben pótolta ezt a hiányosságot.

A változtatások zöme azonban nem a cselekményvezetést érinti, hanem egyrészt központosítási-helyesítési, másfelől stiláris jellegű: vagyis idiómák, szóláshasonlatok beillesztése, idegennek érzett, nemzetközi jövevényszó helyett magyar megfelelő alkalmazása (*báldínom-dánom*, *inas/lóhátas ember*), eszközök, állatok megnevezésének kicserélése népiesebb, falusiasabb változatra (*üveg lopó/lopótök*, *agár/komondor*),

364 CZUCZOR–FOGARASI II. 1864: 381.

365 Ezt a szempontot Olosz Katalin vetette fel.

mesei számok beillesztése (hármasság), szexualitásra utaló szöveghelyek elhagyása, eufemizmusok alkalmazása, narrátori összefoglalók kiváltása a szereplők dialógusával és narrátori magyarázatok beillesztése.

Arany László szövegmodosításai népiesebbé teszik az ábrázolt mesei világot (idiómák, szóláshasonlatok, illetve beszélt nyelvi fordulatok alkalmazásával), továbbá megfigyelhetőek olyan korrekciók is mint az isteni gondviselés motívumának beiktatása.³⁶⁶ Általában véve a kéziratokhoz képest sokkal explicitebb, racionálisabb a kiadott szövegek logikája: Arany László az implikált összefüggéseket kifejti, elmagyarázza az olvasónak, előre- és visszautalásokkal él, amivel koherensebbé, átláthatóbbá teszi a meséket.³⁶⁷

A saját mesegyűjteményére jellemző önértelmezési hiány miatt kaphatnak különös jelentőséget Arany László egyéb, mesére vonatkozó megnyilvánulásai. Ezek száma első pillantásra nem sok (bár a 19. században így is ez az egyik legterjedelmesebb, magyar népmesére vonatkozó korpusz), ám ennek oka feltehetően nem az volt, hogy Arany László elvesztette volna érdeklődését a népköltészet vagy a népmese iránt, hanem inkább önkorlátozó írói magatartásából fakadt, amelyet anonim módon vagy csupán szignóval közreadott szépirodalmi és értekező művek sora jelez, s ami végezetül ismeretes módon szinte a teljes írói elnémulásáig vezetett. Az alábbiakban ezeket a mesét értelmező műveit ismertetjük: bírálata Merényi László *Dunamelléki eredeti népmesék* (1864) című gyűjteményéről, hozzászólása a Kriza-balladák kapcsán kialakult vitához (1864), a magyar népmesékről tartott székfoglalója a Kisfaludy Társaságban (1867), a Magyar Népköltési Gyűjtemény egyik gyűjtőjeként (1872), valamint a mesék szerkesztőjeként (1872, 1882) végzett tevékenysége, a Kisfaludy Társaság számára írott bírálatai (1875–1882), a szerzői jogi törvényjavaslat egyik kidolgozójaként alkotott véleménye a népköltési alkotások gyűjtőinek és szerkesztőinek jogairól (1876), továbbá Benedek Elek *Magyar mese- és mondavilág* című gyűjteményéről írott bírálata (1894).

366 Talán ez annak is tulajdonítható, hogy azok, akik Arany László népköltészet-felfogására alapvető hatással lehettek, tehát Arany János és az atyai jóbarát, Gyulai Pál, az 1860-as évek elején már hangot adtak azon nézetüknek, hogy a magyar népköltészetnek – az idevágó példák hiányának dacára – a keresztény képzetek szerves részét képezik. Gyulai Pál 1862-ben azt hiányolta a *Koszorú* hasábjain, hogy nincsenek keresztény szellemű népköltési alkotások lejegyezve: „még eddig egyetlen verses népi legendát sem ismerünk, sem oly verses mondát vagy éppen balladát, mely az isteni hatalomnak az emberi dolgokba való belelegyedését tárgyalná, vagy a keresztény és nemzeti hagyományokat olvasztaná össze egy költői cselekvénybe.” (L. S. VARGA 2005: 581–592.)

367 Arany László szövegformálásáról, textualizációjáról részletesebben I. GULYÁS 2010: 225–234. A Grimm testvérek szövegmodosításairól I. NAGY 2015.

Bírálat Merényi László *Dunamelléki eredeti népmesék* című gyűjteményéről (1864)

A bírálat édesapja lapjában, a *Koszorúban* jelent meg 1864 februárjában. Arany László ismertetése egyértelműen támaszkodott Arany János 1861-ben, Merényi *Eredeti népmesék* című gyűjteményéről közzétett recenziójára, az abban megfogalmazottakat olyan iránymutatásként kezelte, amelyhez Merényinek is igazodnia kellett volna.³⁶⁸ Míg azonban Arany János egyszerre mutatta fel Merényi mesegyűjtésének pozitívumait és hiányosságait, a húszéves Arany László bírálata összességében negatív kritika. A népmese gyűjtésére és kiadására vonatkozó normái így leginkább abból tárnak fel, mit utasított el Merényi textualizációs gyakorlatából.

Példáiból először is az tűnik ki, hogy az autentikus mesemondást a *paraszti* mesemondással azonosította: az ideáltipikus narrátor a rátermett paraszt mesélő, akit a fonóban vagy kukoricafosztás során lehet hallgatni. Ez az az elbeszélő tudás és képesség, amelyhez képest megítélte Merényi szövegeit, vagyis hivatkozásai szerint a paraszti mesemondás megtapasztalása és megfigyelése szolgáltatta az alapot minősítéseéhez („ítélje meg, ki valaha fonókában, vagy kukoricza fosztásánál hallgatta rátermett paraszt mesélő ajkáról az ép, egészséges népmesét, hallott-e valaha”, „nem hiszem azt, hogy valaha paraszt mesélőtől ilyen leírást hallott volna”, „ha a paraszt mesélő ennyiszor alkalmazná, megúnnák a hallgatók”, „ezt a nép, a mint én észrevettem, leginkább ott használja” stb.).

A szövegformálással kapcsolatos fő kifogása az volt, hogy túlzottnak vélte a gyűjtő beavatkozását a szövegekbe, s ez a beavatkozás ráadásul nemcsak mértékét, de minőségét tekintve is kifogásolható, mivel Arany László szerint Merényi a „nép” illetve a „paraszt mesélő” számára idegen megoldásokat alkalmazott. A népköltési gyűjtőnek nem lehet olyan „phantáziája”, mint egy irodalmi szerzőnek. Egy meserészlet népi eredetét és hitelességét kérdőjelezve meg, Arany László így foglalta össze nézetét: „Hiszen szép ez nagyon, csak az a baj hogy a mesegyűjtésnél épen az a *furtum* a mit a gyűjtő maga csinál.” A *furtum* ('lopás') szó³⁶⁹ használatával szinte büntetőjogi keretet adott a textualizáció általa hibásnak vélt módjának. A kárhoz-tatott textualizáció olyan eljárásokat tartalmaz mint népies kifejezések helytelen használata, nem népies *constructio* (feltehetően a szintaxisra utalt ezzel), irodalmi szavak beillesztése, germanizmus, népies kifejezések használatában megmutatkozó

368 Arany János korábbi, *A*. jellel megjelent Merényi-bírálatához a recenzióját *y. i.* jellel szignálta Arany László a következő játékos megjegyzést fűzte: „Bár mindenki könnyen megismerhette az akkori bírálót, »gyengébbek kedvéért« szükségesnek látom megjegyezni, hogy az, s a mostani ismertető nem egy személy. T. szerk. úr, ne húzza ki e megjegyzést!” (v. i. 1864: 209.)

369 *furtum*: a római jog terminusa.

következetlenség, ami abból fakad, hogy a gyűjtő nem ismeri megfelelő módon a népi nyelvhasználatot. (Arany László egyébként, amint az egyéb írásaiból is kitűnik, édesapjához hasonlóan, rendkívüli nyelvi tudatossággal, nyelvészeti olvasottsággal és reflexiós képességgel bírt.) A népmesei stílusideált számára a Grimm-mesék képviselték, ehhez képest marasztalta el például Gaal György mesegyűjteményét is. Azt, hogy a Grimm-mesék jelentik számára a népmese kiadás mintáját, később egyértelműen megfogalmazta egy 1878-ban Tolnai Lajoshoz írott levelében: „A Grimmekek meséi állnak előttem legmagasabban, ahol népmesekről van szó; de ha ezek mértékével mérem Andersent, ki kell dobnom az ablakon; pedig ez is betöltötte a maga helyét.”³⁷⁰ Arany László olvasottságát, a nemzetközi szakirodalomban való tájékozottságát jelzi, hogy Hahn Lipcsében frissen megjelent görög és albán népmesegyűjteményét (*Griechische und albanesische Märchen*) is ismerte és méltatta (bár nem első kézből, hanem a szintén lipcsei *Europa* és a berlini *Magazin* című lapokban olvasható szemelvények és ismertetés alapján).³⁷¹ Ezt a stílusideált így jellemezte: „Minden szükséges benne van, de semmi felesleges.”³⁷²

A bírálat utolsó részében Arany László azt róttá fel Merényinek, hogy három olyan mesét is közölt, melyek korábban megjelentek mások gyűjteményeiben (többek között Arany László kötetében). Példái alapján nem szövegek átvételéről³⁷³ van itt szó, hanem arról, hogy olyan mesék szerepelnek Merényinél, amelyek *variánsait* már közölték: „Hogy így, már másutt megjelent darabokat vesz fel M., ehhez – bár annyit mondhatok, hogy gyűjteményének becsét nagyon csökkenti, – semmi szólásom; de azt, úgy hiszem, joggal lehet kívánni akármelyik gyűjtőtől, hogy azt jegyzésben említse meg.” Eszerint a mesegyűjtemények szerkesztőinek olyan szövegeket kellett (volna) nyilvánosság elé bocsátaniuk, amelyeknek nem volt korábban kiadott változata – már amennyiben értékes kiadványt akarnak közzé tenni, ha pedig olyan meséket közölnek, amelyeknek variánsai már megjelentek nyomtatásban, akkor ezek adatait fel kell tüntetniük. Úgy tűnik tehát, a mese-szövegek egy-egy *típus* reprezentánsainak minősültek, és a cél nem is annyira az egyedi szövegváltozatok, hanem inkább *a* típus bemutatása volt.³⁷⁴ Ez a törekvés

370 Arany László Tolnai Lajosnak, Bp., 1878. ápr. 4. (ARANY L. 1960: 490.)

371 Johann Georg von Hahn: *Griechische und albanesische Märchen*, Bd. 1–2. Leipzig, 1864.

372 Y. I. 1864: 210.

373 A plágium (*csempészet*) vádjá Szabó Sámuel szerint is felróható volt Merényinek: „Most az útra magammal viszem olvasmányul Merényi dunamelléki sületlenségeit. Igen szeliden volt ez a Koszorúban ismertette, mert nagyobb része csempészet; ha kedvem lesz rá néhány jegyzést teszek róla olvasás közben s azt is felküldöm.” Szabó Sámuel Arany Jánoshoz, Marosvásárhely, 1864. márc. 26. (SZABÓ 2009: 619; AJÓM XVIII. 429.)

374 Egy Gyulaihoz írott levelének tanúsága szerint a már ismert típusú népmesék közlésének redundanciájára vonatkozó korabeli normának Kriza János is tudatában lehetett, ám őt ez nem tántorította el a variánsok kiadásától: „Van *Népmesém* valami 60 vagy 70^{db}, melyek közt ugyan sok variánsa van már megjelent

A Vadrózsapör (1864)

1864. május 20-án a *Fővárosi Lapok*ban jelent meg Julian Grozescu írása, amely néhány Kriza János közölte népballada kapcsán azt a feltevést fogalmazta meg, hogy azok román népköltési alkotások fordításai lennének. A népköltészet egyes műneveinek meglétét vagy hiányát általában véve az egyes nemzetek karakterével hozta összefüggésbe, s nézete szerint míg a magyar népköltészet kitűnő lírai alkotásokkal bír, valódi epikus költészet a magyar népnek nincsen; az elsősorban a latin nyelvű népek sajátja, s tőlük terjedt el a szomszéd népek körében (a finn népepika pedig skandináv hatásra jött létre). A húszéves Arany László egy héten belül (immár nevének feltüntetésével) jelentette meg a *Pesti Napló* tárca-rovatában reakcióját, *Egy pár székely „vad rózsza” védelme* címmel.³⁸⁰

Miután röviden ismertette Grozescu nézeteit, Arany László előbb azt a gondolatmenetet kritizálta, amely szerint a balladák eredetileg a trubadúrok és trovarek alkotásai lettek volna, s ezután terjedtek el a nép körében: „Hát azt mi alapon meri állítani olyan határozottsággal, hogy a troubadourok teremték a balladákat? – Hát ha épen megfordítva: meg lévén már néhány ballada, előálltak a troubadourok, s elénekelték [!] és ujjakkal szaporították. E kérdés szint oly nehezen eldönthető ugyan, mint az a gyermekkinzó tréfa: melyik volt előbb, a tyuk-e vagy a tojás? De én mégis hihetőbbnek tartom, hogy miután már a nép közt – értve e név alatt a paloták és gunyhók lakóit egyaránt – támadtak hősdalok és balladák, s azt ügyesebb emberek ismerőseik közt elénekelték, s így környezetükben felébreszték a szép érzéket, s csaknem nélkülözhetlen szükségéiké tették, hogy énekeket hallgassanak, csak akkor állatok [!] elő a troubadourok, kik ex professo zengettek dalokat a nemzeti dicsőségről, a jó tett jutalmáról, a gonoszság megbüntetéséről.” Ezt követően meglehetősen széleskörű világirodalmi tájékozottságot tanúsítva példák sorával cáfolta Grozescu azon állítását, mely szerint a latin nyelvű népekhez kötődik a valódi epikus költészet (*Nibelungenlied*, *Edda*, angol, svéd, dán és szerb balladák, *Rámájana*, *Mahábháratá*, *Sáhnáme*, cserkeszek csatadalai). Arra vonatkozólag, hogy milyen nyomai maradtak fent a magyar epikus költészetnek, feltehetően Arany János *Naiu eposzunk* című tanulmányára utalt (de mint oly sokszor, nem nevesítve őt).³⁸¹ Ami a balladák kapcsán felmerült „írói plagium”, „kölcsonzés” vagy „lopás” kérdését illeti, Arany László leginkább éppen a nemzetközi mesevariánsok meglétével kívánta e felvetés jogosságát érvényteleníteni: „Nem hallott-e a tisztelt román hazafi soha semmit arról, hogy a népkölteményekben, balladákban, románczokban, mesékben, az egymástól

³⁸⁰ ARANY L. 1864.

³⁸¹ „Hogy volt-e valaha, a miben lehet ennek nyomait még találni, azt már más, avatottabb tollal kifejtette, s nem is használna G. úr ellen az ilyféle tapogatózás semmit.” ARANY L. 1864: 1.

legtávolabb eső népek gyűjteményei közt csaknem szóról szóra hasonlókat letek? Nem tudja-e, a finnek némely regedalai hogy hasonlítanak az ó angol balladákhöz, nem láttunk-e már mi is ó székely balladát, mely »Edward«-ra annyira emlékeztetett? Hát még a mesék! Grimm meséi harmadik kötetében összehasonlítja a német nép meséit mindazon mesékkal, melyek valahol nyomtatásban megjelentek, s az indusok, arabok meséiben ép úgy talál a németekéhez hasonlókat, mint a dán vagy norvégékében. Nem rég egy kötet »albániai mese« jelent meg németül Lipcsében (gyűjtötte Hahn); a német kritikai lapok azonnal kimutatták, hogy hány belőle közös a németekével (körülbelül *két harmada*), s még se jutott senkinek eszébe gyanusítani akár a népet, hogy kölcsönözte akár a gyűjtőt, hogy lopta. Igaz, hogy a hasonlatosság megmagyarázhatatlan; talán még az ős korból (ki tudja, hány évszázada), midőn a két nép közelebb, talán együtt lakott, származik az; talán később fejlett ily egyformán az eszme mindkettőnél: nem felelhet rá határozottan senki. Én nem mondom, hogy a fentebbi két ballada hasonlósága is ily őskori volna; de ha nem tudjuk magunknak megmagyarázni, honnan támadt a hasonlatosság, még azért nem szabad, józan észszel nem fér össze, a gyűjtőt gyanusítani.”

Mint látható, hivatkozási alapként ismét megjelentek a kommentált Grimm-mesék, illetve Hahn gyűjteménye. A variabilitással együttjáró hasonlóság kapcsán pedig Arany László a korábbi genetikus kapcsolat lehetőségét is felvetve amellet érvelt, hogy kizárólag a recens átvétel lehetősége mellett állást foglalni tudománytalan, mivel elegendő adat hiányában az ősi kapcsolat meglétét sem bizonyítani, sem elvetni nem lehet.³⁸²

A magyar népmesékről szóló székfoglaló (1867)

Arany László 1867. május 29-én³⁸³ és június 26-án tartotta meg a magyar népmesékről szóló székfoglaló előadását a Kisfaludy Társaságban.³⁸⁴ A székfoglaló szöve-

382 Szilágyi István levélben gratulált Arany Jánosnak fia cikkéhez. Máramarosziget, 1864. jún. 12. (AJÖM XVIII: 442.)

383 Arany János az első felolvasás másnapján így írt Tompának: „Laczi tegnap köszöntött be a Kisfaludy-társaságba. A mennyiben megítélhetem, elég alapos értekezést irt népmeséinkről. [...] E fiúban annál nagyobb örömem telik, mert én tudom, hogy magától annyi a mennyi. Tőlem conversatióban hallhatott egyet és mást, talán nevem is buzdította: de azon kívül vajmi keveset tettem, hogy azzá legyen a mi. Ezt sokan nem hiszik, sokan plane azt gondolják, hogy kéz alatt én tuszkolom előre: pedig engem a fejlődése talán jobban meglepett, mint mást.” Arany János Tompa Mihályhoz, Pest, 1867. máj. 30. (AJÖM XIX: 96.)

384 ARANY L. 1867. Az értekezés újabb közlései: ARANY L. 1870: 131-191; ALÖM II. 1901: 77-153. Németh G. Béla részleteket közölt a tanulmányból (ARANY L. 1960: 217-247.). A 19. századi folklórisztikai kutatástörténetről áttekintést nyújtó szemelvénygyűjteményben a teljes szöveg kommentár kíséretében kapott helyet (ARANY L. 1978.).

ge a Csengery Antal szerkesztette *Budapesti Szemlé*ben jelent meg még az évben, 1870-ben pedig a *Kisfaludy Társaság Évtalpjai*ban. Az értekezés Henszlmann Imre 1847-ben kiadott, *A népmese Magyarországon* című tanulmánya³⁸⁵ mellett (már csak terjedelmét tekintve is) az egyik legjelentősebb 19. századi magyar népmeseelméleti összefoglalás. Arany Henszlmann írását tekintette dolgozata előzményének, a fő ösztönző erőt írása elkészítéséhez a húsz évvel korábbi meseelméleti áttekintés óta megjelent nagy számú magyar nyelvű népmeseszöveg adta.³⁸⁶

A *Magyar népmeséinkről* című értekezés Henszlmann Imre tanulmánya nyomán haladva tekintette át az addig kiadott magyar népmesék alapján képzett meseosztályokat, néhol utalva a példaként felhozott szüzsék hazai és nemzetközi párhuzamaira is. Arany azonban, Henszlmanntól eltérően, nem tartotta céljának valamennyi magyar meseszöveg összehasonlító módszerrel történő számbavételét.

Az értekezés felépítését tekintve három fő részre osztható: Arany László bevezetesként a mese fogalmának meghatározása céljából a meglehetősen következetlenül használt műfaji terminusok (*mese, monda, rege*) jelentéseit kísérelte meg tisztázni.³⁸⁷ Az irodalmi nyelvből származó kaotikus mesedefiníció(k) helyett sokkal használhatóbbnak tartotta a népnyelv mesefelfogásából kikövetkeztetett műfaji meghatározást. E kétpólusú népi terminológia szerint a *mese* szó azokra a történetekre alkalmazandó, melyek fiktívek (pontosabban, amelyek referencialitásában a fenntartó közösség nem hisz), és amelyek nem helyhez kötöttek.³⁸⁸ A tanulmány második egysége az értekezés tulajdonképpeni fő tárgya, a henszlmanni meseosztályozás felülvizsgálata. Zárásként Arany László néhány bekezdés erejéig az addig megjelent meseköteteket, valamint a magyar mesegyűjtők elbeszélési módjait értékelte, alapvetően negatívan: példákat vonultatott fel arra vonatkozólag, mit tekint normasértésnek a magyar népmese stílusának megítélésekor. Kritikájában lényegében követte Gyulai Pálnak az *Eredeti népmesékről* írott recenziójában kifejtett véleményét,³⁸⁹ és felfogása szerint Kriza János székely, valamint (némi fenntartással)

385 Henszlmann Imre mesekonceptiójáról l. GULYÁS 2017b.

386 Henszlmann Imrénének a magyarországi népmesék vizsgálata során a magyar nyelvű népmesék közül még csupán a *Népdalok és mondák* első két kötetében megjelent szövegek álltak rendelkezésére (HENSZLMANN 1847: 83, 1978: 251.).

387 Lermontov *Hazám*-fordításában (1864) maga is használta ezeket: „Sem hírét, dicsfényét a régi kornak, / Miről dalok, regék, ősmondák szólnak.” (ALÓM I. 1900: 247.)

388 „Mesének pedig hívja kiválólág az oly elbeszéléseket, melyeket se az elbeszélő, se a hallgatók igaznak nem tartanak, melyek sohasem megtörtént dologként, hanem, mint költemények, gyönyörködtetésül járnak szájról szájra. – Ha ellenben valamely várhoz, tóhoz s más ilyeshez kötött eseményt beszél el, melyet, mint hagyományt, hívőleg ad odább, ez neki vagy »történet« – »história« vagy általában csak annyit mond róla »úgy mondják, azt beszélük.«” ARANY L. 1867: 42.

389 GYULAI 1862.

Pap Gyula palóc gyűjteményei képviselik egyszerűségben és népiességben a kövendő népmesei stíluseszmenyt.

Arany László fő szempontja az volt, hogy a Henszlmann tanulmánya óta jelentősen megnövekedett magyar népmese-publikációk figyelembevételével a magyar népmesék újabb, kis részben kibővített/módosított, ugyanakkor sokkal kevésbé mitológiai szempontú osztályozási rendszerét állítsa fel. Ehhez tizennyolc kötetnyi, magyar népmeséket tartalmazó gyűjteményt használt fel, ezeken kívül figyelembe vett „egypár kisebb anthológiát”, folyóiratbeli meseközléseket, valamint (cím szerint nem hivatkozott) gyermekkönyvekben megjelent szövegeket is. Mindösszesen kétszáznegyven magyar népmesét vont vizsgálat alá.³⁹⁰

Somogyi Sándor Arany Lászlóról írott monográfiájában úgy vélte, hogy Arany meserendszerező felosztása „a maga korában döntően új volt.”³⁹¹ Arany László saját véleménye szerint maga a rendszerezés egyáltalán nem volt újdonság, és bár Henszlmann Imre meseosztályozását nem tartotta kielégítőnek, alapjában véve azt kívánta kisebb változtatásokkal kiegészíteni.³⁹²

Arany László tehát, követve Henszlmann (és nem mellékesen Arany János³⁹³) felfogását, a népmeséken belül szerkezeti-tematikus jellemzők alapján három fő osztályt különböztetett meg egymástól. A *jelvi* vagy *jelképes* mese számban és terjedelemben is egyaránt a legjelentősebb meseosztálynak tekintendő. E mesék jelképes értelmének megfejtésére két nézetet ismertetett Arany László. Az Ipolyi Arnold *Magyar mythológiájában* említett dogmatikai népmese-értelmezés szerint a népi prózaepikában az ösbűn, a büntudat, valamint a megváltás mint az ősi hit megnyilvánulásai mutathatóak ki.³⁹⁴ Arany ezt a megközelítést nem találta kellőképpen megalapozottnak, így elhatárolódott Ipolyi felfogásától. A másik ismertetett és ugyancsak elutasított nézet a Henszlmann által is alkalmazott, Schott-féle termé-

390 ARANY L. 1867: 40.

391 SOMOGYI 1956: 30.

392 „Az osztályokat lehetne más sorban alkalmazni: el lenne választható egymástól a tan- és jellem-mesék faja stb, – de ez már az egyéni felfogás dolga [...] helyesebbnek tartám a követett úton haladni.” ARANY L. 1867: 227.

393 Vö. a *Széptani jegyzetekkel*, melyben *jelvi* vagy *jelképes mesét*, *dajka* vagy *állat mesét*, valamint a *nép furcsa elbeszéléseit* említette Arany János különálló mesefajokként. A *dajka* vagy *állatmeséről* szólva megjegyezte, hogy ezekben az elbeszélésekben az állatok jellemük szerint szerepelnek, ugyanakkor úgy vélte, hogy itt (szemben a fabulával) nem a tanulság a fő célzat. (AJÖM X. 547.) E ponton eltérés mutatkozik mind Henszlmann korábbi, mind Arany László későbbi rendszeréhez képest, hiszen a didaktikai célt ők ketten nem zárták ki a második osztályból.

394 „[...] nép mondai hagyományainkat vizsgáljuk, látni fogjuk, hogy bennök az átok, bűnsúly s ettől megváltás tudata, oly mély félreismerhetetlen egyetemes tudattal szövődik át, hogy azoknak majd nem kizárólagos eszméjét teszi [...] mindezen mondai eposi töredékekben [...] egy ily theologiai s dogmatikai, az ösvétek, bűnsúly tudatáróli, s attóli egykori megváltás általi szabadulásróli hitnek nyilatkozatai” (IPOLYI 1854: 344.).

szetmitológiai mesefelfogás volt, melyet Arany túl általánosítónak és erőltetettnek tartott.³⁹⁵ Arany László óvatosabb volt elődeinél, nem kísérelt meg újabb átfogó jelentéstulajdonítással előállni. Ehelyett megpróbálta meghatározni a *jelvi* mesék elemeinek eltérő forrásait, melyekből ötfélét jelölt meg: *a*) tisztán költészeti vonások (ilyennek tekintette például Hófehérke gonosz mostohájának varázstükrét vagy a mesében megjelenő csodás átváltozásokat), *b*) keresztény vallási elemek (példaként említette többek között a *Vadrózsákból* a *Möndölecsekék* című mesét), *c*) hősmondai részletek (sárkánnyal vívó hősök, nehéz feladatokat teljesítő királyfik), továbbá *d*) az indogermán és *e*) az altáji népek ősvallásainak maradványai (az utóbbi két kategóriára nem hozott példát).³⁹⁶

Arany László a második mesei osztályt a didaktikai szempontokat érvényesítő mesékből alakított *tan-mesék* osztályának nevezte. A kevés magyar példa alapján e körben két alosztályt különített el: az erkölcsi vagy élettapasztalati tanítást megszövegező elbeszélések körét, illetve természeti tárgyak, lények, állatok tulajdonságait ismertető narratívák (*jellemese*) halmazát. Az állatok szerepeltetését nem tekintette döntő érvenek a csoportképzésben, ugyanis megállapítása szerint van a tanmesék között „állat mese” (három példával illusztrálta e részalmazt) és „nem állat-mese” is, illetve az állatmesék (ebben az értelemben: állatokat felvonultató mese) között is van tanmese és tanmesének nem nevezhető mese. Nem teljesen világos, hogy a tanmesék közé sorolt allegória vagy allegorikus mese a két említett alosztály valamelyikén belül vagy kívül helyezkedik-e el. Ezek a mesék Arany szerint a „legabstractabb tárgyú mesék közzé tartoznak, a mennyiben eszméket személyesítenek meg.”³⁹⁷

Arany László a harmadik, meglehetősen heterogén osztály fő esztétikai jellemzőjét a humorban jelölte meg. A Henszlmann által *dévajkának* (*Schwank*) nevezett csoportot Arany László *furcsaságok*, *furcsa mesék*, *dévaj bohóskodások* megjelölésekkel azonosította. A harmadik osztályon belül négy alosztályt hozott létre: a *tréfákat* mint a néphumor legáltalánosabb megnyilatkozásait az első alosztályba sorolta. A következő kategória a *gyermek-mesék* csoportja, ebbe az egyszerű, érdekes, csoda nélküli, a hétköznapi életviszonyokat tárgyazó mesék tartoznak, melyeket, Arany szavaival „naiv és élénk kedélyesség” jellemez. Példaként többnyire az *Eredeti népmesékből* vett állat- és láncmeséket említett.³⁹⁸ A rendszerezés végén még két további alosztályt szemlézett röviden, a csalimesék és a hazugságmesék csoportjait.

395 ARANY L. 1867: 48.

396 ARANY L. 1867: 52–65.

397 ARANY L. 1867: 208. Három mesét említett példaként, valamennyit Kriza János gyűjteményéből: *Az Igazság és Hamisság útazása*, *A Szerencse és Áldás*, *Az irigy testvérek*.

398 *A bolyag*, *szalmaszál és a tüzes úszók*, *A kis gömböc*, *A kóró és a kis madár*, *A farkas-tanya*.

Arany László meseosztályozása tehát alapvetően nem tért el a korábban kialakított rendszerezéstől, újdonsága abban állt, hogy mindhárom főcsoportot alosztályok meghatározásával tovább finomította.³⁹⁹

Ami az Arany László-féle mesekiadás egyik legfőbb eredményeként értelmeződött a recepció egészen korai stádiumától kezdve, vagyis a mesék elbeszélésének módja, arra vonatkozólag Arany László a következőképpen nyilatkozott székfoglalójában: „Fenebb, a jelvi mesékről szólva, kiemeltém mennyire alakítják a meséket, egész lényegökig, a különböző népfajok felfogása, elbeszélési képessége vagy az égalji s ethnographiai viszonyok. – Annyival fontosabb tehát, hogy a mese lehetőleg eredeti alakjában kerüljön az irodalom elé, körülbelül úgy, a mint azt egy ügyes mesemondó, minden felesleges szószaporítás nélkül, de mégis a nép által kedvelt s többnyire beszőni szokott szószaporítás fölvételével, fonókában vagy kukoricza-fosztásnál elmondaná.”⁴⁰⁰ Mint láthattuk, a fonóban vagy a kukoricafosztás során elhangzó (paraszi) mesemondás mérceként már a Merényi-mesékről szóló bírálatában is megjelent, akárcsak a gyűjtőnek a kompetens mesemondó szóbeli előadásához illeszkedő lejegyzése, és közbeavatkozásának lehetőség szerinti minimalizálása mint követelmény. Ugyanitt egy lábjegyzetben Arany László azt is egyértelműen megfogalmazta, hogy a népmesei narráció írásbeli megjelenítésére vonatkozólag az Arany János 1861-ben közzétett Merényi-bírálatában kifejtett szempontok az irányadóak, általában véve, és a maga számára is: „Nem akarok itt tanácsokat adni a gyűjtőknek. Hogy a népmesék elbeszélésénél mi tartandó különösen szem előtt, kimerítően ki van fejtve a Szépirodalmi Figyelő II. k. 1. és 2. számaiban. Az ott mondottak az én véleményem is.”⁴⁰¹

Arany László székfoglalójában az egyes meseosztályok jellemzéséhez felhasználta 1862-ben kiadott mesekötete mellett az akkor még kiadatlan kéziratos mesegyűjteményének szövegeit is. A példaként idézett folklórszövegek között teljes adomák, mondák, több esetben pedig népmesék szüzséi olvashatók. Az értekezésbe saját gyűjteményéből összesen tizenhárom folklórszöveget vett át, melyek közül hat mese jelent meg öt évvel korábban kiadott mesegyűjteményében,⁴⁰² további öt szöveg pedig majd csak újabb öt évvel később, a Magyar Népköltési Gyűjtemény

399 Bővebben l. DOMOKOS 2010.

400 ARANY L. 1867: 225.

401 ARANY L. 1867: 225.

402 *Mért haragszik a disznó a kutyára, a kutya a macskára, a macska az egérre?* (ARANY L. 1862: 316–317, 1867: 209.), *A szomorú királykisasszony* (ARANY L. 1862: 266–269, 1867: 213.), *A kóró és a kis madár* (ARANY L. 1862: 305–307, 1867: 220.), *Panczímanczi* (ARANY L. 1862: 277–284, 1867: 217.), *A farkas-tanya* (ARANY L. 1862: 273–276, 1867: 219–220.) és egy cím nélküli csalimese (ARANY L. 1862: 326, 1867: 222.).

első kötetében látott napvilágot.⁴⁰³ Az *Eredeti népmesék*ben megjelent szövegekre több ízben is hivatkozott tanulmányában, amikor egyes megállapításaihoz példákat sorolt fel a magyar népmeseegyűjteményekből.⁴⁰⁴ Kovács Ágnes Arany László meséinek folklorizálódásáról szóló tanulmányában azt írta, hogy a székfoglaló alkalmával elhangzott mesék közül három (valójában két) szöveg sem 1862-ben, sem 1872-ben nem jelent meg.⁴⁰⁵

Mivel az 1862-ben megjelent népmesék kéziratai, mint láttuk, nagyobb részt fennmaradtak, azonban közülük a *Mért haragszik a disznó a kutyára, a kutya a macskára, a macska az egérre?* című mese, illetve az öt csalimese kéziratának holléte ismeretlen,⁴⁰⁶ ezért különös jelentőséget kap az a körülmény, hogy Arany László ezt az állatmesét (melyet maga az egyetlen hazai jellemmesének nevezett) és az 1862-ben II. számmal közölt csalimesét („*Volt egyszer, hol nem volt a világon egy ember, annak volt egy nagy juhnyája...*”) újramesélte székfoglalójában.⁴⁰⁷ Talán az a tény is közrejátszhatott abban, hogy a kéziratok korpuszból az említett két mese kézírata hiányzik, hogy Arany a mesekéziratokat esetleg újra elővette a tanulmányához illeszkedő szövegpéldák keresése során. (Bár természetesen az is elképzelhető, hogy a szövegeket emlékezetből, vagy esetleg a publikált kötet nyomán írta le.)

Az 1872-ben, a Magyar Népköltési Gyűjtemény első kötetében Arany László gyűjtéséből közölt tizenkét prózai népköltési szöveg (hét mese és öt monda) *Alföld, Bihar megye, Nagykőrös, Pest és Hódmezővásárhely* helymegjelölésekkel jelent

403 *Az egyszeri gyerek* I. (MNGy I. 1872: 459–463, ARANY L. 1867: 223–224), *A vadgalamb és a szarka* (MNGy I. 1872: 492, ARANY L. 1867: 208), *Krisztus-monda XXXI.* (MNGy I. 1872: 508, ARANY L. 1867: 208–209), *Krisztus-monda XXXII.* (MNGy I. 1872: 508–509, ARANY L. 1867: 209), *Krisztus-monda XXXIII.* (MNGy I. 1872: 509, ARANY L. 1867: 209.)

404 Ezeket az utalásokat szöveggörnyezetükkel együtt az egyes mesék jegyzeteiben tüntettük fel kötetünkben.
405 KOVÁCS 1969: 180., 9. lj. A meséknek Arany László nem adott címet, Kovács Ágnes a kezdősorokkal utalt a szövegekre: *Tudjuk, hogy majd minden falunak...* (AaTh 1293), *Ádám és Éva...* (AaTh 1416), *Volt nekem egy édesapám...* (AaTh 1962). Valójában csak két, és nem három publikálatlan meséről van szó, hiszen a harmadikként említett mese az MNGy első kötetében kapott helyet, igaz, nem Arany László, hanem Szél Lajos neve alatt (MNGy I. 1872: 463–465.). Szél Lajos minden bizonnyal azonosítható azzal a hódmezővásárhelyi születésű, kálvinista nemes családból származó orvos doktorral (Széll Lajos, 1850–1881), akinek édesapja a református lelkész és költő Széll Sámuel, testvére pedig a közköltészet iránt is érdeklődő, az Arany családdal, valamint az MNGy második kötetét jegyző Török Károlyval is szoros kapcsolatot ápoló Széll Farkas volt. (SZINNYEI XIII. 1909: 655–656, az említett személyes kapcsolatokról bővebben I. DOMOKOS 2015a: 323–330.) Széll Lajosról, valamint Széll Farkas nevezetes kézirat- és könyvgyűjteményéről I. LENGYEL R. 2016. Kempelen Béla *Magyar nemes családok* c. művének a dukai és szentgyörgyvölgyi Széll-családról szóló leszármazási táblája alapján Arany Juliska férje, az 1838-ban született Széll Kálmán Széll Farkas és Lajos elsőfokú unokatestvére volt (KEMPELEN X. 1931: 108–109.)

406 ARANY L. 1862: 316–317, 326–327; KOVÁCS 1969: 180.

407 ARANY L. 1867: 209, 222.

meg. Ezek egyikének sem került elő eddig kézírata. A székfoglalóban elhangzott, illetve a korábban vagy később Arany László neve alatt kiadott meseszövegek nem teljesen azonosak egymással. Arany előadásában a meséket lerövidítette, azonban jól látható, hogy még a szüzsék (és bizonyos esetekben a műfajképző formulák) kivonatos ismertetési során is törekedett a népi beszédmód visszaadására. Különösen azon említett szövegek esetében értékesek a székfoglalóban elhangzott népmeséknek a kiadott szövegváltozattól eltérő megfogalmazású variánsai, melyeknek nem ismertek Arany Lászlótól, vagy az Arany család más tagjától származó kézíratai, ugyanis ezekben az esetekben egyébként nem állna módunkban Arany László szövegalakító módszerét vizsgálni. A kötetben megjelent, valamint az értekezésben szereplő szövegvariánsok összehasonlítása illusztrálhatja, hogyan fogalmazta át Arany László az 1862-ben kiadott, saját maga megszóvegezte népmesék némelyikét a székfoglaló hallgatósága (majd az értekezés olvasói) számára, illetve az akkor még kézíratos mesegyűjteményéből közölt néhány, 1872-ben megjelenő meséjét hogyan igazította a részben éppen általa kialakított népmesei elbeszélőmód stíluseszmenyéhez.

A Magyar Népköltési Gyűjtemény első kötete (1872)

A magyar népköltészet egyik legjelentősebb forráskiadvány-sorozata, a Kisfaludy Társaság gondozásában hosszas előmunkálatok után 1872-ben megindult Magyar Népköltési Gyűjtemény (MNGy)⁴⁰⁸ már megjelenésétől kezdve a folklórszöveg-közlés reprezentatív darabjaként tűnt fel a korabeli olvasók előtt.⁴⁰⁹ A szabadságharc bukása után a Kisfaludy Társaság keretén belül újraindított népköltésgyűjtés kezdeti történetében Gyulai Pál játszotta a kulcsszerepet.⁴¹⁰ Közvetlenül neki köszönhető az MNGy új sorozatának megindítása,⁴¹¹ hiszen az ő indítványára határozta el a társaság 1860. október 25-én, hogy folklórgyűjtésre szólítják fel a hazafiakat. Gyulait

408 A Magyar Népköltési Gyűjtemény történetéről l. ORTUTAY 1939; T. ERDÉLYI 1974; verses anyagának forrásairól: FARAGÓ 1977; 2005; OLOSZ 2000.

409 Ezt bizonyítja az is, hogy az egyes szövegeket (beleértve Arany László gyűjtését is) a megjelenést követően szinte azonnal, népszerűsítő és tudományos igényű kiadványokban, iskolai olvasókönyvekben és mesekönyvekben egyaránt számtalanszor újraközölték. Benedek Elek a magyar népi meseismeretre óriási hatást gyakorló *Magyar mese- és mondavilág* c. művében az MNGy első kötetének szinte valamennyi szövegét feldolgozta (BENEDEK 1894–1896.).

410 A Kisfaludy Társaság népköltési gyűjtéséről és az MNGy első kötetének keletkezéstörténetéről részletesen l. DOMOKOS 2015a: 265–343.

411 A sorozat előzménye a *Népdalok és mondák* három kötete, valamint a közmondások és a mesék gyűjteménye (ERDÉLYI 1846–1848, 1851, 1855.). Az 1872-ben újraindult sorozat ezekhez a publikációhoz képest tekinthető az MNGy, címében is feltüntetett *új folyamának*.

bízták meg a később igen hatékonynak bizonyult felhívás elkészítésével,⁴¹² ez azonban csak 1863-ban készült el. Ugyanekkor Gyulai mutatványokat is ismertetett az akkorra már rendelkezésre álló gyűjtésekből: Arany László, Szabó Károly és a maga kéziratossá gyűjteményéből.⁴¹³ Az 1872-ben megjelenő kötetben azután Arany László gyűjtéséből tizenkét mese- és mondaszöveg, valamint egy ballada látott napvilágot.⁴¹⁴

A Magyar Népköltési Gyűjtemény szerkesztője kezdetben Gyulai Pál volt, majd a prózai anyag gondozását a magyar népmesékről szóló székfoglaló előadását követően, 1867-ben Arany László vette át.⁴¹⁵ A sorozat legelső, *Elegyes gyűjtések Magyarországon és Erdély különböző részeiből* című kötetében Arany László nemcsak a prózai szövegrész (népmesék és mondák) szerkesztőjeként, hanem gyűjtőként is jelen volt.

A kötet területileg és műfajilag is heterogén anyagot tartalmaz: a meséken és mondákon kívül dajkarímek, gyermekdalok, népdalok, karácsonyi misztériumok (azaz betlehemes játékok) és balladák szerepelnek mintegy ötszáz oldalnyi

412 Gyulai Pál a népköltési gyűjtésre buzdító első előadását az Erdélyi Múzeum-Egylet alakuló ülésén, Kolozsváron tartotta 1860. február 25-én (GYULAI 1860; KÉKY 1936: 119; KÖVÁRI 1935: 63.). Gyulai 1860 októberében másodszer, folklórszöveggyűjtő tapasztalattal is rendelkezve, immár Pesten, a Kisfaludy Társaságban is indítványozta a népköltési szöveggyűjtés és -kiadás újrakezdését. (*A Kisfaludy-társaság jegyzőkönyvei*, 1860. okt. 25. MTA KIK Kt. Ms 5767. 5. lap.)

413 *A Kisfaludy-társaság jegyzőkönyvei*, 1863. máj. 28. és jún. 25. (MTA KIK Kt. Ms 5767. 34–35. lap.)

414 Az Arany László gyűjtéseként megjelölt és lokalizált szövegek a következők: 1. *A cigány az égben és pokolban* (MNGy I. 1872: 383–396, Biharmegye), típusképlete: MNK 750AII* (*Három könnyelmű kívánság*) + AaTh 800 (*A szabó/cigány a mennyországban*) + AaTh 804B (*A királylány gyűrűjének kihozása a pokolból/Tempлом a pokolban*); 2. *Az aranszakállú embőr* (MNGy I. 1872: 404–421, Nagy-körös, ottani tájszólás szerint): AaTh 502 (*Az aranyszakállú ember*); 3. *A kis kakas gyémánt félkrajcárja* (MNGy I. 1872: 443–446, Hódmező-Vásárhely): MNK 715B* (*A kis kakas gyémánt félkrajcárja*); 4. *Félig nyuzott bakkecske* (MNGy I. 1872: 453–458, Nagy-Körös): MNK 212A* (*A félignyuzott bakkecske*); 5. *Az egyszeri gyerek 1.* (MNGy I. 1872: 459–463.): MNK 1961 E* I, III, II. (*Mikor én vásárra mentem*) + AaTh 1960L (*A nagy tojás/dinnye*) + MNK 1923* (*A viaszszalma stb. paripa*) + AaTh 1961A* (*Lagziban mulatság*); 6. *A szürke ló* (MNGy I. 1872: 474–477, Nagy-Körös): AaTh 47A (*A szürke ló*); 7. *A vadgalamb és a szarka* (MNGy I. 1872: 492, Nagy-Körös): AaTh 236 (*A vadgalamb, és a szarka*); 8. *Miért lett számár a számár* (MNGy I. 1872: 495, Pest): eredetmagyarázó monda (KOVÁCS 1969: 203. szerint: MNK 770* IX/3); 9. [c. n.] „Krisztus urunk szent Péterrel vándorolt...” (Krisztus és Péter a gyékényen) (MNGy I. 1872: 500–501, Pestmegye): AaTh 791₂ (*Krisztus és Szent Péter éjszakai szálláson, kocsmában /lakodalomban*); 10. [c. n.] „Mikor Jézus Krisztust el akarták fogni...” (MNGy I. 1872: 508, Nagy-Körös): eredetmagyarázó monda (KOVÁCS 1969: 202. szerint MNK 770* II/1); 11. [c. n.] „Mikor Jézus Betlehembe ment számárháton...” (MNGy I. 1872: 508–509, Alföld): eredetmagyarázó monda (KOVÁCS 1969: 203. szerint: MNK 770* IX/2); 12. [c. n.] „Tudod hogyan származott a számár hátán az a két verhenyeges csik...” (MNGy I. 1872: 509, Alföld): eredetmagyarázó monda (KOVÁCS 1969: 203. szerint: MNK 770* IX/1a); 13. *Csebő Pista* (MNGy I. 1872: 231–232, Alföld): ballada. A Krisztusról és Szent Péterről szóló szövegek kapcsán kínálkozó párhuzam Arany János 1853-ban írott költeménye, *A hegedű: Vig legenda*. ARANY J. I. 2003: 259–261.

415 1867 júniusában „fölmerülvén a népköltészeti gyűjtemény kiadásának ügye, Arany László Gyulai Pál szerkesztőtársává neveztetett ki [...]” *A Kisfaludy-társaság jegyzőkönyvei 1865–1871*, 1867. máj. 29. és jún. 26. (MTA KIK Kt. Ms 5768. 34–35.) „A szerkesztők úgy osztották meg egymás között a teendőket, hogy az egyik, Gyulai Pál, a mysteriumokat, balladákat és dalokat szerkesztette és kísérte jegyzetekkel, a másik, Arany László pedig a meséket és mondákat, azonban az egészre nézve együttes felelősséget vállaltak.” MNGy I. 1872: V–VI.

terjedelemben, melyet közel százoldalnyi szerkesztői jegyzet kísér. A jegyzetanyag beillesztése a Grimm testvérek újítása volt a *Kinder- und Hausmärchen* kiadásaiban, és iránymutatásuk szerint a népmese-gyűjteményeket (mivel azok nem pusztán szórakoztató irodalomnak tekintendők) ilyen jegyzeteknek kellett volna kísérniük. Az 1850-es és 1860-as években kiadott magyar népmese-gyűjtemények azonban továbbra is jegyzetapparátus nélkül jelentek meg, az azokról szóló bírálatok⁴¹⁶ pedig megpróbálták legalább részben pótolni a kötetek ezen, egyre világosabbá váló hiányosságát. Amikor 1872-ben megindult a Magyar Népköltési Gyűjtemény, ez a régóta elvárt jegyzetapparátus is társult a szövegekhez, és ez lett a tudományos igényű népmese-kiadás normája évtizedekig.

A szerkesztők nagyjából félszáz személyt jelöltek meg a verses szövegek beküldőiként, míg az összesen harminchét darabból álló prózai szövegrészt tizenegy gyűjtő és/vagy beküldő anyagából állították össze.⁴¹⁷

Mint említettük, a Magyar Népköltési Gyűjtemény első kötetében Arany László nevével megjelent folklórszövegek egyikének sem került elő a kézírata. A rendelkezésre álló információk alapján nem tudjuk, hogy ez az anyag mikor állt össze, így azt sem lehet megnyugtatóan tisztázni, hogy esetleg egy része már az *Eredeti népmesék* megjelenésekor is rendelkezésre állt-e.

Az 1872-ben „Arany László gyűjteményéből” megjelöléssel közölt mesék és mondák gyűjtési/származási helyét a kiadott szövegek után szereplő adatok alapján három nagyobb (alföldi, bihari és pesti) csoportra oszthatjuk. A mesék többségükben nagykőrösi helymegjelölésűek (*Félig nyuzott bakkecske*, *Az aranszakállú ember*, *A szürke ló*, *A vadgalamb és a szarka*,⁴¹⁸ és ide tartozik egy cím nélküli eredetmagyarázó

416 Főként Ipolyi Arnold szorgalmazta Erdélyi János és Gaal György népmese-gyűjteményeiről szóló ismertetéseiben a tudományos igényű meseközlést (IPOLYI 1855; 1858), l. GULYÁS 2017a: 230–232.

417 A kötet prózai anyagának közel egyharmada Arany Lászlótól származik. Számos szöveg jelent meg Török Károly (8), illetve Gyulai Pál gyűjtéséből (5). Rajtuk kívül Baksay Sándor, Bodros Katicza (álnév), Brassai Sámuel, Erdélyi János, Illésy György, Márki Sándor, Kriza János és Szél(l) Lajos küldeményeiből áll a prózai szövegtörzset, melyek a következők (a kötetben az egyes szövegek mellett jelzett földrajzi területeket reprezentálják: Erdély, Székelyföld, Szilágyság, Kolozsvár, Torockó, Alföld, Bihar megye, Debrecen, Nagykőrös, Hódmezővásárhely, Sarkad, Sárospatak, Pest megye, Pest, Székesfehérvár, Garam-vidék, Csurgó vidéke).

418 Arany János Merényi-bírálatában röviden ismertette ugyanennek a mesének egy variánsát: „[...] egy sajtyszerű fajtáját tudom az állatmesének, a milyen például ez is: „A szarkát, mely tudomás szerint ügyes fészekcsináló, kérte a gilice, tanítná meg őt fészket rakni. A szarka rá lett szívesen, de munka közben sem tudván befogni a száját, egyre ezt hajtotta: »csak így, csak úgy! csak így, csak úgy!« A gilice sem akarván szótalan ülni, a maga bűgő hangján beleszólt: »tudom! tudom!«. Erre a szarka megbosszankodván, félbehagyta a munkát: »ha tudod, hát csináld!« Azért van, hogy a gilice fészke csak darab, a szarkáéhoz képest. Jellemző e mesében az eredeti magyar inventio, miután épen nyelvünk *hangutánzó* szavain alapúl.” (AJÖM XI. 339.) Arany János e meseközlésére *A szarka és a gilice* címen utalt egy álnéven közzétett publikációjában. E közleményben hangutánzáson alapuló négy formulamesét (*A ludak*, *A békák*, *A varju*, *Pulyka*) közölt, *Nagyszalonta* helymegjelöléssel (SZALONTAI 1880.).

monda is [„Mikor Jézus Betlehembe ment...”). Ezen kívül *Alföld* helymegjelölésű két, cím nélküli eredetmagyarázó Krisztus-monda, valamint egy ballada (*Csehó Pista*), Hódmezővásárhely egy (*A kis kakas gyémánt félkrajczárja*), Bihar megye két (*A cigány az égben és pokolban*, *Az egyszeri gyerek*), Pest egy (*Miért lett számár a számár*), Pest megye pedig további egy cím nélküli legendamese kapcsán szerepel. Az egymástól távol eső földrajzi nevekből arra következtethetünk, hogy e szövegek nem egyszeri, egyetlen terepen végzett, hanem időben elhúzódó, többszöri gyűjtőmunka eredményei, miközben a megjelölt földrajzi nevek nagyrészt lefedik Arany László lakhelyeit (Nagyszalonta, Nagykőrös, Pest).

Arany László a jegyzetekhez⁴¹⁹ írott bevezetőjében fejtette ki, hogy a mesék kiválasztásánál elsősorban a népmese nyelvi megformáltsága, stílusa volt a fő szempont. Azokat a meséket részesítették a szelekciónál előnyben, melyek az „előadás modora, az alakítás ügyessége, a nyelv sajátága” miatt érdemeltek különös figyelmet.⁴²⁰ A tizenhárom, Arany László nevével megjelent folklórszöveg műfaját tekintve kétharmadrészt népmese, kisebb részben eredetmagyarázó monda, valamint egy ballada.⁴²¹ Ami a népmesék műfaji arányát illeti, Arany László saját meséit tekintve is követte a Gyulai-féle gyűjtési felhívásban megfogalmazott elveket,⁴²² vagyis törekedett arra, hogy a korábbi gyűjtésekben alulreprezentált mesei alműfajok is megjelenjenek. A kötet meséihez és a mondáihoz írt jegyzetekben Arany László maga is reflektált a szerkesztés és a szövegválogatás elveinek koncepcionális kérdéseire: „[tekintettel voltunk arra] hogy minden mesefaj, mely a magyarban eddig előfordult, legalább egy-egy mese által képviseltetve legyen. A mythologiai tartalmu komoly mesén kezdve a keresztyénies felfogású költészet, a Krisztus-mondák, Szűz

419 Arany László jegyzeteit lásd *Mesék és mondák* cím alatt, az 595–607. oldalakon. A jegyzetekben elsősorban a hazai és a nemzetközi típusvariánsokra utalt.

420 „[...] kerestük azon kisebb meséket, melyekben a *csudás*-nak kevés szerep jut, de az előadás modora, az alakítás ügyessége, a nyelv sajátága (olykor rythmusa is), egy ötlet, szójáték vagy hangutánzás érdemlik meg az irodalmi méltatás figyelmét. E fajt eddigi gyűjtőink jobbára mellőzték, pedig ez apróságok a nép észjárását s a népköltészet szellemét gyakran hibebebb visszautkrözik s aesthetikailag is több beccsel birnak mint a sokféle csudás, de többnyire régen ismeretes részletek keverékei. Utat óhajtánk jelölni e részben az ezutáni gyűjtők számára” (MNGy I. 1872: 596.).

421 A közölt ballada kapcsán megjegyeznénk, hogy 1864-ben Arany László a Kriza-balladák feltételezett plagizált volta kapcsán azzal zárta írását, hogy a *Molnár Anna*-balladának két variánsa nála is megvan, tervezte nyilvánosságra hozatalukat is: „Különben Ajgó Márton már két alakban jött ki (a Szemlében s a Koszoruban); nálam még azonkívül két variánsa van, s ha ezt valamikor alkalom lesz bemutatni a közönségnek, meg fog győződni, hogy ez a sok változat még sem *olábból lopott*” (ARANY L. 1864: 2.).

422 „[...] A társaság óhajta, hogy a gyűjtők az eddig leginkább gyűjtött tündér- és furfangos meséken kívül különös tekintettel legyenek az allegóriai, gyermek, állat, hazug, hangutánzó és csali mesékre, s általában ne vessenek meg bármely egyszerű és semmisségnek látszó mesécskét sem.” (GYULAI 1961a: 618.) Gyulai Pál Arany László egy évvel korábbi mesegyűjtménye egyik legnagyobb értékének éppen az addig figyelemre nem méltatott mesei műfajcsoportok, jelesül a *dajka-* és *állatmesék* közlését tekintette. (GYULAI 1862: 389.)

Mária legendája, a tréfa, hangutánzás, bohózat egészen a legképtelenebb paradoxig legalább egy-két példányban itt mind föl található. A fajok osztályozásában azon elveket tartottuk szem előtt, melyeket az egyik szerkesztő, Arany László a »Magyar népmeséről« írt értekezésében tüzetesebben kifejtett.⁴²³ Ezek ismeretében nem meglepő, hogy Arany László a saját gyűjteményéből is e szempont szerint válogatott a kötetbe a mai műfaji felosztás szerint állatmeséket (*A szürke ló, A vadgalamb és a szarka, Félig nyuzott bakkecske*), tündérmeséket (*Az aranszakállú embőr,*⁴²⁴ *A kis kakas gyémánt félkrajcárja*), legendameséket (*A cigány az égben és pokolban*, c. n. [*Krisztus és Péter gyékényen*],) és hazugságmesét (*Az egyszeri gyerek*).⁴²⁵ Emellett közölt négy, a korban a Krisztus-mondák közé sorolt eredetmagyarázó mondát is (*Miért lett számár a számár*, c. n. [„Mikor Jézus Krisztust el akarták fogni...”], c. n. [„Mikor Jézus Betlehembe ment...”], c. n. [„Tudod hogyan származott...”]).

Arany László 1862 nyarán adta ki *Eredeti népmesék* című kötetét, tíz évvel később, a Magyar Népköltési Gyűjteményben saját gyűjtéséből tizenhárom folklórszöveget közölt tehát. A kutatástörténet ezt a két adatot általában elkülönítve kezelte, ugyanakkor az a tény, hogy alig egy évvel a mesekötet megjelenését követően, 1863-ban Gyulai Pál Arany László „újabb” gyűjteményéből már felolvasott a Kisfaludy társaság tagjai számára, valamint az, hogy 1867-ben írott értekezésében is található szövegpárhuzamok, azt sugallja, hogy a két folklórszövegkorpuszt nem indokolt teljesen különválasztani egymástól.

A Magyar Népköltési Gyűjtemény harmadik kötete (1882)

A Magyar Népköltési Gyűjtemény harmadik, 1882-ben megjelent kötete Kriza János halála után a *Vadrózsák* folytatásaként újabb székelyföldi népköltési gyűjtést kívánt közkinccsé tenni, egyfelől a Kriza-hagyatékban talált kéziratok, másfelől Orbán Balázs korábbi, illetve Benedek Elek és Sebesi Jób recens gyűjtései alapján.⁴²⁶ Az MNGy III. kötetében 13 meseszöveg jelent meg, a szerkesztők mindegyik után

423 MNGy I. 1872: 596.

424 A mese különlegessége, hogy Arany László nagykőrösi tájszólás szerint közölte azt (MNGy I. 1872: IX, 404–421.). Bár korábban a szerkesztők számára a valamennyi magyar nyelvjárást reprezentáló folklórgyűjtemény terve reálisnak tűnt (GYULAI 1961a: 619.), e tervük megvalósítását feladni kényszerültek.

425 A mai fogalmaink szerinti hazugságmeséről tette Arany László a következő megállapítást: „Alig történik meg fonókákban, hogy valaki mesélni kezdene egy kis bohókás bevezetés nélkül [...]” (MNGy I. 1872: 603.). E mese szövegéhez írott lábjegyzetében Arany egyébként a narrációs helyzetre, a mesemondó és a hallgató interakciójára is utalt (MNGy I. 1872: 462.).

426 Az MNGy második, 1872-ben Török Károly Csongrád megyei gyűjtését közreadó kötetét Arany László és Gyulai Pál útmutatása nyomán a gyűjtő maga szerkesztette, és a jegyzetapparátust is ő készítette el. Török Károlyról l. DOMOKOS 2015a: 318–323.

feltüntették a forrást. Ezek szerint négy mese származott az 1875-ben elhunyt Kriza János hagyatékából (I. *Szerencsének szerencséje*, II. *Téjkút*, III. *A táltos királyleány*, VI. *Mondjad hát: széna!*), öt szöveg Orbán Balázs gyűjtéséből (VII. *Hamvas Gyurka*, IX. *A szerencse és az áldás*, X. *A zarándok és az Isten angyala*, XI. *Többet tud az apjánál*, XII. *A szép ember és a csalfa asszony*), négy mese után pedig a „Benedek Elek és Sebesi Jób gyűjtése” megjelölés szerepelt (IV. *A három szerencsepróbáló*, V. *A két bors-ökröcske*, VIII. *A bolondos legény*, III. *A fotosi ember polturája*).

1882. július 20-án kelt előszavukban a szerkesztők így foglalták össze a szövegválogatás elveit és a jegyzetapparátus jellegét: „Gyűjteményünk e kötetét is némi tájékoztató és felvilágosító jegyzetekkel kísértük, (a balladákat és dalokat Gyulai Pál, a meséket és mondákat Arany László), de ezek nem igénylik magoknak a teljességét. A mint az I-ső kötet előszavában is megjegyeztük, fődolog volt előttünk a beküldött anyag megválasztása és gondos kiadása; a kritikai magyarázatot úgy nyelvi, mint esztétikai tekintetben nagyrészt mellőztük s csak a legfőbb pontokra szorítottunk.”⁴²⁷

A mesék vonatkozásában Arany László rövid összehasonlító típus- és motívumvizsgálata kiterjedt Gaal, Mailáth, Erdélyi, Jókai, Merényi, Kriza, valamint a maga gyűjteményére, a nemzetközi anyagból Straparola 16. századi, Velencében kiadott novellagyűjteményére, a *Kinder- und Hausmärchenre*, az *Ezeregyéjszakára*, Ján Francisci-Rimavský szlovák és Haltrich szász népmeséire, utalt emellett szépirodalmi szövegekre is (pl. *Jóka ördöge*). Hosszasabban csak *A zarándok és az Isten angyala* című mesére tért ki, annak a magyar anyagban ismeretlen volta és feltételezhető keleti eredete miatt, bemutatta a héber szöveget, a *Koránban* olvasható változatot, majd Voltaire *Zadigját*.

A Magyar Népköltési Gyűjtemény jegyzeteiben tehát a *változat / variáns* fogalma központi szerepet játszott, és úgy tűnik, a szóbeliségben keletkező és hagyományozódó szövegek alapvető jegye, vagyis változékonyságuk, ekkor már olyan sajátoságként értelmeződött, amelyet dokumentálni kellett és nem egy helyes változatra redukálni. Az összehasonlítás nem csak szigorúan véve a magyar népköltészet körére terjedt ki, hanem azon túlmenően a nemzetközi folklór és a szépirodalom anyagát is bevonta. A variabilitás érzékeltetése mellett Arany László esztétikai szempontból csupán egyetlen mesét minősített (*A szép ember és a csalfa asszony*), melyet az *Ezeregyéjszakában* olvasható szövegből eredeztetett, s amelyhez képest azt „tetemesen megromlott”-nak és „gyarló reminiscencia”-nak nevezte.⁴²⁸

427 MNGy III. 1882: VI.

428 MNGy III. 1882: 458.

A Kisfaludy Társaság számára készített bírálatok (1875–1882)

Arany Lászlónak a mesére vonatkozó ismeretei és nézetei kapcsán elszört információkat lelhetünk a Kisfaludy Társaság irattárában fennmaradt, népköltési (jellegű) munkákra vonatkozó bírálataiból. Mivel a Kisfaludy Társaság több évtizednyi működést dokumentáló hatalmas iratanyagának folklorisztikai szempontú feldolgozása eddig nem történt meg, az Akadémiai Kézirattárban pedig ezek a dokumentumok csak a korabeli iktatókönyvekkel együtt kereshetők elő, ezért Sáfrán Györgyinek az Arany család Akadémiai Kézirattárban őrzött hagyatékáról készített jegyzékére⁴²⁹ támaszkodva tudtuk Arany László néhány idevágó írását azonosítani. E kéziratok jelentősége abból is fakad, hogy, mint fentebb említettük, jelenlegi tudásunk szerint Arany László műveinek kézíratai csak elvétve maradtak fent.

A népkedély nyomai a magyar történelemben című tanulmányról 1875-ben írott bírálatában némi engedményeket téve az ismeretlen szerző aprólékos gyűjtőmunkája iránt Arany László alapvetően elutasítóan nyilatkozott a dolgozatról, mivel az a népköltészet egyes szövegei alapján túláltalánosításokkal élt.⁴³⁰ Ugyancsak 1875-ből származik az a bírálata, amelynek tárgya a *Tündéröv* című, a tündérmese, az eposz és a lovagregény műfaji elemeiből építkező verses elbeszélés. Arany László, bár elismerte a szerző „figyelemre méltó költői tehetségét”, ám nem javasolta a költemény kiadását a Kisfaludy Társaság számára, egyrészt a verselés fogyatékoságai miatt, másrészt azért, mert bár a mű „cselekménye egy tündérmese nyomán halad”, ám az elbeszélte történet és a narráció módja nincsenek összhangban: „a népmesei hangot maga a szerző szándékosan sokszor megzavarja”, vagyis olyan ironikus, metanarratív kitételekkel él, amelyek a népmese naivitásához Arany László felfogása szerint nem illenek.⁴³¹

429 Az Arany családtagok (Arany Jánosné Ercsey Julianna, Arany Julianna, Arany László, Szalay Gizella, Szel Pirooska) Akadémiai Kézirattárban őrzött iratainak jegyzéke: SÁFRÁN 1982: 121–127.

430 Idézet a bírálatból: „A népkedély nyomai a magyar történelemben» című tanulmány, melyet egy magát meg nem nevezett Szerző nyújtott be a T. Társasághoz s melynek bírálatával megbizattam, szorgalommal és gondosan készült dolgozat. Célja: összeállítani nemzeti mondáinkból, hagyományainkból s a nép költészetből, a legrégebb időktől egészen korunkig mind azt, a mi a nép észjárásnak és érzelmi világának jellemzésére szolgálhat. A Szerző igen nagy szeretettel csüggött tárgyán és sok forrást fölhasznált hogy adalékok által lehetőleg teljessé tegye munkáját. De e nagy szeretet tévedésekbe is vezette. Túlzott jelentőséget tulajdonít sok kicsiségnek s egy-egy dal, közmondás vagy szólam mód sőt gyermekversecske által is, messzevivő kombinációkba engedi ragadtatni magát. Csekély alapra épít nagy következtetéseket; elszort jelekből hamarosan megítél egész korszakot.” A bírálat datálása: 1875. octob. 26. A másik bíráló, Salamon Ferenc, még elutasítóbb véleményt fogalmazott meg a szövegről (MTA KIK Kt. KT Ir. 1875/14.).

431 Idézet a bírálatból: „Részint népmesei részint mondai elemből, hol humoros modorban, hol komolyabb hangon van e költemény összeszöve. Tündéri regék váltakoznak benne komikus és gnyos megjegyzésekkel, itt-ott, különösen a mű elején és végén, lírai hangulatba is árcsapván. Néhol emelkedettebb költői hangon is próbál szolani; másutt élcel; másutt megint szándékosan a nyers prózai hangba tér át. Cselekménye egy tündérmese nyomán halad s elég gyors és változatos ki-jelenetekben bonyolul odább. Az egész szerkezet tehát meglehetősen tarka és sok oldalú. De a mű se az érdeket állandóan ébren tartani, se az izlést kielégíteni se a kedélyt általán megindítani nem bírja. Cselekvénye és alakjai iránt igazi érdeklődést nem tud kelteni,

1882-ből maradt fent a témánk szempontjából legérdekesebbnek ígérkező munkáról alkotott véleménye; a szóbanforgó szöveg Tóth Sándor *Az erdélyi szász népepikáról* című tanulmánya. Ez azonban sajnos nem bíráló, hanem csak egy levélben küldött ajánlás arra vonatkozólag, hogy az értekezés színvonala alapján a Kisfaludy Társaság ülésén felolvasható annak egy része.⁴³²

A szerzői jogi törvényjavaslat (1876)

Arany Lászlónak a mesegyűjtő, szerkesztő, kiadó szerepére vonatkozó értelmezése tükröződik az 1884-ben elfogadott szerzői jogi törvény szövegéből is. Az ennek alapjául szolgáló javaslat szövegét a Kisfaludy Társaság és az Akadémia vegyes bizottsága megbízásából Arany László készítette, javaslatát 1876-ban közzé is tette. Ezt újabb átdolgozások után 1882 novemberében nyújtották be a képviselőháznak, ahol egy igazságügyi bizottsághoz került végső megszövegezésre. Az 1884. évi XVI. törvényt végül is 1884. május 7-én szentesítették. Javaslatában Arany László a népmesék, népdalok, közmondások stb. gyűjteményeinek kapcsán így fogalmazott: „A gyűjtemény annyiban lesz tulajdona a gyűjtőnek, a mennyiben saját irodalmi munkásságának nyomát reá tette, s bebizonyíthatja, hogy valaki *ezt* sértette meg. A gyűjtemény *egészben véve* övé; azt utánnomatni tilos. Az egyes népdalok, közmondások nem övéi; a népmese sem, de annak stílje, elbeszélése igen.”⁴³³ Ezen érvelés szerint a textualizáció révén a gyűjtő-szerkesztő a „saját irodalmi munkásságának nyomát” teszi a szóbeliségből származó népköltési alkotásokra, vagyis nem pusztá dokumentátora a népköltészeti szövegnek, hanem valamilyen mértékben alkotója is.⁴³⁴

mert a népmesei hangot maga a szerző szándékosan sokszor megzavarja s ez által megszakítja a már már ébredező érdeket, de e megszakításért komikuma vagy ironiája által elég kárpótlást adni nem tud. Így aztán se a népmesék naiv hatása se a humor ereje nem viszi magával az olvasót. Némely részlete, kivált a monologok és dialogok nagyon elnyújtják, hosszúk, untatók; míg másutt viszont egy-egy versszakban szép költői képek, kifejező jó előadás, élczes fordulatok és tömör nyelv lepnek meg.” A kézirat datálása: Budapest, 1875 január 2. (MTA KIK Kt. Ir. 1875/13.) A Gyöngyvér tündér és Lóránt szerelméről és haláláról szóló, *Tündéröv* c. művet a következő évben végül mégis a Kisfaludy Társaság adta ki, pártolói illetményként. Szerzője Bulla János volt (BULLA 1876).

432 Bp., 1882. jan. 20. (MTA KIK Kt. KT Ir. 1882/9.) Az értekezés a *Kisfaludy Társaság Évlapja*iban jelent meg, balladákat, regkeképeket és románcokat, valamint víg elbeszéléseket közölve (TÓTH 1882).

433 ALÖM III. 1901: 139.

434 Részletesen l. DOMOKOS 2015a: 344–382.

Bírálat Benedek Elek *Magyar mese- és mondavilág* című gyűjteményéről (1894)

Arany Lászlónak a mesére vonatkozó utolsó ismert írása a Benedek Elek népmese-gyűjteményéről közzétett kritikája volt. A millennium alkalmából készült, 1894 és 1896 között öt kötetben kiadott hatalmas gyűjtemény, a *Magyar mese- és mondavilág* (MMMV)⁴³⁵ célja Benedek Elek megfogalmazásában az volt, hogy „népies irodalmi nyelven” újramesélve „a magyar nép meseköltése az ezer éves ünnepig közkinccsé váljék, [...] hogy egyként kedves olvasmánya legyen a népnek is, a művelt közönségnek is.” Benedek Elek javarészt korábban már megjelent magyar népmeséket és mondákat közölt újra a maga stílusában elbeszélve-újraírva, melyeket a maga gyűjtötte-hallotta meseszövegekkel egészített ki. Az előbbieket forrását megadta, az utóbbiakét nem. A gyűjtemény óriási könyvsiker lett, az 1920-as évekig mintegy háromszázezer példányban látott napvilágot,⁴³⁶ és nemcsak a piacképes keresletet jelentő középosztály gyermekeinek szolgált olvasmányául, hanem az olcsó kiadások és a mesék szájhagyományozásba való bekerülése révén kimutathatóan nagy hatást gyakorolt több 20. századi (akár írástudatlan) mesemondóra is.⁴³⁷

A gyűjtemény első kötetéről írott, *r.*- szignójú bírálat 1894-ben jelent meg a Gyulai Pál szerkesztette *Budapesti Szemlében*.⁴³⁸ A bírálat szerzőségét illetően Gyulai Pál 1901-ben, egy Kriza János vejének írott levelében úgy nyilatkozott, hogy azt Arany László írta,⁴³⁹ és a szöveget közölte is az *Összes Művek* irodalmi és nyelvészeti tanulmányokat, valamint bírálatokat tartalmazó kötetében.⁴⁴⁰ Arany László jól ismerte Benedek Elek munkásságát, hiszen a Magyar Népköltési Gyűjtemény *Székelyföldi gyűjtés* című, harmadik kötetének szerkesztőjeként Benedek Elek népköltési gyűjtését is gondozta.

Arany László terjedelmes recenziójában a kellemes közepszerűségnek kijáró megsemmisítő gúnnyal intézte el Benedek Elek szerinte nagyzólo programját és a megvalósítás mikéntjét. Kritizálta Benedek Elek forráskezelését (mert a szövegeket korábban már napvilágot látott gyűjteményekből vette és írta át, emellett forrásfeltárása kétséges és esetleges), szerkesztését (a történeti mondákat a mesék között szerepeltette, ami ellentmond a műfaji klasszifikációnak), homogén, egységsítő narrációját, kompozíciós hiányosságait és túlzásba vitt stiláris sajátosságait.

435 *A Magyar mese- és mondavilág* forrásszövegeiről, illetve Benedek Elek módszeréről I. KOVÁCS 1961: 438–439; FARAGÓ 1967: 14–15; HEGEDŰS 2009: 203–211.

436 KOVÁCS 1961: 439.

437 KOVÁCS 1977.

438 [r.] 1894.

439 KRIZA 2012: 239–241.

440 ALÖM II. 1901: 406–414. Szinnyei József szerint Arany Lászlónak a *Budapesti Szemlében* használt szignói a következők voltak: *y*, *i*., *y*. és *-r.*. SZINNYEI I. 1891: 234.

Összességében – némi engedményekkel Benedek Elek elbeszélő képessége iránt – a *Magyar mese- és mondavilág*ot serdülő ifjúságnak való olvasmányként tudta kategorizálni, ámde nem olyan munkaként, amely valóban a magyarság mesekincsét mutatná be átfogó és hiteles módon, hiszen a munka „a magyar folklóre forrásművei sorába nem sorolható.”

Benedek Elek nem hagyta válasz nélkül a bírálatot,⁴⁴¹ amelyet egyébként Gyulai Pálnak tulajdonított. Mivel a *Budapesti Szemle* recenzense a *Magyar mese- és mondavilág* narrációját értékelve egyebek mellett a következő elmarasztaló összehasonlítást tette: „előadása nem olyan ős eredeti és nem olyan tartalmas, mint a Krizáé,” Benedek Elek e kijelentésre a maga meseírói kompetenciájára vonatkozó kifogásokat elhárítva úgy reagált, hogy olyan belső információkat osztott meg az olvasókkal, amelyek visszamenőleg tették kétségesse az Arany László és Gyulai Pál szerkesztette népköltési gyűjteményben megjelent szövegek hitelességét. Benedek szerint ugyanis a Kriza-gyűjtéshez sorolt és vele szemben mintául szolgáló meséket⁴⁴² – Orbán Balázs szövegei mellett – bő évtizeddel azelőtt ő maga, azaz Benedek Elek írta át, és tette mindezt nemcsak a szerkesztő, Gyulai Pál tudtával, hanem egyenesen Gyulai felszólítására.⁴⁴³

Benedek Elek így tehát hathatósan demonstrálta azt, hogy ő maga is tud olyan meseszövegeket létrehozni, amelyek a Kisfaludy Társaság égisze alatt, annak reprezentatív népköltési sorozatában kaphattak helyet. Általában véve azok a már megjelent népmesék, amelyeket Benedek felvett gyűjteményébe, megítélése szerint mintegy rá is szorultak arra, hogy valaki, aki rendelkezik a megfelelő mesemondó kompetenciával, „helyreállítsa” azokat, ezért nemhogy meghamisítaná azokat, hanem pontosan ő az, aki a népmese igazi karakterét vissza tudja adni. Ebből a szempontból viszont figyelemreméltó, hogy Benedek Elek kihagyta a *Magyar mese- és mondavilág*ból az egyik legjelentősebbnek ítélt 19. századi mesegyűjtemény szövegeit, ugyanis Arany László kötetéhez nem nyúlt és annak meséit nem írta újra. Benedek Elek írására sem Arany László, sem Gyulai Pál nem reagált nyilvánosan.

Arany László halála után egy évvel, 1899-ben, a magyar mesekutatás Arany Lászlót követő újabb rendszerezője, Katona Lajos a néprajzi szakfolyóirat,

441 BENEDEK 1894.

442 Bár Arany László nem az MNGy-ben, hanem a *Vadrózsákban* megjelent mesékre utalt, amikor „Krizza előadásáról” szólt pozitívan (KRIZA 2012: 240.).

443 Kovács Ágnes véleménye szerint a Kriza-hagyatékából Arany Lászlóhoz kerültek a közlésre alkalmas, Gyulaihoz az arra alkalmatlan szövegek, amelyeket Kriza már nem tudott eljuttatni Kis Mihályhoz, hogy átírja azokat. (KOVÁCS 1961: 436., 29. lj.) Olosz Katalin szerint Orbán Balázs anyagából Arany László válogatta ki a közlésre alkalmas meséket, majd Benedeket bízták meg ezek újraszövegezésével, végül Gyulai Pálhoz kerültek vissza a szövegek. (OLOSZ 2017: 13., 21. lj.)

az *Ethnographia* hasábjain szintén elmarasztalta Benedek Elek gyűjteményét.⁴⁴⁴ Katona minősítése szerint az „igazi” „népköltési” szövegekkel (melyeket Arany László gyűjteménye, a Kisfaludy Társaság kiadta Magyar Népköltési Gyűjtemény kötetei, illetve a *Vadrózsák* képviseltek) szemben a „nagyon is átdolgozott” szövegek álltak, mint például a *Magyar mese- és mondavilág*ban olvasható mesék és mondák. Ezek Katona (eufemisztikus) megnevezésével *apokrif* szövegek, vagyis a kánonon kívüliek, noha olyan benyomást próbálnak kelteni, mintha „igaziak” lennének, ilyen értelemben tehát hamisítványok. Benedek Elek válaszában további részleteket osztott meg a Magyar Népköltési Gyűjteményben közölt mesék hitelességével kapcsolatban. Eszerint a meséket Gyulai Páltól kapta átírásra, majd az elkészült szövegeket Arany Lászlónak adta át (ez volt az egyetlen alkalom, hogy találkoztak). A „pedantságig lelkiismeretes” Arany László egy szót sem javított a Benedek által megírt szövegeken, amit ő munkája elismeréseként értékelt.⁴⁴⁵

Gyulai Pál 1901-ben, fent említett, Kriza vejéhez írott levelében (amelyet Kovács János az évben publikált is, elhunyt apósa védelme érdekében) úgy nyilatkozott, hogy Arany László választott ki négy mesét átírásra, és közösen (vagyis Arany Lászlóval együtt) bízták meg Benedek Eleket ezzel a feladattal.⁴⁴⁶ Ezeket azután a szerkesztők a kiadványban nem a többi mesénél alkalmazott „Kriza gyűjtése”, hanem a „Kriza hagyatékából” forrásmegjelöléssel látták el, a kétféle szövegek közlést megkülönböztetendő.

Összességében, bár az „igazi” népmeséről folytatott vitában ellentétes nézeteket képviseltek a felek (legalábbis a *Székelyföldi gyűjtés* és a *Magyar mese- és mondavilág* értékelését tekintve), valójában Arany László, Gyulai Pál és Benedek Elek alapvetően hasonlóan gondolkodtak a népköltési szövegek közlés alapelveiről, – ezek az elvek pedig a gyűjtő és a mesemondó (Arany János megfogalmazta) azonosításából eredtek.

444 KATONA 1899: 64.

445 BENEDEK 1899.

446 „Mesét Krizától sajátkezüleg leírva egyet se találtunk, hanem találtunk számos oly mesét, melyeket papok, diákok, tanítók küldöttek be Krizához. Ezeket Arany László, a ki a gyűjtemény mesei részét szerkesztette (én a balladákat és a dalokat szerkesztettem) gondosan elolvasta, de kevés használható talált bennök, mert részint ismert mesék voltak, részint pedig kevés becsüek, mindamellert kiválasztott közülök négyet s abban állapodtunk meg, hogy a kissé dagályos előadást egyszerűsíteni kell s erre Benedek alkalmas lesz, a ki épen most gyűjtött Székelyföldön népmeséket s még élénken viszhangozhatnak benne a székely népmesék előadásmódja. Így biztuk meg Benedeket a négy mese átírásával, melyeket aztán Arany László átnézett, itt-ott javított s rajtok s jegyzeteket irt hozzá a kötet végén.” Gyulai Pál Kovács Jánoshoz, Bp., 1901 eleje (KRIZA 2012: 240.). A szóbanforgó négy mese (amelyek „Kriza János hagyatékából” megjelöléssel jelentek meg az MNGy harmadik kötetében): I. *Szerencsének szerencséje*, II. *A tejsút*, III. *A táltos királyleány*, VI. *Mondjad hát: széna!*

A KIADÁS TEXTOLÓGIAI ELVEI, ELJÁRÁSAI ÉS A KÖTET FELÉPÍTÉSE

A textológiai eljárások kialakítását Hermann Zoltánnal közösen végeztük, az alábbi fejezetben e közös munka eredményeit összegezzük.

A kéziratanyag egy eredendően a szóbeliségből származó, kéziratban fennmaradt szöveggörpusz, amely közvetlen forrásként szolgált Arany László 1862-ben kiadott népmeséinek megszövegezéséhez. Népköltési szövegekről lévén szó, a kritikai kiadás alapelve szükségszerűen eltér a szépirodalmi szövegek kiadásának gyakorlatától. Mivel a kéziratok egyrészt több lejegyzőhöz tartoznak (Arany Juliska, Arany Jánosné és Arany László, esetleg egyéb, egyelőre azonosítatlan személy), másrészt a különböző szövegek keletkezése nem egyszerre történt (nagyjából egy évtizedet ölel fel az 1850-es évek elejétől kezdve), továbbá minden kéziratn megtalálhatóak a lejegyző önkorrekciói, illetve több esetben a lejegyzőtől eltérő személytől származó szövegjavítások is, valamint mivel a kéziratokat nem lehet szerzői státuszú személyhez rendelni, mindezek figyelembevételével az *ultima manus* elv alkalmazása ez esetben nem tűnt relevánsnak. Egyszerűbben fogalmazva: a szerző akaratának helyreállítása számunkra azért nem lehet feladat, mivel nézetünk szerint Arany László nem tekinthető a népmesék szerzőjének, még akkor sem, ha ő maga írói tulajdonjogot formált népmeséire, azok irodalmi munkaként értett megszövegezésére hivatkozva. Célunk ezért egy autorizált szerzői változat helyreállítása helyett a szóbeliségből származó szövegek lejegyzése majd irodalmi igényességgel történő megfogalmazása során keletkező *szövegalkulás folyamatainak érzékeltetése*, és, amennyire lehetséges, a kézirat és a nyomtatott szöveg létrehozása közötti fázisok bemutatása.

E kiadásnak hazai folklorisztikai előzménye nincsen, mert a történeti anyagból népmeséket önálló kötetben, kritikai kiadás igényével eddig nem közöltek. Bár az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozatában (1940-től) megjelent kötetek tulajdonképpen kritikai kiadásoknak számítottak, ám kizárólag recens anyagot tettek közzé. A 18–19. századi mesegyűjtemények kiadása szórványosan 2004-ben indult meg, különböző szöveggondozási elvek mentén és eltérő jegyzetapparátusok kidolgozásával.⁴⁴⁷ A folklórszövegek kiadására vonatkozó textológiai

447 BENEDEK K. (s. a. r.) 2004; DÉKÁNY 2004; IPOLYI 2006; KÁLMÁNY 2015; SZABÓ 2009.

szabályzat⁴⁴⁸ az ilyen jellegű kiadásokat nem szabályozza, revíziójára sem került sor az eltelt négy évtizedben.⁴⁴⁹

Mivel tehát a magyar folklorisztikában nincsen hagyománya a történeti prózafolklor, ezen belül a mesék kritikai kiadásának, ez a kiadás kutatási hagyomány és kiadási gyakorlat hiányában számos, nehezen megoldható problémát vetett fel. Ezért volt fontos a tervezet (különösen a kéziratok átírási módszerének) közzététele és interdiszciplináris vitára bocsátása annak érdekében, hogy olyan szakmai konszenzus jöhessen létre e tárgyban, amely nemcsak a jelenlegi, de esetleg további, hasonló jellegű folklorisztikai kritikai kiadások számára is támpontul szolgálhat.

A legfontosabb feladat annak megállapítása volt, hogy a tervezett kiadásban mi tekinthető főszövegnek. A népmesék lejegyzésétől a kiadásig tartó szövegalkítási fázisok az egyes mesék esetében különböző szövegállapotokban érhetőek tetten. A legtöbb kézirat a lejegyző szövegrögzítését, illetve azzal egyidejű autográf javításait tartalmazza. Néhány szöveg esetében más kéztől (Arany Lászlótól és másoktól) származó, a szöveg szintjén megjelenő beavatkozások láthatóak, melyek első pillantásra is jól elkülöníthetőek a korábbi kézírásoktól. Ahol a szövegtesten nem állapítható meg utólagos korrekció, általában ott is kimutatható legalább a címadásban megmutatkozva utólagos beavatkozás (a legtöbb esetben címadásról, néhány esetben a cím megváltoztatásáról van szó).

Arany László az 1862-ben kiadott kötet meséinek végső formába öntéséhez használta fel ezeket a részben javított kéziratokat, míg a kiadott szövegek sajtó alá szánt tisztázata elveszett vagy lappang. Összegezve, *legalább két, de általában inkább három különböző szövegállapot* (1. kézirat lejegyzés és a lejegyző javításai, 2. a lejegyzést követő utólagos javítás a kéziraton, 3. kiadott változat) *szinoptikus érvényesítése vált szükségessé* a kritikai kiadás elkészítése során, a szöveg alakulásának és az alkotói folyamat rétegeinek feltárása érdekében.

Főszövegnek ez esetben tehát nem a szájhagyományban élt szöveg (vagy annak valamilyen ideális, rekonstruált változata) tekintendő, sem pedig az 1862-ben kiadott, Arany László nevével ellátott nyomtatott változat, hanem minden szöveg esetében a meglévő kézirat első lejegyzéséből kiindulva az ott nyomon követhető *szövegalkítás* került a középpontba.

Ennek érdekében egy olyan átírási rendszer került kialakításra, amely lehetővé teszi az adott kézirat szövegen ejtett módosítások *egyidejű* bemutatását, miköz-

448 VOIGT–BALOGH 1974.

449 Az újragondolására tett javaslatokat lásd VOIGT 1999; BARNA 2003; VOIGT 2004.

ben a lábjegyzetbe kerülő textológiai kommentárok számát jelentősen csökkenti. Ily módon elkülöníthető egymástól a *lejegyző által létrehozott szöveg* és annak *saját kezű korrekciója az eltérő kéztől származó javításoktól*. Amennyire lehetséges, az átírt szövegek képét a kézirásokhoz kell közelíteni; az átírás során pedig alsó és felső index, valamint kurziválás alkalmazása is szükségessé vált.

A kéziratok átírása során *alsó indexbe* kerültek minden esetben a törlések, kihúzások és átírt szövegrészek, azaz minden olyan betű- és szóváltozat, melyet elvetettek vagy megváltoztattak (tehát *amit* megváltoztattak). Ezt a logikát követve *felső indexbe* kerültek a beszúrások és az átjavítások (tehát *amire* javították a szöveget).

Kurziválás jelöli a lejegyzőtől eltérő kéztől származó beavatkozásokat. Problémát okoznak azon esetek, amikor az utólagos (általában ceruzás) bejegyzésen még további javítás is van, ez esetben a vázolt átírási rendszer alapján a felső indexet kellene ismét alsó, majd a javítást felső indexbe tenni. Mivel az ilyen (ritkán előforduló) eseteket nem lehet következetesen érvényesíteni, ezért ezeknél szükséges lábjegyzetben magyarázni a szövegmódosításokat.

Az indexelésnek megvan az az előnye, hogy alkalmazása révén a *különböző szövegváltozatok egyenrangúságát* lehet érzékeltetni. Mivel a lábjegyzetek száma ebben az átírásban ugyanabba a pozícióba került, mint a javított szöveg, ezért a hivatkozásokat félkövérrel szedett számok jelölik, eltérően a módosított szövegtől.

Kötetünkben a kéziratos, illetve az 1862-ben publikált szövegváltozatok *együttes* közlésére kerül sor, oly módon, hogy bal oldalt a kéziratos szövegváltozat transzkripciója, jobb oldalt pedig az ennek megfelelő kiadott szövegváltozat szerepel. Ez a szinoptikus megoldás biztosítja a kiadás egyik alapvető céljának megvalósulását, vagyis a kéziratos, illetve a publikált szövegek összehasonlíthatóságát. *A kéziratos mesék folyamatos számozásban következnek az 1862-es kötetben való megjelenésük sorrendje szerint*, ez a szigorú rend azonban egy helyen megtörik: *Az ördög-szerető* esetében két kézirat tartozik ugyanahhoz a kiadott szöveghez. Ezt követően a kéziratban fennmaradt, ám 1862-ben nem publikált meseszövegek kerülnek közlésre. Az *Eredeti népmesék* 1862-ben kiadott 36 meseszövege után két, 1982-ig *kiadatlan* népmese kéziratát (*Az özvegy ember és az özvegy aszony*, illetve a *Bolond Jankó* című mesékét) [37.] és [38.] számozással közöljük. A Kovács Ágnes által 1982-ben kiadott harmadik, *Nemtudomka* című mesét a kézirat kétes hitelessége miatt nem vettük fel szöveggözlésünkbe. Közlünk ugyanakkor [39.] szám alatt egy cím nélküli, pár soros mesetöredéket.

A meseszövegeket azért a kiadott szövegek sorrendjében tesszük közzé, mert az egyes mesék kéziratái többnyire különálló egységek, az egymás után bekötött lapok sorrendje a kéziratárosok 20. századi iratrendezési koncepcióján kívül mást nem tükröz, így a kéziratok eredeti sorrendje nem rekonstruálható.

Ezzel szemben a találósok kéziratái nagyrészt egybefüggő egységet alkotnak, így megjelenítik a szövegek lejegyzőik által megszabott sorrendjét is, ezért ez esetben eltérünk a meséknél alkalmazott közlési rendtől, és *a találósok szövegét a kéziratok sorrendjében közöljük*.

Magától értetődő a kéziratok betűhív átírása; a helyesírás és a központosítás (akár egyazon szövegen belül megjelenő) következetlenségei művelődéstörténeti szempontból információértékkel bírnak a korabeli íráshasználatról és a lejegyzők műveltségéről. Ugyanakkor nem jelöljük azt, ha a lejegyzők a sor végén az utolsó szót helyhiány miatt félbehagyták vagy áthúzták, majd a következő sor elején újra kiírták. A tintapacák/tollhibák jelölése is elmarad, kivéve, ha emiatt olvashatatlaná vált egy-egy betű vagy szó. Arany László néhány esetben ceruzával, (K) jellel jelölte a mesekéziratokon az általa hiányolt új bekezdéseket, ezeket szövegközlésünk nem érvényesíti, csupán (utólagos beavatkozásról lévén szó, felső indexben) feltünteti Arany László ezen ceruzajeleit. Amennyiben ékezetes betűk esetén nem volt eldönthető, hogy a lejegyző rövid vagy hosszú változatot kívánt-e megjeleníteni, a mai helyesírás szerint írjuk át a kérdéses betűt. Az átírás nem terjed ki a sortörésekre, ezek jelölése elmarad (prózai szövegekről lévén szó, feltételezhetően a sor vége csak azt jelenti, hogy a papírnak vége van).

A sajtó alá rendezők megjegyzései minden esetben *szögletes zárójel*ben találhatóak. A sajtó alá rendezők olvasási bizonytalanságát *szögletes zárójelben kérdőjel* jelöli. Azon szöveghelyeknél, ahol eredetileg a javítástól egyértelműen eltérő betű, szótag vagy szó állt, ám nem tudtuk megnyugtatóan azonosítani a javítás előtti változatot, ott *alsó indexben szögletes zárójelbe került kérdőjel* ^[2] utal a problémára. A kéziratok és kiadott szövegek oldalszámait szintén szögletes zárójelben adjuk meg szövegközlésünkben. A központosítási jeleket érintő változtatásokat nem indexeljük, hanem a főszövegen belül csúcsos zárójelben (< >) szerepelnek az átjavított vagy törlésre ítélt központosítási jelek.

Textológiai jellegű megjegyzéseinket a szövegközlés lábjegyzeteiben, a tartalmi megjegyzéseket végjegyzetben közöljük. A minden egyes meseszöveghez kapcsolódó végjegyzet feltünteti a kézirat lelőhelyét, általános leírása mellett megnevezi a lejegyzőt, valamint megadja a szöveg megjelenésének adatait, a típusszámot, röviden ismerteti a mesetípus nemzetközi szakirodalmát (különös tekintettel a

típus legkorábbi ismert feljegyzéseire, elterjedésére), valamint a 19. századi magyar variánsokat. A jegyzeteket összesített szó- és szólásmagyarázat zárja. A talalósok jegyzetei a kéziratok, az első kiadások és a 19. századi magyar variánsok adatait tartalmazzák.

A kéziratos és a kiadott szövegek szinoptikus kiadását több körülmény indokolja. Egyrészt, mint fentebb szó volt róla, a köztudat a Gyulai Pál szerkesztette 1901-es kiadást fogadja el Arany László mesegyűjteményének, ez azonban részben válogatás, részben átírás, illetve nem Arany László gyűjtötte szöveget is tartalmaz, tehát önmagában is időszerű a mű új kiadása, mivel az *Eredeti népmesék* című kötetnek nem jelent meg újabb kiadása a 19–20. században.⁴⁵⁰ Másrészt az Arany László-féle módosítások megértésének szempontjából is fontos, hogy egymás mellett legyen olvasható az alakuló kéziratos, illetve az 1862-ben kiadott szövegváltozat. Heinz Rölleke ugyanígy, tükröztetve adta ki a Grimm-mesék őskéziratának szövegeit, illetve az autorizált változatokat.⁴⁵¹ Mivel az *Eredeti népmesék* olyan ún. könyvmese (*Buchmärchen*), vagyis erőteljes szerkesztői beavatkozást magán viselő, ámde a színhagyományt reprezentálni kívánó munka, amelynek szövegformálási eljárásai, kanonizációja és hatása is hasonló a Grimm-mesékéhez, ezért hazai előzmények hiányában kiadásunk előképének a Grimm-filológia egyik alapmunkáját tekintjük, amely tehát a Grimm fivérek mesegyűjteményének ún. őskéziratát, illetve a *Kinder- und Hausmärchen* kiadott szövegét tette közzé szinoptikus kiadásban. Rölleke munkássága a nemzetközi mesevilág egyik csúcsteljesítménye, és mivel ez a megoldás rendkívül meggyőző és szemléletes, az anyag sajátosságai miatt döntöttünk ezen kiadási mód mellett, bár Rölleke jelölésrendszerét nem vettük át. Emellett Rölleke közlésmódjától eltérően kiadásunkban arra törekedtünk, hogy egy-egy oldalpárra az eltérő terjedelmű kéziratos és kiadott mesék tartalmilag egymásnak megfeleltethető egységei kerüljenek. Ez esetenként a forrásszövegek bekezdéseinek, mondatainak megbontásával járt együtt, ugyanakkor a lejegyzések és a kiadott szöveg különbségeit, a szövegalkítás folyamatát úgy lehetséges érzékeltetni, ha a kéziratos szöveg mellett tükrözve olvasható a végső, kiadott szövegváltozat is.

450 Az elmúlt egy évtizedben láttak napvilágot faksimile kiadásai. Az Arany László-mesék 20–21. századi kiadásait áttekintő jegyzéket lásd a függelékben.

451 RÖLLEKE 1975.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ADAMIKNÉ JÁSZÓ Anna (szerk.) 2011 *A magyar olvasástanítás története. Az olvasásról az olvasásért: az élő ábécé.* Budapest: Osiris
- AJÖM VI. 1952 *Arany János Összes Művei.* VI. *Zsengék, töredékek, rögtönzések.* S. a. r. Voinovich Géza. Budapest: Akadémiai
- AJÖM X. 1962 *Arany János Összes Művei.* X. *Prózai művek* 1. S. a. r. Keresztury Mária. Budapest: Akadémiai
- AJÖM XI. 1968 *Arany János Összes Művei.* XI. *Prózai Művek* 2. S. a. r. Németh G. Béla. Budapest: Akadémiai
- AJÖM XII. 1963 *Arany János Összes Művei.* XII. *Prózai Művek* 3. S. a. r. Németh G. Béla. Budapest: Akadémiai
- AJÖM XIII. 1966 *Arany János Összes Művei.* XIII. *Hivatali iratok* 1. *Nagyszalonta–Nagykőrös–Budapest (1831–1865).* S. a. r. Dánielisz Endre–Törös László–Gergely Pál. Budapest: Akadémiai
- AJÖM XV. 1975 *Arany János Összes Művei.* XV. *Arany János levelezése (1828–1851).* S. a. r. Sáfrán Györgyi. Budapest: Akadémiai
- AJÖM XVI. 1982 *Arany János Összes Művei.* XVI. *Arany János levelezése (1852–1856).* S. a. r. Sáfrán Györgyi. Budapest: Akadémiai
- AJÖM XVII. 2004 *Arany János Összes Művei.* XVII. *Arany János levelezése (1857–1861).* S. a. r. Korompay H. János. Budapest: Universitas
- AJÖM XVIII. 2004 *Arany János Összes Művei.* XVIII. *Arany János levelezése (1862–1865).* S. a. r. Új Imre Attila. Budapest: Universitas–MTA BTK Irodalomtudományi Intézet
- AJÖM XIX. 2015 *Arany János Összes Művei.* XIX. *Arany János levelezése (1866–1882).* S. a. r. Korompay H. János. Budapest: Universitas–MTA BTK Irodalomtudományi Intézet
- AKNAY Tibor 2003 *Gáspár János (1816–1892). Dokumentumok.* Budapest: Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (A magyar neveléstörténet forrásai XIX.)
- ALÖM I. 1900 *Arany László Összes Művei.* I. *Költemények.* Közrebocsátja Gyulai Pál. Budapest: Franklin Társulat
- ALÖM II. 1901 *Arany László Összes Művei.* II. *Tanulmányok* I. *Irodalmi és nyelvészeti tanulmányok.* Közrebocsátja Gyulai Pál. Budapest: Franklin Társulat
- ALÖM III. 1901 *Arany László Összes Művei.* III. *Tanulmányok* II. *Történelmi és politikai tanulmányok.* Közrebocsátja Gyulai Pál. Budapest: Franklin Társulat

- ALÖM IV. 1901 *Arany László Összes Művei. IV. Magyar népmese-gyűjteménye.* Közreboicsátja Gyulai Pál. Budapest: Franklin Társulat
- ANTAL Gábor 1947 Voinovich Géza: Hogyan pusztultak el Arany János verseinek és prózai írásainak kéziratjai? *Haladás* III. 3. sz. 10.
- ARANY János 2003 *Arany János összes költeményei. I. Versek, versfordítások és elbeszélő költemények. II. A Toldi-trilógia. A hun trilógia.* S. a. r. és a jegyzeteket írta Szilágyi Márton. Budapest: Osiris (Osiris Klasszikusok)
- ARANY János 2016 *Arany János Munkái. Lapszéli jegyzetek 1. Folyóiratok I.* S. a. r. Hász-Fehér Katalin. Budapest: Universitas–MTA BTK Irodalomtudományi Intézet
- ARANY László 1862 *Eredeti népmesék.* Pest: Heckenast
- ARANY László 1864 Egy pár székely „vad rózsza” védelme. *Pesti Napló* XV. 118. sz. (máj. 25.) 1–2.
- ARANY László 1867 Magyar népmeséinkről. *Budapesti Szemle* XI. 8. kötet, 25. sz. 40–66; 26–27. sz. 200–228.
- ARANY László 1870 Magyar népmeséinkről. *A Kisfaludy Társaság Évtalajai* IV. 108–191.
- ARANY László 1904 *Arany László Munkái.* S. a. r. és bevezetéssel ellátta Kozma Andor. Budapest: Franklin Társulat
- ARANY László 1960 *Válogatott művei.* S. a. r. Németh G. Béla. Budapest: Szépirodalmi
- ARANY László 1978 Magyar népmeséinkről. In Dömötör Tekla–Katona Imre–Voigt Vilmos (szerk.): *Folklorisztikai tudománytörténet. Szöveggyűjtemény. I. 1840–1900.* Budapest: Tankönyvkiadó, 340–391.
- ARANY László 2007 *Magyar népmesék.* Az OSZK Magyar Elektronikus Könyvtárának digitalizált szöveggönyve felhasználásával. Budapest: Népszabadság (A magyar irodalom remekei, II. sorozat, Népszabadság könyvek)
- B. F. [BARÁTH Ferenc] 1901 Az Arany családról. *Vasárnapi Ujság* XLVIII. 47. sz. 761–762.
- BALOGH Piroska 2017 „Hát még egy harmadik nincs: aestheticce?” A *Széptani jegyzetek* esztétikatörténeti olvasatai. *Irodalomtörténet* XCVIII. 419–431.
- BANÓ István 1988 Népmese. In Vargyas Lajos (főszerk.)–Istvánovits Márton (szerk.): *Magyar néprajz V. Magyar népköltészet.* Budapest: Akadémiai, 7–78.
- BÁNÓCZI József–WESZELY Ödön 1909 *Poetika, retorika és olvasókönyv. A tanító- és tanítónő képzőintézetek harmadik osztálya számára.* Második, javított kiadás. Budapest: Lampel

- BARÁTH Ferenc 1884 *Magyar olvasókönyv hozzá csatolt tanszöveggel a gimnáziumok IV-ik s a reáliskolák s polgári leányiskolák megfelelő osztályai számára.* Második, javított kiadás. Budapest: Eggenberger
- BARÁTH Ferenc 1898 Arany László 1844–1898. *Vasárnapi Ujság* XLV. 32. sz. (aug. 7.) 549–550.
- BARNA Gábor (szerk.) 2003 *Történeti források és jelenkori folklórszövegek lejegyzésének, átírásának és kiadásának kérdései.* Szeged: Szegedi Tudományegyetem (Folklorisztikai Olvasmányok III.)
- BCLJ 1880–1885 *Budapesti Czim- és Lakjegyzék.* I–V. A Bejelentési Hivatal hiteles adatai alapján. Budapest: Franklin-Társulat
- BENEDEK Elek 1894 A „bak-arasznyi” ember. *Fővárosi Lapok* XXI. 336. sz. (dec. 5.) 2887–2889.
- BENEDEK Elek 1894–1896 *Magyar mese- és mondavilág. Ezer év meseköltése.* I–V. Széchy Gyula szövegrajzaival. Budapest: Athenaeum
- BENEDEK Elek 1899 „Nyilttér”. *Magyar Kritika* II. 16. sz. (máj. 15.) 244.
- BENEDEK Katalin (s. a. r.) 2004 *Három vándorló Királyfrul való História. A sárospataki kéziratok népmesegyűjtemény (1789).* Az utószót írta, valamint a jegyzeteket és mellékleteket készítette Benedek Katalin. Szerkesztette Fazekas Zsuzsa. A meséket lejegyezte Iancu Laura. Budapest: Európai Folklór Intézet–LHarmattan
- BENKŐ Imre 1897 *Arany János tanársága Nagy-körösön.* Szilágyi Sándor előszavával. Nagyköros: Nyomatott Ottinger Edénél
- BERZE NAGY János 1966a Arany-tanulmányok I. A folklorista Arany. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1965*, 129–133.
- BERZE NAGY János 1966b Arany-tanulmányok II. Arany László eredeti népmeséi. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1965*, 133–151.
- BERZE NAGY János 1968 Kiegészítés Arany-tanulmányok című írásához. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1967*, 74.
- BITNITZ Lajos 1827 *A' magyar nyelvbeli előadás' tudománya.* Pest: Petrozai Trattner Mátyás
- BODNÁR Zsigmond–IVÁNYI István 1874 *Magyar olvasókönyv a középiskolák I. és II. osztálya számára.* Második kiadás. Pest: Aigner
- BULLA János 1876 *A tündér-öv. Regényes elbeszélés hét énekben.* Budapest: Kisfaludy-Társaság
- CZÖVEK Judit 2007 Adattárak. In Hoppál Mihály (szerk.): *A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete (1967–2007).* Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet, 103–126.

- CZUCZOR Gergely–FOGARASI János 1864 *A magyar nyelv szótára*. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából készítették Czuczor Gergely és Fogarasi János. Második kötet. Pest: Emich Gusztáv
- CZUCZOR Gergely–FOGARASI János 1865 *A magyar nyelv szótára*. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából készítették Czuczor Gergely és Fogarasi János. Harmadik kötet. Pest: Emich Gusztáv
- CSENGERY Antal 1928 *Hátrahagyott iratai és feljegyzései*. Bevezető tanulmányal ellátta Wlassics Gyula, közzétette Csengery Lóránt. Budapest: Magyar Történelmi Társulat (Magyarország újabbkori történetének forrásai)
- CSÖRSZ Rumen István 2017a „...melyben a dal megfoghat”. Arany János *Dalgyűjteménye* (1874) mint ihletforrás. In Gábori Kovács József–Major Ágnes (szerk.): „... és palota épül a puszta beszédből”. *Akadémiai tudományos ülésszakok a 200 éves Arany Jánosról*. Budapest: reciti, 163–212.
- CSÖRSZ Rumen István 2017b Arany János dalgyűjteménye és a debreceni kollégium. In Cieger András (szerk.): „*Hazám tudósi, könyvet nagy nevének!*” *Arany János pályájának művelődéstörténeti olvasatai*. Budapest: MTA BTK–OSZK–Universitas Kiadó, 9–35.
- DÁVIDHÁZI Péter 1994 *Hunyt mesterünk. Arany János kritikusi öröksége*. Második, javított kiadás. Budapest: Argumentum
- DEBRECZENI István 1968 *Arany János hétköznapijai*. Budapest: Gondolat
- DÉKÁNY Ráfael 2004 *A pityke és a kökény. Dékány Ráfael válogatott népmeséi az 1800-as évek második feléből*. A kötetet szerkesztette, a képeket válogatta és az utószót írta Kriston Vízi József. Az eredeti meseszövegeket gondozta és a válogatásban közreműködött Bereznai Zsuzsanna. A magyarázó szójegyzéket készítette és a kötet pedagógiai szakértését végezte Bordi Zsuzsanna. Budapest: Argumentum
- DEME Károly 1895 *Magyar olvasókönyv. A tanítóképző intézetek részére*. I. rész. *Az első osztály számára*. Pozsony: Stampfel Károly
- DOMOKOS Mariann 2010 Közelítések Arany László népmeseszöveg-konceptiójához. In Szemerényi Ágnes (szerk.): *Folklór és nyelv*. Budapest: Akadémiai, 297–312.
- DOMOKOS Mariann 2015a *Mese és filológia: Fejezetek a magyar népmeseszövegek gyűjtésének és kiadásának 19. századi történetéből*. Budapest: Akadémiai
- DOMOKOS Mariann 2015b A folklórgyűjtővel és a folklórszövegekkel kapcsolatos elvárások a 19. században. In Neumer Katalin (szerk.): *Médiák és váltások*. Budapest: MTA BTK Filozófiai Intézet–Gondolat Kiadó, 30–42. (Identitások és Médiák II.)

- DOMOKOS Mariann 2017 Olvasástörténet és folklorisztika. Közelítések a ponyvamesék 19. századi paraszti recepciójához. In Sasfi Csaba–Ugrai János (szerk.): *Iskola, művelődés, társadalom: Az oktatás, nevelés és művelődés társadalomtörténeti látószögei*. Budapest: Hajnal István Kör–Társadalomtörténeti Egyesület, 463–478.
- DOMOKOS Mariann–GULYÁS Judit 2009 Az Arany család mesekéziratainak és Arany László *Eredeti népmesék* című művének kritikai kiadásáról. *Ethno-Lore* XXVI. 11–77.
- DREISZIGER Ferencz 1892 *Az első osztály teljes vezérkönyve Herbart–Ziller rendszere nyomán*. Zenta: Klenóczky és Bíró
- EMERICZY Géza–GYERTYÁNYFFY István–KISS Áron (szerk.) 1896 *Falusi iskolások könyve. Osztatlan népiskolák számára*. 4. átdolgozott kiadás. Budapest: Dobrowsky és Franke
- ERCSEY Sándor 1883 *Arany János életéből*. Gyulai Pál előszavával és Arany János hatvan levelével. Budapest: Ráth Mór
- ERDÉLYI János 1846–1848 *Népdalok és mondák*. A Kisfaludy Társaság megbízásából szerkeszti és kiadja Erdélyi János. I. Pesten: nyomtatott Beimel Józsefnél, II. Pesten: Magyar Mihálynál, III. Pesten: nyomtatott Beimel Józsefnél (Magyar Népköltési Gyűjtemény)
- ERDÉLYI János 1851 *Magyar közmondások könyve*. A Kisfaludy Társaság megbízásából szerkeszti és kiadja Erdélyi János. Pesten: Kozma Vazulnál
- ERDÉLYI János 1855 *Magyar népmesék*. Kiadja Erdélyi János. Képes kiadás. Pest: Heckenast Gusztáv
- FARAGÓ József 1965 Utószó. In *Fehérlófia. Arany László magyar népmese-gyűjteményéből*. Bukarest: Ifjúsági Könyvkiadó, 149–157.
- FARAGÓ József 1967 Benedek Elek mesevilága. In Benedek Elek: *A táltos asszony. Népmesék és mondák*. Bukarest: Irodalmi Könyvkiadó, 5–28.
- FARAGÓ József 1977 Gyulai Pál, a balladagyűjtő diák. In Faragó József: *Balladák földjén. Válogatott tanulmányok, cikkek*. Bukarest: Kriterion, 29–35.
- FARAGÓ József 2005 A székely népballadák gyűjtése. In Faragó József: *Ismét a balladák földjén. Válogatott tanulmányok, cikkek*. Bukarest: Kriterion, 75–118.
- GÁSPÁR János 1854 [1855] *Csemegék kisebb gyermekek számára*, melyekkel családok és kisdédóvodáknak kedveskedik Gáspár János nevelő. Második javított, nagyszámú verscsemegével és két színezett képpel bővített kiadás. Kolozsvár: özvegy Barráné és Stein sajátja
- GÁSPÁR János–KOVÁCSI Antal 1848 *Magyar-olvasókönyv tanodák és magán-növendékek használatára*. Első folyam, hét-tizenegy éves mindkét-ne-

- mű gyermekeknek. Néhány pályatárs közremunkálásával dolgozák és szerkeszték Gáspár János és Kovácsi Antal. Kolozsvár: özvegy Barráné és Steinnál
- GÁSPÁR János–KOVÁCSI Antal 1853a *Magyar Olvasó-könyv*. Tanodák és magán-növendékek használatára. Első folyam első fele. Elemi, polgári és reál-tanodáknak s a gymnasiumok első osztályának. Dolgozák és szerkeszték Gáspár János és Kovácsi Antal, nevelők. Második javított és bővített kiadás. Budapesten, Geibel Ármin bizományosunknál. Első folyam. 7–11 éves gyermekeknek. Kolozsvár: özvegy Barráné és Stein sajátja
- GÁSPÁR János–KOVÁCSI Antal 1853b *Magyar Olvasó-könyv*. Tanodák és magán-növendékek használatára. Első folyam második fele. Elemi, polgári és reál-tanodáknak s a gymnasiumok első és második osztályainak. Dolgozák és szerkeszték Gáspár János és Kovácsi Antal, nevelők. Kolozsvár: özvegy Barráné és Stein sajátja
- GERGELY Pál 1952 A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának újabban megszerzett vagy feltárt kéziratairól. *Ethnographia* LXIII. 207–208.
- GÖÖZ József–SCHÖN József–TRÁJTLER Károly 1890 *Magyar nemzeti olvasókönyv a népiskolák II. osztálya számára*. Budapest: Lampel Róbert
- GRIMM, Jacob és Wilhelm 2009 *Családi mesék*. Fordította és az utószót írta Adamik Lajos és Márton László. Pozsony: Kalligram
- GULYÁS Judit 2006 „...úgy kívánhat helyt Muzáronban mint a' Galériákban a' Breughel ördögös és boszorkányos bohóskodásai”. A Muzáron, Élet és Literatura meseközlései és korabeli fogadtatásuk (1829–1833). In Ekler Andrea–Mikos Éva–Vargyas Gábor (szerk.): *Teremtés: Szövegfolklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteletére*. Budapest: L'Harmattan, 497–547.
- GULYÁS Judit 2008 A mese szó használata a magyar írásbeliségben 1772–1850 között, *A magyar nyelv nagyszótárának történeti korpusza* alapján. In Gulyás Judit (szerk.): *Tanulmányok a 19. századi magyar szövegfolklorról*. Budapest: ELTE Folklore Tanszék, 165–241. (Artes Populares 23.)
- GULYÁS Judit 2010 „Mert ha irunk népdalt, mért ne népmesét?” *A népmese az 1840-es évek magyar irodalmában*. Budapest: Akadémiai
- GULYÁS Judit 2011 Hitelesség, hamisítás, textualizáció. A Benedek Elek meséi kapcsán kialakult vita. In Benedek Katalin (szerk.): *A népköltészet terített asztalánál*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet, 25–46.
- GULYÁS Judit 2014 Erdélyi János meseértelmezéséről. *Irodalomtörténeti Közlemények* CXIII. 629–653.

- GULYÁS Judit 2015 A szóbeliség értéke, értelmezése és a folklorisztika önmeghatározása. In Neumer Katalin (szerk.): *Médiák és váltások*. Budapest, MTA BTK Filozófiai Intézet–Gondolat Kiadó, 11–29. (Identitások és Médiák II.)
- GULYÁS Judit 2016 Egy skót népmese gyűjtemény magyar recepciója (Arany János: Nyugot-felföldi népmondák). *Ethnographia* CXXVII. 520–542.
- GULYÁS Judit 2017a „Ama solidaritás”... – A mese értelmezése Arany János értekező prózájában az 1850-es és 1860-as évek fordulóján. In Cieger András (szerk.): *„Hazám tudósi, könyvet nagy nevének!” Arany János pályájának művelődéstörténeti olvasatai*. Budapest: MTA BTK–OSZK–Universitas Kiadó, 209–242.
- GULYÁS Judit 2017b A magyar mesekutatás kezdetei. Henszlmann Imre komparatív tipológiai és szimbolikus mitológiai mesetanulmányának koncepciója. In Hansági Ágnes–Hermann Zoltán–Mészáros Márton–Szekeres Nikoletta (szerk.): *Mesebeszéd: A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*. Budapest: Fiatal Írók Szövetsége, 131–168.
- GYERTYÁNYFFY István–KISS Áron–RADÓ Vilmos (szerk.) [1889?] *Olvasókönyv az elemi népiskolák II. osztálya számára*. 5. kiadás. Budapest: Méhner
- GYÖNGYÖSY László 1901 *Arany János élete és munkái*. Budapest: Franklin-Társulat
- GYULAI Pál 1860 Adalék népköltészetünkhöz. *Budapesti Szemle* I. folyam, IX. kötet, 272–299.
- GYULAI Pál 1862 Eredeti népmesék. Összegyűjtötte Arany László. [Ismertetés] *Budapesti Szemle* I. folyam, XV. kötet, 386–392.
- GYULAI Pál 1902a Arany László. Bevezetésül költeményei kiadásához. 1898. In Gyulai Pál: *Emlékbeszéd*. II. kötet. Második, bővített kiadás. Budapest: Franklin-társulat, 151–172.
- GYULAI Pál 1902b Arany László ravatalánál. 1898. augusztus 3. In Gyulai Pál: *Emlékbeszéd*. II. kötet. Második, bővített kiadás. Budapest: Franklin-társulat, 435–436.
- GYULAI Pál 1961a *Bírálatok, cikkek, tanulmányok*. S. a. r. és a jegyzeteket írta Bisztray Gyula és Komlós Aladár. Budapest: Akadémiai
- GYULAI Pál 1961b *Gyulai Pál levelezése 1843-tól 1867-ig*. S. a. r. és a jegyzeteket írta Somogyi Sándor. Budapest: Akadémiai
- HALÁSZ Imre 1917 Arany János és családja. *Nyugat* X. 5. sz. 438–441.
- HATVANY Lajos 1960 *Gyulai Pál estéje. Tanulmányok, emlékezések*. Budapest: Gondolat
- HEGEDŰS András 1957 *Arany János a katedrán*. Budapest: Tankönyvkiadó

- HEGEDŰS Imre János 2009 *Benedek Elek monográfia*. Csíkszereda: Pallas-Akadémiai Könyvkiadó (Bibliotheca Transsylvanica 47.)
- HENSZLMANN Imre 1847: A népmese Magyarországon. *Magyar Szépirodalmi Szemle* I. 2. félév, 6. sz. (aug. 8.) 81–86; 7. sz. (aug. 15.) 100–106; 8. sz. (aug. 22.) 117–122; 9. sz. (aug. 29.) 133–141; 10. sz. (szept. 5.) 152–156; 11. sz. (szept. 12.) 164–172; 12. sz. (szept. 19.) 181–188; 13. sz. (szept. 26.) 200–207; 14. sz. (okt. 3.) 213–220; 15. sz. (okt. 10.) 228–236; 21. sz. (nov. 21.) 321–324; 22. sz. (nov. 28.) 346–349; 23. sz. (dec. 5.) 361–366; 24. sz. (dec. 14.) 379–380.
- HENSZLMANN Imre 1978 A népmese Magyarországon. In Dömötör Tekla–Katona Imre–Voigt Vilmos (szerk.): *Folklorisztikai tudománytörténet. Szöveggyűjtemény*. I. 1840–1900. Budapest: Tankönyvkiadó, 246–321.
- HERMANN Zoltán 2004 Befejezni nem. A mese- és elbeszélés-gyűjtemények kerettörténeteiről. *Ex-Symposion* XIII. 46–47. sz. 53–56.
- IPOLYI Arnold 1854 *Magyar mythologia*. Pest: Heckenast
- IPOLYI Arnold 1855 Erdélyi János. Magyar népmesék. [Ismertetés] *Magyar Sajtó* I. 82. sz.
- IPOLYI Arnold 1858 A magyar népmeseügy s különösen Gaal György mesegyűjteménye. *Új Magyar Muzeum* VIII. 413–424.
- IPOLYI Arnold 2006 *Ipolyi Arnold kéziratoss folklorgyűjteménye egész Magyarországról, 1846–1858*. Közreadja Benedek Katalin. Budapest: Balassi (Magyar Népköltészet Tára VI.)
- JÓKAI Mór 1856 *A magyar nép adomái*. Pest: Heckenast Gusztáv
- JÓKAI Mór 1904 Egy nap Arany Jánosnál. In Jókai Mór: *Önmagáról*. Budapest: Franklin Társulat, 271–286.
- K. G. [KAZINCZY Gábor] 1864 Finn népmesék III. *Koszorú* II/1. 4. sz. (jan. 24.) 89–90.
- KÁLMÁNY Lajos 1881 *Szeged népe*. I. *Ős Szeged népköltése*. Gyűjtötte Kálmány Lajos. Arad: Réthy Lipót és fia
- KÁLMÁNY Lajos 2015 *Alföldi gyűjtés*. Közreadja Forrai Ibolya–Raffai Judit. Budapest: Balassi (Magyar Népköltészet Tára XVI., Fontes Musei Ethnographiae II.)
- KÁRMÁN Mór 1875 *Magyar olvasókönyv*. I. kötet. 2. kiadás. Budapest: Egenberger
- KASZAP-ASZTALOS Emese–SIDÓ Anna 2018 „Melyik talál?” *Arany János életében készült képmásai*. Budapest: Petőfi Irodalmi Múzeum
- KATONA Lajos 1894 A magyar népmese irodalma. I. Magyar népmesegyűjtemények. *Ethnographia* V. 57–58.

- KATONA Lajos 1899 Contes et légendes de Hongrie... [Ismertetés] *Ethnographia* X. 63–65.
- KÉKY Lajos 1936 *A százéves Kisfaludy-Társaság története (1836–1936)*. Budapest: Franklin-Társulat
- KEMÉNY Mária 1994 Az Akadémia bérházának sorsa. *Művészettörténeti Értesítő* XLIV. 129–132.
- KEMÉNY Mária 2015 *A Magyar Tudományos Akadémia palotája*. Budapest: Osiris–MTA BTK
- KEMPELEN Béla 1931 *Magyar nemes családok*. X. Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata
- KERESZTURY Dezső 1969 A költő fia. (Arany László születésének 125. évfordulójára.) *Irodalomtörténet* LI. 693–702.
- KISS Áron 1881–1883 *A magyar népiskolai tanítás története*. I–II. Budapest: Franklin Társulat
- KISS Gabriella 1964 Arany László népköltési hagyatékából. *Ethnographia* LXXV. 475–476.
- KOMÁROMY Lajos–LAKITS Vendel–LUTTENBERGER Ágost–PÉTERFY Sándor (szerk.) 1889 *Képes magyar olvasókönyv. Elemi népiskolák 2. osztálya számára*. 2. kiadás. Budapest: Singer és Wolfner
- KOROMPAY Bertalan 1989 Folklórunk nagy kezdeményezői. Arany László. In *Finn nyomokon. Folklór, néprajz, irodalom*. I. Budapest: szerzői kiadás
- KOROMPAY H. János 2002 A „kegyeletes fiú” textológiája. (Az Arany János-levelek kiadástörténetéhez.) In Korompay H. János (szerk.): *A két Arany. Összehasonlító tanulmányok*. Budapest: Universitas, 174–199.
- KOROMPAY H. János 2008 „De többet erről nem írhatok.” Az Arany–Ercsey levelezés eltűnt darabjairól. *Irodalomtörténeti Közlemények* CXII. 37–53.
- KÓSA László 2001 *A magyar néprajz tudománytörténete*. Budapest: Osiris
- KOVÁCS Ágnes 1961 Benedek Elek és a magyar népmesekutató. *Ethnographia* LXXII. 430–444.
- KOVÁCS Ágnes 1969 A XX. században rögzített magyar népmeseszövegek XIX. századi nyomtatott forrásai. I. Arany László magyar népmesegyűjteménye. *Népi Kultúra–Népi Társadalom* II–III. 177–214.
- KOVÁCS Ágnes 1977 A 20. században rögzített magyar népmeseszövegek 19. századi nyomtatott forrásai. 2. Benedek Elek: Magyar mese- és mondavilág I–V. *Népi Kultúra–Népi Társadalom* IX. 139–188.

- KOVÁCS Ágnes 1978 *A Flóri könyve és a Csemegék*. In Zelnik József (szerk.): *Folklorizmus egykor és ma*. Kecskemét, Bács-Kiskun megyei Művelődési Központ: 41–52. (Folklor, Társadalom, Művészet 4–5.)
- KOVÁCS Ágnes 1979 *A gyöngyöt síró, rózsát nevető leány*. In Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon* II. Budapest: Akadémiai, 369–372.
- KOVÁCS Ágnes 1982 *Arany Juliska és Arany László meséi*. In Novák László (szerk.): *Arany János tanulmányok*. Nagykőrös, 495–530. (Nagykőrösi Arany János Múzeum Közleményei II.)
- KOVÁCS Ágnes 1983 *Búcsú Gergely Páltól*. *Ethnographia* XCIV. 452.
- KÖVÁRI József 1934 *Ötven év a Kisfaludy-Társaság történetéből (1849–1899)*. Szombathely: Martineum Könyvnyomda Rt
- KRAUSZ Sándor 1902 *A Herbart–Ziller–Rein-féle didaktikai elmélet és gyakorlat. Tanítók és tanítónövendékek számára*. Budapest: Lampel
- KRIZA János 1863 *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*. Első kötet. Kolozsvártt: Stein János erd. muz. egyleti könyvtár bizománya
- KRIZA JÁNOS 2012 *„Így nőtt fejemre a sok vadrózsá...” Levelek, dokumentumok Kriza János népköltészeti gyűjtőtevékenységének történetéhez*. A szétszóródott kéziratot összegyűjtötte, sajtó alá rendezte, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Szakál Anna. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság–Magyar Unitárius Egyház
- KRIZA János 2013 *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok*. Második kötet. Kriza János és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság
- LÁZÁR Béla 1891 *Arany Juliska*. (Ujabbban talált levelek alapján.) *Fővárosi Lapok* XXVIII. 269. sz. (okt. 1.) 1989–1990.
- LENGYEL Réka 2016 *A visszanyert könyvtár: A Széll Farkas-gyűjtemény feldolgozásának lehetőségei a 21. században*. In Nyerges Judit–Verók Attila–Zvara Edina (szerk.): *MONOKgraphia: Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára*. Budapest: Kossuth, 472–478.
- M. ZS. [MÓRICZ Zsigmond?] 1932 *Arany János családja levelezéséből*. *Nyugat* XXV. 20. sz. 371–376.
- MERÉNYI László 1861 *Eredeti népmesék*. Első és második rész. Pest: Heckenast Gusztáv
- MIKOS Éva 2005 *Szerelemdal... Megjegyzések egy Csokonai-vers népszerűségről, valamint társadalom- és művelődéstörténeti kapcsolatairól 19. századi*

- kalendáriumok alapján. In Gulyás Judit–Tóth Arnold (szerk.): *Mindenes gyűjtemény*. II. *Tanulmányok Küllös Imola 60. születésnapjára*. Budapest: ELTE Folklore Tanszék, 169–190.
- MILBACHER Róbert 2000 „...Földben állasz mély gyököddel...” *A magyar irodalmi népiesség genezisének akkulturációs metódusa és pórias hagyományának vázlatja*. Budapest: Osiris
- MNGY I. 1872 *Magyar Népköltési Gyűjtemény*. I. *Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből*. A Kisfaludy Társaság megbízásából szerkesztik és kiadják Arany László és Gyulai Pál. Pest: Athenaeum
- MNGY III. 1882 *Magyar Népköltési Gyűjtemény*. III. *Székelyföldi gyűjtés*. Gyűjtötték Kriza János, Orbán Balázs, Benedek Elek és Sebesi Jób. A Kisfaludy Társaság megbízásából szerkesztik és kiadják Arany László és Gyulai Pál. Budapest: Athenaeum
- MOZART, J. 1854 *Deutsches Lesebuch für die oberen Classen der Gymnasien* (1852–1854.) Dritter Band. Wien: Verlag und Druck von Carl Gerold
- N. N. 1882 A Nemzet Tárcája. Arany János kortársairól. *Nemzet* I. 54. sz. (okt. 24.) (Melléklet a „Nemzet” 54-ik számához.)
- N. N. 1890 Arany János a ponyván. *Ethnographia* I. 305–306.
- N. N. [SEBESTYÉN Gyula?] 1898 Arany László halála. *Ethnographia* VIII. 328.
- NAGY Ilona 2015 A Grimm testvérek mesegyűjteményéről. In Gulyás Judit (szerk.): Nagy Ilona: *A Grimm-meséktől a modern mondáig. Folklorisztikai tanulmányok*. Budapest: L'Harmattan–MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 15–63.
- NAGY Iván 1858 *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Negyedik kötet. Pest: Ráth Mór
- NÉMETH G. Béla 1960 Bevezetés. In *Arany László válogatott művei*. Budapest: Szépirodalmi, 7–109.
- NÉMETH G. Béla 1982 A Vadrózsa-pör és Arany. In Kriza Ildikó (szerk.): *Kriza János és a kortársi eszmeáramlatok. Tudománytörténeti tanulmányok a 19. századi folklorisztikáról*. Budapest: Akadémiai, 69–78.
- NIEDERMÜLLER Péter 1990 Adatok a magyar folklór szövegbázisának megkonstruálásához a XIX. században. *Ethnographia* CI. 96–104.
- OLOSZ Katalin 1998 Szabó Sámuel és a Vadrózsa-pör. *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 6. 7–26.
- OLOSZ Katalin 2000 A magyar népköltészet egy elfelejtett gyűjtője, Vass Tamás. *Erdélyi Múzeum* LXII. 237–245.

- OLOSZ Katalin 2013 Történet egy százötven évig készülő könyvről. In Kriza János: *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok*. Második kötet. Kriza János és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 17–89.
- OLOSZ Katalin 2017 A Kriza-hagyaték nyomában. *Keresztény Magvető* CXXXIII. 3–33.
- ORTUTAY Gyula 1939 A magyar népköltési gyűjtemények története. *Ethnographia–Népelet* L. 221–237.
- ORTUTAY Gyula 1960 A magyar népmese. In Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar népmesék*. I. A meséket válogatta és jegyzetekkel látta el Dégh Linda és Kovács Ágnes. Budapest: Szépirodalmi, 5–66.
- P. SZATHMÁRY Károly 1871 A magyar rege-világ. XV. Utósó közlemény. *Figyelő* I. 45. sz. 530–533.
- PAP Károly 1911 *Arany János magyar irodalomtörténete*. Pest: Franklin Társulat
- PETŐFI Sándor 1974 Zoltán fiam életrajza hét hónapos koráig. In *Petőfi Sándor Összes prózai művei és levelezése*. A szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta Martinkó András. Budapest: Szépirodalmi, 415–417.
- r.– [ARANY László] 1894 Magyar mese- és mondavilág. Ezer év meseköltése. Meséli Benedek Elek. Első kötet. [Ismeret] *Budapesti Szemle* XXII. 80. kötet, 216. sz. 473–478.
- RADÓ Vilmos 1881 A népiskolai olvasókönyvekről. *Néptanítók Lapja* XIV. 5–8; 26–28; 68–71; 88–90; 146–149; 167–170.
- RADÓ Vilmos 1886 Népmese. In Verédy Károly (szerk.): *Paedagogiai encyclopaedia különös tekintettel a népoktatás állapotára. A neveléstudomány szótára*. Budapest: Athenaeum, 666–674.
- ROLLA Margit 1944 *Arany estéje*. Budapest: Királyi magyar egyetemi nyomda
- RÖLLEKE, Heinz 1975 *Die älteste Märchensammlung der Brüder Grimm. Synopse der handschriftlichen Urfassung von 1810 und der Erstdrucke von 1812*. Cologny–Genève: Fondation Martin Bodmer
- RÖLLEKE, Heinz–MARQUARDT, Ulrike 1986 *Kinder- und Hausmärchen gesammelt durch die Brüder Grimm*. Transkriptionen und Kommentare in Verbindung mit Ulrike Marquardt von Heinz Rölleke. (Vergrößerter Nachdruck der zweibändigen Erstausgabe von 1812 und 1815 nach dem Handexemplar des Brüder Grimm-Museums Kassel mit sämtlichen handschriftlichen Korrekturen und Nachträgen der Brüder Grimm.) Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht

- RUTTKAY Veronika 1998 Arany Jánosné levelei tükrében. *Irodalomismeret* IX. 155–171.
- S. VARGA Pál 2005 *A nemzeti költészet csarnokai. A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*. Budapest: Balassi
- SAMU NAGY Dániel 2004 Csengery Antal társaságai. *Budapesti Negyed* XII. 4. sz. 289–312.
- SÁFRÁN Györgyi 1960a *Arany János és Rozvány Erzsébet*. Budapest: MTA Irodalomtörténeti Intézet (Irodalomtörténeti füzetek 31.)
- SÁFRÁN Györgyi 1960b Az öreg Arany – unokája leveleiben. *Irodalomtörténeti Közlemények* LXIV. 82–87.
- SÁFRÁN Györgyi 1973 *Arany János és Rozvány Erzsébet*. Bukarest: Kriterion
- SÁFRÁN Györgyi 1982 *Arany János-gyűjtemény, Petöfi Sándor–Szendrey Júlia kéziratok, K 501–527, K 531*. Budapest: MTA Könyvtára (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai 13.)
- SÁNDOR István (szerk.) 1977 *A magyar néprajztudomány bibliográfiája (1850–1870). Tanulmányok és adatok a Kárpát-medence etnográfijához*. Budapest: Akadémiai
- SÁRKÁNY Mihály 1971 Népmesekincsünk összetételéről. *Népi Kultúra–Népi Társadalom* V–VI. 159–170.
- SCHEIBER Sándor 1956 Arany János német nyelvű tankönyvbírálat. *Irodalomtörténeti Közlemények* LX. 74–75.
- SEBESTYÉN Gyula 1911 Arany László: Magyar népmese-gyűjtemény. *Ethnographia* XXII. 372–373.
- SEBESTYÉN Gyula 1917 Arany János és a hagyomány. (Elnöki megnyitóbeszéd a Magyar Néprajzi Társaság 1917 márciusi havi XXIX. rendes közgyűlésén.) Első közlemény. *Ethnographia* XXVIII. 1–6.
- SOLYMOSSY Sándor 1917 Arany János népiessége. *Ethnographia* XXVIII. 7–21.
- SOMOGYI Sándor 1956 *Arany László*. Budapest: Művelt Nép
- SZABÓ Sámuel 2009 *Erdélyi néphagyományok 1863–1884*. Szabó Sámuel és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Budapest–Marosvásárhely: Európai Folklor Intézet–Mentor Kiadó
- SZAKÁL Anna 2017 Aszfaltolvasztó kazánba hányt, szalonnasütéskor elpusztult, nyirkos pincében megpenészedett Kriza-kéziratok nyomában. Kísérlet a Gergely Pál konstruálta legenda lebontására. *Keresztény Magvető* CXXIII. 34–54.
- SZALONTAI [Arany János] 1880 Állatbeszélgetések. *Magyar Nyelvőr* IX. 188–189.

- SZÁSZ Károly 1885 Arany Jánosné koporsója felett (1885. febr. 21.). *Fővárosi Lapok* XXII. 44. sz. (febr. 22.), címlap
- SZÉCHY Károly 1890 Arany Juliskáról. (Fölvastatott a Kisfaludy-társaságnak folyó évi január 29-iki havi ülésében.) *Budapesti Szemle* XVIII., LXI. kötet, 158. sz. 241–263.
- SZENDREY Zsigmond 1914 Arany János a szalontai nép emlékezetében. *Irodalomtörténet* III. 64–67.
- SZILÁGYI Márton 2002 Petőfi Zoltán konfliktusos élete és halála. *Bárka* X. 4. sz. 71–81.
- SZILÁGYI Márton 2004 Nyitott kérdések az Arany-filológiában. *Irodalomtörténet* XXXV. 367–379.
- SZILÁGYI Márton 2017 „Mi vagyok én?” Arany János költészete. Budapest: Kalligram
- SZILÁGYI Sándor 1855a A legendáról. (Herder szépirodalmi s művészeti értekezéseiből.) *Hölgyfutár* VI. 197. sz. (aug. 30.) 783.
- SZILÁGYI Sándor 1855b A meséről. (Herder szépirodalmi s művészeti értekezéseiből.) *Hölgyfutár* VI. 205. sz. (szept. 10.) 816–817.
- SZILÁGYI Sándor 1882 Arany János tanári pályájáról. *Fővárosi Lapok* XIX. 266. sz. (nov. 19.) 1656–1657.
- SZINNYEI József 1891 *Magyar írók élete és munkái*. I. Budapest: Hornyánszky Viktor akadémiai könyvkereskedése
- SZINNYEI József 1909 *Magyar írók élete és munkái*. XIII. Budapest: Hornyánszky Viktor akadémiai könyvkereskedése
- SZNGY 1956 *Székelly népköltési gyűjtemény*. Összesítő válogatás a kiadott és kéziratot hagyatékából. I–II. A verses részt Gergely Pál, a meséket Kovács Ágnes gondozta. Budapest: Magvető
- T. ERDÉLYI Ilona 1974 A Magyar Népköltési Gyűjtemény kiadásának története. *Magyar Könyvszemle* XC. 55–77.
- TOLNAI Lajos 1994 A sötét világ. In *Régi magyar regények* II. Asbóth János: *Álmok álmodója*, Reviczky Gyula: *Apai örökség*, Tolnai Lajos: *A sötét világ*. S. a. r. és az utószót írta Szilágyi Márton. Budapest: Unikornis, 201–369. (A magyar próza klasszikusai 20.)
- TOMPA Mihály 1964 *Tompa Mihály levelezése*. I. 1839–1842. S. a. r. és a jegyzeteket írta Bisztray Gyula. Budapest: Akadémiai (A magyar irodalomtörténetírás forrásai 6.)
- TÓTH Sándor 1882 Erdélyi szász népepika. *A Kisfaludy-Társaság Évolapjai* Új folyam XVII. kötet. 214–240.

- TÖRÖK Zsuzsa (szerk.) 2016 *Angyal vagy démon. Tanulmányok Gyulai Pál Íróőnök című írásáról*. Budapest: reciti (Hagyományfrissítés 4.)
- TÖRÖK Zsuzsa 2017 Voinovich Géza védelmében? Textológiai történet és az újradíjazás módszertana. *Irodalomtörténeti Közlemények* CXXI. 499–510.
- TÖRÖS László 1978 *Arany János Nagykőrösön*. Második, átdolgozott kiadás. Nagykőrös: Nagykőrös Város kiadása
- VARGHA Katalin 2012 Eredeti népmesék és szóbeli rejtvények? Találósok Merényi László és Arany László mesegyűjteményeiben. *Ethno-Lore* XXIX. 239–280.
- VITA Zsigmond 1968 Gyermekirodalmunk bölcsőjénél. In Vita Zsigmond: *Tudománnyal és cselekedettel*. Bukarest: Irodalmi Kiadó, 243–281.
- VOIGT Vilmos–BALOGH Lajos 1974 *A népköltési (folklor) alkotások kritikai kiadásának szabályzata*. Budapest: Akadémiai (Szerkesztési irányelvek IV.)
- VOIGT Vilmos 1998 Mese. In Voigt Vilmos (szerk.): *A magyar folklór. Egyetemi tankönyv*. Budapest: Osiris, 221–280.
- VOIGT Vilmos 1999 A mai magyar folklór textológia kérdései. *Irodalomtörténet* XXXI. 298–306.
- VOIGT Vilmos 2004 A magyar folklór textológia helyzete és új távlatai. *Irodalomtörténet* XXXV. 356–366.
- VOINOVICH Géza 1900 Arany László. *Új Magyar Szemle* IV. 357–376.
- VOINOVICH Géza 1929 *Arany János életrajza*. I. 1817–1849. Budapest: MTA
- VOINOVICH Géza 1931 *Arany János életrajza*. II. 1849–1860. Budapest: MTA
- VOINOVICH Géza 1938 *Arany János életrajza*. III. 1860–1882. Budapest: MTA
- y. i. [ARANY László] 1864 Dunamelléki eredeti népmesék. [Ismertetés] *Koszorú* II. évfolyam, első félév, 9. sz. 209–212.
- ZILLER, Tuiskon 1886 *Materialien zur speziellen Pädagogik*. Des Leipziger Seminarbuches. Dritte Auflage. Dresden: Bleyl und Kämmerer
- ZSIGMOND Gábor 1982 A „Vadrózsák” és a magyar folklorisztika új iskolája. In Kriza Ildikó (szerk.): *Kriza János és a kortársi eszmeáramlatok. Tudománytörténeti tanulmányok a 19. századi folklorisztikáról*. Budapest: Akadémiai, 79–90.

HERMANN ZOLTÁN

A MESESZÖVEGEK KÖZLÉSÉNEK SZÖVEGGENETIKAI SZEMPONTJAIRÓL

Az archivális forrásokból származó történeti mesekiadások textológiájának a magyar tudományosságban nincsen általánosan elfogadott szabályzata. Ennek egyik oka feltehetően az, hogy a 19. században nyomtatásban megjelent, és később forráskiadványként használt folklórtörténeti korpusz szövegeit, szövegegyütteseit csak a legkritikább esetben közölték újra. Bár készültek (olykor kommentált) faksimilék néhány jelentősebb kiadványról, például a Kriza-féle *Vadrózsákról* – és a benne olvasható mesékről –, vagy Ipolyi Arnold *Magyar Mythológiájáról*,¹ ám a szakirodalom általában magukra az elsődleges forráskiadásokra hivatkozott. A forráskiadások szövegeiből válogatott antológiák vagy népszerű(sítő) kötetek születtek, a meseszöveget tartalmazó kiadásokból pedig többnyire átstilizált szemelvény-gyűjtemények, gyerekkönyvek. Így járt az *Eredeti népmesék* is, amelyből az elmúlt másfél évszázadban számtalan válogatáskötetet, átdolgozást jelentettek meg a kiadók. Az ilyen típusú újraközléseknek azonban a forrásszövegek textológiájához nincs sok közük; a laikus olvasók számára készült meseantológiák általában nem is az első, tudományos igényű készült forrásszövegek alapján, hanem a már átstilizált, „irodalmiasított”, a szépirodalmi kiadók szerkesztői által formált szövegváltozatoként közlik a meséket.²

Mindamellet a meseszövegek kiadásának az 1940-es évek óta létezik egyfajta etalonja Magyarországon, ennek gyakorlati megvalósulását az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény kötetei példázzák; 1974-ben pedig Voigt Vilmos állította össze a népköltési (folklór) alkotások kritikai kiadásának szabályzatát, amely alapvetően a recens mesegyűjtések kiadásának alapelveit fektette le.³

- 1 A *Vadrózsák* reprintje 1987-ben jelent meg (KRIZA 1987.). Az úgynevezett „második kötet” Olosz Katalin kezei alól került ki, 2013-ban, ez igen alapos bevezető tanulmányt és jegyzetapparátust is tartalmaz (KRIZA 2013.). Az Ipolyi munkájának faksimiléjéhez készült függelékötet Hoppál Mihály, Kovács Zoltán és Bosnyák Sándor munkája volt (IPOLYI 1854/1987.).
- 2 Kivétel – amely, sajnos, nem vált általános gyakorlattá a gyűjtött népmesék gyerekkönyvként való publikálása során – Kovács Ágnes *Icinke-picinke* című, a forrásokra, az első közlésekre is hivatkozó mesegyűjteménye (1972).
- 3 VOIGT–BALOGH 1974. Ennek a gyakorlatnak több évtizednyi tapasztalatát foglalja össze *A népköltési gyűjtemények kiadásáról* című tanulmányában Nagy Ilona (NAGY 2015: 83–95.).

A meseszövegek kritikai kiadásának gyakorlata – vagy a gyakorlat hiánya⁴ – a folklórszövegek, a szóbeli közlés nyomtatásban való megjelenítésének 19–20. századi, változó mediális feltételei között alakult ki. Lényegében a 20. század elejéig csak a kézírásos vázlatokból, jegyzetkből, tollba mondott szövegváltozatokból készült, majd a lejegyző vagy a szerkesztő által *gondozott* szöveg volt az egyetlen lehetőség a folklórszövegek publikálására. A fonográfhangerek – amelyekkel már néhány percnyi, például a népdalok rögzítésére alkalmas hanganyagot is lehetett rögzíteni –, majd az 1940–1950-es évektől a néprajzi-folklorisztikai gyűjtők által használt lakklemezvágók és magnetofonok,⁵ az 1990-es évektől pedig a videokamerák megjelenése – amelyekkel már több órnyi hang- és képanyagot, például egy-egy mese elmondását is rögzíteni lehetett – átalakították a szövegek közlésének textológiai feltételeit: többnyire közvetlenül a hangfelvételek által rögzített szövegek kerültek lejegyzésre és kinyomtatásra. Ezekben az esetekben is valószínűsíthető, hogy a szövegeket közreadó néprajzkutató valamilyen értelemben szükségszerűen beleavatkozott, „gondozta” is az írásba áttett és kiadásra szánt szövegeket, kiigazította a mondat szerkesztési, logikai hibákat, tartalmi következetlenségeket, de legalábbis döntött, hogy az írott változatban „kijavítja-e” a hangzó szöveget, vagy csak lábjegyzetekben hívja fel a figyelmet a szóbeli előadás problémáira.

A szóbeliségből származó szövegeknek a nyomtatás médiumaiba való átvitele lényegében ugyanazokat a – kutatástörténetileg általában reflektálatlanul maradt – problémákat képezi le, amelyekkel a szépirodalmi szövegek textológiája (az irodalomtudományok segédtudományaként) már az 1840-es évektől kezdve célzottan is foglalkozott. Karl Lachmann német klasszika-filológus – az első, „professzionális” irodalomtörténészek egyike – Lessing műveinek kiadásakor⁶ alkalmazta először modern szerző művein azt a szövegkritikai apparátust és azokat a szöveggondozói elveket, amelyeket a kritikai kiadások tradicionális műhelyei mind a mai napig alkalmaznak. Lachmann mindenekelőtt egy „ideális”, minden hibától mentesített, a szerző feltételezhető szándékait a legteljesebb mértékben figyelembe vevő szövegváltozat létrehozására törekedett. Ezt a javított, gondo-

4 A mesekutatás történeti-filológiai szempontrendszerének kialakításával, annak problémáival és a szöveggondozás elveinek kidolgozásával már a 19. század is igyekezett szembenézni. Ezeket a szempontokat veszi sorra: GULYÁS 2010: 45–58; GULYÁS 2012.

5 Fedics Mihály meséinek hanganyagát Ortutay Gyula a Magyar Rádió stúdiójában vette fel, a felvételek eredetileg 78-as sebességű lakklemezre készültek. Vö. SEBŐ 2010. Az 1950-es évek végétől a magyar népmesegyűjtések főleg magnetofonos gyűjtések voltak. A gyűjtések módszertanáról tájékoztat: NAGY 2015: 97–152.

6 L. a Lachmann szerkesztette kiadást: LESSING 1838–1840.

zott szöveget a kéziratváltozatok, vagy a különböző kiadások által létrehozott szövegvariánsok fölé helyezte, a variánsokat – pontosabban a főszövegtől való eltérések konkrét szöveghelyeit – pedig a jegyzetekben közölte. A szakértő olvasó, kutató így ugyan – a főszöveg és az alternatív szöveghelyek között előre-hátrala-
pozgatva – ki tudta silabizálni a különálló szövegváltozatokat, fontos adatokat ismerhetett meg az adott szöveghely és a teljes mű alakulástörténetéről (amennyiben a változatok létrejöttének időrendje is ismert volt), ám el kellett fogadja a szerkesztő tekintélyét, szakmai fölényét, a kritikai kiadás így kialakított textológiai etikettje, az *emendálás* szabályai szerint mindig megindokolt, a szerzői eredetű, vagy az úgynevezett *idegen* (sajtóhibák, „delfinek”, félreolvasások) hibákat érintő javításait.⁷

Lachmann óta a tradicionális, szépirodalmi kritikai kiadások az elsődleges, gondozandó, a szövegkritikai apparátusnak alávétendő szöveget az *ultima manus*, az *editio princeps* vagy az *editio ultima* elvei alapján jelölik ki. Az *ultima manus* (az utolsó kéz) elve a szerző személyére fókuszál: azt a szövegvariánsot tekinti egyedül hitelesnek, amely a szerző életében legutolsóként tisztázott szövegváltozatot tartalmazza.⁸ Ezzel az elvvel lehetnek problémák, ha például egy korábbi szövegváltozat már nyomtatásra került és széles körben is ismertté vált, és sokan ebben a korábbi változatában hivatkoztak rá. Ekkor szokás a kritikai kiadás főszövegeként az *editio princeps* (az első kiadás) elvét alkalmazni. A szépirodalmi szövegek, konkrét szövegkiadások is válhatnak az irodalmi kultuszok tárgyaivá, vagyis lehetséges, hogy maguk a kiadások bírnak olyan irodalom- vagy kultúrtörténeti jelentőséggel, amely felülírja a – később megváltozó – szerzői szándékokat. A magyar irodalmi művek kiadástörténetében a 18–19. század fordulóján például gyakran előfordult, hogy a nyomdába kerülő kézirat nem jutott vissza a szerzőhöz, elveszett, vagyis az első nyomtatott kiadás lett a legkorábbi, teljes szöveget tartalmazó változat.

- 7 Ezeknek az elveknek a kialakításában a német filológia-textológia több generációja is részt vett: a nyelvtörténész Hermann Paul mellett Bernhard Seuffert, Georg Witkowski irodalomtörténész-szerkesztők és mások. „Ha a textológia elegendő bizonyító erejű anyaggal rendelkezik ahhoz, hogy mind a szövegben fellelhető idegen kéztől származó olyan interpolációkat feltárja, melyek a szerző alkotói szándékával ellentétesek, mind pedig a korrekt szöveget rekonstruálja, akkor nem csupán joga van hozzá, de egyenesen köteles is visszaadni a szövegnek hiteles alakját” – idézi Georg Górski egy 1958-as tanulmányát POHLHEIM (1998: 498–499.). A *Helikon* folyóirat 1998/4. száma részletesen is összefoglalja a textológia és a modern, genetikus szemléletű szövegkiadások elméleti és tudománytörténeti hátterét.
- 8 A magyar szépirodalom kritikai kiadásai általában ezt az alapelvet alkalmazzák, néha még akkor is, ha egyes szerzők műveinek datálása, a szövegváltozatok időbeli egymásutánjának megállapítása szinte megoldhatatlan nehézségekbe ütközik, mint például Csokonainál vagy Berzsenyinéél. A lachmann-i elveken nyugvó szövegkritikai szabályzatot a régi magyar irodalom egyes művei és a József Attila-versek szöveggondozói munkájában szerzett tapasztalatai alapján Stoll Béla egységesítette. STOLL 1987; I. meg: PÉTER (összeáll.) 1988.

Az *editio ultima* elve szerint – ha például nincs kézirat, vagy ha csak idegen kéztől fennmaradt másolatok vannak – a szerző életében megjelent utolsó kiadás szövege lesz az elsődleges szöveg: mert az utolsó kiadás szövegváltozatára akár a kiadóhoz intézett utasításaival, esetleg a szöveg korrektoraként még lehetett befolyása a szerzőnek.

Az elsődleges szövegváltozat kijelölése azonban nemcsak ezeken az elveken alapul. A tradicionális kritikai kiadás szerkesztője alapvetően mindig „hibát keres”,⁹ az általa elképzelt, ideális változattól való eltérések keresése a fő feladata. Fontos érv lehet, hogy a textológus-szerkesztőnek minél kevesebbet kelljen beavatkoznia a szövegvariánsba (ami felveti az *emendálás* mértékének problémáját), és az is, hogy a kiadás nyomdai (tipográfiai) értelemben minél ökonomikusabban legyen előállítható. Elvileg elképzelhető olyan kritikai kiadás, amely a „normalizált” főszöveg mellett közli az összes fellelhető változat, a szöveg alakulástörténetét dokumentáló kéziratok, vagy a kiadástörténeti, szerkesztői beavatkozásokat rögzítő változatok teljes szövegét (főleg verses szövegek esetén), de nagyobb terjedelmű művek esetében erre igazából nincs precedens sem a nyugati, sem a magyar kritikai kiadások között.

Az 1980-as évek utáni angolszász, német és francia filológia – az 1950-es évek végén megkezdett előmunkálatok után – James Joyce *Ulysses*¹⁰ és Gustave Flaubert *Bovaryné*¹¹ című regényének kiadásával kapcsolatban dolgozta ki a kritikai kiadások új elveit, amelyekkel az új textológiai műhelyek megpróbálták megoldást találni a tradicionális textológia megoldatlan, gyakran csak egyedileg kezelhető problémáira és a szerkesztőre-szöveggondozóra túlzottan nagy felelősséget hárító gyakorlatára. Az *Ulysses* és a *Bovaryné* keletkezéstörténetéből olyan hatalmas kéziratanyag maradt fenn, amely sokszorosan meghaladja a végül publikált szövegek terjedelmét: nemcsak több változatban megírt fejezetek, bekezdések, javítások és húzások találhatók a kéziratos korpuszban, hanem olyan terjedelmes szövegrészek is, amelyek végül nem kerültek be a Joyce és Flaubert által jóváhagyott, nyomtatásban megjelent változatba. Esetenként olyan textusok is azonosíthatók lettek a két regényben, amelyek a kéziratokban nem, de a nyomtatott változatban megtalálhatók. (Ez utóbbiak tipikusan a korrektúrával kerülhetnek a nyomtatott szövegváltozatba.)

A modern textológia úgy igyekezett feloldani a tradicionális textológia problémáit, hogy a szépirodalmi művek kéziratos vagy kiadástörténeti szövegváltozatait *egyenrangúnak* tekintette, és igyekezett olyan tipográfiai megoldásokat keresni,

9 KELEVÉZ 1998: 15.

10 JOYCE 1984.

11 FLAUBERT 1999.

amelyek követhetővé teszik az „írásrétegek” egymáshoz való viszonyát. A szövegkiadásoknak ezt a változatát szokás *genetikus kiadás*nak nevezni,¹² amennyiben a körültekintő, néha természettudományos anyagvizsgálati módszereket, írásszakértői segítséget igénylő munkával sikerül megállapítani az írásrétegek keletkezésének időrendjét, és így valóban követhető a végül publikált szövegek alakulástörténete, a szerző szövegalkító munkájának folyamata, a poétikai fogalomként használt szerzői észjárás megértése. Ami a tradicionális kritikai kiadás szerkesztője számára *hibának* minősül, a genetikus kritikai kiadás szerkesztője számára éppen az segít az írásrétegek és az egyes szövegkiadások változatainak elkülönítésében.

A genetikus kritikai kiadások – az úgynevezett *szöveggenetika*¹³ – nyomdai megjelenítésére a *szinoptikus* oldalképet használják, amelyen a páros oldalon, számozással, zárójelekkel (kerek, szögletes, kapcsos stb.) és más tipográfiai jelekkel az időben elkülöníthető írásrétegek, szerzői javítások, törlések egyesített szövege olvasható, a páratlan könyvoldalon pedig a véglegesített szöveg (általában az *editio princeps* vagy az *editio ultima* normalizált, javított szövege). A genetikus/szinoptikus kiadásokban a páros oldalakon követhető, egymásra vetített írásrétegek a szöveg *vertikális*, a páratlan oldalon olvasható változat pedig a szöveg *horizontális* szerkesztettségét, „tengelyét” jeleníti meg. Ha a páros oldalon nagyon sok írásrétegből halmozódik szöveganyag, akkor a páratlan oldalon gyakran bekezdésnyi vagy több oldalnyi hely is üresen maradhat, hogy a két futó szöveg szinkronban legyen olvasható; ha viszont egy adott szövegrészhez nincs előszöveg-variáns, akkor a bal oldalkép marad üresen.¹⁴

A genetikus kritikai kiadásoknak két kiadói változata alakult ki: az egyik szigorúan csak az adott szöveg variánsaival dolgozik, a másik azonban – megőrizve a tradicionális kritikai kiadások jegyzetapparátusának megoldásait – a kötet végén olvasható jegyzetekben az irodalom- és kultúrtörténeti szövegpárhuzamokat, bio- és bibliográfiai adatokat bőségesen értelmezi, és a szöveghelyekhez terjedelmes kommentárokat, alkalmanként alapos kísérőtanulmányokat is csatol.¹⁵

12 BIASI 1998: 414–441.

13 A *szöveggenetika* kifejezést javasolja TÓTH Réka a 19–20. század szépirodalmi kéziratanyagait áttekintő, a kiadások lehetséges textológiai problémáit számba vevő, módszertani értelemben iránymutató monográfiájában (2012).

14 „A két tengelyt [a vertikális és horizontális tengelyt] azonban hiba volna egyszerű lineáris vonalként elképzelnünk. A genesis mindig meglehetősen bonyolult folyamatokat tükröz, amelyek a dokumentum konkrét terében játszódnak.” BIASI 1998: 422.

15 A szinoptikus kiadások megjelenítésében elsősorban a régi magyar irodalom kutatói jeleskedtek. Orlovsky Géza Zrínyi-kiadásai jó példái ennek a szemléletmódnak (Zrínyi költői műveinek forráskiadásáról I. ZRÍNYI 2015: 11–44.). A magyar irodalomtörténet genetikus kritikai kiadásainak tiszteletet parancsoló munkája Madách Imre *Az ember tragédiája* című drámai költeményének kri-

A genetikus kiadás – pontosabban a szinoptikus oldalkép – egy olyan média-technológiai korszak terméke, amelyet már a számítógépes szövegszerkesztés, a számítógép képernyőjének „ablak”-technológiája, a kattintásra megjeleníthető hivatkozások és elkülönített írásrétegek, a hiperhivatkozások (a szövegen kívüli kontextusok, képanyag stb.) logikája határozott meg, de amelyben még a könyvmédium jelentette a kritikai kiadás publikálásának elfogadott formáját. A genetikus kiadás elvei tulajdonképpen az utóbbi években az interneten elérhető, úgynevezett *hálózati kritikai kiadások*, a *hipertext* megjelenését készítették elő. A megfelelő kiadványszerkesztő, számítógépes hivatkozásokat kezelő programnyelv segítségével létrehozott szövegkiadásokban a szöveggondozó munkája főleg magának a hivatkozásnak a megfelelő szöveghelyre való „beépítését”, telepítését, szerkesztését jelenti. A hipertext folyamatosan olvasható szövegének egyes helyeire kattintva az adott helyhez tartozó szövegváltozatok, vagy akár a kéziratok fotókopiái, az adott textushoz tartozó szerkesztői kommentárok, tárgyi-nyelvi magyarázatok is előhívhatók.¹⁶

Lényegében tehát a hazai irodalomtudományos diskurzusban is még csak alig két évtizede beszélhetünk a *genetikus filológiai szemléletmód* jelenlétéről. A *folklorisztikai textológia* problémájának megértéséhez a kritikai kiadásoknak, az irodalmi textológiának a mediális háttér, a médiatechnológiai fejlődés és a befogadói szemléletmódok által meghatározott, időről-időre átalakuló módszertana kínál fel következtetéseket.¹⁷ Az *ultima manus* elvét a szóbeliségből származó szövegek textológiájában-filológiájában nem lehet alkalmazni, hiszen a kiinduló szöveg a szóbeliség szféráján belül

tikai kiadása (MADÁCH 2005.). A sajtó alá rendező, Kerényi Ferenc mintaszerűen ötvözte a szinoptikus oldalkép, az írásrétegek (Madách és Arany János javításai) informativitását a jegyzetapparátus probléma- és témagazdagságával. Kerényi nem a *genetikus*, hanem csak a *szinoptikus* jelzővel illetve grandiózus szövegkiadását. Vertikális típusú genetikus kritikai kiadás előkészületei folynak Babits Mihály verseiből (KELEVÉZ 1998).

16 „Az ismertetett két [vertikális és horizontális] kiadástípus természetesen kölcsönösen kiegészíti egymást, a könyvforma azonban alkalmatlan arra, hogy a kettő egymás mellett létezzen. A megoldást az elektronikus kiadás jelentheti, amely egy közös adatbázis létrehozásával képes a rendszer összeegyeztetésére.” (BIASI 1998: 439.) A hálózati kritikai kiadások legjelentősebb magyarországi műhelye a Debreceni Egyetemen működő MTA-DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport. Kritikai kiadásaik egy része (*A nyelvújítás dokumentumai*, *Kazinczy és Csokonai összes művei* stb.) már a TEI-XML alapú portálrendszerben érhető el, ez elsősorban az adatbázisok közös kereshetőségét segíti: a szöveggondozás alapelvei lényegében a szöveggenetika elveit követik, ugyanakkor a szövegközlések – különösen a szépirodalmi szövegek esetében: megfontolt kompromisszumként – mind a nyomtatott, mind az elektronikus publikálási forma követelményeinek igyekeznek eleget tenni.

17 „Az összefüggések gyakorlati végtelensége [...] – amit a szövegkiadónak a kommentár segítségével kezelnie kell – azt is jelenti, hogy a kiadandó szöveg mindig gazdagabb, mint amit a kutatás már róla tud, és gazdagabb annál is, mint amit a szöveghez bármikor készített hivatkozások tartalmaznak. Ha nem így lenne, nem élne az igény sem a folyamatos kiadásra.” ARNDT 2000: 535.

keletkezik.¹⁸ Ugyanakkor a folklorisztikai szövegkiadás korábban nem fordított kellő figyelmet arra a szöveggondozói problémára, hogy az élőszóból az írásbeliségbe való átmenet (kéziratosság, rögzített hanganyag gépiratos lejegyzése stb.) folyamata is tartalmazhat több, néha nehezen szétválasztható, textológiai szempontból azonban felismerhető „írásréteget”.

A népköltési szöveg esetében hagyományos módon a lejegyző, a lejegyzett szöveg gondozója, a későbbi kutatók számára hivatkozható szöveget előállító forráskiadás szerkesztője a „kulcsfigura”. Az adatközlő, a szóbeli előadó, a mesemondó szerzői jogi szempontból – és Arany László nézetei e tekintetben nem különböznek a ma alkalmazott jogelvektől¹⁹ – nem tulajdonosa a folklórszövegeknek, az ilyen típusú jogokat a közreadó gyakorolja. A nyomtatásban megjelent folklórszövegek és az ezek előszövegeinek tekinthető kéziratok, gépiratok, hangfelvételek – szigorúan textológiai szempontból –, mind különböznek a nyomtatásban megjelent szövegváltozatoktól, még azok is, amelyek egy-egy hangfelvétel lejegyzéseként definiálják önmagukat. Más a helyzet azoknál a (pszeudo)folklorisztikai szövegeknél, amelyek abszolutizálják a publikálás folyamatában, „üzemi működésében” a szöveggondozó szerepkörét, és amelyeknél az egymást követő kiadások által létrehozott szövegváltozatok különálló rétegei közötti eligazodni tudás a kritikai kiadás igazi feladata.

A nemzetközi folklorisztikában ennek kitűnő példája a Vlagyimir Propp által 1957-ben kiadott Afanaszjev-féle orosz mesegyűjtemény,²⁰ vagy Jakob és Wilhelm Grimm *Kinder- und Hausmärchen* című gyűjteményének – amely az első igazi gyerekkönyv is volt az európai kultúrában – kiadástörténete.²¹ Propp kezei alól lényegében egy tradicionális, a lachmann-i elveken alapuló kiadás került ki, amelyben figyelembe vette és csak indokolt esetben módosította a gyűjtemény

18 „A szóbeli irodalom és az írás előtti kifejezésekhez hasonlóan gyakran esik szó egy-egy szóbeli megnyilvánulás «szövegéről» is. [...] Ha azonban az írástudók használják a szöveg szót egy szóbeli megnyilvánulással kapcsolatban, akkor az írott szöveggel vonnak analógiát. Egy elsődlegesen szóbeli kultúrában élő személy által elbeszélte történet szövege az írástudó ember szótárában tulajdonképpen visszamenőlegesen alkalmazott kifejezés...” ONG 2010: 19–20. A folklorisztikai szövegek nyomtatásban való publikálása elméleti megközelítésben az Ong által jelzett, szinte paradox helyzetből kénytelen minden esetben kiindulni.

19 DOMOKOS 2015: 344–388.

20 AFANASZJEV 1958. Az Afanaszjev-gyűjtemény nem kis részben olyan szövegekből áll, amelyekben a gyűjtők, főleg 19. század eleji orosz geográfusok, lényegében csak *fabulaszerűen* rögzítették a mesék epizodikus fordulatait, és amelyekből a szóbeli formulák, a mesei szereplők párbeszédei rendre hiányoznak. Alekszandr Afanaszjev a gyűjteményt 1855 és 1863 között, füzetekben publikálta, az első kötetkiadás 1873-ban, Afanaszjev halála után jelent meg. Az 1958-as, Vlagyimir Propp által gondozott kiadásból magyar nyelvű válogatás is készült (AFANASZJEV 2006.).

21 Az első (két kötetben, 1812-ben és 1815-ben megjelent) berlini kiadást (*Kinder- und Hausmärchen, gesammelt durch die Brüder Grimm. I–II.*) még hat követte: 1819, 1837, 1840, 1843, 1850, 1856/1857. Az 1825-ös válogatás kiadást emlegeti a német szakirodalom az első igazi gyerekkönyvként (mesekönyvként), amelyhez Grimmék öccse, Emil Ludwig Grimm készített illusztrációkat.

korábbi kiadásai által meghatározott csoportosítást, sorrendet, de a szövegeket igyekezett a kéziratos feljegyzések szövegeivel összeolvasni, és kiegészíteni a kiadásokból kimaradt, ám a kéziratanyagban fellelhető szövegrészekkel. (A 19. századi, cenzurális okok miatt nem publikált meséket viszont ő sem vette fel a háromkötetes kiadásba.)

A Grimm-mesegyűjtemény szövegei szintén Lachmann egykorú szöveggondozói elvein alapulnak – ennek a munkának a legnagyobb részét Wilhelm Grimm végezte el²² –, hiszen a gyűjtemény meséit Grimmék az élőszóbeli mesemondásokról készített jegyzeteikből, a rendelkezésükre álló 19. század előtti nyomtatott forrásokból, levélben megküldött kézírásos szövegekből *kompilálták*, állították össze, vagyis igyekeztek tartalmi és elbeszéléstechnikai szempontból „hibátlan” szövegeket létrehozni. Elsősorban rekonstrukciónak tekintették a munkájukat, a hozzájuk került meséket hibás, szövegromlason átesett szövegekként kezelték, és úgy gondolták, hogy helyre kell állítaniuk egy olyan szövegváltozatot, amelyből a variánsok levezethetők. Másfelől igyekeztek a német nyelvtörténeti és mitológiai kutatásaik során feltárt anyagokhoz igazítani a meseszövegeket, kiszűrve a forrásaik „esetlegességeit”; a dialektusban lejegyzett szövegeket az adott regionális nyelvváltozat jellegzetességeit figyelembe véve véglegesítették (több ilyen mesekézirat került hozzájuk barátjuktól, a romantikus festő Otto Rungétól); az archaikus szövegváltozatokat nyelvtörténetileg korrekt módon egészítették ki. Máskor olyan szövegstilizációs megoldásokat alkalmaztak – ez egyébként a „gyerekkönyv” újfajta közönségéhez igazodott – amelyek az élőbeszédhez nagyon közeli nyelvi formákat tartalmaztak, azért, hogy a felolvasás, vagy a gyerekekkel való együttolvasás (mint a nyomtatott szöveg „vissza-szóbeliesítése”) felkeltse az élőszóbeli mesemondás illúzióját.

Ezeknek az összetett szövegrétegeknek, forrásoknak, változatoknak, párhuzamoknak a bemutatására 1822-ben, majd az utolsó, még a testvérek életében megjelent hetedik kiadáshoz (1856/1857) Grimmék kommentárköteteket is csatoltak.²³

22 A Grimm fivérek baráti viszonyban voltak Lachmann-nal, Wilhelm Grimm mondta a gyászbeszédet Lachmann temetésén, 1851-ben. Wilhelm Grimm munkájáról és a gyűjtemény keletkezéséről hiánypótló összefoglalást írt Nagy Ilona (NAGY 2015: 15–63.). A Grimm testvérek meséinek teljes és csonkítatlan szövegű kiadása – Márton László és Adamik Lajos fordítása – először 1989-ben jelent meg magyarul a Pesti Szalon Kiadónál, a gyűjtemény második magyar kiadása 2004-ben a Magvetőnél, a harmadik 2009-ben a Kalligram Kiadónál jött ki. (Ez utóbbinak 2018 óta *e-book* kiadása is elérhető.) A Grimm-mesegyűjteménnyel együtt, 2009-ben adta ki a Kalligram Jakob és Wilhelm Grimmről a *Német mondákat* is (GRIMM 2009a, 2009b.).

23 A berlini Reimer kiadónál megjelent 1822-es kommentárkötet az 1819-es második kiadáshoz kapcsolódott, az 1856-os kommentárkötet pedig a hetedik, 1857-es „nagy kiadás” előzményeként jelent meg a göttingeni Dietrichschen Buchhandlungnál.

Johannes Bolte és Jirí Polívka a 20. század elején,²⁴ majd az 1810-es keltezésű ósváltozat felbukkanása után (ezt 1975-ben publikálták először)²⁵ az elmúlt évtizedekben Heinz Rölleke és Hans-Jörg Uther²⁶ nézett szembe az 1812/15-ös *editio princeps* és az 1856/1857-ben megjelent, később alapszövegnek tekintett kiadásnak (az *editio ultima*), illetve az előszövegekként kezelt kéziratoknak és az 1812 és 1845 közötti kiadások szövegeinek rendkívül komplex textológiai és filológiai problémáival.²⁷

Heinz Rölleke 1975-ös Grimm-kiadása – aligha véletlenül – már a genetikus kritikai kiadások rendező elve szerint, és a szinoptikus szövegforma segítségével oldotta meg az 1812/1815-ös *editio princeps* nagyon összetett forrás- és szövegrétegeinek az elkülönítését. A kötet bal oldalán a kéziratanyag (a Clemens Brentanónak²⁸ 1809–1810 körül elküldött és ebben a formában fennmaradt kéziratok) elkülönített szövegrétegei – Wilhelm stilizáló munkájának rendkívül izgalmasan feltáruló belső logikája – és a gyűjtemény szövegének alakulástörténete követhető, jobb oldalon pedig az első kiadás szövege olvasható. A kötet függelékben közli Rölleke filológiai kommentárjait.²⁹

Uther megoldása egy „olvasóbarát” kommentárkötet kiadása volt, amely a „sztenderdizált”,³⁰ az 1857-es kiadást követő, a szépirodalmi edícióiban is korrekt szöveggondozáson áteső, modern német kiadások kiegészítő köteteként használható, és ha az egyes mesékhez tartozó kommentárok – amelyek jórészt az *Enzyklopädie des Märchens*³¹ Uther által írt szócikkeire építenek – nem is közlik a szövegvariánsokat vagy a forrásszövegeket, ám akkurátusan, minden egyes esetben kitérnek az adatközlők személyére, és a forrásszövegek nyelvi, történeti, mesetipológiai, narratív és textológiai jellegzetességeire.

24 BOLTE–POLÍVKA 1912–1932.

25 GRIMM 1975.

26 UThER 2013.

27 GRIMM 2007.

28 A német romantika kultikus „népdalgyűjteményének”, a *Des Knaben Wunderhorn* című antológiának a társszerkesztőjéről, az *Italienische Märchen* – benne Straparola- és Basile-átdolgozásokkal – szerzőjéről van szó.

29 GRIMM 1975: 339–401.

30 Az 1812 és 1857 közötti kiadások meseanyaga folyamatosan bővült; az első kiadás 155 meséjéhez képest az 1857-es kiadásban már 200 mese és 10 gyermeklegenda volt olvasható. Ugyanakkor a Grimm testvérek az egyes kiadásokból ki is hagytak korábban publikált szövegeket és ezeket új szövegekkel helyettesítették, vagyis a gyűjtemény saját jegyzékszámához (*KHM: Kinder- und Hausmärchen*) tartozó néhány mese az újabb és újabb kiadásokban kicserélődött, így alakult ki az 1857-es *ultima editio*hoz tartozó, általánosan használt változat. (Pontosabban az 1864-es, Herman Grimm – Wilhelm fia – szerkesztette nyolcadik kiadás rögzítette ezt a változatot.) Az időközben a gyűjteményből kikerült szövegeket a német kiadások általában függelékben közlik. Ezek az „ismeretlen” Grimm-mesék is olvashatók már magyarul (GRIMM 2016.).

31 A göttingeni egyetem tizenöt kötetes, 1960-ban Kurt Ranke által indított sorozatának 2015-ig több szerkesztője is volt, az utolsó köteteket Hans-Jörg Uther szerkesztette: RANKE 1963–2015.

Nézzünk egy példát, mi olvasható ki a szinoptikus Rölleke-kiadásból és Hans-Jörg Uther kommentárjaiból. A kanonizált változatban a KHM 15-ös sorszámú szereplő (ATU 327A), a régi magyar fordításokban *Jancsi és Juliska*, Márton László fordításában a német Grimm-kiadásokhoz igazított *Jánoska és Margitka (Hänsel und Gretel)* című mese szövegét a következőképpen közli az 1975-ös Rölleke-kiadás.

A páros oldal szövege (70.):³²

11 Das Brüderchen vnd das Schwesterchen.

(Mündlich)

cf. Perrault

alias: Hänsel u. Gretchen. (J)

petit Poucet (J)

Es war einmal ein armer Holzhacker, der wohnte vor einem großen Wald. Es ging [gin<g>] ihm gar jämmerlich, daß er kaum seine Frau, und seine zwei Kinder ernähren konnte. Einsmals hatte er auch kein Brod mehr und war in großer Angst, de sprach seine Frau Abends i[h] m Bett zu ihm: nimm die beiden Kinder[n] morgen früh und führ sie in den großen Wald, gib ihnen das noch übrige Brod, und mach' ihnen ein groß Feuer an und darnach geh weg und laß sie allein. Der Mann wollte lang nicht, aber die Frau ließ ihm keine Ruh, bis er endlich einwilligte.

32 „Volt egyszer egy szegény favágó, aki egy hatalmas erdő mellett lakott. Nagyon fájdalmasan viselte, hogy sem a feleségéről, sem a két gyermekéről nem tudott gondoskodni. Amikor már a kenyérük is elfogyott, és nagy kétségbeesés lett úrrá rajta, este, lefekvéskor így szólt hozzá a felesége: fogd a két gyereket reggel korán, és vidd ki őket a nagy erdőbe, add oda nekik a maradék kenyérünket, rakj egy nagy tüzet, aztán hagyd ott magukra őket. Az ember sokáig húzódozott, de a felesége nem hagyott nyugtot neki addig, míg a férje bele nem törődött.” (Hermann Zoltán fordítása.)

A páratlan oldal (71.) tükörszövege:³³

Hänsel und Gretel.

Vor einem großen Walde wohnte ein armer Holzhacker, der hatte nichts zu beißen und zu brechen, und kaum das tägliche Brod für seine Frau und seine zwei Kinder, Hänsel und Gretel. [Einmal] *Endlich kam die Zeit, da* konnte er auch das nicht mehr schaffen, und wußte [sich nicht zu helfen in] *keine Hilfe mehr für* seine[r] Noth. Wie er *nun* Abends vor Sorge sich im Bett herumwälzte, da sagte seine Frau zu ihm: „höre Mann, morgen früh nimm die beiden Kinder, gib jedem noch ein Stückchen Brod, dann führ sie hinaus in den Wald, mitten inne, wo er am dicksten ist, da mach ihnen ein Feuer an, und dann geh weg und laß sie dort allein, wir können sie nich länger ernähren.“ „Nein Frau, sagte der Mann, das kann ich nicht über mein Herz bringen, meine eigenen lieben Kinder zu wilden Thieren zu führen, die würden sie bald in dem Wald zerreißen [würden].“ „Wenn du das nicht thust, sparch die Frau, so müssen wir alle miteinander Hungers sterben;“ da ließ sie ihm keine Ruhe, bis er Ja sagte.

A kéziratos szöveget közlő oldalon (70.) a mese még a *Bátyácska és húgocska (Brüderchen und Schwesterchen)* címet viseli. A KHM 11 sorszám alatt, ezen a címen az 1812/1815-ös kiadásban már egy másik mese szerepel (ATU 450): vagyis a kéziratos szöveg tükörszövege – ahogy ez a jobb oldalon (71.) is látható – a 15-ös sorszámmal szereplő (ráadásul nyomdahiba miatt ebben a kiadásban a 15-ös szám helyett 16 került nyomtatásra!) *Hänsel und Gretel* című mese. A kéziratlapon a cím alatti megjegyzéseiben szerepel, hogy szóbeli mesemondás (*Mündlich*) után lett lejegyezve, a szögletes záró-

33 A Márton–Adamik-féle magyar kiadásban: „*Jánoska és Margitka* / Egy nagy erdő szélén élt egy szegény favágó a feleségével és két gyermekével, a fiút Jánoskának hívták, a leányt pedig Margitkának. Nemigen volt mit aprítaniok a tejbe, s egyszer, amikor nagy lett a drágaság az országban, a favágó még a mindennapi kenyérré valót sem tudta megkeresni. És amint egy este az ágyban a sorsán rágódott, és hánykolódott a gondoktól, felsóhajtott, és így szólt a feleségéhez: »Mi lesz velünk? Hogyan tápláljuk szegény gyermekeinket, amikor magunknak sincs már semmink?« – »Tudod mit, apjuk – felelt az asszony –, holnap reggel kivisszük őket az erdőbe, annak a legsűrűjébe, ott aztán tüzet rakunk, és mindkettejüknek adunk utoljára még egy darab kenyeret, aztán dolgunkra megyünk, és magunkra hagyjuk őket. Nem fognak hazatalálni, s így megszabadulunk tőlük.« – »Nem úgy van az, te asszony – felelt a favágó –, már én ilyent nem teszek, hogyan is vehetném a szívemre, hogy egyedül hagyjam az erdőben a gyermekeimet; jönnének a vadállatok, és ízekre szagatnák őket!« – »Ó, te bolond – szólt az asszony –, emígy meg mind a négyen étlen fogunk veszni, akár gyalullhatod is a koporsó-deszkákat«, és addig nem hagyta békén a férjét, míg nem az végül kötélnek állt.” (GRIMM 2009a: 73.)

jelek a kéziratn elvégzett autográf javításokat jelzik, a kerek zárójelekben szereplő (*J*) pedig azt, hogy az adott megjegyzés Jakob Grimmtől származik. A páratlan oldalon a szögletes zárójelek közé zárt szövegrészekben a sajtó alá rendező a láthatólag nem kellő gondossággal készült nyomtatott változat nyelvtani és értelemzavaró hibáit – „[Einmal] Endlich”, „seine[r]” – javítja, csúcsos zárójelben pedig a sajtó alá rendező, Rölleke megjegyzéseit, kiegészítéseit láthatjuk.

A páros oldalon Jakob Grimm írta a cím alá, hogy a gyerekek nevét nem említő ösváltozat tulajdonképpen a *Hänsel und Gretel* című mese, amelynek átstilizálásán, feltehetőleg, a kéziratcsomó Brentanóhoz való elküldésekor, 1810-ben Wilhelm már dolgozott. A két oldal (70 és 71.) összeolvasásakor feltűnhet, hogy a kézirat szöveg rövidebb, mint az *editio princeps* szövege, hogy az egyszerű narráció a favágó és a felesége párbeszédévé alakul át és a beszélt nyelvi formulákhoz igazodik: ezt még az új magyar fordítás is igyekszik imitálni. Uther megjegyzi, hogy ennek a Wilhelmtől származó átdolgozásnak – benne a nevükön említett két gyermeknek – egy Henriette Dorothea Wildtől hallott változat lehet az alapja.³⁴

Szerepel még a kéziratot közlő oldalon Jakob Grimm bejegyzése – „c[ontra] f[actio]. Perrault / petit Poucet” – a mese Perrault-nál található párhuzamáról. Uther kommentárkötete azonban nemcsak ezt a Jakob által is megjelölt mesét, hanem Giambattista Basile *Ninnillo és Nennella (Pentameron)*, az ötödik nap hetedik meséje³⁵ és Madame d’Aulnoy *Finette Cendron* című meséit is előzménynek tekinti. Ezzel utal arra a Nagy Ilona által is tárgyalt tézisre, amely szerint a kanonikus Grimm-mesék jó része francia eredetű, és Grimmék ezeket a meséket a Németországba áttelepült, hugenotta családok másod-, harmadgenerációjától gyűjtötték.³⁶ Ugyanakkor Uther kommentárjaiban szó esik a mese német előzményeiről is: Martin Montanus 1560 körül megjelent anekdota/tréfamese-gyűjteményének (Schwank) egyik szövegéről, és egy névtelenül kiadott, *Sagen der böhmischen Vorzeit* című, 1798-as gyűjtemény *Das klingende Waldhäuschen, oder die Zigeuner in Böhmen* című történetéről: Grimmék mindkettőt ismerték. Szintén Uther említi, hogy a *Hänsel und Gretel* szövege az 1843-as, ötödik kiadásban nyerte el végső formáját – azt, amiből az új magyar fordítás is készült –, itt szerepel először mostohaanyaként az anya figurája, vagyis a Rölleke kiadásának páratlan oldalain olvasható 1812/1815-ös szövegváltozat még nem a később kanonizált szöveg. A példaképpen idézett mese jól mutatja, hogy a Grimm-gyűjtemény esetében – ha az 1812 és 1856/57 közötti összes kiadás szövegváltozatait is követni szeretnénk –

34 Uther 2013: 34.

35 Basile meséit Király Kinga Júlia fordította magyarra, az említett mesét l. Basile 2014: 470–475.

36 Nagy 2015: 21–26; Bottigheimer 2003.

szükségtelenül bonyolultan lehetne csak kivitelezni egy genetikus/szinoptikus, a könyvmédiumhoz igazodó kiadást.

A Grimm-gyűjtemény textológiai értelemben tehát az *előszövegek-kéziratok* az 1810-es ősváltozat és jegyzetei) és a kiadások által létrehozott új szövegrétegek (Rölleke szinoptikus kiadásában az 1812/1815-ös kiadás) viszonyának összetett problémaköreit rejti: éppen ezért indokolt a genetikus szövegkiadási elveket követve önálló és egyenrangú szöveggént kezelni a szövegváltozatokat: a Grimm-gyűjtemény esetében például minden újabb, az *editio princeps* és az *editio ultima* közé eső kiadást. A Grimm-mesegyűjtemény szövegeinek „műfaja” – ahogyan André Jolles írta az *Die einfache Formen* című könyvében:³⁷ a „Gattung-Grimm” – sok esetben inkább az irodalmi mese (*Kunstmärchen*) és a könyvmese (*Buchmärchen*) műfajának kialakítására tett sikeres kísérlet. Ha azonban a szövegforrások egy részére – a Dorothea Viehmanntól, a Wild-, Hassenpflug-, Haxthausen-családotól és másoktól *hallott* mesékből készült feljegyzésekre (néha csak a kommentárokban említett mesemondókra) – gondolunk, vagy több figyelmet fordítunk a dialektus-jelenségeket reprezentáló, illetve az élőszóbeli mesemondást imitáló mesékre (ezt a szóbeli változatot lehetne talán a legközelebb hozni a *Volksmärchen*, a „népmese” fogalmához), akkor a későbbi, a 20. századi meselejegyzések, a hangfelvételek írott/szövegszerkesztett/nyomtatott szöveggé való átírásának problémáihoz egészen hasonló textológiai problémákra figyelhetünk fel.

Még a Grimm-gyűjtemény egyes szövegeinek is vannak olyan textológiai tendenciái, amelyek arra mutatnak, hogy a folklorisztikai kiadások *elsődleges* szövegét nem a szerkesztői munka által kompilált vagy a rekonstrukciós szabályok szerint létrehozott variánsok környékén – pedig az 1856/57-es kiadásig bővülő Grimm-meseanyag *egésze* ennek a szellemében készült –, hanem ott kell keresnünk, ahol az *egyes szövegek* esetében a szöveg átlép a szóbeliségből az írásbeliségbe, vagyis ahol az írásos szövegváltozatok még a legközelebb vannak az élőszóbeli mesemondás aktusához és formáihoz. Ebben az értelemben a szerkesztők által akár már a lejegyzés-átírás közben kijavított *hiba*, az esetleges „félrehallás” jelenléte mutatja a legközvetlenebbül a szóbeli előadás lenyomatát az íráson.

Míndezért Hans-Robert Jauss,³⁸ Max Lüthi³⁹ és mások nem is tartalmilag vagy kompozicionális kritériumok alapján, hanem a *mesemondásra* mint különleges beszédaktusra hivatkozva határozták meg a mese folklorisztikai vagy – ezeknek a sajátosságoknak az írásbeliségben fellelhető nyomai alapján – irodalomtörténeti műfajiságát.

37 JOLLES 1968: 219–226.

38 JAUSS 1977: 327–366, különösen 334–338.

39 LÜTHI 2004: 1–15.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AFANASZJEV, Alekszandr Nyikolajevics 1958 *Народные русские сказки Александра Николаевича Афанасьева*. I–III. Подготовка текста, предисловие и примечания Владимира Яковлевича ПРОППа. Москва: Издательство Художественной Литературы
- AFANASZJEV, Alekszandr Nyikolajevics 2006 *A tűzmadár. Orosz varázsmesék A. Ny. Afanaszjev mesegyűjteményéből*. Szerkesztette Hermann Zoltán. Fordította Hermann Zoltán, Kornél Emília és Molnár Angelika. Budapest: Magvető
- ARNDT, Andreas 2000 „A filológia filozófiája”. Történeti-kritikai megjegyzések a szövegkiadások filozófiai megközelítéséhez. Fordította Labádi Gergely. *Helikon* LXVI. 522–539.
- BASILE, Giambattista 2014 *Pentameron. A mesék meséje avagy a kicsik mulattatása*. Fordította Király Kinga Júlia. Budapest: Kalligram
- BIASI, Pierre-Marc de 1998 Horizontális kiadás, vertikális kiadás. A genetikus kiadások tipológiájának vázlata. Fordította Lőrinszky Ildikó. *Helikon* LXIV. 414–441.
- BOLTE, Johannes–POLÍVKA, Jiří 1912–1932 *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*. I–V. Leipzig: Dietrichsche Buchhandlung
- BOTTIGHEIMER, Ruth B. 2003 The Ultimate Fairy Tale. Oral Transmission in the Literary World. In Hilda Ellis Davidson – Anna Chaudri (ed.): *A Companion to the Fairy Tales*. Cambridge: Cambridge University Press, 57–70.
- DOMOKOS Mariann 2015 *Mese és filológia. Fejezetek a magyar népmeseszövegek gyűjtésének és kiadásának 19. századi történetéből*. Budapest: Akadémiai
- FLAUBERT, Gustave 1999 *Madame Bovary. Texte, introduction, notes, et transcription de scénarios autographes*. Edition de Pierre-Marc de Biasi. Paris: Salamandre
- GRIMM, Jakob és Wilhelm 1812–1815 *Kinder- und Hausmärchen, gesammelt durch die Brüder Grimm*. I–II. Berlin: Realschulbuchandlung
- GRIMM, Jakob és Wilhelm 1975 *Die älteste Märchensammlung der Brüder Grimm. Synopse der handschriftliche Urfassung von 1810 und Erstdrucke von 1812*. Herausgegeben und erläutert von Heinz Rölleke. Cologny–Genève: Fondation Martin Bodmer

- GRIMM, Jakob és Wilhelm 2007 *Kinder- und Hausmärchen. Die handschriftliche Urfassung von 1810*. Herausgegeben von Heinz Rölleke. Stuttgart: Philipp Reclam junior
- GRIMM, Jacob és Wilhelm 2009a *Családi mesék*. Fordította Adamik Lajos és Márton László. Budapest: Kalligram
- GRIMM, Jacob és Wilhelm 2009b *Német mondák*. Fordította Adamik Lajos és Márton László. Budapest: Kalligram
- GRIMM, Jacob és Wilhelm 2016 *Az oroszlán és a béka. Ismeretlen Grimm-mesék*. Fordította Adamik Lajos és Márton László. Budapest: Pesti Kalligram
- GULYÁS Judit 2010 „Mert ha irunk népdalt, mért ne népmesét?” *A népmese az 1840-es évek magyar irodalmában*. Budapest: Akadémiai
- GULYÁS Judit 2012 A magyar történeti mesekutatás. *Ethnographia* CXXIII. 317–343.
- IPOLYI Arnold 1854/1987 *Magyar Mythologia*. A hasonmás kiadás függelékai. Szerkesztette Hoppál Mihály. Budapest: Európa (reprint)
- JAUSS, Hans-Robert 1977 *Theorie der Gattungen und Literatur des Mittelalters. In Alterität und Modernität der Mittelalterlichen Literatur. Gesammelte Aufsätze 1956–1976*. München: Wilhelm Fink
- JOLLES, André 1930/1968 *Einfache Formen. Legende, Sage, Mythe, Rätsel, Spruch, Kasus, Memorabile, Märchen, Witz*. Tübingen: Niemeyer (Első kiadása: Halle: Niemeyer)
- JOYCE, James 1984 *Ulysses. A Critical and Synoptic Edition*. I–III. Edited by Hans Walter Gabler et al. New York–London: Penguin
- KELEVÉZ Ágnes 1988 *A keletkező szöveg esztétikája. Genetikai közelítés Babits költészetéhez*. Budapest: Argumentum
- KOVÁCS Ágnes (szerk.) 1972 *Icinke-picinke. Népmesék óvodásoknak*. Budapest: Móra
- KRIZA János 1987 *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*. Budapest: Akadémiai (reprint)
- KRIZA János 2013 *Vadrózsák*. II. Kriza János és gyűjtői körének szétszórta hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette Olosz Katalin. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság
- LESSING, Gotthold Ephraim 1838–1840 *Gotthold Ephraim Lessings sämtliche Schriften*. Herausgegeben von Karl Lachmann. Berlin: Voss
- LÜTHI, Max 2004 *Märchen*. 10. Auflage, bearbeitet von Heinz Rölleke. Stuttgart–Weimar: Metzler

- MADÁCH Imre 2005 *Az ember tragédiája. Drámai költemény. Szinoptikus kritikai kiadás.* S. a. r. Kerényi Ferenc, a mű kéziratának írásszakértői vizsgálatát végezte Wohlrab József. Budapest: Argumentum
- NAGY Ilona 2015 *A Grimm-meséktől a modern mondáig. Folklorisztikai tanulmányok.* Szerkesztette Gulyás Judit. Budapest: L'Harmattan–MTA BTK Néprajztudományi Intézet
- ONG, Walter J. 2010 *Szóbeliség és írásbeliség. A szó technológizálása.* Fordította Kozák Dániel. Budapest: Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet–Gondolat
- PÉTER László (összeáll.) 1988 *Irodalmi szövegek kritikai kiadásának szabályzata.* Budapest: Akadémiai
- POHLHEIM, Karl Konrad 1998 A szöveghiba – fogalom és probléma. Fordította Schulcz Katalin. *Helikon* LXIV. 495–510.
- RANKE, Kurt et al. (hrsg.) 1963–2015 *Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung.* I–XV. Berlin: de Gruyter
- SEBŐ Ferenc (szerk.) 2010 *Patria. Magyar néprajzi felvételek 1937–1942. Népmesék.* HHCD019 (CD-lemez). Budapest: Hagyományok Háza
- STOLL Béla 1987 *Szövegkritikai problémák a magyar irodalomban.* Budapest: Tankönyvkiadó
- TÓTH Réka 2012 *A szöveggenetika elmélete és gyakorlata.* Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó (Csokonai Könyvtár 52.)
- UTHER, Hans-Jörg 2013 *Handbuch zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm. Entstehung, Wirkung, Interpretation.* Zweite, vollständig überarbeitete Auflage. Berlin–Boston: de Gruyter
- VOIGT Vilmos–BALOGH Lajos 1974 *A népköltési (folklor) alkotások kritikai kiadásának szabályzata.* Budapest: Akadémiai
- ZRÍNYI Miklós 2015 *Zrínyi Miklós költői művei.* 1. Szerk. Orlovsky Géza. Budapest: ELTE BTK Régi Magyar Irodalom Tanszék (Zrínyi-könyvtár VI/1.)

MESÉK

A SZÖVEGKÖZLÉS SORÁN HASZNÁLT JELÖLÉSEK

- [1–30.] A kéziratos mesék sorrendje az *Eredeti népmesék* c. kötetben 1862-ben kiadott szövegek sorrendjét követi, amelyet szögletes zárójelben álló félkövér számok jeleznek a meseszövegek címe előtt.
- [31–36.] Az 1862-ben kiadott kötet 31–36. számú meséinek kézirata hiányzik.
- [37–39.] Kurzív félkövér sorszám jelöli azokat a mesekéziratokat, amelyek nem jelentek meg az 1862-ben kiadott kötetben.
- szöveg az alsó indexben lévő szöveg a lejegyző saját törlése (*amit javít*)
- szöveg a felső indexben lévő szöveg a lejegyző önkorrektciója; eltérő betű, szótag, szó vagy szöveg javaslata (*amire javít*)
- szöveg az alsóindexben *kurzívált* szöveg a lejegyzőtől eltérő személy törlése (*amit javít*)
- szöveg a felsőindexben *kurzívált* szöveg a lejegyzőtől eltérő személy korrekciója; eltérő betű, szótag, szó vagy szöveg javaslata (*amire javít*)
- [...] olvashatatlan szövegrész
- [?] a sajtó alá rendezők olvasási bizonytalansága
- ² a félkövér számmal jelölt lábjegyzetekben olvashatók a sajtó alá rendezők textológiai megjegyzései
- K* a kéziratokon ceruzás *K* betű jelöli a javasolt új bekezdéseket; ez az átírásban (kurzív) felső indexbe került
- | egybeírt szavak különírására utaló jel a kéziratokban
- < > a lejegyzőnek a központosítást érintő változtatásai: a < >-n belüli elemet változtatta a < > után következő központosítási jelre. Lábjegyzetben jelezzük, amennyiben nem autográf változtatásról van szó, hanem nyilvánvalóan a lejegyzőtől eltérő személy javította a központosítást az adott szöveghelyen.

Az 1862-ben kiadott kötet szövegének sajtóhibáira lábjegyzetben utalunk; a korrigált szövegrészt *dőlt betűkkel* adjuk. Ugyancsak itt közöljük a korban vulgárisnak minősített, ezért kipontozva publikált szavakat is.

EREDETI
NÉPMESÉK.

ÖSSZEGYŰJTÖTTE
ARANY LÁSZLÓ.

PEST.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

MDCCCLXII.

TARTALOM.

- A vak király
A boltos három lyánya
A cigány fiú
Rádó és Anyicska
Az aranyhajú hercezkisasszony
Az őzike
A veres tehén
A tündérkisasszony és a cigánylyány
Az ördög-szerető
Jankó és a három elátkozott királykisasszony
Az ördög és a két lány
A kis malacz és a farkasok
Zsuzska és az ördög
Fehérlófia
A nyelves királykisasszony
Gagyfi gazda
Babszem Jankó
Dongó meg Mohácsi
A szomorú királykisasszony
A macska és az egér
A farkas-tanya
Panczimanczi
A hólyag, szalmaszál és a tüzes üszök
A kis gömböcz
Farkas-barkas
A kakaska és a jérczike
A két koszorú
A kóró és a kis madár
A kis ködmön
Iczinke-piczinke
Mért haragszik a disznó a kutyára, a kutya a macskára, a macska az egérre
Találós mesék
Csali-mesék
Megfejtések

[1.] *A vak király*¹
A' király, és asz arany tollu madár.

[116r] Vólt a' világon, hol nem volt, még az óperenciás tengeren is tul volt, volt egy vak király. annak a' királynak vólt három szép fia. minden féle doktorok propálták ki gyógyítani a' királyt, de egy se tudta. a' három fiu nagyon szerette volna meg tudni, hogy mitől gyógyulna meg. Egyszer be ment a' leg öregebb fiu az apjához. azt mondja neki: ugyan felséges király atyám mitől gyógyulna ⁿ meg a szeme. mi hároman ösze beszélűnk, hogy mindent el követűnk, a' mivel csak használhatⁿánk felséges Atyánknek. A' király nem szólt egy szót sem hanem a bicskáját ugy hozzá hajította a' fiához; hogy az alig tudott ki ugrani az ajtón. ^{majd be be ment} Másnap a' másodig fiu ment be. de az is éppen ugy járt. Harmadnap a' leg kisebbik fiu azt mondja a bátyainak: „No ha egyikőtök sem kérdezhete meg, majd meg kérdezem én.” a' bátyai még ki neveté[?]k. be ment a' fiu ^{azt} mondja az apjának az is hogy mért jött ő most. ^{be} ő hozzá is hozzá hajtotta az apja a bicskát, hogy csak a' csizmája szárába állott meg. de a' fiu ki huzta, oda vitte az apjához. „No felséges király atyám ha meg akar ölni, itt van, ölyön meg, csak elébb mondja meg hogy mivel gyógyulhatna meg a szeme, hogy a' bátyáim szolgálhassanak a' meg gyógyításába.”

1 A meseszöveg lejegyzője a kézírás alapján Arany Juliska volt. A cím tintával áthúzva, alatta tintával a lejegyzőtől eltérő személytől származó címváltozat (*A vak király*), amely Arany László fiatal felnőttkori írásképevel mutat egyezéseket.

A VAK KIRÁLY.¹

[1.] Hol volt, hol nem volt, még az óperenciás tengeren is túl volt, volt a világon egy vak király. Mindenféle orvosok-doktorok próbálták meggyógyítani, de mind hiába, egyik se ment semmire. Maga a király tudott volna ugyan egy orvosságot a szemének, de azt senkinek se mondta meg hogy mi; akárki kérdezte tőle, csak azt felelte, hogy mihaszna mondja meg, mikor úgy se tudják megszerezni?

Volt ennek a királynak három egészen felnőtt legény fia. Ezek egyszer összebeszéltek, hogy akárhogy-mint, de kitudják az apjoktól, hogy mi az az orvosság, s megszerzik neki. Bement hát hozzá a legöregebbik, megállt az ajtóban, elkezdett beszélni, mondván:

„Felséges király atyám! én most azért jöt[2.]tem hogy megkérdezzem felséges király atyámtól, mitől gyógyulna meg a szeme, mert mi hárman összebeszéltünk, hogy azt az orvosságot, ha az életünkbe kerül is, megszerezzük.”

A király erre nem szólott egy szót se; hanem volt előtte az asztalon egy nagy kés, azt felkapta, úgy vágta a fia felé, hogy alig tudott előle félreugrani, a kés meg megállott a diófa ajtóban. Erre a királyfi úgy megijedt, hogy mindjárt kiszaladt a házból.

Másnap a középső királyfi ment be, de az is épen úgy járt, mint a bátyja, ez is kiszaladt a szobából.

Harmadik nap a legfiatalabb királyfin volt a sor; a bátyjai be se akarták eresztetni, hogy ha ők ki nem tudták venni az apjokból, biz' e' se' sokra megy, de a királyfi nem tágitott, hanem bement. Mikor elmondta hogy m'ért jött, ehez is hozzá vágta az öreg király a nagy kést, de ez nem ugrott félre, hanem megállt mint a peczek, kicsibe is mult, hogy bele nem ment a kés, a sipkáját kicsapta a fejéből, úgy állt meg az ajtóban. De a királyfi még ettől se' ijedt meg, kihúzta a kést az ajtóból, odavitte az apjának.

„Itt van a kés felséges király atyám, ha megakar ölni, öljön meg, de előbb mondja meg [3.] mitől gyógyulna meg a szeme, hogy a bátyáim megszerezhessek.”

¹ A szögletes zárójelben lévő számok az 1862-ben kiadott kötet oldalszámait jelölik. A szövegközlés betűhív; a helyesírási eltérésekre, következetlenségekre, apróbb szedési hibákra külön nem hívjuk fel a figyelmet, a főbb sajtóhibákra utalunk lábjegyzetben. Ugyancsak itt közöljük a korban illetlennek minősített és ezért kipontozva publikált szavakat is.

Nagyon meg illetődött ezen a' beszéden a' király, ösze, vissza csókolgatta a fiut, azt mondja neki: „No kedves fiam, nem hiába vóltál te nekem leg kedvesebb fiam egész életembe. neked meg mondom hogy mítől gyógyulna meg a' szemem, csak azért haítottam utánatok a' kést, hogy meg láthasam meikötök szálana értem szembe a' halállal, de látom hogy senki más nem tesz én értem meg anyít mint te. te most már mindjárt se bántad vólna, ha meg öltelek vólna is, csak aztat meg tudhasd hogy mitől gyógyulna meg a' szemem. hát biz' annak kedves fiam, más orvasága nincs: [116v] csak az: hogy a' vörös tengeren tul lakik egy király. annak van egy arany tolu madára, ^{ha} annak olyan gyönyörű éneklése van, hogy ha én aztat a' szép éneket meg halhatnám, mindjárt meg jönne a' szemem világa.” A' királyfi ^{ki[?]} ki ment a' testvérjeihez, be hívta őket. azoknak is el beszélte a' vak király, az egész dolgott. a' két idősebb királyfi, mondt^{ák} a' az apj^{ük} ának; hogy ők el menek, és ha az isten segíti őket, mához esztendőre, haza is jönnek a' madáral, a' leg kisebbik fiu is el akart mení, de az apja azt mondta neki: „Édes fiam, már tégedett sehogy sem eresztelek el, ha a' bátyáid el menek is, maradj te íthon én velem, hát ha adig meg találnék halnı, míg tí oda lesztek, kire maradna az ország, azután meg ha a' bátyáid oda vesznének is, te meg maradnál nekem vígasztalásomul.

El ment a' két királyfi, vitték magokal a' sok társzekér, aranyat, ezüstötött. el telt már|az egy esztendő, még se jötek haza, nagyon busult a király fi meg az apja hog hova letek már enyi ide^{ig}, két esztendő is el mult, három is, négy<,> is, öt is, még se voltak othon. azt mondja a' királyfi az öreg királynak: Felséges király atyám már én nem győzöm tovább várni őket, hanem el megyek én magam. fogadom hogy fél esztendő mulva akar élve, akar halva, vissza jövök. Váltíg mondta, a király hogy ne menjen, biz' az el ment, de ő nem vitt magával olyan sok társzekér aranyat, ezüstött mint a bátyai: hanem csak egy zsákot tele tömött bankóval, azután egy inas^t rá ültetett egy lóra, és a' ^{szá} zsákott annak a lónak a' hátára tette. maga is lóra ült, és úgy mentek mentek, elől ő, után^a pedig|az inas. Már két hete vólt hogy mindég mentek egyszer egy csárdához értek, az mondja a' királyfi az inasának: „Ugyan te eredj be, hozál ki egy ítal bort, restelek most le szálni a' lóru, hogy be menjek,” Be ment az inas. a' mint ki nyította a' korcsma ajtót; látott a' királyfi két rongyosan öltözött embert, két

Nagyon megilletődött ezen a beszéden a király, nemhogy megölte volna ezért a fiát, hanem össze-vissza ölelte, csókolta. No kedves fiam – mondja neki – nem hiában voltál te egész életemben nekem legkedvesebb fiam, de látom most is te szántad el magad legjobban a halálra az én meggyógyulásomért, (mert a kést is csak azért hajítottam utánatok, hogy meglássam melyikőtök szállna értem szembe a halállal), most hát neked megmondom, hogy mitől gyógyulna meg a szemem. Hát kedves fiam, messze-messze a Verestengeren is túl, a hármashegyten is túl lakik egy király, annak van egy aranytollu madara, ha én annak a madárnak csak egyszer hallhatnám meg a gyönyörű éneklését, mindjárt meggyógyulnék tőle; de nincs annyi kincs, hogy od'adná érte az a király, mert annyi annak az országában az arany-ezüst, mint itt a kavics.

A mint ezeket a királyfi megértette, kiment a testvéreihez, elmondott nekik mindent; azok aztán mentek egyenesen az apjokhoz, hogy ők hát most elmennek azért a madárért, tették magukat rettenetesen, hogy így hozzák ugy-hozzák el, ha [4.] ezer ördög őrzi is. A legkisebb királyfi is el akart menni, de a bátyjai nem vitték, hogy biz' ő utánuk ne csikózkodják, minek menne el bajnak; aztán meg az öreg király se' eresztette sehogy se: „Már édes fiam, te csak maradj itthon én mellettem, segíts egyben-másban öreg fejemnek, sok már nekem magamnak egy ország gondja; de meg meg is halhatok addig, míg odalesznek, akkor – ha te is elmennél, kire maradna az ország?”

Hajtott a jó szóra a királyfi, otthon maradt. A bátyjai elindultak nagy hű-hóval, tizenkét társzekeret megrakattak arannyal-ezüsttel úti költségnek, elbúcsúztak az öreg királytól, megígérték neki, hogy egy esztendő alatt, ha törik – ha szakad, elhozzák az aranytollú madarat, avval elmentek.

Eltelt az egy esztendő, de nem jött haza a két királyfi; eltelt a második is, harmadik is, negyedik is, még se hallatszott semmi hírok. Már a legifjabb királyfi bizonyosnak tartotta, hogy odavesztek, el is akart már sokszor indulni utánok, de az apja nem eresztette; hanem mikor már az ötödik esztendő is vége felé járt, a királyfinak sehogy se' volt maradása, hiába volt minden beszéd, nem hallgatott rá, el[5]indult. Egy régi, hűséges szolgát lóra ültetett, maga is lóra ült, úgy fogtak neki a hosszú útnak.

Mentek-mendégéltek, hét nap hét éjjel mindig mentek, akkor kiértek az öreg király országából. A mint kívül voltak a határon, megláttak egy rongyos csárdát, a királyfi megállt a csárda előtt, a szolgáját beküldte egy ital borért. A mint az inas nyitotta az ajtót, belátott rajta a királyfi, látta hogy odabenn tánczol két rongyos

szép menyecskével<;> táncolni a' szo_{p[2]}^ba közepén, de rá se igen ügyelt ha nem a' mint ki hozta az inas a' bort, 's meg ítta, míndjárt mentek tovább.

[117r] Jó darabb ideig mentek már úgy hogy egyik sem szólt egy szótt sem. egyszer még is csak meg szólalt az inas, az mondja a' királynak: „Jaj felséges király! mondanék én valamit felségednek, ha atól nem félnék, hogy meg haragszik érte. „Nem haragszom biz' én, csak mondjad. „No hát ha ros z neven nem veszi el mondom, látta é- felséged azt a' két rongyos embert, a' ki ab_a^{ba}|a' csárdába tánczolt?” azt mondja rá a' király fi: „Látam biz' én úgy hátról, egy kicsit az ajtó nyíláson, a mint ki nyitotad az ajtót, de biz' én a' képöket nem láttam. miért kérded?” „Oh felséges királyfi, mondanám is, nem is<,>.” „Mondjad no bolond, nem haragszom én érte meg akar mi lesz.” „Hát a' mint be mentem, nagyon ösmerősnek tetszet nekem az a' két ember, míndjárt gondoltam valamit, de még se mertem egészen rájok fogni, azt kérdem a' korcsmárostól; „Halya é- kend? mi féle két ember ez a' ki itt tánczol? azt mondja rá: „Jaj jó uram, régi embereim ezek már nekem, valami öt esztendje jött ide ehez az én házamhoz két királyfi, az apjok_{nak}^a szemének kerestek valami madarat itten körül, de hogy nem találtak – mert biz' azt még a vörös tengeren tul kellett vólna keresni, – kapták magokat, itt maradtak, az ólta míndég esznek, isznak, tánczolnak<,> egész nap, mártá_n^{án} fél esztendeig se lesz elég a' pénzek, csak anyi van már, ruhára is azért nem költenek; hogy annál több maradjon mulatni, pedig hoztak vagy tizenkét társzekér aranyat, ezüstött.” akkor én ki jöttem, az ólta nem mertem mondani felségednek.”ⁿ Nagyon meg szomorodott a' királyfi az inas beszédén, elébb még nem akarta hinni, de az inas^{utséval} esküvéssel álitotta hogy igaz, gondolta, hogy majd visza jövőbe haza viszi őket. aval csak mentek tovább.

A mínt mentek mendégéltek, be értek egy nagy rengeteg erdőbe, abba az erdőbe két felé vált az ut, nem tudták hogy mere is menjenek már, a' mint ott tanácskoznak, oda megy egy gyönyörű nagy róka, azt kérdi a' királyfitól:

[117v]³ „Ugyan^{felsőges} királyfi, mít tanácskoz_oⁿak itt. talán el téved_{te}tek?” „Dehogy tévedtünk, nem⁴ tévetünk biz' mi, csak azt nem tudjuk hogy meik ut vezet a' vörös tengerhez, a' kető közül.” azt kérdi a róka megint: „Hát min_e^{ek} mené_t^{ek} a' veres tengerhez?”

2 A tintával írt beszúrás a lejegyzőtől eltérő személytől származik, Arany László fiatal felnőttkori írásképevel mutat egyezéseket.

3 A bal margón fent, fekete tintával a meselejegyzés írásképetől eltérő, kalligrafikus írással: *Kunstler Ignätz*.

4 A szó fölé tintával írva: *800*.

ember két korcsmabeli személylyel, de rájok se' ügyelt, hanem a mint kihozta az inas a bort, megitta, avval mentek tovább.

Már jó ideig mentek ugy, hogy egyik se' szólt egy szót se, nagysokára aztán az inas törte meg a nagy hallgatást:

– Jaj felséges királyfi, mondanék én valamit, ha attól nem félnék, hogy megharagszik érte.

– Nem haragszom én csak mondjad.

– No hát ha rosز néven nem veszi, csak elmondom: látta-e felséged azt a két rongyos embert, a ki ott tánczolt a csárdában?

– Láttam ugy hátulról, mikor az ajtót nyitottad, de hát miért kérded?

[6.] – Oh felséges királyfi, mondanám is én, meg nem is.

– Mondjad no, bolond, hisz nem szoktam én az igazságért megharagudni.

– Hát amint bementem, megláttam azt a két embert, nagyon ismerősöknek tetszettek, mindjárt gondoltam valamit, de még se mertem egészen rájok fogni, megkérdeztem hát a korcsmárostól: „Hallja kend, miféle két ember ez a ki itt tánczol,” azt mondja rá a korcsmáros: „Jaj jó uram régi embereim ezek már nekem, királyfiak volnának ezek, valami öt esztendeje jöttek ide, valami aranytollú madarat kerestek, de hogy nem találták, – mert biz' azt még a Verestengeren is túl kellett volna keresni, – kapták magukat, itt maradtak, azóta mindég itt esznek-isznak, mert volt ezeknek pénzök vagy tizenkét társzekérrel, de biz' a már mind elfogyott, alig van nekik annyi, a mennyivel egy-két hétig megérik.” Ez aztán abba' maradt, a korcsmáros se beszélt többet, én is eljöttem.

Nagyon elszomorodott e beszéden a királyfi, elébb nem is akarta hinni, de az inas úgyszóval is erősítette, gondolta hát magában, hogy most nem tölti az időt, majd visszafelé jövet haza híjja őket.

[7.] Mentek aztán tovább, beértek egy nagy erdőbe, ott az út egy helyen kétfelé vált, egyik se tudta a járást, elkezdtek tanácskozni, hogy merre menjenek. A mint ott tanácskoznak, egyszer, – mintha csak a föld alól bútt volna ki, vagy az égből cseppent volna, – ott termett egy szép nagy róka. A királyfi a mint meglátta, nyult a nyila után hogy majd meglövi, hát, uramfia, – tán nem is hinnék kendtek, ha nem mondanám, – megszólalt a róka emberi nyelven:

– No felséges királyfi hát eltévedtek, vagy min tanácskoznak?

– Hiszen nem tévedtünk épen el – felelt neki a királyfi, – hanem azt csakugyan nem tudjuk, hogy e közül a két út közül melyik visz a Verestengerhez. Hát miért kérded?

– Csak azért, mert én útba tudom igazítani a királyfit, tudom a járást ezen a tájékon. De hát mért mennek a Verestengerhez?

akor el beszélte a' királyfi az egész dolgott. „No királyfi, – azt mondja a' róka, – az egész ut^j_{a d}ba adok én^{neked} felségednek tanácsot hogy mitévő l^egy^{en}, hogy [...] ha bele egyez^{el[?]}^{ik} abba, hogy a' mít csak hoz^{ol} vissza mag^a_{a d}val, [...] mindent azon kívül a' mit el vitt^{el}, minden^cn meg osztozunk.” „Itt a kezem! – mondja a' királyfi, – én nem bánom csak adjál tanácsot, míndég mindenben.” akkor a' róka kí huzott egy csomó szórt magából, oda adta a' királyfinak: no^{feséges} király fi, itt van egy csomó szór, ^{mikor} akarhol, akarmire lesz szüksége^d, szakács^{on}lel egy szál szórt, én míndjárt ott termek. azután meg mutatta a' róka a' királyfinak hogy meik|ut vezet a' vörös tengerhez, akkor el bucsuztak egymástól, és a róka megínt egy el tűnt, mint a' hogy jött.

Ment, mendegélt a' királyfi az inasával, egyszer nagy sokára el értek a' vörös tengerhez, míkor végig nézett rajta a' királyfi, csak el borzatt, bele, se hoszát se végít nem látta, „Oh uram énⁱstenem, hogy menjek én ezen a' roppant nagy vizen által,” így gondolkozott magába. akkor jutott eszébe a' róka, ^[.]el szakasztott egy szál szórt; ⁵míndjárt ott termett. No királyfi talán nem tud^{sz} által menni ezen a' nagy tengeren, azért hítt^{al}.” „Bíz' azért én Róka pajtás.” Azon ne is busuly^{on} egy perczig se, ^{itt[?]} itt van három alma, csak ^{mutas[?]} menj^{en} bele a' lova^{dda} l a vízbe, mikor már lát^{od}^{ja} hogy alig bír uszni, hajics^a bele az egyik almát, akkor ott|egy nagy darab száraz föld lesz, azon pihenj^{en} meg. míkor ki pihente^d maga^t ^{meny[?]} menj^{en} megínt és egy tegyen mint először. többet nem mondok.” A király fi, meg az ínasa, bele eresztették, ^a lovaikat a tengerbe, uszott a' ló^{uszo}, míkor már látta a' királyfi; hogy alig tud uszni, bele haitot^{ta} egy almát a tengerbe, olyan nagy darab száraz [118r]⁶ föld lett belőle; hogy ínasostól, lovastól, meg pihenhetett rajta, ^{mikor} ki pihenték magokat, megínt tovább mentek. míkor már megínt ^{meg pihen} nagyon el fáradt a ló bele hajtotta a második almát is a' királyfi. szép darab föld lett belőle, meg is pihentek rajta. harmadszor ís utnak indultak már csak egy alma volt, de most úgy ís fáraztatta a lovat a' királyfi, hogy csak a' feje látszott kí a' vízből, alig tudott már uszni, akkor hírtelen bele haitotta az almát, ^s a' száraz földön ki pihenték magokat, negyedszer ís utnak indultak, hanem míkora már malyd el fáradt a' ló, akorra a' partra ís értek<, > szerencsésen<, >. Gondolkozott

5 A bal margón grafitceruzával írt, függőleges vonal, amelyet piros ceruzával r-re írtak át.

6 A bal margón piros ceruzával: 2.

A királyfi elbeszélte, hogy mi járatban vannak, töviről-hegyire; mikor aztán vége szakadt a beszédjének, megint megszólalt a róka:

– Bizony nagy munka vár a királyfira, de nem is tudja elvégezni, hacsak én nem adok tanácsot, azért hát lépünk egyezsége: én segí[8.]tem a királyfit jó szóval mindenütt a hol csak szükség lesz rá, ezért aztán mikor visszajövet hozza a királyfi a sok aranyat, ezüstöt, drágaságot, (mert tudom hogy hoz) mindenen – de mindenen az utolsó túig megosztozik velem.

A királyfi egy kicsit gondolkozott, de azután gondolta, hogy minek neki az arany-ezüst, csak a madár legyen meg, hát csak ráállott. Erre a róka kihúzott a farka végéből hét szál szőrt, od'adta a királyfnak:

– No felséges királyfi itt van hét szál szőr, ha jártában-keltében akárhol, akármi baja akad, csak szakítson el egy szálat, én mindjárt ott termek tanácsot adni.

Azután megmutatta a róka, hogy melyik út visz a Verestengerhez, jó utat kívánt a királyfnak, s megint eltűnt épen úgy, ahogy jött, mintha csak a föld nyelte volna el.

Ment mendegélt a királyfi az inasával, egyszer – nagy sokára – elértek a Verestenger partjára. A mint a királyfi végig nézett azon a roppant nagy vizen, elborzadt belé, nem látta se' szélét, se' hosszát. „Oh én uram – istenem – gondolta magában – hogy megyek én át ezen a nagy vízen, mikor azt se tudom, melyik a szélessége? Csak akkor jutott eszébe a róka, [9.] mindjárt elszakított egy szál szőrt; alig hogy elszakította, mintha csak a föld alól bútt volna ki, vagy az égből cseppent volna le, ott termett a róka:

– Mi baja van felséges királyfi, tán nem tud átmenni ezen a vízen?

– Bizony nem én róka pajtás.

– No azon ne is búsuljon a királyfi egy cseppet se', itt van három alma, csak vágjon neki felséged a víznek, úsztasson benne, míg csak bírja a lova, mikor látja, hogy már egészen kifáradt, hajítson a vízbe egy almát, mindjárt olyan darab szárazföld támad ott, hogy elférne rajta ezer ember is, azon pihenjen meg, azután menjen tovább, mikor megint elfárad a lova, megint hajítson el egy másik almát, megint pihenjen meg; azután harmadszor is csak úgy tegyen. Többet aztán nem mondok.

Evvel a róka megint eltűnt, a királyfi pedig meg az inasa behajtottak a vízbe, elkezdtek benne úsztatni. Mikor már majd kidőltek a lovak alattuk, elhajított a királyfi egy almát, mindjárt olyan nagy darab szárazföld termett oda, hogy elfért volna rajta egy regiment katona is, azon megpihentek istenesen, azután megint mentek odább, mikor másodszor is el[10.]fáradtak a lovak, megint elhajított a királyfi egy almát; harmadszor megint csak úgy tettek. Mikor már negyedszer is alig tudtak a lovak úszni, elérték szerencsésen a tulsó partot. Itt aztán gondolkozóba

a' királyfi rajta hogy no_s már most csak elértünk a' partra de hogy tudom meg hogy hol van itt az arany tollu madár. el szakasztott megínt egy szál szórt, ott termett a' róka, azt mondja neki a' királyfi: „No Róka pajtás, már most hogy találjuk fel az arany tollu madarat?” „Hát felséges királyfi látja é ott mesziről csilámlani azt az arany palotátt?” azt mondja rá a' királyfi: „Hogy ne látnám!” „No hát ha látja felséged jól van, mert abba a' palotába lakik az a' hatalmas király, a' kinek az a' szép madara van. malyd fel öltözik felséged betyár ruhába, el megy egyedül ahoz a palotához, be megy a' kertbe, ott minden fű, fa, arany^{ból} ezüstből lesz, van,^{lesz} és gyémánt gyűmölcsök [...] vannak rajta, ott^{ter} van míndjárt a' leg első fára fel akasztva egy gyémánt kaliczkába az arany tollu madár, azt vegye le felséged csendesen, de vigyázon ám hogy hozá ne érjen valameik fához, mert akor az egész kert meg csendül, a' kertészek malyd meg fogjak felségedet. ha pedíg mégis szerencsétlenül találna jární, hogy be fognak a' kertészek, hát mikor^{malyd} a' király elébe viszik, malyd kérdőre veszik hogy hogy mert a' madárhoz nyulní, csak azt mondja rá felséged: „Hogy ne mertem volna, mikor széles ez világon, kis^m Magyarországon nincsen olyan betyár mínt én.” többet aztán nem szólok.” Ugy tett a' királyfi, a hogy a róka mondta, [118v]⁷ fel öltözött betyár ruhába, el ment a' királyi palotához, be ment csendesen a' kertbe, csak el vette a szeme világot a' nagy világosság, attól a' nagy fényességtől, a mí a kertbe volt, míndjárt meg látta a' gyémánt kaliczkát. ott vólt^{mínd} leg elől egy nagy ágas, bogas, arany fának a' leg közepébe. a mint le akarta venⁱni^{bő} vólt az in^de ulya, meg akadt egy arany galyba, olyan nagy|csengés lett, hogy malyd meg súketült bele a királyfi, ösze szaladtak az egész kertből a' kertészek, meg fogták a' királyfit, be vitték a király gazdájokhoz. azt kérdi tőle a' király: „Hát te akasztófára való hogy^{merd}[...] mertél te az én madaramhoz nyulní, meg az én kertembe menní?” azt felelí rá a' királyfi nagy he^gykén: „Hogy ne mertem volna?! mikor széles ez világon, kis Magyar országon, nincsen olyan betyár mínt én!”

esett a királyfi, hogy most már hát itt volnának, de merre keressék az aranytollú madarat? Hiába gondolkozott rajta, megint csak el kellett szakítani egy szál szőrt.

Ott termett megint a róka.

– No róka pajtás – kérdi a királyfi – hol találjuk most már meg az aranytollu madarat?

– Hát látja-e felséged amott messzire csillámlani azt az arany palotát?

– Hogy ne látnám!

– No hát abban lakik az a király, a kié az az aranytollú madár. Öltözzék fel felséged bő ingbe-gatyába csikósosan, az inasát a lovakkal hagyja itt, maga menjen oda a palota kertjébe, ott van a kaliczka az arany madárral egy arany fára felakasztva, azt vegye le, de vigyázzon hogy valamelyik fához hozzá ne érjen, mert akkor az egész kert megzendül, a kertészek megfogják felségedet. Ha pedig mégis szerencsétlenül járna, megfognák, vitesse magát a királyhoz; majd a király kérdi, hogy mert ahoz a [II.] madárhoz nyulni, csak ezt mondja felséged: „Hogy ne mertem volna, mikor széles ez világon, kis Magyarországon nincsen olyan betyár mint én.” Többet aztán nem mondok.

Ugy tett a királyfi a hogy a róka mondta. Az inasát ott hagyta a tengerparton, maga felöltözött betyáros ruhába, elindult a palota felé. Nem ment egyenesen a palotába, hanem elkerült a kert alá; hát a mint oda ért, elállt szeme-szája, mert még a hátulsó sövénye is a kertnek mind csupa aranyból-ezüstből volt fonva. A mint kibámulta magát, bemászott szép csendesen a kerítésen, szélylyel nézett a kertben, vigyázta, hogy hol látná meg az aranytollú madarat? De biz' azt eleinte meg nem látta volna ha az orrához ütődött volna is, úgy elvette szeme-fényét a nagy csillogás-villogás; de hogy is ne! mikor minden fának ezüst volt a törzse, arany a galya, gyémánt a gyümölcse. Mikor aztán félig-meddig betelt a nézéssel, elindult a madarat keresni, meg is találta nemsokára, ott ugrált egy gyémánt kaliczkában, egy ágas-bogas arany fára felakasztva. A mint meglátta a királyfi, ment egyenesen érte, hogy levegye; nem volt magasra téve, felérte a földről is, nem kellett érte felmászni, hanem a mint vette vol[12.]na le a borjúsáju ing megakadt egy galyba, megrántotta; erre az egész kert megzendült, mintha ezer meg ezer haranggal harangoztak volna, a kertészek mindjárt ott termettek, megfogták a királyfit, vitték egyenesen a királygazdájokhoz. A király a mint nagy sok beszéd után megtudta, hogy mi a baj, elkezdte szidni a királyfit.

– Hát te akasztófára való hogy mertél arra még csak gondolni is, hogy az én aranytollú madaramat ellopod?

– Hogy ne mertem volna! – felelt rá a királyfi hetykén – mikor széles ez világon kis Magyarországon nincs olyan betyár, mint én!

Nagyon meg örült ennek a beszéd^jnek a' király, azt mondja a' király finak: „No ha olyan nagy betyár vagy van a szomszéd királynak egy olyan gyönyörű lova; ^{hog} az egész ló⁸ csupa ezüstből van, ^{aztán} szín arany^{ból} szőr^e meg van rajta. ha ezt' te nekem el tudod lopni, akkor oda adom a' madaratt, meg még ráadásul mindenféle gyémánt gyümölcsömből, adok egy egy vékát, meg a' menyi arany galyat csak el bírsz anyit adok.” Meg ígérte a' királyfi hogy akar hogy még is el lopja. a' rókát meg az inasát ott hagyta a' tenger partján, azokhoz vissza ment. el beszélt mindent a' rókának, azt is; hogy ő nem tudja hogy hogy lehetne el lopni azt a' lovat? azt mondja rá a' róka: „Hát ugy felséges királyfi, hogy malyd fel öltözik kocsis ruhába, el megy ahoz a királyhoz, itt van egy üveg pálinka, ^{ebe} ennek a' pálinkának olyan természete van; hogy ha valaki csak egy csepet iszik is belőle, meg részegszik tőle. ha pedig egy kortyot iszik, ugy el alszik; hogy egy nap akarmint akarják; még se tudják fel költeni. [119r] Ezt a pálinkát vigye el felséged. ott ögyeledjen|a' töbi kocsisok közé, mikor nem látják takarja bele|a' szénába, azt az ezüst lovat tízen két ember őrzi, malyd meg lássa felséged hogy nem lehetne másképpen tőlök el lopni ^{azt a lovat} csak így, malyd|azok meg találják|azt a' pálinkát. isznak belőle ^{ugy|?} és el alszanak; ^{hog} alig a' már a' felséged dólga lesz hogy hoza kís az istalóból, hanem az ajtó felett van egy gyémánt szerszám, ha azt is le akarja venni felséged vigyázva nyuljon ám hozzá; mert ha azok a sok csengők meg szólalnak ^{a mik rajta vanak} anak a' szavára mindjárt fel ébrednek a' kocsisok ha még egyszer ugy aludtak vóln^{an} a' is, aztán malyd be viszik felségedett a' királyhoz, anak is csak azt mondja a' mit az|elsőnek.” Aval el kísérte a' róka az ínassal, egész adig a' város végéig, a' hol a' király lakott, ott fel öltözött a' királyfi kocsis ruhába, el ment a' királyi palotá^{hoz}, be megy|az istalóba, hát látja hogy milyen nagy őrizett allat van az a ló, négy a' négy lábát fogta, egy a fejét, egy a' farkát, egy pedig rajta ült, a' töbi ember^{ek}|ⁿ meg csak ott járkáltak körülötte. a királyfi csak el ögyeledett a' többi kocsisok közt. egyszer mikor észre sem vették, bele dugta a' pálinkás üveget a' széna közé, egyik a' mint|aztán, akart a' lónak adni, meg talál^{ák} a' az üveget, el kiáltja magát: „Nézétek csak hé! mit találtam! bizonyosan valamik szőlőgálló lopta el! hirtelenébe csak ide dugta, ígyuk meg, ígyuk meg!” akkor el kezdék íni, allig íttak egy-egy kortyot mindjárt holt részegek lettek, a' kik a' ló körül áltak azok mind el dőltek a földre,

Nagyon megörült ennek a beszédnek a király:

– No öcsém ha olyan nagy betyár vagy, – van a szomszéd királynak egy lova, az egész ló ezüsből van, a szőre meg színaranyból, ha te ezt nekem ellopod, neked adom az aranytollú madarat, meg még ráadásul minden gyémánt gyümölcsömből egy-egy vékát, aranygalyat meg a mennyit elbirsz.

Megigérte a királyfi hogy ellopja, ha az életébe kerül is, avval visszament az inasához a [13.] tengerpartra, elszakította a harmadik szál szőrt is. Ott termett a róka megint:

– No királyfi mi baja van?

– Hát bizon nekem csak e' meg e'. Itt elbeszélte, hogy hogy járt az aranytollú madárral, meg hogy mit ígért meg a királynak, utoljára azt is hozzátette, hogy bizony most már nem tudja, hogy kéne azt a lovat ellopni.

– Biz azt, felséged királyfi, felelt a róka, – másképp nem lehet, hanem felöltözik felséged kocsis ruhába, elmegy ahoz a királyhoz, a kié az a ló; itt van egy üveg pálinka, ez olyan hogy a ki egy kortyot iszik belőle, úgy elalszik tőle, hogy az nap, ha csillagot rúgatnak vele se' ébred fel. Ezt a pálinkát vigye oda felséged az istállóba, dugja el a széna közé, a kocsisok megtalálják, megisszák, elaluszna tőle, akkor aztán a felséged dolga lesz kihozni a lovat, hanem van ott a falra felakasztva egy gyémánt szerszám, ha azt is el akarja hozni, vigyázzon, mert vannak azon apró kis csengetyűk, ha azok megszólalnak, felébrednek a kocsisok, megfogják felségedet. Ha pedig mégis szerencsétlenül járna, megfognák, csak mondja ennek a királynak is azt, a mit az elsőnek mondott. Többet aztán nem szólok.

[14.] Evvel eltűnt a róka, a királyfi pedig megint úgy tett a mint az mondta neki. Felöltözött kocsis-ruhába, a pálinkát a zsebébe tette, elindult a második király palotája felé. A város végéig az inasát is magával vitte, de már a városba csak maga ment be. Bement a király palotájába, az istállóba, oda elegyedett a többi kocsisok közé, hát látja, hogy milyen nagy őrizet alatt van az aranyszőrű, ezüsthúsu ló: egy kocsis rajta ült, egy a fejét fogta, négy a négy a lábát, egy a farkát, tizenkét ember meg körülállta. Megijedt ettől egy kicsit a királyfi, hanem azért csak láthatlanná tette, addig sündörgött ott előre-hátra, míg egyszer szerencsésen eldugta az üveg pálinkát a széna közé. Kis idő múlva, amint egyik kocsis adni akart a lónak, megtalálta, kihúzta onnan, elkurjantotta magát:

– Nézzétek csak hé, mit találtam! egy nagy üveg pálinkát! bizonyosan valamelyik szolgáló lopta el, osztán hirtelenében csak ide dugta. Igyuk meg!

Erre a többi kocsis is ráállott, adták kézről kézre az üveget, csakhamar részeg lett valamennyi, eldőlt ki jobbra, ki balra. Erre a királyfi is hozzáfogott a munká-

a kik pedig a' lovat fogták azokat meg a' királyfi helyezte el, ugy: hogy be hozott egy nagy kecske lábat, a' min_t a' fát szokták fűrészelni, a' ki a' lovon űlt; azt rá űltette a' kecske lábba, a' ki a' fejét fogta: annak ^{nagy} egy nagy fa tuskót adott a' kezébe, a' ki a' farkát fogta; anak meg egy csomó lent ^{adott}, a' ki pedig a' négy lábát fogta; azokal a' kecske lábna_k a' négy lábát fogatta meg. akkor szépen ki vezette a' lovat az [...] istálóból. [119v]⁹ de a' mínt az istáló ajtóhoz ért, fel tekintet. hát látja hogy ott van fel akasztva egy gyönyörű gyémánt szerszám az ajtó felé, mindjárt gondolta: hogy ő biz' el viszi azt a' szerszámot ís, majd jó lesz a' maga lovára, a' mint venné le, hozzá űtődött a' falhoz, meg szólaltak a' gyönyörű ezüst csengők rajta, mindjárt fel ébredtek rá a' kocsisok, meg fogták és be vitték a' királyhoz aki csak még olyan idős lehetett, mint emez a' királyfi, az is kérdi tőle, hogy hogy mert_e hozzá fogni, hogy malyd el lopja a' lovat, de az azt felelte rá, nagy hetykén: „Hogy ne merem volna, mikor széles ez világon, kis magyar országon, nincsen olyan betyár mint én.” „No te, ha olyan nagy betyár vagy, van a' szomszéd királynak egy olyan szép lányja, hogy szem nem látott még annak párját, ha te azt nekem el lopod, akkor neked adom ezt az arany paripát, a' gyémánt nyergett meg még ráadásul tíz köből arany abrakot a' lónak.” Jól van, meg ígérte a' királyfi hogy malyd el lopja. megint fel kereste a' rókát, el beszélte neki hogy mire járt meg azt is hogy mivel bírta meg a' király. a' róka azt mondja a' királyfinak: „Felséges királyfi, már most öltözön fel szakács ruhába, menjen el ahoz a' királyhoz, szegődjön be oda szakácsnak, délbe kösse rá magát, hogy maga viszi be a' levest, a' szoba ajtóba ejcse el, mikor be felé viszi, a' szép királykisaszonynak majd szemibe tűnik az, hogy hogy lehet egy szakács olyan ügyetlen, mikor malyd a' tál cserepjeit szedi fel felséged, akkor meg látja a' király kisaszony az ulyán, a' királyi gyűrűtt, másnap be hivatja felségedett, aztán akkor beszéljen el felséged neki mindent. többet nem mondok.” Avval megínt el kísérték a' róka, meg az inas a' királyfit, egész addig a' város végéig a' hol az a' király lakott. be ment a' királyi balotába hát éppen ott sétálgatott a' király az udvaron, azt kérdi tőle az ifju királyfi: „Kérem egész alázatossággal, felséges király, nincs' é- egy szakácsra szűgsége. [120r] mert én abba a' járatba vagyok, hogy ha meg fogadna felséged szakácsnak, nagyon szeretném.” azt mondja rá a' király: „Bizony édes fiam én meg fogadlak, mert most éppen ugy meg vagyok akadva, hogy el mentek mind a' szakácsaim, csak egy van, és nagy szűgségem lesz most rád.

Be szegődött hát a' királyfi szakácsnak. dél előtt a' másik szakács a' mínt főztek nem győzött rá lármázni, hogy nem tudott semít, akarmit rá bizott mindent el rontott. következett

9 A bal margón piros ceruzával: 4.

hoz: a ki a lovon ült, azt egy kecskelábra ültette, a kik a lábát [15.] fogták, azokkal a kecskeláb négy lábát fogatta meg, a ki a fejét fogta, annak egy tuskót adott a markába, a ki meg a farkát, annak egy nyövet kendert, mikor aztán így elhelyezte őket, a lovat szépen kivezette az istállóból; hanem amint körülnézett, meglátta a falon a gyémánt szerszámot, nagyon megfájult rá a foga, nem tudta ott hagyni, már ezt, akár élek, akár halok, elviszem, – gondolta magában; le is vette a falról, hanem amint vitte volna ki az ajtón, hozzáütődött az ajtófélfához, megcsendült a sok csengő, a kocsisok felébredtek, megfogták a királyfit. Vitték egyenesen király-gazdájokhoz, elmondták neki, hogy hogy akart ez a legény lopni. A király elkezdte szidni, ahogy csak tudta:

– Hát te imilyen-amolyan akasztófavirág, hogy mertél arra még csak gondolni is, hogy az én ezüsthúsu, aranyszőrű lovatam ellopod?

– Hogy ne merem volna – felelt ennek is nagy hetykén a királyfi, – mikor széles ez világon, kis Magyarországon nincsen olyan betyár mint én.

– No ha olyan nagy betyár vagy, – van a szomszéd királynak egy olyan szép lánya, hogy szem nem látott még olyat, ha te azt nekem [16.] ellopod, neked adom az aranyszőrű lovat, a gyémánt szerszámot meg még ráadásul tíz köből arany abrakot.

Jól van; megígérte a királyfi hogy ellopja, avval kiment a város végére az inasához. Itt megint mit volt mit tenni? el kellett szakítani a negyedik szál szőrt is. Ott termett a róka:

– No mi a baj, felséges királyfi.

– Hát csak e' meg e. – Itt elbeszélte a királyfi hogy már meg királykisasszonyt kellene neki lopni.

– No királyfi – mondja a róka, – most öltözzék fel szakács ruhába, menjen el ahhoz a királyhoz, szegődjék be szakácsnak. Délben majd felséged vigye be a levest, hanem az ajtóban ejtse el. Többet aztán nem mondok.

Eltűnt a róka megint, a királyfi pedig az inasával ment a harmadik király országa felé. Mikor ahhoz a városhoz értek, a hol a király lakott, felöltözött a királyfi szakácsruhába, az inasát a város végén hagyta, maga bement a királyi palotába.

Épen kint sétálgatott a király az udvaron; oda ment hozzá a királyfi:

– Felséges király én szakács vagyok, azért jöttem hogy beszegődjem felségedhez, hahogy megfogadna.

[17.] – Jól van fiam, én megfogadlak, épen szakácsra van most szükségem; jó hogy jöttél.

Beszegődött hát a királyfi szakácsnak, mindjárt is bement a konyhába; hanem a másik szakács egész délelőtt lármázott rá, mert minden ételt elrontott. Következett

az ebéd ideje, már előre mindég kérte a' királyfi a' szakácsot, egy órával is, ^{hogy} engedje meg neki hogy hadd ő vigye be a' levest, a' szakács sehogy sem akarta meg engedni, hanem aztán még is csak meg engedte, a mint vítte volna be azt ajtón, kész akarva meg botlott a' kúszöbbe, a tálát ki ejtette a' kezéből mind ki ömlött a' leves, a' tál is össze tört. a' szép király kisaszony nagyon meg szerette a' királyfit mindjárt, a' királyfi is őtet, gondolta ^{a' király kis aszony magába} hogy: „bizony talán nem is szakács ez, mert ha szakács volna nem hozta volna olyan ügyetlenül a tálát, hogy ha meg botlik, ki ejcse a' kezéből. azután meg nem volna az a' szép királyi gyűrű az ulyán. bizonyosan ez nem más, hanem egy királyfi.” Másnap a király kisaszony nem ment be ebédelni, hanem ^{arra kötötte magát, hogy az az uly szakács hordja be neki az ételt és} az ínasall ketőre terítetett, a' maga szobájába, be hívatta az uly szakácsot, ott mindjárt maga melé ültette, úgy ebédeltek ketten, még jobban bele szerett^e k egymásba. ebéd után kérdezősködött a' kis aszony rólla, hogy hol vette azt a' szép aranygyűrűt, a' királyfi el beszélt neki mindent, hogy ő egy nagy gazdag királynak a' fia, azt is el beszélte hogy ő most mért jött ide, hogy annak a' szomszédkirálynak el lopja. azt mondja rá a' király kisaszony: „Oh tudom én már miféle király az, kért az már engem so^gszor, de nem mentem hozzá, hanem van itt ebbe az országba egy csunya vén más országí király, ahoz akar az apám erőnek erejével adni, mert nagyon gazdag, most csak azért lakik ebbe a' mi országunkba, ^{hogy} azt gondolja hogy malyd akkor ha közelebb ^{lesz} [120v]¹⁰ van, inkább hozá megyek, ha nem szívem szép szerelme te az enyém, én a tiéd, az éjszaka malyd ha le fekszenek az apámék szö^gkjünk el, malyd a' te országodba meg esküdhettünk,” ⁿ Nagyon meg örült ennek a' beszédnek a' királyfi, csak azután szomorodott el mikor már ki ment, hogy igen de ha ezt a' szép királykisaszonyt el nem viszi a' királyhoz, akkor az nem adja neki az ezüst lovat, ha az ezüst lovat az oda nem adja, akkor a' másik király meg a' madarat nem adja neki, akkor malyd madár nélkül kel az apjához haza mení. ^{Egész} ^{fel} éjszaka mindég ^a ^z ^o ⁿ gondolkozott hogy mit csinályon, a' király kisaszony váljon é meg? vagy pedig madár nélkül menjen haza? akkor aztán fel kelt, fel öltözött már akkor a' kisaszony ott várta az ablaknál készen, ^{elmentek} csak gyalog mentek ki a város végéig, ott mindjárt meg találták a rókát, meg az inast, a' királyfi le szállította az inast ^a ^z lóru, maga ara ült, a' királykisaszonyt pedig a' magáéra ültette, úgy mentek együtt, a róka is velek ment, ut közbe félre hitta a királyfi a rókát, és kérdezte tőle hogy mitévő legyen a királykisaszonnal, hogy oda adja é- vagy sem annak a' királynak? azt mondja rá a' róka: „So^{sé} ^kondolkozon azon a felséges királyfi malyd el végzem én azt annak idejébe,” a' királyfi meg nyugodott, benne.

10 A bal margón piros ceruzával: 5.

az ebéd ideje, a régi szakács sehogy se' akarta megengedni a királyfinak hogy az ételt ő vigye be, de ez addig könyörgött neki, míg utoljára mégis ráállott. Amint hát vitte volna be a királyfi a levest, az ajtónál szánt-szándékkal megbotlott, elejtette a tálat hogy összetört. A királykisasszonynak már akkor megtetszett a szép legény, mikor belépett, mikor meg a tálat elejtette, mindjárt gondolta, hogy aligha igazi szakács ez, mert akkor nem lett volna ilyen ügyetlen, jobban vigyázott volna; amint pedig szedte össze a cserepet, meglátta a kisasszony az újján az aranygyűrűt, mindjárt gondolta, hogy nem lehet más, mint valami királyfi. Nem is hagyta abba a dolgot, hanem másnap nem ment be ebédelni az apjához, a maga szobájába terített két emberre; azután behivatta az új szakácsot, ott mindjárt maga mellé ültette, kérdezte tőle hogy hol vette azt a szép gyűrűt? A királyfi elbeszélte hogy ő nem szakács, hanem egy gazdag [18.] király fia, meg mást is mindent, az egész élete folyását, mindjárt beleszerettek egymásba halálosan. A kisasszony is elbeszélte, hogy az ő kezét most egy igen-igen gazdag király kérte meg, de neki nincs kedve hozzá menni, mert már olyan öreg, hogy a hamut is mamunak mondja, hanem ez az apjának mind nem használ, erőlteti, hogy menjen hozzá; „Most hát szívem szép szerelme, te az enyim, én a tied, nincs mást mit tenni, hanem az éjjel szökjünk meg, majd a te apád országában megesküdhetünk.”²

Kapott a királyfi két kézzel a tanácson, mindjárt elhatározták, hogy még azon az éjszakán, majd ha mindenki lenyugszik a királyi udvarban, megszöknek, reggelre pedig, ha lehet, – túl teszik magukat a határon. Evvel a királyfi kiment a kisasszony szobájából, várta az éjfélt; csak akkor jutott eszébe, hogy neki ezt a kisasszonyt a szomszéd királynak kell vinni, hogy a lovat megkapja, mert ha azt meg nem kapja, az aranytollú madár se lesz az övé a nélkül pedig nem akart az apja szeme elébe menni. Búsult ezen szörnyű módon, már azt is gondolta, hogy érte se megy a kisasszonyért, de azután eszébe jutott hogy akárhogy lesz, [19.] akármint lesz, el kell neki lopni a kisasszonyt, jobb hát ha most elszökteti, azután majd tanácsot kérhet a rókától.

El is szöktette szerencsésen, kimentek a mezőre a királyfi inasához, ott, – míg az inas a lovakat nyergelte, – a királyfi félre ment, elszakította az ötödik szál szőrt is. Ott termett a róka:

- Mi a baj felséges királyfi?
- Hát bizon most az, hogy nem tudom, a királykisasszonytól váljak-e meg, vagy madár nélkül menjek haza? – mert így, meg így áll a dolog.
- Soh'se' búsuljon azon a királyfi, majd elintézem én azt, most majd együtt megyek felségeddel.

² Sajtóhiba; helyesen: *megesküdhetünk.*”

Mikor már ahoz a városhoz értek, a' hol az a' király lakott, a' róka a' város végén meg állította a királyfi^t olyan gyönyörű király kisaszonyá^[...] változott, és úgy hasonlított ához a' másikhöz, hogy a' királyfi maga se tudta őket meg különböztetni egymástól. a róka mondta az ígazi kisaszonynak; hogy csak menjen^{ek} az inasal malyd mindjárt a' királyfi is utánuk megy. akkor el vitette magát a' királyfival, a' királyi palotához, de előre meg tanította, hogy mít mondjon, a' mint be értek 's meg látta a' király a' kisaszonyt mindjárt örömébe a' királyfinak a' nyakába borult, [121r] úgy csokolta. azt mondja a' királyfi a' királynak: „No felséges király, ennek a királykisaszonynak már most nyugalom kel, adjon neki felséged egy külöm szobát, olyat: a kinnek az utszára van az ablaka, mert a' kisaszony olyanhoz van szokva.” Akor mindjárt adott neki a' király egy külöm szobát, be vezette a' király kisaszonyt azuttán pedig a' királyfinak adta oda az ezüst lovat, a' gyémánt nyerget, meg tiz köből arany ab^o akot a' lo^{va}nak. Az után^{but} bucsut vettek egymástól. a' királyfi a' másik végén a' városnak utól érte a' kisaszonyt meg az inast allig mentek egy kicsi ideig, hall a' királyfi nagy dübörgést utánnok, hátra néz, hát látja: hogy a' róka szalad utánnok, kérdi tőle: hogy hogy tudott ilyen hamar meg szabadulni? akkor el beszélte a' róka, hogy ő biz' allig várta, hogy el jöjön a királyfi mindjárt, kí mászott az ablakon, és utánna jött.

Mentek megint mendegéltek, el értek ahoz a' városhoz a' hol a harmadik király lakott, ott megint busult a' királyfi hogy hogy váljon már ő meg attól a' gyönyörű lótotól, de a' róka mondta neki hogy ne busuljon, malyd el ígazítja ő az egész dolgott. akkor előre küldte az inast meg a' királykisaszonyt, a' lovat meg a' többi humikat is oda adta nékik hogy vigyék el magokal maga pedig átal változott egy olyan gyönyörű, ezüst lóvá, mint amaz milyen, el vezette a' királyfi a' királyhoz, „no felséges király – azt mondja neki – el hoztam már az ezüst lovat, hanem ezt egy külöm istállóba kell tení, olyanba a' kinek jó nagy ablaka van, mert a világosságot szereti az.” akkor úgy tett a' király a' hogy a' királyfi mondta, aztán ki mérte neki a_z gyémánt gyümölcsöket midegyikből egy egy vékát, a' madarat is oda adta neki, meg anyi arany galyat a' menyit csak kellett, aval el jött onan a' királyfi. utól érte megint a' kisaszonyt. de allig mentek egy darabig, mindjárt ott termet a [121v]¹¹ róka, és el beszélte a' királyfinak, hogy az istálló ablakán jött ki. Megint mentek, mendegéltek el értek a' vörös tenger partjáig, hátra néznek, hát látják hogy három felől, három regiment katona jön. a' három király regimentje volt az, a kik mikor észre vették, hogy hogy meg csalta őket a' királyfi, mindjárt utána mentek, és el kezdtek rájuk lövöldözni, a' mint a királyfi meg a' róka észre vette, mindjárt nosza rajta^{mindjárt} bele ugrottak a' tengerbe. usztak benne usztak míg csak el nem fáradtak.

11 A bal margón piros ceruzával: 6.

Mentek aztán együtt négyen: a királyfi, a szép királykisasszony, az inas meg a róka. Mikor ahoz a városhoz értek, ahova a kisasszonyt kellett volna vinni, a város végén a róka épen olyan szép kisasszonynya változott mint az igazi, úgy hogy a királyfi is alig tudta megismerni őket, a róka-kisasszony mondta az igazinak, hogy csak menjenek az inassal, nekik most a királyfival egy kis dolguk van, hanem majd utánuk mennek. Ment aztán a kisasszony tovább, a ki[20.]rályfi pedig a róka kisasszonyt bevezette a királyi palotába. A király amint meglátta őket, nyakába borult örömeiben a királyfinak, összevissza csókolta. A királyfi aztán mondta neki, hogy a kisasszony nagyon el van fáradva, mert egész éjjel mindig jöttek, adjon neki külön szobát, hadd pihenje ki magát. Mikor ez megvolt, búcsút vettek egymástól, a királyfi megkapta az ezüsthúsú, aranyszőrű lovat, a gyémánt szerszámot, meg még ráadásul tíz köből aranyabrákot, aztán ment az igazi kisasszony után. A város végén utol is érte, aztán mentek együtt; amint egy darabig mentek, hallott a királyfi valami dübörgést, hátranéz, hát látja hogy a róka szalad utánok.

– Hát te hogy szabadultál meg?

– Csak úgy hogy kibúttam az ablakon aztán itt vagyok.

Mentek megint – mendegéltek, elértek ahoz a királyhoz is, a kihez a lovat kellett volna vinni. Búsult megint a királyfi hogy hogy váljon meg ettől a szép állattól, de a róka vigasztalta hogy csak bízza őrá, majd eligazítja ő.

Megint előre küldte a kisasszonyt az inassal, meg az ezüsthúsú, aranyszőrű lóval, maga meg épen olyan ezüsthúsú, aranyszőrű lóvá változott, úgy [21.] hogy maga a királyfi se' ismerte meg, melyik másik? Elvezette aztán a királyfi a királyhoz:

– No felséges király, elhoztam az ezüsthúsú, aranyszőrű lovat, hanem ezt most olyan istállóba kell tenni, a melyiknek nagy ablaka van, mert ez világossághoz van szokva.

Ugy tett a király, ahogy a királyfi mondta, azután od'adta neki az aranytollú madarat, minden gyémánt gyümölcséből egy-egy vékát, meg annyi aranygalyat a mennyit elbirt; avval elbúcsúztak, a királyfi ment a kisasszony után. Nem messze a várostól megint utolérte, azután mentek együtt a Verestenger felé. Alig mentek egy kicsit, megint utolérte őket a róka, elmondta, hogy megint búcsúzás nélkül jött el innen is, az istálló ablakán, avval amint elmondta, eltűnt.

Ment a királyfi a sok drágasággal; mikor már közel voltak a Verestengerhez, hátra néznek, hát látják hogy jön utánok a három király, három roppant nagy regiment katonával, mert már akkorra észrevették, hogy megcsalta őket; megijedtek nagyon, nem tudták, mit csináljanak, csak nagy sokára jutott eszébe a királyfinak hogy elszakítsa a hatodik szál szőrt. Ott termett a róka, bezzeg most nem kel[22.]lett

akkor pedig bele hajított a róka egy almát a vízbe, mindjárt egy nagy száraz föld termet ott, azon meg pihentek, de azok csak egyre lövöldöztek rájuk, a rókának a hátába bele is ment egy golyobis. hanem volt nálla olyan orvosság hogy mihent meg kente vele, mindjárt meg gyógyult tőlle, akkor megint tovább mentek. mikor már ki fáradtak megint a lovak az uszásba, akkor bele haitott a róka egy almát mindjárt egy nagy száraz föld termet, ^{ott} mikor meg pihentek, megint tovább mentek, a róka bele haitotta a harmadik almát is a vízbe, de már oda nem tudtak be lőni a katonák, aztán mikor harmadszor is ki pihenték magokat, utnak indu^{ak} ismét, s szerencsésen ki jutottak a partra. a katonák is nagy haragal vissza mentek, mert azért haragudtak, hogy a mint a rókák meg pihentek, akkor ott hagyták magok után a száraz földet a tengerbe, vagy fele a katonaságnak, a kik leg vitézbbek voltak, utánok próbáltak menni, de mikorra már oda értek a száraz földhöz, hogy malyd meg pihenek rajta, akkora már az el tűnt onan, és oda vesztek, lovastul együtt.

A királyfi meg a róka mikor szerencsésen ki értek a partra, azt mondja a királyfinak a róka: „No felséges királyfi már most én rám semi süzsége sincs, már most vályunk meg egymástól, hanem elébb emlékezen rá felséged, ^{hogy} mit ígért nekem hogy mihent csak szerencsésen meg járja az utját, a mit csak hoz magával, mindenem meg osztozunk. hát már most csak osztozunk.” akkor elébb két fele mérték a gyémánt gyümölcsöket, meg az arany [122r] abrakot, azután meg az arany galyakat is két felé olvasták. már a királyfi el is akart onan menni, hanem a róka azt mondta nek: „De felséges királyfi, nem addig van ám az! nem úgy ^{alk} alkudtunk mi hogy csak felém osztozkodunk meg annak a mít hoz felséged, hanem úgy hogy mindenem.” akkor elő vette a róka a madarat, azt két felé vágta, azután meg a lovat, leg utályára hagyta a szép király kisaszonyt, mikor már mind a ^{ketőtt} háromat el vágta, felét oda adta mindegyiknek a királyfinak, hanem a királyfi nagyon meg szomorodott csak hogy nem rít rajta, hogy attól a három kedves jószágától meg kellett válni. de különösen a kisaszonyt sajnálta leg jobban. mikor már látta a róka hogy így meg szomorodott, azt mondja neki: „Ne busulyon a felséges királyfi, én nem bánom ha nem adja is nekem ezeket, vissza is adom mindjárt őket a miért olyan jó szívű vólt felséged, hogy szó nélkül ide adta vólna már, bár ha nehezére esett is, de nem veszem én el csak azt akartam vele meg próbálni, hogy ugyan ide engedné e- szó nélkül.” Akkor mindjárt meg kente a kisaszonyt, a lónak, meg a madárnak a testét aval az orvosággal, a mivel a maga hátát is meg gyógyította,

neki magyarázni, hogy mi a baj, mert látta úgy is; hirtelen előkapott három almát, beleugrott a vízbe, intett a királyfinak hogy menjenek utána. Azok szót fogadtak, elkezdtek utána úszni. Mikor már a lovak alig-alig bírták az úszást, elhajította az egyik almát, nagy darab szárazföld támadt ott mindjárt, azon megpihentek, azután mentek odább. Lövöldöztek utánok a katonák, bele is lőttek egyszer a róka hátába, de az hirtelen bekente valami írral, mindjárt úgy beforradt hogy a helye se' látszott meg. Utánok is próbált úszni egy néhány katona, hanem mikorra odaértek, ahol ezek először megpihentek, akkorra eltűnt a sziget, a sok katona mind ott veszett. Így hát, még kétszeri megpihenés után, szerencsésen átértek az innenső partra.

Mikor jól kipihenték magukat, megszólalt a róka:

– No felséges királyfi, mármost én rám semmi szüksége, én hát megyek dolgomra, hanem előbb emlékezzék meg felséged a szerződésre a mit kötöttünk: hogy ha szerencsésen megjárja az útját, mindenem a mit csak hoz megosztozunk.

A királyfi nem ellenkezett, kétfelé mérték [23.] a sok gyémánt gyümölcsöt, arany abrakot, arany galyakat, akkor a királyfi búcsúzni akart, de a róka azt mondta hogy: „Nem addig van ám az királyfi! nem úgy alkudtunk hogy csak az ilyen haszontalanságon osztozunk, hanem úgy hogy mindenem, de mindenem.”

Evvel elővette a róka az aranytollú madarat, azt kétfelé vágta, azután az ezüsthúsú, aranyszőrű lovat, legutoljára még a szép kisasszonyt is kétfelé vágta, azt is elosztotta, mert azt is az úton szerezték együtt.

A szegény királyfi majd sírva fakadt, mikor látta hogy az egész fáradozása, vesződése így vész kárba, de azért a rókának nem szólt, mert látta, hogy annak van igazsága, csak magára haragudott hogy olyan szerződésbe bele tudott egyezni. Mikor látta a róka, hogy a királyfi így elszomorodott, elnevette magát:

– Ne búsuljon felséges királyfi, visszaadok én mindent, még az arany galyakat is, nem is akartam elvenni, csak azt próbáltam meg, hogy ide engedné-e felséged? most már látom, hogy jó szívű, mert id'adta volna szó nélkül, mindjárt fel is támasztom én mind a hármat.

mindjárt fel elevenedtek tőle, 's még hé'szerte szebb kisaszony, hé'szerte szebb ló, hé'szerte szebb madár, lett belőlök. ^{Aztán} a' királyfina_[j]^k vissza adta a' róka az arany abrakot, az arany, az arany galyakat meg a' sok gyémántot gyümölcsöt is. akkor el bucsúztak egymástól, a' róka adott a' királyfinak egy csomó szőrt magából. aval a' róka el tűnt, a' királyfi a' királykisaszont, rá ültette az ezüst lóra, maga a' magáéra ült, az ínas is a' magáén ült, és el oszlaták a' sok humít a három lovon, és úgy mentek.¹²

Mentek mendegéltek el értek ahoz a városhoz, a' hol ^{a' jövet} menet korcsmába a' két öregebb királyfit meg látták ^{táncolni} hát a' mint a' város közepébe ér^tek lát^tják, hogy két ^{rongyos} embert akor akarnak vinni akasztani, [I22v] a' sok temérdek ember meg kíséri, ^{azt} kérdi a' királyfi egy embertől, hogy miféle emberek azok a' kiket akasztani akarnak? mi bünt tettek hogy fel akasztják őket? ^{Fel}¹³ rá az ember: Jaj felséges király, ^{ezek bizony igen} ^{bosszas volna azt elbeszélni}¹⁴ nagy bünt tettek, mert nem tudom én, hogy hol járnak ezek itt már több ^{ött} esztendejénél hogy itt vannak ebbe a' városba, pedig királyfiak volnának, ^{ha igaz} azolta a' temérdek sok pénzt el kőltötték. most már ara vetemedtek hogy ^{raboljanak} emb^bert is ölték, egy szegény ^{kupecz} kereskedött, meg lesték mikor jött haza felé a' vásárból, ott a' sok buzáját el adta, annak az ára mind nála vólt, azt vették el tőle, és azért ölték meg. most ^{azért} ^{fel} akasztják ^{fel} őket." Nagyon meg szomorodott a' királyfi, meg ösmerte hogy az az ^ő két testvérje, mindjárt oda ment a' előjárókhhoz, kérte őket, ^{hogy két királyfiu így[?] még[?] se[?] kövessék el azt a gyalázatot hogy felakasszák, azon felül jól meg is kente mindegyiket}¹⁵

(hogy ereszék el a' testvérjeit, kegyelmezenek meg most egyszer nekik, azok sehogysem akarták, de a' királyfi adott nekik nagyon sok pénzt arany galyat meg minden félét.) ^{ugyhogy osztán nagy sokára meg kegyelmeztek nekik, akor a' királyfi oda ment a testvérjeihez, ösze vissza csókolta őket, mondta nekik hogy már most ne busuljanak nem akasztják fel őket,} ^(ő ki csinált mindent már) ¹⁶ akor vett nekik szép ruhát, fel ötöztette őket, meg vett nekik két szép paripát is, arra fel ültek, és úgy mentek, ut közbe el beszélte a' királyfi a' bátyainak, hogy milyen nehezen jutott a' madárhoz, hogy talált rá erre a' szép királykisaszonyra, azután meg a' kisaszonyt hogy szöktette el, mindent el mondott. de a₂ testvérjei nagyon szégyelték magokat az öcsöktől, so'se mertek szólani egy szót se, rá se mertek nézni, a' pedig csak úgy beszélt velek, meg|csak olyan jó volt hozzájuk mint az előtt.

Egyszer be értek egy nagy renge- [I23r] teg erdőbe, a mint már a' közepéig értek,

12 A két bekezdés között piros ceruzával húzott vízszintes vonal a kéziratot lap feléig.

13 Piros ceruzás javítások; vélhetőleg a lejegyzőtől eltérő személytől származnak.

14 A lejegyzőtől eltérő személytől származó, tintával írt javítás.

15 A lejegyzőtől eltérő személytől származó, tintával írt betoldás a bal margón.

16 A szövegrész fekete tintával zárójelbe téve, az *akor* szó fekete tintával áthúzva.

Evvel elővett valamiféle csudafüvet, megkente vele mind a hármat, mindjárt feleleve[24.]nedtek, s még hétszerte szebb kisasszony, hétszerte szebb ló, és hétszerte szebb madár lett belőlök. Mikor épen köszönni akarta a királyfi a rókának a szívesességét, eltűnt onnan, mintha a föld nyelte volna el. A királyfi is hát a kisasszonyt felültette az ezüsthúsú, aranyszőrű lóra, maga meg az inasa felültek a másik kettőre, a sok kincset felrakták a nyeregkápába, avval útnak indultak.

Mentek-mendegéltek, elértek ahoz a városhoz, ahol menet a két öregebb királyfit találták egy csárdában, hát amint a város közepébe érnek, látják hogy két rongyos embert akkor visznek akasztani, a sok temérdek ember meg kíséri; kérdi a királyfi egy embertől, hogy miféle emberek azok, akiket akasztani akarnak? mi bűnt tettek, hogy felakasztják őket?

Felelt rá az ember:

– Jaj felséges királyfi hosszas volna azt elbeszélni. Nem tudom én hogy hol járnak ezek itt, már több öt esztendejénél hogy itt ebben a városban csavarognak, de azóta egy szalmaszálat se' mozdítottak odább, semmit se' csináltak, hanem egyik korcsmából ki, a másikba be, éjjel-nappal mindig ettek-ittak, a sok temérdek pénznek keresztül mentek a nyakán, mert amint [25.] a világ beszél, királyfiak volnának ezek; most hát hogy egy krajczárjok se' maradt, rablásra vetemedtek, de ez még nem volt elég, hanem meg is öltek egy szegény kupecz embert, amint a vásárból jött volna haza, hogy fel ne adhassa őket, mert rájok ismert. De hiába! a gonoszságot a tyúk is kikaparja, rájok világosodott, hogy ők tették, most már lakolnak érte.

Nagyon elszomorodott ezen a királyfi, megismerte, hogy az az ő két testvérje, mindjárt ment a bírákhoz, kérte őket hogy ilyen gyalázatot csak még se' kövessenek el két királyfin, azon felül jól meg is kente mindegyiket, úgy hogy osztán nagy sokára megkegyelmeztek nekik. Akkor a királyfi ment egyenesen a testvéreihöz, össze-vissza ölelte-csókolta őket, vett nekik szép ruhát, szép paripát, azután elindultak együtt mindnyájan haza felé. A királyfi az úton elbeszélte nekik hogy milyen nehezen, jutott a madárhoz; hogy talált rá a szép kisasszonyra; hogy szöktette el; meg mindent, a mi csak történt vele; de a bátyjai nagyon szégyenlették magukat tőle, a szemébe se' mertek nézni, pedig az csak úgy szerette őket mint azelőtt.

Egyszer beértek egy nagy rengeteg erdőbe, mikor a közepén voltak,

megálottak piheneni, leszáltak a' lóruul, ott le ültek a_z szép puha gyepre piheneni, azután elő vették az enni valójokat, és ettek, a' két királyfit hílyába hitta az öcse, hogy menjenek oda ők is enni, hanem ők nem mentek, úgy küldött nekik eni a' király az ínasától. azután a mint űlt a szép királykisasszony, meg a' királyfi egymás mellett, a' királyfi csak oda hajtotta a' fejét a' kisasszony ölébe és el aludtak mind a' keten, az inas is be ment a' hűvösre a' sűrűbe az is el aludt ott, akkor fel kelt a' két királyfi, oda mentek az ínashoz, annak el vágták a felyét, azután meg a' királyfihoz mentek oda, annak is el vágták, míkora már a' kisasszonyét is el akarták vágni, akora már az fel ébredt. malyd meg hasadt a' szíve bánatjába, a' mint meg látta a' királyfit, hogy el van vágva a' feje. akkor ötet is meg akarták ölni a' királyfiak, de addig könyörgött nekik hogy csak meg kegyelmeztek neki, aztán a_{zt}^{ra} is kérte a' kisasszony őket, hogy csak vigyék el ötet az öreg király házához, mert mit csinál ő itt külömben, ebben az idegen országba mikor senkít sem ösmer benne, nem bánja ő ha a' leg utolsó konyha szolgáló lesz is ott, csak hogy vigyék el. Meg ígérték nekí a' király fiak azt is de elébb meg esküttették rá, hogy ott egy szót sem szól senkinek, semíról, és a' mit ők mondanak míndent helybe hágy<,>. Aztután magokhoz vett^ek mindent, el indultak, el értek aztán nem sokára az apjok házához, vólt a_{ztán} nagy öröme az apjoknak a' mínt meglátta őket, de leg elsőbb' is azt kérdezte hogy hát az öcsöket nem látták? ők ara még csak úgy csudálkoztak hogy hát el ment az öcsök is? ők nem is tudták, akkor el beszélte nekik az apjok hogy már mikor ött esztendeje el mult hogy oda vóltak, nem győzték már várni őket, azt is gondolták hogy talán már meg is haltak, akkor ment el a' leg kisebbik is utánok. azután a' két királyfi is el beszélte az öreg királynak hogy milyen nehezen jutottak ők [123v]¹⁷ ahoz a' madárhoz, ^{és} úgy beszéltek el a' hogy nekik a királyfi beszélte, az ut^ba mikor jöttek. csak a' kisasszonyt nem mondták meg ^{hog}y ez az a' ki velek van hanem csak azt mondták hogy csak olyan paraszt lány ez, azért fogadták hogy legyen a' ki az utba a' kaliczkat tarcsa, meg a' madára vigyázon, malyd jó lesz mosogatni. ^a akkor meg mutogadtak az apjoknak mindent a' mit csak hoztak hanem a' madár soha sem énekelt, azon szomorkodtak nagyon aztán az apjoknak nem jött meg a' szeme világa, mert nem halhatta az énekét, az ezüst lónak pedig meg csak tájára sem lehetett menni, úgy rugdalódozott, sem nem evett sem nem ívott, már atól is félték hogy meg döglük.

17 A bal margón piros ceruzával 7.

megállottak pihenni, [26.] leszálltak a lóról, elővették az elemózsíát, ettek. Mikor jóllaktak, ledőlt a királyfi a mátkája ölébe, elaludt, az is ráhajtotta ő rá a fejét, az is elszunnyadt, az inas meg félrement egy fa alá, ott aludt el. Bezzeg nem aludt a két öregebb királyfi, mikor látták, hogy ezek mind alusznak, összesúgtak-búgtak hogy milyen nagy szégyen lesz ő rájuk nézve, ha az apjuk megtudja, hogy az öcscsök mentette meg őket az akasztófától, azt gondolták, hogy egyik rosztat a másikkal le lehet mosni, hát elhatározták, hogy megölik mind a hármat, otthon aztán azt mondják, hogy ők szerezték meg a madarat. Ugy is tettek. Legelőször az inashoz mentek, annak levágták a fejét, azután a királyfit szúrták keresztül; már éppen a király kisasszonyt is megakarták ölni, hanem az felébredt, könyörgött nekik, hogy ne öljék meg, nem mond ő meg senkinek semmit, nem bánja, ha a legutolsó konyhaszolgálóvá teszik is, csak az életének kegyelmezzenek. Még a két gonoszszívű, vadállatnál is vadabb királyfit is megindította ez a szép beszéd, megkegyelmezték az életének; azután összeszedtek mindenféle drágaságot, a mit az öcscsök szerzett, az ezüsthúsú, aranyszőrű paripát, az aranytollú madarat, mindenféle drá[27.]gaságot, lóra ültek, hazamentek. Volt nagy öröm királyi apjok házában, mikor megérkeztek, nagy dárídót csaptak, folyt a bor mint az árvíz, mindenkinek jó kedve volt az egész háznál, csak egy volt szomorú, egy volt, a ki éjjel-nappal mindig sírt: a szegény királykisasszony. Kicsapta az a két gonosz királyfi a szolgálok közé, még azok közt is a legeslegutolsóknak tették, hogy csak veszzen el minél előbb; az apjoknak meg, mikor kérdezte, hogy miféle lány az? azt felelték, hogy a kaliczkát tartani, a madárra vigyázni fogadták meg. Mikor pedig az öcscsökkről tudakozódott a király, eltagadták, hogy nem látták soha, azt se tudják, hogy elment-e hazulról. Búsult az öreg király egy kicsit, hanem a két királyfi vigasztalta, hogy majd haza jön az, de még azóta bizony fele útjára se ért, lám ők is mennyi ideig voltak oda! Azután elbeszéltek, hogy jutottak a madárhoz, az aranyszőrű lóhoz! épen úgy, mint öcscsök elbeszélte, csak a királykisasszony történetét hagyták ki.

Hiába volt azonban ott az aranytollú madár, nem segített a királyon semmit, mert csak úgy jött volna meg a szemévelága, ha az éneklését hallhatta volna, de a madár, egy kukkanás [28.] nem sok, de annyit se eresztett ki a száján, a fejét a szárnya alá dugta, úgy gurnyasztott egész nap. Az ezüsthúsú, aranyszőrű lónak se vették semmi hasznát, soha senkit nem eresztett magához, rúgott-vágott, ha valaki közel akart hozzá menni.

A róka pedig hogy olyan mindent tudó volt, meg tudta azt is hogy a' királyfit meg ölték a' testvérei mindjárt fel kereste az erdőbe, ott be kente a' királyfit is meg az inast is aval az orvoságal mindjárt fel támadtak, még hétszerte szebb királyfi meg inas lett belőlök. akkor el ment a' királyfi haza, alig ért be az udvarra, ^{mindjárt} el kezdett az arany tolu madár gyönyörűen énekelni. az öreg királynak mindjárt meg jött a' szeme világa. nagyon csudálkozott rajta az egész ház, hogy hogy szólalt meg az a' madár ilyen egyszerre, a' ló pedig ^{az udvaron rug vólt} éppen ott rugdalodzott az udvar közepén, akkor is tízenkét kocsis akart neki enni adni, de nem bírtak vele, a' királyfi a' mint be lépett, mindjárt meg állott, neki és a markából ette az arany abrakot, azután be ment a' királyfi a' konyhába. ott mosogatott éppen a' ^{király} királykisaszony azután a' nyakába ugrottak egy másnak ugy csókolódtak, akkor be vezette a' királyfi a' kisaszonyt az apjához az csak el csudálko^{zott rajta} a mint meg látta a' királyfit, akkor el beszé^tt az neki mindent, hogy nem a' bátyai hozták ám el a madarat, hanem ő, meg hogy találkozott a' rókával, hogy adott az neki szőrt, meg azután mikor elő hitta a tanácsot, meg hogy ez a' szép lány király kisaszony, azt is el beszélte, hogy szökött meg vele, meg hogy jutott a madárhoz, meg a lóhoz. hol tanálkozott mikor ment a' bátyaival mikor pedig jött hogy fel ^{akart} akarták őket akasztani, mert embert öltek az után hogy ölte meg őtet meg az inast, hogy támaztotta fel őtet a róka. ^{azután} még hogy jobban el hidje az apja meg is esküdüdt rá, azután az öreg király a' két flyát fel akasztatta a' leg kisebbik király fi pedig el vette a' királykisaszonyt feleségül. a' rókától is sokszor kért még azután tanácsot, a' királykisaszonynak is meg halt az apja ő rájok hagyta az országát, és bóldogul éltek míg meg nem haltak.¹⁸

18 A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi.

Összehívatta a király az ország minden bölcs emberét, hogy fejtsék meg, mi ennek az oka, de hiába! azok se' mentek semmire, egyik egyet, másik mást mondott, csak az igazira nem talált rá egyik se.

Egyszer, mikor épen ott rugdalózott az ezüst ló az udvar közepén, nyíltott a kisajtó, hát ki jött be rajta? nem más, mint a legkisebb királyfi meg az inas. A mint belépett az udvarba, ment a ló egyenesen hozzá, úgy ette a markából az aranyab-rakot, azután ment egyenesen a konyhába, kézen fogta a királykisasszonyt, ment vele a királyi apjához. Amint belépett az ajtón, odabent volt az aranytollú madár, mindjárt elkezdett énekelni olyan szépen, hogy a király szemevilága mindjárt meg-jött tőle, úgy látott mint akárki más. Akkor a királyfi elbeszélte neki az egész útja történetét: hogy találta a rókát, hogy lopta a madarat, a lovat, a királykisasszonyt, hogy mentette meg bátyjait az akasztófától, azután elmondta, hogy mikor [29.] ott hagyták a bátyjai az erdőben megölve, ezt a róka hogy hogy nem, megtudta, odament, feltámasztotta őtet is az inasát is avval a fűvel, a mivel azelőtt már a kisasszonyt is felelevenítette. „Hanem már most édes apám tartsunk lakodalmat, én a mátkámmal megesküszöm.”³

A király e nagy istentelenségen szörnyen megharagudott, a két nagyobb fiát mindjárt felakasztatta. A legkisebbnek pedig oda adta fele királyságát, nagy lako-dalmat csaptak, a róka is ott volt benne, hanem azután megint eltűnt, csak akkor ment oda, ha szükség volt a tanácsára.

A királyfi pedig a szép feleségével boldogul élt, míg meg nem halt.

3 Sajtóhiba; helyesen: *megesküszöm.*”

[2.] (*Leár*)¹

[127r] Volt, hol nem volt, ^{még az} óperenciás tengeren is tul ^{volt}, a szen^tgelér hégyén inen volt, volt egy gróf ^(király²), anak a' grófnak a' palotája egy nagy pusztán volt<> .² ^Ahoz a pusztához nem meszire volt egy város, abba a' városba lakott égy ^{nagy kereskedő} ^{boltos}, a' kire rá bírta a' gróf³, hogy minden ^{bólnapba} ^{béten} egyszer, vigyen ki neki a' pusztára: minden féle fűszerszámot, hogy ne keljen neki mindég be küldözni a' ^{kávét, czukrot, meg más} városba mindenért<,> .⁴ ^{hogy ha oda ment, mindég nagyon szívesen fogadták ott, és ez olyan jól esett a' kereskedőnek, hogy mindég igen jó kedvel ment} ^{oda} onen haza.⁵

Vólt anak a' ^{kereskedőnek} ^{boltos} három ^{prámtam} szép lyánya, de a' legkisebbik még is leg szebb, meg leg kedvesebb volt<,>⁶ leg jobban is szerette az apja. ^KEgyszer megint vitt a' grófnak minden félét. a' gróf megint nagyon szívesen fogadta, még azon felyúl sokal több pénzt is adott néki mint kellett volna. Haza ment a ^{kereskedő} ^{boltos} a' lyányai elébe szaladtak ösze vissza csók^olgaták, azt mondja nékik az apjuk: ^K„No kedves gyermekeim, már most nekem nagyobb boldogságom nem lehetne, mint most van, hanem csak azt mondjátok meg, szeretném tudni, hogy hogy szerettek ti engemet?” ^K^Azt mondja a' leg idősebb; „én édes Apámat ugy szeretem, mint a' tiszta szín gyémántot<,> .⁸” ^A második meg azt mondja: „Én meg ugy szeretem édes apámat: mint a' tiszta szín aranyat.” ^K ^{a kereskedő} ⁹ ^Akisebbik nem szólt egy szót^t sem. ^Azt mondja neki az apja: „Hát te leg kisebbik lányom hogy szeretsz? ^Azt mondja rá a lyány: „En ugy szeretem édes Apámat, mint a' szép fehér sót:” Nagyon meg haragudott ezért a kereskedő<,> ;¹⁰

- 1 A meseszöveg lejegyzője a kézírás alapján Arany Juliska volt. A cím helye kihagyva, tollal előre aláhúzva, utólag került oda ceruzával a lejegyzőtől eltérő kézírással a (*Leár*) szó.
- 2 A tintával írott vessző ceruzával pontra javítva.
- 3 Eddig a pontig a szöveg első sorai függőleges ceruzás vonallal a bal margón megjelölve. A ceruzás vonal mellett a margón ceruzás megjegyzés: *meghagyandó*.
- 4 A vessző ceruzával pontra javítva.
- 5 Három sor ceruzával zárójelezve.
- 6 A ceruzás betoldás ceruzával áthúzva.
- 7 A pont átjavítva ceruzával vesszőre.
- 8 A vessző ceruzával átjavítva pontra.
- 9 A tagmondat ceruzával áthúzva.
- 10 A vessző fölé ceruzával pont került.

A BOLTOS HÁROM LYÁNYA.

[30.] Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy boltos, annak volt három olyan szép lyánya, hogy nem volt párjuk hét vármegyében, de mégis legszebb, legkedvesebb volt a legfiatalabbik, az apja is legjobban szerette.

Lakott azon a vidéken, egy pusztán, egy gazdag gróf, a kihez az a boltos minden két-három hétben egyszer vitt ki mindenfélét a boltjából, a mi a háztartáshoz szükséges volt. Egyszer sok pénzt kapott ettől a gróftól, víg volt nagyon, mikor hazaért kedve kerekedett egy kicsit mókázni a lyányaival. Oda hívta őket maga mellé, tréfálódzott velök. Egyszer eszébe jutott, hogy valjon melyik szereti őket ezek közül legjobban? Gondolta hogy legjobb lesz megkérdeni.

– No kedves gyermekeim – szólalt meg – [31.] mondjátok meg nekem, szeretném tudni, melyitek hogy szeret engem?

A legöregebbik mindjárt a nyakába borult, össze-vissza nyalta-falta:

– Én úgy szeretem édes apámat, mint a tiszta szín-gyémántot.

A középső is össze csókolgatta:

– Én meg úgy szeretem édes apámat, mint a tiszta szín-aranyat.

Csak a legkisebb nem szólt semmit, az nem borult a nyakába.

– Hát te édes lányom. kérdezi az apja – hogy szeretsz engem?

– Én úgy szeretem édes apámat, mint a szép fehér sót.

Nagyon megharagudott ezért a boltos, hogy hát őt a legkedvesebb lyánya csak úgy szereti mint a sót, a miből négy garasért egy fontot adnak! mondta a lányának másolja meg a szavát, mondjon mást, de a lány nem mondott, hanem még, – hogy látta hogy az apja haragszik, – kiment a szobából.

a' lányok is mondták hogy e még is csak szörnyiség, hogy ki meri mondani az apjának szemtől szemébe hogy csak úgy szereti mint a' sőt, adig ingerelték a' lányok a' testvérjek ellen<, > az apjokat – mert irigyelték hogy a szebb^{is} mint ök['] meg^{hogyni} jobban^{is} szereti az apjok mint őket – hogy mindjárt mondta a' kereskedő^{bollos} a' lányának hogy csak takarodjon a szeme elől, meg se lássa őket [127v] többet, ha őtet csak úgy szereti mint a sőt. ^KNagyon sírt a' lány, de nem volt mít teni, el kellett menni, a' nénei is mondták, hogy csak menjen isten hírével, valahol majd meg fogadják liba pásztornak, vagy puika pásztornak. ^El ment aztán, de még el se bucsuzhatott az apjától, anyira haragudott az rá.

Ment aztán mendegélt, be ért egy nagy rengeteg erdőbe. ^Ott le ült egy nagy fa mellé úgy sírt<, >¹² Nem volt hogy hova menjen, meg a' járást sem tudta az erdőbe. A mint ott sír rí, oda megy egy vén aszony, azt mondja neki: „Ne sirj, rij, édes lányom, tudom én mi a' bajod, hanem malyd segíték én rajta<, >.”¹³ ^Iátod itt ezt az utat, ezen menj egyenesen majd ez el vezet ahoz a' ^rófi házhoz a' hol a' te apád anyit meg fordul<, >¹⁴ ^Ott malyd üly be a' kert kerítése melé, ^a és sírj^{al} malyd a' kertész meg hal^ya azt<, >.”¹⁵ ^Aztán a' grófnak van egy gyönyörű szép fia, az épen ott sétál a' kertbe, azt oda hívja a kertész, malyd az aztán be hí tégedet, többet nem mondok.” ^KAkor ^Itt el tűnt a vén aszony, a' lány pedig meg indult, ment, mendegélt azon az uton, a' meiken a' vén aszony mondta, egyszer csak meg látta a' grófi palotát, mindjárt nagyon meg örült a lány, nem sokára oda ért, le ült a' kert kerítése melé, ott sírt, belől ott kapálgatot a' kertész, ^{azt} meg halotta a' nagy rívást, oda ment, hát mindjárt meg nézte hogy kicsoda rí ott, a mint meg látta hogy milyen szép lány, aztan meg uri ruhába is van öltözve, mindjárt oda hívta a gróf urfit, az a' mint meg látta a' lányt, mindjárt bele szeretett a' ^{ly}ány is ő bele, akor aztán ki kérdezett tőle mindent, mikor meg tudta hogy ki lánya, meg hogy milyen ártatlanul csapták el, mindjárt be vezete az apjához, anyához, azok is nagyon szívesen láták, a' fiu mindjárt mondta nekik, hogy ő azt a' lányt el veszi feleségül, hanem a' gróf meg a felesége, tudni sem akart rólla, azt mondják [128r] hogy hogy gondol|olyat? még az ő családjokat úgy meg becstelenítené, de a' grófi azt mondta hogy válaszanak a' szüléji közte, vagy ő öli meg magát, vagy pedig el veszi a' szép lányt, váltig mondták neki hogy nagyon sok szép gróf meg báró kisaszonyt is el vehet,

11 A *hogy* utólag tintával beszúrva, ceruzával áthúzva.

12 A vessző ceruzával pontra javítva.

13 A vessző ceruzával pontra javítva.

14 A vessző ceruzával pontra javítva, majd mégis vesszőre, a következő szó első betűje nagy *O*-ra javítva, majd a javítás ceruzával törölve.

15 A vessző ceruzával pontra javítva.

Akkor a két öregebb testvér, a kik haragudtak a hugokra, mert szebb is jobb is volt mint ők, – ráestek az apjokra, hogy ezt még se' türje szó nélkül, ez szörnyűség, hogy szemtől-szembe megmondja hogy [32.] a rongyos sónál nem szereti jobban, utoljára annyira tele beszéltek a fejét, hogy behivatta a lányát, megmondta neki hogy az ő szeme elől mindjárt pusztuljon, még látni se' akarja, ha őtet csak úgy szereti mint a sót.

Sírt-rítt a szegény lány, de nem volt mit tenni, a nénjei is küldték, hogy csak menjen isten hírével, itt tovább nem türik, hát csak elment. Ment aztán mendegélt, egyszer beért egy nagy rengeteg erdőbe. Nem tudta a járást, félt bemenni az erdőbe, hogy eltéved, vagy megeszik a vadállatok, leült szegény az erdő szélén egy mohos fatőre, ott sirdogált keservesen. Amint ott sír-rí, oda megy egy vén asszony:

– Ne sírj édes lányom, tudom én hogy mi a bajod, majd segíték én rajtad. Látod itt ezt az utat? ezen menj egyenesen, ez átvezet az erdőn, amint kiérsz, találsz egy grófi palotát, az azé a grófé, a kihez a te apád is járatos; ott ülj le a kert kerítése mellé, majd a kertészek meglátnak, bevezetnek. Többet aztán nem mondok.

Evvél a vén asszony eltűnt, a lány pedig megindult azon az úton, a mit az mutatott neki. Ment-mendegélt, egyszer kiért az erdőből, [33.] meglátta a grófi palotát, oda ment a kert kerítése mellé, leült a földre, elkezdett sirdogálni. Egy kertész éppen ott kapálgatott belül a kerítésen, az meghallotta a sírást, oda ment, kinézett a kerítésen, hát majd hogy meg nem ijedt, mikor a szép kisasszonyt meglátta; volt annak a grófnak egy szép legény fia, szaladt egyenesen ahoz, odahívta, hogy menjen csak, nézze, milyen szép kisasszony ül ott a kerítés mellett. A gróf úrfi oda ment, kinézett a kerítésen, amint meglátta a szép kisasszonyt, mindjárt halálosan beleszeretett, de meg az is őbele, elmondta neki, hogy hogy csapták el ártatlanul, hogy került ide, mindent a mi csak vele történt. A gróf úrfi vezette egyenesen az apjához, anyjához, elmondta nekik, hogy hogy került a lány oda, utoljára hozzátette, hogy ő most már ezt, ha él, ha hal, feleségül veszi.

A gróf meg a grófné eleinte tudni se' akartak róla, mondták neki, hogy is gondolhat olyat, hogy mikor gróf és báró kisasszonyok közt válogathat, minden ujjára jut tíz,

minek vené el azt a' kereskedő lányt, de a' fiu csak azt mondta, hogy neki nem kel más csak az. addig, addig, hogy még is csak meg engedték neki, hogy el vegye, és el határozták, hogy egy hólnap mulva legyen meg az esküvő. meg hívták akorra a' teméret sok vendéget, a' lány apját ís.

El érkezett aztán nem sokára, az a' nap, a' melyiken esküdtek, ott volt már minden vendég, a' kereskedő is. hanem se a' vőlegényt, se a' menyaszonyt, nem lehetett látni, a' többi vendégek mind tudták hogy miért van az, csak a' kereskedő nem tudta. következet az ebéd ideje, mindenki vígan ült le az asztalhoz, csak a' kereskedő nem, sajnálta, hogy azt a' szép lányát el kergette, most az ís itt vólna a' lakodalomba, mert a' két nagyobbik is ott volt, a' volt a' szokás a'nál a' grófi háznál, hogy minden ember elébe külön tálaltak ételt, egy kís tálba, a' kereskedő a' mint vet ki a' tányérjába ételt, hát csak alig tudta meg eni, olyan sótalan vólt, csudálkozott rajta nagyon, hogy más olyan jó ízűen eszi, azután megint a' mint másik ételt eték, az ís csak olyan sótalan volt azt már meg sem tudta eni, ott kérdez^{eték} tőle hogy mért nem eszik, hiszen csak olyan miⁿt a' másé, mondja meg ha valami|baja van az ételnek; egyszer csak a' mint ott valatják, eszébe jutott a' ^{ly}ánya hogy mit mondott neki, hogy ugy szereti mint a' sót. el kezdett rini ^{at[?]} kérdeztek tőle, hogy miért ri, akkor el beszelt mindent, hogy vólt neki egy harmadik lány is még, hanem azt el [128v] csapta, mert azt mondta neki hogy ugy szereti mint a' sót, most eszébe jutott eről a' sótalan ételről, hogy milyen igazágtalan volt ő a' lányához, milyen igazat mondot az mikor azt mondta hogy ugy szereti őtet mint a' sót, mert só nélkül milyen rosz az étel. leg utóljára azt ís hozá tette hogy: „Bár csak az ísten még egyszer vissza hozná én hozám az én kedves lányomat, tudom hogy első lene a' házamnál, tejbe vajba fűröszténém,” azt mondja rá az öreg gróf: „Hát ha most mindjárt meg látná a' lányát, most mindjárt meg engedne neki?” ^{ott} „Mindjárt én nagyságos uram, még hálát adnék érte az ístenek, hogy vissza kerítette.” Akor csengetett a' gróf meg nyílt az ajtó, be lépett rajta a' gróffi a' mátkájával, ott mindjárt leg elébb meg csókolták a' gróf kezét, azután pedig a' grófnéét, a' kereskedő nem ösmerte meg a' lányát, se|ét nagyobik lány, csak nézték azt a' gyönyörű teremtést, azt kérdi a' gróf a kereskedőtől: „Ösmeri e- maga ezt az én menyemet?” Azt mondja a' kereskedő: „Nem ösmerem én nagyságos uram.” „No hát tudja meg ez a' maga lány.”

– ilyen szegény elcsapott lányt akar elvenni; de a gróffi mind erre azt mondta hogy válaszsának: vagy elveszi a lányt, vagy megöli magát; úgy hát nagy sok beszéd után csak beleegyeztek¹ Mindjárt gyűrűt váltott a [34.] két fiatal, el is határozták, hogy egy hónap mulva tartják az esküvőt.

Eltelt az egy hónap, elérkezett az esküvő napja, ott volt a sok vendég, köztök a boltos is, csak a vőlegényt meg a menyasszonyt nem lehetett látni. Bekövetkezett az ebéd ideje is, mindnyájan vígan ültek le az asztalhoz, elkezdtek enni. Az volt a szokás a gróf házánál, hogy minden embernek egy kis külön tálban vitték az ételt; a boltos amint a maga táljából szedett levest, hát csak alig tudta megenni, olyan sótalan volt, nézett körül só után, de nem volt az egész asztalon; a második étel még sótalanabb volt, a harmadik meg már olyan volt, hogy hozzá se tudott nyúlni. Kérdezték tőle hogy mért nem eszik? tán valami baja van az ételnek? amint ott vallatták, eszébe jutott a lánya, hogy az neki azt mondta, hogy úgy szereti, mint a sót, elkezdett sírni; kérdezték aztán tőle, hogy mért sír, akkor elbeszélte mindent, hogy volt neki egy lánya, az egyszer neki azt mondta, hogy úgy szereti mint a sót, ő megharagudott érte, elkergette a házától, lám most látja, hogy milyen igazságtalan volt iránta, milyen jó a só, „de hej ha még egyszer visszahozná az isten hozzám, majd meg is becsülném, első lenne a [35.] házamnál; meg is bántam én azt már sokszor, de már akkor késő volt.

Azt mondja rá a gróf:

- Hát ha most megkerülne a lánya, megbocsátana-e neki?
- Meg bizony méltóságos uram, még hálát adnék a jó istennek, hogy visszaadta.

Erre a gróf csengetett, kinyílt a szomszéd szoba ajtaja, belépett rajta az új pár, de a boltos nem ismerte meg a lányát, úgy megszépült a grófi ruhában, csak nézett rá, hogy milyen szép teremtés.

- No hát nem ismeri a menyemet? kérdezte tőle a gróf.
- Nem én nagyságos uram.
- Hát tudja meg, hogy ez a maga elcsapott lánya.

¹ Sajtóhiba; helyesen: *beleegyeztek. Mindjárt*

Akor a lány oda szaldt az apjához, ösze vissza csókolgata, rítak minda keten örömökbe, akor el beszéltek a' kereskedőnek, hogy hogy került oda a' lány, hogy szerete meg a' fiok, mindent el beszéltek. akor a kereskedő ösze vissza csókolta a' grófot is, a' grófnét is, meg az ifju grófot is, nagy lakadalmot csaptak, három nap három éjszaka, mindég rakták a kállai ketőst. Akor az egész vidéken híre futot anak, azt is meg tudták, hogy a' két nagy lány kergetettette^{te} el a leg kisebiket, hogy olyan rosz szívűek voltak senki sem merete őket el venni, vén lánynak maratak, a' kereskedő az után nem soká meg halt, a' két vén lányt a fiatal grófné tartotta, csak ugy volt dólgek mínt nekí. az urával pedig bóldogul éltek míg meg nem haltak. – ¹⁶

A boltos azt gondolta, hogy csak tréfálnak vele, de a lány oda szaladt, a nyakába borult, össze-vissza csókolta őtet is, a testvérjeit is, de ezek rá se' mertek nézni, vádolta őket a lelkiismeret, hogy elcsapatták azt a jó testvért. Evvel az egész lakodalmi sereg tánczba keveredett, három nap – három éjjel mindig tartott a lakodalom.

[36.] Hanem a két nagyobb lányt megverte az igazságos Isten, mert elterjedt a gonoszságuk hire az egész tájékon, senki se' merte őket elvenni; vén lányok maradtak holtokig. A fiatal gróf pedig a szép feleségével boldogul élt míg meg nem halt.

[3.] *A cigány fiu*¹

[134v] Egyszer volt, hol nem volt, volt egy cigány, anak a cigánynak volt egy fia, már kis korában meg jövendőlte az apja, hogy ebből a' fiuból tudós ember lesz, [...] a' feleségével is mindég veszekedett, mert az azt mondta, hogy nem lesz bíz abból más, csak téglá vető cigány, az apja azt mondta mindég hogy de biz' okos tudós ember lesz, Már mikor olyan nagy volt a' fiu, hogy a bajusza is kezdett már nőni, el küldte az apja, deák szó tanulni, a' kolégiomba. volt a' cigánynak egy lova, meg egy tajigálya, aztat el adta, és a' mít kapot érte, oda adta a fiának, hogy malyd jó lesz uti kölcségnék. El indult hát. a' fiu el bucsuzott apjától, anyától, meg a sok rajkóktól<,>. Ment mendegélt hetedhét ország ellen, egyszer meg látott egy nagy vadkant durni, azt mondja a' fiu: „Kán is dur is.” hm! á bizony diák zsó, milyen derék tudok már egy sőt diákul.” ment aztán tovább de mindég hajtotta magába, hogy: „Kán is, dur is<,>.” Egyszer megint meg látott mesziről, hogy sok ing van egy ház előtt ki teregetve, száradni. ^{aztán fiúta a szél} megint el kezdte: kán is dur is „Ing is, lóg is, á bizony esz is diák só, na, már két sőt tudok diákul.” Ment megint mendegélt, ^{mire} elő talált egy kis pocsoját, annak a' szélébe ott mászkált egy rák, megint rá kezdte a cigány: „Kán is, dur is, ing is, lóg is, rák is, más is, na hálá istenek tudok már három diák sőt.” Megint ment mendegélt, láta hogy egy nád kerítésen törtet által egy nagy bika<,>. el kezdte a' fiu megint: „Kán is, dur is, ing is, lóg is, rák is, más is, bika töri nád is.” na isten utse, tudok én már diákul, nem kell nekem már tovább meni.” akkor el indult haza felé mindég ezt a négy szót beszélte magába. mikor haza ért, épen akkor kint ültek a sok purdék a' ^{ház} gunyhó előtt, azok aztán szaladtak hozzá, de ő egyikhez sem szólt<,> egy szót sem másképen csak úgy hogy: „Kán is, dur is, ing is, lóg is, rák is, más is, bika töri nád is.” azután elébbe ment az apja is azt mondja neki;

1 A meseszöveg lejegyzője a kézírás alapján Arany Juliska volt. A szövegnek eredetileg nem volt címe, tintával a cím helyét vízszintes vonallal jelölték, erre került később a cím a lejegyzőtől eltérő személy tollából, többször újra aláhúzva.

A CZIGÁNY FIÚ.

[37.] Egyszer volt, hol nem volt, volt egy cigány, annak volt egy fia, a kiről az apja még kis korában megjövendölte, hogy okos, tudós ember lesz, a feleségével is mindennap kétszer-háromszor összevesztek miatta, mert az azt mondta, hogy nem lesz biz abból, csak téglavető cigány.

Mikor már olyan nagy volt a rajkó, hogy a bajusza is kezdett serkedezni, elküldte az apja deákszót tanulni. Volt az öreg cigánynak egy girhes lova meg egy taligája, azt eladta, az árát od'adta utiköltségnek.

Elbúcsúzott a fiú apjától-anyjától, a sok rajkótól, elindult a nagy útra. Ment-mendegélt hetedhét ország ellen, egyszer meglátott egy kan-disznót turkálni.

Elkezdi a cigányfiú:

– „Kan is dúr is” hm! e bizony diák só, no lám már tudok egy sót diákul.

Megint ment tovább, de mindég azt hajtotta [38.]ta magában hogy: „Kan is dúr is”, hogy el ne felejtse; egyszer meglátott egy inget, a mint ki volt terítve kötélre száradni, a szél meg lógázta. Megint elkezdte magában:

– „Kan is dúr is, ing is, lóg is” hm! bizony ez is diák só, no lám már két sót tudok tudok¹ diákul.

Megint ment tovább, meglátott egy rákot egy víz szélén mászkálni. Elkezdte megint mondani:

– „Kan is dúr is, ing is, lóg is, rák is mász is” – a bizs a, na már három sót tudok diákul.

Megint ment-mendegélt, meglátott egy bikát amint egy nádkerítésen törtetett keresztül. Megint elkezdte mondani:

– „Kan is dúr is, ing is, lóg is, rák is mász is, bika töri nád is” na isten-utse tudok én már diákul, nem is megyek tovább egy lépést se, bolond is volnék ha mennék.

Evvel aztán visszafordult hazafelé, hanem az úton mindég azt a négy szót hajtotta hogy el ne felejtse. Mikor az apja kunyhójához ért, épen kint ült a sok rajkó, süttette a hasát a nappal; amint meglátták a bátyjokat, cigánykerekeztek elébe, körülfogták, egyik jobbról másik balról rángatta, hogy beszéljen már va[39.]lamit, de ez nem szólt egyebet, csak azt a négy szót: „Kan is dúr is, ing is lóg is, rák is mász is, bika töri nád is.” Elébe ment az öreg cigány is:

¹ Sajtóhiba; helyesen: *sót tudok diákul*.

[135r] „Hát ides magzsatom, kedves gyerekek ilyen hámár meg tanultad a diák sôt, his' nagyon okos fiu vagy te, hát nem híába mondtam én azst mindég, hogy te belőled okos ember les.” hanem a' fiuból egy szót sem tudod^{d[?]} mást ki veni, csak hogy: „Kán is, dur is, ing is, lóg is, rák is, más is, bíka törⁱ nád is”<.>, az anya is híába kérdezett tőle akar mit mindenre csak azt felelte. azt mondja az aszony az embernek: „Na, dade, besílj vele ha tuds. meg mondtam hogy így les, már most nem tud még mágyárul sem, már mos mít csináls vele?”^{hanem} a' czigány nem szólt semit, hanem_c be ment a' faluba, el ment a falu házához, ott épen gyűlés volt, azt mondja a' czigány: „Nagyságos bírák uraimék! azst akarom én kigyelmeteknek mondani: hogy van nekem egy igen okos fiam, ugy tud diákul mint a^{zs} parancsolat, hogy ha magok közsé be venék kigyelmetek valamifélének.” azt mondja a' bíró: „Hát dade, hogy okosodot meg a fiad olyan hirtelen, hisz még eddig csak olyan volt mint a többi rajkód.” „Hm, bíró urám, oda volt ám d_cák só_t tanulni a' kolégiomba.” „No hát hozd|fel hadd lásuk meg hogy mit tud.” El vitte a czigány a' fiját, ott is el kezdte: „Kán ís, dur ís, ing ís, lóg ís, rák ís, más ís, bika töri nád ís.” a' bírák csak el neveték rá magokat, meg magyarázták a czigánynak hogy mit tesznek azok a|szavak. _chaza vitte aztán a czigány a' fiát nagy szomoruan. othon jól el verte hogy miért csalta őtet ugy meg a felesége meg csak azt hajtotta: „Ugy kell dáde, ugy kel, már most ló sincs, tajiga sincs, a' fiád is csak olyan nagy samár mint vólt, megmondtam én azstat, hogy nem les ő belőle^{egyébb} ^{prédikációs halott, csak} téglá vető csigány^{nál}”. nem is lett a' fiuból egyébb. a_z czigány meg a' felesége mindég veszekedtek azután a' fiun, még tán' most is vesze_gk^{szenek} ha meg nem haltak.²

2 A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi.

– Hát édes magzsatom ilyen hamar megtanultad a diák sót? his nagyon okos gyerek vagy te, mondtam én azt mindig, de szólj hát! Hanem biz abból nem tudott semmit kivenni, mindig csak azt hajtotta hogy: „Kan is dúr is, ing is lóg is, rák is mász is, bika töri nád is.” Az anyja is beszélt volna veled, de annak se’ mondott mást; megijedt a cigány asszony.

– Na dada – mondta az urának – beszélj vele ha tudsz, mondtam hogy így less, elfelejtette a magyar sót, most már mit csináls vele?

A cigány is megijedt, hogy csakugyan elfelejtette a rajkó a magyar szót, elővette az ütött-kopott köpönyegjét, felment a faluházához. Épen együtt ült a kupaktanács, bement a cigány közibök.

– Jaj nagyságos birák uraimék – kezdte a szót – van nekem egy fiam, úgy besíl diákul mint a parancsolat, nem láttak olyat birák uraimék soha, magyarul se tud, elfelejtette a diák só mellett; most azsírjt jöttem, hogy vegyék be kigyelmetek maguk közsé valamifélének.

[40.] – Hát hogy okosodott meg olyan hirtelen – kérdezte a biró – hisz még a mult héten is csak úgy járta a rókatánczot az árokparton, mint a többi rajkó.

– Jaj nagyságos biró uram, oda volt ám azs diák sót tanulni.

– No hát hozd fel, hadd lássuk mit tud?

Elvitte a cigány a rajkót a faluházához, az ott is csak azt kezdte rá: „Kan is, dúr is, ing is lóg is, rák is mász is, bika töri nád is.”

A birák csak elnevettek magukat, megmagyarázták a cigánynak, hogy mit tesz az a négy szó, avval elkergették. Elszomorodott a cigány, mert ő azt gondolta, hogy legalábbis viczispány lesz a rajkóból; hanem amint hazaértek, ki is öntötte rá a mérgét, úgy elverte hogy a kölyök egész nap böggött bele. A cigány asszony meg még mérgesítette:

– Úgy kell dada, úgy kell, már most ló sincs, taliga sincs, a fiad is csak olyan számár, mint volt, mondtam is én mindig hogy nem lesz ű kelmibül prédikáczios halott.

Addig-addig mérgesítette az asszony az urát, míg utoljára elővett egy botot, úgy elverte, hogy még tán most is veri, ha félbe nem hagyta.

[4.] Ráado, és ^Anyicska.¹

[152r]² Egyczer hol volt, hol nem volt, volt egy király, a ki sohase^m volt othon, mindég háborúbaⁿ lakot, aztⁿ em tudta milye van|othon, Elhatározta magába egyczer hogy haza megyen, fel irat^y a mindenét a milye csak van, hogy tudja meg már mit kereset kilencz esztendő ólta, Mert már kilencz esztendeje hogy nem vólt othon.

El indult hát seregének egy részével, haza, előre^t udósította a feleségét, hogy utba van már csak várja

Míkor haza ért, össze gyűjtöte az egész tanácsosait, el monta hogy miért jött haza, írják össze minden vagyonát, had tudja milye van, még az utolso fa kanalat is,

Három hólnapi szabadságot kapott az othon mulatásra, adíg mindég etek, itak, a királyi udvarba,

Míkor már közel volt az el menetel ideje, mindég sírt a királyné, hogy már megint maga marad, ígérte a király neki hogy nem lesz most olyan soká oda, hamaréb haza jön,

Végre el telt a három holnap, el kelet indulni a királynak, el kísérte az egész város népe, egy darabig, elől ment^{a király} a titkos tanácsosaival, uttana^a sok nép, meg a sok katona,

Keservesen sírt míkor el vált a feleségétől, ő is a felesége is. ugy váltak el egymástól. [152v] Ment azután, mendegélt, egy néhány kísérvöl,

Egy nagy erdőn kellett keresztül meni, nekik, két nap, két éjzaka, meg tartota őket, míg keresztül értek rajta,

A mint menek mendegélnek, már a közepén voltak az erdőnek, szép hóldvívág volt, hát egyczer látják hogy jön feléjek egy nagy ősz öreg ember, egy nagy lámpásal, „Hó, meg ály<, >! hol voltál! hova mégy? és kí vagy akarom tudni!”

„En vagyok enek s enek az országnak a királya, othon vóltam a feleségemnél, meg akartam már egyczer tudni hogy mim van, fel íratam minden vagyonomat, a konyhába még az utolsó fa kanalat is, már most tudom hogy mim van, a leg nagyobtól a leg kísébíg<, >.” „Jól van hát, már most mindenedet tudod hogy mid van? ígerd meg hát nekem, hogy amit fel nem írtak hát nekem adod<, >.” „Szívesen, – felel a király – királyi parolámra fogadom, hogy neked adom mert mindenemet

1 A meseszöveg lejegyzője a kézírás alapján Arany Jánosé volt. A 164r–164v. oldalakon a mese szövegét egy másik lejegyző írta.

2 A jobb felső sarokban piros ceruzával: *r.* Grafiteruzával: *s füzetke.*

RÁADÓ ÉS ANYICSKA.

[41.] Egyszer, hol volt – hol nem volt, volt a világon egy király, a ki teljes életében mindig a háborúban, harcban lakott. Már kilencz esztendő óta a háza tájékán se’ volt, azt se’ tudta hogy mije van otthon. Elhatározta hát hogy már csak akárhogy – mint teszi szerét, de haza megy, feliratja mindenét az utolsó tűig, hogy legalább tudja, mit keresett kilencz esztendő óta.

Békét kötött hát az ellenséggel három hónapra, avval elindult hazafelé. Mikor hazaért, összegyűjtötte a sok herczeget, grófot, nagy süvegű tótot, a sok tanácsosokat, birákat, elmondta nekik, hogy most miért jött haza? hogy meg akarja tudni, mije van, „azért hát azt parancsolom, hogy az országomban mindent, az utolsó fa szegig irjatok fel, de úgy hogy ki ne maradjon semmi az összeírásból.”

Szélylyelmentek az urak, teljesíteni a ki[42.]rály parancsát; azalatt maga a király a feleségével mulatott otthon, a kit már kilencz esztendő óta nem látott; éjjel-nappal mindig vigadtak, még annak is jó kedve volt, a kinek apját-anyját megölték.

De nemsokára vége szakadt a nagy mulatságnak, eltelt a három hónap – a király szabadságideje, menni kellett neki vissza a háborúba. Elbúcsúzott hát nagy sírások-rívások közt a feleségétől, összegyűjtötte a katonáit, elindult.

Ment aztán mendegélt, egyszer beértek egy erdőbe, abban is mentek már két nap, két éjjel. Harmadik éjszaka, amint mennek a szép holdvilágnál, elibök áll egy ősz-öreg ember, térdig érő galamb-fehér szakállal, a kezében egy nagy lámpással:

– Hó megállj! ki vagy? hol voltál? hova mégy?

– Én vagyok ennek s ennek az országnak királya, otthon voltam a feleségemnél, felirattam minden vagyonomat, most már semmim sincs, hogy tudomásom ne volna róla, még az utolsó fa-kanál is mind fel van írva.

– Jól van hát, ha mindenedet felirattad, igérd meg nekem, hogy a mid nincs felírva, azt nekem adod. [43.] – Jól van,

tudom, hogy mím van, utolsó faszegíg.”
 „Tud meg hát, én vagyok, a nagy Tündér ország híres királya, a ki míndet tud, a mi a nagy világba történik, Még othon voltál, a feleséged méhébe hagytál egy szép fiu gyermeket, Érte megyek tízen két esztendő mulva, ugy is nagy szükségem van re_[12] mert nincsen fiam, csak három lányom,”

[153r] Akor eset nagy bánatba a király, mert neki sem volt több fia, köszöntek egymásnak, azután el váltak le süttöt fővel ment míndég, nemis szolot töbet, ugy busult, váltig vígasztalták a tanácsosai, de nem ért semit, Míkor a táborához ért, leg első gondja vólt írni a feleségének, hogy milyen nagy szerencsétlenség történt rajta, azt is meg írta hogy ha meg lesz a gyerek, Ráadonak kereszteljék, mínt hogy ki marat a fel írásból, a hova míndenét fel írták,

Majd el ájult a királyné mikor el olvasta az ura levelét, Meg let azután a szép gyermek megis keresztelték Ráadonak, de rá_s em nézhetet a királyné ugy sajnálta, Nem is ugy nevelte mint a töbi gyermekeit, gondolta magábaⁿ ugy sem az övé az, a cselédek is csak ugy nézték, mint ha nem is a király gyermeke volna,

Valami hat vagy hét esztendő mulva a királyis haza jött, láta milyen szép gyermek, a szíve majd meg hasat érte, tanítata azért míndenre a mire csak kelet, lovaglásra, hadakozásra, vívásra, gondolta magába, hát ha meg halt a vén király akor meg marad neki, Már el is mult Ráado tizenkét esztendőös, mégsem jöttek érte, tízen három is meg vólt már, még se jöttek érte, se nem tudosították semiről. [153v] akor már bizonyosnak tartota hogy nem jönnek érte, ugy örültek az egész udvarba, még a cselédség is, nagy bálokat adot a király, anak az örömére, hogy már nem veszik el tőle a szép fiut, a gyermekei a királynak, joban szereték most Ráadot, mint azelőt, de Ráado nem örült, míndég mondta, még nem örülök, hát ha értem jönnek még, A királynál egyczer nagy báll van, mikor leg joban mulatnak egy ínas egy levelet adot által a királynak, el olvasa hama^jába, hát csak el szomorodík, mondja a feleségének, mí van a levélbe, a Tündér király írta, hogy kül^d je a fiát, mentül hamaré^b, mert igen nagy szűksége van rá, El készíték a szegény Ráadot a hoszu utra, csak egy inasnak volt szabad el kísérni, meg írta azt is a Tündér király, az országába nem engedhet több idegent be menni.

El kísérték az ország határáig Ráadot az országnak anagyai, a király magaís a királyné is, meg a tenger katonaság, Ott el bucsuztak egymástól, utnak ereszteték Ráadot az ínasal, nézték még csak be láthaták őket [154r] A Királynénak majd meg hasat a szíve a szép fiáért, mégis visza kelet tért a magok országokba,

megigérhetem, ha tetszik királyi parolámra is fogadhatom, de tudom hogy nem kapsz semmit, mert semmi se' maradt ki az összeírásból.

Megörült az ígéretnek az idegen, kicsibe mult hogy ősz-öreg ember létére el nem kezdett tánczolni.

– Tudd meg hát hogy én vagyok nagy Tündérországnak híres-hatalmas királya, a ki mindent tud, a mi a nagyvilágban történik. Mig otthon voltál, a feleséged méhében hagyál egy fugyermeket, ez az, a miről se tudomásod nem volt, se nincs felírva, azért hát ígéreted szerint ez az enyém, érte megyek tizenkét esztendő mulva, nagy szükségem lesz rá, mert nincs fiam, csak három lányom.

Nagy búa-bánatba esett a király, neki se volt több fia, s ime ezt az egyet is oda kell adni idegen embernek, a ki se inge, se galléra, nem is látta soha, aztán csak úgy bolond módra ígérte oda neki, fájt ez a királynak nagyon, de hiába, nem tehetett róla, királyi parolájára fogadta, oda kellett adni. Megírta a feleségének a nagy szerencsétlenséget, hogy ő a még létlen gyermeket másnak ígérte, azért majd ha meglesz, kereszteljék Ráadónak, hadd jusson eszök[44.]be – valahányszor a nevet kimondják – hogy az nem az övék, hogy másnak kell adni, idegen emberek közé, a hol tán soha se talál apja helyett apát, anyja helyett anyát, testvérje helyett testvért.

Rászállott a bánat a királynéra is, de hiába volt minden búslakodás, már arról nem lehetett tenni.

Meglett aztán a szép fiu gyermek, meg is keresztelték Ráadónak. Mikor ugy hat-hét esztendőös lehetett, haza került a király is a háborúból; attól fogva mindig maga tanította mindenre: lovagolni, kardot forgatni, nyíllal lőni, hadakozni. „Legalább ne mondja a kihez kerül, hogy semmire se tanítottuk.”

Nevekedett aztán Ráadó szépen. Már elmúlt tizenkét esztendőös, még se jöttek érte, de elmúlt tizenhárom is, a tizennegyediknek is a derekán gázolt, még se volt semmi híre a tündér királynak. Már örült mindenki, hogy nem viszik el az ifju királyfit, a király nagy dínom-dánomokat adatott annak az öröme, hogy az övék marad a Ráadó.

Egyszer, mikor mindenki a legjobban vígadt, jött egy lóhátas ember, nagy pecsétes levelet adott a király kezébe, a mit a tündér ki[45.]rály irt, az volt pedig az eleje-veleje, hogy küldje Ráadót minél elébb, mert szükség van rá.

Elkészítették a szegény királyfit a hosszú útra, egy inast adtak mellé, – mert csak annyinak volt szabad vele menni, annyit engedett meg a tündér király – avval útnak eresztették. Az ország határáig elkísérték apja, anyja, az ország nagyjai, ott aztán elbucúztak tőle, jó utat kívántak neki, avval visszamentek haza.

Ráado pedig csak lasan haladt az inasal minél több nap gyologoltak, anál jobban el fáradtak a Szép Tündér országba, már alig bírta a lába, úgy el voltak fáradva, ^a azt mondja Ráado az ínasának, „Már a lábaím nem bírnek ha még tovább kelmenük, küldhetne a Tündér király atyám elébünk egy pár lovat” „Azt mondja az ínas, ne busuljon édes kis király gazdám, nem mesze van már az a város a mi amoda látszik, majd ki pihenünk ott magunkat Mentek aztán még mendegéltek nagyon sokáig még el érték azt a várost a mit láttak fehérleni, egyszer mégis csak be értek, a mint be menek a városba, el érnek egy ropant nagy palotát, kő padok voltak előtte ki faragva, le ülnek rá hogy majd ki pihenik ott magokat, Alig ülnek le, mingyárt le szólnak az ablakból hozájok, „Jaj be jó hogy itt vagy édes Ráadom, gyere fel hozám ide az emeletbe sok beszélni valóm van veled<,,>”. csak el bámult Ráado, hogy itt is tudják a nevét, fel ment aztán a sok grádicson, alig érte végét [154v] mikor aztán a leg felső kotignációig felért, ott egy pompás szoba nyílt meg előtte, ki lépet rajta egy angyali szépségű lány, be vezeté egy másik szobába, le ülteté egy aranyos karszékre, „Jaj be régen itt kelet vólna már lened, hol késtél így el, de még esztendejig se érsz oda a hol az öreg király lakik, ha csak az én szóm meg nem fogadod, azt tanácsolom én neked hogy menyí kí éjféltkor ahoz a tóhoz a kít ott lác, gyere ide meg mutatom inen oda jár kí a Tündér királynak ^a három lyánya fürödni, hatyu képébe, a leg kisebbik a leg szebb a két öregeb csunyáb, Jön először a leg öregeb^b. le száll meg rázkódik, megyen a vízbe fürödik, azután jön a középső, szinte le szál, meg rázkodik az is megyen fürödik, jön a harmadik, az angyali szép Anyicska, a kinek egész viláon nincs párja, le száll meg rázkódik, le ráza a hatyu bőrt magáról, megy a vízbe, a két nény után, az is fürödik, ott jáczanak, fürödnek egy darabig akkor kí jönnek egymás után, fel veszik a hatyu bőrt magokra, akkor menek nagy síjelve, hogy el ne késenek, mert csak éjféltbe jöhetnek ki, mikor az örök változnak, azután nem mehetnének be ha el késnének, menyí kí hát [155r] mondom oda a tohoz, huzd meg magad egy tőkéhez, hogy ne lásan^ak meg, lesd|el a két vérebet míg el menek, aval buj kí a tőke melől, kapd fel az Anyicska ruháját, ő majd keresi, nagyon meg lesz rajta ijedve, te akkor szólícsd meg hogy te nálád a ruhája, de adig oda ne ad neki még fel nem fogadja hogy el vísz most magával, az atya házáig, meg azt is hogy holtig hűségés szeretőd lesz fogadtsd fel vele. Most gyere be az ebédlőbe, lakjál jól, azután fekügy le pihed kí magad mert tudom hogy el fáradtál, majd fel költelek én mikor kell, csak azután okos lé^{ty}”

Ugy tet Ráado a mint a szép tündér aszony monta, jól lakot, le fektűt, mert már régen nem piheⁿte kí magát,

Ráadó pedig ment lassacskán az inassal járatlan járt utakon Tündérország felé. Napról napra jobban elgyengült a gyaloglásban, mikor már Tündérország határához érttek, alig bírta a lába. Amint beértek a határon, találtak egy nagy várost, abba bementek, egy nagy palota előtt leültek a kőpadra pihenni. Ott Ráadó a tenyerébe hajtotta a fejét, elgondolta hogy milyen szerencsétlen ő, hogy kell neki idegen országokban bújdosni, ezen annyira elbúsult, hogy kicsibe mult hogy sírva nem fakadt. Amint így szomorkodik, egyszer mintha kiáltanák valahonnan: „Ráadó.” Hallgatózik jobban, másodsor is kiáltják: „Ráadó lelkem gyere fel”; szét nézett, hát látja, hogy a palotából kiabál neki egy szép tündér asszony. Ő se mondatja harmadszor, bemegy a palotába, ott felmegy száz [46.] márvány grádicson nézeget szélyel de semmit se lát. Mikor a legfelső kontignációba felért, egy pompás szoba nyílt meg előtte; abba is bement, – királyfi volt, de még olyat soh'se látott, majd elvette a szeme fényét a nagy csillogás, már majdhogy vissza nem ment, akkor lépett ki egy másik ajtón a szép tündér menyecske, megfogta a Ráadó kezét, átvezette II szobán, a tizenkettedikben aztán leültette egy csupa tiszta színaranyból csinált karszékre:

– Jaj szívem Ráadó, de régen várunk már, de rég itt kellett volna már lenned, tudom elfáradtál a hosszú útban, jaj pedig még fele útján se vagy annak a városnak, ahol a tündérr király lakik, nem is érsz oda tán esztendeig se, ha csak az én tanácsomra nem hallgatsz. Az én tanácsom pedig az hogy – látod-e amott azt a tavat?

– Látom.

– Nohát majd estére odajön a tündérr király három szép eladó lyánya hatyú képében fürdeni, te menj a tópartra, bújj el, majd jön az első hatyú, leszáll, megrázkódik, leveti a hatyú ruhát, gyönyörű szép lyánynya változik, [47.] megyen a vízbe, fürdik; jön a másik is, leszáll, megrázkódik, még szebb lyánynya változik, megyen a vízbe fürdik; legutoljára jön a legszebb, a gyönyörűséges Anyicska, a kinek párját még emberi szem nem látott, leszáll, megrázkódik, megyen a vízbe, fürdik. Egy darabig ott fürödnek, azután megint – a hogy jöttek – egymásután kikelnek a vízből, felveszik a hatyú ruhát, elmennek. Mikor már a két öregebb elment, te lopd el az Anyicska hatyú ruháját, oda se is add neki, mig meg nem igéri, hogy elvisz a hátán az apja palotájáig. A többit aztán terád bízom. Most pedig gyere feküdj le, pihend ki magad, majd ha eljön az ideje, felköltelek én.

Ugy tett Ráadó, ahogy a szép tündérr asszony mondta, lefeküdt a puha, szép selyem paplanos ágyba, kialudta magát.

Mikor leg jobizún aludt akkor ment hozzá az aszony fel költeni, akkor is rá parancsolt hogy el ne felejtse a mít mondot^t, mert ha el hibáza akkor vége az életének, az inasának meg monta hogy menyen ^{haza, nem szabad magával senkít vini,}

Kí ment hát Ráado a víz partjára, nem soká várakozot, hát látja hogy jönnek a szép fehér hatyuk, Le szál, meg rázkódik, megyen főrdök, jön a másik^{is}, le szál, meg rázkódik, főrdök, jön a harmadik is, le szál, meg ráza egy kicsit magát, hát olyan szép teremtés lesz belőle, hogy olyat még [155v] képzelni^{se} tudott, min^d járt halál^yig szerelmes lett belé Ráado, Meg azt is mondta neki a tündér aszony, hogy az egész tündér országba nincs olyan ember a ki anyit tudjon mint ^aAnyicska Hát míkor meg látá hogy olyan szép, még azt is gondolta, hogy az ő szeme fényét vette el azért teczik olyan szépnek, Megyen hát ^aAnyicska főrdöni, ott jáczodtak egy keveset, Akor a legőregeb^b ki jön, fel veszi a hatyu bőrit, fel repül megyen, jön a második, fel ölti a hatyu bőrt, fel repül, megyen; jön a harmadik a szép ^aAnyicska, keresi a ruháját, nem találja sehoh, meg újedt nagyon, kójából a nénjei után de már akkor mesze el haladtak, el kezd sírni jajgatni hogy menyen ő haza. Ekor elő jön Ráadó, mondja neki, „Itt a ruhád szép Anyicska” „Isten hozot Ráadó, be jó hogy meg érkezte^{ll} ad ide a ruhámat hamar, mert majd nagyon el maradok a nénéméktől.”

Nem adom adig ^szép Anyicskám, még fel nem fogadod, hogy engem szerez halál^{ig}, mert én az élő istenre eskűszöm, rajtad kívül sohase szeretek mást, meg azt is igérd meg hogy most haza viszel magadal, mert nagyon régen jövök, márís nagyon fájnak a lábaim” mít volt mit teni, Anyicskának, mindenre rá kelet álni [156r]³ mert adig nem adta oda Ráado a ruháját, azt mondja Anyicska, „Nincs vesztetni valo időnk úgy fel hamar a hátamra, menyünk, akkor oda adta Ráado a hatyu ruhát, rá kapta hamarjába Anyicska, fel kapta a hátára Ráadot úgy mentek, mint a sebes szél, megparancsolta Anyicska, Ráadonak, hogy úgy viselye magát hogy észre ne vegyék othon, hogy szeretik egy mást, mert ha meg tudják akkor végek lesz.”

3 A bal margón piros ceruzával: 2. alatta, ugyancsak piros ceruzával: *gyűrű*.

Mikor eljött az idő, hogy menni kellett a tóhoz, felköltötte a szép tündér asszony, még egyszer megmondta neki, hogy okosan viselje magát, avval elbúcsúzott tőle.

Ráadó legelőször is az inasát küldte vissza, mert csak magának lehetett elmenni, azután kiment a tópartra, elbútt egy bokor tövébe, várakozott. Nem soká kellett neki várni, jött az első hattyú, a legöregebb tündér királykisasszony, leszállt, megrázkódott, levetette a haty[48.]tyú ruhát, ment a vízbe, fürdött, jött a második hattyú, a középső kisasszony is, leszállt, megrázkódott, levetette a hattyú ruhát, ment a vízbe, fürdött. Legutoljára jött egy gyönyörű piczi kis hattyú, levetette a hattyúruhát, olyan szép lánynya változott, hogy hej dehogy lehet még festeni is párját! Ráadó mindjárt halálig szerelmes lett bele, hirtelenében tán azt se tudta volna megmondani, hogy fiu-e vagy lány, úgy elbámult. Anyicska is levetkőzött, ment a vízbe, fürdött. Még egy darabig játszadoztak együtt, akkor a legöregebb kijött, felvette a hattyúruhát, elment, jött a második is, felvette a hattyúruhát, elment. Mikor már ezek elmentek, Ráadó szép csendesen ellopta az Anyicska ruháját, avval megint elbútt. Jön ki Anyicska a vízből, keresi a ruháját, nem találta sehol, elkezd sírni, jajgatni: hogy menjen ő most már haza, nincs a hattyúruha sehol! Erre előjött Ráadó:

– Ne sírj szívem, lelkem szép Anyicska, itt a ruhád nálam.

– Isten hozott szerelmem Ráadó, be jó hogy megjöttél, add ide hamar a ruhám, mert elkésem.

– Nem adom addig szép Anyicskám, míg [49.] nekem fel nem fogadod, hogy engem szeretsz, holtig hű maradsz hozzám, mert én az élő Istenre meg merek esküdni, hogy rajtad kívül soha mást nem szeretek; most pedig ígérd meg hogy haza viszel az apád váráig, mert régóta jövök, el vagyok fáradva.

Mit volt mit tenni Anyicskának, rá kellett mindenre állani, még pedig hirtelen, mert az apja várába csak őrváltáskor lehetett beszköni, attól félt hát nagyon, hogy arról elkésik, künn marad, akkor pedig vége! Beleegyezett hát hirtelen mindenbe, mert ő is megszerette halálosan Ráadót, ott a tó partján gyűrűt váltottak, megölték, megcsókolták egymást, megesküdték mind a ketten,

Mikor min^d jár^{g y} a kastélyhoz értek akkor le tete a hátáról Anyicska Ráadot, meg tanította hogy olyan el fáradva jöjön a palotához, mínt ha most jőne, a maga országából, mikor az strázsákkal beszél, tetese magát mínt ha nagyon el vólna fáradva”, Akor el váltak egy mástól. Anyicska fel ment a maga szobájába. ott gondolkozot a szép fiu testvéréről, ő is nagyon meg szerete

Ráado oda ment a strázsákhoz, köszönt nekik, kérdezte, othon vané a Tündér király, min^d jár^{g y} meg ismerték a strázsák, Ráadot, jaj be jó hogy itt van! be régen várjuk már, az öreg király, míkora fel kell, mindég azt kérdezi leg eléb^b, mégse jött meg az én kedves fiam? „Újön le, ide a lóczára, pihenye ki magát, mert tudom meszi utrol jön.” le ült Ráado, kérdezte soká szokot é fel kelni az öreg király, mondta az egyik strázsá, csak aludjon egy keveset, majd fel [156v] költik ők. Végig feküt Ráado a szép kő lóczán, el is alut egy keveset, min^d jár^{g y} a szép Anyicskáról álmodott, alíg alut el, min^d jár^{g y} hallot valami beszédet, mínt ha az ő nevét emlegetnék, ugy rémlet előte, de nem is csalatkozot, mert oda ment hozá az egyik ör, fel költöte „Keljen fel hamar ifju királyom<.>! fel kelt már az felséges király, tudja hogy itt van! ma kétszer is kijátota „Fel ment Ráado, nagyon örült neki az öreg Tündér király, Mingyárt össze gyűtöte a királyi tanácsosokat, be mutata nekik az uj királyt, meg monta hogy ezután e lesz az ^ó királyok, mert már ő öreg nagyon, nehezére esik a sok járkálás, az országba „Ezután ugy tisztelyétek, mínt engem, mert enek hagyom az országomat, Meg halota ezt a vén királyné, bezeg vólt írigység Rádora, mondja a lányainak. „Lásatok! eléb^b|valo az apátoknak mind ti! míkora már ma be hozta apádtok, a szobámba, min^d jár^{g y} nem szeretem én ezt a fattyut! nagyon bátran beszélt, mínt ha öröké itt lakot volna, hát _{ha} most! ha látja hogy menyire belé bolondult ez a vén apátok<!>, még akkor lesz kényes! de majd meg mutatom én, hogy eleb valók az én lányaim mínt ő! vagy alázatos lesz vagy pokolba kergetem! apádtoknak is majd meg mondom, csak oszolyanak széjel az emberek, hogy míhez tarcsa magát

[157r] A két nagy lányinak nagyon teczet a mit az anyok beszélt, mert csak olyan hetykén beszélt velek Ráadó míkora regel be vezete, a szobályokba, az apjuk, szólt is nem is hozályok, De bezeg nem ugy beszélt Anyicskával, majd meg eték egymást, A vén királyné mingyár azt monta rá, „Ha régen itt volna ez a kölök, azt mondanám szeretik egy mást”

hogy holtig hívek maradnak egymáshoz. Azután felöltötte Anyicska a hattyúruhát, a hátára vette Rádót, repült vele, mint a sebes szél. Útközben megmondta Rádónak, hogy úgy viselje magát otthon, hogy senki észre ne vegye, hogy szeretik egymást, mert akkor elvesztek mind a ketten.

Mikor már közel voltak a várhoz, letette Anyicska Rádót, megtanította hogy a strázsák előtt úgy mutassa, mintha el volna fáradva, hogy ne is gyanítsanak semmit. Evvel Anyicska berepült a várba, a maga szobájába, Rádó [50.] pedig oda ment a strázsákhoz, tette magát, mintha már a lábát se húzná a nagy fáradtság miatt, hej pedig dehogy nem bírta, egy szó nem sok, de annyi elég lett volna neki az Anyicska szájából, hogy két nap két éjjel mindig tánczoljon. Oda ment a strázsákhoz, kérdezte hogy otthon van-e a tündérek híres királya. A strázsák mindjárt megismerték.

– Jaj be jó hogy itt van kis gazdánk! be régen várjuk már! az öreg felséges király minden reggel azt kérdezi legelőbb hogy még se jött-e meg? No de heveredjen le erre a lóczára, látjuk hogy el van fáradva, de hogy is ne, mikor olyan messze útról jön!

Végig feküdt Rádó a szép kő padon, el is aludt szép csendesen. Mikor aztán a tündérr király felkelt, megtudta hogy ott van, mindjárt hívatta magához; felköltöttek Rádót, hogy hívatja a király. Felkelt Rádó, bement hozzá, a király mindjárt magához ölelte.

– Jaj kedves fiam be jó hogy megjöttél, be régen várok rád!

Akkor mindjárt összegyűjtette az ország fő fő embereit, hercegeket, grófokat, nagy süvegű tótokat, a királyi tanácsosokat, megmondta nekik, hogy Rádót ezután úgy tiszteljük mint [51.] királyukat, mert ha ő meghal, arra hagyja az országot, vagy tán azt se várja, hogy meghaljon, hanem mihelyt egy kicsit meg jön az esze a fiunak, mindjárt átadja neki.

Meghallotta ezt a vén királyné: „No várj vén bolond – gondolja magában – csak menjenek el az urak, majd lesz neked ne mulass; a maga lányait számba se veszi, mintha nem is volnának, arra a jött-ment sehonnaira akarja hagyni az országot, de majd megmutatom én hogy az én lányaim elébb valók, hogy én vagyok az úr a háznál.”

A két nagyobb lánynak is elmondta a királyné, azoknak is nagyon tetszett ez a beszéd, mert Rádó mindig csak úgy félvállról beszélt velök, csak Anyicskának kedvezett, avval beszélgetett mindig.

Mikor el oszlot a sok népség az udvarból, min^d járt ki tört a vén királyné az urára, „Meg bolondultál te. te vén marha? eléb^b való neked egy pokolból jöt, ment. mint a magad gyermeke! majd meg mutatom én hogy az én gyermekem eléb^b való itt mint az a te fogadot fattyad” dultfult mérgébe, majd meg ütöte a guta

A szegény Ráado erőll nem tudot semít, jó kedve volt, örült hogy olyan szívesen fogadta az apja. be be szököt a^z Anyicska szobájába, ki mulata magát vele, nem bánta akar mí történík oda kint, csak ő ott lehesen.

Adig mégsem bánt vele olyan rosszul a vén királyné. míg meg nem tudta bizonyoson, hogy Anyicskával szeretik egy mást. De egyszer ki halgata őket a kulcs jukon, akor tudta meg bizonyoson hogy szeretik egy mást, atól fogva nem szenvedhete, sem Anyicskát, sem Ráadot, Atól az órától kezdve, míndég üldözte őket, az öreg királytis míndég szidta, hogy miért hozta az udvarba azt a korhelyt, a kenyeret fogyasztja csak, az ingyenélő!

[157v]⁴ Azt mon^d já egyszer az urának, „Ugyan te vén bolond próbáld meg már, mít tud ez a fattyu, sokat tanulhatot már a lányodtól, mert míndég buják egy mást.”

Az öreg király fel hivata ebédre a maga szobájába, Ráadot, míkor vége vólt az ebédnek, oda hílya egy ablakhoz, „gyere fiam ide, valamít mutatok. Látod azt a nagy erdőt amoda?” „Látom, felet Ráado.” „Hólnap regelre, míkor én fel kelek, kí legyen az irtva a fája mínd fel vágva, ölbe, a majorba haza legyen hordva, A föld fel legyen szántva, be vetve buzával, a buza meg érjen, fel legyen aratva, el legyen nyomtatva, fel legyen szórva, hogy míkor en fel kelek, mínd itt legyen a csúrbe, be hordva, ^elég régen itt vagy már, eleget tanítatalak, a Tündérekkel, tudhac már anyit.” Szegény Ráado, ment egyenesen az Anyicska szobájába, el panasolta mít parancsolt az apja „Ne busuly semít, ha csak az a baj, majd el végezük azt, csak estvére jöj be az én szobámba, majd meg látod hogy mít tudok én,”

Be ment Ráadó az Az Anyicska szobájába, elő vet egy sípot Anyicska, Anak olyan tulajdonsága vólt, hogy ha meg fúta; az egész Tündér országba mínden ember meg hallota, csak az apja, meg az anya, meg a testvérjei nem, Míkor egészen be esteledet, meg futta Anyicska a sípot, hát anyi Tündér termet ott, hogy majd kiverték a ház oldalát, „Mít parancsol felséges kisaszony mít parancsol a mí kedves kisaszonyunk? mínden felől anyian kérdezték, hogy azt sem tudta Anyicska [158r] hogy melyikre halgason, Míkor már minyáján el halgatak akor mon^d já Anyicska, Azt parancsolom hogy „látjátoké azt az erdőt amada balra? „Látjuk” kíjábálták míndeⁿ felől,

4 A bal margón a bekezdés piros ceruzás X jellel megjelölve.

Alig oszlott el a sok nép a királyi udvarból, mindjárt neki esett a vén királyné az urának:

– Megbolondultál te vén marha! elébb való neked egy pokolból jött-ment sehonnai a magad gyermekénél? majd megmutatom én, hogy melyik elébb való, hogy nem lesz itt úr az a kölyök.

A király csendesítette volna, de az asszony [52.] se' hallott, se' látott, dúlt-fúlt mint a veszett állat. Addig még sem bánt oly rosszul Ráadóval, mig meg nem tudta, hogy Anyicskával szeretik egymást, hanem mikor azt egyszer kihallgatta a kulcslyukon, attól fogva elveszítette volna mind a kettőt egy kanál vízben, a királyt is mindig szidta, hogy minek tartja ott azt a korhelyt, semmit se' csinál, csak a kenyeret fogyasztja. Egyszer is el kezdett neki beszélni:

– Ugyan te vén bolond, próbáld meg már mit tud az a kölyök, csináltass vele valamit, elég régen itt van már, csak ragadhatott volna rá annyi a mennyi.

Felhívatta a király Ráadót a maga szobájába, oda vezette az ablakhoz, megmutatott neki egy nagy erdőt:

– Látod azt az erdőt fiam Ráadó?

– Látom.

– No azt nekem holnap reggelre – mikorra felkelek – tövestől-gyökerestől mind egy szálíg kiirtsd; a fája mind fel legyen ölbe vágva, a majorba behordva, rendbe rakva; a föld fel legyen szántva, felboronálva, bevetve tiszta búzával, a búza megérjen, le legyen aratva, el legyen nyomtatva, fel legyen szórva, meg le[53.]gyen rostálva, hogy mikorra én felkelek, tele legyen a csűr olyan tiszta búzával, a melyet a galamb hord a fiának, a lisztjéből pedig friss kalács legyen az asztalon. Elég régen tündérek közt vagy már, ennyit csak tudhatsz!

Kibandukolt a szegény Ráadó a szobából; hogy csinálja ő ezt mind meg! mikor azt se tudja hogy kell hozzáfogni? Ment egyenesen Anyicskához, elmondta neki a dolgot. Anyicska csak elmosolyodott rajta:

– Ne búsulj biz ezen egy cseppet se' szívem Ráadó, ha csak ez a baj, bízd rám, majd elvégzem én, hanem estére gyere be a szobámba, beszédem van veled.

Bement Ráadó, az estét is alig várta; Anyicska elővett egy sípot, azt megfúta. Annak a sípnek pedig az a tulajdonsága volt, hogy ha Anyicska belefútt, az egész Tündérország meghallotta a hangját, csak az apja, anyja és testvérei nem. Amint hát megfúta, mindjárt annyi tündér termett ott, hogy majd kiverték a ház oldalát.

– Mit parancsol, felséges kisasszony? mit parancsol a mi kedves kisasszonyunk?

– Azt parancsolom hogy – látjátok-e amott azt erdőt?

[54.] – Látjuk! látjuk! hogy ne látnánk! – kiabáltak minden felől.

„No azt az erdőt hólnap regelre, mind ki ircsátok, a fát fel vágjátok, be hordjátok a csűrbe, ott ölbe rakjátok, Azután a földet fel száncsátok, búzával be vesétek, a buza kikelyen, a megís nőlyön, megís érjen, az fel legyen aratva, el is legyen nyomtatva, hogy mikor én fel kelek, azt is mínd fel merve lásam, be hordva a gránariomba, „Ertjük, megyünk, minden meg lesz”, alig menté[?]k el, már halot a nagy recsegés, ropogás, a mínt vagdalták kí a fákat, kijábálták egy másnak, itt is van már készen fa, csak hordani kell, ínén már el van hordva, ide kel jöni azal az ekíkel, itt már lehet szántani, hí, hó, csálé, bímbó, csákó, hajttoták az ökröket, lovakat, mínden felé, már az egész szántoták, az is be halot mikor szorták a magot a földbe. Azután meg a hallot, míkor kiabálták egymásnak, hogy „ide jőj, itt éreteb a buza, itt kel eléb aratni.” Azt mondja Anyicska Ráadonak, „Eregy ki te is, már mindjárt vírad, míkor az apám fel kéll, had láson ott a munkások kőzt, majd azt gondolja aztán, hogy te is ott dólgoztál egész éjel, hogy mindez a te munkád” Míkor ki ment Ráado már akor, nyomtaták is a buzát, csak fel kelet merni Míkor fel kelt az öreg király, egyenesen az ablakoz ment, hát látja hogy sepri Ráado a szörűt hánya, veti a kévéket idéb, odáb, kiábál az [158v] emberekre, „Inen merjétek ezt vihettek már, az a szekér had índduljon már.” Meg örült a király Be megyen a feleségéhez, kí hívja, „No nézd mindég haragszol a fiunkra, nézd menyire haladt az éjel, maga is mínt dólgozik.” Látom bizon, de nem az ő munkája az, hanem az Anyicskájé, ne vólna csak az a czudar lány, majd akor tudnád meg, mit tud az a szép fiad.”

Be hordata a sok buzát Ráado a csűrbe, a fát az udvarba. Akor fel ment az öreg királyhoz, meg monta, hogy el van végezve mínden, „Jöjön le felséges király atyám, néze meg jól vané el végezve, a mít kí adot parancsolatba, hogy végezzük el.” Meg dícsérte, érte az öreg király „Derék fiu vagy, máskor ís ijen jól végezd el ha valami dólgot kí hagyok.”

Megínt míndég kuszon^dta a vén királyné az urát. „Csínáltas már valamit azal a korhely fattyuval, ne csapja ítt a szárán a legyet, te csak azért tartod ezt ítt, hogy fogyasza a kenyeret meg azal a roszt lányal töltcse az időt, míndég buják egy mást, egyiknek se lehet, semí hasznát vení. dólgoz^ztas vele. Ha nem tud semít, kergesd pokolba, ne boszancson engem míndég,” „Ugyan lelkem, ne bánts, míndég, szegény gyermekeket, míndég azokal van neked bajod, nem uszíthatom míndég mínt a kutyákat, dolgoznak azok eleget, legyen másra gondod.

– No azt az erdőt holnap hajnalra, mire én felkelek, mind kiirtsátok, a fát felvágjátok ölbe, behordjátok a csűrbe, rendbe rakjátok, a földet fölszántsátok, tisztabúzával bevessétek, a búza kikeljen, meg is nőjön, meg is érjen, azt felarasátok, el is nyomtassátok, meg is rostáljátok, hogy reggelre tele legyen a csűr olyan tiszta búzával, a milyet a galamb se hord a fainak, a lisztjéből pedig friss kalács legyen az asztalon.

– Értjük értjük, megyünk, meglesz.

Alig mentek el, hallott a nagy recsegés-ropogás, amint a fákat vagdalták, a nagy kiabálás: „Itt már fel van a fa vágva, csak hordani kell.” „Innen már el van hordva, ide avval az ekével.” hallott az ökör hajtás, amint szántottak. „Hi-hó, csalé Csákó, hajsz Lombár.” Azután hallatszott, mikor elkezdtek aratni, nyomtatni. Mikor a szóráshoz is hozzáfogtak, mondja Anyicska Ráadónak:

– Eredj ki már te is lelkem, mindjárt virrad, lendíts valamit, hogy mikor az apám kinéz az ablakon, lássa hogy te is dolgozol, ne is gyanítsa, hogy ez nem a te munkád.

[55.] Mikorra kiért Ráadó, már fel is volt szórva, csak szét kellett mérni. Mikor reggel kitekint a király az ablakon, látja hogy Ráadó hogy sepri a szérút, hányja veti idebb-odább a zsákokat, kiabál az embereknek. Megörül a király, oda hívja a feleségét.

– No nézd, mennyire ment a fiunk, maga is hogy dolgozik, hogy tud parancsolni az embereknek.

– Látom ám! de nem az ő munkája ez, hanem az Anyicskáé, hiszen ha egy garas ára eszed volna, te is észrevennéd, hogy az csinál helyette mindent, hiszen éjjel-nappal mindig csak egymást bújják, nem lehet egyiknek se' venni semmi hasznát.

De a király egyik fülén beeresztette, a másikon ki, amit az asszony mondott; mikor aztán egy kis idő múlva maga Ráadó bevitte neki a frissen sült párolgó kalácsot, úgy megdicsérte, hogy majd lement a könnyökéről a bőr.

– Ember vagy fiam, Ráadó, máskor is így végezd el, amit rád bizon!

De a vén királyné nem hagyta abban a dolgot, megint mindig kusztanozta az urát:

– Csináltass már valamit megint avval a kölyökkel, vagy neked már ítélet napig elég [56.] lesz az az egy munka, a mit minap – de akkor se maga – csinált! hadd dolgozzon, ne fogyassza hiába a drága kenyeret, ne csapja reggeltől estig szarán a legyet!

A király próbálta csendesíteni hogy ne bántsa mindig azt a gyereket, hisz a se kutya hogy minduntalan uszítsa, dolgozik az eleget, de a felesége még jobban rákezdte:

[159r] „Megínt pártjokat fogod már? még engem halgatacz.” Jobbizony ha dólgot adcz neki tud meg leg aláb mire tanította már az a jó madár lyányod.”

Be hívata az öreg király Ráadot megínt, mert már nem maradhatot, a feleségétől, Az ablahoz vezetí „No édes fiam. Látod azt az erdőt amoda? azon a nagy hegyen? „Látom felelt Ráado” „No hólnap regel, mire én fel kelek, az a sok fa mind le legyen vágva, a tölgy fának, dió fának, a derekából, boros hordók legyenek csinálva, a gajajiból meg ölfákat kel vágatni. A töve ki legyen írtva a hegy fel legyen ásva, be ültetve szőlővel, a szőlő meg érjen, be is legyen szüretelve, mikor én fel kelek, mind itt legyen az udvarba, be hordva, meg forva, és szépen meg tisztalva, az öllfa pedig a töbihez be hordva” Megínt le eset a Ráado álla, lehetetlenek tartota, ezt a nagy munkát végbe víni, Ment Anyícskához egyenesen el panaszozni a sok munkát, a mit az apja ki hagyot „No mi bajod megínt? látom hogy nagy bajod van? El panaszoalta Ráado, hogy megínt milyen nagy munkát adot ki az apja, nem tudjuk ezt el végezni, ha ezer lelkünk lesz ís” Anyicska nagyot nevetet neki, ha csak ez nagy baj, atól ^{ijegy} ijedj meg majd el végeztetem én ezt! e még csak macska játék, csak feküdj le, aludjál, majd regel fel költelek én, míkora kí kel meni. csak akkor légy ott míkora az apánk fel kél, hogy ne is gondolyon [159v] semit olyat, mint ha ez az én munkám vólna” meg futta a sípját megínt, hát anyi tündér termetoda egyszerre hogy az udvaron, nemis fértek meg az utcán, ház tetőn, mindenüt egyre vóltak. Mit parancsol kis királynénk? mit parancsol felséges kis királynénk? minden felől ezt kiabálták, El monta Anyicska a mít az apja Ráadonak parancsolt. „Értjük, hajuk, mindjárt megyünk, hozzá fogunk minden ugy lesz, a mint kel leni” Alig mentek el, mindjárt halot a nagy lárma, dölt a fa rakásra, gyalulták a dongát, abroncsolták össze őket, az öll fákat hordták a majorba, Asták a földet, ülteték a szőlőt. Már éjféltájba, hajtoták a seregéjeket, csergetek, kelepeltek, nekik a csösz lövődözt reáok, Hajnal felé, már tapoták a bort, vólt nagy dörbölés, dörbörgés, a nagy kádakba, Míkora kezdet víradni, már mind be volt tapodva a bor, Ráado csak akkor kelt fel míkora mind az udvarba vólt, Alig fért meg a ropant nagy udvarba mindenüt tele volt. A hordok olyan nagyok vóltak, hogy lajtorján kelet reáok fel meni. Ráado elő vet egy nagy üveg lopót, szíta egyikből, a másikba töltögete meg a darab hordókat,

– Hát még pártjokat fogod! még engem hallgattatsz! jobb bizony hogy dolgoztatsz vele valamit, lássuk mit tud a hires.

Behívatta a király megint Ráadót; megint mutatott neki az ablakból egy nagy erdőt:

– No édes fiam látod azt az erdőt?

– Látom.

– No hát holnap reggelre az a fa mind ki legyen vágva, a derekából boros hordó készítve, a galyaiból öl fa vágva, behordva a majorba; a töve a fának ki legyen irtva, a föld felásva, beültetve szőlővel, a szőlő meg is nőjjön, meg is érjen, le is legyen szüretelve, a must meg legyen forrva, szépen megtisztulva, hogy mire én felkelek, jó bor legyen az asztalon belőle kóstolónak.

Megint úgy elment a Ráadó kedve, mintha ketté vágták volna, ment nagy szomorúan [57.] Anyicskához, elpanaszolta neki a dolgot, hogy már ezt mégis csak lehetetlen megtenni. Anyicska megint csak elnevette magát:

– Csak soh' se' adjon az isten ennél nagyobb bajt, akkor minden jó lesz. Feküdj le most békességben, majd ha kell, majd felköltelek én.

Megint megfújta Anyicska a sípot, megint ott termett Tündérországnak apraja nagyja, hogy még az utcán se' fértek el:

– Mit parancsol kis királyné? mit parancsol a mi kedves kis királynénk?

– Hát azt parancsolom, hogy – látjátok amott azt az erdőt?

– Látjuk! látjuk! hogy ne látnánk!

– No azt az erdőt holnap hajnalra mind egy szálíg kiirtsátok, a faderekakból hordókat csináljatok, a galyakat ölbe vágjátok, behordjátok a majorba; a fatövet mind kiirtsátok, a földet felássátok, szőlővel beültessétek; a szőlő megnőjjön, háromszor fel legyen kapálva, meg is érjen, be is legyen szüretelve, a must megforrjon, szépen megtisztuljon, hogy holnap reggelre, mire én felkelek, kóstoló legyen a borból az asztalon.

– Értjük, megyünk, minden meglesz.

[58.] Alig mentek el, hallott megint a nagy recsegés-ropogás, a fák amint dőltek rakásra, a nagy fűrés-faragás, abroncsozás, gyalultak a dongákat, abroncsolták össze; az ölfákat hordták be a majorba, rendbe rakták. Már éjfél tájban hallott a nagy csergés-kelepelés, amint a seregélyeket hajtották el a szőlőről, azután nem sokára a hordók, kádak döbörgése, amint szüretre mentek, a szédők danolása, a csöszök lövöldözése. Mikor pitymallani kezdett, mind be volt a szőlő hordva-tapodva. Ráadó csak akkor kelt fel, mikor minden az udvarban volt, nosza rajta! ő is elővesz egy lopótököt, töltögeti a bort egyik hordóból a másikba, szaladgál, kiáltoz;

épen mikor a leg joban dolgozot, akor jöt ki az öreg királyi Nagy örömel nézte a fiát hogy mint dólgozik, Ki híta a feleségét megínt, muttatta neki, milyen dólgos fiok van!

[160r]⁵ Ette a vén aszonyt a méreg, szídta az urát hogy miért hadja magát ugy bolondá teni vén létére. A király ráⁿ sem halgatott, a felesége szavára, le kiátot Ráadonak „Hozál fiam kóstolot több hordoból.” Szaladt Ráado míndjárt, töb^b borból vitt nagyon meg dícsérte az öreg király, hogy milyen derék ember, Ráado maga is nevette az öreget A vén aszony ismét nagy dühösön hagyta ott őket ráok csapta az ajtót, Be ment az Anyicska szobájába, szídta azt is, „Te lincses, loncsos, miért teszel te míndent meg ezért a fattyúért? azt gondolod olyan bolond vagyok. hogy azt híszem, hogy anak a munkája az? tiéd az, semíre való!” Szegény Anyicska tsak türte, mert érezte, hogy igazat mond az anya. Mikor ki káromkodta magát, be ment a két lányához, ott tanácskoztak hogy mít csináltasanak, Ráadoval, amibe Anyicska nem segíthetne neki! ki is főzték nem sok idő mulva. Akor ő mondta az urának hogy mi dólgot adjon a kedves fiának.

„No te vén szamar! – ezel a szép szoval szalad^t be az urához! azt csinálja meg az a kölök amit én parancsolok neki! az ugyan csekélység. de abba nem segíthet az a drága lányod. Nyergelje meg azt a három paripát, amit én ki fogok hólnap az udvara vezetetni neki, azután kerülye meg a királyi várat. míndegyikel. ülyön rájok. ha ezt meg nem teszi: [160v] nem marad tovább vélem egy udvarba!” Ismémét be hivatja Rádót a^z tündér király<!> „No fiam Ráado! még egy próbát kel neked meg teni, az anyád kívánságára<!>.” Ha azt szerencsésen végbe viszed, töbet nem kell veled semit próbáltatnom, mert akor tudom hogy tökéletesen ki tanultad a mi mesterségünket. Ez a mostani dólgod aból áll<!>: „Hólnap ki vezetetek a lovászomal három szép paripát, a palota udvara! azt neked tulajdon kezedel meg kell nyergelned. azután re^g kel ülnöd. az egész királyi várat, míndegyíken, körül kel kerülnöd. Azután helyre vezeted. által adod a lovásznak.” Ha meg nem tenéd, anyád nagyon meg haragudna reád érte<!> Ráado el nevette magát, „ha csak enyíből áll, azt ígen könnyen meg teszem.” azal ki ment nagy füttyörészve, még be sement az Anyicska szobájába mint máskor. csak tréfának vélte az egész dólgot. De Anyicska nyughatalan vólt, mert ő tudta hogy milyen nagy dólgo vár reá, Már nem győzte várni, be hivata magához. „Hát te még be sem jösz? talán nem is parancsoltak most semit, miért hivatot az atyám?”

5 A bal margón a legelső sor előtt piros ceruzával: 3.

mikor a legjavában dolgozott, kinézett a király az ablakon, meglátta a nagy munkában, bizony kicsiben mult, hogy öreg ember léte, sírva nem fakadt örömeben. Hitta ki a feleségét mindjárt, mutatta neki a fiut:

– No feleség mégis van kifogásod ellene?

– Van bizony, neked is volna, ha olyan tökkelütött nem volnál, ha tovább látnál az orrodnál, ha utána néznél, hogy az a kölyök maga csinálja-e azt, vagy az a gyönyörűségés mákvirág Anyicska?

[59.] De biz a királytól beszélhetett a felesége akármit, rá se hallgatott; hanem mikor Rádó bevitte a kóstolónak való bort, megint úgy megdicsérte, hogy Rádó maga is megsokallta. Ezt a dicsérést már aztán nem tudta a királyné végig hallgatni, szaladt ki a szobából, mint ki az eszt keresi, ment egyenesen a két nagyobb lányához tanácskozni, hogy hogy – mint kellene elveszteni Rádót. Ott aztán a három szép madár ki sütötte-főzte hogy mit csináljanak? Ment a királyné megint vissza az urához.

– No te vén szamar, azt tegye meg az a kölyök, a mit én mondok neki! Az ugyan semmi se, de nem segíthet benne neki az a drága lányod. Annyi az egész, hogy holnap reggel én kivezettetek három paripát az udvarba, azt nyergelje meg ha tudja, és kerülje meg mindegyiken a királyi várat. Ha megteszi jó, ha nem tudja megtenni, fel is út – alá is út, itt olyan mihaszna emberrel nem etetjük hiába a kenyeret.

Magához hívatta a király harmadszor is Rádót:

– No fiam Rádó, még egy próbát kell megtenned az anyád kedvéért, ha azt szeren[60.]csésen végbeviszed, többet nem teszlek próbára, mert akkor tudom, hogy egészen kitanultad a mesterségünket. Ez a mostani dolog abból áll hogy holnap reggel vezettet ki a feleségem a palota udvarába három tüzes paripát, azt neked a magad tulajdon kezeddél meg kell nyergelned mind a hármat, azután minden segítség nélkül – saját emberségedből rájok ülni, meg kerülni egymás után mindegyiken a királyi várat. Rádó elnevette rá magát: „Ha csak ez a baj, ezt ugyan megteszem, nyergeltem én már meg olyan lovat is, amit akkor fogtak be a szilaj ménesből!” Ment aztán ki nagy füttyörészve az udvarra, még be se akart menni Anyicskához, hanem aztán mégis csak befordult.

– No hát most mit parancsolt az apám?

„Csekélység az egész” – felelte Ráado El mondta amit mondot az öreg király, jót nevetet neki – „ugyé hogy csekélység az egész”? „De hogy csekélység! édes Rádóm! tudodé kik lesznek azok a paripák? a két néném és én, egyik tüzeseb^b, mint a másik, és ebbe én nem tudok segíteni pedig ha ezer lelked van se tudcz reá ülni másképen ha csak az apám sarkantyujával [161r] körül nem karczolgat_{od} ezt pedig mindég a keblébe hordja az apám. De még is próbálok egyet! majd az éjel belopódzom az apám szobájába, és ha aludva találán, akkor ki lopom, de másképen lehetetlen.” Most eset tsak gondolkozoba Ráado el sem tudta gondolni hogy mit csinál ha Anyicska ki nem tudja lopni a sarkantyut! Meg arólis sokat gondolkozot hogy miféle tüzes paripák lehetnek azok, a melyeket neki meg kel járni. Aról fogalma sem lehetet hogy azok a Tündér király lányai volnának. Estve szalad Anyicska Ráadohoz, mondja nagy örömel, hogy ki tudta hozni az apja sarkantyuját. „Most meg tanitlak mít csinály vele, Tud meg Ráadom hogy azok a paripák, a melyeket neked megkel járatni azok mi vagyunk, a két néném es én, te ezt csak tréfának veted. pedig a többi csak gyermek játék volt ehez képest, e lesz a had el had. Az egyik tüzes menykövet szór a száján, míkor közeledel felé, A másiknak láng jön a száján, és vilámokat szór, a harmadiknak meg az egész teste lángot hány, és ha a lábát meg mozdítja, vagy a földet kapálja a lábával, nagy tűz darabok jönnek menek körülöte; De te atól ne fély, csak meny közel hozá, és símogasd meg ezel a sarkantuval; mindjárt reá teheted a nyerget, és reá ülhec”: Egész éjel azon töte a fejét Ráado, hogy viszi végbe holnap a nagy munkát, Míkor meg viradt, már akkor készültek a nagy munkához, csinálták az emelvényeket, a hol majd a Tündér ^{hölgyek} aszonyok meg lányok nézik [161v] a nagy paradét, mert ilyet rítkán látnak, Tündér országba is. A vén királynénak külön csináltak széket; Már jól meg viradt míkor ki vezeték a lovakat, Ráadois csak akkor jött ki, Ugy tele volt nézővel az udvar, hogy egy alma sem eset volna le közéjek. Lesték már hogy mi lesz Rádóból: szép csendesen oda ment a hol a paripák vóltak, Ágaskodtak okadták a tüzet, szorták a menykövet, ha a lábával a földet kapálta, megnyílt a föld körülöte: Ráado fel sem vete, oda ment szépen. a leg öregeb^b lányhoz, körül kanyaritota a sarkantuval, reá tette a nyerget. re^á ülve ugy meg nyargalta, hogy a víz csorgot róla,

– Szót se' érdemel, mindössze csak három lovat kell meglovagolnom, ennek ugyan kár olyan nagy feneket keríteni,¹

– Hej szívem Ráadó te ezt fel sem veszed, pedig ez lesz a legnehezebb, ebben én se' tudok segíteni. Tudod-e hogy az a három ló a két néném és én? egyik tüzeesebb mint a másik, ha ezer lelked volna se tudnád őket megnyergelni, még csak közel se menni hozzájuk, mert orrukon szájukon fújják a lángot. Egyetlen egy [61.] módja volna csak, a mivel birni lehetne velök: ha az apám sarkantyúját felkőthetnéd, avval körülkarczolnád körülöttük a földet, már akkor nem tudnának semmit tenni, megállana mindegyik mint a bárány; csakhogy azt a sarkantyút éjjel-nappal a keblében hordja az apám, nem lehet sehogy megszerezni.

Ugy elment erre a beszédre a Ráadó kedve, mintha nyakon öntötték volna. El se tudta gondolni, hogy mit csinál majd? Hanem Anyicska mégis vigasztalta:

– No majd megpróbálom elcsenni tőle az éjjel ha alszik, ha aztán az meglesz, gyerekjáték a többi.

Kibandukolt Ráadó a maga szobájába, leült nagy búsán egy székre, ott szomorodott, ha nem szégyellte volna, tán sirt volna is. Hát egyszer amint ott búsong-szomorkodik, mint a kárvallott cigány, jön ám be hozzá Anyicska hozza a sarkantyút:

– No lelkem Ráadó, megsegített az isten, eltudtam lopni, most már csak arra tanítlak meg, hogy kell vele bánni, aztán minden jól lesz. Hát mikor majd kivezetik a három lovat, – a két néném, meg engem, – az egyik mennykőt lehell orrán-száján, a másik tüzes villámot szór, [62.] a harmadiknak egész teste lángot hány, de te avval ne gondoldj, menj közel hozzájuk, a melyiket meg akarod nyergelni, karczold körül a sarkantyúval, úgy megáll mint a fal, tedd rá a nyeret, lovagold körül a várat rajta; azután a másik kettővel is csak úgy tégy.

Másnap reggel a király kihirdette az országban hogy az ő palotájában mi történik, tele is gyűlt az udvar úgy emberrel, hogy nem esett volna le egy alma közibök, csak annyi hely maradt üresen, hogy Ráadó a lovakkal szabadon mozoghasson. Mikor a kitűzött idő eljött, kivezették a három lovat. Az első – a legöregebb király kisasszony – mennykövet fútt orrán-száján, kapálódzott, ágaskodott, rúgott, vágott, de Ráadó szép csendesesen körül kanyarította a sarkantyúval, hát – uramfia! úgy láttam mint most – megállott az a tüzes ló úgy, mintha leszegezték volna, egy mozdulat nem sok, de annyit se tett, Ráadó könnyű szerrel megnyergelte, ráült, avval hajrá! „Majd kitöltöm most rajtad a mérget a mért vesztetre törtél” – elkezdte sarkantyúzni, hogy a vér csorgott az oldalából mire vissza kerültek. Mikor leszállott róla, a karikásával még egy nagyot végig cserdített rajta, avval bekergette [63.] az istállóba.

1 Sajtóhiba; helyesen: *keríteni*.

meg a másodikhoz ment, azt is körül kanyaritotta. az is úgy meg álot mint a kő fal, reá tette a nyeret, reá ült azalis körül nyargalta a várat: még pedig úgy, hogy mikor helyére vezete csa le eset a lábáról, oda ment a harmadikhoz, a még leg tüzeoseb volt. A sarkantyut csak hoza értete mindjár^t nem tánczolt, meg veregete a hátát, reá tete a nyeret, reá ült, szépen körül sétált vele az udvarba, akkor helyére vezette, meg simogata, le vete maga róla a szerszámot, úgy hagyta ott: A vén királyné be szaladt, tépte a haját mérgébe. sírt rít. szidta az urát, hogy miért hozta ide ezt a fattyut. meg esküdöt^t hogy adig nem nyugszik meg, még boszut nem áll rajtok, Nem is szolot töbet sem Anyicskához, sem Ráadohoz, úgy gyűlölte őket, mindég azon törte az esztét hogy veszese el őket. Az urát is mindég szidta. „Nem látod átal te vén bolond hogy mindég buják egymást az Anyicska dólga volt az is, hogy a szegény lányaimat úgy meg kinozta. de majd meg lakolnak érte: [162r] A_z Tündér király nagyon szerete a fiát! re_j^a bírta az egész országa kórmányzását, el is határozta magába hogy neki adja a lányát. Történt egyszer hogy levelet kap az öreg király, egy másik országából: hogy men_y^{en} hamar, mert meg támadták az elenségek, sok oldalrol igazítcsa el hogy mit csinályanak: – Nagyon neki busult hogy hadja itt az országát, a mi töb a fiát, meg a lányát mert tudta hogy nagyon haragszik a felesége reaok. Még készült mindég kérte a feleségét, hogy csak adig ne báncsa a gyermekeit még ő haza nem jön: – Igérte is szájal, a vén aszony, de fel tete magába, hogy⁶ meny el csak: majd tudom én hogy mit csinályok, régen lesem már, hogy el meny valahova!

El bucsuzot a Tündér király a feleségétől, lányaitól de mikor a fiától bucsuzot. akkor sírt is, egy más nyakába borultak úgy, sirtak, Utnak indult nagy busan, temérdek sok katonával, meg a sok kísézővel. úgy hagyták el a Tündér határt, Nagyon mesze kelet leni anak az országnak, mert nagyon sokáig mentek még oda értek. A leg nagyob^b rendtelenségbe tanálta az országot, minden felől körül volt véve elenségel, sok bujaba került még le tudta őket csendesíteni, széjel ver_{te}ⁿⁱ őket. Azután megént rendbe hozni helybe hagyni, csak akkor akart vissza menni a másik országába, hogy aztán többet ne kelyen vissza jöni. –

A vén boszorkány királyné mihlyt az ura el ment az országából, min_g^d járt azon gondokozot, mi lesz legkegyetlenebb hallál, a mivel a lányát, meg a fiát meg ölye, adig törte a fejét hogy ki találta; Főzetet ropant nagy üstö_{ttb[?]} kbe foró olajat: Ki adta a parancsolatot, hogy mikor leg joban fő,

6 A két szó alatt piros ceruzás vonás, a bal margón újabb vízszintes piros ceruzás vonás.

Azután a második lóra – a második király kisasszonyra – került a sor. Ez is szórta eleinte a tüzes villámot, de mikor ezt is körül kanyarította a sarkantyúval, ez is megállott mint a peczek, ezt is megnyergelte, azután megnyargalta úgy, hogy az izzadság dőlt róla mikor visszakerültek, bekergette ezt is az istállóba. Már csak a harmadik ló – a gyönyörű szép Anyicska – volt hátra. Ez meg a legtüzesebb volt, hiába! az anyja a vén gonosz királyné csinálta ki a dolgot, nem tehetett ellene; az egész teste tüzes lángot hányt, ha kapált a lábával, megnyílt a föld körülötte, de Ráadó evvel nem gondolt, körül kanyarította ezt is a sarkantyúval, ez is megállt egy álló helyében mozdulatlanul. Ráadó rátette a nyeret, rá ült, szép lépést megkerülte rajta a várat; mikor visszaértek, megtörülgette a selyem kendőjével, bevezette szépen az istállóba, leszedte róla a szerszámot, úgy hagyta ott.

A vén királynét majd megütötte a guta mérgében, tépte a haját, vagdalta magát a földhöz, azt gondolta volt a vén gonosz, hogy bizonyosan ott vesz Ráadó, hát bizony még a kínozta meg az ő kedves lányait, hogy megfeküdte mindegyik vagy két hétig. Megesküdött [64.] ott mindjárt hogy akárhogy mint, de elveszíti a két gyermeket, addig meg nem nyugszik, míg a legkínosabb halálra nem juttatja mind a kettőt. De egy darabig – hiába volt az eskü – nem tehetett semmit, mert a király nagyon vigyázott a gyermekekre, nem engedett rajtok semmi igazságtalanságot elkövetni.

Hanem egyszer levelet kapott a király egy másik országból – mert nem csak egy országa volt – hogy menjen csak hamar, ott az ellenség, pusztítja az országot tűzzel-vassal, kergesse el onnan. Búsult a király, hogy hagyja ott azt a két ártatlan bárányt a farkas körme közt, hogy bizza a gyermekeket arra a gonosz asszonyra. Míg készült a háborúba, mindig azon kérte a feleségét, hogy csak addig ne bántsa őket, míg oda lesz, ígérte is az asszony szájjal, hej pedig de mást forgatott az eszében. „Menj el csak, majd tudom én mit csinállok, rég lesem már, hogy elvigyen az ördög valamerre.”

Elbúcsúzott a király egész háza népétől, elindult a tenger sok katonával az ellenség elébe.

Alig tette be maga után az ajtót, mindjárt azon kezdte el törni a felesége az eszét, hogy [65.] mi a legkegyetlenebb-legkínosabb halál a világon, hogy avval végezze ki a gyermekeket. Gondolt is ki egyet: nagy üstökben olajat forraltatott, hogy majd mikor legjobban zubog, kiönteti egy nagy kádba,

akor^{be} lökjék belé Anyicskát meg Ráadot: ha el merik mulasztani a parancsolatját [162v] azt monta a cselédeknek, akkor őket főzeti meg bene; a cselédek pedig nagyon szereték a fiatal királyt, meg a királynét: mindenképen azon vóltak hogy adják tudtára nekik hogy mít akar a vén királyné velek:

De Anyicska észre ve^dte hamarább mínt ők tudták míngyárt azt mondta Ráadonak hogy hagyák el az országot menyenek valahova mert el akaják veszení mínd a ketőjőket: el beszélte hogy foralyák már az olajat a számokra, a mibe meg akarják őket főzni: El bámult Ráado az Anyicska szaván, meg a vén királyné kegyetlenségén. Azt monta Anyicskának; „gyere az én apám országába, ugy is szokszor írt már az apám hogy menyek haza had kóronásztasa^m meg, a maga helyébe, mert nincs több fia, ha meg hal had maradjon reám az országa, meg a királysága, ott is király leszek én, te meg királyné még külö^{nb} mint itt; Csak a^{za} jó Tündér atyámat sajnálom, itt hagyni: edég is el mentem vólna veled egy út, ha őtet nem sajnáltam volna. Majd meglásd mílyen kedvesek leszünk othon az én öreg szüleimnél! De hogy menyünk el inen, mert a nagyon mesze van?

Azt mondja Anyicska, „csak a várból tudjunk kimeni azután könyeb^b lesz! de sijasunk hamar mert már keresnek téged a szobád^{ba}: tudok én egy földalati utat azon menyünk ki, mert másut már nem lehet: majd azután beszélhetünk ha mesze járunk! Köpök én hármat a szobámba, ha majd kijátnak hogy menyek ki. szól a helyetem: felel nekik adíg mink mesze el haladunk, mert az én szobámba nem szabad be jöni senki nek” – [163r] Alig mentek el, mindjárt kiá^ttoták Anyicskát hogy jöjön be, felelt a nyál, „mingyárt menyek csak had keljek fel” várták, várták, de nem jöt senki, megént kiá^ttoták, hogy jöjön már, azt hiték nála van Ráado. megént felel a másik nyál, „min^d j^yárt megyek csak had öltözem fel” megént várták egy kís ideig, de még sem jöt^t,

abba aztán belevetteti a két gyermeket. Már előre örült neki a vén guzsajra való: „Milyen szép lesz majd nézni, mikor összezsugorodnak a jó meleg fürdőben, mint a tepertő, tudom nem lesz többet kedvök ihogni-vihogni egymással.”

El is készítettett már mindent, a nagy kádat kivitette az udvarra, az olajat is a tűzhöz tetette, csak a volt hátra hogy felforrjon.

De a jó isten nem engedte hogy két ártatlan teremtésen olyan kegyetlenséget vihessen végbe az az ördög czimborája. Megmondta Anyicskának az egyik cseléd, – a kire az olaj forralása volt bízva – hogy mi vár rájok, Anyicska mindjárt magához hívatta Rádót, elmondott neki mindent:

– Hanem most már, lelkem Rádó nincs mást mit tenni, el kell szökni valamerre idegen országba, mert itt többet se éjjelünk, se nappalunk, ha itt maradnánk, elveszítenének. De hát hova menjünk?

– Azon nem volna mit aggódni – felelt [66.] rá Rádó – ; elmegyünk az apám országába, ugy sincs neki több fia, ott is király leszek én, te meg királyné, boldogul élünk, míg meg nem halunk; de az itt a baj, hogy hogy megyünk ki a várból, mikor úgy vigyáz ránk az a vén gonosz anyád, mint a szeme fényére, és hogy megyünk ki az országból, hogy utol ne érjen?

– Biz azt magam se tudom – mondja Anyicska – hogy hogy haladunk sebesen, mert minden mesterségem a kamarában van, oda pedig már nincs idő kimenni; a várból csak kimehetünk, tudok én egy földalatti utat, hogy pedig hamarjában észre ne vegyenek, köpök ide az asztalra hármat, azok majd szólnak háromszor helyettem, addig mi jó egérutat kapunk.

Ki is mentek szerencsésen a várból, mikor kívül voltak, a hátára vette Anyicska Rádót, repült vele ahogy tudott, de hiába; sebesen nem mehettek, mert nem volt Anyicskánál semmi mestersége.

Alig mentek el, elkészült a forró olaj fürdő. Beszólott a királyné az Anyicska szobájába:

– Anyicska lányom gyere ki!

Felelt helyette az egyik nyál:

[67.] – Mindjárt megyek édes anyám, csak hadd keljek föl.

Vártak-vártak egy darabig, de nem jött senki.

akor az anya maga kiátota, „gyere már te hamar, nagyon kelenél” „me_ngyek, már csak a hajam tűzöm fel” megént vártak egy darabig, de még sem jön senki: adig a szegény Anyicskájék jo mesze haladtak, fel vete Ráadot a hátára ugyvite repült véle a levegőbe, de nem hal^ddhatot nagyon, mert minden mesterségét othon hagyta, magok is alig tudtak el jőni már. Megént kijátoták, de nem felelt senki, otczör, hatczor kijátoták, még sem felelt senki, Akor fel mentek az Anyicska szobájába keresik mindenüt, mindent tűvé tesznek, nem találják sehol! ösze csapja a vén aszony a kezét, „jaj most el szöktek, a pokolra valók! hol mentek ki a várból? ki eresztete ki? tudjátok meg, had lökesem a foró olajba!” de senki sem tudta meg hogy hol mentek ki! A vén aszonymak sem kell egyéb^b fel kap egy lapátot, reá üll, nyargal utánok, min^d j^gy^yárt gondolta hogy hova menek! sarkantyuz a lapátot, majd meg bódul belé, csak hogy utol érhesse őket. – Egyczer azt mondja ^anyicska Ráadónak, „néz hátra csak nem laczé valamit? nem látok egyebet csak valami halvány feleget. [163v] „Az anyám az, csak szájunk le hamar, én válok egy kápólnává, te meg légy egy remete, ha kérdi hogy nem látá^l_{nké} ilyen s ilyen fiut meg lányt, mondjad hogy látá^l_{nke} ez előtt három száz esztendővel.” alig szálotak le min^d j^gy^yárt oda ért a vén aszony, kérdi a remetétől, „Nem látoté itt el mení egy fiut meg egy lányt?” „Látam ez előtt három száz esztendővel, mí gondom nekem valakí fiára, vagy lányára,” – Még egyszer széjel nézet a vén aszony, hogy nem látá őket sehol, megínt vissza ment, hogy hát ha nem jól keresték meg othon, még egyszer mindent fel hánynak értek, – Még ő haza ment, othon mindenüt meg keresték, adig megént jól el haladtak Anyicskájék. – A vén aszonyt majd meg ütöte a guta mérgébe, hogy miért jött vissza, azok voltak a kiket ő talált, csak vissza kelet vólna hajtani őket. –

Most meg egy pemetére ült reá, azon nyargalt mint a szél ugy ment. szörnyű nagy haragal. Megént mondja Anyicska: „ugyan néz hátra Ráadom nem laczé valamit? „látok ^{eb} kereszt formát”

Megint beszólott a királyné.

– Gyere ki már Anyicska lányom, ne válass magadra!

Megint felelt helyette a második nyál:

– Megyek mindjárt, csak hadd öltözzem fel.

Vártak egy ideig megint, de megint nem jött senki. Beszólott még egyszer a királyné:

– Gyere csak hamar Anyicska lányom, adok valamit.

– Mindjárt megyek csak a hajam tűzöm még fel – felelt a harmadik nyál.

Vártak aztán még egy darabig, hogy nem jött senki, megint bekiáltottak kétszer-háromszor, de biz ott akár ítélet napig kiabálhattak volna, nem szólott volna senki. Erre aztán betörette a királyné az ajtót, hát nincs ott senki, csak három nyál az asztalon. Össze csapta a két kezét:

– No ezek most elszöktek a pokolra valók, hanem tudom merre mentek, majd visszahozom őket!

Mindjárt előkapott egy lapátot, ráült, nyar[68.]galt utánok, sarkantyúzta a lapátját, hogy majd megbódult bele, csak hogy utolérhesse őket.

Anyicska ezalatt jó messze haladt Ráadóval, mentek mentek amint az isten tudniok adta, egyszer megszólal Anyicska:

– Jaj Ráadó lelkem, be ég a bal orcám, nézz hátra mit látsz?

– Nem látok egyebet, csak egy halavány felleget.

– No az az anyám, észrevette hogy elszöktünk, hanem most már szálljunk le hamar, én válok egy kápolnává, te meg válj egy remetévé, ha kérdezi tőled, hogy nem láttál-e erre ilyen s ilyen fiut meg lányt, mondd hogy láttál ezelőtt háromszáz esztendővel.

Alig hogy leszálltak, hogy Anyicska kápolnává, Ráadó remetévé vált, ott termett a vén asszony. Kérdezi Ráadótól:

– Ugyan földi, nem látott-e erre egy fiut meg egy lányt?

– Láttam biz én ezelőtt háromszáz esztendővel, de mi gondom is nekem akárki fiára, lányára? mit kérdi azt én tőlem?

A vén asszony még egyszer szélylyel nézett ottan körül, azután visszafordult. „Hátha rosz[69.]szul is néztem meg otthon, ott vannak valahol elbúva a várban.” Haza ment, még egyszer felhányatta a várat, hogy egy tű nem sok, de annyi se maradt a helyén, de biz azok nem voltak sehol. A vén asszonyt majd megütötte a guta, akkor jutott eszébe, hogy hisz a kápolna meg a remete volt a két gyermek, csak vissza kellett volna őket hajtani, előkapott nagy mérgesen egy pemetét, megnyergelte, elkezdett vágatni a két gyermek után.

„szályunk le hamar mert a megínt az anyám<”>, én leszek egy darab köles vetés, te meg a pásztora, lépj belé ebbe|a darab marha gané|ba, akar mit csinál, vagy akar mívé válik, akar hogy ijeszt kíne mozduly belőlle. mert akkor mind a ketőnknek végünk lesz” alig változtak kölesé, meg pásztorá, már akkor ott volt a vén aszony, mindent meg próbált hogy vegye ki Ráadot a helyéből, de sehogyse tudta. [164r]⁷ oroszlányá, farkasá, bókává|mindenek változot mégsem mozdult Ráadó a helyéből, Akor neki eset a kölesnek, mínd fel tépte, de a Ráado kezébe egy nagy bot vólt, a medíg azal el érte ütöte, ott meg maradt a köles: a mit fel szedet mínd a hátára rakta, olyan volt mint ha egy nagy kazal szénát vine ugy ment haza. Az udvaron széjel szórta, hogy nem láta közte meg égete, akkor ládta hogy megént meg szabadultak. Akor még dühöseb lett. egy nagy gereb|enre űlt, azon repűlt utánok: Adig megint jól el haladtak Ráadoék. Megint észre vette Anyicska hogy zuhog utána valami! mondja Ráadonak, „ugyan néz vissza csak, megént nagy zugást hallok, nem jöné valaki? „Egy nagy keresz szél malom formát látok. jőni nagy sebesen.” „az anyám az|megént, szájunk le hamar én leszek egy t_{ök[?]}^ó; te légy egy rucza, de ki ne mozduly ebből a jukból, akar mivel ijeszt, mert akkor mind a keten el veszünk,⁸ Mikor meg érkezett a' vén aszony; oda a' hol ők voltak; már akkor tudta, hogy a' tó meg a' rucza Ráadó, meg Anyicska,

7 A bal margón az első két sor előtt piros ceruzával: 4.

8 E szótól kezdve a kéziratot a lejegyzőtől eltérő személy folytatta néhány soron át. Írásképe Arany Juliskáéra emlékeztet.

Ráadó meg Anyicska ezalatt megint jó darab földet a hátuk megett hagytak; egyszer megint megszólal Anyicska:

– Jaj lelkem Ráadó, be ég a jobb orczám, nézz hátra, mit látsz?

– Nem látok egyebet, mint egy nagy fekete felhőt.

– No az megint az anyám, most már még dühösebb, hanem szálljunk le hamar, én válok egy tábla kölessé, te meg válj pásztorrá, állj bele a tábla kellős közepébe, onnan akár mint ijeszget, ki ne mozdulj, ha közel megy hozzád, üssed a botoddal.

Alig szálltak le, alig változtak kölessé, meg pásztorrá, megint ott termett a vén asszony, elkezdte Ráadót édesgetni, csalogatni:

[70.] – Kedves fiam Ráadó, gyere ide, majd meglásd mit adok!

De Ráadó ki nem mozdult volna semennyiért egy álló helyéből, hiába volt minden csalogatás, a vén asszony hogy látta hogy így nem boldogul, rá akart ijeszteni; mindenféle orozlánná, farkassá, kigyóvá változott, de sehogy ki nem tudta venni Ráadót a helyéből, úgy állt az ott mint egy karó. Feldühödött erre a vén asszony, neki esett a kölesnek, tépte ki tövestül az egész táblát.

– De kutyák most még se' szabadultok meg, Anyicska a köles, azt kitepem, haza viszem, megégetem, te Ráadó aztán magadban semmit se tudsz.

Ki is tépte az egész táblát, de annyi mégis megmaradt, a mennyit Ráadó a botjával elért, mert oda nem eresztette be, már pedig épen abban a kis darabban volt Anyicska, a többit vihette a vén asszony, a' csak gaz volt. Hátára is szedte mind amit kitepelt, felkerekedett vele a levegőbe, úgy ment, akár csak egy kazal repült volna; amint haza ért, mind egy szálíg rakásra rakta, meggyújtotta maga, közel állott hozzá, hallgatta hogy mikor hallatszik már az Anyicska sirása jajgatása a tűz közül. De biz' [71.] azt hiába hallgatta, elégett a tűz, el is hamvadt, még se hallott semmit.

– No szedtevette, ezek megint megmenekültek. Hol van hamar egy gereben, hadd üljek rá, hadd menjek utánok, hadd hozzam vissza őket.

Felült egy nagy gerebenre, egy seprűt a kezébe fogott, elkezdett vele hadonázni, úgy ment, mint a forgósél, vagy tán még annál is sebesebben.

Ráadó meg Anyicska ezalatt megint jó egéruat kaptak, mentek ők is amint bírtak, de mégis megint megközelítette őket a vén királyné, megint megszólalt Anyicska:

– Jaj szívem Ráadó, most már az egész orczám ég, nézz hátra, mit látsz?

Nem látok egyebet, mint egy nagy szélmalom formát erre jőni nagy sebességgel az égen.

– No az megint az anyám, most már olyan dühös, a milyen soha se' volt életében. Hanem szálljunk le hamar, én válok egy tóvá, te válj egy ruczává, a tó kellő közepén állj meg, ki ne mozdulj onnan akár mível csalogat, akár mível ijeszt.

Leszállottak megint, Anyicska tóvá változott, Ráadó ruczává; alig voltak evvel meg, ott termett a vén királyné.

míndjárt egy sasnk változott: el akarta kapni a' ruczát, de az a' víz alá csapodott előle, megínt vadászá változott, lövődözött rá, de so'se tudta meg löni, mert a' víz alá bukott a' golyóbis elől, „Meg_y ály_a'tok kutyák! – kiáltotta a vén aszony – nem meneksztek most meg előlem, ha ezer_{lek} lelketek lesz is most, el vesztelek bene-tetek.” Akor egy nagy gödényé változott, mínd fel szítta az egész tavatt, akor fel repült, 's ugy nézett ki [164v] mintha egy nagy rezidenczia repült volna a' levegöbe, vítte nagy örömel a sok vizett.⁹ Mikor haza ért ki öntöte az udvara, az egész udvar egy nagy fojó vizé változot keresik benne, de nem volt sehol. Mert Ráadó nem t[?] mozdult meg a helyéből, a kis gödörbe ott marat a víz Anyicska pedig ab_a^{ba}lvolt! Megént fel kere_getek mentek, ugy sijetek majd meg haltak belé mert tudták hogy megínt visza jön az anyok értek. Ugyis let^r még dühöse[b?] let a királyné: ^Ekor egy sárkányra ült, a szélnél is sebeseben ment, hamarés el érte őket, de már akor közel voltak ^agrániczhoz ^{ához a határhoz} a hol a Ráado|apjának az országa volt. ^{nagy[?]}tündér ország-nak is itt volt a határa, a tündéreknek nem terjet^r tovább^b a hatalmok! a másik király bírodalmába nem tehetek semít nem volt hatalmok tovább, az a tündér törvény hogy csak a határig terjedhet a hatalmak! azon tul el vész a varázi erejek<!.>. A vén királyné láta hogy mingyárt a grániczhoz érnek Anyicskáék, anál joban sarkantyuzta a sárkánt, de amikor utol érte őket, épen akor érték el az épületeket<!.>. Akor le szált Anyicska meg várta az anyát egy ístálóajtóba, monta neki hogy már tovább^b nincs hatalma rajtok, mert tul vannak a tündérhatáon De a vén aszony még akor is hatalmaskodni akart, meg akarta fogní Anyicskát, hogy ő rajta boszut áll! Ráadót nem bánya akár hová megyen, De Anyicska kis egéré változott be but a hídlás alá! A vén királynéből meg egy nagy czírmos macska let, ugy várta a kis juknál a lányát, hogy ha ki buvik mingyárt el kapja! Láta Ráado hogy macskává változot a vén aszony, sok agár volt a majorba, oda hítt [165r] egy néhányat, reá uszitota ugy ösze visza tépték a vén aszonyt az agarak, hogy bőr is alig maradt rajta<!.>.

9 Eddig tart a másik lejegyző írása.

[72.] – Hej kutyák már kétszer rászedtetek, de nem szedtek többet rá, nem szabadultok most meg, tudom azt az egyet.

Mindjárt sassá változott, elkezdett csapkodni Ráadóra, de sehogy se tudta elkapni, mindig a víz alá bukott előle, azután vadászszá vált, lövöldözött a ruczára, de a golyó elől is mindig lebukott, sehogy se tudta meglőni. Megint feldühösödött hogy csak úgy tajtékozott a szája.

– Megálljatok! nem meneksztek most meg, ha ezer lelketek van is, elveszítlek benneteket.

Evvel egy nagy gödénynyé változott, felszítta az egész tavat, felrepült vele, mikor ment a levegőben, mintha csak egy rezidencia ment volna, olyan volt. Otthon aztán kiöntötte mind a vizet szerte-szélyel, hadd igya fel a föld, hadd vesszen el közte Anyicska; maga is kiállott oda, hol legtöbb volt a víz, hogy hallhassa, majd ha sír, jajgat, könyörög, hogy gyönyörködhessek majd benne, avval az ördögöknek rég eladott lelkével. De nem engedte meg az isten, hogy az ártatlan síránkozásának örülhessen, mert mikor a vizet felszítta, Ráadó betakart egy-két kanálnyt a szárnyával, a közt maradt Anyicska, így hát akár egy pocsolyából vitte volna a [73.] vizet haza, akár onnan. Mikor mind felszáradt a víz, látta a vén királyné, hogy megint kárba vészett a fáradsága, elkezdte a haját tépni, verte a fejét a falba, mint egy eszeveszett őrült. Azután megnyergelt egy sárkányt, a kezébe kapott egy gereblyét; eddig is sebesen ment, de az mind semmi volt ahhoz, amint most neki indult, utol is érte a két gyermeket, mindig közelebb-közelebb jutott hozzájuk, már olyan közel beérte őket, hogy a gereblyét is kinyújtotta, hogy majd beleakasztja az Anyicska hajába, de éppen akkor kiértek a Tündérország határára, benn voltak a Ráadó apja országában, ott pedig már nem volt hatalma a vén királynénak. Mikor látta Anyicska, hogy tovább nincs mitől félni, egy tanyaistálló mellett – ami ott volt a határnál – megállott, nézett vissza az anyjára, ki még akkor is ott dühösködött, ott káromkodott, mintha apját-anyját megölték volna; amint pedig meglátta hogy megállott Anyicska, elfelejtette hogy kívül van a határon, szaladt neki nagy dühösen. Anyicska hirtelen kis egérré változott, bebútt a hidlás alá, Ráadó pedig rá se hederített, csak járkált az istálló körül tovább, neki ugyan mindegy volt akár jött akár se, mert ha Anyicskán – a lányán – [74.] volt is egy kis hatalma, őrajta ugyan nem volt egy szikra se'. A vénasszony amint látta, hogy Anyicska egérré lett, hirtelen macskává változott, oda állt a repedés mellé, a min az egér bebútt, várta hogy majd ha kijön, nyakon csípi. De Ráadó se hagyta abban a dolgot, füttyentett egyet, oda szaladt hat-hét komondor, azokat ráuszította a macskára, úgy megtépték, hogy bőr is alig maradt rajta.

Akor a vén királyné meg átkozta őket kegyetlenül, „No te kutyák! ha be mentek az apád országába, ugy elfelejcsétek egy mást, mintha soha híret sem halotátok volna egymásnak! mert már én nem árthatok tovább nektek, kívül vagytok a hatalmaman”! Akor el váltak egymástól, a vén aszony haza ment nagy tépet bőrel husal, Ráado meg Anyicska mentek nagy örömel az apjok országába, már most nem féltek semitől többet alig várták hogy el érijék azt a várost a hol az apjok lakik! beszélte Ráado, ^anyicskának, „No édes Anyicskám! már most belől vagyunk az apám határán, nem parancsol senki! majd meg lásd milyen kedvesek leszünk mink othon mint örül az apám meg az anyám! De aran kérlek tégedet, hogy ne jőj most velem az apámék házokhoz egyenesen, mert ^{nem}hínek el hogy a Tündér király lyánya vagy, azt gondolnák valami alávaló rosz személy vagy: csak ugy hoztalak el szeretőmnek. job^b lesz ha magam megyek be először a rezedencziába, aztán el beszélem az apáméknak, hogy menyí viszontagsáon mentem keresztül: és aból mindből te szabadítottál meg, el mondom hogy az életemet is neked köszönhetem: fel áldoztad a magad életét, ugy mentetél meg, azt is meg mondom hogy mint szeretjük egymást, nálad nélkül nem élhetnék tovább^b” „Azután el beszélem azt is hogy te hoztál haza, itt vagy a városba, csak hogy nem mertél hazza jöni egyenesen, majd meg lásd milyen aranyos híntő^{ba} ⁿmengyünk érted: Adig te itt maradcz a város végén, fogadok a számodra egy szép szobát [165v] meg adok pénzt a miből adig éllyél, egy szolgálot is fogadok meléd hogy legyn a kit küldöz, ha valami szükséged lesz.” mikor[?] ezeket el beszélte akorára a városba értek, csak el bámul Anyicska hogy milyen szép városba lakik az ő apjok, Min ^djár ^gházat kerestek, béreltek is egy szobát, meg fogadtak egy cselédet, ugy hagyta ott Ráado Anyicskát! Mikor el bucsuztak egy mástól, a lelkére kötöte Anyicska Ráadonak, hogy érte jöjön ne soká késen, aztán azt a gyűrüt el ne veszejcse a mit az tó szélen adot neki, mikor leg először láták egymást, azt mondja Anyicska „En is meg tartom a mít tőled kaptam, ha valaha el felejkeznél rolam, fel kereslek, ha csak a világból ki nem mégy: eröl a gyűrűről eszedbe jutok, rám ismersz: Akor meg ölelték, meg csokolták egymást, el bucsuztak egymástól, azt ígerte Ráado hogy rövid idő mulva érte jön<!>. Ott maradt Anyicska nagy ríva, azon busult, hogy maradjon ő ott egyedül a hol soha sem volt:

Ráado csak magába ment be az apja palotájába, nem ismert senkit, őttet sem ismerte meg senki, nem azok a cselédek voltak most a kiket ő ott hagyot vólt, Mikor be ment a szobába, meg látá az apját meg az anyát, ugy el fogódot a szíve hogy egyet se tudot szolani,

Mikor aztán a vén királyné megint benn volt a maga határában, felemelte a két kezét, megátkozta a gyermekeket nagy hangos szóval:

– No te kutya Anyicska fogjon meg benneteket az anyai átok, hogyha valaha csak egy napig, – csak egy óráig nem látjátok egymást, úgy elfeledkezzék rólad Ráadó, mintha soha nem látott – de még híredet se hallotta volna.

Elszörnyűködött ezen az átkon a szegény Anyicska; ha ez megfogja, ha elfelejti Ráadó, mit csinál ő idegen országban, ahol senkije, semmije, még a betevő falatját se tudná megszerezni; de Ráadó vigasztalta:

– Ugyan szívem szép szerelme, hogy tudnálak én téged elfelejteni? hogy felejtethném el azt a sok jót, a mit velem tettél, de hogy felejtethném el magad szép személyét is?

[75.] Megvigasztalódott Anyicska, jó kedvvel indultak haza felé.

Mentek mendégéltek, egyszer aztán beértek abba a városba, ahol a Ráadó apja lakott. Ott a város végén megfogta Ráadó az Anyicska kezét:

– No kedves Anyicskám én lelkemnek fele, itt vagyunk az apám városában, nem is messze az apám palotájától; de most arra kérlek ne gyere fel velem az apámhoz anyámhoz, ha egyszerre mennénk, vagy hinnék vagy se, hogy a tündér király lyánya vagy, még valami rossz személynek, szeretőmnek gondolnának; de így majd magam felmegyek, elmondok mindent az apámnak, akkor aztán érted jövünk minden háznépéstől, haza viszünk annak rendje módja szerint, ahogy a mennyasszonyt szokás. Addig maradj itt a város végén, kiárendálok egy kis házat, egy kis kertet, fogadok melléd egy szolgálót, megvárhatsz szépen. Mire azt gondolod, hogy tán már oda értem, akkorra vissza is jövök.

Beleegyezett Anyicska, kiárendáltak egy kis házat, fogadtak egy szolgálót, azután elbúcsúztak egymástól. Anyicskának eszébe jutott az anyai átok:

[76.] – Siess én kedvesem – mondta Ráadónak – mert meg talál fogni az anyám átka, hogy elfelejtesz, mintha soha híremet se hallottad volna. De ha elfelejtenél is, csak azt a gyűrűt őrizd meg, amit a tónál adtam, mikor legelőször láttuk egymást, én is megőrizem a mit tőled kaptam, arról megismerjük egymást, akármikor találkozunk.

Ráadó csak nevette a dolgot: „hogy felejtethné el gerlicze a párját, legény a kedvesét? Nem eshetik az meg.”

Még egyszer aztán megölelték, megcsókolták egymást, Anyicska bement a kis árendált házba, Ráadó pedig az apja palotája felé indult. Beért a szép királyi udvarba, elindult a sok grádicson felfelé, hanem a szíve mindig jobban jobban elszorult, mintha valami nagy követ tettek volna rá,

mikor magához jöt azt sem tudta mit beszéljen, jó formán úgy rémlet előtte, mintha csak álmodta volna azokat a mi vele történt, csak azt tudta mondani, hogy soha sem me_ngyen töb^bet vissza Tündér országba. Anyicskáról egy szót sem szólot, úgy el felejket róla, mint ha soha híret sem halota volna. Megfogta az anya átka: még azt sem tudta az apjáéknak meg mondani, hogy kivel jöt haza, maga é, vagy másal. [166r] Meg örült a király, meg a királyné, hogy haza jött valahára, mert már úgy is régen kérték a Tündér királytól, de mindég azt ízente vissza, hogy egész országáér sem adná az apjának vissza: úgy szereti. Nagy lakadalmat csapatot a király mindjárt ki hirdetete az egész országába, hogy a ki csak birja magát mindenki el jöjön, részt vegyen bene, mert nekí most nagy öröme van, haza jöt a fia, pedig azt hitte hogy soha, sem látya töbet már nem is számította a többi gyermekei közé, hát örülyön más is ő vele: Szegény Anyicska, csak várta, csak várta Ráadót, de felé sem ment, nem is tudósította róla hogy mít montak a szülei. Meg sem hitta a nagy bálba, a mit haza jövele örömére adtak, Mindjárt juot eszébe hogy talán az anya átka fogta meg, de még is azal vigasztalta magát, hogy tán csak a nagy örömel van el foglalva majd későben me_ngyen ő érte A cselédjét mindég küldözte a városba, hogy mít beszélnek, mí ujságot hall, beszéliké, hogy kivel jött meg az ifju király, de mindég csak azal ment haza, hogy egy szót sem szólnak, sehol a szép Tündér kisaszonyról, azt sem tudják itt vané, vagy nincs: Egyszer a töbek közt azal a hírel ment haza, hogy azt beszélik hogy itt van nem meszére egy ország, anak az országnak van egy királya, a kinek igen szép lyánya van, nagyon meg szerete az öreg király, a fiával azt véteti el, olyan szép lyány, hogy nincsen párja hetedhét ország elen: ^a szegény Anyicska nagyon el szomrodot mikor ezt meg hallota, mindég rít, a ház előt, a hol lakot, fojt egy patak, ahoz járt kí, legtöbet, ott sírdogált hogy mi lesz már ő belölle, ha csakugyan el felejti Ráado.

[166v] Egyczer megint haza küldi a cselédjét, hogy tudakozza meg a királyi palota körül, hogy mit csinál már a fiatal király. Azal a szomoru ujságál ment haza, hogy már csakugyan meg házasodot az uj király, az öreg király le tete a királyságot, áttal adta a fiának, hogy kórmányozza az országot, [...] már meg is koronasztata a fiát, Azt is meg monta mikor esküszik a királyfi, mikor hozza haza a feleségét, El monta hogy milyen nagy lakadalma lesz, az egész országot meg híják. Szegény Anyicska most íjet csak meg igazán, nem volt, a kitől tanácsot kérjen, majd meg örült buvába, mindég sírt, éjel, napal, már azon gondolkozot, hogy, hogy ölje meg magát, mert ő nem tud meg élni, Ráadó|nélkül:

mikor aztán belépett az apja szobájába, egyet kóválygott vele a világ, avval elesett végig a ház földjén, mint egy darab fa. A király azt gondolta, hogy csak a nagy öröm miatt szédült el, felélesztgette lassanként. Mikor aztán egészen eszén volt, kérdezték tőle, hogy hogy jött haza, de nem tudott róla egy árva szót se mondani, se Anyicska nem jutott eszébe, hogy az hozta haza, hogy az mentette [77.] meg a haláltól, de még az se hogy látta valaha, úgy megfogta a tündér királyné átka, hogy se ottlétéről, se elmeneteléről, se haza jöttéről egy kis szó nem sok, de annyit se tudott mondani, csak azt tudta hogy nem kell neki többet elhagyni az apját. A király aztán nem nagyon bánta, ha nem beszél is, csakhogy otthon marad, nem megy vissza többet, csakhogy lesz kire hagyni az országot, nem kell idegen kézbe adni. Mindjárt ki is hirdette országszerte, hogy itthon van a fia, nagy dinom-dánomot csapott, két nap, két éjjel boldog boldogtalan ingyen ehetett-ihatott a házánál, ami szemének-szájának tetszett.

Szegény Anyicska pedig csak várta csak várta Ráadót, de biz az nem ment felé se; eltelt két nap, eltelt három nap, de csak nem ment, negyedik nap, aztán beküldte a szolgálóját a városba, hogy mi ujság van a királyi palota körül, beszélnek-e a királyfiról, meg a mátkájáról? Bement a szolgáló, de avval a hirrel jött vissza, hogy a királyfiról mindent lehet hallani, de a mátkájáról senki se tud semmit, azt se tudják van-e, nincs-e? Búsult szegény Anyicska, mindjárt tudta, hogy az anyja átka fogta meg Ráadót; attól fogva minden nap beküldte [78.] a szolgálóját ujságot hallani, de biz az soh'se hozott jobb hirt. Egyszer aztán avval ment haza, hogy azt beszélük, hogy házasodik a királyfi, a szomszéd király szép lányát veszi el, az esküvő napja is ki van már tűzve, akkor majd az országát is átadja az öreg király a fiatalnak, olyan lakodalmat csapnak, hogy két ország lesz rá hiva. Sírt-rítt Anyicska, nem tudta mitévő legyen, még csak a' se volt, aki vigasztalta volna, vagy tanácsot tudott volna neki adni.

Egyszer valamit gondolt, de nem monta senkinek, atólfogva job kedve vólt. Mikor hívogatak a lakadalomra, egy levelet irt, az öreg királynak, azt irta a levélbe, hogy van, itt, s irt, ebb, s ebbe a részébe a váronak, egy ház, ab^a b^b a házba lakik egy mesze földről jót lány, nagyon vágyna a fiatal király lakadalmába, legyen a felséges kiály, olyan kegyes, hogy engedje meg hogy mehesen el ő ada, soha se látot királyi lakadalmat had^d lason egyszer, sem nem eszik, sem nem iszik, semit, csak azt a pompás népet, meg a szép menyaszonyt nézi meg azal haza megyen: A király mindjárt meg hivata, az idegen lányt, el küldöt érte, meg ízente neki, hogy ne csak széjel nézni jöjön el, hanem mínt vendéget szívesen látja, ugyis meg hivatot ő ere a lakadalomra, bóldogot, bóldogtalant; Meg örült Anyicska, mindjárt készült, olyan ruhát készítet magának, a melyet Tündér országba is, csak rítkán lehet látni: Mikor fel öltözöt bene, csak elfogta a szeme fényét a cselédjének, olyan fényes vólt a ruhája [167r] El indult aztán Anyicska, mikor oda ért a királyi palotához, már akkor szólot a muzsika, ugy huzták majd le szakat a ház belé, Tele volt már az egész rezedencia népel, mindenki ott volt már a kíket csak meg hí'tak, nagyon jó kedve volt mindenek, a ki csak ott volt, A vőlegénynek olyan kedve volt, majd ki ugrot a bőreből; Egyszer jelenti a király komornája, hogy egy idegen vendég érkezett, ki nyitják az ajtót, hát, olyan szép lány meⁿgyen be, hogy mindenkí reá bámult, minden azt kérdezte, hogy ki lehet az a szép angyal, Ruhája meg olyan volt, hogy nem is hasonlitot hozá egyszem, csupa aranyból, meg gyémántból volt csinálva, elej^jnté, el fogta a szemek fényét, a vendégeknek; az öreg király meg a királyné, sem tudták hogy kí lehet ez a szép lány, ha kérdték magától hogy kicsoda, mondja meg, azt felelte csak, hogy az ő nevét nem szabad tudni senkinek: Ráado, csak nézte, csak nézte, ugy rémlet előte, mint ha látta vólna már valahol, de sehogysem jutot eszébe, ő maga is kérdezte egyszer Anyicskától. hogy kicsoda, mondja meg a nevét, mert látszik rajta hogy királyi kisaszony, de azt felelte Ráadonak, hogy találja ki, gondolkozon rajta, hogy hol, és mikor láta, de bizony nem tudta ő ki találni<!>.

Mikor vacsoráltak, azt mondja egyszer ^aAnyicska, „Egy nagy kérészem vólna nekem, a felséges királyhoz, engedjék meg hogy had^d ihasam én a vőlegény poharából, a mi országunkba az a szokás, hogy a férfiak a menyaszony poharából isznak, az aszonyok meg vőlegényéből, hát én itt is ara vágynék, ha meg engedné a felséges király [167v] Min^d j^g yárt meg engedték neki: A vőlegény még maga vitte neki oda a poharát, maga töltöt belé a leg drágább borból, oda adta neki, el ve^dte Anyicska, reá köszönte Ráadora, azután a szájához vitte, ki ivott belőlle,

Egyszer valami jó gondolatja támadt, de nem szólt róla senkinek, csakhogy attól kezdve mindig jobb kedve volt.

Mikor már hivogattak a királyi lakodalomra, egy levelet irt az öreg királynak, a mibe azt írta meg, hogy itt s itt, ebbe s ebbe a részébe a városnak, lakik egy fiatal lány, ki messze földről szakadt ide, az igen nagyon szeretné megnézni a király lakodalmát, mert még olyant soha se' látott, azért ne sajnálja a király meghivatni, se' nem eszik se' nem iszik, csak a sok úri népet, meg a szép menyasszonyt akarja megnézni. A király mindjárt meghivatta, még pedig nem csak szélyelnézni, hanem valóságos vendégnek, még meg is izente neki, hogy okvetlen elmenjen. Megörült Anyicska a meg[79.]hivásnak, adott is a vőfélynak olyan pántlikát, hogy a többi lányé összevéve se' ért felényit, amint pedig az elment, mindjárt hozzá fogott a lakodalmi ruha csináláshoz, a mit magára akart venni.

Mikor aztán eljött a lakodalom napja, felöltözött, de olyan ruhába, hogy Tündérországból se igen látni párját sátoros ünnepkor se, csak elfogta a cselédje szemfényét. Mire a királyi palotához ért, már ott ugyancsak szólott a muzsika, úgy tánczoltak, majd leszakadt a ház, még a süketnek is bokájába ment a szép muzsika.

Bement Anyicska a tánczolóknak közé, de mikor meglátták, mindenki megállott a táncz kellős közepében, úgy bámult rá, mindenki kérdezgette, ki lehet? ki lehet? de senki se tudott rá felelni. Az öreg király se tudta, hogy ki lehet, se a felesége, ha magától a lánytól kérdték, azt mondta, hogy ő az az idegen, aki kérte a felséges királyt, hogy hivassa meg a lakodalomra; de a nevét – hogy hogy hívják – ki nem lehetett belőle venni. Maga Ráadó rajta-rajta felejtette sokszor a szemét, rémlett előtte, mintha látta volna valahol, de nem tudta hogy hol. Ő is kérdezte tőle, hogy ki? de ez azt fe[80.]lelte rá, hogy gondolkozzék rajta, találja ki, sokszor beszéltek már egymással; hanem bizony Ráadó nem tudta kitalálni, hiába törte az eszét. Elkövetkezett a vacsora ideje. Amint vacsorálnak, felszólal egyszer Anyicska:

– Felséges király, egy nagy kérésem volna nekem felségedhez: engedjék meg nekem, hogy hadd ihassam a vőlegény poharából, a mi országunkban az a szokás, hogy a legények a menyasszony poharából isznak, a lányok a vőlegényéből, én hát az országunkbeli szokást itt is szeretném megtartani.

A király szíves örömet megengedte neki, a vőlegény még maga töltött neki a legdrágább borból, maga vitte hozzá, maga adta neki oda; elvette Anyicska, felköszöntötte a fiatal házaspárt, azután ivott belőle.

még itta a szájából egy gyűrűt belé eresztett, ugy adta vissza Ráadonak, ő is a szájához viszi, de a mínt hajtya felfelé meg csördül valami a pohárba, nézi hogy mi, hát réá ismer a tulajdon gyűrűére, nézi, nézi, gondolkozik hogy kinek adta ő azt a gyűrűt, hát egyszerre csak ki ejti az arany poharat a kezéből, el kiált^yja magát, hogy ez a szép lyány a Tündér király lyánya, hogy anak köszönheti ő az életétt, El beszélte hogy azal a gyűrűvel, még tizen három esztendő^s korába, el jegyezte magának, le huza a maga újárol azt a gyűrűt is, a mit ő Anyicskától a víz szélén kapot, Akor el beszélte az egész történetett, ^a mi ő vele, és Anyicskával történt: Meg monta az egész lakadalmi népnek hogy ő Anyicskát veszi el, neki nem kel más, sem ezen a világon, sem a másikon, kérte az atyát hogy válaszá^k el tőlle az első menyaszonyt; Meg is teték mindjárt, a menyaszony maga is bele egyezet, lá^dta hogy igazságot csinál Ráado: A gyűrűt a mínt meg ládta, mindjárt eszébe jutot mínden, adig még azt sem tudta, vané, a Tündér királynak lyánya, vagy nincs: Egymás nyakába borultak Anyicska, meg Ráado, el nem tudtak volna válⁿi egymástól: az öreg király meg a királyné nagyon meg örültek, hogy az a aⁿgyali szép lyány, az ő fioknak a felesége lesz: Ujra nagy lakadalmot tartotak, az uj menyaszonyⁿak, még töb^b vendéget hít^vak mínt az elsőbe volt. –

[168r]¹⁰ Ráadot meg Anyicskát min^d g^y járt ösze esketék, a nagy lakadalmat el lakták, a lakadalmos nép alig oszlot el, midjárt megkoronáztata az uj párt, az öreg király, által adta nekik az egész országát hogy kormányozák, bóldogácsák az alat valójokat: Igen igen bóldogul éltek együt: –

10 A bal margón az első sor előtt piros ceruzával: 5.

Mig ivott, azt a gyűrűt, amit a legelső találkozáskor a tónál kapott Ráadótól, a szájából beleeresztette a pohárba, úgy adta vissza.

– No most megiszom a szerelmét – mondja Ráadó, avval felhajtotta a bort, ami a poharában maradt; hát amint iszik, megcsördül valami a pohárban, nézi mi az? hát egy gyűrű, nézi jobban, megismeri, hogy az az ő gyűrűje [81.] volt hajdan, gondolkodik-gondolkodik, kinek adta ő ezt, hát egyszerre eszébe jutott minden, kiejtette a poharat a kezéből, oda szaladt Anyicskához, megölelte-megcsókolta:

– No szívemnek szép szerelme te vagy az én menyasszonyom, nem más, ásó kapa választ el bennünket egymástól!

Azután elbeszélte az egész násznép előtt a dolgot, hányszor mentette őtet meg Anyicska? hogy fogadtak egymásnak örök hűséget még tizenhárom esztendőös kórukban; hogy átkozta meg őket a vén királyné? Elbeszélte mindent, töviről hegyire, nem hagyott el semmit. Erre aztán az egész násznép, még maga a menyasszony is azt mondta, hogy ha szeretik egymást, esküdjenek meg, olyan szép lyánynak, mint az első menyasszony, akad legény akár minden ujjára száz. Ráadó, meg Anyicska kétszer se mondatták maguknak, mindjárt minden násznépeztül mentek a templomba, megesküdtek. Azután még nagyobb lakodalmat csaptak.

Egyszer ír az Tündérek királya, Ráadonak egy levelet. írja hogy most jöt haza a hadakozásból, otthon a leg nagyobb szomorúságot találta mikor haza jöt: a feleségét meg halva, azt ugyan nem bán^ya, azt írta mert mérgébe halt meg, hogy a gyermekeín boszut nem tudot álani. A két öregeb^b lyánya apálczává lett; de a leg nagyobb fájdalom, hogy tikteket itthon nem találtak; gyertek haza ke^dves gyermekeím! én ugy sem soká élek már, csak tireátok akarom hagyni minden országímat, ti legyetek urai, Még egyszer meg akarlak beneteket koronáztatni, az után nyugotán halok meg<,>: –

Mindjárt el határozták magokat a hoszu utra, a fiatalok, de nem ugy mentek most, mint mikor hazafelé jötek, nem kergete most őket senki, Meg teték a nagy készületeket, retenetes nagy pompával indultak utnak, egész ha^d sereg kísérte őket az utba, egész hazáig Az öreg Tündér király is mesze kí ment elébek nagy kíséretel, ugy viték haza őket, egész tündéri parádéval otthon mindjárt rendbe hoztak mindent. Azután meg kóronázták, Ráadót is, Anyicskát is, azután ott is, nagy lakadalmat tartotak, A^{zz}al adott, nekik az apjok mindent, meg áldota őket, A Tündérek is nagyon meg örültek hogy a régi jó kisaszonyok [168v] let a királynéjok. Ráadot is nagyon szereték mindég tudták hogy jó fejedelmek lesz. A Tündér aszonyok meg lyányok azért örültek Anyicskának, hogy ő lett a királynéjok, hogy legtudósab vólt, egész tündér országba^m Egy darabig ott mulatak, de ismét hazulról kaptak levelet, hogy menyenek síj^tve haza, mert meg halt a Ráado apja, az országot körül fogták az elenségek igazicsa maga az ország dolgát: A Tündérek nagyon nehezen váltak meg a jo fejedelmektől, kérte őket hogy mínél hamaráb jöjenek vissza, ha el végzik ott a bajokat – Az öreg apjokat nem hagyták el többet magoktól, el vitték a Ráado országába, ott éltek egyút: Mihelyt haza értek, ropant hadat állítatot ki Ráado a sok országából, valamenyí elensége volt mind széjel verete, az ország le csendesedet. Anyicskának gyermekei leték az öreg király csak ugy jáczadozot az apro unokákal, soha sem vágyot többet Tündérországra – ¹²

Ráado meg Anyicska nagyon szereték egymást, sok örömet látak a kis királyfiakban nötek neveketek a birodalmak száma, magok vígan, meg elégedve éltek, még májg^jis élnek ha meg nem haltak.¹³

11 A mondat előtt, a bal margón, piros ceruzával félkör; kezdő zárójel.

12 A mondat végén, a jobb margón, piros ceruzával félkör; zárójel vége.

13 A szöveg végét három, tollal írt x jelzi.

Mikor legjavában folyt a multság, hát ki lép be az ajtón? nem más, mint az öreg tündér király. Elmondta, hogy megtudott mindent, mikor a háborúból haza került, hogy milyen [82.] kegyetlen volt a vén királyné hozzájok, mindjárt megharagudott, karóba huzatta, a két lányát meg apáczának adta, azok még fiatalok, holtokig csak leimádkozhatják majd bűnöket.

„Most pedig fiam azért jöttem, hogy átadjam nektek minden országomat, azután holtig nálatok maradjak.”

Erre aztán még jobb kedvök kerekedett, még nagyobb lakodalmat csaptak, ettek, ittak, mulatoztak, Duna, Tisza, Dráva, Száva, mind ott voltak egy szegletben, egy nagy zsákba betömve, én is ott voltam, ugráltam, táncoltam, a zab sarkantyúmmal a zsákot kirúgtam, mind kidőlt a sok víz; te is ott voltál, majd a vízbe haltál, de én megkaptalak, üstöködnél fogva ki is rántottalak. Ha ki nem rántottalak volna, bizonyosan bele haltál volna.

[5.] *Az aranyhaju királykisasszony*¹

[137r] Egyszer ho_t¹ vólt, hol nem vólt, még az óperenciás tengeren is tul volt, volt egy ífu herczeg, anak a herczegnek, volt egy olyan szép huga, hogy sok országot be kellett járni, még párját találtak, A ho_n^mlokán a nap vólt, a melyén a hóld, a két orczáján meg csilagok vóltak, Le festete a bátya magának egy nagy táblára meg mikor ment arany fojosó fojt utána, a szép arany haja a sarkáig ért, olyan nagy vólt, mikor rítt arany kőnyű hulot a szeméből.

²Le festette a bátya magának, egy nagy táblára. el indult, hogy adig megyen, míg egy olyan lyányt nem kap, és azt veszi el feleségének. Ment, ment, mendegélt, hetedhét ország elen, ^K_már sok országot be járt, de még hozá, hasolót sem talált<;>, Egyszer be ért egy királyi városba, nagyon el volt már fáradva le űlt, egy nagy palota ajtajába, kő padok vóltak ^{ott} ara, a nyakába vólt a tábla<;> akor is, az a palota a királyé vólt, épen az ablakba volt akor és ott nézet ki, Meg látja a szép képet, a herczeg nyakába le szól hozá, hogy mícsoda szép kép az a nyakába? vigye fel had lása meg, de nem is gondolta a király hogy az is királyfi, csak azt híte hogy, valami, kép áruoló, Fel ment a herczeg, el beszélte hogy az, az, ő huga, és azért festette le, hogy mind adig jár, míg olyan lyányt nem kap, feleségül; [137v] Ez a király is nőtelen vólt gyönyörű szép ember, csak most szálot rá a királyság, és el határozta magába, hogy míhejt olyan lyány_[t]^t kap a kit meg szeret mindjárt meg házasodík, A mint meg látá ezt a szép képet, midjárt meg szerete nagyon, el határozta hogy ezt veszi el, ki nyilatkozta a herczeg előtt, hogy ő nagyon meg szerete, a herczegkisasszonyt, azt veszi el, ha fele országába kerül is. – Kérte a herczeget, hogy ne men_y^yen most tovább, vezeseel őtet a maga országába<;> eléb^b, azután induljon el megént, feleséget keresni: Mindjárt rá lett a herczeg visza ment a királyal, mert ládta, hogy milyen szép szerencse, lesz ez a hugának. – Haza értek aztán nagy sokára, épen akor is a kertbe sétált, a szép herczeg kisasszony,

1 A meseszöveg lejegyzője a kézírás alapján Arany Jánosné volt. A 141r. oldalon egy másik személy vette át a lejegyzést. A cím helye kihagyva, tintával előre aláhúzva. Utólag került rá ceruzával a lejegyzőktől eltérő személytől származó cím, amely Arany László fiatal felnőttkori kézírásával mutat egyezéseket. Az aláhúzást ceruzával meghosszabbították, hogy ráférjen a *kisasszony* szó is.

2 Az első bekezdés utolsó szava után és a második bekezdés első szava előtt vízszintes ceruzás vonás.

AZ ARANYHAJÚ HERCZEGKISASSZONY.

[83.] Egyszer volt, hol nem volt, még az óperenciás tengeren is túl volt, volt is, nem is, de csak mégis meg kellett annak esni, volt egy fiatal herceg, annak volt egy húga, de olyan szép, hogy szem nem látott, fül nem hallott még olyat. A homlokán nap volt, a mellén hold, a két orcáján meg két gyönyörű csillag, a szép aranyhaja a sarkát érte ha ki volt bontva, mikor járkált, aranyfolyosó folyt utána, ha sírt, aranykönyű hullott a szeméből.

A herceg sokszor óra-hosszat elgyönyörködött benne, hogy milyen szép; ebből aztán az lett, hogy addig-addig gyönyörködött, míg bele nem szeretett. Már pedig hiába szeretett bele, mert testvér testvért csakugyan nem vehet el, így hát a herceg azt gondolta ki, hogy lefestette magának egy nagy táblára, azt a nyakába akasztotta, elindult, hogy addig megy, míg egy olyan [84.] szép lányra nem akad, akkor aztán azt elveszi feleségül, de míg nem talál, mindig bujdosik.

Ment aztán, mendegélt, hetedhét ország ellen, egyszer beért egy királyi városba. Nagyon el volt fáradva, meglátott egy palota előtt egy kőpadot, arra leült pihenni. Az a palota pedig a királyé volt, akkor is ott nézett ki a király az ablakon, meglátta a szép képpel a herceget, azt gondolta, valami képáruló, gondolta, hogy megveszi tőle, leküldte érte az inasát, felhivatta. Felment a herceg; a király kérdezte tőle, hogy miféle kép az? a herceg elbeszélte, hogy az az ő testvérje, hogy most azért vándorol, hogy annak párját találjon, de még eddig bizon hiába esett minden fáradozása.

A király – aki még maga is csak legény volt, – amint meghallotta, hogy van olyan élő teremtmény az ég alatt, mint az a kép, mindjárt elhatározta, hogy ő azt veszi el, akár török, akár szakad, ha fél országába kerül is. Meg is mondta a hercegnek is, hogy mit határozott magában, kérte mennyre-földre, hogy ne menjen most tovább, vezesse vissza őtet a maga országába, azután majd elmehet – nem bánja – feleséget keresni. Hajtott a herceg a jó szóra, visszament a királylyal. Mikor a palotájához [85.] értek, akkor is ott sétált a gyönyörű kisasszony a kertben, az arany folyosó mindenütt folyt utána, a merre járt.

a mint meg látta a király, még meszéere volt hozzá, mindjárt meg szerete, mindjárt el is mondta hogy miért ment, el mondta, hogy még akkor meg szerete, mikor még, csak le festve látta, Meg kérte mindjárt el mondta hogy milyen bóldogá teszi, A herczegkisaszony ís nagyon meg szerete a szép király^{a[2]}, hozzá is ment mindjárt – El határozták azt is, hogy mikor esküdjenek meg. egy darabig, ott mulatot még a király, alig tudtak egy mástól<–> el válni, mikor bucsuztak, mind a keten sírtak

Mihelyt haza ment a király, mindjárt meg tete a nagy készülteket<,> a lakadalomra, Az anya is élt még a királynak, e nagyon haragu^dot a fiára, hogy miért házasodot meg, mert volt neki egy ígen kedves [138r] szoba lyánya, azt akarta volna, hogy a fia azt vegye el, régen verte már rá a fiát hogy azt vegye el, mert nem kap olyan feleséget soha, mindég azt beszélte, de a király még halani sem akart róla. –^a vén királyné mikor meg halodta a fiától hogy meg házasodot, úgy tettette magát, mint ha örülne neki, pedig el határozta magábaⁿ hogy ha csak lehet, megboszulja^a fiát, a mért, nem az ő szoba lyanyát<,> vedte el – Kérdezé egyszer a fiától, hogy mikor megyen a szép menyaszonyáért, „Én ís el megyek a feleségedér^t fiam, az én hintómon<,> hozuk haza, ugy sem hagyok mást rá úlni, csak magam ülők rajta, meg a szoba lyányom, Hejbe hagyta a király, az anya tanácsát, még meg köszönte a szíveségét, Maga pedig<,> készült, vásárolt, mindenfélét a szép mátkájának, Egyszer aztán el telt a ki tüzöt idő, – El mentek a menyaszonyér^t<,>, Meg esküdtek, meg vólt a nagy lakadalom, A királynak ropant nagy kedve vólt, ugy szerete^t a feleségét, hogy még a helyét is meg futta, a hova le últ, –

Mikor jól ki mullaták magokat, el készültek az utra, hogy már menek haza felé, a vén királyné a maga hintójábaⁿ híta a menyét, el indultak nagy vígan, – A király ló háton ment a kíséreeivel előll, ugy mentek a sok hintók utánok, a király gyakran oda lovagolt ahoz a hintóhoz a melybe a felesége últ, mindég kérdezte tőle, hogy nincsé valami baja. Mikor már jó meszi haladtak, hátra néz a király, vissza kiált a feleségének: „Jól be takaródz, kiⁿcsem, magadra vigyáz, hogy meg ne fáz.” nem halota a szép királyné, mit mondot [138v] a férje, kérdezi az anyósától, „Mitt mondot a férjem” „Azt mondot vágjuk le a hajadat.”

A király amint meglátta, még jobban beleszeretett, odament hozzá, elmondta neki, hogy mi járatban van, elmondta, hogy még akkor megszerette, mikor csak festve látta. A hercegkisasszony is nagyon megszerette a szép királyfit, mert az is olyan szép volt, hogy ritkította párját, rá is állott az ajánlatra, mindjárt gyűrűt váltottak; azután még egy darabig együtt mulattak, akkor a király elbucszúzott, elment; marasztalta ugyan a herceg is, a kisasszony meg még jobban, de ő azt mondta, hogy már csak elmegy, elkészül a lakodalomra, meg násznépet is hoz; „mert úgy már csak még se' esküdhetünk össze, mint két sátoros cigány, hogy lakodalmunk se legyen.”

Elment hát a király haza, megtette a nagy készüléket a lakodalomra. Volt neki egy vén boszorkány édesanyja, akiről mind a világ azt tartotta, hogy minden éjjel a Szentgellért hegyére jár, de el is lehetett hinni, mert olyan vén volt, hogy tán a mátra talyicskázását is megérte, a mellett álnok, istentelen volt még a fiához is. Ez a gonosz vén asszony mikor meg[86.]hallotta, hogy a fia megházasodott, nagyon megharagudott érte, mert volt neki egy szobalyánya, aki tudott rá valamit, annak ígérte meg, hogy ha el nem árulja elveteti fiával. Most hát azon ijedt meg nagyon, hogy a szobalyány megharagszik, besúgja a gonoszságát, akkor pedig vége neki, hanem mégis lekenyerezte a lányt, hogy ne szóljon senkinek, majd fordít ő egyet a dolgon.

Mikor aztán menni akart a fia a menyasszonyáért, mondta neki, hogy ő is elmegy, majd a maga hintójában hozza haza. A király még megköszönte neki, hogy öreg letére az ő kedvéért olyan nagy útra szánja a fejét, hej pedig ha tudta volna, hogy mi szándékkal indul el az anyja, majd másképp köszönte volna meg!

Elindultak hát szép békességben, el is értek a herceg országába, ott a fiatal pár megesküdt, olyan lakodalmat csaptak, hogy hét országra szólott. A királynak olyan jó kedve volt, hogy madarat lehetett volna vele fogatni; a feleségét úgy szerette, hogy még a helyét is megfűtta, ahová leült.

Mikor vége volt a lakodalomnak, elindultak haza felé. A menyasszony a vén királyné hintójában ült a vén királynéval meg a szobalyá[87.]nyával, a herceg, a király és a többi lakodalmas legények pedig a hintó körül lovagoltak. Mikor már jó messze haladtak, egyszer visszakiáltott a király a feleségének.

– Jól betakaródz kincsem, magadra vigyázz, meg ne fázz!

Hallotta a szép menyasszony, hogy mondott valamit az ura, de nem értette, hogy mit? kérdezi az anyósától:

– Mit mondott az uram?

– Azt, hogy vágjuk le a hajadat tőből.

el kezdet sírni keservesen. hogy miért fosztja őtet meg atól a szép hajától „ugy ^{tetete[?]} ^{tette} magat a férjem otthon, hogy ő nagyon szereti a hajamat, mindég, csókolta, most meg le vágatja<,>.” hiába kérte a vén királynét hogy ne vágasa le, bizony le vágta azt, megínt mentek egy darabíg, megínt visza kiált a király, „Jól be takaródz ^{kicssem,} ^{kincsem} magadra vigyáz meg ne fáz.” megént nem értete a menyaszony, mitt mondot a király, megént meg kérde, „hát most mitt mondot a férjem?” „Azt mondot, vágjuk el a két karod! Könyékig.” Most még joban sírt, sikóltot, könyörgöt hogy ne tegyék nyomoréká, nem ért semit, el vágta, mind a két karját. Megént mentek, csak mentek, a király, anyíra belé merült az országos, bajokról való beszélgetésbe, hogy nem hagyta félbe, hogy oda menyen a feleségéhez, csak visza, visza, kiábált, pedig ha tudta volna, milyen kegyetlenséget visznek végbe a szép feleségével, oda ment volna, ha az egész országa éget volna is. Megént hátra kiált: „Jól be takaródz ^{kicssem} ^{kincsem}, szivemnek fele, magadra vigyáz, hogy bajod ne legyen<,>.” megént nem értete mit mondot a király megént kérde: „Hát most mit mondot a kegyetlen férjem” „^aAzt mondot, ásuk ki minda két szemedet,” már nem is tudta magát védeni, csak jajgatot, kér^de az anyósát hogy ne fosza meg, a szeme fényétől, ha már a férje olyan, kegyetlen, ne legyen ő olyan, de megént nemért semit a könyörgése, kí ásták, mind a két szemét, Anyit sírt, miolta jöⁿtek, hogy a láboktól, marokal, lehetet [139r] szedni az arany gyöngyöt, mert mind arany könyű hult mikor sírt, Már most sírni sem tudot, mert nem volt mível, A mint menek egy helyen, egy nagy folyó vízen kelet keresztül mení, épen akor szólot hátra egyszer a király, mikor már ahoz, közel vóltak, megént kiáltja, „Jól be takaródz kincsem, magadra vigyáz meg ne fáz, mindjárt, haza érünk már,” megént nem értete mit mondot a király, megént kérde „Hát most, mit mond^ot még a király”? „Azt mondot lökjünk belé ebbe a vízbe, a mi itt foly.”

Kért, könyörgött szegény, hogy ne foszszák meg attól a szép hajától, sirt, hogy csak úgy peregetek le az arany könyűk az arczán, de nem használt semmit a vén gonosz királynénak, bizony levágta az.

Megint mentek egy darabig, megint eszébe jutott a királynak, hogy a felesége vajon nem hül-e meg? megint visszakiáltott:

– Jól betakaródz kincsem, magadra vigyázz, meg ne fázz!

Megint nem értette a menyasszony, megint megkérdezte a napától:

– Hát most mit mondott az uram?

– Azt mondta, hogy vágjuk le a két kezéd könyökig.

[88.] Sirt, rítt a szegény hercezkisasszony, könyörgött, hogy ne tegyék nyomorékká, de nem használt semmit, levágták mind a két karját.

Megint mentek egy darabig; a király elkezdett beszélgetni az országos dolgokról, abba nagyon belemerült, nem akarta félbe hagyni, hogy a feleségéhez menjen, hej pedig ha csak sejtette volna is, hogy milyen kegyetlenséget visznek rajta végbe, oda ment volna, ha az egész országa égett volna is. De így megint csak messziről kiáltott vissza:

– Jól betakaródz kincsem, magadra vigyázz, meg ne fázz!

Megint nem értette a menyasszony, megint a napától kérdezte:

– Hát most mit mondott az a kegyetlen ember?

– Azt, hogy ássuk ki mind a két szemed!

Már nem is tudta magát védelmezni, nem volt keze, csak könyörgött, hogy ne foszszák meg a szeme világától is, olyan szépen rimánkodott, hogy még a pogány is megszánta volna, csak az a pogánynál is pogányabb vén asszony nem szánta meg, nem sajnálkozott rajta, kiásatta mind a két szemét.

Míg a szemét ki nem ásták, legalább sír[89.]hatott a boldogtalan menyasszony, sírt is annyit, hogy a hintó aljából marokkal lehetett szedni az arany gyöngyöt, de hogy a szemét kiásták, még csak a se' volt, amivel sírjon, csak jajgatott nagy keservesen, hogy más embernek a szíve szakadt volna meg rajta, de az a vén bozorkány tán még örült neki.

Egyszer, mikor egy nagy folyó vízen, egy hidon mentek keresztül, megint hátra szólt a király.

– Jól betakaródz kincsem, szívemnek fele, magadra vigyázz, meg ne fázz, mindjárt otthon leszünk már!

Megint nem értette, megint megkérdezte a napától:

– Hát most mit mondhatott még a király?

– Azt mondta, hogy lökjünk bele ebbe a vízbe.

nem bánta már akar mít tesznek vele, csak azért rimánkodot, hogy azt engedjék meg, hogy a bátyától bucsuzhason el, mert az is jött velek, de nemis halgatak a szavára, mikor a hídra fel értek, ahol leg mélyeb volt, ott lökték belé a vízbe.

A szép arany haját mindjárt fel csinálta, a vén királyné a szoba lyánynak a fejére, a ruháját is azét adta rá, a gyurút ís, mínd a kezére huzta, meg az arany^{kar-}pereczeket, a mi a szép királynéjé volt, De még is csunya volt ő akor ís, nem ís, lehetet hozá hasolítani. – Mikor haza értek, le ugrot a király a lováról, oda szaladt a hintohoz, hogy le emelé a feleségét bellőle, hát csak el csudálkozot rajta, hogy mint meg változot, miolta jőnek, csak a ruhája hasonlit hozá, egyéb^b semi, Amint le szál, a királyné, a hintóból. meg indult járkálni, hát csak olyan mint más, nem foly utána arany fojosó, ^mMindjárt meg ijete a király, az ifju herczeget szidta, hogy miért tete őtet bolondá, hiszen nem foj utána arany fojosó, mikor megyen, nemis szép, nem olyan mint othon vólt, egész más most, [139v] bizonyoson<, > ki volt festve akor mikor ő ládta; A_z herczeg híába állította, hogy nem az ő huga ez, nem is olyan a beszedje sem, sü'gete a vén királynét hogy mondja meg, hogy hova teték az ő testvérét, De még nekik állot feljeb^b, hogy, hogy meré őket vádolni. A király ís nagyon mérges volt, haragudot a herczegre, hogy miért vettette ő véle el ezt a csunya lyányt. A vén anya ís, adíg ingerelte, hogy meg fogadta a herczeget, egy mély tömlöczbe vettette, azt mondta nekí, hogy ott kell el rothadni, a mért őtet, ugy bolondá merte teni<:>, – Őrült a vén királyné, mikor el hu'czolták a szegény herczeget, nem félhetet már most, hogy valaha ki tudódjon, hogy hová let a szép királyné, Mert azt a vízbe veteték, A bájat pedig a tömlöczbe, a honan, soha sem szabadulhat meg, – A fia pedig, majd csak hozá, törődik a mostani feleségéhez, soha sem tu^dja meg, hogy e volt a szoba lyány^{pedig} soha sem kelet a királynak, csak kéntelenségéből élte vele, hogy már a hitet el mondtá³

Mikor a szegény uj királynét belé lökték a vízbe a hídról,

3 A lejegyző a szövegrészt utólag írta be apró betűkkel a két bekezdés közé.

A boldogtalan menyasszony még megörült neki, hiszen minnek is már annak az élet, a ki vak is, béna is, még koldulni se' tud már az olyan! Csak azon könyörgött még, hogy azt engedjék meg, hogy a bátyjától búcsúzhasson el, de azt se engedték meg, hanem irgalom nélkül belelökték a vízbe, ahol legmélyebb volt.

Akkor a vén égetnivaló a levágott arany[90.]hajat felrakta a szobalyány fejére, mintha azé volna, a hercegkisasszony ruháját arra húzta rá, a szép gyöngyöket, karpereczeket a karjára bidgyesztette; de hiába, rá rakhatta volna arra a világ minden aranyját, ezüstjét, mégiscsak csúnya maradt volna az.

Mikor hazaértek, lepattant a király a lováról, szaladt, hogy a feleségét le vegye a hintóból, hát amint meglátta, hogy mint megcsúnyult, hogy csak a ruhája olyan, mint eddig volt, mintha csak pofon vágták volna, úgy eloldalgott onnan. Leszállt aztán a menyasszony, megindult a palota felé, hát nem folyt utána arany folyosó, csak olyan volt, mint más közönséges asszony. Nagyon megharagudott ezen a király, elkezdte szidni a herceget, hogy őt bolonddá tették, hisz nem foly ez után arany folyosó, nincs is nap a homlokán, hold a mellén, két csillag a két orcáján, hisz csak olyan ez, mint mas közönséges asszony, még azok között is a csunyak közül való. A herceg hiába mondta, hogy az nem az ő testvére, hogy a beszédje se' olyan, hiába fogta kérdőre a vén királynét is, az még neki állott feljebb, hogy hogy meri őt vádolni! A király meg se' hallott, se' látott, mert hiába! csak úgy van az, akit az [91.] isten meg akar verni, az eszét veszi el; az is vak volt – süket volt, mert nem hallgatott a herceg beszédjére, nem látta meg, hogy az nem az ő menyasszonya, nem gondolta meg, hogy fonnyadt kórót is lehet a szép virág helyére, szép pohárba tenni, csúnya r...óra' is rá lehet a szép menyasszony ruháját adni. Itt, hiába beszélt a herceg, megfogták, meglánczolták, levetették egy sötét tömlöcz fenekére, kigyók-békák közé, hadd rothadjon ott, hadd egyék meg a csúszó-mászó férgek, a mért a királyt úgy rá merte szedni.

Örült a vén királyné mikor a herceget elhurczolták, mert így nem félhetett, hogy kitudódjon a gonoszsága. „A fiam meg – gondolta magában – majd csak hozzá törődik a feleségéhez, soha se' tudja meg, hogy e volt a szobalyány.” Hej pedig a királynak nem kellett az új feleség, se' testének, se' lelkének, vele élt ugyan, mert hitet mondott rá, azt pedig nem akarta megszegni, de azért nem volt felesége, mert soha meg nem csókolta, soha hozzá nem nyúlt, éjszaka is mindig kettőjük közé fektette a kardját.

A nyomorekká lett hercegkisasszonyt pedig vitte a víz szép csendesen lefelé.

egy halász épen ott halásztot, a víz parton, a kunyhója is ott vólt, közel a hídhöz, sok esztendő ólta ott lakik már, míndég halásztatot, aból élt ő, – Hát egyszer érzi hogy nagyot rántódot a hál'ója, meg örült hogy valami nagy halat fogott most, Fel huza, hát egy ember formát lát bene, majd vissza ejttete, ugy meg ijedt tőle, de hogy látta hogy mozog, csak ki vete belőle, nagyon meg szánta, hogy látta hogy milyen nyomorék. be vité a kunyhójába, ott fel éleszgete, soká tudod^{t[?]} fel [140r] eszmélni, anyira meg íjet, hogy azt sem tudta, hogy hol van mindég a vén királynét kérte, most is, hogy ne ása ki a szemét, meg ne vágja le a karját, sokáig esze nélkül beszélt. nagy sokára aztán, magához jött, kérdezte, hogy hol van ő meg mondta neki a halász, hogy hol van, biztata hogyne busuljon, gondját viseli ő, azután kérdezte tőle, mikor és hogy eset a vízbe<,>? El beszélt neki, a királyné mindet, a mi csak vele történt, egészen atól kezdve, mikor a király a bátját vízra híta. – Nagyon meg sajnálta az öreg halász, fogadta neki, hogy min^{dég}gon^dgon^yát viseli meg gyógyítja, majd aztán ha meg gyógyul, egészen, akor haza vízí, a hazájába<;>, Minden nap joban lett. szem^{b[?]}átomást gyógyult, ugy meg szerete az öreg halászt, hogy nem is vágyot a hazájába, mindég azon kérte az istent, hogy csak még egyszer gyógyicsa meg őttet, Egyszer érzi hogy nő a haja, nagyon meg örült neki, ^{M[?]}mindjárt azt gondolta hogy, ha a haja meg nő, milyen bóldog lesz ő, Majd termenek aba kis bogárkák, és vissza kapja érte, a szemét, meg a karját. Egyszer el küldte a halászt a városba a hol a király lakot mert meg tudta hogy közel van hozájok, rá bírta hogy tudja ki, hogy az ő testvére mere ment, mikor őtet haza viték, mert kérte a halászt hogy meg ne mondja hogy ő nála van, meg azt is tudja meg hogy a király, meg házasodoté – és kit vet el, mert ő nem is gondolhata vólna azt, hogy a vén királynénak a hunczfutcsága az, hogy ő vele így bántak. [140v] meg hogy a szoba lyányát akarja el vétetni a fiával. El ment a halász, a városba, mindent meg tudot|a mi csak történt, Haza ment, nagy busan, el beszélt míndent, a mi történt, mon^tta azt is, hogy záratták le a bátyát a vár tómlőczébe. Nagyon meg szomorodot a szép királyné, de még is bizot a jóistenbe, hogy mindent ki derít,⁴ – Egyszer érzi hogy mozog valami a fejébe, mondja a halásznak hogy nézeⁿ meg, nincse<, > valami a fejébe? mert érzi hogy mozog valami bene<;>, Nézi a halász, hát talál bene, négy kis arany bogárkát, meg^{is} fogta, kivete kérdezte mit csináljon vele. Be küldte vele a városba, a királynéhoz, ráparancsolt a halászra hogy ha meg akarják veni tőle, oda ne adja egyébér, csak két kezet kérjen érte, Be ment az öreg halász a városba,

4 Piros ceruzával írt nagy X jellel a szó megjelölve. Az X jel szárai három sort is értenek („de még is bizot a jóistenbe, hogy mindent ki derít, – Egyszer érzi hogy mozog valami a fejébe, mondja a halásznak”).

Egy öreg [92.] halász éppen ottan körül halászgatott, egyszer érzi, hogy valami nagyot ránt a hálóján, megörült neki, hogy valami nagy hal akadt bele, húzza ki sebesen, hát egy emberformát lát benne, de vakon is, bénán is. Jó szívű ember volt az öreg halász, megszánta a szegény szerencsétlent, kihúzta a vízből, haza vitte a kunyhójába, vetett neki fűből jó puha ágyat, addig élesztgette mindenféle módon, míg lassanként életre jött, de még azután is soká beszélt félre, sírt, jajgatott, könnyögött álmában a vén királynénak: „Jaj, ne vágják le a karom.... ne szúrják ki a szemem.... ártatlan vagyok én, nem tettem én semmi rosszat!” Az öreg halász tán maga sem tudta volna megmondani, hogy mikor sírt utoljára, de már erre úgy zokogott, mint a gyermek, biztatta a hercezkisasszonyt, hogy ne féljen, nem bántja senki; addig addig biztatgatta, míg utoljára eszére jött. Tudakolta hogy hol van, az öreg halász megmondta neki, megigérte, hogy ezután ő lesz az ő ápolója; a kisasszony elbeszélte az egész élete történetét, hogy ismerte meg a király? hogy indultak útnak? hogy tették nyomorékká? hogy vetették a vízbe? mindent, mindent, a mi csak vele történt. Az öreg halász még jobban megsajnál[93.]ta, megigérte neki, hogy ha meggyógyul, hazaviszi a hazájába.

Ettől fogva aztán szorgalmasan ápolgatta a halász, éjjel-nappal mindig mellette volt, de gyógyult is a hercezkisasszony szemlátomást, napról napra mindig jobban lett. Már a haja is megnőtt jó nagyra, csak a keze és a szeme nem gyógyult, hanem bízott a jó istenben, hogy majd csak meggyógyítja azt is.

Egyszer beküldte az öreg halászt abba a városba – mert közel volt hozzájuk, – ahol a király lakott; hogy tudja meg, megházasodott-e a király, és hogy mi történt a bátyjával? mert ő nem is gondolta, hogy a vén királyné gonoszsága volt az, nem pedig a királyé. Elment az öreg halász, megtudott mindent, a mi történt. Haza ment nagy búsan, elbeszélte, hogy miket hallott, elmondta azt is, hogy a bátyja most is a tömlöczben kínlódik. Elszomorodott nagyon a hercezkisasszony, sajnálta a bátyját hogy ártatlanul szenved, de az öreg halász biztatta, hogy majd jóra fordul e' még, majd kiderít még az isten mindent.

Egyszer érezte a hercezkisasszony, hogy mozog valami a fejében, mondja az öreg halásznak, hogy keressen benne, régen nem fűsül[94.]ködött már. Nézi a halász a fejét, hát talál négy kis aranybogarkát, megörült neki, megfogta, kérdezte hogy mit csináljon vele? A hercezkisasszony mondta neki, hogy vigye be a városba a királynéhez, mutassa meg neki, de ha meg akarja venni, semmiért másért oda ne adja, csak két kezet kérjen érte, ha nem tudnak adni, hozza vissza. Bement a halász a városba,

el ment a királyi palotába, be ment a vén királynéhoz, elővett egy szép kiskatuját, mert aba tedte a kis arany bogarakát, meg mutata a vén királynénak, azt hazuta, hogy a víz parton találta, és azért hozta ide hogy vegyék meg, mindjárt is, meg szeredte a vén királyné, kérdezte, hogy menyiér adja, de azt monda az öreg halász hogy pénzér^t semenyiért sem adja, csak két kezet kerícsen a felséges királyné, csak azért adja oda, másért nem. mert ne^g csak arra van szüksége, de még haragudot a vén királyné, hogy micsoda bolond beszéd az, hol vegyen ő, két kezet most a le vágot kézről tőkéletesen, el felegtkezet, A menyé [I41r] jutata eszébe, hogy ott van az a le vágot^{kéz} a kamarába egy^g katujába, adják oda azt, ugy sem veszik, anak, semi hasznát, mindjárt be hozaták, oda adták, az arany bogarakért, nagyon szerete a menyecske mindég nézekete, az urának is be vite; mutogata nagy örömel hogy milye van neki, de nem örült a király anak sem, meg seminek sem, mindég búsult, miolta meg házasodot, mert nem szenvedhete a feleségét, még is együt, kelet véle lakni, mert még akor a kí meg esküdtöt valakivel, nem szabad vólt töbet külön lakni

Egyszer megént be állít a ha oda a ha[?] királyné és a halász magához[?].

Az öreg halásznak, mikor oda adták a két szép kezet, meg indult véle szaladni, meg sem állot, míg haza nem ért a szép királyné is nagyon meg örült neki, mindjárt oda íleszteték, a honan le vágták, épen oda ílet, meg kenték valami forasztó fűvel, mindjárt oda raga^{z[?]}dt, Már volt keze A haja is szépen nőt, csak szeme hibádzot még Mikor már keze vólt mindég fűsülgete a haját, hogy anál jobban nőljön már be is lehetet foni olyan volt. Megént talált hat kis arany bogarat. Megént kérte a halászt hogy vigye el még azt a királynéhoz adja el azt is, de^s oda ne adja egyébért, csak két szemért, megint el vitte a^l halász a^l királyi udvarba, be ment a királyné szobájába, hogy megint hozott hat arany bogarat, ha meg vené, kérdezte a^l vén királyné, hogy hát most menyiért adja oda, azt felelte rá a^l halász hogy pénzért semenyiért sem csak két szép szemért.⁶ [I41v] rákiátot a vén királyné: „^Tán meg bolondultál, hogy mindég olyat kérsz, a mi nincs?” meg indult a halász, hogy mengyen már, mert meg is ije^{dt}, de épen az ajtóba talál kozot, a fiatal királynéval, mindjárt kérdi „^Mít hoztál öreg, tán, megént arany bogarat?” „^Azt hoztam, felséges királyné. de a miért adnám, nem ad a^z örreg felséges királyné, még össze szidot, hogy mondtam hogy két szemért adom, másért semiért”, mindjárt be hita a fiatal királyné, hogy majd ad ő érte, csak adja oda neki. ismét oda adta azt a szemet, a mít a^l katulyába el tetek,

5 A meseszöveg lejegyzését e ponttól kezdve más személy folytatta; írásképe Arany Juliska kézírásával mutat egyezéseket.

6 E ponttól ismét az első lejegyző folytatta az írást.

elment a királyi palotába, felvezettette magát az öreg királynéhoz, megmutatta neki a bogarakat, kínálta, hogy vegye meg.

– Hát mennyiért adná kend? – kérdi a királyné.

– Pénzért semennyiért, felséges király asszony, hanem két asszonyi kézzért od’adom, azt kerítsen felséged.

Megharagudott a vén királyné, hogy mi bolond beszéd az? hol vegyen ő két asszonyi kezet? magát csak nem vághatja le! már majd kihajította a halászt, hanem épen akkor ment be a fiatal királyné. Ez amint megtudta, hogy miről van szó, mindjárt eszébe jutott, hogy a hercegkisasszony két levágott keze ott hányódik-vetődik a kamrában a lom közt; mindjárt szaladt érte, megkereste, od’adta a halásznak.

[95.] Megörült neki az öreg halász, szaladt vele, amint csak birt haza; otthon a hercegkisasszony még jobban megörült, mindjárt a maga helyére illesztették mind a két kezet, megkenték valami forrasztó fűvel, úgy oda ragadt, mintha soha se’ lett volna levágva.

Már a haja régen megnőtt neki, most már keze is volt, csak még a szeme hibázott. Mióta a keze meggyógyult, már sokkal jobban volt dolga; megmosdott, megfürdött, a gyönyörű aranyhaját megfűsülte, befonta, ezzel eltöltötte az időt. Egyszer, mikor fűsülködött, talált megint a fejében hat kis arany bogarat. Megint beküldte a halásztól a királynénak, de megmondta neki, hogy oda ne adja egyébért, csak két szemért, akármit ígérnek érte mást. Bement a halász a királyi udvarba, felment a vén királynéhoz, hogy megint hozott hat kis arany bogarat, ha megvennék.

– Hát hogy adod? kérdezi a királyné.

– Pénzért semennyiért felséges királyasszony, hanem két szemért, azt kerítsen felséged.

Rá kiáltott a vén királyné:

– Tán megbolondultál, hogy mindég olyanokat kérsz, két kezet, két szemet! másszor ha idejősz, ebrúdon vettek ki.

[96.] Megijedt az öreg halász, el akart menni, de épen az ajtóban találkozott a fiatal királynéval, mindjárt megismerte a királyné:

– Mit hoztál öreg, tán megint bogarat?

– Azt biz én felséges királyné, de a miért adnám, nem ad érte a felséges királyné, mert nem adom másért, csak két szemért.

Mindjárt eszébe jutott a királynénak a hercegkisasszony két kiásott szeme, tudta, hogy annak meg kell lenni valahol a háznál, mindjárt el is indult keresni, s csakugyan meg is találta a láda fiában.

be szaladt nagy örömel, az arany bogarakal, a_z vén királynéhoz, mutata, hogy azért a két rongyos szemér_[2]^t mit vett ő, a mi a^s katujába vólt<, > a kamarába, megént akkor jutot eszébe a vén királynénak, a kiásot szem; Az öreg halász megint szaladva ment haza, ugy örült a két szemnek, most még előre meg kente forasztó fúvel, ugy vitte a szép királynéhoz, oda teték a helyére. oda ileszteteték, mindjárt oda foradt, csak olyan szép let a királyné, mint volt [142r] mikor már jól látot, ki járt a víz partra. ott sétált, a hol el ment, mindenüt arany fojosó fojt utána, akkor már nem sírt, örült hogy szeme is volt keze is volt, Egyszer ara kérte az öreg halászt, hogy kísérje el őtet ahoz a tömlöczhöz, a melybe a båtja le van zárva, had^d beszéljen vele, mindjárt el kísérte az öreg halász, a mint ott járkált a tömlocz ablaka körül; épen akkor nézet le a király az ablakából, hát látja hogy épen olyan lyány sétál ott, mínt a milyen_n^t ő el vet volt, gyönyörű szép arany fojosó fojt utána, mindenüt a hol csak el ment, mindjárt le szaladt a király, hogy maga beszél azal a szép lyányal, meg kérdi tőle hogy ki, mert az is olyan vólt, a kit ő olyan^{nagyon} szeretet, a mint oda ért, a hol a lyány járkált, ^{nagyon meg} aztán meg ládta a szép herczeg kisaszony, nagyon meg íje^{dt}_t tőle, azt gondolta, hogy megént olyan kegyetlenséget akar vele el követni, mint már egyszer, el akart szaladni, de nagyon szépen kérte a király, hogy várja meg, őtet, csak egy szót szólhason hozá, meg várta aztán, hogy nagyon szépen kérte. mindjárt rá ismert a király, ^{mindjárt} mondta neki hogy csak valja meg igaz lelkére hogy ő vele esküdöt meg. [142v] A szép herczeg kisaszonynak, nagyon roszul eset, hogy ugy beszélt a király, kérte hogy ne tetese magát. mint ha semit sem tudna a mit vele tetek, hiszen mindent ő parancsolt. – csak el bámult a király. nem tudot szólani sem, kérdezte, hogy, hát mit tetek vele, beszélje el.

Vitte be nagy örömmel, od'adta az öreg halásznak, mikor aztán elment, mondta nagy nevetve a napának, hogy milyen jól jártak ezzel a bolond emberrel, hogy mindig olyan hasznavehetetlen dolgokat kér a kis arany bogarakért, nem pedig valami drágaságot.

Az öreg halász pedig a két szemmel szaladt haza felé, mintha kergették volna; amint haza ért, megkente mind a két szemet forrasztó fűvel, beleillesztette a helyére, úgy oda ragadt, mintha soha se lett volna kivéve, csak úgy látott vele a hercegkisasszony. Ettől fogva még szebb lett, mint azelőtt volt; gyakran kijárt a folyó partjára sétálni, amerre járt, mindenütt [97.] arany folyó folyt utána, ha sírt, aranykönyű hullott a szeméből; a nap a homlokán – a hold a mellén – a két csillag a két orczáján még szebben ragyogott, mint azelőtt.

De hiába volt meg a régi szépség, csak nem tudott annak a hercegkisasszony örülni, ha eszébe jutott, hogy a bátyja ártatlanul szenved, a gyilkosokkal, gyűjtogatókkal egy tömlöczbe zárva. Egyszer eszébe jutott, hogy meg kellene neki látogatni, legalább ha tudná, hogy ő él, mindjárt enyhülne a szenvedése, kevesebb bánat feküdne egygyel a lelkén. Megkérte hát az öreg halászt, hogy vezesse el őt ahoz a tömlöczhöz, ahol a bátyja van, a halász szívesen megtette, elvezette. Amint ott járkáltak a tömlöcz ablaka körül, lenézett a király a palotájából, hát látja, hogy épen olyan lány áldogál ott, mint a milyet ő elvett: a homlokán nap van, a mellén hold, a két orczáján két gyönyörű csillag, ha megy valamerre, arany folyó foly utána; mindjárt szaladt le a király hozzá, hogy megtudja, valjon ki lehet? mert neki is épen ilyen jegyese volt.

Amint meglátta a szép hercegkisasszony, hogy megy a király feléje, megijedt nagyon, futásnak eredt, mert azt gondolta, hogy megint [98.] olyan kegyetlenséget akar rajta elkövetni, de a király elkezdett neki könyörögni.

– Várj meg szívem szép szerelme, ne szaladj tőlem, csak egy szóra, csak egy szempillantásra várj meg, azután ha nem szeretsz, nem bánom ha itt hagysz is, csak egy szót szólhassak hozzád, csak egyszer tekinthessek a két szép szemed közé!

Olyan szépen beszélt a király, hogy hitt neki a hercegkisasszony, – megvárta. A király megölelte, megcsókolta:

– Valld meg szívem szép szerelme, hogy te az én menyasszonyom voltál, mert akárhogy mint szakított el az isten tőlem, ismerlek, te nem lehetsz más.

Jól is, rosszul is esett ez a beszéd a hercegkisasszonynak, jól azért, mert szerette a királyt még akkor is, rosszul pedig azért, mert azt gondolta, hogy csak tetteti magát. Szemére vetette neki a nagy kegyetlenséget, amit rajta végbe vitetett, a király csak elbámult, kértdte, hogy miféle kegyetlenséget követtek el rajta?

akkor el beszélt minde^{nt} a mi csak vele történt<,> a király nagyon sírt. mikor halota, hogy megnyit szenvedet le térdepelt elébe, úgy kérte hogy engedjen meg neki. mert ő ártatlan, az egészről semít sem tudot, de majd boszut is áll érte, Akor ösze visza, csokolták egymást, a bátyát is mindjárt fel hozták a tömlőczből, az is akor tudot meg míndent, Akor fel vezete az igazi feleségét, a király a palotába, a leg^{nagyob} pompásab szobákat adta neki is, a bátyának is, Az öreg halászt is oda viték lakni, uri módon tartoták, inast mindent adtak melé, A vén királynét, meg a szoba lányból lett királynét, egy tíz akós hordóba fenekeltete a király, a leg magosab toronyba^{toronyba} vitete fel, onan hengeritete le, mikorára le értek, a csotjok is apróra tördelőzöt. – [143r] a király meg a királyné, ujra nagy lakadalmat tartotak, a királynét meg koronázták, csudájára jártak, minden felől, olyan szép volt, egy darabig ott volt velek a bátya, de azután nem tudták tovább^b tartani – el ment azt mondta adig megyen, még csak olyan szép lányt nem kap, mint az ő testvére, ha pedig nem kap ki buj^dos^jik a világból, mikor el bucsuztak egymástól, úgy sirtak, hogy alig tudtak meg válni egymástól, Azután magok maradtak, a király, meg a királyné, egy szép kís lyánya lett a királynénak, egy esztendő mulva, az is épen olyan lett, mint az édes anya, akor még joban szeredte a király a feleségét: igen bóldogul éltek, még má^jig is élnek, ha meg nem haltak, ha olyan bóldogok nem letek volna, az én mesém is tovább tartot volna.⁷

7 A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi.

a hercegkisasszony eleinte el se' akarta beszélni, hogy csak ne tetesse magát, hiszen ő parancsolt mindent, de a király esküdött mennyre, földre, hogy ő nem tud semmiből [99.] semmit, hát csak elbeszélte, a mi vele történt.

A király, mikor meghallotta, térdre esett, úgy kérte, hogy engedjen meg neki, hogy ő az egészről semmit se' tudott, ő ártatlan, de majd megtorolja a kegyetlenséget. A hercegkisasszonyt felemelte a földről, össze-vissza ölelkeztek, csókolóztak, a herceget mindjárt felhozták a tömlöcből, úgy mentek együtt be a palotába.

A vén királynét, meg a szobalyányt befenekeltette a király egy tíz akós hordóba, felvitette egy magas hegyre, onnan legördíttette, hogy mire leértek, a csontjok is összetört.

Az öreg halászt magukhoz vették, holtig úri-módon tartották. Azután nagy lakodalmat csaptak, a királynét megkoronázták, csudájára járt az egész világ, olyan szép volt.

Lakodalom után a herceg búcsút vett tőlük, hiába marasztották, elment, hogy most már addig megy, míg olyan szép lyányt nem talál, mint a testvére, ha pedig nem talál, kibújosik a világból is.

A király pedig szép feleségével máig is boldogul él, ha meg nem halt.

[6.] *Az őzike.*¹

[89r] Egyszer volt holnem volt, volt egy özvegy ember meg egy özvegy asszony. Az özvegy embernek volt egy kis fia meg egy kis lány. Az özvegy asszonynak pedig nem volt egy csep gyereke sem. Rágondolta magát az özvegy ember elvette az özvegy<.> asszonyt. Egy darabig csak szépen bánt az asszony a' gyerekekkel, hanem azután mindig ütöttötte-verte őket, utóljára még azt sem engedte meg nekik hogy a' szobában háljanak, hanem a' pitarba fektette le őket. A kis lány már nagyobbacska is volt, okosabb is volt mint a' kis fiu, aztán sokat busult rajta hogy milyen rossz sorsuk van nekik. Egy éjszaka is a' mint ott sirdogál, hallja hogy az apja meg az anyja beszélgetnek a' házban, oda hallgat hát mit hall mit nem, hallja ám hogy arra beszéli a' mostoha anyja az apját hogy hizlálják meg ötet meg a' kis öcscsét dióval, „milyen jó izú pecsenyét eszünk belőle.” Nagyon megijedt a' kis lány de nem szolt senkinek semmit. Hoztak is nekik másnap vagy három zsák diót, aztán megmondták a' gyerekeknek hogy vagy kell – vagy nem ezt a' diót mindig egyék. Ez napságtól fogva mindig édesgette, lelkemezte [89v] a' mostoha anyja a' gyerekeket, csakhogy tejbe-vajba nem fürösztötte. Már fogytán volt a' harmadik zsák dió is egyszer a' kis lány megint nem aludt éjszaka, – épen pénteki nap – hallja hogy mondja az édes apjának a' mostoha anyja: „No, apjuk szép kövérek már a' gyerekek, hó'nap estére meg fürösztöm őket vasárnap aztán maj^d megölhetjük.” Ugy is lett. Szombaton este ^{oda tette} az asszony oda tette a' tűzhöz a' sok fazék vizet, hogy ha majd meleg lesz, megfürösztí a' gyerekeket. Hanem a' kis lány sem állhatta tovább félre híta a' kis öcscsét, elmondott neki mindent. Csak addig okoskodott, csak addig okoskodott a' két gyerek hogy ki süttötték főzték magukban, hogy még ma este valahogy megszöknek. De az anyjok mindig szemmel tartotta őket sehogy se tudtak elszökni. Mikor már a' vizet kitöltötte az asszony a' lúgzóba hogy majd fürösztí már a' gyerekeket, a' kis fiu csak elkapta a' szappant kiszaladt vele az ^{utczán} ^{egyenesen} ^{egyenesen} ^{utczán}.² Az asszony restelt utánna menni, csak a' kis lánynak mondta hogy lóduljon hamar a' fiu után 's hozza vissza a' szappant is a' fiut is. A kis lány is meg örült

1 A meseszöveg lejegyzője a kézírás alapján Arany Juliska volt (fiatal felnőttkori kézírás). A címet a lejegyzőtől eltérő személy tollal írta a szöveg fölé.

2 A két szó sorrendjének cseréjét a szavak fölé tollal írott és aláhúzott két szám jelzi: 1, 2.

AZ ŐZIKE.

[100.] Egyszer volt, hol nem volt, még az óperencián is túl volt, volt egy özvegy ember, meg egy özvegy asszony. Az özvegy embernek volt egy kis fia, meg egy kis lány; az özvegy asszonynak nem volt egy csepp gyermeke se'. Egyszer hogy, hogy nem, rá gondolta magát az özvegy ember, elvette az özvegy asszonyt.

Egy darabig csak szépen bánt az asszony a gyermekekkel, hanem aztán mindig ütötte verte őket, soha jó szemet se vetett rájuk, utoljára még azt se' engedte meg nekik, hogy a házban háljanak, hanem a pitvarban vetett nekik ágyat. A kis lány már nagyobbacska is volt, okosabb is volt, mint a kis fiu, sokat búsult rajta, hogy nekik milyen rossz sorsuk van, sokszor fél éjszaka se tudott aludni a nagy bánat miatt. Egyszer is, amint egy éjszaka ott sirdogált az ágyában, hallja, hogy az apja, meg az anyja beszélgetnek a házban. Oda hallgat, [101.] hát mit hall, mit nem, hallja ám, hogy arra beszél az anyja az apját, hogy hizlalják meg őket dióval, ha aztán jól meghízna, vágják le. Megijedt a kis lány nagyon, de nem szólt senkinek semmit.

Ez napságtól fogva jó dolguk volt a gyermekeknek, egész nap mindig előttök állt a sok dió, akkor ették, mikor nekik tetszett, de még rájuk is parancsoltak, hogy vagy kell, vagy nem, mindig egyék; a mostohájok is mindig édesgette, lelkemezte őket, csak hogy tejbe-vajba nem fűrésztötte. Már fogytán volt a dió, a mit elibök tettek; egyszer a kis lány megint nem aludt egy éjszaka, hát hallja, hogy mondja a mostohája az apjának:

– No apjuk szép kövérek már a gyermekek, itt már az ideje, hogy megöljük őket, holnap hát majd megfűrésztöm mind a kettőt, holnapután aztán – úgy is vasárnap lesz – megöljük, nagy dinomdánomot csapunk belőlök.

Ugy is lett. Szombaton este az asszony oda tette a sok vizet a tűzhöz, hogy ha majd felforr megfűrészti őket benne. Hanem a kis lány se állhatta tovább, félre hitta a kis öcscsét, elmondott neki mindent. Csak addig okoskodott, [102.] csak addig okoskodott a két kis gyermek, míg kisütötték-főzték magukban, hogy még az nap megszöknek. De az anyjuk mindig szemmel tartotta őket, hogy sehogy se tudtak elillanni. Mikor már a vizet is kitöltötte az asszony a lugzóba, hogy majd megfűrészti már a gyermekeket, a kis fiu csak elkapta a szappant, szaladt vele egyenesen az utcára. Az asszony restelt utána menni, a kis lánynak mondta, hogy lóduljon, hozza vissza fülénél fogva.

Nosza rajta! a' kis lány is kiszaladt, utol érte [90r] az öcscsét, de a' helyet hogy vissza vitte volna, meg fogta a' kezét úgy szaladtak együtt. Mikorra az ^{özvegy} anyjuk észre vette hegyen-völgyön tul voltak.

A mint men_n'ek, mendegél_n'ek hetedhét ország ellen, járatlan-járt utakon, egyszer a' kis fiu nagyon megszomjazott. Azt mondja a' kis lánynak:

„Jaj édes kis testvérem de ihatnám!”

– Elég nagy baj az édes kis testvérem de majd csak találunk tán valaho_{gy}¹ egy kis vizet, akkor aztán ihasz. –

Csak mentek mendegéltek aztán tovább, egyszer elő találtak egy farkas nyomot, ^{aztán} az tele volt vízzel. Nagyon megörült a' kis fiu:

„Édes kis testvérem iszom én ebből a' vízből.”

– Ne igyál édes kis testvérem mert majd farkassá változol. –

A fiu nem ivott.

Megint mentek mendegéltek ^{megint} találtak egy róka nyomot az is tele volt vízzel. Azt mondja a' kis fiu:

„Édes kis testvérem iszom én ebből a' vízből.”

– Ne igyál édes kis testvérem mert majd rókává változol. –

Megint csak nem ivott a' kis fiu.

[90v] Megint mentek-mendegéltek tovább, hanem a' kis fiu már olyan szomjas volt hogy alig tudott a' lábán állani. Harmadszor is találtak egy kis őz nyomot, azt mondja a' kis fiu:

„De'iszen édes kis néném nem állhatom ám már tovább iszom ebből a' vízből.”

– Ne_g igyál édes kis öcsém mert majd őzikévé változol. –

A kis fiu rá se hallgatott váltig kérte a' kis lány, ivott a' vízből, menten<,> kis őzike lett belőle.

Sirtak-ríttak mindaketten, de bizony már azon nem lehetett segíteni.

A kis lány aztán a' kötője madzagát leszakasztotta, abból csinált egy kis pórázt, ^{ugy} az őzike lábára kötötte, annál fogva vezette maga után. Így ballagtak azután nagy buslakodva, egyszer csak rájuk esteledet. Gondolkoztak hol feküdjenek le aludni, egyszer csak megláttak egy boglya szénát, nagyon megörültek neki, a' kis lány egy nagy lyukat vájt rajta a_z kezével, mindaketten abba búttak bele. Még jóformán el se' aludtak, hát egyszer csak kutya csaholást hallanak. Nagyon megijedtek ^{ugy össze} ^{bújtak} az istenadták úgy össze bújtak ^{az istenadták}³ mint a' sze [91r] gény ember malacjai.

3 A szavak sorrendjének cseréjét tintával írott számok jelzik a szavak fölé és alá írva: 1, 2.

Nosza rajta! a kis lány is kiszaladt, utol érte az öcscsét, hej de nem vitte ám vissza, hanem megfogták egymás kezét, úgy szaladtak. Mikorra a gonosz mostoha észrevette, hegyen-völgyön túl voltak.

Amint mentek, mendegéltek világtalan világra, járatlan járt utakon, egyszer a kis fiu megszomjazott. Azt mondja a kis lánynak:

– Jaj édes kis testvérem be ihatnám!

– Elég baj az édes kis testvérem, de majd csak találunk valahol egy kis vizet, akkor aztán ihatsz.

Csak mentek, mendegéltek aztán tovább, egyszer előtaláltak egy farkasnyomot tele vízzel. Nagyon megörült a kis fiu.

– Édes kis testvérem, iszom én ebből a vízből.

[103.] – Ne igyál édes kis testvérem, mert majd farkassá változol.

A kis fiu szót fogadott, nem ivott¹

Megint mentek, mendegéltek, megint találtak egy rókanyomot, az is tele volt vízzel. Megint megörült a kis fiu:

– Édes kis testvérem, iszom én ebből a vízből.

– Ne igyál, édes kis testvérem, mert majd rókává változol.

Megint szót fogadott a kis fiu, megint nem ivott.

Megint mentek, mendegéltek tovább. Már a kis fiu olyan szomjas volt, hogy alig tudott a lábán állani. Harmadszor is találtak egy kis őznyomot, az is tele volt vízzel. Azt mondja a kis fiu:

– De iszen, kedves kis néném, tovább már nem állhatom ki, már ebből iszom.

– Ne igyál édes kis öcsém, mert majd őzikevé változol.

A kis fiu nem hallgatott rá, hiába kérte a nénje, ivott a vízből, menten őzikevé változott. Sirtak-ríttak mind a ketten, hogy most már mit csináljanak? de biz már azon nem lehetett segíteni.

[104.] A kis lány aztán leszakította a kötője madzagát, abból csinált egy kis pórázt, rákötötte az őzike szarvára, úgy vezette maga után. Így ballagtak aztán nagy búslakodva, egyszer rájok esteledett. Gondolkoztak, hol feküdjenek le aludni, féltek nagyon az éjszakától, egyszer megláttak egy boglya szénát, abba a kis lány egy nagy lyukat vájt, oda búttak mind a ketten. Még jóformán el se aludtak, hát egyszer csak kutya csaholást hallanak. Nagyon megijedtek az isten-adták, úgy összebújtak mint a szegény ember malacjai.

1 Sajtóhiba; helyesen: *ivott*.

Hát, épen ott vadásztatott akkor egy király, 's volt neki egy jó vizsla kutyája, hát látja ám a' király hogy mindig egy boglyát kerülget a kutya, azt szaglálja körül-körül nagy ugatások közt. Nem állhatta tovább a' király: „enyje vajjon mit ugat az a' kutya olyan nagyon” oda ment, de semmit sem látott. Azt kérdi a' király:

„Ki van, mi van ebben a' boglyában?”

Senki sem szólt. Másodszor is kérdi a' király:

„Ki van, mi van ebben a' boglyában?”

Megint nem szolt senki. De már ekkor nagyon megharagudott a' király:

„Ki van, mi van ebben a' boglyában? ha nem szóll mindjárt bele lövök!”

Erre aztán rémitően megijedt a' kis lány kibújt a' bog^{ly}ából, magával czepele a' kis őzikét is. A király kikérdezte mindenképen; el is modta neki a' kis lány az egész élete történetét, meg azt is hogy az őzike az ő kis öcscse. A király nagyon megkedvelte a' kislyányt haza vitte ^{öket} a' kis őzikével együtt, s meg^bparancsolta az egész háza népének hogy jól bánjanak velök.

[91v] Föl is nevelkedet a' kis lány gyönyörűségesen, az alatt a' kis őzike is mindig ott settenkedett a' királyi udvarban. Jól volt dolguk mindkettőjüknek. Hogy történt hogy nem, nem tudom megmondani, csak egyszer bele szeretett a' király_f a' szép lányba, el is vette feleségül. Nagy lakadalmat csaptak; ettek, ittak, vigadtak. A mint legjavában folyt a' lakadalom, egyszer csak jön egy ^{futár} ^{követ} hogy a' felséges királynak háboruba kell menni. Nem volt mit tenni, nagy ^{rivások} ^{sírások} rivások⁴ közt elbúcsúztak a' feleséggel egymástól. Volt a' királynak egy öreg ^{sírások} gazdasszonya is arra bizta a' király a' feleségét meg a' kis őzikét. ^{De a'} ^{A'} vén asszony nagyon haragudott a' királynéra, azt szerette volna, hogy a' király az ő lányát vegye el, örült is neki nagyon hogy rá bizta a' király, gondolta hogy majd elbánik ő most már vele.

Nem sok idő mulva a' királyné egy szép kis aranyhaju fiut szült a' világra. A gazdasszony még jobban irigykedetet azután ra. Egyszer kimentek a' kertbe sétálni. Volt ott egy szép kerek tó is, sok szép arany meg ezüst halak voltak benne. [92r] A királyné a' mint ott nézegeti, a' mint ott nezegeti a' szép kis halakat, egyszer csak meg kapta hátul a' vén asszony, 's bele lökte a' vízbe.

4 A szavak sorrendjének cseréjét tintával írott számok jelzik a szavak fölé írva: 1, 2.

Hát épen egy király vadászgatott arra, annak a kutyája érezte meg az őzike szagát, azért kerülgette a boglyát nagy ugatások közt. Oda ment a király is megnézni, hogy mit ugat a kutya, de ő se látott semmit. „Már pedig – gondolta magában, – akárhogy mint, de itt valaminek lenni kell.” Bekiált a lyukon:

– Ki van, mi van ebben a boglyában?

Nem szóltak a gyermekek, mert nagyon meg voltak ijedve. Megint bekiáltott a király:

– Ki van, mi van ebben a boglyában?

Megint nem szólt senki. De már ekkor mérges lett a király:

[105.] – Ki van, mi van ebben a boglyában? szóljon, mert mindjárt belövök.

Erre aztán nagyon megijedt a kis lány, kibútt a boglyából, húzta maga után a kis őzikét is. A király kikérdezte, hogy hogy került, mint került oda? A kis lány elmondta az egész élete történetét, hogy akarták őket megölni; hogy szöktek el; hogy változott a kis öcscse őzikévé? A királynak nagyon megtetszett a kis lány, haza vitte a kis őzikével együtt, ráparancsolt az egész háza népére, hogy jól bánjanak velök.

Fel is nevededett a kis lány gyönyörűségesen, olyan szép hajadon lett belőle, hogy öreg ember szeme is megállott rajta; a kis őzike pedig mindig ott setlenkedett körülötte.

Egyszer – hogy történt, hogy nem, nem tudom megmondani – beleszeretett a király a lányba, el is vette feleségül. Nagy lakodalmat csaptak, Henczidától Bonczidáig folyt a sárga lé. Mikor legjavában foly a lakodalom, jön egy idegen ember, hoz egy nagy pecsétes irást, a mibe azt írta a szomszéd király, hogy neki most hadakozhatnékja van, azért álljon ki a síkra, ha van lelke! Mit volt mit tenni, elbúcsúztak egymástól nagy sírá[106]sok, rívások közt, elindult a király a háborúba.

Volt neki egy régi öreg gazdasszonya, arra bizta rá a feleségét, hogy vigyázzon rá, míg ő oda lesz. Hej pedig inkább bizhatott volna farkasra bárányt, verébre búzát, hogy őrizze meg, mint erre a vén boszorkányra a feleségét, aki megfojtotta volna a menyasszonyt egy kanál vizben, úgy haragudott rá. Azért haragudott pedig a vén csoroszlya, mert neki is volt egy ragyavert pofájú lyánya, azt akarta elvetetni a királylyal. Örült a vénasszony, mikor rábizta a király, gondolta magában hogy majd elteszi ő ezt láb alól.

Jó idő mulva a király elmenetele után, egy aranyhajú gyermekkel áldotta meg az isten a királynét, azért még jobban irigykedett rá a gazdasszony.

Egyszer egy szép reggel kimentek ketten, a királyné meg a gazdasszony a kertbe sétálni. Volt ott egy szép halastó, tele volt mindenféle arany ezüst hallal. A királyné amint ott nézegeti, amint ott nézegeti a szép kis halakat, egyszer megkapta hátulról a gazdasszony, bele lökte a vízbe.

A' királyné abban a' szempillantásban egy szép arany kacsává változott. A vén asszony nem vette észre, azt gondolta hogy bele fuladt.

Épen hét hónapja, hét hete, hét napja és hét órája volt, hogy a' király elment a' háboruba. Rá is gondolta magát, hogy biz ő meglátogatja már a' feleségét. Mikor haza ért, csak elő állott a' gazdasszony vele, hogy a' kis őzike ^{épen most} _{bele} taszította a' szarvával a' királynét a' vízbe: „mindig is modtam hogy nem kell itt megszívvelni azt a' czudar állatot.” A király nagy bubánatba esett. Egész áldott nap mindig sírt-rítt. Meg is mondta hogy nem lesz sokáig egy földél alatt az őzikevel, nem bánja ha elveszti is a' gazdasszony.

A szép királyné meg csak nem nyughatott, mindig csak a' kis fia után isett-visett a' lelke. Be is lopodzott éjszaka a' palotába arany kacsá képibe, ott szépen megfürösztötte a' kis fiut, bepolyálta, a' bölcsőbe lefektette<:>, akkor az ura ágyhoz ment rá borult az urára, úgy siratgatta [92v] végig-végig. Legutoljára a' kis őzike vaczkához ment: ^{Az}

„Élsz-e még kis öcsém?”

„Élek bizony kis néném; arany kés torkomnak, arany bödönce véremnek, maholnap megöl a' király gazdasszonya.”

Második este megint csak elment a' királyné arany kacsá képibe. Megfürösztötte a' kis fiát, végig végig siratta az urát, ekkor megint oda ment a' kis őzikehez:

„Élsz-e még kis öcsém?”

„Élek bizony kis néném; arany kés torkomnak, arany bödönce véremnek, maholnap megöl a' király gazdasszonya.

Harmad nap reggel a' kis őzike ^{meg akarták ölni, köszörülték is már neki a' kést}, azt a' gráciát kérte a' királytól, hogy hallgassa ki őtet utoljára, nem bánja ha azután megöleti is. A király megtette a' kívánságát. Azt kérdezte tőle az őzike, hogy nem vett-e az éjszaka valamit észre, mert az éjszaka ez s ez járt itt. A' király nagyon megörült neki, hanem csudálkozott rajta hogy hogy nem ebredt ő[föl [93r] mikor milyen ébren alvó. A kis őzike mondta neki hogy bizony azért nem ebredt föl, mert a gazdasszony minden este álomport tesz az ételébe mert tudja hogy oda jár az arany kacsá, aztán fél, hogy fölébred a' király. – A' király erre nagyon megharagudott: „Enyje, beste kurafia, majd tesztek én ezután erről.” A kis őzike nek mindjárt megkegyelmezett.

A királyné elmerült, de nem fulladt bele, hanem egy szép aranykacsává vál[107.] tozott, de ezt a gazdasszony nem vette észre, azt gondolta, bele fúlt, visszament a palotába, mint a kinek jó rendben van a szénája.

Eközben bevégezte a király a háborút, megverte az ellenséget, haza ment nagy diadallal. A gazdasszony elébe ment nagy sírva, ríva, elmondta neki, hogy az őzike éppen most lökte bele a királynét a halastóba, – olyan folyvást hazudott, mintha írásból olvasta volna – még azt is elmondta, hogy hogy történt, mint történt. A király nagy búbanatba esett, az őzike pedig úgy megharagudott, hogy kiadta a parancsot, hogy jövő vasárnapra meg kell ölni.

A szép királynénak pedig – aki arany kácsa képében uszkált a tóban – sehogy se' volt nyugta; mindig a kis fiu után ísett-vísett a lelke. Be is lopózkodt egyszer a palotába, szépen megfűröszttötte, bepólyálgatta a kis fiát, lefektette a bölcsőbe; azután odament az urához, azt végig végig siratta, de azt sirathatta, a nem ébredt fel, mert a gazdasszony álomport tett az ételébe. Legutoljára a kis öcsce, a kis őzike vaczkához ment:

– Élsz-e még kis öcsém?

– Élek bizony kis néném, arany kés tor[108.]komnak, arany bödöncze véremnek, maholnap megöl a király gazdasszonya.

Második este megint csak elment a királyné arany kacsa képében. Megfűröszttötte a kis fiát, végig-végig siratta az urát, de a' megint nem ébredt fel, mert a gazdasszony megint álomport tett az ételébe. Legutoljára megint a kis öcsce, a kis őzike vaczkához ment.

– Élsz-e még, kisöcsém?

– Élek bizony kis néném, arany kés torkomnak, arany bödöncze véremnek, maholnap megöl a király gazdasszonya.

Harmadnap vasárnap volt, meg akarták ölni a kis őziket, már köszörülték is neki a kést, akkor azt a gráciát kérte magának a királytól, hogy hallgassa ki őt négy szem közt. A király megtette a kívánságát, bevezette a maga szobájába; ott a kis őzike azt kérte tőle, hogy nem vett-e az éjjel valamit észre, hogy valaki járt körülötte, mert ez s ez volt itt. A király nagyon megörült neki, csak azon csodálkozott hogy nem ébredt fel, mikor ő olyan ébren alszik.

– Jaj felséges király – felelt az őzike – azért nem ébredt fel felséged, mert a gazdasszony minden éjjel álomport tesz az ételébe, [109.] mert tudja, hogy ide jár a nénikém arany kacsa képébe.

Este megparancsolta a' kocsisának hogy maradjon benne és őtet mérgeztse föl valahogy hogy ne eessen az ételből. Ugy is lett. Bennt maradt a' kocsis, mikor az étel szépen föl volt tálalva az asztalra, a' kocsis se kértett se' hallott, hirtelen megkapta az abroszt, lerántotta ételestől mindenestől. A' király ugy tettette magát, mintha nagyon megharagudott volna. Azt mondta a' kocsisnak, hogy a' mért ilyet cselekedett, egész éjszaka benne kell maradni az ő szobájába, aztán nem szabad neki lefeküdni. A kocsis szót fogadott, aztán benne maradt. A király megmondta neki titokban hogy a' helyett hogy a' gyertyát eloltaná, borítsa le a' kaptárral, a' mikor ő szóll, földje ki hirtelen. A mint meghagyta ugy is lett. Mikor éjszaka a' szép arany kacsza bejött a' szobába, először megfürösz[93v]tötte a' kis fiát, azután oda ment az urához hogy majd végi-végig siratja, hirtelen kidugta a' király a' kezét, a' dunya alól, megkapta az arany kacsát, mindjárt át változott egy olyan szép menyecskévé, hogy hétszerte szebb volt mint az előtt. A király megölelte megcsokolta, olyan nagy lakadalmat csaptak megint, hogy hét országra szolt a' hire. A királyné elbeszélte az urának a vén gazdasszony gonoszságát, hogy ő lökte a' vízbe, a' király annyira megharagudott, egy egy nagy hordót tele veretett vasszeggel, ugy hogy a' hegye befelé áltt, az öregasszonyt bele fenekeltette, akkor fölküldte egy nagy magas hegyre, onnan gurította le a' hordót, mikorra leért izré-porrá darabolódott ^{szurkálódott} a' vén asszony.

A kis őzikét valami ezerféle jófüvel bekenték, mindjárt szép gavallérrá változott, és boldogan éltek mig csak meg nem haltak, vagy talán még most is élnek.

A király mindjárt megkegyelmezett az őzikének, azután behívta a kocsisát:
– No Pista, te nekem mindig hű szolgám voltál, megtennél-e kedvemért egyet?
– Meg én felséges király gazdám. Hát mi lenne az?
– Csak az, hogy mikor behozzák a vacsorát, rántsd le az abroszt, ezért, meglehet, a képedre mászik a gazdasszony, de te avval ne gondolj.

Megigérte a kocsis, de meg is tette. Mikor fel volt terítve minden, csak ember kellett volna hozzá, aki meg egye, Pista se kérd, se hall, neki megy az asztalnak, mint a kinek elment a sütni valója, – lerántja az abroszt ételestül, mindenestül. A gazdasszony imhogy ki nem csikarta a két szemét, úgy neki ment, de Pista avval nem gondolt.

No ez eddig meg volt. Amint aztán kitakarodott a gazdasszony a szobából, meghagyta a király a kocsisnak, hogy maradjon bent nála, fedje be a gyertyát egy kaptárral (méhkas), ha majd aztán ő elkiáltja magát, kapja le róla hirtelen, addig pedig olyan csendesen viselje [110.] magát, mintha meghalt volna, akármit hall, lát, meg ne mozduljon. Evvel a király lefeküdt, tettette magát, mintha aludnék.

Egyszer szép csendesen megnyílt az ablak, berepült rajta az arany kacsa, gyönyörű szép királynévá változott, még százszor szebbé, mint azelőtt volt, megfüröszttette a kis fiát, bepólyálta, lefektette; azután oda ment az urához, hogy majd végig, végig siratja, de a király se volt rest, kiugrott az ágyból, magához ölelte, megcsókolta. Pista is hirtelen lekapta a kaptárt a gyertyáról, mindjárt világos lett, többet nem volt menekvése a szép királynénak.

Másnap nagy lakodalmat csaptak, hét nap hét éjjel mindig járták azt a hires tyúkverő kállai kettőst.

A vén gazdasszonyt pedig négy felé vágatta a király, s kiszégeztette a város négy sarkára.

A kis őzike baját is annyira szívére vette a király, hogy összegyűjtette a világ valamennyi orvosát, doktorát, azok aztán addig addig mesterkedtek, míg utoljára aztán csakugyan átváltoztatták olyan szép legénynyé, hogy keresni kellett párját.

[7.] A veres tehén¹

[12r] Egyszer hol vólt, hol nem vólt, vólt egy király meg egy kiralyné, vólt nékik egy igen szép kis fiok, Ferkónak hitták, anyira szerette az anyát, hogy soha el nem marat tőlle, akar hova ment, egyszer beteg let a kiralyné, mindég ott víraszt^{tot} az ágya előtt, még csak nem is evett bánatjába, egyszer meg halt a kiralyné, a kis Ferkót még a' házba se tudták be vinni mindég arra ment vólna a mere az annyát temeték.

Egyszer be megyen a király udvarába egy szép veres tehén, egyenesen be az istállóba, meg áll a jászol előtt, hogy kössék meg, a tehenész majd meg halt csudájába hogy mícsoda szép tehén az, be ment a királyhoz, hogy menyen kí néze meg milyen szép tehén jött az istállóba, mit csináljanak vele, a király azt parancsolta_{k[?]} had legyen ot, fejős tehének jó lesz.

Vólt abba a városba egy özvegy aszony, vólt neki három lyánya, ezek mindég csalogaták Ferkót magokhoz, adíg adíg csalogaták, hogy ugy megszerete őket Ferkó, hogy az apját adíg kérte míg csak rá nem lett, hogy vegye el az aszonyt, mikor a király haza vité a feleségét min^d_g járt másképen bántak Ferkóval, adíg sűteményel, kaláccsal, pecsenyével tartoták, de azután csak korpából sűtőtek neki kenyeret, a király magais olyan kegyetlen lett hozá, nem bánta akarhogy bának vele, a kiralyné csak a maga lyányaínak kedvezet, még a szélre|se vólt szabad ki menⁱ_{e[?]}, a szegény Ferko meg a cselédek kőszet lakot. [12v] mindég azon ígyekezet a mostoha anya, hogy veszese|el a fiut, hogy a lyányaíra maradjon az ország. de Ferkó mindég szebb színbe vólt mint az ő lyányai mert a veres tehén hogy láta milyen kegyetlenül bának vele, egyszer oda híttá magához, azt mon^d_g já nekí, „^fdes fijam, én vagyok a te anyád, azért változtam veres tehéné, hogy tápláljalak téged, ezután ne ed meg azt a korpa kenyeret, gyere ide minden délbe, jó ebéded lesz itt,“ akor min^d_g járt le húzta a job^b szarvát, olyan terítet asztal lett hogy a királyi palotába nem vólt olyan, soha. Ferkó csak el tátb[?]ota a száját, nem tudta a sok drág ételek kőzt, hogy melyékhez nyuljon; a veres tehén meg parancsolta nekí, mikor jól lakot, hogy megne mon^d_g já az anyának, mert ha meg tudják hogy ő a Ferkó anya, min^d_g járt meg öllik. a kis Ferkó sohase evet többet a királyi palotába mindég le ment az istállóba enni, nem győzték kenyérel, mindég járt az anyára, hogy a^d_g j on nekí kenyeret mert ő ehetnék,

1 A meseszöveg lejegyzője a kézírás alapján Arany Jánosné volt.

A VERES TEHÉN.

[III.] Egyszer volt, hol nem volt, volt a világon egy király meg egy királyné. Volt nekik egy igen szép kis fiok, Ferkónak hitták, ez annyira szerette az anyját, hogy mindig utána ment, akár hova ment az anyja, úgy annyira, hogy néha maga a királyné is megsokalta ezt a nagy szeretetet, rá rá kiáltott, hogy: „Mit csikókodol mindég utánam?” de ez se’ használt semmit, Ferkó megfogta az anyja ruháját,¹ el nem eresztette volna tán ha agyonütötték volna is. Egyszer beteg lett a királyné, Ferkó mindig ott virrasztott az ágya mellett, el nem lehetett onnan vinni se’ szép szóval, se’ fenyegetéssel, mikor pedig meghalt az anyja, a házban is alig tudták megtartani, mindég arra ment volna, a merre az anyját temették.

Volt abban a városban egy özvegy asszony, annak volt három lyánya, ezek mindég csalogatták Ferkót magukhoz, addig addig csalo[II2.]gatták, hogy Ferkó megszerette őket, addig kérte az apját, hogy vegye el az özvegy asszonyt, hogy a király utoljára rá lett, elvette. Hej szegény kis Ferkó nem is gondolta volna, hogy az ő jó állapotja olyan hirtelen roszra fordul; mert alig hogy haza vitték a mostoháját, mindjárt másképp bánt vele, addig mindig tömte belé a legjobb ételeket, aztán meg a korpa kenyeret is darabonként kéztől adta neki; a maga lányait tejbe-vajba fürösztötte, még a szélre se’ eresztette ki soha, szegény Ferkót meg kicsapta a cselédek közé, mindég ott lakott. A király az ország dolgával volt elfoglalva, nem igen gondolt rá, hogy mivel tartják a fiát, mit adnak neki enni? hej pedig ha tudta volna, hogy a felesége mindég azon mesterkedik, hogy mi módon veszithetné el Ferkót, hogy az ország az ő lányaira maradjon, – majd másképp vette volna ő is a dolgot!

Itt – lelkemadta – meg se’ gondolnák kelmetek, mi történt a dologból? Egy reggel bement a király udvarába egy szép veres tehén, ment egyenesen az istállóba, mint a ki tudja a járást, megállott a jászol előtt, csakhogy maga magának a szarvára nem kötötte a kötelet! A mindenesnek csak elállt szeme-szája, hogy [II3.] miféle Isten csudája tehén az; mit keres az ott? szaladt egyenesen a királyhoz, elmondta neki a dolgot. A király is megörült a mint meghallotta, mert már a felesége három nap óta azért nyelvelt rá, hogy kevés a fejős tehén; megparancsolta hogy kössék a többi tehén közé, ha nem akad gazdája, jó lesz ez is fejős tehénnek. Bekötötték

¹ Sajtóhiba; helyesen: *ruháját*

Egyszer azt mon^d_{g y}ja a lányainak a királyné „Ugyan mí dolog az, hogy ez a fiu olyan szép színbe van? tí mindég pecsenyével, kalácsal éltek, még ís csunyáb színbe vagytok, mínt ez a kólók.” alíg mondja ki megént jön Ferkó hogy ehetnék [13r] adjanak neki kenyeret, ^ada adnak nekí egy darab kenyeret, szalad véle egyenesen a ístállóba, azt mondja a' királyné az egyik lányának: „Ere^d_{g y} nézd meg hová teszí az a fatyu azt a sok kenyeret, a kisebbik lyánya ment, annak egy szeme vólt, a kőzbűlsőnek két szeme, a legg őregebiknek három szeme, most az egy szemű lyány szaladt, meg áll az ístálló ajtóba, azt mondja nekí a veres tehén<;>: „gyerebe te, kutyának a lyánya, hadd tarcsalak jól, de hund be elébb a szemed.” be hunyta a lyány a szemét, a jászolhoz ment, akor le huzza a veres tehén a szarvát, olyan terített asztal lett hogy a világon mínden féle drága ételek, ítalok vóltak rajta, ugy jól lakot a lyány hogy alig tudot be menni|ha kérdík tólléd oda be kínek hordja Ferko a kenyeret, megne mond, mert halálnak halálával halsz meg”,

hát az istállóba, pedig ez a tehén nem volt más, mint a meghalt első királyné, a Ferkó édes anyja, a ki azért ment veres tehén képében a királyi udvarba, hogy a fiát táplálja, mert látta hogy milyen rosszul bánnak vele. Már egynéhány napig ott volt, de még se' segíthetett a fián, mert az felé se' ment az istállónak; hanem tán egy hét mulva oda ment be egy délben, a maga ebédjét, a darab korpa kenyeret megenni. Az istállóban éppen senki se' volt, a kis Ferkó a mint észrevette, hogy senki se látja, elkezdett sírni, de oly keservesen, hogy az ellenség szíve is megesett volna rajta. A veres tehén a mint meglátta, mindjárt magához szóllította:

– Édes fiam – mondja neki – én vagyok a te édes anyád. Azért jöttem ide veres tehén képében hogy téged tápláljalak, mert láttam, hogy milyen rosszul bánnak veled. Ezután [114.] hát soha se' edd meg azt a rossz kenyeret, hanem add oda a kutyának, magad meg ha megéhezel, csak gyere ide, majd jóltartalak én.

Erre a szóra megfogta a jobb szarvát, lecsavarta, olyan terített asztal termett oda, hogy a királyi palotában se' volt párja soha. Ferkó istenesen jóllakott, azután kiment, de az anyja erősen ráparancsolt, hogy el ne mondja senkinek a dolgot, mert akkor akár mi úton-módon, de elveszítik mind a kettőjüket. Nem is szólt Ferkó senkinek, de az napságtól fogva olyan pirospozsgás fiu vált belőle, hogy párját kellett keresni.

A királyné sehogy se' tudta elgondolni, hogy mi dolog az, hogy Ferkó olyan egészséges, pedig egyebet se' kap, mint korpa kenyeret, az ő lányai mindig pecsenyével, kaláccsal élnek, még is csunyább színben vannak. A lányaitól is kérdezte, nem tudják-e ennek az okát? de azok se' tudták. Amint ott tanakodtak rajta, megint megy be Ferkó, hogy adjanak neki kenyeret, mert ehetnék; oda adnak neki egy darabot, Ferkó szalad vele egyenesen az istállóba. Azt mondja a királyné a legkisebb lányának:

[115.] – Eredj lányom nézd meg, hova teszi az a kölök azt a sok kenyeret?

Ennek a lánynak, a kinek azt mondta, csak egy szeme volt a homloka közepén, mert (azt még el is feledtem mondani) ez a három lány olyan csodálatos teremtese volt az istennek, hogy a legkisebbnek egy szeme volt, a középsőnek kettő, a legnagyobbak három.

Most hát az egyszemű ment le meglesni Ferkót, elment az istállóig, megállott az ajtajában; a mint a veres tehén meglátta rákiáltott:

– Gyere ide te kutyának a lánya, hadd tartsalak jól, de előbb hunyd be a szemed, majd ha kérdik oda bent, hogy ki ád Ferkónak enni, meg ne mondd, mert halálnak-halálával halsz meg, úgy se' tudnál semmi bizonyost mondani, mert be volt hunyva a szemed, nem láttál semmit.

mikor be ment kérni a királyné „hová hordja ^{az a} fatyu a kenyeret?” azt mondja a lány: „^Maga eszi meg, le úll a jászol mellé, úgy eszi majd meg fulad tőlle,” megínt be megyen Ferkó, megínt kenyeret kér, azt mondja a királyné a két szemű lányának, „^Ere ^{d j} ki lányom, több szemed van, jobban meg látod hová hordja az a [I3v] rosz fattyu azt a sok kenyeret,” kí megyen a két szemű lány, az is meg áll az ístálló ajtóba, azt mondja neki a veres tehén: „gyere be te, kutyának a lyánya, had tarcsalak jól tégedís, de hund be elébb a szemed,” be hunyta a lány a szemét, oda ment a jászolhoz, akor még pompásab asztalet, a lány majd ^{só}balványá változott, ugy jól lakot hogy majd ki pukant, kérdé tőlle az anya: „hát lányom mit látál?” „nem látam én semítt, csak azt, hogy ugy tőmi az a fattyu a korpa kenyeret, majd meg fulad tőlle,” mert neki is meg parancsolta a veres tehén, hogy meg ne me ^jrje mondaní, oda ben^ta mít látot, azt mondja a három szemű lány, majd kí megyek én, nekem három szemem van: jobban meg látom én, „^jól van lányom ugyis te vagy a ^jleg okossabb” Kí megyen a három szemű lány, meg áll az ístálló ajtóba, azt mondja a veres tehén: „gyere be te kutya, kutyának a lyánya, lakjál jól már te is egyczer, de be hund a szemed,” be hunyta a lány a két szemét a melyík előll vólt, de a tarkóján vólt egy, azt nyítva hagyta, oda áll a veres tehén mellé, látja hogy le huza a jobb szarvát, olyan pompás terített asztalet, hogy nem vólt a világon olyan drága étel, a mít ott nem látot vólna, jólís laktak Ferkóval együt, de alíg várta hogy be menyen az anyához míndent el mondaní. még nagy hazugságokatis tóldot hozá, ugy monta elő: „^jaj édes anyám, nem csuda hogy Ferkó olyan szép, [I4r] ^{hogy} szeb^b színbe van mint mink, sokal tőbb^b jót eszik ő mint mink, nemis halotuⁿk mínk hírértsem azoknak a drága ételeknek meg italoknak, a mivel Ferkó éll, az a veres tehén, a ki a minap ide jött, a meg halt királyné, Ferkónak az anya, azért támadt fel, hogy láta milyen kegyetlenül bánunk Ferkóval, veres tehéné változott, ugy jött be a palotába, már most ő ta^ttja a fiút, csak a job^b szarvát huza le, olyan terített asztalet terem belőlle, hogy sohase látot olyat édesanyám,, a kís Ferkó a a kulcs lyukon halgatózot, azt mondja a királyné, „^No mihelyt haza jön apád a háboruból, min ^d járt meg öletem, a tehenet, betegé tesztem magam, ad^dig meg nem gyógyulok, még a veres tehén szívéből nem eszem”

Jóllakott a lány, hogy alig birt mozogni, azután felment az anyjához. Kérdezték tőle, hogy mit látott, de nem merete megmondani, csak azt mondta, hogy maga eszi meg Ferkó a kenyeret, leül a jászol mellé, úgy eszi, hogy majd megfúlad tőlle.

Azt mondja a királyné a középső lányának, a kinek két szeme volt:

[116.] – Eredj le te lányom, több szemed van, hátha többet látnál.

Lement a középső lány is, ez is megállott az istálló ajtóban, ezt is behítta a veres tehén: „Gyere be te kutyának a lánya, hadd tartsalak jól téged is, de előbb behunyod a szemed, hogy semmit se láss, ha pedig odabent valamit meg mersz mondani, halálnak-halálával halsz meg, úgy se’ tudsz semmi bizonyost, nem látsz semmit.”

Tele ette magát ez a lány is, hogy majd kipukkadt, azután felment, de odafent ez se’ mert mást mondani, csak azt mondta, hogy maga Ferkó eszi meg mind azt a kenyeret. Megszóllal erre a legöregebb lány, a kinek három szeme volt:

– Édes anyám, majd lemegyek én, nekem három szemem van, jobban észreveszek akármit.

Az anyja azt mondta rá, hogy nem bánja, ha le megy is, lement hát a lány. Megállt az istálló ajtóban, a veres tehén behívta ezt is:

– Gyere be te kutyának a lánya, hadd tartsalak jól téged is, de először hunyod be a szemed.

A lány behunyta a két szemét, de a har[117.]madikat, amely a tarkóján volt, nyitva hagyta. Oda áll a veres tehén mellé, hát látja, hogy lecsavarja a jobb szarvát, mindjárt olyan terített asztal kerekedik oda, hogy nem volt párja széles e’ világon. Jól lakott a lány, mikor fel akart menni, erre is ráparancsolt a veres tehén, hogy meg ne merjen oda bent mondani semmit, de hiába volt az erős parancs, mert a lány, hogy mindent látott, alig várta, hogy fölérjen a palotába, mindjárt elmondta az anyjának töviről-hegyire a dolgot.

– Jaj édes anyám nem csuda, hogy Ferkó olyan egészséges, olyan ételekkel italokkal él az, a miknek mi még hírét se’ hallottuk, csak a jobb szarvát csavarja le az a veres tehén – a ki pedig nem is tehén, hanem a Ferkó édesanyja, az első királyné, – mindjárt olyan terített asztal terem a jászol elébe, a milyet még soha se’ látott édes anyám. Ferkó csak úgy turkál a sok drága ételek közt; hanem már most azon gondolkozzunk, hogy veszítsük el azt a veres tehenet, mert ha azt meg nem öletjük, a nyakunkra neveli ezt a kölköt.

Megijedt a királyné, a mint ezt meghallotta, gondolkozóba esett, hogy miképen kellene elveszíteni a veres tehenet, azt tudta, hogy az [118.] urának nagyon kedves állatja, nem egy könnyen lesz rá hogy levágják, addig gondolkozott, míg kitalálta avval a furfangos eszivel.

mikor ezt meg hallotta Ferkó, majd ki üttötte a nyavaja, úgy meg ijett, szaladt egyenesen az anyához; el mondta mit beszéltek oda bent, úgy sírt alig tudta el mondani, azt mondja az anya: „^Nrijál fi_jam, a jó isten gondodat viseli, de mégis azt mondom én neked, hogy mikor a mészárosot ide híják hogy vágjon le, kérjed apádat hogy a bárdot adják oda neked, hogy te vágjál főbe; ha nem akarják oda adni, mind adig szaladok előre, hátra, meg nem állok nekik, még oda nem adják, mikor a bárdot a kezedbe veszed, jőj mellém, én meg állok mint egy tőke, akkor hajítsd el a bárdot, ugor^{d j}_{g y} a hátamra, majd el megyek én veled, hogy soha se látnak többé.

Haza jön a király egyczer a háboruból, a feleségét nagyon beteg találja, még a doktorok is azt monták, nincs remények hozzá, azokatís meg tanította az aszony mit mondjanak, a király nagyon bus vólt, jöt ment, nem lelte helyét, hogy már megínt meghal ez a felesége ís, Egyszer egy reggel be hivatja magához a királyné, azt mondja neki, „^Az éjel azt álmodtam, hogy ha [14v] anak a veres tehének a szívéből ehetném, a ki a minap ide jött, min^d_{g y} járt meg gyógyulnék, de ha aból nem ehetem harmadnapra meg halok,” azt mondja a király: „óh kedves feleségem, ha csak az a baj, ugy min^d_{g y} járt le vágatom, küldök mészárosért,” a kis Ferkó nagy jajgatva szaladt az istállóba, hírt adni az anyának, vigasztalta az anya hogy ne busuljon, csak ugy tegyen ahogy mondta.

Hát egyczer jönnek a mészárosok, a sok szelíndeke, kí vezetik a tehenet, de sehogyse tudtak közel meni hozzá, ugy öklelözöt, meg szaladgált, kérte Ferkó az apját, hogy had űse le ő neki meg áll. majd meg lásák, elejinte meg se hallota a király, de Ferkó nem hagyot békét egyre kérte, egyszer azt mondja a király a_z vágó legényeknek, „^No adjátok oda azt a bárdot, nézűk mire megyen

– No lányom – mondta a legnagyobb lányának – úgy gondoltam ki a dolgot, hogy én most nehéz betegnek tettettem magam, majd ha az uram haza jön a háborúból (mert éppen háborúban volt a király) majd próbál meggyógyíttatni, de én addig fel nem kelek az ágyból, míg a veres tehén szívéből nem ehetem.

Mikor azt beszélte a királyné, a kis Ferkó éppen ott hallgatódzott a kulcslyukon, leszaladt nagy ríva a veres tehénhez: „Jaj édes anyám, ezt meg ezt beszélnek odafent.” Feleli rá az anyja: „Soha se sírj azon édes fiam, jó az isten jót ad, majd gondodat viseli, de nem is hagyom én magam levágni, hanem tudod, úgy tégy, hogy mikor ide hívják a mészárosot, hogy engem levágjon, kérd az apádat menyre-földre, hogy engedje meg, hogy te vágj le, ha nem akarja megengedni, én nem hagyom megfogni magam, úgy aztán majd csak megengedi, akkor te gyere mellém, emeld fel a taglót, de ne üss rám, hanem hajítsd el messzire, magad meg pattanj fel a hátamra, úgy elviszlek én, hogy soha se' látnak többet ezek a kutyák.

[119.] Csakugyan úgy történt a dolog, a mint előre kicsinálták. Hazajött a király a háborúból, nagy betegen találta a feleségét, megijedt szörnyen, hogy már ez is meghal, mindjárt összehívatta az ország minden doktorát, borbélyát, bába asszonyt, minden kuruzsló öreg asszonyt, minden hetedik gyermeket, ha hogy tudnának rajta segíteni. Gyógyították volna is ezek a királynét mindenféle orvossággal, de nem lett semmi láttatja.

Egy reggel behivatja a királyné az urát magához:

– Hej kedves uram – mondja neki – megálmodtam ám az éjszaka, hogy mitől gyógyulnék meg, de meg se' merem mondani, mert tudom, úgy se engeded megtenni, pedig ha abból nem ehetem, harmadnapra meghalok.

– De hogy nem engedem meg kedves feleségem, a mi csak hatalmamban áll, mindent megteszek, csak te meggyógyulj. Mi lenne hát az, a mi javulásodra szolgálna?

– Nem más, mint a veres tehénnek a szíve, ha abból csak egy falatot ehetném, mindjárt meggyógyulnék.

– Oh ha csak az a baj, mindjárt levágotom azt a veres tehenet, délre el is lesz készit[120.]ve a szíve, biz ennek kár is volt olyan nagy feneket keríteni.

El is küldött a király mindjárt mészárosokért. Oda mentek a mészárosok, kiverték a tehenet az udvarra, amint kiértek, elszabadult a tehén, sehoggy se tudták megfogni, szaladgált, öklelődzött, meg nem állott egy szempillantásra se'. A kis Ferkó odament az apjához, elkezdte kérni, hogy adassa oda neki a taglót, majd meglátják, neki megáll; a király eleinte rá se' hederített, hogy mit beszélt a fia, de hogy látta, hogy a vágólegények sehoggy se' birnak a tehénnel, oda szólt nekik:

– Ugyan adjátok oda azt a taglót ennek a gyermeknek, hadd lássuk mire megy vele.

el veszi Ferkó a bárdot, közeledik a tehénhez, úgy meg áll mint a tőke, tele volt az udvar nézőkkel, hát csak el ált szemek, szájok úgy el bámultak, míkor fel emelte Ferkó a bárdot, azt hiték hogy már ütötte, hát el hajítja a bárdot, fel ugrik a hátára, úgy el szalad^t vele a veres tehén, hogy sohase láták többet hijába mentek ló hátas emberek utána, még nyomába se hágtak.

²Atól az órától foga mindenbe szerencsétlen let a király, mindene el pusztult, regemetjét meg verték, elpusztították gujájaji, ménesei, mínd el döglőt, a milye csak volt mindenének vége let, az asszonyis pusztította, a három nagy lyányis prédálta, szóval mikor a kís Ferkó el ment a királyi háztól, az isten áldása is ott hagyta, földön futó let a király, s a roszt királyné is a lyányaival egyűt

A veres tehén, pedig ment, mendegélt hetedhét ország elen, mind adig ment, míg ^[1]érdig érő fűvet nem [15r] talált, ott meg állot, azt mondja a kís Ferkónak, „^No édes fiam, légy itt, én majd el megyek egy kis dólgom van, azt el végzem, ha valakí keres, mond meg nekí, el mentem, zöld sásnak, zöld sás idejébe, zöld sast enni nesze egy síp, fud meg, míndjárt ha bajod lesz, én mín ^dg y járt itt leszek”, alig ment el az anya, midjárt ott termett egy nagy farkas, „^No te kutya, hol van az a k... anyád,?” „El ment zöld sásnak, zöld sás idejébe zó^[2]d sást eni”, „^No ha hazza jön, mond meg, hólnap én velem a réz hídra jőjön vi_jaskodni”, mihelyt el ment, mindjárt meg futta Ferkó a sípot, ott termet az anya, „^No fiam mí bajod?” „Hát itt volt egy nagy farkas, azt monta hólnap ő vele, a réz hídra menyen kend vi_jaskodni. <, > „Had beszéljen ráse halgatok, megént el megyek mert még nem laktam jól, alig ment el, megínt ott termet egy nagy medve. „Te kutya, hol ^{van} van az a k... anyád,?” „El ment zöld sásnak zöld sás ^{idejébe zöld sást eni}”, „^No ha hazza jön mond meg, hólnap én velem az ezüst hídra jőjön vi_jaskodni, meg futa Ferkó a sípot, ott termet az anya, hát fiam mí bajod?” „Itt volt egy nagy medve, azt monta hólnap ő vele az ezüst hídra menyen vi_jaskodni.” „^Arase halgatunk még megínt el megyek dólgom van még,” de alig ment el megínt ott termet egy nagy dühös oroslány, „^Note kutya, k...nak a fatya, hol van az a csatragos anyád?” „^El ment zöld sásnak zöld sás idejébe, zöld sás eni,”

2 A bekezdés első három sora mellett a bal margón tintával írt kereszt.

A kezébe veszi Ferkó a taglót, közeledik a tehénhez, hát úgy megáll, mint egy tőke, meg se' mozdul; elbámult mindenki, hogy mi lesz már ebből? Ferkó egészen mellé ment a tehénnek, felemelte a taglót, már csak várták, hogy hogy üti le a tehenet, hát hirtelen elhajította a taglót, felpattant a veres tehén hátára, úgy elnyargalt rajta, hogy soha se' látták többet. Hiába nyargaltak utána lóhátas emberek, még csak nyomába se' hághattak.

Ettől az órától kezdve mindenben szeren[121.]csétlen lett a király, a regiment-jét megverték, elpusztították, gulyája, ménese mind eldöglött, a mije csak volt, mindenének vége lett, az asszony is pusztította, a három eladó lány is prédálta, egy szóval mikor a kis Ferkó elment a királyi háztól, az isten áldása is ott hagyta, földönfutóvá lett a király is, a királyné is lyányaival együtt.

A veres tehén pedig ment, mendegélt hetedhét ország ellen a kis Ferkóval, mindaddig ment, míg a király országából ki nem ért, ott aztán megállott, leszál-lította Ferkót a hátáról.

– No fiam, – mondta neki – te maradj itt, én elmegyek egy kicsit legelni, mert éhes vagyok, ha addig keres valaki, mondjad neki, hogy elmentem zöld sásnak zöld sás idejében zöld sást enni, ha pedig valami bajod lenne, nesze itt van ez a síp, ezt fúdd meg, mindjárt itt termek.

Elment a veres tehén, de alig hogy elment, mindjárt ott termett Ferkó mellett egy nagy farkas:

- No te kutya, hol van az a k... anyád?²
- Elment zöld sásnak zöld sás idejében zöld sást enni.

[122.] – No ha hazajön, mondd meg neki, hogy holnap én velem a rézhídra jőjjön viaskodni.

Mihelyt elment a farkas, mindjárt megfúttá Ferkó a sípot, ott termett az anyja:

- No fiam mi bajod?
- Hát itt volt egy nagy farkas, kereste kendet, azt mondta, hgy³ holnap ővele a rézhídra menjen kend viaskodni.
- Hadd beszéljen, rá se' hallgatok, hanem még egy kicsit elmegyek legelni, mert még nem laktam jól.

Alig ment el, megint ott termett egy nagy medve:

- No te kutya, hol van az a k... anyád?
- Elment zöld sásnak zöld sás idejében zöld sást enni.

2 Eufemizmus; *kurva*.

3 Sajtóhiba; helyesen: *hogy*

„^No mond meg ha ezer lelke van is meg kel halni, hólnap az arany hídra jőjön ví_jaskodni.” [15v] meg fuja Ferkó a sípot, nagy sárosan, el fáradva oda megyen. „^No fiam megint baj van?” „baj bizony, itt vólt egy nagy dúhős oroszlány, azt monta, hólnap ő vele az arany hídra menyen kend ví_jaskodni, ha ezer lelke van is meg kel halni”, „No édes fiam már most meg kel halnom, mert ezel a nagy állatal nem vívhatok meg, de majd ha kí menyüik az arany hídra, gyere kí te és álj meg a híd mellett, mikor leg joban ví_jaskodunk, aztán már min^d járt meg győz, el hajítom a job^b szarvam’, te meg kapd fel, de belé ne néz, míg valamí várost nem érsz, akkor álj meg alata, néz belé<,>.” ^Azután el bucsuczot a fiától. Kí mentek az arany hídhhoz, már akkor ott várta az oroszlány, sokáig bírkoztak, míg meg győzték egymást, utóljarais az oroszlány győzte meg, akkor hajitota el a szarvát mikor már min^d járt meg győzte az oroszlány, fel kapta Ferkó, míndég szaladt még egy város alá nem ért, akkor belé nézet, oly nagy nyáj juha lett hogy nem látta szélét hozsát

^d ^e nagy baja ^{volt} ^{[?] [?]} szeg énynek vele, míndég azon tör|é a fejét mit csináljon azal a sok juhval, ki őrzy azt meg; ő nem bír vélek, meg nem is tud hozá,

amínt így töprönkődik, oda megyen egy kutya, azt mondja Ferkónak: „fogadjon meg engem juhasznak, meg őrzöm én ezt a nyájat<,>.” „^Nem bánom, mít kérsz?” „mít ád gazduram?” „azt adok a mít kérsz,” [16r] „Ha meg engedi gazduram hogy meg egyem hat juhát, akkor be szegődök<,>.” „^No nem bánom.”

– No ha haza jön, mondd meg neki, hogy holnap én velem az ezüsthídra jöjjön viaskodni.

Megint megfúttá Ferkó a sípot, ott termett az anyja:

– No fiam mi bajod van megint?

– Hát itt volt egy nagy medve, kereste kendet, azt mondta, hogy holnap övele az ezüst hídra menjen kend viaskodni.

– No fiam csak ennél nagyobb bajt ne ad[123.]jon az Isten soha, akkor még jó lesz. Hanem még egy kicsit elmegyek, mert még se' laktam jól.

Alig hogy elment, ott termett egy nagy dühös oroslán.

– No te kutya, k...nak a fattya, hol van az a csatragos anyád?

– Elment zöld sásnak zöld sás idejében zöld sást enni.

– No ha haza jön, mondd meg neki, hogy itt voltam, de most ha ezer lelke van is, meg kell neki halni, holnap én velem az aranyhídra jöjjön viaskodni.

Megfújja Ferkó a sípot, ott terem a veres tehén nagy sárosan, elfáradva:

– No fiam megint baj van?

– Baj bizony édes anyám, itt volt egy nagy dühös oroslán, azt mondta, hogy holnap övele az aranyhídra menjen kend viaskodni.

– No fiam ha az is ellenem van, akkor meg kell halmom, mert avval a dühös állattal nem birok, de majd ha kimegyünk holnap az aranyhídhoz gyere ki te is, állj meg a híd mellett, mikor majd én látom, hogy csakugyan felülkerekedik az oroslán, elhajítom a jobb szarvam, te azt kapd föl, szaladj el vele, de bele [124.] ne nézz, mig valami nagy várost nem érsz, ott aztán bele nézhatsz, majd meglátod mi lesz belőle!

Másnap elbucsúztak egymástól, kimentek nagy szomorúan az arany hidhoz, már akkor ott várta őket az oroslán, összecsaptak a veres tehénnel, sokáig viaskodtak, utoljára is az oroslán kerekedett felül, akkor a veres tehén elhajította a jobb szarvát, Ferkó felkapta, szaladt vele, mig egy város alá nem ért, ott bele nézett, hát – hiszik nem hiszik kendtek – olyan nagy juhnyáj jött ki belőle, hogy nem látszott széle-hossza. No'iszen meggyűlt vele szegény Ferkónak a baja, nem tudta, hogy mit csináljon avval a sok juhval, maga nem tudott velök bänni, juhásza meg nem volt. Amint így töprenkedik, oda megy hozzá egy nagy kutya, azt mondja neki.

– Látom gazduramnak nincs juhásza, fogadjon meg engem, majd megörzöm én a nyáját.

– Nem bánom – feleli Ferkó – hát mit kérnél?

– Ha megengedné gazd'uram, hogy hat juhát megegyem, akkor beszegődném.

– No nem bánom, hanem aztán hűségesen szolgálj.

hozzá fogot az evéshez a kutya, de mikor a hatodíkat ette vólna, kipukant, megént busult a szegény Ferkó, hogy mít csináljon, megént maga maradt.

A mínt így gondolkozik, oda megyenegy farkas, azt mondja: „^aAzt halotam níncsen juhásza, gazduramnak, ha meg fogadna, be szegődném<,>.” „^mMeg bíz én, de mít kérsz, csekéjséget, csak azt kérem, hogy mikor leg jobb kedve lesz, adja nekem a fejét, mit vólt mít tenni, kentelen vólt vele meg ígérte, azt gondolta, ki tudja azt, míkora lesz nekem jó kedvem, a farkas nagyon hűségesen őrizte a nyáját, nem lett egy híjja se, Ferkó pedig, be járt a városba mulatni,

Lakot abba a városba egy igⁿ igen gazdag király, vólt neki egy nagyon szép lyánya, meg látta azt Ferkó az ablakba, ugy meg szerette hogy nem tudot még aludni sem, már pedig nagyon fel gazdagodot a sok juhból, de azal se gondolt már, nem bánta ha mínd meg eszi is a farkas a nyáját,

Egyczet bált adot a király, Ferkót is meg [16v] híták, el ís ment, fel öltözöt a leg szeb ruhájába, mikor be ment a bálba minden ember őttet nézte, mínden ő róla beszélt, hogy milyen szép, ugyan kí lehet az? minden azt kérdezte, jaj be szép jaj be szép, a sok herczeg kisaszonyok mind azt kiábálták.

Ferko a mínt be ment, egyenesen a szép király kisaszonyhoz ment, kőszönt, ugy meg szerette a király kisaszony m^{ingy} indjárt a mínt meg láta, hogy m^{ingy} indjárt be ment a királyi atyához meg kérdezni, hogy kí az a szép idegen, de a király sem tudta,

^aAkor éjczaka ugy meg szereték egy mást hogy fel fogaták egy másnak, hogy sohase hagyák el egymást, el beszélte Ferkó az egész élete történetét, hogy ő ís király fia vólt meg míndent|a mi csak vele történt.

Más nap ősze ís eskütek, nagy lakadalmat tartotak, de míkora leg joban mulatak be topan a fa^{j[2]} kas, jelenti magát hogy itt van, mondja a vőlegénynek hogy érte jött, akkor jutot eszébe ferkónak hogy oda ígérte magát a farkasnak, mikor meg fogadta,

nagyon meg íet ő ís, a szép menyaszony ís, [17r] szaladnak az apjokhoz, nagy ríva, el monták hogy milyen nagy baj|van, az apjok neveté őket, „ⁿNe féljete, semmit, majd kí fizetem én farkas uramat.”

Vólt az udvarba, kílencz nagy kutya oda adtak nekík kílencz buza kenyeret, jól tartoták őket nagyon, akora a király kí hí^v a az udvarba a kutyákat, rá uszitota a farkasra, sokáíg küzdötek, alig birtak azal az egy farkasal, olyan kí tanult vólt, utoljára mégis meg győzték, széjel tépték, akora be ment a király nagy őromel még egyczet olyan nagy lakadalmat csaptak. a király által atta a királýságot a vejének meg koronázták, Ferkót és, a király kisaszonyt ís, ők letek az uralkodók az országba, még má,ig ís élnek ha meg nem haltak.³

3 A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi.

[125.] Hozzá fogott a kutya az evéshez, de mikor a hatodikat ette volna, kipukkant; megint juhász nélkül maradt Ferkó. Különben is nagyon szomorú volt szegény, hogy így magában maradt, senkije sincs a kerek ég alatt, e' meg még jobban elvette a kedvét. A mint ott búslakodik, odamegy hozzá egy farkas.

– Ejnye de szomorú gazd'uram, mondja neki.

– Bizony hé nem is lesz nekem jókedvem ebbe' az életbe' se' soha, látod most sincs juhászom, a kire ezt a nyáját bizhatnám.

– A' bizony nagy baj, hanem tudja mit gazd'uram? gondoltam én egyet: azt mondja kend, hogy soha se' lesz többet jó kedve, én hát beszélgetem juhásznak, meg is őrzöm a nyáját hűségesen, ha megigéri kend, hogy mihelyt legelőször jókedve lesz, nekem adja a fejét.

– Itt a kezem – felelt rá Ferkó, mert maga is azt gondolta, hogy neki már nem is lehet soha többet jó kedve.

Attól az órától fogva a farkas őrizte a nyáját hűségesen, mert úgy gondolkozott, hogy majd csak lesz egyszer a gazdájának jó kedve, akkor aztán megeshi, a nyáj is őrá marad; [126.] Ferkó pedig eladott egy jó csomó juhot, az árából nagy palotát csináltatott, élt a nagy uraságban.

Lakott abban a városban egy igen gazdag király, nem volt neki több gyermeke, csak egyetlen egy gyönyörűséges szép lánya. Ez a király egyszer nagy bált adott, Ferkót is meghívta bele. El is ment Ferkó: csináltatott magának egy öltöző aranypaszomántos ruhát, azt magára vette, úgy ment el. Mikor belépett az ajtón, mindenki rábámult, a sok herczegkisasszony mind azt suttozta egymásnak, hogy még ilyen szép legényt nem látott; de Ferkó rájuk se nézett, hanem ment egyenesen a királykisasszonyhoz, tánczba húzta, táncz után meg beszédbe eredt vele. Elmondta neki az egész élete történetét, hogy ő is királyfi, meg mindent, a mi csak vele történt, s úgy annyira beleszerettek egymásba még akkor este, hogy felfogadták, hogy soha többet el nem hagyják egymást.

Másnap meg is kérte Ferkó a királytól a lányát, az beleegyezett, megesküdtek, nagy lakodalmat csaptak. Hanem mikor legjobban mulatnak, betoppan a farkas, mondja, hogy ő a vőlegény fejéért jött, akkor jutott Ferkónak [127.] eszébe a fogadása, nagyon megijedt ő is, a menyasszonya is, szaladtak nagy ijedten a királyi apjokhoz, elmondták neki a dolgot. A király nagyot nevetett rajta:

– No csak maradjatok itt, majd kifizetem én farkas uramat; avval kiment, volt neki kilencz nagy komondora, azoknak oda adott kilencz búza kenyeret, mikor megették, ráuszította őket a farkasra, úgy széttépték, mint a semmit.

Akkor megint nagy lakodalmat csaptak, még most is élnek, ha meg nem haltak.

[8.] [Cím nélkül]¹

[76r] Egyszer volt hol nem volt, volt egy királyfi, az a királyfi ki ment az erdőre vadászni, a mint ott vadász^katott, egy vén aszony ment a kutra, s éppen szembe jött a királyfival, a királyfi el kezdett hajigálni a vén aszony korszója felé, azt mondja a vén aszony: „Ne hajigálgjon felséges királyfi, mert ha el töri a korszómat, malyd meg lássa hogy ebből az erdőből vesz feleséget.” de a király nem halgatott rá, csak hajigált, megint mondja a vén aszony: „Ne hajigálgjon a felséges királyfi, mert ha el töri^{kjzj} a korszómat, meg majd meg lássa, hogy ebből az erdőből vesz feleséget.” a királyfi csak tovább hajigált, megint mondta a vén aszony, de nem használt semit, egyszer ugy oda haitot a királyfi, hogy mindjárt el tört mind a három korszó. „No felséges királyfi, – mondá a vén aszony, – malyd meg lássa, hogy a^abból az erdőből vesz feleséget.” a királyfi csak nevette, gondolta hogy hogy venne ő ebből az erdőből feleséget. ha csak valami medvét, vagy farkast el nem vesz.

Ment aztán a királyfi belyebb, belyebb, egyszer meg talált egy szép kis pálczát, gondolta a királyfi magába: „Le vágom jó lesz ostor nyélnek.” a mint le vágta, ki^{ugrott} lépett belőle egy gyönyörű szép király kisaszony, el kiáltotta magát; „Vizet, vizet, mert mindjárt meg fülök”! kipkededt, kapkododt, mindenhez, de nem tudodt vizet keríteni, a szép kisaszony, mindjárt meg fuladt, akor^{bu} nagyon busult a királyfi, haza vitte a szép kisaszonyt és el temetette, egész éjszaka nem tudodt aludni, mindég azon gondolkozott, hogy mért nem volt ő nála víz. Másnap megint ki ment vadászni, aztán akor is még nagyon szomoru volt, le tette a puskáját, el kezdte azokat a kis fákat le csapkodni a bicskájával, de ő azt se tudta hogy mi csinált ugy el gondolkozott.

¹ A meseszöveg lejegyzője a kézírás alapján Arany Juliska volt. Tollal a cím helye aláhúzva. A szöveg első oldalán cím nem szerepel, ám a 8rv. oldalon (a lejegyzőtől eltérő személytől származó) ceruzás címjavaslatok olvashatók: *A tündérkisaszony és a cigánylyány vagy A királyfi és 3 tündér kisaszony*. Ezek a sorok Arany László fiatal felnőttkori írására emlékeztetnek.

A TÜNDÉRKISASSZONY ÉS A CZIGÁNYLYÁNY.

[128.] Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy fiatal királyfi. Ez a királyfi egyszer kiment az erdőre vadászni; amint ott vadászgatott, arra ment egy öreg asszony a kútra, három korsó volt a karján. A királyfi amint meglátta, mért mért nem, elkezdett felé hajigálni, hogy majd eltöri a korsóját.

– Ne hajigáljon a felséges királyfi – mondja neki az öreg asszony – mert ha eltöri a korsómat, majd meglássa ebből az erdőből vesz feleséget.

A királyfi rá se hallgatott, csak hajigált; megint mondja neki az öreg asszony:

– Ne hajigáljon a felséges királyfi, mert ha eltöri a korsómat, majd meglássa ebből az erdőből vesz feleséget.

De a királyfi csak tovább hajigált, egyszer aztán úgy oda talált vágni egy darab követ, hogy eltört mind a három korsó.

[129.] – No felséges királyfi – mondja az öreg asszony – most már majd meglássa, ebbe az erdőbe házasodik, ebből vesz feleséget.

A királyfi csak nevette, gondolta magában, hogy mi bolond beszéd az már, hogy ő ebbe az erdőbe házasodik, ha csak valami medvét, vagy farkast nem vesz el.

Ment aztán az erdőbe beljebb-beljebb, egyszer meglátott három szép kis árva-tölgyfát egymás mellett, egy töről fakadva. Szép egyenes volt mind a három, a királyfi nagyon megszerette, „milyen jó lesz mind a három ostornyélnék” – elővette a bicskáját, levágott egyet közülök. Hát amint levágta, kilépett belőle egy gyönyörű szép tündérekisasszony, de olyan a milyet még emberi szem nem látott; elkiáltotta magát fuldokló hangon:

– Jaj vizet – vizet, mert mindjárt megfúlok!

A királyfi kipkedett-kapkodott, de biz egy árva csepp vizet se tudott keríteni, ott fuladt meg szeme láttára a gyönyörű tündérekisasszony. A királyfi bánatában végig-végig siratta, de hiába! az már többet fel nem támadt; mit volt mit tenni? ölbe vette a szép halottat, haza vitte, eltemettette nagy pompával.

[130.] Másnap bú-elfelejtésül megint kiment vadászni. Amint vadászgatott, megint oda tévedt, ahol a három kis árva-tölgyet találta, de már csak kettő volt, azok is szomorúan egymásra hajoltak, mintha búsulnának.

– Veszett fejszének a nyele fordul, – gondolta a királyfi, – levágom ezt a kettőt ostornyélnék, úgy se vettem hasznát annak amit tegnap levágtam.

egyszer a' mint le vágot egy szép kis fát, ki ^{ugrott}lépett belőle egy meg hétszerte szebb lány mint az első volt, az is el kiáltotta magát, „Vizet, vizet, mert mindjárt meg fulok.” a' király [76v] ^{enek}most se tudot ^{neki}adni, a' kisaszony mindjárt meg halt. akkor még jobban el szomorodot a' királyfi, még ritt is buvába, haza vitte a' kisaszonyt, othon el temetette, ^{Más}Harmadnap már az inasával vitettet ki egy kanta vizet az erdőbe, maga meg indult, ^{elől, utána meg ment az inas} meg talált egyszer aztán egy szép kis pálczát, be vágta, hát ki lépett belőle egy gyönyörű tündér király kisaszony, csupa merő fehérbe vólt öltözve, a' fehér ruha pedig ki vólt varva aranyal, ezüstel, maga pedig ezer^tszerte szebb volt mint a' másik kető, a' király fi malyd meg halt csudálkozásába, hogy hogy lehet a' világon ilyen szép teremtés, a' kisaszony el kiáltotta magát: „Vizet, vizet, mert mindjárt meg fulok.” az inasnál volt egy pohár is, abba hirtelen tóltötek, a' kis aszony két pohár vizet ivott meg, ^{akor}mindjárt nem lett semi balya, a' királyfival nagyon meg szer^{et}ék egymást, mindjárt örök hűséget esküdtek egymásnak, akkor el beszélte a királyfi, hogy ő kicsoda, micsoda, azután ^avezette a' királyfi a' lányt ^akezénél fogva, hanem a' lány nagyon gyenge volt nem tudot mení, azt mondja a ^{z inas}királynak: „No édes szivem szép szerelme, te az enyém, én a' tiéd, látod hogy én milyen gyenge vagyok, nem tudok én gyalog haza mení, hanem eredj haza te, hozál hintót, lovat, malyd én adig itt valahol meg várlak.” épen ott volt egy kut, a' mellett volt, egy szép nagy fa, arra ültette fel a' királyfi a' szép kisaszonyt, hogy valami bántalma ne legyen, akkor maga el ment. Alig ment el a' királyfi, oda jött egy cigány ^{lincses-loncsos}lyány a' kúthoz, a' mint meríteni akart, meg látta a' kisaszonynak a' képit a' vízbe, még elébb azt gondolta hogy maga az a' szép, de az után valahogy meg látta a' kisaszonyt a' fán, mindjárt le tette a' korsóját a' földre, fel mászott a' fára, ott ki kérdezett mindent a' kisaszonytól,

2 A szövegben ezen a helyen ceruzás korrektúrajel szerepel; a bal margón a megismételt korrektúrajel mellett ceruzával a lejegyzőtől eltérő személytől származó, Arany László fiatal felnőttkori írásképehez hasonló írással: *lincses-loncsos*.

Levágta aztán megint az egyiket, hát egy még hétszerte szebb tündérkisasszony lépett ki belőle, ez is elkiáltotta magát fuldokló hangon:

– Jaj vizet, vizet, mert mindjárt megfúlok!

De a királyfi ennek se tudott vizet adni, ez is ott halt meg szeme-láttára, hogy majd a szíve repedt meg belé. Ezt is végig-végig siratta a királyfi, azután ölébe vette, haza vitte, eltemettette még nagyobb pompával. Egész éjszaka aztán mindig azon szomorkodott, hogy hogy ölt ő meg két gyönyörű teremést; csak akkor jutott eszébe a harmadik kis fa, hogy hátha abban is van szép tündér-kisasszony. Ezen úgy megörült, hogy ha éjszaka nem lett volna, mindjárt ment volna egyenesen oda. De másnap reggel nem is várt keltést, felkelt még hajnal [131.] előtt, felöltözött, a kezébe vett egy korsó friss vizet, meg egy szép poharat; elindult az erdőbe. Csakhamar rátalált a harmadik szép kis fára, lemetszette nagy vigyázva, hát csakugyan kilépett ebből is egy nem hétszer, de hetvenhétszer szebb tündérkisasszony, mint a két első volt, elsikoltotta ez is magát:

– Jaj vizet, vizet, mert mindjárt megfúlok!

A királyfi mindjárt a szájához tartotta a jó friss vizet, ivott belőle a tündér-kisasszony, mindjárt nem lett semmi baja; a királyfi megölelte, megcsókolta.

– No szívemnek szép szerelme, én a tied, te az enyim, hanem most már esküdj meg nekem, hogy soha el nem hagysz!

A tündér-kisasszony is nagyon megszerette a királyfit, ott mindjárt örök hűséget esküdtek egymásnak, a királyfi elmondta, kicsoda-micsoda, azután elindultak haza felé. Mentek, mendegéltek, már az erdőből is kiértek, hanem már ott nagyon keményen kezdett sütni a nap a tündér-kisasszonyra, különben is gyenge volt még, alig bírta a lába, arra határozták hát, hogy a királyfi haza megy hintóért, a tündérkisasszony pedig, hogy semmi baja ne történ[132.]jék, – ott volt egy kút, amellet egy fűzfa – felül arra, ott várja meg. Ugy is tettek. A királyfi elment haza, ott hagyta a szép kedvesét magára a fűzfán.

Várt, várt a szép kisasszony, egyszer oda ment egy lincses loncsos czigánylyány a kúthoz vizért; amint leeresztette a korsóját, meglátta a szép kisasszony képét a kútban, megörült neki, hogy az az ő arnyéka,¹ elkezdett csókot hányni felé a két retkes kezével; hát látja ám, hogy az meg se mozdul, néz szélyel, hogy ha nem az ő arnyéka, hát kié? meglátja a fűzfán a tündérkisasszonyt. Mindjárt oda ment hozzá:

– Jaj lelkem be szép vagy, eszem a zúzád, hát hogy kerültél ide; ki vagy? mi vagy? kit vársz itt?

1 Sajtóhiba; helyesen: *arnyéka*

a' meg szegény ki beszélt neki mindent, mert azt gondolta, hogy, hogy ő olyan jó szívű, más is az, meg mondta hogy őmost a' királyfit várja, a' kor a' cigány lány le vetkeztette, magára vette minden féljéjét a' kisaszonynak, aztat pedig fel öltöztette, a maga ruhájába. [77r] akkor meg fogta a' szegény szép kisaszonyt, és bele hajította a' kutba, egy kicsi idő múlva bele nézett a' cziány lány, már akkor a' kis aszony egy gyönyörű arany hallá változott a' mint meg látta ezt a' cigány lány, mindjárt le szállott a fáról, hogy ki fogja az arany halat, mert félt hogy a' királyfi|meg ösmeri hogy az a' szép király kisaszony, a' mint ott fogná ki, épen akkor jött a' királyfi, azt kérdi tőle: „Hát, te szívem szép szerelme mit csinálsz itt?” „En bizony ezt a' kis arany halat akarom ki fogni nagyon meg szeretem”, „^sose fogd biz azt malyd inkább ki fogatom a halászal,” hanem a' királyfi nagyon meg csudálkozott rajta hogy ugy meg csunyult ilyen ^{ham} kevés idő alatt. kérdezte is tőle hogy mi_t anak az oka? azt felelte rá a' cigány lány: hogy anak bizony nem más az oka, mint hogy soká várakoztatta őtet ^{a kiraly} a' királyfi, aztán ő nincs' hozá szokva ahoz hogy a' napon sokáig kint legyen, és meg sűtöte<, > a nap, „^Hanem az_o ^{n_b} semit se busuly szívem szép szerelme, malyd ha megint a' szobába leszek megint meg jön az én szépségem.” A királyfi aztán meg nyugodott bene. Haza vitte, meg esküdött vele, és ^{olyan} nagy lakadalmot csaptak, hogy ^{hogy henczidától bonczidáig folyt a sárga lé,} a' cigány lány egy két hólnap mulva csakugyan meg szépült, mert a' királyfi még a' fuvó széltől is őrizte, aztán meg hogy nagyon jól is éltek, mindég a' sok jó ételt italt eték, iták.

Hanem a' királyné még se nyugodott meg egészen, mert mindég azon gondolkozott, hogy hogy kelene azt az arany halat el veszteni, egyszer nagy betegé tetette magát,

Az a szegény ártatlan teremtés – hogy ő olyan jószívű volt, azt gondolta, más is olyan, – kibeszélt neki mindent, hogy ő most a királyfit várja, aki csak a hintoért ment haza, de mindjárt itt lesz. A cigánylyánynak se kellett több amint ezt meghallotta, nem is gondolkozott soká, nem törte a fejét, hogy mit csináljon, hanem megfogta a tündérkisasszonyt, lehúzta a fáról, levetkőztette, úgy aztán belelökte a kútba; [133.] a sok szép tündér ruhát pedig imigy-amúgy, mintha a padlásról hányták volna rá, magára rakta. De a tündérkisasszony nem halt bele a kútba, hanem egy szép aranyhallá változott, úgy uszkált előre hátra. Észrevette ezt a cigánylyány is, gondolta hogy nem jó lesz azt ott hagyni, mert még megint feltámad, akkor pedig az ő pünkösdi királyságának vége, elkezdte hát próbálgatni, hogy majd kifogja.

Mikor legjobban mesterkedett, akkor érkezett meg a királyfi a szép aranyos hintoval, meg a nagy lakodalmas néppel, meglátta, hogy mit csinál a kedvese.

– Hát te lelkem mit keresel abban a kútban?

– Én bizony egy kis arany halat láttam meg benne, nagyon megszerettem, azt akarnám kifogni.

– Soh'se fogdosd biz azt, van otthon száz is, majd töltheted bennök kedved, hanem fordulj ide, hadd csókoljalak meg.

Oda fordult a cigánylyány, meglátta a csunya pofáját a királyfi, – mintha csak pofon csapták volna, úgy elkapta a fejét.

– Ejnye hé be megcsúnyultál, mig oda voltam, ha a ruhád nem látnám, azt gondolnám, nem is te vagy!

[134.] – Jaj kedvesem nem vagyok én a naphoz szokva, se a fúvó szélhez, nap összeégetett, szél kifúttá arczom, azért vagyok ilyen csunya, de azon ne búsulj, majd megszépülök én megint otthon.

A királyfi aztán – mit volt mit tenni? – megnyugodott benne, haza vitte, megesküdött vele, olyan lakodalmat csaptak, hogy hét országra járt a hire.

Itt mi lett a dologból, mi nem – el se gondolná az ember – a fiatal király apródonkint hozzá szokott a cigánylyányhoz, mert az is felvette magát a sok ételtől-italtól, utoljára még megszerette² A királynénak pedig éjjel nappal az arany hal forgott az eszében: „Hátha egyszer csak feltámad, haza jön, akkor véged neked, cigánylyányból lett királyné, azért jól felkösd az eszed.” Gondolkozott rajta, hogy s miképp lehetne azt elveszíteni, talált is ki utoljára egyet. Betegnek tettette magát, még pedig súlyos betegnek, nem is gyógyult meg semmitől, pedig annyi volt körülötte a sok doktor, borbély, bábaasszony, hogy számát se lehetett tudni, elő is

2 Sajtóhiba; helyesen: *megszerette*. A

és azt mondta az, urának hogy ha ő anak a' kis arany halnak a' husából nem ehetik; meg hal, mindjárt ki fogata a' király a' kutból az arany halat, a' királyné be hivata a' szogálót, s meg parancsolta neki, hogy mikor tisztítja azt a' halat, a' pikhejét jól ösze szedje aztán [77v] meg égese, hogy valahogy egy ott ne maradjon az udvaron, a' mint tisztottata a szólgáló, jól ösze szedte a' pikhelyit, mikor már vitte volna be felé hogy el égese, a' ház palota előtt el ejtet egy^{et} pikhelyt de nem vette észre, a' töbit el égette. a' mint evett, belőle a' királyné, mindjárt jobban lett, másnap egy gyönyörű nagy lombu fa termet a' palotta udvarán, abból az egy kis hal pénzből, a' király, meg a' királyné nagyon meg szereték azt a' fát, hogy olyan szép volt, minden reggel az allatt kávéztak. hanem a' királyné egyszer még is ara a gondolatra jött, hogy hát ha az a' fa abból a' hal pikhejből lett, mindjárt betegé tette magát,

vették minden mesterségöket, de hiába, a királyné csak nem gyógyult. Egy reggel aztán, mikor már azt beszéltek róla, hogy [135.] alkudozik is már a másvilágiakkal, magához hivatta az urát.

– Én édes kedves uram akarod-e hogy meggyógyuljak? kérdezi tőle.

– Hogy ne akarnám kedves feleségem, hisz akkor nem hívtam volna ide azt a sok doktort.

– No ha akarod, hát tudd meg, hogy engem a világ valamennyi doktora se’ tud meggyógyítani, mert nem segít rajtam más, csak az, ha annak a kis aranyhálnak a húsából ehetem, a melyik ebben s ebben a kútban van.

A király mindjárt kiadta a parancsot, hogy neki azt a kis halat fogják meg mentől elébb; meg is fogták, meg is sütötték. A királyné tudta, hogy akármilyen kis porczikája a hálnak megmarad, akkor megint nem vesz el a tündérkisasszony, megparancsolta hát a szolgálonak, aki tisztította, hogy a pikkelyét mind összeszedje és megégesse, de vigyázzon, hogy egy se maradjon az udvaron. Maga is, mikor ette a halat mind összeszedte a szálkát, a tűzbe vetette. De biz ez a nagy óvatosság mind kárba veszett, mert a tisztításkor egy kis halpénz elpattant, a szolgáló nem vette észre, ott maradt, másnap [136.] reggelre pedig olyan nagy fa nőtt ki belőle, hogy ember volt, aki körül érte a két karjával. Csodálta aztán isten, ember, hogy mi dolog az, hogy ahol tegnap még csak egy kóró, egy számártövis se volt, hanem olyan volt a föld, mint a tenyerem, ott most ez a nagy fa van; de biz azt hiába csudálták, már az ott volt, száz ember se tehetett róla.

Mikor reggel a királyné felébredt, kinézett az ablakán, meglátta a szép gyönyörű fát, majd kibútt bőriből örömeiben, milyen szép lesz majd az alatt fonogatni, varrogatni; de csakhamar imhogy sírássá nem változott a nagy öröm, mert eszébe jutott, hogy olyan csuda-módra nem kerekedhetett az a fa oda, csak úgy, ha a tündérkisasszonynak – a kis aranyhálnak valami porczikájából – támadt. Ezen aztán megint nagyon megijedt. „Már így ezt a fát se lehet megtúrni tovább, ezt is, akárhogy mint, de el kell veszteni” – gondolta magában. De mit csináljon; hogy veszítse el? tudta, hogy királyi urának nagyon kedves fája, csak úgy, minden igaz ok nélkül ki nem hagyja vágni. Megint betegnek tette hát magát, nem is gyógyult meg semmitől, hiába mesterkedett körülötte a sok doktor; mikor már megint az a hir járt min[137.]denfelé, hogy fél lába a koporsóban, megint behivatta magához az urát.

azt mondta az urának, hogy ő meg hal, ha anak a' fának a' tűzénél nem főznek ételt, a' király nagyon busult hogy ilyen gyönyörű fát le kel vágatni, még mondta is a' feleségének, hogy hogy van az, mikor ő is hogy szerete azt a' fát, most meg le vágatja. de a királyné az mondta, hogy nem is vágatná őle, de azt álomodta, hogy akkor meg gyógyul ha anak a' fának a' tűzénél főznek, még pedig ugy, hogy mind egy szikráig fel tüzeljék, mert ha csak egy kis darabb forgács marad is, ő mindjárt meg hal. A király le vágatta a' fát, mind fel tüzelték a leg kisebb' forgácsig, főztek nálla ebédett. a' királyné a' mint evett belőle, mindjárt meg gyógyult.

Hanem a' mint vágák a' fát, egy fa vágó a' mint hasította, egy nagyon szép kis kerek deszka hasadt a' nagy darabb fából ki ^{mintha az Isten is tejes d. szánta volna}3, el tette azt a' szü'je alá, gondolta hogy malyd jó lesz a' feleségének tejes fazékr^a. haza is vitte, a' felesége nagyon meg örült neki, mert nagyon gyönyörű kis deszka volt.

Másnap reggel el ment a' favágó még halynalba dólgozni, a' felesége is azután nem sok idő mulva el ment valahova napszámra, a' szobába. se meg nem vetette az ágyat, sem pedig kinem seprete. [78r] gondolta hogy inkább dolgozik most napal, malyd estére végzi el azokat, csak be zárta az ajtót és el ment. este a' mint haza megy látja hogy meg van vetve az ágy is, meg a' szoba is ki van takarítva<, > szépen, malyd meg halt csudálkozásá^ba, még először azt hite hogy valaki őtet meg akarja tréfálni, ^{es} be ment az ablakon és ki takarított, hanem aztán láta, hogy be van belőrül görbölve az ablak, haza ment az ura is, anak is mondta, a' még ősze szidta hogy nem gyermek ő már, hogy őtet el bolondícsa. csak magába nem vetődött meg az az ágy? de az aszony szörnyen állította, hogy ő bizony nem vetette, akar ki vetette. Másnap megínt el ment az aszony, akkor meg csak azért is nem vetette meg az ágyat, hogy meg ^{nézik,} próbálja ugyan meg veti é- most valaki? ^{az ágyat,} meg hogy ki sepreget é- most? együtt mentek el az urával egy üvé, az ura előtt zárta be az ajtót is, meg anak adta oda a' kulcsot, mikor este haza mentek megínt szépen ki vólt a' szoba takarítva, „enye mi az isten csudaja ez”, gondolták mago^[...]kba, most már az ember is hitte,

3 A közbevetés a bal margón a lejegyzőétől eltérő írással, tollal besúrvva; Arany László fiatal felnőttkori írásképével mutat egyezéseket.

– Jaj kedves királyi uram, az éjszaka azt álmodtam, hogy semmitől mástól meg nem gyógyulok, csak attól, ha nekem annak a fának a tűzénél főznek ételt, a melyik a minapában olyan egyszerre nőtt ki az udvaron, de attól is csak úgy, ha derekát, gyökerét, galyát, levelét az utolsó szálkáig, az utolsó rügyig mind feltüzelik; azért – ha szeretsz – tedd meg ezt az egyet értem, mert ha meg nem teszed, holnaputánra ki leszek terítve.

Sajnálta ugyan a király a fát, de azért még is kivágatta, a gyökereit kiszedette, kiirtatta, feltüzeltette az utolsó levélig, az utolsó szilánkig. A királyné amint a tűzénél főzött ételből evett, mintha ketté vágták volna a betegségét, olyan egyszerre felgyógyult.

Itt, mi lett a dologból, mi nem, a királyné élte világát, rá se gondolt a tündérisasszonyra, bizonyosnak tartotta, hogy elveszett. „Hogy is maradhatott volna meg, mikor az utolsó szilánkig mind feltüzelték a fát” – gondolta magában. Pedig biz azt nem tüzelték fel, mert mikor vagdalták a derekát apróra, amint hasogatta egy szegény favágó ember, egy nagyon [138.] szép kis kerek deszka repült ki belőle, szakasztott olyan, mint egy köcsög fedő, mintha az isten is annak szánta volna. Felvette az ember eltette a tarisznyájába, este aztán haza vitte a feleségének, a meg majd megette kezét lábát, úgy megörült a gyönyörű kis deszkanak, mindjárt be is fedte vele a legszebb köcsögjét, feltette a kemence vállára.

Másnap az egy pár szegény ember kiment még hajnalban tengerit kapálni; mikor elmentek, csak úgy hagyta az asszony a házat, amint volt, se fel nem ágyazott, se ki nem seprett, gondolta, hogy minek csinálna egy dologból kettőt, majd estére mind elvégzi, egész nap úgyse lesz senki a házban. Bereteszelték aztán az ajtót, a görbe kulcsot felszúrták az ereszbe, elmentek.

Este mikor visszajöttek, kinyitják az ajtót, belépnek a házba, hát minden olyan, mint a pohár, az ágy fel van vetve, az egész ház tisztára kiséperve, minden megtörülgetve, megtakarítva. Csudálkoztak mind a ketten, hogy mi dolog ez? ki csinálhatta ezt? utoljára is azt gondolták, hogy más nem lehetett, mint valamelyik pokolravaló szomszéd lány, aki megleste hogy hová tették a kulcsot, mikor aztán elmentek, tréfából kitakarította a házat.

[139.] No ez ebben maradt.

Másnap megint elmentek dolgozra, bezártak jól mindent, a kulcsot elvitték magukkal, hanem most se takarítottak ki, most is szélyel hagytak mindent. Este amint haza mentek, kinyitották az ajtót, hát olyan volt a ház, mint a tükör, ki volt seperve, felágyazva, feltörülgetve. Megállott az eszök mind a kettőjöknek; „Ki tehette, mi tehette ezt? ember nem lehetett, mert az ide be nem juthatott.”

ösze beszéltek csendesen sutogva, hogy hólnap reggel meg lesik, hogy ki, vagy mi járhat ott. Másnap reggel csakugyan megint úgy hagyott az aszony mindent, azon piszkoson, mikor be zárták, ^{az ajtót} úgy zárták be hogy nem kétszer fordították ^{be} rá, hanem csak egyszer és a másodikat vissza fordították, hogy ^{ha} valaki talál oda bent lenni, azt gondolja, hogy kétszer fordították rá, azutan ki húszták belőle a kulcsot. és úgy leskelődtek a kulcs jukon. a mint ott leskelődnek, hát látják hogy a tejes fazékon az a fedő – a kit a fa vágó hozott a királyi udvarból – csak el kezd mozogni, és ki lépett belőle egy olyan gyönyörű lány hogy a favágó meg a felesége malyd meg halt csudálkozásába, azután a lány, meg vetette az ágyat, ki seprete a szobát, mikor már az ajtónál ^{seprete} seprete, [78v] akkor ^{hirtelen} benyitott hirtelen az aszony meg az ember, az aszony csak szaladt egyenesen a kis deszkához, és a tűzbe vágta, a lány pedig nagyon meg ilyedt, még rít is hogy már az ő házat meg égették, de a fa vágóék vigasztalták, hogy so' se' sirjon, meg lakhat ő nálok, úgy sincs gyermekek. azután kérdezték hogy miféle lány, hogy abba a deszkába lakodt, akkor a lány el beszélt mindent hogy ő egy tündér király kisaszony meg hogy hogy vágta le a királyfi a pálczát, a cigány lány hogy lökte a kutba. mindent el beszélt, a fa vágóék nagyon meg sajnálták, azután kérdezte a lány hogy meg esküdüdt é a királyfival az a cigány lány? mondták aztán hogy meg, nagyon el busult rajta a kisaszony, hanem aztán még is gondolta, hogy mit busul már rajta, malyd meg éldégél ő valahogy ezeknél a szegény embereknél, azután aztán csak ott volt, hanem látta hogy végtére milyen nehezen esik nekik az ő tartása, meg kérte az aszonyt hogy menjen el a királyi udvarba, néze meg hogy nincs' é- ott szoba lányra szűség, mert ő be szegődne oda, váltig mondta neki az a jó aszony hogy csak maradjon ott, minek mene el onan? a lány csak mondta hogy elég régen tartják már, el ment aztán az aszony, épen akkor csapta el a királyné a belső szoba lányát. a mint mondta neki az aszony nagyon meg örült, kérdezte tőle aztán hogy miféle lány az.

Összebeszéltek aztán hogy holnap meglesik, ki vagy mi járhat ott? avval békességben lenyugodtak.

Harmadnapra kelve megint csakugyan szélyel hagytak mindent, elindultak mintha el akarnának menni, az ajtónál is úgy tettek, mintha bezárnák, pedig dehogyan zárták be, azután szép csendesen meghuzódtak, elkezdtek leskelődni.

Amint ott leskelődnek – amint ott leskelődnek, látják, hogy a köcsögön az új fedő ami a királyi udvarból került, szép csendesen megmozdul. Csak mozog, csak mozog egy darabig, egyszer csak kilép belőle egy gyönyörűséges szép lány, elkezd takarítani a házban. Az egy pár ember majd sóbálványnya vált bámulatában, egy darabig ott csudálkoztak rajta, egy[140.]szer aztán hirtelen benyitották az ajtót. A tündérekisasszony amint meglátta őket, szaladt egyenesen a kis fedő felé, de az asszony megelőzte, mint Megyeri a macskát, felkapta előle a fedőt, belevetette a tűzbe.

Sírt-rítt a szép tündérekisasszony, hová lesz ő most, mit csinál ő most? már az ő házát megégették, de a favágóék vigasztalták, hogy soha se búsuljon, soh'se sirjon-rijjon, elélegélhet ő nálok, úgy se volt eddig gyermekök; azután kérdezték tőle, hogy miféle lány, hogy abban a kis deszkában lakott?

A lány aztán elbeszélte, hogy ő egy tündér-kisasszony, elmondta az egész élete történetét, hogy ölte meg a királyfi két szép testvérét, hogy vágta le őt is? hogy esküdtek hűséget egymásnak? hogy dobta a cigánylány a kútba, hogy ölték meg hal korában, hogy vágták le, mikor fa volt, hogy került ide? A favágóék nagyon megsajnálták mind a ketten, mondták neki, hogy maradjon nálok, majd eltartják őket; a lány ott is maradt, mert hát hová is mehetett volna?

Már jó ideig élt ott békességben, hanem mindig azon búsult-szomorkodott, a bántotta a lelkét nagyon, hogy hogy eszi ő ki ennek a [141.] két szegény embernek a szájából a kenyeret, mikor maguknak sincs, mikor maguk is véres verejtékkel keresik, aztán még csak nem is segíthet nekik a munkában, mert keze-lába, egész teste gyenge mint a harmat. Egyszer aztán eszébe jutott, hogy jó volna a királynéhez beállani szobalyánynak, ha megfogadná, varrni, szőni, fonni tud, megkeresné a maga kenyerét, nem lenne senki nyakán kolonc. Meg is kérte még az nap a szegény asszonyt, hogy a királynéhez menjen el, kérdezze meg, nincs-e szobalyányra szüksége? Váltig mondta a jó asszony, hogy minek menne el? eltartják őket; nem használt semmit, el kellett neki menni a királynéhez. Elment hát, elmondta hogy volna őnála egy szobalyánynak való, ha megfogadná a felséges királyné. A királyné megörült neki, mert, hogy cigányfajta volt még a lelke is, – telhetetlen is volt, semmivel se' érte meg, mindig többet többet kívánt mindenből; szobalyánya is volt neki elég, de azért ezt is meg akarta fogadni, kérdezte, hogy miféle lány.

mondta neki az aszony hogy nagyon jó lány, és nagyon meg kérte a' királynét hogy ne ugy bánjon vele mint a' többi szobajányával, mert enek nagyon gazdagok voltak a' szűléji csak hogy el szegényetek, aztán meg haltak, ez a lány is nagyon hozá volt szokva az uri élethez, mert kisaszonynak nevelték, hanem most kénytelen vele hogy el szegődjék. meg ígérte a' királyné hogy nagyon szépen bánik vele, el vitte aztán az aszony a' kisaszonyt oda, [79r] malyd meg halt^{ak} csudálkozás^{ok}ba, a' mint meg láták a' király, meg a' királyné, azt a' szép teremést. egyik sem ösmerte meg, azután^{aztán} ott volt a' kisaszony egy darabig, el jött aztán a' tél, a' királyné minden este tollat fosztott a' sok aszony meg lány cselédjével, aztán ugy kellet, hogy mindég mesélték a' királynénak, hogy meg ne unja magát, már mindenki mesélt, csak az uly szoba lány nem, mondták aztán neki, hogy mesélyen már ő is, mondta a' lány hogy nem tud ő egyebet csak egy történetet, mondta neki a' királyné hogy mesélye^{mesélye} mondja^{mondja} el hát aztat, a' király is oda bent olvasot az is mondta néki hogy mondja el, el kezdte aztán a' lány: „Vólt hol nem vólt, egyszer egy király, az a' király ki ment vadászni az erdőbe, a' mint ott vadászatott, jött rá szembe egy vén aszony, három korsó volt a' karján, a' király haigált felé, mondta neki a' vén aszony hogy ne halyigáljon, mert^{ha el tőri a' korsót} malyd abból az erdőből vesz feleséget, a' király nem halgatott rá csak hajigált, egyszer ugy meg haitotta hogy el tört mind a' három korsó, mondta megint a' vén aszony hogy malyd meg lássa^h hogy ebből az erdőből vesz feleséget.” Itt már le tette a' király a' könyvet ugy halgatta. „Ment aztán a' király mendegélt, egyszer meg talált egy szép kis pálczát, le vágta hogy malyd jó lesz pálcza^{pálcza[?]} ostor^{ostor} nyélnek, a' mint le vágta, mindjárt ki léppet belőle egy gyönyörű lány, vizet kiáltott, de hogy nem tudott neki adni a' király, mindjárt meg halt, haza vitte a' király^t és el temetette.” Itt már tudta a' király, meg a' királyné, hogy miféle történetet beszél a' lány, bele is szólott mindjárt a' királyné, hogy: „Halgas, halgas, fiam tudom én már ezt a' történetet régen.” „Én még nem^{hallottam} tudom mondá a' király, – csak hadd folytassa.”

A favágóné azt mondta neki, hogy valami gazdag ember lyánya volt ez, úgy is nevelték, mint a kisasszonyokat szokás, de az apját sok istencsapás érte, elpusztult, tönkre jutott, [142.] most hát így kell neki szolgálatával keresni a kenyerét. „Azért kérem a felséges királynét, ne bánjon vele úgy, mint a szolgálókkal szokás, nézzen el neki egyet mást.” A királyné megígérte, hogy jól bánik vele, azután megalkudtak a bérben, még az nap haza is ment az új szobalyány.

Mikor belépett az ajtón, mikor meglátta a király és a királyné, csak elbámult mind a kettő: „Hogy szülhetett anya ilyen szép teremtetést?” Csudáltak, bámulták, hogy a sok nehéz munkában mezitelen lábát nap el nem sütötte, a szél ki nem fútt, hogy két keze, két orczája fehér, mint a most esett hó, gyenge, mint a harmat; de a paraszt ruhában egyik se ismerte meg, hogy ez a tündér-kisasszony, a királyné megfogadta szobalyánynak. Ott éledgelt aztán szép csendesen, varrogatott, fonogatott, cziczomázta a királynét.

Apródonként telt az idő, beköszöntött a tél. A királyné minden este összeült a cselédjeivel, fonogattak, mesélgettek. A mesélés sorba járt, mint a falusi bíróság, hol egyik mondott egyet, hol másik. Már mindenki mesélt, csak az új szobalyány nem, ennek is mondták mindnyájan, a király maga is, hogy meséljen egyet, de [143.] azt mondta, hogy nem tud. Nagy sok beszédre aztán mégis hozzá fogott:

„Volt, hol nem volt, egyszer egy királyfi, ez a királyfi kiment vadászni az erdőre, amint ott vadászgatott, arra ment egy öreg asszony, három korsó volt a karján, a királyfi elkezdett felé hajigálni, a vén asszony mondta neki, hogy ne hajigálgjon, mert ha eltöri a korsóját, abból az erdőből vesz feleséget, de a királyfi nem hallgatott rá; a vén asszony megint mondta neki, akkor se ért semmit, a királyfi addig hajigált, míg el nem törte mind a három korsót. „No felséges királyfi – mondta neki az öreg asszony, – most már – majd meglássa, – ebből az erdőből vesz feleséget.” A királyfi nem hitte el, csak nevetgetett magában.”

A király mikor hallotta, hogy mit beszél a szobalyány, csak elbámult, honnan tudja ez ezt mikor ő senkinek se mondta. A szobalyány csak folytatta tovább.

„Ment aztán a királyfi az erdőbe beljebb-beljebb, egyszer meglátott három szép kis árva- tölgy fát, egymás mellett, egy töről fakadva. A királyfi elővette a bicskáját, lemetszette az egyiket, hát amint levágta, kilépett belőle egy szép tündérkisasszony, síró-rívó, fuldokló han[144.]gon vizet kért, hogy nem adott neki a királyfi, megfuladt. Haza vitte aztán a királyfi, eltemettette.”

Már itt a királyné is tudta, hogy kiről van szó, ki az a király, de azt gondolta, hogy csak a *kútig* tudja a szobalyány, hát csak hagyta beszélni.

„Másnap megint ki ment a' király vadászni, akkor is éppen úgy járt, de még akkor hétszerte szebb kisaszony lépet ki a' p[ál[79v]czából, anak is hogy nem tudott a' király vizet adni, mindjárt meg halt, haza vitte a' király azt is, és el temetette.” Megint bele szólt, a' királyné: „Halgas, Halgas, fiam, már anyiszor halottam ezt a' történetet. hogy nem is szeretem halani.” a' király megint mondta: „Csak hadd folytassa.” „Harmadik nap megint ki ment a' király vadászni. de már akkor az inasával vitetett maga után egy kanta vizet, meg egy poharat. a' király le vágott egy szép kis p[álczát, ki lépett belőle egy gyönyörű tündér király kisaszony. még ezerszer te szebb volt mint a másik kettő, az is vizet kiáltott, adott neki a' király, meg ivott két pohárral. aztán meg fogta a' kisaszony ^{kezét} vezetni akarta haza felé, de a' kisaszony nagyon gyenge volt, nem tudott sehova sem menni, fel ültette a' király egy kut melé egy fára, maga pedig el ment hintóért, a' mint ott ült a' kisaszony oda ment egy c[igány] lány a' kuthoz”, Azt mondja a' királyné, „^Nem szabad tovább mondani, mert mindjárt meg hallok, úgy utálom ezt a' történetet.” a' lány már el is akarta hagyni, hanem a' király parancsolta hogy csak folytassa. „Meg látta valahogy a' kisaszonyt, fel ment utána a' fára, ott ki kérdezett tőle mindent, akkor le vetkeztette, magára vette a' szép ruhát, a' maga ruháját pedig a kisaszonyra adta, aztán bele haitotta a' kutba.” „Jaj, jaj! mindjárt el ájulok, ne folytasd tovább.” de a' király megint mondta: „De folytatni kell!” „^Azután a' kisaszonyból egy szép kis arany hal lett, a' c[igány] lány le szálott a' fáról, ki akarta fogni a halat, de nem tudta,

„Másnap megint oda tévedt a királyfi a két kis árva tölgyfához, nagy sírva-ríva, búsulva találta őket, amint a testvérjökre hajolva szomorkodtak, de azért meg nem sajnálta bánatjokat, levágta a második kis fát is; ebből is kilépett egy még szebb tündér-kisasszony, ez is vizet kiáltott, hogy nem adott neki a királyfi, megfuladt ez is.”

Itt a királynénak eszébe jutott, hogy ha ez eddig ilyen jól tudja, tovább is tudhatja, jobb lesz elejét venni a bajnak, elhallgattatni. Bele szólott hát a mesébe:

– Ne is mondd tovább lányom, tudom már ezt a mesét.

De a király nem hagyta elhagyni:

– No én nem tudom, nem is hallottam soha, csak folytasd. Folytatta aztán a lány:

„Harmadnap megint kiment a királyfi, de már ekkor vitt magával egy korsó vizet meg [145.] egy poharat is. Mikor odaért a harmadik – az egyes egyedül, testvér nélkül ott búsuló kis fához, kitöltött egy pohár vizet, azt készen tartotta, azután elővette a bicskáját, levágta azt is. Abból is kilépett egy szép tündérlány, vizet kért, a királyfi adott neki, mindjárt nem lett semmi baja, ott megölelték, megcsókolták egymást, örök hűséget esküdtek.”

Itt már a cigánylány-királyné nagyon parázson ült, sehogy se' találta helyét. Megint el akarta hagyni.

– Ugyan lányom, hagyd el már, annyiszor hallottam én már ezt, hogy fáj a fülem is, ha hallom.

De a király megint nem engedte elhagyni.

„Elindultak aztán haza felé, de a tündérlány nagyon gyenge volt, nem birt menni, felültette hát a királyfi egy kút felibe, egy fűzfára, hogy várjon ott addig, míg ő hintót hoz. Várt aztán a tündérlány; a mint ott várt, arra ment egy cigánylány.”

A királyné látta, hogy ez már mindent tud, belekiáltott nagy mérgesen:

– Ne mondd már tovább, utálok ezt a mesét testemből-lelkemből!

[146.] De a király a cigánylányról csakugyan nem tudott semmit, nem engedte hát elhagyni:

– Ha belevágtuk a fejszét, csak mozgassuk, mondd tovább, lányom.

A lány folytatta:

„Hogy-hogy nem, meglátta a cigánylány a tündérkisasszonyt a fán, felment utána, ki kérdezte, kit vár, mit vár? mikor meg tudta, hogy a királyfira várakozik, lehúzta a fáról, leszedte róla a tündérruhát, aztán meztelenül belevetette a kútba, a ruháját pedig magára szedte. Hanem a tündérlány nem halt bele a vízbe, szép kis aranyhallá változott, elkezdett uszkalni. Észrevette ezt a cigánylány, próbálgatta kifogni a halat, de sehogy se tudta. Mikor a legjobban fogdosná...”

épen akkor jött a király, kérdezte tőle, hogy mit akar, mondta a cigány lány, hogy a hallat akarja ki fogni, de nem tudja, a király biztatta hogy malyd ki fogatja ő a halászával, kérdezte aztán a lánytól hogy mi [8or] annak az oka hogy így megcsunyult? azt felelte az rá, hogy a csak azért van, hogy a napon volt, malyd megint megszépül, ő, akkor hazavitte el vette feleségül.” Azt mondja a királyné megint: „Hogy ha még tovább folytatod, mindjárt ki megyek a szobából.” azt mondja a király: „de nem szabad ki menni, végig kell már halgatni, ha mindjárt meg halsz is. csak folytasd!” Egyszer a királyné betegé tette magát, azt mondta, hogy ha ő annak az arany halnak a husából nem eszik, mindjárt meg hall. ki fogadta a király a halászával, a szolgálóra rá parancsolt a királyné, hogy úgy össze szedje a pénzt a halnak hogy egy se maradjon meg égetetlen, de a szolgáló még is el talált egyet ejteni a palota előtt, abból egy gyönyörű nagy fa lett, a király meg a királyné minden reggel az alatt kávéztak. hanem a királyné még is meg tudta valahogy, hogy az a fa a halnak a pénzből van, mindjárt betegé tette magát, azt mondta hogy ha neki, annak a halnak a tűzénél nem főznek, hát akkor ő meg hal, kérdezte sajnálta a király nagyon a fát, de azért még is levágatta, hanem meg parancsolta a királyné a cselédeknek, hogy jól össze szedjék még a leg utolsó forgácsot is, és mind megéssék, jól is össze szedték, hanem egy favágó, a mint hasította a fát, hát úgy hasadt, hogy egy nagyon csinos kis kerek deszka hasítódott ki belőle, el tette az ember a szűre állá gondolta hogy malyd jólesz a feleségének, tejes fazékra. haza is vitte

Itt megint belevágott a királyné:

- Ha még tovább mered mondani, felpofozlak!
- Én is ott leszek ám – felelt rá a király; – csak folytasd lyányom.

„Mikor hát legjavában fogdosná, épen akkor jött a király a szép aranyos hintóval, kérdezte, hogy mit csinál? a cigánylyány azt mondta, hogy megszerette a kis aranyhalat, azt szeretné kifogni. A király aztán biztatta, hogy [147.] majd kifogatja ő, ne vesződjön vele, félbe hagyta hát a cigánylyány a halfogást, oda fordult a királyhoz, az csak akkor látta meg a csunya pofáját, majd hanyatt esett tőle, de a lyány avval vágta ki magát, hogy nincs a naphoz-szélhez szokva, azért csunyult olyan hirtelen el.”

Itt megint belekiáltott a királyné:

– Ha még tovább mondd, úgy elverlek, hogy lepedőben visznek haza, nem hallottad már, ki nem állhatom ezt a mesét.

De a király se tágított, mert már gondolta, hogy hanyadán lehet a dolog.

– Állhatod nem állhatod, a' nekem mindegy, ha még egyszer beleszólasz, majd én verlek meg téged, nem te ezt a lyányt, azért azt mondom, hogy megfogd a szád. Te meg lyányom, folytasd. A lyány folytatta.

„Haza vitte aztán a király a cigánylyányt, megesküdt vele. Eleinte rá se' igen tudott nézni, de lassanként a cigánylyány is csak szépült, ő is hozzá szokott, utoljára még tán meg is szerette. De a királynénak mindig az aranyhal fúrta az oldalát, félt tőle, hogy egyszer majd vissza változik tündérkisasszonynyá, s haza megy, pedig biz az soha itéletnapig se változott volna által, ott kellett volna néki a [148.] kútban élni, míg valaki ki nem szabadította volna. Gondolkozott hát a királyné, hogy hogy kellene elveszíteni, utoljára aztán azt találta ki, hogy betegnek tette magát, a királyi urának azt mondta, hogy semmitől mástól meg nem gyógyul, csak ha a kis aranyhal húsából ehetik. A király mindjárt megfogatta, megsüttette a szegény kis halat, a királyné még a csontját is megégette, de azért nem veszett el a tündérkisasszony, mert tisztításkor egy halpénz elpattant, abban élve maradt, s még akkor éjjel egy nagy fává változott. A királyné hogy, hogyan megtudta- vagy legalább megsejdtette, hogy a halpénzből lett a fa, szerette volna kivágnia, felégettetni. Megint betegnek tette hát magát, s azt mondta, hogy addig meg nem gyógyul semmitől, míg a nagy fa tüzénél főtt ételből nem ehetik, de attól is csak úgy, ha a fát gyökerestől, mindenestől az utolsó szilánkgig, mind felfűtik. Kivágták hát a fát, fel is fűtötték a legutolsó forgácsát is, de azért nem veszett el a tündérkisasszony, mert mikor darabolták a fát, egy igen szép kis tejes deszka repedt ki belőle, az egyik favágó ember felvette, hazavitte a feleségének.”

a' felesége nagyon meg örült neki, rrátette a' tejes fazékra^[?] fazékra, a' kí az ablakba volt, másnap el mentek onen^[?] hazul mind a' kett^{en}<,> dólgozni, az aszony csak ugy hagyott mindent, takaritatlanul, mikor haza mentek este míndent nagyon szépen találtak, az ágy meg volt vetve, a szoba ki volt seperve, nagyon elcsudálkozott rajta a' fa vágó meg a' felesége. másnap megint csak ugy történt, harmadik nap meg lesték a' kulcs lyukon hogy ki takarithatja ki minden reggel az ő szobájokat, hát láták hogy az ablakba a' tejes fazékon a' deszka el kezd mozogni, és ki lépett belőle egy gyönyörű szép lány, az meg [8ov] vetette az ágyat ki seprette a' szobát, mikor már az ajtónál seprette, hirtelen be ugrott az aszony, meg az ember, tűzbe vágták a deszkát, akkor ki kérdeztek a' lánytól mindent, az el beszélte nekik mind azokat, a' mit én most el mondtam, nagyon meg szánták azok a' jó emberek mondták neki, hogy maradjon ott. ott is maradt a' lány egy darabig, hanem látta aztán hogy milyen nehezekre esik nekik az ő tartása, akor el küldte az aszonyt a' királyhoz, hogy nem volna é- szükségek szoba lányra, épen szerencsére kellet, beszegődött hát a' lány, de sem a' király sem a' királyné nem ösmerte meg.”

Ette a méreg a királynét, mikor hallotta, [149.] hogy megszabadult a tündérkisasszony, de nem mert többet beleszólani, mert tudta, hogy az ura hirtelen természetű, hamar eljár a keze; csak hallgatott hát, várta, hogy mi lesz már a dologból, egy kicsit reménykedett is, hogy hátha csak mese az egész, csakhogy hasonlít az ő történetéhez. A lány pedig mondta tovább:

„A szegény favágóné megörült a kis deszkának, befedte vele a legszebb köcsögjét, feltette a kemence vállára. Másnap aztán kimentek, ő is az ura is tengerit-kapálni, a tündérlány azalatt kijött a kisdeszkából, kitakarította a házat; mikor este hazajött a két szegény ember, sehogy se tudták elgondolni, hogy ki tisztíthatta ki a házat. Másnap megint kimentek, mikor haza jöttek, megint tiszta volt minden. Harmadnap aztán rálestek, megfogták a tündérlányt, a kis deszkát pedig tűzbe vetették. Attól fogva ott éledélt nálok, olyan jól bántak vele, hogy a maguk tulajdon gyermekökkel se' bánhattak volna – nem hogy jobban – de úgy se.”

Itt már látta a gonosz királyné, hogy csakugyan kiviláglik, hogy ő az a cigánylány, gondolta, hogy jó lenne szépszerével elhordani az irhát, míg nem késő. Beleszólott hát megint:

[150.] – Ha tovább mondod, kimegyek a házból, annyira sérti a fülem.

– Nem mégy biz innen egy tapodtat se' – felelt a király – hanem végig hallgatom az egész mesét. Ül le hát ha mondom, mert majd leültetek én, de nem köszönöd meg.

Leült a királyné, nem igen volt kedve ellenkezni. A lány pedig mondta tovább:

„Jó dolga volt hát a tündérlánynak, de azért mindig bús volt, mindig szomorkodott. Azért szomorkodott pedig, mert látta, — ha nem mondták is – hogy milyen nehezére esik a szegény párnak az ő tartása, hogy a tulajdon szájuktól vonták el a falatot, csakhogy neki kedvébe járhassanak; ő pedig nem segíthetett nekik, mert gyöngé volt a kapálásra, nem birta volna meg a nehéz munkát. Egyszer aztán eszébe jutott, hogy ha a mezei munkára gyenge is, de varni, fonni tud, beáll hát szobalánynak a királynéhoz, ha befogadja. El is küldte mindjárt a szegény asszonyt, hogy menjen, kérdezze meg a királynétól, nem fogadná-e meg? Az asszony váltig mondta neki – hogy az isten is áldja meg – hogy ne menjen sehova, élélhet ő nálok, eltartják őket, de a lány nem engedett, el kellett neki menni. Megalkudtak [151.] aztán a bérben a királynéval, még az nap haza is ment az új szobalány, a tündérkisasszony, de senki, de a király – a ki pedig örök hűséget esküdött neki – se a cigánylányból lett királyné meg nem ismerte.”

azt mondja a' királyné megint: „Ha még tovább beszéled, mindjárt fel pofozlak.” azt mondja arra a' király; „Fel ám a' kutyát! ugy ís nem sokára vége lesz már. csak mondjad!” „Azután ott élösködött a' lány a' királynál, el következett a' tél, minden este tollat fosztott a' királyné a' sok aszony, meg lány cselédjével az uly szoba lány is. aztán ugy kellett, hogy mindenkinek mesélni kellett. már mindenki mesélt csak az uly szoba lány nem, mondták anak is hogy mesélyen az azt mondta hogy nem tud mást csak egy történetet. aztat aztán el monadták vele, és el beszélte az a lány a' maga történetét, azt a' kít én most el beszétem, aztán már most tudja meg mindenki, hogy én vagyok az a' lány”. Akor fel kelt a' király az üléséből, oda ment a' feleségéhez. azt meg fogta hajánál fogva ugy vágta a' földhöz hogy csak ugy nyekent bele. akkor a' szép lányt meg ölelte, meg csókolta. és azt kérdezte tőle; „Édes szívem szép szerelme, te az enyém én a' tiéd, mond meg már_t most mit csináljunk evel a' kutyával?” ^{amiért anyit szzenvetetett} „Semit se mást édes lelkem, mint hogy adjunk neki vagy száz forintot, és küldjük isten [81r] hírével, a' me_de neki tetszik.” Adott neki a' király a szép kisaszony kívánságára száz forintot, akor el ment onen a' czigá_ty lány. A király pedig meg esküdött a' szép király kisaszonnyal és olyan nagy lakadalmot csaptak, hogy Henczidától Bonczidáig folyt a sárga lé. a' fa vágót meg _{magok} a' feleségét magokhoz vették, a' fa vágó a' király ba

rátja lett. a' fa vágóné
pedig a' királynéjé, és ból
dogul éltek, míg
meg nem
haltak.⁴

4 A középre rendezett zárlatot három, tollal rajzolt csillag fogja közre.

Felugrott erre a király, oda szaladt hozzá, megölelte megcsókolta:

– No szívemnek szép szerelme, ha akkor meg nem ismertelek is, megismertelek most, azért hát én a tied, te az enyim, ásó kapa se válaszszon el bennünket egymástól.

A cigánylyány mikor látta, hogy vége a pümkösi királyságnak, hogy leesett az ugorka fáról, meg akarta oldani a kereket, el akart illanni, de a király észrevette, megkapta, úgy vágta a földhöz, hogy csak úgy nyekkent belé, azután kérdezte az új feleségétől a tündérkisasszonytól, hogy micsoda halállal veszítse el; négy felé vágassa-e, vagy kerékbe töresse? de hogy im a galambnak még a haragja is szelíd, meg az epéje se keserű, – a királyné azt felelte, hogy adjon neki vagy száz forintot, avval – fel is út, alá is út – küldje el isten hírével, hogy többet szinét se lássák.

A király megtette a kívánságát, nem ölette meg, csak elkergette világra; a tündérkis[152.]asszonynyal pedig megesküdött, olyan lakodalmat csaptak, hogy Henczidától Bonczidáig folyt a sárga lé. A favágóékat is magukhoz vették, úri módon tartották; attól fogva békességben boldogul éltek, még most is élnek, ha meg nem haltak.

[9A.] [Cím nélkül]¹

[88r] Vólt a' világon egy aszony meg egy ember, azoknak volt egy lányok. Mariskának hívták, a Mariska a' fonó házba járt minden este foni, ott minden lánynak volt szeretője csak neki nem minde_{nki} ^{gyik} a' maga szeretőjével ölelködzött csókolódzot, csak őtet nem ölelgete senki, nagyon meg szomorodot ezen mariska, mindég azon kérte az Istent, hogy adjon már neki egy szeretőt, nem bánja ha ördög lesz is, csak legyen. Egyszer oda ment egy szép nyalka legény, mindjárt meg szerete Mariskát, azután a' volt a szeretője. egyszer Mariska le ejtette az orsóját, mind a' keten utána nyultak, a' legény is, ő is. majd meg halt csudálkozásába, meg ijedtébe mariska, a mint a' legény lábára talált tekinteni, – mert az egyik lába ökör láb volt, a' másik meg lóláb – de azért nem szólt egy szót sem, úgy tettette magát mintha sem látot volna, hanem másnap regel el ment a' kereszt anyához tanácsot kérni, hogy mi tévő legyen. – mert a' tatos volt. – adodt^{is} neki a' kereszt anyja ^{aztán} egy ^kombajag czérnát, hogy majd ha a' fonó ház utsz' ajtójába bucsuznak egymástól, húrkolja rá a' legény lajbija gombjára, a' czérna' végét. azután eresze a' czérnát a legény után, maga pedig menjen mindenűt utána. Ugy is tett Mariska, mikor bucsuzott a szeretőjétől, a lajbija gombjára hurkolta a' czérna végét [...] ² [88v] vete azt észre. csak ment, mariska meg eresztette utána mindenűt a' czérnát, a' mint így mentek, mendegéltek, egy nagy templom^{hoz} ^{forma nagy épülethez} értek, a' legény be but a' kulcs jukon mariska akor meg el szakasztotta a czérnát, aztán ő is oda ment a' templom ajtóhoz, úgy nézett be ^o a' legény után a kulcs lyukon. ^{Hát} lát'a hogy volt a' templom közepén tizenkét nagy ökör meg sülve, meg huszon négy akó hordó bor<,>. ³ ^A legény meg e'e elsőbb a' tizenkét ökröt, azután meg itta utána ^a huszon négy ^{akó} ^{hordó} bort. Mariska szörnyen meg ijedt, el szaladt onan, ment egyenesen a' kereszt anyjához. el mondott neki mindent. a' kereszt anyja azt mondta neki: „Édes lányom ^{eresz} tudod é- hogy az a' legény ördög? lásd', minek kívántad azt hogy nem bánád ha ördög lenne is a' szeretőd. hanem már most ne menj többet a' fonó házhoz malyd el megye te ^{hozád} érted az az ördö,⁴

1 A meseszöveg lejegyzője a kézírás alapján Arany Juliska volt. A szövegnek nincs címe, bár a cím helye tollal alá van húzva. Erre került a lejegyzőtől eltérő személytől a *Megvan* szó tintával, kétszer aláhúzva; az eredetileg a cím helyét jelző vízszintes vonal keresztbemetszi a szót.

2 A lap alja le van vágva, emiatt itt olvashatatlan szó vagy szavak állnak.

3 Tintával írott vessző ceruzával pontra javítva.

4 A szöveget a lejegyző nem fejezte be.

[9B.] A szép lány meg az ördög.¹

[73r] Volt a világon egy asszony, meg egy ember, azoknak volt egy lányuk, úgy hívták hogy Mariska. Ez a Mariska minden áldott estve a fonóházba járt, még se' tudott szeretőt szerezni. A többi lánynak mindnek volt szeretője, a kivel ölelkezett, csókolodzott, csak őtet nem ölelgette senki. Nagyon megsomorodott ezen Mariska, mindég azon kérte az Istent, hogy adjon neki is egy szeretőt, nem bánja ha az ördög lesz is.

Egyszer oda megy egy nyalka legény gyolcs ingben gatyában, mindjárt megszerette Mariskát, meg ez is őtet, ölelkeztek, – csokolod^rtak egy darabig. ^Egyszer Mariska leejtette az orsóját<.>, ^Mmind a ketten utána nyultak, de Mariska majd meghalt csodálkod^rásában meg ijedtében a mint a legény lábára_t talált tekinteni, mert az egyik lába ökörláb volt, a másik meg lóláb; de azért nem szolt egy szót sem, úgy tettette magát mintha semmit sem látott volna, hanem más nap reggel elment a keresztanyjához tanácsot kérni hogy mi-tévő legyen; mert a keresztanyja tátos volt. Adott is a' neki egy gombalyag czérnát, hogy ha majd a fonó ház utc^r ajtójában búcsúznak egymástól, hurkolja rá a legény lajblija gombjára a czérna végét, azután eresse a czérnát a legény után, maga pedig menjen mindenütt utánna.

[73v] Úgy is lett. Mariska mikor búcsúzott a szeretőjétől, a lajblija gombjára hurkolta a czérna végét, a legény nem vette észre csak ment, Mariska meg eresztette utánna mindenütt a czérnát.

¹ A meseszöveg lejegyzője a kézírás alapján Arany László volt (fiatal felnőttkori írás). A mese szövege a 73r. oldalon kezdődik; a lejegyző a címet egy lappal előbb, a 72r. oldal közepén írta fel. A 72v. oldalt üresen hagyta.

AZ ÖRDÖG-SZERETŐ.

[153.] Egyszer hol volt, hol nem volt, volt a világon egy ember, meg egy asszony, azoknak volt egy szép eladó lányuk, úgy hívták, hogy Mariska. Ez a Mariska minden áldott este eljárt a fonóházba, meg is böjtölte minden András napját, még se tudott szeretőt szerezni. A többi lánynak mindnek volt szeretője, a kivel ölekezett, csókolózott, csak őt nem ölegette, őt nem csókolgatta senki; ha az orsóját elejtette, nem volt a ki feladja, ha tengeri fosztáskor piros csövet talált, nem volt, a ki egy csókon megvegye. Eleget búslakodott ezen a szegény lány, de hiába volt minden búsulás, nem akadt szerető. Egyszer aztán nagy bánatában azt találta kiszalasztani a száján, hogy: „Én uram istenem, adj már nekem egy szeretőt, nem bánom, ha maga az ördög lesz is, csak legyen.”

Az nap este aztán, mikor elment a fonóházba, már ott várta egy gyolcs inges-ga[154.]tyás idegen legény, az mindjárt mellé ült, beszédbe eredt vele, még akkor este meg is szerették egymást, ölekeztek-csókolóztak, csak úgy, mint a többi. Örült Mariska, hogy ilyen nyalka szeretőre tett szert, de az öröm csakhamar szomorúsággá változott, mert egyszer, a mint elejtette az orsóját, a mint utána nyultak mind a ketten, rá talált pillantani a legény lábára, meglátta, hogy annak az egyik lába ökörláb, a másik lóláb; ebből aztán mindjárt tudta, hogy a nyalka legény nem más, mint egy ördög, de azért nem szólt senkinek, úgy mutatta, mintha semmit se látott volna. Más nap aztán elment a keresztanyjához, – a ki bába asszony volt – elmondta neki a dolgot, hogy ő milyen bolondot talált kiereszteni a száján, aztán hogy fogta szaván az ördög; kérdezte, hogy most már mitévő legyen?

– Hát lányom – felelt neki a keresztanyja – legelőször is azt kel kitudni bizonyosan, hogy csakugyan ördög-e hát? Azért nesze, itt van ez a gombolyag czérna, majd holnap este, ha a fonóház utc'ajtójában búcsúztok egymástól, ennek a végét hurkold rá a lajbija gombjára, de úgy, hogy észre ne vegye, azután a czérnát ereszd utána, magad meg tartsd a [155.] gombolyagot a kezében, menj mindenütt a czérna után, less rá, hogy hova megy, holnap aztán mondd el nekem.

Ugy tett a lány, a hogy a keresztanyja mondta. Másnap este, mikor búcsúzott a fonóház ajtójában a szeretőjétől, ráhurkolta a czérna végét a lajbija gombjára, annál fogva kísérte mindenütt.

A mint így mentek-mendégéltek, egy nagy templomhoz értek, a legény bebútt a kulcslyukon, Mariska meg elszakasztotta a czéznát, aztán ő is oda ment a templom ajtóhoz úgy nézett be a legény után a kulcslyukon. Hát uramfia mit látott!? Ott volt a templom közepén tizenkét nagy ökör megsülve, meg huszonnégy hordó bor. Először megette a tizenkét ökröt, azután megitta rá a huszonnégy hordó bort. Mariska szörnyen megijedt, majd sóbálvánnyá változott, azután megindult szaladni, meg sem állt a keresztanyja házáig. Elmondott a keresztanyjának mindent, a' meg azt mondta neki: „Édes lányom tudod-e hogy az a legény ördög?” Látod minek mondtad azt hogy nem bánád ha az ördög lenne is a szeretőd? Hanem már most ne' menj többet a fonóházba, majd elmegy te érted az ördög három este egymásután, de ne ereszd be a házba, hanem ezt meg ezt mond neki.” Itt megtanította a keresztanyja mindenre, de nem mondom meg mire, majd kijön a meséből.

Másnap csakugyan nem ment el Mariska a fonókába. Egyszer csak hallja hogy koczogtat az ördög az ablakán.

[74r] – Eressz be Maris, eressz be!

- Nem eresztelek biz' én, nem kellesz nekem se' testemnek se' lelkiemnek.
- Eressz be Maris, eressz be!
- Nem eresztelek biz' én, nem kellesz nekem se' testemnek se' lelkiemnek.
- Eressz be Maris, eressz be, ha be nem eresztesz meghal az apád.
- Nem eresztelek biz' én, nem kellesz nekem se' testemnek se' lelkiemnek, nem bánom én ha meghal is.

Másnap meg is halt az apja, megsiratták, eltemették.

Este megint hallja hogy koczogtat az ördög az ablakán.

- Eressz be Maris, eressz be!
- Nem eresztelek biz' én, nem kellesz nekem se' testemnek se' lelkiemnek.
- Eressz be Maris eressz be!
- Nem eresztelek biz' én, nem kellesz nekem se' testemnek se' lelkiemnek
- Eressz be Maris, eressz be, ha be nem eresztesz meghal az anyád.
- Nem eresztelek biz' én, nem kellesz nekem se' testemnek, se' lelkiemnek, nem bánom én ha meghal is.

Másnap meg is halt az anyja, megsiratták, eltemették.

Este megint hallja hogy koczogtat az ördög az ablakán.

A mint így mentek-mendégéltek, egy nagy templomhoz értek, de olyan templomhoz, a melyik már dűlő-félben volt, nem is járt már bele senki, helység se volt körülötte, nem is az istené volt már, hanem az ördögé. A mint hát ennek az ajtajához értek, a legény – mintha csak valami korcsmaajtón menne be – besuttant a kulcslyukon. Mariska látta ezt jól, meg is ijedt, de azért gondolta magában, hogy ha felkötötte a kolompot, már csak rázza, oda ment hát a kulcslyukhoz, benézett rajta. Hát uramfia mit látott?! Ott volt tizenkét sült ökör, és huszonnégy hordó bor a templom közepén; az ő gyönyörűséges nyalka szeretője először megette a tizenkét ökröt, azután megitta rá a huszonnégy hordó bort, de úgy, hogy még – nem hogy terhére esett volna, – de tán jól se lakott vele.

Mariskának se jutott eszébe, hogy egészszé[156.]gére kívánja neki, hanem szaladt, a mint az isten tudnia adta, meg se állt a keresztanyja házáig. A mint beért, mindjárt elmondott neki mindent. Erre a keresztanyja is megvakarta a tarkóját.

– Bizony lyányom, így már bizonyos, hogy ördög a szeretőd, látod, minek mondtál olyan bolondot, hogy az ördögöt is elvállalnád már, csak lenne, ki a főnőházban ölelgessen-csókolgasson? Hanem most már mást nincs mit tenni: Eredj haza, zárkózz be a házba, egy seprűt tégy keresztbe a küszöbön, három nap, három éjjel se magad ki ne mozdulj, se mást se ki, se be ne eressz. Majd oda megy érted három este egymásután az ördög, de akármivel fenyeget, ki ne nyisd neki az ajtót, hanem így meg így tégy.

Itt megtanította mindenre, de nem mondom el mire, majd kijön a meséből.

Mariska mindent úgy tett, a mint a keresztanyja tanácsolta: haza ment, bezárta az ajtót, a küszöbön keresztbe fektetett egy seprűt, úgy várta, hogy mikor jön már az ördög? Nem kellett neki soká várni, amint beesteledett, oda ment az ördög, koczogott az ablakon:

– Eressz be Maris, eressz be!

[157.] – Nem eresztelek biz én, nem kellesz nekem se testemnek se lellemnek.

– Eressz be Maris, eressz be!

– Nem eresztelek biz én, nem kellesz nekem se testemnek, se lellemnek.

– Eressz be Maris, eressz be, ha be nem eresztesz, holnap ilyenkorra meghal az apád.

– Nem eresztelek biz én, nem kellesz nekem se testemnek, se lellemnek, nem bánom én, ha meghal is.

Másnapra csakugyan meghalt az apja, megsiratták, eltemették.

De az ördög evvel még nem érte meg, este megint oda ment, koczogott az ablakon:

- Eressz be Maris, eressz be!
- [74v] – Nem eresztelek biz' én, nem kellesz nekem se' testemnek, se' lelkemnek.
- Eressz be Maris, eressz be!
- Nem eresztelek biz' én, nem kellesz nekem se' testemnek, se' lelkemnek.
- Eressz be Maris, eressz be, ha be nem eresztasz meghalsz.
- Nem eresztelek biz' én, nem kellesz nekem se' testemnek, se' lelkemnek, nem bánom én ha meghalok is.

Akkor osztán elment Mariska az atyafiaihoz, azoknak meghagyta hogy ha ő meghal ne harangoztassanak a nagy haranggal hanem a kis csengetyüvel; ne énekeljenek az iskolás gyerekek, hanem csak a vén asszonyok sirassák meg; ne az ajtón vigyék ki, hanem az ablakon; ne az úton vigyék, hanem az út mellett, ne is a temetőbe temessék, hanem a temető mellé.

Másnap viradóra meghalt Mariska, el is temették éppenségesen úgy a hogy maga kívánta<.>, harmadnapra egy szál szép virág nőtt a sirján.

Hát gyöngyömadta mi kerekedett belőle?!

– Eressz be Maris, eressz be!
 – Nem eresztelek biz én, nem kellesz nekem se testemnek, se lellemnek.
 – Eressz be Maris, eressz be!
 – Nem eresztelek biz én, nem kellesz nekem se testemnek, se lellemnek.
 – Eressz be Maris, eressz be! ha be nem eresztasz, – meghalt már az apád – meghal az anyád is.

– Nem eresztelek biz én, nem kellesz nekem se testemnek, se lellemnek, nem bánom én, ha meghal is.

[158.] Másnapra meghalt az anyja is, ezt is megsiratták, ezt is eltemették.

De az ördög még evvel se érte meg, harmadik este megint oda ment, megint bekoczogott az ablakon:

– Eressz be Maris, eressz be!
 – Nem eresztelek biz én, nem kellesz nekem se testemnek, se lellemnek.
 – Eressz be Maris, eressz be!
 – Nem eresztelek biz én, nem kellesz nekem, se testemnek, se lellemnek.
 – Eressz be Maris, eressz be! ha be nem eresztasz, – meghalt már apád-anyád – holnapra ki leszel terítve te is.

– Nem eresztelek biz én, nem kellesz nekem se testemnek, se lellemnek, nem bánom én, ha meghalok is.

Evvel az ördög ott hagyta, Mariska pedig összegyűjtötte az atyjafiait, az ismerőseit, meghagyta nekik – a mint a keresztanyja tanácsolta volt – hogy ha ő meghal, ne harangoztassanak neki a nagy haranggal, hanem a kis csengetyűvel, ne énekeljék el az iskolás fiuk, csak a vénasszonyok sirassák el; ne az ajtón vigyék ki, hanem az ablakon, ne az úton menjenek, mikor viszik a temetőbe, hanem az útfé[159.]len, ne is a temetőbe temessék, hanem a temető mellé; hogy rá ne akadjon az ördög.

Másnap virradóra csakugyan meghalt Mariska, el is temették ébenségesen úgy, a hogy maga kívánta: nem a nagy haranggal harangoztak, csak a kis csengetyűvel, nem énekeltek neki az iskolás fiuk, csak a vénasszonyok siratták el, nem az ajtón vitték ki a házból, hanem az ablakon, nem az úton mentek a temetőbe, hanem az útfélen, nem is a temetőbe temették, csak a temető mellé; de nem is akadt rá az ördög. Harmadnapra aztán a sírján egy szép virágszál nőtt, de olyan szép, hogy keresni kellett, míg párját találták.

Hát gyöngyömadta mi kerekedett ki a dologból?

Arra ment egy királyfi üveges hintóban, meglátta a szép virág_{ot} szálát, leugrott az üveges hintóból, leszakította, a kebelére tűzte. A mint haza értek mindjárt betette a legszebbik üveges almáriomba. Akkor megvacsorált osztán lefeküdt.

Hát éjfélkor csak nyillik ki az üveges almáriom ajtója, kiszállott a virágszál hófehér galamb képében; [75r] szélyel nézett a szobában, látta hogy a királyfi alszik, rárepült az asztalra, mert azt gondolta hogy nincs más odabenn_n, pedig a Pista inas is ott feküdt a földön, osztán látott mindent, mert nem aludt. Csak keresgél a galamb, csak keresgél. Egyszer megszóllal „Enyje be szegény király ez, még csak egy kis hulladék sincs az asztalán” Avval visszarepült a virág szálba.

Másnap reggel elmondott Pista a királyfinak mindent.

Arra ment egy királyfi üveges hintóban, meglátta a szép virágot, leugrott érte, a beblére¹ tűzte, haza vitte. A mint hazaértek a királyi palotába, első dolga volt, hogy a virágot betette egy szép üveges almáriomba. Azután lefeküdt az inasával együtt, ő az ágyba, az inasa meg lábtul, a földre.

A királyfi csakhamar elaludt, de nem az inas, annak sehogy se tudott álom szállni a szemére, csak forgott egyik oldaláról a másikra. A mint így álmatlankodék, egyszer – úgy [160.] éjfél tájban – hallja ám, hogy nyílik az almáriom ajtója, oda néz, hát látja, hogy a virágból kirepül egy szép hófehér galamb, körül néz, hogy nem látja-e a királyfi (az inast észre se vette); hogy aztán látta, hogy alszik a királyfi, leszállt az asztalra, elkezdett morzsalékot keresgetni. Csak keresgél, csak keresgél, de biz ott nem igen talált, egyszer aztán megszólal:

– Ejnye be szegény király ez, még csak egy kis hulladék sincs az asztalán.

Evvel többet nem keresgél, visszarepült a virágba.

Az inas mindezt jól látta, fel is róta az eszébe, el is mondta másnap a királyfinak:

– Jaj felséges király, ezt meg ezt láttam az éjjel, ezt meg ezt mondta ám a galamb.

– Nem igaz az Pista, álmodhattad te azt csak – felelt rá a király nagy nevetve.

Az inas maga is káptalanságba esett, hogy nem álmodta-e hát csakugyan, azért nem bizonyozott tovább, hanem feltette magában erősen hogy a jövő éjszaka ráles.

Ugy is tett. Akkor éjszaka szántszándékkal nem aludt el, megvárta az éjjelt. Amint aztán ütötte a tizenkét órát, kinyillott az almá[161.]riom ajtója, kirepült a virágból egy hófehér galamb, körül nézett nagy óvatosan, nem látja-e a királyfi, vagy más? De az inast megint nem vette észre, a királyfit meg látta hogy alszik, leszállt hát az asztalra, elkezdett morzsalékot keresni. Csak keresgél, csak keresgél, de biz ott nem talált, megszólalt hát megint:

– Ejnye be szegény király ez, még csak egy kis hulladék sincs az asztalán.

Evvel megint visszarepült a virágba.

Az inas mind ezt megint jól látta, végig-végig tapogatta magát, hogy ébren van-e hát csakugyan? mikor aztán érezte, hogy ébren van, gondolkozott, hogy felköltse-e a királyfit, de mégis csak arra határozta, hogy vár reggelig. Hanem reggel első dolga is volt azt mondani el:

– No felséges királyfi, megint kijött ám a hófehér galamb a virágszállból, megint ezt, meg ezt mondta.

1 Sajtóhiba; helyesen: *keblére*

– „Nem igaz a' Pista, álmodtad te azt csak,” azt felelte rá a király.

Este már kész-akarva nem aludt el Pista, várta a galambot. Éjfélkor kinyi^{ll}ott megint az üveges almárium ajtója, kirepült|a|hófehér galamb az asztal közepére. Csak keresgél – csak keresgél, egyszer megszollal „Enyje be szegény király ez, még csak egy kis hulladék sincs az asztalán. Avval visszarepült megint a virágszáiba.

Reggel megint elmondta Pista a királyfinak, hogy mit látott az éj^{sz}aka. Megint csak azt mondta rá a királyfi hogy nem hiszi; de hogy Pista szörnyen bizonyozott, szeget ütött a fejébe. Este kirakta a temérdek sok enni,- inni valot az asztalra, maga pedig lefeküdt és úgy tettette magát mintha aludt volna. Éjfélkor csak látja ám hogy száll ki a galamb a virágszáiból, osztán hozzá fog az evéshez. A királyfinak se' kellett egyébb, csendesen fölkel, a háta megé lopodzott, hirtelen megkapta, hát mindjárt egy gyönyörű lánynya változott. Akar [75v] mondom, akar se', úgy is tudja minden ember hogy ez a szép lyány Mariska volt.

A királyfi megölelte-megcsókolta.

– Te az enyém, én a tied ásó-kapa válas^zszon el bennünket<,>. ^Nagy lakodalmat csaptak, annyi volt a csőröge hogy még a kocsis is mind azt evett.²

2 A szöveg végét az utolsó sort követően tollal írott, vízszintes vonal jelzi.

A királyfi megint nem akarta hinni.

– Nem igaz az Pista, nem jól láttad, nem jól hallottad te azt.

– De biz igaz felséges királyfi, úgy láttam, mint most felségedet, úgy hallottam, mint ha most felséged mondaná.

– No ha igaz, majd tegyünk róla, hogy [162.] estére – ha eljön – ne panaszkodjék az ennivaló miatt; de majd magam is rá lesek, hogy eljön-e?

Este aztán kirakatta a királyfi a sok tenger enni-inni valót az asztalra, maga pedig lefeküdt, tettette magát, mintha aludnék. Csak várt, csak várt, egyszer aztán kukorikolta a kakas az éjfél. Erre kinyíllott az almáriom ajtója, kirepült a virágszálból egy szép hófehér galamb, ránézett a királyfira, azt gondolta alszik, leszállt nagy maga biztában az asztalra, elkezdett csipegetni a sok drága ételből italból. A királyfinak se kellett egyéb, felkelt csendesesen, a háta megé lopózott, hirtelen megkapta. Hát gyöngyömadta, a mint megérintette, a mint egy újja hozzáért, mindjárt egy gyönyörűséges szép lyánynya változott, de százszor szebbé, mint azelőtt volt, míg Mariska volt, úgyannyira, hogy maga magára is alig ismert. A királyfi megölelte-megcsókolta:

– Édes szentem, szép szerelmem, te az enyim, én a tied, ásó-kapa se válaszszon el bennünket egymástól!

Mindjárt másnap nagy lakodalmat csaptak, még maig is boldogul élnek, ha meg nem haltak.

[10.] János, és a' három el átkozott király kisaszony.¹

[110r] Vólt a' világoⁿ egy váro^s, abban a városbanlakot egy csizmadia, annak vólt egy felesége, meg egy fia. a' csizmadia mindég azért ütöte verte a' fíját, hogy nem akart csizmadia ínas lenni, az anyja pedig mindég arra verte hogy ne csizmadia legyen hanem ur<,>. a' fiu is jobb szeretett volna ur lenni, és semit nem csinálni, mint csizmát földözni. azon veszeked^dett a' csizmadia sokat a' feleségével, hogy ő azt mondta hogy de biz' csizmadia lesz, a' felesége meg azt mondta hogy de biz' úr lesz. ilyenkor mindég megkérdezték mind a keten a fílyutól; hogy mi lesz hát? azt felelte rá; hogy „ur leszek édes Apám, Anyám,” Rendesen ilyenkor keményen meg szokta verní az Apja.

János^{nak hívták [...]} a fiut^{így hívták a' fiut} már meg unta a sok lábszízajást, egyszer azt mondja az Anyánnak: „No édes^a Anyám, én már nagyocska vagyok nem szívelem tovább ezt a sok ütést, verést. el megyek világra, majd meg lássa édes Anyám hogy még király is lehet belőlem. Váltig marasztotta az Anya de ő csak el ment. Ment mendegélt, hetedhét ország ellen, egyszer be ér egy erdőbe, ott meg lát egy öreg embert hogy egy rakás fát, venne fel a' hátára de nem tudja. az mondja neki a János. „^aAdja ide kend öreg Apám [110v] majd el viszem én, csak azt mutassa kend meg hogy hova kell vinni.” „Köszönöm édes fiam nem mesze kel ezt vinni, csak itt az erdőbe van az én kis kunyhóm.” El vitte a' János oda, de az öreg jó ember vólt, nagyon, és anyira nagyon meg szerette Jánost azért hogy ő rajta segített, ^{hogy} híába akart János el meni nem eresztette, azt mondta: ^{hogy} „tudom édes fiam hogy azért akarsz te él menni azt gondolod hogy én is szegény vagyok ^{hogy} nem tarthatom fel ketőnk életét, de nem is úgy marasztalak én, hogy örökösön itt maradj, csak ugy egy néhány nap, míg meg ösmerkedünk.” Ott maradt a' Janos, és el beszélte a történetét az öreg embernek. az öreg ember aztat nagyon nevette, hanem még is bízattat^t Jánost hogy ha csak lehet majd csak urrá teszi.

Egyszer ki küldte az öreg ember Jánost fát szedegetni, hát nem nagyon mesze kellett meni a' fáért, mindjárt talált egy helyen egy nagy csomót,

1 A meseszöveg lejegyzője a kézírás alapján Arany Juliska volt.

2 A *Jánosnak* szó után a szövegben csillag, a bal margón csillagok közé illesztve a lejegyző írásával megegyezően, tintával: *így hívták a' fiut*.

JANKÓ ÉS A HÁROM ELÁTKOZOTT
KIRÁLYKISASSZONY.

[163.] Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy nagy ország – abban egy város – abban a városban egy csizmadia, ennek a csizmadiának volt egy felesége, meg egy fia. Ez a kölök sehogy se akarta az apja mesteriségét folytatni, hiába ütötte-verte az öreg csizmadia, mindig azt mondta, hogy „ő bizon nem fótozza senki csizmáját, mikor úr is lehet, ő bizon úr lesz.” Az anyja is pártját fogta, de az öreg csizmadián ketten se tudtak kifogni, mert mindjárt-mindjárt megverte mind a kettőt.

Egyszer megunta Jankó a sok lábszíjjazást, bement az anyjához:

– No édes anyám, én már nem szívelem tovább ezt a sok verést, már nagyocska vagyok, majd elmegyek világra, úgy is csak olyan tedd ide, tedd oda legény voltam itthon, nem tud[164.]ták semmi hasznomat venni, hiába ettem édes apám kenyerét, csak olyan voltam a háznál, mint az ötödik kerék.

Az anyja is helyben hagyta, elindult hát Jankó. A mint megy mendegél, beér egy nagy rengeteg erdőbe, meg lát egy öreg embert, a mint czipekedik egy csomó rőzsével, de sehogy se tudja felvenni. Oda megy hozzá Jankó. „Adja ide, öreg apám, majd haza viszem én.” Haza is vitte az öreg ember kunyhójáig, ott letette, avval tovább akart menni, de az öreg ember nem eresztette: „Már csak fiam maradj itt egy-két napig, legalább ismerjük meg egymást.” Jankó hát ott maradt, segített az öreg embernek mindenben.

Tán három nap mulva mondja az öreg ember Jankónak:

– Eredj fiam Jankó szedegess egy kis tűzrevalót, elfogyott, a mit multkor hoztunk, a sincs, a minél egy kis kását főzzek.

Elindult Jankó a rengetegben.

„Bíz én még nem megyek haza – gondolta – ugy se tudja öreg Atyám, hogy a' fát szedem é<->_a vagy csak járkállok,” el indult hát a' mint ment mendegélt az erdőbe, a fa csomót ott hagyta. hát egyszer víz csilámlík meg előtte, közelebb megy hozzá, látja hogy egy gyönyörű, nagy kerek tó, le űlt ^egy nagy fának a' tövíhez ott meg huzta magát, ugy gyönyörködött a sok kis arany halakban, a' mik ott uszkáltak a' vízbe.

[III]r] Egyszer csak hal távol_yról gyönyörű hatyu éneket, minding közelebb, közelebb jött hozzá csak le szál egy gyönyörű hatyu nagy énekelve a' tó szélén, meg rászódik [...] ^{és le veti a' hatyu ruhát,} egy olyan gyönyörű lány lett belőle, hogy János csak a' száját tátotta el csudálkozásába<,>. bele megy a' vízbe, ott fürdik egy kicsi ideig megint ki jön, rá veszi a' hatyu ruhát, ^{megint} el megy nagy dalolva, Egy kicsi idő mulva hal a' János még hétszerte szebb danolást jön megint egy még hétszerte szebb hatyu az is le szál a' tó szélire, leveté hatyu ruháját, aból még hétszerte szebb lány lett, bele ment a' vízbe, ott fürdött egy kicsi ideig, akkor kí szált rá vette hatyu ruháját, el ment nagy danolva. Nem sokára hal a' ^{lyá} János olyan danolást; hogy azt gondolta, nem is ezen a' világon van, még szászorta szebb vólt mint a' másik. meg lát a' János egy gyönyörű kis hutut le szalaní a' tó partjára, le vetí a' hatyu ruhát, még szászorta szebb lány lett belőle mint a' többi vólt, csak el vette a' ^{János} szeme világát a' sok arany, meg drága gyöngy a' mí a ruháján vólt hanem aztat is levetette. az is bele ment a' vízbe ott fürdött egy darabíg<,>. János már malyd meg halt csodálkozásába, ugy nézte azt a' szép teremést, ugy bele szeretett hogy [IIIV] majd meg bolondúlt bele. a' lány is fürdött egy darabíg, akkor ki szált a' vízből, rá vette a' hatyu ruhát, és nagy danolással el repült.

Haza vítte János a' fát, azt kérdí tőle az öreg ember: „Hát édes fiam miért vagy olyan szomorú?” „Jaj édes öreg Apám hogy ne vólnék én szomorú, míkor olyan szép kisaszonyt láttam, hogy ha el nem vehetem feleségül, talán meg is halok bánatomba<”>.” Akor el beszélte János hogy mit látot, mít hallot, azt mondja neki az öreg ember: Jaj édes fiam, tudom én már hogy mi féle [...] kisaszonyokat beszélsz te, ide járnak azok hatyu képibe minden délbe fürdeni. én is láttam már őket sokszor, nem is csodálom ha te bele is szeretél abba a' leg kisebbikbe, én már öreg vagyok de csak azért is el megyek sokszor arra, hogy meg láthassam, hanem az Ísten segít; meg is kerítsük azt neked.

János majd kí bútt a' bőriből örömébe hogy az öreg ember bízatta, mindjárt kérte az öreg embert hogy mondja meg ha tudja; hogy hol laknak azzok a' kisaszonyok, had hozza ő el azt a' kisebbiket feleségének.

Csak szedeget, csak szedeget, egyszer egy gyönyörű tó mellé bukkan ki. Majd hogy egészen szemmé nem változott, annyira elbámult, a mint meglátta a tavat, tele szebbnél szebb aranyhalakkal. A mint ott csudálkozik, egyszer csak hall[165.] távolról gyönyörű hattyúéneklést; ő is hirtelen elbúvik, elkezd leselkedni, hát látja, hogy egy szép hattyú száll le a tópartra, ott megrázkódik, leveti a hattyú ruhát, egy szép lánynyá változik, elkezd fürdeni. Fördött egy darabig, aztán megint fölvette a hattyuruhát, elment.

Jankó még fel se ocsúdott a nagy csudálkozásból, mire egy még hétszerte szebb hattyúéneklést hallott; nem sokára leszállt egy szép hattyú, levetette a hattyúruhát, egy még hétszerte szebb kisasszonyná változott, megfürdött, azzal elment. Egy kevés idő múlva még hetvenhétszerte szebb hattyúének hallatszott, lerepült a tópartra egy még szebb kis hattyú, levetette ez is a hattyúruhát, egy még hetvenhétszerte szebb királykisasszonyná változott, megfürdött a tóban, s elment ez is.

Szegény Jankó, jobb szerette volna, ha nem is született volna, mert halálosan beleszeretett a legkisebbik királykisasszonyba, arra pedig gondolni se' mert, hogy az valaha az övé lehessen. Haza bandukolt a fával nagy szomorúan, mint a kinek az orra vére foly. Az öreg ember mindjárt észrevette rajta, hogy valami baja van.

[166.] – Min szomorkodol Jankó fiam?

– Jaj édes öregapám, hogy ne szomorkodnám én, amikor olyan szép királykisasszonyt láttam, hogyha el nem vehetem feleségül, meghalok bánatomban, pedig annyit reménykedni se' merek.

Itt elbeszélte Jankó, hogy mit látott.

– Jankó fiam – mondja rá az öreg ember – tudom én, hogy miféle kisasszonyokat mondasz te, de ha az Isten segít, mégis megkerítjük a legkisebbet valahogy.

Jankó majd kibútt a bőriből, hogy az öreg ember biztatta, mindjárt elkezdte kérni, hogy mondja meg, hol laknak.

„Phú! édes fiam nem olyan könnyű dolog ám az, mert azok a kisaszonyok ennek a világnak a leges leg végén egy üveg hegyen laknak, oda te el nem juthasz, meg ha el menél is, mikorra oda érsz akkorra férjhez mehet. Hanem mondok én annál okosabbat; hólnap délbe eregy a tóhoz, mikor már a két nagyobb lány el megy, a kisebb meg ott játszik az arany halakall, te akorr lopódz oda csendesen, ved fel a ruhályát, azután buly el megínt, majd keresi az azt, kéri is tőledd, de ne add oda. Hanem majd vidd haza a lányt, az Apádhoz<.>, [112r] vedd el feleségül.

Másnap el bucsuzott János az öreg embertől, azt mondta; hogy ha szerencsés lesz, vissza se jön többet, El ment a tóhoz, ott várt egy darabig, akkor jött a leg nagyobb lány az ott fürdött egy ^{kicsí ideig<.>} _{darabig} akkor ki szált|nagy dalolva el repült. Megínt jött a középső lány, az is ott fürdött egy darabig, akkor ki szált, el repült nagy dalolva. Harmadszor jött a leg kisebbik, le vetette a hatyu ruháját, hát alatta ^{olyan} gyönyörű ruha volt, hogy ^{csupa} nem látszot a sok aranytól, meg drága gyöngytől, mikor bele ment a vízbe, ott játszott a kis arany halakal, adig a János oda lopódzott a ruhához, fel vette a hatyu ruhát ^{is}, meg a aranyos ruhát. ^{is} a val megínt el büt, ki jött a vízből a szép kisaszony, kereste a ruháját, nagyon meg íjedt hogy nem találta se hol, János akkor elő jött, míndjárt nagyon meg szerette a kisaszony is őttet. azt mondja neki: „János szívem szép szerelme, te az enyém, én a tiéd, add vissza a ruhámat hamar, mert ha haza nem érkezek a szabott időre, nagy büntetés vár rám”. „De hogy adom kedves szép angyalom, hanem már most gyere velem, el veszlek feleségül, csak az ásó kaka választ el tőle ^m”. A kisaszony rít sirt egy darabig, azután csak bele nyugodott, mert nagyon szerette Jánost, Mentek mendegéltek haza felé, ut közbe be értek egy nagy városba óttel adták a király kisaszonynak (mert a vólt) azt a drága ruhályát, nagyon sok pénzt kaptak érte.

Haza ért a János, míndjárt meg esküdött a király kisaszonnal, azt mondta míndjárt az Apjának, hogy „No lássa édes Apám, hogy jól mondta édes Anyám hogy ur [112v] lesz belőlem.” Az Anyja pedig nagyon örült neki. Szép nagy házatt építetett, egészen uríason éltek az Anyja is nagyon szerette szép menyét, majd meg ette, János a felesége hatyu bőr ruháját a ^z _{feles} Anyjának adta oda; hogy viselje gondját. és meg parancsolta neki, hogy a feleségének még csak meg se mutassa, mikor ő othon nem lesz.

Egyszer^t el ment a János vadászni. azt mondja a király kisaszony a _z napának.

– Tyhű édes fiam, fiatal legény vagy – felelt az öreg ember – de ha tiz annyi ideig élnél is, mint a meddig élsz, még se érnél oda; hanem okosabbat mondok én. Holnap délben eredj ki a tóhoz, jön először a legöregebbik királykisasszony, arra rá se hederíts, aztán jön a második, arra se' nézz rá se', hanem mikor a legkisebbik leveti a hattyúruhát, lopózz oda csendesen, lopd el tőlle, azután a kisasszonyt fogd meg, vidd haza az édes apád házához, de a hattyúruhát úgy eltedd, hogy soha színét se lássa,¹

[167.] Jankó épenségesen úgy tett, a hogy az öreg ember mondta. Kiment a tóhoz, meghúzódott egy bokor mellé, szép csendesen végig nézte, míg a két első hattyú megfordított, s elment, azután várta a legkisebbet. El is jött az nem sokára, leszállt a tópartra, levette a hattyúruhát, hát uram teremtöm, olyan gyönyörű ruha volt alatta, hogy a parasztja nem is látszott a sok aranytól-ezüsttől, akkora karbunkulusok fityegtek rajta, mint egy-egy tojás; de levette ezt is, belement a vízbe. Jankónak se kellett több, mikor legjavában játszadozott a tóban, szép csendesen ellopta mind a két ruhát.

Kijött a királykisasszony, elkezdte keresni ruháját, s hogy nem találta, elkezdett sírni. Jankó oda ment hozzá, a királykisasszony mindjárt megszerette, de még is könyörgött, hogy adja vissza a ruháját.

– Jankó, szivem szép szerelme, add vissza a ruhámat, átok alatt vagyok, ha vissza nem megyek a kiszabott időre, nagy büntetés vár rám.

– Dehogy adom, szép angyalom, hanem most már gyere velem, elveszlek feleségül, ásó-kapa választ el bennünket.

A királykisasszony sírt-rítt egy darabig, [168.] de azután mit volt mit tenni? csak bele nyugodott.

Elindultak haza felé, útközben találtak egy várost, ott eladták az aranyos ruhát, kaptak érte annyi pénzt, hogy alig birta haza Jankó. Az öreg csizmadia alig hitt a szemének, mikor a sok pénzt meglátta:

– No fiam, soha se' hittem volna – ha az édesapám mondta volna is – hogy ilyen úr lesz belőled.

Itt nagy lakodalmat csaptak, boldogul éltek jó ideig.

Egyszer Jankó kiment vadászni, a hattyúbőrt od'adta az édes anyjának, hogy viselje gondját, de a feleségének még csak meg se mutassa. Alig hogy kihúzta lábát az ajtón, mindjárt elkezdett a királykisasszony könyörögni:

1 Sajtóhiba; helyesen: *lássa*.

„Édes Anyám, az Isten áldja meg, mutassa meg nekem azt a hatyu bőr ruhát, már a' színét is el felejtetem.” „Nem mutatom én édes lányom, tudod az urad meg parancsolta, hogy meg ne merjem mutatni.” „Jaj Édes Anyám, nem nyulok én hozzá egy ujjall se, csak éppen meg nézem.” addíg kérte a' király kisaszony a' napát, hogy meg mutatta neki, a' mínt ott nézegetí, egyszer félre for^gult az aszony, a' király kisaszony hirtelen ki^papta a' keziből, rá vette, éppen nyítva volt az ablak, kirepült rajta. Az öreg aszony csak akkor vette észre, ^{és} csak akkor csapkodta össze a' kezít, mikor már kint volt az ablakon.

Haza jött a' János, nagy sírva ríva találta az Anyját, azt kérdi tőle: Hát édes Anyámat mi lelte<^>? miért sír olyan nagyon?” „Óh!” édes Fiam! hogy ne sírnék, mikor így meg így jártam, a feleségedel. Akkor el beszélte a' fiának az egész dólgot. A János igen meg szomorodott rajta, de nem haragudott meg érte. azt mondja az Anyának: No édes Anyám, ne sírjon már tovább rajta, nincs már azon mít síratni, hanem én el megyek, ha lehet vissza hozom még egyszer.

[113r] El ment János, ment mendegélt míg csak abba az erdőbe nem ért, a' hol az ⁿöreg ember lakott, be men^t az öreg, emberhez, köszönt nek: „Jó napot adjon isten öreg Apám.” „Adjon isten neked is édes fiam, de régen nem látalak, hát mí járatba vagy?” „Jaj édes öreg Apám, bíz én nagy szomorúságba vagyok most. a' feleségem míg oda voltam vadászni, addig az Anyámtól el kérte a' hatyu bőr ruhát, csak meg nézni, a' mint nézegeték, ki kapta az Anyám kezéből, és el repült.” „Bizony édes fiam a'z nagy baj, hanem már most, ugyé szeretnéd még^g egyszer vissza hozni a' feleségedet?” „Éppen azért jöttem kendhez, hogy tanácsot kérjek, hogy tanálhatnám fel a' feleségemet.” „Jó hogy egyenesen én hozám jöttél, én tudok tanácsot adni benne, itt van egy pár csizma, azt huzd fel, ez olyan csizma, hogy egyszer egyszer hét mérföldet lehet vele lépni, ez majd el vezet A világ végéhez, egészen az úveg hegyig, az majd azután a' te dólgod lesz hogy mégy fel rá, mert még nem volt a' világon az az ember, a' kí azt meg tette volna. mert anak a' hegynek az alsó része félig, viz, a' felső része pedig úveg. a' hegy olyan álású, mint egy bárány bőr sapka, annak a' tetejébe van egy arany palotta, ott lakik a' három király kisaszony.”

El ment János, ment, mendek^sélt minden lépéssel, hét mértföldet lépett, hét egész eszdendeig mindég ment, mikor meg látta csilámlani meszíról, az úveg hegyen, az arany palotát. oda ért, nagy sokára, csak ott kerülgeti, nézegeti hogy kellene föl mení rá, hát egyszer csak meg lát három ördög fiut hogy veszekedⁿek, ugyan csak czibálták egy más haját; „Azt kérdí tőlök: „H^{át} ti^k miért veszekedtek?”

– Édes napam asszony – az Isten is áldja meg – mutassa meg nekem azt a haty-tyúruhát, a színét is elfelejtettem már.

– Jaj édes lányom, nem mutathatom meg, tudod, rám parancsolt az urad.

– Nem nyúlok én hozzá se', csak meg akarom nézni.

Addig-addig kérte a csizmadiánét, hogy [169.] megmutatta. A mint ott nézegeti, egyszer kikapja az asszony kezéből, magára kapja, – éppen nyitva volt az ablak – kirepült rajta. A csizmadiáné csak akkor vette észre, csak akkor csapkodta össze a tenyerét, mikor már kívül volt.

Haza jött Jankó a vadászból, nagy sírva-ríva találta az anyját.

– Hát édes anyámat mi lelte, mért sír olyan nagyon? kérdi tőlle.

– Hogy ne sírnék, édes fiam, mikor így meg így jártam.

Itt elbeszélte az egész esetet. Jankó nagyon elszomorodott rajta.

– No édes anyám, engem addig nem látnak, míg a feleségem elő nem kerítem.

Elindult Jankó, ment mendegélt, egyszer beért abba az erdőbe, a melyikben az öreg ember lakott. Bement hozzá:

– Jó napot adjon isten, öreg apám!

– Fogadj Isten, édes fiam! hát mi járatban vagy?

– Jaj öreg apám, nagy búba-bánatba estem én most, tegnap, mig kint voltam vadászni, a feleségem elkérte az anyámtól a hatytyúruhát, magára vette, elrepült vele, [170.] most hát egyenesen kendhez jöttem tanácsot kérni.

– Jól tetted, hogy egyenesen hozzám jöttél, mert csak én tudok tanácsot adni ebben a dologban. Nesze, itt van egy pár csizma, ennek az a tulajdonsága, hogy minden lépéssel hét mérföldet lehet vele lépni, ezt húzd fel, ez elvezet a világ végére, egész addig a hegyig, a melyiken a feleséged lakik; a majd aztán a te dolgod lesz, hogy hogy mégy fel rá, de azt előre megmondom, hogy azon a hegyen még soha sem volt halandó ember, mert a teteje üveg, az alja víz, a mellett olyan állásu, mint egy báránybőr süveg. Ennek a hegynek a tetején van egy arany palota, abban lakik a feleséged két testvérjével együtt.

Megköszönte Jankó a jó tanácsot, avval útnak indult. Ment-mendegélt, minden lépéssel hét mérföldet lépett. Hét egész álló esztendeig mindég ment, akkor meglátta az üveghegyet csillámlani. Mire a tövéhez ért, elszakadt a csizma, nem lehetett többet hasznát venni.

Elkezdte Jankó kerülgetni az üveghegyet, gondolkozott, hogy lehetne arra feljutni? Csak kerülgeti, csak kerülgeti, mint a gezemiczével körül rakott boglyát az éhes ökör, egy[171.]szer meglát három ördögfiut marakodni. Oda megy hozzájuk:

– Hát tik mért czivakodtok?

azt feleli rá a' leg nagyobbik ördög fiu: Oh nagy jó uram, hogy ne veszekednék [113v] ^{mikor} az Apánk meg halt most éppen, nem tett testamentomot. volt neki egy tyuk ganajos nyerge, ^{meg} egy rosz bocskora, ^{meg} meg e^{ty} rosz ostora, az olyan; hogy ha a' bocskort fel huzák a' lábokra|a' nyeregre fel ülnek, az ostor^tal egyet patantanak, és azt mondják, hogy: „hip, hop! ott legyenek, a' hol akarok míndjárt ott lesz. Már most nem tudunk rajta el osztzkodni, nem tudjuk, hogy meikönké legyen, mert egy másnélkül nem érnek ezek semít.” azt mondja rá a' János; „^No hé! tudjátok é- mit? én föl állok egy dombra, el hajítok egy krajtczárt, a' mei^[...] ^{körtök} elébb vissza hozza; azé legyenek a' húmik. Meg örültek az okos tanácsnak az ördög fiuk<,> János fel állott egy dombra el hajította a krajtczárt, a' menyire csak tudta, az ördögfiuk neki íramodtak, ott hagytak míndent. János pedig hírtelen fel huzta ^{a' nyeregre} a' bocskort, a' nyeregre rá ült, a' bocskorral meg sarkantyúzta a' nyeret, az ostarral, nagyott patantot, el kiáltotta magát, „Hip, hop! ott legyenek, a' hol akarok.” míndjárt az arany palotába termet. Az ördög fiuk pedig csak akkor veték észre míkor már vissza tértek, hogy nincs se' a' nyereg, se a' János. az úveg hegy tetejéből le kiáltot János, hogy a' méik előbb oda ért a krajtczárrall, azé legyen a' nyereg. aval le hajított nékik míndent.

Be ment János a' konyhájába az arany palotának, hát éppen ott seprerte a' konyhát az ő felesége. el kiáltja magát a' király kisaszony. „Jaj szívemnek szép szerelme, te az enyém én a' tiéd, hol jársz itt, a' hol még a' madár sem jár.” Érted jöttem kedves feleségem.” „Oh kedves uram, nem mehetek én haza, mert két nénémel el vagyunk mí átkozva, hogy innen [114r] sehova se mehetünk, se pedig ha valakit meg szeretünk, aval bóldogok nem lehetünk, mert akar hol vagyunk, míndég ^{ha} íde vágyunk, te tőled ís azért jöttem el, hogy ugy vagyok el átkozva. azért átkozott el benünket, egy csúnya vörös ördög, hogy meg kért mínd a' hármónkat, és nem mentünk hozzá<:>” „Hát édes feleségem hogy szabadíthatnálak én innen meg benneteket.” „Nem egyébb képpen mínt hogy azt az ördögött meg kelene ölni.” „Nohát májd meg ölöm én.” „Jaj édes Ján[...]³, nem tudod te azt meg ölni. sokan próbálták már azt de senkinek sem sikerült. mert ^{azt} ^{ha} egy csapással el nem vág^{ják} ^{od} a' fejit, ha ezer lelked lesz ís, meg kell hallnod.” „De le vágom én, hogy fél mértföldre repül a' feje, csak azt mond meg hogy, hogy lehet meg míkor lehet meg ölni.”

3 Tintapaca miatt olvashatatlan szövegrész.

– Hogy ne czivakodnánk – felel a legnagyobbik – most halt meg az apánk, nem volt neki egyebe, mint egy piszkos nyerge, egy rongyos bocskora meg egy rossz kóczmadzag ostora, de ezeknek az a tulajdonságuk, hogy ha valaki felül a nyeregre, felhúzza a bocskort, egyet pattant az ostorral, s azt mondja, hogy: „hip-hop ott legyek, a hol akarok” – mindjárt ott terem; most már ezeken nem tudunk elosztzkodni, mert egyik a másik nélkül semmit se’ ér.

– No hé, tudjátok mit? – mondja nekik Jankó – én felállok egy dombra, elhajítok egy krajczárt, a ki elébb visszahozza, azé legyen mind a három.

Az ördögfiuk megörültek az okos tanácsnak. Jankó elhajított egy krajczárt, az ördögfiuk utána iramodtak, ott hagytak mindent, Jankó pedig hirtelen felhúzza a bocskort, ráült a nyeregre, nagyot cserditett az ostorral, elkiáltotta magát: „hip-hop ott legyek, hol akarok” – mindjárt az üveghegy tetején termett. Onnan aztán visszahajított² mindent, [172.] hogy legyen azé, a ki a krajczárt megtalálta.

Bement Jankó az arany palotába, épen ott sepregette a felesége a pitvart, a mint belépett. Nagyon megijedt, a mint Jankót meglátta.

– Jaj szívemnek szép szerelme, hol jársz itt, a hol még a madár se’ jár?

– Érted jöttem, kedves feleségem.

– Nem mehetek én innen sehova, kedves uram, el vagyunk átkozva a testvéreimmel együtt, hogy akár hol vagyunk, mindenünnen csak ide vágyjunk vissza, te tölled is azért kellett eljönnöm; egy csúnya veres ördög átkozott el bennünket, a mért nem mentünk hozzá feleségül.

– Hát most már hogy lehetne felszabadítani benneteket az átok alól?

– Nem egyébképen, mint hogy azt az ördögöt meg kellene ölni.

– No hát majd megölöm én a beste lélek rongyos ördögét!

– Jaj szívem Jankó, nem olyan könnyen megy az, sokan próbálták már, de mindnek az életébe került, azért jobb lesz, ha visszamégy, még most nem késő.

– Deiszen már vissza nem megyek, ha [173.] mingyárt itt halok is meg. Hanem mondd meg, mi módon lehet legkönnyebben megölni azt az ördögöt.

2 Sajtóhiba; helyesen: *visszahajított*

„Ha már éppen csak^a ugyan meg akarod ölni most van rá a legjobb idő, mert nincsen íthon majd te be búsz, a' fogashoz, a' ruhák közé, mikor malyd keres, hirtelen kí ugrasz, és el vágod a' fejét.” Ugy tett János, a' hogy a' felesége mondta, be bútt a' ruhák közé, kí huzta a' kardját, ott várta^{az} hogy mikor jön haza az ördög. Hát egyszer nagy puska por szagott érez,^{jött az ördög} már oda kívül elkezdett kiabálni: „fuj! idegen szagott érzek a' háznál.” „Nincs itt semi. Nincs itt senki,” mondogatták a' lányok. „De kutyák érzem én a' szagát.” Avall el kezdett mindent hányni, vetni, az ágyakat széjel szedte, az almáriomból is kihányt mindent, nagyon haragudott hogy nem talált senkit, mikor a' fogashoz ért, ott kotonyászott a' ruhák közt, hirtelen kí ugrott a' János, ugy le vágta az ördög fejét; hogy fél mértföldre esett a' palotától.

Vólt nagy öröm, 's vígság az egész palotába, három nap, három éjszaka; mindég tánczoltak, csak hogy a' tenyerekeⁿ nem hurczolták Jánost, a' felesége majd meg ette ugy csókolgatta, hogy már őket fel szabadította az átok alól, ulyra meg akartak eskü^dni, de János azt [114v] „Kedves feleségem, el megyek én az Apámért meg az Anyámért, tudod, hogy szeretek azok téged? majd el hozom hadd legyenek itt legalább az esküvőnkön.” „Jól van kedves uram, nem bánom ha el mégy is.<”> itt van egy gyűrű, ezt az ördög adta, ez olyan gyűrű; hogy ha be fele fordítod, akkor egy szép nagy üveg híd, terem ezzen az üveg hegyen míndjárt,^{'s azon le mehetsz} mikkor már a' közepéig érsz, akor fordicsd kí felé a' gyűrűt, akkor a' kit már^{[...] el hagyta,} az csendesen el enyészik, 's mikorra végig mégy rarta már akkorra, nem lesz belőle semi, eregy az ístálóba, parancsold a' kocsínak; hogy fogja be a' leg szebb hatt paripát, egy üveges híntóba, 's azon menj el.”

Ugy tett János a' hogy a' felesége mondta, repült vele a' hat sárkány paripa, hegyen vólgyön túl, három nap oda ért rajtok, a' mít gyalog hét esztendeig ment. Haza ért, kinez az ablakon az Anyja. el kíáltja magát: „Uram teremtöm! ní, az én fíam, a' kí már halottnak híttünk: milyen szép üveges híntón jött haza”! Be men János a' szobába, ösze, vissza, csókolgatta Apját, Anyát, azt mondja nékik: „No édes Apám, édes Anyám, már most jöjenek vélem, ne is kérjék hogy hova, csak jöjenek.”

– Ha már épen csakugyan rá akarod adni a fejed, hát megmondom: most nincs itthon az ördög, bújj el ide a ruhák közé, majd ha haza jön, keres mindenütt, mikor legközelebb lesz hozzád, ugorj ki, vágd le a fejét, de azt megmondom, hogy egy csapással ha egészen le nem tudod vágni, akkor halál fia vagy.

Jankó úgy tett mindent, a hogy a felesége mondta, elbútt a fogas alá, a ruhák közé, kihúzta a kardját, úgy várta az ördögöt. Nem sokára haza is jött, még az udvaron el kezdett kiabálni: „Phű-phű, idegen szagot érzek” – avval hányt–vetett mindent össze-vissza, oda ment a fogashoz is, elkezdett kotomászni a ruhák közt, Jankó is hirtelen kiugrott, úgy levágta a fejét, mint ha ott se lett volna.

Volt öröm, meg vigság a palotában, de Jankó nem felejtkezett el az apjáról-anyjáról, hanem mondta a feleségének, hogy elhozza azokat is. „Legalább legyenek itt az esküvőnkön.” A felesége se ellenezte. „Jól van, kedves uram, nem bánom, ha elmégy is értök, itt van egy gyűrű, ha ennek a fejét befelé fordítod, olyan üveg híd [174.] terem innen a földig, a milyen nincs a világon, ha pedig ki felé, akkor megint leomlik magától. Most eredj az istállóba, mondd meg a kocsisnak, hogy fogjon be.”

Ugy tett Jankó, a hogy a felesége mondta, befogatott, felült a gyönyörű hintóba, mikor a hegy szélére értek, befelé fordította a gyűrűt, mindjárt egy üveg híd termett ott, azon leért a földre, akkor kifelé fordította a gyűrűt, megint leomlott a híd. Repült a hat paripa Jankóval, mint a villám, vagy tán még annál is sebesebben, úgyannyira, hogy három óra alatt az apja házánál volt. Bemegy az udvarba, épen kint találja apját-anyját.

– No édes apám, édes anyám jöjjenek velem, ne is kérdezzék, hogy hova, csak jöjjenek.

Fel öltöztek mind a ketten, az úneplő ruhájokba, és ki mentek a hintóhoz, a csizmadia nagy bátran bele ült, a csizmadiáné pedig azt mondja a fiának: „Jaj lelkem adta, hogy úgyek én belé, ebbe a gyönyörű, üveges hintóba.” azt mondja rá az ura: „Hát ugy bolond, a hogy othon szoktál a székre ülni.” nem ákarta az aszony semiképen bele ülni, de addig ránczigálta az ura hogy még is csak bele ült. Az egész uton mindég azt beszélgette az urának, hogy: No lád’ Apjokom hogy csakugyan úr lett a Jánosból, még is erővel csizmadiát nevelni, meg mondtam én azt hogy ur lesz belőle.” Oda értek az üveg hegyhez, hát a csizmadia majd meghalt a feleségével együtt csodálkozásába. János megint meg csinálta a gyűrűvel az üveg hidatt, hanem már arra csakugyan nem akart rá menni a csizmadiáné, erővel ki akart ugrani a hintóból, azt mondta, hogy le szakad [115r] az az üveg híd alattok, ha rá mennek, ő bizony nem vesztí el az életét senki miatt. János meg az Apja^{at}o allig tudták adig me^k tartani. a hintóba, míg keresztől mentek a hídon. csak azután örült mikor már az a^a rany palotába meg látta szép kís menyét, János is nagyon meg örült neki mert az ólta hétszerte szebb lett, mint az előtt volt, meg az ólta meg kapta a vagyonát is, a mit addig az ördög használt, a meghalt apja írásai közt megtalálták a testamentomot is, abba a volt; hogy a három országát hadja a három lányának. de a legszebbiket még is a legkisebbiknek hadja. Mindjárt olyan nagy lakodalmat csapot a király kisaszony meg János, hogy hetedhét országra szólt a híre, meg hallota ezt két király fi is, el mentek meg nézni azt a szép lakodalmot, a ki három hólnapig tartott, anyira meg szerették a két király kisaszonyt, – mert azok is szépek voltak. – hogy mindjárt meg kérték. azok hozzájuk mentek. már most mind a három pár tartotta a nagy lak^aodalmat, János, meg a két király fi. által veték mind a hárman a feleségeik országát, fel koronáztatták magokat királyá, János pedig az apját, Anyát, magához vette, az Apját fő hercegé tette az országába, fel kereste az öreg embert is, azt is el vitte az országába, bíborba, bársonyba öltöztette, és boldogul éltek mind^{nyáján}ég, míg csak meg nem haltak.⁴

4 A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi.

Felöltöztek mind a ketten az ünneplő ruhájokba, úgy indultak el, de az asszony sehogy se akart beleúlni a hintóba; utoljára mégis beletuszkolta Jankó. Mikor az üveghegy aljára értek, Jankó megint befelé fordította a gyűrűt, megint ott termett az üveghíd; de már arra csakugyan nem akart rá menni a csizmadiáné.

– Én bizon nem kockáztatom az életem senki szépségéért, hiszen leszakad az a rongyos híd, – alig tudta Jankó megtartani a hintóban, [175.] de még akkor se nyugodott bele: „No fiam, ha meghalok, a te lelkedre halok meg.” Csak akkor örült aztán, mikor bent volt az aranyvárban, mikor meglátta a menyét.

Jankó is megörült, mert a felesége még hétszerte szebb lett, mint az előtt volt, mindjárt megesküdték még egyszer, olyan lakodalmat csaptak, hogy hetedhét országra szóllott a híre. Meghallotta ezt a két királyfi is, azok is elmentek a lakodalmra, ott megszerették a két nagyobb királykisasszonyt, el is vették mindjárt. Erre még nagyobb lakodalmat csaptak, együtt maradt mind a három házaspár, a csizmadia, a felesége, – az öreg ember, mind ott maradt, nem volt olyan boldog háznép több széles e világon.

[11.] A k1s macska, 1s a ly1ny1k.¹

[108r] Egyszer v1lt, hol nem volt, m1g az 1perenci1s tengeren is tul, lakot egy 1zvegy aszony, meg_y egy 1zvegy ember_r, mind a ket1nek v1lt egy, egy ly1nya, az 1zvegy ember1 igen sz1p volt, az 1zvegy aszony1 pedig igen csunya.

1 A mesesz1veg lejegyz1je a k1z1r1s alapj1n Arany Juliska volt. A c1m alatt ceruz1val, a lejegyz1t1l elt1r11 szem1ly 1r1s1val: *J1nos 1s az el1tkozott 3 kir1lyki.*

AZ ÖRDÖG ÉS A KÉT LYÁNY.

[176.] Volt egyszer egy szegény ember meg egy szegény asszony, mind a kettő özvegy volt, s mind a kettőnek volt egy-egy lyánya, csakhogy az ember lyánya szép volt, az asszonyé meg csúnyább a hátramenésnél.

Egyszer az ember sütni akart, de nem volt dagasztó teknője. Azt mondja a lányának:

– Eredj át lányom, ide a szomszédasszonyhoz, kérj tőle egy dagasztó teknőt, míg megdagasztunk benne.

Átment a lány a szomszédba:

– Szomszédasszony, azért küldött édes apám uram, ne sajnáljon kend egy dagasztó teknőt adni, mindjárt visszahozom, csak megdagasztunk benne.

– Bizony nem adok én édes lányom, mondd meg édes apád uradnak, vegyen el engem, akkor lesz dagasztó teknőtök.

[177.] Haza ment a lány, elmondta az apjának, hogy mit mondott a szomszédasszony. Megdagasztották hát nagy ügygyel-bajjal, be is fűtötték a kemenczét, de már szénvonójuk nem volt a mivel a kemencze alját föltisztítják.

Azt mondja az ember a lányának:

– Eredj át lányom ide a szomszédba, kérj egy szénvonót, mondd, hogy mindjárt vissza viszed.

Átment a lány megint az özvegy asszonyhoz:

– Szomszéd asszony, azért küldött édes apám uram, ne sajnáljon kend egy szénvonót adni, míg a kemencze alját föltisztítjuk.

– Bizony nem adok én édes lányom, mondd meg édes apád uradnak, vegyen el engem, akkor lesz dagasztó teknőtök is, szénvonótok is.

Haza ment a lány, elmondta, hogy mit mondott a szomszéd asszony, nagy nehezen elkészítették hát a kemenczét is, meg a téstát is, csak be kellett volna vetni, de nem volt vető lapátjuk. Azt mondja a szegény ember a lányának.

– Eredj át még egyszer lányom ahoz az asszonyhoz, próbáld meg, ha adna egy vető la[178.]pátot, mondd, hogy ne sajnálja olyan nagyon, nem esik itt semmi baja, nem eszszük mink meg, ebbe a nyomba vissza viszed.

Átment a lány harmadszor is, elmondta, hogy mi járatban van; mit izent az apja, de az özvegy asszony erre is csak azt mondta, hogy biz ő nem adja: „Mondd

az özvegy ember meg szerette az aszonyt, és el vette feleségül, az aszony ígen gorombán ^{bán} bánt ^{a lányával} az ember lányával mindennap meg verte, egyszer, el ment a' lány szolgálattott keresni, mert meg unta már a sok útést. mikor el ment süttöt magának hamuból ^{az utra} pogácsát, mert az anya nem adott neki lisztet, Ment mendegélt ^{egyszer meg tanált egy nagy sűrű fát, a' minek nagyon sűrű volt az ága, de levelét[?] lenyúzta[?], azt mondja neki a' fa: ugyan édes lányom, tisztits[?] meg ettől a' [...]nyótól[?] jó tett helyébe jót várjál a' lány megtisztította[?] ment mendegélt a lány megint meg talált egy nyüves[?] tavat[?] azt mondja neki a' to[?] ugyan édes lányom tisztítsd meg a' nyütől[?], jó tett helyébe jót várhatsz a' lány megtisztította a' tavat[?] megint ment, mendegélt, megint meg talált egy nagy [...]rös [...] kemenczét[?] azt mondja neki a' kemence: ugyan édes lányom tisztítsál ki engemet, ettől a' sok koromtól jó tet helyébe jót vá várhatsz ki tisztította a' lány azt is ment, mendegélt² meg talált egy házikót, abba be ment, ott nem volt az egész házba senki, csak egy kis fehér macska. a lány nagyon el volt fáradva, le ült a' patkára. oda megy hozzá a' kis macska, le ült melé, elő veszi a lány a' hamu pogácsát, ott eszegeti. Azt mondja neki a kis macska: „Nénikém, nénikém, adjál egy kis kalácsot, én is adok tanácsot.” Adott neki a' lány, megint kért tőle akkor is adott neki, mind addig kért míg csak volt a' lányynak. azután le feküdt az ölébe, ott aludt. Mikor be ^ésteledett; meg zör ^detik az ajtót; „Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám nyis ajtót!” „Jaj, cziczuskám miczu^kkám, mit csinályak.” ^{„Nyis} „Nyisid ki neki.” a' lány ki nyitotta. hát be jön rajta egy csunya vén ördög. [108v] el kiáltja magát megint: Tányér talpam lompos farkam, szép lány mátkám rakj tüzet.” „Jaj cziczuskám, miczuskám, mit csinályak?” „hát ra^kd meg neki.” meg rakta a' lány a' tüzet is. „Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám főzz ételt!” „Jaj! cziczuskám, miczuskám, mit csinályak?”}

2 Tintával átsatírozott, nehezen olvasható sorok.

meg apádnak, vegyen el engem, akkor lesz dagasztó teknőtök is, szénvonótok is, lapátotok is.”

Haza ment a lány, elmondta az özvegy asszony izenetét; szeget ütött ez a szegény ember fejibe, hogy biz azt az asszonyt jó is volna elvenni, lám akkor lenne dagasztó teknője is, szénvonója is, vető lapátja is; úgy annyira gondolkozott ezen, hogy utoljára is a lett belőle, hogy elvette az özvegy asszonyt. De bezzeg nem úgy ütött ki a dolog, a hogy azt a szegény ember kigondolta, mert alig, hogy megesküdtek, az asszony lett az úr a háznál, mindenből a parancsolt, férjem-uramnak pedig ajtó mögött volt a helye. A szegény lányt is mindig ütötte-verte az asszony, a maga csúnyábbnál is csúnyább lányát mindig cziczomázgatta, tejbe-vajba fűrösztötte, ettől meg még a betevő falatot is sajnálta. Nem állhatá a lány ezt a keserves életet, bement az apjához.

[179.] – No édes apám uram, én tovább nem leszek senki lába-kapczája, csak úgy bánnak itt én velem, mint ha a szél hajított volna ide, el megyek világtalan világra, majd csak találok valahol szolgálatot.

A szegény ember se' nagyon marasztotta, mert látta, hogy bizon neki magának is jóformán kifelé áll a szekere rúdja, vagy legalább igen kevés becsülete van a háznál; elindult hát a lány. Sütött neki a mostohája hamu pogácsát:

– Legalább ne mondd, hogy nem sütöttem útravalót.

Ment mendegélt a szegény lány, előtalált egy kis házat, abba bement, mert el volt fáradva, de oda bent nem talált mást, csak egy kis fehér macskát. Leült a lány a patkára, elkezdte eszegetni a hamu pogácsát. Odamegy hozzá a kis fehér cziczus:

– Nénikém, nénikém, adjál egy kis kalácsot, én is adok tanácsot!

Adott neki a lány; a kis macska megette, aztán megint kért, míg a pogácsa mind el nem fogyott, akkor felkuporodott a lány ölébe, ott fonogatott szép csendesen. Egyszer csak megzörgetik kívülről az ajtót:

[180.] – Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám nyiss ajtót!

– Jaj cziczuskám-miczuskám mit csináljak?!

– Nyisd ki neki.

A lány kinyitotta, bekullogott egy nagy csúnya ördög.

– Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám rakj tüzet!

– Jaj cziczuskám-miczuskám mit csináljak?!

– Hát rakd meg neki.

A lány tüzet rakott.

– Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám főzz ételt!

– Jaj cziczuskám-miczuskám mit csináljak?!

„Hát főzz neki!” a' lány főzött. „Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám tálajki.” „Jaj cziczuskám, miczuskám mít csináljak?” „Hát tálaj ki”! a' lány ki tálalt. Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám gyere egyél!” „Jaj! cziczuskám, miczuskám! mit csináljak<”>?” „Hát egyél!” a' lány jó ízűtt evett mert éhes is vólt. mikor meg eték, azt mondja az ördög a' lánynak: Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám boncs ágyat!” „Jaj! cziczuskám, miczuskám, mit csinályak?” „<”>„ hát boncs ágyat.” a' lány ágyat bontott. „Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám, ^{nyis ajtótt} feküdj mellém!” „Jaj cziczuskám, miczuskám, mit csináljak?” „hát feküdj mellé.” a' lány mellé fekűdt.” „Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám nyulj a' ball fülembel!” „Jaj cziczuskám, miczuskám, mit csináljak?” „Hát nyulj belé! bele nyul a' lány hát huza ki, a' sok aranyat, ezüstött, hogy allig győzte ki huzni. „Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám, nyulj a' jobb fülembel!” „Jaj! cziczuskám, miczuskám, mit csináljak?” „Hát nyulj bele!” bele nyult a' lány, hát húzza ki a' gyönyörű hatt paripát, ^{az ó} meg a szép úveges hingtót, a' meg tele vólt tömve, minden féle, sok szép sejém ruhá^val. az ördög a' lánynak adott mindent, a' mit csak a' füléből kihuzott. a' lány bele űlt a' szép úveges hingtóba, othon csak el csudálkoztak hogy az ő lányok olyan nagy uri kisasszony lett.

Azt mondja a_z csunya lány az anyának: Édes Anyám, ^{el} el megyek én is szolgálattot keresni, lássa kend az a' kutya csak három napig vólt oda, 's hogy meg gazdagodott,

– Hát főzz neki.

A lány meg is főzött, ki is tálalt.

– Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám gyer' egyél!

– Jaj cziczuskám-miczuskám mit csináljak?!

– Hát egyél vele.

A lány jó izüt evett, mert éhes is volt.

[181.] – Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám bonts ágyat.

– Jaj cziczuskám-miczuskám mit csináljak?!

– Hát bontsd el neki.

A lány elbontotta.

– Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám feküdj mellém.

– Jaj cziczuskám-miczuskám mit csináljak?!

– Hát feküdj mellé.

A lány mellé feküdt.

– Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám nyúlj a bal fülembe.

– Jaj cziczuskám-miczuskám mit csináljak?!

– Hát nyúlj bele.

A lány bele nyúlt, a kezébe akadt valami, azt elkezdte húzni kifelé, hát mi volt? Nem egyéb, mint temérdek sok arany-ezüst, de annyi, hogy alig birta kihúzni a lány.

Megint megszólalt az ördög:

– Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám nyúlj a jobb fülembe.

– Jaj cziczuskám-miczuskám mit csináljak?!

[182.] – Hát nyúlj bele.

A lány bele nyult, hát mit húzott ki? – tán nem is hinnék kendtek, ha nem mondanám – nem egyebet, mint egy gyönyörű aranyos hintót, hat czifra, sallangos paripával.

Ezeket az ördög mind a lánynak adta, ez a sok aranyat-ezüstöt mind felrakatta a hintóba, maga is beleült, avval haza hajtatott.

Otthon a háznép köz-káptalanságba esett, sehogy se' tudta senki elgondolni, hogy juthatott ehez a sok kincshez, a lány meg nem mondta senkinek, csak az apjának beszélte el, de annak is a szívére kötötte, hogy tovább ne adja.

A csúnya lánynak majd kifúrta az oldalát az irigység, hogy a mostoha testvérje úgy meggazdagodott; utoljára úgyannyira gyötrődött, hogy nem tudott otthon maradni, megmondta az anyjának, hogy ő is elmegy szolgálatot keresni: „Lássa kend édes anyám, az a kutya csak három napig volt oda, mégis hogy meggazdagodott,

én is el megyek.” „Jól van édes Jányom nem bánom én ha el mégy is.” avall sűtöt az aszony a' lyányának montlisztból pogácsát, és el küldte, nagy szerencse kívánások közt.

[109r] El ment a' lyány, ment, mendegélt, ő is el ért ahoz a' kis házhoz, a hol a mostoha testvérije is vólt. akkor is ott vólt a' kis fehér macska, ő hozá is oda ment mikor ki vette a' szép fehér mont lisz^{ret[?]}^{ból} sűlt pogácsát. ő tőle is kért. hanem azt mond^a neki, a helyett hogy adott volna: „El menj innen te csipás szemű macska majd adok nem tudad? néked mont lisztből sűlt pogácsát.” a szegény kis macska megint kért: „Nénikém, Nénikém, adjál ne^kem kalácsot, én is adok tanácsot.” „óh szegény kis haszontalan macska, mi féle tanácsot tudnál te nekem adni.” aval meg ütötte a' kis macskát. a' szegény^{csafé[?]} csak félre ment ott aludt a' kuczigba.

Be esteledett, csak zörgeti^k egyszer az ajtót, Tányér talpam, lompos farkam, szép lyány mátkám, nyis ajtót!^g Akor ám már oda szaladt a lyány a' kis macskához. „Jaj, cziczuskám, miczuskám, mit csináljak?” „Ne erezd be.” a lyány nem eresztette be. Az ördög^{még} vagy kétszer, mondta hogy erresze be, de hogy nem eresztette nagy mérgesen be rugta az ajtót. azt mondja neki megint, Tányér talpam, lompos farkam szép jány mátkám főz ételt.” „Jaj, cziczuskám miczuskám, mit csináljak?” Hát ne főz neki.” a lyány nem főzött, hanem az ördög már mikor el készítette, akor mondta, csak a' lyánynak: Tányér talpam, lompos farkam, szép lyány mátkám gyere egyél.” „Jaj cziczuskám miczuskám, mit csináljak?” „Hát ne egyél vele!” a lyány nem evett, az ördög maga ette meg mind az ételt, megint azt mondja a' lyánynak: Tányér talpam, lompos farkam, szép leány mátkám, boncsd el az ágya^t.” „Jaj cziczuskám, miczuskám, mit csináljak? „Ne boncsd el.”

én is megpróbálom, hátha nekem is szolgálna a szerencse.” Az anyja is helybenhagyta, hogy: „A bizon jó lesz,” – sütött is neki az útra pogácsát, de hej nem hamuból ám! [183.] hanem olyan tiszta búzának a lisztjéből, a melyet a galamb hord össze.

Elindult a lány, ment-mendegélt, ez is elért ahoz a kis házhoz, be is ment; hogy nem talált odabent senkit, leült a patkára ez is, várni a gazdát. Csakhamar eszébe jutott, hogy neki pogácsája is van, elővette hát, s' elkezdte eszegetni. Oda ment hozzá a kis fehér macska.

– Nénikém-nénikém adjál egy kis kalácsot, én is adok tanácsot.

De a lány nem adott neki, a kis macska még egyszer kért, de a lány akkor se' adott, hanem még kinevette:

– Oh szegény kis csipás szemű macska, ugyan miben tudnál te nekem tanácsot adni, ilyen haszontalan létedre?

A szegény kis macska meghunyászkodott, félreült a kuczikba, a lány meg a patkán eszegetett. A mint ott eszeget, a mint ott eszeget, egyszer csak megzörgetik az ajtót:

– Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám nyiss ajtót!

Akkor már oda szaladt ám a lány a kis macskához.

– Jaj cziczuskám-miczuskám mit csináljak?!

[184.] – Hát ne ereszd be.

A lány nem eresztette be, az ördög berúgta az ajtót, mikor bent volt, megint elkiáltotta magát.

– Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám főzz ételt!

– Jaj cziczuskám-miczuskám mit csináljak?!

– Hát ne főzz neki.

A lány nem főzött, az ördög nem szólt értte semmit, hanem csak mikor maga meg is főzött, ki is tálalt, akkor szóllalt meg.

– Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám gyere egyél!

– Jaj cziczuskám-miczuskám mit csináljak?!

– Hát ne egyél vele.

A lány nem evett, az ördög maga ette meg mind az ételt, azután megint csak rákezdte a nótát:

– Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám bonts ágyat!

– Jaj cziczuskám-miczuskám mit csináljak?!

– Hát ne bontsd el.

az ördög maga bontotta el az ágyat. akkor azt mondja: Tányér talp^am, lompos farkam, szép lyány mátkám feküdj mellém!” „Jaj cziczuskám, miczuskám, mit csináljak?” „Ne feküdj melé.” a' lyány nem feküdt le. megint azt mondja az ördög. Tányér|talpam lompos farkam, szép lyány mátkám nyulj a ball [109v] fűlembé.” „Jaj cziczuskám, miczuskám, mit csináljak?” „Ne nyulj bele”! a' lyány is bátorságot vett magának, hogy nem bántotta az ördög^[...] ekoráig. el kiáltotta magát: „Majd én abba a' piszkos fűledbe nyulkálok!” Erre a' szóra ki huzott az ördög a fűléből, egy nagy vas hintót, meg négy lovat. a' hintónak volt egy katlanja alóll, abba tüzet rakott, a' lyánt bele zárta a' hintóba, bele fogta a' négy paripát, el kezdtek azok nyargalni a' levegőbbe; a' hintó mindég jobban, jobban által tűzesedett, nem sokára pedig olyan lett mint a' láng, a' lyány íz^{e[?]}r[?]é, porrá égett|benne.

Az embernek a' szép ljánya pedig igen gazdag lett a sok pénzből, a' mit az ördög adott neki, nem sokára el vette egy gazdag urfi. nem mondom meg báró^{e[?]} é. gróf^e herczeg vagy király volt, de bizonyosan valameik a négy közül.^{találja ki volna az[?]}³

A lány nem bontotta el, hanem magának [185.] az ördögnek kellett megágyazni. Meg is ágyazott, bele is feküdt, aztán megint rákezdte:

- Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám feküdj mellém.
- Jaj cziczuskám-miczuskám mit csináljak?!
- Hát ne feküdj mellé.

A lány nem feküdt mellé, csak megállt az ágya fejénél, de az ördög megint rákezdte:

- Tányér talpam, lompos farkam, szép lány mátkám nyúlj a bal fülembé!

A lány hogy látta, hogy az ördög idáig nem hogy bántotta volna, de még egy rossz szót se szóllt hozzá, bátorságot vett magának, s rákiáltott nagy mérgesen:

- Majd én abba a piszkos füledbe nyúlkálok!

Az ördög még erre se szólt semmit, szép csendesesen belenyúlt maga a jobb fülébe, kihúzott belőle egy vas hintót, meg négy tüzes paripát, a hintónak alól egy katlanja volt, abba az ördög tüzet rakott, a lányt belezárta a hintóba; avval a négy lovat neki csapkodta, azok repültek, mint a sárkány, a hintó mindég jobban jobban át tüzesedett, utoljára olyan lett, mint a láng, a lány izré-porrá égett benne.

[186.] A szép lány meg otthon nagyon gazdag lett a sok kincsből, a mit az ördög adott neki, nem sokára elvette egy gazdag úrfi, nem mondom meg, gróf volt-e, vagy báró, herczeg-e, vagy királyfi? de bizonyosan valamelyik a négy közül.

[12.] [Cím nélkül]¹

[17v] Volt a' világon egy kis malacz, annak a' malacznak volt egy kis háza. Egyszer éppen benn volt a' kis malaczka a' házában<,> főzött, oda megy egy farkas, be szóll az ajtón: „Eressz be kis malaczka, nagyon hideg van ide kin fázom!” „Nem eresztelek biz én – felelt a' kis malacz – mert meg esz_el.” „No hát csak az edjik hátulso lábom ereszd be.” A kis malacz be eresztette a' hátulsó lábát hanem azomban tett fel egy fazék vizet a' tűzhöz, egy kicsi idő mulva megint azt mondja a' farkas: „Ugyan kis malaczka ereszd be a' másik hátulsó lábam is,” A kis malacz be eresztette a másik hátulsó lábát is. Egy kis idő mulva megint azt mondja a' farkas „Ugyan kis malaczka ereszd be a' két első lábam is.” A kis malacz azt is be eresztette” megint mondja a' farkas „Ugyan ereszd_d be már egészen” Akkor a' kis malacz oda vitt egy zsákot az ajtóhoz azt körül a' nyilashoz csinálta, hogy mikor jön be a' farkas egyenesen bele menjen, már akkorra fort a' víz is, ^{azután} _{akkor} a' kis malacz ki nyitotta az ajtót. a' mint jött volna be a' farkas, egyenesen a' zsákba ment bele, akkor a' kis malacz hirtelen be kötötte a' zsák száját, elővette a' fazék forro vizet, rá öntötte a' farkasra, ^{ezután[?]} maga pedig el bútt. a' farkas meg nagyon ordított a' zsákba, mert ugy meg forázodott hogy mind le ment a' szöre, addig hányta, vetette magát, hogy ki odzott a' zsák szája, kijött belölle, kereste a' kis malaczt de ^{hogy} nem találta<,> elszaladt. oda hivta a' többi farkasokat hogy öljék meg a' kis malaczt, de az midőn látta hogy jönnek, mindjárt tudta hogy ötet akarják meg ölni, hirtelen nem tudott máshova buni, hanem felszaladt egy nagy magass fára, oda mentek a' fa alá<,> a' farkasok, ott tanácskoztak hogy mitevők legyenek, mert nem tudtak fel menni utána a' fára, nagy sokára azt okoskodták ki; hogy áljanak egy más tetejére, malyd a' legfelső, fel ugrik a' fára. [18r] s meg fogja a' kis malaczt, el kezdték aztán egymás felye tetejére állani, a' kopasz állott leg alóll mert félt felyebb állani, hogy a' kis malacz megint megforázza.

1 A meseszöveget egyelőre azonosítatlan lejegyző írta le. A cím helye kihagyva, tollal előre aláhúzva. Erre került tintával, a lejegyzőtől eltérő írással a *Megvan* szó. Ugyanez a szó, ugyanezzel a kézírással, ismétlődik a 17v. oldalon a bal margón, illetve a lap közepén, a meseszövegre ráírva.

A KIS MALACZ ÉS A FARKASOK.

[187.] Volt a világon egy kis malacz, annak volt egy kis háza egy nagy rengeteg erdő közepén. Egyszer a mint ebben a kis házban főzögetett magának, oda megy egy nagy ordas farkas, beszél az ajtón:

- Ereszsz be kedves malaczkám, nagyon hideg van idekint, fázom.
- Nem eresztelek biz én, mert megeszel.
- Ereszd be hát legalább az egyik hátulsó lábam.

A kis malacz beeresztette az egyik hátulsó lábát, hanem alattomban odatett egy nagy fazék vizet a tűzhöz.

Kicsi idő múlva megint megszólalt a farkas:

- Ugyan kedves kis malaczkám, ereszd be a másik hátulsó lábam is.

A kis malacz beeresztette azt is, de a farkas avval se érte be, hanem egy kis idő múlva megint beszóllott:

[188.] – Kedves kis malaczkám, ereszd be a két első lábam is.

A kis malacz beeresztette a két első lábát is, de a farkasnak a se volt elég, megint megszólalt:

– Édes-kedves kis malaczkám ereszsz be már egészen, majd meglásd, egy újjal se nyúlok hozzád.

Erre a kis malacz egy zsákot szépen oda tett a nyiláshoz, hogy a mint a farkas jön háttal befelé, egyenesen abba menjen be, avval beeresztette. A farkas csakugyan a zsákba farolt be; a kis malacz se volt rest, hirtelen bekötötte a zsák száját, lekapta a tűzről a nagy fazék forró-vizet, leforrázta vele a farkast, azután hirtelen felmászott egy nagy fára. A farkas egy darabig ordított, mert a forró-víz úgy levitte a szőrét, hogy egy szál se maradt rajta; azután addig hányta-vetette magát, míg utoljára kiózdott a zsák szája. Kibútt belőle, szaladt egyenesen segítséget hozni. Vissza is jött nem sokára nagy tized magával, elkezdték keresni a kis malaczt. Addig-addig keresték, míg valamelyik csakugyan meglátta a fa tetején; oda mentek a fa alá, elkezdtek tanakodni, hogy mitévők legyenek; mi módon fogják meg a kis [189.] malaczt? mert egyik se tudott a fára fölászni. Nagy sokára aztán arra határozták, hogy egymás hátára állanak mindnyájan, mint a lédeczi birákok, úgy aztán a legfelső majd csak eléri. El is kezdtek egymás hátára felászni; a kopasz maradt legalól, mert félt feljebb menni, így hát a többi mind az ő hátán volt.

már olyan magossan voltak, hogy csak egy kellett volna mindjárt meg tudták volna fogni a' kis malaczt, az az egy is mászott már fel felé, midőn a' kis malacz el kiáltotta magát; „^Forró vizet a' kopasznak”! akkor a' kopasz ki ugrott a' többi alól, a' sok farkas mind le esett a' földre, kinek lába, kinek nyaka tört ki, a' kopasz pedig ugy elszaladt, hogy vissza sem jött többé, a' kis malacz pedig le szált a' fáról, haza ment, és azután soha sem háborgatták többet a' farkasok. Ha háborgatták volna az én mésém is tovább tartott volna.²

2 A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi.

Már olyan magasan voltak, hogy csak egyetlen egy hibázott, hogy elérjék a kis malaczt; az az egy is elkezdett már mászni felfelé. Akkor a kis malacz hirtelen elkiáltotta magát: „Forró víz a kopasznak!” a kopasz megijedt, kiugrott a többi alól, a sok farkas mind lepotyogott, kinek lába, kinek nyaka tört ki, a kopasz meg úgy elszaladt, hogy soh'se' látták többet.

A kis malacz szépen leszállott a fáról, haza ment, többet felé se' mertek menni a háza tájékának se a farkasok.

[13.] Az ördög, és a' három lány.¹

[104r] Vólt a' világon egy igen, igen<,> szegény aszony, anak vólt három lyánya, de mível igen szegény vólt nem tarhatta őket, egyszer azt mondja nekik hogy: „Édes lányaim eredjete szolgálatot keresni, én már nem tarthatlak tovább benneteket.” el ment a' három lány, ment^{ek}, mendegélt^{ek} heted hét ország ellen, meg találtak egy házat, az uczajtóba kint ált egy ember azt kérdi tőlök: „Hova mentek lanyaim?” „^Megyünk biz mi szolgálatot keresni.” „^Ne menjete tovább szegődjete be én hozzám.” A lyanok be szegődte mert nem tudták hogy az az ember ördög. Az ördögnek is volt három nagy lyánya, azokkal együtt egész nap mindég malackodtak[?] Zsuska – így hívták a' leg kissebbik lyánt. – nagyon hunczfut volt, egyszer ott halgatodzott az ördög alytóján, mikor az ördög beszélt a feleségével, azt mondja feleségének az ördög: „Bizony feleségem jól tettem hogy ezt a' három lyánt meg fogadtam, malyd a' nevem napján ha nagy vendégséget adunk, jó kövér pecsenye lesz belőlök.” Azt kérdi ^{tölle} tölle a' felesége: „^Hát aztán hogy tudod meg ölni ezt a' három fürge lyánt?” „Malyd estére ^ha' magunk három lányával együtt. ha le feküsznek<, > a' padlásra, magunk lyanának párnát teszünk a' felye alá, azoknak pedig egy, egy termés követ.<”> Malyd ha el alusznak, fel megyek egy késsel; levágom mind a' háromnak a felyét. [104v] Zsuska ezt mind jól hallotta az a_{ly} ^{tó} ^m által, de nem szólt a' testvéreinek sem rólla, hanem míkor mind az ött lyan el aludt; akkor ő felkelt csendesen, a' maga testvérjeit a' vánkosra fektette, az ördög lyanait pedig a' termés köre, maga is le feküdt egy vánkosra, és ugy tettette magát, mint ha aludna. éjfél tájban feljön az ördög a' padlásra, a' sötétben elkezdett tapogatódzni; csak a' termés követ tapogatta azt gondolta hogy az idegen lyanjok feküsznek rajta, ^{mindjárt} le vágta a' nyakok^a ^t, és csak ott hagyta őket. ^{mingyárt}

- 1 A meseszöveg lejegyzését a kézírás alapján Arany Juliska kezdte el, majd egy másik, egyelőre azonosítatlan személlyel felváltva írták le a szöveget.
- 2 A kézirat e ponttól kezdve a 105r. oldalig eltérő írásképet mutat, amely egyelőre azonosítatlan lejegyzőhöz tartozik.
- 3 A lejegyző előbb leírta a *mingyárt* szót, majd javította *mindjárt*-ra, végül az egészet áthúzta.

ZSUZSKA ÉS AZ ÖRDÖG.

[190.] Egyszer volt, hol nem volt, még az óperenciás tengeren is túl volt, volt a sós tenger kellő-közepén egy lakatlan sziget, azon a lakatlan szigeten egy nagy hegy, annak a hegynek a tetején egy magas torony, annak a toronynak a leghegyibe egy könyv, abból szedtem én ezen szent beszédeket.

Volt a világon egy nagyon-nagyon szegény asszony, annak volt három lánya, ezt a három lányt csak úgy-ahogy felnevelte, de hogy nagyon szegény volt, sehogy se tarthatta őket tovább, hanem elküldte szolgálatot keresni.

Elindult a három lány; mentek-mendégéltek hetedhét ország ellen, megtaláltak egy házat, az utc'ajtóban kint állott egy ember, megszólította őket:

– Hová mentek lányaim?

– Megyünk szolgálatot keresni.

– So' se' menjetek tovább, szegődjete be [191.] én hozzám, úgylis épen ilyen három lányra volna szükségem.

A lányok beszegődtek az emberhez, a ki pedig nem ember volt, hanem ördög.

Zsuzskának – a legkisebbiknek – nagyon hamis hájjal kenték a bölcsőjét, nem egy könnyen hagyott magán kifogni, töviről-hegyire járt mindennek a végire. Egyszer is, a mint a pitarba üldögél, hallja, hogy ő róluk beszél az ördög a feleségével a szobában, hallgatózik jobban, hát mit hall? nem egyebet, mint hogy az ördög meg akarja őket ölni, arról beszélget. „Holnap nagy vendégséget csapunk, jó kövérek, jó lesz a húsuk pecsenyének; nem is nehéz lesz megölni őket, majd estére lefeküsznek a padlásra a magunk három lányával együtt, a magunk három lányának párnát tesztek a feje alá, ezeknek meg egy-egy terméskövet, arról megismerem a sötétben is, hogy melyik másik? majd ha aztán elaluszna, levágom a fejét mind a háromnak.”

Zsuzska mind ezt jól hallotta, de nem szólt a testvérjeinek se'; hanem este, mikor mind az öt lány elaludt, felcserélgette csendesesen a fejök alját, az ördög lányait fektette a terméskőre, a testvérjeit meg párnára, maga is arra [192.] feködt, és tettette magát, mint ha aludnék. Éjfél tájban felment az ördög a padlásra, tapogatta, hogy merre van a három terméskő, a mint megtalálta, levágta a fejét mind a három lánynak, a ki rajta feködt, a pedig nem volt más, mint a maga tulajdon három lánya. A mint evvel készen volt, megint lement, lefeködt, mint a kinek jó rendben van a szénája.

alig várta a' Zsuska hogy le menjen az ördög, mindjárt felköltötte ⁿNénjeit, csendesen le mentek a' padlásról, szaladtak mindenütt egész reggelig, akkor be ér_{k[?]}tek egy városba, éppen abban a' városban lakott a' király, a hoz mindjárt be szegődtek szoba lyánynak.

Az ördög pedig csak reggel ^látta meg hogy a' maga lyányaít ölte meg, és malyd meg ette a' méreg érte, „Hely kutya Zsuska – gondolta – ennek mind te vagy az oka, hanem malyd meg lakolsz érte!

A király a' ^sZsuskát nagyon szerette mert szép is volt, meg hogy nagyon tudta magát kedveltetni, ezért a' ⁿNénjei mindég irigykedtek reá, mindég más, más félével árulták be. Egyszer azt mondták a' királynak: „Jaj felséges király! annak az ördögnek, a' hol mi szolgáltunk, van egy tenger lépő czipője, a' ^{zsuzs[?]ka}Zsuska azt mondta, hogy ha kellene felségednek, ő azt el tudná lopni, malyd tagadja ő azt, hanem arra ne hallgasson felséged, mert mondta nekünk, hogy malyd tagadja.”

[105r] Egy reggel be hitta Zsuskát a' király. „No zsuska azt hallottam, hogy az ördögnek van egy tenger lépő czipője, azt te nekem el tudod lopni, ha azt é^cszaka el nem lopod, halálnak, halálával halsz meg.” váltig tagadta a' Zsuska, nem használt semmit, nem volt mit tenni, elszánta magát, hogy mindegy akar a' király, akár az ördög öli meg.

Alig várta Zsuzska, hogy leérjen az ördög, felköltötte csendesen a testvéreit, lementek a padlásról, akkor Zsuzska bekiáltott az ördög ablakán.

– Hej ördög, nem minket öltél ám meg, hanem a magad lányjait!

Az ördög utánuk iramodott, de a három lány csak hamar utat vesztett a sötétben, avval az ördög visszament, a lányok meg mentek-mendegéltek szép csendesen. Reggelre beértek egy nagy városba, ott beálltak a királyhoz szolgálni.

A király legjobban megszerette közülök Zsuzskát, mert szép is volt, de meg nagyon tudta magát kedveltetni, ezért a nénjei mindig irigykedtek rá, szerették volna valami úton-módon elveszíteni. Egyszer bementek a királyhoz:

[193.] – Jaj felséges király, van annak az ördögnek, a hol mi szolgáltunk, egy tenger-lépő cipője, a mivel a legszélesebb tengert is át lehet lépni, Zsuzska azt mondta, hogy el tudná ő azt lopni, ha kellene felségednek; azért parancsoljon rá felséges király, hogy lopja el, ha tagadja, hogy ő bizon nem mondta soha, hogy el tudná lopni, rá se hallgasson felséged, mert mondta, olyan igaz, mint hogy itt állunk.”

Behivatta a király Zsuzskát:

– No te Zsuzska, azt hallottam, hogy te azt mondtad, hogy el tudnád lopni az ördögtől a tenger-lépő cipőt, azért ha az éjtszaka el nem lopod, halálnak halálával halsz meg!

Szegény Zsuzska váltig tagadta, hogy nem „mondta ő azt soha”,¹ nem használt semmit, mit volt mit tenni szegény fejinek? elszánta magát, hogy megpróbálja ellopni, úgysis mindegy akar a király öleti meg, akar az ördög.

¹ Sajtóhiba; helyesen: „nem mondta ő azt soha”

^mMent mendegélt, egyszer el ért_{e[?]} az ördög házához, éppen éjszaka ^{ért oda volt}. aludt az ördög feleségével együtt, Zsuska tudta hol áll a' tengerlépő cipő csendesen óda ment, ki vette az almáriomból, aval ki ment, be kiáltott az ablakon: „^Hely ördög! viszem ám már a' tengel lépő cipödöt. „^Hely kutya Zsuska, meg öletted három szép lányomat, most viszed tengerlépő cipőmet csak eztaz egyet add vissza, soha szemedre sem vetem.” De Zsuska nem adta vissza, az ördög kergette a' tengert, hanem ott Zsuska hamar fel huzta a' tenger lépő cipőt és át lépte vele a tengert, haza ért vele, azt mondja a' királynak: „No felséges király elhoztam már a' tenger lépő cipőt.” A király nagyon meg örült neki, még jobban meg szerette Zsuskát. ⁿNénjei malyd meg pukkadtak mérgökben hogy Zsuska nem veszett oda. Más nap megint ^{le[?]}^{be} mentek a' királyhoz: „felséges király, a' Zsuska azt mondta, hogy az ördögnek van egy tenger ütő pálczája⁴ ő azt el tudja lopni.” a király be hívatta Zsuskát. „No Zsuska azt hallottam hogy az ördögnek van egy tenger ütő pálczája, te azt el tudod lopni, ha még az éjszaka el nem lopod, halálnak halálával, halsz meg. híába tagadta a' Zsúska, nem használt semit.

El ment a zsuska, ment mendegélt, míg csak az ördög házához nem ért, aludt az ördög feleségével együtt, Zsuska be ment csendesen a' [105v] szo_p^bába, kí lopta a' tenger ütő pálczát, be kiáltot a' ^{szobába} az ablakon. „Hely! ördög, viszem ám már a' tenger ütő pálczádat.”

4 A szöveg lejegyzését e ponttól kezdve ismét az első lejegyző, Arany Juliska folytatja a 106r. oldal tetejéig.

Elindult hát szerencsét próbálni, ment-mendegélt, egyszer az ördög házához ért, épen éjfél volt, aludt az ördög is a felesége is, Zsuzska szép csendesen belopódzott, kivette a tenger-lépő czipőt az almáriomból, avval bekiáltott az ablakon.

[194.] – Hej ördög, viszem ám a tenger-lépő czipődet.

– Hej kutya Zsuzska, megöletted három szép lányomat, most viszed a tenger-lépő czipőmet, hanem majd meglakolsz még te ezért, fogadom azt az egyet!

Kergette is az ördög jó darabig, már im hogy utól nem érte, de épen egy tenger mellé jutottak, ott Zsuzska felhúzta a tenger-lépő czipőt, átlépte vele a tengert. Avval ment egyenesen a királyhoz.

– No felséges király, elhoztam már a tenger-lépő czipőt!

A király nagyon megörült neki, még jobban megszerette Zsuzskát. A nénei nagyon elbámultak, mikor megtudták, hogy Zsuzska szerencsésen ellopta a tenger-lépő czipőt; másnap megint bementek a királyhoz.

– Jaj felséges király, van annak az ördögnek egy tenger-ütő pálcája is, a mivel ha akar milyen mély tengerre ráütnek, kétfelé válik, hogy száraz lábbal keresztül lehet rajta menni, Zsuzska azt mondta, hogy azt is el tudná lopni.

Megint behivatta a király Zsuzskát.

– No Zsuzska, azt hallottam, hogy van an[195.]nak az ördögnek egy tenger-ütő pálcája, te azt is el tudnád lopni, azért ha azt az éjszaka el nem lopod, halálnak halálával halsz meg.

Hiába tagadta szegény Zsuzska, nem használt semmit, elindult hát nagy szomorúan. Épen éjfél volt, mikor az ördög házához ért, aludt az ördög is, a felesége is. Zsuzska csendesen belopódzott, ellopta a tenger-ütő pálcát, avval bekiáltott az ablakon.

– Hej ördög, viszem ám már a tenger-ütő pálcádat is.

„Hely kutya Zsuska meg öleted három szép lányomat, el loptad tenger lépő czipőmet, most viszed tenger ütő pálczámat, csak ezt az egyet ad vissza, soha szemedre sem vetem.” Zsuska nem adta vissza, hanem csak szaladt véle, az ördög kergete a tengerig, hanem ott Zsuska meg ütötte a' tengert pálczájáv^{a1}, mindjárt két felé nyílt, és által mehetet rajta száraz lábbal, az ördög nem mehetett utána, mert Zsuska után^{be} össze csapódott a' tenger, Haza vitte a' királynak^{az ördög még} a király még jobban meg szerette Zsuskát, a nénjei még jobban meg haraguttak rá. Egyszer megint avall árulták be, hogy a Zsuska azt mondt nekik; hogy az ördögnek van egy arany fej káposztája, ő azt el tudja lopni, a' király megint be hívatta Zsuskát, azt mondja neki: „No Zsuska, azt halottam hogy az ördögnek van egy arany fej káposztája, te nekem azt el tudod lopni, ha még az éjszaka el nem lopod, halálnak halálával halsz meg. most is tagadta a' Zsuska, de most se használt semit.

Ment Zsuska mendegélt^{meg tala} míg csak az ördög házához nem ért, aludt az ördög feleségével együtt, Zsuska be ment a kertbe, le vágta az arany fej káposztát, be kiáltot az ablakon az ördöghöz, „No ördög viszem ám már az arany fej káposztádat is”! „Hely kutya Zsuska! meg öleted három szép lányomat, el^{vitted[?]} loptads tenger lépő czipőmet, el loptad tenger ütő pálczámat, most viszed arany fej káposztámat, csak ez az egyet ad [106r] vissza, soha szemedre sem vetem. Nⁿem adta vissza Zsuska, hanem szaladt vele, az ördög 'kergette a' tengerig, Zsuska elvitte volt magával a tenger^t lépő czipőt^[t], hirtelen fel húzta, és átlépte a' tengert. A király nagyon örült neki<,>. Mes Máskor megént be árulták a Nⁿénjei a' királynak, hogy az ördögnek van egy arany kis gyermeke, arany bölcsőben, ő azt el tudná lopni: Be hívatta a' király Zsuskát, azt mondja neki: „Hallodé^{Zsuska} [...], azt hallottam hogy az ördögnek van egy arany kis gyermeke, arany bölcsőben, te azt nekem el tudod lopni. Hiában tagadta Zsuska, hogy ő nem tudja ellop^pni, a' király azt ígérte neki, hogy ha elnem lopja, még az éjszaka, halálnak halálával hal meg.

Elment Zsuska mikorra oda ért már akorra aludt az ördög feleségével együtt, csendesen be ment a' szobába, az arany kis^{gyermek} gyermek⁷ az arany bölcsőben ott feküdt a' szoba közepén. Zsuska ki vitte a' szobából be kiáltott az ablakon

5 A szövegben a javított *loptad* szó tintával aláhúzva. A bal margón a *loptad* szó kétszer is szerepel: apró, álló betűvel, aláhúzva, illetve nagyobb, dőlt betűvel, kalligrafikus írással, bekarikázva. Ezek azonos tintával íródtak, de különböző írásképet mutatnak. Az aláhúzott verzió Arany László fiatal felnőttkori kézírásának jegyeit tükrözi.

6 A szöveg lejegyzését újra a második, azonosítatlan lejegyző folytatja a 106v. oldalig.

7 A javított szó tintával a bal margón.

– Hej kutya Zsuzska, megöleted három szép lányomat, elloptad a tenger-lépő czipőmet, most viszed a tenger-ütő pálczámat, de majd meglakolsz te ezért.

Utána is szaladt, de megint csak a tengerparton tudott közel jutni hozzá, ott meg Zsuzska megütötte a tengert a tenger-ütő pálczával, kétfelé vált előtte, utána meg összecsapódott, megint nem foghatta meg az ördög. Zsuzska ment egyenesen a királyhoz.

– No felséges király, elhoztam már a tengerütő pálczát is.

A király még jobban megszerette Zsuzskát, hogy olyan életre való, de a nénjei még jobban irigykedtek rá, csakhamar megint avval árul[196.]ták be, hogy van annak az ördögnek egy arany fej káposztája is, Zsuzska azt is el tudná lopni, azt mondta. A király megint ráparancsolt Zsuzskára erős parancsolattal, hogy ha a káposztát el nem lopja, halálának halálával hal meg.

Elindult hát szegény Zsuzska megint, el is ért szerencsésen épen éjféltre az ördög kertjibe, levágta az arany fej káposztát, avval bekiáltott az ablakon.

– Hej ördög, viszem ám már az arany fej káposztádat is.

– Hej kutya Zsuzska, megöleted három szép lányomat, elloptad a tenger-lépő czipőmet, elloptad a tenger-ütő pálczámat, most viszed az arany fej káposztámat, csak ezt az egyet add vissza, soha szemedre se vetem.

De Zsuzska nem adta; „Tán bolond vagyok, hogy visszaadjam, mikor kívül vagyok már vele az udvaron?! Az ördög kergette egy darabig, de sehogy se tudta utólni, utoljára is visszafordult, Zsuzska pedig ment egyenesen a király elibe, od’adta neki az arany fej káposztát.

– No felséges király, elhoztam már ezt is!

A két nénjét Zsuzskának majdhogy meg [197.] nem ütötte a guta, mikor megtudták, hogy Zsuzskának most se’ lett semmi baja, másnap megint bementek a királyhoz.

– Jaj felséges király, van még annak az ördögnek egy arany kis gyermeke is arany bölcsőben, Zsuzska azt beszéli fűnek-fának, hogy ő azt is el tudná lopni.

Megint behívatta a király Zsuzskát.

– Fiam Zsuzska, azt hallottam, hogy van annak az ördögnek egy arany kis gyermeke is, arany bölcsőben, te azt is el tudod lopni, azt beszélted, azért ha az éjjel el nem lopod, halálának halálával halsz meg.

Zsuzska tudta, hogy hiába való volna minden beszéd, nem is könyörgött, csak a tenger-lépő czipőt kérte el a királytól, avval elindult. Mire az ördög házához ért, öreg este volt, nem is várakozott, hanem bement egyenesen a házba, felkapta a fejére az aranybölcsőt az arany kis gyermekkel, kiszaladt vele, avval bekiáltott az ablakon:

„Hely ördög! [...] ^{viszem} már az arany kis gyermekedet.” „Hely kutya Zsuska, meg öleted három szép lyányomat, elloptad tengerlépő czípőmet, elloptad tengerűtő pálczámat, elloptad arany fe^{ly} káposztámat, most viszed arany kis gyermekemet, csak ezt az egyet add ^{visza}^{visza}, soha szemedre sem vetem.” Zsuska csak szaladt, vele az ördög kergette a' tengerig, hanem Zsuska most is el vitte a tenger lépő czípőt⁸, hamar fel húszta, és által lépte vele a' tengert, mikor haza vitte, néneji malyd meg pukkadtak mérgökben hogy hugok, oda nem vezett, a' király pedig még hétszerte [106v] jobban meg szerette. Egy reggel ismét be mentek ⁿNénjei a' királyhoz. „Jaj felséges király! a Zsuska azt mondta, hogy az ördögnek van egy zsák arany diója azt felségednek eltu^dja lopni.” Be hivatta a' király Zsuskát. „No ^zZsuska azt hallottam, hogy az ördögnek van egy Zsák arany ^{arany}díója te azt nekem el tudod lopni.” „Jaj felseges király, felelé Zsuska, a' többít csak könnyebb volt ellopni de ezt ha ezerlelkem les^sz sem ^{tudom}[?] ellopni ^{lophatom} el, mert az ^{az} ördög ágya felett, ^{van} a' mester ^{gerendára} ^{vetve} ^{gerendára} van vetve.” Nem bánom én akar hol van mondá a' király, nekem el lodb, mert ha el nem lopod halálnak halálával halsz meg.” Rírt sírt a Zsuska hogy már őtet meg öli az ördög, el bucsuzot a' ⁿNénjeitől. azok pedig igen örültek neki, hogy vesztit érzi már! el vitte most is a' tenger lépő czípőt, gondolta hogy hát ha az Isten meg segíti rá, akkor majd hasznát veszi. ^{el}Éjszaka ért az ördög házához aludt az ördög feleségével együtt. be lopózik Zsuska a' szobába; huza huza le a gerendáról a' zsák arany diót, hát a mint huza, lefele volt a' szája a' zsáknak, hirtelen ki ózott nagy zörögve mind a földre hulott a so^k arany dió. Az ördög föl ébredt rá, föl ugrott, az ágyból, meg fogta Zsuskát<,>.

8 A javítás tintával a bal margón.

9 A javítástól kezdve a szöveg lejegyzését az első lejegyző, Arany Juliska folytatja és fejezi be.

– Hej ördög, viszem ám már az arany kis gyermeket is.

– Hej kutya Zsuzska, megöletted három szép lányomat, elloptad tenger-lépő czipőmet, elloptad tenger-ütő pálczámat, elloptad [198.] az arany fej káposztámat, most viszed az arany kis gyermekemet, csak ezt az egyet add vissza, soha a szemedre se vetem.

Zsuzska csak nevette, de majd hogy sírás nem lett a nevetésből, mert az ördög utána iramodott, Zsuzska meg nem igen tudott a nehéz bölcsővel szaladni, úgy annyira, hogy mire a tengerparthoz értek, tiz lépés nem sok, de annyi se volt köztök, hanem ott aztán Zsuzska felrántotta a tenger-lépő czipőt, úgy átlépte vele a tengert, mintha ott se lett volna, avval ment egyenesen a király elibe, od'adta neki az arany kis gyermeket.

A király a mint meglátta, csak egy szikrába mult, hogy össze-vissza nem csókolta Zsuzskát, de az is csak egy cseppbe mult ám, hogy a két nénje meg nem pukkadtt mérgibe, mikor meghallotta, hogy Zsuzska megint visszakerült. Fúrta az oldalukat rettenetesen az irigység, mert látták, hogy a király napról-napra jobban szereti Zsuzskát. Bementek hát a királyhoz megint, azt hazudták neki hogy Zsuzska azt mondta, hogy van annak az ördögnek egy zsák arany diója, ő azt is el tudná lopni.

Maga elibe parancsolta a király megint Zsuzskát:

[199.] – No fiam ezt meg ezt hallottam, azért ha holnapra el nem lopod azt az aranydiót, halálnak halálával halsz meg.

Szegény Zsuzska nagyon megijedt, mikor ezt meghallotta, mert tudta, hogy ezt legbajosabb lesz megtenni, mert a zsák a mester-gerendán az ördög ágya felett van keresztül vetve, aztán zörög is a dió, mikor viszik; azért hát elkezdett esküdni mennyre-földre, hogy „súlyedjen el ebben az álltó helyében, szakadjon ki a nyelve ebben a szempillantásban, ha ő azt valaha mondta,” csak nem használt semmi kérés-könyörgés semmit, el kellett neki indulni.

Épen éjtszakára ért megint az ördög házához, aludt az ördög feleségéstől, Zsuzska szép csendesen belopódzott, megfogta a zsákot, kezdte lehúzni a mestergerendáról, a mint húzta, a mint húzta, egyszer kiódzott a zsák szája, mind kiomlott belőle – nagy zörögve – a sok arany dió. Erre a zörgésre felébredt az ördög, felugrott az ágyból, megfogta Zsuzskát:

„No kutya Zsuska, ^e meg öleted három szép lyányomat, el loptad tenger lépő czípőmet, ^l loptad tenger ütő pálczámat, el loptad arany fej káposztámat, el loptad arany kís gyermekemet, el akartad vinni. zsák arany diómat, hanem már most meg fogtalak, ha ezer lelked lesz sem szabadulsz meg.” Kőnyörgött Zsuska hogy csak most az egyszer eresze el vissza hozza mindenét a' mít csak el lopott.

[107r] „Nem eresztelek el kutya Zsuska, hanem majd három nap múlva nagy vendégségett adok jó pecsenye lesz belőled. Be zárták a zsuskát a' tyuk ólba, ott volt három napig, harmad nap azt mondja az ördög a' feleségének: „No hé! fűcsd be a' kemenczét jól, mikor ugy be fűlik hogy a' rongy lángot vet benne, akkor hozd be a' zsuskát, ted^d rá a' lapátra és vedd be, én meg addig el megyek, meg hívom a' vendégeket.” ^e El ment az ördög, a' felesége pedig be fűtötte a' kemenczét, be hitta Zsuskát, azt mondja neki: „No kutya Zsuska, úgy rá a' lapátra, hadd veselek be^{lc}.” Jaj néném aszony, nem ültem én lapáton soha sem, úgyön rá kend előbb hadd ^{ho} lássam meg hogy szoktak rá űlni.” A vén aszony rá űlt, Zsuska<,> hamar meg kapta a l^a pá^t nyelét, be vetette a' vén aszonyt a' kemenczébe, azon mindjárt lángot vetett a' ruha, maga pedig meg égett<,>.

Zsuska a' válára vetette a' zsák arany diót, haza ment vele akirályhoz, azok csak el csudálkoztak rajta mikor meg láták. zsuska el beszélte hogy hogy menekült meg az ördögtől, a' királynak azt is el beszélte, hogy ő soha sem mondta a' nénjeinek azokat, a mikel azok ötet be árulták. A király zsuskát feleségül vette, nénjeit pedig kő közé rakatta, és ott éhen, szomjan haltak meg.

A ördög pedig mikor haza ment, kereste a' feleségét, de hogy nem találta, be nézett a' kemenczébe, meg ösmerte hogy nem Zsuska, hanem a' felesége sült meg pecsenyének, [107v] mérgébe mindjárt meg űtöte a' gutta. ^A király pedig bódogul élt szép feleségével míg csak m^eg nem halt^{ak}.¹⁰

10 A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi.

– No kutya Zsuzska, megöletted három szép lányomat, elloptad a tenger-lépő czipőmet, elloptad tengerütő pálczámat, elloptad az arany fej káposztámat, elloptad az arany kis gyermekemet, most el akartad vinni a [200.] zsák arany diómat, hanem csakhogy egyszer a kezem közé akadtál, ha ezer lelked lesz se' szabadulsz meg, hanem három napig hizlallak, akkor nagy vendégséget csapok, jó pecsenye lesz belőled.

Szegény Zsuzska könyörgött, hogy csak most az egyszer ereszsze el, mindent visszahoz, de nem használt semmit, bezárták az ólba, tettek elibe mindenféle ételt italt, hogy hadd hizzon, ott tartották három nap, három éjjel.

Negyedik nap azt mondja az ördög a feleségének:

„No feleségem, én elmegyek, összehívom a vendégeket, te addig fűtsd be a kemenczét, mikor úgy befűlik, hogy a puszta fenekén lángot vet a rongy, hivd be Zsuzskát, ülted rá a sütő lapátra, vesd be, hadd süljön meg.”

Elment az ördög, a felesége befűtötte a kemenczét, mikor olyan volt, hogy a rongy a puszta fenekén lobbot vetett, behívta Zsuzskát.

– No te kutya Zsuzska, ülj rá erre a sütő lapátra, hadd vesselek be.

– Jaj néném asszony, nem ültem én még sütő lapáton soha, üljön rá kelmed először, mutassa meg, hogy szoktak rajta ülni.

[201.] A vén bolond asszony rá hagyta magát venni, ráült a lapátra, Zsuzska hirtelen megkapta a nyelét, bevetette a vén asszonyt a kemenczébe, mindjárt öszszetöpörödött, megsült.

Zsuzska vállára vette a zsák arany diót, haza ment vele a királyhoz, az csak elcsudálkozott, mikor meglátta, Zsuzska elbeszélte, hogy és miképen szabadult meg az ördögtől? de még azt is elmondta egy füst alatt, hogy ő soha senkinek se mondta, hogy ezt vagy amazt el tudná lopni. A király, a mint ezt meghallotta, nagyon megharagudott, a két öregebb lányt kő közé rakatta, Zsuzskát pedig megölelte, megcsókolta:

– No szívemnek szép szerelme, te az enyém én a tied, ásó-kapa válaszszon el egymástól.

Az ördög, mikor haza ment, kereste a feleségét, hogy nem találta, benézett a kemenczébe, megösmerte, hogy a felesége sült meg, nem Zsuzska, mérgibe mindjárt megütötte a guta, hogy csak elesett, mint Szent Mihály nap után a légy.

A király pedig szép feleségével még most is boldogul él – ha meg nem halt.

[14.] A Fehér ló fia.¹

[9r] Egyszer volt, hol nem volt, még az|óperenciás tengeren_{en} is tul<,> volt<,>² Volt egy fehér ló<,>³ ^a Az a' fehér ló egyszer meg fiadzott lett neki egy fia_{gyermek} azt egész hét esztendeig szoptatta, akkor felküdtte egy magas fára, hogy huzza le|annak a' helyát<,>⁴ a' fiu fel mászott, de csak félíg tudta le huzni<.>⁵ ^{a'} ^{fi} helyát' a' ^Akkor a' fehér ló megint szoptatta hét esztendeig, ^{akkor} megint felküdtte egy magas cserfára, hogy huzza le|annak a' helyát a' fiú lehuzta<,>⁶ ^a ^Akkor azt mondja a' fehér ló: „No fiam, már látom elég erős_s vagy, hát csak menj el világra, én meg, meg döglök<,>” a' val meg döglött a' fehér ló<,>⁷ ^K ^Afi_a ^u el indult világra, a' mint ment, mendegélt, elő talált egy rengeteg erdőt, annak a' közepén talát egy embert ki a_z legnagyobb élő fákat ^{ugy} leg nagyobbakat ^a tördelte, mint más a' szalma|szálat<,>⁸ ^Azt mondja ^{Köszön neki,} a' fehér ló fia: „Jó napot” ^{adion Isten}. „Jo napot te kutya<,>⁹ ^{Nem te vagy a fehér ló fia?} halottam ^{[...] vagyok} hirét ^{annak a fehér ló fiának} szeretnék vele meg bírko^zni.” „Gyere no, – mondja a' fehér ló fia – én vagyok az.” ^{io} ^Megbirkodzottak, de alig csavarított ^{egy}et a' fehér ló fia a' fa tördelön, mindjárt fö^{ld}höz vágta. ^azt mondja a' fa tördelő: „Már látom erősebb vagy mint én, v^egy_{el} be szolgálatodba.” A fehér ló fia befogadta, ^{a'} ^{mint} már ekkor ketten voltak.¹¹ ^{a'} ^A mint|mennek, mendegélnek, elő találnak egy kő morzsolót, a' ki a' követ ugy morsolta mint más a' tolyás helyat<,>. ^azt mondja a' fehér ló fia: „Jó napot.” „Jó napot te kutya, hallottam hirét annak|a' fehér ló fiának, szeretnék vele meg bírko^zni.” Gyere no, – mondja a' fehér ló fia – én vagyok az.” megbírko^ztak, de alig csavarított a' fehér ló fia tize_n ^t tizenketőt_t, mindjárt föthöz vágta<,>¹²

- 1 A mese szövegét egyelőre azonosítatlan lejegyző írta le.
- 2 Tintával írt vessző tintával áthúzva, ceruzával kettőspontra javítva.
- 3 Tintával írt vessző ceruzával pontra javítva.
- 4 Tintával írt vessző ceruzával pontosvesszőre javítva.
- 5 Tintával írt és áthúzott pont, ceruzával pontra javítva.
- 6 Tintával írt vessző ceruzával pontra javítva.
- 7 Tintával írt vessző ceruzával pontra javítva.
- 8 Tintával írt vessző ceruzával pontra javítva.
- 9 Tintával írt vessző ceruzával felkiáltójelre javítva.
- 10 Ceruzával húzott függőleges vonal a két mondat között.
- 11 A tintával beszúrt mondat végén ceruzával írott pont.
- 12 Tintával írt vessző ceruzával pontra javítva.

FEHÉRLÓFIA.

[202.] Egyszer volt, hol nem volt, még az óperenciás tengeren is túl volt, volt a világon egy fehér ló. Ez a fehér ló egyszer megellett, lett neki egy fia, azt hét esztendeig szoptatta, akkor azt mondta neki:

- Látod fiam azt a nagy fát?
- Látom.
- Eredj fel annak a legtetejébe, húzd le a kérgét.

A fiu felmászott, megpróbálta, a mit a fehér ló mondott, de nem tudta megtenni. Akkor az anyja megint szoptatta hét esztendeig, megint felküldte egy még nagyobb fára, hogy húzza le a kérgét; a fiu le is húzta. Erre azt mondta neki a fehér ló:

– No fiam, már látom elég erős vagy, hát csak eredj el a világra, én meg megdöglöm.

Avval megdöglött. A fiu elindult világra, a mint ment-mendegélt, elő talált egy rengeteg [203.] erdőt, abba be is ment. Csak bódorgott, csak bódorgott, egyszer egy emberhez ért, ki a legerősebb fákat is úgy nyűtte, mint más ember a kendert.

- Jó napot adjon Isten! mondja Fehérlófia.
- Jó napot te kutya! hallottam híret annak a Fehérlófiának, szeretnék veled megbirkózni.
- Gyere no, én vagyok!

Megbirkóztak, de alig csavarított egyet Fehérlófia Fanyüvön, mindjárt földhöz vágta.

– Már látom hogy erősebb vagy, mint én, – mondja Fanyüvő – hanem tegyük össze a kenyerünket, végy be szolgálatodba. Fehérlófia befogadta; már itt ketten voltak.

A mint mennek, mendegélnek, elő találnek egy embert, a ki a követ úgy morzsolta, mint más a kenyeret.

- Jó napot adjon Isten! mondja Fehérlófia.
- Jó napot te kutya! hallottam híret annak a Fehérlófiának, szeretnék veled megbirkózni.
- Gyere no, én vagyok!

Megbirkóztak, de alig csavarított Fehérlófia [204.] Kőmorzsolón hármát-négyet, mindjárt földhöz vágta.

- Már látom, hogy te ellened nem csinálhatok semmit, – mondja Kőmorzsoló

Azt mondja a kőmorsoló: „Már látom hogy te ellen^d nem csinálhatok semmit, vegy^{él} be szolgálatod alá.” A fehér lo fia be vette, már ekkor hárman voltak^{<, >}.¹³ ^mEnnek tovább [9v] elő találnak egy vas gyurót, a ki a vasat úgy gyurta mint más a téstát, azt mondja neki a fehérlofia: „Jónapot.” „Jó napot te kutya, hallottam híret annak a fehér ló fiának, szeretnék vele megbirkozni.” „Gyere no, – mondja a fehér lófia – én vagyok az.” ^mEgbirkodzottak sokaig nem tudtak semmire sem menni, végre a vas gyuro a földhöz vágta a fehérlo fiát, de az hirtelen felug^ott úgy földhöz vágta a ^{fehérlofiát[?]} ^{vas gyurót} hogy malyd a földhöz ragadt, az azt mondta neki, hogy szolgálja ^{lesz[?]} ^{lesz} ezután, csak ne bántsa a fehér ló fia azt is be fogadta ^[...] ^K ^Utnak indultak a mint mentek egy helyett meg telepedtek, gunyhót csináltak^{<, >}.¹⁴ ^mMás nap azt mondja a fehérlofia a fa tördelőnek: „No te, maradj ithon, főzz^{él} kását, mink elmegyünk vadászni.” El mentek de alig ^{fog be a főzéshez[?] [...]} ^{fogott a főzéshez} a fa tördelő, mindjárt oda ment egy kis ördög, maga nagyon kicsi volt, de a szakalla olyan hoszu volt, hogy a láb^a felyéjé ért^{<, >}.¹⁵ ^Azt mondja a ^{fatördelőnek}: „Én vagyok a Hét Szűnyű Kapanyányimonyok, add ide azt a ^{fött[?]} kását, mert a hátadon eszem meg.” a fa tördelő úgy meg ijedt, hogy mindjárt oda adta, a Hét Szűnyű Kapanyányi monyok meg ette az asztalon, aval oda^hadta az üres bögrét. ^mikor haza jöttek nagyon ösze visza ütötték a fatördelőt, hogy miért nem főzött kását.

Más nap meg a kőmorsoló maradt othon, ahoz is hozzá ment a Hét Szűnyű Kapanyányimonyók, de a nem adta neki oda a kását, a Hét Szűnyű Kapanyányimonyók hirtelen meg fogta, földhöz vágta, hátára tette a ^{bögrét úgy ette meg a kását} ^{fazekat[?]} az üres bögrét, meg ott hagyta.

Mikor haza ^{jött} mentek a többiek a fa tördelő előre nevetett, tudta hogy a kő morsolótól is meg eszi, ezt is jól el verték a többiek, azért hogy miért nem főzött kását. Harmadnap a vasgyuro maradt othon, ahoz is hozzá ment a Hét Szűnyű Kapanyányimonyók, azt mondja neki: „^Add ide a kását [10r] mert ha nem adod a meztelen hasadrol eszem meg.” Nem adom biz én – felelt a vas gyuro – azt szeretném látni hogy eszed le a meztelen hasamról.” a Hét Szűnyű Kapanyányimonyok hirtelen megfugta a vasgyurót, a földhöz vágta, a meztelen hasára tette a meleg bögrét. ^mikor haza jöttek már a fatördelő és a kőmorsoló előre nevettek, tudták hogy azt is meggyözi a Hét Szűnyű Kapanyányimonyók, a mint haza mentek ezt is jól meg verték hogy miért nem főzött kását.

13 Tintával írt vessző ceruzával pontra javítva.

14 Tintával írt vessző ceruzával pontra javítva.

15 Tintával írt vessző ceruzával pontra javítva.

– hanem tudod mit: végy be szolgálatodba, hű szolgád leszek halálig.

Fehérlófia befogadta; már itt hárman voltak. A mint mentek-mendegéltek, elő találtak egy embert, a ki a vasat úgy gyúrta, mint más ember a tésztát.

– Jó napot adjon Isten! mondja neki Fehérlófia.

– Jó napot te kutya! hallottam hírért annak a Fehérlófiának, szeretnék veled megbirkózni.

– Gyere no, én vagyok!

Sokáig birkóztak, de nem birtak egymással, utoljára Vasgyúró gáncsot vetett, földhöz vágta Fehérlófiát, erre az is megharagudott, felugrott, s úgy vágta a földhöz Vasgyúrót, hogy majd oda ragadt. Ezt is szolgálatába fogadta; már itt négyen voltak.

Itt a mint mennek-mendegélnek, rájuk esteledett, ők is megtelepedtek, gunyhót csináltak. Más nap azt mondja Fehérlófia Fanyüvőnek:

[205.] – No te maradj itt, főzz kását, mink elmegyünk vadászni.

Elmentek; de alig hogy tüzet rakott, hogy a kása főzéshez hozzá fogott Fanyüvő, ott termett egy kis ördög, maga nagyon kicsi volt, de a szakálla a földet érte. Fanyüvő nem tudott hova lenni ijedtében, mikor meglátta, hát még mikor rá kiáltott.

– Én vagyok Hétszűnyü Kapanyányimonyók, add ide azt a kását, ha nem adod, a hátadon eszem meg.

Fanyüvő mindjárt od'adta. Hétszűnyü Kapanyányimonyók megette, avval visszaadta az üres bográcsot. Mikor haza-jöttek a czimborák, nem volt semmi enni való, megharagudtak, jól eldöngették Fanyüvőt, de az nem mondta meg, hogy mért nincs kása.

Másnap Kőmorzsoló maradt otthon. Az is a mint főzte a kását, oda ment Hétszűnyü Kapanyányimonyók, kérte a kását: „Ha ide nem adod, a hátadon eszem meg.” De Kőmorzsoló nem adta, Hétszűnyü Kapanyányimonyók se' vette tréfára a dolgot, lenyomta a földre, hátára tette a bográcsot, onnan ette meg a kását.

Mikor a többi három hazafelé ment, Fanyüvő előre nevette a dolgot, mert tudta, hogy [206.] Kőmorzsolótól is elveszi a kását Hétszűnyü Kapanyányimonyók.

Harmadnap Vasgyúró maradt otthon. De a másik kettő se' neki, se' Fehérlófiának nem kötötte az órára, mért maradtak két nap kása nélkül. Ahoz is oda ment Hétszűnyü Kapanyányimonyók, kérte a kását, s hogy nem adta, a meztelen hasáról ette meg. A mint a többi három haza jött, ezt is jól elhányták.

Negyed nap a Fehérlofia maradt otthon, ^{akkor} még mikor ki mentek akk^{or} nevettek, el beszéltek egy másnak történeteiket. A Fehérló fiahoz is ^{hozzá} oda ment a Hét Szünyü Kapanyányimonyók, azt mondja neki: „Addide a kását mert a meztelen hátadrol eszem meg.” A Fehérlofiát ^[azt?] is földhöz akarta vágni de ez hirtelen megfogta, meg kö^r ^[i?]özte aztán szakállánál fug^[j?] va egy fához kö^rötte, mikor haza jöttek előre nevette mind a három, azt gondolták hogy ezt is földhöz vágta a Hét Szünyü Kapanyányi monyók, ez mig meg nem ették a kását egyet sem szólt, de azután azt mondja nekik: „Gyertek valamit mutatok.” ki mentek de már akkor csak a véres szakállát találtak ott, maga pedig elment.

Akkor tájban történt hogy egy királynak elveszett három lyánya, senki sem tudta, hová lettek. ^a király ígéreteket tett fel hogy a ki meg keríti ^{őket} ^{leányait} oda adja legkisebbik leányát, és fele királyságát.

A Fehér lofia szolgálival otthagyták a gunyhókat, mentek mendegéltek, egyszer elő találtak egy nagy nyillást a földben, a mely a más világra vezetett, le akartak menni, a fa tördelő font galyakból hoszu kötelet, azt mondja a fa tördelő: „Ereszetek le engem ezen a kötelen de ha meg rántom huzzatok fel.”

[IOV] Le eresztették de alig ért le a lyuk negyed részéig, már akkor félt, és meg rántotta a kötelet<,>. A mint fel huzzták bele ül a kőmorsoló a kasba azt mondja a többieknek: „Malyd le megyek én, de ha meg rántom a kötelet h^{oz}zzatok fel.” Alig ért ez is a harmad részére a mély lyuknak, elkezdte rángatni a kötelet, mert félt, ezt is fel huzzták, akkor azt mondja a vas gyuró: „Ereszetek le engem, had próbáljak szerencset.” Ezt is le eresztettek de ez is csak feleig mert le menni, akkor el kezdte rángatni a kötelet, a mint feljön azt mondja a Fehérlofia: „Malyd le megyek én.” aval bele űlt a kasba, le eresztették<,>. ¹⁶ ^a Fehér lofia nem ijedt meg ^{senkitől} ^{semmitől}, le ment a más világra a mint megy a más világon elő talál egy kis házat, be ment bele hát mit lát? ott ül a Hét Szünyü Kapanyányi monyók a kályha mellett kenegeti a Szakálla helyit kenőcsel, ott ^{főzi[?]} ^{főtt} a kása a tűznél, azt mondja a Fehérlofia: „Máskor te akartad az én házamnál a kásámat megenni ^{de nem sült el} most pedig én akarom a teházadnál a te kásádat meg enni, malyd meglátom el sül é?” A ^{z[?]} val le vette a tüzről a kásás lábost, meg fogta a Hét Szünyü Kapanyányimonyókat, földhöz vágta, hasára töltötte a forro kását, ugy ette meg, azután kivítte a házból, egy fához kötötte, maga pedig odább ment<,>. ¹⁷

16 Tintával írt vessző ceruzával pontra javítva.

17 Tintával írt vessző ceruzával pontra javítva.

Fehérlófia nem tudta fölérni észszel, hogy mért nem csinált egyik se kását. Negyednap maga maradt otthon. A többi három egész nap mindég nevette Fehérlófiát, tudták, hogy ahoz is oda megy Hétszűnyü Kapanyányimonyók. Csakugyan oda is ment, de bezzeg megjárta, mert Fehérlófia megkötözte szakállánál fogva egy nagy fához.

A mint a három czimbora haza ért, mindjárt feltálalta a kását. A mint jóllaktak, megszólalt Fehérlófia.

– Gyertek csak, mutatok valamit.

Vezette volna őket a fához, a melyikhez Hétszűnyü Kapanyányimonyókot kötötte, hát látja, hogy nincs ott, hanem elvitte a fát is magával.

Itt mindjárt elindultak a nyomon. Mindég [207.] mentek hét nap hét éjjel, akkor találtak egy nagy lyukat, a melyiken a más világra ment le Hétszűnyü Kapanyányimonyók. Tanakodtak egy darabig, mi tévők legyenek, utoljára arra határozták, hogy lemennek.

Fanyüvő font egy kosarat, csavart egy hosszú gúzst a faágakból, s azon leeresztette magát, de meghagyta, hogy húzzák fel, ha megrántja a kötelet. Alig ért le negyed részére a mélységnek, megijedt, felhuzatta magát.

„Majd le megyek én,” mondja Kőmorzsoló; de harmad részéről az útnak ez is visszahuzatta magát. Azt mondja Vasgyúró:

„Ejnye be gyávák vagytok, ereszszetek le engem, nem ijedek én meg ezer ördögtől sem.”

Le is ment fele útjáig, de tovább nem mert, hanem megrángatta a gúzst, hogy húzzák fel.

Itt azt mondja Fehérlófia:

– Ereszszetek le engem is, hadd próbáljak szerencsét.

Bezzeg nem ijedt ez meg! Lement a másvilágra, kiszállt a kasból, elindult szélyelnézni. A mint így kódorog előre-hátra, meglát egy kis házat, bemegy bele; hát kit lát? nem mást, mint Hétszűnyü Kapanyányimonyókot. Ott ült [208.] a kuczóiban, kenegette a szakállát meg az állát valami zsirral; a tűzhelyen ott főtt egy nagy bogrács kása.

– No kutya – mondja neki Fehérlófia – csakhogy itt vagy? Másszor te akartad az én kásámat megenni a hasamról, majd megeszem én most a tiedet a te hasadról.

Avval megfogta Hétszűnyü Kapanyányimonyókot, földhöz vágta, hasára öntötte a kását, úgy ette meg, azután kivitte a házból, egy fához kötötte, s odább ment.

^a mint ment egyszer elő talál egy nagy kastélyt, be megy bele ott talál egy gyönyörű királykisaszonyt, azt mondja neki a' király kis aszony: „Hol jársz itt te Fel_{föl} világi ember, a hol meg a' madár sem jár?” „Hátbiz én – felelt a' Fehérlofia – _{i[?]} le jöttem egy ördögüt_t kergettem, mert el szökött!” Azt mondja a' király kisaszony: „Buj el hamar mert ha' a férjem haza jön meg öl, az én férjem három felyű sárkány” „Azt feleli a' Fehérlo fia „Ne fély semmit malyd megbírkodzik én velem.” Akkor hírtelen ott termett a' sárkány, Azt mondja: „No kutya most meg kell halnod vivj megvelem delután a réz sz_{e[?]} ^ürümön.” „nem bánom” felelt a' fehérlo fia.

Delután ki mentek a' réz szürüre ott meg bírkodtak de a' Fehérlo fia kis erővel meggyözte a' sárkányt, le vágta mind a' három felyét

[111] Be megy a' királykisaszonyhoz azt mondja neki: „No most már meg mentetelek gyere velem.” Amint mennek mendegélnek, elő találják azt a' várat a' melyikben a' középső _{lej[?]} ^{ly}ánya lakott a' királynak, be megy a' Fehérlofia elő találja a' király kis aszonyt, azt mondja neki a' királykisaszony: „Hol jársz itt te felvilági Ember, a' hol még a' madár sem jár? „Téged jöttem meg szabadítani.” „No akkor híába jöttél mert az én férjem egy hat felyű sárkány, buj el hamar mert ha haz_a jön, meg öl.” „Ne fély semmit – felelé a' Fehérlófia – nem bánt az engem.” Azon perczben ott terem a' sárkány, azt mondja a' Fehérlofiának: „Helykutya te ölted meg a' kissebbik testvéremet ezért délután ^{én velem} az ezüst szerúmre gyere velem birkozni.” ki mentek egy fél óráig tusakodtak, akkor nyakig bele vágta a' fehérlofia a' hatfelyű sárkányt, ^{akkor} ^{a' földbe} kirántja hirtelen a' kardját le csapja a' hat felyét a' sárkánynak.

Be megy a' király kisaszonyhoz azt mondja neki: „No most már téged is meg szabadítottalak gyere velem.” a' mint mennek egyszer elő találják azon várat a' melyikben a' harmadik király kis aszony volt.

A mint megy-mendégél, előtalál egy várat, réz mezővel, réz erdővel körül véve. A mint meglátta, mindjárt bement bele; odabent egy gyönyörű király-kisasszonyt talált, a ki nagyon megijedt, a mint meglátta a fel-világi embert.

– Mit keresel itt fel-világi ember, a hol még a madár se' jár?

– Hát biz én – felelt Fehérlófia – egy ördögöt kergettem.

– No hát most jaj neked! Az én uram három fejű sárkány, ha haza jön, agyon vág. Bújj el hamar.

– Nem búvok biz én, megbirkózom én vele.

[209.] Arra szóra ott termett a sárkány.

– No kutya – mondja Fehérlófiának – most meg kell halnod, hanem viaskodjunk meg a réz szűrümön.

Meg is viaskodtak, de Fehérlófia mindjárt a földhöz vágta a sárkányt, s levágta mind a három fejét. Avval visszament a királykisasszonyhoz. Azt mondja neki:

– No most már megszabadítottalak, hanem gyere velem a felvilágra.

– Jaj kedves szabadítóm – felel a királykisasszony – van még nekem ide lent két testvérem, azokat is egy-egy sárkány rabolta el, szabadítsd meg őket, neked adja az édes apám a legszebb lányát meg fele királyságát.

– Nem bánom, hát keressük meg.

Elindultak megkeresni. A mint mennek, találnak egy várat, ezüst mezővel, ezüst erdővel körül véve.

– No itt bújj el az erdőben – mondja Fehérlófia – én majd bemegyek.

A királykisasszony elbútt, Fehérlófia meg megindult befelé. Oda bent egy még szebb királykisasszonyt talált, mint az első; ez nagyon megijedt, hogy meglátta, s rákiáltott:

[210.] – Hol jársz itt felvilági ember, a hol még a madár se' jár?

– Téged jöttelek megszabadítani.

– No akkor ugyan hiába jöttél, mert az én uram egy hat fejű sárkány, ha haza jön, összemorzsol.

Arra a szóra ott termett a hat fejű sárkány, a mint meglátta Fehérlófiát, mindjárt megismerte.

– Hej kutya – mondja neki – te ölted meg az öcsémet, ezért meg kell halnod, hanem gyere az ezüst szűrümre, viaskodjunk meg.

Avval kimentek, soká viaskodtak, utoljára is Fehérlófia győzött, földhöz vágta a sárkányt, levágta mind a hat fejét. Azután magához vette mind a két királykisasszonyt, így hárman útnak indultak a legfiatalabbat megszabadítani. A mint mennek-mendégélnek, találnak egy várat, arany mezővel, arany erdővel körülvéve.

Be megy a' várba a' Feherlofia, ott ta_[,] a' király kis aszonyt, azt mondja neki a' király kis aszony: „Hol jársz itt te fel_{földi} világi ember, a' hol még a madár sem jár?” „Téged jöttelek meg szabadítani.” „De akkor hiába jöttél mert az én férjem egy tizenkét felyű sárkány, buj el hamar mert ha itt ér mindjárt megöll.” „Ne gondoly te semmit én velem.” felel a Feherlofia. Abban a' perczen mint ha az Isten nyíla ütött volna a' kapuba. „Azt mondja a királykisaszony: „Az én férjem ütötte a' buzogányát tíz_[,] mértföldről a kapuba, nem soká itt lesz.” Hirtelen ott termett a' sárkány, azt mondja a' Fehérlofianak: „Én velem delután az arany szérüre jöj viaskodni.” „Jolvan” – felelt a' Fehérlofia – ne fély semmit kimegyek nem szökök el.” -----¹⁸

Delután ki mentek sokaig viaskodtak nem tudtak semmire sem menni, azt mondja utoljára a' sárkány: „Legyél te porcellán. én malyd leszek üveg, a' melyikönk reá esik a' mási_[,] k_{ra} és eltöri, a' lesz a' gy_öztes.” „Nem ugy – felelt a Fehérlofia – malyd leszek én üveg, legyél te porcellán.” „Azt sem bánom” mondja a' sárkány, a' val a' Fehérlofia üveggé, a' sárkány pedig porcellanná vált. Felmentek egy hegyre onnan legördültek [IV] de egyik sem volt bolond hogy a' maga k_e rék vágányából ki menjen. egyszer mikor észre sem veszi a' porcellán, ki ugrik az üveg, reá a' porcellánra de nem tört el egyik sem, hirtelen helyire^{visza} ugrik, [...] A porcellán reá akar ugrani, de az üve_k fér_lre ugrik, a' porcellán pedig egy köbbe ösze töri magát, hirtelen emberré változik az üveg, a' porcellán darab pedig sárkányá, de már akkor csak egy felye maradt, azt hirtelen le vágta, akkor oda megy a' királykisaszonyhoz, azt mondja neki: „No most már meg szabadítottalak a' sárkánytól már most gyere velem.”

El mentek, ott bele ültette a' kasba, a' három|királykisaszonyt, de maga nem tért bele, megrántotta a' kötelet, fel huzták a' három királykisaszonyt. de a' mint meg látták hogy milyen szépek, mindjárt azt mondták hogy nem huzzák fel többet, a' Feherlofiát, hadd veszen oda lenn, el mentek a' lyuktól.

Oda lent a' Fehérlo fia várakozott a' kas után egy oraig, de hogy nem jött le, el ment onnan nagy szomoruan, nagyon esett az eső. egyszer elő talál egy griff madár fészket, benne volt három fia, nagyon verte őket az eső, meg szánta a' Fehérlofia be takarta köpönyegjével, maga pedig ázott<,>.¹⁹ egy^{Kis} fér_jidő mulva haza jön a' griffmadár, azt mondja a' fiainak: „Ki volt az a' jó szívű a' ki betakart benneteket.” „Nem mondjuk meg mert malyd megöli édes anyám.” feletek a' fiai, „Dehogy bántom nem bántom én.”

18 Tintával írt, szaggatott vonalak a sor végéig.

19 Tintával írt vessző ceruzával pontra javítva.

Itt Fehérlófia elbújtatta a két királykisasszonyt, maga bement. A királykisasszony majd meghalt csudálkozásában, a mint meglátta.

- Mit keresel itt, a hol még a madár se' jár? kérdi tőle.
- Téged jöttelek megszabadítani, felelt Fehérlófia.

[211.] – No akkor hiában fáradtál, mert az én uram egy tizenkét fejű sárkány, a ki ha hazajön, össze-vissza tör.

Alig mondta ezt ki, rettenetes nagyot mennydörgött a kapu.

– Az én uram vágta a buzogányát a kapuba – mondja a király kisasszony – még pedig tizenkét mértföldről, de azért ebbe a nyomba' itt lesz; hanem bújj el hamar.

De már akkor, ha akart volna se' tudott volna elbújni Fehérlófia, mert a sárkány betoppant. A mint meglátta Fehérlófiát, mindjárt megismerte.

– No kutya, csak hogy itt vagy! Megölted két öcsémet, ezért, ha ezer lelked volna is, meg kellene halnod. Hanem gyere arany szűrümre, birkózzunk meg.

Nagyon soká viaskodtak, de nem tudtak semmire menni. Utoljára a sárkány belevágta Fehérlófiát térdig a földbe; ez is kiugrik, bele vágja a sárkányt derékig; a sárkány kiugrik, bele vágja Fehérlófiát hónaljig; már itt Fehérlófia nagyon megharagudott, kiugrott, belevágta a sárkányt, hogy csak a feje látszott ki, erre kikapta a kardját, levágta a sárkánynak mind a tizenkét fejét.

[212.] Azután visszament a várba, elvitte magával mind a három királykisasszonyt. Elérkeztek ahhoz a kosárhoz, a melyiken Fehérlófia leereszkedett; próbálgatták minden módon, hogy férhetnének bele mind a négyen, de sehogy se' boldogultak, így hát Fehérlófia lent maradt, várta, hogy ő érte is ereszszék le. Csak várt, csak várt, három nap három éjjel mindég várt; akkor megunta, elment onnan nagy búslakodva. Alig ment egy kicsit, előfogta egy nagy záporosó; ő is hát behúzta magát a szűrébe, de hogy úgy is ázott, elindult valami fedelékét keresni, a mi alá behúzódjék. A mint így vizsgálódik, meglát egy griff madár fészket, három fiók griff madárral; ezt nemcsak hogy el nem szedte, de még betakarta a szűrével, maga meg bebútt egy bokorba. Egyszer csak jön haza az öreg griff madár.

- Hát ki takart be benneteket? – kérdi a fiaitól.
- Nem mondjuk meg, mert megölnöd.
- Dehogy bántom! nem bántom én, inkább meg akarom neki hálálni.

azt mondják a' fia_{e[?]i}: „Nohát ott van egy bokor mellett azt várja hogy elályon az eső, hogy le vehesse rolunk a' köpönyegjét.” Oda megy a' griff madár azt mondja a Fehérlofianak „No mit kívánsz a' miért a' [...] fi_aimat meg mente_d'ed.” „Nem kívánok én semmit.” „No de nem mehetsz úgy el hogy meg ne háláljam Azt mondja a_{a[?]}Fehérlofia „no hát vigyél fel a' felvilágra.” Nem bánom csakhogy vegyél három masa szalonnát, meg három kenyeret, aztán a' szallonnát jobról, a' kenyeret balról közsd az oldalara, ha jobb felé ha_{i[?]}lok szalonnát –, ha bal felé_[,] kenyeret adjál.” A Fehérló fia mindent úgy tett a' mint a' griff madár mondta, elindultak a' felvilágra már minden eleség el fogyott pedig már látták a' világosságot, ide fenn, a griff madár megint haly_t'ott jobb felé, a Fehérlofia az egyik lába uját adta oda neki. aztán balfelé halylott akkor a' másik lába uját adta oda [12r] mikor felértek a' felvilágra azt mondja a' griff madár: „No a' mért olyan jó szívú voltál hogy a' lábod ulyát ide adtad, adok neked olyan bort, a' mít_o'l megnő a' lábod ulya, és hétszerte erősebb leszel mint voltál.” Azzal ki huzott a' szárnya alol egy üveg bort, oda adta a' Fehérlófiának, a' min_d' meg itta, akkor hirtelen ki nőtt a' lába ulya, maga pedig hétszerte erősebb lett mint az előtt<,> volt, az üres üveget oda adta a griff madárnak, bucsut vett tölle, azzal tovább ment, a' griff madár pedig [...] lement az al világba.

– No hát ott fekszik a bokor mellett, azt várja, hogy elálljon az eső, hogy levehesse a szűrét rólunk.

[213.] Oda megy a griff madár a bokorhoz. Kérdezi Fehérlófiától:

– Mivel háláljam meg, hogy megmentetted fiaimat?

– Nem kell nekem semmi, – felel Fehérlófia.

– De csak kívánj valamit, mert nem mehetsz úgy el, hogy meg ne háláljam.

– No hát vigy fel a felvilágra.

Azt mondja rá a griff madár:

– Hej ha ezt más merete volna kívánni, tudom, nem élt volna egy óráig, de neked csak csak megteszem; hanem eredj, végy három kenyeret meg három mázsa szalonnát; kösd a kenyeret jobbról, a szalonnát balról a hátamra, s ha jobbra hajlok, egy kenyeret, ha balra, egy szalonnát tégy a számba, ha nem teszel, levetlek.

Fehérlófia épen úgy tett mindent, a mint a griff madár mondta. Elindultak aztán a felvilágra. Mentek jó darabig, egyszer fordult a griff madár jobbra, akkor beletett a szájába Fehérlófia egy kenyeret, aztán balra, akkor meg egy mázsa szalonnát. Nem sokára megint megevett egy kenyeret meg egy mázsa szalonnát, azután az utolsót is megette. Már látták a vi[214.]lágosságot ide fent, hát egyszer csak megint fordítja a griff madár balra a fejét, Fehérlófia kapta a bicskáját, levágta a bal karját, azt tette a griff madár szájába; azután megint fordult jobbra a madár, akkor a jobb lába szárát adta neki oda.

Mire ezt is megette, felértek. De Fehérlófia nem tudott se té, se tova menni, hanem ott feküdt a földön, mert nem volt se' keze, se' lába.

Itt benyúl a griff madár a szárnya alá, kihúz egy üveget tele borral. Od'adja Fehérlófiának.

– No – mondja neki – a miért olyan jó szívű voltál, hogy kezed-lábod a számba tetted, itt van ez az üveg bor, idd meg.

Fehérlófia megitta, hát lelkem teremtette, – tán nem is hinnétek, ha nem mondanám – egyszerre ki nőtt keze-lába, de még azon felül hétszer erősebb lett, mint az előtt volt.

Itt a griff madár visszarepült az alvilágba, Fehérlófia meg útnak indult megkeresni a három szolgáját.

A Fehér ló fia a' mint ment me_d degélt, elő talált egy nagy juh nyáját, azt mondja a' juhásznak: „Kié ez[a sok szép juh?” „Három uré ez vasgyuro, ^{uré} kőmorsolo ^{uré} és fatördelő uraké.” „Enye de meg gazdagodtak a' kutyák.” „Ne mondja azt kend egyszer sem mert roszul jár” „Mondom biz én a' kutyáknak.” Ment tovább egyszer elért elő talált ^{elő tal} egy nagy ménest, azt mondja a' csikosnak: „Kié ez a' sok szép ló.” „Három uré ez, vasgyuró, – kőmorsoló – és fa tördelő uraké.” „Enye de meggazdagodtak a' kutyák.” „Ne mondja kend egyszer sem mert roszul jár.” „Mondom biz én a' kutyáknak.” I'mét tovább ment. előtalalt egy szép gulyát, azt mondja a' gulyásnak: „^{de[?]} Kié ez a' szép gulya. „Három uré ez vasgyuro, – kőmorsoló, – és fa tördelő uraké.” „Enye de meggazdagodtak a' kutyák.” „Ne mondja kend egyszer sem mert roszul jár.” „Mondom biz én a' kutyáknak.” Megint ment tovább elő talált egy nagy palotát azt mondja a' kapusnak „Kié ez a' szép palota „Vas gyuró uré, „No hát ereszen kend be.” „Nem eresztem biz én” A Fehérlofia megfogta el halytotta meszire, maga pedig _e be ment, oda benn ott találta a' vasgyurót, megfogta le vetette az ablakon, oda lent össze zuzta magát a' vasgyuro a' feleségét el vette, a' másik kettő a' mint meg hallotta [12v] hogy a' Fehérlofia él, mindjárt meg haltak ijedtökben, a' Fehér ló fia el vitte a' három lányt a' királyhoz, és elbeszélte neki tő_i ténétét, a' király mindjárt magához fogadta, két nagyobbik ^{lej} lányát, a' legkisebbiket pedig a' Fehérlófiának adta, fele királyságával együtt, a' ^{Fehér} Fehér lo fia pedig boldogan élt feleségével, mig meg nem halt.²⁰

20 A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi.

A mint megy-mendegél, előtalál egy nagy gulyát. Megszólítja a gulyást:

- Kié ez a szép gulya, hé?
- Három úré, Vasgyúró, Kőmorzsoló és Fanyüvő uraké.

[215.] – No hát mutassa meg kend, hogy hol laknak?

A gulyás útba igazította, el is ért nem sokára a Vasgyúró kastélyához, bement bele, hát majd elvette a szemefényét a nagy ragyogás; de ő csak ment beljebb. Egyszer megtalálta Vasgyúrót, a ki mikor meglátta, úgy megijedt, hogy azt se tudta, lány-e vagy fiu? Fehérlófia megfogta, kihajította az ablakon, hogy mindjárt szörnyet halt. Azután fogta a királykisasszonyt, vezette Kőmorzsolóhoz, hogy majd azt is megöli, de az is, meg Fanyüvő is meghalt ijedtében, mikor megtudta, hogy Fehérlófia feljött a más-világról. Fehérlófia a három királykisasszonyt elvezette az apjokhoz.

Az öreg király rettenetesen megörült, a mint a lányait meglátta, s hogy megtudta az egész esetet, a legfiatalabbat Fehérlófiának adta fele királyságával együtt. Nagy lakodalmat csaptak, s még maig is élnek, ha meg nem haltak.

[15.] *Az okos királylány*¹

[13r] Vólt a' világon hol nem volt, még az óperenciás tengeren is tul volt, volt egy ^{kir gróf<.>, az a gróf}igen, igen, gazdag ^{volt} ^{gróf},² volt neki egy szép lyánya is, hanem az olyan nyeltes volt, hogy nem volt a' ^{világon} ^{gróf birtokába világon} olyan ember, a' ki anál többet tudott volna ^{beszélni} ^{vagy csak annyit is} ^a ^{az} apjára is mindég nyeltes<.>.⁵ ^Nagyon ^{is} busult azért a' ^{gróf},⁶ hogy más gróf kisaszonyok milyen neveltek, a' világért se szól^a ^{ának} egy csunya szót,⁷ az ő lyányától meg mást nem is lehet halani. ^K⁸ egyszer azt mondja a gróf a lyányának: „No édes lyányom, a miért te olyan nyeltes vagy, én tégedet aval büntetek meg, hogy kí hir^b ^detetem, hogy a' ki ^{téged} ^{jobbán tud nyelvelni mint te}, ahoz adlak feleségül, nem bánom akar mi lesz, akar király, akar kóldus. mert meg veri az isten azt az embert, a ki téged el vesz, ha felyül nem tud mulni a' nyelteségbe.” a' kis aszony azt felelte rá, hogy: „Bánom is én! ^{de} tudom hogy nem tud engem senki el halgatatni, vagy pedig senki olyat szólⁿi, hogy mindjárt ne tudjak rá felelni.” No jól van, ki hirde ^dtete a' gróf hogy a ki az ő lyányánál többet tud szólⁿi, csak egy szóval is, mindjárt anak adja feleségül. ^{Jár} mentek aztán oda, királyok, hercegek, bárók, grófok, nagy süvegű tótok, mínden félek, de senki se tudott még anyit se szólani mint a' kisaszony.

Meg halota ezt három sváb fiu⁹ is, azt mondják az apjoknak: „édes Apánk mí is el megyünk szerencsét próbálni,” „Nem bánom fiaim ha el mentek is.” mondá rá az apjok. de a' két nagyobbik fiu sehogy sem akarta engedⁿi, hogy a' leg kisebbik el menjen, mert azt' olyan eszelős főrmának tartottak. azt mondja a' bolondos:

- 1 A mese szövegét a kézírás alapján Arany Juliska jegyezte le. A kéziratnak eredetileg nem volt címe. A szöveg fölé a lejegyzőtől eltérő személy írta ceruzával *Az okos királylány* címet. Írásképe Arany László fiatal felnőttkori írásához hasonlít.
- 2 A *kir* tintával áthúzva, a vessző ceruzával pontra javítva, majd az egész ceruzával áthúzva. A tintával írott *grófszó* ceruzával mindkétszer aláhúzva. A lap szélén erre vonatkozólag ceruzás széljegyzet: *király*.
- 3 A lejegyző eredetileg a *világon* szót írta le, ezt áthúzta, és a bal margóra a *gróf birtokába* kifejezést írta, ezt a ceruzával író személy áthúzta, majd a szövegben a lejegyző által áthúzott *világon* szó fölé írta ismét ceruzával a *világon* szót.
- 4 *Az a* ceruzával nagybetűre javítva, majd ceruzával visszajavítva kisbetűre.
- 5 Tintával írt vessző ceruzával pontra javítva.
- 6 A tintával írott *grófszó* ceruzával aláhúzva.
- 7 Tintával írott vessző ceruzával megerősítve.
- 8 A kikezdést jelölő ceruzás *K* betű ceruzával áthúzva.
- 9 Ceruzával aláhúzva.

A NYELVES KIRÁLYKISASSZONYY.

[216.] Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy király, annak volt egy gyönyörű szép lánya, de az a lány olyan nyelves volt, hogy senki, nem csak meghaladni, hanem megközelíteni se tudta a szájasságban. Akárkivel akármiről beszélt, mindig csak az övé lett az utolsó szó. Búsult ezen a nagy nyelvességen a király, kivált ha látta, hogy a többi király és hercegkisasszonyok soha egy rossz szót, egy káromkodást ki nem eresztenek a szájukon, az ő lányától meg mást se lehet hallani soha. Ezenkívül az is bántotta, ha elgondolta, hogy hogy tegyen evvel valami becsületes embert szerencsétlenné? hisz a ki elveszi, csak keserűség lesz az élete. Utoljára gondolt egyet.

– No lányom – mondta a lányának – kihirdtettem az országban, hogy a ki téged le tud nyelvelni, annak adlak feleségül.

[217.] A lány még megörült neki, a helyett, hogy megszontyorodott volna rajta:

– Jó lesz biz az, felséges atyám, legalább nem lesz olyan alamuszi tedd ide tedd oda uram.

A király látta, hogy csakugyan nincs más mit tenni, hát kihirdtette, hogy a ki rá tud arra menni – mikor az ő lányával beszél – hogy ne a lányé, hanem az övé legyen az utolsó szó, annak adja feleségül fele királyságával együtt.

Mentek aztán szerencsét próbálni minden féle emberek: hercegek, grófok, nagy-süvegű tótok, de egyik se tudott kettőt se szólani a kisasszonyhoz.

Meghallotta ezt három sváb fiu is, ők is elindultak, hogy megpróbálják, mire mennek? ha nyernek, jó lesz; ha nem nyernek, se káruk, se hasznuk benne. A legkisebb fiu eszelős volt, a bátyjai el se akarták vinni.

– Ne is gyere te Jankó, úgy se lesz az a kisasszony a tied.

„de bizony el megyek én is ha te néktek szabad szerencsét próbálni, nekem is sz^abad. az^tok^{ok} sehogy sem akarták engedni, hanem az el ment utánok.

Már jó mesze a^A mínt menek, mendegélnek, a' bolondos csak utánok balagott, egyszer meg talál egy tojást. el kezd a' bátyainak kiábálni: „Gyertek csak hé! mit találtam!” azok nagy lelkendezve szaladtak oda, hogy ugyan mit talált? hát malyd meg ütötte őket a' guta [I3v]¹⁰ a mint meg láták a' tojást, hogy azért minek bolondította őket oda, „abból is meg látjuk hogy nincs' elég eszed, mert ha volna, ilyen haszontalanságért nem hitál vólna ide”, azt mondja rá a' bolondos: „No jól van el^{el}teszem malyd hasznát vehetem meg enek is.” aval megint mentek tovább. mikor már jól el haladt^{ak} a két fiu, akkor megint talált a' bolond egy kis kutyát, megint el kezdet kiábálni, hogy jöjenek hamar, mert most talált igazán becseset, azok vissza szaladtak, mikor meg látták, hogy mi az a' becses, ugy el verték a' bolondost, hogy jobban se kellett, akkor csak mentek, mikora a' bolondos a grófi palotához ért, már akorra, a bátyai jöttek vissza nagy szomoruan. mondták aztán neki: „So'se menj öcsém, ha mi^{okosok} nem tudunk többet mondani mint a' kisaszony, hát te hogy tudnál,” de azért csak be ment a' bolondos, a' tojás meg a' kis kutya a' szüre alatt vólt, be megy a' kisaszony szobájába; azt mondja neki: „Enye de piros a' kisaszony,” azt mondja a' kisaszony rá; „Piros bizony mert tűz ég a belső részembe.” „Ugyan sűsűk meg nálla ezt a' tojást.” a kis aszony nagyon meg haragudott érte, azt mondja: „Kis kutyát, sűsűk ám!” azt mondja rá a' bolondos, nagy hirtelen: „Tesék, tt van az is.” ara már nem tudott mit szólni a' kisaszony, a' bolondoshoz hozzá kellett menni feleségül, és bóldo^{ul}¹¹ éltek míg meg nem haltak.¹¹

10 A 13v. oldalra írt meseszöveg több függőleges, ceruzás vonallal áthúzva.

11 A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi. A csillagok alatt ceruzával két vízszintes vonal szerepel, köztük nehezen olvasható, elmosódott írás és számok.

– Csak azért is elmegyek, majd ott megvállik, hány zsákkal telik? kié lesz a királykisasszony!

Mentek aztán mendegéltek, a két bátyja már [218.] nagyon elhagyta Jankót, mert az akármit látott úton-útfélen, mindent felszedett. Egyszer talált egy tojást; elkezd kiabálni a bátyjai után:

– Gyertek csak, hé! mit találtam!

A két bátyja azt gondolta, hogy legalább is egy véka aranyat-ezüstöt talált, vissza szaladtak nagy lóhalálába, hát látják a tojást. No iszen neki estek Jankónak, úgy elverték, mint a két fenekű dobót, azután ott hagyták. Jankó is feltápázkodott, eltette a tojást, ment utánok. Kevés idő múlva megint talált egy rossz szeget, megint el kezdett kiabálni:

– Hát most mit találtam, gyertek csak!

Azok megint vissza szaladtak, hogy Isten tudja mit talált, mit nem Jankó! hát látják a rossz szeget, no ezért megint jól helybe hagyták. Jankó eltette a szeget is. Harmadszor még talált egy rakás ganét, akkor is kiabált, de rá se' hederítettek. Jankó eltette azt is a sipkájába. Ment aztán a bátyjai után, de azok már úgy elhagyták, hogy mire a palotához ért, azok már visszafelé jöttek nagy szomorúan:

– Ne is menj te oda be, úgy se lesz az a tied – mondták Jankónak.

– Már mért ne lehetne az az enyim?

[219.] – Csak. Nincs hozzávaló eszed.

– Hm. Csaknak zsák kell, papnak ágy kell. Azért is megmutatom, hogy az enyim lesz.

– Nem éred meg hajasan, kopaszon is bajosan.

De Jankó csak bement. Mindjárt beszédbe eredt a kisasszonnyal.

– De piros a kisasszony.

– Tűz ég ám bennem.

– Itt egy tojás, süssük meg nála.

– Lyukas ám a serpenyő.

– Itt egy szeg, foltozzuk be vele.

– Igen biz a sz...t!¹

– Az is van itt egy sipkával!

No erre a kisasszony egy szót se tudott szólani, hozzá kellett neki menni a bolondhoz.

Másnap megesküdtek, nagy lakodalmat tartottak, máig is élnek, ha meg nem haltak.

1 Eufemizmus: *szart!*

[16.] ^Gagyi gazda¹

[82r] Egyszer hol volt, hol nem volt, volt a világon egy város. aba a városba, volt egy ^{ki}ház, anak a kís háznak a gazdája, egy nagyon szegény aszony volt; Nem volt neki egyebe. csak egy dísztelen, rosz tehene, anak a tejéből kapot ő, egy kevés pénzt, a miből pótolta a napi szükségét, Volt neki egy fél bolond forma fia is, a kit az egész város gagyí gazdának hitt, mert nem csinált, soha semit, csak egyik utszán, le ment, a másókon fel jöt, éhen is meg halt volna, ha az anya nem tartota volna. Egyszer el ment a szegény aszony az erdőre, hogy hoz a hátán egy kevés fát, a mínél, egy kis ételt meg főzhesen, mert gagyit, oda sem tudta küldeni, A városba épen vásár volt meg parancsolta gagyinak mikor el ment, hogy a házat ott ne hadja, gondot viseljen a tehenre: megétese, itasa, mikorára ő haza jön, hogy mindjárt meg fejhese; De gagyí mást gondolt, mikor az anya el ment az erdőre, ő meg a vásárba ment, a rosz kis tehenet ki vezete, hogy el adja, ha meg veszi valaki, mert restelt vele báni, de azt sem kérte tőle senki, hogy miért vezetgeti ott, Már esve felé volt az idő; épen haza akarta vezetni: Meg látot egy zsidó elöt, egy csomó katuját, egyet nagyon meg szeretet [82v] a többi közt, Kérte a zsidót hogy a ^d ^{ja} ^g ^y nekí, azt az egy katuját, azért a tehenér, kapot rajta a zsidó, oda adta neki mindjárt: a tehenet meg haza vezetete, mindjárt meg is fejte a zsidó aszony: gagyí meg a katujának örült meg szörnyen, mindég röhögöt még haza nem ért, azért szeredte olyan nagyon, hogy cifra volt: – A mínt haza ért, az ajtot ki akarta zárni, ki ejtete a kezéből, a' mínt a földhöz ütődöt, ki ugrik belöle tízen két óriás, kőrül veszik gagyit: „Mitt parancsol gagyí gazda”, „Mit parancsol gagyí gazda”, mind azt kiabálták, de gagyí ugy meg íjet, hogy egy darabig nem tudot szólni sem: Mikor magához jöt, azt sem tudta hogy mit szóljon, de az óriások miⁿdég ránczígálták, hogy parancsoljon már valamit; Egyszer azt mondja, azt parancsolom, hogy olyan rezedencia, teremjen ide, mint a császáré: Alíg monta ki, még sokal szebb termet oda, mert a császár ott lakot a szomszédba, mínt azé: gagyinak, csak el állt, szeme, szája rajta, Egy darabig csak nézte, a sok szép holmit. mert minden zuga tele völt, szebnél, szeb hol mival, de már éhes is völt, elő veszi a katuját, hogy majd kér már, eni valot is tőlök.

¹ A mese szövegét a kézírás alapján Arany Jánosné jegyezte le. A cím a lejegyzőtől eltérő személytől származó ceruzás írás; az első betű átjavítva.

GAGYI GAZDA.

[220.] Egyszer volt, hol nem volt, az óperenciás tengeren túl, a Szentgellért hegyén innen volt, volt a világon egy nagy város, abban lakott egy szegény asszony. Ennek a szegény asszonynak nem volt az Isten szabad ege alatt egyebe, mint egy rossz háza, meg egy sovány tehene. Volt neki egy félbolond forma fia, a kit az egész város Gagyí gazdának hítt, mert sohse' csinált semmit, csak kódorgott, mint az Orbán lelke, vagy pedig kiült a ház elibe, ütötte a lába szárán a legyet.

Egyszer elment a szegény asszony az erdőre egy kis fáért, Gagyí gazdának megmondta, hogy maradjon otthon házörzeni, s viselje gondját a tehénnek. De Gagyí gazda mást gondolt, épen vásár volt a városban, kapta magát, ki hajtotta a tehenet, hogy majd eladja, de biz ott azt se kérdték tőlle, hogy mire tartja? Már épen vissza akarta vezetni, mikor meglátott egy [221.] katulyás zsidónál egy czifra katulyát, kérte a zsidót, hogy adja oda neki azért a tehénért; a zsidó is kapott rajta, csakhamar megvolt az alku. Vitte haza Gagyí gazda a katulyát nagy örömmel, az egész úton röhögött neki. Mikor a házuk elibe ért, elejtette a katulyát, kiugrott belőle tizenkét óriás, körülvette Gagyí gazdát.

– Mit parancsolsz Gagyí gazda?! Mit parancsolsz Gagyí gazda?!

Szegény Gagyí gazda úgy megijedt, hogy egy darabig szólni se tudott; utoljára mégis gondolt egyet:

– Hát azt parancsolom, hogy itt, e helyett a rongyos viskó helyett olyan rezidencia kerekedjék, mint a királyé.

Alig mondta ki, mindjárt még szebb épült, mint a királyé volt.

Gagyí gazdának csak elállt szeme-szája, egy darabig ott bámulta a sok szép holmit, be se' mert menni a palotába, utoljára mégis ráadta a fejét, bement. Hogy azután látta, hogy odabent nincs senki, egészen neki bátorodott.

Hát épen akkor halja, hogy az édesanya kérdezi a szomszédoktól, hogy nem tudják é, hogy hol van az ő kis háza, el tévet nem tudja hogy hol jár, A szomszédok sem tudták [83r] hogy mi dolog ez, ott dévánkoztak, sokan, hogy mi dolog ez, honan, termet ez íde, épen akkor ért le gagyi a sok grádicson, meg fogta az anya kezét, fel vezete, a palotába, el beszélte, hogy, hogy jutot ő ehez. a szegény aszonymnak, még akkor is a hátán volt a nagy csomó fa, le lőkete gagyi, hogy ne emelje, nem kel már többet az erdőre meni, majd lesz már mindenek,

Fel vólt a tükőr melé akasztva, a katuja, le vedte gagyi: az asztahoz vágta, megínt ki ugrotak az óriások. Kőrül fogták, hogy mit parancsol, már a kor, egész hatalomal beszélt velek, „Azt parancsolom, hogy minden féle étel, és ital teremjen ide mindjárt, a mi csak a világon van.” Olyan rakot asztal lett mindjárt, hogy majd le tört az asztal alata. Melé űltt gagyi. az anyával gagyi tömte is, majd meg fuladt, de a szegény aszony csak nézet, nem tudta álmodik é, vagy ébren van, váltíg bízata gagyi, hogy egyék, de nem eset jól neki, félt atól a nagy pompától, meg fénytől a mi körül vete, gondota magába, hogy mínd őrdőgi mesterség ez. – Az egész fél város oda csődült csodálkozni: gagyi meg csak nevedte őket, – A császár is embereket küldőt oda, hogy tudják meg, hogy micsoda nagy palota az, honan termet az oda, de gagyi senkínek sem monta meg, még az anyának is meg mondta, hogy meg ne mondja senkínek, mert ha meg tudják bizonyoson [83v] el lopják a katuját, azután megínt szegények lesznek, nem is szólt az anya senkínek, róla, hiába kérdezték, a szomszédok csapatostól jártak oda, valaták az aszonyt, hogy mondja meg nekik, nem mondják ők, senkinek hogy hol veték azt a ropant nagy birtokot, mert már eg_{y[?]}ész kís országa vólt gagyinak, anyít rakásra hordatot az óriásokal, de bizony nem mondták ők senkinek, csak éltek a nagy uraságba.² Egyszer az a gondolatja jött gagyinak, hogy meg kéreté ő, a kírálynak azt az egyetlen egy lányát, azt veszi ő el néki nem kel más, az anya rá támat, hogy mit gondol. hiszen nem adják azt neked, ha az egész világal bírnál is, de gagyinak hiába beszéltek, nem álot el az akaratjától, az anyát küldte el kérőnek, de majd kí verete a kírály a házából, be is akarta záratni, hogy, hogy mernek olyat. még csak gondolni is, hogy ő, azt az egyetlenegy lányát, olyan bolondnak adja,

2 Fekete tintával írott nagy X a két mondat között.

A szomszédok ezalatt körülvették a palotát, nem tudták mire vélni a dolgot, ott dévankoztak, hogy mi dolog ez? honnan termett ez ide? egyszer csak jött haza a szegény asszony, [222.] ez is nagyon elcsudálkozott, kérdezgette a szomszédoktól, hogy tán nem is jó helyen jár, hogy tán eltévedt, nem itt volt az ő háza, „de hiszen kendteket mind ismerem, kendtek az én szomszédjaim, még is csak ennek kell annak lenni.”

Mikor legjobban tanakodtak, kitoppant Gagyi gazda a házból, megfogta az anyja kezét, felvezette a palotába. Ott elbeszélte neki mindent. A szegény asszony, mikor meghallotta, hogy nincs tehen, elkezdte szidni Gagyi gazdát:

– Oh te bolond – te bolond, mindég mondtam, hogy nincs elég eszed, azért a rongyos katulyáért od’adni egy tehenet, most már miből élünk meg, miből tudjuk mindennapi kenyerünket megkeresni?

Gagyi gazda alig tudta elhithetni, hogy lesz már ezután, a mi csak kell, enni-inni való, minden, a mi szemöknek, szájoknak tetszik. Erre elővette a katulyát, a földhöz vágta. Kiugrott belőle a tizenkét óriás:

– Mit parancsolsz Gagyi gazda? Mit parancsolsz Gagyi gazda?

– Nem mást, mint hogy ez az asztal mindjárt tele legyen mindenféle étellel.

Alig mondta ki, mindjárt úgy tele lett az [223.] asztal mindenféle drága étellel-itallal, a mi csak a világon van, hogy majd leszakadt alatta. Gagyi gazda úgy jól lakott, mint a duda, az anyja is csipegetett egy-egy kicsit, de nem igen mert sokat enni.

Ezalatt hire futott a városban a Gagyi gazda palotájának, jártak csudájára mindenféle emberek, – hercegek, grófok, nagy süvegű tótok – vallatták Gagyi gazdát, hogy honnan támadt oda a palota oda olyan hirtelen, de nem mondta senkinek, csak éltek az anyjával a nagy uraságban.

Egyszer Gagyi gazdának az a gondolatja támadt, hogy meg kellene házasodni. Az anyja is helyben hagyta, hogy biz a’ jó lesz, tanácsolta is mindjárt a szomszéd lányát. De Gagyi gazda tudni se akart rólla, hanem arra kötötte magát, hogy a király egyetlen lányát veszi el. Váltig mondta neki az anyja, hogy nem adják azt ő hozzá, nem neki való a’, csak falra hányta a borsót, mert Gagyi gazda nem állott el az akaratjától, hanem mindég ösztökelte az anyját, hogy kérje meg neki a királykisasszonyt. A szegény asszónynak mit volt mit tenni? felöltözött az ünneplő ruhájába, elment a királyhoz, elmondta, hogy mi járatban van. A király [224.] szörnyen megharagudott, majd hogy ebrúdon nem vettette ki.

– Ejnye imilyen-amolyan koldús-kölke még az én lányomra meri vetni a szemét, hogy most egy kicsit felkapott az uborka fára. Megmondja neki kend, hogy arra ne is ácsingózzon soha!

haza ment az anya gagyinak, el mondta hogy mit mondott a király, de g^agyi még most is mindég azt beszélte hogy nem lesz neki más felesége, soha, csak a királykisaszony, megínt meg kérete, kérőkel [84r] azt felelte a király nekik most, hogy mondják meg gagyinak, hogy neki adja a lányát ha, az ő rezedenciájától, a gagyipalotájáig arany hidat rakat, az egyik üvegből legyen a másik gyémánt karral, a bölthajtás felete meg üvegből legyen, haza azon járhason az ő lyánya, mert a nincs a nap melegéhez szokva Meg mondták gagyinak hogy mit mondott a király, micsoda feltételekel adja neki a lányát, nagyot ugrot örömébe gagy, hogyha csak az a baj, a míndjárt meg lesz. csak néztek a kérők egymásra, nem tudták mire vélni, a g^agyi dólógát, jól meg étete, itata; őket gagy, ugy eresztete haza, – Estve mikor le akartak feküdni, elő vette a katulyát, az asztalhoz vágta, meg parancsolta nekik, hogy mít csináljanak regelre, még szebb hidat mondott ő, mínt a milyent a király kívánt azal le feküdtek anyastól.³

Regel mikor fel kelt a király, hát látja hogy micsoda pompás hidat csináltatott gagy az éjel, el fogta a szeme fényét egészen mikor kí nézet az ablakon.

[84v] Be ment a lányához, h mondta neki, hogy milyen szép hidat csináltatott az éjel gagy, már fiam nem szabadulhatunk meg atól a fél bolondtól, csak meny hozá, hiszen ha nem bóldogusz vele, akar majd másképen bányunk vele, vagy bezáratom, vagy el veszlek tőle, a vagyona pedig rád marad, akorís, a szegény király kis aszony oztán csak rá hagyta veni magát, hogy hozá menyen, pedig azelőt az utczán is kí kerülte

Haza vite gagy nagy örömel a feleségét, mindég csókolgata, ugy kedvébe jart a király lyánynak hogy utóljara még megszerete a fél bolond gagyit. anyira hogy még haza sem ment az apjához, nála nélkül a király váltig csudálkozott rajta, hogy az ő lyánya. hogy szerethete meg, azt a csunya, fél bolond gagyit mindég karon fogva sétáltak haza az arany hidon. meg arany hintót is csináltatott gagy az óriásokal, hogy ha az ő szép felesége valahova akar meni, ne menyen bőr hintón, A felesége mindég valata, hogy honan keríthet ő míndent, va'ja meg neki. de gagy sehogy sem mondta meg, Egyszer el ment gagy onanhazulról, valahova, be megyen hozájok egy nyomorult kóldus, két gamóval, támaszkodot ugy [85r] tudot járni, kert valamit isten nevébe, nem tudot hamarjába mit adni gagyiné, a tükör melől le vedte a katuját, azt adta neki oda, „fogja kend, jó lesz, ha valahol kap kend egy két krajczárt, belé teszi kend.”

3 Fekete tintával írott nagy X a két mondat között.

Haza ment a szegény asszony, elmondta Gagyi gazdának, hogy mit izent a király. De Gagyi gazda akkor is csak azt mondta, hogy övé lesz a királykisasszony, akarki meglássa. El is ment még az nap a keresztapjához, rábizta, hogy „menjen el a királyhoz, mondja meg neki, hogy azt izenem, hogy akarmit kívánjon, mindent megteszek, ha nekem adja a lányát.” Elment a keresztapja a királyhoz, elmondta, hogy mit izent Gagyi gazda. Szeget ütött ez a király fejébe, azért hát azt felelte, hogy nem bánja, neki adja a lányát, ha az ő rezidenciájától a Gagyi gazda palotájáig arany hidat rakat, gyémánt karral, üveg bolthajtással, hogy az ő lánya azon járhasson.

Elmondta Gagyi gazdának a keresztapja, hogy mit felelt a király; Gagyi gazda nagyot ugrott örömben, hogy ha csak ez a baj, ezen könnyű segíteni; a keresztapja nem tudta mire [225.] vélni a dolgát, azt gondolta, hogy az esze tisztúl.

Este, mikor le akart feküdni Gagyi gazda, elővette a katulyát a tükör mellől, a földhöz vágta. Kiugrott belőle a tizenkét óriás.

– Mit parancsolsz Gagyi gazda?! Mit parancsolsz Gagyi gazda?!

– Nem mást, mint hogy holnap reggelre, mire én fölkelek, a király rezidenciájától az én palotáig arany hidat csináljatok gyémánt karral, üveg bolthajtással.

Reggel, mikor felkelt a király, kinézett az ablakon, hát látta, hogy micsoda pompás hidat csináltatott az éjjel Gagyi gazda, csak elállt szeme-szája. Mit volt mit tenni, hozzá kellett menni a királykisasszonynak Gagyi gazdához.

Itt Gagyi gazda haza vitte nagy örömmel a feleségét, a' szegény eleinte sirt-ritt, de utoljára, hogy látta, hogy az ura minden kívánságát – mihelyt kimondja – abban a szempillantásban teljesíti, hát lelkem adta, még beleszeretett. Csak azt szerette volna még kivenni belőle, hogy honnan veszi azt a sok mindent, mi módon csináltatta a hidat meg a palotát? de hiába' volt minden faggatás, mert ilyenkor [226.] egyik fülén beeresztette a szót Gagyi gazda, a másikon ki.

Egyszer elment Gagyi gazda valahova onnan hazulról, nem maradt más a háznál, csak a felesége. Bemegy hozzá egy nyomorult koldús, kéri az Isten nevében, hogy könyörüljön rajta, hamarjában nem tudott neki mit adni az asszony, lekapta a tükör mellől a katulyát, od'adta neki. „Fogja kend, jó lesz, ha valahol kap kend egy-két krajczárt, beleteheti.”

a szegény kóldus el ment nagy dűnyögve, gondolta magába, bizony job lett volna, egy kís szalonát adot volna, az ilyen gazdag aszony, A mint kí ment az utczajtón, el ejteté a katu,ját, ki ugranak belőle az óriások, körül veszik a szegény kóldust, „Mit parancsolsz, oreg gamós kóldus, Mit parancsolsz,” a szegény kóldus ugy meg íjet, hogy sokáig nem tudot szolani. de az óriások nem hagytak békét, majd le rángaták a tarísznyát is a hátáról, egyszer azt mondja nekík, azt parancsolom, hogy ezt a palotát, kerekícsétek a sós tenger közepébe, Mindjárt körül fogták a palotát, fel kapták, meg sem áltak, míg a sós tengerhez nem értek, ott egy kís domb vólt, ugy hozá vágták mint ha onan, nőt vólna ki, A gagyi feleségét is vitték bene, meg az öreg kóldust, mikor széjel néztek, a tenger közepén lebeget a ház velek, ott aztán⁴

4 A szöveget a lejegyző nem fejezte be. A 85v. (üres) oldal közepén ceruzával, a lejegyzőtől eltérő személy írásával: *Kész.*

Elment a koldús nagy dünnnyögve, „hogyan ilyen gazdag asszony bizony adhatott volna – ha mást nem – egy darab szalonnát.”

A mint kiért az utcára, elejtette a katulyát, kiugrott belőle a tizenkét óriás, körülfogta a szegény koldust.

– Mit parancsolsz gamós koldus?! Mit parancsolsz gamós koldus?!

A meg – szegény – majd leesett a lábáról, úgy megijedt, nem jutott eszébe semmi okos, utoljára azt a bolondot parancsolta, hogy azt a palotát vigyék mindenestül, ő vele együtt a sós tenger közepére. Az óriások felkapták a palotát, meg sem álltak, míg a sós tenger kellő közepére nem értek vele, ott letették, úgy lebegett a palota a vízben. A Gagyai gazda felesége még akkor is benne volt, de nem tudott rólla semmit, hogy viszik, mert aludt.

Mikor letették az óriások a palotát, bement hozzá a gamós koldus, elmondott neki mindent, hogy s miként ment oda a palota? A királykisasszony mindjárt felérte észszel, hogy Gagyi gazda is ezekkel az óriásokkal csináltatott mindent, kérte a katulyát a koldústól vissza, gondolta magában, hogy majd visszaviteti a palotát a maga helyére, aztán megint jó lesz minden. De bezzeg felnyíllott a szeme a koldusnak is, nem hogy visszaadta volna, hanem még azt kívánta a királykisasszonytól, hogy ezután ötet szeresse, az ő felesége legyen. A királykisasszony mindég sírt-rítt, mert hagyján, ha még csak sánta lett volna a koldus, de máskülönb is csunya volt; a pofáját is az ereszbe verték, imitt-amott fityegett rajta egy-egy szál szőr, biz ő bele a szegénybe a legalábbvaló fehérszemély se tudott volna bele szeretni, nem hogy olyan gyönyörűséges királykisasszony.

Ezalatt Gagyi gazda haza ment, kereste a palotáját; hogy nem találta, nagyon elszomorodott, tudakozódott fűtől-fától, hogy nem tudna-e rólla valamit? Utoljára akadt egy kondás [228.] bojtár, a ki látta, mikor vitte a tizenkét óriás a sós tenger felé.

Elindult hát Gagyi gazda, hogy fölkeresse a palotáját, meg a feleségét, hanem előbb csináltatott magának egy vas bocskort, azt felhúzta a lábára, felfogadta, hogy addig le nem veti, míg a palotáját meg nem találja.

Ment-mendegélt heted-hét ország ellen, egyszer előtalált egy rákot, a mint a pocsolyában fetrengett. Megszólította a rák:

– Segíts rajtam Gagyi gazda, végy fel a tarisznyádba, jótét helyébe jót várj.

Gagyi gazda megszánta, felvette, a tarisznyájába tette.

Megint ment-mendegélt, előtalált egy egeret, a mint valami vízben fuldoklott, sehogy se' tudott kiszabadulni. Ez is megszólította:

– Segíts rajtam Gagyi gazda, szabadíts ki a vízből, végy fel a tarisznyádba, jótét helyébe jót várj!

Ezt is megsajnálta, felvette, a tarisznyájába tette.

Megint ment-mendegélt, hét nap hét éjjel mindég ment, akkor elért a sós tenger partjára. Meglátta a palotát messzire lebegni a tenger kellős közepén. Nagyon elbúsulta magát, [229.] mert látta, hogy oda semmi módon be nem juthat. A mint így búslakodik, megszólal a rák a tarisznyában:

– Mért búslakodol, kedves gazdánk?!

– Hogy ne búslakodnám, mikor látom, hogy semmi módon be nem juthatok a palotámhoz.

– No hát én majd beúszok, megnézem, hogy-mint állanak oda bent a dolgok? Te addig várj itten a tenger parton.

Beúszott a rák, Gagyi gazda várta a tengerparton egész nap, de csak nem jött; már keresztet vetett rá, hogy nem is jön ki, hát egyszer bukkan ám elő a víz alól. Mindjárt tudakolta tőlle Gagyi gazda, hogy mit látott?

– Hej kedves gazdám, furcsán megy oda bent a dolog, a gamós koldus erővel azt akarja, hogy feleségévé legyen a királykisasszony, de az azt mondja, hogy „neki bizon nem kell, se testének, se’ lelkének; jobb lesz, ha ide adod azt a katulyát.” De a koldus nem adja, hanem egy kis vékony lánczon a nyakában is hordja éjjel-nappal; én elloptam volna, de nem tudtam a lánczot elválni.

Gagyi gazda még jobban elbúsulta magát, de most meg az egér szólalt meg.

[230.] – Ne búslakodjál kedves gazdám, gondoltam én egyet. Majd engem bevisz a rák koma a hátán, én elrágom a lánczot, kihozzuk a katulyát.

Ugy is lett. Felült az egér a rák hátára, beúsztak a palotához; épen akkor a legjobban húzta a bőrt a fagyon a koldus, a kis egér odament, lerágta a katulyát a lánczról, a rák azt is a hátára vette, meg az egeret is, úgy úsztak kifelé. Gagyi gazda még messziről észrevette őket, alig várta, hogy kiérjenek, mindjárt a földhöz vágta a katulyát. Kiugrott belőle a tizenkét óriás, körül fogta Gagyi gazdát:

– Mit parancsolsz, régi kedves Gagyi gazdánk? Az Isten is áldjon meg!

– Nem mást, mint hogy a palotámat mindenestől, velem együtt, visszavigyétek a régi helyére, azt az akasztófára való koldust pedig lökjétek ki belőle, hadd éljen meg, a hogy tud.

Az óriások felkapták a palotát, vissza vitték Gagyi gazdával, az egérrel meg rákkal együtt a régi helyére, a gamós koldusnak megint hátára adták a tarisznyát, s útnak eresztették.

Az öreg király, mikor meglátta, hogy a [231.] Gagyi gazda palotája megint a régi helyén van, meg mikor a lányát épen egészségesen a szeme előtt látta, úgy megszerette Gagyi gazdát, hogy mindjárt neki adta a fele királyságát; újra nagy lakodalmat csaptak, meg most is élnek, ha meg nem haltak.

[17.] [Cím nélkül]¹

[144r] Volt egyszer egy aszony meg egy ember sokaig nem volt gyermekök. mindég azon kérték az istent hogy csak egy kis gyermeket adna ^{az[?] isten[?]} nekik az aszony már azt is mondta hogy nem banna ha akkora gyermekök lenne is mint a' kisuly^{uk[?]}^a. Egyszer mikor az aszony főzött a' kását ki akarta a' férjének vinni a' mezőre oda ugrik egy akkora gyermek mint a' kis ulya el kiltja magát: „Malyd ki viszem én edes anyam, az etelt edesapámnak ne fáradjon kend” „Hiszen kis fiam nem birod te ezt” „De hogy nem kibirom biz én”. Az anya nem akarta oda adni de a' fiu fel ugrott a' patkára fel kapta az ételt a' felyire kiszala^dt vélla az udvarra onnan ki a_z mezőre

1 A mese szövegét egyelőre azonosítatlan lejegyző írta le. A cím helye kihagyva, tintával aláhúzva.

BABSZEM JANKÓ.

[232.] Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy szegény ember, meg egy szegény asszony. Nem volt nekik egy csepp gyermekök se, pedig az asszony mindig azon sírt-rítt, mindig azon kérte az istent, hogy áldja meg ötet egy fiu-gyermekkel.

Egyszer az ember kint volt a tanyáján, szántogatott két ütött-kopott girhes ökrön, az asszony meg az alatt ételt főzött neki.

A mint ott főzögetett, a mint ott főzögetett, megint eszébe jutott, hogy milyen jó volna, ha most egy fia volna, a ki ki vigye az apjuknak az ételt: „Oh én uram istenem – mormolja magában – csak egy akkora kis gyermeket adj, mint egy babszem, holtomig mindig áldalak érte.” Alig mondta ezt ki, ott termett egy babszemnyi kis fiu előtte a padkán, elkiáltotta magát:

– No édes anyám, itt vagyok, hanem már [233.] most nekem főzzön gombócot, mert olyan éhes vagyok, mint a farkas, azután majd kiviszem édes apámnak az ételt, ha jóllaktam; de úgy főzzön kend, mintha 24 kaszásnak főzne.

Főzött neki az asszony fél véka lisztből gombócot, kitálalta elibe; Babszem Jankó az utolsó falatig megette. Kérdezi tőlle az anyja:

– No fiam jól laktál?

– Dehogyan laktam, édes anyám, még fél fogamra is kevés volt, azért főzzön még kend.

Megint főzött neki fél véka lisztből, megint mind egy falatig megette Jankó. Kérdezi megint az anyja:

– No fiam jól laktál-e már!

– Dehogyan laktam édesanyám, tán még éhesebb vagyok, jó lenne, ha főzne még kend.

Megint főzött az asszony egy véka lisztből, azt is megette a fiu. Kérdezi megint az anyja:

– No fiam jól laktál-e már valahára?

– Ettem, édes anyám, ettem; hanem már most hol van az az étel, hadd vigyem édes apámnak!

Kitálalta az asszony egy szilkébe az ételt, azt bele kötözte egy kasornyába, nagy sok ellenkezés után – mert eleinte nem bizott benne, hogy elbirja – od’adta Jankónak, hogy nohát [234.] vigye. Fejére kapta Jankó, szaladt vele ki a tanya felé.

ott elkezdett az apja szánto földjén kéabalni „Edes apám édes apám hol van kend” .
Az apja nagyon meg ijedt az gondolta boszorkány de a' fiu kiabalasa felbátorította

Amint ment-mendegélt, elő talált egy hat ökrös szekeret egy béressel, ő is el volt már fáradva, kapta magát, feltette az ételt hátul a szekérre, maga meg bebútt az ökör fülébe. Amint így mentek, elkezdett a béres fütyölni; csak hallgatja, csak hallgatja Jankó, egyszer aztán nem állhatja szó nélkül. Kiszól az ökör füléből:

– Be hegyes, haj! de majd nem lesz az olyan hegyes, voltam a kovácsnál, hogy reszeljen el belőle.

Hallja ezt a béres, nézeget szélyel, hogy ki beszél hozzá, de nem lát senkit; megint elkezdi fütyölni, megint kiszól Jankó:

– Be hegyes, haj! de majd nem lesz az olyan hegyes; voltam a kovácsnál, hogy reszeljen el belőle.

Megint fülel a béres, „de már itt csakugyan beszél valaki,” néz mindenfelé, nem lát senkit. „No – gondolta magában – tán csak a szél volt;” megint rákezdt a füttyöt, megint kikiáltott Jankó:

– Be hegyes, haj! de majd nem lesz az olyan hegyes; voltam a kovácsnál, hogy reszeljen el belőle.

[235.] Erre aztán megijedt a béres, nem mert többet fütyölni, hanem meglapult, mint a légy Szentmihálynap után. Egyszer – jó idő mulva – szól az ökörnek:

– Csálé Bimbó!

Jankó kikiált az ökör füléből:

– Csak azért is hajsz Bimbó!

Megint szól a béres:

– Hajsz Csákó!

Megint kikiált Jankó:

– Csak azért is csálé Csákó!

„De már itt sehogy se megy istenesen a „dolog; gondolja a béres, de azért még egyszer megpróbált szólni az ökörnek:

– Csálé Bimbó, hajsz Csákó!

Megint kikurjant Jankó:

– Csak azért is csálé Csákó, hajsz Bimbó!

De már erre a béresnek is az inába szállt a bátorsága, „itt akarhogy mint, de ördögnek kell lenni,” utczú, mintha ostorral csapnák, megoldta a kereket, elszaladt, hogy az agár se’ érte volna utól. Jankó pedig az ökörhajtó ostort kezébe vette, elkezdett vele kongatni, hajtotta az ökröket az apja tanyája felé.

Az apja amint ott szántogatott két ütött-kopott girhes ökrön, egyszer látja, hogy megy [236.] arra egy hatökrös szekér, de senki sincs körülötte, az ostor is csak magától kongat; megijed erre, szaladni akar, de Jankó el kezd utána kiabálni:

a' kis fiú oda adt az apjának az ételt maga pedig bele ült az ökör fülébe kezibe vette az ökör hajto ostort el kezdett pattogatni és kiabálni az ökröknek. Arra megy egy herczeg azt mondja a' szegény embernek „Mi pattog ott az ökör fülébe olyan nagyon” „Hát biz az a' fiam” felelt a' szegény ember. „Hogy adja kend nekem”? Kérdi a' herczeg „Nem elado” „Adja nekem kend száz forintért” A' szegény ember nem akarta adni de a' fiú az_d^r mondta hogy malyd visszajön ö csak adja oda a' szegény ember oda adta a' herczeg ki fizette a pézt a' kis fiut papirosba takarta mellényzsebibe tette ugy vitte_{visza} haza. Othon más nap nagy vendégséget adott bele tette a' kis papirossat – meg sem nézte benne van é a kis gyermek? egy ezüst skatujába az pedig egy aranyba.²

2 A szöveget a lejegyző nem fejezte be.

– Ne szaladjon kend édes apám uram, csak én vagyok, a kend fia, ételt hoztam.

Erre aztán megállt az apja, elvette az ételt, hozzá fogott az evéshez. Mig ő evett, Jankó befogta a hat ökröt az ütött-kopott girhes ökrök helyére az ekébe, elkezdett rajtok szántani. Nem kellett neki segítség, még maga se csinált semmit, csak az ökrök füléből pattogatott, de azért úgy meg lett szántva a föld, hogy jobban se kellett.

Ezalatt arra ment egy nagy úr, négy lovas hintón; Jankó épen akkor volt a fordulónál, mikor ott mentek el, nézi az úr a hintóból, hogy az ökör magától megy, az eke magától szánt, az ostor magától kongat. „Miféle csuda ez” – gondolja magában – „eredj Pista inas, kérdezd meg, hogy ki hajtja azt az ökröt; ki tartja azt az ekét; ki kongat azzal az ostorral? aztán hídd ide azt az embert, aki amott eszeget.”

Előhíttá Pista inas az embert.

– No szegény ember – kérdezi az úr – ki csinálja mind ezt a csudát?

[237.] – Hát biz azt nagyságos uram, csak a fiam Babszem Jankó, a ki az ökör fülében ül, onnan kongat.

– Adja el kend nekem ezt a gyereket, megveszem jó pénzen.

A szegény ember nem akarta, de akkorra Jankó is odament, biztatta az apját, hogy csak adja el, majd visszazökik ő nem sokára; így hát megalkudtak egy véka aranyban-ezüstben; a szegény ember, – a ki most már gazdag ember lett – befogta a hat czimeres ökröt a szekérbe, rátette a sok kincset, haza ment, olyan úr lett, mint egy kis király. Az úr pedig papirosba göngyölgette Jankót, beletette a dolmányja zsebébe, haza vitte, otthon meg se nézte, hanem papirosostól beletette egy kis arany ládába, azt egy nagyobb ezüstbe, azt meg egy még nagyobb rézbe, azután mindegyik ládát bezárta háromas zárral. Másnapra aztán összehívta a tenger sok vendéget, nagy dinom-dánomot csapott. Mikor vége volt az ebédnek, behozta a hármás ládát, mondta, hogy mutat ő most valami furcsát, a milyet – tudja – még soha sem láttak. Bámultak a vendégek a ládára, mint borjú az új kapura, várták, hogy mi lesz már ebből? A házigazda lassan nyitotta [238.] gatta egymás után a zárat, kivette a kis papirost, elkezdte kifelé göngyölgetni, csak göngyölgeti, csak göngyölgeti, egyszer szét esik a papiros, az úrnak kezében marad a – nagy semmi. Nevettek a vendégek, a gazda meg irult-pirult, dühös is volt, szégyellte is magát, de hiába, arról már nem lehetett tenni.

Babszem Jankó pedig – a ki még az út alatt kiszökött a papirosból – ment-mendegélt hetedhét ország ellen, egyszer előtalált tizenkét szekeret vassal megrakva. Az egyik szekér egy kátyúban megfeneklett, sehogy se tudták kihúzni, pedig 24 ökröt is fogtak bele. Jankó is oda megy, mondja, hogy ha neki annyi vasat adnak, a mennyit elbir, kisegíti a szekeret; az emberek megígérték neki, gondolták magukban, hogy

e' bizony egy jó nagy szeget se bír el. A mint az alku megvolt, megkapta Jankó a szekér rúdját, úgy kirántotta a sárból, mintha ott se lett volna; azután elkezdte az első szekéren, az utolsóig mindről leszedte a vasat, mind a vállára vette, avval – mintha teher se volna rajta – ballagott. Az emberek, egy szó nem sok, de annyit se tudtak szólani a nagy bámulás miatt, csak tátották szemüket-szájukat, mire aztán eszközre jöttek, Jankó [239.] már hegyen-völgyön túl járt üthették bottal a nyomát.

Vitte aztán Jankó a sok vasat, ment vele egyenesen egy kovácshoz, arra rá parancsolt, hogy neki abból a száz mázsa vasból csináljon egy buzogányt, de jó erősen megcsinálja, mert neki olyan imilyen-amolyan munka nem kell. Megcsinálta a kovács, ahogy tudta, mikor készen volt, felkapta Jankó, felhajította egyenesen az ég felé, avval bement, hozatott magának egy akó bort, azt szép csendesen megiszogatta. Mikor a legutolsó pohárral is megitta, akkor esett vissza a buzogány, bement három ölnyire a földbe. Kihúzta Jankó, hát kétfelé volt esve. Megint ráparancsolt a kovácsra, hogy csinálja meg erősebben. Elkészítette a kovács, mikor készen volt, megint felhajította Jankó. Mig a buzogány oda fent járt, azalatt Jankó megevett egy véka lisztből készült gombócot, megivott rá egy cseber bort. Mikor az utolsó falatot lenyelte, az utolsó pohár bort megitta, akkor esett vissza a buzogány. Lefúródott hat ölnyire a földbe, kihúzta Jankó, nézte, hát megint ketté volt repedve. Megint rá parancsolt a kovácsra, hogy csinálja meg, de ha most is ketté reped, akkor jaj neki! Összeforrasztotta [240.] a kovács, mikor kész volt, megcsóválta Jankó, felhajította, amint csak bírta, avval bement aludni. Mikor már jól kialudta magát, felkelt, kiment; éppen akkor esett vissza a buzogány, lefúródott tizenkét ölnyire a földbe. Kihúzta Jankó, nézegette, hát nem volt semmi baja.

Megörült Jankó, vállára kapta a buzogányt, ment vele hetedhét ország ellen. Amint ment- mendegélt, elő talált tizenkét zsványt, azok elébe álltak nagy fennyen, hogy majd így fosztják, úgy fosztják ki, de Jankó sem ijedt meg a maga árnyékától, rá legyintett a haramja vezérre a buzogány nyelével, hogy elnyúlt, mint a béka, nem evett többet az isten kenyeréből. Megijedt erre a többi zsvány, térdre estek Jankó előtt, hogy csak az életöknek kegyelmezzon meg, megválasztják vezéröknek. Megkegyelmezett nekik Jankó, a vezérséget is elvállalta, megitták rá az áldomást.

Még az nap este el is mentek lopni egy gazdag ember házához. Ott Jankó bebútt a kamara ablakán, kinyitotta az ajtót, avval elkezdett mindent, a mit csak a kamrában talált: egész oldal szalonnát, disznóhúst, egész zsák búzákat kifelé hányni, de a mellett ordított torkaszakadtából:

[241.] – Nesztek szalonna! nesztek búza! nesztek disznóhús!

Hiába csitították a betyár pajtásai, hogy ne kiabáljon, mindegy volt neki, még annál jobban kiabált; a nagy lármára aztán felébredt a gazda, meg a sok béres-kocsis,

a betyárok megijedtek, elszaladtak, ott hagyták Jankót. Ez aztán szegény mit csináljon; hová bújjon, hogy meg ne lássák? Ott volt egy nagy korpás zsák, abba ugrott bele, meghúzta magát a korpa közt. Az emberek egy darabig keresték, hogy hova lett az a betyár, a ki a kamarában volt, hogy aztán nem találták – mert egyiknek se jutott eszébe, hogy a korpa közt keresse – hát csak megint lenyugodtak. Hanem az egyik béresnek eszébe jutott, hogy most egy bajjal adni kellene a tehénnek is, tele merített hát egy szakajtót korpával, vitte ki az ólba.

Itt, mi történt, mi nem? tudom úgysis kitalálnák, de csak mégis elmondom; Jankó is közibe keveredett annak a korpának, a mit ki vitt a béres, megette a tehén.

Másnap a szolgáló mikor fejni akart, rá legyintett a tehénre:

– Farta te!

Jankó is kikiált a jó meleg kvártélyból:

[242.] – Csak azért se farta te!

Megint szól a szolgáló:

– Farta te!

Megint kikiált Jankó:

– Csak azért se farta te!

Megijed a szolgáló, nézeget mindenfelé: szénatartóba, jászolba, sehol se' lát senkit, még egyszer szól a tehénnek:

– Farta boczikám!

– Csak azért se farta boczikám!

De már annyi kurázsija csakugyan nem volt a szolgálónak, hogy tovább is ott maradjon; szaladt a gazdához:

– Gazd'uram! gazd'uram! jöjjön hamar, valamennyi ördög, boszorkány mind az istállóban van.

Kimegy a gazda, nézeget szélyel, nem lát semmit, szól a tehénnek ez is:

– Farta te!

Kikurjant Jankó is:

– Csak azért se farta te!

„No már itt – gondolja a gazda – csakugyan nem jól megy a dolog, itt boszorkánynak kell lenni.” Felkap egy seprűt a bal kezébe, egy másikat tele hint sóval, keresztbe fekteti a küszöbön, egy koszorú hagymát az ajtó sar[243.]kára akaszt, avval elkezdi a seprűvel verni a tehenet.

– No már erre csakugyan elmegy az a kutya boszorkány!

De biz ez a sok munka mind kárba vezett, mert akár mint verték a tehenet, Jankó csak nem tágitott, mindig kiabált. Utoljára mit volt mit tenni? le kellett

vágtatni a tehenet. A húsát elmérték, a belét meg od'adták egy szolgálónak, hogy vigye ki a folyó partra, mossa ki. Kivitte a szolgáló, elkezdte darabolgatni a beleket egy éles késsel.

Amint ott darabolgatja, észreveszi ám Jankó is, hogy késsel forgolódnak körülötte, utczu neki se kell egyéb, megijed, elkiáltja magát a sok paczal közül:

– Meg ne szúrj te!

A szegény szolgáló im hogy hanyatt nem esett ijedtében, elhajította a belet, szaladt haza, amint csak az isten tudni adta neki, elmondta, hogy ő többet hozzá nem nyúl annak a tehennek semmijéhez, ha mindjárt felakasztják, vagy kerékbe török is, mert a körül minden olyan ördögös, úgy tele van az ördöggel, boszorkánynyal, hogy még olyat senki se hallott. Deisz' ő többet hozzá nem nyúl egy újjal se; nem ő!

[244.] A belet pedig a mi ott maradt a vizparton, egy kódorgó éhes farkas megette Jankóval együtt. Elvolt aztán Jankó egy darabig szép csendesen a farkas gyomrában, hanem két-három nap mulva unni kezdte a dolgot: „Nem jól megy ez így sehogy, ki kellene innen valahogy jutni.” De hiába volt minden okoskodás, ha egyszer benne volt a farkasban, mint Bertók a csíkban, amúgy könnyű szerrel biz onnan nem jöhetett ki. Volt ugyan két kijárás, de az első – a farkas szája – veszedelmes volt, a hátulsón meg Jankónak nem igen volt kedve mászkálni. Mit csináljon? mit csináljon? holta napjáig csak nem maradhat mindig a farkasban! Utoljára aztán azt gondolta ki, hogy elkezdett kiabálni, mint a kit nyúznak:

– Elébe a farkasnak! elébe a farkasnak!

A farkas se vette tréfára a dolgát, megijedt a nagy kiabálástól, elkezdett szaladni, a farkát a lába közzé csapta, nyargalt, amint csak birt: de mentől jobban vágatott, annál jobban kiabált Jankó, a farkas nem mert megállani, azt gondolta, mindenütt nyomába van vagy ötven vadász, olyan nagy ordítózást vitt végbe Jankó. Szaladt-szaladt, míg a lába birta, hanem egyszer aztán csak felfordult, végig nyúlt a [245.] földön, búcsút vett az árnyék világtól. Erre aztán Jankó is szedte-vette a sátorfáját, kimászott döglött farkas száján, szélyel nézett, hogy melyik sarkán lehet a világnak? hát mit látott? nem mást, mint egy szép palotát. Nem igen gondolkozott sokáig, felment bele, hogy akarki lakik ott, megtudakolja tőlle, melyik szeglete ez a világnak? akkor aztán ha ezt megtudja' vagy csá' vagy hajsz elindul valamerre.

Felment hát a palotába, benyitott a legszebb ajtón, belépett egy cifra szobába, hát ott látta az apját meg az anyját egymás mellett ülni a nagy uraságban. Megörült ő is, de meg azok is, elmondták neki, hogy az egy véka aranyból-ezüstből gazdagodtak így meg.

400

– De most már kedves gyermekünk ne is menj sehova, maradj itthon, éljünk együtt holtunk napjáig.

Jankó is beleegyezett, otthon maradt, tán még most is élnek a nagy uraságban, ha meg nem haltak.

[18.] Dongó meg Mohácsi.¹

[116r] Egyszer hol volt, hol nem volt, volt a világon két nagy regiment, abba volt mindegyikbe olyan ember, a kít el bocsátotak fel lábba haza, ugyanaba az időbe eresztették el egyiket, mikor a másikat. Egyiknek_n em volt se országa, sem hazája, azt sem tudta egyik sem hogy hova, vagy mere menyen. Elindult_t mindegyik csak ugy vaktába, a' sosra bírta magát mindegyik, a vak szerencse épen ugy adta hogy mind a ket'ő egy felé ment. Egy nagy városba ép'pen vásár volt, abba vetődöt be mind a ket'ő, ott járkáltak mínd a keten, sem nem adtak, sem nem vetek semit, mert nem volt egyiknek sem, a mit el adjon, sem pénzek nem volt. hogy vehetek volna valamit <!>. Nagyon keserves szemel nézték, hogy más ad, és veszen, ők egyiket sem teheték <:>. Mindegyik azon törte a fejét, hogy ugyan mit ké^{lene} nekik árulni. A sors megint ugy akarta hogy egyszerre gondoljanak valamit. El ment mindakető a városba, meg indultak házankint, adíg jártak házról házra, hogy valaki meg szánta, ad_[...] tak nekik, egy-egy zsákot, El mentek vele az erdőbe, egyik tele szedte gubóval<, > a má_{s[?]} áát, vitte nagy örömel a vásárba, hogy majd meg csal ő azal valakit. el adja di_j ő helyett, A másik tele tömte a magáét fa mohával, ez is szaladt a magáéval. hogy ő meg eladja gyapju gyanánt, mindeniknek nagy kedve let[?] volna valakit be huzni [116v] ott hordozta mindenik fél nap is, sokan is meg veték vólna tőlök, de ugy akarták adni hogy ne lásák mi van a zsákbaⁿ|csak ugy^{be} köt^{etlen} ve adják|ők el; de nem akadtak olyan bolondra a ki ugy pénzt adjon érte. Találták ők egy mást sokszor, mindegyik látta hogy a másik árul valamit, de a viláért sem gondolta volna egyik a másíkról, hogy az is olyan csaló akarna leni mínt ő. Egyszer ara gondolatra jöt' az egyik, hogy ha mégegy-szer ösze találkozik azal az emberel, a ki ugy árul valamit, mínt ő, min^d j^yárt meg próbálja el cserélni vele, ha reá tudná szedni, Epen jön a másik reá szembe, „Mít árulsz pajtás”? „di_j őt” felel a másik. „cseréljünk ugyís régen hordozuk már, hát ha hamaráb el tudjuk ugy adni” „Nem bánom, én meg gyapjut árulok, hát nem csalódunk egyönksem.” Azal köszöntek egy másnak mindenik el szaladt nagy örömel, hogy mínt meg csalta a másikat, elenkező iránybaⁿ mentek, mikor már jó távol voltak egymáshoz, meg áll mindenik ki óldják a zsákot,

1 A meseszöveg lejegyzője a kézírás alapján Arany Jánosné volt. A 122r. és a 124v. oldalon egy másik lejegyző írt le pár sort.

DONGÓ MEG MOHÁCSI.

[246.] Hol volt, hol nem volt, én se' tudom hol volt, te se tudod hol volt, volt a világnak két legszélő szegletében két regiment, ebből mindegyikből eresztettek el fel-lábra egy-egy katonát. Ennek a két katonának nem volt se' országa se' hazája hanem elindult mindegyik a merre az orra állott. Egy nagy városba – ahol épen vásár volt – egyszerre ért be mind a kettő. Elkezdték a vásárban kódorogni, de se' nem adtak, se' nem vettek, mert nem volt miből. Váltig törték a csürhe járást: mi-képpen lehetne egy kis pénzmagra szert tenni, utoljára mindegyik gondolt valamit. Az egyik kiment az erdőbe, tele szedett egy zsákot gubóval, avval megfordult, ment a vásárba, hogy majd rá szed valakit, eladja dió helyett. A másik meg szedett egy zsákra való fűzfa peterkét, azt akarta eladni gyapjú gyanánt.

Sokáig árulgatták a portékájokat, de látat[247.]lanból senkinek se' kellett. Egymással is találkoztak sokszor, de nem szólították meg egymást. Utoljára az, a melyik gyapjút árult, megszóllította a másikat:

– Mit árul kend, atyafi?

– Diót. Hát kend?

– Én meg gyapjút árúlnék, de senkinek se' kell látatlanból, pedig én úgy akarom eladni.

– Én is úgy akarnám a diómat; tudja kend mit? cseréljünk.

Elcserélték a zsákot látatlanból, avval ott hagyták egymást, szaladtak ki a vásár-ból. A mint kiértek, meg akarta mindegyik nézni, hogy milyen diót, meg gyapjút kapott,

hát látja az egyik a gubót a másik a fa mohát, akkor káromkodta el magát mind a kető, El határozta mindenik magába hogy fel keresi a másikat, aztán együtt éldegélnek „felis keresték egy mást hamar, Azt mondja az egyik; „Látom pajtás hogy csak olyan hunczfut vagy te mint én, ályunk össze majd inkább meg tudunk élni, hogy híznak téged? hadd tudjam, az én nevem ^dDongó.” „Az enyém meg Mohácsi, nem bánom hát ezután élyünk együtt fele keresetre,”

[117r] Azon tanakodtak most már, hogy miféle élet modhoz fogjanak. Az egyik azt mondta: „járjunk napszámra <, > dolgozni,” jaj de nem tudtak ám, ^[1]emi dolgot, A másik meg azt találta, induljanak elaz országba, el élnek ők ugyis, adnak nekik, mert császár szolgáljai voltak, „de még is jobb lesz pajtás ha el szegődünk, valamifélének, olyan helyre ahol nincsen sok dolog”, Tudakozodtak aztán, hely után ^[1]alotak is egy özvegy aszonyt, a kinek cselédre volna szüksége, El mentek hozzá, hogy fogadja meg őket, azt haloták, hogy nincs cselédje, Az aszony végig nézet rajtok, Azt mondja „Nekem csak egyre volna szüségem, de ha sokat nem kérnek, meg fogadom mind a ketőjüket, pedig csak egy tehenem van, no de az egyik ki hajtja a legelőre, a másik ithon, ki tisztítja a óllat, majd csak meg lesznek valahogy,” Meg őrüül a két korhely hogy milyen könnyü életek lesz nekik itt, még kevesebb, mint a regimentnél, mert itt ruhát sem kel puczuvalni, Mindjárt beszegődtek, ki mentek, széjel néztek az udvarba, össze vissza túrtak mindent, Dongó mindjárt el ment a bo'dba pipát vett, meg belé egy nagy hoszu szárat, keritet még [117v] valahol egy kis karos széket^[1]is, el gondolta hogy milyen boldogság lesz az ő élete, majd ki hajtja tehenet, meg állítja a hol jó fű lesz, maga megleül a karszékre, elő veszi a hoszu száru pipát, ugy pipázik belőle mint egy török basa, szint' ugy bánta hogy csak három napból áll az esztendő, alig várta hogy viradjon, fel kelt, kenyeret, szalonát kért, a kis széket a hátára fel kötöte, a pipát a kezébe fogta, el indult a tehénel; Alig érte el a város végét, meg indult a tehén szaladni Dongo meg utána, mindég szaladtak egész nap, majd ki adta a lelkét Dongo, ugy el fáradt, a székre nem került rá a sor, éhen is majd meg halt, szídta a vén aszonyt kegyetlenül, most tudta meg hogy hányat ütöt az óra hogy a vén aszony, a leg nagyobb boszorkány a várasba, Mohácsi szinte ugy járt, ő is fel tete magába, hogy két vagy három lapát gané van az istálóba, azt ki löki, azután le fekszik, jó kis ágy volt az istálóba, fel sem kél míg ebédre nem híják, de ő is ugy járt ha egy lapátal ki lököt, háromal ment vissza helyette, még nem is ehetet tőle, Irigvelte a Dongo sorsát, hogy milyen jól ^{van} anak dolga majd hólnap ő megyen ki gondolta magába, nem szólt róla semit hogy milyen sok dolga volt othon: [118r] mert akkor ki nem megyen ő, nem engedi Dong^o megint maga megyen ki.

akkor látták meg, hogy rászédtek egymást. Mindjárt visszafordult mindegyik, a vásár közepén találkoztak.

– No koma – mondja a gyapjus – látom hogy kend is olyan nagy zsvány, mint én, én is olyan nagy zsvány vagyok, mint kend, hanem tegyük össze a kerestetünket, együtt csaljuk a világot.

– Nem bánom – felelt a másik – hát hogy hívják kendet?

– Dongónak. Hát kendet?

[248.] – Mohácsinak.

Itt a két gézengúz elkezdte törni a fejét, miképpen lehetne legkönnyebb szerével, legkevesebb dologgal elérni. Utoljára arra határozták, hogy elmennek szolgálatot keresni. Találtak egy vén boszorkányra, de annak csak egy ember kellett volna, ők pedig egymás nélkül nem szegődtek el; hanem kötötték magokat nagyon az öreg asszonyra. Az öreg asszony váltig mondta, hogy neki csak egy ember kell, hogy ő nálla csak egy tehénnel kell gondolni, hogy mit tudna csinálni két ember egy jámbor tehén körül, hogy így, hogy úgy; de a két obsitos nagyon bele kapczáskodott, utoljára megfogadta őket. Örült a két obsitos, mint bolond a garasnak, mert hát mi dolog van egy tehén körül? Ugy egyeztek meg, hogy egyik kihajtja a tehenet a legelőre, a másik kitisztítja az istállót.

Első nap Dongó hajtotta ki a tehenet. Szerzett magának egy hosszú szárú pipát meg egy szalma-széket, hogy majd ha kiér a mezőre, a székre ráül, a hosszú szárú pipára rágyújt, s pőfékel, mint egy török basa; a tehén meg szép csendesesen legelget körülötte. Mohácsi se' akarta magát megölni a munkával: ő meg úgy gon[249.] dolta ki, hogy reggel kitisztítja az istállót, azután egész nap alszik, csak enni kél föl.

El is indult reggel Dongó, kenyeret szalonnát tett a tarisznyába, a széket a hátára kötötte, a hosszúszerű pipát a kezébe fogta; de alig hogy a városból kiértek, a tehén neki indult a szaladásnak, Dongó utánna, mikor már nagyon kifáradt Dongó, a tehén megállott, legelt egy kicsit, azután megint megindult szaladni. Ez így tartott egész nap. Szegény Dongó majd kifűtta a lelkét, mikor este haza ért. De Mohácsinak se' ment jobban a dolga. Reggel hozzá fogott a gané kihányásához, de a mint egy lapáttal kilökött, kettővel lett helyette; úgyannyira, hogy csak késő estére lett vele készen.

Ki állot az ucza ajtóba estve, ott leste Dongót, hogy jöné már<,>? Mikor meg ládta hogy jön elébe ment, ugy kérdezte tőle hogy, hogy töltöte a napot: „Nagyon jól barátom, ma regel mikor ki hajtotam a tehenet, itt a városhoz nem mesze, nagyon szép fűvet találtam, térdíg ért a bodorka, meg állot ott a tehenem, legelni, én meg le ű_ttem a kis székemre, rágyujtotam, ott pipáztam délig, akkor jól laktam, megént rá gyujtotam, egészen adíg ott űltem, míg a nap le nem ment; akkor meg inditatom, haza felé, szépen haza balagtunk „hát te pajtás mit csináltál ithon”? „Két vagy három lapát gané_[...]^{vólt}|ki löktem, az után le feküdtem, aludtam délig, akkor fel kőltötek hogy ebédeljek, mikor jól laktam, megént le feküdtem, most keltem fel csak, mikor be seté_dtedet.” csak mosojgot Dongó, majd nem alszol hólnap, ne busulj, de nem szolt semit, csak be hajtota a tehenet az ólba, be ment vacsorát kért, alíg várta hogy le fekhesen, ugy el faradt. Mohácsi meg készült[?] a hólnapi boldogságra, ő is pipát készítet, el kérte a kar széket is Dongótól, alig várta hogy [118v] meg víradjon, fel kelt, ő is kenyeret, szalonát tett, a kís széket a hátára kötötte, a hoszu száru pipát a kezébe fogta, meg indultak, a tehén elől, ő hátul, Mentek az utczán szép csendesen. mikor a város széléhez közel voltak, meg indult a tehén szaladni: meg nem állot estíg, szegény Mohácsi utána, majd meg halt anyít szaladt akkor nap, Estve mikor haza ment szidta Dongót, hogy miért nem monta az este hogy anyít kel szaladni ki nem hajtota volna a tehenet „hát te miért nem mondtad hogy a gané mínd vissza megyen, ha egy lapátal ki vetetem, hatal is vissza ment helyébe. El határozta, még akkor este, hogy hólnap ott hagyák a vén boszorkány: Regel be is mentek jókor, jelenteni hogy ók el menek, nem akarnak tovább szólgálni, fizese ki óket; Az öreg aszony tudta már előre hogy ezek majd be menek, a béreket kérni, meg taníttota a szolgálót, hogy majd mondja neki hogy hozon pénzt a veremből „aztán majd kér_{g y}^{d j}ed, mékből hozak, a sárgából fehérből, vagy a veresből.” Be kiáltja a szolgálót mondja neki, Ere_{g y}^{d j} hozál pénzt a veremből” Mékből hozak? a sárgából, fehérből, vagy a veresből „Csak a veresből hozál” ősze nézet a két katona, meg lesték az ablakon hogy mere megyen, hátt látják hogy a kertbe megyen, azt is látják hogy [119r] az a verem, a mékből a lány a pénzt h_{z a}^{o za}, csak a kert, kerétese kőrűl van, nem szólnak semit, csak kacsingatnak egy másnak,

Akkor kiállott az utc'ajtóba, várta Dongót. Kis idő múlva haza is hajtotta Dongó a tehenet.

– No pajtás – kérdi Mohácsi – hogy ment dolgod?

– Nagyon jól, pajtás, mert alig hogy kiértem a városból, olyan szép füre találtam, hogy térdig ért a bodorka.* ott a kis székre ráültem, a pipára rágyújtottam, úgy töltöttem

[250.] az időt. Hát te mit csináltál egész áldott nap?

– Hát reggel kihánytam azt a két-három lapát ganét, azután lefeküdtem, aludtam délig, délben fel keltem enni, azután megint ledőltem; csak az elébb ébredtem fel. De holnap te maradj itthon, majd én kimegyek a tehénnel; tudom jó izűket alszol.

Dongó csak úgy szür alól röhögött. „No majd nem alszol te” – gondolta magában, de nem szólt semmit.

Második nap csakugyan Mohácsi ment ki, még pedig elkérte a széket, meg a hosszúszerű pipát Dongótól, de csak úgy járt, mint az előtt való nap Dongó, majd elkopott a lába, annyit szaladt. Dongó is otthon hozzáfogott a gané kihányásához, de bizon már lefelé csúszott a nap, mikorra készen lett vele, Mohácsi is haza ért a tehénnel, de még akkor is mérges volt. Neki esett Dongónak:

– Hát mért nem mondtad te nekem, hogy olyan szilaj az a tehén?

– Hm! Hát te mért nem mondtad, hogy olyan szilaj az a gané?

Itt elkezdtek tanakodni, hogy mi lehet a dolog bibéje, utoljára is oda lyukadtak, hogy [251.] az ő gazd'asszonyuk boszorkány, hát más nap ott hagyják.

Ezt a beszélgetést kihallgatta az öreg boszorkány. Tudta, hogy a két cseléd majd a bérét kéri, de rá akarta őket szedni; megtanította a szolgálóját, hogy „majd ha mondom, hogy hozz pénzt a veremből, te ne szólj semmit, csak azt kérdezd, hogy melyikből hozz: a sárgából, fehérből vagy veresből? akkor fordulj ki egy kis időre, s hozd be ezt ni.” Avval oda'adott neki egy csomó rézpénzt.

Reggel csakugyan beállított a két obsitos a fizetést kérni. A boszorkány beszélte a szolgálót.

– Marcsa te! Eredj hozz egy félkötő pénzt a veremből.

– Melyikből hozzak: a sárgából, fehérből vagy a veresből?

– Most csak a veresből.

A két obsitos összenézett; azután elkezdtek leselkedni az ablakon, hogy merre megy a szolgáló. Hát látják, hogy a kertbe, annak is a külső szegletében van az a verem. Kacsingattak egymásra, hogy nem nehéz lesz abból lopni, de nem szóltak.

* Arany László lapalji jegyzete: „Vad lóher faj.”

A lyány be hozza a pénzt, a kötőjébe, ugy látczot mínt ha sok volna bene; az aszonya rá kiját, hogy miért hoz anyít fel egyszerre, ki markol belőle, ki fizeti az embereket, el küldi isten hírével,

Dongó meg Mohácsi egyenesen a bód^hba menek vesznek egy kőtelet, el végezük egymásközt hogy az éjel a vermet meg nézék, meg is rakodjanak belőle, meg volt a két zsák most is a míbe a gubót, meg a famohát árulták Jó setét éjczaka lett, el mentek a kerthez, be másztak a kerítésen, oda menek a veremhez ott tanakodnak egy darabig hogy mékőjők menyen le, azt mondja Dongó_t Mohácsinak, te soványab és kiseb és vagy, a te derekadra kösük a kőtelet, majd le eresztelek én, aztán jól tele merd a zsákokat, elébb a zsákot fel huzom, aztán meg téged, Mohácsit le eresztí Dongó, keresgél őzse, vízsa, mindenüt a verembe. hát nem talál egyebet, diríb, darab csontokat, döglöt egeret, békákat, macska ganéba is markolgotat, Dongó csak kérdezi odafel, „Meg találtad? van é sok? huzamé már fel felé?” Mohácsi nem merte [119v] mondani hogy semi sincs, mert atól félt hogy ott hadja, elébb azt felelte, hogy míndjár tele lesz, másodsor azt kiáltota hogy ha majd meg rántom a kőtelet csak huzad már akor tele lesz, Egyszer meg rántja a zsákot Mohácsi, huza felfelé Dongó, majd meg szakadt belé, ő sem szól töbet, fel kaja a hátára szalad véle, mikor a kerítésen ki emelte, azt híte, a lelke is ki ment belőle, de csak még is nagy sokára ki maszot véle: Mikor már jó dara^big vite, meg szólal a hátán Mohácsi, „Ne emelj már tovább czimbora” ugy a földhöz vágta Dongó, hogy a feje is beszakadt, „Enye ímilyen, amolyan, teremtete, hát téged e_l meltelek? szerencséd, hogy tovább nem czepleteted magad, mert míngy’ agyon útnélek „Már pajtás tudtam én azt hogy nehéz vagyok, de ha meg montam vólna, hogy úres a verem ott hadtál vólna tudom, hát bíz én jobnak láttam így cselekedni,” „No de már meg van, hát nem találtál semit?”, „Csak békát, egeret meg macska ganét, csontdarabokat” Mindjárt által láták, hogy csak azért beszélt így a vénaszony hogy őket bolondá tegye, azután, még joban szidták Azon tanakodtak most már hogy mitévők legyenek, de azt mondták megént hogy [120r] leg jobb a sorsra bízni magokat. El indultak hát mentek, mendegéltek,

Nagy sokára beérkezett a szolgáló, a vén [252.] boszorkány kifizette a két obsitost, avval útnak eresztette Isten hírével. Ezek alig várták, hogy besötétedjék. Szereztek egy kötelet, a zsákuk még akkor is megvolt, elindultak lopni. A kert kerítésén hátul bemásztak, a veremre is csak hamar ráakadtak. Ott aztán el kezdtek tanakodni, hogy melyik menjen le.

– Eredj le te – mondja Dongó – soványabb is vagy, könnyebb is vagy, a kötelet a derekadra kössük, úgy leeresztelek, oda lent a zsákot tele rakod, s először azt húzom fel, azután téged.

Mohácsi is ráállott, lement a verembe; oda lent elkezdt tapogatódzni, hát nem talál egyebet, dirib-darab csontot, döglött egeret, békát, még talán macska gumiba is markolhatott.

Dongó csak kérdezgette odafent:

– Megtaláltad-e? Van-e sok? Húzzam-e már?

Mohácsi nem merte megmondani, hogy mire akadt, mert félt, hogy a czimbora ott hagyja, csak biztatta, hogy mindjárt tele lesz. Míg így biztatgatja addig bele bútt a zsákba, mikor jól elfészkelte magát benne, nagyot kiáltott:

[253.] – Húzzad pajtás, tele van már!

Dongó felhúzta a zsákot, hátára kapta, avval, mintha puskából lőtték volna, úgy ellábolt onnan, Mohácsinak a verembe (mert ő azt gondolta, hogy az ott maradt) azt se mondta: papucs. Czipelte a zsákot árkon-bokron keresztül, majd megszakadt bele; mikor kiért a városból, megszólalt Mohácsi a zsákból:

– Ne emelj már tovább pajtás, megelégettem már.

Dongóban is felfortyant erre a méreg, hogy ötet így rászedték.

– Ejnye ilyen-amolyan teremtette, hát téged czipeltelek én?!

– Hát pajtás – felel Mohácsi – tudtam én azt, hogy ha megmondom, hogy mire akadtam, ott hagysz, mint szent Pál az oláhokat, hát csak jobbnak gondoltam így.

Erre Dongó is megjuhádzott, mert látta, hogy most is ő volt a kutyább; kikérdezte Mohácsit, hogy hát mit talált.

– Egyebet nem pajtás, mint dirib-darab csontot, egeret, békát.

Mindjárt látták, hogy most is megcsalták egymást, de meg hogy a vénasszony is megcsalta őket, hát még jobban szidták. Azután [254.] elkezdtek tanakodni, hogy miképpen kellene kenyeret keresni, de hát arra határozták, hogy majd csak megélnék valahogy, biz ők nem dolgoznak, ha nem csordúl, cseppen. Nem is gondolkoztak tovább, hanem elindultak azon az úton, a melyik legjártabb volt, s mentek, azt se tudták hova.

Egyszer egy nagy erdőből a mint ki érnek, látják hogy egy vendég fogadó van ott, a vendég fogado mellett meg egy nagy akasztófa, de azért|be mentek ők abba mert már nagyon meg éheztek volt, régen nem etek már, kértek aztán valamit, a mint ott falatoznak, nem álhatta tovább Dongó, hogy meg ne kérjde hogy, mit vétet az a sok ember, hogy anyít rakásra agatak,

Be megyen a kocsmáros azt mondja neki Dongó „Ugy^{an}|nagy jó uram, mért|van az a sok ember, ara az akasztófára agatva? mi bünt követek azok el? sok országot világot be jártam, sohase látam enyi embert fel agatva?”

„Biz édes katona uram a csak azért van, hogy enek a mí királyunknak, egy olyan gyűrűje volt, hogy ha a kőve be felé volt fordítva, az egész országát meg lá^tta minde^t tudot, hogy hol mi történt, ha pedig kifelé fordította, akkor ötet láták mindenütt, Hát az a gyűrű most el veszet, és ki hírdetete az egész világon, hogy ha neki azt valaki meg jövendőli hogy hol van az a gyűrű, hát ő azt az embert olyan gazdagá teszi, hogy még a maradéka is, ur lesz belőle, de a ki bizonyost nem tud mondani, hozá se fogjon, csak azért hogy őttet ingereljék, mert nagyon bus érte, mert azokat mind fel [120v] agatolja, Ezek ott mind jövendő mondók voltak de egy se tudta meg mondani hogy hol a gyűrű. hát a felséges király azért akasztata fel őket” most én rám van bízva, hogy ha valami jövendő mondó akad, hát jelencsem a felséges királynak.

Dongónak sem kel egyébb a hogy meg halja ezt. Mindjárt azt mondja a fogadónak, „En is jövendőmondó vagyok, jelencsen be a felséges királynál.” Meg ilyedt Mohácsí, rángatja a Dongó ruháját, hogy halgason, hiszen nem tud ő semit, „majd fel akasztanak téged is,” de anál joban állította, hogy ő bizon tud, Mohácsí azt is monta hogy ott hadja, rá sem halgatot Dongó. A fogadás mindjárt lóhátas embert küldöt be, a királyi városba hirt adni, olyan közel volt oda hogy az egész várust meg lehetet látni, az ablakból, ott leste Dongó hogy mikor jönnek érte; Hát egyszer látja hogy jönnek négy lovas hintón érte, mindjárt parancsolja a fogadosnak hogy, még ő a királynál dólját végzi, addig az ő barátjának, a leg urasaban szolgáljon mindenbe: a mitt csak ki tud mondani, minden parancsolatját teljesítse; fel űlt akkor a szép hintóra, el nyargalt vele, a szép négy ló: Szegény Mohácsí csagy ugy nézet utána, nagy keserves szemekel, gondolta magába hogy majd nem így jössz te vissza, hanem a hóhérhoz marmadnap mulva: Ki járt neki az étele, ittala, bőségesen, de nem tudot jó ízűn eni, egy falatot sem. Ki űlt a_z kapu elébe, ott leste hogy [121r] mikor hozák már Dongót akasztani: fel tette magába hogy, mihelyt látja hogy hozák mindjárt el szökik, mert már sok vólt a kontó a korcsmába: mert nagyon bővön élt. minding evet. ivott. vagy kelet. vagy sem, pedig nem volt egy árva garasa sem.

A mint így mendegéltek, előtaláltak egy korcsmát; ez a korcsma egészen körül volt akasztófával, az akasztófán meg mindegyiken egy-egy ember lógott, de a két obsitos azért bement. Dongó nem állhatta szó nélkül, megkérdezte a korcsmárostól:

– Ugyan nagy jó uram, miért van ez a sok ember itt felaggatva? mi bűnt követhettek azok el? Sok országot világot bejártam, de ilyet még nem láttam sehol.

– Hát biz az, katona uram, csak azért van, hogy volt ennek a mi királyunknak egy olyan gyűrűje, a minék a követ, ha befelé fordította, meglátta az egész világot, ha kifelé, akkor meg őt látta meg az egész világ. Ez a gyűrű a minapában elveszett, senki se tudja, hogy hol van; a király kihirdettette az egész világon, hogy a ki a gyűrűjét meg tudja mondani, hogy hol van, olyan úrrá teszi, mint egy kis király, de a ki bizonyost nem tud mondani, hozzá se' [255.] fogjon, mert ha nem igazat mond, felkötteni. Ezek itt mind jövendő mondók voltak, de egyik se' tudott igazat mondani, hát biz ő kegyelmeket felhúzták.

Dongónak se kellett egyéb, a mint ezt meghallotta.

– Én is jövendőmondó vagyok – mondja a korcsmárosnak – jelentsen meg a felséges királynál.

A szegény Mohácsi váltig rángatta hátul, hogy: „Majd téged is felakasztanak” – nem használt semmit, annál jobban erősítette, hogy ő is jövendőmondó.¹

A korcsmáros mindjárt lóhátas embert küldött a királyhoz hirt adni: ki s mi van nálla. A királynak ez a mint értésére esett, mindjárt négy lovas hintót küldött a korcsmához, Dongó abba beleült, a korcsmárosnak pedig megparancsolta, hogy míg ő visszajön, Mohácsinak adjon mindent, a mit csak parancsol. Jól is hozzá fogott Mohácsi, egész nap mindég evett-ivott, vagy kellett vagy se; de még is fúrta az oldalát, hogy vajjon mi lesz hát a Dongó sorja, azért is, hogy nagyon összeszoktak már, de még inkább azért, hogy nem volt egy árva sustákja se', az adósság meg már sokra ment. Fel[256.]tette hát magában, hogy majd ha látja, hogy hozzák Dongót, elsökik.

1 Sajtóhiba; helyesen: *jövendőmondó*.

Még ő így töprönködöt, adig jól ment Dongónak a dólga.

Mikor meg érkezet, a királyhoz, be hivaták, el mon_{i[2]}dta|neki a király. hogy ugy fogjon a jövendőléshez: hogy ha meg nem tudja mondani hogy hol a gyűrű, akkor fel akasztyák, ha pedig meg mondja, akkor anyi pénzt kap, hogy a maradéka is ur lesz belőle: Legelőször. is. egy kalendáriumot kerítet Dongó, aztán kért egy külön szobát magának, azt is meg mondta hogy három nap, meg három éjel kel, legalábís, még ki tudhatja: meg adta a király örömost neki, csak hogy jól dolgozon: Azután be zárkozot a szobájába, mindég beszélt valamit nagy fel szóval: de nem lehetet ki veni kívülről, hogy mit beszél: vólt a királynak három ínasa, azok mindég halgatóztak, az ajtón meg az ablakon, de nem értetek egy szót sem tisztán; Mikor el telik az első nap, parancsolja a király az egyik inasnak, „eregy híd be a jövendőmondót ebédelni, mond meg azt akarom hogy velem ebédeljen.” be megyen az ínas halja hogy olvas akkor is, mikor az ajtót be nyitja, egy könyv volt a kezébe, aztán minding azt olvasa belőle, hogy „E fehér E fekete, E veres,” egyebet semit: [121V] Mikor meg látja az inast, azt mondja nagy fel szóval. „No hálá istenek, el értem már egyet.” ő a napot értete, de az inas meg azt hite hogy ötet érti, mert ők lopták el a gyűrűt hárman, a három inas, aztán az egyiket, hívták, Fehérnek, a másikat Feketének, a harmadikat Veresnek, és hogy mindég azt beszélte, bizonyosnak tartota hogy az ő neveket emlegeti. nagyon meg íjedt be ment a többihez mindjárt, el monta, mít halot a jövendőmondótól, tanácskoztak hogy mitévők legyenek, nagyon meg íjedtek mind a hárman. Az egyik azt mondja „^Menyünk be hozá, egyezünk meg vele, hogy ne vádoljon be benünket a királynak, mert akkor fel agatnak mind a hármónkat;” A másik azt monta hogy „^Hát ha nem is a mi nevünk az, a mit emleget, várjunk még egy napot, ha látjuk hogy csakugyan minket ért, akkor vegyük rá hogy ne adjon ki rajtunk;” Más nap megint a másikat küldte be a király, hogy híja ebédelni a jövendőmondót, megint halja az is, hogy mondja, E fehér, E fekete, E veres, a mínt be lép az inas, megint mondja, „No hálá istenek el értem már a másikat is majd csak meg segít már az isten.”

Mig Mohácsi így töprenkedett, addig Dongónak is jól ment dolga.

A mint bement a királyi palotába, mindenki nagy tisztességet mutatott iránta. Adtak neki egy különszobát, oda Dongó bezárkózott. A mint így magában volt, elő vett egy kalandáriomot a mit még a korcsmából lopott el, azt kinyitotta, de olvasni nem tudott, hát csak elkezdett mutogatni hol a fehér papirosra, hol a fekete betüire, hol meg a veres cifraságra, s mondogatta nagy fel szóval:

„E' fehér, e' fekete, e' veres; e' fehér, e' fekete, e' veres.”

Váltig hallgatódzott kívülről mindenki, valjon mit beszélhet a jövendőmondó, de nem tudták jól kivenni. Legjobban fülelt három inasa a királynak, a kik a gyűrűt ellopták, de azok se' tudtak semmire menni. Ezt a három inast, az egyiket Fehérnek, a másikat Feketének, a harmadikat Veresnek hívták.

Itt Dongó bement a királyhoz, kért tőlle három napi szabadság és várakozás időt, hogy annyi idő alatt tudja csak megmondani, hol van a drágalátos aranygyűrű. A király szíves-[257.]örömet adott volna hatot is, csak hogy megkerüljön a kedves jószág. Erre Dongó megint visszament a maga külön szobájába, ott mondogatta a maga mondókáját.

Eltelt az első nap. A király beküldte Dongóhoz a Fehér nevű inast, hogy hívja ebédelni, a mint benyitotta az ajtót, épen akkor mondta Dongó, hogy: „E' fehér.” Nagyon megijedt erre az inas, mert azt gondolta, hogy az ő nevét mondta, de azért csak összeszedte magát, elmondta, hogy mért jött. Dongó nagyot fohászzkodott, s azt mondta rá:

„No hála Istennek, elértem már egyet;” ő az ebédet értette, de az inas ezt is magára vette, már bizonyosnak gondolta, hogy a jövendőmondó mindent tud. Szaladt nagy ijedten a czimboráihoz: tanakodtak, mi tévők legyenek.

– Legjobb volna kiegyezni vele, – mondja az egyik – mert ha megmondja a királynak, hogy mink voltunk, mind a hármunkat felhuzat.

– Várjunk még egy napot, – mondja a másik – hátha nem is miránk értette.

Másnap a király a Fekete nevűt küldte be, hogy hívja a jövendő-mondót ebédelni. A mint [258.] bement a szobába, épen akkor mondta Dongó, hogy: „E' fekete.” A szegény inas majd sóbálvánnyá változott, annyira megijedt, mikor a nevét hallotta, de csak mégis elrebegete valahogy, hogy mért küldte a király. Nagyon fohászzkodott erre Dongó:

„No hála istennek, elértem már a másodikat is.”

Ugy meg ijedt az inas. majd le eset a lábáról, most már az is bizonyosnak tartota, hogy ki találta hogy ők lopták el a gyűrűt. Mindjárt el határozták magok közt, hogy be menek hozzá, anyit adnak neki a menyit kér, csak ne adjon ki rajtok; [122r] Dongó csak evet, ha szóltak hozzá az asztalnál, csak kevésre felelt, szomorú volt, mert már el telt két nap, és még semit sem tudot, a gyűrű felől, nem is szóltak semit mert előre meg mondta, hogy három napig, ne is kérdjenek tőle semit: Estve a mint ott áll a szobájába, be megyen hozzá a három ínas, azt mondják neki „Azért jötünk mink be, hogy már látjuk, hogy tudja hogy mink loptuk el a felséges király gyűrűét, ne adjon ki rajtunk, a menyít kér anyit adunk, jövendőmondó uramnak, mindjárt meg ijedtünk mikor halodtuk a nevünket olvasni, aból a könyvből, mindjárt el határoztuk magunk közt hogy be jövünk, a gyűrűt átadjuk, a melet jól is meg fizetünk, csak el ne vádoljon benünket.”– Meg örült Dongó, hogy meg van a gyűrű, el kérte az ínasoktól, hogy majd ki okozkodja ő azt, hogy s mint kerüljön a király kezébe, Azon feljül jól is meg fizetek neki. –² pedig ő nem az ínasok nevét beszél^{te} g_{dte} hogy e – Fehér, e – Fekete, e – veres. ha-nem a' kalendáriómnak a' lapja három színű volt, a' papíros fehér, a' betű fekete, és veres, nem is ismert egy betűt sem, azt se tudta meik az A, meik a' B. csak a színeket olvasta belőle,³ nagy bő'cs képel, Az ínasok meg örültek, hogy rá tudták veni hogy ő rajtok ki ne adjon. Harmadik nap, ísmét be hivatja Dongót a király ebédre, kérdi tőle, ebéd után, „No jövendőmondó uram, el telt a három nap, három élyel, tudé valamit a gyűrűmről,” „Tudok bizony, felséges király! csak még egy napot kérek, anyival t_o^{ldja} meg felséged az időmet, akkor meg mondom hogy hol a gyűrű, mert [122v] már meg van, csak azt nem tudtam még tisztán ki olvasni a könyvemből, hogy hol van, egy huszonnégy órra alat, azt is meg mondom, Meg örült a király nagyon, nagy örömel mondta, hogy akár még áll itt maradhat, csak hogy megvan a drága gyűrűje –

Dongó adig törte a fejét, hogy ki taláta, hogy mit csináljon a gyűrűvel,

2 A meseszöveg leírását e ponttól más személy vette át, akinek írásképe Arany Juliska kézírásával mutat egyezéseket.

3 Az első lejegyző a mondat közepétől folytatta az írást.

Az inas, a mint ezt hallotta, alig tudott kitántorogni a szobából. Mindjárt elhatározták, hogy od'adják a gyűrűt a jövendő-mondónak, s lekenyerezik, hogy ne adjon ki rajtok. Be is mentek hozzá mindjárt ebéd után. Dongó akkor is olvasta a kalandáriomból, nagy bölcs pofával: „E' fehér, e' fekete, e' veres.”

– Már jövendő-mondó uram – kezdte el az egyik inas – látjuk, hogy abból a könyvből megtudta, hogy mink loptuk el a gyűrűt, most hát azért jöttünk, hogy a gyűrűt által adjuk jövendő-mondó uramnak, azon felül meg is fizetünk jól, csak el ne vádoljon a felséges királynál.”

Dongó nagyon megörült, de azért úgy mutatta, mintha mindent tudott volna, kiegyezett az inasokkal, hogy nem árulja el őket, ha jól megfizetnek. Azok megadták, a mit kért.

[259.] Harmadik nap ebéd közben kérdezte a király Dongótól:

– No jövendő-mondó uram, eltelt a három nap, tud-e már valamit a gyűrűmről?

– Tudok bizony felséges király; de még most nem mondhatom meg, mert nem telt el a kitűzött idő, még egy éjszaka hátra van; ha most idő előtt elmondanám, elveszteném minden tudományomat, de holnap reggel, mikor felkel felséged, mindent megmondok.

Ebéd után Dongó bement a maga külön szobájába, ott addig törte az eszét, míg kitalálta, mit csináljon a gyűrűvel.

Volt a királynak egy igen kedves páválya, míndég a szobájába lakot a királynak, anyíra szelid volt, ha gyalog ment valahova a király míndég utána ment, kísérte, mikor etek az asztalnál is, míndég a király adot neki, oda ment, ott kért, pecsenyét, sütemént, míndent meg evet, piczi korába kapta a király, maga nevelte fel is, nem is adta volna egy gulyáért oda senkinek. Láda Dongó hogy míndég a király körül van fel tedte magába, hogy akar hogy mínt, meg étettí vele a gyűrűt: Regel még minden ember aludt a királyi udvarba, fel kelt Dongó, a páva is jókor fel szokot kelni míndég, ott sétált kiábálva az ámbitason, még fel nem kelt a király. Kért Dongó egy darab kenyér belet, abba bele csinálta takarosán, ki ment oda a hol a páva volt. eléb kis falatokat hányt neki, azután meg oda lökte azt a darabot melyikbe a gyűrű volt, megint lököt neki hogy nyomtasa le vele, hogy ki ne lökje valahogy

[123r] azután is szemel tartota, míndég hogy ki ne hánya valahogy, – Hát egyszer látja Dongó hogy nyitogatják az ajtókat ki felé, csak leste már. hogy mikor jön ki a király, amínt meg láda míndjárt oda ment hozá nagy örömel, jelteni hogy meg van a gyűrű: „Felséges király! a pávát öllese meg felséged, anak a begyébe van a gyűrűje felségednek, mikor mosdot, ki huzta az újából felséged, le tedt a székre, mínt hogy a páva olyan természetű állat, hogy szereti a fényest, hát be kapta, és még most is a begyébe van!” –

„Azt mondja a király, „jól van én meg öletem de ugy gondolkozon jövendőmondó uram, hogy ha azt a kedves jószágomat meg öleti, és a gyűrű a begyébe nem lesz, hétszerte kinosab halálal hall meg, mínt külömben halna meg, mert így csak fel akasztanám, de akor mínden féle nemét a kíznásnak ki kel eléb^b álaní, jól meg gondolja még nem késő.” – Dongó erősen álitota hogy ott van a gyűrű, csak meg kell öletni a pávát; Míndjárt parancsolta a király a szakácsnak, hogy ölye meg a pávát, alig várta hogy meg legyen kopasztva, míndég ott leste, maga ís, Dongó ís. mikor a begyét fel hasitoták, hát csakugyan ott volt a gyűrű bene,

[123v] Meg örült a király meg a királyné nagyon, ösze, visza ölelték Dongót, míndjárt nagy lakadalmat, bált míndent adtak, örömköbe, sok vendégek gyűltek ösze, olyan nagy multság let, hogy régen nem volt párja, ebéd után le mentek a kertbe sétálni, a királyné karon fogva vite Dongót, Amínt sétálnak a virág tábla melet, egy szál virágon meg kap a királyné egy dongót, azt mondja Dongónak, „jövendőmondó uram, talája kí mí van a markomba, száz arany a dija” Meg vakarja Dongó a fejét „Hely Dongo most akadtál meg,” ő magát értete, de a királyné azt híte, hogy anak a dongonak mondja, a mi, az ő kezébe v_o^a_{lt}ⁿ „a biz a kí van találva, meg nyert jövendőmondó uram

Volt a királynak egy igen kedves pávája, még fiók-korában kapta, maga nevelte föl, minden nap maga etette a tenyeréből; nem adta volna egy borjas tehénért. Látta Dongó, hogy ez mindég a király körül járkal, feltette magában, hogy akarhogy mint, ezzel eteti meg a gyürüt. Reggel felkelt korán, mikor még mindenki aludt a háznál. A páva már akkor ott járkált az udvaron; Dongó szép szerével magához édesgette, elkezdett neki kenyér darabokat hányni, egyszer aztán egybe bele is csinálta a gyürüt, azt vetette oda neki; a páva azt is megette.

Alig hogy evvel készen volt, hogy a pávát [260.] elkergette magától: kijött a király is a ház elébe. Dongó oda ment hozzá:

– No felséges király, eltelt az idő, megmondhatom, hogy hol van a gyürü. A pávát ölesse meg felséged, annak a begyében van; egyszer, mikor mosdott, felséges király, letette a gyürüt maga mellé, a páva oda ment, bekapta, még most is a begyében van.

– Jól van, – mondja a király – de ha nem lesz ott a gyürü, halálnak halálával hal meg jövendő-mondó uram, a mért azt a kedves állatomat megöleti, azért jól meggondolja a dolgot, azt mondom.

De Dongó nagyon erősítette, hogy ő tudja, hogy ott van a gyürü, kiolvasta ő azt a könyvből, azért hát csak meg kell öletni a pávát. Megölték; ott nézte a király is, a királyné is, mikor felbontották. Hát a mint hasítja ki a szolgáló a begyét, csak gördül ám ki belőle a gyönyörűséges gyürü.

Nagyon megörült ennek a király is, meg a felesége is; össze-vissza ölelték-csó-kolták Dongót. Azután összecsóditettek sógort, komát, mindenféle atyafit; nagy dinom-dánomot csaptak.

Ebéd után kísértál a királyné Dongóval [261.] karonfogvást a kertbe, a mint ott sétálnak, egyszer fog a királyné egy nagy dongó-legyet.

– No jövendő-mondó uram, találja ki, mi van a markomban, száz arany a díja.

Dongó megvakarta a fejét, elkezdett mormogni magában:

– No Dongó, most szorultál meg!

– A biz a – mondja a királyné – megnyert jövendő-mondó uram, egy nagy dongó volt.

Megínt menek odáb, megént azt mondja a királyné Dongónak: „jövendőmondóuram! enek a kertnek a hátuljába, van valamí, ha kí talája, hogy mi, két száz arany a jutalma,” „Bízony felséges aszonyom, hiába csüri, csavarja a róka a farkát utóljára és csak a verembe esik.” „A bíz a, megént meg vagyok nyerve, egy róka van oda hátra egy verembe,” „No felséges királyné, hiába is kérdene töbet, nem felelhetnék, a mi törvényünk az tartya, hogy három dolognál többre, nem szabad jövendőlni,” Azután nem is kérdeztek tőle töbet [124r] Fel mentek a kertből, ki fizeték Dongót a király a gyűrűér, a királyné meg a dongóért, meg a rókáér⁴ hiába maraztaták tovább^b nem maradt, félt, hogy ki súl a turpisága, Más nap hat lovat fogatot be a király, a szép hintóba, fel rakták a sok pénzt, alíg fért fel a hintóba, anyít kapot ugy ment el a királytól. –

Mohácsi ott leste az ajtóba, hogy mikor viszik már akasztani Dongót, Hát egyszer látya hogy jön egy szép hintó, hat szép ló bene, jön közeleb, meg ismeri Dongót, elébb azt hite hogy álmodik odakiátot neki Dongó mesziről, akor tudta, hogy már meg szabadult, Le szált Dongó, be hordata a sok pénzt a magok szobájokba, el beszélte hogy került ki a gyűrű, el beszélt mindent a mi vele történt, „Akar hogy van, akar mínt van, csak hogy sok pénzünk van pajtás, ehetünk, ihatunk a menyi kell, urak vagyunk, látod, ilyen a mérész ember, itt el élhetünk, még csak akarunk ott is éldegéltek az isten tudja medíg de gyszer sokára el fogyot a sok pénz, mert az egész világot ők traktálták, mindég dínom, dánom vólt utóljára, még adósok voltak a fogadosnak sokal aztán vólt nekik egy nagy lámpások, egy éjel meg szöktek a fogadóból, be mentek aba a nagy erdőbe a ki a fogado melet vólt; [124v] egy darabíg setétbe mentek, azután míkor már jól be haladtak, meg gyujtoták gyertyát, ugy mentek la^mpásal, aról beszélgetek hogy, hogy kel már megint nélkülözni, míg valahonon, pénzre szert tehetnek. Amint menek nagy beszélgetve, mint ha valami zsinatot halanának, mesziről, de nem látak semit, mindég jobban haladt^{ak} há^t egyszer azt is ki vehetik hogy sokan vannak, és pénzen veszekednek, haladnak arébb, hát egyszer egy régi le omlot templom falához érnek, anan halot a nagy veszekedés, be néznek az ablakon, látják hogy

vez[...] az „Én sem engedem ezt az egy pénzt”

„Én sem engedem ezt az egy pénzt, látják pedig hogy [...] pénz van előtük hogy az a [...]közt anyian vannak ezek, hogy egy, egy pénz sem a' sok zsvány ott van a földre van terítve a szűrjök, azon fektüsznek5
jut egy a belök[?]. Azt mondja Mohácsi Dongónak csináljunk ezután[?]

ropant pénz van előtök, ott olvogatják, mindegyik keveseli a magáét, a másikeből akart veni hozá:

4 A lap jobb széle le van vágva, emiatt a sorok utolsó betűi nem látszanak egyértelműen.

5 A törölt szöveghely után beszúrt másfél sor a lejegyzőtől eltérő személytől származik, aki az írásképp alapján feltehetően azonos a 122v. oldalon lévő sorok írójával.

A mint mennek odább, megint megszólal a királyné:

– Ennek a kertnek a hátulján van egy vadállat, találja ki jövődő-mondó uram micsoda: száz arany a díja!

Dongó látta, hogy elébb-utóbb csakugyan megtudják, hogy nem jövődő-mondó, felsóhajtott hát szomorú pofával:

– Már látom, hiába csúri-csavarja a farkát a róka, utoljára is a verembe esik!

– A biz a', már megint megnyert jövődő-mondó uram, egy róka van oda hátra egy veremben.

Nagyon megörült Dongó, hogy megint kiránthatta magát a sárból; nem is felelt aztán semmire, akármit akartak vele kitaláltatni.

[262.] „Azt tartja a törvényünk, hogy háromnál többre nem szabad jövődölni egyszerre.” Nem is igen kérdezgették aztán.

Másnap előállott a hat lovas hintó, Dongó felrakatta a sok pénzt, maga is beleült, elbucszúzott a királytól, avval hajtatott a csárdához.

Mohácsi akkor is ott leste az ajtó előtt, hogy mikor viszik már a cimboráját akasztani. Hát egyszer látja, hogy megy arra egy hintó hat gyönyörű lóval; nézi jobban, látja, hogy Dongó ül benne; azt gondolta, hogy álmodik, csak akkor bámult aztán el, mikor Dongó leszállott, s hordatta be a teméntelen sok kincset. Elkezdte tudakozni, hogy miben áll a dolog.

– Akárhogy van, akármit van pajtás, csak hogy sok pénzünk van, ehetünk-ihattunk, a mennyi csak kell. Látod, így van az: a ki mer, a nyer.

Hozzá is fogtak a vigalomhoz, a ki csak vidékére ment annak a csárdának, mindenkit megvendégeltek, lakodalom volt éjjel-nappal, hegyen-völgyön, volt pénz, mint polyva. De hiába! akar milyen hosszú a kolbász, mégis van annak vége, a két obsitos pénze is elfogyott, úgyannyira, hogy már tartoztak is a korcsmá[263.] rosnak. Itt összeültek tanakodni, hogy mitévők legyenek? arra határozták, hogy legjobb lesz elszökni, ott hagyni a korcsmárost a faképnél. Még akkor éjszaka összeszedték a mijek volt, egy nagy lámpást is loptak a korcsmárostól, búcsút vettek a kapufélfától, avval útnak indultak az erdőbe.

A mint ott kódorognak, egyszer mintha valami zsinatot hallanának; fülelnek jobban, csakugyan hallanak valami veszekedés formát, mennek arra, hát egy temető közepén egy régi leomlott templom fala mellett találják magukat. Benéznek az ablakon, látják, hogy tizenkét zsvány osztozkodik temérdek sok aranyon, ezüstön, azok marakodnak.

Azt mondja Mohácsi, Dongónak „pajtás! próbályunk itt egy szerencsét, csináljunk nagy lármát, valahogy ha el tudnánk őket inen zavarni, ugyis temető volt itt, valaha, úgy tegyünk mint ha kísértetek volnánk, hátha meg tudnánk őket ijesztani, aztán el szaladgálnának a mílyénk lene az a sok pénz.” Dongó nagyon meg örült neki, helybe hadta, csak azon törték a fejeket egy kicsit, hogy, hogy fogjanak hozzá, mert ők csak keten vannak, a zsványok pedig huszan is voltak, [125r] Azt mondja Mohácsi, „barátom! neked úgy is fehér köpönyeged van, vedd úgy magadra, hogy a fejed is be legyen takarva, ezt a nagy lámpást, fogd a kezedbe, menybe bátran közéjek, mondd nagy dörgő hangon, hogy keljenek fel a kik ezer esztendővel, itt el temetkeztenek, imhol jön az ítélet, minden embernek meg kel halni. Én meg kiábálom, kívülről, jövünk uram minyáljan, majd meg lásd mind el szaladnak”; – Dongó mindjárt a fejére vedte a köpönyeget, a nagy lámpást úgy fogta hogy a fénye nagy világa árnyékot vesen rá, be ment nagy persónátus lépésekel, el kiátotta magát, nagyon vastag hangot csinált „Keljenek fel, a kik itt, ezeresztendővel el temetkeztenek, imhol jön az ítélet, minden embernek számolni kel magával” kívülről meg kiábálták, „jövünk uram minyályan”, olyan nagy lármával, mintha isten tudja hányan lettek volna, hányták be a sok csontokat, köveket, majd agyon verték a zsványokat, szörnyű nagy lármát ütötek keten, úgy meg íjtek a zsványok, hogy azt sem tudták mere szaladjanak még a ruhájokat is mind ott hagyták, csak hogy ott ne találja őket, a kísértet. –⁶

Mohácsi meg Dongo jól meg rakodtak pénzel, meg volt még a zsákjok most is, a mibe a gubót meg a fa_n mohát arulták, anyit raktak belé, amenyit csak el birtak, de még rakodtak, mindég lármáztak, kiábáltak össze beszéltek hogy üsenek nagy lármát, mert ha visza találnak jőni a zsványok oztán meg látják hogy nem kísértet volt, mindjárt agyon ütök mind a ketőjüket. –

[125v] El keztek a nagy kiábálást, hogy „Én sem engedem ezt az egy pézt En sem engedem ezt az egy pénzt, mindég azt kiábáták:

6 A bekezdést záró tagmondat a lejegyzőtől eltérő személytől származik.

Soká gondolkozott a két obsitos, mindegyik azon törte a fejét, hogy milyen jó volna azt azoktól elvenni. Egyszer megszólal Mohácsi:

– Próbáljunk itt egy szerencsét pajtás, hátha el tudnánk riasztani ezeket a zsványokat, tegyünk úgy, mintha kísértetek volnánk; ha megijednének, jó volna azon a pénzen megosztozni.

Dongó helyben hagyta; csak azon tanakodtak még egy kicsit, hogy mi módon fogjanak hozzá? Utoljára azt is kisütötték.

[264.] Dongónak volt egy nagy fehér katona köpönyegje, azt magára terítette úgy, hogy a feje se' látszott, a lámpát a kezébe fogta, bement lassú lépéssel a templomba a betyárok közzé, oda bent elkezdte vastag hangon, mintha fazékba beszéltek volna: „Keljenek föl, a kik itt ezelőtt ezer esztendővel eltemetkeztenek, imhol jön az ítélet, minden embernek számolni kell magával.” Mohácsi az alatt kívülről mindenféle köveket, csontokat hajigált a betyárok közzé, s kiabálta, hol vékonyan hol vastagon, mintha ezren is lettek volna odakint: „Jövünk uram mindnyájan! jövünk uram mindnyájan!” A betyárok erre a nagy menkő lármára mind szét szaladtak, mint a csirke, még a ruhájokat is mind ott hagyták, csak ott ne találja őket az ítélet napja.

A két obsitos elkezdett osztzkodni a pénzen, de éltek a gyanuperrel, hogy hátha vissza-mennek a zsványok? azért elkezdtek kiabálni: „Én se' engedem ezt az egy pénzt; én se' engedem ezt az egy pénzt.”

de szerencse is vólt, mert mÍkor jó darabÍg szaladtak a zsványok, akor meg álotak, piheni, el határoztaák, hogy ne menyenek tovább, hiszen csak, nem jön már ide is a kisértet, „Várjuk be itt még el takarodnak a roszt te^mplomból, akor aztán visza menyünk a pénzünkért, meg találjuk ott azon módon, nem kel a kisértetnek pénz.” ezt a fő zsvány monta, helybe ís hagytaák minyájan: – de egy a tóbi közt, huⁿczfutab^b vólt, nem akarta hini hogy kisértet volt az a ki űket el zavarta, el kéreczdet hogy had lása meg ű milyen az a kisértet, de mÍkor már közel volt aztán halodta a nagy lármát, ugy el szaladt, hogy visza sem mert töbet nézni, – Dongó meg Mohácsi meg mÍkor jól meg rakodtak el mentek nagy síjelve hogy utól ne éríék űket, a mint menek. mendegélnek, az erdőbe, egyszer egy helyen, két felé ment az ország utt, azt mondja Dongo, Mohácsinak, no édes pajtásom, elég régen élünk már együt^t, régen csaljuk a világot most van pénzünk elég, meg élhetünk uri módon, egymás segícsege nélkül ís, itt két felé viszen az utt, te meny ezen, én meg meⁿgyek a má-síkon, ha majd valamÍkor ösze hoz a sors benünket, megént együt^t élhetünk, ísten álgyon meg teged ís engem ís.” akor el váltak egymástól, ha el nem váltak volna talán töb^b hunczfutcságot csináltak vólna együt^t. – MÍkor az a egy zsvány visza ment a tóbihez, el beszélte hogy milyen sokan vannak azok a kisértetek hogy még egy pénz sem jut egynek, azok ís ugy el szaladtak az erdőből, hogy még tán most ís futnak, ha meg nem álottak, ha az el nem futottak vólna, az én mesém továb^b tartot volna. –

De szerencsájök is volt, mert egy a betyárok közül visszament, hogy megnézi, csakugyan kísértet volt-e? de a mint meghallotta, hogy mit kiabálnak, visszaszaladt a czimboráihoz.

[265.] – Hej halljátok annyian vannak azok, hogy abból a tenger pénzből egy se' jut egynek, mind azt kiabálja, hogy: „Én se' engedem ezt az egy pénzt; én se' engedem ezt az egy pénzt.” Erre a betyárok még az erdőből is kiszaladtak, úgy megijedtek.

A két obsitos szét osztotta a pénzt, mindegyiknek jutott egy-egy zsákkal; avval ott hagyták a rossz templomot, mentek kifele az erdőből. A mint mentek, egy helyen két felé vált az út, ott megszólalt Dongó.

– No édes pajtásom, elég régen élünk már együtt, elég régen csaljuk a világot, most van pénzünk elég, megélhetünk egymás nélkül is, itt két felé visz az út, eredj te jobbra, majd én megyek balra, ha még valaha egymásra bukkanunk, élhetünk megint együtt.

Itt elbucsuztak egymástól, az egyik jobbra, a másik balra ment; ha el nem váltak volna, még több csalást is végbe vittek volna, akkor az én mesém is tovább tartott volna.

[19.] *Hőj elő stb*¹

[133r]² Egyszer volt hol nem volt, volt a' világon egy király, annak volt egy lyánya<, > és azt senki sem tudta megnevetet'ni. Míndég szomorú volt, soha senki sem látta jokedvét, nagyon busult azon a' király, hogy az ő lyánya olyan szomorú természetű, kihirdetette az országában hogy a' ki az ő lyányát meg tudja nevetetni, anna_{g[?]}k adja feleségül fele királyságával együtt.

³Épen abba, az időben élt egy pásztor, anak volt egy kis arany szőrű báránycájája.⁴ ő azt a' kis báránycáját nagyon szerette, 's míndég maga hajtotta ki a mezőre legelni. egyszer a' mint ott legeltette, arra ment egy nagy lyány. ^{aztán} el kiáltotta magát. „Jaj be gyönyörű kis báránycája!” aztán meg simította. a' hátát, mindjárt oda ragadt a' keze. azt mondja a' pásztor: „Hőj elő, hőj elő, édes arany szőrű báránycájám, szőröd szálán a nagy lyány.” azután arra ment egy pap. azt mondja a' lyánynak: „Ej te nagy bolond, minek tőtöd itt az időt” akkor rá vágott a pálczájával a lyány farára. ^{mindjárt} oda ragadt. Megint el kezdte a' pásztor: „Hőj elő, hőj elő, édes arany szőrű báránycájám, szőröd szálán a' nagy lyány lyány farán pálcza, pálcza végén pap.” azután jött egy aszony. azt mondja: „Ugyan tiszteletes uram, miért bántja azt a' szegény lyányt?” egy süttö lapát az aszony' kezébe volt, aval rá vágott a' pap ^{far}ára. ^{mindjárt} oda ragadt az is, megint el kezdte a pásztor: „Hőj elő, hőj elő, édes arany szőrű báránycájám, szőröd szálán a nagy lyány, lyány farán pálcza, pálcza végén pap, pap ^{hát} farán lapát, lapát végén aszony.” Jött megint egy katona, hozott kantár szárnál ^{fo} ^{k[?]} ^{sva} egy ^{lovak} paripát, meg fogta tréfából az aszony karját. mindjárt oda ragadt a keze. a pásztor megint el kezdte: „Hőj elő, hőj elő, édes arany szőrű báránycájám, szőröd szálán a' nagy lyány, lyány farán pálcza, pálcza végén pap, pap farán lapát, lapát végén aszony, aszony [133v] karját katona fogja. katona kezébe kantár szár, kantár szár végén ^{ló[?]} ^{paripa}.|Megint jött egy takács a' kezébe volt egy csomó vászon, azt mondja: „Enye! be szép ^{ló} ^{paripa} ez,” akkor rávágott a' vászonnal a' ^{ló} ^{paripa} farára. Mindjárt oda ragadt. Megint el kezdte a' pásztor:

1 A mese szövegét egyelőre azonosítatlan lejegyző kezdte írni, majd egy másik lejegyző folytatta és fejezte be. A cím helye kihagyva, tintával előre aláhúzva, erre került ceruzával a bejegyzés, amelynek írásképe a mese szövegétől eltér.

2 A bal margó tetején a mese szövegétől eltérő írásképpű, ceruzás megjegyzés: *Czigany*. és *Luiza*.

3 A kézirat írásképe e ponttól kezdve megváltozik; Arany Juliska írására emlékeztet.

4 Ceruzával aláhúzva.

A SZOMORU KIRÁLYKISASSZONY.

[266.] Egyszer volt, hol nem volt, volt a világon egy király, annak volt egy gyönyörűsége szép lyánya, a ki soha el nem mosolyodott, mindég szomorú volt, senki se tudta megnevetetni. A király nagyon szomorkodott azon, hogy az ő gyönyörű szép lyánya ugy a búnak adta magát; kihirdette az országban, hogy a ki az ő lyányát megneveteti, annak adja feleségül fele királyságával együtt.

Élt abban az időben egy pásztor, annak volt egy kis aranyszőrű báránkjája, ennek az a tulajdonsága volt, hogy a ki hozzá nyúlt, úgy oda ragadt, mintha csak belőle lett volna kinőve. Egyszer a pásztor kihajtotta legelni, a mint legelteti, arra megy egy eladó lány; megsimogatta a bárányt, mindjárt oda ragadt. Elkezdte a pásztor:

– Hőj elő, hőj elő, édes aranyszőrű báránykám, szöröd szálán a nagy lyány.

[267.] Hajtotta tovább a báránkját, arra ment egy pap, rá ütött a botjával a lyányra. „Ej te nagy bolond, mit töltöd itt az időt?” mingyárt oda ragadt. Megint elkezdte a pásztor:

– Hőj elő, hőj elő, édes aranyszőrű báránykám, szöröd szálán, a nagy lyány, nagy lyány hátán pálcza, pálcza végén a pap.

Azután arra ment egy asszony egy sütő lapáttal a kezében. Ráütött a sütő lapáttal a pap farára. „Ugyan tiszteletes uram, minek bántja azt a szegény lyányt!” Ez is oda ragadt; megint elkezdte a pásztor:

– Hőj elő, hőj elő, édes aranyszőrű báránykám, szöröd szálán a nagy lyány, nagy lyány hátán pálcza, pálcza végén a pap, pap farán a lapát, lapát végén asszony.

Jött arra megint egy katona, vezetett arra egy paripát; megfogta az asszony karját csintalanságból; mindjárt oda ragadt. Megint elkezdte a pásztor:

– Hőj elő, hőj elő, édes aranyszőrű báránykám, szöröd szálán a nagy lyány, lyány hátán a pálcza, pálcza végén a pap, pap farán lapát, lapát végén asszony, asszony karján katona, katona kezében kantárszár, kantárszáron paripa.

[268.] Megint jött egy takács egy csomó vászonnal, rávágott a paripa farára. „Ejnye beh szép paripa ez” avval ez is oda ragadt. Elkezdte a pásztor:

„Hőj elő, hőj elő, édes arany szőrű báránycám, szöröd szálán a' nagy lány, lány farán pálcza, pálcza végén ^bpa^p, pap farán lapát, lapát végén aszony, aszony karját katona fogja, katona kezébe kantár szár, kantár szár végén ^{ló[?]}paripa^{paripa}, paripa farán vászon, vászon végén takács.” Megint jött egy szűcs, hozott a' kezébe egy csomó bőrt, rá vágott a' bőrel a' takács hátára, mindjárt oda ragadt. Megint mondja a' pásztor: „Hőj elő, hőj elő, édes arany szőrű báránycám, szöröd szálán a' nagy lány, lány farán pálcza, pálcza végén pap, pap farán lapát, lapát végén aszony, aszony karját katona fogja, katona kezébe kantár szár, kantár száron ^{ló[?]}paripa^{paripa}, ^{ló[?]}paripa^{paripa} farán vászon, vászon végén takács, takács hátán bőr, bőr végén szűcs.” Egy kicsi idő múlva megint jött egy varga. hozott a' kezébe egy csomó kaptát, azt mondja a' szűcsnek: „Enye komám mit tőti kend itt az időtt?” aval rá vágott a' szűcs hátára a' kaptával. menten oda ragadt az is. Megint rá kezdte a' pásztor: „Hőj elő, hőj elő, édes arany szőrű báránycám, szöröd szálán a' nagy lány, lány farán pálcza, pálcza végén pap, pap farán lapát, lapát végén aszony, aszony karját katona fogja, katona kezébe kantár szár, kantár száron paripa, paripa farán vászon, vászon végén takács, takács hátán bőr, bőr végén szűcs, szűcs hátán kapta, kapta végén varga.”

El kezdte aztán hajtani őket a' pásztor, el hajtotta anak a' királynak a' palotájához, akinek az a' szomorú természetű lánya volt, oda álitotta őket a' király kis aszony ablak alá, [134r] épen akkor is ott buslakodott a' kisasz az ablaknál a mint meg látta aztat, el nevette rá magát, oda hívta az apját is, az is nagyon nevette. akkor be hítták a' pásztor, a' kisaszonyal meg esküdtek. és böl dogul éltek sokáig. mind addig míg meg nem haltak.⁵

5 A szöveg végét három, tollal rajzolt virág jelzi.

– Hőj elő, hőj elő, édes aranyszőrű báránycám, szőröd szálán a nagy lány, nagy lány hátán a pálcza, pálcza végén a pap, pap farán lapát, lapát végén asszony, asszony karján katona, katona kezében kantárszár, kantárszáron paripa, paripa farán vászon, vászon végén takács.

Megint jött egy varga, hozott egy csomó kaptát, rávágott a takácsra. „Mit bámul itt, komám uram?” Ez is oda ragadt. Csak elkezdte a pásztor:

– Hőj elő, hőj elő, édes aranyszőrű báránycám, szőröd szálán a nagy lány, nagy lány hátán pálcza, pálcza végén a pap, pap farán lapát, lapát végén asszony, asszony karján katona, katona kezében kantárszár, kantárszáron paripa, paripa farán vászon, vászon végén takács, takács hátán kapta, kapta végén varga.

A mint így terelgette őket előre, arra ment a király a szomorú lányával. A királykisasszony, a mint azt a furcsaságot meglátta, olyan jó izűt nevetett, hogy majd eldőlt bele.

[269.] A király is a mint meglátta, magához hívatta a pásztort, neki adta fele királyságát, meg a szép lányát; megesküdtek, nagy lakodalmat csaptak, még ma is élnek, ha meg nem haltak.

Eddig volt, meddig volt,
Kelemennek kedve volt,
A g...¹ tele volt,
Edd meg a mi benne volt.

1 Eufemizmus: *gatyája*.

[20.] [Cím nélkül]¹

[16v] Volt a' világon hol nem volt, még az operenciás tengeren is tul, volt egy macska, egyszer a' mint ott ette a tejet egy tálból oda megy egy kis egér, ^{ott} nyalogatta a' tál szelét azt mondja neki a' macska „Ne bolondozz ám egér pajtás, mert majd be kapom a' farkiczádat.” de az egérke nem halgatott reá akkor a' macska bekapta a' farkiczáját. ^ritt sirt az egérke kérte a macskát adja visza neki. De a' macska nem adta hanem azt mondta az egérnek: „^hozzál te nekem elébb tejet a tehéntől, akkor én is vissza adom a' te farkiczádat.” ^elment az egér a' tehénhez azt mondja neki „Tehén adjál nekem tejet, tejet adom cziczának czicza visza adja nekem érte a' kis farkiczámat.” „ⁿem adok addig – monda a' tehen – míg nekem a kaszástól szénát nem hozol.” el ment az egér a' kaszáshoz: „Kaszás adjál nekem szénát, szénát viszem tehénnek, tehén ad nekem tejet, tejet adom cziczának, czicza ide adja a' farkiczámat.” „Nem adok addig – monda a' kaszás – míg nekem a péktől kenyeret nem hozol.” elment a' kis egérke a pékhez „Pék adjál nekem kenyeret, kenyeret adom kaszásnak, kaszás ad nekem szénát, szénát adom tehénnek, tehén ad nekem tejet, tejet viszem cziczának czicza visza adja farkiczámat.” „Nem adok addig – monda a' pék – míg nekem a disznótól szalonnát nem hozol.” El ment a' disznóhoz: „Disznó, adjál nekem szalonnát, szalonnát adom peknek, pék ad nekem kenyeret, kenyeret adom kaszásnak, kaszás ad nekem szénát, szénát adom tehénnek, tehén ad nekem tejet, tejet viszem cziczának, czicza visza adja farkiczámat.” „Nem adok addig – monda a' disznó – míg nekem az erdőről makkot nem hozol. El ment a' kis egér az erdőre, a' mint ott nézeget fel a' fára nagy keservesen, hogy mi módon szedjen ő onnat lemakkot, hirtelen le esett egy szem, egyenesen a' felyére, ugy meg ütötte a' felyét, hogy mindjárt meg dőglött bele, ha a' kis egér meg nem dőglött volna, talán ugy az én mesém is tovább tartott volna.²

1 A mese szövegét egyelőre azonosítatlan lejegyző írta le. A cím helye kihagyva, tollal előre aláhúzva. A bal margón a mese szövegétől eltérő írásképpű ceruzás megjegyzés, kétszer: *Megvan.*

2 A mese szövegét három, tollal rajzolt csillag zárja.

A MACSKA ÉS AZ EGÉR.

[270.] Itt is volt, ott is volt, édes apámnak is volt, édes anyámnak is volt, nekem is volt, neked is volt, volt a világon egy macska. Ez a macska egyszer tejet evett egy tálból; oda megy egy kis egér, csak nyalogatja, csak nyalogatja a tál szélét. Mondja neki a macska:

„Ne bolondozz ám egér pajtás” ne nyalakodjál, mert majd bekapom a farkiczádat. A kis egér nem hitte, csak nyalakodott, a macska bekapta a farkiczáját. Ritt-sirt a kis egér, kérte a macskát, adja vissza neki a farkiczáját, de az nem adta.

– Hozz nekem tejet a tehéntől, akkor visszaadom a farkiczádat.

Elment az egér a tehénhez.

– Tehén, adj nekem tejet, tejet adom *cziczának*, *czicza* visszaadja farkiczámat.

– Nem adok addig, – mondja a tehén – míg nekem a kaszástól szénát nem hozol.

[271.] Elment a kis egér a kaszáshoz.

– Kaszás, adj nekem szénát, szénát viszem tehénnek, tehén ad nekem tejet, tejet viszem *cziczának*, *cicza* visszaadja farkiczámat.

– Nem adok addig, míg nekem a sütőtől kenyeret nem hozol.

Elment a kis egér a sütőhöz.

– Sütő, adj nekem kenyeret, kenyeret viszem kaszásnak, kaszás ad nekem fűvet, fűvet viszem tehénnek, tehén ad nekem tejet, tejet viszem *cziczának*, *czicza* visszaadja farkiczámat.

– Nem adok addig, – mondja a sütő – míg nekem a disznótól szalonnát nem hozol.

Elment a kis egér a disznóhoz:

– Disznó, adj nekem szalonnát, szalonnát viszem sütőnek, sütő ad nekem kenyeret, kenyeret viszem kaszásnak, kaszás ad nekem fűvet, fűvet viszem tehénnek, tehén ad nekem tejet, tejet viszem *cziczának*, *czicza* visszaadja farkiczámat.

– Nem adok addig, – mondja a disznó – míg nekem fától makkot nem hozol.

Elment a kis egér a fához. A mint ott nézeget fel keservesen, hogy mi módon kellene on[272.]nan makkot hozni le; hirtelen egy szem makk leesett, a kis egérnek a fejére esett, úgy megütötte, hogy mindjárt megdöglött bele.

Ha a kis egér meg nem döglött volna, talán az én mesém is tovább tartott volna.

[21.] [Cím nélkül]¹

[15r] Egyszer volt, hol nem volt, még az óperencián is tul volt, volt egy kis tojás<,>.²
^meg indult ^{világra}görgöt, görgött, egyszer meg talált egy ruczát. azt kérdi tőle a'
 rucza: „Hova mégy te tojás koma?” „Megyek világra.” „No hát menjünk együtt én
 is megyek”<.>, megínt menek mendegélnek, meg találnak egy kokast. azt kérdi a'
 kokas: „Hova mentek ^{ik} rucza koma?” „Megyünk világra.” „No hát menjünk együtt,
 én is megyek.” megínt menek mendegélnek egyszer meg találnak egy varótút, azt
 kérdi a' tū: „Hova mentek ^{ik} kokas koma?” „Megyünk világra.” „No hát menjünk
 együtt, én is megyek.” megínt menek mendegélnek, meg találnak egy rákot, azt kérdi
 a' rák: „Hová mentek ^{ik tū} tū koma?” „Megyünk világra.” „No hát menjünk együtt,
 én is megyek: megínt menek tovább meg találnak egy lovat, azt kérdi a' ló: „Hova
 mentek ti rák pajtás?” „Megyünk világra.” „No hát menjünk együtt, én is megyek.”
 a' mint mendegélⁿ ek meg találtak egy ökrött, azt mondja az ökör: „Hova mentek
 ti ló pajtás?” „Megyünk világra.” „No hát menjünk együtt, én is megyek.” Mentek
 aztán mendegéltek, egyszer rájok esteledet, épen akkor egy kis házhoz értek, be
 mentek abba a' kis házba hálásra, ott aztán le feküdtek a' tojás bele feküdt a' tüzes
 hamúba, a' kandalló alá, a szoba közepén volt egy dézsa víz, a' rák abba ment bele,
 a' kokas meg a' rucza, a' kandaló tetejére ültek fel, a' ló a' szoba ajtó megé feküdt,
 a_z varó tū a' törülködözöbe szurta magát, az ökör pedig a' pitar ajtó melé feküdt.

Egyszer haza jön a' tizenkét farkas, – mert azoké volt az a ház. – volt köztök
 egy nagyon öreg is, már az még oda kint el kezdted kiábálni:

1 A meseszöveg lejegyzője a kézírás alapján Arany Juliska volt. A cím helye kihagyva, tintával előre aláhúzva.

2 Tintával írott vessző ceruzával pontra javítva.

A FARKAS-TANYA.

[273.] Egyszer volt, hol nem volt, még az óperencián is túl volt, volt egy tojás. Ez a tojás megindult világra. Görgött, görgött, egyszer előtalált egy ruczát. Azt kérdi tőle a rucza:

- Hova mégy tojás koma?
- Megyek világra.
- Én is megyek, menjünk együtt.
- Mennek mendegélnek, előtalálnak egy kakast.

- Hova mentek rucza koma?
- Megyünk világra.
- Én is megyek, menjünk együtt.
- Megint mennek mendegélnek, előtalálnak egy varró tűt.

- Hova mentek kakas koma?
- Megyünk világra.
- [274.] – Én is megyek, menjünk együtt.
- Megint mennek mendegélnek, előtalálnak egy rákot.

- Hova mentek tű koma?
- Megyünk világra.
- Én is megyek, menjünk együtt.
- Megint mennek mendegélnek, előtalálnak egy lovat.

- Hova mentek rák koma?
- Megyünk világra.
- Én is megyek, menjünk együtt.
- Megint mennek mendegélnek, előtalálnak egy ökröt.

- Hova mentek ló koma?
- Megyünk világra.

- Én is megyek, menjünk együtt.

Mentek aztán mendegéltek, egyszer rájok esteledett. Ott volt egy kis ház, abba bementek; ki-ki lefeküdt a maga helyére. A tojás bele feküdt a tüzes hamuba, a rucza meg a kakas felültek a kandalló tetejére, a rák bele mászott egy dézsa vízbe, a tű a törülközőbe szúródott belé, a ló lefeküdt a ház közepére, az ökör meg a pitarba.

Egyszer jön ám haza a tizenkét farkas, a [275.] kiké a kis ház volt. A legöregebb még messziről elkezdett kiabálni:

„Phú, de idegen szagot érzek, meikötök vólna^{atok} olyan vitéz hogy be merne menni.” [15v] vólt köztök egy bátor, vakmerő, hatalmas farkas, a' mondta hogy malyd be megyen ő, ha ezer^{lel} ördög van is oda bent, be is ment nagy bátran, a' kandaló te tején kaparászott, hogy malyd gyujtó ezközt keres, de nem találta, a mint hozzá ért a' kokashoz, el kezdett nagy lármával kukoríkolni, a rucza is sápgogni, a' farkas pedig a' hamut szélyel kaparta hogy ha találna tűzet a' minél meg gyujtsa a' ^{tüze} gyertyát, a' tojás ki pukant, a' szemét tele löte. szaladt a' dézsához, hogy majd meg musa, ott meg a' rák csipte meg az ollójával, azután szaladt a' törülködzhöz, – a' ki az^{aly} ajtóra volt fel akasztva, – hogy malyd meg türülködzik, akkor meg a' tő sz^u rta meg, azután szaladt ki felé, – a' ló ott meg rugta, mikor a' konyha közepére ért, akkor az ökör fel vette a' szarvára, ki háította az udvar közepére, szala^{dt} nagy ordítva a^z töbi farkasokhoz, azt mondja nekik: „Fusunk, fusunk, valamenyi ördög, mind odabent van. be megyek a' házba, hogy gyujtót keresek, a' kandalló tettjén, el kezd egy ördög kiabálni, nagy hangossan: hep, hep, hep! másik kiált add felyebb, szélyel kaparom a' hamut, hogy malyd kapok ott tűzet, ki lövik a' szemem, szaladok dézsához, hogy ott malyd meg mosom, meg vágnak óllóval, kapkodok kendőhöz^{banya} hogy ott meg törülöm, banya szur tójével, megyek ajtó megé, ki löknek lapátal, szaladok pitvarba, vesznek vas vilára, ísmét kiáltanak; hep! hep! hep! hep! hep! hep! a másik még jobban, kiált hogy „lögd kilyebb.” akkor nagyot estem, bezeg jaj volt nekem fusunk, fusunk, ^a testvérek, mert most mindjárt végünk lesz.” ugy el futottak, hogy még most is szaladnak, ha meg nem álotak.³

3 A szöveg végét három, tollal rajzolt, bekarikázott csillag jelzi.

„Phű-phű, de idegen szagot érzek, ki mer bemenni?”

Volt köztük egy hánya-veti, az azt mondta: „Hogy ő bemegy, ha ezer ördög van is odabent, nem félek én semmitől.” Be is ment; hogy az övék volt a ház, egészen tudta a dörgést, mi hol áll; legelőször is a kandalló tetején kereste a büdös köves szilánkot, hogy majd mécsesét gyújt, de a kakas meg a rucza elkezdtek lármázni, akkor bele nyúlt a hamuba, hogy majd parazsat keres, a tojás elpukkant, szaladt a dézsához mosakodni, ott meg a rák csípte meg az ollójával, azután szaladt a törülközőhöz, ott meg a tű szúrta meg, nagy ijedten a ház közepére ugrik, ott a ló rúgja oldalba, a mint szaladt kifele, az ökör is neki esett, felkapta a szarvára, az udvar közepére lökte. Erre elkezdett ordítani, mint a fába esett féreg, szaladt a többi farkasokhoz.

– Jaj fussunk fussunk. Égszakadás! földindulás! Valamennyi ördög mind odabent van. Nyúlok a hamuba, meglőnek puskával, szaladok dézsához, megvágunk ollóval; kapkodok kendőhöz, banya szúr tűjével; futok ajtó [276.] mellé, kilöknék lapáttal; szaladok pitarba, vesznek vasvillára; egy kiált: „hep-hep-hep”, más ordít: „add feljebb”, akkor nagyot estem, bezzeg jaj volt nekem.

Akkor neki indultak, még most is szaladnak, ha meg nem állottak.

[22.] Panczimanczi.¹

[124r] Egyszer vólt, hól nem vólt, még az operenciás tengeren ís tul, lakott egy szegény aszony, annak vólt egy igen rest lánya, ki soha semmit nem csinált, ezért az anya mindég ütötte verte, még sem használt semmit. Történt egyszer, hogy éppen olyankor verte az anya, az udvar közepén, mikor a király többed magával arra sétált, meg szólítja a király fi: „Ugyan szegény aszony, miért üti kend azt a nyánt olyan nagyon?” „Oh felséges királyfi, ugyan hogy ne ütném? mikor minden félét meg fon arany fonalnak, a mit elől, utól talál a háznál, most is míg a városba vóltam kenyérért dólgozni, minden ágyat megfont a háznál, már most a sincs a mire lefekügyünk<,>.” Nagy szeget ütött ez a király felyeben enye de derék lány ez, mondja a többi barátjának, jó vólna nekem ezt elvenni. Máskor ismét arra sétált a királyfi, ismét ütötte<,>, verte lányát a szegény aszony. azt kérdi a királyfi: „mért üti kend, szegény aszony ismét a lányát?” „Oh felséges király fi! hogy ne ütném, verném<,>? mikor még a háztetőt, és a kerítést is mind fel fonta már arany fonalnak.” „Nohát ha olyan jo fónó a kend lánya, malyd el veszem én feleségül, lesz én nállam a miből malyd arany fonalat fonjon.” Nagyon meg örült a szegény asszony; hogy meg szabadulhat rossz lányától, a király is örült neki mer a lány igen szép vólt, és ugy gondolkozott a király; hogy ha az ágyból és háztetőből is arany fonalat tudott fonni, hát ő nálla a drága szép lenből milyet fonhat? míndjárt olyan nagy lakodalmat csaptak; hogy Henczidától, Bonczidáig² folyt a sárga lé.

Egy hét mulva a lakodalom után, azt mondja a király a feleségének:

- 1 A mese szövegét egyelőre azonosítatlan lejegyző kezdte írni. A 125r. oldaltól egy másik lejegyző vette át az írást.
- 2 A két szó halványan, tintával aláhúzva.

PANCZIMANCZI.

[277.] Egyszer volt, hol nem volt, még az óperenciás tengeren is túl volt, volt egy szegény asszony, annak volt egy igen rest lyánya, a ki soha semmit se' lendített a ház körül, hanem csak ült a padon a ház előtt, vagy pedig a faluba sétifikált előre-hátra. Váltig ütötte-verte az anyja, de nem használt semmit. Egyszer épen olyankor pufolta, mikor a királyfi többed magával arra sétált; megszólítja a királyfi:

– Ugyan szegény asszony, mért üti kend azt a lányt olyan nagyon?

– Oh felséges királyfi, hogy ne ütném, mikor minden félét megfon arany fonalnak, a mit elől-utól talál a ház körül, most is, míg a városba voltam kenyeret keresni, minden ágyamat megfonta arany fonalnak, most már a sincs, a mire lehajtsuk a fejünket.

Nagy szeget ütött ez a király fejébe: „Ejnye de derék lány, jó volna ez nékem.”

[278.] Máskor megint arra sétált a királyfi, megint csak ütötte-verte a szegény asszony a lányát. Azt kérdi a királyfi:

– Mért üti-veri kend szegény asszony azt a lányt megint?

– Oh felséges királyfi, hogy ne ütném-verném, mikor még a sövényt is mind felfonta aranyfonalnak.

Még nagyobb szeget ütött a dolog a királyfi fejébe.

Harmadszor már szántsándékkal vette arra az útját, hát megint csak ott kinozta a lányát a szegény asszony.

Akkor már épen nem állhatta meg a király szó nélkül:

– Ejnye kutya teremtette! minék üti-veri kend azt a szegény lányt?

– Hogy ne ütném, felséges királyfi, mikor még a háztetejéből is mind aranyfonalat fon, pedig az nekem nem kell.

– Azért bizon so'se' üsse-verje, hogy olyan jó fonó; elveszem én, majd lesz én nálam miből fonni aranyfonalat.

Nagyon megörült a szegény asszony, hogy megszabadulhat attól a rosztól; a királyfi is megörült, mert szép is volt a lány, [279.] de meg gondolta a királyfi, hogy ha még a sövényből is aranyfonalat csinál, hát ő nála a drága szép lenből mi-lyet fonhat?! Nem is húzták-halasztották a dolgot, megesküdtek, olyan lakodalmat csaptak, hogy Henczidától Bonczidáig folyt a sárga lé.

Egy héttel a lakodalom után mondja a királyfi a feleségének:

– No édes feleségem, te talán meg is unod magad, hogy nem fonhatsz, hanem

„ⁿNo édes feleségem, te már meg is unod magad; hogy nem fonhatsz, hanem el megyek én a' vásárba, és veszek néked egy szekér lent<,>.” és úgy is lett, el ment a' király<,>. azalatt a' királyné othonn ritt, sírt egész nap: nem merete volt mondani az urának, hogy ő nem tud fonni, haza jött a' király [124v]³ s nem csak egy szekérral vett, hanem anyit, hogy alig bírták haza takarítani. A szegény királyné bezárkózott egy szobába, ott sírt ritt három nap és három éjczaka. Harmadik este ott ül magánosan szobájába, be kopoktat valaki az ablakán, éjfél tájba: „Nyisd ki királyné az ablakod!” kinyitotta, be ugrik rajta egy kís ember, három araszt vólt a' hosza, két rőf a' baju_sza, egy sing a' szakálla. Megszólítja a király nét: „tudom mi a' bajod felséges királyné, én meg fonom neked azt a sok lent fonalnak, három nap alatt. a val a fel tétellel: hogy ha nevemet három nap alatt ki találod, akkor semmi fizetést nem kívánok<,> munkámért, de ha ki nem találod, akkor el viszlek magammal.” gondolkozott a' királyné mi tévő legyen, de utoljára is ara határozta, hogy ő bizony oda adja a lent, mindegy akar így, akar úgy hal meg. El vitte a kis ember a' sok lent. A királyné ezután még szomorubb volt, mindég azon rít, sírt, hogy tudja nevét ki találni, azon embernek. Egyszer a király vadászait ki küldte az erdőbe vadászni a' volt a király szokása, hogy valahányszor haza jöttek a' vadászatból vadászai, mindég meg kérdezte mit láttak, mit hallottak, most is midőn a' vadászok haza jöttek, kérdé az ujságot töllők, egyik vadász meg szállalt. „Jaj, felséges király láttam én olyan csudát, hogy tán el sem hiszi felséged ha el mondom.” „Dehogy nem hiszem, mondja a' király csak beszeld el!” „^hát felséges király, a' mint ránk esteledett a' többiek tüzet raktak az erdő közepén, én nagyon alhatnám vólt, s nem akartam egész éjtszaka az ő dalolásokat hal^a'ni, fére mentem egy csendes helyet választani magamnak, a hol le fekhessem. a' mint megyek [125r]⁴ bejebb, bejebb az erdőben, hát mesziről⁵ látok píslákolni egy kís tüzet; közelebb megyek hozá és meg huzom magam egy bokor mellett, hát látom, hogy egy píczí kis ember egy piczi kis tüzet keresztül, kasul ugrál, három araszt vólt a' hosza: két rőf a baju_sza; egy sing a' szakála, egy kís szalonát sűtöt. és mindég ezt kíjabálta: „Én vagyok Panczimanczi, az én nevem senki sem|tudja, sűtők, főzők, hólnapután szép menyaszonyt hozok.”

3 A 124v. oldal tetején, a szöveg fölött balra, fekete tintával, aláhúzva: 2. A mese további oldalainak első sora előtt hasonló, egykorú, fekete tintás, aláhúzott sorszámok (feltehetően az oldalszámokat jelölték).

4 A bal margón: 3.

5 A kézirat lejegyzőjének írásképe e szó után megváltozik. Feltehetően egy másik személy folytatta és fejezte be a mesét. Az írásképe Arany Juliskáéira emlékeztet.

ne félj! majd hozok én már lent. Holnap vásár lesz itt a szomszéd városban, majd veszek ott vagy egy szekérrrel.

Vett is a királyfi annyit, hogy nyolcz ökör alig birta haza.

– No feleségem, ehhez már fonhatsz.

A szegény királyné nem merte megmondani, hogy nem tud fonni; bezárkózott egy szobába, ott sirt-ritt három nap, három éjjel. Harmadik éjszaka a mint ott sir-ri, éjjél tájban megzörgeti valaki az ablakot.

– Nyisd ki királyné az ablakodat!

A királyné kinyitotta, beugrott rajta egy kis ember, három arasz volt a hossza, két rőf a bajuszsa, egy sing a szakálla. Megszólította a királynét:

[280.] – Tudom mi a bajod, felséges királyné, de tudok ám én azon segíteni. Én három nap alatt azt a sok lent mind meg tudom fonni aranyfonálnak, addig te találd ki a neved, ha kitalálsz, itthon maradhatsz, ha ki nem találsz, elviszlek magammal.

Gondolkozott a királyné, mi tévő legyen, utoljára is arra határozta, hogy od'adja a lent, mindegy, akar így, akar úgy hal meg. A kis ember elvitte a sok lent. Most a királyné még szomorúbb lett, mert sehogy se' tudta a kis ember nevét kitalálni.

Másnap kiküldte a királyfi a vadászait az erdőre. Este, a mint haza jönnek, azt találja tőlök kérdezni:

– Mi ujság fiuk?

– Jaj felséges királyfi – kezdi az egyik – tudnék én valamit, de tán el se' hiszi felséged.

– Már mért ne hinném? elhiszem biz én, csak mondd el.

– Hát felséges király, a mint az este ránk esteledett az idő, a többiek tüzet raktak, elkezdtek danolni; én hogy nagyon álmos voltam, ott hagytam őket, elindultam az erdőbe, hogy majd valami jó mohos helyet keresek magamnak, a hova lefeküdjem. A mint baran[281.]golok előre-hátra, egy pislogó tűz ötlük a szemembe. Én is mindjárt arra fordítottam a szekerem rúdját, hogy megnézzem, mi az ott. Hát látom, hogy egy piczi kis tüzet ugrál keresztül-kasul egy piczi kis ember, három arasz volt a hossza, két rőf a bajuszsa, egy sing a szakálla, mindég ezt kiabálta, egy kis szalonnát forgatva: „Én vagyok Panczimanczi, az én neved senki se' tudja, sütök-főzök, holnap után szép mennyasszonyt hozok.”

Én aval el jöttem onan, hogy a' többi pajtásaimat is oda híjam, mikorra már oda értünk már akorra csak a' hült helye volt." A' királyné ép^{pen} aba a' szobába volt, nagyon meg örült neki, mindjárt meg ősmerte, hogy az, az ő_t kis embere, no gondolta magábaⁿ nem víszel már el. ki telt a' három nap. este a' királyné vígan űlt szobájába. hát éjfél tájba meg koczogtatják az ablakot: „Nyisd ki az ablakod királyné!” ki nyitja: be ugrik rajta a' kís ember, „No királyné, ki telt a' három nap; haza hoztam a sok szép arany fonalat, hát te ki tanáltad é- az én nevemet?” „Halgass Panczimanczi, hogy ne találtam vólna^{en} ki.” csak le esett az álla Panczimanczinak, szó nélkül hordta be^{az} a' a' ropant sok arany fonalat a' kamarába.

Másnap reggel be vezeté karon fogva a' királyné az urát, a' kamará^{ga} a. „Nézd csak kedves uram, felséges király, de sok szép arany fonalat fontam.” a' királynak csak félre kellett fordulni úgy el vette a szeme világát a nagy világóság, a' mint oda nézett. össze, vissza csó^g kolgadt a' feleségét. „Bizony kedves feleségem szép ez, hanem majd el megyek én a' vásárba megínt, hozok neked még több lent, hogy legyen a miből fonj.” a királyné rít, sírt megínt, míg az ura oda volt, gondolkozott, hogy mitévő legyen, eszébe jutott, hogy van abba a' városba, három nagyon nyomorék aszony az egyiknek a_z fara akorra volt mint egy tíz akós hordó, a másiknak meg az alsó ajaka a mejit érte, [125v]⁶ a' harmadiknak pedig a' nyelve a_{me} hasát verte. oda hívatta őket a' királyné, 's meg parancsolta nekik, hogy majd ha a' király haza jön a' vásárról, menjenek oda kóldulni, ha kérdi a' király: hogy mitől letek olyan nyomorékok, mondják azt hogy az a sok fonástól van. Ugy ís lett, haza jött a' király, hozta magával a temérdek sok lent, úgy hogy még hétszerte több volt mint az előtt a' menyit hozott; „No édes feleségem hoztam már lent csak fon^yál.” a' királyné úgy mutadta, mintha örülne nekí<,>. „Jól van kedves uram majd meg fonom.”

Egyszer a' király kínt sétálgatott az udvaron, hát csak nyíkorog az utszajtó, oda néz, a' hát látja hogy alíg tudja magát be lögdösní|egy|ropant nagy faru aszony, oda érkezik a királyhoz, kéri az Isten nevébe, hogy segítse meg valamivel, a' király adott neki egy aranyat és azt kérdí tőle: „Ugyan szegény aszony mi dolog az hogy a' kend fara olyan nagyra nőtt?” „Jaj felséges király! nem csoda ha az én farom meg nőtt is, mikor telyes életembe míndég fonással kerestem a' mínden napí kenyereimet a' sok űlés így el dísztelenítet.”

Én avval eljöttem onnan, hogy majd a pajtásaimnak is megmutatom a csoda bogarat, de mire vissza mentünk, hült helyét találtuk.”

Mindenki elcsudálkozott ezen a furcsaságon, csak a királyné örült meg neki, mert tudta, hogy az az ő embere. Este nagy vígan ült a szobájában, még az ablakát is nyitva hagyta; egyszer csak ugrik be rajta egy kis ember.

– No királyné, kitelt a három nap, haza hoztam a sok drága aranyfonalat, hát te kitaláltad-e az én nevemet?

– Hallgass, Panczimanczi, hogy ne találtam volna!

Leesett az álla szegény Panczimanczinak. Szó nélkül hordta be a sok aranyfonalat a kamarába.

[282.] Másnap reggel bevezeti a királyné az urát a kamarába karon fogva, mutatja neki a sok aranyfonalat.

– Nézd csak kedves uram, felséges király, de sok szép aranyfonalat fontam.

A királynak majd elvette a szeme világát a nagy fényesség, úgy annyira, hogy félre kellett neki fordulni. Össze-vissza csókolta a feleségét.

Harmadnap abban a városban volt vásár, a hol a királyfi lakott, kiment a királyfi, összevásárolt minden lent, a mi csak a vásárban volt. A királyné az alatt otthon sirt-ritt, nem tudta, mit csináljon megint a sok lennel. Egyszer eszébe jutott, hogy lakik ott közelében három koldus asszony, a kik közül az egyiknek háta volt kipúposodva, a másíknak az ajaka ért le a melléig, harmadíknak a nyelve verte a hasát. Ezeket magához hivatta a királyné, megparancsolta nekik, hogy majd ha a király otthon lesz, menjenek oda koldulni, s ha kérdi a király, mitől lettek olyan nyomorékok, mondják, hogy a sok fonástól.

Ugy is lett. Haza ment a király, megebédelt, délután kiment az udvarra sétálni. A mint ott sétálgat, egyszer csikorog a kisajtó, oda néz [283.] a király, látja, hogy alig tud rajta bejönni egy szegény asszony, olyan púpos a háta, oda megy a királyhoz, kéri, hogy:

„Az Isten nevében, ne sajnáljon neki adni valamit.” A király adott neki egy aranyat, de megkérdezte tőle:

– Ugyan szegény asszony, mi dolog az, hogy a kend háta úgy kipúposodott, vagy ilyen volt mindég?

– Jaj felséges király! nem volt olyan szép lyány mint én, ebben a városban se', de nagyon dolgoz voltam, mindég fontam, éjjel-nappal, s a sok üléstől így kipúposodott a hátam.

A király gondolkozott rajta, hogy így el tudja a' sok ílés az embert nyomorítani. Másnap megint kint sétált a' király<;> az udvaron, egyszer csak megint jön egy ^{m[?] oly} olyan aszony, a' kinek az ajaka a' melyéig ért, annak is adott a' király egy aranyat, és azt kérdi tőle: „Ugyan szegény aszony mítől lett a kend alyaka olyan nagy?” „Jaj felséges király, hogy ne lene az én alyakam ilyen nagy, mikor mindég fontam, mindég rágtam a' kendert, a sok pityezgetésbe ugy meg nőt az alyakam, hogy csak akkor vettem észre mÍkor már a melyemÍg ért.” A király nagyon meg szomorodott, <”>„Ejnye, – gondolta, – ha ez az én szép [126r]⁷ feleségem is a sok fonásb^a így meg csunyulna.” Harmadnap megint kint sétált a' király, az udvaron, hát látja hogy jön be egy olyan csodálatos aszony, hogy a hasáig ért a' nyelve, az is kért tőle alamizsnát, annak is adott egy aranyat<,>. „Ugyan szegény aszony hogy lett a kend nyelve olyan nagy?” „Oh felséges ^{ki} király!” hogy ne vólna az én nyelvem ilyen<,> nagy, mÍkor fonok a kendert mÍndég nyálazni kell, és a sok nyálazásba így meg nőtt^a a' nyelvem.”

A király mindjárt paracsolta a cselédeknek, hogy rakjanák egy nagy tűzet, aval be ment a' feleségéhez: „^No édes feleségem, nem fonsz te többet míg az én házamnál leszel.” s akkor el beszélte a' három aszonyt, hogy milyen vólt. A királyné váltig sírt, rít, ugy tettette magát mindha busulna rajta, hanem a' király azt mondta: hogy inkább el válik tőle, mind hogy többet meg engedje hogy az ő kedves felesége fonjon. Ekor a sok lent kivitette és meg égetette. A királyné, sokáig bold^ogul élt a' királlyal<,> azután, míg csak meg nem haltak.⁸

7 A bal margón: g.

8 A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi.

A király gondolkozóba esett, hogy hátha az ő felesége is így megpúposodnék; de csak járkált tovább. Egy kis idő múlva megint csak nyilott a kisajtó, megint jött rajta be egy koldus asszony, a kinek az ajaka a mellét verte. Ennek is adott a király egy aranyat, s ettől is megkérdezte, mitől nőtt úgy meg az ajaka.

– Jaj felséges király – felelt a koldus asszony – nem volt olyan szép lány, mint én nagy darab földön; de sokat fontam, sokat rágtam a kendert, utoljára így megnőtt az ajakam.

Már itt a király arra gondolt, hogy megmondja a feleségének, hogy kevesebbet fonjon, [284.] neki is indult, hogy bemegy a házba, de a kutyák elkezdtek ugatni, hát csak megnézte, hogy ki jön? Nem más ment befele, mint a harmadik koldus asszony, a kinek nyelve a hasáig lógott.

– Hát a kend nyelve mitől nőtt ilyen nagyra? kérdi tőle a király.

– Jaj felséges király, biz ez a sok fonástól, sokat kell nyálazni a fonalat, mikor fon az ember, attól nőtt így meg.

A király beszaladt a feleségéhez, elmondta neki, hogy mit látott-hallott, milyen volt a három koldus asszony: „De nem is engedem ám, hogy többet fonj, még csak egy arasznyi fonalat se!”

A királyné tettette magát, mintha ő bánná legjobban a dolgot, elkezdett sirni-rini, de nem használt semmit; a király a sok lent mind megégettette, még a hamuját is kihordatta az udvarából.

Az napságtól fogva semmi gondja se' maradt a királynénak, még ma is boldogul élnek, ha meg nem haltak.

[23.] A' Hójag, Szalmaszál, és Tűzes úszök.¹

[126v] Egyszer hol volt hol nem volt, még az óperencián is túl, volt egy szegény ember, annak volt egy kis malacza. A' malaczt meg ölte, hólyagját felkötötte a' kandallófára a' füst'e, A szegény hólyag ott sírt a' füstön, ette szemét a füst sokáig; egyszer azt gondolta hogy bizony jobb lenne el szöknie. Ugy is tett, elszökött el ment utaszni. Ment, mendegélt, hetedhét ország ellen, 's a' mint ment mendegélt, meg talált egy szalma szálát, 's ez kérdi tőle: hova mégy te hólyag koma? „Megyek – felel a' hólyag – hetedhét ország ellen, mert gazdám fűstre tett, 's nem állhattam tovább ki.” – Nohát menjük együtt, mond a' szalma szál. Mentek, mendegéltek, hetedhét ország ellen, meg talá^ttak egy tűzes úszököt; ez is kérdezi: „Hová mentek szalma koma”? – „Megyünk hetedhét ország ellen, mert hólyag koma nem állhatta tovább a fűstöt.” Nohát megyek én is veletek. – Mentek, mendegéltek hárman<.>, nem sokára egy nagy vízhez értek; ott tanácskoztak hogy menjenek által. A hólyag koma kapta magát, és által gördült a' vízben. A szalmaszál is el kezdett uszni, de mikor a' víz közepére ért, a' tűz el kezdett sírni, és kérte a' szalmaszálát, jöjön vissza, 's vegye fel őt a' hátára, vigye át, mert különben a' vízbe fulad. A szalma meg szánta szegényt, vissza menvén a' hátára vette, mikor a' víz közepéig értek a' szalma elégett,² a' tűz ^{el égett} bele fuladt a' vízbe, – ezen hólyag koma olyat nevetett a' tulsó parton, hogy mindjárt kipukkant.²

1 A mese szövegének lejegyzője a kézírás alapján Arany Juliska volt. A cím alatt ceruzával a lejegyzőtől eltérő személy írásával: *Megjelent(?)*

2 A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi.

A HÓLYAG, SZALMASZÁL ÉS A TÜZES ÜSZÖK.

[285.] Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy szegény ember, annak volt egy kis malacza; ezt a kis malacgot a szegény ember megölte, a hólyagját felkötötte a füstre. A szegény hólyagnak ott ette a füst sokáig a szemét, eleget törte rajta a csürhe járást, hogy kellene azon segíteni, utoljára ráadta a fejét, hogy biz ő elszökik. A mint megy mendegél hetedhét ország ellen, előtalál egy szalmaszálát.

– Hova mégy hólyag koma? szállítja meg a szalmaszál.

– Megyek hetedhét ország ellen, mert a gazdám füstre tett, s nem állhattam tovább.

– No hát menjünk együtt.

Mentek mendegéltek, megtaláltak egy tüzes üszköt.

[286.] – Hova mentek szalmaszál koma? kérdi a tüzes üszök.

– Megyünk hetedhét ország ellen, mert hólyag komát a gazdája füstre tette, s nem állhatta tovább.

– No hát menjünk együtt.

A mint mentek mendegéltek, nem sokára egy nagy vízhez értek; ott elkezdtek tanácskozni, hogy hogy menjenek át? Hólyag koma kapta magát, átgördült rajta, a szalmaszál koma is neki fogott az úzásnak, de a tüzes üszök koma elkezdett sirni, hogy ötet se' hagyják ott, mert ő bele fulad, úgy annyira, hogy szalmaszál koma megszánta, visszament érte, felvette a hátára.

A mint a víz közepéig értek, szalmaszál koma elégett, tüzes üszök koma bele fuladt a vízbe; a hólyag koma olyan jó ízű nevetett a tulsó parton, hogy mindjárt kipukkant.

[24.] A kis gömböcz.¹

[14r] Volt, hol nem volt, még az operenciás tengeren tul, volt, egy szegény ember, annak volt egy felesége, három lyánya, meg egy kis mala^czsa. egyszer megölte a malatczát, husát fel kötözte a^l padlásra, már minden részét meg ették, csak a gömböcze volt még meg, egyszer fel küldi az aszony legöregebbik lyányát a^l padlásra, azt mondja neki: „Eredj fel lyányom, ^mincsen már mit fő^{sz[?]}ni hozd le azt a^l kis gömböczöt.” Fel ment a^l lyány a^l mint le akarja vágni el kiáltja magát a^l gömböcz. „Hámm be kaplak!..” azzal be^{kapta} ^{kapta a^l lyányt} nem győzték ^{varni} már oda lent várni a^l lyányt, azt mondja az aszony a^l középső lyányának: „Ugyan eredj fel már lyányom nézd meg mit csinál nénéd oda fen^d enyi ideig.” Fel ment a lyány a padlásra, de ő is csak úgy járt mint nénje. Már ezt sem győzték várni, azt mondja az aszony harmadik lyányának is: „Ugyan lyányom eredj fel már néz^d meg mit csinálnak nénjeid tán’ az aszalt meggyet eszik.” Fel ment a^l lyány, kereste őket mindenütt a^l padláson, nem találta, közeledett a^l gömböczhöz hogy malyd le vágja, el kiáltotta magát a^l gömböcz „Hámm téged is be kaplak.” ezt is be kapta. Az asszony egy kötelet keresett, azt mondja az urának<.> „ⁿNo apjok, nem volt még az a^l három lyány úgy meg verve mint a^l hogy most én meg verem. Fel ment a^l kötéllel a^l padlásra, ott kereste kiabálta őket, de hogy nem találta oda ment [14v] a^l gömböczhöz, hogy malyd le vágja, azt gondolta hogy lyányai a^l szomszédba mentek. A mint közeledik a^l gömböczhöz elkiáltja a^l gömböcz magát „Hámm téged is be kaplak.” ^{és} be kapta azt is. Oda lent az ember malyd meg halt csudálkozásában, hova lettek már mind a^l négyen. Fel ment a^l padlásra, közeledik a^l gömböczhöz, az csak el kiáltja magát. „Hámm téged is bekaplak.” azt is be kapta. Már az ott embert nem bírta meg a^l madzag, és le^{szakadt} a^l kis gömböcz<.>; gördült, gördült le a^l padlás grádi^sán, ment egyenesen ki az országutra, már este felé volt az idő, a^l sok kaszások jöttek haza a^l mezőről, nagyon nevettek hogy a^l kis gömböcz|ment a^l mint közeledtek felé, el kiáltotta magát a^l kis gömböcz „Hámm tikteket is be kaplak.” azzal be kapta őket. Ment mendegélt tovább az országuton, egyszer csak jött rá szembe egy regement katona, azokra is rá kiáltott: „Hámm tikteket is be kaplak.” és azokat is be kapta.

1 A mese szövegét egyelőre azonosítatlan lejegyző írta le.

A KIS GÖMBÖ CZ.

[287.] Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy szegény ember, annak volt egy felesége, három lánya meg egy kis malacza. Egyszer megölték a kis malaczt, a húsát felkötötték a padlásra. Már kolbásza, hurkája, sonkája, mindene elfogyott a kis malacznak, csak a gömböcz volt még meg. Egyszer arra is ráéhezett a szegény asszony, felküldte a legöregebb lányát a padlásra:

– Eredj lányom, hozd le azt a kis gömböczöt, főzzük meg.

Felment a legöregebbik lány érte, a mint le akarta vágni, elkiáltotta magát a kis gömböcz: „Hamm, bekaplak!” avval bekapta. Már odalent nem győzték várni. Felküldte a szegény asszony a középső lányát:

– Eredj már lányom, nézd meg, mit csinál a nénéd ennyi ideig?

Felment a középső lány, kereste a nénjét, [288.] s hogy nem találta, le akarta vágni a gömböczöt. De a gömböcz megint elkiáltotta magát „Hamm, téged is bekaplak!” avval bekapta ezt is. Már oda lent sehogy se’ tudták elgondolni, hogy mért nem jön az a két lány, felküldte hát a szegény asszony a legkisebb lányát is:

– Ugyan lányom, eredj már fel, nézd meg, mit csinál a két nénéd, aztán hozátok le azt a gömböczöt valahára.

Felment a legkisebb lány is, de ezt is csak elnyelte a gömböcz. Már a két öreg sehogy se’ tudta mire vélni a dolgot.

– No apjuk – mondja a szegény asszony – már látom, magamnak kell felmenem, azok most bizonyosan az aszalt meggyet eszik.

Felment a szegény asszony, kereste a lányait, hogy nem találta, le akarta vágni a gömböczöt, de a gömböcz ezt is bekapta. A szegény ember csak várta, csak várta őket, hogy nem jöttek, gondolta, tán valami baj van, felment ez is. A mint közel ment a kis gömböczhöz, elkiáltotta magát: „Hamm téged is bekaplak!” Avval bekapta ezt is, de a rossz kócz madzag már az öt embert nem bírta meg, leszakadt a kis gömböcz. Elkezdett görögni, görgött-görgött, a padlás grádicsán is legörgött, [289.] ki ment egyenesen az utcára. Épen ott ment el egy csomó kaszás, jött haza a mezőről, a kis gömböcz azokra is rákiáltott: „Hamm, titeket is bekaplak!” avval bekapta ezeket is. Megint görgött odább, előtalált egy regement katonát, azokra is rákiáltott: „Hamm, titeket is bekaplak!” avval bekapta ezeket is.

Egyszer egy nagy kiszáradt, vízhez ért, azon keresztül volt egy hid, a' mint a' hidon gördült volna keresztül, egy hinto jött rá szembe már azt ís készült|be kapni, mikor a' kocsis neki hajtott hogy malyd el tapostatja, a ^{mint} kis gömböcz félre ugrott, le esett a' hídról, ki repedt, és ki omlott belőle a' sok ember, mindegyik Dolgára ment<.>, ha a' kis gömböcz ki nem repedt volna, az én mesém is tovább tartott volna.²

2 A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi.

Megint csak görgött odább, egyszer egy hidra ért, a mi alól a víz egészen ki volt száradva, épen akkor ment arra egy hintó, a kis gömböcz félre akart előle ugrani, hogy el ne tapossa, de leesett a hídról, kirepedt az oldala, kiomlott belőle a sok ember, ki-ki a maga dolgára ment, a kis gömböcz meg ott maradt kirepedve.

Ha a kis gömböcz ki nem repedt volna, az én mesém is tovább tartott volna.

[25.] [Cím nélkül]¹

[130v] Vólt valahol a világon egy k^{is} tyuk, csak ott kapargált, csak ott kapargált, a' szemét dombon, egyszer a' szomszéd^énak a' kis fia, által haitott egy kis darabb követ, egyenesen a kis tyuknak a' fejére esett, meg íjdedt a' kis tyuk szaladt, ^{szaladt,} és míndég ezt kiábálta, „Fusunk, Fusunk, föld indulás, ég szakadás!” a' mint szaladt elő talált egy k^{is} kokast. azt kérdi az tőle: „Hova szaladsz, te tyúk koma?” „Jaj Fusunk, fusunk, föld indulás ég szakadás!” „Hon^{an} tudod<,>?” „Fejemen történt.” „Nohát fusunk együtt, én is futok.” futottak, futottak. elő találtak egy ^{nyúlat,} azt kérdi a ^{nyúl,} tőlök: „Hova szaladtok ti kokas koma?” „Jaj fusunk, fusunk, föld indulás, ég szakadás!” „Honéⁿ tudod?” „Tyuk komától.” „Hát tyuk koma?” „Felyén történt.” „N^a hát fusunk együtt, én is futok.” megínt futottak, futottak, elő találtak egy ^{varro tőt[?]} ^{őzet.} Kérdezi a' őz tőlök: „Hova szaladtok ti ^{tojás} koma?” „Jaj fusunk, fusunk, föld indulás égszakadás!” „Honéⁿ tudod?” „Kokas komától.” „Hát kokas koma?” „Tyuk komától.” „Hát tyuk koma?” „Felyén történt.” „No hát fusunk együtt, én is futok.” futottak, futottak, megínt megtaláltak egy rókát. azt kérdi a róka: „Hova szaladtok ti ^{őz} koma?” „Jaj fusunk, fusunk, földindulás, ég szakadás!” „Honét tudod?” „^{Tojás} ^{nyúl} komától.” „Hát ^{nyúl} koma?” „^{Tyuk} ^{kokas} komától.” „Hát kokas koma?” „Tyuk komától.” „Hát tyuk koma?” „Felyén történt.” „Nohát fusunk együtt<,> én is futok. futottak, futotak, megtaláltak egy ^{farkast} ^{macskát}. azt kérdi a ^{farkas} ^{macska}, Hova szaladtok ti r^óka|koma?” „Jaj fusunk, fusunk, föld indulás, égszakadás!” „Honét tudod?” „^{őz} komától.” „Hát ^{őz} koma?” „^{Tojás} ^{nyúl} komától,”

1 A meseszöveg lejegyzője a kézírás alapján Arany Juliska volt. A cím helye kihagyva, tintával előre aláhúzva.

FARKAS-BARKAS.

[290.] Volt a világon egy kis tyúk, csak ott kapargált csak ott kapargált a szeméten, egyszer a szomszéd fia áthajított egy kis követ, egyenesen a kis tyúk fejére esett. Megijedt a kis tyúk, szaladt, szaladt, mindig ezt kiabálta: „Fussunk fussunk, égszakadás földindulás!” A mint szaladt, előtalált egy kis kakast. Azt kérdezi a kis kakas:

- Hová szaladsz kis tyúk koma?
- Jaj fussunk fussunk, égszakadás földindulás!
- Honnan tudod?
- Fejemen történt.
- Nohát fussunk, én is futok.

Futottak futottak, előtaláltak egy nyulat; kérdezi a nyul:

- Hová szaladtok kakas koma?
- Jaj fussunk fussunk, égszakadás földindulás!
- Honnan tudod?

[291.] – Tyúk komától.

- Hát tyúk koma?
- Fején történt.
- Nohát fussunk, én is futok.

Megint futottak, előtaláltak egy őzet; kérdezi az őz:

- Hová szaladtok nyul koma?
- Jaj fussunk fussunk, égszakadás földindulás!
- Honnan tudod?

- Kakas komától.
- Hát kakas koma?
- Tyúk komától.

- Hát tyúk koma?
- Fején történt.
- Nohát fussunk, én is futok.

Megint futottak, előtaláltak egy rókát; kérdezi a róka:

- Hová szaladtok őz koma?
- Jaj fussunk fussunk, égszakadás földindulás!
- Honnan tudod?
- Nyul komától.

„Hát ^{nyúl} _{tojás} koma? „Kakas komától.” „Hát kokas koma?” „Tyuk komától.” „Hát tyuk koma?” „Felyén történt.” „No hát fusunk, együtt. én is futok.” megínt _{futotak} együtt, meg találtak egy lovat. [I3Iɾ] azt kérdi a' ló tőlök: „Hova szaladtok ti macska koma?” „Jaj föld indulás, fusunk fusunk, föld indulás ég szakadás!” „Honét tudod?” „Rák komától.” „Hát rák koma?” „Őz komától?” Hát őz koma?” „Tojás komától.” „Hát tojás koma?” „kokas[komától.” „Hát kokas koma?” „Tyuk komától.” Hát tyúk koma?” Felyén történt.” „No hát fusunk együtt, én is futok.” Futotak, futottak, elő találtak egy nagy ökröt. azt kérdi az ökör: „Hova szaladtok ti ló koma?” „Jaj fusunk, fusunk, föld indulás, ég szakadás” „Honét tudod?” „Macska komától.” „Hát macska koma?” „Rák komától.” „Hát rák koma?” „Tojás komától.” „Hát tojás koma?” „Kakas komától.” „Hát kakas koma?” „Tyuk komától.” „Hát tyuk koma.” „Felyén történt.” „No hát fusunk együtt, én is futok.”²

Futotak, futotak, míndég csak azt kiabálták: „Fusunk, Fusunk, föld indulás, égszakadás!” egyszer csak rájuk estelededt. ^{épen akkor egy házhoz értek. Mentek abba a kis házba. Kakaska} ^{kérdi[?] de nem tudta [...] kapták magukat elhelyezkedtek, vissza[?] a tojás [...] meg a tűzhelyre feküdt[?] [...] volt egy [...] a rák meg abba} ^{bút[?] bele. Az ajtó [...] volt egy [...] tűrülködő[?]kendő fel akasztva, a tű[?] abba szurta magát [...] Az ökör az ajtó mögé feküdt [...] a} ^{rák pedig a [...] ajtó megé. A tyuk mega kakas pedig fel ültek a' kemence tetejére,} ³ ^{de azért ők csak futottak, a' mint} ^{futottak, elő találtak egy vermet, hanem ők azt nem láták,} ^{a mint} ^{ís belé estek. Mít} ^{csináljanak, mit csináljanak, csak ott} ^{'anakodtak rajta: hogy menjenek ki. már} ^{nagyon ís ehetnének volt. 3 napig is ott voltak már. Egyszer azt mondja a f^arkas:} „no Barátaim, komáim, már most mit csináljunk, nagyon ís ehetnének, [I3Iɾ] hogy ha így tart, mindnyájan meg döglünk éhen. hanem gondoltam én egy okosat: szám-láljuk el mindegyikönk nevét, a mékönké leg csunyábban hangzik. azt egyűk meg. ugy ís lett, az álatok ís mind bele egyeztek. akkor a' farkas el kezdte: „Farkas, barkas, jaj be szép! Róka, bóka, az ís szép, őzöm, bőzöm, az ís szép. nyulom búlom az ís szép. kokas bokas az ís szép, tyukom bukom jaj be rutt!” akkor szélyel szagadták a' kis tyukot, és meg eték. hanem az még a fél fogokra se vólt elég. megínt el kezdte a farkas: „Farkas barkas jaj be szép! róka, bóka, az ís szép, őzöm, bőzöm az ís szép, nyulom, bulom, az ís szép, kokas, bokas, j^aj be rutt!” meg eték a' kis kokast ís. aval aztán akkor nap meg érték, hanem már másnap meg éheztek. megínt el kezdte a' farkas: „Farkas, barkas jaj be szép! róka, bóka, az ís szép. őzöm bőzöm az ís szép, nyulom bulom jaj be rut. akkor meg a nyulat ették meg, az megínt elég vólt hármó-lyoknak egy napra. másnap már megínt meg éheztek, azt mondja a' farkas megínt:

2 E sorokban az összes szó tollal többször ís át van húzva; emiatt a szövegrész nehezen olvasható.

3 Tollal áthúzott, nehezen olvasható sorok.

- Hát nyul koma?
- Kakas komától.
- Hát kakas koma?
- [292.] – Tyúk komától.
- Hát tyúk koma?
- Fején történt.
- Nohát fussunk, én is futok.
- Futottak futottak, előtaláltak egy farkast; kérdezi a farkas:
- Hová futtok róka koma?
- Jaj fussunk fussunk, égszakadás földindulás!
- Honnan tudod?
- Őz komától.
- Hát őz koma?
- Nyul komától.
- Hát nyul koma?
- Kakas komától.
- Hát kakas koma?
- Tyúk komától.
- Hát tyúk koma?
- Fején történt.
- Nohát fussunk, én is futok.

Futottak futottak, mindég csak ezt kiabálták: „Jaj fussunk fussunk, égszakadás földindulás!”; már rájuk is esteledett, de azért ők csak futottak, egyszer egy verembe estek. Mit csináljanak, mit csináljanak; hogy menjenek ki?

[293.] Már nagyon éhesek voltak, egyszer azt mondja a farkas:

– No barátim komáim, már most mit csináljunk? nagyon is ehetnénk, ha ez soká így tart, mindnyájan eldőglünk. Hanem gondoltam én egyet, számláljuk el mindnyájunk nevét, a kié legcsunyább lesz, azt együk meg. Ráálltak mindnyájan: elkezdte a farkas:

– Farkas-barkas jaj beh szép, róka-bóka az is szép, özöm-bözöm az is szép, nyulom-búloom az is szép, kakas-bakas az is szép, tyúkom-búkom jaj beh rút!

Szétszaggatták a kis tyúkot, meg is ették hamarjában, de biz az még a fél fogukra se' volt elég; megint elkezdte a farkas:

– Farkas-barkas jaj beh szép! róka-bóka az is szép, özöm-bözöm az is szép, nyulom-búloom az is szép, kakas-bakas jaj beh rút!

Szétszaggatták a kakast is, meg is érték vele akkor nap, hanem bizony másnap megéheztek, megint elkezdte a farkas:

„Farkas, barkas jaj be szép! róka, bóka az is szép, ^{ny} özöm, bőzöm jaj be rutt.” a’ szegény kís őzikét is meg ették, de aval már két nap is meg érték keten. már megint nagyon meg éheztek. azt mondja a’ farkas a’ rókának: „No róka pajtás már most nincs mit tenni egyebet, mínthogy vagy én eszlek meg téged, vagy te engem. hanem hogy ígaságosak legyűnk, leg jobb lesz ugy tenni, hogy birkódzunk meg, és a’ meikőnk meg győzi egymást, az egye meg a’ másikat.” Ugy is lett. meg bírkozott a’ két álat, de mint hogy a’ farkas erősebb vólt, ő győzte meg a rókát, aval aztán egynéhány nap meg érte, hanem már mikor megint nem volt mit eni, próbált ő ki ugrani a veremből, de nem tudott. akkor aztán el kezdett ordítani. Vadásztak azon a’ vidéken épen, egy vadász a nagy ordítást meg hallota. oda ment, be lőt a’ verembe, akor lajtoját eresztetek be, ki veték a’ farkast. aztán a’ bőrét ki készítette bundának, s még most is viseli, ha el nem nyűte.⁴

4 A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi.

– Farkas-barkas jaj beh szép! róka-bóka az is szép, özöm-bőzöm az is szép, nyulom-búloom, jaj beh rút!

Megették a kis nyulat is, az is elég volt egy [294.] napra, de másnapra megéheztek, megint elkezdte a farkas:

– Farkas-barkas jaj beh szép! róka-bóka az is szép, özöm-bőzöm jaj beh rút!

Széttépték az őzet is, az már elég volt vagy két napra, de biz utoljára az is elfogyott. Megint nagyon megéheztek, egyszer azt mondja a farkas a rókának:

– No róka pajtás, már most nincs mit enni, hanem vagy én eszlek meg, vagy te engem, azért hát birkozzunk meg, nézzük, melyik lesz a győztes, a ravaszság-e vagy az erősség?

Megbirkoztak; a farkas lett a győztes, megölte a rókát; már evvel megérte egy hétig is, hanem akkor ez is elfogyott, megint megéhezett a farkas. Mit csináljon nagy kinjában? elkezdett ordítani, a mint a torkán kifért; épen vadászok jártak arra, észrevették, agyonlőtték, a bőréből bundát csináltak, még most is viselik, ha el nem nyútták.

[26.] *Pityke* Kakaska¹

[132r] Hol volt hol nem volt, meg az óperenciás tengeren is tul vólt, volt egy kis ^{tyuk} kokaska meg egy kis jérczike. a' mint ott kapargáltak a szemét dombon, meg talált a jérczike egy szem kökényt, a' mint azt nyelte vólna le, meg akadt a' torkán, azt mondja a' kokaskanak a mint ott fuldoklott: „Eredj hamar kokaska, hozál nekem a' kutól vizet mert mindjárt meg fulok a' kökénytől.” El ment a kakaska. azt mondja a' kutnak: „Kút, adjál nekem vizet. vizet viszem pityikének, mert mindjárt meg fulad a' kökénytől.” azt mondja neki a kut: „Bizony nem adok én, míg nekem a' fától zöld galyat nem hozol,” El ment a' fához azt mondja neki: „Fa, adjál nekem ^{vízet,} zöld galyat, zöld galyat adom kutnak, kut ad nekem vizet, vizet viszem pityikének, mert mindjárt meg fulad a' kökénytől.” azt mondja neki a fa: „Bizony nem adok én addig, míg nekem a' szép lánytól koszorut nem hozol,” El ment a' szép lányhoz; az mondja neki: „Szép lány, adjál nekem koszorut, koszorut adom fának, fa ad nekem zöld galyat, zöld galyat adom kutnak, kut ad nekem vizet, vizet viszem pityikének<.>, mert mindjárt meg fulad a' kökénytől.” „Bizony nem adok én addig, míg nekem a' susztertől czipőt nem hozol, el ment a' suszterhez. azt mondja neki: „Suszter, adjál nekem czipőt, czipőt adom szép lánynak, szép lány ad nekem koszorut, koszorut adom ^{szép lánynak,} fának, fa ad nekem zöld galyat, zöld galyat adom kutnak, kut ad nekem vizet, vizet viszem pityikének, mert mindjárt meg fulad a' ^{pitykétől} kökénytől.” „Bizony nem adok én adig míg nekem a' ^{macskától} csirizt nem hozol el ment a macskához mondja neki: macska adjál nekem csirizt, csirizt adom ^{suszternak} mólnártól mólnártól csirizt nem hozol,” El ment a' kokaska a' mólnárhoz, azt mondja neki: „Mólnár, adjál [132v] nekem csirizt, csirizt adom suszternak, suszter ad nekem czipőt, czipőt adom szép lánynak, szép lány ad nekem ^{czipőt} koszorut, koszorut adom fának. fa ad nekem zöld galyat, zöld galyat adom kutnak, kut ad nekem vizet, vizet viszem pityikének, mert mindjárt meg fulad a' kökénytől.” „Nem adok adig míg nekem a disznótól hályat nem hozol.”

¹ A meseszöveg lejegyzője a kézírás alapján Arany Juliska volt. A cím helye tintával előre aláhúzva, erre került ceruzával a *Kakaska*, majd ez elé a *Pityke* szó, melyek a mese szövegétől eltérő írásképet mutatnak; Arany László fiatal felnőttkori írására emlékeztetnek.

A KAKASKA ÉS A JÉRCZIKE.

[295.] Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy kis kakaska meg egy jérczike; a mint ott kapargáltak a szemétdombon, megtalált a jérczike egy szem kökényt, el akarta nyelni, megakadt a torkán, elkezdett fúladozni, kérte a kakaskát:

– Eredj kakaskám, hozz a kúttól vizet, mert mindjárt megfúlok a kökénytől.

Elment a kakaska a kúthoz:

– Kút! adjál nekem vizet, vizet viszem pityikének, mert mindjárt megfúlad a kökénytől.

– Nem adok biz én, míg nekem a fától zöld galyat nem hozol.

Elment a kakaska a fához:

– Fa adjál nekem zöld galyat, zöld galyat adom kútnak, kút ad nekem vizet, vizet viszem pityikének, mert mindjárt megfúlad a kökénytől.

[296.] – Bizony nem adok én – felel neki a fa – míg nekem a szép lánytól koszorút nem hozol.

Elment a kakaska a szép lányhoz:

– Szép lány! adjál nekem koszorút, koszorút adom fának, fa ad nekem zöld ágat, zöld ágat viszem kútnak, kút ad nekem vizet, vizet viszem pityikének, pityike mindjárt megfúlad a kökénytől.

– Bizony nem adok én, míg nekem a vargától czipőt nem hozol.

Elment a kakaska a vargához:

– Varga! adjál nekem czipőt! czipőt viszem szép lánynak, szép lány ad érte koszorút, koszorút adom fának, fa ad érte ágat, ágat viszem kútnak, kút ad érte vizet, vizet viszem viszem pityikének, mert mindjárt megfúlad a kökénytől.

– Bizony nem adok én, míg nekem a molnártól csirizt nem hozol.

Elment a kakaska a molnárhoz:

– Molnár! adjál nekem csirizt, csirizt adom vargának, varga ad nekem czipőt, czipőt adom szép lánynak, szép lány ad nekem koszorút, koszorút adom fának, fa ad nekem ágat, ágat viszem kútnak, kút ad nekem vizet, vizet viszem pityikének, mert mindjárt megfúlad a kökénytől.

[297.] – Nem adok addig, míg nekem a disznótól hájat nem hozol.

el ment a disznóhoz, azt mondja neki: „Disznó, adjál nekem hályat, hályat adom mólnárnak, mólnár ad nekem csirizt, adom suszternek, suszter ad nekem czípőt, czípőt adom szép lyánynak, szép lyány ad nekem koszorut, koszorut adom fának, fa ad nekem zöld galyat, zöld galyat adom kutnak, kut ad nekem vizet, vizet viszem pityikének, mert mindjárt meg fulad a kökénytől.” „Nem adok biz’ én addig, míg nekem a’ sör háztól manát nem hozol,” el ment a kokaska a sör házhoz, azt mondja a’ sör főzőnek: „Sör főző adjál nekem manát, manát adom disznónak, disznó ad nekem hájat, hájat adom mólnárnak, mólnár ad nekem csirizt, csirizt adom suszternek, suszter ad nekem czípőt, czípőt adom szép lyánynak, szép lyány ad nekem koszorut, koszorut adom fának, fa ad nekem zöld galyat, zöld galyat viszem kutnak, kut ad nekem vizet, vizet viszem pityikének, mert mindjárt meg fulad a’ kökénytől!” A Ser főző adott neki manát, ^{manát} vitte a disznónak, a disznó adott érte hályat, ^{hályat} vitte a’ mólnárnak, a mólnár adott érte csirizt, a’ csirizt vitte suszternek, a suszter adott érte czípőt, a’ czípőt vitte a szép lyánynak, a szép lyány adott érte koszorut, a koszorut vitte a fának, a fa adott neki zöld galyat, a zöld galyat vitte a kutnak, a’ kut adott érte vizet, a’ vizet vitte a pityikének, de azt akkor már meg fuladva találta, ha a’ kís jérczike meg nem dögölt volna, az én mesém is tovább tartott volna.²

2 A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi.

Elment a kakaska a disznóhoz:

– Disznó adjál nekem hájat, hájat viszem molnárnak, molnár adj nekem csirizt, csirizt viszem vargának, varga adj nekem czipőt, czipőt viszem szép lyánynak, szép lyány adj nekem koszorút, koszorút viszem fának, fa adj érte ágat, ágat viszem kútnak, kút adj nekem vizet, vizet viszem pityikének, pityike mindjárt megfúlad a kökénytől.

– Nem adok biz én, míg a szolgáltótól moslékot nem hozol.

Elment a kakaska a szolgálóhoz:

– Szolgáló adjál nekem moslékot, moslékot viszem disznónak, disznó adj érte hájat, hájat viszem molnárnak, molnár adj érte csirizt, csirizt viszem vargának, varga adj érte czipőt, czipőt viszem szép lyánynak, szép lyány adj érte koszorút, koszorút viszem fának, fa adj érte ágat, ágat viszem kútnak, kút adj érte vizet, vizet viszem pityikének, pityike mindjárt megfúlad a kökénytől.

A szolgáló adott neki moslékot, moslékot vitte disznónak, disznó adott neki hájat, hájat vitte molnárnak, molnár adott neki csirizt, csi[298]rizt vitte vargának, varga adott neki czipőt, czipőt vitte szép lyánynak, szép lyány adott neki koszorút, koszorút vitte fának, fa adott neki ágat, ágat vitte kútnak, kút adott neki vizet, vizet vitte pityikének, de a pityike már akkorra megfúladt a kökénytől.

Ha a pityike meg nem fúladt volna, az én mesém is tovább tartott volna.

[27.] [Cím nélkül]¹

[135v] Vólt|a világon egy király, anak a' királynak volt két szép lyánya, az egyiket hítták Linának, a' másikat Luizának. Egyszer el ment a' király a háboruba, hagyott két koszorut a' két lányának, és azt mondta, hogy a' kinek a' koszoruja el hervad, aztat el űzi a házától, mert a' nem élt az alatt az idő allatt ártatlan életett, ^{h[?]}a kinek pedig meg marad épen, az lesz a kedves lyánya<,>. El ment a' király, a' ^lLina koszoruja azon módon volt, de a' Luizáé, kezdett már hervadni, mert nagyon rossz életet élt, minding ott volt a' sok gavalér, husz szeretője is volt egyszerre. a' jó ártatlan Lina csak mondta, hogy mínek tesz ugy, malyd el hervad a koszoruja. akkor jött észre csak Luiza, nézte a' koszoruját, de már a kor egészen el volt hervadva. ^[.]nagyon meg ilyedt rajta, de még sem szólt semit sem róla a' testvérjének, a' [...] másik csak egy [...] lány[?] volt [...]

² hanem meg tanította a' szoba lányt, hogy cseré^{lye} meg a' koszorukat, ha meg cseréli, akkor azt ígérte; hogy ád neki sok aranyat, ezüstöt, a' lány mikor aludt a' Lina csendesen be ment a' szobájába, meg cserélte a' koszorukat, akkor adott neki ^{a' lány} Luiza sok aranyat ezüstöt. Másnap be ment a Lina szobájába Luiza, nagy sírva ríva találta, ott űlt egy nagy karszékbe, kérdezte tőle ^{Luiza} hogy mi lelte, a' nem szólt egy szót sem, csak rá mutatott a' koszorura, egészen el volt az hervadva, Luiza is el kezdett ríni, ugy tett mintha nagyon sajnálná Linát, mondta hogy az övé még azon módon van, a' hogy az apja oda adta. Lina is mondta, hogy az övé is még az este a' leg szebb volt, de ő nem tudja hogy, hogy van, de ma reggel mikor fel kelt [136r] már így el hervadva találta. Akor ki ment Luiza, megint rá bizta ara a ^{szolgálóra} szoba lányra hogy fogjon neki valahol egy piczi kis kígyót, fogott a' lány, akkor ^{mondta [...]} ^{mondta neki} Luiza, hogy adja be viz be Linának a' kígyót, maly ád neki sok aranyat, ezüstöt. épen nem sokára, vagy fél óra múlva, kért Lina egy pohár vizet, a' szoba lány bele tette a' kígyót,

1 A meseszöveg lejegyzője a kézírás alapján Arany Juliska volt. A cím helye tintával előre aláhúzva.
2 Két sor tollal a lejegyzéssel egyidejűleg, többszöri áthúzással olvashatatlaná téve.

A KÉT KOSZORÚ.

[299.] Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy király, annak volt két gyönyörű szép lánya. Egyszer ennek a királynak el kellett menni háborúba, sajnálta a két fiatal lányt gyámol nélkül hagyni, hogy elkapja őket a világ, de hiába! menni kellett; hagyott hát mindegyik lányánál egy-egy koszorút, szép nyíló virágból fontat:

– No lányaim ezt a két koszorút azért adom, hogy megtudjam, hogy viseltétek magatokat, míg én oda voltam, a ki megmarad ártatlannak, annak a koszorúja is megmarad virulónak, hanem a ki rossz, gonosz életet folytat, azé elhervad, ha éjjel-nappal mindig harmattal öntözi is. Azért a kinek elhervad a koszorúja, azt irgalom nélkül elkergetem a háztól.

Elment a király; de alig hogy betette maga után a kilincset, a nagyobbik lány összehitta az olyan maga-fajta jóféle lányokat, ur[300.]fiakat, ott mindig ihogtak-vihogtak, olyan volt a ház, mint egy korcsma, éjjel-nappal mindig jártak ki s be rajta; a szegény ártatlan kisebbik lány mondta neki, hogy ne csinálja azt, majd elhervad a koszorúja, akkor jött észre a nagyobbik is, de már akkor későn, elvesztette már szűzies ártatlanságát, csinálhatott már akkor akarmit, el volt hervadva a koszorú. Megijedt nagyon, hogy elkergeti az apja, de a hűgának nem szólt semmit, a koszorút se mutatta meg, hanem éjtszaka mikor aludtak, csendesen fölkel, megcserélte a két koszorút, a magáét tette a hűgáé helyébe. A szegény kisebb lány mikor felébredt, meglátta a koszorút, hogy el van hervadva, elkezdett sírni, de olyan keservesen, hogy az ellenségnek is megesett volna rajta a szíve. A nagyobb lány szólni se tudott, úgy erőt vett rajta a szíve. A nagyobb lány csak a nagy zokogásra ébredt fel, oda ment hozzá, kérdezte, hogy mi a baja, a szegény lány szólni se tudott, úgy erőt vett rajta a zokogás, csak rámutatott a koszorúra, a nagyobbik is tettette magát, mint ha nagyon sajnálná, elkezdett sírni, mutogatta a maga koszorúját, hogy még az egészen ép, azon módon van, a hogy az apja od'adta. A szegény kisebb lány nem szólt, nem is panaszkodott, csak sirt keserves zokogással.

[301.] De a gonosz néne még avval nem elégedett meg, hogy a koszorút elcserélte, egészen tönkre akarta tenni a hűga jó hírnevét, hogy órá még csak ne is gyanakodhassanak. Itt hát mit cselekedett? istenfélő ember még nem is gondolna olyanra; kiment a kertbe, fogott egy piczi-kis kigyót, azt egy pohár vízbe tette,

's meg itta Lina mert nem látta meg bene, hogy olyan nagyon szomorú volt, nem is nézte meg a' vizet, meg nem is gondolta hogy lenne benne valami, az napságtól fogva Lina mindég beteges volt, a' kígyó mindég jobban, jobban nőtt benne, a' Luiza rá fogta hogy viselős, mert nagyon nőtt a hasa, Haza jött a' király is, anak is mindjárt – alig szálott le a' kocsiról – Luiza be vádolta ^{Linát} hogy viselős, a' király ki sem halgatta Linát, hanem csak meg nézte a' koszorukat, látta hogy a Luizáé, azon módon szép, a' Lináé pedig el van hervadva. meg látta hogy ^a Linának a' hasa is milyen nagy. mindjárt mondta neki, hogy tisztuljon a' szeme elől. ^{mota Li} kérte Lina az apját, hogy csináltasson neki egy kék sejem ruhát, meg egy rózsaszín, sejmet, meg egy fa ruhát, azután nem bánja ha el megy is. csináltatott neki az apja, gondolta hogy utolsó kívánságát telyesíti. ^{El ment aztán} rá vette Lina leg alól a kék sejem ruhát, azután a' rózsaszín sejmet, legfelyűl pedig a' fa ruhát, azután el bucsuzott az apjától, meg Luizától, és el ment.

Ment aztán, mendegélt, be ért egy nagy városba abba a' városba lakott egy ^k ifjú király, el ment ahoz Lina, kérte a' királyt hogy fogadja meg őtet pulyka pásztornak, a' király először még meg sem akarta fogadni, hogy ez a' fa ruhás lány, meg sem tudja őrizni a' pulykát, hanem aztán még is csak meg fogadta. ott éldegélt aztán Lina, mindég csak a' fa ruhájába vo^{lt}. egész nap [136v] kint volt a' mezőn. egyszer a mint ki hajtotta a' pulykát ^{hát} csak akkor oda hajtotta a' királyi palotta elébe, mert ott nagyon szép fű volt, aztán meg épen ott folyt el egy folyó víz, a víz partján legeltek a' pulykák, ő is oda ment, és le űlt a ^{víz} partra. amint ott űlt, egyszer csak el aludt, ^{de} a kígyó ^{még} már olyan vastag volt bene, mint egy ember' karja. a' mint ott aludt egyszer csak egy kígyó ki dugta a' felyét a' vízből, el kezdett anak a' kígyónak beszélni, a' ki Linába volt. azt mondja: „Gyere ki pajtás aból a' bűdös gyomorból, jobb élet van itt a' vízbe, ott csak magad vagy, de itt sokan leszünk ugyan hogy nem restelsz ott lenni?” addig addig beszélt ^{a' kígyó, hogy} hogy egyszer csak ki mászott a' száján Linának a' kígyó, és bele ment a vízbe, A király épen a' szobája ablakából nézett ki, látta mindet ezt, mindjárt fel hívatta Linát, Lina a mint fel ment nem ment be addig a' király szobájába, hanem elsőbb le vetette a fa ruhát, úgy ment a' rózsaszín sejembe, a' mint meg látta a király malyd meg halt csudájába, hogy, hogy lehet a' világon olyan szép teremtés, mert miótta ki mászott belőle a' kígyó, ezerszerte szebb volt mint az előtt, még elébb ^{azt hit} a' király azt gondolta, hogy valami idegen kisasszony, hanem aztán mondta meg Lina ^{hogy} ő az a' pulyka pásztor. akkor el beszélt a' királynak mindent, nagyon meg szerette őtet is a' király, ő is a' királyt,

megitatta a testvérjével; az szegény megitta, mert bűvában azt se' tudta hanyadán van, nem hogy arra vigyázott volna, van-e valami a vízben, a mit iszik, vagy nincs?

Ez napságtól fogva napról-napra nőtt a lány hasa, mert a kígyó nőtt benne, a nénje pedig ráfogta, hogy viselős. Mikor már olyan nagy volt a hasa, hogy a ki nem tudta, csakugyan nem gondolhatott mást, mint hogy viselős, haza jött a király a háborúból. Még le se' szállt a kocsiról, már a nagyobbik lány szaladt elibe, mutogatta a koszorúját, hogy milyen szép, a hűgát pedig bevádolta, hogy a koszorúja is elhervadt, meg viselős is. Maga elébe hívatta a király a kisebb lányát, látta, hogy nagy a hasa, mindjárt elkergette, hogy pusztuljon a szeme elől, mert ő olyan lányt, a kinek még férjhez menetele előtt konytot kell kötni, látni se' akar. Hiába volt [302.] minden kérés-könyörgés, a király rá se' hallgatott.

Felkészült hát az útra, hanem mielőtt elindult volna, kérte az apját, hogy csináltasson neki utoljára egy selyemruhát, és egy faruhát. Ezt megtette a király, hiszen a halálra szentenciázott rabnak is megteszik az utolsó kívánságát, hát a maga tulajdon lányának hogy ne tette volna? Magára vette a szegény lány alól a selyemruhát, felibe a faruhát, úgy indult el.

Ment mendegélt, hetedhét ország ellen, egyszer egy nagy városba ért, a hol egy fiatal király lakott. Ott egyenesen ment a királyhoz, kérte, hogy fogadja meg ötet pulykapásztornak, a király eleinte meg se' akarta fogadni, hogy olyan faruhás lány meg se' tudja őrizni a pulykát, de ez addig könyörgött, míg utoljára mégis megfogadta. Ott éldegélt aztán sokáig, mindig a faruhában járt; reggelenkint kihajtotta a pulykákat a mezőre, este meg haza. Egyszer egy reggel csak oda hajtott a királyi palota elébe, ott folyt egy folyó, annak a partján igen szép fű volt, ott leült egy fűzfa alá, a pulykák meg legelgettek. A mint ott üldögélt a jó hüvösön, szép csendesen elaludt, alig aludt el, kidugta egy-néhány kígyó a vízből a fejét, [303.] elkezdtek beszélni annak a kigyónak, a melyik a lány hasába volt:

– Gyere ki pajtás abból a bűdös gyomorból, ugyan hogy nem resteltesz magad lenni, gyere ki, jobb itt a vízben, itt sokan vagyunk cimboráid.

Addig-addig csalogatták, míg utoljára csakugyan kimászott a lány száján, bele ment a vízbe.

Ezt pedig a király mind látta az ablakból, mindjárt küldte az inasát, hogy hívja fel a pulykapásztor-lányt. Felhívta az inas, hanem a lány levetette először a faruhát, hogy csak a selyem maradt rajta, úgy ment be. Hej, dehogy ismerte a király, hogy ez a pulykapásztor, még mikor mondta se' akarta neki elhinni, mert mióta a kígyó kiment belőle, százszor szebb lett, mint az előtt is volt; akkor a lány elbeszélte egész élete folyását, a király megölelte-megcsókolta:

nagy lakadalmat csaptak, lakodalom után el mentek a' Lina apjához, anak is el beszéltek mindent, hogy Luiza milyen roszelelkű. a' király nagyon meg haragudot Luizára ^{és ehen szomjan halt meg ott hogy} mindjárt kő közé rakatta ^{és éhen, szomjan halt ott meg} az országát is által adja Lináéknak. és bóldogul éltek míg meg nem haltak.³

3 A szöveg végét nyolc, tollal rajzolt csillag jelzi egy teljes soron át.

– No szívemnek szép szerelme, te az enyém, én a tied, ásó-kapa válaszszon el egymástól.

Másnap megesküdtek, nagy lakodalmat csaptak, hét nap hét éjjel mindig ettek-ittak.

Lakodalom után elmentek a lány apjához [304.] elbeszéltek neki mindent, hogy milyen gonosz a nagyobbik lyánya, a király mindjárt kő közé rakatta, ott veszett el étlen-szomjan; a fiatal párnak pedig által adta a maga országát is, evvel megint nagy lakodalmat csaptak, boldogul éltek, míg meg nem haltak.

[28.] [Cím nélkül]¹

[17v]² Hol volt, hol nem volt még az operenciás|tengeren is tul volt, volt egy kis ma^dár. ^{Nagyon} ^{Egyszer} nagyon de|nagyon meg unta volt magát, 's rá szállt egy kis kóróra. Azt mondja a' kis kórónak: „Kis kóró ringassál engemet” „Bizony nem ringatom én senki kis madarát.” Nagyon meg haragudodt erre a' kis madár elrepült onnan. A mint ment-mendegélt, talált egy kecskét<->; „Kecske, rágd el a' korót.” Kecske nem ment koró rágni, a' koró még se^m ' ringatta a' kis ma^darat. Megint ment-mendégélt a' kis madár, talált egy farkast. „Farkas, edd meg a' kecskét.” Farkas nem ment kecske enni, kecske nem ment kóró rágni, a' kóró még se^m ' ringatta a' kis ma^darat. Megint ment-mendégélt a' kis madár talált egy falut. „Falu, kergesd el a' farkast.” Falu nem ment ^Farkas kergetni, farkas nem ment kecske enni, kecske nem ment koró rágni, a' kóró még se' ringadta a' kis madarat. Megint ment-mendégélt a' kis madár, talált egy tüzet. „Tüz, égesd el a' falut.” Tüz nem ment falu égetni, falu nem ment farkas kergetni, farkas nem ment kecske enni, kecske nem ment kóró rágni, a' kóró még se' ringatta a' kis madarat. [115v]³ Megint<-> ment-mendégélt a' kis madár talált egy vizet. „Viz, oltsd el a' tüzet!” Viz nem ment tüz oltani, tüz nem ment falu égetni, falu nem ment farkas kergetni, farkas nem ment kecske enni, kecske nem ment kóró rágni, a' kóró még se' ringatta a' kis madarat. Megint ment-mendégélt a' kis madár, talált egy bikát. „Bika, idd föl a vizet.” Bika nem ment viz inni, viz nem ment tüz oltani, tüz nem ment falu égetni, falu nem ment farkas kergetni, farkas nem ment kecske enni, kecske nem ment kóró rágni, a' kóró még se' ringatta a' kis madarat. Megint ment-mendégélt a' kis madár, talált|egy furkót.

1 A meseszöveg lejegyzője a kézírás alapján Arany Juliska volt. A mese szövege felett fekete tintával, aláhúzva: 1.

2 A mese három lapja az Akadémiai Kézirattárban jelenleg három különböző kötetbe van bekötve (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 17v, 409/II. 115v, illetve Ms 10.020/VIII. 169r.). Ezért nem egymást követik az oldalszámok.

3 A mese szövege felett fekete tintával, aláhúzva: 2.

A KÓRÓ ÉS A KIS MADÁR.

[305.] Egyszer volt, hol nem volt, volt a világon egy kis madár. Ez a kis madár egyszer nagyon megunta magát, rászállt egy kóróra.

– Kis kóró ringass engemet!

– Nem ringatom biz én senki kis madarát!

A kis madár megharagudott, elrepült onnan. A mint ment mendegélt, talált egy kecskét:

– Kecske! rágd el a kórót!

Kecske nem ment kóró rágni, a kóró még se' ringatta a kis madarat. Megint ment mendegélt a kis madár, talált egy farkast:

– Farkas! edd meg a kecskét!

Farkas nem ment kecske enni, kecske nem ment kóró rágni, kóró még se' ringatta a kis madarat.

Megint ment mendegélt a kis madár, talált egy falut:

– Falu! kergesd el a farkast!

Falu nem ment farkas kergetni, farkas nem ment kecske enni, kecske nem ment kóró rágni, a kóró még se' ringatta a kis madarat.

[306.] Megint ment mendegélt a kis madár, talált egy tüzet.

– Tűz! égesd meg a falut.

Tűz nem ment falu égetni, falu nem ment farkas kergetni, farkas nem ment kecske enni, kecske nem ment kóró rágni, kóró még se' ringatta a kis madarat.

Megint ment mendegélt a kis madár, talált egy vizet:

– Víz! oltsd el a tüzet.

Víz nem ment tüzet oltani, tűz nem ment falu égetni, falu nem ment farkas kergetni, farkas nem ment kecske enni, kecske nem ment kóró rágni, kóró még se' ringatta a kis madarat.

Megint ment mendegélt a kis madár, talált egy bikát:

– Bika! idd fel a vizet!

Bika nem ment vizet inni, víz nem ment tüzet oltani, tűz nem ment falu égetni, falu nem ment farkas kergetni, farkas nem ment kecske enni, kecske nem ment kóró rágni, kóró még se' ringatta a kis madarat.

Megint ment mendegélt a kis madár, talált egy farkót.

„Furkó, üsd a bika ütőt.” Furkó nem ment bika ütőt, bika nem ment viz inni, viz nem ment tűz oltani, tűz nem ment falu égetni, falu nem ment farkas kergetni, farkas nem ment kecske enni, kecske nem ment kóró rágni, a kóró még se ringatta a kis madarat. Megint ment-mendegélt a kis madár, talált egy férget. „Féreg, fúrd ki a furkot.” Féreg nem ment furko fúrni, furkó nem ment bika ütőt, bika nem ment viz inni, viz nem ment tűz oltani, [169r]⁴ tűz nem ment falu égetni, falu nem ment farkas kergetni, farkas nem ment kecske enni, kecske nem ment kóró rágni, a kóró még se ringatta a kis madarat. Megint ment-mendegélt a kis madár talált egy kakast. „Kakas, kapd föl a férget.” Szalad a kakas kapja a férget, szalad a féreg fúrja a furkót, szalad a furkó üti a bikát, szalad a bika issza a vizet, szalad a víz oltja a tüzet, szalad a tűz égeti a falut, szalad a falu kergeti a farkast, szalad a farkas eszi a kecskét, szalad a kecske ^{ringatja} ^{rágja} a kórót, a kóró akkor ringatta a kis madarat. Ha a kóró a kismadarat nem ringatta volna, az én mesém akkor tovább is tarthatott volna.

4 A mese szövege felett fekete tintával, aláhúzva: 3.

– Furkó üsd agyon a bikát.

Furkó nem ment bika ütni, bika nem ment [307.] vizet inni, viz nem ment tüzet oltani, tűz nem ment falu égetni, falu nem ment farkas kergetni, farkas nem ment kecske enni, kecske nem ment kóró rágni, kóró még se' ringatta a kis madarat.

Megint ment mendegélt a kis madár, talált egy férget.

– Féreg fúrd ki a furkót.

Féreg nem ment furkót fúrni, furkó nem ment bika ütni, bika nem ment vizet inni, viz nem ment tüzet oltani, tűz nem ment falu égetni, falu nem ment farkas kergetni, farkas nem ment kecske enni, kecske nem ment kóró rágni, a kóró még se' ringatta a kis madarat.

Megint ment mendegélt a kis madár, talált egy kakast.

– Kakas kapd fel a férget.

Szalad a kakas, kapja a férget, szalad a féreg, furja a furkót, szalad a furkó, üti a bikát, szalad a bika, iszsza a vizet, szalad a viz, oltja a tüzet, szalad a tűz, égeti a falut, szalad a falu, kergeti a farkast, szalad a farkas, eszi a kecskét, szalad a kecske, rágja a kórót, a kóró bezzeg ringatta a kis madarat.

Ha még akkor se' ringatta volna, az én mesém is tovább tartott volna.

[29.] A^A K^Kis K^Ködmön¹

[129r] Vólt a' világon hol nem volt, még az óperenciás tengeren is tul volt, volt egy jó módu paraszt ember, ^{meg} anak vólt egy felesége meg egy szép lyánya, egyszer kérők mentek oda, azt mondja az ember a lányának: „Eredj lyányom, hozál fel a' pinczéből egy kancsó bort,” Le ment a lyány, ott vólt egy nagy malom kő a' falhoz támasztva, el gondolkozott rajta ^{a' lyány} hogy ha ő most férjhez megy, 's neki lesz egy kís fia, ő malyd anak varat egy kís ^{köpönyeget}, ^{ködmönt} ha le találja küldenü valamikor a' pinczébe, aztán malyd csak ott ugrál csak ott ugrál a malom kő körül, egyszer csak rá dől a' malom kő, agyon üti a kís fiut, kire marad akkor a' kís ^{köpönyeg} ^{ködmön}. Ezen ugy el keserededt a' lyány hogy le űlt a' grádicsra, ott sirt. Már nem győzték oda fent várni, azt mondja az ember a feleségének: „Ugyan feleségem, eredj le már, nézd meg mít csinál az a' lyány enyí ideig abba a' pinczébe, talán a' bort folyata el, azért nem mer fel jöni,” Le ment az aszony látja hogy ott sír a' lyánya a' grádicson. azt kérdi tőle: „Hát téged kedves lyányom mi lelt hogy oly keservesen sírsz?” ^{hogy ne sírnék mikor így meg így elgondoltam jövődöbeli állapotomat} A kor a' lyány el beszélte neki hogy mért sír az aszony is ugy el keserededt rajta, hogy ő is le űlt a' lyánya mellé sírni. Nagyon haragugodt már az ember oda fönt, el kiáltja magát: „Enye szedte, vedte, teremtette! már bizonyosan a bort folytaták el azok, meg nézem már, hogy hova vesztek.” Le ment az ember is a pinczébe, még akor is ott zokogtak azok a grádicson, azt kérdi tőlök: „Hát tik ebadták! mit sírtok, rítok? mi balyotok esett ilyen hirtelen?” azt mondja rá az aszony: „Oh kedves apjokom, hogy ne sírnánk rínánk, míkor mílyen szomoru dolog jutott eszünkbe!” Akor el beszélt ^k mindent az embernek, az is le űlt a' grádicsra, 's ott sírtak mind a' ^{hároman} ^{keten}.

- 1 A meseszöveg lejegyzője a kézírás alapján Arany Juliska volt. A cím helye tollal előre aláhúzva, erre került ceruzával: *Kis Ködmön*, majd javítva: *A kis ködmön*. A címtől balra, ceruzával: *Gyulai meséje*. A címtől jobbra, ceruzával: *Pityke*. A ceruzás megjegyzések a mese szövegétől eltérő írásképek.
- 2 A betoldás a bal margón, tintával, a lejegyzőtől eltérő személytől származik. Az íráskép Arany László fiatal felnőttkori írásával mutat egyezéseket.

A KIS KÖDMÖN.

[308.] Volt a világon, hol nem volt, még az óperenciás tengeren is túl volt, volt egy jó modú paraszt ember, annak volt egy felesége, meg egy lánya.

Egyszer oda ment egy szép fiatal legény másod magával ház-tűz nézni.

Mindjárt kínálták őket tyúkkal-kalácscsal, borért is leküldte az ember a lányát a pinczébe. Lement a lány elkezdte vigyázni, hogy melyik a legnagyobb hordó, hogy abból vigyen, mert azt mondta az apja; a mint ott vizsgálódik, szemébe ötlük egy nagy káposztás kő a pincze egyik oldalához támasztva. Elgondolkozott a lány hogy ő érte most itt vannak a ház-tűz nézők, ő most férjhez megy, lesz majd neki egy kis fia, annak ő vesz egy kis ködmönt a vásárban, a kis fiu egyszer le talál szökni a pinczébe, csak ott ugrál csak ott ugrál a káposztás kő körül, a káposztás kő eldőlt, a kis fiut agyon üti, kire marad akkor [309.] a kis ködmön? Ezen a lány úgy annyira elkeseredett, hogy leült az ászokra, ott sirt.

Már oda fent nem győzték várni, leküldte hát az ember a feleségét is: „Ugyan anyjuk, eredj le már, nézd meg, mit csinál az a lány ennyi ideig abban a pinczében, tán a bort folyatta el, azért nem mer feljönni.”

Lement az asszony, látja, hogy ott sir a lánya az ászkon:

– Hát téged mi lelt, hogy olyan keservesen sirdogálsz?

– Hogy ne sirnék édes anyám, mikor így meg így elgondoltam jövődöbéli állapotomat.

Avval elbeszélte, hogy mit gondolt hát el. Az asszony, a mint ezt meghallotta, leült a lánya mellé, ő is rákezdté a sirást.

Nagyon megharagudott már oda fönt a gazda, nem állhatta meg káromkodás nélkül.

– Ejnye szedte-vette teremtetted, már bizonyosan a bort folyatták el, már csak megnézem hova veszték?

Lement az ember is, még akkor is ott zokogtak azok egymás mellett, az ember sehogy se’ tudta elgondolni, hogy mi bajuk akadt?

– Hát ti ebadták, mit sirtok-ritok? mi bajotok esett ilyen hirtelen?!

[310.] – Jaj kedves apjukom, hogy ne sirnánk-rinánk – felelt rá az asszony – mikor milyen szomorú dolog jutott az eszünkbe!

Itt elbeszéltek neki mindent, s úgy annyira elkeserítették, hogy az is közibük ült, segített nekik a sirásban.

A kérő se győzte már őket várni kapta magát, le ment utánok a' pinczébe, soha se tudta mire vélni hogy mit siratnak azok olyan nagyon. kérdezi aztán tőlök, azok el beszéltek neki.

[129v] A kérő csak el nevette magát rá, 's azt mondja: „Ugyan hogy tudnak kigyel-
metek ilyen haszontalanságon ríni, no én el megyek, addig meg sem álok, míg
három ilyen bolondot nem találok mint kentek.” akkor ^{megint vissza jövök ha találok, aztán el veszem,}
^{ha hozám jön a kentek lyányát.} Akor el ment az ember ott hagyta azokat a' pinczébe rini, hogy
rijanak a' medig nekik|tetszik.

Ment aztán mendegélt, hetedhét ország ellen, egyszer csak meg talál egy embert,
a ki egy vas vilával a padlásra hánytá vólna fel a sok diót. közelebb ért hozzá azt
kérdi tőle: „Hát kend mit csinál aval a' dióval?” Én bizony nagy munkába vagyok
már fél esztendő óta ^{mindég hány_oná m_{azt}} ezt a diót fel a padlásra, de fel nem tudom
hányni, <”> adnék anak az embernek háromszáz forintot, a' ki fel ^{hányná szállítaná.} „No
jól van majd ^{majd} fel szállítom én,” mondá a kérő, aval elő vett egy vékát egy fél
óra alatt mind fel hordta a_z diót a' padlásra, mindjárt meg kapta a 300 forintot,
még azon kívül meg is vendégelték. „No, – gondolta magába – találtam már egy
bolondra.” Akor megint ment, mendegélt, meg lát egy embert a' kit csak el néz,
csak el néz, hogy mit csinál az. egy teknő a' kezébe vólt, aval a' teknővel hol be
szalad, – egy uly házba a kinek nem vólt ablaka csak egy kís ajtója – hol pedig ki,
azt kérdi tőle: „Hát kend bátya mít szaladgál aval a' teknővel ki s be?” „Oh, hogyan
szaladgálnék, mikor most esztendeje építettem egy házat, aztán én nem tudom
miféle isten csudá|a az, hogy olyan sötét, csak el nézem hogy a másé milyen világos,
pedig az óta hogy fel épült mindég ezt csinálom, hogy hordom be a világoságot
teknővel, mert adnék is 300 száz forintot anak: a ki világoságot tudna bele csinálni.”
„No malyd csinállok én,” mondá rá a kérő aval vágott a házon két ablakot, meg az
^gajtóját is nagyobbra vette. mindjárt világos lett a' ház, akkor adott neki az az ember
három száz forintot. még azon felyül meg is [130r] vendégelte. gondolta magába
megínt, „^rá akadtam már a' második bolondra is.” Megint ment mendegélt meg
talált egy aszonyt, a' ki a' kis csirkéit erővel dugdosta vólna a' kotló alá, azt kérdi
tőle az ember: „Hát kend néném aszony mít csinál?”

A kérő se' győzte őket tovább várni, kapta magát, lement utánok a pinczébe. Soh'se tudta mire vélni, mikor meglátta őket, hogy mit sirathatnak olyan keservesen. Kérdezi aztán tőlök, azok elbeszéltek neki. A kérő, csak kicsibe mult, hogy hanyatt nem vágta magát, olyan jó izűt nevetett.

– No – azt mondja – még ilyen bolond embereket nem láttam, hanem most elindulok, addig megyek, míg három ilyen bolondra nem akadok, mint kendtek hárman, ha aztán akadnék, akkor visszajövök, elveszem a kendtek lyányát, ha az Isten is úgy akarja.

Elindult a legény, azokat ott hagyta a pinczében, hogy sirjanak, mig nekik teszszik. Ment aztán mendegélt hetedhét ország ellen, talált egy embert, a ki egy nagy rakás diót vasvillával akart a padlásra felhányni; közelebb megy hozzá, megszólítja:

– Hát kend atyafi mit csinál avval a dióval?

[311.] – Én bizony nagy munkában vagyok, már fél esztendő óta mindég hányom ezt a diót, de sehogy se' tudom felhányni, szegény ember vagyok, de adnék annak az embernek 300 forintot, a ki valami módon felszállitaná.

– No hát majd felszállitom én, – mondja a kérő, avval elővett egy vékát, fél óra alatt mind felhordta a diót, mindjárt megkapta a 300 forintot, tovább ment vele.

– No – gondolta magában – akadtam már egy bolondra.

Megint ment mendegélt, talált egy embert. Csak nézte csak nézte, hogy mit csinál? de sehogy se' tudta eltalálni. A kezében volt egy teknő, avval hol kiszaladt, hol be egy olyan házba, a melyiknek nem volt ablaka, csak egy kis lyuk forma ajtója; oda megy hozzá, megszólítja:

– Jó napot adjon Isten földi, hát miben fáradozik kend?

– Fogadj Isten atyafi; hát biz én a tavasszal lesz egy esztendeje, hogy ezt a házat csináltattam, nem tudom, miféle Isten csudája, hogy olyan sötét, csak elnézem, hogy a másé milyen világos, pedig semmit se' csinál neki, én meg, mióta készen van, mindég azt csinálom, hogy [312.] hordom bele a világosságot teknővel, látja kend, most is abban munkálkodom; de adnék is 300 forintot annak az embernek, a ki világossá tudná tenni.

– No majd világossá teszem én – mondta rá a legény – elővett egy fejszét, vágott a házon két ablakot, az ajtót is nagyobbra vette, mindjárt világossá lett a ház, a legény megkapta itt is a 300 forintot, avval ezt is ott hagyta.

– No – gondolta magában – akadtam már második bolondra is.

Megint ment mendegélt, talált egy asszonyt, a ki a kis csirkéit erővel dugdosta volna egy kotló alá. Megszólítja a legény:

– Hát kend néném asszony mit csinál?

„Biz én édes öcsém, ezeket a' csirkéket dugdosnám a' kotló alá, ^{de nem tudom, mert, mert-már} ^{mindet} mert ^{már} atól félek hogy ^{ha} most ki eresztgetem őket, malyd el viszi őket a hélya. pedig nagyon sajnálnám mert nagyon jó fajta csirkék, de sehogy sem tudom, mert ha egyik felől be dugom, a' másik felől ki jönnek, van három száz forintom, de|ha valaki azt nekem meg mondaná, hogy mitévő legyek velek, mindjárt neki adnám.”

„Én meg mondom néném aszony, so' se nyuljon ahoz hozá se, hanem ha lát a' kotló hélyát, malyd alá veszi, vagy pedig el buvik vélek valahová.” azután mindjárt neki adta az aszony a' három száz forintot, gondolta magába az ember hogy „No hálá Istenek meg találtam már mind a három bolondot.” akkor haza ment, el vete azt a lányt feleségül, többet aztán nem halotam rólok, csak anyit, hogy lett nekik egy kís fiok, varatak is neki köpönyeget. hanem azért nem ütöte agyon a' malomkő, és bóldogul éltek míg meg nem haltak.³

3 A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi.

– Biz én öcsém ezeket a csirkéket dugdosnám a kotló alá, mert attól félek, hogy ha szerte szélyel szaladgálnak, elkapja valamelyiket a héja, de sehogy se’ tudom aládugni, mert ha egyik felől bedugom, a másik felől kibúvik, adnék is 300 forintot annak az embernek, a ki jó tanácsot tudna adni, hogy mitévő legyek velök.

– Én megmondom néném asszony, soh’se dugdossa kend azokat a csirkéket a kotló alá, majd ha a kotló héját lát, dugdosás nélkül is maga alá veszi őket.

[313.] Az asszony nagyon megörült a jó tanácsnak, mindjárt od’adta a legénynek a 300 forintot, az is megörült neki, mindjárt visszaindult.

– No hála Istennek – gondolta magában – megtaláltam mind a három bolondot.

Mihelyt haza ért, mindjárt elkendőzte a lányt, két hét múlva a lakodalmat is megtartották. Többet aztán nem is hallottam felőlök, csak annyit, hogy lett nekik egy kis fiok, vettek is neki ködmönt, hanem azért a káposztáskő nem ütötte agyon, még most is boldogul élnek, ha meg nem haltak.

[30.] [Cím nélkül]¹

[16r] Volt a' világon egy iczinke, piczinke kis aszony, annak az iczinke, piczinke kis aszonynak, volt egy iczinke, piczinke kis tehene, azt az iczinke, piczinke kis tehenet, minden reggel meg felyte, egy iczinke, piczinke kis zsalytárba, abból az^a iczinke, piczinke kis zsalytárból, azt az iczinke, piczinke kis tejet, mindég bele szúrte, egy iczinke, piczinke kis szűrőn, egy iczinke, piczinke kis fazékba, azt az iczinke, piczinke kis fazekat, reá tette egy iczinke, piczinke kis padra, be fedte egy iczinke, piczinke kis fedővel. Volt annak az iczinke, piczinke kis aszonynak, egy iczinke, piczinke kis macskája, az oda ment a' hoz az iczinke, piczinke kis fazékhoz, fel borította az iczinke, piczinke kis tejet, ezért nagyon meg haragudott az iczinke, piczinke kis aszony, ugy meg ütötte az iczinke, piczinke kis macskát; egy iczinke, piczinke kis nyuto-fával, hogy mindjárt meg döglött bele, ha az iczinke, piczinke kis macska meg nem döglött volna, ez az én iczinke, piczinke kis mesém is tovább tartott volna.²

¹ A mese szövegét egyelőre azonosítatlan lejegyző írta le. A cím helye tollal előre aláhúzva.

² A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi. Ezt követően a mese szövegétől eltérő írásképű, tintával írott megjegyzés olvasható: *a dísznő-kutya-macska-egér meséje*.

ICZINKE-PICZINKE.

[314.] Volt a világon egy iczinke-piczinke kis asszony, annak az iczinke-piczinke kis asszonynak volt egy iczinke-piczinke kis tehene, azt az iczinke-piczinke kis tehenet megfejtte egy iczinke-piczinke kis zsajtárba; abból az iczinke-piczinke kis zsajtárból azt az iczinke-piczinke kis tejet beleszűrte egy iczinke-piczinke kis szűrőn egy iczinke-piczinke kis fazékba, azt az iczinke-piczinke kis fazekat rátette egy iczinke-piczinke kis padra, befedte egy iczinke-piczinke kis fedővel. Volt annak az iczinke-piczinke kis asszonynak egy iczinke-piczinke kis macskája, az az iczinke-piczinke kis macska odament az iczinke-piczinke kis fazékhoz, fel borította az iczinke-piczinke kis tejet; ezért nagyon megharagudott az iczinke-piczinke kis asszony, felkapott egy iczinke-piczinke kis nyujtófát, úgy megütötte vele az iczinke-pi[315.]czinke kis macskát, hogy mindjárt megdőglött bele. Ha az iczinke-piczinke kis macska meg nem dőglött volna, talán az én iczinke-piczinke kis mesém is tovább tartott volna.

[31.] a disznó-kutya-macska-egér meséje¹

[Kézirata elveszett vagy lappang.]

¹ A mesére való utalás tintával írva a [30.] sz. mese kéziratán található (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 16r.). Írásképe Arany László fiatal felnőttkori írására emlékeztet.

MÉRT HARAGSZIK A DISZNÓ A KUTYÁRA,
A KUTYA A MACSKÁRA, A MACSKA AZ EGÉRRE?

[316.] A disznó egyszer kapott volt valami kutyabőrös írást, szabadság levelet. Őrizte mint a szeme fényét, éjjel-nappal magával hordta; egyszer azonban el kellett neki menni messzi útra, nem vihette el a szabadság levelet. Gondolkozott rajta, mit csináljon vele, utoljára is arra határozta, hogy od'adja legjobb komájának a kutyának, majd megőrzi az, míg ő oda jár. Őrizte is a kutya hűségesen jó ideig, de egyszer neki is dolga akadt, neki is el kellett menni. Az irással mit volt mit tenni? nem volt más ismerőse a macskánál, annak adta oda őrizni. Egy ideig őrizte is a macska, de biz ő hamar megunt, szeretett volna egy kicsit átmenni beszélgetni a szomszédba. Gondolkozott rajta, hova tegye az írást? már nem volt senki, a kire bízhatta volna; kapta magát, felvitte a padlásra, eldugta a gerincz-gerenda mellé; avval mint a kinek rendben van a szénája, átment a szomszédba. Este felé hazament, kereste az írást de biz azt egészen összerágták az egerek. Mikor a kutya hazament, nem tudott vele beszámolni, se aztán a kutya a disznónak.

Ettől az időtől sohase' tudott a disznó jó szemmel nézni a kutyára, se a kutya a macskára, se a macska az egérre.

[Az 1862-ben kiadott *Eredeti népmesék* című kötetben a *Csali-mesék* előtt Arany László *Találos mesék* cím alatt 54, római sorszámmal jelölt szöveget közölt a 318–325. oldalakon, megfejtésüket a *Csali-mesék* után, a 328. oldalon tette közzé. A jelen kiadásban a találosok kéziratos és kiadott szövegét külön fejezetben közöljük.]

CSALI-MESÉK.*

* Mikor a gyermekek nagyon ráesnek valakire, hogy meséljen, s annak épen kedve van tréfálni velök, eféle mesékkal csalja meg a nagy kezdettől kíváncsivá lett és sokat váró gyermekeket. [Arany László jegyzete.]

[32–36.] [Csali-mesék I–V.]

[A mesék kéziratai elvesztek vagy lappanganak.]

I.

[326.] Hol volt, hol nem volt, az óperenciás tengeren is túl, a Szentgellért hegyén innen volt, volt is, nem is de csak mégis meg kellett annak esni, volt a világon egy szegény asszony, annak volt egy tojása. Ezt a tojást felvitte egy hegyre, meg legördítette.... a hegyre felvitte meg legördítette fel a hegyre vitte, meg legördítette.....

II.

Volt egyszer, hol nem volt, volt a világon egy ember, annak volt egy nagy juhnyája, ezt a nagy juhnyáját át kellett neki hajtani egy keskeny hidon. Hajtotta – hajtotta – hajtotta, de a juh nagyon sok volt, a hid meg igen keskeny volt, biz azt még mostanig se hajtotta keresztül. Várjuk meg míg áthajtja, akkor majd tovább mondom.

[327.]

III.

Volt egyszer egy ember,
Szakála volt kender,
Meggyúladt a kender,
Elszaladt az ember,
Közel volt a tenger,
Bele halt az ember.

IV.

Mese-mese farkas,
Bújj a lyukba hallgass!

V.

Mese-mese, mesd ketté,
Tehén paczal, rágd ketté.

[37.] *Az édes és mostoha lány*¹
 Az özvegy ember és az özvegy aszony

[123r]² Volt egyszer egy szegény ember, és egy szegény aszony, mind a kettő özvegy volt a' szegény embernek volt egy szép lánya, az özvegy volt a' szegény embernek volt egy szép lánya, az özvegy aszonynak is volt egy csunya lánya.

Az özvegy ember mindég küldözte lányát az özvegy aszonyhoz mindenért, egyszer sütni akartak azt mondja az özvegy ember a lányának „Eredj által édes lányom a' szomszédaszonyhoz, kérjél tőlle egy teknőt a' mibe meg dagasszu^{k<, >} a' tésztát.” által ment a' lány az özvegy az aszonyhoz mert a volt a' szomszédjok azt mondja neki „Szomszéd aszony, azért küldött édes a^{ny} Pám^{uram} hogy ne salynályon kend adni egy teknőt míg meg dagasztunk.” „Bizony nem adok én édes lányom mond meg édes aⁿ Pádnak, vegyen el akkor lesz dagasztó teknőtök.” Haza ment a' lány el mondta az édes apjának hogy mit mondott az özvegy aszony. Egy kicsi idő mulva azt mondja az özvegy ember a' lányának „Eredj édes lányom a' szomszéd aszonyhoz kérjél tőlle egy szénvont a' mivel a' tüzet ki huzzuk. Által ment a' lány az özvegy aszony hoz azt mondja neki: „Szomszéd aszony, azért küldött édes apám hogy ne salynáljon adni addig egy szénvont, míg a' tüzet ki huzzuk.” „Bizony nem adok én édes lányom, mond meg édes apádnak, hogy vegyen el engem, akkor lessz dagasztó teknőtök is, szénvontok is.” Haza ment a' lány el mondta az édes apjának mit mondott az özvegy aszony. Egy kicsi idő mulva azt mondja az özvegy ember a' lányának: „Eredj édes lányom a' szomszéd aszonyhoz, kérjél tőlle egy lapátot mig be vetünk vele. Által ment a' lány az özvegy aszonyhoz azt mondja neki: „Szomszéd^{aszony[?]} aszony, [123v] azért küldött édes apám hogy ne salynályon adni addig egy lapátot, míg be vetünk vele „Bizony nem adok én édes lányom, mond meg édes apádnak, hogy vegyen el engem, akkor lessz dagasztó teknőtök is, szénvontok is, lapátok is.” Haza ment a' lány elmondta az édes apjának mit mondott az özvegy aszony. Az apja reá gondolta magát é^s el vette az aszonyt feleségül.

Alíg esküdtek meg mindjárt rosszul bánt az aszony az ember lányá^a¹, mindég

1 A mese szövegét egyelőre azonosítatlan lejegyző írta le; a 125r. oldalon fél oldalt másik lejegyző írt le. A cím tintával áthúzza; a szöveg után következő (egyébként üres) 126v. oldalon mese írásképétől eltérő ceruzás címjavaslat szerepel: *r. Az édes és mostoha lány.*

2 A bal margón fent ceruzával: *MERÉNYI*, a bal margó közepén tintával: *Édes lány s mha[?] Merényi.* A széljegyzetek írásképe eltér a mese szövegtől. Az első bekezdés előtt ceruzával: 24.

ütötte verte, az aszony lyánya is nagyon gorombán bánt vele, irigylette, hogy az sokkal szebb mint ő<, >. ^azt mondja a' lyány az apjának: „No édes apám én már nem álhatom tovább ezta sok ütést, verést, ki, hanem el megyek szolgálatot keresni.” „Jól van édes lányom, nem bánom ha elmegy is, látod hogy semmit sem szólhatok ez ellen a kutya aszony ellen.” Elment a' lyány az aszony süttött neki ^az utra hamupogácsát. El ment a' lyány ment mendegélt hetedhét ország ellen, egyszer a mint megy elő talál egy gulyást, azt mondja neki a' gulyás: „^ugyan édes lányom, téricsd odább azokat az ökröket.” A lyány ^{el} odább térítette<, > az ökröket. „No lányom, – mondja a gulyás, – jó t_et helyébe jót vár_j hatsz.” Megint odébb megy a' lyány, találkozik egy csíkössal, azt mondja neki a' csíkös: „Ugyan édes lányom téricsd arébb ^{el a} ezt a ménest jótétt helyébe jót várhatsz.” A lyány odébb térítette. Megint megy odébb, megint talál egy kis házat, a' melynek be akart dől ^mi az oldala, azt mondja neki a' kis ház: „Ugyan édes lányom támaszd meg az oldalam.” a lyány meg támasztotta. „Köszönöm édes lányom, – mondja a' ház – jó tét helyébe jót várhatsz [124r] Ment mendegélt a' lyány megint megtalált egy ^{kis} házat az előtt kint állott egy vasorubába. Azt mondja a' lyánynak: „Hova mégy édes lányom?” „Hát biz én szolgálatot keresni.” felelé a' lyány.” „Ne menj tovább meg fogadlak én, mondja a' ^[...] vasorubába, én nállam három nap az esztendő.” Be szegődött a' lyány, más nap vasárnap volt azt mondja a vasoru bába: „No én most a' templomba megyek, itt van tizenkét szoba' kulcsa, tizen egyet ^{ki} seperj ki, de a tizenketedikbe be ne merj menni. Itt van ^[...] három ládának a' kulcsa, azokban vannak ^a csirkéim, ott van egy véka bogár a' kamarában, a ^d jál nekik enni, inni, de vigyázz hogy egyet se eresz ki, mert halálnak halálával halsz meg.” ^{el ment a vasorubába.} Kinyitotta a' lyány a' három ládát, hogy malyd enni ad a' csirkéknek. hát látja hogy tele vannak kigyóval, békával, a' lyány is meg haragudott ki vítte a' ládát az udvarra, fel nyitotta a' tetejét, ugy szét mászott ^{mintha ott sem lett volna} ^{a sok kigy,} ^{béka,} hogy tele lett vele az udvar, azután pedig ki sem takarította a' tizenegy szobát, hanem ^{egyenesen} ment a' tizenketedikbe, ott volt egy nagy kád méz, egy nagy kád ezüst, egy nagy kád arany, legelébb bele ugrott a' mézbe, reá ragadt a' sok méz, azután bele ugrott az ezüstbe, akkor reá ragadt a sok ezüst, ismét bele ugrott a' mézbe, ismét reá ragadt a sok méz, azután bele ugrott az aranyba, akkor a' sok arany ragadt reá, akkor kiszaladt a' szobából szaladt, mindaddig mig a' kis házhoz nem ért ^{és} elbűt abba. Haza megy a vasorú bába ^{a[?]} a' templomból, hát csak el csudálkozik hogy ott ugrál a' sok kigyója békája az udvaron, még az udvaron el kezdett kiabálni: „Hely kutyától [124v] szár mazott lyánya, meg öllek most csirkéimért.” Be megy a' szobába hát látja hogy mind a' tizenkét szobálya ajtója

nyitva van, a' sok aranyának ezü^ttjének temérdek a' hilya, hirtelen kezébe vett egy^{pen[?]} m^[azs?] o^{zsa}rat, ^{reá-ült} meg egy gerebjét, reá ült egy pemetére, mindég ezt k^aabálta „Repülj Dörögj^{Dö} dörögj mosaram, repülj velem pemetém, hely kutya ha utol érlek^{ugy}, meg gerebjéllek^{hogy} vérbe, fagyba mégy haza. ^rRepült a' vasoru bába, egyszer el ért a kis házhoz, le szállott hozzá, azt kérdi tőlle: „Nem láttál itt erre egy lyán^yt aranyba ezüstbe öltözve?” „Nem^{Nem} Láttam biz én, – felelt a' ház – arra ment a' meről kend jött.” a' vasóru bába^{mind} vissza repült mindég azt kiabálta „Dörögj dörögj mozsaram, repülj velem pemetém, hely kutya ha utól érlek^{ugy, meg gerebjéllek hogy} vérbe fagyba mégy haza. Akkor a' lyány megint t^ovább ment egészen a' csíkóság, ott el butt a' csíkós szűre alá. Megint jött a' vasoru bá^{p[?]}a vissza nagy mérgesen azt mondja a' csíkósnek: „Ugyan nem látott kend ere egy aranyba ezüstbe öltözött lyányt?” „Láttam biz én, ^{felele} a' ^{lyány} csíkós arra ment a' merről kend jött,” <,>Megint vissza ment a' vasoru bába mindég ezt kiabálta „Dörög dörög mozsaram, repülj velem pemetém, hely kutya ha utol érlek^{ugy, meg gerebjéllek hogy} vérbe fagyba mégy haza. Akkor a' lyány megint tovább ment egészen a' gulyásig, ott el butt a gulyás bundája alá. Megint jött a' vas oru bába, nagy kiabálva azt mondja a' ^{ly} gulyásnak: „Ugyan nem látott kendere egy aranyba, ezüstbe öltözött lyányt ?” ^{mán ketszer voltam ot honn} „Láttam biz[”] Láttam biz én, – felele a' gulyás, – arra ment a' merről kend jött.” Míg a' vasoru bába haza ^{felé} ment, addig ki ment a' lyány a' vasorubába birtokából ^{mikor hazafelé ment} még a falu végén sem jött. a' lyány már akkor fel állott a' kis kakas^[.]a' kapu tetejére, ott ezt ki^aabálta: „Ku, ku, ri, ku! jön kedves nénikém aranyba ezüstbe.” ^{de} le kergette onnan az [125r] aszony azt mondja neki ^{hiss le te}3 Jön ám vérbe fagyba.” a' kis kakas másodszer is felszált a' kapu tetejére ^{azt[?]} megint kiáltotta, Ku, ku, ri, ku, jön kedves nénikém aranyba ezüstbe!” aszony azt mondja neki ^{hiss le te} „Jön ám vérbe fagyba” felelé az aszony aval le kergette. harmadszor is fel szált a kapu te^[.]ére, ^{de} mire kiáltani akart, akkorra haza ért a' lyány, hát csak el vette a' szemük fényét a' nagy világosság a' mi^t bejött. Csak el csudálkoztak rajta, hogy gazdagodhatott 3 nap alatt így meg. Azt mondja a' másik lyány az anyának: „Enye édes anyám, bizony jo vólna nekem is el menni szolgálatot keresni, ha én is ugy fel találnék gazdagodni.” Mindjárt süttött az aszony a' lyányának fályin lisztből pogácsát, aval el ment a' lyány. Ment mendegélt ő ^{lyány} is elő találta a' gulyást, azt mondja neki a' gulyás: „Ugyan édes lyányom tericsd arébb azokat az ökröket, jótét⁴ helyébe jót várhatsz.” „Bizony nem téritem én, téritse odébb kend ha kell.” Megint me^t mendegélt meg találta a csíkóst, az is mondta neki: hogy téritse arább a' lovakat

3 Utólagos beszúrás a bal margón, tintával; szövegbeli helyét csillagok jelzik.

4 A lejegyzés írásképe e ponttól megváltozik; Arany Juliska írására emlékeztet.

annak setéritette. megy odább, meg találja végre a kis házat azt mondja a neki: „Ugyan édes lányom, támaszd meg az ó'dalamat, látod, hogy ki akar dőlni,” Majd az ördög támaszgatja a te rongyos oldaladatt, aval biz' a' kezemet se rontom.” ott hagyta a' lány a kis házatt is. Ment, mendegélt ő is meg találta a' vas órrú bábát. az kérdi a' bába tőle: „Hova mégy te édes lányom?” „Hát biz' én megyek szolgálattott keresni.” „Ne menj tovább, szegődj be én hozzám, én nállam három nap az esztendő.” Be szegődött a' lány. Másnap ^{el megy az mondja neki a' vasóru bába, itt van ton[?]} megint el akart menni a' vasóru bába, a' templomba, ^{azt mondja a'} a lánynak meg parancsolta hogy a csirkéinek adjon enni, inni, de ki ne merjen egyet is eresztetni<,> közülök, meg tizenegy szobát seperjen ki, de a' tizenketedikbe be ne merjen menni.

Allig ment el a' vas óru bába, a' lány mindjárt^s ki eresztette a' láda^kból a' kigyókat, békákat<,> a' tizenegy[125v] szobát ki sem ^{p[?]}seperette, hanem ment be egyenesen a' tizenketedikbe, ő is bele ugrott először a' mézbe, aztán bele ugrott az ezüstbe, ismét bele ugrott a' mézbe, s aztán az aranyba akkor ő is elszaladt, szaladt mind addig mig a' kis házhoz nem ért, kérte a' kis házat hogy eressze be, de a' kis ház azt felelte<,>: „Te sem támasztodtad meg az én oldalam, én sem bútatlak el téged.” A lány szaladt tovább. De akkorra már a' vasoru bába is haza ment, ész^e vette hogy a' lány elszököt, megint a' sok a' sok aranyal ezüstel, mindjárt reá ült a' pemetére kezébe vette a' mosarat és a' gerelyét mindég ezt kiabálta ^{Rep} „Dörögj dörögj mo'ssaram, repülj velem pemetém, hely kutya ha utól érlek, ugy meg gerebjézek, hogy vérbe fagyba mégy haza.” Akkor oda ért a' kis házhoz, azt kérdi tőlle. „Nem láttál itt erre egy lányt aranyba ezüstbe öltözve”? De a' kis ház ki adott a' lánynon azt mondta hogy: „Láttam biz én arra ment előre ni siessen kend még utól érheti.” akkor a' vasoru bába még jobban kiabálta „Dörögj dörögj mosaram repülj velem pemetém, hely kutya ha utól érlek, ugy meg gerebjézek, hogy vérbe fagyba mégy haza.” A' lány pedig eljutott a' csikóshoz, azt mondja a' csikósnak: „Jaj bátyám uram az Isten áldja meg butason el a szűre alá.” „Bizony édes lányom én nem butatlak, te sem téritetted arébb az én csikóimat.” ^mMegint szaladt a' lány tovább a' vasoru bába is elért a' csikohoz, azt kérdi tőlle: „Ugyan nem látott kend ere egy aranyba, ezüstbe öltözött lányt?” „Láttam biz én csak siessen kend mindjárt útóll éri, ^{csak} éppen most beszéltem vélle.” A vasoru bába megint odább ment és el kezdett kiabálni: „Dörögj dörögj mo'ssaram, repülj velem pemetém hely kutya ha utól érlek, ugy meg gerebjézek, hogy vérbe fagyba mégy haza.” A lány pedig eljutott a' gulyáshoz azt mondja a' gulyásnak „Jaj bátyám uram az Isten áldja meg [126r] butasson el a' ^{p[?]}bund⁴ja alá.” „Bizony édes lányom én nem butatlak,

5 A mese lejegyzését e ponttól az első lejegyző folytatja és fejezi be.

te sem térítetted arébb az én ökreimet.” A lány megint szaladt odább. A vasoru bába el ért a’ gujához, azt mondja a’ gujás nak: „Ugyan nem látott kend erre egy aranyban ezüstben öltözött lányt?” ^{Dehogya} Láttam biz’ én, csak siessen kend mindjárt utóll éri éppen most beszéltem vele.” A vasoru bába megint odább ment és el kezdett kiabálni „Dörögj dörögj mozsaram, repülj velem pemetém, hely kutya ha utol érlek, úgy meg gerebjézek, hogy vérbe fagyba ^{ersz} mégy haza.” Akkor meg látta a’ lányt mégjobban repült utánna. A lány is igyekezett, de mégis utól érte a’ vasoru bába, először le gerbjézte rólla az aranyat, ezüstöt, azután pedig a’ bőrét, hogy csak úgy omlott belőle a vér de mint hogy kemény tél volt mind reá fagyott.

Megint fel repült a kis kakas a’ kapu tetjére el kezdett kibálni „Ku. ku. ri. ku. Jön csunya nenikém vérbe, fagyba.” de az aszony le kergette, azt mond_dta neki: „Hiss le te, jön ám aranyba ezüstbe,” a kis kokas más odszor is felszált, „Ku. ku. ri. ku. Jön csunya nenikém, vérbe fagyba”! de az aszony le kergette azt mond_da neki „Hiss le te! jön ám aranyba ezüstbe.” A kis kokas har madszor is felszált, de mire kukurikolni akart, akkorra bevánszorgott nagy nehezen a’ lány az udvarba, csak elijedtek tőlle a’ mint meg látták ^{haza[?]} a’ lány el beszélte a’ mi történt velle, akkor mondta meg ^{neki is[?]} a’ szép lány ^{meg neki} hogy nem úgy kellett volna tenni, hanem úgy hogy mindennek akit csak az utbann talált, meg kellett volna ^a szavát fogadni, de már akkor ez a’ beszéd késő volt, a’ csunya lány meg gerebjélése után, olyan beteg lett, hogy meg halt bele.

A szép lány pedig egy gazdag urhoz férhezment az apját is magához vette, és boldogul éltek együtt, mig meg nem haltak.⁶

6 A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi.

[38.] *Bolond Jankó*¹

[127r] Egy^{sz}er volt, hol nem volt, még az óperenciás tengeren is tul volt, volt egy öreg ember, meg egy öreg asszony, volt nekik egy eszelős fiok az öreg ember már olyan öreg volt, hogy nem tudott még magáról se' semit, de az asszony meg jól bírta magát, egyszer el küldte az asszony Istókot. – anak hívták a' fiut – szolgálatot keresni, el ment Istók, még akkor csak három napból állott az esztendő. szolgált aztán egy gombos tűt, a' mint jött haza felé, meg talált egy szalmás szekeret, fel kéredzett rá, mert már nagyon el volt fáradva, kapta magát, bele szurta a' ^{k[?]} s^ombos tűét a' szalmába, mert restelte tartani, mikor a' házokhoz értek, keresi a' tűt mindenűt, de nem talál^ta, mondta aztán anak az embernek, hogy neki nagy balya van, mert ő ebbe a' szalmába, el vesztet valamijét, hiába kérdezte a' ^z az ember hogy micsodát, nem mondta meg, akkor le hányták a' szalmát mⁱnd' a' szekerről, de még sem találták meg, mikor már szerte, szélyel volt hányva az egész ^{szekérel} az utszán, akkor mondta meg ístók hogy mit keres, az ember nagyon meg haragudott, hogy ő vele egy gombos tűért itt tölteti az időt, meg is akarta ístókot verni, de szerencsére be tudott az szaladni a' házba, A mint be ment Istók, kérdezte tőle az anya: „No hát fiam, mⁱt szolgáltáll?” „Én bizony édes anyám egy gombos tűt szolgáltam, de az uton egy szalmás szekeret találtam elő, arra fel kéredzettem, aztán resteltem azta tűt a' kezembe tartogatni, kaptam magam', bele dugtam a' szalmába, most hiába kerestűk, nem találtuk meg.” azt mondja rá az anya: „Oh te bolond, oh te bolond, nem úgy kellett volna aval cselekedni, hanem úgy hogy a' kalapod melé tűzni, aztán<, > akkor szépen [127v] haza hozhatad volna.” ^{»jól van} biz' igaz is az édes anyám, ^{no} máskor úgy cselekszem.” Megint el ment szógálatot keresni, szógált, egy szántó vasat, kapta magát, a' kalapja melé tűzte, a' mⁱnt ment haza felé, meg talált egy kutat, nagyon szomjas volt, de nem volt veder a' mivel meritett volna, csak ott néz bele a' kutba, csak ott néz, egyszer a' mint meg mozdult, a' szántó vas bele esett a' kalapjával együtt a' kutba még az egyik fülét is le csapta, haza ment, kérdi tőle az anya<:> hogy mit szolgált? „Biz' én édes anyám egy szántó vasat szolgáltam, aztán a' hogy kigyelmed mondta a' kalapom melé tűztem, aztán egy kuthoz értem nagyon ihatnám volt, de nem

1 A meseszöveg lejegyzője a kézírás alapján Arany Juliska volt. A cím helye kihagyva, tintával előre aláhúzva, erre került a lejegyzőtől eltérő személytől származó cím, ceruzával. A bal margón a lejegyző és a címadó írásától egyaránt eltérő, apróbetűs írással, ceruzával: *Merényinél is megvan*. A címtől jobbra ceruzával: 25.

volt veder a' mivel meritcsek, csak ott néztem, csak ott néztem a' kutba, egyszer le ^{eset} rántódott a szántó vas a kalapomal, meg a' fél fűlel együtt a kutba esett<,>.” „Oh te bolond, oh te bolond, nem ugy kellett volna aval cselekedni, hanem ugy, hogy köt ⁿⁱ ^{ötték} ^{volna} egy kötelet, aztán ugy huzni ma ^d ad után.” „Jól van ^{biz'} igaz is az édes anyám, ^{no} máskor ugy cselekszem.” El ment istók megínt, akkor meg szolgált egy bornyut, kapta magát, rá kötött egy kötelet a' nyakára, és ugy huzta maga után, mikorra haza ért, meg fuladt a' bornyut, kérdi tőle az anya: „No hát fiam mit szolgáltál?” „Én bizony édes anyám egy bornyut szolgáltam, aztán ugy tettem a' hogy kigyelmed mondta, kötelet kötöttem a' nyakára, ugy huztam magam után, és mikorra haza értem vele, meg fuladt.” „Oh te bolond, óh te bolond, nem ugy kellett volna aval cselekedni, hanem ugy hogy magad előtt szépen haza hajtotad volna, aztán be vezetted volna az istálóba, adtál volna neki szénát.” „Jól van ^{biz'} igaz is az édes anyám, máskor ugy cselekszem.” Megint el ment istók, szolgált egy szép lyányt, el kezdte hajtani maga előtt haza felé, othon be kötötte az istálóba, adott neki szénát, hogy egyen [128r] a szegény lyány nem tudta mire vélni hogy miért bánik az ^[bol?] bolond ember ő vele ugy. istók pedig be ment, ^{az anyához'} azt kérdi az anya: „No hát fiam mit szolgáltál?” „Én bizony édes anyám egy lyányt szolgáltam, aztán ugy tettem vele mint kigyelmed mondta, hogy haza hajtottam szépen előttem<,> mindenűt, aztán be kötöttem az istálóba, szénát tettem elébe hogy egyen.” „Óh te bolond, óh te bolond, nem ugy kellett volna aval cselekedni, hanem ugy, hogy bevezetni, ^{ide} piritani, zsirozni neki kenyeret, eredj mindjárt hozd be, azután két hét mulva nagy lakadalmat csapunk.” ki ment istók, be vezette a' lyányt nagyon meg tetszet az öreg aszynak, azután piritottak, zsiroztak, neki kenyeret, ^{azután} két hét mulva meg ^{is} űlték a' nagy lakodalmot, lakodalomkor a' Kata – anak hívták a' menyaszonyt. – mikor az ebédhez le akartak űlni, félre hívta Istókot, meg parancsolta neki, hogy malyd mikor ő meg nyomja a lábát, többet ne merjen eni, mert ösmerte már a' természetét a' vőlegényének hogy milyen rémítő sokat eszik, gondolta hogy malyd nagyon kineveti a' násznép ha meg látja azt a' nagy étit.

El következett a' e ^béd ideje, alig ették meg a levest, mindjárt be jött egy nagy kutya, rá hágott az istók lábára, azután asztán hiába kínálták akarmivel, semit se evett, pedig malyd meg halt éhen, hiába kínálta a felesége is, hogy egyen, nem ment eni, mert azt is meg mondta volt Kata, hogy malyd hogy ő is kinalya, de azért ne egyen, Mikor fel keltek az asztaltól<,> tánczoltak, este a vőlegény, meg a' menyaszony fel ment^{ek}|a' padlásra feküdni azt mondja Istók a' feleségének: „Jaj, kata hé! de ehetném, hogy meg nyomtad a' lábomat, nem merem többet eni,” azt

mondja kata: „Oh te bolond, hisz’ nem nyomtam én meg, tán’ a’ kutya hágott a’ lábodra?” „Biz’ ugy is lehet az feleségem, hanem már most mond meg hogy mit egyek?” „Hát eredj le, [128v]² aztán ott van a’ kemencze tetején egy ^[...ba]talba pecsenye egyél.” de ott van a kis macska is vigyáz[?] azt ne edd meg. Le ment istók, mikor meg ette a’ pecsenyét megint vissza ment a padlásra, azt mondja: „Jaj feleségem de szőrös volt az a’ pecsenye, meg még nyávogott is.” Oh te bolond, tán’ a kis macskát e_d’ed meg?<”>
az is épen [?] ott volt, az is ott volt” „Biz’ azt is én feleségem meg lehet.” Egy kicsi idő múlva megint mondja Istók: „Jaj feleségem, de ihatnám.” „Eredj a’ pinczébe, van ott egy kis dézsa eresz abba bort ^{és igyál}, ott van egy rosta is, vigyáz abba ne ereszd.” Le ment istók a’ pinczébe, csak eresztette a’ bort, csak eresztette, még se lett tele a’ ^{hor}dezsza a’ pincze meg már tele volt borral, fel megy a padlásra, azt mondja: „Jaj feleségem, nem tudtam én ^{már}inní, nem látam én olyat mint az a mi dézsánk, mindég eresztettem bele, még se lett tele, már két hordóval is ki eresztem, a’ pincze is tele van borral<,>” „Oh te bolond tán’ a’ rostába eresztetted?” „Biz’ meg is lehet az feleségem.” „Eredj hát hamar van a’ pinczébe egy zsák hamú öncsd rá azt, de vigyáz, mert van ott melete egy zsák mont liszt is, azt ne öncsd rá.” Le ment Istók megint a’ pinczébe, kapta magát, rá öntötte a mont lisztet a borra. azt mondja mikor fel megy: „Enye, feleségem de fehér az a’ mi hamunk.” „Jaj te bolond, tán’ a’ mont lisztet öntöted rá?” „Biz’ azt is én feleségem meg lehet.” „Jaj te bolond regel bizonyosan meg öl benünket édes anyád, anyi kárt tettünk, ne is várjuk meg hogy fel kelyen menjünk el minél előbb, hanem először eredj le mosd meg a kezed, van ott a ház előtt egy kantába víz, tölcsél abból a’ kezedre.”
[129r] Le ment Istók, hanem a’ helyet hogy töltött vólna a kezére, bele dugta a’ kantába mind a’ két kezét, azután meg ugy bele szorult, hogy ki nem tudta huzni fel megy a feleségéhez: „Nézed csak kata hé, ki nem tudom huzni ebből a’ kantából a’ kezemet.” „Enye te bolond, hát bele dugtad? eredj már hamar, – ha ki nem tudod huzni, – vágd a’ kutágashoz, malyd szélyel esik ott, hanem vigyáz ^{mert} ilyenkor éjszaka tudod gyakran ki szokot jarni ^{édes}öreg apád, – ahoz ne vágd.” Megint le ment Istók az udvarra, szegény tehetetlen édes öreg apja éppen akkor is ott volt az udvaron, ugy hozá vágta istók a’ kantát, hogy az csak el dőlt bele, a’ kanta is szélyel tört, fel ment a’ feleségéhez, azt mondja: „Kata te, soha sem látam én olyan kut ágast mint ez a’ miénk, a’ miⁿt hozá vágtam a’ kantát, el jajgata magát, aztán el dőlt.” „Oh te marha, óh te marha, most meg ölted apádatt, csak nem hiába tartanak téged eszelősnek, most már a’ világért sem várhatjuk meg a’ reggelt, ne, itt van ez a’ három kalács, meg három sült tyuk, hozd el malyd ha meg éhezünk meg

2 Az oldal első sorainál több tintapaca nehezíti meg az olvasást.

eszűk, ^{aztse[?]} azt se tudom már most hogy mi tévők leszünk, hova megyünk, huzd be magad után azt az ajtót, aztán gyere utánam.” Akor el indult Kata, Istók kapta magát, le vette az ajtót, aztán a' hátára vete, ugy ment a' felesége után. Mentek mendegéltek Kata mindenütt ^{el} elől ment, Istók pedig utána, egyszer – a' mint mentek – elő talált istók egy döglött kutyát, a' ki vicsoritotta a' fogát, nagyon meg ijedt tőle, azt gondolta hogy eleven, oda ^{adta} ^{lökte} neki a három sült tyukot, egy kicsi idő mulva – már mikor jól el hagyta a kutyát –, kérdi tőle [129v] a felesége hogy nem vesztette e még el az eni valójoka? azt mondja rá Istók: „ⁿ Nem biz' én feleségem hanem amoda találtam egy kutyát, nagyon csunyán vicsoritotta rám a' fogát, oda adtam neki, mert félttem, hogy meg harap.” „Oh te bolond, hisz' döglött kutya volt az.” „Biz' meg is lehet a' z' hél!” megint a' mint mentek, elő talált istók egy kis sarat, aztán nem hogy ki ^{haitotta vóln} kerülte volna, hanem a' helyet bele rakta a' kalácsot gátnak, azon ment keresztül. ^k mondta neki Kata egy kis idő mulva, hogy|adja oda már azt a' kis kalácsot, mert ehetnék akor mondta Istók hogy ő biz' amoda gátnak rakta, mind a' három kalácsot. azt mondja Kata: „Oh te bolond, hisz' menyivel ^{könyebb} jobb lett volna hogy ha ki kerültél volna azt a kis sarat, már most az sincs hogy mit együnk.” „Biz' igaz is az feleségem.” azután nem sokára be értek egy erdőbe, halottak egyszer nagy lármát, ők is nagyon meg ijedtek, kapták magokat, fel másztak egy fára, hát egyszer csak látták hogy jön ki a sűrűből tizenkét zsvány, hozták magokal a' temérdek sok kincset, épen az alá a' fa alá ültek osztozkodni, a' miⁿt ott osztogatják el, azt mondja Istók Katának: „Kata te, nem birom én már tovább ezt az ajtót le eresztem.” „Meg ne merd próbálni, mert mindjárt meg ölnek benünket ezek a' zsványok. De hát miféle ajtó az te nálad?” „Hát mikor el jötünk onét hazulról, akor mondtad hogy hozam el<:>.” „Oh te bolond, hisz' nem azt mondtam én, ^a [130v] hanem ^{azt} ^{a lepedőt} mondtam, hogy hozd ^{el} ^{be magad után}.” „Biz' azt is te feleségem.” Egy kicsi ideig tartotta még az ajtót istók, hanem azután már tovább nem bírta, hanem le ejtette. a' zsványok pedig nagyon meg ijedtek. ugy el szaladtak, hogy vissza se mentek többet, a' sok kincset is mind ott hagyták, Kata meg Istók pedig le száltak a' fáról. magokhoz veték a' sok pénzt, a' leg közelebi városba be mentek, ott magoknak szép nagy palotát építettek. még most is bóldogul élnek ha meg nem haltak.³

3 A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi.

[39.] [Töredék, cím nélkül]¹

[17r] [...] volt [...] arra [...]

A mint az [...] szélen [,] mentek közül kiket szét ijesztettek elő vesz a bolond egy beretvát mondja a zsványinak: »[...] ekkor a zsvány elszaladt [...]ihoz azt kiáltotta neki hogy embellot embellor (ember volt) [...] egy emberhez [...] Ha a bolond nem [...] volna az én mesém is tovább tartott volna.²

1 A szöveg fekete tintával többször áthúzva, ezzel nagyrészt olvashatatlanná téve.

2 Az áthúzott szöveg után három, tollal rajzolt csillag.

TALÁLÓSOK

[MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 1r.]

Találós mesék¹

[3r.] Találós mesék²

[I./IA.]³

Lúd szántja, ember hajtja, gondal vetik be.⁴

Ludnak a' tolla ir. az ember a' kezével tolja odébb, és gondolatját teszi a' papírosra.

[2.]

Erdőn vágják, meg faragják. lábat tesznek alá, lelket tesznek belé. (bölcső.)

[3.]

Erdőn vágják, meg faragják, testet tesznek belé. (koporsó.)

[4.]

Erdőn vágják, haza hozzák; ithon szól. (kender törő.)⁵

[5.]

Elől mégyen fényeske, utána megy fehérke $f^m e_1^g$ van a' farka $vége^6$ kötve. (elől megy ^a fényeske; az a tű, utána a fehérke; az a czérna, $f^m e_1^g$ van a farka vége kötve; az a csomó a' czérnán.) ^{tű és czérna.7}

[6.]

amott megyen göndöri, hátán viszi kenderi⁸ ha nem szánám $k^g önd_e^ö rit$, meg gyújt-
h_ta nám kenderít. (bárány.)⁹

1 A találósok szövegei előtt ceruzával írott külön címlap található, az iv. oldal üres. A 2r. oldalon az iratrendezésre vonatkozó bejegyzés olvasható.

2 A találósok szövegét (a kézírásból írt) nagyrészt Arany Juliska jegyezte le. A fekete tintával lejegyzett szövegek fölött a cím (ugyancsak fekete tintával) a szövegek lejegyzőjétől származik, aláhúzva, félig keretbe. A jobb felső sarokban Sáfrán Györgytől származó ceruzás bejegyzés: *Arany Juliska*. Az oldalon található szövegek között elválasztásként fekete tintával húzott vízszintes vonalak (ugyanígy a többi oldalon is). Az oldal összes szövege hosszában át van húzva egyetlen, tintával írott, függőleges vonallal. A 3r. oldallal átel-
lenben, balra lévő üres oldalon (2v.) fejtetőre állított, dolmányos férfialakról készített ceruzás rajz látható.

3 A szögletes zárójelben lévő, félkövérrel szedett számok a sajtó alá rendezők által megadott, a találósszövegek azonosítására szolgáló számok. Ahol második szám is szerepel, az a kéziratban olvasható variánsokra utal.

4 A bal margón a szöveg előtt piros ceruzával írott X.

5 A 2–4 sz. „Erdőn...” kezdetű szöveg előtt átfogóan piros ceruzával rajzolt félkörív és piros ceruzával írott X. Tintával utólagosan beszúrva a *vége* szó, majd piros ceruzával áthúzva.

7 A megfejtés a lejegyzőtől eltérő kéztől származó utólagos hozzászólás, Arany László fiatal felnőttkori írásképevel mutat egyezéseket.

8 A t betű piros ceruzával áthúzva.

9 Az 5. és a 6. sz. szövegek között a bal margón piros ceruzával írott 3.

TALÁLOS MESÉK.¹

[318.]

[320.] X.

Lúd szántja,

Ember hajtja,

Gonddal vetik be.¹⁰⁾²

[321.] XX.

Erdőn vágják, megfaragják, haza hozzák, lelket tesznek bele.²⁰⁾

[321.] XIX.

Erdőn vágják, megfaragják, haza hozzák, testet tesznek bele.¹⁹⁾

[321.] XXI.

Mi az: erdőn vágják, itthon szól.²¹⁾

[320.] XV.

Elől megyen fényeske,

Utánna megy fehérke,

Meg van a farka kötve.¹⁵⁾

1 A szögletes zárójelben lévő arab számok az 1862-es kötet oldalszámait, a római számok pedig az ott kiadott szövegek Arany László megadta sorszámait jelölik.

2 A találósok után felső indexben lévő számok az 1862-es kiadásban arra utalnak, hogy a kötet végén szereplő *Megfejtések* közül melyik tartozik az adott találósához. (Az LII–LIV. számú szövegek mellől az eredeti kiadásban a felső indexek hiányoznak, ezeket mi is így közöljük.)

[7.]

Fó^l_t hátán fó^l_t, (pedig) soha ^{tű} bene egy ^{tű} nem volt. (káposzta.)¹⁰

[8.]

(Ött ^{betűből állok, pipára, és tanácsra} illek. (kupak))¹¹

[9.]

^a Három lábon űlt a' két láb_b, előtte vólt az egy láb, oda me_tnt a négy láb, el vitte az egy lábat, a' két láb fel kapta a' három lábat, ugy meg űtötte vele a_z négy lábat, hogy mindjárt el ejtette az egy lábat.¹²

Magyarázat.

a' három láb' a' csizmadia széke, a' két láb a csizmadia, (előtte) az egy láb<;> a' sonka, (oda ment) a négy láb; a' kutya. (el vite az egy lábat; a' sonkát, a' két láb; a csizmadia, fel kapta a' három lábat; a csizmadia széket, ugy meg űtötte vele a' négy lábat; a kutyát, hogy mindjárt el ejtette az egy lábat; a'sonkát.)

10 A *tű* szó utólagos beszúrás, a lejegyzőtől eltérő írásképet mutat. Az egész szöveg piros ceruzával zárójelbe téve.

11 A sor egy része tintával áthúzva, a teljes szöveg zárójelbe téve.

12 A talalós szövege és a *Magyarázat* között a bal margón piros ceruzával írva: 2.

[322.] XXV.

A háromlábbon ült a két láb, előtte volt az egyláb, oda ment a négláb, elvitte az egyláb, a kétláb felkapta a háromláb, úgy megütötte vele a négláb, hogy mindjárt elejtette az egyláb.²⁵⁾

[3v.]¹³

[10./10A.]

A Duna hordis is, rontis is, a' rák áll is mász is, tollogólón, váziezt szik uton poris.¹⁴

[11./10B.]

A Duna hordis, rontis,

a' rakális mászis,

tollógólón, váziezt,

¹⁵
szikuton poris

bene van a' magyarázatja.

[12.]

Én el mentem úrgébe, búrgébe, vittem fényeskét, vetem rajta vereskét, bele tettem lyukasdiba, rá tettem a bubosditt, oda jöve szőrös dáma, ugy meg ütém kacskalétám, hogy mingy' a' pítypilókába szaladt.

Magyarázatt.

az úрге búрге mészár szék, a' fényeske pénz, a' vereske hus, a' lyukasdi fazék, a' bubosdi fedő, a' szőrös dáma a' macska, a' kacskalétám kézem, pítypilóka pitar.¹⁶

[13.]

Egyet tojik, ^{hú}szá^sat költ, százat repít.¹⁷

Magyarázat

a foghagymát mikor el ültetik egy girizdet ültetnek e l, mikor fel ássák egy helybe husz gerizd is van, mikor pedig tisztítják akkor ^{az} a hája száz felé is repít.

[14.]

^M Nekem olyan kis tyukom volt, hogy a föld alá járt j tojni. (vörös hagyma.)

[15.]

Nekem olyan kis tyukom volt, hogy a' karó hegyébe járt tojni (hó.)

13 Az egész oldal fekete tintával függőlegesen áthúzza.

14 Az egész szöveg tintával áthúzza, részben át satírozva.

15 Az egész szöveg tintával áthúzza, mellette tintával: *bene van a' magyarázatja*.16 A találós és a *Magyarázatt* tintával írt kapcsos zárójellel összehúzza, a bal margón piros ceruzával: 3.

17 A bal margón ceruzával írott piros kereszttel megjelölve.

[325.] LIV.

Én elmentem ürgébe-bürgébe, vittem fényeskét, vettem rajta vereskét, beletettem a lyukisdiba, rá tettem a búbosdít, oda jöve szőrös dáma, úgy megütém kacskaléttal, hogy mingy' a pitypilókába szaladt.

[322.] XXVI.

Egyet tojik, huszat költ, százat repít.²⁶⁾

[324.] XLIV.

Nekem olyan kis tyúkom volt, hogy a föld alá járt tojni.⁴⁴⁾

[324.] XLIII.

Nekem olyan kis tyúkom volt, hogy a karó hegyébe járt tojni.⁴³⁾

[16.]

Nekem olyan kis lányom volt, hogy akar hova vitték mindenűt pofon verték.
(szita.)¹⁸

[17.]

Uton ut fél^en_{ut} urfiak ugrálnak, a' ki ki találja egye meg a fél lábát. (béka.)

[18.]

Uton ut félen pálczát hajígálnak. (kígyó.)

[19.]

Uton ut félen űstöt borogatnak. (Vakondak durás.)¹⁹

[4r.] Találós mesék.²⁰

18 Az azonos kezdetű, 14–16. sz. szövegek piros ceruzával összekapcsolva és piros kereszttel megjelölve a bal margón.

19 A 17–19. sz. szövegek piros ceruzával összekapcsolva és piros kereszttel megjelölve a bal margón.

20 Fekete tintával írt, négyszer aláhúzott cím. Az oldalon fekete tintával készített rajzok (emberfej-portrék, madarak), négyzetek, csillagok, négyzetbe rendezett matematikai rejtvények (6–1–8, 7–5–3, 2–9–4 stb.). Halványabban piros ceruzával rajzolt téglalap, pöttyök és egy újabb madár.

[324.] XLII.

Nekem olyan kis lyányom volt, akarhova vitték, mindenütt pofon verték.⁴²⁾

[322.] XXIX.

Úton-útfélen úrfiak ugrálnak, a ki kitalálja egye meg a féllábát.²⁹⁾

[322.] XXVII.

Úton-útfélen pálczát hajigálnak.²⁷⁾

[322.] XXVIII.

Úton-útfélen üstöt borogatnak.²⁸⁾

[4v.] Találós mesék.²¹

[20.]

föld a lába, zöld nadrága, furkó a feje. (zöld káposzta.)²²

[21.]

fönt lakik, magasan, zöld nadrágba ki csücsörödve. (zöld dió.)²³

[22.]

kívül fekete belül fehér. mi az?" (fekete retek.)

[23.]

zöld istállóba fekete tehén, vörös szénát rág. (görög dinnye.) ^{és a magva} ²⁴

[24.]

Villa az eleje, seprű a hátulya, zsák a közepe. (ökör.)²⁵

[25.]

Teknőbe fektetik, nyers husal döfölik. (kenyér tésztát mikor dagasztják.)²⁶

[26.]

Uton ut félen<,> pipiske, hust váj a' szájával. (király dinnye.)²⁷

[27.]

Kívül fényes, belül szőrös, a' közepe igen édes. (gesztenye.)²⁸

[28.]

Arany tőkén arany tál, arany tálba arany máj, bátyám által adta nénémnek

[5r.] néném által adta nékem én által adtam a' kis öcsémnek. ^{(anyai emlő,} ^{a' testvérek által}

21 Fekete tintával írott cím. Az oldal fekete tintával függőlegesen áthúzva. Az oldalon a fekete tintával írott javításokon kívül piros ceruzás jelek.

22 A szöveg után piros ceruzával + jel.

23 A szöveg piros ceruzával zárójelbe téve és piros csillaggal megjelölve.

24 A tintával írott kiegészítés Arany László fiatal felnőttkori kézírásával mutat egyezéseket. A szöveg után piros ceruzával írt kereszt.

25 A szöveg után piros ceruzával írt X vagy kereszt.

26 A szöveg után piros ceruzával írt X vagy kereszt.

27 A bal margón piros ceruzával: n. A szöveg után piros ceruzával írt X vagy kereszt.

28 A szöveg után piros ceruzával írt X vagy kereszt.

[322.] XXXI.

Zöld a lába, zöld nadrága, fúrkó a feje.³⁾

[223.]³ XXXII.

Kívül fekete, belül fehér, mi az?³²⁾

[223.]⁴ XXXIII.

Zöld istállóban fekete tehén vörös szénát eszik.³³⁾

[223.]⁵ XXXIV.

Villa az eleje, seprű a hátulja, zsák a közepe.³⁴⁾

[320.] XII.

Teknőbe fektetik,
Nyers hússal döfölik.¹²⁾

[320.] XIII.

Belől szőrös kívül fényes,
A közepe igen édes.¹³⁾

[318.] I.

Arany tőkén arany tál,
Arany tálban arany máj,
Bátyám által adta nénémnek,
Néném által adta nékem,
Én átadtam a kis öcsémnek.¹⁾

3 Sajtóhiba: helyesen 323. oldal.

4 Sajtóhiba: helyesen 323. oldal.

5 Sajtóhiba: helyesen 323. oldal.

adják egymásnak, mikor szopnak.)²⁹

[29.]

Hetfűn zöld, szerdán piros, szombaton fekete. (medgy.)³⁰

[30.]

reggel ki van nyilva, ^{este}délbe be van borulva, este bimbóba van. (Hajnalka.)³¹

29 A találás a szöveg elé és mögé rajzolt piros ceruzás karikákkal megjelölve. A megfejtés egy része grafitceruzával áthúzva.

30 A szöveg előtt a bal margón piros ceruzával + jel.

31 A szöveg előtt a bal margón piros ceruzával + jel.

[223.]⁶ XXXVI.

Hétfőn zöld, szerdán piros, szombaton fekete.³⁶⁾

6 Sajtóhiba: helyesen 323. oldal.

[5v.]³²

[6r.]³³

[31.]

Nekem olyan kis csíkóm volt, hogy akarhova mentem mindenütt utánam nyerített.
(sarkantya.)

[32.]

Nekem olyan kis lovam volt hogy maga, maga alól ki hányta a' ganét. (Fúrú.)³⁴

[33.]

Erdőben, berdőben, veres pecsenyét áru'nak. (som.)

[34.]

Három lába, egy farka, tudom volt a' markodba. (serpenyő.)³⁵

[35.]

Nekem olyan kis hordóm volt, hogy ha le esett a padlásról, nem vólt olyan bodnár
a' világon a' kí meg tudta vólna csinálni, ugy szélyel tört. (tojás.)³⁶

[36.]

Sem ajtója, sem ablaka, meg is négyen laknak benne. (Dió.)³⁷

[37.]

Ri, ri, rucza, ri, ri, de nem tudom mért ri, talán azért ^{sir} rí, vályulyába viz níncs,
derekába vér níncs. (Hegegű.)³⁸

[38.]

A hol megyen ille, bille, hátán viszi reczeficze, szeme négy, fűle négy, körme pedig
huszon négy. (Ló hátas ember.)³⁹

32 Üres oldal.

33 Az egész oldal fekete hullámvonallal függőlegesen áthúzva. A 37. és a 38. sz. szövegek piros ceruzával külön is áthúzva. A szövegeken a lejegyző saját kezű javításain túl piros ceruzás jelölések is láthatóak.

34 A 31. és 32. sz. szövegek piros ceruzás vonallal összekapcsolva.

35 Piros ceruzával a bal margón *M* betűvel megjelölve és zárójelbe téve.

36 Piros ceruzával a bal margón megjelölve.

37 Piros ceruzával a bal margón megjelölve *M* betűvel, zárójelbe téve.

38 Piros ceruzával a bal margón megjelölve. A szöveg alatt fekete tintával kalligrafikus *K* betű.

39 A szöveg előtt a bal margón piros ceruzával: 3.

[324.] XLV.

Nekem olyan kis csikóm volt, hogy akarhova mentem, mindenütt utánam nyertt.⁴⁵⁾

[324.] XLVI.

Nekem olyan kis lovam volt, hogy maga maga alól kihányta a ganét.⁴⁶⁾

[325.] LI.

Erdőben-berdőben veres húst árulnak.⁵¹⁾

[324.] XLVII.

Nekem olyan kis hordóm volt, hogy ha leesett a padlásról, nem volt az a pintér, a ki meg tudta volna csinálni.⁴⁷⁾

[319.] V.

Rí-rí rucza rí-rí,
De nem tudom mért rí,
Talán azért sír-rí,
Vályujában viz nincs,
Derekában vér nincs.⁵⁾

[319.] VII.

Ahol megyen ille-bille,
Hátán viszi recze-ficze,
Szeme négy, füle négy,
Körme pedig huszonnégy.⁷⁾

[39.]

Erdőben, berdőben, fekete piczinke, jaj! jaj! jaj. (tövis.)

[40.]

Egy fa fel nő ága nélkül, ^{egy} egy madár rá szál szárnya nélkül, mind meg eszi szája nélkül. (Gyertya.)⁴⁰

[41.]

^{Egy} ^{Két} gara^{jczár} ára, még sem fér ^{egy} házba. (Gyertya ez is.)⁴¹

[42.]

Nekem olyan kis lányom volt, hogy ha le tették is ritt, ha fel vették is ritt. (Láncz.)⁴²

[43.] Nekem is van, neked is van, még a' kis kórónak is van. (árnyék.)⁴³

40 A szöveg piros ceruzával a bal margón *M* betűvel megjelölve, zárójelbe téve.

41 A javítások a lejegyzőtől eltérő személytől származnak, piros ceruzával íródtak.

42 A szöveg piros ceruzával a bal margón megjelölve *M* betűvel.

43 A szöveg piros ceruzával függőlegesen áthúzva.

[325.] LII.

Erdőben-berdőben fekete piczinke jaj jaj jaj!

[319.] VIII.

Két garajczár ára,
Még se fér egy házba.⁸⁾

[319.] VI.

Nekem is van,
Neked is van,
Még a kis kórónak is van.⁶⁾

[6v.]⁴⁴

[44.]

Ha egy bika el bödül, egész helység rá csődül. (Harang.)⁴⁵

[45.]

A' hol megyen móríka, magát morikálya, fekete bársony a' szakála, hetven a' kapczája. (kan pujka.)⁴⁶

[46.]

Lapos az óra, kerek a' talpa, mindég ezt kiáltja; hep! hep! hep, hep! hep! hep. (kácsa.)⁴⁷

[47/47A]

Réteges mint a' rétes, ettem belőle de nem édes (veres hagyma.)⁴⁸

[48.]

Senki és Semmi hárman laktak egy halylékba, senki el ment tüzért semmi pedig vizért ki maradt otthon? (és)⁴⁹

[49.]

Vizen megy nem ^suhog, sáson megy nem suhog, eső veri nem ázik, fagy éri nem fázik. (Nap^{sugár árnyék})⁵⁰

[50.]

Furják, faragják, még is feneketlen hadják. (fa kémény.)⁵¹

[51.]

Ha^{mikor} fel ha'ntom a' ház tetejére fehér, mikor le esik sárga. (tojás.)⁵²

44 Az egész oldal fekete tintával függőlegesen áthúzva. A szövegeken fekete tintával és piros ceruzával írt javítások láthatóak.

45 A szöveg előtt a bal margón piros ceruzával X vagy + jel.

46 A szöveg előtt a bal margón piros ceruzával 3.

47 A szöveg előtt a bal margón piros ceruzával X vagy + jel.

48 Tintával áthúzott, nehezen olvasható kérdés és válasz.

49 Fekete tintával áthúzott szöveg. Az íráskép a meséket is lejegyző, egyelőre azonosítatlan személy írásával mutat egyezéseket.

50 Piros ceruzával a bal margón megjelölve. A megoldásban a betoldás eltérő kéztől származik, Arany László fiatal felnőttkori írásával mutat egyezéseket.

51 Piros ceruzával a bal margón M betűvel megjelölve.

52 Piros ceruzával a bal margón X-szel megjelölve.

[318.] III.
Ha egy bika elbődül,
Egész helység rácsődül.³⁾

[319.] IX.
Amott megyen móríka,
Magát móríkálja,
Fekete bársony a szakálla,
Hetven a kapczája.⁹⁾

[318.] II.
Vizen megy nem zuhog,
Sáson megy nem suhog,
Eső veri nem ázik,
Fagy éri nem fázik.²⁾

[325.] XLVIII.
Ha felhajtom a ház tetejére fehér, ha leesik sárga.⁴⁸⁾

[52.]

Mikor fel haítom a' ház tetejére, piczi kurta keskeny, mikor le esik olyan nagy, hogy egy lepedővel sem lehet le teritení. (egy tűczet kártya.)

[53.]

Míg él mindég fut, hólta után mindég lop. (lopó tök.)⁵³

53 A szöveg előtt a bal margón piros ceruzával X vagy + jel.

[325.] XLIX.

Ha felhajitom a ház tetejére piczi, kurta, keskeny; ha leesik, olyan nagy, hogy egy ponyvával se' tudnád betakarni.⁴⁹⁾

[321.] XVIII.

Míg él, mindig fut, holta után mindig lop.¹⁸⁾

[7r.] Találos mesék.⁵⁴

[54./1B.]

Lúd szántja, ember hajtja gondal vetik be⁵⁵

[55./47B.]

Piros mint a rózsza, kerek mint az alma, réteges és de nem béles *mint a rétes*, etem belőle de nem édes. (veres hagyma)⁵⁶

[56.]

Hagyma hólnap is lesz belőle (hadj' ma hólnap is lesz belőle.)⁵⁷

[57.]

Nem fér a' pajtába, nem fér a' pinczébe, de könnyen bele fér egy hajsza' végébe. (a V. betű.)⁵⁸

[58.]

Nekem olyan öreg apám volt, hogy a' házteteére űlt fel ott pipázott. (kémény.)⁵⁹

[59.]

Vadonatt uj, még is jukass, ha be földják semit sem ér. (rosta.)⁶⁰

[60.]

Ketten vagyunk, testvérek vagyunk, ha nincs mit eni, egymást harapjuk. (olló.)⁶¹

[61.]

Pénzem van nem tudom, se' nem adok, se' nem veszek, meg sem gazdagodom. (Hal.)⁶²

54 Fekete tintával írott, elmosódott cím, tintával aláhúzva. Az egész oldal fekete tintával függőlegesen áthúzva.

55 Az első három szó elmosódott, az utolsó négy szó fekete tintával átszírozva.

56 A szövegen fekete tintával javítások, a betoldás a lejegyzőtől eltérő kéztől származhat, Arany László fiatal felnőttkori kézírásához hasonlít. A bal margón piros ceruzával *M* betűvel megjelölve.

57 A szöveg fekete tintával bekeretezve.

58 A szöveg fekete tintával át van húzva.

59 A szöveg előtt a bal margón piros ceruzás *X*.

60 A szöveg előtt a bal margón piros ceruzás *X*.

61 A szöveg előtt a bal margón piros ceruzás *X*.

62 A szöveg előtt a bal margón fekete tintával írott kérdőjel.

[324.] XL.

Nekem olyan öregapám volt, hogy a ház tetejére ült fel, ott pipázott.⁴⁰⁾

[223.]⁷ XXXV.

Vadonnat új, mégis lyukas, ha beföldják, semmit se' ér.³⁵⁾

[223.]⁸ XXXVIII.

Ketten vagyunk, testvérek vagyunk, ha nincs mit enni, egymást harapjuk.³⁸⁾

[223.]⁹ XXXVII.

Pénzem van nem tudom, se' nem adok, se' nem veszek, meg sem gazdagodom.³⁷⁾

7 Sajtóhiba: helyesen 323. oldal.

8 Sajtóhiba: helyesen 323. oldal.

9 Sajtóhiba: helyesen 323. oldal.

[62.]

Még az anyja meg sem születik, már a' fia a' ház teteén jár. (Füst, és tűz.)⁶³

[63.]

E, világot által éri, még is egy tyuk által lépi. (kerék vágás.)

63 Piros ceruzával a bal margón *M* betűvel megjelölve.

[320.] XI.
E világot által éri,
Mégis egy tyúk általlépi.^{u)}

[7v.]⁶⁴

[64.]

Me^bik ^{ér} több^{ett}: határ, huszár, kádár.[?] (6 ár? 20 ár? vagy egy ^{egész} kád-ár?)⁶⁵

[65.]

‘Se nem ehetném, se nem harakszom, még is harapo_m^k. (harapó fogó.)⁶⁶

[66.]

‘Se kint, se bent, még is a’ házban van. (ablak fa.)⁶⁷

[67.]

Ha járok is, ha nem is, még is egy helyben maradok. (óra.)⁶⁸

[68.]

Nekem olyan kis lányom volt, hogy a’ szemén nőt a’ haja. (Kukoricza cső_{zöld korában}
a tövén, minden szemén van egy szál sejme, vagy máskép haja.)⁶⁹

[69./69A.]

Míg élek mindég álok, mikor meg halok mindég futok. (Ördög szekér)⁷⁰

[70.]

Mi az? meg is főzik, meg is _{eszik} sűtik, m[ég] sem eszik meg. (az a’ kis fa, a’ ki a’ ^{tüdős}
hurkába van szurva, hogy ki ne jöjjon belöle a tőtelék.)

64 Az egész oldal fekete tintával függőlegesen áthúzva. Az oldalon fekete tintával és piros ceruzával írott javítások szerepelnek.

65 A fekete tintával írt szövegen grafitceruzás javítások. A szöveg előtt a bal margón piros ceruzás X és félkörív.

66 A fekete tintával írt szövegen grafitceruzás javítás. A szöveg előtt a bal margón piros ceruzás X.

67 A szöveg előtt a bal margón piros ceruzás X.

68 A szöveg előtt a bal margón piros ceruzás X.

69 A szövegmódosítás a lejegyzőtől származik, a betoldáshoz képest a *máskép* szó utólagos beszúrás. A bal margón piros ceruzás X.

70 Az egész szöveg fekete tintával átsatírozva, az *Ördög* szó grafitceruzával is.

[322.] XXX.

Melyik ér többet határ, huszár, kádár?³⁰⁾

[223.]¹⁰ XXXIX.

Se' nem ehetném, se' nem haragszom, mégis harapok.³⁹⁾

[321.] XVI.

Kint is van,

Bent is van,

Mégis a házba' van.¹⁶⁾

[322.] XXIV.

Ha járok is, ha nem is, még is egy helyben maradok.²⁴⁾

[324.] XLI.

Nekem olyan kis lyányom volt, hogy a szemén nőtt a haja.⁴¹⁾

[321.] XXIII.

Meg is főzik, meg is sütik, még se' eszik meg.²³⁾

[71./69B.]

Mig él mindég áll, holta után szaladgál (ördög szek[...])⁷¹

[72.]

Regel méreg, délbe étek, este orvoság. (fekete reték.)⁷²

71 A lejegyzés Arany László fiatal felnőttkori írásképével mutat egyezéseket.

72 A szöveg grafitceruzával áthúzva.

[321.] XVII.
Míg él, mindég áll,
Holta után szaladgál.¹⁷⁾

[8r.]

[73.]

Nem azért vetelek, hogy a' szegre tegyelek, hanem azért vetelek, hogy az én hozsumat a' te ^{hoszudba}_{szőrösödbe} [?] dugjam. (ködmön.)

[74.]

Szegény paraszt ember minden nap lát olyat, királyok, császárok ritkán látnak olyat. Isten ő felsége soha sem lát olyat. (mint ő maga.)⁷⁴

[75.]

Szegény paraszt ember úton-utfélen elhajagálja a nagy urak m[eg?] zsebbe teszik.⁷⁵ takony[?]

73 Ceruzával áthúzva, alatta ceruzával olvashatlan szó, tintával ez is áthúzva.

74 Fekete tintával függőlegesen áthúzva.

75 A szöveget nem Arany Juliska írta le. A ceruzás írás Kovács Ágnes szerint Arany Lászlótól származhat. A megfajtás nagyon halványan, ceruzával, más jellegű, széthúzott írásban (egymáshoz nem kapcsolódó betűkkel) szerepel.

[325.] L.

Nem azért vettelek, hogy a szegre tegyelek, hanem azért vettelek, hogy az én
hosszúmat a te szőrösödbe dugjam.⁵⁰⁾

[318.] IV.

Szegény paraszt ember minden nap lát olyat,
Királyok, császárok ritkán látnak olyat,
Isten ő felsége soha se' lát olyat.⁴⁾

[MTA KIK Kt. Irod. 4-r 409/II. 18v.]

Találás mese.⁷⁶

[76.]

Mig éltem élőket tartottam, Hogy meg hóltam, élőket hordozok, 's élők felett járok.

Magyarázat.

Még a tölgy fa élt; (túdnilik mig ki nem vágták,) makokat termett, élőket tartott, mert disznók híztak vele. ^Mikor ki vágták hajót csináltak belőle, élő emberek jártak rajta<,> vizen, halak, 's más vizi álatok fellett.

[77.]

Másik.

Etem süttet, főtet, vílágra nem letett, fa tetején, föld alatt.

Magyarázat.

Egy vadász lőtt egy nyulat, olyan nagy fi[?] volt bene hogy egy pár nap mulva meg elet volna, a' vadász kapta magát, felét meg sűtötte, felét meg főzte, a' kis piczi nyulnak. azután fel vitetett egy nagy fa tetejére egy teknő földet, le tétette a galy közé, maga fel mászot a fára, alá ült a' teknőnek, ott ete meg a nyula.⁷⁷

[78.]

⁷⁸
uton ut félen

[79.]

földön fa, fán víz, vizen kő, kövön vas, vason hus.

Magyarázat.

köszörű kő.

76 A bal felső sarokban Sáfrán Györgyi ceruzás széljegyzete: *A. Juliska*. Fekete tintával írt szövegek. A lap összes szövege függőlegesen, fekete tintával, egyetlen vonással áthúzva.

77 Piros ceruzával a bal margón: 2 vagy kérdőjel.

78 A töredék fekete tintával, több vonallal áthúzva.

[325.] LIII.

Mig éltem élőket tartottam; hogy megholtam, élőket hordozok, s élők felett járok.

[320.] XIV.

Ettem sültet főttet,
Világra nem lettet,
Fa tetején – föld alatt.¹⁴⁾

[321.] XXII.

Földön fa, fán viz, vizen kő, kövön vas, vason hús.²²⁾

[328.] MEGFEJTÉSEK.

1. Anyai emlő. 2. Árnyék. 3. Harang. 4. Mint önmaga. 5. Hegedű. 6. Árnyék. 7. Lovas. 8. Gyertya (és fénye). 9. Kanpulyka. 10. Irás. 11. Kerékvágás. 12. Dagasztáskor a tészta. 13. Gesztenye. 14. Egy vadász mondta ezt, ki egy hasas nyulat lőtt; a fiát kivette belőle, felét megsütötte, felét megfőzte, levitte a pinczébe, ráállott egy szál deszkára, úgy ette meg. 15. Tű és czérna. 16. Ajtófélfá. 17. Ördögszekér. 18. Lopótök. 19. Koporsó. 20. Bölcső. 21. Kendertiló. 22. Köszörűkő. 23. A hurka végébe szúrt kis fa. 24. Óra. 25. A háromláb csizmadiaszék, a kétláb csizmadia, az egy láb sonka, a négy láb kutya. 26. Hagyma (egy gerezdet ültetnek el, mikor felássák, hús gerezd is van, tisztításakor pedig száz felé is megy). 27. Kigyó. 28. Vakandtúrás. 29. Béka. 30. 6 ár, 20 ár, vagy egy egész kád ár? 31. Káposzta. 32. Retek. 33. Dinnye és a magva. 34. Ökör. 35. Rosta. 36. Meggy. 37. Hal. 38. Olló. 39. Harapófogó. 40. Kémény. 41. Kukoricza. 42. Szita. 43. Hó. 44. Hagyma. 45. Sarkantyú. 46. Fúrú. 47. Tojás. 48. Ugyanaz. 49. Egy tuczat kártya. 50. Ködmön. 51. Som. 52. Tövis. 53. Egy tölgyfa, melyet csolnagnak csináltak. (Míg élt, disznókat tartott makkjával; mint csolnag emberek hord, s halak felett jár.) 54. Ürge-bürge – mészárszék; fényeske – pénz; vereske – hús; lyukasdi – fazék; búbosdi – fedő; szőrös dáma – macska; kacskaléta – kéz; pitypilóka – pitar.

JEGYZETEK

BEVEZETŐ A MESÉK JEGYZETEIHEZ

A történeti szövegekorpusz sajátosságai miatt eltérni kényszerültünk a magyar folklorisztikában megszokott, alapvetően a recens gyűjtések adatolására kialakított jegyzetelési módtól, amelyet a reprezentatív forráskiadvány-sorozat, az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény kodifikált.

A jegyzetekben egyszerre kell reflektálnunk a több lejegyzőtől (Arany Juliska, Arany Jánosné, Arany László, azonosítatlan személy), feltehetően az 1850-es évek eleje/közepe és az 1860-as évek eleje közötti időszakból származó kéziratos alapszövegekre, azok részben autográf, részben másoktól származó korrekciókat magukon viselő változataira, az *Eredeti népmesék* címen kiadott, Arany László által megformált variánsokra (Arany L. 1862.), a mesék korabeli újraközléseire, illetve az egyes mesetípusok 19. századi elterjedtségére. Mivel a magyar folklorisztikában nincsen hagyománya a történeti szöveganyagot közreadó kritikai kiadásoknak, ezért szükségesnek tartjuk, hogy a jegyzetek kialakításának elveiről, azok felépítéséről és tartalmáról részletesebben is szóljunk.

A kötetben közölt valamennyi, kéziratos és kiadott meséhez a textológiai jellegű lábjegyzetek mellett tartalmi végjegyzetek kapcsolódnak. Ezek a közlés, vagyis az *Eredeti népmesék 1862-ben kiadott szövegeinek sorrendjében következnek egymás után*; a mesék általunk megadott sorszámai szögletes zárójelben állnak. A sorrendiséghez azért a kiadott szövegek rendjét vettük alapul, mert ez Arany László koncepcióját tükrözi, míg a kéziratok a szét hullás, összekeveredés, téves kötés miatt jelenlegi állapotukban esetlegesen következnek egymás után, eredeti sorrendjüket rekonstruálni pedig nem lehetett. A szövegközlés végén az 1862-ben ki nem adott mesék olvashatók, ezekhez is kapcsolódik végjegyzet.

A bevezető tanulmányban összefoglaltuk az Arany család meséinek keletkezésére, kiadására és fogadtatására vonatkozó ismereteket, ezen belül részletesen kitértünk a kéziratok bemutatására is. A jegyzetekben így nem az egész gyűjteményre általában, hanem az *egyes szövegekre (és típusokra)* vonatkozó filológiai és folklorisztikai adatokat foglaltuk össze. A kritikai kiadás célja az Arany család kéziratos lejegyzései és a kiadott meseszövegek szinoptikus bemutatásán keresztül annak a szövegalkotási folyamatnak az érzékeltetése, melynek során a 19. században létrejöttek az irodalmi igényességgel megfogalmazott népköltési szövegek, esetünkben Arany László klasszikussá vált népmeséi. Ezt az alapvető figyelembe véve a jegyzetekben két szintet különítettünk el: a mesék szövegét egyfelől egyedi alkotásokként, másfelől a népköltési hagyomány részeként értelmeztük. E kettős fókuszon

belül a jegyzetekben tehát egymásra vonatkoztatva közöljük egy-egy adott mese kapcsán a kézirat és a kiadott szövegváltozatra, valamint a mesetípusra vonatkozó adatokat.

A jegyzetekben az adatok és a szövegkritikai megjegyzések irányultsága szerint öt fő kategóriát alakítottunk ki. Elsőként az adott mese *kéziratára* vonatkozó jellemzőket, majd *19. századi szövegközlések* cím alatt az első megjelenést és a korban különböző karakterű kiadványtípusokban megjelent utánközlések adatait adjuk meg. Ezt követően az Arany-mesékre vonatkozó *egykorú reflexiókra* térünk ki. Majd a konkrét szöveg szintjén túllépve a folklorisztikai kategorizációs rendszeren belül helyezzük el a meséket, a műfajra, a típusra és a típushoz tartozó korabeli magyar variánsokra is kitérve (*műfaj, típus, variáns*). A jegyzetek végén a mesékben található, értelmezésre szoruló szó- és szószámgyarázatok, illetve folklórutalások kifejtése következik. Az alábbiakban az egyes kategóriák részletesebb bemutatása olvasható.

KÉZIRAT

A kéziratok leírását a címvariánsok megadásával kezdjük. Az 1862-es kiadás szövegsorrendjéhez illeszkedő, szögletes zárójelben közölt sorszám után három, különböző státuszú címre utalunk. A címsor első helyén a kézirat legelső, a lejegyzőtől származó címét közöljük álló betűvel. A második helyen a lejegyzőtől eltérő személytől származó kézirat címváltozatokat adjuk meg, melyeket kurziváltunk. Végül félkövérrel hozzuk az adott mese 1862-es kiadású, Arany László véglegesítette címét. A címváltozatok hármastagolását megtartottuk abban az esetben is, ha valamelyik fázisú cím hiányzik (jele: –). A következő rovatban a kéziratok főbb adatait, fizikai jellemzőit írjuk le: jelzet, méret, grafikus-vizuális jelek, az autográf és a másodlagos szövegformálás jellege. Mivel a kéziratok utólagos, 20. századi számozása lapokat és nem oldalakat jelöl, ezért szükséges a *recto/verso* jelölés alkalmazása. A lelohely minden esetben ugyanarra a közgyűjteményre utal (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára, MTA KIK Kt.). Itt határozzuk meg a lejegyző személyét, és ahol lehet, a kéziratban található korrekciók szerzőit is azonosítjuk.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Ebben a rovatban adatoljuk az *Eredeti népmesék* szövegeinek korabeli főbb publikációit. A kéziratok 1862-es (első) szövegkiadásának adatait mindenhol megadjuk, ezen túlmenően Gyulai Pálnak a kötetről írott recenziójára (Gyulai 1862.) és Arany László népmesékről szóló tanulmányára (Arany L. 1867) abban az esetben hivatkozunk itt, ha a gyűjteményből meseszöveget közöltek mutatóként, vagy ha a cselekményt újramesélték. E kategória időhatárai némiképpen túlnyúlnak a 19. századon. Arany László halála után összesített mesegyűjteménye Gyulai Pál szerkesztésében 1901-ben jelent meg először. 1949-ig hat

kiadásban látott napvilágot a kötet, amely a szóbeliségből gyűjtött 20. századi népköltési szövegekre is jelentős hatást gyakorolt. Közzöljük e kiadvány (Arany L. 1901.) valamennyi fellelt kiadásának adatait, és ebben az esetben azt is jelöljük, ha Gyulai nem válogatta be az adott mesét a gyűjteményes kötet szövegei közé.

Mint azt a bevezető tanulmányban bemutattuk, az Arany László-mesék írásbeli hagyományozódása már Arany László életében elkezdődött, elsősorban az iskolai olvasókönyvek és a gyerekeknek szánt ifjúsági kiadványok, mesekönyvek révén. Módszeresen az iskolai olvasókönyvek olvasmányanyagát tekintettük át, az eddig feltárt adatokat külön rovatban közöljük. Ennél a rovatnál is túlnyúlunk a szoros értelemben vett 19. század időkeretein, kiterjesztve azt az első világháborúig, mivel az olvasókönyvek esetében gyakran csak a kiadványok sokadik kiadása maradt fenn. Az *Olvasókönyvek* rovat akkor is szerepel a jegyzetekben, ha az általunk áttekintett mintegy 300 kiadványban az adott mese nem bukkan fel („nincs adat” megjelöléssel), ugyanis nem zárható ki, hogy a vizsgált olvasókönyv-korpuszon kívül is megjelenhetett egykor a szöveg.

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Az egyes mesékre vonatkozólag kevés, ám annál jelentősebb egykorú észrevételt fogalmazott meg Gyulai Pál a már említett, 1862-ben közzétett recenziójában, és Arany László, a magyar népmesékről 1867-ben megtartott székfoglaló előadásában. Ezek (és esetleg más egykorú reflexiók) adatait itt adjuk meg, idézve a megfelelő szöveghelyeket. A rovat csak abban az esetben szerepel, ha az adott mesére vonatkozólag ilyen közlések egyáltalán megjelentek.

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Ennél a rovatnál a fókusz áthelyeződik az egyes mesékről az általánosabb, műfaji-rendszertani kategóriákra. Az Arany-mesék kontextualizálása érdekében a mesék nemzetközi vonatkozásait, a magyar folklórszöveg-hagyományba illeszkedését, valamint a szépirodalom és a populáris irodalom alkotásaival kimutatható kapcsolatát kíséreljük meg érzékeltetni. Minden mese esetében először meghatározzuk a mesei műfajt a *Magyar népmesekatalógus* nevezéktana szerint (állatmese, tündérmese, legendamese, novellamese stb.). Ezt követően a magyar (MNK) és a nemzetközi mesekatalógus alapján (ATU) megadjuk a típusszámot, típuskombináció esetén a típusképletet a típus magyar és nemzetközi megnevezésével együtt. Mivel a magyar népmesék adatait tartalmazó, nagyrészt az 1980-as években megjelent *Magyar népmesekatalógus* még az Aarne–Thompson katalógushoz igazodva készült, ezért az AaTh-számok szerepelnek először, mert ezen szám alapján kereshetőek vissza a típus magyar variánsai a *Magyar népmesekatalógus*ban. Az MNK megjelölésű típusszám azt jelzi, hogy az Aarne–Thompson klasszifikációhoz képest speciális magyar típust, altípust, redakciót különítettek el a *Magyar népmesekatalógus* szerkesztői.

Ugyanakkor a 2004 óta érvényben lévő, Hans-Jörg Uther szerkesztette, revideált nemzetközi mesekatalógus (Aarne–Thompson–Uther; ATU) típuszámait és típuscímeit is megadjuk, mivel Uther számos esetben összevonta, törölte vagy átszámozta/átnevezte az AaTh-katalógus tételeit. Törekedtünk arra, hogy a nemzetközi (európai) szövegelőzményekre is utaljunk. Mivel azonban terjedelmi korlátok miatt ennek bővebb kifejtésére nem kerülhetett sor, itt csupán a legalapvetőbb folklorisztikai kézikönyvek (*Enzyklopädie des Märchens*, ATU, *Magyar Néprajzi Lexikon*) alapján a szöveg hagyományozódás nemzetközi kontextusának felvázolása érdekében az adott mesetípus adatolható történetére, néhány fontosabb kiadványra és közleményre tudunk utalni, ám az említett és hivatkozott kézikönyvekben további szakirodalom érhető el.

A legrészletezőbb rovatban (*19. századi magyar variánsok*) az Arany-mesékhez kapcsolódó összes ismert és hozzáférhető, 19. században lejegyzett magyar népmesevariáns típusonként áttekintettük, az Arany-mesék magyar nyelvű előzményeivel, illetve egykorú szövegvariánsaival való összevetés érdekében. A feldolgozott variánsokat az MNK alapján, ám annak revíziójával, valamennyi kéziratos és kiadott (antológiában, folyóiratban, ponyván és kalendáriumban megjelent) szöveg áttanulmányozása után mutatjuk be.

Arra törekedtünk, hogy lehetőleg teljes variánslista álljon az olvasó rendelkezésére, ennek érdekében az MNK-ban nem vagy csak részlegesen szereplő, annak megjelenése óta kiadott 19. századi mesegyűjtések adatait is feldolgoztuk. A 19. századi népmesegyűjtemények esetében tehát nem a kiadás, hanem a *gyűjtés* idejét vettük alapul, amikor a variánsokat regisztráltuk. Bár 20. századi gyűjtés, ám relevanciája okán megadjuk az első világháború idején Nagyszalontán végzett Folklore Fellows népköltési gyűjtés szövegeinek adatait is. Ahol egy adott 19. századi variánsnak létezik kiadott változata, ott a kiadványra, és nem a kéziratra hivatkozunk. Ettől az eljárástól csak egy esetben térünk el: Balás Gyula mezőkovácsházi gyűjtése (1878) egy nehezen hozzáférhető helyi kiadványban jelent meg 1988-ban, ezért itt a publikáció adatai mellett feltüntetjük az Akadémiai Kézirattárban őrzött kéziratok pontos jelzetét is.

SZÓ- ÉS SZÓLÁSMAGYARÁZATOK, FOLKLÓRUTALÁSOK MAGYARÁZATA

E helyt alfabetikus rendben, összesítve közöljük a mesékben előforduló, tájnyelvi vagy elhomályosult jelentésű szavak, valamint a szólások, közmondások és szóláshasonlatok, továbbá a néphit- és népszokás-utalások magyarázatait, melyek nagyrészt a *Magyar Néprajzi Lexikon*, a *Magyar Nyelv Értelmező Szótára* és az *Új Magyar Tájéztató*, valamint szólás- és proverbiumgyűjtemények alapján készültek.

A jegyzetekben az olvashatóság érdekében szövegközi hivatkozásokat alkalmaztunk. A mesevariánsok adatai is a jegyzetszövegbe illetve olvashatók, ám a leggyakrabban előforduló mesegyűjtemények, kézikönyvek, szótárak és periodikák adatait, az ismétlések elkerülése végett, rövidítve vagy utalással adjuk meg. A visszakereshetőséget lehetővé tevő pontos címléírásukat, illetve a néprajzi szakirodalomban elfogadott rövidítéseket önálló irodalomjegyzék tartalmazza.

A JEGYZETEKBE HIVATKOZOTT SZAKIRODALOM ÉS FORRÁSOK JEGYZÉKE

FOLKLORISZTIKAI KÉZIKÖNYVEK

- ATU 2004 Hans-Jörg Uther: *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography*. I. *Animal Tales, Tales of Magic, Religious Tales, and Realistic Tales with an Introduction*. II. *Tales of the Stupid Ogre, Anecdotes and Jokes, and Formula Tales*. III. *Appendices*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia (FFC 284–286.)
- BERZE NAGY János 1957 *Magyar népmesetípusok*. I–II. Pécs: Baranya Megye Tanácsa
- EM 1977–2015 *Enzyklopädie des Märchens: Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung*. Band 1–15. Hrsg. von Kurt Ranke et al.–Rolf Wilhelm Brednich et al. Berlin–New York: de Gruyter
- MNK 1982–2001 *Magyar népmesekatalógus*. Főszerkesztő Kovács Ágnes. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport
- MNK 1. 1987 *A magyar állatmesék katalógusa. AaTh 1–299*. Szerkesztette Kovács Ágnes–Benedek Katalin. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport
- MNK 2. 1988 *A magyar tündérmesék típusai. AaTh 300–749*. Szerkesztette Dömötör Ákos. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport
- MNK 3. 1982 *A magyar legendamesék típusai. AaTh 750–849*. Szerkesztette Bernát László. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport
- MNK 4. 1984 *A magyar novellamesék típusai. AaTh 850–999*. Szerkesztette Benedek Katalin. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport
- MNK 5. 1982 *A magyar rászédett ördög-mesék típusai. AaTh 1030–1199*. Szerkesztette Süvegh Veronika. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport
- MNK 6. 1990 *A rátótiáddák típusmutatója. A magyar falucsúfolók típusai. AaTh 1200–1349*. Szerkesztette Kovács Ágnes–Benedek Katalin. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport
- MNK 7/A. 1986 *A magyar népmesék tréfa-katalógusa. AaTh 1350–1429*. Szerkesztette Vő Gabriella–Vehmas Marja. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport
- MNK 7/B. 1988 *A magyar népmesék trufa- és anekdotakatalógusa. AaTh 1430–1639*. Szerkesztette Vehmas Marja–Benedek Katalin. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport
- MNK 7/C. 1989 *A magyar népmesék trufa- és anekdotakatalógusa. AaTh 1640–1874*. Szerkesztette Vehmas Marja–Benedek Katalin. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport
- MNK 8. 1989 *A magyar hazugságmesék katalógusa. AaTh 1875–1999*. Szerkesztette Kovács Ágnes–Benedek Katalin. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport

- MNK 9. 1990 *A magyar formulamesék katalógusa. AaTh 2000–2399*. Szerkesztette Kovács Ágnes–Benedek Katalin. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport
- MNK 10/1. 2001 *Összefoglaló bibliográfia. Cigány mesemondók repertoárjának bibliográfiája*. Összeállította és a bevezetést írta Benedek Katalin. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet
- MNL 1977–1982 *Magyar Néprajzi Lexikon*. 1–5. Főszerkesztő Ortutay Gyula. Budapest: Akadémiai

ARANY LÁSZLÓ NÉPMESE-TANULMÁNYA

- ARANY László 1867 Magyar népmeséinkről. *Budapesti Szemle*, XI., VIII. kötet, 25. sz. 40–66, 26–27. sz. 200–228.

ARANY LÁSZLÓ MESÉIRE VONATKOZÓ FORRÁSTANULMÁNYOK, RECENZÍÓK

- BERZE NAGY János 1966 Arany-tanulmányok II. Arany László Eredeti népmeséi. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve 1965*, 133–151.
- GYULAI Pál 1862 Eredeti népmesék. Összegyűjtötte Arany László. [Ismertetés] *Budapesti Szemle* I. folyam, XV. kötet, 386–392.
- KOVÁCS Ágnes 1969 A XX. században rögzített magyar népmeseszövegek XIX. századi nyomtatott forrásai. I. Arany László magyar népmese-gyűjteménye. *Népi Kultúra–Népi Társadalom* II–III. 177–214.
- KOVÁCS Ágnes 1982 Arany Juliska és Arany László meséi. In *Arany János tanulmányok*. Szerkesztette Novák László. Nagykőrös, 495–530. (Nagykőrösi Arany János Múzeum Közleményei II.)

18–19. SZÁZADI MAGYAR NÉPMESEKET TARTALMAZÓ GYŰJTEMÉNYEK

- ARANY László 1862 *Eredeti népmesék*. Összegyűjtötte Arany László. Pest: Kiadja Heckenast Gusztáv
- BALÁS Gyula 1988 „Az ürgeháti szalmakazlakon innen, a hosszú-kovács házi szénaboglyán pedig túl...” *Szemelvények Mezőkovácsháza néprajzából*. Összeállította és szerkesztette Balogh György. Mezőkovácsháza: Hazafias Népfőrt Városi Bizottsága–ÁFÉSZ (Mezőkovácsházi Baráti Köre Kiadványai 2.)
- BENEDEK Katalin 2004 *Három vándorló Királyfirul való História. A sárospataki kéziratok népmese-gyűjtemény (1789)*. Az utószót írta, a jegyzeteket és mellékleteket készítette Benedek Katalin. Szerkesztette Fazekas Zsuzsa. A meséket lejegyezte Iancu Laura. Budapest: Európai Folklor Intézet–L'Harmattan

- BERZE NAGY János 1960 *Régi magyar népmesék Berze Nagy János hagyatékából*. Szerkesztette Banó István–Dömötör Sándor. Pécs: TIT
- DÉKÁNY Ráfael 2004 *A pityke és a kókény. Dékány Ráfael válogatott népmeséi az 1800-as évek második feléből*. A kötetet szerkesztette, a képeket válogatta és az utószót írta Kriston Vízi József. Az eredeti meseszövegeket gondozta és a válogatásban közreműködött Beznai Zsuzsanna. A magyarázó szójegyzéket készítette és a kötet pedagógiai szakértését végezte Bordi Zsuzsanna. Budapest: Argumentum
- ERDÉLYI János 1846–1848 *Népdalok és mondák*. A Kisfaludy Társaság megbízásából szerkeszti és kiadja Erdélyi János. I. Pesten: nyomtatott Beimel Józsefnél, 1846. II. Pesten: Magyar Mihálnál, 1847. III. Pesten: nyomtatott Beimel Józsefnél, 1848. (Magyar Népköltési Gyűjtemény)
- ERDÉLYI János 1855 *Magyar népmesék*. Kiadja Erdélyi János. Képes kiadás. Pest: Heckenast Gusztáv
- GAAL György 1857–1860 *Gaal György népmesegyűjteménye*. Kiadták Kazinczy Gábor és Toldy Ferenc. I–II. Pesten: Pfeifer Ferdinánd sajátja III. Pesten: Emich Gusztáv sajátja.
- IPOLYI Arnold 2006 *A tengeri kisasszony. Ipolyi Arnold kéziratos folklórgyűjteménye egész Magyarországról, 1846–1858*. Közreadja Benedek Katalin. Budapest: Balassi (Magyar Népköltészet Tára VI.)
- ISTVÁNFFY Gyula 1890 *Palóc mesék a fonóból*. Meséli Istvánffy Gyula. Liptó-Szt.-Miklós: Steier
- ISTVÁNFFY Gyula 1963 *Palóc népköltési gyűjtemény*. S. a. r Bodgál Ferenc. Miskolc: Herman Ottó Múzeum (HOM Néprajzi Kiadványai II.)
- JÓKAI Mór 1856 *A magyar nép adomái*. Összegyűjté Jókai Mór. Pest: Kiadja Heckenast Gusztáv
- KÁLMÁNY Lajos 1877–1878 *Koszorúk az Alföld vad virágaiból*. Köti Kálmány Lajos. I. Pécskáról való. Aradon: nyomtatott Réthy Lipótnál, 1877. II. *Elegyes*. Aradon: nyomtatta Réthy Lipót és fia, 1878.
- KÁLMÁNY Lajos 1881–1891 *Szeged népe*. Gyűjtötte Kálmány Lajos. I. *Ős Szeged népköltése*. Arad: Réthy Lipót és fia, 1881. II. *Temesköz népköltése*. Arad: Réthy Lipót és fia, 1882. III. *Szeged vidéke népköltése*. Szeged: Bába Sándor, 1891.
- KÁLMÁNY Lajos 2015 *Alföldi gyűjtés*. Közreadja Forrai Ibolya–Raffai Judit. Budapest: Balassi (Magyar Népköltészet Tára XVI., Fontes Musei Ethnographiae II.)
- KOLUMBÁN István 1972 *A kecskés ember. Udvarhelyszéki népmesék*. Kolumbán István gyűjteményéből válogatta, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Olosz Katalin. Bukarest: Kriterion
- KRIZA János 1863 *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*. Szerkeszti Kriza János. Első kötet. Kolozsvártt: Stein János erd. muz. egyleti könyvtárúrus bizománya

- LÁZÁR István 1899 Alsófehér vármegye magyar népe. Etnografiai tanulmány. In *Alsófehér vármegye monográfiája*. I. kötet. Második rész. *Alsófehér vármegye néprajza*. Nagy-enyed: Nagyenyedi Könyvnyomda és Papíráruugyár Részvénytársaság
- MAILÁTH, Johann Grafen 1825 *Magyarische Sagen und Maehrchen*. Brünn: J. G. Trassler
- MAILÁTH, Johann Grafen 1837 *Magyarische Sagen, Märchen und Erzählungen*. I–II. Zweite Auflage. Stuttgart und Tübingen: Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung
- MAJLÁTH János 1864 *Magyar regék, mondák és népmesék*. Gróf Majláth János után Kazinczy Ferencz. Kiadta Kazinczy Gábor. Pest: Heckenast Gusztáv tulajdona
- MERÉNYI László 1861 *Eredeti népmesék*. Összegejtötte Merényi László. Első és második rész. Pest: Heckenast Gusztáv
- MERÉNYI László 1862 *Sajóvölgyi eredeti népmesék*. I–II. Összegejtötte Merényi László. Pest: Heckenast Gusztáv
- MERÉNYI László 1863–1864 *Dunamelléki eredeti népmesék*. I–II. Összegejtötte Merényi László. Pest: Heckenast Gusztáv
- MMMV 1894–1896 *Magyar mese- és mondavilág. Ezer év meseköltése*. Meséli Benedek Elek. I–V. Széchy Gyula szövegrajzaival. Budapest: Athenaeum (I. 1894, II. 1894, III. 1895, IV. 1896, V. 1896.)
- MNGY I. 1872 *Elegyes gyűjtések Magyarország és Erdély különböző részeiből*. A Kisfaludy Társaság megbízásából szerkesztik és kiadják Arany László és Gyulai Pál. Pest: Athenaeum (Magyar Népköltési Gyűjtemény I.)
- MNGY II. 1872 *Csongrádmegyei gyűjtés*. Szerkesztette Török Károly. A Kisfaludy Társaság megbízásából szerkesztik és kiadják Arany László és Gyulai Pál. Pest: Athenaeum (Magyar Népköltési Gyűjtemény II.)
- MNGY III. 1882 *Székegyházi gyűjtés*. Gyűjtötték Kriza János, Orbán Balázs, Benedek Elek és Sebesi Jób. A Kisfaludy Társaság megbízásából szerkesztik és kiadják Arany László és Gyulai Pál. Budapest: Athenaeum (Magyar Népköltési Gyűjtemény III.)
- MNGY VIII. 1906 *Dunántúli gyűjtés*. A Kisfaludy Társaság megbízásából gyűjtötte és szerkesztette Dr. Sebestyén Gyula. Budapest: Athenaeum (Magyar Népköltési Gyűjtemény VIII.)
- MNGY X. 1908 *Hétfalusi csángó népmesék*. Gyűjtötte és jegyzetekkel kísérte Horger Antal. Budapest: Athenaeum (Magyar Népköltési Gyűjtemény X.)
- MNGY XIV. 1924 *Nagyszalontai gyűjtés*. Gyűjtötte a Folklore Fellows Magyar Osztályának nagyszalontai gyűjtő szövetsége. Kodály Zoltán közreműködésével szerkesztette Szendrey Zsigmond. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest: Athenaeum (Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV.)
- P. SZENTMÁRTONI Kálmán 1944 *Székegyházi népmesék*. Összegejtötte P. Szentmártoni Kálmán. Kolozsvár: Minerva

- PAP Gyula 1865 *Palóc népköltemények*. Gyűjtötte és kiadta Pap Gyula. Sárospatak: nyomtatta Forster R. a Ref. Főiskola betűivel
- PINTÉR Sándor 1891 *A népmesékről XIII eredeti palóczmesével*. Irta és leírta Pintér Sándor jóbarátok számára ötven példányban. Losoncz: Nyomatott a Kármán-társulat könyvnyomdájában
- SZABÓ Sámuel 2009 *Erdélyi néphagyományok 1863–1884*. Szabó Sámuel és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Budapest–Marosvásárhely: Európai Folklór Intézet–Mentor Kiadó
- SZNGY 1956 *Székelly népköltési gyűjtemény*. Összesítő válogatás a kiadott és kéziratos hagyatékából. I–II. A verses részt Gergely Pál, a meséket Kovács Ágnes gondozta. Budapest: Magvető

19. SZÁZADI GYERMEKIRODALMI ANTOLOGIÁK ÉS OLVASÓKÖNYVEK

- GÁSPÁR János – KOVÁCSI Antal 1853a *Magyar Olvasó-könyv*. Tanodák és magán-növendékek használatára. Első folyam első fele. Elemi, polgári és reál-tanodáknak s a gymnasiumok első osztályának. Dolgozák és szerkeszték Gáspár János és Kovács Antal, nevelők. Második javított és bővített kiadás. Budapesten, Geibel Ármin bizományosunknál. Első folyam. 7–11 éves gyermekeknek. Kolozsvár: özvegy Barráné és Stein sajátja
- GÁSPÁR János – KOVÁCSI Antal 1853b *Magyar Olvasó-könyv*. Tanodák és magán-növendékek használatára. Első folyam második fele. Elemi, polgári és reál-tanodáknak s a gymnasiumok első és második osztályainak. Dolgozák és szerkeszték Gáspár János és Kovács Antal, nevelők. Kolozsvár: özvegy Barráné és Stein sajátja
- GÁSPÁR János 1854 [1855] *Csemegék kisebb gyermekek számára*, melyekkel családok és kisdédóvóknak kedveskedik Gáspár János nevelő. Második javított, nagyszámú verscsemegével s két színezett képpel bővített kiadás. Kolozsvár: özvegy Barráné és Stein sajátja
- GÁSPÁR János 1863 *Csemegék kisebb gyermekek számára*, melyekkel családok-, kisdédóvók- és elemi tanítóknak kedveskedik Gáspár János, nagy-enyedi neveléstanár és képezdeigazgató. Harmadik javított és bővített képes díszkiadás. Kolozsvárt: Stein János tulajdona
- TÁNCZOS István 1870 *A nagyapó regéi*. Gyermekek számára. Debreczen: Telegdi

KLASSZIKUS EURÓPAI MESEGYŰJTEMÉNYEK

- BASILE, Giambattista 2014 *Pentameron: A mesék meséje avagy a kicsik mulattatása*. Fordította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Király Kinga Júlia. Pozsony: Kalligram
- GRIMM 1861 *Gyermek s házi regék Grimm után*. I. rész. Fordította Nagy István. Pest: Engel és Mandello tulajdona (Ifjúsági Könyvtár II.)
- GRIMM, Jacob és Wilhelm 2009 *Családi mesék*. Fordította és az utószót írta Adamik Lajos és Márton László. Pozsony: Kalligram

ARANY LÁSZLÓ ÖSSZESÍTETT NÉPMESEGYŰJTEMÉNYE

- ARANY László 1901 *Magyar népmese-gyűjteménye*. Közrebocsátja Gyulai Pál. Budapest: Franklin Társulat. (Arany László Összes Művei IV.)

ARANY JÁNOS KÖLTEMÉNYEI

- ARANY János 2003 *Arany János összes költeményei*. I. *Versek, versfordítások és elbeszélő költemények*. S. a. r. és a jegyzeteket írta Szilágyi Márton. Budapest: Osiris (Osiris Klasszikusok)

FOLYÓIRATOK

- Ethn.: *Ethnographia* (1890–)
- Nyr.: *Magyar Nyelvőr* (1872–)

SOROZATOK

- ÚMNGY: Új Magyar Népköltési Gyűjtemény
- FFC: Folklore Fellows Communications

SZÓTÁRAK, PROVERBIUMGYŰJTEMÉNYEK

- BALLAGI Mór 1850 *Magyar példabeszédek, közmondások és szójárások gyűjteménye*. Összeszedte, értelmezte, s más nemzeteknek hasonértelmű mondataival fölvilágította Ballagi Mór. Szarvas: Réthy
- ERDÉLYI János 1851 *Magyar közmondások könyve*. Pest: Kozma Vazul
- MARGALITS Ede 1897 *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*. Budapest: Kókai Alajos

- MNYÉSZ 1959–1962 *A magyar nyelv értelmező szótára*. I–VII. Szerkesztette az MTA Nyelv-
tudományi Intézete, Bárczi Géza és Országh László vezetésével. Budapest: Akadémiai
- RSZSZ 2012 *Régi szavak szótára. Kihalt, elfeledett és kiveszöben lévő szavak, szóalakok és
szójelentések magyarázata*. Főszerkesztő Kiss Gábor, szerkesztette Kohári Anna–Mandl
Orsolya. Budapest: Tinta (A Magyar Nyelv Kézikönyvei XXV.)
- SZEMERKÉNYI Ágnes 2009 *Szólások és közmondások*. Budapest: Osiris (Osiris Diákszótár)
- ÚMT 1979–2010 *Új Magyar Tájszótár*. I–V. Főszerkesztő B. Lőrinczy Éva. Budapest: Aka-
adémiai

A MESÉK JEGYZETEI

[1.]

Cím: A' király, és asz arany tollu madár. / *A vak király* / **A vak király.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 116r–123v. Mérete: 185x230 mm. A mesét Arany Juliska írta le. A szöveg eredetileg *A' király, és asz arany tollu madár* címet viselte. Ezt tintával áthúzták, és a lejegyzőtől eltérő személy tintával új, aláhúzott címre javította: *A vak király*. Ez a kézírás Arany László fiatal felnőttkori írásképeire hasonlít. A lapok fekete tintával sűrűn teleírva, csak a bal margó maradt üresen. A szövegben tollhibák, tintapacák, saját kezű és idegen kéztől származó javítások. Többszöri tollváltás. A 117v. oldal tetején az első és a második sorra halványabb tintával ráírva: 800. A bal margón kalligrafikus írással: *K*, illetve *Kunstler Ignácz*. (Kunstler Ignác személyét eddig nem sikerült azonosítani.) Ugyanitt az oldal alján, a bal margón kék ceruzával vonás, majd ugyanez piros ceruzával átírva *r-re*. A 118r. oldalon a bal margón piros ceruzával: 2. A 118v. oldal bal margóján piros ceruzával: 3. A 119v. oldal bal margóján piros ceruzával: 4. A 120v. oldal bal margóján piros ceruzával: 5. A 121v. oldal bal margóján piros ceruzával: 6. A 122r. oldal alján a szövegen belül piros ceruzás, vízszintes vonal választ el két bekezdést (a legkisebb királyfi első kalandorozatának vége, az új kalandok kezdete, találkozás bátyjaival). A 122v. oldalon a tintával írott szövegben piros ceruzás javítások. Ugyanitt a szövegben, valamint a bal margón tintával, idegen kéztől származó javítások; szavak, sorok beszúrása. Írásképe az utólagos címadó (feltehetően Arany László) kézírására hasonlít. A 123v. oldal bal margóján piros ceruzával: 7.

Lejegyző: Arany Juliska (1850-es évek); pár szó és sor valószínűleg Arany Lászlótól származik.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 1–29.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 7–28. (1904: 7–30; 1911: 7–30; 1914: 7–30; [1928]: 7–30; [1949]: 7–30.)

Olvasókönyvek: nincs adat

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Gyulai Pál recenziója: Gyulai Pál, aki kolozsvári tanárként maga is gyűjtetett meséket diákjaival, 1862-ben az *Eredeti népmesékről* írott bírálatában említette, hogy ismerte a típus variánsát: „E gyűjtemény néhány meséjének magunk is jobb variánsait ismerjük a nép ajkáról. Ilyenek: »A vak király.« »A veres tehén.« »Őzike« »Fehér ló fia.«” (Gyulai 1862: 389.)

Arany László népmese-tanulmánya: Arany László a mesére a következőképpen utalt székfoglalójában, a Henszlmann Imre képviselte szimbolikus-mitológiai meseértelmezést

bíralva: „Kell-e fejtegetnem, hogy ezen egész magyarázat, a napistennek és virágistennek egy személyben személyesítése, s azután a személyesítésnek váltakozása mily erőltetett? Pedig, mint említém, ez egyike azon meséknek, melyekben ama magyarázat legjobban föltalálni véli az ő alakot. Hát még azokat a meséket, a mikben az ártatlanság megjutalmazása, a bántalmazott árva fiú vagy mostoha leány boldoggá létele (például – Merényi II. 8. VI. 6. *Arany II* Pap 5. Kriza 2. 5. stb.) a jószívű, adakozó fiúnak magas rangba jutása az alapeszme, szóval a mesék azon nagyobb többségét, melyekben még csak nyoma sincs az átbüvölt álomnak, mely Prokrustes ágyba kell szoritani, hogy az értelmezéshez, csak némileg is hozzá illjenek.” – A kiemelt önhivatkozás az *Eredeti népmesék* című kötetre és *A vak király* című mesére vonatkozik. (Arany L. 1867: 50.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: tündérmese

Típus: MNK 463** (*A síró-nevető szemű király*) + AaTh 550 (*Madár, ló és királylány*) + AaTh 507 (*A hálás halott*); ATU 550 (*Bird, Horse and Princess*)

A hála és a hálátlanság témája köré épülő, világszerte ismert mese szüzséje megtalálható ifjabb Johannes Gobi *Scala coeli* című, 14. századi exemplumgyűjteményében (538. sz.). Giovan Francesco Straparola 16. századi velencei elbeszélésgyűjteményében (*Le Piacevoli Notti*, 1551–1553) a szüzsé összes jelentősebb motívuma szerepelt (3. 2). A típusnak a 19–20. században gyűjtött népmesékre leginkább hasonlító első ismert változatát a 18. század végén oroszul jegyezték le, megtalálható ezenkívül Christoph Wilhelm Günther gyermekeknek szóló tündérmeséi között (*Kindermärchen aus mündlichen Erzählungen*, Erfurt, 1787), melynek feltehetően nagy hatása volt a szájhagyományra is. (*Irod.*: ATU I. 2004: 318–320; de Blécourt, Willem: Vogel, Pferd und Königstochter. EM 14. 2011: 283–289.)

19. századi magyar variánsok: A *Madár, ló és királylány*-mesetípus a magyar nyelvterületen is népszerű volt. Az MNK által számon tartott negyven változatából 25 az önmagában álló cselekménytípust testesíti meg, 15 pedig más típusokkal kapcsolódik össze. A típus nemzetközi és a magyar variánsai is közel állnak *Az élet vize*-típushoz (AaTh 551, ATU 551: *Water of Life*, korábbi típuscíme: *The Sons on a Quest for a Wonderful Remedy for their Father*), amelyben a csodálatosan éneklő/gyógyító erejű (arany)madár helyett az élet vizét kell megszerezni az idős király számára. Kovács Ágnes a magyar anyag vonatkozásában hősmeseként azonosította a típust, melyen belül *Zsoltáreneklő madár* címmel önálló magyar altípust (MNK 550B*) különített el 17 variánssal, ezt azonban az MNK megszüntette, és a változatokat az 550. sz. típus alá sorolta be.

A mese legkorábbi magyar feljegyzései a 19. század derekáról származnak, bár Gaal Györgynek a 19. század első két évtizedéből származó kéziratai között is található egy olyan mese, melynek cselekménymenete nagyjából követi a típus sémáját, ám a további

változatoktól eltérő motívumok jelentkeznek benne (*A Vénus madara*, Gaal III. 1860: 1–15.). A *Madár, ló és királylány* önmagában álló cselekménytípusa az 1860-as évek elején Erdélyben és Borsodban is ismert volt, erről több kéziratos szöveg tanúskodik: *Az ottár zsoldár szolló madárka* (Krizsa Jánoshoz küldött népmesék, Árkos, Háromszék; 1856, MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/IV. 97r–102v.), c. n., lejegyezte Hegedűs Sándor, Kolozsvár, 1862 (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 370. 62r–65r.), c. n., lejegyezte Incze József (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 370. 70r–76v.), *A zsoldármondó madár*, lejegyezte Beke József (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 364. 78r–83r, Velezd, Borsod vm.), *Világhírű szép Borica szép éneklő madarai* (Székelyföld, 1864, SZNGy II. 1956: 217–225.). Egy Kálmány Lajos gyűjtötte szeged-felsővárosi változat 1881-ben jelent meg (*A Tűz madár*, Kálmány I. 1881: 118–120.). Benedek Eleknek a *Magyar mese- és mondavilágban* közreadott variánsa feltehetően a 20. századi népmesékre is hatást gyakorolt (*A zsoldáréneklő madár*, MMMV III. 1895: 179–191.). Benedek a Kálmány-féle változatot is feldolgozta (*A tűzmadár*, MMMV IV. 1896: 171–176.).

Az Arany család meséje típuskombináció. A hasonló felépítésű mesék közül *A síró-nevető szemű király* című mesekezdet és a *Madár, ló és királylány*-típus összekapcsolódása elsőként a *Népdalok és mondákban* közreadott, *A pelikán madárról* című mesében bukkant fel (Erdélyi III. 1848: 241–252, Máramarosziget, Bartók Gábor lejegyzése). Megjegyzendő, hogy a legkorábbi magyar mesefeljegyzések sorába tartozó *Sárospataki kéziratos népmese-gyűjtemény* (1789) egy meséje is *A síró-nevető szemű király*-epizóddal indul, folytatása azonban nem a *Madár, ló és királylány*-, hanem az ahhoz nagyon hasonló, *Az élet vize*-típus (*Egy öreg királyról és a tündörök királynéjáról*, Benedek 2004: 65–72.). *A síró-nevető szemű király*-mesekezdet a *Madár, ló és királylány* és *A hálás halott* mellett egyéb típusokhoz is kapcsolódva Ipolyi Arnold 1850-es években összeállított kéziratos mesegyűjteményében is szerepelt, szintén egy máramaroszigeti variánsban (*A csodás szőlőrő*, Ipolyi 2006: 419–427, lejegyezte Csolosz Pál). Kazinczy Gábor 1863-ban összeállított népmese-gyűjteményében egy mese *A soktudó fiú* (MNK 725A*) és *A túlvilágra vitt három királykisasszony megszabadítása* (AaTh 301) típusokkal elegyíti a *Madár, ló és királylány*-típust (c. n., MTA KIK Kt. Ms 10020/V. 35r–42v, Tardona, 1863, lejegyezte K. M., Kulcsár Mihály?). A Kriza János gyűjtőjének, Kiss Mihálynak lányától (Kiss Néria, sz. 1854 k.) rögzített székelyföldi mesében *A síró-nevető király*-mesekezdet a *Madár, ló és királylány*-, illetve *Az élet vize*-típusokkal kapcsolódik össze (*A vak király*, P. Szentmártoni 1944: 40–49.), míg Balás Gyula 1878-as datálású mezőkovácsházi szövegében (*A háromlábú debella*, MTA KIK Kt. Irod. 2-r. 76. 96r–100r; Balás 1988: 28–30.) a *Madár, ló és királylány*- és *Az élet vize*-típusok a *boszorkány lovainak őrzése*-típussal (AaTh 556F*) is kombinálódnak (ez utóbbi típuskombináció figyelhető meg a *Népdalok és mondákban* kiadott mesében is). Nagyszalontán 1914–1915 körül Szendrey Ákos Sárközi Imre 84 éves gazdálkodótól egy olyan variánst jegyzett le, amely *A két testvér*

(AaTh 303) és *Az állatsógorok* (AaTh 552) típusokkal kapcsolja össze az 550. számú típust (*A három fajú*, Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum [EA] 616. 155r–159r.).

Több mesetípus egy-egy epizódjával kombinálódik az 550. típus egy-egy részlete Szabó Sámuel két kolozsvári diákgyűjtőjének 1883–1884-ből származó meséjében (*A csevegő madár*, *Népmese [A zengő madárka]*, Szabó 2009: 405–408.). A mese ponyván is megjelent 1881-ben (*A bűvöshangú Vénusz-madárnak, továbbá a százszorszép Zirzinkének, Archibald csodaparipának és a bűvös arany kulcsnak a története. Igen szép és érdekes mulattató tündéries elbeszélés három szakaszban*. Négy képpel. Bp.: Rózsa Kálmán és neje kiadása). (Irod.: MNK 2. 1988: 237–239, 268–270, 315–318; Kovács Ágnes: Zsoltáréneklő madár. MNL 5. 1982: 637–638; Berze Nagy II. 1957: 102–108; Berze Nagy 1966: 134–135.)

[2.]

Cím: – / (*Leár*) / **A boltos három lyánya.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 127r–128v. Mérete: 189x228 mm. A szövegnek eredetileg nem volt címe, a lejegyzéssel egy időben tintával a cím helyét vízszintes vonalal jelölték, erre került később a ceruzás, zárójelbe tett cím (vagy a szüzsére való utalás): (*Leár*). Az első oldal jobb felső sarkában (feltehetőleg Sáfrán Györgytől származó) ceruzás bejegyzés olvasható: *A. Juliska*. A fekete tintával írott, jól tagolt szöveg viszonylag kevés autográf javítást tartalmaz, ugyanakkor számos, a lejegyzőtől eltérő személytől származó, ceruzás javítás látható rajta a 127r–127v. oldalakon (szavak áthúzása, beillesztése, mondatok zárójelbe tétele, mondatok tagolásának és központosításának megváltoztatása, új bekezdések jelölése). A 127r. oldalon az első bekezdést a lap szélén függőleges ceruzás vonallal jelölték meg, mellette a lejegyzőtől eltérő kézzel, dőlt betűkkel, ceruzával írott *meghagyandó* szó olvasható. Két különböző utólagos kézírás is feltételezhető, közülük az álló betűvel írott bejegyzések vélhetőleg Arany Lászlótól, míg a dőlt betűs széljegyzet egyelőre azonosítatlan személytől származik.

Lejegyző: Arany Juliska (1850-es évek). A cím és a javítások valószínűleg Arany Lászlótól származnak; a *meghagyandó* bejegyzés ugyanakkor mindkettőjük írásától eltér.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 30–36.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: nem szerepel

Olvasókönyvek: nincs adat

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Arany László 1864-ben a *Dunamelléki eredeti népmesék* című kötetről írott bírálatában nehezményezte, hogy Merényi László anélkül közölte e típus egy variánsát, hogy jelezte volna, Arany László gyűjteményében korábban már megjelent egy változat. „A mint csak

ugy futólag nézve is észrevettem, e gyűjteményben három mese van, mely már másutt megjelent: »A princeszné és a sündisznó« épen az a mi az Erdélyi szerkesztette »Népdalok és Mondák-«ban (II. k 343.l.) »A szőlős szőlő, mosolygó alma és csengő baraczk«, csakhogy Merélynél hasonlithatatlanul jobb előadásban, – »A cigány és az obsitos« majdnem az, a mi Jókainál »A magyar nép adomái« közt levő »Három botlás«, de ez utóbbinál sokkal ügyesebb a bonyodalom, s végre »A három Királykisasszony« bár bonyolatban némileg eltér, alapeszmére nézve épen az, a mi Arany László »Népmeséiben« a »Boltos három lánya.« – Hogy így, már másutt megjelent darabokat vesz fel M., ehhez – bár annyit mondhatok, hogy gyűjteményének becsét nagyon csökkenti, – semmi szólásom; de azt, úgy hiszem joggal lehet kívánni akármelyik gyűjtőtől, hogy azt jegyzésben említse meg. Kívánhatják ezt azok, kik az első közlés jogánál fogva az illető daraboknak mintegy tulajdonosaivá váltak, – de kívánhatja a gyűjteményt, mint gyűjteményt használni akaró olvasó is, hogy tájékozhasssa magát. – Ezt látszott érezni M. is, mikor, – szinte a kéz alatt levő kötetben, – »Az örök ifjuság vize« cziműnél megjegyezte, hogy az hasonló az Erdélyi János gyűjteményében lévő »Pelikán madár«-hoz. S vajon a fentebbi három közül mért nem szólt egyről se? Azt csak nem tehetjük fel róla, hogy gyűjtő létére összesen 6–7 kötetre menő mesegyűjteményeinket ne ismerné! Hát talán negligálta? Ez még rosszabb volna, s legjobb lesz semmit sem gondolni.» (y. i. [Arany L.] *Koszorú* 1864. február 28. II. évf. I. félév, 9. sz. 211.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: novellamese

Típus: AaTh 923 (*A só*); ATU 923 (*Love Like Salt*)

A gyermeki szeretet próbájáról, illetve annak félreértéséről, valamint az apa okulásáról szóló típus szüzséjének egyik legkorábbi ismert feljegyzése Geoffrey of Monmouth *Historia regum Britanniae* című művében maradt fenn (1135), emellett felbukkant a szüzsé a *Gesta Romanorum* angol redakciójában (273. sz.), máig közismert voltát pedig Shakespeare *King Lear* című drámájának (1606) köszönheti. Az európai népi gyakorlatban a só az antikvitás óta bajelhárító és áldozati szerepet töltött be. A sóval való összehasonlítás ugyanakkor csak a típus 19. században gyűjtött szóbeli változataiban fordul elő. A hasonlat feltehetően az exemplum- és prédikációs irodalomból kerülhetett át a szóbeliségbe, egy olyan időszakban, amikor a só már olcsó és könnyen elérhető termékké vált. Erre utalt Arany László is a kiadott változatba beszúrt (a kéziratból hiányzó) magyarázatával: „Nagyon megharagudott ezért a boltos, hogy hát őt a legkedvesebb lánya csak úgy szereti mint a sót, a miből négy garasért egy fontot adnak!” (Arany L. 1862: 31.) A mese szóbeli változataiban az apa tévedése és okulása a központi elem, míg a nővérek rivalizálása hiányzó vagy csökevényes motívum. A típus a világ számos pontján ismert, bár leginkább az indoeurópai nyelvterülethez köthető. Gyakorta a *Hamupipőke*-ciklus bevezető vagy keretelbeszéléseként

funkcionál, különösen *A kalapvári kisasszony* esetében (AaTh 510B, ATU 510B: *Peau d'Asne*). (Irod.: ATU I. 2004: 555–556; Schmitt, Christoph: *Lieb wie das Salz*. EM 8. 1996: 1038–1042; Lüthi, Max: *Shakespeare und das Märchen*. In *Volksmärchen und Volkssage. Zwei Grundformen erzählender Dichtung*. Bern–München: Francke Verlag, 1966: 109–117; Dundes, Alan: „To Love my Father all”. A Psychoanalytic Study of the Folktales Source of King Lear. In *Interpreting Folklore*. Bloomington: Indiana University Press, 1980: 211–222.)

19. századi magyar variánsok: A mese nem volt túl népszerű a magyar nyelvterületen, az MNK mindössze hét változatát tartja számon. A típus legkorábbi ismert magyar variánsa az Arany család meséje. (A szöveget 1901-ben Gyulai Pál kihagyta *Arany László Magyar népmese-gyűjteményéből*.) 1863-ban Merényi László közölt egy változatot, amelyben az apa nem kereskedő, hanem király, a hazulról elkergetett lány pedig faodúban lakik az erdőben, és egy királyfi veszi feleségül (*A három királykisasszony*, Merényi I. 1863: 147–153). A harmadik, 19. századi variánst Iványos Soma adta közre egy évtized múlva az Ormánságból, ez több motívumát tekintve (pl. a grófi kert mellé ülés) emlékeztet az Arany László kiadta szövegre (*Az évert leány*, Nyr. II. 1873: 130–132). A mesét Merényi nyomán feldolgozta Benedek Elek is a *Magyar mese- és mondavilágban* (*A só*, MMMV II. 1894: 239–242.). Az összes 19. századi magyar variánsban a só az összehasonlítás alapja (MNK 4. 1984: 222–223; Berze Nagy II. 1957: 413–414; Berze Nagy 1966: 135.).

Az Arany család meséjének kéziratos címe (*Leár*) nyilvánvaló utalás a Shakespeare-dramára. A *King Lear* első ismert magyar fordítása, feltehetően Sófalvi József munkája, 1794 előtt készült Kolozsváron; az 1811. évi kolozsvári sűgőpéldány fennmaradt változatán címe a mesekéziratéhoz hasonlóan: *Leár (Hérosi Szomorú Játék 5 Fel-vonásbann)*. A következő fordítást Egressy Gábor felkérésére Vajda Péter és Jakab István készítették. A pesti Magyar Színház az új fordítás (*Lear király: Szomorújáték*) bemutatóját 1838-ban tartotta Budán. Vörösmarty Mihály klasszikus fordítását 1847–1848 körül kezdte írni és 1854-ben fejezte be, de az csak halála után, 1856-ban jelent meg önálló kötetben, *Lear király* címmel. 1858-ban Arany Jánost kérték fel a szöveg revíziójára (AJÖM XVII: 249–250; AJÖM XVIII: 1015.); 1865-ben a Kisfaludy Társaság Shakespeare-sorozatában jelent meg a fordítás, *A két veronai ifjú* címet viselő darabbal együtt. Ez utóbbit Arany László fordította. (Irod.: Vörösmarty Mihály: *Lear király. Dramafordítások*. S. a. r. Ruttkay Kálmán. Bp.: Akadémiai, 1983: 137–304, 362–366, 416–708; *Lear király Shakespeare-től*. Fordította Vörösmarty Mihály. Pest: Nyomatott Landerer és Heckenastnál, 1856; *Shakspeare színművei*. Fordítják többen. Ötödik kötet. *Lear király*. Fordította Vörösmarty. Pest: Kiadja a Kisfaludy-Társaság Tomori Anasztáz költségén, Ráth Mór bizománya, é. n. [1865:] 3–146; Kiss Zsuzsánna: *Búnak bohócái: Lear magyar köntösben*. Bp.: Protea, 2010; Shakespeare, William: *Leár. Lear király*. A kísérőtanulmányt írta, s. a. r. Kiss Zsuzsánna. Bp.: reciti, 2016: 137–304, 362–366, 416–708.)

[3.]

Cím: – / *A cigány fiú* / **A cigány fiú.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 134v–135r. Mérete: 190x225 mm. A szövegnek eredetileg nem volt címe, a lejegyzéssel egy időben, tintával a cím helyét vízszintes vonallal jelölték, erre került később a cím a lejegyzőtől eltérő személytől, tintával írva, majd ezt tintával többször újra aláhúzták. A 134v. oldal bal felső sarkában feltehetően Sáfrán Györgyi ceruzás széljegyzete olvasható: *A. Juliska*. A kézirat rendezett írásképet mutat, ennek ellenére több autográf javítás azonosítható rajta. A szöveg végét a 135r. oldal alján három, tollal rajzolt csillag jelzi.

Lejegyző: Arany Juliska (1850-es évek). A cím valószínűleg Arany Lászlótól származik.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 37–40.

Arany László népmese-tanulmánya: Arany László a harmadik, pusztán mulattatásra szolgáló mesék csoportjába (*dévajka, Schwank*) sorolta be e szöveget, és a következőképpen közölte példaként a mese szüzséjét: „Ide sorolható az a mese is: melyben a cigány fiú elmegy deákszót tanulni, s utjában meglátván egy turkáló disznót egy lebegő inget, egy földön mászó rákot, s egy nádasban csörtető bikát, így kezd beszélgetni: »Kan is, dúr is; ing is, lóg is; rák is, mász is; bika töri nád is« – s ezzel haza megy, hogy ő már tud deákul. *Arany L. 37 lap.” (Arany L. 1867: 224.)

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: nem szerepel

Olvasókönyvek: nincs adat

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: tréfás mese

Típus: AaTh 1628 (*A fiú az iskolában/katonaságnál „elfelejtett magyarul”*); ATU 1628* (*So They Speak Latin*).

A mese középpontjában egy nyelvi tréfa áll. A szüzsé egy alacsony származású, hencegő fiúról szól, aki tanulmányai végeztével hazatér, és latin hangzású szavakkal nevezi meg a körülötte lévő dolgokat. Amikor nem tud számot adni valós tudásról, kérdése miatt közösségének művelt tagjai megbüntetik. A mese egyik legkorábbi ismert előzménye Martin Montanus 16. századi trufagyűjteményében szerepel. A típus az egész európai szájhagyományban elterjedt. (Irod.: ATU II. 2004: 337–338; Moser-Rath, Elfriede: *Der gelehrte Bauernsohn*. EM I. 1977: 1350–1353.)

19. századi magyar variánsok: A típus első ismert magyar változata az Arany Juliska lejegyezte szöveg, első kiadott variánsa az *Eredeti népmesék*ben szereplő mese. Az MNK csak néhány 19. századi változatot tart számon, melyekben a főszereplők elindulnak latinul tanulni, különféleképpen halandzsáznak, végül lelepleződnek és kinevetik őket. Az 1870-es

évekből ismert típuskombinációban egy Zala megyei (*A kanászbú lett mester*, Székely Sándor közlése, Nyr. III. 1874: 31–34, Dergecs), és az 1880-as évekből Herrmann Antal gyűjtéséből egy Fejér megyei változat (*A pappá lett paraszt*, Berze Nagy II. 1957: 589, Rácalmás). A feltárt magyar nyelvű variánsok közül egy Veszprém megyei szövegváltozat hasonló leginkább az Arany család meséjéhez (*A deják*, Beke Ödön közlése, *Nyelvészeti Füzetek* XVII. 1904: 65, Takácsi). Palóc találós kérdésként jelent meg 1865-ben a következő szöveg: „Kan túr is ás is kocsí után poros is. Megfejtés: kan”, amely rokonítható az Arany-mesében meglévő formulával (Pap 1865: 138.). Gáspár János a *Csemegék* 3. kiadásában, 1863-ban, a halandzsza-formulák négy változatát is közzétette: „Ágsárba ér, mitingsz, lógsz:” vagy „Told, ímlában minting, lóg” (Gáspár 1863: 273., 359. sz.), „Liba tónátusz” (Gáspár 1863: 273., 360. sz.), „Ág szúrís, véris, Duna ronts, bontis, kan túris, ásis, síkú-ton poris” (Gáspár 1863: 273., 361. sz.). Vö. Arany László találósaival (10./10A. és 11./10B. szövegek). (*Irod.*: MNK 7B. 1988: 194–195; Berze Nagy II. 1957: 588–589; Berze Nagy 1966: 135; Kovács 1969: 207; Kovács Ágnes: Ludatonátusz. MNL 3. 1980: 474–475.)

[4.]

Cím: Ráado, és Anyicska. / – / **Ráadó és Anyicska.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Ms 10020/VIII. 152r–168v. Mérete: 188x230 mm. Az egyik legkoszabb szöveg az Arany család mesekéziratai között. A mesét Arany Jánosné Ercsey Julianna jegyezte le, több részletben, többszöri tollváltással. A cím is az ő kézírása: *Ráado, és Anyicska.*, aláhúzva, az *Anyicska* név eredetileg kisbetűvel kezdődött, ezt javította. A bal felső sarokban (feltehetően Sáfrán Györgytől származó) ceruzás megjegyzés: *Aranyné*. Jobb oldalon felül ceruzával: *5 füzetke*, félig bekarikázva, felette piros ceruzával írt *1*, amelynek felső része elmosódott (esetleg kiradírozták). A 156r. oldal tetején, a bal margón piros ceruzával: *2.*, alatta szintén piros ceruzával: *gyűrű*. Ez a megjegyzés arra utal, hogy a mese zárlatában, a felismerési jelenetben fontos szerepet játszó gyűrű hiányzik a kézirat meselejegyzésben a tóparti eljegyzési epizódból. Ez a kiadott változatban már szerepel: „ott a tó partján gyűrűt váltottak” (Arany L. 1862: 49.). A 157v. oldal első három sora a bal margón piros ceruzával rajzolt függőleges vonallal megjelölve, a vonal piros ceruzával áthúzva. A 160r. oldal tetején, a bal margón piros ceruzával: *3.* A 162r. oldalon két szó alatt piros ceruzás vonás, a bal margón ismét vízszintes piros vonás. A 164r. oldal tetején, a bal margón piros ceruzával: *4.* A 164r–164v. oldalakon más kéz írása folytatólagosan, több sornyi terjedelemben; az íráskép alapján feltehetően Arany Juliska volt a másik lejegyző. A 168r. oldal tetején, a bal margón piros ceruzával: *5.* A 168v. oldalon a bal margón piros félkör, kezdő zárójelszerűség. Egy egész bekezdés piros ceruzával zárójelbe téve. A bekezdés a kiadott változathoz hiányzik. A jobb margón piros ceruzával félkör, zárójel.

Lejegyző: Arany Jánosné Ercsey Julianna. Pár sor feltehetően Arany Juliskától származik (1850-es évek).

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 41–82.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 66–97. (1904: 69–102; 1911: 69–103; 1914: 69–103; [1928]: 69–103; [1949]: 69–103.)

Olvasókönyvek: nincs adat

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Arany László népmese-tanulmánya: „Maguk az átídomúlások, részint halál után, tehát némileg metempszüchosisilag, részint különböző bűverők által már ez életben, igen gyakran fordúlnak elő meséinkben. Így változik [...] tündérlányok hattyúvá (*Arany 46*) [...] Mindezekre okvetlenül volt befolyása a mythologiai hagyomány mellett az aesthetikai izlésnek is. – De van aztán olyan átídomulás is, mely tisztán költészet. [...] sok ily átbüvítségnél van rokon eszme. [...] V. ö. az átalakulásokat Gaal III. 185; *Arany 63. 72.*” – A kiemelt önhivatkozások az *Eredeti népmesék* című kötetre és a *Ráadó és Anyicska* című mesére vonatkoznak. (Arany L. 1867: 55–56, 60.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: tündérmese

Típus: AaTh 313C (*Rózsa elfelejti Ibolyát*) + AaTh 400 (*A hattyúnő*); csak a kiadott változatban szereplő zárlat: AaTh 1961A* (*Lagziban mulatság*); ATU 313 (*The Magic Flight*) A világszerte igen elterjedt *Mágikus menekülés* (ATU 313) mesetípusnak korábban az Aarne–Thompson katalógus három altípusát különböztette meg: AaTh 313A (*The Girl as Helper of the Hero on his Flight*); AaTh 313B (*The Forbidden Box*); AaTh 313C (*The Forgotten Fiancée*). Ezek közül a *Ráadó és Anyicska* az AaTh 313C, vagyis „Az elfeledett menyasszony” altípushoz tartozik. Ez a mese, bár egész Európában ismert volt, a Földközi-tenger vidékén fordult elő a leggyakrabban. A mese szüzséje hasonlóságot mutat Médeia és Iaszón mítoszának cselekményével is. Európában különösen sok változatát rögzítették Skóciában és Skandináviában is. A legkorábbi európai változat Giambattista Basile 1634–1636-ban Nápolyban kiadott, *Lo cunto de li cunti overo lo trattenemiento de peccerille*, később *Il Pentamerone* címmel ismertté vált gyűjteményében található (2. 7, *A gerle*, Basile 2014: 184–196). (*Irod.*: ATU I. 2004: 194–197; Puchner, Walter: *Magische Flucht*. EM 9. 1997: 13–19; Aarne, Antti: *Die magische Flucht: Eine Märchenstudie*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1930. [FFC 92.]; Goldberg, Christine: *The Forgotten Bride* [AaTh 313C]. *Fabula* XXXIII. 1992: 39–54; Puchner, Walter: *The Forgotten Fiancée. From the Italian Renaissance Novella to Modern Greek Fairy Tales*. *Fabula* LI. 2010: 201–216.)

19. századi magyar variánsok: Az elfeledett menyasszonyról szóló, Arany Jánosné lejegyzte mese ugyanahhoz a típushoz tartozik, mint Arany János 1847-ben írott és a *Pesti Divatlapban* közzétett, költői bemutatkozásának szánt *Rózsa és Ibolya meséje* (Népmese) című elbeszélő költeménye. Míg Arany János verse az elfeledett menyasszonyról szóló mese önmagában álló cselekménytípusának megtestesítője, Aranyé meséje típuskombináció: az elfeledett menyasszonyról szóló mese a hattyúleányokról szóló típussal kapcsolódik össze (a hattyúnő-típus 19. századi változatairól lásd a [10.] *Jankó és a három elátkozott királykisasszony* című mese jegyzetét). A cselekményséma eltérése mellett több más körülmény is arra utal, hogy Ercsey Julianna, illetve Arany János egymástól függetlenül, különböző forrásból ismerték ezt a mesét. Mivel Arany László a kiadáshoz áttílizálta édesanyja szövegét, illetve bizonyos pontokon módosította a cselekményvezetést, és önálló, hazugságmesei zárlattal látta el a szöveget, így egyazon családon belül ugyanannak a mesetípusnak három szövegváltozatát ismerjük.

A 313C altípus MNK számon tartotta 33 variánsából 14 szöveget jegyeztek le a 19. században. A *Mágikus menekülés-* és a *Hattyúnő-*típusok kombinációjából építkező mesék sorában a legkorábbi a *Ráadó és Anyicska*. Két hasonló szerkezetű mesét ismerünk a századból: Merényi László 1864-ben dunamelléki népmese-gyűjteményében közölt egy olyan szöveget, amely ezzel egyező típuskombinációt valósít meg (*Ráró Rózsa*, Merényi II. 1864: 49–72.), emellett Balás Gyula 1878-ra datálható, mezőkovácsházi gyűjtést tartalmazó kéziratában szintén található egy ilyen felépítésű mese (*Az ördögnek eladott Jánosról*, MTA KIK Kt. Irod. 2-r. 76. 109–111; Balás 1988: 32–34.).

Az elfeledett menyasszony mint önmagában álló típusú mese legkorábbi nyoma Gaal György 1810-es és 1820-as években összeállított kéziratos mesegyűjteményében található, *Az ördög leánya* című mese azonban csak 1860-ban jelent meg magyarul (Gaal III. 1860: 35–45.). Az 1850-es évekből Ipolyi Arnold kéziratos mesegyűjteményében két mese képviseli a típust. A Szuló Ernő gyűjtéséből származó, *Az obsitos s a tündérlányok* címet viselő, igen rövid szegedi variáns csupán a feledés-motívumot tartalmazza (Ipolyi 2006: 641.), míg az ugyancsak Szegeden gyűjtött, Strósz Ernő lejegyzte [*A sasmadár*] című mese a befejezéstől eltekintve a típus összes jellegzetes epizódját tartalmazó változat (Ipolyi 2006: 704–711.).

Az *Eredeti népmesék* megjelenésével egy időben, az 1860-as évek elején a típus variánsai ismertek voltak Erdélyben is. Egy cím nélküli változat (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 371. 63r–66v.) elhangzásának körülményeiről annyit tudunk, hogy azt másik két mesével együtt „Borsán beszélte el Kelemen Józsefnek egy vén asszony, Borsa Doboka megyében van, lakosai oláhok és magyarok” – áll a kéziratban olvasható megjegyzésben, (70r.). A *Vadrózsákban* Kriza János tett közzé egy variánst a háromszéki Árkosról (*A szép Palkó*, Kriza 1863: 395–403.). Mint Kriza megjegyezte, a típus Gaal és Erdélyi gyűjteményében

is megvolt (ugyanakkor a *Ráadó és Anyicskát* nem sorolta fel a korábbi variánsok sorában, holott Arany László gyűjteményét ismerte, és másutt hivatkozta is a változatok felsorolásánál), az általa közölt szöveg sajátosságaként pedig a háromszéki jellegzetességeket emelte ki, így az „istenes haricska puiszkát” és a „fáin csiki turót” falatozó mesebeli szereplőket (Kriza 1863: 544.). A szöveget a századfordulón Benedek Elek dolgozta fel (*Szép Palkó*, MMMV I. 1894: 56–72.). Halász Ignác a Veszprém megyei Csetényből közölt egy variánst (*Rudolf meg Rudinca*, Nyr. XVII. 1888: 426–429.), Pintér Sándor pedig palóc mese gyűjteményében tett közzé egy változatot (*Mesé egy Rufaót neveő legeenreő*, Pintér 1891: 112–119.).

A további 19. századi típuskombinációk közül egy Erdélyi János közölte változat *Az üveghegyi királykisasszony* meséjével kapcsolta össze a 313C típust (*Több hétszer esküdni, mint egyszer*, Erdélyi 1855: 79–87.), a Kriza János kéziratos gyűjteményében fennmaradt mesék közül egy a *Viráglány-* (AaTh 407) (*Mese, Királyfiszép Jánosról*, MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 94r–103v.), egy pedig a *Fivérek nővéreket keresnek*-típussal (AaTh 303A) kombinálta azt (*Adorján Jankó és Juliska...* MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 44r–45v.) A típusnak ponyvaváltozata is volt, melynek 1873-ból ismerjük kiadását (*Ibolya és Nefejejts, vagy: A kegyetlen mostoha anya. Igen szép tündéres történetke. 5 képpel*. Pest: Buczászky Alajos). (Irod.: MNK 2. 1988: 106–110, MNK 8. 1989: 144–146; Berze Nagy I. 1957: 308–335; Berze Nagy 1966: 135–136; Nagy Ilona: Rózsa és Ibolya, Rózsa és Viola. MNL 4. 1981: 383–384; Óváry Zoltán: Rózsa és Ibolya. Arany János verses népmeséje. *Ethn.* XXXIV–XXXV. 1923/1924: 23–30; Tarbay Ede: Egy népmese írott változatai. *Kortárs* LII. 2008: 76–88; Gulyás Judit: „Mert ha irunk népdalt, mért ne népmesét?” *A népmese az 1840-es évek magyar irodalmában*. Bp.: Akadémiai, 2010: 203–245; Hermann Zoltán: Egy irodalmi program allegóriája – Arany János: *Rózsa és Ibolya*. In *Varázslszerltár: A varázsmese kánonjai a régiség és a romantika irodalmában*. Bp.: L'Harmattan, 2012: 194–206.; Szilágyi Márton: *Rózsa és Ibolya: A népmese mint alapforma és ihletforrás*. In „*Mi vagyok én?*” *Arany János költészete*. Bp.: Kalligram, 2017: 114–122; Domonkosi Ágnes: „Nem lett volna másképp belőle szép mese”. Népiesség, műfaj, stílus Arany János *Rózsa és Ibolya* című munkájában. *Magyar Nyelv* CXIII. 2017: 406–419.)

[5.]

Cím: – / *Az aranyhaju királykisasszony* / **Az aranyhajú hercegkisasszony.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 137r–143r. Mérete: 180x230 mm. A mesekéziratnak eredetileg nem volt címe, a lejegyzéssel egy időben a cím helyét tollal írt vízszintes vonallal jelölték, erre került később a cím a lejegyzőtől eltérő személy ceruzás írásával, majd az aláhúzást meghosszabbították a cím végéig. A 137r. oldal tetején jobbra ceruzával feltehetően Sáfrán Györgyitől származó, ceruzás bejegyzés olvasható: *Aranyné.*

A 141r. oldal utolsó öt és fél sorát a lejegyzőtől eltérő személy írta le: vélhetőleg Arany Juliska folytatta Aranyné írását. A 141v. oldaltól újra Aranyné volt a lejegyző. A kéziraton számos autográf és néhány utólagos, ceruzás javítás látható. A meseszöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi a 143r. oldalon.

Lejegyző: Arany Jánosné Ercsey Julianna; néhány sort Arany Juliska írt le. Az utólag, ceruzával írt cím Arany László fiatal felnőttkori kézírásának jegyeit viseli magán.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 83–99.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 184–196. (1904: 195–208; 1911: 197–210; 1914: 197–210. *Az aranyhajú hercegisasszony*. [1928]: 197–210; [1949]: 197–210.)

Olvasókönyvek: nincs adat

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: tündérmese

Típus: AaTh 403A (*A gyöngyöt síró és rózsát nevető lány*); ATU 403 + ATU 404 (*The Black and the White Bride + The Blinded Bride*)

Az Arany család meséje az MNK-ban önálló típusként szerepel, míg a jelenleg érvényes nemzetközi mesekatalógus alapján kombinációként írható le a mese típusképlete. Az ellentétes személyiségjegyeket, magatartási formákat, erkölcsi karaktert szimbolikusan a fehér-fekete, világos-sötét, tiszta-piszkos ellentétpárjával is kifejező tündérmesék sorában az ATU 403 típus az álmenyasszonyról szóló elbeszélésciklushoz tartozik. A típus széles körben elterjedt, variánsait Európában, Észak- és Dél-Amerikában, Ázsiában és Afrikában egyaránt feljegyezték. Európában különösen a skandináv országokban volt népszerű mese, amely számos közkedvelt narratív motívumból és epizódból építkezik. A festmény alapján történő menyasszonykeresés motívuma az *Ezeregyéjszakában* is szerepel, és feltehetően orientális hatás nyomán a középkori európai irodalomban is felbukkant (egyik legkorábbi előfordulása a *Sir Tristrem* című, 13. századi verses angol románcban adatható). A valódi menyasszonyt elveszejtő és őt helyettesítő álmenyasszony Mme d'Aulnoy egy meséjében is előfordult (*La princesse Rosette*, 1702). A mese a Grimm testvérek gyűjteményében is megjelent (KHM 135, *Die weisse und die schwarze Braut*). Az álmenyasszony alakja fontos szerepet játszott az újkori európai lakodalmi szokásokban is: a vőlegénynek többféle álmenyasszony közül kellett kiválasztania igazi jövőbelijét. A mese e ponton nyújt kapcsolódást az álmenyasszonyciklus egy másik (ATU 404) típusához, melynek a jóság és a kegyetlenség ellentéte áll a középpontjában. Az ATU 403 típusal szemben e cselekményben a női szempont sokkal hangsúlyosabban érvényesül. A típus Európán kívül Indiában, a Közel-Keleten, valamint Közép- és Dél-Amerikában ismert; a két típus Európában gyakran kontaminálódik egymással. (*Irod.*: ATU I. 2004: 236–239;

Rumpf, Marianne: Die schwarze und die weiße Braut. EM 2. 1979: 730–738; Goldberg, Christine: The Blind Girl. A Misplaced Folktale. *Western Folklore* LV. 1996: 187–209.)

19. századi magyar variánsok: Az egyik legnépszerűbb magyar tündérmese, mely gyakran kontaminálódik más típusokkal. A szóbeliségből gyűjtött magyar változatok egy részére hatással volt a Grimm testvérek változata (*Füstmenyasszony, Hómenyasszony*, Grimm 2009: 473–476.), melynek nyomai az Arany család meséjén is felismerhetők, azonban a narratíva kiegészül a megcsonkítás és a csodás gyógyulás motívumaival. *A gyöngyöt sűrő és rózsát nevető lány*-típus hazai elterjedtségét jól jellemzi, hogy a 19. század elejétől a század végéig tucatnyi variánsát dokumentálták a gyűjtők, különösen az északkeleti és a délkeleti területeken, Borsod és Hont, valamint Bács, Békés, Csanád és Csongrád megyékben jegyezték fel számos változatot.

A legkorábbi, magyar nyelven ismert tündérmesék egyike, a kassai kalendáriumban 1763-ban megjelent szöveg (*Két leányi egy asszonynak*) szüzséje ezzel a típussal tart rokonságot (Turóczy-Trostler 1940: 30–31.). A típus egyik első magyar nyelvű feljegyzését a 19. század első évtizedeiből, Gaal György kéziratos mesegyűjteményéből ismerjük (*Leányszín Bálint és Gyöngyszín Ilona*, Gaal II. 1857: 54–73.). Gaal variánsát később Benedek Elek átdolgozta (*Gyöngyszín Ilona*, MMMV V. 1896: 263–274.). Magyar népmeseként Gaal mesegyűjteményét megelőzőleg Mailáth János publikálta először a típust gyűjteménye második kiadásában, németül (*Die Gaben*, Mailáth 1837: 207–213.), melyet magyarra Kazinczy Gábor fordított, és *A rózsát-nevető hercegnő* címen jelentetett meg (Mailáth 1864: 318–324.). Benedek Elek ezt a mesét is népszerűsítette átdolgozásában (*A rózsátnevető királykisasszony*, MMMV III. 1895: 286–290.). Ezen kívül Benedek népmeséi között e típusnak még legalább egy további variánsa is megtalálható (*Támán és Ámán*, MMMV III. 1895: 195–207.).

Arany László változata Gaal György meséje után a második, magyar nyelven megjelent variáns. Ebben szokatlan vonás, hogy a herceg saját hűgába szeret bele, eredetileg azonban Arany Jánosné kéziratában ez a motívum nem szerepelt. A típusnak Ipolyi Arnold gyűjteményében két variánsa olvasható. Grimmék szövegével áll rokonságban a *Krisztus urunk és a mostohatestvérek* című mese (Ipolyi 2006: 940–941.), melyet Wéber Károly jegyzett le Szegeden, illetve szintén Grimm-hatás mutatható ki egy Zsoldos József gyűjtéséből származó, Bács megyei szövegen is (*Rózsás Panni*, Magyarakanizsa, Ipolyi 2006: 743.). A szegedi meseszöveg az Arany család variánsához közelebb álló változat. A típus különböző redakciókban szerepel Kazinczy Gábor 19. század közepén összeállított, kéziratos borsodi palóc népmesegyűjteményében (Seres József cím nélküli meséje, és Varga Julcsa két további, szintén cím nélküli típuskombinációja: MTA KIK Kt. Ms 10.020/II. 8r–11r. és Ms 10.020/IV. 77r–85r.). További palóc változatot közölt Pintér Sándor a század végén tájszólásban,

Szécsény környékéről (*Mesé a naplyányáraó*, Pintér 1891: 173–185.). Arany László meséjének megjelenésével egyidejű Hegedűs Sándor kéziratos lejegyzése (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 370. 37r–40v, 1862). Ismert Balás Gyula Csanád megyei gyűjtéséből is egy variáns (*Pál öcsém*, Mezőkovácsháza, 1878, MTA KIK Kt. Irod. 2-r. 76. 27r–30r; Balás 1988: 35–36.). Horger Antal a 19. század végén ugyanattól a mesélőtől (Csabai György, Tatrang) két hétfalusi csángó variánst rögzített, különböző típuskombinációkban (*A szegény leányról, a ki arany virágot lépik; Jézus Krisztus keresztlánya*, MNGy X. 1908: 218–226, 227–245.).

A mese az 1870-es évek elejétől különböző ponyvakiadványokban számos alkalommal megjelent: *A pásztorfiú nővére, vagy: A gonosz banya rettenetes büntetése. Gyönyörű és tanulságos tündéres történet*. 3 szép képpel. Bp.: Rózsa Kálmán, 1900 (1882); *Az arany rokka, vagy: A két ikertestvér Viola és Juliska tündéres története. Igen szép és mulattató elbeszélés*. Hét szép képpel. Bp.: Bucsánszky, 1874 (1871); *Az elvarázsolt pávakirály. Tündéres történet öregek és ifjak számára*. 5 képpel. Bp.: Rózsa, 1889; *Az arany kacsa. Igen szép és érdekes mulattató tündéres történet*. 4 képpel. Bp., Rózsa 1878. Közülük *Az arany kacsa...* című kiadvány a Grimm testvérek változatát követi. Kovács Ágnes úgy tudta, hogy nemcsak a Grimm-változat, hanem Gaal György és Arany László variánsa is ponyvára került. Sajnos ezen állítását nem adatolta, az eddig feltárt ponyvák közül ilyen szövegek nem kerültek elő, egyelőre nem tudjuk, mire alapozta ezt a feltevését (Kovács 1979: 372.). (Irod.: MNK 2. 1988: 195–198; Solymossy Sándor: Mesehősnő, aki „gyöngyöt sír és rózsát nevet.” Ethn. XXVIII. 1917: 223–237; Turóczi-Trostler József: *A mese felfedezése és a magyar mese a XVIII. században*. Bp.: Ranschburg Gusztáv, 1940; Berze Nagy I. 1957: 548–556; Berze Nagy 1966: 137; Kovács 1969: 194; Kovács Ágnes: A gyöngyöt síró, rózsát nevető leány. MNL 2. 1979: 369–372.)

[6.]

Cím: – / *Az őzike*. / **Az őzike**.

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r 409/II. 89r–93v. Mérete: 170x215 mm. Fekete tintával írott szöveg. A címet a lejegyzőtől eltérő személy utólag írta fekete tintával a szöveg fölé. A cím Arany László fiatal felnőttkori írására hasonlít. A cím felett bal oldalt, eltérő kéz (feltehetően Sáfrán Györgyi) írása, ceruzával: *Arany Juliska*, jobboldalt: *10-tap*. A kézirat lendületes, gyors írást tükröz, a lejegyző margótól margóig, igen kevés szabad helyet hagyva, kevés tollhibával, javítással írt. Szórendcsere jelölése az érintett szavak fölé írt számokkal. Néhány szó vagy mondat terjedelmű beszúrás. A párbeszédeknel a gondolatjel és az idézőjel használata tanult, gyakorlott tollforgatóra vall.

Lejegyző: Arany Juliska (fiatal felnőttkori kézírás). Kovács Ágnes szerint a mese kézirat közvetlenül az *Eredeti népmesék* megjelenése előtti évekre, 1861–1862-re datálható (Kovács 1969: 190; 1982: 509.).

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 100–110.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 52–60. (1904: 55–63; 1911: 55–63; 1914: 55–63; [1928]: 55–63; [1949]: 55–63.)

Olvasókönyvek: nincs adat

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Gyulai Pál recenziója: Gyulai Pál említette, hogy a típus egy változatát maga is ismerte. „E gyűjtemény néhány meséjének magunk is jobb variánsait ismerjük a nép ajkáról. Ilyenek: »A vak király.« »A veres tehén.« »Özike.« »Fehér ló fia.«” (Gyulai 1862: 389.)

Arany László népmese-tanulmánya: Arany László a következőképpen hivatkozott a mesére: „Maguk az átidomulások, részint halál után, tehát némileg metempszüchosisilag, részint különböző bűverők által már ez életben, igen gyakran fordulnak elő meséinkben. Így változik [...] – *a kis fiú az öz nyomából ivott viztől özzé* (Arany 103. Népd. III. 9; – rokon Grimm 11) [...] – Mindezekre okvetlenül volt befolyása a mythologiai hagyomány mellett az aesthetikai izlésnek is. – *De van aztán olyan átidomulás is, mely tisztán költészet. Például midőn a megölt anya sírjából is eljár aranykacsa vagy galamb képében gyermekét bepolyálgatni, kedves férjét végig-végig siratgatni.* (Arany 107. 113. 1. – Grimm 11).” – A kiemelt önhivatkozások az *Eredeti népmesék* című kötetre és *Az özike* című mesére vonatkoznak. (Arany L. 1867: 55–56.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: tündérmese

Típus: AaTh 450 (*Az öztestvér*); ATU 450 (*Little Brother and Little Sister*)

Az európai írásbeliségben a testvéri szeretet, az állattá változás és az álmenyasszony motívumai köré épülő mese elemei első ízben Krzysztof Kobylieński egy latinul írott versében tűntek fel 1588-ban, majd prózai formában Giambattista Basile 17. századi nápolyi mesegyűjteményében (*Ninnillo és Nennella*, Basile 2014: 470–475.). A nyugat-európai mesehagyományban kevésbé ismert mese. Egy változat a Grimm testvérek gyűjteményében is helyet kapott (*Brüderchen und Schwesterchen*, KHM 11, *Bátyácska és húgocska*, Grimm 2009: 56–60.). (*Irod.*: ATU I. 2004: 265–267; Köhler, Ines: *Brüderchen und Schwesterchen*. EM 2. 1979: 919–925; Krzyżanowski, Julian: *Two Old-Polish Folktales: Types AaTh 450 and 1353*. *Fabula* II. 1957: 83–93; Thompson, Stith: *The Folktale*. New York: Dryden Press, 1946: 110–111, 117–120; Hopkin, David: *The ecotype, or a modest proposal to reconnect cultural and social history*. In Joan-Pau Rubiés et al. (ed.): *Exploring cultural history. Essays in honour of Peter Burke*. Farnham: Ashgate, 2010: 31–54.).

19. századi magyar variánsok: A mese népszerű volt a magyar nyelvterületen. Az MNK 48 szövegváltozatát tartja számon, amelyből 26 az önmagában álló cselekménytípust

testesíti meg, 22 pedig más mesetípusokkal vagy motívumsorokkal kapcsolódik össze. A variánsok javarésze verses (énekelhető) szövegrészt is tartalmaz (az állattá, özzé/szarvassá/báránná változott fiú hívogatja nővérét). Az Arany család változata az önmagában álló cselekménytípushoz tartozik, és az Erdélyi János által 1848-ban közölt variáns (*A két testvér*, Erdélyi III. 1848: 274–278.) után *Az öztestvér*-típus egyik legkorábbi ismert lejegyzésének tekinthető. Arany Juliska meselejegyzése és Arany János 1850 körül keletkezett, *Az özvegy ember árvái* című, szintén a mostohaanya és az árva gyerekek közötti konfliktussal induló töredékes verse között részleges tematikus és motivikus párhuzam mutatható ki, pl.: „a’ mostoha anyja a’ gyerekeket, csakhogy tejbe-vajba nem fűrösztötte (Arany Juliska kézírata, 89v.), illetve „Este reggel tejbe vajba megferesztí öket” (Arany J. I. 2003: 925). (*Az özvegy ember árvái* című Arany-vers további motivikus kapcsolódását a kéziratot mesegyűjtéményhez l. a [37.] sz. mese jegyzeténél.)

A 19. század derekán a nyelvterület több pontján is ismert lehetett a mese. Feltehetően 1846 és 1853 között jegyezte le Hont megyében egy Ipolyi Arnold gyűjtőhálózatához tartozó ismeretlen gyűjtő a *Józsika és Mariska* című mesét (Ipolyi 2006: 112–114.). Ugyancsak Ipolyi kéziratot gyűjtéményét gazdagította Wéber Károly szegedi meséje, amely 1854 és 1858 között került lejegyzésre (*Az őzike*, Ipolyi 2006: 653–654.). Egy 1862-re datálható kolozsvári kéziratot mesegyűjtésben is fennmaradt a típus egy variánsa, amelyet Hegedűs Sándor jegyzett le (c. n., MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 370. 29r–30v.). A Kisfaludy Társaság mesegyűjtéménye is őrzi a típus egy 1863-ra datált változatát (MTA KIK Kt. Ms. 10020/VI. 26–29.). Az 1880-as évekből Gönczi Béla Zemplén megyei (*Az anyai átok*, Kistárkány, Berze Nagy J. 1960: 129–130.), illetve Halász János rábaközi változata ismert (Nyr. XIII. 1884: 429–430.). Pintér Sándor Nógrád megyei variánsa az Erdélyi János kiadta szöveg palóc tájszólásban elmondott-átírt változata (*Mesé a keet testvéreő*, Pintér 1891: 129–132.).

A típuskombinációk közül a *Mágikus menekülés*-típus (ATU 313) hátradobott tárgyak epizódjával bővült az az 1846 és 1853 között feljegyzett variáns, amelyet Ipolyi Arnold gyűjtéménye őrzött meg (*Az aranyhajú*, Ipolyi 2006: 201–205.), illetve amelyet Borsod megyében Beke József sajoúvelezi tanító jegyzett le Kazinczy Gábor mesegyűjtésének keretében az 1860-as évek első felében (*A két mostoha gyermek*, MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 364. 36r–39v.), idetartozik egy további, szintén Kazinczy gyűjtéményében fennmaradt, cím nélküli variáns is (MTA KIK Kt. 10.020/IV. 114–118.).

A *Jancsi és Juliska*-típussal (AaTh 327A) kapcsolódik össze több 19. századi erdélyi változat: egy Kriza János gyűjtéményében fennmaradt mese (*A két árva*, SzNGy II. 1956: 173–178.), a Szabó Sámuel kolozsvári születésű diákja, Jórend József lejegyezte, 1883/1884-re

datálható mese (*A gonosz mostoha*, Szabó 2009: 377–378.), valamint Lázár István Magyarlapádon, Alsó-Fehér vármegyében rögzített szövege (1899: 616–618.), továbbá ide-sorolható Kiss Néria meséje is (*A gonosz mostoha*, P. Szentmártoni 1944: 71–77.). Ismert Vas megyéből (Sorkitótfaluból) egy ilyen felépítésű variáns az 1880-as évekből Márton József gyűjtéséből (*Jánoska és Katica*, Berze Nagy 1960: 155–159.). Benedek Eleknek a *Magyar mese- és mondavilág*ban közzétett meséje az összes 19. századi magyar variánstól eltér a tekintetben, hogy a két testvér mindegyike lány (*Szép Czerczeruska*, MMMV I. 1894: 24–30.).

A mese egy verses változata ponyván is megjelent: *Az elbűvölt özike vagy: Pali és Hajnalka a két hü testvér, igen szép és mulattató tündéries története. 5 szép képpel*. Bp.: Bucsánszky, 1874. A *Palika* és *Hajnalka* név egyébként a Nagy István által 1861-ben kiadott, első magyar gyűjteményes Grimm-kötetben, a *Brüderchen und Schwesterchen* c. mese szereplőinek magyar megnevezéseként bukkant fel (Grimm 1861: IX. sz.).

Dégh Linda szerint az Arany család változatában is fellelhető, kannibalisztikus motívumokat felvonultató mesekezdet (Mot. G 36: a mostoha a gyerekeket nemcsak rosszul tartja, hanem felhizlalás után le is akarja vágni) elsősorban északi szláv (szlovák, lengyel) mesékben gyakori (Dégh 1955: 484.). Kovács Ágnes skandináv párhuzamokat is említ, valamint összegzése szerint a gonosz mostoha motívuma közép-európai, míg az a motívum, hogy a lány fára menekül, és úgy csalogatják le a vadászok/király(fi), balkáni változatokra emlékeztet. (*Irod.*: MNK 2. 1988: 224–227; Kovács Ágnes: *Öztestvér*. MNL 4. 1981: 146–147; Berze Nagy I. 1957: 607–616; Berze Nagy 1966: 137; Dégh Linda: *Kakasdi népmesék*. I. Bp.: Akadémiai, 1955. ÚMNGy VIII.)

[7.]

Cím: A veres tehén / – / **A veres tehén.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 12r–17r. Mérete: 200x250 mm. Fekete tintával írott kézirat. A kézirat címe a lejegyzőtől származik, tintával írva, aláhúzva. A kézirat első lapján a cím mellett a bal felső sarokban más kéztől (feltehetően Sáfrán Györgytől) származó ceruzás megjegyzés: *Aranyné*. A cím mellett jobbra ugyancsak ceruzával: *var. n5*, illetve *12 lap*. A *var. n5* megjegyzés írásképeben elűt a másik két észrevételtől. A lejegyző bal oldalt széles margót tartott, jobb oldalt egészen a lap széléig írta a szöveget. Autográf javítások. A lapok tetején ceruzával kétféle számozás (bal, illetve jobb oldalt): 2–10., illetve 12–17. A 14v. oldalon a bal margón tintával írt kereszt. A 17r. oldalon a mesét három, tollal rajzolt csillag zárja.

Lejegyző: Arany Jánosné Ercsey Julianna.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: III–127.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 36–48. (1904: 38–51; 1911: 38–51; 1914: 38–51; [1928]: 38–51; [1949]: 38–51.)

Olvasókönyvek: nincs adat

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Gyulai Pál recenziója: „E gyűjtemény néhány meséjének magunk is jobb variánsait ismerjük a nép ajkáról. Ilyenek: »A vak király.« »A veres tehén.« »Őzike« »Fehér ló fia.«” (Gyulai 1862: 389.)

Arany László népmese-tanulmánya: „De van aztán olyan átidomulás is, mely tisztán költészet. Például midőn a megölt anya sirjából is eljár aranykacsa vagy galamb képében gyermekét bepolyálgatni, kedves férjét végig-végig siratgatni. (Arany 107. 113 r. – Grimm 11).” – A kiemelt önhivatkozás *A veres tehén* című mesére utal. (Arany L. 1867: 56.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: tündérmese

Típus: AaTh 511A (*A táltosbikácska*) + AaTh 361* (*A vasfejű farkas*); ATU 511 (*One-Eye, Two-Eyes, Three-Eyes*) + ATU 361* (*The Wolf with an Iron Head*)

Az elhanyagolt, bántalmazott (fél)árvákról és természetfeletti képességű, állat alakú segítőikről szóló mesék (*Hamupipőke*-ciklus) sorába tartozó mesetípus feltehetően közel-keleti eredetű. Európában három központi területe volt: a Balkán, Írország és Skandinávia. Innen terjedt szét különféle irányokba, így a magyar és a szláv nyelvterületre, a Baltikumra és Izlandra. Telepések révén jutott el Amerikába és Dél-Afrikába. Sok variánsa ismert Kínában. A legkorábbi ismert európai változat Martin Montanus *Das ander Teil der Gartengesellschaft* című trufagyűjteményében maradt fent, 1560-ban (5. sz.). *A táltosbikácska*-típusban az árva gyermek fiú, az állatsegítő általában hímnemű. A típus szorosan kapcsolódik az *Egyszemű*, *Kétszemű*, *Háromszemű*-mesetípushoz (AaTh 511, ATU 511), ahol az árván maradt gyermek lány, segítője pedig tehén (vagy nőtény kecske), aki gyakorta a kislány elhunyt anyja is. (Az időközben érvénybe lépett Uther-katalógus megszüntette *A táltosbikácska*- és az *Egyszemű*, *Kétszemű*, *Háromszemű*-típusok elkülönítését, és összevonta a korábbi AaTh 452C*, AaTh 511A és AaTh 511A* típusokat.) Kovács Ágnes hősmeseként sorolta be a típust a magyar anyag jellegzetességei alapján. *A vasfejű farkas* meséje a nemzetközi mesekatalógus nyilvántartása szerint csak magyar (valamint magyarországi roma), litván és szerb változatokból ismert. (*Irod.*: ATU I. 2004: 228, 296–298; Fährmann, Sigrid: Ochse: Der rote Ochse. EM 10. 2002: 196–199; Rooth, Anna-Birgitta: *The Cinderella Cycle*. Lund: Gleerup, 1951: 140–143.)

19. századi magyar variánsok: *A táltosbikácska*-mese önmagában álló típusát csak 20. századi variánsok képviselik, a 19. században gyűjtött mesék mindegyike típuskombináció. Arany Jánosné, illetve Arany László variánsa *A táltosbikácska*-típushoz zárásként *A vasfejű farkas*-típust

kapcsolta. *A veres tehénnek* (és több más 19. századi magyar variánsnak is) egyik jellegzetessége, hogy bár alapvetően *A táltosbikácska*-típus cselekményének menetét követi, ám az állatsegítő egyértelműen női lény, aki gyakorta az árván maradt kisfiú édesanyja. A 19. századi variánsok közül egy Kriza János népköltési gyűjtésének keretében az 1863 és 1872 közötti időszakban Gálfalvi István lejegyezte, Nagyküküllő megyei mese mutat az Arany család változatához hasonló felépítést (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/IV. 5. sz. 25–30; A tehénne vált asszony, SzNGy II. 1956: 205–216.). Három további erdélyi változat *A táltosbikácska* és *A vasfejű farkas* kombinációja után zárásként *A kenyér panasza*-típust illeszti be (c. n., III. sz., Kolozsvár, MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 370. 21v–25v; c. n., XX. sz., Lázár 1899: 639–641; *A táltos ökör és gazdája*, elmondta Fazekas Fóris Mihály, Pürkerec; MNGy X. 1908: 26–35.). Az állat alakú viaskodás után a mese többféleképpen fejeződhet be, *A kenyér panasza* típusú zárlat a nemzetközi anyagban a délkelet-európai mesehagyományban gyakori megoldás. Ipolyi Arnold kéziratos gyűjteményében az 1854–1858 közötti időszakból két variáns maradt fenn: az *Egy csudaerejű gyermekről s büvös tehénről* című mese a *Fehérlófia* (AaTh 301B) típussal alkot típuskombinációt (Ipolyi 2006: 460–469.), míg a Strósz Ernő szegedi gyűjtéséből származó, a kis bikáról szóló mese a *Csonka tehén fia*-típushoz (MNK*301B) kapcsolódik (Ipolyi 2006: 853–855.). A további 19. századi magyar mesék közül *A táltosbikácska* a *Fehérlófia* (AaTh 301B), a *Csonka tehén fia* (MNK*301B), *Az aranyhajú kertészbojtár* (AaTh 314), valamint a *Sárkányölő vitéz* (AaTh 300) típusokkal kapcsolódott össze. Benedek Elek a *Székegy Tündérországban*, illetve a *Magyar mese- és mondavilágban* is közzétette *A vörös tehén* című változatát (MMMV I. 1894: 425–430.). (Irod.: MNK 2. 1988: 172–175, 278–281; Kovács Ágnes: Veres tehén. MNL 5. 1982: 529; Kovács Ágnes: The Hungarian Folktale Catalogue in Preparation. *Acta Ethnographica* IV. 1955: 445–479; Berze Nagy II. 1957: 21–22; Berze Nagy 1966: 137–138.)

[8.]

Cím: – *I A tündérkisasszony és a cigánylyány vagy A királyfi és 3 tündér kisasszony* | **A tündérkisasszony és a cigánylyány.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 76r–81r. Mérete: 189x226 mm. A kéziratnak eredetileg nem volt címe; a cím helye kihagyva és tollal előre aláhúzva. A vonalon vélhetőleg az iratrendezés során keletkezett, törölt ceruzás rájegyzés ma már olvashatatlan nyomai láthatók. A kézirat első, oldalának bal felső sarkában ceruzával valószínűleg Sáfrán Györgytől származó bejegyzés: *Arany Juliska*. Jobb oldalt a lap tetején ceruzával: *24 old.* A 78–81. lapok rektó oldalainak bal margóján 3-tól 6-ig tartó ceruzás lapszámolás olvasható. A kézirat végét három, tollal rajzolt csillag jelzi a 81r. oldalon. Ezek alá került az iratrendezés során keletkezett ceruzás megjegyzés: *Kötetési felcserélés 86–87.* A 81v. oldalon a lejegyzőtől eltérő személytől származó ceruzás címvariánsok olvashatók: *A tündérkisasszony és a cigánylyány vagy A királyfi és 3 tündér kisasszony.*

Lejegyző: Arany Juliska (1850-es évek). A kéziratot a lejegyző tintával írott korrekcióin kívül attól eltérő, vélhetőleg Arany Lászlótól származó, tintával és ceruzával írott javítások láthatóak. A kézirat végére ceruzával jegyzett címjavaslatok szintén Arany Lászlótól származhatnak.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 128–152.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 148–166. (1904: 157–176; 1911: 158–178; 1914: 158–178; *A tündérkisasszony és a cigánylyány*. [1928]: 158–178; [1949]: 158–178.)

Olvasókönyvek: nincs adat

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Arany László népmese-tanulmánya: Arany László székfoglalójában utalt a mese átváltozás-motívumaira, melyeket „költői jelképies” eredetűeknek tartott: „Ily eredetű az átidomulásoknak némely faja. Maguk az átidomulások, részint halál után, tehát némileg metempszüchosisilag, részint különböző bűverők által már ez életben, igen gyakran fordulnak elő mesénkben. Így változik a kútba dobott tündérleány arany-hallá, azután ennek pikkelyéből fává, ennek egy forgácsából újra leányvá (Merényi III. 162. *Arany 137*).” – A kiemelt önhivatkozás *A tündérkisasszony és a cigánylyány* című mesére utal. (Arany L. 1867: 55.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: tündérmese

Típus: AaTh 408 (*A három nádszálkisasszony*); ATU 408 (*The Three Oranges*)

Különösen a Földközi-tenger vidékén közkedvelt tündérmese, mely a Balkánon, a Kaukázusban, a Közel-Keleten Perzsiáig, valamint Közép- és Dél-Amerikában is népszerű volt. Kevesebb változatát jegyezték fel a keleti és a nyugati szláv népeknél, Észak-Európában pedig csak szórványosan ismert. A mesére vonatkozó utalások ismertek a 16. század közepéről az Ibériai-félszigetről. A mese első ismert változata az európai írásbeliségben Giambattista Basile 17. századi nápolyi gyűjteményében szerepel (2. 9, *A három citrom*, Basile 2014: 482–492.), melyben e típus központi szerepet játszik, mert a keretelbeszéléshez is kapcsolódik és motívumai abban is felbukkannak. Ugyanez a mese (ám egy másik altípusa) volt az alapja Carlo Gozzi *L'amore delle tre melarance* című színművének (1761), melynek nyomán készült Prokofjev *Három narancs szerelmese* című operája (1921). A típus egyes jellegzetes motívumai-epizódjai különállóan ugyanakkor már jóval a 16–17. század előtt ismertek voltak, a félreértelmezett tükörkép motívuma pl. szanszkrit szövegek 5–6. századi kínai buddhista átdolgozásaiban is szerepelt. (*Irod.*: ATU I. 2004: 240–241; Shojaei-Kawan, Christine: Die drei Orangen. EM 10. 2002: 346–355; Goldberg, Christine: *The Tale of the Three Oranges*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1997. [FFC 263.]; Shojaei-Kawan,

Christine: Reflections on International Narrative Research on the Example of the Tale of the Three Oranges. *Folklore: Electronic Journal of Folklore* XXVII. 2004: 29–48.)

19. századi magyar variánsok: A népszerű mesetípusnak tizenhárom, önmagában álló cselekményű 19. századi variánsát tartja számon az MNK, melyek szilárd szerkezetűek, cselekménymenetük általában azonos. A mese eleje, a feleségszerzésről szóló rész általában nagyobb változatosságot mutat (motiváció, segítők, varázstárgyak tekintetében), mint a második rész, melyben a cigánylány elfoglalja a kisasszony helyét, aki többféle alakot vált, míg a végén a szerelmesek egymásra találtnak.

Legkorábban Erdélyi János közölte a típust a *Népdalok és mondák* második kötetében (*A három pomarancs*, Erdélyi II. 1847: 345–348.), valamint típuskombinációban, a *Hamupöke*-mese befejezéseként gyűjteménye harmadik kötetében is (*Az özvegy ember és az árva lány*, lejegyezte Bartók Gábor, Máramarossziget, Erdélyi III. 1848: 252–262.). Az utóbbi mese 1853-ban ponyvanyomtatványként is megjelent (*Két igen érdekes tündéri néprege: Az özvegy emberről s árva lányáról*. Sarvas: Réthy Lipót). A *Népdalok és mondák* szájhagyományra gyakorolt hatásához újabb adalék lehet, hogy az 1847-ben megjelent meseszöveg egy Ipolyi Arnold gyűjteményében meglévő, cím nélküli variánssal mutat feltűnő egyezéseket (Ipolyi 2006: 522–524.). Erdélyi e meséjét utóbb Benedek Elek is népszerűsítette (*A fazékkfedő*, MMMV I. 1894: 334–341.).

A típus elterjedtségére jellemző, hogy annak Ipolyinál további változatai is olvashatóak: Bakos Antal egy asztalos feleségétől rögzítette a mesét (a mesélő születési helyét a gyűjtő egy közelebről nem ismert „Újváros”-ban jelölte meg, *A királyfi*, Ipolyi 2006: 390–391.), Deák János egy Kecskemét vidéki (*Mese egy aranyhajú leányról*, Ipolyi 2006: 315–317.), Székely Károly egy mezőtúri (*A griffmadár leánya*, Ipolyi 2006: 449–451.), a diákgyűjtő Kalmár Bertalan pedig egy kiskunfélegyházi típuskombinációt jegyzett le az 1850-es években (*A jó öreg és juhászái*, Ipolyi 2006: 959–965.).

A típus szerepel Merényi László mesegyűjteményében is (*A nádszál kisasszony*, Merényi II. 1861: 35–64.). E közlésről Arany János Merényi kötetének bírálatában így írt: „A »Nádszál kisasszonyban« a Syrinx nymphához hasonló hitregei vonást semmi okunk gyanúsítani: sőt e mese új oldalról tünteti fel népünk képzeletét. Hajlékony, gyenge, karcsú hölgyet nádszálban rejtőzve képzelni oly természetes költői hyperbola, hogy bármely nép rájöhetett. Ugyanott egy *szolgalelek* a Nap szolgálatában, mely a hőst 77 mérföldre fúja egyetlen leheletével, eredeti alaknak látszik; de a sötét földalatti lyuk, hol az *istennyilát* készítik – aligha nem önkényes betoldás. Nem emlékszem, hogy népünk tudna valamit a villámok készítéséről.” (AJÖM XI. 337.) A fentiekén kívül szerepel a típus egy Kriza János gyűjtőköréhez sorolt kéziratos gyűjteményben (c. n., MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/III. 58r–63r.), Kazinczy Gábor 1860-as évek elejéről származó palóc (c. n., MTA KIK

Kt. Ms 10.020/VI. 133r–139r.) és Gyulai Pál kolozsvári kéziratos gyűjteményében (*Baró Méhringer urfi*, MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 397/II. 79v–81v.).

Az Arany család variánsa cselekményvezetését és az átváltozás motívumait tekintve egyaránt Erdélyi János 1847-ben kiadott szövegével mutat közelebbi rokonságot. Kovács Ágnes szerint egy 1870-es évek elejéről származó göcseji szövegközlés (*Az elátkozott királykisasszony*) esetleg az 1862-ben kiadott meseszöveg származéka lehet (közli Pfeiffer Júlia, Nyr. I. 1872: 374–376, Páka; Kovács 1969: 195.). Egy Aranyékéhoz közelebbi, a *Hálás állatok*-típussal kontaminálódott hétfalusi csángó változatot közölt Horger Antal Fejér György mesélőtől (*A háromágú tölgyfa tündére*, MNGy X. 1908: 96–103, Pürkerec), míg egy távolabbi variánst adott közre a 19. század utolsó harmadában Rábaközben Halász János (*A nádi kisasszonyok*, Nyr. XIV. 1885: 519–522.). (Irod.: MNK 2. 1988: 202–206; Berze Nagy I. 1957: 566–577; Berze Nagy 1966: 139; Kovács 1969: 195; Kovács Ágnes: A nádlányok. MNL 3. 1980: 677–678.)

[9A, 9B.]

Cím: – / *A szép lány meg az ördög* / **Az ördög-szerető.**

KÉZIRAT: A mesének egy csonka [9A.] és egy teljes kézirata [9B.] is fennmaradt, az előbbi Arany Juliska 1850-es évek közepére datálható, az utóbbi Arany László fiatal felnőttkori kézírásában. Mindkét szöveg eltér az 1862-ben kiadott változattól.

A [9A.] kézirát jelzete: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 88r–88v. Mérete: 192x225 mm. A cím helye kihagyva, tollal aláhúzva, rajta valószínűleg Arany László fiatal felnőttkori kézírásával, tollal, a *Megvan* szó szerepel, tollal kétszer aláhúzva. A bal felső sarokban ceruzával feltehetően Sáfrán Györgyi széljegyzete: *Arany Juliska*. Csonka kézirát, csak az első másfél oldal van meg a szövegből. A kézirát ceruzás javításai vélhetőleg Arany Lászlótól származnak.

A [9B.] kézirát jelzete: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 72r–75v. Mérete: 165x212 mm. Ez a kézirát az egyetlen, Arany László fiatal felnőttkori kézírásában fennmaradt meselejegyzés a korpuszban. A cím külön címlapon tintával, a lejegyző írásával a 72r. oldalon: *A szép lány meg az ördög*. A jobb felső sarokban ceruzával feltehetően Sáfrán Györgyitől származó széljegyzet: *Arany László*. A 72v. oldal üres. A kéziraton csak minimális autográf javítás látható, ezért ez a szöveg tisztázatnak tűnik, azonban a kiadott változattól stilisztikailag eltér. A kézirát több szempontból is megkülönböztethető a többi kézirattól. Egyrészt a cím külön lapra került, másrészt a lap mérete kisebb az átlagnál, harmadrészt a lejegyző a lapok rektóján a jobb oldalon, verzóján bal oldalt hagyta a margót, a párbeszédet pedig külön sorokba, gondolatjelekkel elválasztva tördelte, míg az összes többi mesénél folytonosan jönnek a dialógusok.

Lejegyzők: A [9A.] kézirat Arany Juliska 1850-es évek közepén jellemző kézírásával, a [9B.] pedig Arany László fiatal felnőttkori írásában maradt fenn. Arany László és Arany Juliska lejegyzése is stílárisan eltér az 1862-ben kiadott szövegváltozattól. Feltehetőleg Arany László a kiadott mese megfogalmazásához először nővére kéziratát használta fel, majd a saját kéziratot meséjén is módosított a végleges változat megszüvegezésekor.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék.* Arany L. 1862: 153–162.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 109–116. (1904: 115–123; 1911: 116–124; [1914] 116–124; [1928]: 116–124; [1949]: 116–124.)

Olvasókönyvek: nincs adat

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Arany László népmese-tanulmánya: Arany László székfoglaló értekezésében Merényi László egy meséje kapcsán (*A keresztleány*, Merényi II. 1862: 135–148.) utalt a saját gyűjteményében is meglévő mese egy motívumára: „Ekkor egy szekrénybe zárhatja, egy erdőbe kitéti, itt egy királyfi reá talál, hazaviszi nőül veszi.” (Arany L. 1867: 62.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: tündérmese

Típus: AaTh 407B (*Az ördögszerető*); ATU 407 (*The Girl as Flower*)

A típus különféle, jelentősen eltérő történeteket foglal magában, melyek kapcsolódási pontja a növény és az ember (általában virág és lány) közötti átváltozás, amely viszonylag ritka a tündérmesékben megszokott, állat alakú átváltozásokhoz képest. A típushoz tartozó variánsok két fő csoportra oszthatók: az egyikben a lány mintegy önmagától változik virággá, a másikban viszont egy szereplő varázslat révén változtatja át a lányt. A keleti mesékben a viráglány alakja a 2. századtól ismert írásos feljegyzésekből. A virág–lány átváltozásnak nemcsak mesei, hanem balladai megfogalmazásai is ismertek.

Az ördög vagy a halott ember szeretője-altípus (AaTh 407B), amelyhez az Arany család meséje is tartozik, alapvetően különbözik a többi viráglány-mesétől. Elsősorban Közép- és Kelet-Európából, valamint Indiából és Kínából adatolták. Cselekménye meglehetősen stabil, a változatok felépítése nagy hasonlóságot mutat. A sírvirágból lett lány motívuma általában a történetmenet második felében bukkan fel. Ezek a mesék gyakorta negatív véget érnek. Az ördögszerető mesei alakja a középkori incubus-elképzelésekre nyúlik vissza. A magyar néphitben az ördögszerető természetfeletti lény; fő jellemzői az ellenkező nemű emberekkel létesített szexuális kapcsolat, illetve a tüzes alakban, fényjelenségként való megjelenés. (*Irod.*: ATU I. 2004: 240–241; Meinel, Gertraud–Klima, Joseph, R.: Blumenmädchen. EM 2. 1979: 495–506; Pócs Éva: Ördögszerető, ludvérc, lüderc. *Magyar néprajz nyolc kötetben.* VII. Bp.: Akadémiai, 1990: 566–567.)

19. századi magyar variánsok: A hiedelemelemeket magában foglaló, mondaként is elbeszélhető, a virághoz hasonló ember toposzát megjelenítő népszerű tündérmese Arany László közölte változata a típus legelső magyar nyelvű kiadott variánsa, címe egyúttal MNK típus-címmé is vált. A feljegyzett változatok stabil szerkezetűek, cselekményük feltűnően azonos. Nem zárható ki valamely közös, nyomtatott forrás hatása. Főbb eltérések a lány és családja halálának okában (a lány nem ereszti be az ördögöt, vagy nem mondja meg, mit látott és ezért kell meghalnia), valamint a lány megszabadulásának módjában mutatkoznak (a királyfi elkapja a lányt, vagy meghatározott ideig nem járhat a földön, esetleg nem ehet és nem ihat). Az ország egész területéről ismerünk lejegyzett változatokat, a 19. századi szövegek többsége két nagyobb területre koncentrálódik: az északkeleti palóc régióból (Borsod és Heves m.), valamint a Dunántúlról (Veszprém és Zala m.) származik több variáns. A 20. század elején Borsodban még gyakran mesélték a fonóházakban ezt a mesét (Lajos 1974: 324.).

A típus legkorábbi magyar nyelvű feljegyzése egy 1852-es keltezésű, nyitrai (Privigyé) változat Ipolyi Arnold mesegyűjteményéből ([*Az ördögszerető*], Ipolyi 2006: 222–224.). A lejegyzett variánsok többségétől zárlatában kissé eltér Ipolyi gyűjteményének egy másik darabja, melyet a gyűjtő, Székely Károly gyermekkorában hallott Mezőtúron (*Szép Karolina s a lólabú katona*, Ipolyi 2006: 446–448.). A század közepéről származik Kazinczy Gábor kéziratos palóc mesegyűjteménye (Bánfalva környéke, Borsod m.), melyben szintén szerepel egy variáns (*Egy leányt az ördög el ragad/Egy leány az ördögé lesz* [utóbbi volt az eredeti cím, ez lett átjavítva az előbbire], MTA KIK Kt. Ms 10.020/IV. 45r–48v, mesélő: Varró Mihály[?]). Egy bizonyos Vurzel Lőrincnek tulajdonítja az MNK a típus egy további kéziratos szövegváltozatát (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 414. 10r–10v.). Zalai variánst közölt Pfeiffer Julia (c. n., Nyr. II. 1873: 421–422.). Veszprémből Szűcs Lajos (*Az ördögszerető*, Nyr. VIII. 1879: 328–330.), Csetényből Halász Ignác tett közzé egy-egy Arany László meséjéhez képest távolabbi változatot (*Az ördög szerető*, Nyr. XXIV. 1895: 332–334.), melyekben közös az a vonás, hogy miután a királyfi a lányt felismeri, még hét évnek kell elteltetnie ahhoz, hogy az az ördög hatalmától megszabaduljon. Istvánffy Gyula egy parádi palóc változatában Arany László, illetve Ipolyi nyitrai változatával közel azonos módon szerepel a lány és az ördög formuláris párbeszéde (*A kit az ördög szeretetett*, Nyr. XXII. 1893: 475–478.). Lázár István a század végén tette közzé miriszlói változatát, melyben Aranyék variánsához hasonlóan *Máris*nak hívják a hősnőt (c. n., Alsó-Fehér m. 1899: 613–615.), ám Lázárnál az ördög valójában egy elátkozott királyfi, akit a lány vált meg azzal, hogy hét évig és hét napig megőrzi titkát. Kéziratban maradt Szini Péternek a század végéről származó Bereg megyei népköltési gyűjteménye, melyben a típusnak két variánsa is szerepel (*Boszuálló ordog*, illetve *Az ördög völegény*, MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 367/I. 87v–89r, 118v–120r.). A két mese szüzséje teljesen azonos, a megfogalmazás módja azonban eltérő.

Az ördögyszerető szüzséje a siroki sziklák keletkezését elmesélő eredetmagyarázó monda-ként is fennmaradt, amely ponyvanyomtatványon terjedt a 19. században (Az ördögsziklák. In *Őt igen szép történet és tündéres rege az őskorból 13 képpel. Ifjak és öregek számára.* 23. sz. Pest: Bucsánszky [1872 előtt]). (Irod.: MNK 2. 1988: 199–202; Berze Nagy I. 1957: 558–566; Berze Nagy 1966: 139; Kovács 1969: 194–195; Kovács Ágnes: Ördögyszerető. MNL 4. 1981: 129; Lajos Árpád: *Este a fonóban. Borsodi népszokások.* Bp.: Népművelési Propaganda Iroda, 1974.)

[10.]

Cím: János, és a három elátkozott király kisaszony. / – / **Jankó és a három elátkozott királykisasszony.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 110r–115r. Mérete: 188x230 mm. A tintával írt és aláhúzott cím a lejegyzőtől származik. Ugyanitt a bal margón, felül, ceruzával írt (feltehetően Sáfrán Györgyitől származó) széljegyzet: *A. Juliska.* A mesét a lejegyző fekete tintával írta, többszöri tollváltással. A lapok sűrűn teleírva, egészen az oldalak aljáig és széléig, ám a bal margó mindig üres. Számos autográf szövegközi javítás, a bal margón szintén autográf javítások. Eltérő kéztől származó (tollal vagy ceruzával írt) szövegszerű beavatkozások nem láthatók ezen a kéziratán.

Lejegyző: Arany Juliska (1850-es évek).

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék.* Arany L. 1862: 163–175.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 99–108. (1904: 104–114; 1911: 105–115; 1914: 105–115; [1928]: 105–115; [1949]: 105–115.)

Olvasókönyvek: nincs adat

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: tündérmese

Típus: AaTh 400 (*A hattyúnő*) + AaTh 518 (*A civakodó ördögfiak*); ATU 400 (*The Man on a Quest for His Lost Wife*) + ATU 518 (*Men Fight over Magic Objects*)

A hattyúnő meséje olyan természetfeletti (vagy elvarázsolt) nőről szól, aki házasságra lép egy férfival, majd eltűnik (általában valamilyen tilalom megsértése vezet az átmeneti elváláshoz), a férj pedig hosszú és nehéz keresés után találja meg. A mese tulajdonképpen az *Ámor és Psyhé*-típus (ATU 425) tükörképe és ellenpárja. A természetfeletti vagy elvarázsolt asszony gyakorta állat (madár) alakot ölt. A *Schwanjungfraulswan maiden*-motívum azonban nem szükségszerűen része a típus nemzetközi változatainak (annak ellenére, hogy a típuscím az állat alakú menyasszonyra utal). A hattyúnő-mese világszerte elterjedt. A típus szüzséjének legkorábbi ismert felbukkanása Urvashi és Pururavas himnusza a *Rigvéd*-ben,

prózáváltozata pedig a *Shatapatha Brahmanában* (i.e. 7–3. sz.), illetve a 11. századi szanszkrit *Kathāsaritsāgarában* és az *Ezeregyéjszakában* is adatható. Európában Marie de France, a Lanval lovagról szóló lai szerzője használta fel a szüzsét (12. század második fele), amely a 400. típusra leginkább emlékeztető formáját a 14. század végén, a *Storia di Liombruno* című, toszkán epikus költeményben nyerte el. Ez később népkönyvként jelentős hatást gyakorolt az olasz tündérmesékre is (Gergei Albert *Árgirusával* is rokonították).

A civakodó ördögfiak szintén keleti eredetű mese. A szüzsé első ismert feljegyzése a szanszkrit eredetű kínai *Tripitaka* példázatgyűjteményben fordul elő (i.e. 492), majd több más keleti gyűjteményben is felbukkant (*Kathāsaritsāgara*, a kalmük *Siddhi-Kür*, a 14. századi perzsa *Tutinama*, *Ezeregyéjszaka*). A *Perszeusz*-mondában is szerepel. Az európai írásbeliségben a jelenet első nyoma szintén a *Storia di Liombruno* című verses elbeszélésben található. Az epizód az indoeurópai mesék teljes hagyományterületén elterjedt. Különösen sok változatát jegyezték fel Közép-, Kelet- és Dél-Európában, valamint Észak- és Közép-Ázsiában. (Irod.: ATU I. 2004: 231–233, 306–307; van der Kooij, Jurjen: Streit um Zaubergegenstände. EM 12. 2007: 1368–1375; Schmitt, Christoph: Mann auf der Suche nach der verlorenen Frau. EM 9. 1999: 195–210; Bäcker, Jörg: Schwanjungfrau. EM 12. 2007: 311–318.)

19. századi magyar variánsok: A hattýú alakú tündérlányokról szóló mese népszerű volt a magyar nyelvterületen. Az MNK 37 változatát tartja számon, ezek többsége típuskombináció. Mailáth János az 1825-ben németül kiadott mesegyűjteménye jegyzeteiben azt írta, hogy a hattýúlányról szóló, idegen eredetű mese egész Magyarországon közismert volt (Mailáth 1825: 280.). Az önmagában álló cselekménytípust egyetlen 19. századi variáns képviseli, a *Vadrózsákban Tündér Ezzséböt* címmel közölt udvarhelyszéki mese, melyben a tündérek nem hattýú, hanem „fejér galamb” képében jelennek meg (Krizsa 1863: 454–465.). A mesét a Kriza-változat nyomán Benedek Elek is feldolgozta (*Tündér Erzsébet*, MMMV III. 1895: 255–269). A hattýúlánnyokról szóló mese a magyar hagyományban egy-egy nagyobb szerkezet részeként leggyakrabban a következő típusokkal kapcsolódik össze: *Fehérlófia* (AaTh 301B), *Rózsza és Ibolya* (AaTh 313A), *Rózsza elfelejti Ibolyát* (AaTh 313C), *Az ismeretlen keresése* (AaTh 465A), *A halkisasszony* (AaTh 465C); ezek mellett más típuskombinációjú variánsokat is feljegyeztek. A hattýúként fürdőző tündérlányok epizódja Arany Jánosné *Ráado, és Anyicska* című meséjében is szerepel, a *Rózsza elfelejti Ibolyát* (AaTh 313C) típus részeként.

Az Arany család *János, és a három elátkozott király kisasszony* | *Jankó és a három elátkozott királykisasszony* című meséje *A hattýúnő*-típust *A civakodó ördögfiak* típusával köti össze. Ennek a kettős típuskapcsolódásnak ez az egyetlen 19. századi magyar feljegyzése, eltekintve egy 1878-ból származó mezőkovácsházi változattól, amely *Az abroncs(hordó)ba zárt szörnyeteg* (AaTh 300A*) és *A hiútlan feleség* (AaTh 318) típusokkal is bővíti a mesét (*Palkó vitéz*, MTA KIK Kt. Irod. 2-r. 76. 1r–2r; Balás 1988: 37–39.).

A civakodó ördögfiak esetében önmagában álló cselekménytípust képviselő magyar variánst nem jegyeztek fel a 19. században, a 20. századból is csupán egyetlen ilyen változatot tart számon az MNK; ez a mese tehát nem önállóan, hanem jellemzően típuskombinációkban bukkant fel, gyakorta epizóddá redukálódott formában. A 19. századi típuskombinációk körében gyakori volt *A hattýűnő* típusához igen közelálló, a csodálatos (tündér)feleség kereséséről szóló típusok jelentkezése, mint amilyen az *Árgirus* (MNK 400A*), vagy *A világhírű szép Miklós* (MNK 400C*). *A civakodó ördögfiak* epizódként való beékelődése az *Árgirus*-típusba nyilvánvalóan összefüggésben állhat Gergei Albert 16. századi széphistóriájával (*História egy Árgirus nevű királyfiról és egy tündérkirály szűzleányról*), amely különféle átdolgozásokban ponyván terjedve az egyik legnépszerűbb fikciós narratíva volt a kora újkori és újkori magyar populáris olvasmányok sorában (Kardos 1967: 292–299.). A széphistóriában a szerelme elvesztése miatt búslakodó, s ezért öngyilkosságra készülő Árgirus királyfi a helyváltoztatást lehetővé tevő bocskor, palást és ostor felett veszekedő ördögfiakat versenyfutásra biztatja, eközben megszerzi a mágikus tárgyakat, amelyek segítenek eljuttatni őt szerelméhez. Az *Árgirus*-széphistória nyomán írott *Csongor és Tündé*ben (1830) Vörösmarty a civakodó lényekre *ördögfi*, illetve *manó* megnevezéssel utalt; Kurrah, Berreh és Duzzog szintén bocskor, palást és ostor felett veszekednek (Vörösmarty 1989: 60–75, 757–786; Kardos 1967: 299–318.).

Az *Árgirus*-mesébe ékelte, civakodó ördögfiak-epizód felbukkant Ipolyi Arnold 19. század közepén összeállított kéziratos népmesegyűjteményében Csécsény, illetve Hont vármegye helymegjelöléssel, előbbi a *Rózsa és Ibolya*-típussal (AaTh 313A) bővítve (*Tündér Ilona és a király úrfi*, Ipolyi 2006: 83–86; *Tündér Ilona és Argylus*, Ipolyi 2006: 92–98). Emellett olvasható egy szajáni variáns Kálmány Lajos 1870-es évekbeli temesközi gyűjtésében (*Tündér szép Ilona*, Kálmány 1882: 118–120), valamint egy dunaalmási, illetve csetényi változat is ezt a típuskombinációt testesíti meg (Hamary Dániel: *Mese a páva hajú leányrul*. Nyr. III. 1874: 322–323, a közlő megjegyzése szerint „Györfy Jolán, duna-almási 14 éves lányka írta”; Halász Ignác: *A kiráfi még a tündérkisasszoñi*. Nyr. XXVI. 1897: 235–238.).

Ettől eltérő típusokban is jelentkezhetett a civakodó ördögfiak és az őket lóvá tevő döntőbíró epizódja. A legkorábbi magyar kéziratos mesegyűjteményekben például *A civakodó ördögfiak* mint motívum (Mot. D832) ékelődött be *A szörny menyasszonya*-típusba (AaTh 507A), így az 1789-ben keletkezett *Sárospataki kéziratos népmesegyűjtemény* (*Egy példás Királyfirul való Historia*, Benedek 2004: 47–52, 95–100.), valamint Gaal György 1810-es és 1820-as évek fordulóján, Bécsben rögzített népmesegyűjteményének egyik szövegében is ez a megoldás fordul elő (*A színváltozó királyné*, Gaal III. 1860: 127–132.). Ipolyi Arnold gyűjtőhálózata az 1850-es években a fent említett variánsok mellett a nyelvterület más pontjairól is rögzített további variánsokat, melyekben *A papucsszaggató királykisasszonyok* (AaTh 306), illetve *A világhírű szép Miklós* (MNK 400C*) és egyéb típusokhoz kapcsolódóan jelent meg

A civakodó ördögfiak epizódja (*Bendebukk*, gyűjtötte Soltész János Nyírbátorban; *A három fiú*, gyűjtötte Varsányi Pál, Nyitra vm.; *Donát*, gyűjtötte Strósz Ernő, Szeged; Ipolyi 2006: 776–785, 210–214, 925–933.). *A papucsszaggató királykisasszonyok* és *A civakodó ördögfiak* kapcsolódására példa egy az 1880-as években a Vas megyei Sorkitótfaluban gyűjtött mese is (*Az elkárhozott királyleány*, Márton József tanító kézírata, Berze Nagy 1960: 146–151.).

Egy zempléni (sátoraljaújhelyi) variáns egyebek mellett *Az elvarázsolt királykisasszonyok és kastélyaik* (AaTh 401A) típusú mesébe építette be *A civakodó ördögfiak* jelenetét (*A huszárkatonna meg Fejér Rozália*, gy. Paszlavszky Sándor, Nyr. XVII. 1888: 278–282.). A Brassó megyei hétfalusi csángók körében a mese a 19. század végén különféle, az eddigiektől eltérő típuskombinációkban is jelentkezett (*A csodamadár feje és zúzája*, elmondta Fazekas Fóris Mihály, Pürkerec; *A holló, medve és hal sógora*, elmondta Pál Péter, Tatrang, MNGy X. 1908: 21–26, 333–354.).

A hattyúnő-típus volt az alapja *A három aranytollu galamb: Igen szép és érdekes tündéries történet* című ponyvának (Bp.: Bucsanszky, 1874.). Az *Árgirus*-típus és *A civakodó ördögfiak*-típus kombinációjával írható le a *Berona tündérkisasszony, vagy: A civakodó ördögök. Felette szép, mulattató és tanulságos tündéries elbeszélés* című ponyva (Bp.: Rózsa Kálmán, 1879, 1885). Ebben az ördögök a láthatatlanná tévő mente, repülő papucs és kívánságteljesítő korbács elosztásán vitatkoznak. (*Irod.*: MNK 2. 1988: 181–184, 290–294; Nagy Ilona: *Hattyúleányok*. MNL 2. 1979: 494–495; Kovács Ágnes: *Civakodó ördögfiak*. MNL 1. 1977: 437; Berze Nagy I. 1957: 492–503; Berze Nagy 1966: 139–140; Kardos Tibor: *Az Árgirus-széphistória*. Bp.: Akadémiai, 1967; Parádi Andrea: *Hattyúnők és hableányok*. In „*Hatvanodik*”. *Horváth Iván hatvanodik születésnapját köszöntik munkatársai*. Szerk. Orlovsky Géza. Bp.: ELTE, 2008; Vörösmarty Mihály: *Csongor és Tünde*. Színjáték öt felvonásban. (1830). In *Vörösmarty Mihály Összes Művei*. 9. *Drámák*. IV. *Csongor és Tünde* (1830). *Kincskeresők* (1832). *Vérnász* (1833). S. a. r. Fehér Géza, Staud Géza, Taxner-Tóth Ernő. Bp.: Akadémiai, 1989: 5–192, 434–900.)

[II.]

Cím: A kis macska, és a lányok. / *A kis macska és a lányok*. / **Az ördög és a két lány.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 1081–109v. Mérete: 185x225 mm. A lapok jobb szélei le vannak vágva. A címet a lejegyző írta, tintával, aláhúzva. A cím utolsó szavában az *ó* betű hosszú ékezetét ceruzával javították. A cím alatt jobb oldalt a lejegyzőétől eltérő kézírásban (Arany Lászlótlól származó?) töredékes ceruzás rájegyzés olvasható: *János és az elátkozott 3 királyki*, amely a kéziratot követő meséjére utal. A kézirat első oldalának tetején a cím mellett bal oldalt az előzőtől eltérő kézírással (feltehetően Sáfrán Györgyitől származó) ceruzás széljegyzet: *Arany Juliska*. A kéziratban a lejegyzőtől származó javítások, hosszabb szövegrészek törlése látható. A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi a 109v. oldal alján.

Lejegyző: Arany Juliska (1850-es évek)

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék.* Arany L. 1862: 176–186.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: *Az ördög és a két lány.* Arany L. 1901: 249–256. (1904: 247–254; 1911: 250–257; [1914]: 250–257; [1928]: 250–257; [1949]: 250–257.)

Olvasókönyvek: nincs adat

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Arany László népmese-tanulmánya: Székfoglaló értekezésében az ördögről szólva a következőket jegyezte meg Arany László: „Félelmes alakban, például külsőleg rettentő arccsal s termettel, vagy szereplésére nézve mint fenytető hatalom, népmesénkben az ördög sohasem, vagy csak igen ritkán jő elő: s ilyenkor is mindannyiszor ő húzza a rövidebbet.” Ehhez kapcsolódva utalt néhány olyan mesére, melyekben az ördög félelmetesebben jelenik meg, köztük *Az ördög és a két lány* címűre is. (Arany L. 1867: 216.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: tündérmese

Típus: MNK 481* (*Két lány a medve [ördög] házájánál*); ATU 480D* (*Tales of Kind and Unkind Girls*)

A típus nemzetközi vonatkozásaihoz lásd a [37.] sz. mese jegyzetét. (*Irod.*: ATU I. 2004: 284; Gobrecht, Barbara: *Das gute und das schlechte Mädchen.* EM 8. 1996: 1366–1375; Roberts, Warren Everett: *The Tale of the Kind and Unkind Girls. Aa-Th 480 and Related Tales.* Berlin: de Gruyter, 1958.)

19. századi magyar variánsok: A mesetípus az ATU 480 (*A szorgalmas lány és a lusta lány*) típusától nem teljesen független, de önálló alakban létező népszerű tündérmese, melynek alakulására hathatott Grimmék *Frau Holle* című meséje (KHM 24, *Holle asszony*, Grimm 2009: 108–110.). Arany László variánsa a típus első kiadott magyar szövegváltozata. Az Arany Juliska kéziratot lejegyzésében olvasható törölt, próbatételeket leíró hosszabb rész arra utal, hogy eredetileg a lejegyző az ATU 480 típushoz (*The Kind and the Unkind Girl*) hasonló módon indította volna a mesét, ami a két mesetípus szorosabb kapcsolatára enged következtetni. Az MNK a típus tíz, 19. századi változatát tartja nyilván; az 1862 előtti időszakból két, a nyelvterület északi részéről származó meseszöveg ismert. A típus legkorábbi magyar nyelvű feljegyzése Ipolyi Arnold gyűjteményében szerepel: 1847-ben Pajor István gyűjtötte a Hont megyei Iponynyéken (*A mostoha- és az édesgyermek*, Ipolyi 2006: 74–75). A másik, cím nélküli korai változat Kazinczy Gábor Borsod megyei palóc gyűjtéséből való (elmondta/lejegyezte? Varga Julcsa, Bán-völgye, 1850-es évek, MTA KIK Kt. Ms 10020/IV. 122–124.). Mindkét szövegben megvannak azok a szterotip párbeszéddek, melyek Arany Lászlónál és a későbbi variánsokban is feltűnően hasonló formában szerepelnek.

A 19. század második felében a *Magyar Nyelvőrben* két Pest megyei (*Az elátkozott gróf úrfi*, Steiner Zsigmond közlése, Nyr. I. 1872: 330–331, Aszód; *A cica és a két asszony*, Viczián János közlése, Nyr. XVIII. 1889: 427–428, Tápiószele) és egy Békés megyei (Veres Imre: *Népmesék*, Nyr. IV. 1875: 179–180, Orosháza) szövegváltozatot közöltek. A fentiek közül a tápiószelei variáns áll a legközelebb Aranyék meséjéhez, mind a cselekményt, mind pedig a formulákat tekintve. A változatok többsége egységes cselekményvezetésű, ezekhez képest eltér *Az okos és az oktalan leány* címmel közölt variáns Podhradszky Lajos gyűjteményéből, melyet kiskunsági tájszólás szerint rögzítettek (*Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn* I. 1888: 171–172; A mese német fordítása: 172–173.). Lázár István a század végén közölt egy magyarlapádi változatot (c. n., Lázár 1899: 621–622.). Bereg megyéből való Szini Péter kézirat variánsa, szintén a század végétől (*A medve vőlegény*, MTA KIK Kt. 4-r. 367. II. 110r–111v.). (Irod.: MNK 2. 1988: 258–260; Berze Nagy I. 1957: 656–660; Berze Nagy 1966: 140; Kovács Ágnes: *A jó és a rossz lány*. MNL 2. 1979: 683–684.)

[12.]

Cím: – / – / **A kis malacz és a farkasok.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 17v–18r. Mérete: 185x226 mm. A kéziratnak nincs címe. Az első oldal tetején a cím helye kihagyva, tintával előre aláhúzva, melyre azonban végül nem került címlejegyzés. Ezen a vonalon, a margó bal felső sarkában, és a kézirat közepén összesen háromszor a tintával írott *Megvan* szó szerepel. A 17v. oldal bal felső sarkában valószínűleg Sáfrán Györgytől származó, ceruzás megjegyzés: *Arany Juliska*. A 18r. oldal hosszában, tintával rajzolt, hullámos vonallal áthúzva. A kéziraton tollal írott autográf javítások olvashatóak. A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelöli a 18r. oldalon.

Lejegyző: Sáfrán Györgyi és Kovács Ágnes a kéziratot Arany Juliskának tulajdonították; az íráskép alapján úgy véljük, hogy egy másik, egyelőre nem azonosított lejegyző írta le a szöveget. Elképzelhető, hogy Arany László gyermekkori írását tükrözi a lejegyzés, azonban írásminta hiányában ezen feltevés egyelőre nem igazolt.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 187–189.

Gyulai Pál recenziója: A mesét Gyulai Pál kiemelten kezelte, az *Eredeti népmesék* ismertetésekor mutatóként közölte szövegét. A szövegközlésben a szándékolt helyesírási jellegű módosításokon túl (pl. az eredetiben meglévő sajtóhiba javítása, *forró-víz* helyett *forró víz*) néhány figyelmetlenségből történt elírás olvasható: *Nagy sokára* helyett *Nemsokára* szerepel, *jön háttal* helyett *jő háttal*, *mind az ő hátán* helyett *mint az ő hátán*, *idekint* helyett *ide kint*, a párbeszéd résznél egy gondolatjel lemaradt, néhol a *se* szóhoz aposztróf társul, máskor pedig a meglévő aposztróf elmarad. Ettől eltekintve a szöveg azonos az *Eredeti népmesékben* kiadottal. (Gyulai 1862: 390–391.)

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 167–169. (1904: 177–179; 1911: 179–181; 1914: 179–181; *A kis malac és a farkasok* [1928]: 179–181; [1949]: 179–181.)

Olvasókönyvek: A 19. század második felében számos alkalommal közölték újra ezt a mesét gyermek- és olvasókönyvekben. Valószínűleg a nyomtatott szöveg elterjedése jelentősen hozzájárult a szóbeli magyar változatok egységesüléséhez. A tankönyvkiadók Arany László szövegén időnként kisebb-nagyobb mértékű módosításokat eszközöltek. Előfordult, hogy Arany neve alatt olyan szövegvariánst közöltek, amelyben a kismalacot kiskanászra változtatták.

Bodnár Zsigmond–Iványi István: *Magyar olvasókönyv a középiskolák I. és II. osztálya számára*. 2. kiadás. Pest: Aigner, 1874: 87–88; Gyertyánffy István–Dr. Kiss Áron–Radó Vilmos: *Olvasókönyv az elemi népiskolák II. osztálya számára*. 5. kiadás (a 4. kiadás változatlan utánnomása). Bp.: Méhner, [1889?] 28–30; 1901⁸: 32–34; Gööz József–Schön József–Trájtler Károly: *Magyar nemzeti olvasókönyv a népiskolák II. osztálya számára*. Bp.: Lampel, 1890: 49–51; Gööz József–Póra Ferencz–Tóth József: *Magyar olvasókönyv a polgári leányiskolák második osztálya számára*. Bp.: Lampel, 1890: 2–3; Hoffman Mór: *Magyar olvasókönyv. Polgári fiú-iskolák számára. Első kötet (Az I. osztály részére)*. Bp.: Franklin, 1890: 28–29; Torkos László: *Magyar olvasókönyv polgári- és felsőbb leányiskolák I. osztálya számára*. Bp.: Eggenberger, 1891: 129–130; Deme Károly: *Magyar olvasókönyv. Első rész a polgári és középiskolák I. osztálya számára*. Pozsony–Bp.: Stampfel Károly, 1895: 48–49; Emericz Gyéza–Gyertyánffy István–Kiss Áron: *Falusi iskolások könyve. Osztatlan népiskolák számára*. Bp.: Dobrowsky és Franke; 1896⁴: 295–296; Deme Károly: *Magyar olvasókönyv az elemi népiskolák III. osztálya számára*. Bp.: Franklin, 1895: 83–84.

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Gyulai Pál recenziója: Szövegközlését Gyulai a következő értékeléssel vezette be: „De gazdag e gyűjtemény oly mesékben, melyeket eddigi gyűjtőink nem igen méltattak figyelemre. Értem a dajka- és állatmeséket. Ezekben az előadás bája is felülmulja a többieket, oly vonzó, naiv és egyszerű. Bátran kimondhatni, hogy Grimm gyűjteményének e nembeli meséivel szerencsésen versenyeznek. Egy párt közülök ide igtatunk, úgy hiszszük meg fogják köszönni olvasóink.” (Gyulai 1862: 389.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: állatmese

Típus: AaTh 121 (*A kismalac/kiskanász és a farkas*); ATU 121 (*Wolves Climb on Top of One Another*)

Mese az ostoba és mohó farkasról, akinek a főhős csellet túljár az eszén. A típus a szóbeliségből csak a 19–20. század óta dokumentált. Variánsait Európából és Ázsiából jegyezték fel, ezen kívül Észak-Afrikából, Szudánból is ismerjük változatait. Különösen a balti, a magyar és az ukrán szájhagyományban volt nagyon népszerű e típus. Írásbeli előzménye

nem ismert. *A kismalac/kiskanász és a farkas*-típus gyakran kombinálódik más típusokkal pl. *A farkas/medve farkával halászik a lékben* (AaTh 2), *A róka és a farkas a lakodalomban* (AaTh 41). (Irod.: ATU I. 2004: 87–88; Britsyna, Oleksandra: Wolfsturm. EM 14. 2013: 986–989.)

19. századi magyar variánsok: Egész Európában ismert állatmese; magyar nyelvterületen az egyik legnépszerűbb gyermekmese-típus. Két fő alcsoportja van, az egyikben állathős (malac), a másikban emberhős (kanász, leány, favágó) szerepel. A magyar nyelvű szövegek többsége az előbbi csoportba tartozik, amelyekre nagy valószínűséggel Arany László meséje volt hatással. Az Arany László közölte változat a típus legkorábbi ismert magyar nyelvű variánsa.

Aranyék meséjének egy szövegvariánsa már az *Eredeti népmesék* kiadását követő évben megjelent Gáspár János *Csemegék...* című antológiájában, a forrás feltüntetése nélkül. Gáspár az általa újraközölt mesében az 1862-es alapszöveghez képest minimális, főleg helyesírási módosításokat érvényesített (pl. a *be* igekötőt következetesen tájnyelvisítve *bé*-nek írta, az *újjal* szót rövid ékezetes formában hozta, illetve a párbeszédés részeket nem tördelte új sorba, hanem folyamatosan közölte). Ezeken kívül a szövegbe csak az utolsó mondatban avatkozott be, ahol Arany László nehézkes megfogalmazásán némileg egyszerűsített: „A kis malacz szépen leszállott a fáról, haza ment, a farkasok pedig még csak a háza felé se mertek menni többet” (*A kis malacz és a farkasok*, Gáspár 1863: 100–101.).

Az emberhőst szerepeltető első ismert magyar változatot Kálmány Lajos gyűjtötte az 1870-es évek végén, Szegeden (*A kis kanász mög a farkas*, Kálmány 1881: I. 148–149, Gajgonya). Bár Kálmány meséjének nem állat a főhőse, nem zárható ki, hogy Arany László változatának egy származékáról van szó. Szintén kanász a főhős Benedek Elek meséjében (*A kis kanász meg a farkas*, MMMV IV. 1896: 268–270.). Érdemes megemlíteni a korszakból Dékány Ráfael változatát, mely a történetnek a fentiekől eltérő, egyéni megfogalmazása (*A farkas és a kisleány*, Dékány 2004: 15–16.). A későbbi magyar nyelvű variánsok többsége nagy hasonlóságot mutat egymással, ezek feltehetőleg Arany meséjének származékai. (Irod.: MNK I. 1987: 115–117; Berze Nagy I. 1957: 158–179; Berze Nagy 1966: 140; Kovács Ágnes: A kismalac [kiskanász] és a farkas. MNL 3. 1980: 215–216; Kovács 1969: 183.)

[13.]

Cím: Az ördög, és a' három lyány. / – / **Zsuzska és az ördög.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 104r–107v. Mérete: 190x226 mm. A szövegnek eredetileg nem volt címe. A mese lejegyzésével egy időben tintával a címet vízszintes vonallal jelölték, erre került rá utólag, tintával a cím (az aláhúzás valamivel hosszabb a címnél). A meseszöveg címe az első lejegyzőtől származik. A 105v. oldal margóján a *loptad* szó szerepel kétszer: egyszer apró, álló betűvel aláhúzva, illetve nagyobb, dőlt betűvel bekarikázva. Ezek azonos tintával íródtak, azonban különböző írásképet mutatnak.

Az aláhúzott verzió Arany László fiatal felnőttkori kézírásának jegyeit idézi. A két írás eltérő jellegétől függetlenül nem tartjuk kizártnak, hogy mindkét széljegyzet azonos személytől származik. A 104r. oldal tetején, bal oldalt feltehetőleg Sáfrán Györgyitől származó ceruzás bejegyzés olvasható: *Arany Juliska*. A mese végét három, tollal rajzolt csillag jelzi a 107v. lapon.

Lejegyző: Sáfrán Györgyi és Kovács Ágnes Arany Juliskának tulajdonították a kéziratot. A lejegyzés egy része véleményünk szerint valóban Arany Juliska (1850-es évekből ismert) kézírásában maradt fenn, azonban a kézirat írásképe alapján a mese lejegyzésében egy másik, egyelőre azonosítatlan személy is közreműködött. Eszerint a szöveget Arany Juliska kezdte el írni és ő is fejezte be, közben azonban az írásképe többször is megváltozott: az 104r. oldalon a 4. sortól kezdve a 105r. oldal aljáig, illetve a 106r. oldal 3. sorától a 106v. oldal 9. soráig eltér az írásképe. Valamennyi váltás mondat közben történt. A kézíraton Arany Juliska és a másik lejegyző számos autográf javítása, főleg helyesírási jellegű korrekciók olvashatók.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 190–201.

19. századi olvasókönyvek: nincs adat

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 199–207. (1904: 211–220; 1911: 213–222; 1914: 213–222; [1928]: 213–222; [1949]: 213–222.)

Olvasókönyvek: nincs adat

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Arany László népmese-tanulmánya: Arany László székfoglalójában egy helyen utalt a mesére, a tengerlépő cipőt emelve ki mint költői, jelképies nagyításból származó elemet. „Hasonlóan csak költői jelképies nagyításból származtak: a mindenkit megtánczoltató hegedű, melynek szavára embereknek, állatoknak lelkökszakadtáig tánczolniok kell, – a tenger lépő cipő, a láthatatlanító köpeny vagy kendő, – a magától vagdalozó kard (Majláth 3. sz. Kriza 442.) vagy magában verekedő bot s kalapács (Gaal 2. Gaal 42. Grimm 36), – a mindent lelövő puska (Gaal 42) – mindannyi pusztán költői nagyítása az illető eszközök természetes tulajdonságainak.” (Arany L. 1867: 55.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: tündérmese

Típus: MNK *328 (*Incula*); ATU 328 (*The Boy Steals the Ogre's Treasure*)

A társak ármánykodásáról és a negatív szereplő kincseinek leleményes megszerzéséről szóló tündérmese a magyar folklórisztikában az AaTh 328 (*A táltosfiú*) típusba tartozik; gyakran hivatkoznak az *Incula*-típusra, *A táltosfiú* típus női párjaként vagy altípusaként (Kriza 1964), melyet az MNK készítői a típusszám előtti *-jellel és külön típuscímmel különböztettek meg a 328-as alaptípustól. Az Arany család meséjét egyébként az MNK készítői nem csak a 328-as típusnál, hanem a 327-esnél, típuskombinációként is katalogizálták:

A két fiú az óriás házában (AaTh 327B) + *A loncsos medve* (AaTh 327C) (MNK 2. 1988: 147.).

A nemzetközi mesekatalógus a mese férfi, illetve női főszereplőt felvonultató verziói között semmilyen különbséget nem tesz, egyetlen típus képviseli ezeket. Az ATU 328 típus első ismert variánsa Giambattista Basile 17. századi nápolyi gyűjteményében olvasható (3. 7, *Corvetto*, Basile 2014: 283–289.). 1730-ban egy francia tündérmese-gyűjteményben is helyet kapott (Antoine Comte d' Hamilton: *Histoire de Fleur d'Epine, conte*). A mese angol nyelvű ponyvaváltozatait a 18. század végéről dokumentálták. A típus 19–20. századi elterjedését számos variáns igazolja, különösen Európából és Észak-Afrikából, szórványosan Ázsiából és Amerikából. (Irod.: ATU I. 2004: 216–217; Ranke, Kurt: *Corvetto*. EM 3. 1981: 149–156; Kríza Ildikó: A „táltos” a „Táltosfiú” mesetípusban és e képzet hiedelemmondai vonatkozásai. *Néprajzi Közlemények* IX. 1. 1964: 75–96.)

19. századi magyar variánsok: A *Magyar népmesekatalógus* az MNK *328 típus tizenhét szövegváltozatát tartja nyilván, melyekből négy az önmagában álló, tiszta cselekménytípust képviseli, tizenhárom változat pedig különböző típusok kombinációja. Mindezek közül a 19. századból hét szöveg sorolható ide. Ez a szám kiegészíthető még legalább három, alább hivatkozott mesével Ipolyi Arnold gyűjteményéből. Jellemzően a nyelvterület keleti feléről ismert több változat, bár gyűjtöttek variánsokat Észak-Magyarországról és a Dunántúlról is. A típus női altípusa leggyakrabban *Jancsi és Juliska* meséjével (ATU 327A) kontaminálódik, különösen jellemző a gonosz kemencében való elégetésének itt is megjelenő epizódja.

A mese férfi főhőssel magyar nyelven legkorábban Merényi László mesegyűjteményében jelent meg típuskombinációban (*A Hamupipőke*, Merényi II. 1861: 3–34.). Arany László variánsában, amely egyúttal az MNK *328 első kiadott magyar változata, lány a főhős (Zsuzska). Az 1850-es évekből Ipolyi Arnold és gyűjtői jóvoltából több variáns is ismert Csongrád és Hajdú megyéből, így pl. egy szegedi típuskombináció Csaplár Benedek egy tanítványától, Debreczeni Jánostól (*Incsulka*, Ipolyi 2006: 595–596.). Ezen túl ugyancsak a gonosz csellemel való elégetésének jellegzetes epizódjával kiegészült cselekménysor olvasható egy bizonyos Furde F. debreceni változatában (*Száz leány*, Ipolyi 2006: 500–501.), valamint Csaplár egy másik szegedi tanítványa, Wéber Károly egy vázlatos feljegyzésében is (*Az okos Zsófi*, Ipolyi 2006: 943.). Szintén Ipolyi gyűjtőhálózatába tartozott Somogyi Imre, aki ismeretlen helyről 1855. március 15-ei keltezésű változatot jegyzett le (*Mese*, Ipolyi 2006: 711–712.). Ugyancsak vázlatos egy kéziratban maradt, cím nélküli variáns, vélhetőleg Vurzel Lőrincről (?) (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 414. 12r.).

A mese megtalálható Gyulai Pál kéziratosa mesegyűjteményében is (*Kurva Bingó[?] és Suzsikám*, MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 397/II. 88v–91v.). 1874-ben Hamary Dániel közölt Dunaalmásról egy *Jancsi és Juliska*-típussal kontaminálódott szöveget (*Mese a Héliénáru*, Nyr. III.

1874: 279–280.). Közel áll Aranyék variánsához Balás Gyula 1878-ból való mezőkovácsházi típuskombinációja (*Ilonka*, MTA KIK Kt. Irod. 2-r. 76. 101r–103r; Balás 1988: 13–14.). 1890 körül Kolumbán Samu jegyzett fel egy dévai (Hunyad m.) változatot, melynek cselekménye az ATU 480 (*A szorgalmas lány és a lusta lány*) meséjének keretében jelenik meg (*A király szolgálója*, Berze Nagy 1960: 38–45.).

Bár már 20. századi változatok, földrajzi vonatkozásuk miatt megemlíjtjük, hogy az első világháború idején a nagyszalontai gimnázium tanulójaként Fazekas István és Bondár György is lejegyezte a mese egy-egy kontaminálódott, helyi változatát. Fazekas egy olyan szöveget írt le, amely az *Incula*-típust *A két fiú az óriás házában*-típussal (AaTh 327B) kapcsolja össze (*Incula Vincula*, EA 1878. 66–68.), míg Bondár egy *Jancsi és Juliska*-típushoz közelebbi variánst rögzített (*Zsuzsi meg az ördög*, EA 1879. 41r–44r.).

A magyar változatok egy részében a főhős neve az *Incula* név alakváltozata (Inculka, Enczella, Ancella, Inczula Vinczula). Nem zárható ki, hogy a típus női főszereplőjű magyar variánsai közös nyomtatott forrásra mennek vissza. Egy közelebről nem ismert „*Incula* nevezetű szűznek históriájá”-ra 1790-ben Héczei Dániel hivatkozott útibeszámolójában (Stromp 1906: 213–214.). (*Irod.*: MNK 2. 1988: 150–151; Berze Nagy I. 1957: 421–425; 426–430; Kovács 1969: 193; Kovács Ágnes: A táltos fiú. MNL 5. 1982: 169; Stromp László [szerk.]: *Héczei Dániel esperes és péteri lelkész naplója bécsi útjáról 1790*. Bp.: Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, 1906. [Magyar protestáns egyháztörténeti adattár V.])

[14.]

Cím: A Fehér ló fia / – / **Fehérlófia.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 9r–12v. Mérete: 190x230 mm. Fekete tintával írt kézirat. A 9r. oldalon a lejegyzőtől származó, tollal írt, aláhúzott cím olvasható. A bal felső sarokban eltérő kéztől (feltehetően Sáfrán Györgytől) származó ceruzás megjegyzés: *A. Juliska*. A lapok sűrűn teleírva, csak a bal margót tartotta viszonylag üresen a lejegyző. Sok javítás. Két, tollat használó, és egy, ceruzával javító személy nyomai. A tintával írott javítások egy része autográf, más részéről nem tudjuk eldönteni, hogy a lejegyzőtől vagy más személytől származnak-e. A szöveget a 12v. oldalon három, tollal írt csillag zárja.

Lejegyző: Sáfrán Györgyi és Kovács Ágnes Arany Juliskának tulajdonították a kéziratot. Az íráskép alapján úgy véljük, a kézirat egyelőre azonosítatlan lejegyzőtől származik.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 202–215.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 123–133. (1904: 130–141, 1911: 131–142, 1914: 131–142, [1928]: 131–142, [1949]: 131–142.)

Olvasókönyvek: nincs adat

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Gyulai Pál recenziója: „E gyűjtemény néhány meséjének magunk is jobb variánsait ismerjük a nép ajkáról. Ilyenek: »A vak király.« »A veres tehén.« »Őzike« »Fehér ló fia.«” (Gyulai 1862: 389.)

Arany László népmese-tanulmánya: Arany László a *Fehérlófia* mesét nem említette tanulmányában, ugyanakkor a „jelvi” (szimbolikus) és „hős mondai” (hősepikai elemeket tartalmazó) mesékről a következőképpen írt: „A jelvi mesék anyagának harmadik fajaként fentebb a hős mondai maradványokat, melyekben vallási nyom semmi, vagy csak igen kevés van, jelöltem ki. Hogy ily hős mondák léteztek, ez lehető legtermészetesebb föltevés. Az írás használata előtti korban a nagy, hősiestettek szájhagyomány által maradtak emlékezetben, s minél tovább gördültek az elbeszélők ajkain, annyival lettek a távol nimbusában nemcsak nagyobbakká, hanem csodásakká s emberfelettiekké is, míg végre egészen kerek cselekvénynyé csiszolódtak. Ez a legtermészetesebb processus. – A jelvi mesék legnagyobb részében, hiszem, hogy megvan a vallási nyom mellett a hősmondai is: a sárkányokkal vívó hősök, az óriás feladatokat teljesítő királyfiak, a kisértetes várak minden rémeit bátran legyőző vitézek alakjaira nézve még mindig nagy kérdés, mennyiben jelképeznek valamely vallásias, isteni küzdelmet, s mennyiben pusztán költői nagyításai mondai hősök vitézségeinek. A köd homálya igen egyformáknak tünteti föl a távoli tárgyakat; csak a körvonalok, s a tárgy tömege látszik, a jellemző vonások nem vehetők ki. Így folynak össze az őskor homályában az emberek s istenek alakjai. Achillesnek ugyanazon haragja, szenvedélye van, s ugyanoly hős mint Apollo; Siegfried nem kisebb Thor istennél; – a különbség leginkább a halhatatlanságban található föl. Még nehezebb volna tehát a népmesékben elkülöníteni az ember-hősök tetteit a vallási hagyományoktól, itt még jobban egybebonyolítvák azok. Ezért e kettőt csak egybefoglalva lehet vizsgálni, mint ős mythosi adalékokat.” (Arany L. 1867: 63.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: tündérmese

Típus: AaTh 301B (*Fehérlófia*); ATU 301 (*The Three Stolen Princesses*, a korábbi AaTh 301A és AaTh 301B altípusok egyesítésével)

A 301. számú típus, vagyis az állatanyától született, különleges erejű, sárkányölő hős alvilági utazásáról szóló mese nemcsak egész Európában, hanem jóval szélesebb területen ismert volt; a nemzetközi mesekatalógus nyilvántartása szerint több mint száz nyelven rögzítették variánsait. Konón görög mitográfus (i. e. 1. sz.) feljegyzett egy a típus szüzséjéhez hasonló történetet (a lánykeresés-epizód nélkül); a történet ismert volt a kínai elbeszélő hagyományban is (Kan Pao: *Szou-sen csi*, i. sz. 4. sz.). A Földközi-tenger vidékén és délkelet-Európában az alvilági utazásokról szóló, az ókor óta népszerű történetek befolyásolhatták a

típus alakulását. (Irod.: ATU I. 2004: 176–179; Puchner, Walter: Prinzessinnen, die drei geraubten Prinzessinnen. EM 10. 2002: 1363–1369.)

19. századi magyar variánsok: A mese a magyar nyelvterületen is kedvelt volt; az MNK 62 változatát tartja számon. A magyar folklorzisztikai kutatási hagyomány szerint a típus hősmeseként klasszifikálható, vagyis a tündérmesék (ún. tulajdonképpeni mesék) archaikus rétegéhez tartozik. E mitikus elemeket tartalmazó mesék hőse természetfeletti képességekkel bír, és nagy jelentőségű hőstettet hajt végre ellenfelét legyőzve (Kovács 1979: 458, 474–475.). Arany László meséjének kéziratos változata a típus egyik legkorábbi magyar nyelvű lejegyzése, amely az önmagában álló cselekménytípust képviseli (a típus magyar címét is e változat alapján kapta).

Az eddig ismert legkorábbi szöveg az Erdélyi János szerkesztette *Népdalok és mondák*ban jelent meg (*Juhász Palkó*, Erdélyi III. 1848: 319–324.), ez 1853-ban ponyvára is került (*Juhász Palkó és a Fanyövő, Körmorzsoló és Vasgyúró három társa. Mulattató Nép-Monda*. Szarvas: Réthy). Ipolyi Arnold 1846 és 1858 között összeállított kéziratos mesegyűjteményében tizenegy szöveg tartozik a típushoz, melyek közül az önmagában álló cselekménytípust öt variáns képviseli. Az 1846 és 1853 közötti időszakból maradt fent Csaplár Benedek gyűjtéséből egy a Nyitra völgyébe lokalizált változat (*Erős Jancsi*, Ipolyi 2006: 176–180.), 1854 és 1858 között *Mese Csonkatehén fiáról* címmel egy szöveg a Szilágyságból (Niklovicz Bálint gyűjtése, Érszentkirály, Ipolyi 2006: 411–414.), egy Jupi Jankóról szóló töredék (Ipolyi 2006: 524–525.), egy *Medve Jankó* című mese, amely a gyűjtő, Varga József megjegyzése szerint „gyermekkori emlékezet” alapján készült (Ipolyi 2006: 532–535.), valamint a *Fehérlőpéter regéje* című kivonat, amelyet feltehetően Szegeden jegyzett le Debreczeni János „8. osztályos tanonc”, s amelynek kézirátán a következő megjegyzés szerepel: „Juhász Palkó regéhez hasonló Fehérlőpéter regéje”. (Ipolyi 2006: 561–562.) Ha az Erdélyi János kiadta és utóbb ponyvára került szövegre vonatkozik az összehasonlítás, akkor megemlítenéd, hogy egy típuskombinációt képviselő változat (*Rákkirály*) kapcsán Wéber Károly szegedi „5. osztályi tanuló” kézirátán is olvasható a megjegyzés: „Juhász Palkó című varia[n]sa. Mindjárt a kezdetben különbözik” (Ipolyi 2006: 588–589.). Szintén típuskombináció (*Az aranysörtéjű disznó! A megbélyegezett sógorok*, AaTh 530) az a *Néprege* című szöveg, amelyet Lévai Lajos jegyzett le 1855-ben (Ipolyi 2006: 833–835.), s amelyhez a következő, a típus ismeretének datálását elősegítő kommentár társul: „Gyermekkoromban hallottam F. Bányán” (feltehetően Felsőbánya, Szatmár vm.). Az *Eredeti népmesék* megjelenési idejével közel egykorú (nagyobbrészt az 1860-as évekre datálható) kéziratos változatok ismertek a Szilágyságból (*A singszakálu araszdereku ember*, MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 371. 83r–87r, lejegyezte Kiss Károly, Nagypacal-Érszölös), fennmaradt egy variáns a Kisfaludy Társaság mesegyűjteményében (c. n., MTA KIK Kt. Ms. 10020/II. 50r–52v, lejegyezte/elmondta?

Seres József), és megtalálhatók a Kriza János kéziratos gyűjteményében fennmaradt mesék között is (egy obszcén-parodisztikus változat *Fehérlo fia, Miklos* címmel, MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 5r, 6v, 7v, 8r, valamint *Borszem Jankó, A tehéntől lett fiu*, MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/III. 98r–102v, ugyanez *A tehéntől-lett-gyermek* címmel kiadva, SzNGy II. 1956: 27–34.).

Négy, 1878 és 1891 között kiadott variáns Nógrád, Torontál és Csanád megyéből származik: *A vérés juhocska* (közli Gonda Béla, Nyr. VII. 1878: 37–38, Megyer); *Tehénfi Jankó* (MTA KIK Kt. Irod. 2-r. 76. 3–5; Balás 1988: 11–12, Mezőkovácsháza, 1878); *Tehén fíjú, szép, vitéz Jankó* (Kálmány II. 1882: 115–118, Szaján); *Mesé Juhaczi Peeterreő, még a Heecsin szakálaó ördögreő* (Pintér 1891: 67–78, Szécsény vidéke).

A további 19. századi variánsok típuskombinációk. A *Fehérlófia*-típus elsősorban az *Erős János* (AaTh 650A), *A két testvér* (AaTh 303) és a *Borszem Jankó* (AaTh 312D) -típusokhoz kapcsolódott a magyar hagyományban, emellett egyéb típuskombinációkat is feljegyeztek. Bár már a 20. században, az első világháború idején rögzítették, ám nagyszalontai vonatkozása miatt figyelmet érdemel a helyi gimnázium diákja, Kocsis Lajos gyűjtött mese is (*Kamilló Miklós*, EA 501. 20r–25r.), amelyben a megszabadított királykisasszonyok órákkal jutalmazták a nagyerejű hőst.

A már említett, a *Népdalok és mondák* alapján 1853-ban kiadott szöveg mellett a mesének több más ponyvakiadása is volt a 19. században. Kovács Ágnes megállapítása szerint a ponyvaváltozatokhoz képest a szájhagyomány fenntartotta szövegek a típus jobban kidolgozott variánsai. A 19. század második felétől dokumentálható a típus ponyvai jelenléte: Harangi Talyigás: *Erős János, Kömorzsoló, Vasgyuró és Hétszínszakállú története*. Bp.: Bartalits Imre, 1875; Vajda János verses elbeszélése: *Törzsök Jankó vagy a három erős ember*. 3 szép képpel, rajzolta Gyulay László. Bp.: Révai, [1883] (Jó könyvek a magyar nép számára. 23. sz.); *Az elátkozott király vagy: A három szerencsés vándorlegény* (A belső címlapon a cím: *Az elátkozott király és vára vagy: A három szerencsés vándorlegény*) Pest: Bucsánszky, 1864 (további kiadások: 1872, 1886, 1899); *Fatörő vagy a három királyleány megszabadítója, Hegydöntő és Vasgyuró társaival. Igen szép tündéres történet*. Négy képpel. Bp.: Rózsa Kálmán, 1881 (1890); *A sárkányvár, vagy: Az óriáserejű fiúnak és a sárkányok által elrablott szép királylánynak igen szép és mulattató története*. 5 képpel. Bp.: Rózsa Kálmán, 1891. (Irod.: MNK 2. 1988: 65–69; Kovács Ágnes: *Fehérlófia*. MNL 2. 1979: 92–93; Benedek Katalin: *A Fehérlófia meséje és párhuzamai*. In Hoppál Mihály (szerk.): *Fehérlófia*. Bp.: EFI–MTA NKI–L'Harmattan, 2007: 119–129; Kiss Gabriella: *A 301-es mesetípus magyar redakciói* [Csonkatehénfia]. *Ethn.* LXX. 1959: 253–268; Berze Nagy I. 1957: 208–241; Berze Nagy 1966: 141–142; Kovács Ágnes: *A hősmese. Népmese műfajai és a népmesekatalógus I.* *Ethn.* XC. 1979: 457–479;

Kovács Ágnes: The Hungarian Folktale Catalogue in Preparation. *Acta Ethnographica* IV. 1955: 445–479.)

[15.]

Cím: – / *Az okos királylány* / **A nyelves királykisasszony.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 13r–13v. Mérete: 186x228 mm. A kézirat első oldalának tetején a ceruzás cím (*Az okos királylány*) utólagosan, a lejegyzőtől eltérő kézírásban szerepel, amely Arany László fiatal felnőttkori írásképre hasonlít. A kézirat második oldala függőleges, ceruzás vonalakkal át van húzva. A kézirat végét a 13v. oldalon három, tollal írott csillag jelzi. A csillagok alatt ceruzával két vízszintes vonal szerepel, köztük nehezen olvasható, elmosódott írás és számok láthatóak: *Arany* [?] *186/9* [?] Részben ez alatt, kissé jobbra, törölt ceruzás írás nyomai olvashatóak: *aestetika* [?], alatta *ellenes* [?] és még két olvashatatlan szó következik, közülük az utóbbi egykorú kommentárnak tűnik.

Lejegyző: Arany Juliska (1850-es évek). A cím feltehetőleg Arany Lászlótól származik.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 216–219.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 257–259. (1904: 255–257; 1911: 258–260; 1914: 258–260; [1928]: 258–260; [1949]: 258–260.)

Olvasókönyvek: nincs adat

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: novellamese

Típus: AaTh 853 (*A nyelves királykisasszony*); ATU 853 (*The Hero Catches the Princess with Her Own Words*)

Ebben a mesében a szereplők fürge észjárását és leleményességét teszik próbára, általában valamilyen versengés keretében, melynek tétje a királylány kezének elnyerése. A szópárbaj vagy tisztán verbális síkon zajlik (AaTh 852), vagy szavakat és tárgyakat kombinál (AaTh 853, 853A). Bár a nemzetközi mesetípus-klasszifikáció alapvetően novellameseként tartja számon az ezekhez a típusokhoz tartozó meséket, ám viszonylag egyszerű szerkezetük és komikus vonatkozásaik miatt tréfás meseként is értelmezhetők. Az AaTh 853 típus egész Európában kedvelt mese volt. A legkorábbi ismert változat Heinz der Kellner, délnémet szerzőtől származik, a 14. század végéről. Emellett a 16. század közepéről–végéről ismert egy francia változat is, Étienne Tabourot tollából. A 19. században Andersen is felhasználta a szüzsét (*Klods-Hans*, 1855). (Irod.: ATU I. 2004: 481–482; Goldberg, Christine: Redekampf mit der Prinzessin. EM 11. 2003: 436–443.)

19. századi magyar variánsok: Az MNK a típus nyolc változatát tartja nyilván, a 19. századból mindössze két variánsát ismerjük. Az Arany Juliska lejegyezte mese a típus leg-

korábbi magyar nyelvű változata. Az 1862-ben kiadott szöveg a kézirat cselekményén úgy módosított, hogy tojás és kutya helyett a feljegyzett variánsokban gyakoribb tárgyakat (a tojáson kívül szöget és ganét) visz magával a bolond fiú. Az Arany család e két (kéziratossá és kiadott) szövegváltozatán kívül a 19. századból csak egy magyarlapádi (Alsó-Fehér vármegye) variánst ismerünk (c. n., Lázár 1899: 631–632.). Ez a mese *Az aranyszőrű bárány*-típusból (AaTh 571) ismert, a szomorú királykisasszony megnevetetéséről szóló epizóddal indul, ettől eltekintve cselekményében nagyon közel áll Aranyék változatához. (Irod.: MNK 4. 1984: 175–177; Berze Nagy I. 1957: 383–384; Berze Nagy 1966: 142; Kovács 1969: 204.)

[16.]

Cím: – / *Gagy* gazda / **Gagy** gazda.

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 82r–85r. Mérete: 188x230 mm. Töredék, a mese vége hiányzik. A kéziratnak eredetileg nem volt címe, a ceruzával írott cím a lejegyzőtől eltérő személytől származik, az első betű ceruzával átjavítva kicsiről nagyra. Az első oldalon a bal felső sarokban feltehetően Sáfrán Györgytől származó ceruzás széljegyzet: *Aranyné*. Jobb oldalt fent ceruzával: *A. L. var.* A rektó oldalakon (82r-től 85r-ig), a bal margón, 7-től 10-ig terjedő ceruzás lapszámozás olvasható. Az utolsó lap hátoldalán (85v.) ismeretlen személytől származó ceruzás bejegyzés: *Kész*.

Lejegyző: Arany Jánosné Ercsey Julianna. A kéziraton kevés korrekció azonosítható.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 220–231.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: *Gagy gazda*. Arany L. 1901: 260–268. (1904: 258–266; 1911: 262–268; 1914: 262–268; [1928]: 262–268; [1949]: 262–268.)

Olvasókönyvek: nincs adat

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: tündérmese

Típus: AaTh 560 (*A bűvös gyűrű*); ATU 560 (*The Magic Ring*)

A hálás állatokat és varázstárgyakat középpontba helyező elbeszélés igen népszerű, világszerte elterjedt mesetípus. A közel-keleti hagyományból származik, tulajdonképpen az *Aladdin*-mesetípus (ATU 561) egyszerűbb formája. Első ismert európai írott változata Basile 17. századi nápolyi gyűjteményében olvasható (2. 1, *A kakaskő*, Basile 2014: 329–334.). (Irod.: ATU I. 2004: 328–330; Marzolph, Ulrich: Zauberring. EM 14. 2013: 1189–1194; Marzolph, Ulrich et al. [ed.]: *The Arabian Nights Encyclopedia*. 1. Santa Barbara–Denver–Oxford: ABC-Clio, 2004: 82–85.)

19. századi magyar variánsok: *A bűvös gyűrű* népszerű tündérmese, amely gyakran kontaminálódik az *Aladdin* mesével (ATU 561). Kovács Ágnes szerint (1977: 57.) a két mese-

típus szüzséje csak a bevezetőben tér el egymástól, emiatt érdemes itt is együtt vizsgálni őket. Mindkét típusra erősen hatottak a korábbi századokból ismert írásbeli előzmények, pl. Basile változata. A mese ponyvanyomtatványok közvetítésével juthatott el a magyar szájhagyományba (egy századvégi ponyvakiadvány: *A bűvös kakas nyakában levő Salamon csodagyűrűjének története. Igen szép, érdekes és tündéres elbeszélés az őskorból.* Bp.: Rózsa, 1897.).

Az *Aladdin*-típus írásbeli szöveghagyománya az *Ezeregyéjszaka* francia fordításának legismertebb történetére megy vissza (*Alá ad-dín és a bűvös lámpa.* In *Az Ezeregyéjszaka meséi.* II. Ford. Prileszky Csilla. Bp.: Atlantisz, 2000: 336–422.). Ennek a mesének nincsen keleti kéziratos hagyománya, a szöveget Antoine Galland jegyezte fel aleppói maronita adatközlőjétől 1709-ben, és tette saját fordítása részévé (l. Simon Róbert jegyzetét, *Az Ezeregyéjszaka meséi,* 2000: 336.). Magyar nyelven 1832-ben jelent meg először a Vörösmarty Mihály közreműködésével készült *Ezeregyéjszaka*-kiadásban (*Aladdin, vagy a csodalámpa' története,* 316–347. éjszaka. In *Ezer egy éjszaka: Arab regék.* Kilenczedik füzet. Pest: Petrózai Trattner J. M. és Károlyi, 1832: 3–181.).

Az *Aladdin*-szüzsé egyik legnépszerűbb irodalmi feldolgozása Johann Leonhard Rost *Meletaons Wohlangerichtete und neuerfundene Tugendschule* (Frankfurt a. M.–Lipcse, 1739) című művében olvasható (*Eine schöne lesenswerte Historie von dem unschätzbaren Schloß in der afrikanischen Höhle Xaxa*), mely Kazinczy Ferencnek is kedves olvasmánya volt. Magyarra Farkas Antal fordította le a 18. század végén, *Meg-bötsülhetetlen Szaxa Vára Affrikának* címmel az *Erköltsi-iskola az az búszon négy nyájas históriák...* című népszerű gyűjteményében (Kassa: Füskuti Landerer Mihály, 1790: 376–426.). Rost meséje ponyvaként vált igazán népszerűvé. Gotthard Oswald Marbach az 1840-es években beválogatta népkönyvsorozataiba (*Das unschätzbare Schloß in der afrikanischen Höhle Xa xa.* Volksbücher 25. Leipzig: Otto Wigand [1842]). Ennek számos, köztük magyar nyelvű ponyvaváltozata is ismert. Bucsánszky Alajos 1843-ban Pozsonyban, 1861-ben Pesten is kiadta németül. Az 1860-as évekből adatolható a magyar nyelvű szövegváltozata (*A megbecsülhetetlen lakat afrikai Xa Xa barlangban.* Pest: Bucsánszky, 1869, 1882, 1898; *Hogyan nyerte meg a királyleány kezét? Történet a szép Meseországból.* Bp.: Rózsa, 1906.).

A Rost-féle szöveg népszerűségére jellemző, hogy közvetlenül vagy közvetve ismerhette ezt Gaal György egy adatközlője, hiszen az 1800-as évek elején lejegyzett gyűjtemény egyik meséje is innen ered (*A bűbajos lakat,* Gaal III. 1860: 94–111.). A német ponyva hatását lehet kimutatni egy 1854-es keltezésű békési variánsban is (Szabó János: *Xaxa Aladdin lámpása,* Füzesgyarmat, Ipolyi 2006: 380–384.). Vélhetőleg ugyancsak ponyvai hatást mutat az Ipolyi Arnold számára az 1850-es években Szegeden lejegyzett két mese (*Matadáj,* gyűjtötte Debreczeni János, Ipolyi 2006: 603–607, és *Az öreg, s a*

fiú, vagy a rozsdás lámpás, gyűjtötte Weber Károly, Ipolyi 2006: 649–650.), továbbá egy debreceni variáns is, melyet Furde F. jegyzett le Ipolyi számára (*A csodalámpa*, Ipolyi 2006: 492–498.).

A bűvös gyűrű-típus különböző típuskombinációkban magyar népmeseként ugyancsak Gaal György mesegyűjteményében szerepelt legkorábban, két variánssal is: *A szalmakirály* (Gaal II. 1857: 188–213.), valamint *A tündér gyűrű* címen (Gaal III. 1860: 116–126.). Gaal előbbi meséjének szövegét követi, azonban azt soronként újraírja egy Kazinczy Gábor mesegyűjteményében A[pell] J[ózsef] szignóval ellátott, cím nélküli kézirat (MTA KIK Kt. Ms 10.020/IV. 195–208.). *A szalmakirály* című mesét Gaal kéziratot mesegyűjteményéből először Erdélyi János adta ki, az eredeti lejegyzést stílusában egyszerűsítve (Erdélyi 1855: 63–79.). Gaal meséjét ugyanezen cím alatt Benedek Elek is átfogalmazta és népszerűsítette (MMMV IV. 1896: 372–391.). Ehhez hasonló, de távolabbi variáns Benedek egy másik meséje, melyről szintén elképzelhető, hogy Gaal szövegétől nem teljesen független (*A csoda-lélek*, In *Székelly mesemondó*, Pozsony–Bp.: Stampfel, I. [1890]: 22–34; *A csoda-óra*, MMMV I. 1894: 106–115.).

A mesetípus népszerűségét jelzi, hogy Ipolyi Arnold 19. század közepén számos gyűjtő segítségével összeállított mesegyűjteményében legalább négy különböző változatban szerepel eltérő kombinációkban (az 561. sz. típus pedig további négyben). Egy kunhegyesi változatot jegyzett le Ipolyi számára Kovács Imre, aki megjegyzése szerint a mesét édesapjától hallotta 1840-ben (*Tetűbőr köntös*, Ipolyi 2006: 374–377.). Az 1840-es évek második felében vagy az 1850-es évek elején, még a *Magyar mythologia* (1854) megjelenése előtt rögzítettek egy Hont megyei típuskombinációt (*A gyűrűcske*, Ipolyi 2006: 128–131.), melyben a gyűrűből kiugró ördögök szlovákul kérdezik a főhóst, hogy mit parancsol. (A szlovák szövegrészek e honti mese eredetére vethetnek fényt.) Csaplár Benedek diákgyűjtői közül Debreczeni János az *Aladdin* már említett variánsán kívül lejegyezte *A bűvös gyűrű*-típus egy önmagában álló, szegedi változatát is (*Kis skatulya*, Ipolyi 2006: 614–618.). Ugyancsak Csaplár diákjaként gyűjtött Kalmár Bertalan egy terjedelmes variánst Kiskunfélegyházáról (*Kis Jankó*, Ipolyi 2006: 874–879.).

A bűvös gyűrű-típust önmagában álló meseként (azaz nem típuskombinációban) először Arany László közölte gyűjteményében. A mese cselekményszövése egyszerű, rövid, a többi variánshoz képest hiányos. Szüzséje atipikus abból a szempontból, hogy a főhős itt egy félbolond fiú, aki anyja tehenét cseréli el a mágikus tárgyra. A típus ismert változatainak csak kisebb részére jellemző, hogy a varázserő egy skatulyában van, sokkal gyakrabban fordul elő gyűrű, lámpa, óra, lakat (bár nem egyedülálló a skatulya szerepeltetése, l. Ipolyi 2006: 614–618, 603–607, és Zolnai Lajos: *Szegény embőr szűszékcsináló*, Nyr. XVI. 1887: 277–282, Tolmács, Nógrád m.). Ugyancsak ritkán fordul elő e típusnál az, hogy a

rák segítő állatként jelenik meg (általában kutya, macska, egér és hal szerepel a magyar változatokban). Rák Aranyék variánsán kívül még Gaalnál szerepel (III. 1860: 116–126.). Szokatlan az is, hogy az Arany család meséjében egy koldus véletlenül szerzi meg a mágikus tárgyat, továbbá az is, hogy a főhős érdekében annak anyja mellett keresztapja is közben jár a királynál. Általában több feladatot kell elvégeznie a hősnek, mire végül elnyeri a királylány kezét, míg az Arany család variánsában csak a típus legjellemzőbb próbatétele maradt meg (aranyhíd építése a két palota között). A mese egy sokkal bonyolultabb variánsa szerepel Merényi László sajtóvölgyi gyűjteményében (*A török-zultán fia*, Merényi I. 1862: 63–94.). Szabályos és önmagában álló típusváltozatot közölt Halász Ignác a Dunántúlról (*A csodálatos gyűrű*, Nyr. XV. 1886: 40–43, 89–92, Csetény, Veszprém m.) és Istvánffy Gyula Heves megyéből (*A szegény asszony fia*, Istvánffy 1890: 43–61.). Halász meséjét Benedek Elek is feldolgozta (*Molnár Ferkó*, MMMV IV. 1896: 140–146.). Ismert egy különleges típuskombináció Nógrád megyéből (*Szégény embör szűszékcsináló*, Zolnai Lajos közlése, l. fent). Horger Antal Fazekas Fóris Mihálytól a 19. század végén gyűjtött, hétfalusi csángó meséje ritmizáltságában különleges (*A kicsi kígyó, a macska és a féreg*, MNGy X. 1908: 168–179.).

Van még néhány további, kéziratban maradt változat is, melyek keletkezéséről nem sokat tudunk. A század közepéről, Kolozsvárról való Bagossy Károly egy szövege, mely a *Rózsa és Ibolya* típusú (AaTh 313A) mese keretében jelenik meg (c. n., MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 397/I. 271–321.). Az 1880-as évek közepéről Dékány Ráfaeltől ismerünk egy kecskeméti eredetű, önmagában álló változatot (*A szentelt vitéz vagy az arany kacsalábon forgó aranyvár*, EA 2279. 281r–312v.). Fennmaradt ezen kívül *Kutya-macska hűség* címmel egy kézirat (MTA KIK Kt. Ms 10020/VIII. 80v–84r.), egy cím nélküli teljes (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/III. 94r–97v.), valamint egy cím nélküli vázlatos lejegyzés is (Vurzel Lőrinc [?], MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 414. 111r–11v.). (Irod.: MNK 2. 1988: 338–343; Berze Nagy II. 1957: 152–162, 163–165; Berze Nagy 1966: 142–143; Kovács 1969: 199–200; Kovács Ágnes: Aladdin, bűvös lakat, csodalámpa. MNL I. 1977: 57–58; Kovács Ágnes: Bűvös gyűrű, [iskátulya, óra, gyöngy]. MNL I. 1977: 408.)

[17.]

Cím: – / – / **Babszem Jankó.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 144r. Mérete: 188x228 mm. Cím nélküli, huszonöt sor terjedelmű, csonka kézirat. A cím helye kihagyva, tintával aláhúzva. A bal felső sarokban feltehetően Sáfrán Györgyitől származó, ceruzás széljegyzet: *A Juliska.*

Lejegyző: Sáfrán Györgyi és Kovács Ágnes szerint a kézirat Arany Juliska gyermek-írásában maradt fenn. Az íráskép alapján úgy véljük, hogy a kézirat egy másik, egvelőre

azonosítatlan lejegyzőtől származik. A kézírás rendezetlenebb, mint ugyanezen személy többi kézírata esetében.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 232–245.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 173–183. (1904: 183–208; 1911: 185–196; 1914: 185–196; [1928]: 185–196; [1949]: 185–196.)

Olvasókönyvek: A mese nem volt tipikus eleme a 19. századi olvasókönyvek meseszöveg-repertoárjának. A Gööz-féle nemzeti olvasókönyvben számos mesét vettek át Arany László gyűjteményéből, többek között a *Babszem Jankót* is. A mese itt *Babszem Jankó kalandjai* címen jelent meg 1890-ben. A szerkesztők a mese szövegének első felén (a buzogány megszerzéséig) csak minimális módosításokat érvényesítettek, ezt követően azonban a történet második felét a zsvány-epizódtól kezdve teljes egészében elhagyták (Gööz József–Schön József–Trájtler Károly: *Magyar nemzeti olvasókönyv a népiskolák II. osztálya számára*. Bp.: Lampel, 1890: 51–56.).

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Arany László népmese-tanulmánya: Arany László a következőképpen utalt a mesére: „Örömet segíti diadalra a népmese a szegényt, kicsinyt, gyengét, s buktatja az óriást, a gazdagot. Ide vonhatók az óriások meséi, kiket többnyire valami vándorló legény, kóbori szabó stb. tesz csúffá, vagy Babszem Jankó, Kökény Matyi alakjai, kik akkorák mint egy szem bab, s mégis csodálatos hős dolgokat visznek végbe: mert, a miként meséinkben szerepelnek, se ezek, se azok nem mythologiai alakok.” (Arany L. 1867: 212.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: tündérmese

Típus: AaTh 700 (*Hüvelyk Matyi*) + AaTh 650A (*Erős János*); ATU 700 (*Thumbling*) + ATU 650A (*Strong John*)

Kovács Ágnes szerint a típuskombináció a *Borsszem Jankó* (AaTh 312D) mesével is egyezéseket mutat (Kovács 1969: 200–201.), míg Dömötör Ákos klasszifikációja szerint a mese a *Hüvelyk Matyi*-típusba tartozik, melyben már az *Erős János*-típus bizonyos elemei (nagyétkű hős, szerződés kötés) is csak csírájukban azonosíthatóak (MNK 2. 1988: 391.).

Az Európa-szerte azonos menettel ismert ATU 700 típus egyes jellegzetes motívumai 1522-ből német, 1661-ből francia feljegyzésekből ismertek. Az első, meseként ismert feljegyzését a 16. század végén Angliában dokumentálták (Reginald Scot: *Discoverie of Witchcraft...*, 1584). Fontosabb irodalmi feldolgozásai: Henry Fielding (1731), Ludwig Tieck (1812), Joseph Alois Gleich (1817), Hans Christian Andersen (1835). A mese a Grimm testvérek gyűjteményében is szerepelt (*Daumesdick*, KHM 37; *Hüvelyknőc*, Grimm 2009: 151–154.). Ugyancsak egy apró főhős, ám a fentieként eltérő kalandjait beszéli el a

Daumerlings Wanderschaft című meséjük (KHM 45, *Hüvelyktyű vándorútja*, Grimm 2009: 172–175.). (Irod.: ATU I. 2004: 374–375; Pape, Walter: *Däumling*. EM 3. 1981: 349–360; Harlinda, Lox: Starker Hans. EM 12. 2007: 1179–1185.)

19. századi magyar variánsok: Ez a mese egy apró, legfeljebb hüvelykujnyi nagyságú, ám jellemzően nagyon erős vagy eszes emberke, esetleg segítő szellem (nálunk Babszem Jankó, Borsszem Jankó, Hüvelypici, Hökköm Matyi, Hüvelyknőc, Hüvök Jancsi, Hüvelyk Jancsi, Hüvelyk Matyi, máshol Tom Thumb, Petit Poucet, Däumling, Paluszek, Malcsik-Palcsik stb.) termetéből fakadó kalandjait meséli el. Főbb epizódjai az ökör vagy ló füléből való szántás, valamint az, hogy a kis embert egy tehén vagy farkas lenyeli. Ez alkalmanként kiegészül a főszereplő más kalandjaival is. Annak ellenére, hogy viszonylag csekély számú magyar variánsát ismerjük a korszakból, a szüzsé nagy szöveghagyománnyal rendelkezik. Népszerűségét bizonyítja, hogy a *Babszem Jankó* név a népmeséből szállóigévé is vált (Erdélyi 1851: 22.).

A *Hüvelyk Matyi*-típusnak a 19. századból mindössze három, az önmagában álló cselekménytípust megtestesítő népmesei változatát tartja nyilván az MNK. Ez a szerény számadat azonban nem tükrözi a mese korabeli elterjedtségét. A típus szóbeli variánsai főként a Csallóközből, Hevesből és Békés, Csongrád, valamint Torontál megyékből származnak. A *Hüvelyk Matyi*-mesetípus legkorábbi ismert magyar népmesei változata Gaal György 1810-es évek végén, 1820-as évek elején összeállított mesegyűjteményében szerepel (*Babszem Jankó*, Gaal III. 1860: 81–85.). Több variánsról tudunk Ipolyi Arnold jóvoltából az Arany család kéziratos lejegyzésének keletkezésével egyidejűleg, az 1850-es évek közepéről. A *Magyar mythologia*-ban Ipolyi oldalakat szentelt a népköltészet Hüvök/Babszem nevű figurájának mint esetleges hajdani segítő hiedelemalaknak (Ipolyi Arnold: *Magyar mythologia*. Pest: Heckenast, 1854: 112–114.). Ugyanitt a mese első magyar megjelenését megelőzve közölte a típus egy Karcsaytól (Csaplár Benedek) származó, vélhetőleg csallóközi változatának főbb epizódjait (a hős csodás születése az ujját elvágó asszony véreből, apjának ebédet visz egy nála tízszer nagyobb fazékban, míg az apa eszik, a hős az ökör fülében ülve szánt, majd szolgálatba áll; Ipolyi 1854: 113; további csallóközi adatok a hős nevének variációira: Ipolyi 2006: 147.). Ezen kívül Ipolyinak a legutóbbi időkig kéziratban maradt gyűjteményében szerepel a *Hüvelyk Matyi*-típus három további variánsa, valamennyi Debreczeni János gyűjtése: egy önálló és egy típuskombinációban meglévő szegedi változat (*Babszem Jankó*, Ipolyi 2006: 621–622; *Borsszem Jankó*, Ipolyi 2006: 596–598.), illetve a szüzsé vázlatos leírása Szatmárból (*Babszem Jankó*, Ipolyi 2006: 662.).

Balás Gyula 1878-as mezőkovácsházi gyűjtésében *Paprika Jancsi* címen szerepel a típus egy újabb variánsa (MTA KIK Kt. Irod. 2-r. 76. 68v; Balás 1988: 42–43.). A meséhez

fűzött jegyzetében Balás a népmese egy további változatára is utalt: „E mese más variációja szerint a huszárok eltávozta után Jancsi adott apjának egy botot, a melyet ha a kézből kieresztettek, mindenkit elvert, ki elébe került. A szegény ember ebben bizva, hadat izent a királynak. Az küldött ellene egy sereget, melyet a bot tökéletesen tönkrevert, sőt a királynak magának is letörte féllábát és levágta félfülét. Még egy sereget szedett össze a király, ezt is agyonverte a bot, a király pedig másik lábát, másik fülét is elvesztette. Akkor a szegény ember lett a király. »Ha a szegény ember ellen még több sereget is gyűjtött volna a király, az én mesém is tovább tartott volna.«” Benedek Elek a népmese egy szokatlan változatát népszerűsítette a század végétől (*Babszem Jankó*, Budapesti Hírlap VI. 355. sz. 1886: 3–4; *Székely mesemondó*. II. Bp.: Stampfel, 1890: 45–55.).

Az Arany család meséje típuskombináció, a *Hüvelyk Matyi*-típusba ékelődött be az *Erős János*-típus egy epizódja. Aranyék meséjének kéziratosszövegváriánsa csonka, megszakad ott, hogy eladják Babszem Jankót a hercegnek. A kiadott változatban a hercegtől való megszökés utáni epizód, a vassal megrakott szekér kiszabadítása és a fegyver megszerzése az *Erős János*-típusból került át. Ez az epizód, valamint folytatása, a buzogány készítése Gaal György egy meséjében is nagyon hasonló formában szerepelt mesekezdő epizódként (*A buzogányos gyermek*, Gaal II. 1857: 100–114.), csakúgy, mint Istvánffy Gyulának a *Borsszem Jankó*-, az *Erős János*- és a *Fehérlófia*-típus kombinációjából építkező palóc variánsában (*Babszem Jankó*, Istvánffy 1890: 11–27.). Bár korszakunkon kívül esik, mégis említést érdemel egy 1915-ben rögzített változat, melyet a nagyszalontai gimnázium tanulójaként Fazekas István jegyzett le, és amely az önmagában álló *Erős János*-típust képviseli (*Erős János*, EA 1878. 69r–74v.).

A szüzsé különböző szövegváriánsokban ponyván, folyóiratokban, mese- és olvasókönyvekben, illetve szerzői névhez kötött irodalmi feldolgozásokban is számos alkalommal megjelent (*Borsszem Jankó* címen pl. Telepi György és Páli Elek népszínművet írt 1835-ben, bár itt inkább csak a hős neve és nem a cselekmény utal a mese ismertségére: *Borsszem Jankó, tüneményes vígjáték énekekkel, tánccal, két felvonásban*). A mese fő, típusszerező epizódjának egyik legkorábbi megjelenítése Lisznyai Kálmán egy versében olvasható, melyben az ökör fülében ülő „Babszemjankóról”, mint „kis büvös szellemecskéről” esik szó (Lisznyai Kálmán: *Palóc dalok*. Pest: Kozma Vazul, 1851: 137–141, és előszó, VI. lap). Meseként az *Iskolai Kistükkör* című katolikus ifjúsági lapban is megjelent a típus, szerzői név feltüntetése nélkül (*Gyermekrege Hüvelyk Matyiról*, 1865. II. febr. 20. 17. sz. 157–159.). Átdolgozva az ifjúsági lapban megjelent szöveget olvasókönyvben is újraközölték *Hüvelyk-Matyi* címen (Gööz József–Schön József–Trájtler Károly: *Magyar nemzeti olvasókönyv a népiskolák II. osztálya számára*. Bp.: Lampel Róbert, 1890: 56–59.).

A típus három különböző (verses és prózai) ponyvaváltozata ismert Bucsánszky Alajos, valamint Rózsa Kálmán kiadásában, melyeket 1873-tól számos alkalommal újraközöltek; ezeknek német és lengyel fordításairól is tudunk. 1. *Borsszem Jankó tréfás tettei és kalandjai földön, vizen és levegőben. Igen víg és mulattató történet.* (verses) Bp.: Bucsánszky, 1873; Rózsa, 1882, 1891, 1898. Ez a ponyvanyomtatvány egy korábbi, szerzői név nélkül megjelent kalendáriumi szövegkiadást vesz alapul: *Borsszem Jankó. Magyar- és erdélyországi Családi naptár.* Bp.: Bucsánszky, 1870: 196–199. 2. *A legujabb Paprika Jancsi születése, élete és halála. Igaz történet az őskorból.* Bp.: Bucsánszky: 1875, Rózsa: 1878, 1882, 1891, 1901. 3. *Babszem Jankónak, Paprika Jancsi és Borsszem Jankó kenyeres pajtásának születése, élettörténete, csodás utazásai, kiállott viszontagsága és kalandjai, valamint hősi halála. Igen érdekes és mulatságos történet hat szakaszban.* Bp.: Rózsa: 1897. (Irod.: MNK 2. 1988: 390–392; Berze Nagy II. 1957: 239–241; Berze Nagy 1966: 143; Kovács Ágnes: Hüvelyk Matyi. MNL 2. 1979: 616; Solymossy Sándor: A népmesék eredetkérdéséhez. [Két népmese keletkezéstörténete.] *Budapesti Szemle* 253. kötet, 738. sz. 1939: 153–175; Kovács 1969: 200–201.)

[18.]

Cím: Dongó meg Mohácsi. /– / **Dongó meg Mohácsi.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Ms. 10020/VIII. 116r–125v. Mérete: 185x227 mm. Fekete tintával írott szöveg. A lapok sűrűn teleírva, csak a bal margó és a lapok teteje maradt üresen. Többszöri tollváltás. Számos autográf és idegen kéztől származó, tintával végzett javítás. A 116r. oldalon a tintával írott cím tintával aláhúzva. A bal felső sarokban ceruzával, eltérő írással, feltehetően Sáfrán Györgytől származó megjegyzés: *Arany Jánosné.* A 122r. oldal közepén a mese szövegét másik személy folytatta hat soron át, az írásképp alapján feltehetően Arany Juliska. A 124v. oldalon Arany Jánosné írása hat soron át tollal áthúzva, majd idegen kéztől származó, egymondatnyi beszúrás. Az áthúzott sorok nem szerepelnek a kiadott változatban, ám a betoldás sem. A 125r. oldalon egy mondat második felét nem a lejegyző fejezte be.

Lejegyző: Arany Jánosné Ercsey Julianna; pár sornyi szöveg feltehetően Arany Juliskától származik (1850-es évek)

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék.* Arany L. 1862: 246–265.

A mese (*Dongó meg Mohácsi: Arany László népmese gyűjteményéből*) 1868-ban megjelent Molnár Aladár: *Téli esték: Elbeszélések, versek és tanulságos olvasmányok* című antológiájában (Pest: Osterlamm Károly, 1868: 94–104.). A kötetben ez az egyetlen, forrásmegjelöléssel rendelkező népköltészeti alkotás.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 218–232. (1904: 231–246; 1911: 233–249; [1914]: 233–249; [1928]: 233–249; 1949: 233–249.)

Olvasókönyvek: nincs adat

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Gyulai Pál recenziója: „Van egynehány oly mese is, melyek nem tartoznak legeredetibbjeink közé. A »Dongó és Mohácsi« címűben egypár részlet hasonlít Grimm »Doctor Allwissend«-jéhez.” (Gyulai 1862: 389.)

Arany László népmese-tanulmánya: „A bohózatokban aztán még gyorsabb a játszai elme ezen cikázása, s különösen itt tűnik ki mily nagyításokra kész a nép a mulattató cselekvény vagy érdekes bonyodalom kedvéért, és mily erősen szereti színezní az egyes vonásokat. Úgy látszik, az egyszerű hallgatók kevésbbé kifejlett érzékeinek erősebb árnyékolás kell, hogy az eléjük adott képben gyönyörködjenek. Ezért van a tréfás mesékben mindenütt annyi túlzás. [...] Másutt [a mese] az együgyű vagy gyáva emberekkel a legbölcsebb vagy hősiesebb tetteket viteti végbe. A nápicz szabó óriásokat, medvéket, oroszánokat győz le; az ostoba csizmadia csupa véletlenségből a legtalálóbbré jövendőlésekre bukkan s magas rangra jut. Ilyenek: Merényi II. 6. – III. 7. Erdélyi 12). Grimm 20,7 – *Arany 246 lap.*” – A kiemelt önhivatkozás az *Eredeti népmesék* című kötetre és a *Dongó meg Mohácsi* című mesére vonatkozik. (Arany L. 1867: 211–212.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: tréfás mese

Típus: MNK 2100C* (*Nem tudom, volt-e vagy nem volt...*) + AaTh 1525N (*A két koma*) + AaTh 1641 (*Prücsök / A mindentudó doktor*) + AaTh 1654 (*A fotosi ember polturája*); AaTh 1525N = ATU 1525E (*Thieves Steal from One Another*) + ATU 1641 (*Doctor Know-All*) + ATU 1654 (*The Robbers in the Death Chamber*)

A típuskombináció elemei: 1. A bevezető formulát csak az MNK tartja számon önálló típusként, a nemzetközi mesekatalógusok nem ruházzák fel ilyen státusszal. 2. Az egymástól is lopó, folytonosan vetélkedő tolvajokról szóló ATU 1525E típus 3. sz. alelete (korábban AaTh 1525N), amelyhez az Arany család variánsa sorolható, elsősorban Indiából ismert, emellett feljegyezték a Közel-Keleten, Kelet- és Délkelet-Európában, valamint Észak- és Kelet-Afrikában. 3. Az 1641. sz. típus az egyszerre buta és ravasz, csel vagy szerencse révén mindentudóként elhíresült szegény emberről szól. A történet keleti eredetű, a 11. századi *Kathāsaritsāgara* tartalmazza (30. sz.), de ennél korábbi indiai változatai is voltak. A típus egész Euráziában elterjedt, emellett Afrikából és Amerikából is ismertek feljegyzései. A Jacob és Wilhelm Grimm kiadta változat (*Doktor Allwissend*, KHM 98) jelentős hatást gyakorolt a későbbi európai variánsokra. A keleti és a nyugati szöveghagyomány több szempontból is jól elkülöníthető: a keleti változatokban a főszereplő csillagjósoként vagy jövendőmondóként, a Fekete-tengertől nyugatra prédikátorként vagy papként, Közép-Európában pedig leggyakrabban orvosként boldogul. Ugyancsak eltérés figyelhető meg a tekintetben, hogy a

keleti változatokban a főszereplő a tolvajok *nevét* mondja ki véletlenül magányában, amelyet azok magukra vonatkoztatnak (az Arany család meséje ezt a megoldást alkalmazza), míg a nyugati változatokban az ételekre utalva a fogásokat számolja (első, második, harmadik), s ezt értik félre a tolvaj szolgálak, azt gondolván, hogy a *számokkal* a tetteseket azonosítja a főszereplő. A beszélő név a főszereplő kapcsán bukkan fel újra (rák, tücsök, dongó stb.). 4. A ravatalozóban osztozkodó rablók kijátszásáról szól 1654. sz. típus variánsait elsősorban Észak-, Kelet- és Délkelet-Európában, Indiában, a Közel- és a Távols-Keleten, valamint Közép- és Dél-Amerikában jegyezték fel. Európában különösen sok változata ismert Litvániában. A típus előfordul önmagában és más tréfás mesékkel összekapcsolódva is, ez esetben általában ez a típus zárja a mesét. A legrégebbi ismert változata egy 18. századi *Ezeregyéjszaka*-kéziratban található. (Irod.: ATU II. 2004: 246–248, 344–345, 358–359; Dömötör, Ákos: Doktor Allwissend. EM 3. 1981: 734–742; Moser-Rath, Elfriede: Diebswette. EM 3. 1981: 646–650; Kerbelytè, Bronislava: Räuber in der Totenkammer. EM 11. 2003: 345–348.)

19. századi magyar variánsok: 1. A *Dongó meg Mohácsi* kiadott változatának felütése, vagyis a „Nem tudom, volt-e vagy nem volt...” mesekezdet (MNK 2100 C*) (amely a kézirat változathoz hiányzik) korábban felbukkant a *Népdalok és mondák* 1848-ban kiadott két szövegében (*Az özvegy ember és az árva lány*, Máramarossziget, lejegyezte Bartók Gábor 1847-ben; *Zsivány Gyuri*, Erdélyi J. 1848. III. 252–262, 325–328.), valamint fennmaradt Ipolyi Arnold kéziratgyűjteményének két, az 1850-es években lejegyzett meséjében is (*Kató néni és a pap*, gyűjtötte Katona Endre, elmondta Csata Péter, Bors, Bihar m., 1854 és 1858 között; *A' Griff madár*, gyűjtötte Székely Károly, Mezőtúr, 1854 és 1858 között, Ipolyi 2006: 377–378, 449–451.). Az *Eredeti népmesékben* *Az aranyhajú hercegekisasszony* című [5.] sz. mese is ezzel a fordulattal kezdődik, ám szintén csak a kiadott változatban; az eredetileg *Az aranyhajú királykisasszony* címet viselő, Arany Jánosné lejegyezte kéziratból hiányzik.

2. Az egymást kijátszani kívánó (ám kölcsönösen pórul járó) két koma típusának az Arany család meséje az első ismert magyar nyelvű feljegyzése. A típus nem önállóan, hanem más típusokkal összekapcsolódva fordult elő a 19. századi magyar mesekorpuszban. Dékány Ráfael feltehetően Kecskemét környéki, 1881 és 1883 között lejegyzett meséje (*A furfangos komák*, Dékány 2004: 124–133.), valamint a hétfalusi csángók körében a 19–20. század fordulóján gyűjtött változat (*A tréfás legények*, MNGy X. 1908: 69–73, elmondta Veres István, Pürkercec) egyaránt az 1654. sz. típussal kombinálódott, akárcsak az Arany család variánsa, ugyanakkor ezekből a változatokból hiányzik a *Mindentudó doktor* története.

3. A mindentudó doktorról szóló történetet népmeseként az 1850–1860-as évektől jegyezték fel a magyar nyelvterületen, ám az már a 18. század végén ismert volt. Megtalálható Kónyi János és András Sámuel anekdotagyűjteményeiben, Dugonics András pedig egy szólás magyarázatoként közölt idevágó történetet. Ezekben az elbeszélésekben a

főszereplő neve Prütsök Miska, illetve Szunyog Lajos. Andrád Sámuel változatában nincsen megnevezve a szegény szénégető, ám erre nincs is szükség, mert a szövegből hiányzik a főszereplő önmegszólító jelenete. („Egy varga igen meg-szegénykedett...” In *A' mindenkor nevető Democritus' folytatása avagy okos leleményű furtsa történetek*. Végre hozzá tétetett Diogenes, Anacharsis, és Anaxagorasnak görög böltseknek élete. Mellyeket öszve-szedetgetett Kónyi János. Második rész. Budán: Nyomtatott Landerer Katalin költségével, 1785: 45–50; Szén-égető 's' a' kints-lopók. In *Elmés és mulatságos rövid anekdoták*, melyeket ímínnen amonnan vállogatva egybe-gyűjtött és magyar nyelven kí-adott Andrád Sámuel. I. Darab. Bétsben: Nyomtatott 1789-dik Esztendőben: 199–200; Szegény tprücsök ugyan megszorítanak... In *Magyar példa beszédek és jeles mondások*. Öszveszedte, és megvilágosította Dugonics András királyi oktató. II. Rész. Szegeden: Nyomtatott Grün Orbán' Betűivel 's' Költségével, 1820: 276.). Az anekdota- és szólásgyűjtemények mellett az 1820-as években a *Hasznos Mulatságok*ban is felbukkant egy változata, amely Straparola 16. századi szövegének (13. 6) tömörített (és jelöletlen) fordítása (*Nép Rege*, Hasznos Mulatságok, 1820. 2. sz. 12–13.). Az 1850-es években (az Arany családdal is kapcsolatban álló) Gáspár János és Kovácsi Antal közölték egy változatát népszerű olvasókönyvükben, a Grimm-mese nyomán (*Magyar Olvasókönyv*. Dolgozák és szerkeszték Gáspár János nagyenyedi és Kovácsi Antal kolozsvári igazgató tanár. II. folyam. I. kt. 2-dik tetemesen változtatott kiadás. Kolozsvárt, 1859: 44–46; a mesét I. a teljes magyar Grimm-gyűjteményben is: Grimm 2009: 359–364.).

A népmesei változatok közül Arany Jánosné és Arany Juliska kézirata a legkorábbi ismert szöveg; az 1850-es évek közepére datálható. Csupán a Kriza Jánoshoz küldött népköltési kéziratok között fennmaradt, *Prücsök Jani* című mese (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. III–III4, 43–48.), illetve az Ipolyi Arnold kéziratos gyűjteményében található, *A jós és segítője* című szöveg hasonló korú (lejegyezte Szluha Ágoston, 5. osztályos tanuló, Szeged, 1854–1858, Ipolyi 2006: 790.). A típus első kiadott variánsa Merényi László *Eredeti népmesék* című gyűjteményében olvasható (*Prücsök János*, Merényi II. 1861: 143–156.); erről a kötetről írta Arany János nevezetes mesebírálását. Évtizedekkel később a *Nyelvőrben* egy őrségi és egy szolnoki változat jelent meg (*Pücsök Miska*, közli Könyve Nándor, Nyr. V. 1876: 125–126; *Népmesék*, közli Csillag Béla, Nyr. XVIII. 1889: 473–474.). Merényi nyomán Benedek Elek is feldolgozta és népszerűsítette a mesét millenniumi mesegyűjteményében (*Prücsök*, MMMV IV. 1896: 31–36.). Szendrey Ákos a nagyszalontai gimnázium diákjaként az első világháború idején jegyezte fel a típus egy helyi változatát (c. n., EA 616. 143r–144r.). Egy Szentmártoni Kálmán közölte variánsa a Kriza-gyűjtők mesemondóinak tudását tükrözi (*Kaskötő Sáska Péter*, P. Szentmártoni 1944: 50–55.). Kovács Ágnes összegzése szerint a Grimm-mese, bár iskoláskönyvekben is

megjelent, ám a magyar anyagra nem gyakorolt különösebb hatást. A magyar változatok zöme a középkori, olasz-francia szövegahagyománnyal tart rokonságot, erre utal például a hősnek a ciripelő/dongó rovarral egyező neve. Kovács Ágnes a *Dongó meg Mohács*nak négy későbbi szövegszármazékát különítette el, ezek mellett a magyar variánsoknak leginkább a Kónyi–Merényi–Benedek-féle szüzsé képezi az alapját (Kovács 1969: 206; Kovács 1987.).

4. Az Arany család meséjében a zsványok elhagyatott templombeli osztozkodásáról szóló záró epizód az 1654. sz. típushoz tartozik. Ennek első magyar variánsai az 1850-es évekből ismertek, vagyis az Arany Jánosné lejegyezte mesével egykorúak. Egy kéziratos változat maradt fenn a Kisfaludy Társaság anyagában (39. mese, MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 414. 15r–15v, lejegyző Török József?), emellett Jókai Mór is kiadott székelyföldi lokalizálással egy ilyen szüzséjű elbeszélést 1856-ban (*A székely és a vörös üngösök*, Jókai 1856: 81–85.), amelynek zárlata valamiféle forrásmegjelölésnek látszik: „Igy adják elő ez ártatlan adomát a székelyföldi eleven krónikák”. Egy ehhez nagyon hasonló narratíva Kőváry László egy évvel később kiadott gyűjteményében is napvilágot látott „XIX. század eleje” datálással (*Megveszi még a lelkén is, mint fotosi a martonosin poltráját*. In *Történelmi adomák*. Összeírta Kőváry László. Kolozsvár: Stein János könyvkereskedése, 1857: 132–134.). A Jókai és a Kőváry közreadta szövegekben a háromszéki Fotos és Martonos lakói a főszereplők, a történet színhelye e két település között álló „mezei templom”. Ugyanez a helyszíne annak a szólásmagyarázó mesének, amely Benedek Elek és Sebesi Jób gyűjtéséből a Magyar Népköltési Gyűjtemény (Arany László és Gyulai Pál gondozta) harmadik kötetében jelent meg (*A fotosi ember polturája*, MNGy III. 1882: 397–398.). Arany László a szöveghez fűzött jegyzetében (MNGy III. 1882: 458.) a szüzsé két korábbi változatát sorolta fel: a maga *Dongó meg Mohácsi* címmel kiadott meséje mellett Jókai Mór adomagyűjteményéből *A szegény ember és a zsványok* című szöveget. A székelyföldi variánsok mellett a kecskeméti tanár, Dékány Ráfael kéziratos mesegyűjteményében is szerepel egy ilyen mese, ebben a két főszereplő neve Okos és Friss (Dékány 2004: 124–133.). 1896-ban jelent meg Benedek Elek feldolgozása (*A két garas*, MMMV IV. 1896: 369–371.). Lázár István Alsó-Fehér vármegyei gyűjtéséből tett közzé egy magyarlapádi elbeszélést (c. n., XVII. sz., Lázár 1899: 630–631.). (Irod.: MNK 7/B. 1988: 124–126; MNK 7/C. 1989: 66–70, 85–87; MNK 9. 1990: 205–207; Kovács Ágnes: Prücsök. MNL 4. 1987: 276; Kanyaró Ferenc: A mindentudó doktor. Ethn. XXI. 1910: 48–49; Berze Nagy II. 1957: 566–569, 571–575; Berze Nagy 1966: 144.)

[19.]

Cím: – / *Hőj elő stb* / **A szomorú királykisasszony.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 133r–134r. Mérete: 189x228 mm. A kéziratnak eredetileg nem volt címe. A cím helye kihagyva, tollal előre aláhúzva. A cím helyén ceruzával,

vélhetőleg Arany László fiatal felnőttkori kézírásában olvasható *Hőj elő stb* rájegyzés a szüzsére (pontosabban annak egy jellegzetes elemére) utaló emlékeztető lehet. A lap tetején Sáfrán Györgyitől származó, ceruzával írott széljegyzet: *A Juliska*. A bal felső margón ceruzával a lejegyzőtől eltérő személytől származó rájegyzés (feltehetőleg Arany Lászlótól): *Czigany*, alatta *Luiza* szavak olvashatók, melyek a kéziratgyűjtemény következő két meséjét jelölik. A *Czigany* szó minden bizonnyal *A cigányfiu* című mese kéziratát jelöli (134v–135r.), míg a *Luiza* a kéziratban cím nélküli mese (135v–136v., megjelent *A két koszorú* címen) hősnőjének nevére utal. A kézirat végét a 134r. oldalon három, tollal rajzolt csillag jelzi, virágformában összekötve.

Lejegyző: Sáfrán Györgyi és Kovács Ágnes Arany Juliska gyermekkori írásaként azonosították a kéziratot. Úgy véljük, hogy a kézirat első hat sora eltérő írásképet mutat, ezért ennél a szövegnél is egy egyelőre ismeretlen lejegyző közreműködését feltételezzük. Arany Juliska a kéziratban sok önkorrekciónak érvényesített. A cím és az utólagos javítások írásképe Arany László fiatal felnőttkori írására hasonlít.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 266–269.

Arany László népmese-tanulmánya: Arany László a mesét a „furcsaságok” (*Schwank, dévajka*) osztályába sorolta, szüzséjét a következőképpen ismertette: „Ezekben tehát már a tréfás elem vegyítve van a csudással. E tekintetben hasonló mese a fenebbiekhez az »aranyszörű bárány« című (Kriza 18. sz. Gaal 44. sz. *Arany L. 266. lap* – mindenütt igen azonosan) melyben egy báránynak az a tulajdona van, hogy a ki hozzá ér, menten oda ragad: így aztán a bárányt megsimítja egy leány, a leányra pálczával ráüt egy pap, a papon lapáttal végig legyint egy sütő asszony, az asszony karját megfogja egy lovat vezető katona, a lovat megsimítja a kezében tartott vászondarabbal egy takács, a takácsot oldalba üti egy csizmadia – s valamennyi mind egymáshoz ragad, s valamennyit így teregeti előbb-előbb az aranyszörű bárány juhásza, folyvást mondogatván: hőj elő, hőj elő, édes aranyszörű báránykám! szöröd szálán a leány, leány hátán pálcza, pálcza végén a pap, pap farán lapát, lapát végén asszony, asszony karján katona, katona kezében kantárszár, kantárszáron paripa, paripa farán vászon, vászon végén takács, takács hátán kapta, kapta végén varga« – a miből aztán az lesz, hogy e látvány egy király kisasszonyt, ki soha életében nem nevetett, s annak van ígérvé, a ki képes őt megnevetetni, jóizü hahotára fakaszt, s így a juhász elnyeri kezét és vele a fele királyságot.” (Arany L. 1867: 213–214.)

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 208–210. (1904: 221–223; 1911: 223–225; 1914: 223–225; [1928]: 223–225; [1949]: 223–225.)

Olvasókönyvek: nincs adat

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Vadrózsák: Kriza János *Az aranyszörű bárány* című mese (Kriza 1863: 427–429.) jegyzeteiben utalt Arany László és Gaal György variánsaira: „Arany Lászlónál A szomorú királykisasszony és Gaalnal III. köt. A hatalmas síp.” (Kriza 1863: 544–545.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: tündérmese

Típus: AaTh 571 (*Az aranyszörű bárány*); ATU 571 (*All Stick Together*)

A tréfás elemekben bővelkedő tündérmese középpontjában tárgyak, állatok és emberek mágikus összetapadása áll. A szüzsé egyes elemei (tolvajok vagy más gonosztevők el akarnak lopni valamit, amihez aztán hozzáragadnak) az antikvitásig nyúlnak vissza, és gyakran előfordultak középkori legendákban is. Az 571. sz. típus felépítése rendkívüli stabilitást mutat, a cselekményen belül eltérés csak ritkán mutatkozik. A szüzsé legkorábban egy késő középkori angol versben jelent meg (*The Tale of the Basyn*). Előzményei között Straparola 16. századi (5.2, *Adamantina*), és Basile 17. századi gyűjteményeit is számon tartják (5. 1, *A liba*, Basile 2014: 433–437.). A típus egyik legismertebb változata a Grimm testvérek gyűjteményében szerepel (ennek már az 1810-es öskéziratában is megvolt, *Die goldene Gans*, KHM 64, *Az aranylúd*, Grimm 2009: 258–260.), ezen kívül Ludwig Bechstein 1845-ben, Lipcsében kiadott gyűjteményében (*Deutsches Märchenbuch*) is megtalálható (*Schwan, kleb an*, 65. sz.). Mindkét német változat hatással volt a szóbeliségre, és ezzel egységesítette a szájhagyományból származó variánsokat. A típus elterjedésének központi területei Észak- és Közép-Európa, illetve Írország, további variánsai megtalálhatóak Franciaországban és Afrikában is. (*Irod.*: ATU I. 2004: 341–342; Shojaei Kawan, Christine: Klebezauber. EM 7. 1993: 1417–1425; Shojaei Kawan, Christine: Zum Lachen bringen. EM 8. 1996: 700–707.)

19. századi magyar nyelvű variánsok: Az önmagában álló típus legkorábbi ismert magyar nyelvű feljegyzései az 1850-es évekből származnak, Ipolyi Arnold és Kriza János gyűjteményeiben találhatóak. Ipolyi számára a közelebről nem ismert Bujdosó Lajos jegyezte fel *Az aranyszörű kos* című mesét, a gyűjtés pontos ideje és helye ismeretlen (Ipolyi 2006: 437–439.). A mesében az Arany-változathoz hasonló az összeragadt személyeket és tárgyakat leíró mondóka. Különbség, hogy itt egy szegény ember a csodás állattal szállást kér egy faluban, ahol az eladó lány a kos szőrét akarja ellopni, és közben ragad hozzá. Ez a motívum (el akarják lopni az állatot és e közben hozzátapadnak) több változatban is szerepel, talán a Grimm testvérek meséjének hatására. Az Arany család meséjéből hiányzik a variánsokban gyakran előforduló táncoltatás motívuma is (sípval, hegedűvel, furulyával való táncra kényszerítés). Az önmagában álló típus első publikált változata az Arany László gyűjteményében szereplő mese.

Az *Eredeti népmesék* kiadását követő évben jelent meg a *Vadrózsákban* a Kriza-féle, Árkoson gyűjtött háromszéki székely variáns (*Az aranyszőrű bárány*, Kriza 1863: 427–429.). Ezt a szöveget eredetileg Lőrinczi Elek jegyezte le Kóta Gyurka unitárius harangozótól 1856-ban (*Arany szőrű bárány*, MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/IV. 73r.), majd Kriza Kiss Mihály átírása szerint közölte a szöveget, mely végeredményben Aranyék variánsához igen hasonló. A székely változatot dolgozta fel és népszerűsítette Benedek Elek (*Az aranyszőrű bárány*, MMMV I. 1894: 80–85.). Az egymáshoz tapadtak láncáncával való megnevetetés motívuma típuskombinációban Aranyék meseközlésénél már jóval korábban, Gaal György mesegyűjteményében is szerepelt (lejegyzés ideje: 1810-es–1820-as évek, megjelent *A hatalmas síp* címmel, Gaal III. 1860: 155–168.). Gaal meséjének ártírt változata ponyván is napvilágot látott (*Jancsi király lesz vagy: 2 aranygyapjas bárány története. Igen mulattató olvasmány*. Írta: Csintalan Karcsi [Z. Cs. K.] Bp.: [Bartalits] 1902.). Erdélyből ismerjük a típus egy a *Hatan a világ ellen* és *A nyúlpassztor* típusával kontaminálódott változatát is, melyet Szabó Sámuel egy kolozsvári diákgyűjtője, Jancsó Miklós jegyzett le az 1880-as évek elején (*Hogy mérik az igazságot vékával*, Szabó 2009: 400–403, gyűjtés ideje: 1883/1884). A királykisasszony megnevetetésének motívuma más mesékben is sokszor előfordul, így a korai változatok közül pl. Gaal egy másik meséjében (*Jóért jó*, Gaal III. 1860: 137–141.), Kriza János kéziratos gyűjteményében, *A kerek és három fia* című mesében (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 25r–26r.), Török Károly csongrádi mesegyűjtésében (*Az özvegy asszony fia*, MNGy II. 1872: 398–409.), Benedek Elek és Sebesi Jób székely variánsában (*A bolondos legény*, MNGy III. 1882: 373–376.), Lázár István magyarlapádi (Lázár 1899: 631–632.) változatában, továbbá egy rábaközi típuskombinációban is (Halász János: *Kérmomiéti*, Nyr. XIV. 1885: 569–570, Potyond), ezekből a szövegekből azonban részben vagy teljesen hiányzik az egymáshoz ragadás tréfás motívumlánca, amely az Arany család meséjének fő szervezője. (Irod.: MNK 2. 1988: 356–357; Berze Nagy II. 1957: 194–196; Berze Nagy 1966: 144; Kovács Ágnes: *Az aranyszőrű bárány*. MNL I. 1977: 125; Kovács 1969: 200.)

[20.]

Cím: – / – / **A macska és az egér.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 16v. Mérete: 186x228 mm. Cím nélkül. A cím helye kihagyva, tollal előre aláhúzva. A bal felső sarokban és a bal lapszél közepén ismeretlen kéztől származó ceruzás bejegyzés olvasható, kétszer: *Megvan*. A kéziraton igen kevés, tintával írt autográf javítás azonosítható. A meseszöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi az oldal alján.

Lejegyző: Sáfrán Györgyi és Kovács Ágnes Arany Juliska gyermekírásként azonosították a lejegyzést. Az íráskép alapján úgy véljük, egyelőre azonosítatlan személy jegyezte le a mesét.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 270–272.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 197–198. (1904: 209–210; 1911: 211–212; 1914: 211–212; [1928]: 211–212; [1949]: 211–212.)

Olvasókönyvek: Bodnár Zsigmond–Iványi István: *Magyar olvasókönyv a középiskolák I. és II. osztálya számára*. (2. kiadás.) Pest: Aigner, 1874: 89–90.

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: formulamese

Típus: AaTh 2034 (*A kis egér farkincája*); ATU 2034 (*The Mouse Regains Its Tail*)

Főként Európában elterjedt, de Keleten, Észak- és Dél-Amerikában, valamint Afrikában is ismert formulamese (ezen belül halmozómeze), melyben az egymást követő láncolatok nincsenek szoros kapcsolatban egymással. A népszerű láncmese kezdőmotívuma az, hogy egy egér elveszti a farkincáját, és a cselekmény annak visszaszerzése érdekében halad. A mese jellegzetesége a formuláris ismétlésekben áll. Több altípusa ismert, melyek tartalmilag nagyon eltérnek egymástól; ide tartozik többek között *A kóró és a kis madár* (AaTh 2034A*) elnevezésű típus is, melynek variánsa szintén megtalálható az Arany család kéziratos mesegyűjteményében ([28.] sz. mese). Az egyes altípusok gyakran kontaminálódnak más mesékkel. A láncmesére jellemző, hogy erős affinitást mutat a gyerekdalok és gyerekkersek iránt, ezért a gyerekköltés körébe szokták utalni. (*Irod.*: ATU II. 2004: 326–327; MNK 9. 1990: 111–112; Haavio, Martti: *Kettenmärchenstudien*. 1–2. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia, 1929, 1932. [FFC 88, 99.]; Wienker-Piepho, Sabine: *Maus und ihr Schwanz*. EM 9. 1990: 437–440.)

19. századi magyar nyelvű variánsok: Arany László gyűjteményében *A kóró és a kis madár*, valamint *A kakaska és a jérczike* című mesék hasonló jellegű, különböző tárgyak megszerzését ismételve elmondó, gyermekeknek szóló történetek. Az MNK a típus négy prózai és két verses variánsát tartja nyilván a 19. századból. A gyermekeknek szóló láncmese változatai, nyilvánvalóan részben a formai sajátosságok miatt, de talán Arany László kiadott szövegének hatására is, azonos formában terjedtek el, különbségek főként a mese kezdetén abban találhatók, hogyan veszíti el az egér a farkincáját.

A típus legkorábbi ismert magyar nyelvű variánsát Gáspár János tette közzé *Csemegek...* című gyermekantológiájának második, majd harmadik kiadásában is (*Az egér farkinczája*, Gáspár 1854: 78–79; 1863: 18–19.). A történet másképpen indul (az egér keresztül akar futni az udvaron, de a macska elkapja), azonban a további cselekménysor Aranyék változatával

nagyjából megegyezik. Gáspár variánsában a többivel ellentétben a zárlat didaktikus: a hálátlan macska végül megeszi az egeret. Szintén a mese kezdetét leszámítva (az egér egy kútban lakik) Arany László változatával egyező cselekménysor szerepel Illésy György 1864-ből származó, kéziratban maradt debreceni gyűjtésében (*Gyermekmesék*, MTA KIK Kt. Irod. 8-r. 177. 175v–177r.). Ugyancsak szinte teljesen azonos Aranyék meséjével Marczali Pál Veszprém megyei változata (az egyedüli eltérés, hogy a cselekményláncba a pék- és a disznó-jelenet közé még egy epizód ékelődött: a molnártól kell lisztet vinni a péknek, l. *A kis egér farkiczája*, Nyr. V. 1876: 520.). A típus két verses szövegváltozatát jegyezték le a 19. században, mindkettőt a magyar nyelvterület keleti feléről. *Mese a féreg farkincájáról* címen Csík megyéből jelent meg a típus szüzséjét szorosabban követő változat (T. Nagy Imre közlése, Nyr. VII. 1878: 46–47.), míg Berky Sándor szatmári lejegyzésű, kiszámoló jellegű mondókaverse csak nyomokban emlékeztet a típusra (*Gyermekversikék*, Nyr. XVI. 1887: 44, Szatmárnémeti; AaTh 2018* keretében).

A szóbeliségből lejegyzett szövegváltozatokon kívül ismert Arany László meséjének egy korai, mesekönyv számára átdolgozott szövegváltozata. Tánczos István *A nagyapó regéi* címen állított össze gyermekeknek szóló mesegyűjteményt, melyben Arany László több meséjét is átdolgozta. Tánczos Arany meséjét vette alapul *Az egér és macska* című mese átfogalmazásakor (Tánczos 1870: 1–4.). (Irod.: MNK 9. 1990: 111–112; Berze Nagy I. 1957: 184; Berze Nagy 1966: 144–145; Kovács 1969: 189–190.)

[21.]

Cím: – / – / **A farkas-tanya.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 15r–15v. Mérete: 185x225 mm. Cím nélkül. Az oldal tetején, középtűt a cím helyére tollal vízszintes vonalat húztak. Az első oldal tetején bal oldalt (talán Sáfrán Györgyitől származó) ceruzás rájegyzés nyoma, mely utólag törölve lett: *Arany László 10 éves írása?* Szintén az első oldal tetején, középen, ceruzával egy alulról hurkolt jel látható. A kéziratban ceruzás javítások olvashatók. Ezekon kívül néhány tollal írott, a lejegyzőtől származó korrekció is felismerhető. A kézirat végét a 15v. oldalon három, tollal rajzolt csillag jelzi, melyek a szokottól eltérően be is vannak karikázva.

Lejegyző: *A farkas-tanya* egyike azon meséknek, melyekről Arany László székfoglalójában megemlíttette, hogy tíz éves korában, vagyis 1854 táján írta le azt (Arany L. 1867: 221.). Ez a kijelentés szolgált a mesekéziratok datálásának alapjául. Ugyanakkor összevetve Arany Juliska egyéb kézírataival, megállapítható, hogy ezt a mesekéziratot Arany Juliska írta az 1850-es években, több saját kezű korrekcióval. Valószínűsíthető, hogy a kéziratban lévő, ceruzával írott javítások szerzője (később) Arany László lehetett. Az Arany László hivatkozta, 1854-re datálható mesekézirat elveszett vagy lappang.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 273–276.

Arany László népmese-tanulmánya: Arany László a gyermekmesék kapcsán említette, hogy a magyar gyűjtők kevés figyelmet fordítottak azokra (ellentétben a „bohó ártatlanságokban” gazdag Grimm-gyűjteménnyel), „pedig hogy e gazdag naivitas aesthetikai szempontból nem érdektelen, elméleti bizonyítgatás helyett igazolja im e két mese”. (Arany L. 1867: 219.) Majd a szüzsét a következőképpen foglalta össze: „Volt egyszer egy tojás, s ez a tojás elindult világra. Az úton egyenként találkozott egy ruczával, kakassal, varrótüvel, rákkal, lóval és ökörrel s mindnyájan hozzá csatlakoztak. A mint mendegéltek aztán, egyszer rájuk esteledett. Találtak egy kis házat, abba betértek: a tojás a hamuba feküdt, a rucza és kakas felültek a kandallóra, a rák egy dézsa vízbe mászott, a tü a törülközőbe szűrődött, a ló lefeküdt a ház közepére, az ökör meg a pitarba. Az a ház pedig tizenkét farkasé volt, s éjjel egyszer csak jön ám haza a tizenkét farkas. De nem tudták, hogy ki lehet a házban, s csak nagy sokára mert egyik bemenni, szétnézni. Leg először is a kandallóhoz ment, hogy majd mécesst gyűjt, de a rucza s kakas lármázni kezdtek; akkor a hamuba nyult parázsért ott a tojás elpukkant s tele fricskázta a szemét, megy a vízhez mosdani, megcsipte a rák; törülközni akar, megsúrta a tü; ijedten a ház közepére ugrik, kirugja a ló, a pitarból pedig szarvával kilökte az ökör. – Rémulve futott a többi farkashoz: »jaj, fussunk, fussunk! valamennyi ördög, mind odabenn van. Nyúlok a hamuba, meglőnek puskával; szaladok dézsához, megvágna ollóval; kapkodok kendőhöz, banya szúr tűjével; futok ajtó mellé, kilöknek lapáttal; szaladok pitarba, vesznek vasvillára; egy kiált, hepp-hep-hep, más ordít, add feljebb, – akkor nagyot estem, bezzeg jaj volt nekem?» Ekkor a farkasok mind neki indultak, még most is szaladnak, ha meg nem állottak.” (Arany L. 1867: 219–220.)

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 117–119. (1904: 124–126; 1911: 125–127; 1914: 125–127; [1928]: 125–127; [1949]: 125–127.)

Olvasókönyvek: Arany László meséje már az 1870-es években része lett az olvasókönyvek repertoárjának, és ettől kezdve számos alkalommal újraközölték azt. Ennek ellenére a típus nem egységesült; számos redakcióban ismert.

Bodnár Zsigmond–Iványi István: *Magyar olvasókönyv a középiskolák I. és II. osztálya számára*. Pest: Aigner, 1874: 98–102. (2. kiad.); Kármán Mór: *Magyar olvasókönyv*. I. kötet 2. kiadás. Bp.: Eggenberger, 1875: 17–18. (1877³: 17–18; 1879⁴: 17–18.); Gyertyánffy István–Kiss Áron–Radó Vilmos: *Olvasókönyv az elemi népiskolák II. osztálya számára*. Bp.: Méhner [1889?], 22–24, 1901⁸: 26–28; Gööz József–Schön József–Trájtler Károly: *Magyar nemzeti olvasókönyv a népiskolák II. osztálya számára*. Bp.: Lampel, 1890: 48–49; Torkos László: *Magyar nyelv- és irodalmi kézikönyv polgári és felsőbb leányiskolák IV. osztálya számára*. Bp.: Athenaeum, [1891⁴]: 32–33; Deme Károly: *Magyar olvasókönyv. A tanítóképző intézetek*

részére. I. rész. Az első osztály számára. Pozsony: Stampfel Károly, 1895: 158–159; Radó Vilmos: *Magyar olvasókönyv az izraelita elemi népiskolák II. osztálya számára*. Bp.: Singer és Wolfner, 1896⁸: 47–48; Alexander Bernát: *Elemi olvasókönyv. III. osztály*. Bp.: Stampfel, 1906: 13–14; Fröhlichné Kaffka Margit–Nagy Béla: *Magyar olvasókönyv a polgári leányiskolák I. osztálya számára. Különös tekintettel a nemzetiségi vidékek iskoláinak viszonyaira. Az új polgári leányiskolai tanterv alapján*. Bp.: Athenaeum, 1909: 20–22; Havas István–Peres Sándor–Pósa Lajos: *Olvasókönyv a budapesti elemi népiskolák II. osztálya számára*. Bp.: Singer és Wolfner, 1910²: 49–51.

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Arany László népmese-tanulmánya: Arany László ezt a szöveget a gyermek-mesék közé sorolta. Ezek jelentőségét így méltatta: „Csupa naiv és élénk kedélyesség az, a mi ezeket alkotja; nincs bennök semmi mythologia, semmi didaxis, semmi vonatkozás az emberi viszonyokra, és semmi csapongó élcz. Egyszerű történetkéket beszélnek el, de oly eleven-séggel, oly érdekesen, a gyermek figyelmét annyira megkapó modorban, hogy mindig akaratlanul eszembe jutnak, mikor egy-egy, gyermekek számára írni erőlködő munka sületlenségeit látom. Szerepel e mesékben minden tücsök-bogár: hólyag, szalmaszál, tüzes üszök, kis madár, farkas, malacz, kórószál, varró tű, gömböcz, félignyúzott bakkecske stb. s többnyire mindenik a nélkül, hogy szereplésének valami egyéni jelentősége volna.” (Arany L. 1867: 219.)

A farkas-tanya c. mesét az elbeszélés alakja, ritmikája miatt Arany László kiemelten kezelte. Erről a meséről, valamint *A kóró és a kis madár* című szövegről írta: „Mindkét mese az én gyűjteményemben jelent meg, s mindkettőt szóról szóra úgy vettem föl, a mint még tíz éves koromban papírra tettem: soha e meséket más szavakkal nem mondtuk volna, s az alak összeforrt a tárgygyal. Valódi tiszta rythmikus lejtésben folyik az elbeszélés: még zökkenés is alig található benne. A sormetszet ez: nyúlok a | hamuba || meglőnek | puskával, szaladok | dézsához || megvágna | ollóval, kapkodok | kendőhöz || banya szúr | tűjével, futok aj- | -tó mellé || kilöknek | lapáttal stb. [...] Lám! nemzeti versidomunkhoz még a prózai elbeszélésekben is találhatni anyagot. Hogyne volna tehát erős ezen alap!” (Arany L. 1867: 221–222.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: állatmese

Típus: AaTh 210 (*A kutya, macska, kakas, tyúk, tojás, gombostű stb. vándorúton*); ATU 210 (*Rooster, Hen, Duck, Pin, and Needle on a Journey*)

A 19–20. századi európai szájhagyományban elterjedt történet szerint az otthonról elmenekült háziállatok erdei vadállatokkal vagy rablókkal keverednek konfliktusba. A cselekmény alapformája: a vándorúton lévő háziállatok és tárgyak egy öregasszony házában kötnek ki,

majd amikor a nő hazaér, sorra beszennyezik, megsebesítik, majd akár meg is ölik őt. A narratíva Ázsiában és Európában is elterjedt, Afrikában Marokkóból ismert, Amerikában pedig a Karib-térségből. Különösen Kelet-Ázsiában gyakori a mese negatív befejezése (tulajdonképpen egy gyanútlan és védtelen asszony megölése). A típus egyik népszerű változata megtalálható a Grimm testvérek gyűjteményében is (KHM 41, *Herr Korbes, Kosarasi úr*; Grimm 2009: 164–165.). Az ATU 210 típus motivikailag (vándorló állatok erdei házra lelnek, illetve a rájuk jellemző módon támadnak a ház lakóira) rokonságban áll az AaTh 130 (*A szebeni muzsikusok*) / ATU 130 (*The Animals in Night Quarters*) típussal, melynek legismertebb változata a Grimm testvérek *Die Bremer Stadtmusikanten* című meséje (KHM 27, *Brémai muzsikusok*, Grimm 2009: 116–118.). E szüzsé legkorábbi megjelenése a genti Nivardus *Ysengrimus* című, latin nyelvű verses állateposzához köthető (1148–1149 körül), melynek egy farkas a főszereplője. Ami a kora újkori irodalmi változatokat illeti, a szüzsét (a macska, az ökör, a ló és a kakas az éjszakát az üresen álló farkastanyán töltik) feldolgozta Hans Sachs *Der Kecklein* című művében (1551), valamint Georg Rollenhagen *Froschmeuseler* (1595) című satirikus költeményében. (*Irod.*: ATU I. 2004: 99–100, 132–133; Neumann, Siegfried: *Tiere auf Wanderschaft*. EM 13. 2010: 587–594.)

19. századi magyar variánsok: A magyar nyelvterület több pontján (de különösen a keleti régiókban) számos redakcióban ismert, gyermekeknek szóló, népszerű állatmese, amely már a század első harmadában különböző karakterű populáris olvasmányok közé is bekerült. Az intézményes folklórgyűjtés előtti időszakra datálható az első ismert, magyar nyelvű variáns, melyet Szemere Krisztina *Vilma* szerzői neve alatt adtak közre a *Muzáronban* (1829: 97–101, ugyanezen szöveg kalendáriumi újraközlése: *Trattner és Károlyi' nemzeti kalendárioma*, 1834dik esztendőre; Mikos 2005: 178; Gulyás 2006: 504–505.). Arany László az itt megjelent variánshoz hasonló változatot adott ki 1862-ben (akárcsak a *Farkas-barkas* c. mese esetében). Ismert egy Grimm-variánshoz közelebb álló, dunántúli, Veszprém megyei változat Haraszti Gyula jóvoltából (*Népmesék*, Nyr. VII. 1878: 36–37.), melyet Benedek Elek is népszerűsített feldolgozásában (*A bujdosó macska*, MMMV IV. 1896: 20–22.). Kéziratban maradt Illésy György 1864-re datálható debreceni lejegyzése, amely menetében és részben formuláiban is Aranyék variánsával egyezik meg (c. n., MTA KIK Kt. Irod. 8-r. 177. 182r–184r.).

A típus ismert volt Erdélyben is: fennmaradt egy rövidített szüzséleírás Gyulai Pál népköltési gyűjteményében, szintén az 1860-as évekből (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 397/II. 127v–128r.). Gyulai *Kis tü kezd, farkas végzi* című, népszerű verses meséje ugyanakkor nem ezt a vázlatos leírást, hanem az Arany-variáns menetét követi (*Szünórák, Mulattató és tanulságos családi olvasmányok családi körök számára*. Képekkel ellátva. Pest: Heckenast, 1862. I. füzet, 42–44; Gyulai Pál: *Költemények* II. Pest: Ráth Mór, 1870: 241–247.).

Székelyföldről közölt egy változatot Temesvári István (*A varrótó*, Nyr. VIII. 1879: 429–430, Seps-Uzon), ezen kívül fennmaradt Kálmány Lajostól két változat: egy csongrádi (*A haramia tanya*, 1881: I. 150–151.) és egy magyarszentmártoni is (*Eregy pokolba*, Kálmány 2015: 275–277.). Szabó Sámuel egy diákgyűjtője, Donogány Zakariás, szilágysági változatot rögzített az 1880-as évek elején (*Népmese. [A restek.]* Szabó 2009: 363–364, Varsolc). Típuskombinációban megvolt Kálmány dél-alföldi, pécskai gyűjtésében (*Iczinkó-piczinkó kis macska*, Kálmány 2015: 272–275.), illetve Dékány Ráfael 1880-as évekből származó kecskeméti feljegyzései között (*A megrémült kakas és társai*, Dékány 2004: 7–9.). (*Irod.: MNK 1. 1987: 155–157; Berze Nagy I. 1957: 161–162; Berze Nagy 1966: 145; Kovács Ágnes: A macska, a tojás, a fecskék, a rák és a gombostűk vándorúton. MNL 3. 1980: 477–478; Kovács 1969: 184–185; Mikos Éva: Szerелеmdal... Megjegyzések egy Csokonai-vers társadalom- és művelődéstörténeti kapcsolatairól valamint népszerűségéről a 19. századi kalendáriumok alapján. In Gulyás Judit–Tóth Arnold (szerk.): *Mindenek Gyűjtemény. II. Tanulmányok Küllös Imola tiszteletére*. Bp.: ELTE Folklore Tanszék, 2005: 169–189; Gulyás Judit: „...úgy kívánhat helyt Muzarionban mint a’ Galériákban a’ Breughel ördögös és boszorkányos bohóskodásai”. A *Muzarion, Élet és Literatúra* mese-közlései és korabeli fogadtatásuk (1829–1833). In Ekler Andrea et al. (szerk.): *Teremtés. Szövegfolklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteletére*. Bp.–Pécs: L’Harmattan, 2006: 497–547.)*

[22.]

Cím: Panczimanczi./ – / Panczimanczi.

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 124r–126r. Mérete: 196x251 mm. Tollal írott cím, tollal aláhúzva. A kézirat első lapjának tetején a cím mellett bal oldalt, feltehetően Sáfrán Györgytől származó ceruzás széljegyzet: *A Juliska?* Ettől eltérő kéztől származó, ceruzás rájegyzés a lap tetején, a címtől jobbra: *A. L. var.*, mely szintén az iratrendezés során kerülhetett a kéziratra. A lap tetején a jobb oldali margón tintával írva, vélhetőleg a két meselejegyző egyikétől származó oldalszámjelölés: 1. Folytatólagosan további oldalszámozás azonos kéztől: 124v-től 126r-ig, 2-től 5-ig. A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi a 126r. oldal alján. A kézirat tisztázatnak látszik, kevés önkorrekciónal.

Lejegyző: Sáfrán Györgyi és Kovács Ágnes ezt a kéziratot is Arany Juliskának tulajdonította, bár a kézirat első lapjának két oldalán az írásképp rendezettebbnek tűnik, mint amit a többi, Arany Juliskáéknak tekintett kézirat, illetve e kézirat további részei tükröznek. Úgy véljük, hogy a mesét két lejegyző írta le. A kézirat eleje (a címmel együtt) egyelőre azonosítatlan lejegyzőtől származik. Az írásképp a 125r. oldal második sorában változik meg, e ponttól Arany Juliska írta le a szöveget.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 277–284.

Arany László népmese-tanulmánya: Arany László hosszasan értekezett erről a meséről. A típus(kombináció)t rendszertanilag a tréfás mesék közé sorolta. Hangsúlyozta, hogy „tréfás tündér” más magyar mesékben nem fordult elő. Ezt követően ismertette a mese szüzséjét, utalva Kriza János székely variánsára is: „Tulajdonképeni tréfás tündér pedig, a minőkben a german népek mythológiája annyira gazdag, (Shakspere: Robin good-fellow, Puck, Pillicock stb). népmeséinkben csupán egyetlen van: neve Panczimanczi, (Arany 277) vagy a székelyeknél Tánczi Vargaluska (Kriza, 4. sz.). Alakja kicsiny, »fél singes a hoszsza, két sing a bajusza, három a szakála.« Szereplése mind a magyar mind a Kriza gyűjteményében azonos mesében fordul elő. – Egy rosz fonó leányt lustaságáért anyja meg akar verni; arra jár egy királyfi, s kérdi hogy miért bántja a leányt. »Hogyne bántanám, felel az asszony, mikor annyit fon, hogy nem győzőm kenderrel, már a kerítésemet is mind felfonja« – »Ha csak az a baj, mond a királyfi, adja kend nekem a lányát, majd adok én neki elég kendert.« És nőül veszi a leányt. A mézes napok után bevezeti egy kenderrel teli kamarába, s örülve mondja: »na, lelkem, itt találsz elég fonni valót? Bezzeg búsul az új királyné, s buvában nem tud hova lenni, mert hiszen a kendernek felét sem tudná megfonni életében se. A mint így estenden szomorkodik, egyszer szobájában terem egy kis félsinges ember, s igéri neki, hogy kenderét három nap alatt megfonja, díjjúl pedig azt köti ki, hogy a királyné, ha az ő nevét ezen idő alatt ki nem tudja találni, menjen hozzá feleségül. A megszorúlt királyné beleegyezik, de aztán hiába töri eszét a kis ember nevének kitálásában. Mikor már a harmadik este is közelget, a királynak egy vadásza beszél el a királynénak, hogy az erdőben látott egy furcsa kis embert, ki egy kis tüzet folyvást keresztül kasúl ugrált, mindig ezt dalolva: »én vagyok Panczimanczi, az én nevem senki se tudja, sütök, főzök, holnapután szép mennyasszonyt hozok« – vagy a székely változat szerint: »az én nevem Tánczi Vargaluska, / feleségem lesz jó fonó Zsuska.« Így a királyné megfejtja a nevet, megszabadul – s a mese más (magyar és székelyben szintén azonos) változatba csap át. Ez a kis kobold egyéb mesénkben sehol sem jó elő, s úgy gyanítom, bár az eredetit nem tudom felmutatni, hogy a német Wichtelmänner valamelyikéhez tartozik, kik hasonlóan, csak hogy viszonzszolgálat kikötése nélkül tesznek jót a szegény emberekkel, és hasonló picziny alakú, nagy szakalú emberkéek (Grimm 39 szám).” (Arany L. 1867: 217–218.)

Olvasókönyvek: nincs adat

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 29–35. (1904: 31–37; 1911: 31–37; 1914: 31–37; *Panczimanci* [1928]: 31–37; [1949]: 31–37.)

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Vadrózsák: Kriza János *A rozsz fonóleányból lett királyné* című meséhez írott jegyzetében utalt Arany László variánsára: „L. Arany László Eredeti Népmeséiben: Pánczimánczit, a ki a székelyek Táncki Vargaluskája.” (Kriza 1863: 544.)

Arany László népmese-tanulmánya: lásd fentebb, a 19. századi szövegközléseknél.

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: tündérmese

Típus: AaTh 500 (*Pancimanci*) + AaTh 501 (*A három fonóasszony*); ATU 500 (*The Name of the Supernatural Helper*) + ATU 501 (*The Three Old Spinnig Women*)

Mindkét mesetípus az ún. fonást segítő mesék csoportjába tartozik, emiatt gyakran kontaminálódnak is. A *Pancimanci*-típus cselekményének középpontjában a fonásban segítő lény nevének kitalálása áll. A típus meseként és mondaként is ismert volt, az előbbinél gyakran emberszerű lény segít a lehetetlen feladat megoldásában, míg a mondákban inkább természetfeletti lény szerepel. A típus Közép-, Észak- és Nyugat-Európában, a Baltikumban, Magyarországon, Olaszországban, a nyugati- és délszláv nyelvterületeken, valamint Kínában és Japánban terjedt el. A típus első teljes változata Marie-Jeanne L'Héritier de Villandon *La Tour ténébreuse et les jours lumineux* című művében szerepel (*L'Histoire de Ricdin-Ricdon*, 1705).

A *három fonóasszony*-típus Európában széles körben elterjedt, trufaszerű mesetípus a ravsaszág útján való társadalmi felemelkedésről. A két legkorábbi ismert változata Giambattista Basile 17. századi nápolyi mesegyűjteményében (4. 4. *A hét szalonnabőrke*, Basile 2014: 353–359.), illetve Johannes Praetorius német író művében (*Der Abentheurliche Glücks-Topf*, 1669) található. Mindkét típus szerepel a Grimm testvérek mesegyűjteményében (*Rumpelstilzchen*, KHM 55, *Koppciherci*, Grimm 2009: 214–216; *Die Drei Spinnerinnen*, KHM 14, *A három fonóasszony*, Grimm 2009: 68–69.). (Irod.: ATU I. 2004: 285–287; Clodd, Edward: *Tom Tit Tot. An Essay on Savage Philosophy in Folk-Tale*. London: Duckworth, 1898; Lüthi, Max: *Rumpelstilzchen*. *Thematik, Struktur und Stiltendenzen innerhalb eines Märchentypus*. *Antaios* XII. 1971: 419–436; Röhrich, Lutz: *Name des Unholds*. EM 9. 1999: 1164–1175; Köhler-Zülch, Ines: *Die drei Spinnfrauen*. EM 12. 2007: 1064–1068.)

19. századi magyar variánsok: Arany László meséje típuskombináció, melyben egy fonni nem tudó lányról az anyja azt állítja, hogy azért üti, mert az mindent megfon. Ez a királynak megtetszik, feleségül veszi a lányt. A lánynak egy természetfeletti lény segít fonni, de cserébe ki kell találnia a lény nevét (ATU 500). Három, a fonástól elformátlanodott öregasszony segít fonni a lánynak. Amikor a király megtudja, hogy az asszonyok mitől lettek olyan csúfak, megtiltja feleségének a fonást (ATU 501). Ebben az összetételben Aranyék meséje a legkorábbi publikált variáns. A 19. századból ezen kívül tudunk egy háromszéki székely változatról, Kriza János *Vadrózsák* című gyűjteményéből,

melyet Árkoson jegyzett le Lőrinczi Elek, majd Kiss Mihály dolgozott át (*A rossz fonóleányból lett királyné*, Kriza 1863: 411–414.). Típuskombinációként ismert Benedek Elek feldolgozása, amely Kriza meséjét veszi alapul (*Hammas Jutka*, MMMV I. 1894: 202–206.). Jankó János a 19. század végén úgy tudta, hogy Aranyosszéken (Kövenden és Harasztoson) Kriza meséjével teljesen azonos formában volt ismert a szüzsé (*A rossz fonóleányból lett királyné*, Jankó 1893: 278.). A kontaminálódott 20. századi változatokra hatással volt Arany László meséje (véltetve a *Pancimanci* név is e szöveg népszerűsége nyomán állandósult), illetve Kriza János háromszéki székely szövegváltozata, valamint ennek Benedek Elek-féle feldolgozása is. Arany László meséjének hatástörténetéhez adalék, hogy Halász Ignác népszerű Grimm-fordításkötetében a *Rumpelstilzchen* című mese (KHM 55.) címét, a kis emberke nevét és mondókáját Arany Lászlótól kölcsönözte (*Pancimanci: Gyermek-mesék*. Bp.: Athenaeum, [1899³]: 122–126.).

A *Pancimanci*-típus Nyugat-Európában általánosan ismert volt, Kovács Ágnes szerint azonban a magyar nyelvterülettől keletre csak a Grimm-mese hatására terjedt el (Kovács 1981.). Dömötör Ákos a típus eredetét és magyar fejlődését a segítő lény névalakjainak változásvizsgálatával mutatta be (MNK 2.1988: 261–262.). Ennek alapján feltételezte, hogy a Grimm-szöveg elterjedése előtt is érvényesült (tirolai) osztrák hatás a magyar variánsok egy részében, azonban a lejegyzett magyar nyelvű szövegek többsége a szájhagyományból származik, többnyire a nyelvterület keleti feléről.

A *Pancimanci*-típus egyik legkorábbi magyar nyelvű változatát Ipolyi Arnold gyűjteménye számára Weber Károly jegyezte le az 1850-es években Szegeden (*Turánka*, Ipolyi 2006: 651.). Ismert továbbá az 1860-as évekből Bagossy Károly (véltetve Gyulai Pál egyik kolozsvári diákgyűjtője) kéziratos lejegyzése, mely Arany László variánsával mutat rokonságot, különösen a nevet felfedő formulákat tekintve: „Ponczimarczi az ín nevem ma sütök főzök honap menyasszonyt hozok...” (c. n., MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 397/II. 73v–74v.). A század végén jelent meg egy rábaközi és egy szatmári változat a *Magyar Nyelvőr*ben, melyekből hiányzik a típus bevezető epizódja (a lány nem akar fonni), és így a segítő nevének kitalálása áll a mese középpontjában (*Kérmomiéti*, közli Halász János, Nyr. XIV. 1885: 569–570, Potyond, Győr-Moson-Sopron m.; *A pórul járt ördög*, közli Bartók Jenő, Nyr. XXVIII. 1899: 479, Patóháza). Istvánffy Gyula századfordulón gyűjtött hevesi palóc variánsában a szüzsé tipikus elemei egyedi vonásokkal egészülnek ki (egy csúnya lány szeretne királynő lenni, maga kéri az ördögöt, hogy tanítsa meg aranyat fonni); a kis ördög mondókája is érdekes, mert mind az Arany László, mind pedig a Kriza meséjében meglévő formulához hasonlítható: „Sergek, forgok, kását főzök szép menyasszonyt várok, Tancika-Marcika vagyok” (*Tancika-Marcika*, Istvánffy 1963: 200–204, Balla). A *három fonóasszony*-típus Kelet-Európában is népszerű volt, a magyar

nyelvterület keleti felében elterjedtebb (Kovács 1981.). A 19. század második felétől több kiadásban is megjelent ponyván, melyek alapjául a Grimm-meseszöveg szolgált (*A három fonó nő*. Nagyvárad: Tichy Alajos, 1862; *Aranyfonó Esztike*. Bp.: Bucsánszky, 1873; Rózsa, 1897.). E típus egyetlen, az önmagában álló típust reprezentáló, 19. századból ismert variánsa Kriza János gyűjtésében szerepel; a szöveg Kriza kézírásában maradt fenn (*A három öreg néző*, SZNGy II. 1956: 179–185.). (Irod.: MNK 2. 1988: 260–264; Berze Nagy I. 1957: 500–502; Berze Nagy 1966: 145; Kovács Ágnes: A rest fonóleány. MNL 4. 1981: 340; Jankó János: *Torda, Aranyösszék, Toroczkó magyar [székely] népe*. Bp.: Magyar Földrajzi Társaság, 1893.).

[23.]

Cím: A' Hójjag, Szalmaszál, és Tüzes üszök. / – / **A hólyag, szalmaszál és a tüzes üszök.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 126v. Mérete: 198x250 mm. A *Panczimanczi* című mese utolsó lapjának hátoldalára jegyezték le a mesét. A kézirat Arany Juliskától származó tintáírás kevés, tollal írott javítással. A cím helye tintával előre alá volt húzva, erre került később a cím is. (A feltételezés alapja az, hogy nem szorosan a vonalra került a cím, hanem attól kissé feljebb.) Alatta egy a lejegyzőtől eltérő írásban fennmaradt ceruzás megjegyzés olvasható: *Megjelent(?)*, mellyel Gáspár János közleményére utalhattak. E megjegyzés írásképe Arany László fiatal felnőttkori írásával mutat egyezéseket. A lap tetején bal oldalt valószínűleg Sáfrán Györgyitől származó, ceruzás bejegyzés olvasható: *A. Juliska*. A mese végét az oldal alján három, tollal rajzolt csillag jelzi.

Lejegyző: Arany Juliska (1850-es évek). Kovács Ágnes feltételezése szerint a mese első lejegyzése Gáspár János kérésére keletkezhetett, Arany Jánoshoz 1853-ban írott levele után, melyben olvasókönyve számára kérte a mese leírását. Kovács úgy vélte, hogy Arany Juliska a maguk számára is lemásolta a Gáspárnak küldött mesét (Kovács 1982: 509.).

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *A hólyag, szalmaszál és tüzes üszök*. Gáspár–Kovácsi 1853b: 2–3.

Eredeti népmesék. Arany L. 1862: 285–286.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: nem közölték újra.

Olvasókönyvek: Népszerű, gyakran újraközölt darabja volt a magyar olvasókönyvek szövegrepertoárjának. Faludi (Fuchs) János és Szép József: *Magyar olvasókönyv nyelvtannal. A népiskolák II. osztálya számára*. Bp.: Lampel, 1884²: 14–15; Szirmai J.–Vöröss S.–Szilágyi J.: *A harmadik iskolaév. Magyar olvasó- és nyelvképzőkönyv a népiskolák III. osztálya számára*. Bp.: Franklin, 1884: 30; Dezső Lajos: *Olvasó-könyv az elemi népiskolák III–IV. osztályai számára*. (Népiskolai könyvtár V. kötet.) Sárospatak: Steinfeld, 1885: 62–64; Gyertyánffy István–Kiss Áron–Radó Vilmos: *Olvasókönyv az elemi népiskolák II. osztálya számára*.

Bp.: Méhner, [1889?]: 30–31. 1901⁸: 34–35; Komáromy Lajos et al.: *Képes magyar olvasókönyv az elemi népiskolák II. osztálya számára*. Bp.: Singer és Wolfner, 1889²: 104–105; Szirmai József: *Magyar ABC- és olvasókönyv az elemi népiskolák I. osztálya számára*. Bp.: Franklin, [1891?]⁸: 75–76; Deme Károly: *Magyar olvasókönyv az elemi népiskolák II. osztálya számára*. Bp.: Franklin, 1895: 30–31; Radó Vilmos: *Magyar olvasókönyv az izraelita elemi népiskolák II. osztálya számára*. Bp.: Singer és Wolfner, 1896⁸: 53–54; Schulz Imre: *Népiskolai olvasókönyv katolikus leányiskolák számára. II. rész*. Pozsony: Stampfel Károly, 1896: 25; Schulz Imre: *Füiskolai olvasókönyv katolikus népiskolai tanulók számára. II. rész a harmadik osztály számára*. Pozsony: Stampfel Károly, 1898: 24–25; Emericzy Géza–Gyertyánffy István–Kiss Áron: *Falusi iskolások könyve. Osztatlan népiskolák számára*. Bp.: Dobrowsky és Franke, 1896⁴: 296–297; Komáromy Lajos–Lakits Vendel–Luttenberger Ágost–Péterffy Sándor: *ABC és olvasókönyv*. Bp.: Singer és Wolfner, 1901⁵: 104–105, 1905⁶: 104–105; Gööz József–Schön József–Trájtler Károly: *Magyar ABC és olvasókönyv. Az elemi népiskolák I. osztálya számára. Bevezető rész a magyar nemzeti olvasókönyvekhez*. Bp.: Lampel, [1904?]: 98–99.

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Arany László népmese-tanulmánya: Arany a mesét a furcsaságokon belül a gyermekmesék közé sorolta: „Szerepel e mesékben minden tücsök-bogár: hólyag, szalmaszál, tüzes üszök, kis madár, farkas, malacz, kórószál, varró tű, gömböcz, félignyúzott bakkecske stb. s többnyire mindenik a nélkül, hogy szereplésének valami egyéni jelentősége volna.” (Arany L. 1867: 219.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: állatmese

Típus: AaTh 295 (*A bab/hólyag/szalmaszál és tüzes üszök*); ATU 295 (*The Bean [Mouse], the Straw, and the Coal*)

Groteszk elemekben bővelkedő tréfás mese. Változatainak egy része eredetmagyarozó jellegű (mióta van a babszemen fekete folt), más részükből ez az aitiológiai vonás hiányzik (az Arany család variánsából is). A típus cselekményének bizonyos motívumpárhuzamai már egy 15. századi, egérről és üszökről szóló fabulából is ismertek. Legkorábbi verses változata Burkhard Waldis német drámaíró és fabulaköltő gyűjteményében jelent meg, 1548-ban (*Von einer Bonen*, Esopus III. 97.). Waldis történetének nyomai a 17. századtól mutathatók ki a szóbeli hagyományban. A típus megtalálható a Grimm testvérek gyűjteményében is (KHM 18, *Strohalm, Kohle und Bohne*; *Szalmaszál, parázs és babszem*, Grimm 2009: 82–83.). Grimmék többször is átdolgozták a mesét, részben Waldis nyomán. A Grimm-mese nagy népszerűsége okán a szóbeli hagyományra is hatást gyakorolt. A típus szóbeliségben való jelenlétét a 19. század óta elsősorban Közép-, Észak- és Kelet-Európából dokumentálták. Ezen kívül Spanyolországból, Tádzsikisztánból, Kínából, Japánból, Észak-Amerikából és

Namíbiából ismertek változatai. (*Irod.*: ATU I. 2004: 171; Lieb, Ludger: *Strohalm, Kohle und Bohne*. EM 12. 2007: 1394–1398.)

19. századi magyar variánsok: A Grimm testvérek, illetve Arany László nyomán olvasókönyvekben is számtalanszor újraközölt, népszerű tréfás gyermekmesének az MNK két változatcsoportját különíti el egymástól: az egyikben babszem, a másikban hólyag indul vándorútra. A típusnak a 19. századból mindössze két, a szóbeliségből feljegyzett magyar nyelvű variánsát ismerjük. Népköltési gyűjteményben magyarul elsőként Arany László közölte a típust. Gáspár János visszaemlékezéséből tudjuk, hogy 1850-ben Gáspár Nagyszalontán meglátogatta Arany Jánost és családját: „mely látogatás arról is nevezetes, hogy kedves Julcsa leánya elbeszélése után »a kóró és a kismadár« s »a hólyag, szalmaszál és tüzes üszög« szép kis meséket olvasókönyvemnek megnyerhettem, s a kedves szülék barátságát máig élvezhetem” (Aknay 2003: 95–96.). Ezek a mesék a Gáspár–Kovácsi-féle olvasókönyvben jelentek meg, Arany Juliska nevének feltüntetésével (*A hólyag, szalmaszál és tüzes üszög*, „Arany Julcsa után”, Gáspár–Kovácsi 1853b: 2–3.). Ez a szövegváltozat szinte betűről betűre egyezik az itt közreadott kézirattal.

A típus egy másik redakciója jelent meg a Grimm testvérek gyűjteményében, amely a szalmaszál, a babszem és a parázs kalandját beszéli el. Ez a babszemen látható foltra vonatkozó eredetmagyarázó forma a magyar szájhagyományra Aranyék variánsánál nagyobb hatással volt. Kovács Ágnes szerint (1969: 186.) közrejátszhatott ebben az is, hogy az Arany család szövege nem jelent meg az Olcsó Könyvtár sorozatában, ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a mese a 19. század közepétől kezdve az iskolai olvasókönyveknek állandó darabja volt. Ezen kívül tudunk arról is, hogy már 1870-ben megjelent egy gyerekeknek szóló antológiában, amely éppen Aranyék változatát dolgozta át (*Hólyag, szalmaszál és tüzes üszög*, Tánczos 1870: 8–10.). A gyűjtött szóbeli variánsok kis száma feltehetően inkább a gyűjtők érdektelenségét tükrözi, mintsem a típus szóbeliségben való gyér jelenlétét. Kéziratban maradt egy a 19. század közepén keletkezett, Grimm-hatást mutató feljegyzés, melyről közelebbi adatokat nem ismerünk (bár a lejegyzés Kazinczy Gábor kéziratosa mesegyűjtésével mutat egyezéseket: íráskép, papír színe, korrektúrajelek használata). Ebben a változatban a varga, a szikra és a bab indul vándorolni (c. n., MTA KIK Kt. *Irod.* 4-r. 397/II. 131r.). (*Irod.*: MNK I. 1987: 194–195; Berze Nagy I. 1957: 192; Berze Nagy 1966: 145; Kovács 1969: 190–191; Nagy Ilona: Népköltészeti adattár. *Múltunk és jelenünk*. I. Kaposvár: KISZ, 1968: 19–26; Aknay Tibor: *Gáspár János 1816–1892. Dokumentumok*. Bp.: OPKM, 2003.)

[24.]

Cím: A kis gömböcz. / – / **A kis gömböcz.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 14r–14v. Mérete: 186x228 mm. A cím a lejegyzőtől származik, tollal írva, aláhúzva. Az első oldalon a bal felső sarokban feltehetően Sáfrán Györgyitől származó ceruzás széljegyzet: *Arany Juliska*. A jobb felső sarokban ceruzával más kéztől származó bejegyzés, mely vélhetőleg az iratrendezés során került a kéziratra: *A. L.-nál is variáns!* A kézirat rendezett írásképet mutat, de a többi kéziratához képest bizonytalanabb helyesírású. A kéziraton sok autográf korrekció azonosítható. A szöveg végét három, tollal írt csillag jelzi a 14v. oldal alján.

Lejegyző: Sáfrán Györgyi és Kovács Ágnes Arany Juliska gyermekírásként azonosították a kéziratot. Az íráskép alapján úgy véljük, hogy egyelőre ismeretlen lejegyző rögzíthette ezt a szöveget is.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 287–289.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 170–172. (1904: 180–182; 1914: 182–184; *A kis gömböcz*. [1928]: 182–184; [1949]: 182–184.)

Olvasókönyvek: Bodnár Zsigmond–Iványi István: *Magyar olvasókönyv a középiskolák I. és II. osztálya számára*. (2. kiad.). Pest: Aigner, [1872] 1874: 94–96; Gööz József–Schön József–Trájtler Károly: *Magyar nemzeti olvasókönyv a népiskolák II. osztálya számára*. Bp.: Lampel, 1890: 60–61; Deli Lajos–Veszelszky József: *Magyar olvasókönyv az osztatlan elemi népiskolák II. osztálya számára*. Bp.: Kalász Áruforgalmi Rt., [é. n.]: 33–34.

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Arany László népmese-tanulmánya: Arany a furcsaságokon belül a gyermekmesék közé sorolta ezt a mesét. Más szövegek mellett többek között így utalt a mesére: „Szerepel e mesékben minden tücsök-bogár: hólyag, szalmaszál, tüzes üszök, kis madár, farkas, malacz, kórószál, varró tű, gömböcz, félignyúzott bakkecske stb. s többnyire mindenik a nélkül, hogy szereplésének valami egyéni jelentősége volna.“ (Arany L. 1867: 219.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: formulamese

Típus: MNK 2028 B* (*A kis gömböcz*); ATU 2028 (*The Devouring Animal That Was Cut Open*) A formulamese középpontjában a mítoszokban és az ijesztőmesékben is gyakran előforduló, az idő múlását szimbolizáló „mindent felfalás” motívuma áll, melyben embereket, állatokat és tárgyakat nyelnek el különböző szörnyek vagy más lények. A narratívák végkicsengése olykor pozitív és a felfaltak végül újra életre kelnek, máskor ezek a történetek tragikusan végződnek. A jelenlegi nemzetközi klasszifikáció korábban különálló mesetípusokat (AaTh 2027, AaTh 2027A, AaTh 2028) vont össze és rendelt az ATU 2028 típus

alá. A mesetípus mindenekelőtt Európában ismert, ezen kívül Ázsiából és Afrikából dokumentálták variánsait. (Irod.: ATU II. 2004: 521–522; Rumpf, Marianne: Fresser-märchen. EM 5. 1987: 258–266.)

19. századi magyar variánsok: A legkorábbi ismert magyar nyelvű változat az Arany László közölte szöveg, amelyet a 19. század második felétől adatolhatóan számos iskolai olvasókönyv is népszerűsített. A típus az egész magyar nyelvterületen ismert. Nem sokban tér el Aranyék variánsától Török Károly hódmezővásárhelyi változata (*A kis gömböc*, MNGy II. 1872: 432–435.), amelyet Benedek Elek dolgozott fel és terjesztett el országosan (*A kis gömböc*, MMMV II. 1894: 377–380.). Az 1870-es évek végéről származik Balás Gyula mezőkovácsházi variánsa (*A kis gömböc*, MTA KIK Kt. Irod. 2-r. 76. 46; Balás 1988: 12.). Az eddigiektől kissé eltérő formulát alkalmazó székely változatot közölt Török Ferenc a 19. század végén (*A gömböc*, Török 1896: 105–106.). Korszakunkon túli ugyan, de földrajzi vonatkozása okán említést érdemel, hogy 1914-ben a nagyszalontai gimnázium tanulójaként Kocsis Lajos a mese egy helyi variánsát jegyezte le (*A kis gömböc*, EA 501. 4r.). A 20. században gyűjtött magyar változatok nagy része az Arany László-, illetve a Török Károly-féle szövegváltozattal mutat egyezéseket. (Irod.: MNK 9. 1990: 105–106; Berze Nagy I. 1957: 451–452; Berze Nagy 1966: 145; Kovács Ágnes: A kisgömböc. MNL 3. 1980: 209; Kovács 1969: 189; Solymossy Sándor: A népmesék eredetkérdéséhez. Két népmese keletkezéstörténete. *Budapesti Szemle* 253. kötet, 738. sz., 1939: 153–175; Török Ferenc: *A székely gyermekvilág ezer év múltán*. Sepsiszentgyörgy, 1896.)

[25.]

Cím: – / – / **Farkas-barkas.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 130v–131v. Mérete: 185x228 mm. A kéziratnak nincs címe, de a cím helyét a lejegyző kihagyta, tollal előre aláhúzta. Az első oldalon a bal felső sarokban feltehetően Sáfrán Györgyitől származó, ceruzás megjegyzés olvasható: *A Juliska*. A kézirat piszkozat, a szövegben számos tintás önkorrekció és jelentősebb szövegmodosítások (az állatok sorrendjének változtatása) is találhatóak. A lejegyző több sort tollal kihúzott. A 131r. oldalon áthúzott szövegrészek alapján úgy tűnik, hogy a cselekmény eredetileg az *A kutya, macska, kakas, tyúk, tojás, gombostű stb. vándorúton*-típushoz (AaTh 210) tartozó, *A farkas-tanya* című meséből is ismert jelenettel folytatódott volna, melyben az állatok elrejtőznek a haramiák házában. (Vö. [21.] sz. mese.) A 131v. oldal alján három, tollal rajzolt csillag jelöli a meseszöveg végét.

Lejegyző: Arany Juliska (1850-es évek)

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 290–294.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 134–137. (1904: 142–144; 1911: 143–146; 1914: 143–145; [1928]: 143–146; [1949]: 143–146.)

Olvasókönyvek: Gyertyánffy István–Kiss Áron–Radó Vilmos: *Olvasókönyv az elemi népiskolák II. osztálya számára.* Bp.: Méhner, [1889?]: 25–28; Barna Ignác–Hajnal Adolf–Sretvizer Lajos–Szöke István: *Olvasókönyv az elemi népiskolák számára. Különös tekintettel a főváros iskoláira. II. osztály.* Bp.: Dobrowsky és Franke, 1898¹⁰: 18–22.

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Arany László népmese-tanulmánya: „Gyűjteményem gyermek meséi közt több ily rythmosus próza is van még; például amaz igen ismert farkas-verem mesében (292 lap) a farkas és róka szóváltása: »égszakadás | földindulás, / honnan tudod ? | őz komától, / hát őz koma? | nyúl komától, / hát nyúl koma | kakas komától, / hát kakas koma? | tyúk komától, / hát tyúk koma? | fején történt. és alább ugyanezen mesében: farkas barkas | jaj be szép, / róka-bóka | az is szép, / özöm-bözöm | az is szép, / tyúkom-bukom | jaj be rút. stb. melyhez rokon már Erdélyinél is van (193 1.) csakhogy a vers mérték tekintetében hiányosabban: farkas barkas, szép név, / róka bóka, szép név, / őz, böz, szép név, / tövises disznó, nem szép név. Lám! nemzeti versidomunkhoz még a prózai elbeszélésekben is található anyagot. Hogyne volna tehát erős ezen alap!” (Arany L. 1867: 221–222.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: állatmese

Típus: AaTh 20C (*Farkas-barkas*) + AaTh 2033 (*Égszakadás, földindulás...*) + AaTh 2010 IA (*A kinek a legcsunyább a neve?*); ATU 20C (*The Animals Flee in Fear of End of the World*) + ATU 20A (*Animals Caught in a Pit Eat One Another Up*)

Az MNK-ban háromféleképpen van katalogizálva a meseszöveg: megtalálható egyrészt önálló típusként a *Farkas-barkas* típusnál (AaTh 20C), másrészt az *Égszakadás, földindulás...* típusnál típuskombinációként (AaTh 2033+AaTh 20C, ahol a mese szövegét rövidítve mutatványként is közlik), illetve *A kinek a legcsunyább a neve?* típusnál szintén típuskombinációként (AaTh 20C+AaTh 2010 IA). A világvége elől menekülő és az egymást felfaló állatokról szóló elbeszéléstípusok gyakran kontaminálódnak egymással. A világvége-téma parafrázisa (ATU 20C) jellemzően bevezetőként kapcsolódik a verembe esett állatok történetéhez. E típusok szóbeli hagyományban való jelenlétére csak a 19–20. századból vannak bizonyítékaink. A feljegyzett variánsok alapján úgy tűnik, hogy Észak- és Kelet-Európa áll az elterjedésük középpontjában. Ezen túl a *Farkas-barkas* (ATU 20C) mese egész Európában ismert, továbbá Ázsiából is (Kínáig) tudunk regisztrált változatokról. (*Irod.*: ATU I. 2004: 28; MNK I. 1987: 60–61; MNK 9. 1990: 56–60, 109–111; Krohn, Kaarle: *Bär (Wolf) und Fuchs. Eine nordische Tiermärchenkette. Vergleichende Studie.* Helsingissä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainossa, 1889; Berze Nagy I. 1957: 140–141; Berze Nagy 1966: 145; Lox, Harlinda: *Tiere fressen einander.* EM 13. 2010: 573–578.)

19. századi magyar variánsok: Ritmikus, formulákban gazdag, kisgyerekeknek szóló állatmese. Cselekménye két részre bontható: az első részben az állatok a világvége elől menekülnek, a másodikban gödörbe esnek, és felfalják egymást. Mindkét epizód számos korabeli variánsban megtalálható. Arany László székfoglalójában „igen ismert”-ként említette a „farkas-verem” mesét (Arany L. 1867: 221.). A fenti típuskombináció legkorábbi magyar nyelvű feljegyzése 1829-ben Vilma (Szemere Krisztina) neve alatt jelent meg a *Muzárium*-ban (*Tyúkom-búkom*, 1829: 102–106; Gulyás 2006: 504–505.). Pár évvel később megjelent ugyanennek kalendáriumi újraközlése is (*Tyúkom-Búkom*, Trattner és Károlyi’ nemzeti kalendárioma, 1834; Mikos 2005: 178.). A típuskombinációt kötetben először 1854-ben Gáspár János jelentette meg *Csemegék...* című antológiájának második kiadásában (*A tyúk, kakas, őz, róka és farkas*, 1854: 59–61; 1863: 72–74.). A származás tekintetében e mese lehetséges kapcsolata az Arany család változatával egyelőre nem tisztázott. Az Arany család meséje a 19. századi változatok közül leginkább Szemere Krisztina és Gáspár János variánsával mutat rokonságot. A Gáspár- és az Arany-variánsok a szüzsét tekintve azonosak, de a formulákat leszámítva nem mutatnak egymással szó szerinti egyezéseket, ellentétben az egy évvel korábbi Gáspár-féle olvasókönyvben megjelent, Arany Juliska lejegyezte mesékkal (*A hólyag, szalmaszál és tüzes üszök*, és *A kóro és a kis madár*, Gáspár–Kovácsi 1853b: 2–3, 25–27.).

A típust Arany János is bizonyosan ismerte, legalábbis erre utal Merényi László *Eredeti népmesék* című kötetéről írott bírálatában a következő megjegyzés: „[...] Igy a *dajka* szóból hangzó *állatmesén* kívül, melyben nemcsak állatok, hanem péld. tojás, varró tű stb. is szerepelnek, s minő a szintén a Gyulai által versbe foglalt »Tyúk és Farkasverem« – egy sajtászerű fajtáját tudom az állatmesének, a milyen például ez is: [A szarka és a gilice...].” (AJÖM XI. 339.) A *honnan tudom/fejemen történt* kifejezés olvasható Arany János 1847. május 27-én Petőfihez írott levelében is, melynek alapján Faragó József azt a következtetést vont le, hogy a mese a családban ekkor közszájon forgott (AJÖM XV. 89; Faragó 1965: 151.). Arany László változatát nemcsak olvasókönyvekben, hanem már a megjelenést követő néhány éven belül mesekönyvekben is újraközltek (pl. Tánczos István *A nagyapó regéi* című gyűjteményében minimális módosításokkal jelentette meg a mesét: *Farkas-barkas*, Tánczos 1870: 18–22.), amely így hatással lehetett a későbbi szóbeli variánsokra. A típuskombinációt Gyulai Pál verses meseként dolgozta fel, melyet Arany László meséjéhez hasonlóan ifjúsági kiadványok és iskolai olvasókönyvek sorozata népszerűsített már a korszakban is. *A tyúk és a farkasverem* az Arany János szerkesztette *Szépirodalmi Figyelő*-ben jelent meg elsőként (1861. I. 40. 632–633.). Ugyanitt olvasható Arany János szerkesztői jegyzete, melyben a Puskin-mesékre utalva hangsúlyozta az efféle feldolgozások értékét.

A mese azon epizódja, mely szerint a verembe esett állatok maguk közül a legcsúnyább nevűt eszik meg (AaTh 20A, AaTh 2010 IA) több 19. századi típuskombinációban

is szerepelt. Erdélyi Jánosnál az első magyar nyelvű népmese-gyűjteményben, *A hazug kecske*-típus keretében (*Gyermekmesék I.*, Erdélyi 1855: 191–193.). Az Erdélyi közölte mesét Benedek Elek is népszerűsítette (*A telhetetlen kecske*, MMMV II. 1894: 9–13.). Ehhez hasonló Bakoss Lajos 1876-os bihari szövegközlése is (c. n., Nyr. IV. 1876: 267–278.), utóbbit vette alapul Benedek Elek egy másik feldolgozása (*A farkas, a róka, a nyúl, meg a varjú*, MMMV III. 1895: 102–103.). Ezekon kívül a típus Merényi Lászlónál is szerepelt egy bonyolultabb összetételű kombinációban (*A farkas és a róka komasága*, Merényi 1861: 159–172.). Marosi Samu század közepéről való zilahi kéziratos feljegyzése (c. n., MTA KIK Kt. 4-r. 397/I. 19–21.) és Illésy György debreceni változata (c. n., MTA KIK Kt. Irod. 8-r. 177H. 184–186v; 1864) felépítésében és formuláiban is közel állnak Aranyék szövegéhez. Eltérő formula szerepel egy 1870-es évekből való bajmoki variánsban (*A kakas és utitársai*, közli Fischer Ernő, Nyr. VII. 1879: 520–521.). Dékány Ráfael 1880-as évekbeli kecskeméti lejegyzése érdekes kombinációt ad, itt a világvége elől menekülés az ATU 210. sz. típus keretében jelentkezik (*A megrémült kakas és társai*, Dékány 2004: 7–9.). Ez a kombináció azért is érdekes, mert Arany Juliska kéziratos lejegyzése eredetileg mintha szintén az utóbbi típusban végződött volna, legalábbis az áthúzott sorok erre engednek következtetni. (*Irod.*: MNK I. 1987: 60–61; MNK 9. 1990: 56–60, 109–111; Berze Nagy I. 1957: 140–141; Berze Nagy 1966: 145; Kovács Ágnes: Farkas-barkas. MNL 2. 1979: 51–52; Kovács 1969: 182; Faragó József: *Fehérlófia. Arany László népmese-gyűjteményéből*. Bukarest: Ifjúsági Könyvkiadó, 1965; Mikos Éva: Szerlemdal... Megjegyzések egy Csokonai-vers társadalom- és művelődéstörténeti kapcsolatairól valamint népszerűségéről a 19. századi kalendáriumok alapján. In Gulyás Judit–Tóth Arnold (szerk.): *Mindenes Gyűjtemény. II. Tanulmányok Küllös Imola tiszteletére*. Bp.: ELTE Folklore Tanszék, 2005: 169–189; Gulyás Judit: „...úgy kívánhat helyt Muzarionban mint a’ Galériákban a’ Breughel ördögös és boszorkányos bohóskodásai”. A *Muzarion, Élet és Literatura* mese-közlései és korabeli fogadtatásuk (1829–1833). In Ekler Andrea et al. (szerk.): *Teremtés. Szövegfolklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteletére*. Bp.–Pécs: L’Harmattan, 2006: 497–547.)

[26.]

Cím: – / *Pityke Kakaska* / **A kakaska és a jérczike.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4r. 409/II. 132r–132v. Mérete: 185x229 mm. A kéziratnak eredetileg nem volt címe; az utólag, ceruzával írt cím: *Pityke Kakaska*, Arany László ifjúkori kézírásával mutat egyezéseket. A cím helyét tollal két vonallal előre aláhúzták, erre került ceruzával a *Kakaska*, majd ez elé írták a *Pityke* szót. A jobb felső sarokban ceruzával feltehetően Sáfrán Györgyitől származó megjegyzés: *A. Juliska*. A kéziraton tintával írt javítások és törlések láthatók. A mese végét három, tollal írott csillag jelzi a 132v. oldalon.

Lejegyző: Arany Juliska (1850-es évek). A kéziraton több autográf korrekció azonosítható. A cím feltehetőleg Arany Lászlótól származik (Kovács 1969: 188.).

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 295–298.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 215–217. (1904: 228–230; 1911: 228–230; 1914: 230–232; *A kakaska és a jércike*. [1928]: 230–232; [1949]: 230–232.)

Olvasókönyvek: nincs adat

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Gyulai Pál recenziója: „Van egynehány oly mese is, melyek nem tartoznak legeredetibbjeink közé. A »Dongó és Mohácsi« címűben egypár részlet hasonlít Grimm »Doctor Allwissend«-jéhez, a »Kakaska és jércike« pedig majdnem egészen az, mi Grimmnél »Von dem Tode des Hühnchens« stb.» (Gyulai 1862: 389.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: formulamese

Típus: AaTh 2021A (*A kakaska és a jércike*); ATU 2021 (*The Rooster and the Hen*)

Szórványosan dokumentált tréfás láncc-, illetve halmozómese állatok haldoklásáról, haláláról. A típus szóbeli hagyományban való elterjedtségére vonatkozólag főleg Európából, a 19–20. századból vannak adataink, szórványosan azonban Elő-Ázsiából, Indiából és Dél-Afrikából is tudunk variánsokról. A típus legkorábbi írott változata Clemens Brentano gyűjteményében olvasható (*Des Knaben Wunderhorn*, 1808), mely egyúttal a Grimm testvérek változatának is mintául szolgált (KHM 80, *Von dem Tode des Hühnchens*; *Tyúkocská haláláról*, Grimm 2009: 292–293.). A történet megtalálható Ludwig Bechstein 1845-ben kiadott mesegyűjteményében is. A mese motívumelőzményei szerepelnek Burkhard Waldis német drámaíró és fabulaköltő 1548-ból származó gyűjteményében (*Von einer Bonen*, Esopus III. 97.). (*Irod.*: ATU II. 2004: 517–518; Lox, Harlinda: *Tod des Hühnchens*. EM 13. 2009: 715–721; Martti Haavio: *Kettenmärchenstudien*. 1–2. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 1929, 1932. [FFC 88, 99.]

19. századi magyar variánsok: Népszerű, gyermekeknek szóló lánccese, melynek tizenhárom magyar variánsát ismerjük a 19. századból, főként prózában, de fennmaradt néhány verses kiolvasó-változat is. Közülük egyes variánsok jobban hasonlítanak az Arany-mese szüzséjére (Kiss Áron: *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény*. Bp.: Hornyánszky, 1891: 37, helymegjelölés nélkül, illetve Kálmány II. 1878: 184, Batonya, Csanád m.), míg mások csak távolabbról emlékeztetnek rá (*Gyermekversikék*, Gyulai Béla közlése, Nyr. IV. 1875: 431; Kiss 1891: 38, Szatmár m.).

A típus legkorábbi ismert magyar nyelvű változata Arany László gyűjteményében jelent meg. Gáspár János *Csemegék...* című, kisgyermekeknek szóló antológiájában

a Grimm-verziót követő meseszöveget közölte (*A tyúkocska halála*, 1863: 107–109.). Az 1870-es években a *Magyar Nyelvőr* hasábjain a típus több variánsát is közzé tették. Iványos Soma Baranya megyei változatát (*A kakas és a pipe: Gyermekmese*, Nyr. II. 1873: 87–88.) Benedek Elek népszerűsítette (*A kakas és a pipe*, MMMV III. 1895: 45–46.). Aranyék változatától némileg eltérő a menete Haraszi Gyula Veszprém megyei variánsának, melyben a kakas kivágja a tyúk begyét, hogy kivegye és maga egye meg az epret (*A kokas még a gércze*, Nyr. VII. 1878: 279–280.). Az Arany család változatával a cselekménymenetet tekintve közelebbi rokonságban állnak a nyelvterület keleti feléből származó szövegek: egy nagybecskereki (*A kakas és a jérce*, közli Hantz Gyula, Nyr. V. 1876: 225–226, Torontál m.), egy bajmoki (*Népmesék*, közli Fischer Ernő, Nyr. VII. 1878: 523, Bács m.), egy kiskunhalasi (*A pityke mög a kis kakas*, közli Kovács Kálmán, Nyr. XX. 1891: 239.), továbbá Balás Gyula 1878-as mezőkövácsházi (*Kis pintyőke*, MTA KIK Kt. Irod. 2-r. 76. 48r–49r; Balás 1988: 19–20.), és Dékány Ráfael 1880-as évek végéről származó kecskeméti variánsa (*A pityke és a kökény*, Dékány 2004: 10–12.). (Irod.: MNK 9. 1990: 98–101; Kovács Ágnes: A kakaska és a jércike. MNL 2. 1979: 707; Kovács 1969: 188–189; Berze Nagy I. 1957: 184–188; Berze Nagy 1966: 145–146.)

[27.]

Cím: – / – / **A két koszorú.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 135v–136v. Mérete: 190x228 mm. A kéziratnak nincs címe. A cím helyét a lejegyző kihagyta, tintával előre aláhúzta. Az első (135v.) oldal bal felső sarkában feltehetően Sáfrán Györgytől származó, ceruzás megjegyzés: *A Juliska*. A kéziraton a lejegyző javításai olvashatóak. A 136v. oldal alján nyolc, tollal rajzolt csillag jelzi a szöveg végét.

Lejegyző: Arany Juliska (1850-es évek)

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 299–304.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 269–272. (A szöveg csak ebben a kiadásban jelent meg, a későbbiekből elhagyták.)

Olvasókönyvek: nincs adat

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: novellamese, tündérmesei elemekkel

Típus: AaTh 883B (*Az okos Zsófi*) + AaTh 510B (*A kalapvári kisasszony*); ATU 883B (*The Punished Seducer*) + ATU 510B (*Peau d'Asne*)

A típuskombináció mindkét része világszerte elterjedt szüzsét képvisel. *Az okos Zsófi*-típus műfajilag novellamese mágikus, tündérmesei elemekkel, amely azt példázza, hogyan boldogul becsületét megőrizve s végül előnyös házasságot kötve egy okos lány a férfiak uralta társadalomban.

Legkorábbi ismert változata Basile 17. századi meséje (3. 4, *Sapia Liccarda*; beszédes név, a *sapia* 'eszés'-t jelent, a *Liccarda* vélhetőleg a Ricardából származik; Basile 2014: 260–265, Király Kinga Júlia jegyzete: 265.). Az *Okos Sophi* cím nálunk legkorábban egy debreceni diák, Virág Pál 1797-es diáriumában szerepelt (Bernáth 1902: 295.). A témát feldolgozta Mlle L'Héritier *L'Adroite princesse, ou, Les aventures de Finette* (1695) című művében is. Hollandiát és az Egyesült Királyságot kivéve minden európai országból ismert szájhagyományból származó változata; a legtöbb variánst Franciaországból, Portugáliából és Magyarországról adatolták.

A kalapvári kisasszony a *Hamupipőke*-meseciklusba tartozó, világszerte elterjedt tündérmese-típus az apja elől menekülő és a királyi udvarban menedéket találó, álruhában szolgáló lányról. A típus nagyon elterjedt, különösen a dél-európai mesehagyományban, szórványosan Ázsiában, Afrikában és Dél-Amerikában kedvelt. Ez a szüzsé is jelentős írásbeli szöveghagyománnyal rendelkezik. A típussal rokonítható szövegváltozatok Giovan Francesco Straparola 16. századi velencei (1. 4, *Doralice*) és Basile nápolyi (1634) gyűjteményében találhatóak (2. 6, *A medvelány*, Basile 2014: 175–183.), azonban ezekből a változatokból hiányzik az álruhába rejtőzés motívuma. Egyes kutatók szerint a szüzsé központi fontosságú eleme az álruha, emiatt a típus legkorábbi írásbeli változatának Charles Perrault *Szamárbőr* (*Peau d'âne*, 1694) című meséje tekinthető (Goldberg 1997.). A típus megtalálható a Grimm testvérek gyűjteményében is (KHM 65, *Allerleirauh*, magyarul *Gereznabarka*, Grimm 2009: 261–266.). A Grimm-mese első ismert magyar fordítása Nagy István gyűjteményes kötetében jelent meg *Perémke* címen (Grimm 1861: 1–24.). (Irod.: ATU I. 2004: 295–296, 507–508; Wehse, Rainer: Cinderella. EM 3. 1981: 39–57; Shojaei Kawan, Christine: Der bestrafte Verführer. EM 13. 2010: 1427–1432; Goldberg, Christine: The Donkey Skin Folktale Cycle [AaTh 510B]. *Journal of American Folklore* CX. 1997: 28–46.)

19. századi magyar variánsok: A fenti típuskombináció szokatlan összetétel a magyar népköltészetben. Aranyék variánsának cselekménye három fő részből áll: az első, melyben az otthonról eltávozó apa a lányainak ártatlanságot jelző mágikus tárgyat ad, az ATU 883B (*Az okos Zsófi*) típusával rokonítható. A mese folytatásának azon része, miszerint az ártatlannal megvádolt, elűzött lány különleges ruhákat készíttet magának, majd a legegyszerűbb ruhában a király szolgálatába áll, aki végül beleszeret a lányba, az ATU 510B (*A kalapvári kisasszony*) típussal mutat bizonyos fokú egyezéseket. A harmadik jellegzetes epizód szerint az ártatlan lánnyal kígyót itatnak, ettől terhes lesz, majd a kígyó kimászik belőle, ezt látja meg a király, és így ismeri fel az álruhás lányt.

Az első epizód több 19. századi magyar nyelvű variánsban megtalálható: Ipolyi Arnold gyűjtője, Wéber Károly egy az 1850-es évek második felében rögzített szegedi meséjében (*Az okos Zsófi*, Ipolyi 2006: 586–587.), továbbá Kazinczy Gábor gyűjtője, Beke József sajtóvezetési tanító az 1850-es évek végén lejegyzett borsodi, kéziratos szövegváltozatában (*Az üvegvári*

három leány, MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 364. 28–33.) a távozó apa ártatlanságot jelző koszorúkat (Bekénél virágot) és énekes madarat ad lányainak, míg Halász János egy rábaközi variánsában a király három boncsot (földi borostyánt) ad a lányoknak (*Petiheli*, Nyr. XVI. 1887: 135–137.). Más változatokban a lányok erkölcsére vigyázó apa toronyba zárhatja lányait, mint ahogy az a Kriza Jánoshoz küldött kéziratos népmesék között (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 38r–41v.), vagy Katona Lajos szatmári variánsában szerepel (*Okos Zsófi*, Nyr. X. 1881: 134–137, Nagybánya).

A kalapvári *kisasszony*-típus általánosan ismert volt a magyar nyelvterületen, az MNK tíz 19. századi variánsát tartja számon. Az Arany László meséjéhez legközelebb álló szövegváltozat Kazinczy Gábor 1860-as évek elejéről való, kéziratos borsodi palóc gyűjteményében található, melyben a legkisebb lánnyal kávéba tett kígyóbört itatnak néneji, amitől a lány állapotos lesz. Egy vörös, egy zöld és egy fekete selyemruhát vesz magához, útnak indul, pulykapásztornak áll be a királyhoz, aki segít a benne növekvő három kígyót kiűzni, majd megbünteti a lány testvéreit (c. n., MTA KIK Kt. Ms 10.020/IV. 131–133, a mese végén a feltehetőleg Kazinczy egyik adatközlőjére utaló O[rosz] J[ános] szignó szerepel). Az Arany család variánsa mindkét típus tekintetében a legkorábbi magyar nyelvű kiadott változat. Arany László, nővére kéziratos meséjéhez képest, a publikált szöveg bizonyos epizódjait és motívumait több ponton is módosította. (A kiadott verzióban nincs a két lány megnevezve. A kéziratos változatban a szobalánnyal cserélte ki a koszorút Luiza, a kígyós vizet is ő itatja meg vele.) (Irod.: MNK 2. 1988: 275–278; MNK 4. 1984: 192–193; Kovács Ágnes: Tetűbőrbunda, kalapvári királykisasszony, nap-, hold-, csillagruha. MNL 5. 1982: 283–284; Bernáth Lajos: Magyar népmesék a XVIII. századból. Ethn. XIII. 1902: 289–301.)

[28.]

Cím: – / – / **A kóró és a kis madár.**

KÉZIRAT: A meseszöveg három lapból áll, amelyek egymástól elszórtan, három különböző kéziratos kötetbe lettek bekötve: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 17v, mérete: 188x225 mm; Irod. 4-r. 409/II. 115v, mérete: 185x229 mm; Ms 10.020/VIII. 169r, mérete: 187x230 mm. A kéziratnak nincs címe. Első oldala az Arany Jánosné kézírásában fennmaradt, *A veres tehén* című mese (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 12r–17r.) utolsó lapjának hátoldalára került. Második oldala a *János, és a három elátkozott király kisasszony* (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 110r–115r.) című, Arany Juliska gyermekkori kézírásában fennmaradt szöveg utolsó lapjának hátoldalán van; a teljes oldal ceruzával át van húzva. Harmadik lapjának hátoldala üres. Mindhárom oldal tetején feltehetőleg Sáfrán Györgyitől származó, ceruzás bejegyzés olvasható: az első oldalon *A. Juliska*, a másodikon *A. Juliska* és mellette *60as évek*, illetve az utolsó oldalon *Arany Juliska*. A kéziratos oldalakon cím nincs, ugyanakkor a meseszöveggel azonos tintájú, aláhúzott számozás látható (1–3.).

Lejegyző: Feltehetőleg Arany Juliska fiatal felnőttkori írásában maradt fenn e kézirat. Bár a mese egy kézirata Gáspár János 1853-ban megfogalmazott felkérésére készülhetett, az itt közölt kézirat lejegyzésének ideje (akárcsak *Az őzike* című, [6.] sz. mese esetében) az íráskép alapján közvetlenül a mesegyűjtemény keletkezését megelőző időszakra, 1861–1862-re tehető (Kovács 1982: 509.). Bár Kovács Ágnes úgy emlékezett, hogy ennek a mesének volt egy gyermekírásban fennmaradt kézirata is, az mindeddig nem került elő: „Arany Juliska [a mesét] fiatal leánykori kialakult, jól felismerhető kézírásával jegyezte be gyermekkori gyűjtőfüzetük üresen maradt lapjaira. Emlékezetem szerint 1955-ben járt a kezünkben a szöveg az előbbiekhöz hasonló gyermekírással feljegyzett formában is, ezt a kéziratot azonban 1967 nyarán nem sikerült megtalálnom.” (Kovács 1969: 190.)

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés:

1. Arany Julcsa után: *A kóró és madár*. Gáspár–Kovácsi 1853b: 25–27; 1866°: 22–24; *Kóró és madár*. 1870°: 22–24. Gáspár János *Visszaemlékezésében* arról írt, hogy 1850-ben Nagyszalontán meglátogatta Arany Jánost és családját: „mely látogatás arról is nevezetes, hogy kedves Julcsa leánya elbeszélése után »a kóró és a kismadár« s »a hólyag, szalmaszál és tüzes üszög« szép kis meséket olvasókönyvemnek megnyerhettem, s a kedves szülék barátságát máig élvezhetem.” (Aknay 2003: 95–96.) 1853-ban Gáspár János és Kovács Antal Kolozsváron kiadott *Magyar olvasókönyvében* Arany Juliska közvetítésével megjelent *A kóró és madár* címen ennek a mesének egy változata (Gáspár–Kovácsi 1853b: 25–27.). A cím után a tartalomjegyzékben feltüntették a forrást: „Arany Julcsa után”. Kovács Ágnes összehasonlította az olvasókönyvben megjelent mesét a kéziratossal. Megállapítása szerint *A kóró és a kis madár* tekintetében jelentősebb eltérések vannak, mint a másik, ugyanitt megjelent Arany Juliska-mese esetében (Kovács 1982: 498.).

2. *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 305–307.

Gyulai Pál recenziója: A mesét Gyulai mutatóanyagként *A kóró és kis madár* címen közölte az *Eredeti népmesék* ismertetésekor. E közlés során a címen kívül Gyulai csupán néhány apróbb szövegmódosítást eszközölt. Az alapszöveghez képest a közlő elhagyott néhány felkiáltójelet és az aposztrófokat. pl.: „Kecske! rágd el...” helyett „Kecske, rágd el...”, „Falu! kergesd el...” helyett „Falu kergesd el...”, „se” helyett „sem”. (Gyulai 1862: 389–390.)

Arany László népmese-tanulmánya: Arany székfoglalójában rövidítve újramondta a mesét, és kiemelte annak ritmikusságát: „Volt egyszer egy kis madár, s ez rászállott egy kis kóróra, hogy ringassa őt. De a kis kóró nem ringatta. Elment hát a madár a kecskéhez, hogy rájga el a kórót, de ez sem hallgatott rá; majd a farkashoz, hogy egye meg a kecskét; a faluhoz, hogy kergesse el a farkast; a tűzhöz, hogy égesse meg a falut; a vízhez, hogy oltsa el a tüzet;

a bikához, hogy igya meg a vizet; a furkóhoz hogy üsse agyon a bikát; a féreghez hogy fúrja ki a fúrót; – de hiába: féreg nem ment furkót fúrni, furkó nem ment bikát ütni, bika nem ment vizet inni, víz nem ment tüzet oltani, tűz nem ment falut égetni, falu nem ment farkast kergetni, farkas nem ment kecskét enni, kecske nem ment kórót rágni, s a kóró még se' ringatta a kis madarat – Ekkor elment a kis madár a kakashoz: »kakas, kapd föl a férget.« Szalad a kakas, kapja a férget, szalad a féreg, fúrja a furkót, szalad a furkó, üti a bikát, szalad a bika iszsza a vizet, szalad a víz, oltja a tüzet, szalad a tűz, égeti a falut, szalad a falu, kergeti a farkast, szalad a farkas, eszi a kecskét, szalad a kecske, rágja a kórót – a kóró bezeg ringatta a kis madarat.” (Arany L. 1867: 220–221.)

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 120–122. (1904: 127–129; 1911: 128–130; 1914: 128–130; [1928]: 128–130; [1949]: 128–130.)

Olvasókönyvek: Arany László ezen meséje a magyar olvasókönyvek repertoárjának egyik legtöbbször újraközölt darabja volt.

Kármán Mór: *Magyar olvasókönyv*. I. 2. kiadás. Bp.: Eggenberger, 1875: 18–19; 1877⁴: 18–19; 1879⁴: 18–19; Komáromy Lajos et al.: *Képes magyar olvasókönyv. Az elemi népiskolák II. osztálya számára*. Bp.: Singer és Wolfner, 1889²: 71; 1904: 22–24; Torkos László: *Magyar olvasókönyv polgári- és felsőbb leányiskolák I. osztálya számára*. Bp.: Eggenberger, 1891: 130–131; Gyulay Béla: *Magyar olvasókönyv. Polgári fiú- és leányiskolák számára*. Első rész. A polgári iskolák I. osztálya számára. Bp.: Lampel Róbert, 1893⁶: 9–11; Deme Károly: *Magyar olvasókönyv az elemi népiskolák II. osztálya számára*. Bp.: Franklin, 1895: 78–80; Deme Károly: *Magyar olvasókönyv. Első rész a polgári és felsőbb leányiskolák I. osztálya számára*. Pozsony–Bp.: Stampfel Károly, 1895: 3–4; Deme Károly: *Magyar olvasókönyv. Első rész a polgári és középiskolák I. osztálya számára*. Pozsony–Bp.: Stampfel Károly, 1895: 3–4; Deme Károly: *Magyar olvasókönyv. Első rész a polgári fiúiskolák I. osztálya számára*. Pozsony–Bp.: Stampfel Károly [1904²]: 5–7; Fröhlichné Kaffka Margit–Nagy Béla: *Magyar olvasókönyv a polgári leányiskolák I. osztálya számára. Különös tekintettel a nemzetiségi vidékek iskoláinak viszonyaira. Az új polgári leányiskolai tanterv alapján*. Bp.: Athenaeum, 1909: 17–19.

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Arany László népmese-tanulmánya: Arany László a Kisfaludy Társaságban megtartott székfoglalójában e mesére vonatkozólag utalt egy Grimm-mesére: „A hangulat hasonló Grimm 30. számában.” (A szóbanforgó mese: KHM 30, *Läuschen und Flöhchen; Tetvecske és bolhácska*, Grimm 2009: 126–127.) Kiemelte, hogy a mesét formailag és ritmizáltsága miatt tartja figyelemre méltónak: „Tartalmán e naiv meséknek nincs mit fejtegetni; de figyelmet érdemel az elbeszélés alakja. [...] A kis kóró meséjében meg éppen kétféle e metszet: előbb ilyen: féreg nem ment || furkót fúrni, / furkó nem ment || bikát ütni, / bika nem ment || vizet inni. stb. azután pedig, mikor e szomorkás hangulat az elért kedvező eredmény által megvidámúl, s a cselekvény is mintegy meggyorsabbodik, a rythmus is élénkebb alakba

csap át : szalad a | kakas || kapja a | férget, / szalad a | féreg || fúrja a | furkót, / szalad a | furkó || üti a | bikát, stb.” Arany László két mese (*A kóró és a kis madár*, *A farkas-tanya*) kapcsán a következőképpen nyilatkozott: „Mindkét mese az én gyűjteményemben jelent meg, s mindkettőt szóról szóra úgy vettem föl, a mint még tíz éves koromban papírra tettem: soha e meséket más szavakkal nem mondtuk volna, s az alak összeforrta a tárgygal.” (Arany L. 1867: 220–221.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: formulamese

Típus: AaTh 2034A* (*A kóró és a kis madár*); ATU 2034A* (*The Wormwood Does Not Want to Rock the Sparrow*)

A kis egér farkincája-típus (AaTh 2034; *The Mouse Regains Its Tail*, ATU 2034) egyik altípusaként ismert láncmese. Középpontjában egy büntetéssorozat áll, melynek kezdőmotívuma az, hogy egy fa (kóró) nem akar elringatni egy madarat, ezért a madár bosszút szeretne állni. A típus nemzetközi elterjedéséhez lásd a [20.] sz. meséhez írott jegyzetet. A nemzetközi mesetípus-katalógus a magyar változatokon kívül csak lett, litván, belorusz és grúz változatokat tart számon. Az MNK Arany László meséjének szövegét típuspéldaként közölte. (*Irod.*: ATU II. 2004: 528; MNK 9. 1990: 112–113; Wienker-Piepho, Sabine: *Maus und ihr Schwanz*. EM 9. 1990: 437–440.)

19. századi magyar variánsok: A magyar nyelvterületen népszerű, gyermekmeseként ismert láncmese. Népköltési gyűjteményben Arany László jelentette meg először e típust. Az Arany család meséjéről Kovács Ágnes (Sáfrán Györgyi kutatásai alapján) azt feltételezte, hogy azt az Arany gyerekek édesanyjuktól, Arany Jánosné Ercsey Juliannától tanulták, és a Nagyszalontáról hozott mesekincs része (Kovács 1982: 512.). A formulamese kötöttségéből adódóan különösen a bevezető és a záróformulát tekintve mutatkozik eltérés a szövegek között. Arany László meseszövege a 19. század közepétől kezdve egészen napjainkig a különböző iskolás olvasókönyvek, tankönyvek és mesekönyvek állandó eleme, melynek hatására a típus az egész magyar nyelvterületen hasonlóan terjedt el (Tánczos István gyerekeknek összeállított mesekönyvében is megjelent: *A kóró és a kis madár*, Tánczos 1870: 45–48.). Vélhetőleg éppen emiatt a szóbeliségből kevés feljegyzett változatát ismerjük. Kovács Ágnes egy domokosi variáns alapján (*A kóró, s a kis madár*, M. Németh Sándor közlése, Nyr. XIV. 1885: 424–425, Szolnok–Doboka m.) úgy vélte, hogy a típus az Arany család variánsától függetlenül is ismert volt (Kovács: 1980.). Utóbbi szöveget vette alapul és népszerűsítette Benedek Elek átdolgozása (*A kóró és a kis madár*, MMMV IV. 1896: 89–91.). (*Irod.*: MNK 9. 1990: 112–114; Berze Nagy I. 1957: 184–188; Berze Nagy 1966: 146; Kovács 1969: 190–191; Kovács Ágnes: *A kóró és a kismadár*. MNL 3. 1980: 273–274; Aknay Tibor: *Gáspár János (1816–1892). Dokumentumok*. Bp.: OPKM, 2003.)

[29.]

Cím: – /*A kis ködmön* / **A kis ködmön.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 129r–130r. Mérete: 189x228 mm. A kéziratnak eredetileg nem volt címe, a cím helye tollal előre alá volt húzva, erre került később ceruzával a lejegyzőtől eltérő személytől származó cím, amelynek írásképe Arany László felnőttkori írásával mutat egyezéseket. A címben ceruzás javítás látható. Eredetileg a cím *Kis Ködmön* volt, ezt javította a cím leírója *A kis ködmönre*. A bal felső sarokban feltehetően Sáfrán Györgyitől származó, ceruzás megjegyzés: *A. Juliska*, mellette ceruzával vélhetőleg Arany Lászlótól származó megjegyzés: *Gyulai meséje*. (Ez a megjegyzés talán Gyulai Pál kéziratosa kolozsvári változatára utal.) Jobbra fent ceruzával az előzővel azonos kéztől származó megjegyzés (*Pityke*.) amely a kéziratosa kötetben a következő, egy újabb ívre kerülő, a *Pityke Kakaska* című mesére utal (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 132r–132v.). A szövegben többféle javítás látható, a mese lejegyzőjének önkorrekcióin túl ceruzás módosítások és tollal írott kiegészítések, melyek a cím lejegyzőjétől származnak. A szöveg végét három, tollal rajzolt csillag jelzi a 130r. oldalon.

Lejegyző: Arany Juliska (1850-es évek). Kevés autográf javítás és számos utólagos korrekció azonosítható a kéziratosa, ezek egy része Arany László fiatal felnőttkori kézírásával mutat egyezéseket.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 308–313.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 61–65. (1904: 64–68; 1911: 64–68; 1914: 64–68; [1928]: 64–68; [1949]: 64–68.)

Olvasókönyvek: A mese nem volt tipikus eleme a korabeli olvasókönyveknek, de tudunk 19. század végi közléséről: Torkos László: *Magyar olvasókönyv polgári- és felsőbb leányiskolák I. osztálya számára*. Bp.: Eggenberger, 1891: 134–137.

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Gyulai Pál recenziója: „De vannak benne igen jók s köztök olyan is, melyet hívebben ad, mint az eddigi gyűjtők. Például a »Kis ködmön« itt sokkal jobb, mint Jókainál. Ott a menyasszonyt a lakodalmas asztaltól költik fel s küldik borért a pinczébe, mi ellenkezik a népi szokással, itt az atya akkor küldi lányát a pinczébe, mikor a kérők jönnek, részint hogy eltávolítsa, részint hogy megemberelje a kérőket, mi sokkal természeteseb s a nép is úgy beszéli.” (Gyulai 1862: 389.)

Arany László népmese-tanulmánya: Arany László székfoglalójában a tréfás mesékben meglévő túlzásoknál utalt e meséjére: „Ha együgyűségről szól a mese, oly balga embert állít elő, mint a fenebb bemutatott Bolond Jankó; vagy mint az a leány, ki, mikor kérők vannak nála, azon kezd búsulni, hogy ha ő férjhez megy, s kis fia lesz, s a kis fiának kis ködmöne

lesz, ha a kis fia le talál menni a pinczébe, s ha ott egy kő le talál szakadni, s ha a kis fiút agyon találja ütni: kire marad akkor a kis ködmön?” (Arany L. 1867: 211.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: tréfás mese

Típus: Az Arany család meséje típuskombináció, amely két fő típusal, illetve a második típuson belüli további három rátótiáda-típussal írható le: AaTh 1450 (*Kelemenke ködmönkéje*) + AaTh 1384 (*Az ostobákat kereső ember*) + AaTh 1229* (*Vasvillával hányják a diót a padlásra*) + AaTh 1245 (*Zsákkal hordják a világosságot az ablak nélküli házba*) + AaTh 1284* (*A csirkenevelő asszony*); ATU 1450 (*Clever Elsie*) + ATU 1384 (*The Husband Hunts Three Persons as Stupid as His Wife*) + ATU 1229* (*Shoveling Nuts with a Pitchfork*) + ATU 1245 (*Sunlight Carried in a Bag into Windowless House*) + ATU 1284* (*Forcing the Hen*)

A *Kelemenke ködmönkéje*-típushoz tartozó meseszövegek együgyű nők abszurd cselekedeteiről szóló, széles körben elterjedt narratívák, melyek különösen Nyugat-, Közép-, és Délkelet-Európában voltak népszerűek. Bár e tréfás mesetípust kevésbé vizsgálták, a szüzsé legkorábbi nyomai Heinrich Götting egy 15. századi versére vezetnek vissza (1450). A mese megtalálható a Grimm testvérek gyűjteményében is, *Die kluge Else* címen (KHM 34, *Az okos Elza*, Grimm 2009: 138–140.). Gyakran kombinálódik a bolondokról szóló mesecsoport egy másik darabjával, *Az ostobákat kereső ember* típusával (AaTh 1384), melyben a hősnek olyan ostoba embereket kell fellelnie, mint amilyen a felesége. E típus önmagában nem ismert, csak más típusokkal kiegészítve létezik. Számos típuskombináció részét képezi. A típus feljegyzései szinte egész Európából ismertek, ezenkívül Szibériából (jakut, burját), a Közel-Keletről, Északkelet- és Dél-Afrikából, Észak-Amerikából, valamint a Karib-térségből ismerünk változatokat. Legkorábbi ismert feljegyzése Szergej Vasziljevics Drukovcevnél olvasható (*Szova, nochnaja ptyica*, 1779).

Az AaTh 1245 (*Zsákkal hordják a világosságot az ablak nélküli házba*) típus szintén az ostoba embert állítja a mese középpontjába. Legelső ismert említése Klaret cseh lexikográfushoz köthető (*Exemplarius*, 14. század második fele); a történet felbukkant Hans Sachs elbeszélés-gyűjteményében is (1558). Német nyelvterületen mindenekelőtt a 16. század végi népszerű satirikus elbeszélésfüzérből, illetve ennek későbbi feldolgozásaiból ismert (*Lalebuch*, 1597). A mese elterjedt a nyugat-, észak- és kelet-európai színhagyományban. (*Irod.*: ATU II. 2004: 82, 87, 101, 191–192, 225–226; Bottigheimer, Ruth B.: Kluge Else. EM 8. 1994: 12–16; Kooi, Jurjen van der: Narrensuche. EM 9. 1997: 120–1210; Neumann, Siegfried: Sonnenlicht im Sack. EM 12. 2006: 888–892.)

19. századi magyar variánsok: Kedvelt tréfás mese, melynek két stabil redakciója ismert. Az egyik a *Kelemenke ködmönkéje*-típus önmagában álló típusa, melyben a kérő otthagya az együgyű lányt (ATU 1450), míg a másik az előző típus keretében kiegészül további

különböző típusú falucsúfolókkal (a kérő elindul, hogy olyan ostobákat találjon, mint a lány: ATU 1384, 1229*, 1245, 1284*). A *Kelemenke ködmönkéje*-típus keretén belüli típuskombinációkban a mesemondók gyakran változtatják tetszés szerint a bolond embereket bemutató történeteket. Magyar nyelvterületen az utóbbi, kombinált forma a népszerűbb. Az ATU 1450 típus első ismert magyar nyelvű változata Jókai Mórnál olvasható (*Kire marad a kis ködmen?* Jókai 1856: 89–90.). Gyulai Pál 1860-as évekből származó variánsa a típus önmagában álló változatát testesíti meg, ebben hét kérő szerepel (*Kelemenke ködmönkéje*, MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 397/II. 62r–62v.). A Grimm-mese (*Die kluge Else*) magyarul ezidőtájt jelent meg először gyűjteményes kötetben (Grimm 1861: 157–162.). Szintén önmagában áll egy 1870-es évekből származó szövegvariáns (c. n., Temesvári István: *Népmesék*. Nyr. VIII. 1879: 89–90, Gyergyószentmiklós). Arany László változata az említett típuskombinációként a legkorábbi ismert magyar szöveg. Székely Sándor zalai szövegváltozatának (*A kanászbú lett mester*, Nyr. III. 1874: 31–34, Dergecs) vége Aranyék verziójához hasonlít, de a három rátótiáda közül csak kettő azonos azzal (ATU 1229* és ATU 1245). További eltérés, hogy a zalai változat különböző típusok kombinációjába van ágyazva. Feltűnő, hogy ebben a változatban is Kelemenke a gyerek neve és ugyancsak ködmönről van szó, csakúgy, mint Benedek Elek meséjében (*A bolondok*, MMMV III. 1895: 18–20.).

A csirkenevelő asszony elnevezésű típusnak (ATU 1284*) világszerte is csak nagyon kevés feljegyzett változata ismert, *Az ostobákat kereső ember*-típus (ATU 1384) keretében előforduló rátótiádák közül helyett inkább *A rokkára kötött birka*-típus (AaTh 1233*) tűnik stabilabbnak. Magyarul Arany László kötetében bukkant fel legkorábban *A csirkenevelő asszony*-típus, majd csak a század végén Halász Ignác antológiájában került elő ismét (*Bolond világ*, In *Legszebb magyar mesék*. Első sorozat. Bp.: Lampel, 1897: 221–228. [1933: 10–15.]). Egy 20. század közepén rögzített kovásznai variáns Halász szövegével feltűnő egyezéseket mutat, – minden bizonnyal ismerhette e mesét Konsza Samu diákgyűjtőjének adatközlője (*A menyasszonykereső*, In Faragó József [szerk.]: *Háromszéki magyar népköltészet*. Marosvásárhely: Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1957: 155–157.). A 20. század második felében a nyelvterület keleti részéből rögzítették az ATU 1284* típus néhány további változatát, részben egyéb típusok kombinációjaként. (Irod.: MNK 7/A. 1986: 85–88; MNK 7/B. 1988: 98–100; Berze Nagy II. 1957: 483, 512–513, 523–525; Berze Nagy 1966: 146; Kovács 1969: 205–206; Kovács Ágnes: *Kelemenke ködmönkéje, kisködmön*. MNL 3. 1980: 121–122.)

[30.]

Cím: – / – / **Iczinke-piczinke.**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 16r. Mérete: 227x189 mm. A kéziratnak nincs címe. A cím helye tollal előre aláhúzva. A bal felső sarokban feltehetően Sáfrán Györgyitől származó,

ceruzás megjegyzés: *Arany Juliska*. A mese végét az oldal közepén három, tollal rajzolt csillag jelzi. A lap alján a meseszöveg írásképétől eltérő, tintával írt megjegyzés, amely Arany László fiatal felnőttkori írásának jegyeit viseli magán, és a gyűjtemény egy másik meséjére utal: *a dísznő-kutya-macska-egér meséje*. (A lap hátoldalán azonban nem ez, hanem *A macska és az egér* című szöveg szerepel.) A kézirat rendezett írásképet mutat, minimális önkorrekcióval. **Lejegyző:** Sáfrán Györgyi és Kovács Ágnes szerint Arany Juliska gyermekírásában maradt fenn e szöveg. Az íráskép alapján úgy véljük, hogy egyelőre azonosítatlan lejegyző rögzítette a szöveget.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 314–315.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 273. (1904: 267; 1911: 270; 1914: 270; *Icike-picike* [1928]: 270; [1949]: 270.)

Olvasókönyvek: Arany László ezen meséje sem volt tipikus olvasmánya a magyar olvasókönyveknek; a 19. század végéről a mese egy újraközlését ismerjük: Gööz József–Schön József–Trájtler Károly: *Magyar nemzeti olvasókönyv a népiskolák II. osztálya számára*. Bp.: Lampel, 1890: 61–62.

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: formulamese

Típus: AaTh 2016 (*Icinke, picinke*); ATU 2016 (*Wee Wee Woman*)

Népszerű, paródiaként is felfogható láncmese a kölcsönösséget nélkülöző függőségi viszonyról. Az *Icinke, picinke*-típus kiváló példa a meseklasszifikáció problematikus voltára, tekintettel arra, hogy itt egyetlen szó ismétlődése képezi a típus szerveződésének fő kritériumát. Fő jellemzője egy nyelvi játék, amely azon alapul, hogy a cselekménysor különböző alakjait és tárgyait a *picinke* jelző alakváltozataival láttják el. Funkcionálisan értelmezhető a csalimese egy formájaként is, hiszen a mesélő az egyszerű történettel csalódást okoz a hallgatóságának. A típus legkorábbi ismert változatai a 19. századból adathozhatóak. Taylor (1933: 81.) az általa ismert változatok alapján úgy vélte, hogy a típus észak-európai eredetű. A szóbeliségből finn, dán, angol, skót, fríz, német, olasz, cseh és magyar változatait dokumentálták. (*Irod.*: ATU II. 2004: 516; Simonsen, Michèle: *Wee Wee Woman*. EM 14. 2012: 533–535; Taylor, Archer: A Classification of Formula Tales. *Journal of American Folklore* XLVI. 1933: 77–88.)

19. századi magyar variánsok: Láncszerkezetű gyermekmese, melynek kevés korabeli szövegvariánsát ismerjük. Ezek a szövegek nagy hasonlóságot mutatnak egymással, köszönhetően a formulamese sajátosságainak, és talán az időben és térben egymáshoz közeli feljegyzéseknek. Az Arany család meséje a típus legkorábbi ismert magyar nyelvű változata. Gáspár János *Csemegék...* című antológiájának harmadik kiadásában betűhíven

újraközölte a mesét (*Iczinke-piczinke*, Gáspár 1863: 67–68.). Fennmaradt a 19. századból a típus két további változata, mindkettő 1878-ból való. Az egyik Balás Gyula mezőkovácsházi gyűjteményének része (*Az iczinkó piczinkó asszonykáról*, MTA KIK Kt. 2-r. 76. 65r; Balás 1988: 21.). A másik egy bajmoki (Bács m.) variáns, melyet Fischer Ernő tett közzé (*Csali mese*, Nyr. VII. 1878: 475.). Kálmány Lajos dél-alföldi változata típuskombináció, a mese eleje nagyon hasonlít Aranyék variánsára, azonban a történet *A kutya, macska, kakas, tyúk, tojás, gombostű stb. vándorúton*-típussal (ATU 210) folytatódik (*Iczinkó-piczinkó kis macska*, Kálmány 2015: 272–275, Pécska, Arad m.). (Irod.: MNK 9. 1990: 76; Berze Nagy 1966: 146–147; Kovács 1969: 188; Kovács Ágnes: *Icinke-picinke*. MNL 2. 1979: 617.)

[31.]

Cím: – *a disznó-kutya-macska-egér meséje* / **Mért haragszik a disznó a kutyára, a kutya a macskára, a macska az egérre?**

KÉZIRAT: lappang vagy elveszett. Az *Iczinke-piczinke* című mese kéziratán ([30.] sz., MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 16r.) csak a mesére való utalás szerepel tintával: *a disznó-kutya-macska-egér meséje*. Ez a bejegyzés Arany László fiatal felnőttkori kézírásának jegyeit viseli magán.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 316–317.

Arany László népmese-tanulmánya: Arany László székfoglalójában a jellemmesékre hozott példaként a következőképpen mesélte újra a történetet: „Ilynemű mese csupán egyetlenegy van a gyűjteményekben, a mi annyival sajnálandóbb, mert az ily kis mesék sokkal több találékony észre mutatnak, mint a tündérmesékből ezer alakban összetoldozása ugyanazon anyagnak. Ez az egy mese (Arany L. 23. szám) azt önti tréfás keretbe, hogy miért haragszik a disznó a kutyára, a kutya a macskára, s a macska az egérre – mert ez az ellenszenv amaz állatoknál valóban feltűnő. »Volt, mond a mese, a disznónak egy szabadságlevele. Egyszer útra kellett mennie, s drága okmányát barátjára, a kutyára bízta. Később a kutyának is dolga akadt, s ő meg a macskaszomszéd őrizetébe adta azt. A macska aztán megúnta őrizni, kapta, felvitte a padlásra beszúrta egy gerenda mellé, s maga átment beszélgetni a szomszédba. Az okmányt azalatt szétrágtá az egér, s így nem tudván egymásnak beszámolni vele, azóta a disznó a kutyát, a kutya a macskát, s a macska az egeret engesztelhetlenül gyűlöli.«” (Arany L. 1867: 209.) – A 23. számú mesére való utalás téves; a székfoglalóban újrarendezett mese az *Eredeti népmesék*ben a 31. szöveggént jelent meg.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 274–275. (1904: 268–269; 1911: 271–272; 1914: 271–272; [1928] 271–272; [1949] 271–272.)

Olvasókönyvek: Gööz József–Schön József–Trájtler Károly: *Magyar nemzeti olvasókönyv a népiskolák II. osztálya számára*. Bp.: Lampel, 1890: 44–45.

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Arany László népmese-tanulmánya: Arany László a mesét az ún. jellemmesék közé sorolta. Meghatározása szerint: „a jellem-mesék [...] valamely természeti jelenséget az által akarnak mintegy ismertetni, hogy mesét kapcsolnak hozzá. A tan-módszer nem rossz”. Megjegyezte azt is, hogy a gyűjtők nem sok figyelmet fordítottak e mesékre, az általa felhozott szövegpéldák kéziratosságyűjteményéből, illetve az *Eredeti népmesékből* származnak. (Arany L. 1867: 208–209.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: állatmese

Típus: AaTh 200 (*A kutya nemeslevele*); ATU 200 (*The Dog's Certificate*)

Abba az eredetmagyarázó mesékkel és mondákkal is interferáló elbeszélésciklusba tartozó állatmesetípus, melyben egy kutya elveszíti (vagy nem tudja megszerezni) az előjogait biztosítani hivatott okmányt, és ez idézi elő a többi állattal való ellenségeskedést. A típus szóbeli hagyományának elsősorban Kelet-, Közép- és Észak-Európa a középpontja, Európán kívül sokkal kevésbé ismert. A ciklusba tartozó szövegek irodalmi előzményei az antikvitásig nyúlnak vissza. Az ATU 200 típus előzménye a középkortól adatható, legkorábbi ismert irodalmi feljegyzése a 15–16. századból származik, egyes motívumai már a 14. században ismertek voltak (Klaret: *Exemplarius*, 116. sz.). A 16–17. századból több variánsa is ismert német nyelvterületről, néhány Franciaországból is. (*Irod.*: ATU I. 2004: 126; Lieb, Ludger: *Privileg der Hunde*. EM 10. 2002: 1370–1376.)

19. századi magyar variánsok: A típus legkorábbi ismert magyar nyelvű variánsa az Arany László által közzétett szövegváltozat. A kevés korabeli feljegyzés főként a kutya nemesleveléről/szerződéséről szól: Bartók Jenő szatmári változata (*Újra a kutya meg a macska*, Nyr. XIV. 1885: 188–189, Patóháza) és Mikó Pál nógrádi variánsa is (*A kutya nemes levele*, Nyr. XXIII. 1894: 332–333, Terbeléd). Az Arany család meséjén kívül csak egy baranyai változat szól a disznó „igasságáról” (*A disznó, a kutya, meg a macska*, közli Demjén Kálmán, Nyr. XVI. 1887: 571.). A 19. század végén Benedek Elek is népszerűsítette feldolgozásában a mesét (*Kutya, macska, egér*, MMMV IV. 1896: 169–170.). (*Irod.*: MNK I. 1987: 147–148; Nagy Ilona: *Kutya-macska barátság*, MNL 3. 1980: 366–367; Kovács 1969: 183–184.)

[32–36.]

Cím: Csali-mesék I–V.

Arany László gyűjteményében a népmesék végén öt számozott, általa *csali-mesék*nek nevezett szöveget, az MNK műfaji besorolása szerint formulamesét közölt. Arany a funkció alapján válogatva olyan rövid, részben mondókaszerű szövegeket publikált e cím alatt, melyek előadására általában a mesemondás legvégén került sor, amikor a mesemondó belefáradt a mesélésbe, és úgy kezdte el a csalimesét, mintha valódi mese

volna, ám valójában a hallgatóság beugratása volt a célja. A formulamese az MNK besorolása szerint összefoglaló terminus, melyhez a csalimesén kívül többek között láncmesék, állathangutánzó mondókák, mesekezdő és -végző formulák, hirtelen befejezett mesék, nyelvtörők és halandzsaszövegek tartoznak. A mesei műfajokon belül kevésbé kutatott mesecsoporthoz tartoznak.

Arany László az egyik legelső gyűjtőnk volt, aki felfigyelt a mesén belül ezekre a műfaji csoportokra. A mai folklorisztikai terminológia és klasszifikáció szerint a formulameséken belül három csalimesét és két mesezáró mondókát publikált az *Eredeti népmesék*ben. Ezek kézírata elveszett vagy lappang.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Arany László népmese-tanulmánya: Arany székfoglaló előadásában két csalimesét mondott el. Az első az 1862-ben kiadott *Csali-mesék II.* címen közzétett szöveg újramesélt változata (l. [33.] sz.). A másik itt közölt mese *A nyúl farka*-típushoz (AaTh 2251) sorolható formulamese: „Hol volt, hol nem volt, kidült-bedült kemenczének egy csepp oldala sem volt, a hol jó volt, ott rossz nem volt, a hol rossz volt, ott jó nem volt, volt egyszer a világon egy üveghegy, annak a tetején egy arany kastély, annak az arany kastélynak egy nagy pinczéje, a nagy pinczében egy nagy láda, a nagy ládában egy kis láda, a kis ládában egy iczi piczi nyulfarka, a mi csak *ilyen* rövid volt ni... Ha a nyulfarka olyan rövid nem lett volna, az én mesém is tovább tartott volna.” (Arany L. 1867: 222.)

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Eredeti népmesék: Arany László a következő magyarázó jellegű lábjegyzetet fűzte a csali-mesékhez: „Mikor a gyermekek nagyon ráesnek valakire, hogy meséljen, s annak épen kedve van tréfálni velök, eféle mesékkal csalja meg a nagy kezdettől kíváncsivá lett és sokat váró gyermekeket.” (Arany L. 1862: 326.)

Gyulai Pál recenziója: Gyulai Pál az *Eredeti népmesékről* írott recenziójában reflektált ezekre a szövegekre is: „A gyűjtemény néhány találós és csali mesével végződik. Ez utóbbiak oly mesék, midőn a mesemondó tulajdonkép nem mond mesét, hanem csak elkezd valamit s a nagy kezdettől sokat váró és kíváncsivá lett gyermeket hirtelen egy tréfás fordulattal csalja meg, melyből semmi sem következik. Nem tudjuk, hogy a *csali* nevet a néptől vette-e a gyűjtő, vagy csak maga nevezte el így az ily fajta mesét. Minden esetre jó elnevezés és megtarthatjuk.” (Gyulai 1862: 391–392.)

Arany László népmese-tanulmánya: Arany László székfoglaló előadásában a csalimeséről megjegyezte, hogy az a gyermekek bosszantására alkalmas műfaj. „Ha ez elmondott mesécskék nagy mértékben gyönyörködtetik a gyermekeket, van egy más mesefaj, mely bosszantásukra találatot fől: a *csali mesék*. Nagy szavakkal kezd a mesélő valamit, s a várt hosszú mese helyett hirtelen elcsapja a végét.” (Arany L. 1867: 222.)

[32.]

Cím: ? / ? / **Csali-mesék I.****KÉZIRAT:** elveszett vagy lappang**19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK****Első megjelenés:** *Eredeti népmesék.* Arany L. 1862: 326.**Arany László Magyar népmese-gyűjteménye:** Arany L. 1901: 301. (1904: 297; 1911: 299; 1914: 299; [1928]: 299; [1949]: 299.)**Olvasókönyvek:** nincs adat**MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS****Műfaj:** formulamese (végtelen mese)**Típus:** AaTh 2302Z* (*Végtelen mesék*); ATU 2300 (*Endless Tales*)*(Irod.: MNK 9. 1990: 241–242; Kovács Ágnes: Csalimese, becsapó mese, csalogató mese. MNL 1. 1977: 446; Kovács Ágnes: Mondókamese. MNL 3. 1980: 642; Kovács Ágnes: Hol kezdődik a mese? Népi Kultúra–Népi Társadalom XI–XII. 1980: 487–515.)***19. századi magyar variánsok:** Ez a szövegtípus a formulameséken belül a végtelen mesék vegyes csoportjába tartozik, melyeknek a hallgatóság bosszantása a célja. Az MNK szerint Arany László közlése a legkorábbi ismert magyar nyelvű változat. Ezen kívül az MNK e típusnál még további négy, egymáshoz csak nagyon lazán kapcsolódó szöveget tart számon. Arany László variánsához időben a legközelebbi egy udvarhelyszéki gyermekjáték a Fejér-Nyikó mellékéről, mely Kriza János székely népköltési gyűjteményében jelent meg. E versnek szövegszerűen nincs sok köze Arany meséjéhez, csupán a tojás említése és a végtelenített forma okán sorolták ide (Kriza 1863: 125. 271. sz.; a játék lényege, hogy egy lélegzetvétellel kell minél tovább elmondani a versikét). Fischer Ignác az 1870-es években a Balaton vidékéről közölt egy koményes zacskót szerepeltető variánst (*Csali mesék*, Nyr. III. 1874: 558, Veszprém m.), Kálmány Lajos pedig az 1880-as években két, az előzőekhez csak a végtelenített szerkezetben hasonlító szöveget tett közzé Csongrád megyéből (Kálmány 1881: 158., 6. sz. és 8. sz., Tobány).

[33.]

Cím: ? / ? / **Csali-mesék II.****KÉZIRAT:** elveszett vagy lappang**19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK****Első megjelenés:** *Eredeti népmesék.* Arany L. 1862: 326.**Arany László népmese-tanulmánya:** Arany László a magyar népmesékről tartott székfoglaló előadásában két csalimesét mondott el. Az elsőként elmesélt szöveg nem betűhív újraközlése az 1862-ben II. sz. alatt kiadott mesének, több ponton is eltér attól (a másikat

l. fent, a 32–36. sz. jegyzetnél): „Volt egyszer, hol nem volt, az óperenciás tengeren is túl, volt egy ember, annak volt egy nagy juhnyája, ezt a nagy juhnyáját át kellett hajtania egy keskeny hidon. Hajtotta, hajtotta, de a juh nagyon sok volt, a hid meg keskeny volt, biz azt még mostanig se hajtotta keresztül. Várjuk meg, míg áthajtja, akkor majd én is tovább mondom.” (Arany L. 1867: 222.)

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 301. (1904: 297; 1911: 299; 1914: 299; [1928]: 299; [1949]: 299.)

Olvasókönyvek: nincs adat

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: formulamese (végtelen mese)

Típus: AaTh 2300 (*A megszámlálhatatlan sok juh*); ATU 2300 (*Endless Tales*)
(*Irod.*: ATU II. 2004: 534; MNK 9. 1990: 237.)

19. századi magyar variánsok: Arany László közlésével egy időben jelent meg Merényi László sajtóvölgyi változata (*A számlálhatatlan sok juh*, Merényi I. 1862: 218–219.). Ezen kívül Kálmány Lajos is publikált egy torontáli variánst a század végén, *Szeged népe* című gyűjteményében (Kálmány 1891: 186, Klárafalva).

[34.]

Cím: ? / ? / **Csali-mesék III.**

KÉZIRAT: elveszett vagy lappang

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 327.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 302. (1904: 298; 1911: 300; 1914: 300; [1928]: 300; [1949]: 300.)

Olvasókönyvek: nincs adat

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: formulamese

Típus: MNK 2013A* (*Volt egyszer egy ember...*)

(*Irod.*: MNK 9. 1990: 65–72; Kovács Ágnes: *Mondókamese*. MNL 3. 1980: 642.)

19. századi magyar variánsok: Az általánosan ismert, népszerű mondókamesének az MNK számos 19. századi változatát regisztrálta, amelyek egymáshoz hasonló formában kerültek rögzítésre. A legkorábbi ismert szövegközlés az Arany László által publikált variáns. Dunántúli, felvidéki, partiumi és erdélyi változatokról is tudunk a 19. század második felétől kezdve. 1872-ben az MNGy első kötetében Arany László és Gyulai Pál Fekete János gyűjtésének részeként Fejér megyéből közöltek egy az általánosan ismert-hez hasonló (MNGy I. 1872: 344.), és egy attól eltérő változatot (MNGy I. 1872: 348.).

Arany László az ezekhez fűzött szerkesztői jegyzetében megismételte a tíz évvel korábban a saját csalimeséinél közölt gondolatait: „Mikor a gyermekek nagyon rácsnek valakire, hogy meséljen s annak épen kedve van tréfálni velök, ily mesékkal csalja meg a kíváncsi gyermekeket” (MNGy I. 1872: 593.). Fennmaradt egy kéziratos debreceni változat 1864-ből Illésy György gyűjtésének részeként (MTA KIK Kt. Irod. 8-r. 186v–187r, Hajdú m.). Zemplén megyei variánst közölt Csomár István Szürnyegről (*Gyermekversikék*, Nyr. XI. 1882: 94.), Szalay Gyula egy lévai változatot gyűjtött (*Tréfás mondókák*, Nyr. XXII. 1893: 430, Bars m.), Szatmárból Muhi Zsigmond (*Gyermekversikék*, Nyr. XIII. 1884: 288.) és Berky Sándor közölt változatokat (*Csalimesék*, Nyr. XXIII. 1894: 41, Szatmárnémeti), Csongrád megyéből Kálmány Lajos két variánst jegyzett le (1881: 157; 1891: 185.), a Bács megyei Bajmokról Fischer Ernő közölt egy szöveget (*Mondókák*, Nyr. VIII. 1879: 334.). T. Nagy Imre csíki (*Mondókák*, Nyr. XIX. 1890: 331, Csíkszentkirály), Veress Endre pedig háromszéki változatot közölt (*Erdélyi mese-változat*, Ethn. II. 1891: 80–81. Homolló [Komolló?]).

[35.]

Cím: ? / ? / **Csali-mesék IV.**

KÉZIRAT: elveszett vagy lappang

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: *Eredeti népmesék*. Arany L. 1862: 327.

Arany László Magyar népmese-gyűjteménye: Arany L. 1901: 302. (1904: 298; 1911: 300; 1914: 300; [1928]: 300; [1949]: 300.)

Olvasókönyvek: nincs adat

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: formulamese (mesevégző mondóka)

Típus: MNK 2101B₃* (*Mese, mese, fakakas...*)

(*Irod.*: MNK 9. 1990: 218–219; Berze Nagy II. 1957: 636–637.)

19. századi magyar variánsok: A mesezáróként is használt formula első ismert lejegyzése Arany Lászlónál bukkan fel. Fischer Ernő egy Bács megyei, bajmoki csalimese záró mondókájaként közölte (Nyr. VII. 1878: 426.), melyet Benedek Elek is népszerűsített (*Csali mese*, MMMV III. 1894: 425.). Ezen kívül Kálmány Lajos a formula két Torontál megyei változatát közölte (Kálmány 1891: 293, 309, Klárafalva és Ószentiván).

[36.]

Cím: ? / ? / **Csali-mesék V.****KÉZIRAT:** elveszett vagy lappang**19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK****Első megjelenés:** *Eredeti népmesék.* Arany L. 1862: 327.**Arany László Magyar népmese-gyűjteménye:** Arany L. 1901: 302. (1904: 298; 1911: 300; 1914: 300; [1928]: 300; [1949]: 300.)**Olvasókönyvek:** nincs adat**MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS****Műfaj:** formulamese (mesevégző mondóka)**Típus:** MNK 2101B₂* (*Mese, mese, mesd ketté...*)

(Irod.: MNK 9. 1990: 217–218; Berze Nagy II. 1957: 636–637.)

19. századi magyar variánsok: A típus első ismert magyar szövegváltozata Erdélyi János 1851-ben megjelent proverbiumgyűjteményében szerepel: „Mese, mese, mesd ketté. Azaz mesd ketté az üres szót mint a kolbászt és lakjál jól vele, ha tudsz. Szójáték.” (Erdélyi 1851: 289.) Arany László variánsán kívül ismert még Illésy György debreceni változata az 1860-as évekből (MTA KIK Kt. Irod. 8-r. 177. 186v.), valamint Kálmány Lajos szőregi variánsa (1891: 309., Torontál m.). Az előbbi Arany változatához nagyon hasonlít.

[37.]

Cím: Az özvegy ember és az özvegy asszony / *Az édes és mostoha lány.* / **Az özvegy ember és az özvegy asszony****KÉZIRAT:** MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/III. 123r–126v. Mérete: 185x230 mm. A cím tollal duplán aláhúzva, tollal átsatírozva. A bal felső sarokban nagybetűkkel, ceruzával: *MERÉNYI.* Alatta ceruzával: 24. A jobb felső sarokban ceruzával feltehetően Sáfrán Györgyitől származó bejegyzés: *Arany Juliska.* Tintával a bal margón vélhetőleg Arany Lászlótól származó megjegyzés: *Édes lány s m[osto]ha[?] Merényi.* A 126v. oldal közepén ceruzával a lejegyzőétől eltérő kézírásban szereplő címvariáns, ceruzával aláhúzva: *1. Az édes és mostoha lány.* Ez a címjavaslat Arany László fiatal felnőttkori írásképével mutat egyezéseket. A kézirat végét három, tollal írt csillag jelzi a 126v. oldal alján. A szöveg piszkoszatnak tűnik, sok autográf javítással.**Lejegyző:** Sáfrán Györgyi és Kovács Ágnes Arany Juliska gyermekkori kézírásaként azonosították a lejegyzést. Az íráskép alapján úgy véljük, hogy Arany Juliska mellett egy másik, egyelőre ismeretlen lejegyző vetette papírra a szöveg nagy részét. A mesét az ismeretlen lejegyző kezdte el írni. A 125r. oldal közepétől a lap aljáig Arany Juliska írásképével egyező írásban maradt fenn a szöveg. A 125v. oldal tetejétől újra az ismeretlen lejegyző folytatta

a mesét. A ceruzás címjavaslat a 126v. oldalon Arany László fiatal felnőttkori kézírásával mutat egyezéseket.

Első megjelenés: Kovács 1982: 518–522.

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: tündérmese

Típus: AaTh 480 (*A szorgalmas lány és a lusta lány*); ATU 480 (*The Kind and the Unkind Girls*)

Világszerte az egyik legkedveltebb mesetípus. Alapvetően kétféle cselekményszerkezettel ismert, a leginkább Észak-Európában adatolt (és feltehetően régebbi) altípus szerint a lányok útjukon különféle segítséget kérő állatokkal, növényekkel találkoznak, míg a másik, Dél-Európában és főként a Közel-Keleten kedvelt altípus szerint a főszereplők nem kútba esnek, hanem egy szél felkapta vagy folyó elsodorta tárgyat keresve érkeznek meg az öregasszonyhoz. W. E. Roberts, a típus monográfusa szerint a mese közel-keleti eredetű. Legelső említése egy 14. századi latin-cseh kéziratban található. Bizonyos elemei megtalálhatóak George Peele angol drámaíró *The Old Wives' Tale* című komédiájában (1595). Szerepelt a Grimm testvérek (KHM 24, *Frau Holle*) és Ludwig Bechstein gyűjteményében is (*Goldmaria und die Pechmaria*). (Irod.: ATU I. 2004: 281–283; Gobrecht, Barbara: *Das gute und das schlechte Mädchen*. EM 8. 1996: 1366–1375; Roberts, Warren Everett: *The Tale of the Kind and Unkind Girls. Aa-Th 480 and Related Tales*. Berlin: de Gruyter, 1958; Rumpf, Marianne: *Frau Holle*. EM 5. 1985: 159–168.)

19. századi magyar variánsok: A jutalmát elnyerő szorgalomról szóló tündérmesetípus elterjedtségéhez minden bizonnyal hozzájárult a Grimm-változat népszerűsége is (*Holle asszony*, Grimm 2009: 108–110.). E verziótól a magyar nyelvű variánsok több ponton is eltérnek. A 19. században rögzített magyar szövegekből jellemzően hiányzik az orsó kútba ejtésének kezdőepizódja, a mese ehelyett gyakran azzal indul, hogy az özvegyembernek szüksége van a sütéshez különböző eszközökre, melyeket az özvegyasszonytól szeretne kölcsönkérni. További jelentős eltérés, hogy a Grimm-mese Holle anyója jóságos alak, míg a magyar változatokban még a szorgalmas lányt is üldöző gonosz boszorkány. A lányok a tiltott szobában általában mézzel, arannyal és ezüsttel (ritkábban csúszómászókkal) teli kádat találnak. Az üldöző jellemzően pemetét, szénvonót vagy mozsarat és gereblyét vesz, az előbbire általában ráül, az utóbbival pedig megveri a lusta lányt, aki végül véresen (és nem szurkosan, mint Grimméknél) tér haza. A magyar variánsokban meglévő versbetétek egy része a Grimm-meséből való (a lányok jöttét hírül adó kakas rímes kukorékolása), azonban az üldöző több, különösen a nyelvterület keleti, délkeleti feléről származó magyar változatban is a Grimm-mesében nem szereplő, ám egymáshoz hasonló versikével biztatja repülésre a mozsarat: Arany László meséjének kéziratosa

változatán kívül Strósz Ernő (*A mostohaleány*, Ipolyi 2006: 685–687, 965–967.), Gyulai József (*A jó és a rossz lány meséje*, Ipolyi 2006: 808–810.), Szeremlei József (c. n., Ipolyi 2006: 761–763.), Balás Gyula (*Mariska*, MTA KIK Irod. 2-r. 76. 9r–11r; Balás 1988: 36–37.) és Versényi György (*A zides meg a mostoha lány*, Nyr. XIV. 1885: 91–94, Zilah) szövegében is. A magyar szövegekben a próbatételek sora változatosabb, mint a Grimm-mesében (kemencében megsült kenyerek kiszedése, roskadozó almafa termésének leszedése), további feladatokkal egészül ki (nyüves kutya, rühes ló megvakarása, csikó bogáncstalanítása, béka segítése, körtefa termésének leszedése, kemence kitisztítása vagy betapasztása stb.). Aranyék meséjének kéziratos variánsában szokatlan a szolgálatra induló lány feladatsorából az ökrök és lovak terelése.

A Grimm testvérek meséjének legkorábbi ismert magyar fordítása viszonylag későn, ugyanabban az évben jelent meg, amikor a típus első magyar népmesei változata is Merényi László mesegyűjteményében (*Csinos és szurkos*, Grimm 1861: 135–139; *A mostoha leány s az édes leány*, Merényi 1861: 169–187.). Arany László a kéziratos meselejegyzést minden bizonnyal azért nem publikálta, mert a típus egy változatát Merényi korábban már megjelentette, legalábbis a kézirat első oldalán található széljegyzet erre enged következtetni. Arany egyébként ugyanígy járt el a [38.] számú, *Bolond Jankó* című mese esetében is, vagyis a Merényinél meglévő típusokat saját kötetéből kihagyta.

A típus népszerűségét jelzi, hogy csak Ipolyi Arnold 1850-es évekre összeállt mesegyűjteményében legalább hat különböző variáns (ezen kívül Strósz meséje esetében még egy további szöveg is) sorolható önállóan vagy típuskombinációként *A szorgalmas lány és a lusta lány* mesetípushoz. Ebből a korpuszból származik a típus eddigi ismereteink szerinti legkorábbi lejegyzése az 1840-es évek végéről vagy 1850-es évek elejéről, melyet a csallóköz-kisudvarnoki (Pozsony m.) Marczi Angéla jegyez (*Aranyos lányok, vagy[is] „jótét helyett jót várj”!* Ipolyi 2006: 57–58.). Csaplár Benedek szegedi tanítványai a típus több Csongrád megyei variánsát is lejegyezték Ipolyi számára az 1850-es években (Strósz Ernő: *A mostohalány*, Ipolyi 2006: 685–687, ugyanennek a meseszövegnek megvan egy kissé átírt szövegváltozata is: Ipolyi 2006: 965–967; Szluha Ágoston: *A szegény ember s a gazdag asszony lányai*, Ipolyi 2006: 789.). A típusnak az általános szüzsétől eltérő variánsai is megtalálhatóak Ipolyinál (Gyulai József: *A jó és a rossz lány meséje*, Ipolyi 2006: 808–810, és egy cím nélküli változat, Ipolyi 2006: 521–522.).

Borsod megyéből a 19. század közepéről két variánst ismerünk, az egyiket Szeremlei József jegyezte le Ipolyi számára Gelejből (c. n., Ipolyi 2006: 761–763.), a másikat Varró Mihály jegyzi és Kazinczy Gábor Bán-patak völgyéből származó kéziratos palóc mesegyűjteményéből való (*Egy szegény leány királyné lesz*, MTA KIK Kt. Ms 10020/IV. 1r–8v.). A mesetípus Gyulai Pál és Incze József 1860-as évekbeli, valamint a már említett Balás Gyula

1870-es évek végéről való mezőkovácsházi gyűjteményeiben is megtalálható, illetve vázlatos lejegyzésként egy közelebbiről nem ismert gyűjtésben is szerepel (Gyulai Pál: c. n., MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 397/II. 128v–129r, Kolozs m.; Incze József: c. n., MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 370. 77r–79v; Balás Gyula: *Mariska*, MTA KIK Kt. Irod. 2-r. 76. 9r–11r; Balás 1988: 36–37; Vurzel Lőrinc: c. n., MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 414. 16v–17r.). Nem ismert, hogy összefügg-e Gyulai Pál népköltési gyűjtésével Deák Lajos verses mesefeldolgozása, a kézirat tanúsága szerint 1862. március 16-án, Kolozsváron keletkezett a költemény (*Az árva leány*, MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 365/I. 21r–23r.). Szabó Sámuel egyik kolozsvári diákgyűjtője, Kovács Dezső 1884-ben tájzólásban jegyezte le a típus egy variánsát, vélhetőleg Szásznyíresen (*A mostoha leány*, Szabó 2009: 391–393, 559, Szolnok-Doboka m.).

Merényi említett 1861-es meseközlése után a *Magyar Nyelvőr*ben jelent meg a típus több változata az 1880-as években. Itt olvasható két közel egyidejű szilágysági meseközlés, közülük a zilahi változat a teljesebb (*A zides meg a mostoha lány*, Versényi György közlése, Nyr. XIV 1885: 91–94.), a szilágysomlyói variáns az előzőnél egyszerűbb cselekményű, ebben csak az egyik lány megy el szolgálni (*A két mostohatestvér*, Hirschmann Dani közlése, Nyr. XVI. 1887: 188–189.). Ugyancsak a *Magyar Nyelvőr*ben jelent meg egy dunántúli, csetényi változat is (Halász Ignác: *Az idős lám, még a mustoha lán*, Nyr. XVII. 1888: 516–517, Veszprém m.). Benedek Elek a mese egy változatának kétféle feldolgozását is közölte (*A mostoha testvérek. Székely mesemondó* I. Bp.: [é. n.] 55–65, és *Mi van a ládikóban?* MMMV I. 1894: 231–238, 318–326.).

A mesetípus ponyván is megjelent, ami hatással volt a mese további terjedésére és a szóbeli népmeseismeretre (*Az árvát nem hagyja el az Isten*, Bp.: Rózsa, 1892., vö. Solymosy 1913: 8.). A 19. század utolsó évtizedéből e ponyvamese kalendáriumi megjelenéséről is tudunk (*Az árvát nem hagyja el az Isten*, Képes Családi-naptár az 1892. szökő évre. XXXV. Bp.: Rózsa, 1892: 67–76.).

Arany János *Az özvegy ember árvái* című, 1850 körül keletkezett mesetörredékének cselekménye hasonlóan indul, mint e típus szüzséje (AJÖM VI. 1952: 45–47.). Arany egy király (lány és fiú) árváiról, Estikéről és Liliomról írt, akiknek mostohája a szomszéd vénlány lesz. Minden bizonnyal népmeséből való az az epizód, melyben teknőt, lapátot, pemetét kér kölcsön az ember a szomszédasszonytól, aki azonban nem adja az eszközöket, csak ha az ember elveszi feleségül. (Az Arany család mesekéziratában szénvonó, lapát és dagasztóteknő sorrendben szerepelnek a tárgyak). Ugyancsak van mesei párhuzama a gerebennel való büntetésnek: „Harmadnapon egy gerebent fogván a kezébe, / A leányzó aranyháját összevisza tépte,” (Arany J. 2003: 926.), illetve „[...] először le gerebjézte rólla az aranyat, ezüstöt, azután pedig a' bőrét, hogy csak úgy omlott belőle a vér de mint hogy kemény tél volt mind reá fagyott.” (Arany család mesekézirata, 126r.). Arany Juliska egy ugyancsak a mostoha és az

árva gyerekek konfliktusával induló kéziratos meséje ([6.] *Az őzike*, itt egyébként szintén lány és fiú árvákról van szó) és Arany János mesefeldolgozása között szövegszerű egyezések mutatkoznak, pl.: „Este reggel tejbe vajba megferesztí őket” (Arany János mesetöredéke, Arany J. 2003: 925.), illetve „a’ mostoha anyja a’ gyerekeket, csakhogy tejbe-vajba nem fűröszttötte (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 89v.). Az első világháború idején Nagyszalontán több variánsban lejegyzett *Három árva*-balladatípus kapcsán szintén felmerül a motivikus párhuzam lehetősége. (Irod.: MNK 2. 1988: 251–258; ATU I. 2004: 281–283; Kovács Ágnes: A jó és a rossz lány. MNL 2. 1979: 683–684; Solymossy Sándor: Idegen mesék meghonosodása. Ethn. XXIV. 1913. 1–8; *Nagyszalontai népballadák és epikus énekek 1912–1919*. S. a. r. Olosz Katalin. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 2018: 101–106.)

[38.]

Cím: – / *Bolond Jankó* / **Bolond Jankó**

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/III. 127r–130v. Mérete: 185x230 mm. A kéziratnak eredetileg nem volt címe, a kihagyott cím helye előre alá van húzva. Erre került a lejegyzőtől eltérő személytől származó, ceruzával írt cím. A 127r. oldal bal felső sarokban ceruzával: *Merényinél is megvan*. Ez a bejegyzés Arany László fiatal felnőttkori írásához hasonló jegyeket mutat. A jobb felső sarokban ceruzával valószínűleg Sáfrán Györgyitől származó széljegyzet: *Arany Juliska írása*. Alatta ceruzával: 25. A mese végét a 130r. oldalon három, tollal írt csillag jelzi. A 130v. oldal jobb felső sarkában ceruzával ismeretlen lejegyzőtől származó megjegyzés: *Merényinél meglevő*, alatta ceruzával: *Kettő*. Az utóbbi szó ceruzával be is van karikázva. Alatta vízszintesen, ceruzával: 16 lap.

Lejegyző: Arany Juliska (1850-es évek), több autográf korrekcióval; néhány bejegyzés Arany László fiatal felnőttkori kézírásával mutat egyezéseket.

19. SZÁZADI SZÖVEGKÖZLÉSEK

Első megjelenés: Kovács 1982: 522–527.

EGYKORÚ REFLEXIÓK

Arany László népmese-tanulmánya: Arany László a tréfás mesék és az adomák elkülönítése, valamint a túlzások kapcsán említette Bolond Jankót példaként: „A bohózatokban aztán még gyorsabb a játszói elme ezen czikázása, s különösen itt tűnik ki, mily nagyításokra kész a nép a mulattató cselekvény vagy érdekes bonyodalom kedvéért, és mily erősen szereti színeznit az egyes vonásokat. Úgy látszik, az egyszerű hallgatók kevésbé kifejlett érzékeinek erősebb árnyékolás kell, hogy az eléjük adott képben gyönyörködjenek. Ezért van a tréfás mesékben mindenütt annyi túlzás. – Ha együgyűségről szól a mese, oly balga embert állít elő, mint a fentebb bemutatott Bolond Jankó”. (Arany L. 1867: 43–44, 211.)

MŰFAJ, TÍPUS, VARIÁNS

Műfaj: tréfás mese

Típus: MNK 1684* (*Bolond Mihók*) + AaTh 1691 (*Az ostoba ember látogatóban*) + AaTh 1653A (*Rablók a fa alatt/Házaspár a fán*); ATU 1696 (*What Should I Have Said/Done?*) + ATU 1691 (*The Hungry Clergyman*) + ATU 1653 (*The Robbers under the Tree*)

A nemzetközi mesekatalógusban 1696. szám alatt katalogizált mesetípusba különböző, nehezen tipizálható narratívákat soroltak, melyekben a buta ember inkohérens cselekedeteit középpontba állító tréfás cselekménylánc azonosítható. Két fő redakciója ismert. Az egész világon megtalálható az az elbeszéléstípus, melyben egy bolond fiú anyja elmondja, hogy mit, hogyan kellett volna tennie a fiúnak, aki egy más, következő helyzetben az előzőre kapott utasítást hajtja végre. Az európai szóbeliségből a 19–20. századból dokumentáltak variánsait. Franciaországban és Iránban különösen kedveltek az ostoba emberről szóló elbeszélések. Legkorábbi írásos feljegyzése a kínai buddhista *Tripitaká*ban található, később szerepelt Martin Montanusnál is (*Gartengesellschaft*, 1560).

Az 1691. sz. típus a szóbeli hagyományban egész Európában ismert, különösen Észak- és Kelet-Európában tudunk több variánsról. Német, holland, francia, spanyol, román, magyar és görög variánsok gyakran kontaminálódnak az 1653 sz. típusal.

A *Rablók a fa alatt/Házaspár a fán*-típus (ATU 1653) keleti eredetű, legkorábbi variánsai szintén a *Tripitaká*ban, valamint a kalmük *Siddhi-Kürben* olvashatók. Szóbeli változatai Ázsiában és egész Európában megtalálhatóak. Amerikai variánsai feltehetőleg az európai hagyományban gyökereznek.

A Grimm testvérek gyűjteményében is szerepel a *Bolond Mihók*-típus (KHM 32, *Der gescheite Hans*), illetve a *Rablók a fa alatt/Házaspár a fán*-típus néhány eleme is (KHM 59, *Der Frieder und das Katherlieschen*), melyek népszerűségük okán bizonyosan hatottak az európai szóbeliségre. (*Irod.*: ATU II. 2004: 356–358, 377–378, 382–38; Goldberg, Christine: *Räuber unter dem Baum*. EM 11. 2003: 324–330; Lox, Harlinda: „Was hätte ich sagen (tun) sollen”. EM 14. 2013: 494–500; Gier, Albert: *Der hungrige Pfarrer*. EM 10. 2002: 871–875.)

19. századi magyar variánsok: A *Bolond Mihók*-típus (MNK 1684*) nagyon népszerű tréfás mese volt, a 19. században tucatnyi, egymáshoz közelálló variánsát rögzítették. Gyakran kombinálódik más típusokkal, különösen a *Rablók a fa alatt* (AaTh 1653A/ATU 1653) és *Az ostoba ember látogatóban* (AaTh/ATU 1691) típusokkal. A típuskombináció egyik legkorábbi magyar nyelvű feljegyzése az Arany Juliska által rögzített szöveg. A *Bolond Mihók*-típus népszerűségéhez minden bizonnyal hozzájárult az, hogy megtalálható a Grimm testvérek gyűjteményében is (*Okos Jancsi*, Grimm 2009: 133–135.), azonban a magyar változatoktól kissé eltérő módon (a bolond fiú nem szolgálatáért, hanem a lánytól ajándékba kapja a tárgyakat, melyek között szerepel a magyar változatokból hiányzó kés és kecszegida is, a mese egésze pedig függő beszédben van megfogalmazva). Aranyék meséjének bizonyos

elemei, az ital kifolyatása és liszttel való felitatása, valamint a mese befejező epizódja, a *Rablók a fa alatt*-típus egy másik Grimm-mesében is szerepelnek (KHM 59, *Der Frieder und das Katherlieschen, A Fergyó meg a Katóca*, Grimm 2009: 229–233.). A *Bolond Mihók*-típus kezdőepizódját a 19. század közepéről proverbiumként is dokumentálták: „Asztagban tűt keres. Hiábavaló munkát tesz.” (Ballagi 1850: 28.)

Az ostoba ember látogatóban-típus (AaTh 1691) első ismert kiadott magyar nyelvű variánsa Jókai Mórhoz köthető (*Együgyű férj*, Jókai 1856: 264–265.). Az itt leírt vendégség-epizód rövidebben az Arany család variánsában is megtalálható. Típuskombinációban legkorábban Merényi László közölte a mesét (*Bolond Jankó*, Merényi 1861: 195–204). Arany László vélhetőleg éppen e publikáció miatt nem válogatta be az Arany Juliska által lejegyzett variánst mesekötetbe, legalábbis erre utalhat a kéziratban fennmaradt egykorú széljegyzet (*Merényinél is megvan*). Merényi variánsa cselekményében hasonlít Aranyékéhoz, azonban annál egyszerűbb: hiányzik belőle a bor kifolyatása, annak liszttel való felitatása, valamint a sült tyúkokkal és a kaláccsal összefüggő epizód. Merényi változatát népszerűsítette Benedek Elek feldolgozása is, mely a 20. századi variánsokra nagy hatással volt (*Bolond Mihók*, MMMV II. 1894: 231–238.).

Arany László a típuskombinációt később mégis beválogatta az általa szerkesztett Magyar Népköltési Gyűjtemény első kötetének prózai anyagába, a mese egy a Grimm-változathoz közelebbi, torockói variánsát Brassai Sámuel gyűjtéséből közölték (*Ilók és Mihók*, MNGy I. 1872: 422–428.). Brassai gyűjtéséhez fűzött jegyzetében Arany László kifejtette, hogy nem a típus ismeretlensége, hanem a népmese érdekes előadási módja miatt közlik a szöveget („Általánosan ismert kis mese. Kézirati gyűjteményeink közt több alakban fordul elő; meg is jelent egész terjedelmében, kevés eltéréssel, Merényinél. [...] Itt kiválólag szép előadási modoráért közöljük.” MNGy I. 1872: 599.). Az MNK szerint a mese kéziratosa változata is fennmaradt (*Mihók és Ilók*, MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 191–21v; MNK 7/C. 1989: 95.), azonban a két szöveg a cselekménybeli egyezések ellenére nem azonos.

A kiadott szövegeken kívül az említetten túl is számos kéziratosa feljegyzésben olvashatók a fenti típusok rendszerint kontaminálódott variánsai. Ipolyi Arnold mesegyűjteményének része a diákgyűjtő Debreczeni János édesapja, Debreczeni Ferenc 1854 előtti szegedi lejegyzése, amely egyike a típuskombináció legkorábbi ismert magyar változatainak (*Mese. Bolond Jankó*, Ipolyi 2006: 539–542.), és az Arany család variánsához menetében nagyon hasonló. Arany Juliska feljegyzésével nagyjából egykorú, azaz az 1850-es évek közepéről való Ipolyi gyűjteményének egy másik meséje, melyet Károly György gyűjtött (*A bolondos fiú*, Ipolyi 2006: 482–485). Itt az MNK 1684* és az AaTh 1691 típusok közé ékelődtek az AaTh 1341 (*Az ostoba emberek figyelmeztetik a tolvajt, hogy mit lopjon el*), valamint az AaTh 1586 (*A légy elpusztítása*) típusok. Hiányzik azonban az AaTh 1653A típus

teljes cselekménye. Arany Juliska kéziratos meseszövegéhez cselekményét tekintve szintén nagyon hasonló variáns olvasható az 1850-es évek végéről vagy az 1860-as évek elejétől származó palóc változatban, Kazinczy Gábor kiadatlan borsodi mesegyűjteményében (c. n., MTA KIK Kt. Ms 10.020/V. 9v–11r; a kézirat végén a *Ny. Bakos János* név talán az adatközlőre utal). Az 1860-as évek elejére datálható a Gyulai Pál kéziratos mesegyűjteményében lévő *Ilka és Pilka* című töredékes meseszöveg (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 397/II. 100r–101v.), melynek típusképlete az MNK meghatározása szerint MNK 1684*+ AaTh 1691, azonban cselekménye a *Bolond Mihók*-típus szokásos menetétől eltér, hiszen a főhős nem a szolgálatért kapott tárgyakat keveri össze, hanem a fonóban az evőeszközöket, továbbá megtalálhatóak benne az AaTh 1653A és AaTh 1586 típusok bizonyos elemei is. Az MTA Kézirattára őriz egy ezzel azonos kéztől származó, nehezen olvasható ceruzás szüzsévázlatot is, mely úgy tűnik, hogy az előző variáns első (esetleg helyszíni?) lejegyzése lehet (*Ilka pilka*, MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 23r–24v.).

Az MNK a fentiekén túl számotart egy bizonyos Vurzel Lőrinchez köthető, datálatlan székelyföldi variánst is, mely a *Bolond Mihók*-típusba tartozik; a rövid szöveg töredékes, hiányzik a mese vége (MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 414. 11v.). Balás Gyula 1878-ra datált mezőkovácsházi gyűjtésében a *Bolond Mihók*-típusnak egy önmagában álló, és egy az Arany család meséjéhez hasonló módon kontaminálódott változata is megtalálható (*A bolondos leány*, MTA KIK Kt. 2-r 76. 60r–61r; Balás 1988: 2, illetve *Féleszü Jankó*, MTA KIK Kt. 62r–64r, 69r – kötési hiba miatt a vége a 69r. oldalon, kiadva Balás 1988: 5–6.). A vizsgált időkereteken kívül esik ugyan, de nagyszalontai vonatkozása miatt megemlítendő, hogy 1914-ben Kocsis Lajos, a nagyszalontai gimnázium tanulója, a *Bolond Mihók*-típus egy önmagában álló, helyi változatát rögzítette (*A bolondos fajú*, EA 501. 17r–19r.). (Irod.: MNK 7/C. 1989: 78–82, 94–99, 106–110; ATU II. 2004: 356–358, 377–378, 382–383; Kovács Ágnes: *Bolond Mihók*. MNL I. 1977: 321–322.)

[39.]

Cím: – / – / –

KÉZIRAT: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 17r. Mérete: 185x226 mm. Töredék. A 14 soros szövegrészlet egy közelebbről nem ismert mese befejezése. Az oldalon semmilyen széljegyzet vagy idegen kezű javítás nem látható. A kéziratos lap másik oldalára *A kis malacz és a farkasok* címen megjelent mese első oldala került. A kézirat többi része elveszett vagy lappang. A fekete tintával írott sorokat azonos színű tintával többszörösen áthúzták, emiatt a szövegből csupán néhány szó és szövegrészlet azonosítható. A kiolvasható cselekménydarabok alapján nem állapítható meg az, hogy melyik típusba vagy mesei műfajba tartozik a töredékes részlet. A szöveg nem tipikusan tündérmesei elemeket használ, műfajilag inkább egy tréfás mese

(esetleg a *Bolond Mihók*-típushoz tartozó variáns) részletéről van szó. Merényi László *Bolond Jankó* című meséjében is megvan a töredékben olvasható, félrehalláson alapuló szójáték. Nem zárható ki, hogy a töredék valamilyen kapcsolatban áll az Arany család *Bolond Jankó* című meséjével. Lásd a [38.] számú mese jegyzetét.

Lejegyző: Feltehetőleg azonos a korpusz részét képező egyéb meseszövegek rögzítésében is közreműködő, ismeretlen lejegyzővel. A feltételezés alapja egyrészt az, hogy a kéziraton töredékesen látható íráskép egyezéseket mutat ezen ismeretlen személy írásával, másrészt egy olyan lap hátoldalára került a szöveg, amelynek másik oldalán egy olyan mese szerepel, melyet ugyancsak ez az ismeretlen személy jegyzett le, harmadrészt a szöveg végét ugyanúgy három csillag jelöli, ahogyan az Arany család kéziratos mesegyűjteményének legtöbb szövegét is.

Első megjelenés: nem jelent meg.

SZÓ- ÉS SZÓLÁSMAGYARÁZATOK, VALAMINT A FOLKLÓRUTALÁSOK MAGYARÁZATA

SZÓMAGYARÁZATOK

- akós hordó:** l. *akó*: területenként különféleképpen meghatározott űrmérték (körülbelül fél hektoliter), eredetileg bor tartására szolgáló vasabroncsos hordót jelölt. (Szabadfalvi József: *Akó*. MNL 1. 1977: 56–57.)
- almárium:** l. *almárium*: üveges tálalószekrény, melyet általában díszedények bemutatására is kiképeztek. (K. Csilléry Klára: *Pohárszék*. MNL 4. 1981: 254–255.)
- arasz:** l. *arasz*: hossz mérték, az oldalt kinyújtott hüvelykujj és kisujj hegye közti távolság, kb. 15–20 cm. (MNYÉSZ I. 1959: 249.)
- bodorka:** Nagyszalonta: lóhere (*Trifolium pratense*), Nagykőrös: fehér here (*Trifolium repens*). (ÚMT I. 1979: 507.) Az *Eredeti népmesék*ben olvasható jegyzet szerint: „vad lóher faj”. (Arany L. 1862: 249.)
- borjúsáju ing:** egyszerű szabású, rövid derekú, gallér és kézelő nélküli, hosszú, lefelé bővülő ujjú férfiing. (ÚMT I. 1979: 553.)
- bödöncze:** feltehetően a *bödön* szóból: tároló edényke. (ÚMT I. 1979: 577–578.)
- csalé:** az igába fogott állat terelésére, irányítására alkalmazott mondatszó: balra (néha jobbra). (MNYÉSZ I. 1959: 827; ÚMT I. 1979: 745.)
- csatragos:** lucskos, sáros, csatagos, 2. rossz erkölcsű <nő> (ÚMT I. 1979: 768.)
- cseber:** faedény, illetve űrmérték. Főleg az érmelléki borvidéken, Debrecen és Nagyvárad környékén használták. A nagy cseber 100, a kicsi cseber 50 iccét tartalmazott (azaz 85, illetve 42,5 liter volt). (Dankó Imre: *Cseber*. MNL 1. 1977: 476.)
- csikózkodjék:** l. *csikózkodik*: <kisgyermek> nem tágít vki mellől, állandóan követi a nagyobakat, a felnőtteket. (ÚMT I. 1979: 831; az ÚMT egyedül Nagyszalontáról hivatkozza a szót.)
- dade** l. *dádé*: cigány. (ÚMT I. 1979: 942.)
- dévánkozta:** l. *dévánkodik*, *dévánkozik*: tanakodik, habozik, bizonytalankodik, tűnődve, ímmel-ámmal készülődik. (MNYÉSZ I. 1959: 999; ÚMT I. 1979: 973.)
- félkötő:** mellrész nélküli kötény. (ÚMT II. 1988: 374.)
- elkendőzte:** a legény jegykendőjével kötötték hátra menyecskésen az új asszony fejét a lakodalomban. (Flórián Mária: *Jegykendő*. MNL 2. 1979: 678.)
- előtalál:** véletlenül találkozik valakivel. (MNYÉSZ II. 1960: 275.)

- farta:** az igába fogott állat térítésére használt szó: farolj, menj oldalra. (ÚMT II. 1988: 287.)
- farkicza:** l. *farkinca*: kis farkok. (MNYÉSZ II. 1960: 548.)
- gamó:** levágott gabona kérébe szedésére is használt horgas, kampós végű bot. (ÚMT II. 1988: 594; MNYÉSZ II. 1960: 991.)
- gereben:** deszkába vert vasfogakból álló eszköz, amelyet kender, len, illetve egyéb növényi rostok fésülésére, tisztítására használnak. (ÚMT II. 1988: 629.)
- gerincz-gerenda:** l. *szelemen*: a szarufákat alátámasztó, vízszintesen elhelyezkedő, és a tető gerincével párhuzamos tartószerkezet. (MNYÉSZ VI. 1966: 148.)
- gezemicze:** gizgaz, száraz növényi hulladék. (MNYÉSZ II. 1966: 1022.)
- gránicz:** országhatár. (ÚMT II. 1988: 690.)
- gubó:** tölgymakk. (ÚMT II. 1988: 696.)
- gurnyaszott:** l. *gurnyaszotani*: <betegségtől, rosszullettől> összekuporodva, magában üldögél. (ÚMT II. 1988: 667.) Vö. a *Toldi* 3. éneke 3. versszakával: „Hé fiúk! amott ül egy tüzök magában, / Orrát szárnya alá dugta nagy buvában; / Gunnyaszt, vagy dög is már? lássuk, fölrepül-e? / Meg kell a palánkot döngetni körül!” (Arany J. II. 2013: 18.)
- gúzs:** többnyire fűzfavesszőből, esetleg más vessző- vagy indaféléből csavart, különféle célokra használt kötél. (ÚMT II. 1988: 713.)
- gyámol:** az, ami biztonságot és segítséget ad. (MNYÉSZ II. 1966: 1079.)
- hajsz:** az igába fogott állat terelésére, irányítására alkalmazott mondatszó: jobbra (néha balra). (MNYÉSZ III. 1960: 46; ÚMT II. 1988: 803.)
- halpénz:** halpikkely. (MNYÉSZ III. 1960: 77.)
- isett-visett:** (nyugtalanul) vágyakozott. (L. Kelemen József: Ész-vés. *Acta litterarum ac scientiarum Regiae Universitatis Francisco-Josephinae: Sectio philologico-historica* VIII. 1935: 211–219.)
- kállai kettős:** a Szabolcs megyei Nagykálló nevéhez kötődő páros tánc. (Pesovár Ernő: Kállai kettős. MNL 2. 1979: 726.)
- kapczáskodott:** l. *kapcáskodik*: kötekedik, akadékoskodik. (ÚMT III. 1992: 87.)
- karbunkulus:** vörös színű drágakő. (MNYÉSZ III. 1965: 754.)
- kecske láb:** fűrészbak. (MNYÉSZ III. 1965: 793.)
- kemencze válla:** l. *váll*: a kemence felső, kiálló része. (MNYÉSZ VII. 1962: 197.)
- kolonc:** kútgém végére kötött súly. (Balogh István: Kolonc. MNL 3. 1980: 243.)
- kotignáció:** l. *kotignáció*: a ház felső szintje; emelet, szint. (RSZSZ 2012: 216.)
- kotomászni, kotonyászott:** l. *kotomáz*: kotorászik, keresgél. (ÚMT III. 1992: 515.)
- köböl:** változó nagyságú űrmérték, kb. 62, 94, illetve 125 l. (MNYÉSZ IV. 1961: 361.)
- kötő:** kötény. (MNYÉSZ IV. 1961: 426.)

- kusztonozta:** 1. *kusztonoz*: biztat, nógat, ösztökél valakit. 2. *gusztonyoz*: (Nagyszalonta): bosszant, ingerel valakit. (ÚMT II. 1988: 712.)
- lábszíjjazás:** 1. *lábszíjjaz*: lábszíjjal ver, ütlegel vkit. (MNYÉSZ IV. 1961: 549.) Vö. Arany János *Híd-avatás* című versével: „Szurtos fiú ennek nyakába / Hátul röhögve ott terem / S ketten repülnek a Dunába: »Lábszíjjra várt a mesterem: / No, várjon, míg megkérlelem!»” (Arany J. I. 2003: 468.)
- lúgzó:** kád, amelyben a szennyes ruhát mosták, oly módon, hogy tetejére durva szövésű vásznat tettek, abba pedig szitált fahamut borítottak, majd erre forró vizet öntöttek. (Szolnoky Lajos–Pócs Éva: Mosás. MNL 3. 1980: 643–645.)
- ölnyire:** 1. *öl*: hossz mérték, egy öl hossza: 1,89 m. (Dankó Imre: Öl. MNL 4. 1981: 122.)
- ögyeledjen:** 1. *elegyedik*: valamibe keveredik, vegyül. 2. belebocsátkozik, belekeveredik valamibe. (ÚMT II. 1988: 78; MNYÉSZ II. 1966: 121.)
- paraszta:** valamilyen ruha- vagy vászonneműnek díszítetlenül hagyott része. (ÚMT IV. 2002: 372.)
- patka:** 1. *padka*: sárból, földből, nyerstéglából, vályogból, téglából összeállított, környezetéből kiemelkedő, a földről felemelt ülőhely. (K. Csilléry Klára–Filep Antal: Padka. MNL 4. 1981: 151–152.)
- pemete:** hosszú rúd végére szalmából, rongyból, kukoricacsuhéból stb. kötött csomó, amelyet a kenyérsütő kemence tisztogatására, illetve vizesen a bent maradt parázs eloltására használtak. (ÚMT IV. 2002: 427.)
- persónátus:** 1. *perszonátus*: tudálékos, nagyképű; 2. határozott, szókimondó; 3. szeszélyes, ingerlékeny; 4. kényelmes, komótos, lassú mozgású. (ÚMT IV. 2002: 453.)
- peterke:** <faház építésekor> a vízszintesen egymásra helyezett gerendák ajtó felől eső végén levő kidudorodás, amely csapként illeszkedik bele az ajtófélfán levő vájatba. 2. makk. (ÚMT IV. 2002: 459.)
- pitar:** 1. *pitvar*: a lakóház előtere, belépő helye, konyhája vagy a konyha bejárati ajtaja felőli része. (Filep Antal: Pitvar. MNL 4. 1981: 252–253.)
- pityike:** többször ismételve csirke, tyúk hívogatására használt szó. (ÚMT IV. 2002: 519.)
- prédálta:** 1. *prédál, felprédál, elprédál*: elpazarol, eltékozol valamit. (ÚMT II. 1988: 143.)
- pufol:** üt, püföl. (ÚMT IV. 2002: 614.)
- puérdé:** gyermek. (ÚMT IV. 2002: 627.)
- rajkó:** cigányfiú, gyermek. (MNYÉSZ V. 1961: 902.)
- regement:** 1. *regiment*: ezred. (ÚMT IV. 2002: 692.)
- rezedenczia:** 1. *rezidencia*: ház, nagy épület. (MNYÉSZ V. 1961: 1029; ÚMT IV. 2002: 729.)

- rókatánc:** különösen az alföldi településeken elterjedt férfi szólótánc; kéregetés alkalmával a cigány gyermekek ellenszolgáltatásként járták az adakozó előtt. (Maác László: Rókatánc. MNL 4. 1981: 361.)
- rőf:** a kar hosszúságát, a kifeszített kar hosszát a mell közepétől a hüvelykujj hegyéig alapul vevő hossz mérték, melyet elsősorban szövetek, posztók, szalagok mérésére használtak. (Dankó Imre: Rőf. MNL 4. 1981: 383.)
- sallangos paripával:** l. *sallang*: fonott vagy csomózott keskeny szíjakkból, rojtokból, bőrcsíkokból összeállított csokor, lelógó dísz, főleg lószerszámon. (Gáborján Alice: Sallang. MNL 4. 1981: 395; MNYÉSZ V. 1961: 1123.)
- sing:** régi hossz mérték, kb. 62 cm, jellemzően Erdélyben volt használatos. (Dankó Imre: Sing. MNL 4. 1981: 444.)
- szénvonó:** hosszú nyélre erősített, általában háromszög, félkör vagy trapéz alakú lap, amellyel a kemencéből fűtés közben kihúzzák a parazsat. (MNYÉSZ VI. 1962: 204; ÚMT V. 2010: 135.)
- szérű:** a nyomtatás munkahelye; megtisztított földterület, amelyen a gabonafélék szemtermését állatokkal kitapostatják. Tágabb értelemben a nyomtatásra és cséplésre váró gabona tároló-rakodó helye. (Kósa László: Szérű. MNL 5. 1982: 24–26.)
- szilke:** kívül és belül mázas cserépedény. (István Erzsébet: Szilke. MNL 5. 1982: 40.)
- talyiga:** l. *taliga*: kétkerekű, egyfogatú kordé. (ÚMT V. 2010: 273.)
- társzekér:** négykerekű, lapos rakfelületű, lófogatú teherszállító jármű. (MNYÉSZ VI. 1966: 522.)
- terméskő:** alaktalan kő (jellemzően mészkő), melyet építkezésre, építmény alapzataként használnak. (MNYÉSZ VI. 1962: 632.)
- üszök:** hamvadó tűzben a tüzelőanyagok még parázsló darabja. (MNYÉSZ VII. 1962: 117.)
- véka:** űrmérték és tárolóedény elnevezése; főleg szemtermények tartására használták. Nagysága vidékenként különbözött, általában 25–35 liter között váltakozott. (Dankó Imre: Véka. MNL 5. 1982: 521.)
- vető lapát:** l. *sütőlapát*: a kenyérsütés eszköze, amelyen a megformált nyers tésztát a kemencébe vetik. (Kisbán Eszter: Sütőlapát. MNL 4. 1981: 512–513.)
- zsajtár:** l. *sajtár*: az az edény, amelybe tejet fejnek. (Földes László: Fejőedény. MNL 2. 1979: 110.)

SZÓLÁSOK ÉS KÖZMONDÁSOK

akit az isten meg akar verni, az eszét veszí el: l. *a kit Isten meg akar verni, először is eszét veszí el:* a butaság az ember vesztét okozza. (Margalits 1897: 361.)

benne volt a farkasban, mint Bertók a csikban: l. *nyert benne, mint Bertók a csikban:* rosszul járt. (Szemerkenyi 2009: 137.)

csúnyább a hátramenésnél: l. *rosszabb a hátramenésnél:* nagyon rossz. (Szemerkenyi 2009: 578.)

egymás hátára állanak mindnyájan, mint a lédeczi birákok: A szólás jelentése nem ismert. Vö. Hazafeküdtek, mint a lédéciek. (Margalits 1897: 504.)

elverték, mint a kétfenekű dobot: nagyon elverték. (Szemerkenyi 2009: 274.)

felvette magát a sok ételtől: összeszedi magát, meghízik. (MNYÉSZ II. 1960: 757.)

ha felkötötte a kolopot, már csak rázza: ha elkezdett valamit, csinálja is. (Szemerkenyi 2009: 807.)

hamis hájjal kenték a bölcsőjét: l. *neki is ravasz hájjal kenték meg az alfelét:* nagyon ravasz ember. (Szemerkenyi 2009: 535.)

kódorgott, mint az Orbán lelke: l. *Bolyong, mint Orbán lelke a pokolban:* nem találja a helyét. (Szemerkenyi 2009: 1071.)

meglapult, mint a légy Szentmihálynap után: l. *olyan, mint az őszi légy:* gyenge, fáradt, szomorú. (Szemerkenyi 2009: 909.)

nem éred meg hajason, kopaszon is bajosan: l. *Nem érvük meg hajason, kopaszon is bajosan:* sokára lesz az. (Szemerkenyi 2009: 532.)

sorba járt, mint a falusi bíróság: mindenkire rá kerül a sor. (Szemerkenyi 2009: 149.) Arra a 17. századtól adatolt szokásra utal, mely szerint a bírói tisztet házsorjában mindenki köteles volt elvállalni. (Balogh István: Elöljáróság. MNL I. 1977: 675.)

váltig törték a csürhe járást: töri a fejét. (ÚMT I. 1979: 938.)

veszett fejszének a nyele fordul: l. *veszett fejszének a nyele megkerült:* valami kevés megtérül a kárból. (Szemerkenyi 2009: 430.)

NÉPHIT- ÉS NÉPSZOKÁSUTALÁSOK

- a ki megmarad ártatlannak, annak a koszorúja is megmarad virulónak:** l. *koszorú*: a menyasszony szüzességének jelképe; a koszorú levétele az asszonnyá válás kifejezése volt. (Flórián Mária–Györgyi Erzsébet: *Koszorú*. MNL 3. 1980: 285–286.)
- küszöbön keresztbe fektetett seprű:** a rontás elhárítására szolgáló, a rontó lények elleni mágikus eljárás. (Pócs Éva: *Rontás elhárítása*. MNL 4. 1988: 369–371.)
- meg is böjtölte minden András napját:** l. *András-nap*: az apostol névünnepe általánosan elterjedt szokás szerint a szerelmi jóslás ideje volt. Aki kíváncsi volt arra, hogy ki lesz a férje vagy a felesége, András napján egész nap böjtölt, éjjel aztán megálmodta, hogy ki lesz a férje. (Manga János: *András-nap*. MNL 1. 1977: 101.)
- szentgelér hégyén inen volt:** A magyar néphitadatok és a fennmaradt boszorkányperek tanúsága szerint a boszorkányok valamilyen magaslaton, így például a Gellérthegyen vagy a Tokaji-hegyen gyűlnek össze. (Dömötör Sándor: *A boszorkányok gyűlése a magyar néphitben*. *Ethn.* L. 1939: 210–221; Szent Gellért hegye és a boszorkányok. In *Tanulmányok Budapest múltjából*. VII. Bp., 1939: 92–111; Pócs Éva: *Élők és holtak, látók és boszorkányok. Mediátori rendszerek a kora újkor forrásaiban*. Bp.: Akadémiai, 1997: 89–90.) A Gellérthegy és a boszorkányok gyűlésének motívuma egyebek mellett Arany János *Az elveszett alkotmány* (1845) és *Rózsa és Ibolya* (1847) című műveiben is felbukkant.
- tengeri fosztáskor piros csövet talált, nem volt, a ki egy csókon megvegye:** játékos és jósló jelentőséget tulajdonítottak a kukoricafosztás során talált piros csőnek: ha a legény el tudta venni a lánytól, csókért adta vissza. Az a lány, aki három piros csövet talált, abban az évben férjhez megy. (Németh Imre: *Kukoricafosztás, tengerihántás*. MNL 3. 1980: 345.) Vö. Arany János *Tengeri-hántás* című művével: „Ki először piros csőt lel, / Lakodalma lesz az ősszel.” (Arany J. I. 2003: 441.)

BEVEZETŐ A TALÁLÓSOK JEGYZETEIHEZ

Arany László 1862-ben az *Eredeti népmesék*ben a meséken kívül ötvennégy találós kérdést, a korabeli terminológiának megfelelően *találós mesét* (Vargha 2011.) is közzétett. Ezek a szövegek beékelődtek a valódi mesék és a *Csali-mesék* közé. A megfjtéseket Arany külön, *Megfjtések* cím alatt közölte a kötet végén.

Az Arany család kéziratai között összesen hetvennyolc teljes és egy töredékes találós szövege maradt fenn. Ez a korpusz tartalmazza valamennyi, 1862-ben kiadott találós szövegét, ezen felül huszonnégy teljes, illetve egy csonka szöveget is. Kovács Ágnes e kiadatlan szövegek közül húszat közölt tanulmányában (tizenkilenc addig kiadatlan szöveg mellett tévedésből egy 1862-ben megjelentet is; Kovács 1982: 529–530.). Vargha Katalin a csonka szöveg kivételével a teljes kéziratos szövegkorpuszt publikálta, öt találós szövegét első alkalommal téve közzé (Vargha 2012.).

A találósokhoz írott jegyzetek a műfaj sajátosságai miatt (pl. nincs címük, egy-két mondatnyi terjedelműek) eltérnek a mesékhez írott jegyzetektől. Ezenkívül a magyar nyelvű találósok feltárása, archiválása, katalogizálása és értelmezése számos részeredmény ellenére sem hasonlítható a magyar népmesékről rendelkezésre álló adatbázisokhoz és szakirodalomhoz. Hiányzó kutatási előzmények okán ezért a legalapvetőbb adatok összefoglalását tartottuk feladatunknak.

A TALÁLÓSOK KÉZIRATAINAK JELLEMZÉSE

A kéziratok általános leírását nem az egyes szövegeknél, hanem összefoglalóan az alábbiakban közöljük.

A találósok kéziratai hét, részben különálló lap tíz oldalán találhatóak, jelen állapotban két külön kéziratos kötetbe kötve. A találós kérdések nagy része az MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. jelzetű kötetben (3r–8r.), kisebb része az Irod. 4-r. 409/II. jelzetű kötetben található (18v.); mindegyik oldal fekete tintával hosszában át van húzva. A túlnyomórészt fekete tintával írt szövegeken az autográf javítások mellett tintával és piros ceruzával írt szöveg módosítások és jelölések azonosíthatók, melyeket a szövegközlés lábjegyzeteiben jelöltünk. A találósokon kívül néhány rajz, firskálmány, illetve egy matematikai rejtvénynek tűnő számsor (bűvös négyzet) is látható e kéziratokon. A kéziratok írásképe (lapon belüli elrendezés, tollhasználat) azt mutatja, hogy a szövegek nem egyszerre keletkeztek, hanem folytatólagosan, több alkalommal vetették papírra a lejegyzők. A szövegek túl-

nyomó többsége Arany Juliska kézírásában, fekete tintával írva maradt fenn. Egy szöveg lejegyzője feltehetőleg azonosítható a mesék egyelőre ismeretlen lejegyzőjével (48. sz.). Egy tintával írt találós (71. sz.) teljes szövege és megfejtése Arany László fiatal felnőttkori írásképével mutat egyezéseket. Ezen kívül két találósnál (7. és 55. sz.), illetve három találós megfejtésénél Arany László tintával írott szöveges javításai olvashatóak (5., 23. és 49. sz.). Egy szöveg (75. sz.) grafitceruzás írásban maradt fenn; ezt Kovács Ágnes Arany Lászlónak tulajdonította (Kovács 1982: 530.).

Az alábbiakban az áttekinthetőség érdekében a jegyzetek egyes kategóriáinak meghatározását adjuk.

KÉZIRAT

A szögletes zárójelben közölt sorszámok a *kézíratos szövegek sorrendjét* követik. A találósok a kéziratban nincsenek számozva, az itt feltüntetett sorszámok pusztán a szövegek azonosítását szolgálják a jelen kiadás számára. A variánsokat dupla számozással érzékeltetjük, az összetartozó szövegpárokat *A/B* jelölésekkel tüntetjük fel. A rovatban a kéziratok legfőbb adatait adjuk meg. A lelőhely itt is minden esetben ugyanarra a közgyűjteményre utal (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára, MTA KIK Kt.). A jelzet és a pontos oldalszám tételesen mindenütt szerepel, azonban a kéziratok méreteit, a felesleges ismétlések elkerülése érdekében, csak az adott kézirat első szövegénél adjuk meg. Utalunk a kézíraton végzett autográf, illetve a lejegyzőtől eltérő személytől származó javításokra. A szöveg szintjén nem érvényesülő jelöléseket (kereszt, félkörív, *M* betű stb.) nem itt, hanem az egyes szövegekhez kapcsolódó textológiai lábjegyzetekben közöljük.

LEJEGYZŐ

Ebben a rovatban határozzuk meg a kézírás(ok) alapján a lejegyző(k) személyét.

MEGJELENÉS

Ebben a rovatban adatoljuk az *Eredeti népmesék* szövegeinek főbb publikációit. A kéziratok első kiadásának megfelelő adatait mindenhol megadjuk (az *Eredeti népmesék* anyaga mellett 19 esetben Kovács Ágnes 1982-ben, öt esetben Vargha Katalin 2012-ben közzétett szövegközléseire is hivatkozva). Ahogyan a mesékhez írott jegyzetknél is tettük, közöljük a Gyulai Pál szerkesztette, *Arany László Magyar népmese-gyűjteménye* című kiadványban (Arany L. 1901.) megjelent szövegek bibliográfiai adatait is (1901-ben 54 szöveget közölt újra Gyulai, 1904-től kezdve már csak 51 találóست tartalmazott a gyűjtemény). Az *Eredeti népmesék*ben, illetve az *Arany László Magyar népmese-gyűjtemény*ében megjelent szövegek bibliográfiai adatai között a római számok az adott találósnak a mesegyűjteményekben szereplő sorszáma utalnak.

VARIÁNSOK

Ebben a rovatban az Arany család találósainak eddig feltárt korabeli (19. századi, egy esetben 18. század végi) variánsait adatuljuk Vargha Katalin közleményei alapján (Vargha 2008, 2010, 2012.). Bár 20. századi gyűjtés, ám relevanciája miatt megadjuk az 1910-es években zajlott nagyszalontai folklórgyűjtés idevágó szövegeinek adatait (MNGy XIV.), illetve Viski Károly ugyancsak nagyszalontai szövegközléseit is felvettük a források sorába. Mivel a 19. századi magyar találósokra vonatkozóan mindeddig csak a nyomtatásban megjelent, nyelvészeti vagy népköltészeti szövegközlések feltárása történt meg teljes körűen, a kéziratos forrásokban található párhuzamokat itt nem közöljük.

A JEGYZETEKBE HIVATKOZOTT SZAKIRODALOM ÉS FORRÁSOK JEGYZÉKE

SZAKIRODALOM

- ATU 2004 Hans-Jörg Uther: *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography*. I. *Animal Tales, Tales of Magic, Religious Tales, and Realistic Tales with an Introduction*. II. *Tales of the Stupid Ogre, Anecdotes and Jokes, and Formula Tales*. III. *Appendices*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia (FFC 284–286.)
- KOVÁCS Ágnes 1982 Arany Juliska és Arany László meséi. In Novák László (szerk.): *Arany János tanulmányok*. Nagykőrös: Nagykőrösi Arany János Múzeum, 495–530.
- MNK 4. 1984 *A magyar novellamesék típusai. AaTh 850–999*. Szerkesztette Benedek Katalin. Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport
- SZEMERKÉNYI Ágnes 2009 *Szólások és közmondások*. Budapest: Osiris (Osiris Diákszótár)
- VARGHA Katalin 2008 Reformkori találós kérdések a Hasznos Multságokban. In Daczi Margit–T. Litovkina Anna–Barta Péter (szerk.): *Ezerarcú humor. Az I. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. Budapest: Tinta, 162–171.
- VARGHA Katalin 2010 *Magyar találós kérdések. 19. századi szövegek antológiája*. Budapest: Tinta
- VARGHA Katalin 2011 A mesétől a találós kérdésig. Adalékok a magyar szóbeli rejtvények terminológiájához (1789–1935). *Etnoszkóp* I. 1. 96–106.
- VARGHA Katalin 2012 Eredeti népmesék és szóbeli rejtvények? Találósok Merényi László és Arany László mesegyűjteményeiben. *Ethno-Lore* XXIX. 239–280.

FORRÁSOK

Gyűjteményes kötetek

- JANKÓ János 1893 *Torda, Aranyosszék és Torockó magyar (székely) népe*. Budapest: Magyar Földrajzi Társaság

- KÁLMÁNY Lajos 1881–1891 *Szeged népe*. Gyűjtötte Kálmány Lajos. I. *Ős Szeged népköltése*. Arad: Réthy Lipót és fia, 1881. II. *Temesköz népköltése*. Arad: Réthy Lipót és fia, 1882. III. *Szeged vidéke népköltése*. Szeged: Bába Sándor, 1891.
- KRIZA János 1863 *Vadrózsák. Székely népköltési gyűjtemény*. Szerkeszti Kriza János. Első kötet. Kolozsvártt: Stein János erd. muz. egyleti könyvtárus bizománya
- LÁZÁR István 1896 *Alsófehér vármegye magyar népe. Ethnographiai tanulmány*. Nagy-Enyed: Cirner és Lingner könyvnyomdája
- MERÉNYI László 1861 *Eredeti népmesék*. Összegyűjtötte Merényi László. Első és második rész. Pest: Heckenast Gusztáv
- MNGY II. 1872 *Csongrádmegyei gyűjtés*. Szerkesztette Török Károly. A Kisfaludy Társaság megbízásából szerkesztik és kiadják Arany László és Gyulai Pál. Pest: Athenaeum (Magyar Népköltési Gyűjtemény II.)
- MNGY VI. 1905 *Somogy megye népköltése*. Gyűjtötte, rendezte és világosító jegyzetekkel kísérte Vikár Béla. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest: Athenaeum (Magyar Népköltési Gyűjtemény VI.)
- MNGY XIV. 1924 *Nagyszalontai gyűjtés*. Gyűjtötte a Folklore Fellows Magyar Osztályának nagyszalontai gyűjtő szövetsége. Kodály Zoltán közreműködésével szerkesztette Szendrey Zsigmond. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Budapest: Athenaeum (Magyar Népköltési Gyűjtemény XIV.)
- PAP Gyula 1865 *Palóc népköltemények*. Gyűjtötte és kiadta Pap Gyula. Sárospatak: nyomtatta Forster R. a Ref. Főiskola betűivel
- SZABÓ Sámuel 2009 *Erdélyi néphagyományok 1863–1884*. Szabó Sámuel és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közzéteszi Olosz Katalin. Budapest–Marosvásárhely: Európai Folklór Intézet–Mentor Kiadó
- SZÉKELY Sándor 1875 *Tréfas népdalok, csufolódó versikék, gyermekdalok s játékok, dajkarimek és találós mesék*. Székely Sándor gyűjteményéből. Budapest: Kiadta Abafi Lajos

Periodikák

- Ethn.: *Ethnographia* (1890–)
- HasznMul.: *Hasznos Mulatságok* (1817–1842)
- MNyszet: *Magyar Nyelvészet* (1856–1861)
- Nyr.: *Magyar Nyelvőr* (1872–)

A TALÁLÓSONOK JEGYZETEI

[1/1A.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 3r. *Találó mesék* címmel, füzetszerűen egymásba hajtogatott lapokból álló kéziratos egység (1r–8r.) első szövege. Mérete: 185x230 mm.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. X. 1862: 320; Arany L. X. 1901: 294; Arany L. X. 1904: 289.

Variánsok: HasznMul. 1820/I. 56, 64; Szilágyi István, MNyszet III. 1858. 320. 5. sz. (T[isza] keresztúr, Ugocsa m.); Merényi 1861: 217. 40. sz.; Kriza 1863: 347. 73. sz.; Gyulai Béla, Nyr. II. 1873: 514. (Sellye, Somogy m.); Steiner Zsigmond, Nyr. II. 1873: 90. (Kecskemét); Ballagi Aladár, Nyr. III. 1874: 329. (Czegléd); Gyulai Béla, Nyr. IV. 1875: 327–328. 4. sz. (Sellye, Somogy m.); MNGy XIV. 1924: 162. 551. sz.

[2.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 3r.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XX. 1862: 321; Arany L. XX. 1901: 295; Arany L. XIX. 1904: 290.

Variánsok: HasznMul. 1817/II. 24, 32; 1818/II. 127, 135; Szénási Sándor, MNyszet II. 1857: 238. 116. sz.; Bakoss Lajos, Nyr. V. 1876: 127. (Érmellék); MNGy XIV. 1924: 158. 475. sz.

[3.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 3r.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XIX. 1862: 321; Arany L. XIX. 1901: 295; Arany L. XVIII. 1904: 290.

Variánsok: nincs adat

[4.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 3r.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XXI. 1862: 321; Arany L. XXI. 1901: 295; Arany L. XX. 1904: 291.

Variánsok: HasznMul. 1819/II. 328, 336; Szénási Sándor, MNyszet II. 1857: 238. 127. sz.; Szilágyi István, MNyszet III. 1858: 325. 100. sz. (T. Keresztúr, Ugocsa m.); Székely 1875: 110. 49. sz. (Ugocsa); Bakoss Lajos, Nyr. V. 1876: 127. (Érmellék); Vozári Gyula, Nyr. V. 1876: 570. (Nagy-Károly); Bakoss Lajos, Nyr. VI. 1877: 423. (Érmellék); Borbás Vincze, Nyr. XII. 1883: 331. (Ipoly-Litke); Király Ilona, Nyr. XII. 1883: 426. (Bánffy-Hunyad.); Pintér Kálmán, Nyr. XXI. 1892: 527. (Szeged); Molnár Antónia, Nyr. XXXI. 1902: 532. 2. sz. (Csíkmegyének gyergyói része, különösen Borszék, Ditró, Remete és Sárhegy község)

[5.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 3r. Autográf és piros ceruzás javítások.

Lejegyző: Arany Juliska. A megfejtés szövege eltérő személytől származik, Arany László fiatal felnőttkori kézírásával mutat egyezéseket.

Megjelenés: Arany L. XV. 1862: 320; Arany L. XV. 1901: 294; Arany L. XIV. 1904: 290.

Variánsok: Kriza 1863: 340. 9. sz.; MNGy II. 1872: 352. 19. sz.; Ballagi Aladár, Nyr. III. 1874: 328. (Czepléd); Lázár 1896: 57; Viski Károly, Nyr. XLVI. 1917: 217. (Nagyszalonta); MNGy XIV. 1924: 160. 521. sz.

[6.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 3r. Autográf és piros ceruzás javítások.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Kovács 1982: 529.

Variánsok: Fábíán István, MNyszet I. 1856: 371. 28. sz.; Szilágyi István, MNyszet IV. 1859: 315–316. 133. sz. (Fertős-Almás, Ugocsa m.); Merényi 1861: 218. 45. sz.; Kriza 1863: 351. 104. sz.; Istvánffy Gyula, Ethn. 1891: 111. 21. sz. (Mátra alja); Molnár Antónia, Nyr. XXXI. 1902: 533. 21. sz. (Csíkmegyének gyergyói része, különösen Borszék, Ditró, Remete és Sárhegy község); MNGy XIV. 1924: 151. 354. sz.

[7.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 3r. Autográf javítások és utólagos, tintával írott javítások.

Lejegyző: Arany Juliska. A *tű* szó betoldása eltérő kéztől származik, Arany László fiatal felnőttkori kézírásával mutat egyezéseket.

Megjelenés: Vargha 2012: 251.

Variánsok: Mindenés Gyűjtemény 1789. V. levél. 80, 96; HasznMul. 1826/I. 88, 96; Fábíán István, MNyszet II. 1857: 319. 177. sz.; Szilágyi István, MNyszet IV. 1859: 315. 119. sz. (Fertős-Almás, Ugocsa m.); Merényi 1861: 214. 31. sz.; Pap 1865: 135. 14. sz.; B. Pongrácz Emil, Nyr. III. 1874: 376. (Nógrád megye); Székely 1875: 109. 31. sz. (Ugocsa); Bónis Károly, Nyr. IX. 1880: 180. 1. sz.; Istvánffy Gyula, Ethn. 1891: 219. 32. sz. (Mátra alja); MNGy XIV. 1924: 154. 397. sz.; 157. 452. sz.

[8.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 3r.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Kovács 1982: 529.

Variánsok: nincs adat

[9.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 3r. Autográf javítások.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XXV. 1862: 322; Arany L. XXV. 1901: 296; Arany L. XXIV. 1904: 291.

Variánsok: Kriza 1863: 351–352. 60. sz.; Sipos Eszti, Nyr. VII. 1878: 38. I. sz. (Őrség, Szalafő); Gabányi Mariska, Nyr. VII. 1878: 185. (Csomaköz, Szatmár m.)

[10/10A.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 3v.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Vargha 2012: 251.

Variánsok: Szilágyi István, MNyset III. 1858: 324. 82. sz. (T[isza]keresztúr, Ugocsa m.); Kálmány 1891: 311. (Szőreg); Bakoss Lajos, Nyr. III. 1874: 563. (Somogy); MNGy XIV. 1924: 143. 206. sz.

[11/10B.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 3v. A szöveg egésze tintával átsatírozva.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Kovács 1982: 529.

Variánsok: Lásd a [10/10A.] szövegénél.

[12.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 3v.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. LIV. 1862: 325; Arany L. LIV. 1901: 300.

Variánsok: Fábíán István, MNyset II. 1857: 319. 176. sz., 397. 368. sz.; Kriza 1863: 350. 96. sz.; MNGy II. 1872: 363. 71. sz.; Steiner Zsigmond, Nyr. II. 1873: 90. (Kecskemét); Márton Imre, Nyr. II. 1873: 468. (Debrecen); Lőrincz Károly, Nyr. II. 1873: 469. (Nagybánya); Markovics Sándor, Nyr. III. 1874: 518. (Fejérvár); Székely 1875: 111–112. 61. sz. (Csákvár); Wolf Vilmos, Nyr. V. 1876: 227. (Kengyel, Heves m.); Hantz Gyula, Nyr. V. 1876: 422. (N.-Becskepek); Ehrlich Lajos, Nyr. VI. 1877: 372. (Szentés); Paszlavszky Sándor, Nyr. VII. 1878: 133–134. (Buzita, Abauj m.); Pamlényi Sándor, Nyr. XV. 1886: 44. 7. sz. (Száhalom, Borsod m.); Berky Sándor, Nyr. XVI. 1887: 189. (Szatmár-Németi); Horváth Jenő, Nyr. XX. 1891: 284. (Kecskemét); Lázár 1896: 57.; Kovács Károly, Nyr. XXV. 1896: 239. (Veszprém

m.); Scherer Lajos, Nyr. XXVIII. 1899: 527. 1. sz. (Kolozs megye); Varga Ignác, Nyr. XXX. 1901: 399. (Vép, Vas m.); Szűcs István, Nyr. XL. 1911: 285. (Dergecs, Zala m.); Bartók Jenő, Nyr. XL. 1911: 334. (Patóháza, Szatmár m.).

[13.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 3v. Autográf javítások.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XXVI. 1862: 323; Arany L. XXVI. 1901: 296; Arany L. XXV. 1904: 291.

Variánsok: Szilágyi István, MNyszet III. 1858: 322. 38. sz. (T[isza]keresztúr, Ugocsa m.); Kriza 1863: 341. 16. sz.; Török Károly, Nyr. IV. 1875: 234. (Csongrád m.); Molnár Antónia, Nyr. XXXI. 1902: 533. 47. sz. (Csíkmegyének gyergyói része, különösen Borszék, Ditró, Remete és Sárhegy község); MNGy XIV. 1924: 154. 404. sz.

[14.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 3v. Autográf javítások.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XLIV. 1862: 324; Arany L. XLIV. 1901: 298; Arany L. XLIII. 1904: 294.

Variánsok: Szilágyi István, MNyszet III. 1858: 322. 37. sz. (T[isza]keresztúr, Ugocsa m.); Kriza 1863: 344. 52. sz.; Pap 1865: 139. 44. sz.; Székely 1875: 107. 6. sz. (Ugocsa); Bakoss Lajos, Nyr. V. 1876: 127. (Érmellék); Ehrlich Lajos, Nyr. VI. 1877: 178. (Szentes); Szöllősi Imre, Nyr. VII. 1880: 180. 4. sz. (H. M.-Vásárhely); Pintér Kálmán, Nyr. XXI. 1892: 527. (Szeged); Molnár Antónia, Nyr. XXXI. 1902: 533. 39. sz. (Csíkmegyének gyergyói része, különösen Borszék, Ditró, Remete és Sárhegy község); Bartók Jenő, Nyr. XL. 1911: 334. (Patóháza, Szatmár m.).

[15.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 3v. Autográf javítások.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XLIII. 1862: 324; Arany L. XLIII. 1901: 298; Arany L. XLII. 1904: 294.

Variánsok: HasznMul. 1818/I. 56, 64; Pap 1865: 134. 9. sz.; MNGy II. 1872: 363. 68. sz.; Erdélyi Béla, Nyr. III. 1874: 38. (Sirok); Paszlavszky Sándor, Nyr. V. 1876: 328. (Hegyalja, Bodrog-Keresztúr); Lányi Béla, Nyr. XL. 1911: 285. (Hantháza); MNGy XIV. 1924: 163. 575. sz.

[16.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 3v.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XLII. 1862: 324; Arany L. XLII. 1901: 299; Arany L. XLI. 1904: 294.
Variánsok: HasznMul. 1837/II. 72, 80.; Szilágyi István, MNyszet III. 1858: 321. 17. sz. (T[isza] keresztúr, Ugocsa m.); Pap 1865: 138. 36. sz.; MNGy II. 1872: 363. 70. sz.; Ballagi Aladár, Nyr. III. 1874: 329. (Czegléd); Székely 1875: 107. 9. sz. (Ugocsa); Bakoss Lajos, Nyr. V. 1876: 127. (Érmellék); Paszlavszky Sándor, Nyr. XVIII. 1889: 376. (Zemplén m. Deregyő); Pintér Kálmán, Nyr. XXI. 1892: 527. (Szeged); MNGy XIV. 1924: 159. 493. sz.

[17.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 3v. Autográf javítások.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XXIX. 1862: 322; Arany L. XXIX. 1901: 297; Arany L. XXVIII. 1904: 292.

Variánsok: Szilágyi István, MNyszet IV. 1859: 314. 103. sz. (Fertős-Almás, Ugocsa m.); Pap 1865: 138. 34. sz.; Márton Imre, Nyr. II. 1873: 468. (Debrecen.); Wolf Vilmos, Nyr. IV. 1875: 559. (Szolnok); Molnár Antónia, Nyr. XXXI. 1902: 533. 36. sz. (Csíkme gyének gyergyói része, különösen Borszék, Ditró, Remete és Sárhegy község); MNGy VI. 1905: 241. 3. sz.; Bartók Jenő, Nyr. XL. 1911: 334. (Patóháza, Szatmár m.); MNGy XIV. 1924: 153. 385. sz.

[18.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 3v.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XXVII. 1862: 322; Arany L. XXVII. 1901: 296; Arany L. XXVI. 1904: 292.

Variánsok: Wolf Vilmos, Nyr. IV. 1875: 559. (Szolnok); Bakoss Lajos, Nyr. V. 1876: 127. (Érmellék); MNGy XIV. 1924: 153. 382. sz.

[19.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 3v.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XXVIII. 1862: 322; Arany L. XXVIII. 1901: 296; Arany L. XXVII. 1904: 292.

Variánsok: Szilágyi István, MNyszet III. 1858: 320. 8. sz. (T[isza]keresztúr, Ugocsa m.); Kriza 1863: 348. 80. sz.; Pap 1865: 138. 33. sz.; Márton Imre, Nyr. II. 1873: 468. (Debrecen); Bakoss Lajos, Nyr. V. 1876: 127. (Érmellék); Paszlavszky Sándor, Nyr. V. 1876: 329. (Hegyalja, Bodrog-Keresztur); Király Ilona, Nyr. XII. 1883: 426. (Bánffy-Hunyad); Pintér Kálmán, Nyr. XXI. 1892: 527. (Szeged); Jankó 1893: 272; MNGy XIV. 1924: 152. 370. sz.

[20.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 4v. A lap tetején a *Találós mesék.* cím olvasható a lejegyző kézírásával.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XXXI. 1862: 322; Arany L. XXXI. 1901: 297; Arany L. XXX. 1904: 292.

Variánsok: Fábíán István, MNyszet II. 1857: 393. 256. sz.; Zelles Ilma, Nyr. II. 1873: 178. Őrség; MNGy XIV. 1924: 154. 399. sz.

[21.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 4v.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Kovács 1982: 529.

Variánsok: Merényi 1861: 214. 28. sz.; Molnár Antónia, Nyr. XXXI. 1902: 533. 29. sz. (Csíkmegyének gyergyói része, különösen Borszék, Ditró, Remete és Sárhegy község); MNGy XIV. 1924: 156. 435. sz.

[22.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 4v.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XXXII. 1862: 323; Arany L. XXXII. 1901: 297; Arany L. XXXI. 1904: 292.

Variánsok: MNGy XIV. 1924: 154. 409. sz.

[23.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 4v.

Lejegyző: Arany Juliska. A megfejtés tintával írott kiegészítése Arany László fiatal felnőttkori írásképevel mutat egyezéseket.

Megjelenés: Arany L. XXXIII. 1862: 323; Arany L. XXXIII. 1901: 297; Arany L. XXXII. 1904: 292.

Variánsok: Paszlavszky Sándor, Nyr. IV. 1875: 234. (Göncz, Abaúj m.); MNGy XIV. 1924: 155. 415. sz.

[24.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 4v.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XXXIV. 1862: 323; Arany L. XXXIV. 1901: 297; Arany L. XXIII. 1904: 293.

Variánsok: HasznMul. 1817/I. 383, 395; M. Németh Sándor, Nyr. XI. 1882: 527. (Domokos); Kálmány 1882: 159. 22. sz.; Bartók Jenő, Nyr. XIV. 1885: 284. 1. sz. (Szatmár); Istvánffy Gyula, Ethn. 1891: 220. 34. sz. (Mátra alja); MNGy XIV. 1924: 151. 340. sz.

[25.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 4v. Autográf javítások.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XII. 1862: 320; Arany L. XII. 1901: 294; Arany L. XII. 1904: 289.

Variánsok: Fábrián István, MNyszet I. 1856: 374. 89. sz.; Szilágyi István, MNyszet III. 1858: 320. 11. sz. (T[isza]keresztúr, Ugocsa m.); MNGy II. 1872: 350. 9. sz.; Erdélyi Béla, Nyr. III. 1874: 37. (Sirok); Székely 1875: 109. 37. sz. (Ugocsa); Hantz Gyula, Nyr. V. 1876: 422. (N.-Becserek); Kardos Albert, Nyr. XII. 1883: 234; Szivák János, Nyr. XII. 1883: 474. (Félegyháza); Paszlavszky Sándor, Nyr. XVIII. 1889: 377. (Deregyő, Zemplén m.); MNGy XIV. 1924: 159. 500. sz.

[26.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 4v. Autográf (?) javítás.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Kovács 1982: 529.

Variánsok: Szántó Menyhért, Nyr. VIII. 1879: 185. (Kalocsa); Erdős Lajos, Nyr. XVI. 1887: 523. (Jankovác)

[27.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 4v.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XIII. 1862: 320; Arany L. XIII. 1901: 294; Arany L. XIII. 1904: 289.

Variánsok: MNGy XIV. 1924: 156. 439. sz.

[28.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 4v–5r. Autográf és eltérő kéztől származó javítások.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. I. 1862: 318; Arany L. I. 1901: 292; Arany L. I. 1904: 287.

Variánsok: Szilágyi István, MNyszet III. 1858: 322. 50. sz. (T[isza]keresztúr, Ugocsa m.); Márton Imre, Nyr. II. 1873: 468. (Debrecen); Csillag Jónás, Nyr. XIX. 1890: 92. (Bököny, Szabolcs m.); MNGy XIV. 1924: 150. 326. sz., 152. 365. sz., 163. 565. sz.

[29.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 5r.**Lejegyző:** Arany Juliska**Megjelenés:** Arany L. XXXVI. 1862: 323; Arany L. XXXVI. 1901: 298; Arany L. XXV. 1904: 293.**Variánsok:** MNGy XIV. 1924: 156. 440. sz.

[30.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 4v. Autográf javítások.**Lejegyző:** Arany Juliska**Megjelenés:** Kovács 1982: 529.**Variánsok:** nincs adat

[31.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6r. Autográf javítás.**Lejegyző:** Arany Juliska**Megjelenés:** Arany L. XLV. 1862: 324; Arany L. XLV. 1901: 298. Arany L. XLIV. 1904: 294.**Variánsok:** Szilágyi István, MNyszet III. 1858: 321. 18. sz. (T[isza]keresztúr, Ugocsa m.); Bartók Jenő, Nyr. XIV. 1885: 284. 3. sz. (Szatmár); MNGy XIV. 1924: 158. 479. sz., MNGy 162. 555. sz.

[32.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6r.**Lejegyző:** Arany Juliska**Megjelenés:** Arany L. XLVI. 1862: 324; Arany L. XLVI. 1901: 298; Arany L. XLV. 1904: 295.**Variánsok:** Szénássi Sándor, MNyszet II. 1857: 238. 121. sz.; Szilágyi István, MNyszet IV. 1859: 315. 117. sz. (Fertős-Almás, Ugocsa m.); Kriza 1863: 345. 57. sz.; Pap 1865: 133. 4. sz.; MNGy II. 1872: 362. 67. sz.; Márton Imre, Nyr. II. 1873: 468. (Debrecen); Bakoss Lajos, Nyr. V. 1876: 127. (Érmellék); Ehrlich Lajos, Nyr. VI. 1877: 178. (Szentés); Bartók Jenő, Nyr. XIII. 1884: 575. 6. sz. (Patóháza, Szatmár m.); Pintér Kálmán, Nyr. XXI. 1892: 527. (Szeged); Molnár Antónia, Nyr. XXXI. 1902: 532. 13. sz. (Csíkmegyének gyergyói része, különösen Borszék, Ditró, Remete és Sárhegy község); MNGy XIV. 1924: 159. 491. sz.

[33.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6r. Autográf javítások.**Lejegyző:** Arany Juliska**Megjelenés:** Arany L. LI. 1862: 325; Arany L. LI. 1901: 300.**Variánsok:** Bakoss Lajos, Nyr. VI. 1877: 423. (Pocsaj, Bihar m.); MNGy XIV. 1924: 155. 425. sz.

[34.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6r. Autográf javítás.**Lejegyző:** Arany Juliska**Megjelenés:** Kovács 1982: 529.

Variánsok: Szilágyi István, MNyszet III. 1858: 320. 10. sz. (T[isza]keresztúr, Ugocsa m.); Merényi 1861: 209. 9. sz.; MNGy II. 1872: 356. 38. sz.; Vozári Gyula, Nyr. V. 1876: 470. (Debreczen); Bartók Jenő, Nyr. XV. 1886: 330. (Szatmár m.); Szini Péter, Nyr. XXIX. 1900: 592. (Beregszász); MNGy XIV. 1924: 158. 483. sz.; *rokka* megfejtéssel: Fischer Ernő, Nyr. IX. 1880: 89. 1. sz. (Bajmok, Bács megye); Kovács Károly, Nyr. XXV. 1896: 240. (Veszprém)

[35.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6r. Autográf javítás.**Lejegyző:** Arany Juliska**Megjelenés:** Arany L. XLVII. 1862: 324; Arany L. XLVII. 1901: 298; Arany L. XLVI. 1904: 295.

Variánsok: HasznMul. 1830/I. 296, 304; Szénássi Sándor, MNyszet II. 1857: 238. 123. sz.; Szilágyi István, MNyszet IV. 1859: 314. 101. sz. (Fertős-Almás, Ugocsa m.); Kriza 1863: 351. 109. sz.; Erdélyi Béla, Nyr. III. 1874: 37. (Sirok); Ballagi Aladár, Nyr. III. 1874: 329. (Czegléd); Székely 1875: 107. 7. sz. (Ugocsa); Wolf Vilmos, Nyr. IV. 1875: 520. (Szolnok); Bakoss Lajos, Nyr. V. 1876: 127. (Érmellék); Demjén Kálmán, Nyr. XVI 1887: 430. (Bélye, Baranya m.); Molnár Antónia, Nyr. XXXI. 1902: 532. 12. sz. (Csíkmegyének gyergyói része, különösen Borszék, Ditró, Remete és Sárhegy község); MNGy XIV. 1924: 153. 390. sz.

[36.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6r.**Lejegyző:** Arany Juliska**Megjelenés:** Kovács 1982: 529.

Variánsok: Fábián István, MNyszet I. 1856: 373. 72. sz.; Szénássi Sándor, MNyszet II. 1857: 238. 119. sz.; Merényi 1861: 217. 44. sz.; MNGy II. 1872: 352. 18. sz.; Szivák János, Nyr. XII. 1883: 474. (Félegyháza); Jankó 1893: 272; Bartók Jenő, Nyr. XXV. 1896: 382. (Patóháza, Szatmár m.); MNGy XIV. 1924: 155.

[37.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6r. Autográf javítás.**Lejegyző:** Arany Juliska**Megjelenés:** Arany L. V. 1862: 319; Arany L. V. 1901: 293; Arany L. V. 1901: 288.

Variánsok: Fábíán István, MNyszet I. 1856: 370. 6. sz.; Fábíán István, MNyszet II. 1857: 399. 401. sz.; Szilágyi István, MNyszet III. 1858: 322. 45. sz. (T[isza]keresztúr, Ugocsa m.); MNGy II. 1872: 354–355. 32–33. sz.; MNGy II. 1872: 357. 46. sz.; Pfeiffer Julia, Nyr. 1873: 43. (Páka, Göcsej); Gyulai Béla, Nyr. III. 1874: 234. 6. sz. (Sellye, Somogy m.); Bakoss Lajos, Nyr. 1877: 470. (Pocsaj, Biharmegye); Molnár Antónia, Nyr. XXXI. 1902: 534. 64. sz. (Csikmegyének gyergyói része, különösen Borszék, Ditró, Remete és Sárhegy község); MNGy XIV. 1924: 162. 553. sz.

[38.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6r. Autográf javítás.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. VII. 1862: 319; Arany L. VII. 1901: 293; Arany L. VII. 1904: 288.

Variánsok: HasznMul. 1817/II. 167, 176; Fábíán István, MNyszet I. 1856: 371. 17–18. sz.; Fábíán István, MNyszet III. 1858: 166. 464. sz.; Merényi 1861: 213. 26. sz.; Pap 1865: 137. 25. sz.; MNGy II. 1872: 350. 5. sz.; Zelles Ilma, Nyr. II. 1873: 178. (Őrség); Töttössy Béla, Nyr. II. 1873: 468. (Somlya vidéke, Veszprém m.); Győry Vilmos, Nyr. II. 1873: 559. (Orosháza); Pamlényi Sándor, Nyr. VIII. 1879: 522. 5. sz.; Bartók Jenő, Nyr. XIII. 1884: 574. 3. sz. (Patóháza, Szatmár m.); Istvánffy Gyula, Ethn. II. 1891: 219. 27. sz. (Mátra alja); Kovács Károly, Nyr. XXV. 1896: 239. (Veszprém); MNGy XIV. 1924: 149. 313. sz.

[39.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6r.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. LII. 1862: 325; Arany L. LII. 1901: 300; Arany L. L. 1904: 295.

Variánsok: Fábíán István, MNyszet I. 1856: 371. 20. sz.; Szilágyi István, MNyszet IV. 1859: 314. 104. sz. (Fertős-Almás, Ugocsa m.); Pap 1865: 138. 31. sz.; MNGy II. 1872: 361. 64. sz.; Steiner Zsigmond, Nyr. II. 1873: 89. (Veszprém); Székely 1875: 107. 5. sz. (Ugocsa); Paszlavszky Sándor, Nyr. V. 1876: 329. (Hegyalja, Bodrog-Keresztur); Bónis Károly, Nyr. IX. 1880: 180. 3. sz.; Halász János, Nyr. XIII. 1884: 285. (Kemenesalja); MNGy XIV. 1924: 152. 372. sz., 156–157. 448–450. sz.

[40.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6r. Autográf javítás.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Kovács 1982: 529.

Variánsok: Fábíán István, MNyszet I. 1856: 373. 76. sz.; Szilágyi István, MNyszet IV. 1859:

316. 138. sz. (Fertős-Almás, Ugocsa m.); Merényi 1861: 212. 19. sz.; MNGy II. 1872: 364. 73. sz.; Márton Imre, Nyr. II. 1873: 468. (Debrecen); Erdélyi Béla, Nyr. III. 1874: 38.; Bánóczi József, Nyr. V. 1876: 34. (Ozora, Tolna m.); Paszlavszky Sándor, Nyr. V. 1876: 328. (Bodrog-Keresztur, Hegyalja); Gótsch József, Nyr. 1879: 140. (Kecskemét); Borbás Vincze, Nyr. 1883: 331. (Ipoly-Litke); Istvánffy Gyula, Ethn. II. 1891: 110. I. sz. (Mátra alja); Bartók Jenő, Nyr. XXV. 1896: 382. (Patóháza, Szatmár m.); MNGy XIV. 1924: 162. 548. sz.

[41.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6r.

Lejegyző: Arany Juliska. Piros ceruzás javítások ismeretlen személytől.

Megjelenés: Arany L. VIII. 1862: 319; Arany L. VIII. 1901: 293; Arany L. VIII. 1904: 288.

Variánsok: Fábíán István, MNyszet II. 1857: 392. 240. sz.; Szilágyi István, MNyszet IV. 1859: 316. 137. sz. (Fertős-Almás, Ugocsa m.); Ballagi Aladár, Nyr. III. 1874: 328. (Czepléd); Fischer Ernő, Nyr. 1878: 476. (Bajmok, Bács megye); Istvánffy Gyula, Ethn. 1891: 297. 52. sz. (Mátra alja); MNGy XIV. 1924: 161. 547. sz.; Szabó 2009: 235. [1856].

[42.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6r.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Kovács 1982: 529.

Variánsok: HasznMul. 1817/II. 290, 298; 1819/II. 104, 112; 1823/II. 288, 296; Fábíán István, MNyszet I. 1856: 371. 13. sz.; Szilágyi István, MNyszet IV. 1859: 314. 108. sz. (Fertős-Almás, Ugocsa m.); Merényi 1861: 218. 49. sz.; Pap 1865: 138. 37. sz.; MNGy II. 1872: 363. 49. sz.; Pfeiffer Julia, Nyr. II. 1873: 42. (Páka, Göcsej); B. Pongrácz Emil, Nyr. III. 1874: 376. (Nógrád megye); Viski Károly, Nyr. 1917: 217. (Nagyszalonta); MNGy XIV. 1924: 161. 531. sz.

[43.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6r. A szöveg piros ceruzával áthúzva.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. VI. 1862: 319; Arany L. VI. 1901: 293; Arany L. VI. 1904: 288.

Variánsok: MNGy II. 1872: 350. 8. sz.; Erdélyi Béla, Nyr. III. 1874: 38. (Sirok); Wolf Vilmos, Nyr. IV. 1875: 559. (Szolnok); Ehrlich Lajos, Nyr. VI. 1877: 270. (Szentés); Bakoss Lajos, Nyr. VI. 1877: 423. (Pocsaj, Biharmegye); Borbás Vincze, Nyr. XII. 1883: 286. (Ipoly-Litke); Demjén Kálmán, Nyr. XVI. 1887: 429. (Bélye, Baranya m.); Istvánffy Gyula, Ethn. 1891: III. 23. sz. (Mátra alja); Lázár 1896: 57; MNGy XIV. 1924: 150. 331. sz.

[44.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6v.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. III. 1862: 318; Arany L. III. 1901: 292; Arany L. III. 1904: 297.

Variánsok: Gótsch József, Nyr. VIII. 1879: 140. (Kecskemét); MNGy XIV. 1924: 162. 556. sz.

[45.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6v. Autográf javítás.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. IX. 1862: 319; Arany L. IX. 1901: 293; Arany L. IX. 1904: 289.

Variánsok: Szénássai Sándor, MNyszet II. 1857: 237. 106. sz.; Fábíán István, MNyszet II. 1857: 399. 398. sz.; Székely 1875: 107. 2. sz. (Ugocsa); Bakoss Lajos, Nyr. VI. 1877: 423. (Pocsaj, Bihar m.); MNGy XIV. 1924: 152. 362. sz.

[46.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6v.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Kovács 1982: 529.

Variánsok: nincs adat

[47/47A.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6v. A szöveg nehezen olvasható, tintával többszö-
rösen át van firkálva.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Vargha 2012: 250.

Variánsok: Szilágyi István, MNyszet III. 1858: 323. 65. sz. (T[isza]keresztúr, Ugocsa m.); Szilágyi István, MNyszet IV. 1859: 318. 182. sz. (Fertős-Almás, Ugocsa m.); Merényi 1861: 209. 8. sz.; Pap 1865: 136. 20. sz.; MNGy II. 1872: 364. 72. sz.; Pfeiffer Julia, Nyr. II. 1873: 42. (Páka, Göcsej); Ballagi Aladár, Nyr. III. 1874: 328. (Czegléd); Székely 1875: 109. 35. sz. (Ugocsa); Balogh Károly, Nyr. XIX. 1889: 428. (Szolnok); Pintér Kálmán, Nyr. XXI. 1892: 527. (Szeged); Viski Károly, Nyr. XLVI. 1917: 217. (Nagyszalonta); MNGy XIV. 1924: 154. 406. sz.

[48.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6v. A szöveg több, tintával írott vonallal át van húzva.

Lejegyző: Feltehetőleg azonos a meséket is lejegyző ismeretlen személlyel.

Megjelenés: Kovács 1982: 530.

Variánsok: Fábíán István, MNyszet II. 1857: 392. 251. sz.; Szilágyi István, MNyszet IV. 1859: 316. 142. sz. (Fertős-Almás, Ugozca m.); Merényi 1861: 214. 30. sz.; MNGy XIV. 1924: 143. 212. sz.

[49.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6v. Autográf és eltérő kéztől származó javítások.

Lejegyző: Arany Juliska. A megfejtés szövegmódosítása eltérő személytől származik, Arany László fiatal felnőttkori kézírásával mutat egyezéseket.

Megjelenés: Arany L. II. 1862: 318; Arany L. II. 1901: 292; Arany L. II. 1904: 287.

Variánsok: Szilágyi István, MNyszet III. 1858: 320. 1. sz. (T[isza]keresztúr, Ugozca m.); Szilágyi István, MNyszet IV. 1859: 314. 105. sz. (Fertős-Almás, Ugozca m.); Székely 1875: III. 51. sz. (Csákvár); Bakoss Lajos, Nyr. VI. 1877: 423. (Pocsaj, Bihar m.); Paszlavszky Sándor, Nyr. 1889: 376. (Deregyő, Zemplén m.); Viski Károly, Nyr. XLVI. 1917: 217. (Nagyszalonta); MNGy XIV. 1924: 150. 329–330. sz., 163. 570. sz.

[50.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6v.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Kovács 1982: 530.

Variánsok: Szilágyi István, MNyszet III. 1858: 320. 2. sz. (T[isza]keresztúr, Ugozca m.); Szilágyi István, MNyszet IV. 1859: 317. 159. sz. (Fertős-Almás, Ugozca m.); Merényi 1861: 217. 42. sz.; Pap 1865: 134. 10. sz.; Székely 1875: 108. 24. sz. (Ugozca); Bakoss Lajos, Nyr. V. 1876: 178. (Ér-Keserű); Pintér Kálmán, Nyr. XXI. 1892: 527. (Szeged); MNGy XIV. 1924: 161. 539. sz.

[51.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6v. Autográf (?) javítás.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XLVIII. 1862: 325; Arany L. XLVIII. 1901: 299; Arany L. XLVII. 1904: 295.

Variánsok: Fábíán István, MNyszet I. 1856: 371. 15. sz.; MNGy II. 1872: 350. 10. sz.; Székely 1875: 107. 8. sz. (Ugozca); Szántó Menyhért, Nyr. VIII. 1879: 185. (Kalocsa); Jankó 1893: 272; Viski Károly, Nyr. XLVI. 1917: 217. (Nagyszalonta); MNGy XIV. 1924: 153. 389. sz.

[52.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6v. Autográf (?) javítás.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XLIX. 1862: 325; Arany L. XLIX. 1901: 300; Arany L. XLVIII. 1904: 295.

Variánsok: Steiner Zsigmond, Nyr. II. 1873: 89. (Veszprém)

[53.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 6v.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XVIII. 1862: 321; Arany L. XVIII. 1901: 295; Arany L. XVII. 1904: 290.

Variánsok: Szénássi Sándor, MNyszet II. 1857: 238. 117. sz.; Kriza 1863: 344. 53. sz.; Bánóczi József, Nyr. V. 1876: 34. (Ozora, Tolna m.); Bartók Jenő, Nyr. XIV. 1885: 189. 1. sz. (Patóháza, Szatmár m.); MNGy XIV. 1924: 155. 418. sz.

[54/1B.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 7r. A lap tetején a *Találos mesék* cím elmosódottan (kikaparva?) olvasható. A találosszöveg első fele elmosódottan olvasható, a második fele tintával át van firkálva.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Vargha 2012: 249.

Variánsok: Lásd [1/1A.]

[55/47B.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 7r. Autográf és eltérő kéztől származó javítások.

Lejegyző: Arany Juliska. A *mint a rétes*-betoldás Arany László fiatal felnőttkori kézírásával mutat egyezéseket.

Megjelenés: Kovács 1982: 530.

Variánsok: Lásd [47/47A.]

[56.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 7r. Autográf javítás.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Kovács 1982: 530.

Variánsok: nincs adat

[57.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 7r. A szöveg fekete tintával írott vonalakkal többször át van húzva.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Kovács 1982: 530.

Variánsok: nincs adat

[58.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 7r.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XL. 1862: 324; Arany L. XL. 1901: 298; Arany L. XXXIX. 1904: 294.

Variánsok: Viski Károly, Nyr. XLVI. 1917: 218. (Nagyszalonta); MNGy XIV. 1924: 161. 540. sz.

[59.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 7r. Autográf javítás.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XXXV. 1862: 323; Arany L. XXXV. 1901: 297; Arany L. XXXIV. 1904: 293.

Variánsok: Csillag Jónás, Nyr. XIX. 1890: 92. (Bököny, Szabolcs m.)

[60.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 7r.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XXXVIII. 1862: 323; Arany L. XXXVIII. 1901: 298; Arany L. XXXVII. 1904: 293.

Variánsok: nem ismert

[61.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 7r. Autográf (?) javítás.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XXXVII. 1862: 328; Arany L. XXXVII. 1901: 298; Arany L. XXXVI. 1904: 293.

Variánsok: MNGy XIV. 1924: 153. 387. sz.

[62.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 7r.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Kovács 1982: 530.

Variánsok: HasznMul. 1818/I. 248, 256; 1820/I. 416, 1820/II. 8; 1826/I. 72, 80; Szénási Sándor, MNyszet II. 1857: 237. 105. sz.; Fábíán István, MNyszet II. 1857: 394. 282. sz.; Szilágyi István, MNyszet III. 1858: 322. 35. sz. (T[isza]keresztúr, Ugocsa m.); Szilágyi István, MNyszet IV. 1859: 314. 115. sz. (Fertős-Almás, Ugocsa m.); Merényi 1861: 218. 47. sz.; Pap 1865: 137. 27. sz.; Vozári Gyula, Nyr. V. 1876: 422. (Debreczen vidéke); Balogh Károly, Nyr. XVIII. 1889: 429. (Szolnok); Istvánffy Gyula, Ethn. II. 1891: 110. 10. sz. (Mátra alja); Molnár Antónia, Nyr. XXXI. 1902: 533. 30. sz. (Csíkmegyének gyergyói része, különösen Borszék, Ditró, Remete és Sárhegy község); Viski Károly, Nyr. XLVI. 1917: 218. (Nagyszalonta); MNGy XIV. 1924: 161. 542. sz.

[63.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 7r.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XI. 1862: 320; Arany L. XI. 1901: 294; Arany L. XI. 1904: 289.

Variánsok: HasznMul. 1826/I. 272, 280; Szénási Sándor, MNyszet II. 1857: 238. 132. sz.; Szilágyi István, MNyszet IV. 1859: 315. 130. sz. (Fertős-Almás, Ugocsa m.); Merényi 1861: 217. 39. sz.; Kriza 1863: 350. 101. sz.; Erdélyi Béla, Nyr. III. 1874: 38. (Sirok); Borbás Vincze, Nyr. XII. 1883: 286. (Ipoly-Litke); Balogh Károly, Nyr. XVIII. 1889: 428. (Szolnok); Jan-kó 1893: 272; Molnár Antónia, Nyr. XXXI. 1902: 533. 24. (Csíkmegyének gyergyói része, különösen Borszék, Ditró, Remete és Sárhegy község); Viski Károly, Nyr. XLVI. 1917: 218. (Nagyszalonta); MNGy XIV. 1924: 162. 550. sz.

[64.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 7v. A szövegen grafitceruzás javítások azonosíthatók.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XXX. 1862: 322; Arany L. XXX. 1901: 297; Arany L. XXIX. 1904: 292.

Variánsok: HasznMul. 1818/II. 64, 72; Fábíán István, MNyszet II. 1857: 318. 152. sz.; Szilágyi István, MNyszet IV. 1859: 317. 156. sz. (Fertős-Almás, Ugocsa m.); Kriza 1863: 350. 100. sz.; Halász János, Nyr. XIII. 1884: 285. (Kemenesalja); MNGy VI. 1905: 244. 37. sz.; MNGy XIV. 1924: 143. 207. sz.

[65.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 7v. A szövegen grafitceruzás javítás látható.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XXXIX. 1862: 323; Arany L. XXXIX. 1901: 298; Arany L. XXXVIII. 1904: 293.

Variánsok: MNGy XIV. 1924: 159. 490. sz.

[66.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 7v.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XVI. 1862: 321; Arany L. XVI. 1901: 296; Arany L. XV. 1904: 290.

Variánsok: HasznMul. 1817/I. 192, 200; Demjén Kálmán, Nyr. XVI. 1887: 429. (Bélye, Baranya m.); Molnár Antónia, Nyr. XXXI. 1902: 532. 15. sz. (Csikmegyének gyergyói része, különösen Borszék, Ditró, Remete és Sárhegy község); MNGy XIV. 1924: 157. 457. sz., 461. sz.

[67.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 7v.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XXIV. 1862: 322; Arany L. XXIV. 1901: 296; Arany L. XXIII. 1904: 291.

Variánsok: MNGy XIV. 1924: 161. 537. sz.

[68.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 7v. A szöveg egy része tintával kihúzva.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XLI. 1862: 324; Arany L. XLI. 1901: 298; Arany L. XL. 1904: 294.

Variánsok: MNGy XIV. 1924: 155. 423. sz.

[69/69A.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 7v. A szöveg fekete tintával át van firkálva, a megfejtésben az *Ördög* szó grafitceruzával külön is át van satírozva.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Vargha 2012: 274.

Variánsok: HasznMul. 1822/II. 128, 136; MNGy II. 1872: 352. 17. sz.; Erdélyi Béla, Nyr. III. 1874: 38. (Sirok); Pamlényi Sándor, Nyr. VIII. 1879: 522. 3. sz.; Csillag Jónás, Nyr. XIX. 1890: 92. (Bököny, Szabolcs m.); MNGy XIV. 1924: 156. 447. sz.

[70.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 7v. Autográf javítások.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XXIII. 1862: 321; Arany L. XXIII. 1901: 296; Arany L. XXII. 1904: 291.

Variánsok: Fábíán István, MNyszet II. 1857: 320. 185. sz.; Szilágyi István, MNyszet IV. 1859: 316. 135. sz. (Fertős-Almás, Ugocsa m.); Borbás Vincze, Nyr. XII. 1883: 331. (Ipoly-Litke); Bartók Jenő, Nyr. XV. 1886: 93. 10. sz. (Patóháza, Szatmár m.)

[71/69B.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 7v.

Lejegyző: Arany László; a lejegyzés fiatal felnőttkori írásával mutat egyezéseket.

Megjelenés: Arany L. XVII. 1862: 321; Arany L. XVII. 1901: 295; Arany L. XVI. 1904: 290.

Variánsok: Lásd [69/69A.]

[72.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 7v.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Kovács 1982: 530.

Variánsok: A szöveg találósként nem ismert. Proverbiumként lásd Szemerkenyi 2009: 1185.

[73.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 8r. Tintás és ceruzás javítások.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. L. 1862: 325; Arany L. L. 1901: 300.

Variánsok: MNGy II. 1872: 353. 24. sz.; ifj. Káplány József, Nyr. II. 1873: 467. (Gyöngyös); Erdélyi Béla, Nyr. III. 1874: 37. (Sirok); Gyulai Béla, Nyr. III. 1874: 234. 7. sz. (Sellye, Somogy m.); Bakoss Lajos, Nyr. VI. 1877: 470. (Pocsaj, Biharmegye); MNGy XIV. 1924: 150. 325. sz.

[74.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 8r. A szöveg függőleges vonallal, tintával áthúzva.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. IV. 1862: 318; Arany L. IV. 1901: 292; Arany L. IV. 1904: 288.

Variánsok: Fábíán István, MNyszet I. 1856: 374. 82. sz.; Kriza 1863: 352. III. sz.; MNGy II. 1872: 355. 37. sz.; Gábor Andor, Nyr. XXXIII. 1904: 529. (Várda, Somogy m.); Viski Károly, Nyr. XLVI. 1917: 218. (Nagyszalonta); MNGy XIV. 1924: 148. 307. sz.

[75.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/I. 8r.**Lejegyző:** Arany László (?). A ceruzás írás eltér Arany Juliska kézírásától, azonban nem azonosítható teljes mértékben a 71. sz. szöveg írásképével sem.**Megjelenés:** Kovács 1982: 530.**Variánsok:** Fábíán István, MNyset I. 1856: 373. 60. sz.; Ballagi Aladár, Nyr. III. 1874: 329. (Czegléd); Kálmány 1881: 163. 16. sz.; Vozáry Gyula, Nyr. XII. 1883: 331. (Debreczen vidéke); MNGy XIV. 1924: 150. 332. sz.

[76.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 18v. Mérete: 185x226 mm. A lap tetején *Találás mese* cím olvasható.**Lejegyző:** Arany Juliska**Megjelenés:** Arany L. LIII. 1862: 325; Arany L. LIII. 1901: 300; Arany L. LI. 1904: 296.**Variánsok:** nincs adat

[77.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 18v.**Lejegyző:** Arany Juliska**Megjelenés:** Arany L. XIV. 1862: 320; Arany L. XIV. 1901: 294.**Variánsok:** Székely 1875: 110. 43. sz. (Ugocsa); Ehrlich Lajos, Nyr. VI. 1877: 42. (Szentés); Kálmány 1881: 163. 20. sz.; Istvánffy Gyula, Ethn II. 1891: 219. 29. sz. (Mátra alja); Molnár Antónia, Nyr. XXXI. 1902: 533. 41. sz. (Csíkmegyének gyergyói része, különösen Borszék, Ditró, Remete és Sárhegy község). Vö. az AaTh 927 (*Rabszabadító*); ATU 927 (*Out-Riddling the Judge*) mesetípusokkal: MNK 4. 1984: 224–226; ATU I. 2004: 563–564.

[78.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 18v. Csonka szöveg, tintával áthúzva.**Lejegyző:** Arany Juliska**Megjelenés:** nem jelent meg**Variánsok:** a töredékszöveg nem azonosítható, ebben a formában inkább csak találoskezdő formulának tekinthető. Lásd a 17–19., 26. sz. szövegeket.

[79.]

Kézirat: MTA KIK Kt. Irod. 4-r. 409/II. 18v.

Lejegyző: Arany Juliska

Megjelenés: Arany L. XXII. 1862: 321; Arany L. XXII. 1901: 295; Arany L. XXI. 1904: 291.

Variánsok: HasznMul. 1817/II. 290, 298; 1823/II. 352, 360; Fábíán István, MNyszet I. 1856: 371. 19. sz.; Szénási Sándor, MNyszet II. 1857: 238. 134. sz.; Szilágyi István, MNyszet IV. 1859: 316. 144. sz. (Fertős-Almás, Ugocsa m.); Turcsányi Andor, Nyr. IV. 1875: 180. (Körmend vidéke); Borbás Vincze, Nyr. XII. 1883: 331. (Ipoly-Litke); Pintér Kálmán, Nyr. XXI. 1892: 527. (Szeged); Molnár Antónia, Nyr. XXXI. 1902: 533. 25. sz. (Csíkmegyének gyergyói része, különösen Borszék, Ditró, Remete és Sárhegy község); Gósy Géza, Nyr. 1911: 191. (Bősárkány, Rábaköz); MNGy XIV. 1924: 158. 488. sz.

FÜGGELÉK

1. AZ ARANY CSALÁD MESÉINEK FŐBB ADATAI

A mese sorszáma	A kiadott változat címe	A kiadott változat oldal-számai	A kézirat szöveg autográf és/vagy utólag adott vagy korrigált címe, illetve rövid megjelölése	Lejegyző	A kézirat jelzete (MTA KIK Kt.)	A mese típuszáma
[1.]	<i>A vak király.</i>	ARANY L. 1862: 1–29.	<i>A' király, és asz arany tollu madár</i> [autográf]; <i>A vak király</i> [korrigált]	Arany Juliska	Irod. 4-r. 409/II. 116r–123v.	MNK 463**+AaTh 550+AaTh 507; ATU 550
[2.]	<i>A boltos három lyánya.</i>	ARANY L. 1862: 30–36.	<i>(Leár)</i> [korrigált]	Arany Juliska	Irod. 4-r. 409/II. 127r–128v.	AaTh 923; ATU 923
[3.]	<i>A cigány fiú.</i>	ARANY L. 1862: 37–40.	<i>A cigány fiu</i> [korrigált]	Arany Juliska	Irod. 4-r. 409/II. 134v–135r.	AaTh 1628; ATU 1628*
[4.]	<i>Ráado és Anyicska.</i>	ARANY L. 1862: 41–82.	<i>Ráado, és Anyicska</i> [autográf]	Arany Jánosné és Arany Juliska	Ms 10020/ VIII. 152r–168v.	AaTh 313C+AaTh 400 (+AaTh 1961A*); ATU 313
[5.]	<i>Az aranyhajú hercegekisasszony.</i>	ARANY L. 1862: 83–99.	<i>Az aranyhajú királykisasszony</i> [korrigált]	Arany Jánosné és Arany Juliska	Irod. 4-r. 409/II. 137r–143r.	AaTh 403A; ATU 403+404
[6.]	<i>Az özike.</i>	ARANY L. 1862: 100–110.	<i>Az özike.</i> [korrigált]	Arany Juliska	Irod. 4-r. 409/II. 89r–93v.	AaTh 450; ATU 450
[7.]	<i>A veres tebén.</i>	ARANY L. 1862: 111–127.	<i>A veres tebén</i> [autográf]	Arany Jánosné	Irod. 4-r. 409/I. 12r–17r.	AaTh 511A+AaTh 361*; ATU 511+ATU 361*
[8.]	<i>A tündérkisasszony és a cigánylyány.</i>	ARANY L. 1862: 128–152.	<i>A tündérkisasszony és a cigánylyány vagy A királyfi és 3 tündérkisasszony</i> [korrigált]	Arany Juliska	Irod. 4-r. 409/II. 76r–81r.	AaTh 408; ATU 408
[9A.]	<i>Az ördög-szerető.</i>	ARANY L. 1862: 153–162.	[cím nélküli, befejezetlen kézirat]	Arany Juliska	Irod. 4-r. 409/II. 88r–88v.	AaTh 407B; ATU 407

A mese sorszáma	A kiadott változat címe	A kiadott változat oldal-számai	A kéziratos szöveg autográf és/vagy utólag adott vagy korrigált címe, illetve rövid megjelölése	Lejegyző	A kézirat jelzete (MTA KIK Kt.)	A mese típuszáma
[9B.]	<i>Az ördög-szerető.</i>	ARANY L. 1862: 153–162.	<i>A szép lány meg az ördög.</i> [autográf]	Arany László	Irod. 4-r. 409/II. 72r–75v.	AaTh 407B; ATU 407
[10.]	<i>Jankó és a három elátkozott királykisasszony.</i>	ARANY L. 1862: 163–175.	<i>János, és a három elátkozott királykisasszony.</i> [autográf]	Arany Juliska	Irod. 4-r. 409/II. 110r–115r.	AaTh 400+AaTh 518; ATU 400+ATU 518
[11.]	<i>Az ördög és a két lány.</i>	ARANY L. 1862: 176–186.	<i>A kis macska, és a lányok.</i> [autográf]	Arany Juliska	Irod. 4-r. 409/II. 108r–109v.	MNK 48r*; ATU 48oD*
[12.]	<i>A kis malacz és a farkasok.</i>	ARANY L. 1862: 187–189.	[cím nélkül]	Ismeretlen lejegyző	Irod. 4-r. 409/II. 17v–18r.	AaTh 121; ATU 121
[13.]	<i>Zsuzska és az ördög.</i>	ARANY L. 1862: 190–201.	<i>Az ördög, és a három lány.</i> [autográf]	Arany Juliska és ismeretlen lejegyző	Irod. 4-r. 409/II. 104r–107v.	MNK *328; ATU 328
[14.]	<i>Febérlófia.</i>	ARANY L. 1862: 202–215.	<i>A Febér ló fia</i> [autográf]	Ismeretlen lejegyző	Irod. 4-r. 409/II. 9r–12v.	AaTh 301B; ATU 301
[15.]	<i>A nyelves királykisasszony.</i>	ARANY L. 1862: 216–219.	<i>Az okos királylány</i> [korrigált]	Arany Juliska	Irod. 4-r. 409/II. 13r–13v.	AaTh 853; ATU 853
[16.]	<i>Gagyi gazda.</i>	ARANY L. 1862: 220–231.	<i>Gagyi gazda</i> [korrigált című, befejezetlen kézirat]	Arany Jánosné	Irod. 4-r. 409/II. 82r–85r.	AaTh 560; ATU 560
[17.]	<i>Babszem Jankó.</i>	ARANY L. 1862: 232–245.	[korrigált című, befejezetlen kézirat]	Ismeretlen lejegyző	Irod. 4-r. 409/II. 144r.	AaTh 700+AaTh 650A, ATU 700+ATU 650A

A mese sorszáma	A kiadott változat címe	A kiadott változat oldal-számai	A kézirat szöveg autográf és/vagy utólag adott vagy korigált címe, illetve rövid megjelölése	Lejegyző	A kézirat jelzete (MTA KIK Kt.)	A mese típuszáma
[18.]	<i>Dongó meg Mohácsi.</i>	ARANY L. 1862: 246–265.	<i>Dongó meg Mohácsi.</i> [autográf]	Arany Jánosné és Arany Juliska	Ms 10020/ VIII. 116r–125v.	MNK 2100C*+ AaTh 1525N+ AaTh 164r+AaTh 1654; ATU 1525E+ATU 164r+ ATU 1654
[19.]	<i>A szomorú királykisasszony.</i>	ARANY L. 1862: 266- 269.	<i>Hőj elő stb</i> [korigált]	Ismeretlen lejegyző és Arany Juliska	Irod. 4-r. 409/II. 133r–134r.	AaTh 571; ATU 571
[20.]	<i>A macska és az egér.</i>	ARANY L. 1862: 270–272.	[cím nélkül]	Ismeretlen lejegyző	Irod. 4-r. 409/II. 16v.	AaTh 2034; ATU 2034
[21.]	<i>A farkas-tanya.</i>	ARANY L. 1862: 273–276.	[cím nélkül]	Arany Juliska	Irod. 4-r. 409/II. 15r–15v.	AaTh 210; ATU 210
[22.]	<i>Panczimanczi.</i>	ARANY L. 1862: 277–284.	<i>Panczimanczi.</i> [autográf]	Ismeretlen lejegyző és Arany Juliska	Irod. 4-r. 409/II. 124r–126r.	AaTh 500+AaTh 501; ATU 500+ATU 501
[23.]	<i>A bolygó, szalmaszál és a tüzes úszók.</i>	ARANY L. 1862: 285–286.	<i>A' Hójjag, Szalmaszál, és Tüzes úszók</i> [autográf]	Arany Juliska	Irod. 4-r. 409/II. 126v.	AaTh 295; ATU 295
[24.]	<i>A kis gömböc.</i>	ARANY L. 1862: 287–289.	<i>A kis gömböc.</i> [autográf]	Ismeretlen lejegyző	Irod. 4-r. 409/II. 14r–14v.	AaTh 2028B*; ATU 2028
[25.]	<i>Farkas-barkas.</i>	ARANY L. 1862: 290–294.	[cím nélkül]	Arany Juliska	Irod. 4-r. 409/II. 130v–131v.	AaTh 20C+AaTh 2033+AaTh 2010 IA; ATU 20C+ATU 20A
[26.]	<i>A kakaska és a jérczike.</i>	ARANY L. 1862: 295–298.	<i>Pityke Kakaska</i> [korigált]	Arany Juliska	Irod. 4-r. 409/II. 132r–132v.	AaTh 2021A; ATU 2021

A mese sorszáma	A kiadott változat címe	A kiadott változat oldal-számai	A kézirat szöveg autográf és/vagy utólag adott vagy korrigált címe, illetve rövid megjelölése	Lejegyző	A kézirat jelzete (MTA KIK Kt.)	A mese típuszáma
[27.]	<i>A két koszorú.</i>	ARANY L. 1862: 299–304.	[cím nélkül]	Arany Juliska	Irod. 4-r. 409/II. 135v–136v.	AaTh 883B+AaTh 510B; ATU 883B+ATU 510B
[28.]	<i>A kóró és a kis madár.</i>	ARANY L. 1862: 305–307.	[cím nélkül]	Arany Juliska	Irod. 4-r. 409/I. 17v; Irod. 4-r. 409/II. 115v; Ms 10020/ VIII. 169r.	AaTh 2034A*; ATU 2034A*
[29.]	<i>A kis ködmön.</i>	ARANY L. 1862: 308–313.	<i>A kis ködmön</i> [korrigált]	Arany Juliska	Irod. 4-r. 409/II. 129r–130r.	AaTh 1450+AaTh 1384 (AaTh 1229* +AaTh 1245+AaTh 1284*); ATU 1450+ ATU 1384 (ATU 1229*+ATU 1245+ATU 1284*)
[30.]	<i>Iczinke- piczinke.</i>	ARANY L. 1862: 314–315.	[cím nélkül]	Ismeretlen lejegyző	Irod. 4-r. 409/II. 16r.	AaTh 2016; ATU 2016
[31.]	<i>Méért haragszik a disznó a kutyára, a kutya a macskára, a macska az egérre?</i>	ARANY L. 1862: 316–317.	<i>a disznó-kutya- macska-egér meséje</i> [a [30.] sz. mese kézirata felírva]		Irod. 4-r. 409/II. 16r. (csak a cím) [csak a cím; a mese kézirata elveszett vagy lappang]	AaTh 200; ATU 200
[32.]	<i>Csali- mesék I.</i>	ARANY L. 1862: 326.	[A mese kézirata elveszett vagy lappang.]			MNK 230zZ*; ATU 2300

A mese sorszáma	A kiadott változat címe	A kiadott változat oldal-számai	A kéziratos szöveg autográf és/vagy utólag adott vagy korrigált címe, illetve rövid megjelölése	Lejegyző	A kézirat jelzete (MTA KIK Kt.)	A mese típuszáma
[33.]	<i>Csali-mesék II.</i>	ARANY L. 1862: 326.	[A mese kézirata elveszett vagy lappang.]			AaTh 2300; ATU 2300
[34.]	<i>Csali-mesék III.</i>	ARANY L. 1862: 327.	[A mese kézirata elveszett vagy lappang.]			MNK 2013A*
[35.]	<i>Csali-mesék IV.</i>	ARANY L. 1862: 327.	[A mese kézirata elveszett vagy lappang.]			MNK 2101 B ₃ * (csalime- seként is használt mesezáró formula)
[36.]	<i>Csali-mesék V.</i>	ARANY L. 1862: 327.	[A mese kézirata elveszett vagy lappang.]			MNK 2101 B ₂ * (csalime- seként is használt mesezáró formula)
[37.]	<i>Az özvegy ember és az özvegy asszony</i>	KOVÁCS 1982: 518–522.	<i>Az özvegy ember és az özvegy asszony</i> [autográf], <i>Az édes és mostoha lány</i> [korrigált]	Ismeretlen lejegyző és Arany Juliska	Irod. 4-r. 409/III. 123r–126v.	AaTh 480; ATU 480
[38.]	<i>Bolond Jankó</i>	KOVÁCS 1982: 522–527.	<i>Bolond Jankó</i> [korrigált]	Arany Juliska	Irod. 4-r. 409/III. 127r–130v.	MNK 1684*+ AaTh 1691+AaTh 1653A; ATU 1696+ATU 1691+ATU 1653
[39.]	–	nem jelent még	[cím nélkül, töredék]	Ismeretlen lejegyző	Irod. 4-r. 409/II. 17r.	?

2. AZ ARANY LÁSZLÓ NEVÉVEL MEGJELENT MESEKÖTETEK JEGYZÉKE

Időrendi bibliográfia¹ (1901–2016)

- 1900–1901 *Magyar népmese-gyűjteménye*. Közrebocsájtotta Gyulai Pál. Budapest: Franklin (Arany László Összes Művei IV. Magyar népmesék gyűjteménye)
- 1904 *Magyar népmese-gyűjtemény*. Kiadta Arany László. 3. kiadás. Budapest: Franklin (Olcsó könyvtár)
- 1911 *Magyar népmese-gyűjtemény*. Kiadta Arany László. 4. kiadás. Budapest: Franklin (Olcsó könyvtár)
- 1914 *Magyar népmese-gyűjtemény*. Kiadta Arany László. 5. kiadás. Budapest: Franklin (Olcsó könyvtár)
- [1928] *Magyar népmese-gyűjtemény*. 5. kiadás [!] Budapest: Franklin (Olcsó könyvtár)
- [1928] *Magyar mesék rózsás kertje*. Feljegyezték Arany László, Tompa Mihály, Voinovich Géza. Fáy Dezső rajzaival. Budapest: Révai
- 1939, 1941 *A mi meséink. Népmesék*. A meséket a Magyar Népköltési Gyűjtemény kötetéből és Arany László Magyar népmese gyűjteményéből Szabó T. Attila válogatta ki, a képeket Bányai Ferencné Parádi Erzsike rajzolta. Kolozsvár: Az Ifjú Erdély kiadása
- [1949] *Magyar népmese-gyűjtemény*. Kiadta Arany László. Budapest: Franklin
- 1953, 1954 *A kóró és a kis madár. Magyar népmese*. Szilvásy Nándor rajzaival. Budapest: Ifjúsági Könyvkiadó
- [1954] *A kis kakas gyémánt félkrajcárja*. Szántó Piroska rajzaival. [Budapest]: Ifjúsági Könyvkiadó
- 1958 *Magyar népmesék*. Róna Emy illusztrációival. Budapest: Móra
- 1958, 1962 *Babszem Jankó és más magyar népmesék*. Róna Emy rajzaival. Budapest: Móra (Kispajtások mesekönyve)
- 1963 *Pancimanci. Magyar népmesék*. Róna Emy rajzaival. Budapest: Móra
- 1964, 1968 *A kis ködmön*. A rajzok és a borító Cseh Gusztáv munkája. Bukarest: Ifjúsági Könyvkiadó (Mesetarisznya)

¹ Az Országos Széchényi Könyvtár és az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum állományában meglévő kiadványok jegyzéke.

- 1965, 1980, 1983, 1992 *A háromágú tölgyfa tündére. A legszebb magyar népmesék.* A meséket átdolgozta Arany László, Benedek Elek, Illyés Gyula, Kolozsvári Grandpierre Emil. Válogatta és szerkesztette Kormos István. Heinzelmann Emma rajzaival. Budapest: Móra [A második kiadástól Márton Magda rajzaival jelent meg.]
- 1965, 1969 *Fehérlófia.* Arany László magyar népmese gyűjteményéből válogatta és az utószót írta Faragó József. A rajzok és a borító Cseh Gusztáv munkája. Bukarest: Ifjúsági Könyvkiadó
- 1971 *A kiskakas gyémánt félkrajcárja.* Budapest–Bratislava: Móra–Madách
- 1971, 1978, 1981, 2013⁶ *A kiskakas gyémánt félkrajcárja.* Réber László rajzaival. Budapest: Móra
- 1974 *Pancimanci.* Heinzelmann Emma rajzaival. Budapest: Móra
- 1977 *A kis ködmön.* Heinzelmann Emma rajzaival. Budapest: Móra
- 1979, 1983 *Magyar népmesék.* Reich Károly rajzaival. Bratislava: Madách
- 1979, 1983 *Magyar népmesék.* Reich Károly rajzaival. Budapest: Móra
- 1980, 1994⁵, 2003 *Tarka lepke, kis mese. Népmesék Arany László gyűjteményéből.* Válogatta és az utószót írta Bori Imre. Illusztrálta Stojnic Mirko. (A 2003-as kiadást Csíkos Viktória illusztrálta.) Újvidék: Tankönyvkiadó Intézet (Házi olvasmány az általános iskolai nevelés és oktatás 3. osztálya számára)
- 1988, 1999 *Fehérlófia.* Hajnal Gabriella rajzaival. Budapest: Móra
- 1988 [1989] *Icinke-picinke.* [Egybekötve Jékely Zoltán *A három pillangó* c. meséjével.] Rajzolta Verebics János. Budapest: Népszava (Óvodások mesetára) [kifestő]
- 1990 *A kismalac és a farkasok.* Dargay Attila rajzaival. Budapest: Polygon [leprellő]
- 1995 *Hol volt, hol nem volt.* Reich Károly rajzaival. Budapest: Móra–Magyar Könyvklub
- 1996 *Fehérlófia.* Sajtó alá rendezte és az utószót írta Majtényi Zoltán. Illusztrálta Sárkány Roland. Budapest: Unikornis Kiadó (Nagy magyar mesemondók 4.)
- 1996 *A kis gömböc.* *Magyar népmesék Arany László gyűjtéséből.* Válogatta, szerkesztette és az utószót írta Földvári György. Kaposvár: Scriptor (A Scriptor tarka könyvei/Micimackó könyvtár 1.)
- 1998 *Fehérlófia.* A meséket válogatta, a szöveget gondozta Fábíán Imre. Nagyvárad: Literator
- 2000 *A legszebb magyar népmesék.* A festmények Szűcs István munkái. Szeged: Excalibur
- 2003, 2006, 2008, 2010, 2013, 2016 *Szép magyar népmesék.* Reich Károly rajzaival. Szerkesztette Székely Éva. Budapest: Móra [A kötet alapkiadása: *Magyar népmesék.* Budapest: Móra, 1958.]
- [2003] *Fehérlófia. Magyar népmese.* Jankovics Marcell rajzaival. Készült a *Fehérlófia* című magyar népmese nyomán Arany László feldolgozása alapján. [Budapest]: General Press Kiadó
- 2004 *A kiskakas gyémánt félkrajcárja.* Réber László rajzaival. Budapest: Holnap Kiadó
- [2004] *Icinke-picinke és más mesék.* Illusztrálta Lovász Anita. Debrecen: Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft.

- 2004 *Válogatott magyar népmesék*. Benedek Elek, Arany László, Simonyi Zsigmond és mások gyűjtéseiből. [Tyukod]: Black & White Kiadó
- 2004 *Babszem Jankó*. Illusztrálta Kohl Attila. Budapest: Elektra Kiadóház (Elektra mesefüzetek)
- 2004 *Fehérlófia és más magyar népmesék*. Rajzok: Kissné Fiák Judit. [Tyukod]: Black & White Kiadó
- [2004] *Babszem Jankó és más magyar népmesék*. Rajzok: Kissné Fiák Judit. [Tyukod]: Black & White Kiadó
- [2004] *A kis ködmön és más mesék. Arany László meséi*. A rajzokat készítette Bihari Mariann és „Medve”. Debrecen: Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft.
- 2006 *Magyar népmesék*. Marosvásárhely: Editura Hoppá! Könyvkiadó
- 2006 *A szegény csizmadia és a szélkirály. Válogatás a legszebb magyar népmesékből*. Szerkesztette Lukács Zoltán [Kaposvár]: Holló és társa (Egyszer volt, hol nem volt)
- 2006 *A kismalac és a farkasok*. Rajzolta Dargay Attila [Budapest]: Santos [leporelló]
- 2007 *Magyar népmesék*. Budapest: Népszabadság (A magyar irodalom remekei II. sorozat) [A teljes 1862-es kiadás]
- 2007 *Babszem Jankó. Arany László meséje nyomán*. Illusztrálta: Alitta. [Budapest]: Elektra Kiadóház (Elektra puzzle könyvek)
- [2007] *A kis gömböc. Régi szép mesék*. [Budapest]: Anno Kiadó
- [2008] *A megszámlálhatatlan sok juh*. Borbás Zoltán rajzaival. Összeállította és szerkesztette Borszik Rozália. Budapest: Novum (Magyar meseírók)
- [2009] *Magyar népmesék. Mesék*. [Budapest]: Fapadoskonyv.hu
- 2009 *Magyar népmesék. Arany László meséi*. Jenkovszky Iván rajzaival. [Nyíregyháza]: „Pro-Team” Nonprofit Kft.
- [2010, 2017] *A kis malac és a farkasok*. Arany László gyűjtése alapján írta és rajzolta Berényi Nagy Péter. [Budapest]: Santos [leporelló]
- 2010 *Icinke-picinke*. Rajzolta: Kyrú. [Nagykőrös]: Szilágyi (Trixi könyvek, Tizenharmadik sorozat, Nr. 54.)
- 2010 *Fehérlófia. Népmesék Arany László, Benedek Elek és Illyés Gyula feldolgozásában*. Hajnal Gabriella illusztrációival. Budapest: Osiris
- [2010] *A kis kakas gyémánt félkrajcárja. Arany László legszebb meséi*. Illusztráció: Kecskés Anna. Debrecen: Cahs Könyvkiadó (Nagy mesemondók)
- [2011] *A kiskakas gyémánt félkrajcárja*. Rajzolta: Kyrú. [Nagykőrös]: Szilágyi (Trixi könyvek, Tizennegyedik sorozat, Nr. 58.)
- [2011] *A kismalac és a farkasok*. Rajzolta Kyrú. [Nagykőrös]: Szilágyi (Trixi könyvek, Tizenhetedik sorozat, Nr. 69.)
- 2012 *A vadgalamb és a szarka*. Héderfája: Bookman Kiadó

- [2013] *A komédiás disznó*. Arany László, Benedek Elek, Gárdonyi Géza, a Grimm testvérek, Andersen és a világ népeinek meséit átdolgozta Gálik Margit és Bíró Imre. Illusztrálta Szabó István Attila és Bíró Sára. Nyíregyháza: Nagykönyv Kiadó
- [2013] *A kis kakas gyémánt félkrajcárja*. Arany László *legszebb meséi*. Illusztrálta Kecskés Anna. Debrecen: Cahs Könyvkiadó
- [2014] *A kismalac és a farkasok*. A mesét átdolgozta Szamosi Kitty, Hai József rajzaival [Kistarcsa]: Csengőkert Kiadó
- 2015 *Az aranyzakállú ember*. Válogatta és szerkesztette Hunyadi Csaba Zsolt. A borító és a belső illusztráció Szűcs István munkája. Szeged: Lazi Könyvkiadó
- [2015] *Eredeti népmesék*. [Onga]: Nemzeti Örökség Kiadó. [Hasonmás kiadás]
- 2015 *A kis kakas gyémánt félkrajcárja*. Magyar népmese Arany László feldolgozásában. Papírszínház-mese két nyelven. Illusztrálta: Nagy Norbert. Angol fordítás: Baczoni Márk. [Budapest]: Csimota
- 2016 *Népmesék az állatokról*. Illusztrálta: Nyíró Erzsébet és Juhász Fruzsina. [Pécs]: Alexandra
- 2016 *Cica-mesék*. [Ezópusz, Benedek Elek, Illyés Gyula, Gárdonyi Géza, Vlagyimir Szutyjev és Arany László meséi.] [Érd]: Elektra Könyvkiadó

KÉPEK

KÉPJEGYZÉK

1. Országh Antal: *Arany János és családja*. A felvétel időpontja: 1863 tavasza. Petőfi Irodalmi Múzeum. Leltári szám: 2017.237.1. Arany Jánosné mögött Arany László áll. Arany Juliska mögött vőlegénye, Széll Kálmán.
2. Schrecker Ignác: *Arany Jánosné*. A felvétel időpontja nem ismert. Schrecker 1862–1890 között tartott fenn műtermet Pesten. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár. Leltári szám: 86.307 M.
3. Ellinger Ede: *Ercsey Julianna*. A felvétel időpontja nem ismert. Ellinger Ede műterme 1870 és 1885 között működött Pesten. Petőfi Irodalmi Múzeum. Leltári szám: F. 415.
4. Ismeretlen: *Arany János leánya, Juliska*. Metszetről készített nyomat. A készítés ideje nem ismert. Petőfi Irodalmi Múzeum. Leltári szám: 73.210.1.
5. Schrecker Ignác: *Arany László és Törs Kálmán*. A felvétel időpontja: 1868. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára. Leltári szám: Ms 338/18. A fotó hátulján Arany László sorai: „Tircs Kálmán barátomnak. Pest 1868 dec 27. AranyL”.
6. Ellinger Ede: *Arany László*. A felvétel időpontja: 1883. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára. Leltári szám: Ms 10206/3.
7. Klösz György: *Arany László*. A felvétel időpontja: feltehetően 1870 és 1885 között. Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár. Leltári szám: 485/1933.
8. Strelisky Lipót: *Arany László Napóleon-kéztartással, profilból*. A felvétel időpontja nem ismert. Strelisky-műterem 1843-tól működött Pesten. Déri Múzeum gyűjteménye. Leltári szám: D. X. 76.98.5.1
9. Strelisky Lipót: *Arany László*. A felvétel időpontja: 1895 körül. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára. Leltári szám: Ms 3/9.
10. *Ráado, és Anyicska*. Az Arany Jánosné lejegyezte [4.] mese kéziratán, a 156r. oldal bal margóján idegen kéztől származó, piros ceruzás bejegyzések: 2. és *gyűrű*. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára. Jelzet: Ms 10020/VIII. 152r–168v.
11. *Dongó meg Mohácsi*. Az Arany Jánosné lejegyezte [18.] mese kéziratának 122r. oldalán hat soron át Arany Juliska folytatta a mesét. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára. Jelzet: Ms 10020/VIII. 116r–125v.

12. A kép baloldalán (126v.) *A' Hójjag, Szalmaszál, és Tüzes üszök* című [23.] mese Arany Juliska lejegyezte szövege olvasható. Jobb oldalt (127r.) a szintén Arany Juliska lejegyezte, (*Leár*) megnevezésű [2.] mese első oldalának kézírata látható, idegen kéztől származó ceruzás javításokkal és kommentárral. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára. Jelzet: Irod. 4-r. 409/II. 126v; 127r–128v.
13. *A Fehér ló fia* c. [14.] mese kéziratának két oldala (9v–10r.) Azonosítatlan lejegyző. A szövegen későbbi, ceruzás javítások. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára. Jelzet: Irod. 4-r. 409/II. 9r–12v.
14. A kép bal oldalán (132v.) a *Pityke Kakaska* utólagosan adott címet viselő [26.] mese Arany Juliska lejegyezte szövegének utolsó oldala. Jobb oldalt a *Hőj elő stb* megnevezésű [19.] mese kéziratának első oldala (133r.). Az első bekezdést azonosítatlan lejegyző írta le. A második bekezdéstől Arany Juliska folytatta a mesét. Utólagos ceruzás rájegyzések a kézíraton. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára. Jelzet: Irod. 4-r. 409/II. 132r–133v; 133r–134r.
15. *Az özvegy ember és az özvegy aszony* című [37.] mese 125r. oldalának közepén az azonosítatlan lejegyzőtől Arany Juliska vette át a lejegyzést. A szöveg nem jelent meg 1862-ben az *Eredeti népmesék*ben. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára. Jelzet: Irod. 4-r. 409/III. 123r–126v.
16. A kép baloldalán (88v.) Arany Juliska cím nélküli, csonka, az ördögszeretőről szóló [9A.] mesekéziratának utolsó oldala. A lejegyzés szó közben maradt abba. Jobb oldalt az Arany Juliska fiatal felnőttkori írásával lejegyzett, utólagosan *Az őzike* címmel ellátott [6.] mese kéziratának első oldala (89r.) Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára. Jelzet: Irod. 4-r. 409/II. 88r–88v; 89r–93v.
17. *A szép lány meg az ördög* című, az ördögszeretőről szóló [9B.] mese kéziratának két oldala (73v–74r.). A korpusz egyetlen meséje, amely Arany László fiatal felnőttkori írásában maradt fenn. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára. Jelzet: Irod. 4-r. 409/II. 72r–75v.
18. *Találós mesék*. Bal oldalt (2v.) ceruzarajz. Jobb oldalt (3r.) Arany Juliska lejegyezte találósok szövege. Néhány megfejtés Arany László fiatal felnőttkori írására emlékeztető írásképpel. Piros ceruzás javítások, kijelölések. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára. Jelzet: Irod. 4-r. 409/I. 1r–8r.
19. *Találós mesék*. Bal oldalt (3v.) Arany Juliska lejegyezte találósok. Piros ceruzás jelek a bal margón. Jobb oldalt (4r.) a *Találós mesék* cím körül különféle rajzok: portrék, madarak, bűvös négyzetek. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattára. Jelzet: Irod. 4-r. 409/I. 1r–8r.
20. *Az Eredeti népmesék* (1862) címlapja. Országos Széchényi Könyvtár. Jelzet: 78373.

I.

700

Schrecker J.

2.

701

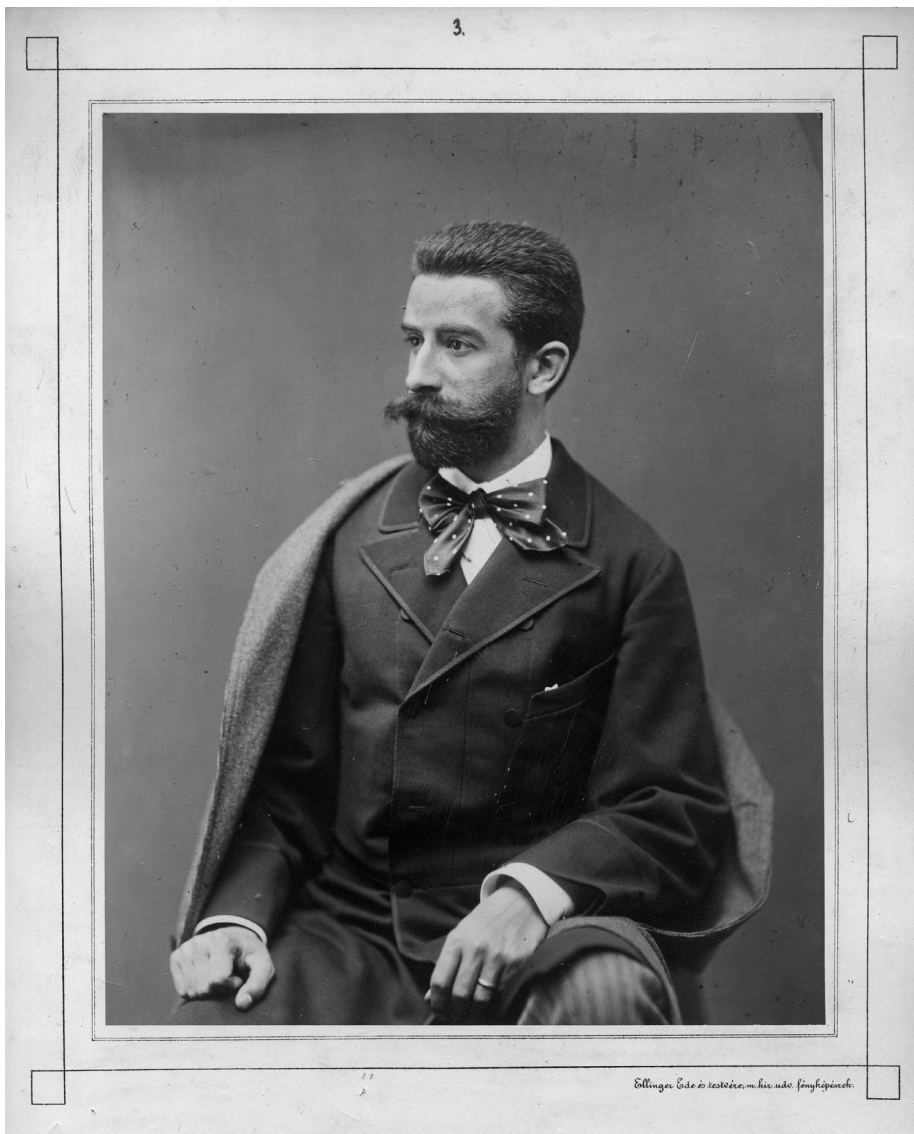

Winger

BUDAPESTEN
KORONAHERCZEG ÉS KORONA-UTCZA SARKÁN 6 SZ.

körszékelye hűvöth, mondd' azt becsülsz szentloms
 lán' kék' Budaó. Meg azt is monda nekik, a mind
 dár arany, hogy az egész földet országba vinné
 olyan embere a ki egyik kézjén mész Angyalt
 állt, mikor meg lába hogy olyan drág, még
 ezt is gondolta, hogy az ő szeme fényét valaki
 szent sejtik olyan rézműt, Meggon hat Angyalt
 földön, ott jövebük egy kovács, akkor a leg-
 bregyelt ki, jinnéfal vörö, a kárgu bányák, félre
 pít meggon, jön a mardik, fel ölti a kárgu
 bány, fél repül, meggon, jön a hánmudite a
 szep Angyalt, kovács a ruháját, nem kalaja
 lehat, meg így meggon, kijűlöl a nyogocára
 és már akkor mész el kalabak, el herjéni
 fajgani hogy menyen ö' bosa, Ekör elő jön
 Budaó, monda nekik, ott a ruhájdris Angyalt
 vörö hozat Budaó, be jó hogy meg szentloms
 ad' is a ruhama a hémér, mész megj meggon
 maradak, a mészme' t'völ's)

Nem a dum adig kóp Angyaltum, még fél
 nem fogu' az hogy engem szent kalatit, mész
 én az elő, stenne esküöm, rajad kivi' szent
 szentek másk, meg azt is igéld meg hogy most
 haza vészel magacal, ment nagyon négen jón
 vörö, mész nagygyfjnak a labaim's mikor
 mész teni, Angyaltumak, mindente va kalatit

mert adig nem adta oda Budaó a ruháját, 156
 azt monda Angyaltum, "Mészese, mész vörö
 ily fel hánma a kárgu va mészimék, akkor oda
 adta Budaó a kárgu ruhát, mész kóp a hémér
 fába Angyaltum, fel kapta a ruhama Budaó, egy
 mészek, mész a sebes szél, meg pánarolta
 Angyaltum Budaókat, hogy egy vöröze megér.
 hogy ébör me vögget' ottan, hogy pánarolt' egy
 mész, mész ha meg adja a kóp vögget' ottan
 Mész mész, mész kárgyot' vörö, ott or be
 kete a kárgyot' Angyaltum Budaó, meg pánarolta
 hogy olyan el pánarolt' jón a pánarolt' hoz,
 mész ha mész jón, a mész or' agyalat, mész
 el Hód' zrak al lez' el, kete, mész mint ha
 magyort' el vörö pánarolta, ottan vörö
 mész, Angyaltum mész a mész vörö jón, ottan
 Mész a szep kóp kárgyot' ottan, ottan mész
 Budaó oda ment a kóp kárgyot' ottan, ottan
 kárgyot' ottan vörö, ottan mész, ottan mész.

Budaó oda ment a kóp kárgyot' ottan, ottan
 kárgyot' ottan vörö, ottan mész, ottan mész.
 Budaó oda ment a kóp kárgyot' ottan, ottan
 kárgyot' ottan vörö, ottan mész, ottan mész.
 Budaó oda ment a kóp kárgyot' ottan, ottan
 kárgyot' ottan vörö, ottan mész, ottan mész.
 Budaó oda ment a kóp kárgyot' ottan, ottan
 kárgyot' ottan vörö, ottan mész, ottan mész.
 Budaó oda ment a kóp kárgyot' ottan, ottan
 kárgyot' ottan vörö, ottan mész, ottan mész.

véte art. esse. esk ment, marisha meg esser,
 tette utana gminant a aomst a mint igy
 mentet, menageltek, gy magy togyombol
~~mentet~~ entek a legeny se hat a luco pufa
 marisha, abor meg el skakostata a a eramat,
 astan i is oda pment a templon ajtobor,
 ugy ment se a legeny utana a hudo yn,
 kor, hat lata hogy volt a templon kiserem
 terentet meg abor meg suloe meg kiserem
 meg hat bor a legeny meg otte epitt a to,
 rentet okrot, anttan meg utra utana a hudo
 non meg utra hat, Marisha sermyen meg
 iedt, el szalast onan, ment egyenesen a ke,
 vett anyjaka, el mondott neki mindent
 a kereszt anyja azt mondta neki: "Edo ga,
 nyom ~~hogy~~ tudat e, hogy az a legeny in,
 egy 2. lant, minnek kirantad azt hogy nem
 binal ha vinyt kene is a keresztot hanem
 mar most ne meny tobt a joni barko,
 maaly el meggy te

49. *Juliska* *A. Siki.* *4-89.*
 Gyakor volt botam vlt, vlt egy vny ember
 meg egy vny spogy. A vny embernek vlt
 egy ke fia meg egy egy ke ganya. A vny
 aponyak jutyig nem vlt egy vny den.
 Bagradale magint az vny ember akate a
 vny vnyagt. Gy Jambig vnt az ipen hat az
 spogy a vny kettel, ha em astin, mindig
 akate vnta vlt, idigore meg az den egy,
 te meg nekik hogy a adalmar higanat, hano,
 a kerdas paktete vlt. El keo gyng mar na,
 gybbeska is vlt vlt. El vlt mint a kispin,
 astin tohat kuant nyja, hogy migy vnta vnygt
 van vlt. Egy epate is vnta vnygt, hat
 adta hogy az epate vnta vnygt vnta vnygt a. Gy
 ban. De labget hat mit hat vnta vnta vnta
 meg vnta vnta vnta vnta vnta vnta vnta
 kutyelit meg stes meg a. Ais vnta vnta
 "migen jé vnta" pccogy it vnta vnta vnta vnta
 meggye a keo gyng de nem vnta vnta vnta
 den mit hatat vnta vnta vnta vnta vnta vnta
 vnta vnta, astin meg vnta vnta vnta vnta vnta
 hogy vnta vnta vnta vnta vnta vnta vnta
 En magy tel fogya mindig vnta vnta, kiskanak

Ugy is lett. Mariska mikor kíváncsi a szerető-
jéről, a leglyuga gombjára hárította a utána végig,
a leglyu nem vette erre csak ment, Mariska meg
esetle a utána arandemitt a virnat. A mint így men-
tek - mendegéltek, egy nagy templomhoz értek, a leglyu
beült a kocsijukon, Mariska meg elvártak. Itta a or-
nat, arlan ő is oramént a templom ajtóhoz így
nézett be a leglyu után a kocsijukon. Hat unam-
fia mit látott?! Ott volt a templom körében tizenkét
nagy istér megvilve, meg huszonnyolc kőoszlop. Először
megette a kőoszlop istérét arulan megitta ná a huszonnyolc
kőoszlop. Mariska sörnyen megijedt, majd vőbalány
nyár váltott, arulan megindult sialadni, meg sem állt
a kevertanyájára. Elmondott a kevertanyájának
amindent, a meg azt mondta neki: "Edecs lányom tudod
hogy ar a leglyu ördög? Látod minét mondtal azt
hogy nem bánna ha ar ördög lenne is a szerető?
Tanom már most ne megijedj ar este egy méterben, de ne
te érde ar ördög három este egy méterben, de nem mon-
dand be a hába, hanem ezt meg ezt mond neki."
Itt megvárta a kevertanyja mindenne, de nem mon-
dand meg mire, meg kijön a meletől.
Márnap estakogan nem ment el Mariska a fona-
kába. Egy vir csak hallja hogy kirogtat ar ördög ar
ablakán.

Eressz be Maris, eressz be!
- Nem értelek bir én, nem kellen nekem se ko-
tunnak se lakkennak.
- Eressz be Maris, eressz be!
- Nem értelek bir én, nem kellen nekem se ko-
tunnak se lakkennak.
- Eressz be Maris, eressz be, ha te nem eszbe meg-
hal ar apád.
- Nem értelek bir én, nem kellen nekem se ko-
tunnak se lakkennak, nem bánom én ha meghal is.
Márnap meg is halt ar apja, megvárta a kőoszlop ar ablakán.
Este megint hallja hogy kirogtat ar ördög ar ablakán.
- Eressz be Maris, eressz be.
- Nem értelek bir én, nem kellen nekem se ko-
tunnak se lakkennak.
- Eressz be Maris eressz be!
- Nem értelek bir én, nem kellen nekem se ko-
tunnak se lakkennak
- Eressz be Maris, eressz be, ha te nem eszbe meg-
hal ar apád.
- Nem értelek bir én, nem kellen nekem se ko-
tunnak se lakkennak, nem bánom én ha meghal is.
Márnap meg is halt ar anyja, megvárta a kőoszlop ar ab-
lakán.
- Eressz be Maris, eressz be!

Ar. J. J. J.

Isak's morsk

Lad rindre, ember kvijsa, gandsk veldit k. 3.
 Lyndak a. tolla is. ar ember a. kvijsal togra o.
 velt, es gandslagit, velt a. papinnu.

Ember vögjök meg þaragök. labit teandt ali, labit teandt
 mek deli (labit).

Ember vögjök, meg þaragök, teandt teandt labi. C. kvijsa
 Ember vögjök, haza kvijsa, skon n. l. (kender teandt.)

Elbi vögjök þingvaki, vaki meg þingvaki vögjök vöm a.
 þingvaki. (Eld meg þingvaki, a. t. a. vaki a. þ.
 herki; a. a. vaki, þing vöm þingvaki kvijsa, a. a.
 vaki a. vaki.)

amnt meg þingvaki, haki vaki teandt ha vaki vaki
 vaki vaki, meg þingvaki kenderit. (þingvaki.)

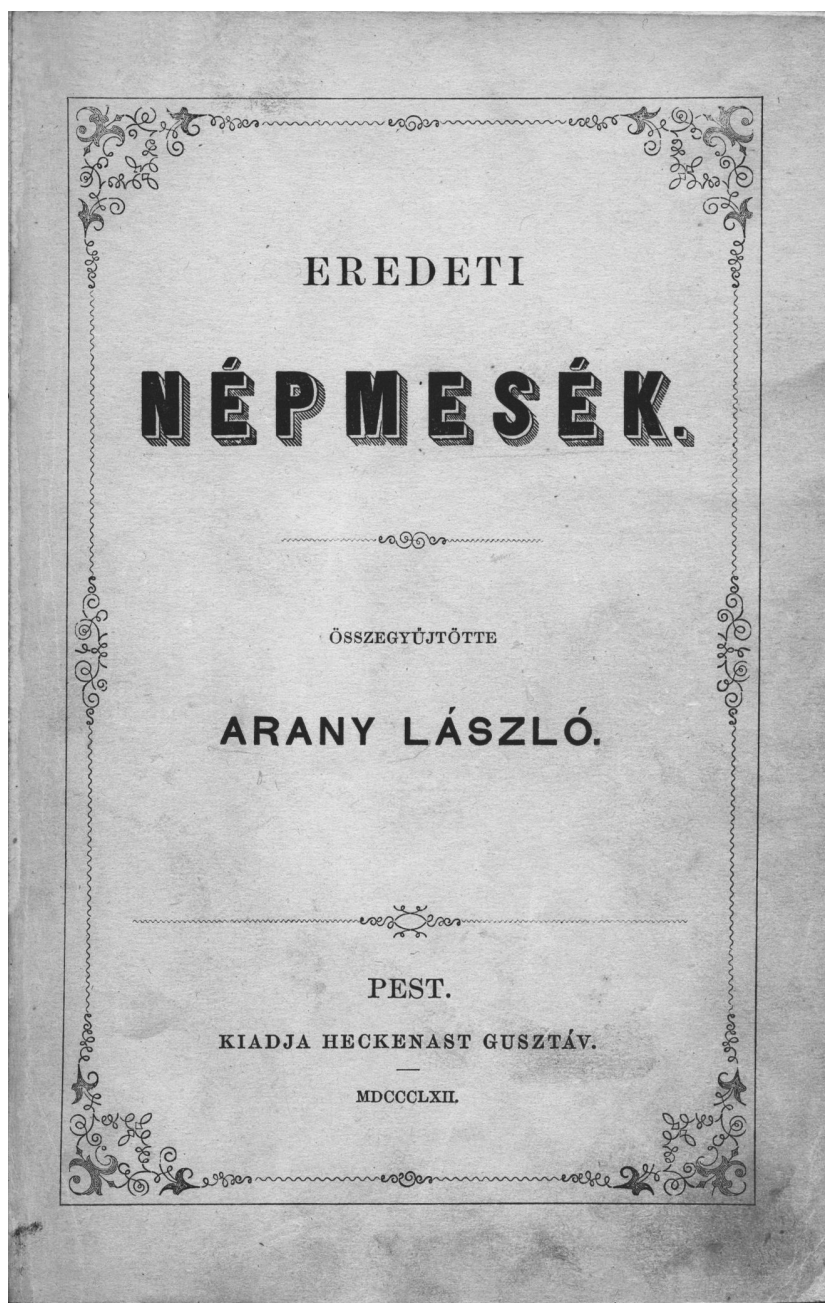
(Eld haki þingvaki þingvaki þingvaki þingvaki vaki.)
 (kvijsa.)

(Eld teandt teandt, þingvaki a. vaki vaki. (kvijsa.)

Þingvaki labon a. a. kvijsa elbi vaki a. vaki labit
 vaki mek a. meg labit el vaki a. vaki labit, a. kvijsa labit
 þingvaki a. haki labit, vaki meg þingvaki vaki a. meg
 labit, haki vaki vaki a. vaki a. vaki a. vaki.

a. þingvaki labit a. vaki vaki a. kvijsa labit a. vaki vaki.
 (kvijsa) a. vaki labit a. vaki, þingvaki a. meg labit a. vaki. El
 vaki a. vaki labit, a. vaki vaki, a. kvijsa labit a. vaki a. vaki.
 a. meg labit, a. vaki vaki a. kvijsa labit, vaki meg vaki vaki
 a. meg labit, a. kvijsa labit, haki vaki vaki el vaki a. vaki a.
 labit a. vaki.)

**A SYNOPTIC CRITICAL EDITION OF THE MANUSCRIPT TALE AND
RIDDLE COLLECTION OF THE ARANY FAMILY AND THE FOLKLORE
COLLECTION *ÉREDETI NÉPMESÉK* BY LÁSZLÓ ARANY**

Edited by Mariann Domokos and Judit Gulyás

In 1862 a volume of tales and riddles was published under the title *Eredeti népmesék* ('Authentic Folktales') collected and edited by László Arany, the then 18-year-old son of János Arany (1817–1882), one of the greatest poets of Hungarian literature. *Eredeti népmesék* has been classified by Hungarian folklore studies as the first canonical folktale collection in Hungary. Besides scholarly recognition, it has also become a most popular folktale collection in the past one and a half century, as selected tales from this collection have been continuously republished in school textbooks and anthologies, and have become solid part of Hungarian children's literature. The impact of these tales on Hungarian culture is similar to that of the Grimms' tales, and the narrative style of Arany's tales understood as a naïve, simple and natural way of taletelling has been accepted as the standard, real or true manner of narration in oral tradition.

After the second world war in the basement of the main building of the Hungarian Academy of Sciences in Budapest, a huge pile of manuscripts in a very poor condition was found accidentally, which manuscripts, among other things, consisted of various 19th-century folklore collections. In the 1960s it turned out that some of these manuscripts are very similar to the texts published in *Eredeti népmesék*. Although these manuscripts are not signed and do not contain any textual allusions as to the identity of the persons who had recorded the tales, relying on a comparison of handwriting of members of the Arany family, it was pointed out that these tales and riddles had been put down by János Arany's daughter (Julianna/Juliska Arany, 1841–1865), his wife (Julianna Ercsey, 1818–1885), and László Arany (1844–1898), presumably between 1850 and 1862. The identification of the recorders was a remarkable and surprising achievement for Hungarian folktale research, since László Arany (a first-rate poet, essayist, lawyer, scholar, researcher and editor of folktales, bank manager, member of the parliament etc.) never mentioned or referred to the fact that it was his mother and sister who had recorded

(or had even told) these tales. The investigation of the manuscripts for the present edition has also revealed that there was another, so far unidentified recorder who, either on his/her own or in collaboration with Juliska Arany, also took down tales.

In a number of cases László Arany visibly marked on the manuscripts what textual modifications are to be performed with the tales, but in general he must have used these manuscripts as a sort of raw material, draft version or reminder for himself to compile his own version of the tales. The comparison of the manuscripts with their published versions has revealed that in course of the editing process László Arany considerably reworked the texts of the manuscript tales applying comprehensive stylistic and, to a lesser extent, thematic modifications. In this way *Eredeti népmesék* can be interpreted as a *Buchmärchen* collection as well: relying on and imitating oral tradition while the published texts are a result of careful artistic textualisation.

The present edition publishes the manuscript folktale and riddle collection of the Arany family together with the versions that were edited and published by László Arany in 1862. The introductory chapter, *The formation of the manuscript collection and the reception history of Eredeti népmesék* (by Mariann Domokos and Judit Gulyás), summarizes the research history of the manuscript and published tales of the Arany family, exploring the sources, formation and edition of these tales, as well as the reception of the published volume, and present the textological principles observed and methods applied in the volume. The second chapter, *The textual genetics of the publication of folktales* (by Zoltán Hermann), provides an overview of the history and problems of textological and philological methods in literary history and folkloristics.

The core chapter of the book comprises the synoptic presentation of the manuscript and published versions of the corpus (tales and riddles). In course of the letter-perfect transcription of the texts a novel method has been elaborated to present the process of textual modification visible on the manuscripts: subscripts indicate those letters, texts or punctuation marks that had been put down by the recorder and then modified (altered or deleted, either by the recorder him/herself or by the editor, i.e. László Arany), while superscripts indicate those letters, texts or punctuation marks that were inserted into the text later (either by the recorder him/herself or by the editor). In case it was not the recorder of the manuscript who altered the text (either deleting, inserting or modifying textual elements), subscripts and superscripts are italicised. The textological remarks of the editors can be found in footnotes.

The next chapter (by Mariann Domokos and Judit Gulyás) contains the critical notes to each tale. The notes describe the manuscripts in detail, identify the recorders, provide bibliographical data of the 19th-century publications of the texts (including school textbooks), present what critical or reflexive remarks are known about the given tale from the 19th century, identify the genre and the tale type, summarise the international historical background of the given tale type, then present all 19th-century Hungarian (manuscript or published) variants of the tale type (either from oral tradition or from popular literature) in order to establish a cultural-historical context for the given tale and to detect intersections between oral tradition and literacy. Riddles are also accompanied by notes (written by Katalin Vargha), which describe fundamental data of the manuscripts and early publications of the texts, after which they enlist data of the published 19th-century Hungarian variants of the riddles concerned.

In the *Appendices* a table summarises the basic data of the tales of the Arany family (title of the published variant, bibliographical data of the first edition, title of the manuscript variant, identity of the recorder, identifying number of the manuscript file in the Archives of the Library of Hungarian Academy of Sciences, identifying numbers of tale types). A chronological bibliography (by Mariann Domokos) enlists those books published between 1901 and 2016 that indicate in their title that they contain tales by László Arany. Twenty photos represent members of the Arany family and some of the manuscript tales and riddles, as well as the front cover of *Eredeti népmesék*.

NÉVMUTATÓ

A névmutató nem tartalmazza a bibliai, mitológiai és egyéb fiktív neveket.

- A. Julcsa; A. Juliska → Arany Juliánna
 A. L. → Arany László
 A. Ny. Afanaszjev → Afanaszjev, Alexandr Nyikolajevics
 Aarne, Antti – 25, 543, 544, 561
 Abafi Lajos – 661
 Ábrányi Kornél – 48
 Ádám András (Ádám Andris; Ádám Bandi) – 46, 85–86, 90
 Adamik Lajos – 135, 152, 155, 159, 551
 Adamikné Jászó Anna – 96, 130
 Afanaszjev, Alexandr Nyikolajevics – 151, 158
 Aigner Lajos – 132
 Aiszóposz – 617, 694
 Aknay Tibor – 24, 42, 43, 72, 130, 618, 628, 630
 Alexander Bernát – 610
 Anakharsisz (Anacharchis) – 602
 Anaxagorasz, Klazomenai (Anaxagoras) – 602
 Andersen, Hans Christian – 105, 596, 694
 Andrád Sámuel – 602
 Antal Gábor – 13, 131
 Apatóczy Ákos – 8
 Apell József – 594
 Arany család – 5, 9, 11, 13–16, 19–21, 24–28, 31–33, 36, 43–46, 48, 53, 57, 59, 61, 63, 64, 68–71, 74–76, 95, 96, 99, 113, 114, 120, 131, 134, 541, 555, 558, 560, 564, 565, 571, 574–576, 578, 582, 584, 586, 587, 592, 595, 597, 598, 600–603, 605–608, 611, 614, 618, 620, 622, 623, 625, 627, 630, 632–634, 636, 643–644, 647–649, 657
 Arany gyerekek → Arany Juliánna; Arany László
 Arany György – 60
 Arany házaspár → Arany János; Ercsey Julianna
 Arany János (Arany Ján.) – 7, 10–15, 19–24, 29, 38, 42, 43, 45, 47–55, 57, 58, 60–70, 72–74, 77–84, 86, 89–91, 95–97, 101, 103, 105, 108, 110, 115, 116, 124, 130–134, 136, 137, 139–144, 150, 547, 551, 562, 563, 568, 573, 602, 618, 622, 628, 644, 645, 650, 652, 655, 660, 697, 719
 Arany Jánosné; Arany Jánosné Ercsey Julianna → Ercsey Julianna
 Arany Juliánna (Arany Julcsa; Arany Julia; Arany Julianna; Arany Juliska) – 7, 9, 12, 14, 18–20, 24, 26, 27–39, 42–48, 51–59, 62, 64, 70–78, 82–85, 87, 113, 120, 125, 139, 142, 166, 192, 200, 230, 254, 260, 284, 306, 318, 332, 346, 350, 354, 372, 414, 424, 430, 436, 442, 448, 458, 464, 468, 486, 492, 504, 534, 541, 547, 556, 559, 561, 564, 566, 568, 571, 572, 574, 575, 577, 581, 582, 585, 587, 591, 592, 595, 596, 599, 602, 604, 607, 608, 612, 616, 618–620, 622–625, 627, 628, 630, 631, 634, 641, 644–648, 658, 660, 662–681, 685–690, 697, 698, 719, 720
 Arany László (Arany L.) – 5, 9–16, 18–25, 27, 29, 31–35, 37, 39, 40–48, 50,

- 51, 53–55, 59, 62, 64, 65, 69–78, 81–126, 128–134, 136, 138–142, 144, 151, 163, 166, 170, 244, 284, 286, 292, 308, 352, 372, 405, 454, 468, 474, 478, 479, 506, 512, 520, 524, 530, 532, 541–543, 547, 549, 553, 554, 556–567, 569, 570, 572, 574–577, 580–589, 591, 592, 594, 596, 599, 600, 603–625, 627–634, 636–643, 645, 647, 650, 657–681, 685–689, 691–694, 697, 698, 719, 720, 721
- Arany–Megyeri család – 51
- Arany szülők → Arany György, Megyeri Sára
- Aranyék → Arany család
- Aranyiné → Ercsey Julianna
- Argay János – 67
- Arndt, Andreas – 150, 158
- Asbóth János – 143
- Aulnoy, Marie Catherine d' – 156, 564
- B. F. → Baráth Ferenc
- B. M. → Ballagi Mór
- B. Pongrácz Emil – 663, 672
- Bába Sándor – 548, 660
- Babits Mihály – 150, 159
- Bäcker, Jörg – 578
- Baczoni Márk – 694
- Bagossy Károly – 595, 615
- Bajza József – 53
- Bakos Antal – 573
- Bakoss Lajos – 623, 662, 664–666, 669–674, 679
- Baksay Sándor – 116
- Balás Gyula – 544, 547, 555, 562, 566, 578, 587, 590, 597, 598, 620, 625, 635, 643, 644, 648
- Ballagi Aladár – 662, 663, 666, 670, 672, 673, 680
- Ballagi Mór – 551, 647
- Balog Juliánna – 52
- Balogh Balázs – 8
- Balogh György – 547
- Balogh István – 651, 654
- Balogh János – 56
- Balogh Károly – 673, 677
- Balogh Lajos – 126, 144–145, 160
- Balogh Lina – 56
- Balogh Péter – 52
- Balogh Piroska – 64, 131
- Bandi → Ádám András
- Banó István – 74, 131, 548
- Bánóczi József – 97, 131, 672, 675
- Bányai Ferencné Parádi Erzsike → Parádi Erzsébet
- Baráth Ferenc – 50, 93, 96, 98, 131, 132
- Bárczi Géza – 551
- Barna Gábor – 126, 132
- Barna Ignác (Barna Ignác) – 621
- Barráné (Barra Gáborné) – 134, 135, 550
- Barta Péter – 660
- Bartalits Imre – 590, 606
- Bartók Gábor – 555, 573, 601
- Bartók Jenő – 615, 636, 665, 666, 668–672, 675, 679
- Basile, Giambattista – 156, 158, 551, 561, 567, 572, 586, 592, 605, 614, 626
- Bechstein, Ludwig – 605, 624, 642
- Beimel József – 134, 548, 568
- Beke József – 555, 568, 626
- Beke Ödön – 560
- Benedek Elek – 10, 18, 21, 100, 101, 103, 114, 118, 119, 122–124, 132, 134, 135, 137, 138, 140, 141, 549, 555, 558, 563, 565, 569, 571, 573, 578, 584, 594, 595, 598, 602, 603, 606, 611, 615, 620, 623, 625, 630, 633, 640, 644, 647, 692–694
- Benedek Katalin – 7, 18, 125, 132, 135, 137, 546–548, 555, 579, 590, 660
- Benkó Imre – 46, 66, 74, 85, 132
- Beöthy Zsolt – 18
- Berényi Nagy Péter – 693
- Beretvás család – 54
- Bereznai Zsuzsanna – 133, 548
- Berky Sándor – 608, 640, 664

- Bernát László – 546
 Bernáth Lajos – 626, 627
 Bersek Józsefné Rozvány Erzsébet →
 Rozvány Erzsébet
 Berze Nagy János – 10, 25, 94, 132,
 546–548, 556, 558, 560, 563, 566, 568,
 569, 571, 574, 577, 580, 582, 584, 587,
 591, 592, 595, 599, 603, 606, 608, 612,
 616, 618, 620, 621, 623, 625, 630, 633,
 635, 640, 641
 Berzsenyi Dániel – 147
 Betta néni → Rozvány Erzsébet
 Biasi, Pierre-Marc de – 149, 158
 Bihari Mariann – 693
 Birizdó Erzsébet (Birizdó Ersébeth) – 49
 Bíró Ferenc – 7
 Bíró Imre – 694
 Bíró János – 134
 Bíró Sára – 694
 Bisztray Gyula – 136, 143
 Bitnitz Lajos – 79, 132
 Blécourt, Willem de – 554
 Bodgál Ferenc – 548
 Bodnár Zsigmond – 98, 132
 Bodros Katicza – 116
 Bolte, Johannes – 153, 158
 Bondár György – 587
 Bónis Károly – 663, 671
 Borbás Vince (Borbás Vincze) – 662, 672,
 677, 679, 681
 Borbás Zoltán – 693
 Bordi Zsuzsanna – 133, 548
 Bori Imre – 692
 Borosnyay Béla – 85
 Bosnyák Sándor – 145
 Bottigheimer, Ruth B. – 156, 158, 632
 Bozsik Rozália – 693
 Brassai Sámuel – 116, 647
 Brednich, Rolf Wilhelm – 546
 Brentano, Clemens – 153, 156, 624
 Britsyna, Oleksandra – 584
 Brüder Grimm → Grimm, Jacob;
 Grimm, Wilhelm
 Buczászky Alajos – 563, 566, 569, 577,
 580, 590, 593, 599, 616
 Bujdosó Lajos – 605
 Bulla János – 121, 132
 Burke, Peter – 567
 Campbell, John Francis – 80, 81
 Chaudri, Anna – 158
 Cieger András – 133, 136
 Clodd, Edward – 614
 Czövek Judit – 18, 132
 Czuczor Gergely – 20, 53, 57, 102, 133
 Csabai György – 566
 Csaplár Benedek – 586, 589, 594, 597, 643
 Császtvay Tünde – 7
 Csata Péter – 601
 Cseh Gusztáv – 692
 Csengery Antal – 21, 22, 47, 52, 53, 56,
 109, 133, 142
 Csengery Antalné König Róza → König
 Róza
 Csengery család – 57
 Csengery Lóránt – 133
 Csíki Gyula – 52
 Csíkos Viktória – 692
 Csillag Béla – 602
 Csillag Jónás – 668, 676, 678
 Csilléry Klára, K. – 650, 652
 Csintalan Károly (Csintalan Karcsi) – 606
 Csokonai Vitéz Mihály – 147, 150
 Csolosz Pál – 555
 Csomár István – 640
 Csorba Csilla, E. – 7
 Csörsz Rumen István – 7, 61, 133
 Daczi Margit – 660
 Dargay Attila – 692, 693
 Dánielisz Endre – 130
 Dankó Imre – 650, 652–653
 Dávidházi Péter – 7, 78–79, 133
 Davidson, Hilda Ellis – 158
 Deák Ferenc – 57

- Deák János – 573
 Deák Lajos – 644
 Debreczeni Attila – 7
 Debreczeni Ferenc – 647
 Debreczeni István – 22, 50, 60, 133
 Debreczeni János – 586, 589, 593, 594, 597, 647
 Dégh Linda – 141, 569
 Dékány Ráfael – 125, 133, 548, 584, 595, 601, 603, 612, 623, 625
 Deli Lajos – 583, 609, 617, 619
 Deme Károly – 97, 133, 583, 609, 617, 629
 Demjén Kálmán – 636, 670, 672, 678
 Déryné (Scheinbach Rozália), 52
 Dezső Lajos – 616
 Diescher József – 23
 Diogenész Laertiosz (Diogenes) – 602
 Dobrowsky Ágost – 134, 583, 617, 621
 Domokos Mariann – 8, 9, 16, 17, 27, 70, 74, 81–83, 87, 89, 97, 112–114, 118, 121, 133, 134, 151, 158, 719, 720, 721
 Domonkosi Ágnes – 563
 Donogány Zakariás – 612
 Dömötör Ákos – 546, 596, 601, 615
 Dömötör Sándor – 548, 655
 Dömötör Tekla – 131, 137
 Dreisziger Ferenc (Dreisziger Ferencz) – 100, 134
 Drukovcev, Szergej Vasziljevics – 632
 Dugonics András – 602
 Dumas, Alexandre, id. (Dumas Sándor) – 58
 Dundes, Alan – 558
 Égető Melinda – 7
 Egressy Gábor – 558
 Egressy Sámuel – 56
 Ehrlich Lajos – 664–665, 669, 672, 680
 Ekler Andrea – 135, 612, 623
 Ellinger Ede – 697
 Emericzy Géza – 99, 134, 583, 617
 Emich Gusztáv – 133, 548
 Engel Mór – 551
 Enyedy Miklós – 58
 Eötvös József – 57
 Ercsey János – 49, 51
 Ercsey Julianna (Ercsey Julianna) – 9, 12, 14, 19, 21–24, 26, 27, 29, 31, 32, 35, 37, 38, 45, 46, 48–52, 55, 59–61, 70–73, 75–77, 84, 88, 120, 125, 142, 143, 200, 244, 270, 376, 402, 541, 560–564, 569, 570, 578, 592, 599, 601–603, 627, 630, 685–687, 697, 719
 Ercsey Károly – 49
 Ercsey Sámuel – 49
 Ercsey Sándor – 21, 23, 42, 49, 51, 54, 55, 59, 66, 67, 77, 134
 Ercsey Zsigmond – 49
 Ercsey Zsuzsanna – 49
 Erdélyi Béla – 665, 670, 672, 677–679
 Erdélyi Ilona, T. – 114, 143
 Erdélyi János – 11, 15, 57, 68, 71, 76, 79, 89, 92, 93, 101, 114, 116, 119, 134, 135, 137, 548, 551, 555, 557, 562–563, 568, 573–574, 589, 594, 597, 601, 623, 641
 Erdős Lajos – 668
 Ertsey Sándor – 49, 59
 Esopus; Ezópusz → Aiszóposz
 Fábíán Imre – 692
 Fábíán István – 663, 664, 667, 668, 670–674, 677, 679, 680, 681
 Fährmann, Sigrid – 570
 Faludi (Fuchs) János – 616
 Faragó József – 114, 122, 134, 622, 623, 633, 692
 Farkas Antal – 593
 Fáy Dezső – 691
 Fazekas Fóris Mihály – 571, 580, 595
 Fazekas István – 587, 598
 Fazekas Zsuzsa – 132, 547
 Fedics Mihály – 146
 Fehér Géza – 580
 Fejér Antal – 574

- Fekete János – 640
 Fiák Judit – 693
 Fielding, Henry – 596
 Filep Antal – 652
 Filo Lajos – 58
 Fischer Ernő – 623, 625, 635, 640,
 670, 672
 Fischer Ignác – 638
 Flaubert, Gustave – 148, 158
 Flórián Mária – 650, 655
 Fogarasi János – 20, 102, 133
 Fónyad László – 50, 52
 Fórizs Gergely – 7
 Forrai Ibolya – 137, 548
 Forster Rudolf – 661
 Földes László – 653
 Földvári György – 692
 Francisci-Rimavský, Ján Samuel – 119
 Franke Pál – 134, 617, 621
 Friebeisz István – 57
 Fröhlichné Kaffka Margit → Kaffka
 Margit
 Furde[k] E. – 586, 594

 Gaal György – 69, 76, 90, 92, 93, 101,
 105, 116, 119, 137, 548, 554, 555, 561,
 562, 565, 579, 585, 593–595, 597, 598,
 604–606
 Gabányi Mária (Gabányi Mariska) – 664
 Gabler, Hans Walter – 159
 Gábor Andor – 679
 Gábori Kovács József – 7, 133
 Gáborján Alice – 653
 Gálfalvi István – 571
 Gálffy Sándor – 26
 Gálik Margit – 694
 Galland, Antoine – 593
 Gárdonyi Géza – 694
 Gáspár János – 24, 42–46, 54, 68, 69, 72,
 73, 78, 82, 86, 90, 95, 96, 98, 99, 134,
 135, 550, 560, 584, 602, 607, 608,
 616, 618, 622, 624, 628, 634, 635

 Geibel Ármin – 135, 550
 Gellért, Szent – 655
 Geoffrey of Monmouth – 557
 Gergei Albert – 578–579
 Gergely Pál – 15–19, 21, 38, 130, 135, 139,
 142, 143, 550
 Gerold, Carl – 140
 Gier, Albert – 464
 Gleich, Josef Alois – 596
 Gobi, Johannes – 554
 Gobrecht, Barbara – 581, 642
 Goethe, Johann Wolfgang von – 64
 Goldberg, Christine – 561, 565, 572, 573,
 591, 626, 646
 Gonda Béla – 590
 Górski, Georg – 147
 Gótsch József – 672, 673
 Gozzi, Carlo – 572
 Gönczi Béla – 568
 Gönczy Monika – 7
 Gööz József – 98, 99, 135, 583, 596, 598,
 609, 617, 619, 634, 635
 Görög-Karády Veronika – 7
 Görres, Johann Joseph von – 64
 Gösy Géza – 681
 Götting, Heinrich – 632
 Greguss Ágost – 57
 Grill Károly – 138
 Grimm, Emil Ludwig – 151
 Grimm, Hermann – 153
 Grimm, Jacob – 10, 11, 64, 97, 101,
 103, 104, 108, 116, 129, 135, 140,
 141, 151–153, 155, 156, 158–160, 551,
 564–567, 569, 570, 581, 585, 596, 597,
 600, 602, 605, 611, 613, 614, 617, 618,
 624, 626, 629, 632, 633, 642, 643,
 646, 647, 694
 Grimm, Wilhelm – 10, 11, 64, 74, 97,
 101, 103, 104, 108, 116, 129, 135, 140,
 141, 151–153, 155, 156, 158–160, 551,
 564–567, 569, 570, 581, 585, 596, 597,
 600, 602, 605, 611, 613, 614, 617, 618,

- 624, 626, 629, 632, 633, 642, 643,
646, 647, 694
Grimm fivérek; Grimm testvérek →
Grimm, Jacob; Grimm, Wilhelm
Grimm Vilmos → Grimm, Wilhelm
Grimmek, Grimmék → Grimm, Jacob;
Grimm, Wilhelm
Grozescu, Julian – 107
Grünn Orbán – 602
Gubody család – 51, 54
Gubody Mária (Gubody Mari) – 51, 52
Gubody Zinka – 54
Gulyás Judit – 9–11, 17, 61, 68, 70, 72,
74, 78, 80, 83, 89, 103, 106, 109, 116,
134–136, 140, 146, 159, 160, 563, 611,
612, 622, 623, 719, 720
Günther, Christoph Wilhelm – 554
- Gyertyánffy István – 98, 99, 134, 136, 583,
609, 616, 617, 621
Gyöngyösy László – 49, 136
Györfy Jolán – 579
Györgyi Erzsébet – 655
Györy Vilmos – 671
Gyulai Aranka – 52
Gyulai Béla – 662, 671, 679
Gyulai József – 643
Gyulai Pál – 10, 15, 16, 18, 20–22, 26,
40, 45, 47, 48, 50, 52, 53, 56, 57, 67,
72–74, 77, 78, 81, 82, 86, 89–97, 99,
103, 105, 106, 109, 114–119, 122–124,
129–131, 134, 136, 140, 144, 468, 542,
543, 547, 549, 553, 558, 567, 570, 574,
582, 583, 587, 588, 600, 603, 611, 615,
622, 624, 628, 631, 633, 637, 640,
643, 644, 648, 658, 661, 691
Gyulay Béla – 629
Gyulay László – 590
- Haavio, Martti – 607, 624
Hahn, Johann Georg von – 105, 108
- Hajnal Adolf – 621
Hajnal Gabriella – 692–693
Halász Ignác – 563, 576, 579, 595, 615,
633, 644
Halász Imre – 50, 136
Halász János – 568, 574, 606, 615, 627,
671, 677
Haltrich, Josef – 119
Hamary Dániel – 579, 587
Hamilton, Antoine Comte d' – 586
Hansági Ágnes – 136
Hantz Gyula – 625, 664, 668
Haraszti Gyula – 611, 625
Hargittay Emil – 7
Harangi Talyigás – 590
Harlinda, Lox – 597
Hassenpflug család – 157
Hász-Fehér Katalin – 7, 38, 131
Hatvany Lajos – 47, 50, 136
Haxthausen család – 157
Hauí József – 694
Havas István – 610
Heckenast Gusztáv – 63, 66, 67, 73, 83,
84, 89–92, 131, 134, 137, 139, 163,
547–549, 558, 597, 611, 661
Héczei Dániel – 587
Hegedűs András – 69, 136
Hegedűs Imre János – 122, 137
Hegedűs Sándor – 555, 566, 568
Heinzelmann Emma – 692
Henszlmann Imre – 69, 78, 80, 83, 109,
110, 111, 136, 137, 553
Herbart, Johann Friedrich – 100, 134, 139
Herder, Johann Gottfried – 64, 143
Hermann Zoltán – 11, 125, 136, 137, 145,
154, 158, 563
Herrmann Antal – 560
Hetesy Viktor – 85
Hirschmann Dániel (Hirschmann Dani)
– 644
Hites Sándor – 7

- Hoffmann Mór – 583
 Hopkin, David – 567
 Hoppál Mihály – 132, 145, 159, 590
 Horger Antal – 549, 566, 574, 595
 Hornyánszky Viktor – 143, 624
 Horváth Iván – 580
 Horváth Jenő – 664
 Humboldt, Wilhelm – 64
 Hunyadi Csaba Zsolt – 694
 Huszár Sándor – 62
- Iancu Laura – 132, 547
 Iduna → Szász Polixéna
 Igmándi György (Igmándi Gyuri) – 85
 Ignotus → Veigelsberg Hugó
 Illés György – 116, 608, 611, 623, 640, 641
 Illyés Gyula – 692–694
 Incze József – 555, 643–644
 Ipolyi Arnold – 110, 116, 125, 137, 145, 159, 548, 555, 562, 565, 568, 571, 573, 576, 579–581, 586, 589, 593–594, 597, 601, 602, 605, 615, 626, 643, 647
 István Erzsébet – 653
 Istvánffy Gyula – 548, 576, 595, 598, 615, 663, 668, 671, 672, 677, 680
 Istvánovits Márton – 131
 Iványi István – 98, 132, 583, 607, 609, 619
 Iványos Soma – 558, 625
- Jakab István – 558
 Jancsó Miklós – 606
 Jankó János – 615, 616, 660, 666, 674, 677
 Jankovics Marcell – 69
 Jankovszky Iván – 693
 Jauss, Hans-Robert – 157, 159
 Jean Paul → Richter, Johann Paul Friedrich
 Jékely Zoltán – 692
 Jolles, André – 157, 159
- Jókai Mór – 54, 57, 58–69, 119, 137, 548, 557, 603, 632, 647
 Jórend József – 568
 Joyce, James – 148, 159
 Juhász Fruzsina – 694
 Juhász Katalin – 7
 Julcsa; Juliána; Julis; Juliska → Arany Juliánna
 K. G. → Kazinczy Gábor
 K. M. → Kulcsár Mihály
 Kaffka Margit – 610, 629
 Kálmány Lajos – 99, 125, 137, 548, 555, 579, 584, 590, 612, 624, 635, 638–641, 660, 664, 668, 680
 Kalmár Bertalan – 573, 594
 Kan Pao – 589
 Kanyaró Ferenc – 603
 Káplány József – 679
 Karacs Teréz – 50, 52, 59
 Karcsay → Csaplár Benedek
 Kardos Albert – 668
 Kardos Tibor – 579–580
 Kármán Mór – 98, 137, 609, 629
 Károly György – 647
 Károlyi István – 593, 611, 622
 Károlyi Sámuel – 90
 Kaszap-Asztalos Emese – 53, 137
 Katona Endre – 601
 Katona Imre – 131, 137
 Katona Lajos – 10, 123, 124, 137, 138, 627
 Kazinczy Ferenc – 150, 549, 593
 Kazinczy Gábor – 57, 69, 81, 90, 106, 137, 548, 549, 555, 565, 568, 573, 576, 581, 594, 618, 626, 627, 643, 648
 Kecskeméti Gábor – 7
 Kecskés Anna – 693, 694
 Kéky Lajos – 115, 138
 Kelemen József – 562
 Kelevéz Ágnes – 148, 159
 Kelemen József, L. – 651
 Kellner, Heinz der – 591
 Kemény Mária – 15, 22, 23, 138

- Kemény Zsigmond – 57, 58
 Kempelen Béla – 23, 113, 138
 Kempelen Riza (Kempelen R.) – 58
 Kerbelytè, Bronislava – 601
 Kerényi Ferenc – 150, 160
 Keresztury Dezső – 74, 138
 Keresztury Mária – 130
 Király Ilona – 662, 666
 Király Kinga Júlia – 156, 158, 551, 626
 Kis Mihály – 123
 Kisbán Eszter – 653
 Kisfaludy Atala – 57
 Kiss Áron – 96, 98, 99, 134, 136, 138, 583,
 609, 616, 617, 621, 624
 Kiss Gábor – 552
 Kiss Gabriella – 18–21, 138, 590
 Kiss Károly – 590
 Kiss Mihály – 26, 555, 606, 615
 Kiss Néria – 555, 569
 Kiss Zsuzsanna – 558
 Kissné Fiák Judit → Fiák Judit
 Klaret (Magister Bohemarius Bartholomaeus de Solencia dictus Claretus)
 – 632, 636
 Klenóczky Pál – 134
 Klíma, Joseph – 575
 Klösz György – 697
 Kobylieński, Krzysztof – 567
 Kocsis Lajos – 590, 620, 648
 Kodály Zoltán – 549, 661
 Kohári Anna – 552
 Kohl Attila – 693
 Kókai Alajos – 551
 Koller Lajos – 23
 Koller Lajosné → Szalay Mária
 Kolozsvári Grandpierre Emil – 692
 Kolumbán István – 548
 Kolumbán Samu – 587
 Komáromy Lajos – 98, 138, 617, 629
 Komlós Aladár – 136
 Konón – 588
 Konsza Samu – 633
 Kónyi János – 602–603
 Kooi, Jurjen van der – 578, 632
 Kormos István – 692
 Kornél Emília – 158
 Korompay Bertalan – 10, 138
 Korompay H. János – 7, 12, 23, 52,
 130, 138
 Kósa László – 10, 138, 653
 Kóta György (Kóta Gyurka) – 606
 Kovács Ágnes – 9, 10, 17–19, 21, 24–28,
 30, 31, 33, 35, 36, 39, 41–44, 59, 88,
 94–96, 113, 115, 122, 123, 127, 138,
 139, 141, 145, 159, 532, 546, 547, 550,
 554, 556, 560, 566, 569–571, 574,
 577, 580, 582, 584, 585, 587, 589–592,
 595, 596, 599, 603, 604, 606–608,
 612, 615–616, 618–620, 623–625,
 627, 630, 633–636, 638, 639, 641,
 642, 645, 648, 657, 658, 660, 663,
 664, 667–669, 670–677, 679, 680,
 689, 690
 Kovács Dezső – 644
 Kovács Imre – 594, 616, 618, 628
 Kovács János – 124
 Kovács Kálmán – 625
 Kovács Károly – 664, 670, 671
 Kovács Zoltán – 145
 Kovácsi Antal – 43, 44, 96, 98, 99, 134,
 135, 550, 602
 Kozák Dániel – 160
 Kozma Andor – 131
 Kozma Vazul – 134, 551, 598
 Köhler, Ines (Köhler-Zülch, Ines) – 567,
 614
 König Róza – 52, 53, 56
 Könnye Nándor – 602
 Kőszeghy Péter – 7
 Kővári József – 115, 139
 Kőváry László – 603
 Krausz Sándor – 100, 139
 Kriston Vízi József – 133, 548
 Kríza Ildikó – 140, 144, 586

- Kriza János – 10, 16–18, 26, 33, 62, 71, 76, 86, 90–92, 105–107, 109, 111, 116, 118, 119, 122–124, 139–141, 143–145, 159, 549, 554, 555, 562, 563, 568, 571, 573, 578, 585, 590, 602, 604–606, 613–616, 627, 628, 638, 660, 662–666, 669, 670, 675, 677, 679
- Kriza Lenka – 62, 91
- Krohn, Kaarle – 621
- Krzyżanowski, Julian – 567
- Kulcsár Mihály – 555
- Kunstler Ignác (Kunstler Ignác) – 41, 75, 170, 553
- Küllös Imola – 612, 623
- L'Héritier, Marie-Jeanne, de Villandon – 614, 626
- Labádi Gergely – 158
- Lachmann, Karl – 146, 152, 159
- Laczi; Laczi bácsi; Laczika; Ladisl. → Arany László
- Lajos → Széll Lajos
- Lajos Árpád – 576, 577
- Lakits Vendel – 138, 617
- Lampel Róbert – 135, 599, 609, 616, 617, 619, 629, 633–635
- Landerer Katalin – 602
- Landerer Mihály, Fűskuti – 593
- Landgraf Ildikó – 8
- Láng József – 7
- Lányi Béla – 665
- László → Arany László
- László → Tisza László
- Lázár Béla – 56, 139
- Lázár István – 549, 568, 571, 576, 582, 592, 603, 606, 661, 664, 672
- Lengyel Réka – 113, 139
- Lenka → Kriza Lenka
- Lermontov, Mihail Jurjevics – 82, 109
- Lessing, Gotthold Ephraim – 64, 146, 159
- Lévai Lajos – 589
- Lévay József – 12, 23
- Lieb, Ludger – 636
- Lipták-Pikó Judit – 7
- Lisznyai Kálmán – 598
- Litovkina Anna, T. – 660
- Lónyay Menyhért – 21
- Lovassy Ferenc – 53
- Lovassy Ferencné – 53
- Lovász Anita – 693
- Lox, Harlinda – 621, 624, 646
- Lőrincz Károly – 664
- Lőrinczi Elek – 26, 606, 615
- Lőrinczy Éva, B. – 552
- Lőrinszky Ildikó – 158
- Lukács Zoltán – 693
- Luttenberger Ágost – 138, 617
- Lüthi, Max – 157, 159, 558, 614
- M. Zs. → Mórincz Zsigmond
- Maác László – 653
- Madách Imre – 149, 150, 160
- Madame d'Aulnoy → Aulnoy, Marie Catherine d'
- Magyar Mihály – 134, 548
- Majláth János (Mailáth, Johann Grafen; Mailáth János) – 68, 71, 90, 92, 101, 119, 549, 565, 578, 585
- Major Ágnes – 133
- Majtényi Zoltán – 692
- Mandello Frigyes – 551
- Mandl Orsolya – 552
- Manga János – 655
- Marbach, Gotthard Oswald – 593
- Marczali Pál – 608
- Marczi Angéla – 643
- Margalits Ede – 551, 654
- Marie, de France – 578
- Márki Sándor – 16, 21, 22, 48, 116
- Markovics Sándor – 664
- Marosi Gergely – 26
- Marosi Samu – 623

- Marquardt, Ulrike – 11, 141
 Martinkó András – 141
 Márton Imre – 664, 666, 668,
 669, 672
 Márton József – 568, 580
 Márton László – 135, 152, 154–155,
 159, 551
 Márton Magda – 692
 Marzolph, Ulrich – 592
 Megyeri Sára – 60
 Méhner Vilmos – 136, 583, 609,
 617, 621
 Meinel, Gertraud – 575
 Mentovich Ferenc – 58, 86
 Merényi László – 39, 40, 69, 71, 74,
 76, 78, 82, 83, 86, 87, 90–93, 101,
 103–105, 119, 139, 144, 482, 492,
 549, 554, 556–558, 562, 573, 575, 586,
 595, 602, 603, 622, 623, 639, 641,
 643–645, 647, 648, 660–663, 667,
 670–674, 677
 Mészáros Csaba – 8
 Mészáros Márton – 136
 Mikó Pál – 636
 Mikos Éva – 68, 139, 611, 612,
 622, 623
 Mikulás János – 67
 Milbacher Róbert – 11, 140
 Mirko, Stojnic – 692
 Mlle L'Héritier → L'Héritier de
 Villandon, Marie-Jeanne
 Molnár Aladár – 599
 Molnár Angelika – 158
 Molnár Antónia – 662, 665, 666, 667,
 669–671, 677, 678, 680, 681
 Monok István – 139
 Montanus, Martin – 156, 559, 570, 646
 Moser-Rath, Elfriede – 559, 601
 Móricz Zsigmond – 139
 Mozart, Johann – 64, 65, 70, 140
 Muhi Zsigmond – 640
 Nagy Béla – 610, 629
 Nagy Ilona – 7, 11, 75, 101, 103, 140, 145,
 146, 152, 156, 160, 563, 580, 612, 618,
 621, 623, 636
 Nagy Imre, T. – 608, 640
 Nagy István – 551, 569, 626
 Nagy Iván – 140
 Nagy János – 49
 Nagy Károly Zsolt – 8
 Nagy Norbert – 694
 Nagy Sándor – 50
 Németh G. Béla – 47, 77, 87, 106, 108,
 130, 131, 140
 Németh Imre – 655
 Németh Sándor, M. – 630, 668
 Neumann, Siegfried – 611, 632
 Neumer Katalin – 133, 136
 Niedermüller Péter – 11, 140
 Niklovicz Bálint – 589
 Nivardus – 611
 Novák László – 139, 547, 660
 Nyerges Judit – 139
 Nyíró Erzsébet – 694
 Oláh Róbert – 7
 Olosz Katalin – 8, 16–21, 24, 44, 89, 102,
 106, 114, 123, 139–142, 145, 159, 548,
 550, 645, 661
 Ong, Walter Jackson – 151, 160
 Orbán, Szent – 654
 Orbán Balázs – 26, 95, 118–119, 123,
 140, 549
 Orlovsky Géza – 149, 160, 580
 Orosz János – 627
 Ország Antal – 53, 697
 Ország László – 551
 Ortutay Gyula – 10, 114, 139, 141,
 146, 547
 Osterlamm Károly – 599
 Ottinger Ede – 132
 Óváry Zoltán – 563

- P. Szathmáry Károly → Szathmáry Károly, Péterfalvi
- P. Szentmártoni Kálmán → Szentmártoni Kálmán, Pozsonyi
- Pajor István – 581
- Páli Elek – 598
- Pamlényi Sándor – 664, 671, 678
- Pap Gyula – 110, 550, 554, 661, 663, 665–666, 669, 671, 672, 674, 677
- Pap Károly – 65, 69, 141
- Pape, Walter – 597
- Parádi Andrea – 580
- Parádi Erzsébet – 691
- Paszlavszyk Sándor – 580, 664–668, 671, 672, 674
- Paul, Hermann – 147
- Peele, George – 642
- Peres Sándor – 610
- Perrault, Charles – 156, 626
- Pesovár Ernő – 651
- Péter, Szent – 115
- Péter László – 147, 160
- Péterffy Sándor – 138, 617
- Petőfi Sándor – 14, 44, 47, 50, 53, 54, 70, 141, 142, 622
- Petőfi Zoltán – 141, 143
- Pfeiffer Júlia – 574, 576, 671–673
- Pfeifer Ferdinánd – 548
- Pintér Kálmán – 662, 665, 666, 669, 673–674, 681
- Pintér Sándor – 550, 563, 565, 566, 568, 590
- Piroska → Széll Piroska
- Pócs Éva – 575, 652, 655
- Podhradszky Lajos – 582
- Pohlheim, Karl Konrad – 147, 160
- Póli → Szász Polixéna
- Polívka, Jiří – 152, 158
- Pompéry János – 51
- Póra Ferenc (Póra Ferencz) – 583
- Pósa Lajos – 610
- Practorius, Johannes – 614
- Prileszky Csilla – 593
- Prokofjev, Szergej Szergejevics – 572
- Propp, Vlagyimir – 151
- Puchner, Walter – 561, 589
- Puskin, Alekszandr Szergejevics – 82
- r– → Arany László
- Radó (Roth) Vilmos – 96, 98, 99, 136, 141, 583, 609, 610, 616, 617, 621
- Raffai Judit – 137, 548
- Ranke, Kurt – 153, 160, 546, 586
- Ranschburg Gusztáv – 566
- Ráth Mór – 95, 134, 140, 558, 611, 612
- Réber László – 692–693
- Reich Károly – 692
- Reméle Nepomuk János (Reméle Nep. János) – 56, 58
- Réthy Lipót – 137, 548, 551, 573, 660
- Révész Bálint – 58
- Reviczky Gyula – 143
- Richter, Johann Paul Friedrich – 64
- Roberts, Warren Everett – 581, 642
- Rolla Margit – 14, 23, 49, 52–56, 58, 85, 141
- Rollenhagen, Georg – 611
- Rónay Emy – 691
- Rooth, Anna-Birgitta – 570
- Rost, Johann Leonhard – 593
- Roth → Radó Vilmos
- Rozvány család – 49, 51, 84
- Rozvány Erzsébet – 24, 28, 29, 46, 48, 49, 51, 52, 56, 57, 83–87, 142
- Rozvány György – 50
- Rózsa Kálmán – 556, 566, 580, 590, 593, 599, 616, 644
- Röhrich, Lutz – 614
- Rölleke, Heinz – 11, 129, 141, 152, 156–159
- Rubiés, Joan-Pau – 567
- Rumpf, Marianne – 564, 620, 642
- Runge, Otto – 152
- Ruttikay Kálmán – 558

- Ruttkay Veronika – 50, 51, 142
 Rückert, Friedrich – 64
- Sachs, Hans – 611, 632
 Sáfrán Györgyi – 12, 13, 24, 27–30, 33, 38,
 42–43, 46, 49–52, 57, 59, 71, 83–85,
 87, 120, 130, 142, 504, 534, 556, 559,
 560, 563, 566, 569, 571, 574, 577, 581,
 582, 585, 587, 592, 595, 596, 599, 604,
 607, 608, 612, 616, 619, 620, 623,
 625, 627, 630, 631, 633, 634, 641, 645
 Salamon Ferenc – 120
 Samu Nagy Dániel – 57, 142
 Sándor bácsi → Szilágyi Sándor
 Sándor István – 44, 142
 Sárkány Mihály – 69, 142
 Sárkány Roland – 692
 Sárközi Imre – 555
 Sasfi Csaba – 134
 Scheiber Sándor – 67, 142
 Scherer Lajos – 665
 Schiller, Johann Christoph Friedrich von
 – 64
 Schlegel, Friedrich von – 64
 Schmitt, Christoph – 558, 578
 Schön József – 98–99, 135, 583, 596, 598,
 599, 609, 617, 619, 634, 635
 Schrecker Ignác – 697
 Schulz Imre – 617
 Schulz Katalin – 160
 Scot, Reginald – 596
 Sebesi Jób – 118, 119, 140, 549, 603, 606
 Sebestyén Gyula – 10, 15, 25, 74, 93, 140,
 142, 549
 Sebő Ferenc – 146, 160
 Seres József – 565, 590
 Seuffert, Bernhard – 147
 Shakespeare, William – 557, 558, 613
 Shojaei-Kawan, Christine – 572, 605, 626
 Sidó Anna – 53, 137
 Simon Róbert – 593
 Simonsen, Michèle – 634
- Simonyi Zsigmond – 693
 Singer Sándor – 138, 610, 617, 629
 Sipos Eszter (Sipos Eszti) – 664
 Sófalvi József – 558
 Soldos Emília (Tompa Mihályné) – 12, 51,
 55, 56
 Soltész János – 580
 Solymossy Sándor – 74, 142, 566, 599,
 620, 644
 Somogyi Imre – 586
 Somogyi Sándor – 14, 47, 48, 87, 110, 136,
 142
 Sretvizer Lajos – 621
 Stampfel Károly – 133, 583, 594, 610, 617,
 629
 Staud Géza – 580
 Stein János – 134, 135, 139, 549, 550, 603,
 660
 Steinfeld Jenő – 616
 Steiner Izidor – 548
 Steiner Zsigmond – 582, 662, 664, 671,
 675
 Stoll Béla – 147, 160
 Straparola, Giovan Francesco – 119, 554,
 602, 605, 626
 Streliksy Lipót – 697
 Stromp László – 587
 Strósz Ernő – 562, 571, 580, 643
 Sulzer, Johann Georg – 64
 Süvegh Veronika – 546
- Sz. S. → Szabó Sámuel
 Szabadfalvi József – 650
 Szabó István Attila – 694
 Szabó János – 593
 Szabó Károly – 86, 115
 Szabó Sámuel – 44, 52, 58, 105, 125, 140,
 142, 550, 556, 568, 606, 612, 644, 661,
 672
 Szabó T. Attila – 691
 Szakál Anna – 8, 17, 21, 139, 142
 Szakáts Mihály – 49

- Szakmári Ersébeth → Szathmári Erzsébet
 Szalay Gizella Eszter – 12–14, 22, 23, 25,
 47, 120
 Szalay Gyula – 640
 Szalay László – 47, 52, 57
 Szalay Mária (Koller Lajosné) – 23
 Szalontai → Arany János
 Szamosi Kitty – 694
 Szántó Menyhért – 668, 674
 Szántó Piroska – 691
 Szász Károly – 28, 50, 51, 55–57, 62, 143
 Szász Károlyné Iduna → Szász Polixéna
 Szász Polixéna – 51, 55–56
 Szathmári Erzsébet (Szakmári Ersébeth) –
 49, 59, 88
 Szathmáry Károly, P. – 10, 58, 141
 Széchy Gyula – 132, 549
 Széchy Károly – 142
 Székely Éva – 692
 Székely Károly – 573, 576, 601
 Székely Sándor – 560, 633, 661–666, 668,
 670, 671, 673–674, 680
 Szekeres Nikoletta – 136
 Széll család – 113
 Szél Lajos → Széll Lajos
 Szél Piroska → Széll Piroska
 Széll Farkas – 16, 85, 113
 Széll Kálmán – 14, 49, 51–53, 58, 61, 113,
 697
 Széll Lajos – 113, 116
 Széll Piroska – 12, 14, 20, 22–23, 50–53,
 59, 120
 Széll Sámuel – 113
 Szemere Krisztina – 68, 611, 622
 Szemere Miklós – 66
 Szemere Pál – 68
 Szemerényi Ágnes – 7, 133, 552, 654,
 660, 679
 Szénási Sándor – 662, 669, 670, 673,
 675, 677, 681
 Szendrey Ákos – 555, 602
 Szendrey Júlia – 142
 Szendrey Mária – 52, 53
 Szendrey Zsigmond – 60, 143, 549, 661
 Szentmártoni Kálmán, Pozsonyi – 549,
 555, 569, 602, 603
 Szentpéteri Sámuel – 57
 Szép József – 616
 Szeremlei József – 643
 Szilády Áron – 52
 Szilády Móric (Szilády Móricz) – 85
 Szilágyi Ferenc – 67
 Szilágyi István – 54, 62, 63, 108, 662–666,
 668–674, 677, 679, 681
 Szilágyi J. – 616
 Szilágyi Levente – 8
 Szilágyi Márton – 8, 14, 47, 60, 131, 143,
 551, 563
 Szilágyi Miklós – 7, 75
 Szilágyi Sándor – 28, 53, 58, 63–68,
 72, 90, 96, 132, 143
 Szilvássy Nándor – 691
 Szini Péter – 576, 582, 670
 Szinnyei József – 113, 122, 143
 Szirmai József – 616, 617
 Szivák János – 668, 670
 Szluha Ágoston – 602, 643
 Szolnok Lajos – 652
 Szőke István – 621
 Szöllősi Imre – 665
 Szuló Ernő – 562
 Szutyjev, Vlagyimir – 694
 Szűcs István – 665, 692, 694
 Szűcs Lajos – 576
 Szvorényi József – 79
 Tabourot, Étienne – 591
 Tánczos István – 550, 608, 618, 622, 630
 Tarbay Ede – 563
 Taxner-Tóth Ernő – 580
 Taylor, Archer – 634
 Teleki Júlia – 85
 Telepi György – 598
 Temesvári István – 612, 633
 Teréz → Karacs Teréz
 Thompson, Stith – 25, 543, 544, 561, 567

- Tichy Alajos – 616
 Tieck, Ludwig – 596
 Tircs Kálmán → Törs Kálmán
 Tisza Domokos – 55
 Tisza László – 85
 Tiszáné → Teleki Júlia
 Toldy Ferenc – 69, 548
 Tolnai Lajos – 50, 62, 63, 105, 143
 Tomori Anasztáz – 558
 Tompa Mihály – 11–12, 23, 45, 50–58, 61,
 66, 70, 72–73, 77, 83–86, 90, 108,
 143, 691
 Tompa Mihályné → Soldos Emília
 Torkos László – 583, 609, 629, 631
 Tóth Arnold – 140, 612, 623
 Tóth József – 583
 Tóth Réka – 149, 160
 Tóth Sándor – 121, 143
 Török Ferenc – 620
 Török József – 603
 Török Károly – 113, 116, 118, 549, 606,
 620, 661, 665
 Török Zsuzsa – 7, 13–14, 55, 144
 Törös László – 52, 54, 130, 144
 Törs Kálmán (Tircs Kálmán) – 697
 Töttössy Béla – 671
 Trájtler Károly – 98, 99, 135, 583, 596, 599,
 609, 617, 619, 634, 635
 Trassler, Joseph Georg – 549
 Trattner János Mátyás, Petrozai – 132, 593,
 611, 622
 Turcsányi Andor – 681
 Turóczi-Trostler József – 565, 566

 Ugrai János – 134
 Uhland, Ludwig – 53
 Új Imre Attila – 130
 Uther, Hans-Jörg – 153–156, 160, 544, 546,
 660

 Vaderna Gábor – 8
 Vahot Imre – 58

 Vajda Péter – 558
 Vajda János – 590
 Varga József – 589
 Varga Julcsa – 565, 582
 Varga Pál, S. – 103, 142
 Vargha Gyula – 18

 Vargha Katalin – 8, 90, 144, 657,
 658–660, 664, 673, 675, 678, 721
 Vargyas Gábor – 135
 Vargyas Lajos – 131
 Varró Mihály – 576, 643
 Varsányi Pál – 580
 Vass Tamás – 140
 Vecsey Sándor – 58
 Vehmas, Marja – 546
 Veigelsberg Hugó (Ignotus) – 13
 Verebics János – 692
 Verédy Károly – 141
 Veres István – 601
 Veres János – 582
 Veress Endre – 640
 Verók Attila – 139
 Versényi György – 643–644
 Veszelovszky József – 619
 Viczián János – 582
 Viehmann, Dorothea – 157
 Vikár Béla – 661
 Vilma → Szemere Krisztina
 Virág Pál – 626
 Viski Károly – 659, 663, 672–674,
 676, 677, 679
 Vita Zsigmond – 42–44, 144
 Voigt Vilmos – 7, 10, 126, 137, 144, 145,
 160
 Voinovich Géza – 12–15, 19, 23, 25, 42,
 49, 62, 66–68, 85–87, 96, 130,
 131, 144, 691
 Voltaire – 119
 Vozári Gyula (Vozáry Gyula) – 662, 670,
 677, 680
 Vöő Gabriella – 546

- Vörösmarty Mihály (Vörösmarty Mihál) – 56, 558, 579, 580, 593
Vöröss Sándor – 616
Vurzel Lőrinc – 576, 586, 595, 644, 648
- Waldis, Burkhard – 617, 624
- Wéber Károly – 565, 568, 586, 589, 594, 615, 626
Wehse, Rainer – 626
Weszely Ödön – 97, 131
Wienker-Piepho, Sabine – 607, 630
Wigand, Otto – 593
Wild, Henriette Dorothea – 157
Wild család – 157
Witkowski, Georg – 147
Wlassics Gyula – 133
Wohlrab József – 160
Wolf Vilmos – 664, 666, 670, 672
Wolfner József – 138, 610, 617, 629
- Y; y. i. → Arany László
Ybl Miklós – 23
- Z. Cs. K. → Csintalan Károly
Zelles Ilma – 667, 671
Zelnik József – 139
Zeyk család – 43
Zichy Mihály – 13
Zichy Ödön – 85
Ziller, Tuiskon – 64, 65, 100, 139, 144
Zolnai Lajos – 595
Zoltán → Petőfi Zoltán
Zombori László (Zombory) – 85, 86
Zrínyi Miklós – 149, 160
Zvara Edina – 139
- Zsigmond Gábor – 106, 144
Zsoldos József – 565

A kiadásért felelős
az MTA Bölcsészettudományi Központ főigazgatója
az Universitas Kiadó igazgatója
az MTA Könyvtár és Információs Központ főigazgatója
Korrektor: Bretz Annamária
Nyomdai munkák: mondAt nyomda

Az Universitas Kiadó kiadványai megrendelhetők: www.prosperod.hu

